

ACADEMIA ROMÂNĂ

STUDII ȘI CERCETĂRI

XXI

ROMÂNII ÎN VEACURILE IX—XIV
PE BAZA TOPONIMIEI
ȘI A ONOMASTICEI

DE

NICOLAE DRĂGANU

PROFESOR UNIVERSITAR

MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI

1933

ACADEMIA ROMÂNĂ
STUDII ȘI CERCETĂRI
XXI

ROMÂNII ÎN VEACURILE IX–XIV
PE BAZA TOPONIMIEI
ȘI A ONOMASTICEI

DE
NICOLAE DRĂGANU
PROFESOR UNIVERSITAR
MEMBRU CORRESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

MONITORUL OFICIAL ȘI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI
1933

P R E F A Ț Ă

Lucrarea pe care o dau la lumină în acest volum nu a fost plănuită dela început în întinderea pe care o are. Ea a crescut din câteva cercetări izolate și mai ales din trei dări de samă: una asupra cărții lui I. Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, Budapeșt, 1925—1929; celelalte asupra studiilor lui L. Treml, *Die ungarischen Lehnwörter im Rumänischen*, I (*Ungarische Jahrbücher*, VIII — 1928, pp. 25—51) și II (ibid., IX, pp. 274—317) și *A románság őshazája és a kontinuitás*, Budapeșt, 1931. Chestiunile studiate de ei mă preocupaseră și mai nainte, așa că aveam credința că-mi pot spune cuvântul în deplină cunoștință de cauză.

Încă în 3 Maiu 1927 făcusem o comunicare la « Muzeul Limbii Române » despre « *olaszka, oláh virág* », numire dată după Românii din Carpați » (vezi raportul anual din *Dacoromania*, V, 896).

În 20 Martie 1928 am făcut alta despre « *Românii atestați în secolul XII lângă Pojon și Nitra* » (ibid.).

În 17 Maiu 1930 am comunicat despre « *Staul, Mal, Ceret, Muncel, Fâncel, Săcel* » și, în legătură cu acestea, « despre existența Românilor în Pannonia și Nitra » (vezi raportul anual din *Dacoromania*, VI, 657).

Între timp am publicat lucrarea *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, în care mă ocupam de numirile topice românești din județul Năsăud și, în legătură cu acestea, și de câteva numiri mai importante din Ardeal.

În cursul anului școlar 1930/31 am ținut o serie de conferințe despre « *Vechimea și întinderea Românilor pe baza toponimiei și a onomasticeii* », și anume în Cluj, Oradea, Timișoara, Caransebeș și Blaj.

În 23 Maiu 1931 am ținut în Cluj o conferință la festivalul dat în onoarea societății « Tinerimea Română » cu titlul « *Vechimea Clujului și a Românilor din Cluj* ». În aceasta am vorbit pe scurt și despre vechimea Românilor din alte părți, dând în câteva cuvinte schița acestei lucrări (vezi *Societatea de mâine*, VIII—1931, n-rele 10 și 11 din 1 și 15 Iunie, pp. 244—246, și « *Revista Societății Tinerimea Română* », a. XLVIII, Iunie 1931, pp. 4—10).

În 12 Iunie a. 1931 am făcut la Academia Română o comunicare cu titlul « *Românii în secolul IX—XIII pe baza toponimiei și a onomasticeii* », pe care o voiu publica în limba franceză ori germană.

Am ținut să arăt aceste lucruri de o parte pentru a explică forma în care se prezintă lucrarea, discutând în contradictoriu, de altă parte

pentru a-mi afirma o oarecare prioritate. Vreau să zic că ceea ce se cuprinde aici este anterior articolului d-lui G. Popa-Lisseanu, *Urme de sate românești lângă Balaton*, publicat în *Universul* din 27 Octombrie 1930, precum și lucrării d-lui Șt. Manciulea, *Contribuții la studiul elementului românesc din câmpia Tisei și Carpații nordici*, publicate în *Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj*, vol. IV—1928/29, Cluj, 1931, pp. 127—153. Și punctul de vedere din care am pornit eu la cercetarea faptelor este cu totul altul. Comparând, cetitorul se va convinge ușor de aceasta.

Afară de specialiști, lucrarea aceasta are în vedere două feluri de cetitori: Români, care nu cunosc de-ajuns limba și filologia ungurească, și Unguri, care nu cunosc de-ajuns limba și filologia românească. Pentru a le face posibilă urmărirea și înțelegerea desăvârșită a chestiunii discutate, cu riscul îngreuierii lecturii am fost nevoit să dau adeseori citate și traduceri de citate mai lungi decât cum ar fi de dorit pentru un singur fel de cetitori. Nădăjduesc că voi fi de folos prin aceasta tinerilor care vor avea dorința să continue lucrarea începută aici.

S C U R T Ă R I

AAR = *Analele Academiei Române*.

A m. kor. orsz. helységnévtára, 1888 = *A magyar korona országainak helységnévtára (Orts-Lexikon)*, Budapest, 1888.

Berneker, *SEW* = Erich Berneker, *Slavisches Etymologisches Wörterbuch*, I și II, Heidelberg, 1908—.

Candrea—Densusianu, *DE* = *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*. București, 1907—.

Csánki, *MH* = Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, I—III, V, Budapest, 1890, 1894, 1913.

Cihac, *Dict. d'ét. daco-rom.* = A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie Daco-romane*. Francfort s/M, I. Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes. 1870. II. Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-modernes et albanais. 1879.

Cod. dipl. p. Hung. = *Codex diplomaticus patrius Hungaricus*, I—VIII, Győr, Budapest, 1865—1891.

Cod. dipl. dom. sen. com. Zichy = *Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeő*, I—VI, Budapest, 1871—1894.

Cod. dipl. s. R. imp. com. fam. Teleki de Szék = *Codex diplomaticus sacri Romani imperii comitum familiae Teleki de Szék*, I—II, Budapest, 1895.

Cod. dipl. Hung. Andegav. — *Anjoukori okm.* = Nagy Imre, *Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis — Anjoukori okmánytár*, Budapest, 1878—1891.

Czinár, *Ind.* = Maurus Czinár, *Index alphabeticus Codicis diplomatici Hungariae per Georgium Fejér*. Pesthina, 1866.

Dict. Acad. = *Dicționarul limbii române întocmit și publicat după îndemnul și cu cheltueala Majestății Sale Regelui Carol I*, I și II, București, 1913—.

Endlicher, *Mon. Arpad* = Stephanus Ladislaus Endlicher, *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*. Sangalli, 1849.

Fejér, *CD* — G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, Budae, 1829—1844.

M. Florianus, *Font. dom.* = M. Florianus [= Mátyás Flórián], *Historiae Hungaricae Fontes Domestici*. Pécs, Budapest, 1881—1885.

D. Frunzescu, *Dict. top. și stat. al Rom.* = Dimitrie Frunzescu, *Dicționar topografic și statistic al României*, București, 1872.

Gombocz—Melich, *MEtSz*, I = Gombocz Zoltán — Melich János, *Magyar etymologiai szótár*. Budapest, 1914—1930.

Hasdeu, *Et. Magn.* = B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum magnum Romaniae*. *Dicționarul limbii istorice și poporane a Românilor*. Tom. I—III, București, 1886—1893.

Hurmuzaki, *Doc.* = Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor*, vol. I ș. u. *Marele Dict. Geogr. al Rom.* = George Ioan Lahovari—General C. I. Brătianu—Grigore G. Tocilescu, *Marele Dicționar Geografic al României*, I—V, București, 1898—1902.

Mon. Strig. = F. Knauz, *Monumenta Ecclesiae Strigoniensis*. Esztergom (Strigonii), 1874 și 1882.

- Kovács, *Ind.* = Kovács Nándor, *Betiűrendes névmutato Wenzel Gusztáv Arpádkori új okmánytárához*, Budapest, 1889.
- Lenk, *Lex.* = *Siebenbürgens geographisch-, topographisch-, statistisch-, hydrographisch- und orographisches Lexikon*, I—IV, Wien, 1839.
- Lipszky, *Rep.* = I. Lipszky, *Repertorium locorum objectorumque in XII tabulis Mappae regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae et confinium militarium magni item principatus Transylvaniae occurrentium*, I și II, Budae, 1808.
- Miklosich, *EWS* = Fr. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. Wien, 1886.
- G. Meyer, *EWA* — Gustav Meyer, *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg, 1891.
- Meyer-Lübke, *REW* = W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1911. Ed. II, Heidelberg, 1930—.
- S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.* = Silvestru Moldovan și Nicolae Togan, *Dictionarul numirilor de localități cu populațiune română din Transilvania, Banat, Crișana și Maramurăș*. Ed. II, Sibiiu, 1919.
- Ortvay, *Magyarorsz. r. vizr.* = Ortvay Tivadar, *Magyarország régi vizrajza a XIII-ik század végeig*, I și II, Budapest, 1882.
- Pesty, *Magyarorsz. helyn.*, I = Pesty Frigyes, *Magyarország helynevei, földrajzi és nyelvészeti tekintetben*, I, Budapest, 1888.
- Pușcariu, *EtWb* = Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I. Lateinisches Element, Heidelberg, 1905.
- Rječnik* = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I—.
- Szamota—Zolnai, *MOklSz* = Szamota István—Zolnai Gyula, *Magyar oklevél-szótár*, Budapest, 1902—1906.
- Szarvas—Simonyi, *MNytSz* = Szarvas Gábor—Simonyi Zsigmond, *Magyar Nyelv-történeti Szótár a legrégibb nyelvmélekektől a nyelvújításig*, I—III, Budapest, 1890, 1891, 1893.
- Szinnyei, *MTsz* = Szinnyei József, *Magyar Tájszótár*, I—II, Budapest, 1893 și 1897—1901.
- Székely Okl.* = *Székely Oklevéltár*, I—, Kolozsvár [= Cluj], 1872—.
- Tiktin, *DRG* = H. Tiktin, *Dictionar român-german*, București, 1895—1925.
- Wenzel, *CDA* = G. Wenzel, *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*, I—XII, Pest (Budapest), 1860—1874.
- Zimmermann—Werner, *Urk.* = Fr. Zimmermann—C. Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I—III, Hermannstadt [= Sibiiu], 1892, 1897, 1902.
- ZRPh* = *Zeitschrift für romanische Philologie*.

Celelalte scurtări sânt făcute așa, încât să se cunoască cât se poate de ușor titlul lucrării.

INTRODUCERE

1. Într-o notă, care caracterizează bine felul de a gândi și a scrie al celor mai mulți cercetători unguri, și mai ales ungurizați, din partea I a tendențioasei sale lucrări *Die ungarischen Lehnwörter im Rumänischen* (*Ungarische Jahrbücher*, VIII—1928, p. 40), L. Tremml scrie: « Nach den z. T. erdichteten Berichten des ANONYMUS über die zur Zeit der Landnahme in Ungarn ansässigen Völker sollen Walachenwojwoden (Menumorot, Glad, Gelu) in den späteren siebenbürgischen Ländern geherrscht haben (vgl. HUNFALVY, *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, S. 241 ff., wo auch über BONFINIUS, GIBBON, THIERRY und KIEPERT beachtenswerte Ausführungen zu finden sind), ONCIUL, PUȘCARIU, DICULESCU etc. verehren in Anonymus eine Art Nationalheiligen, und jede seiner Zeilen stellt für sie unwiderlegbare Offenbarung dar. Wenn die Walachenkapitel keiner Interpolation zu verdanken sind, wie das KARÁCSONYI nachweisen wollte (*Turul*, 1909, III—IV, S. 9 und *Erd. Irod. Sz.*, 1924. S. 196—203), wird man ihnen zuge dachte Beweiskraft betreffs der transilvanischen Altansässigkeit nach den quellenkritischen Untersuchungen von B. HÓMAN (*A Szent-László-kori Gesta-Ungarorum*, Budapest, 1925, S. 72 ff.) als eine endgültig zerstörte Illusion bezeichnen müssen ».

Dar Tremml, mai întâiu, se înșală când afirmă că istoriografia românească a primit fără critică istorisirea « notarului anonim al regelui Béla ». D-l Iorga a spus mai de multe ori că e vorba de « o înjghebare târzie ¹⁾, din vremea Asăneștilor, în care elemente de geografie contemporană se unesc cu o interpretare raționalistă a legendelor venirii Ungurilor, a cântecelor epice despre cucerire » ²⁾.

Apoi părerea lui V. Hóman în privința anonimului, expusă în *A Szent-László-kori Gesta Ungarorum és XII—XIII. századi leszármazói* (Forrástanulmány), Budapest, 1925, nu este tocmai așa de rea cum

¹⁾ « Până și *Blaci* pentru Români, în loc de *Olahi*, *Olaci* de mai târziu, arată cunoașterea denumirii introduse de cancelaria lui Inocențiu al IV-lea. Numai Asăneștii și-au zis « Împărați ai Bulgarilor și Grecilor », cum se zice și de *Anonim* ».

²⁾ *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I-iu, Până la mișcarea lui Horea (1784), București, 1915, p. 30; vezi mai pe urmă și amănunțit: *Cele mai vechi cronici ungurești și trecutul Românilor*, comunicare făcută la Academia Română, *Revista istorică*, VII—1921, pp. 1—22.

ne-o prezintă Trembl. Cetindu-i numele *P[etrus] dictus magister*, îi caută persoana în *Petrus magister*, care și-a făcut studiile între 1183—92 în Paris, a putut fi notarul lui Bela III (1173—96) în timpul vestitului cancelar Katapán (p. 44)¹⁾.

Izvorul lui principal a fost *Gesta Ungarorum* din secolul XI (cam pe la 1091), care a servit ca izvor și cronicei din Somogy, Zagreb, Várad și părților independente ale cronicilor Knauz, legendei Ladislau și Gellért, lui Toma de Spalato, Ricardus, Odo de Deogilo, Gottfried de Viterbo și cronicei polono-maghiare (p. 49).

« Izvoarele — între ele și extrasul din Iustinus — le copiază adeseori cuvânt de cuvânt, dar nu s'a mulțumit cu repetarea celor cetite, cu copierea lor fără colorare ». Pentru a le da viață și colorit, introduce caracterizări de persoane, descrieri de fapte, compune discursuri și tablouri poetice după modelul scrierilor cetite, în special *Istoria Troiei* de Dares Phrygius și *Gesta Alexandri Magni* (p. 45).

Deși își urmează strict izvoarele, le întrebuințează cu critică. Poziția lui față de legende este sceptică: ori le înlătură, ori le pune în cadrul realității (p. 45).

Cât de dezvoltată îi era critica și gândirea sistematică, precum și ce cunoștințe temeinice avea, ne-o dovedește prelucrarea totală a ocupării țării din punct de vedere geografic și strategic. « Critica lui independentă l-a dus și la rătăcirii, dintre care cea mai caracteristică este înclinația lui pentru anahronisme etnografice ». Așa ar fi, după Hóman, în special faptul că « pe păstorii de dincolo de Dunăre, care trăiau sub stăpânirea francă, pe păstorii romani din Pannonia din *Gesta Ungarorum* a secolului XI, pe care și cronica rusească din secolul XI îi numește Volochii de pe cursul Dunării, îi identifică cu păstorii români care de o viață de om se strecurau în timpul său în colțul sud-estic al Ardealului » (p. 46; cf. și p. 72—73, și *Magyar Történet*, I, p. 403).

Lucrurile, fără îndoială, se pot interpreta și cum cere teza ungurească a lui Hóman, dar și altfel. Dacă Anonimul a întrebuințat cele spuse în *Gesta Ungarorum* din secolul XI despre Pannonia și la ocuparea Ardealului de Tuhutum (cf. c. IX, XXIV, XXV), a făcut-o cel mult în privința istorisirii, nu a faptelor etnografice și geografice, căci Români se găseau la venirea Ungurilor nu numai în Pannonia, ci se pare că pe valea Bodrogiului, a Tisei și a Crișurilor, precum și în Ardeal. Ei erau acolo așa de demult, încât Anonimul nu se putea gândi la o noutate a lor, deși, dacă aceasta ar fi așa de târzie cum o prezintă Hóman (cam după utilizarea ultimului izvor din partea Anonimului, deci după 1127), trebuia să știe de ea dela oamenii mai bătrâni și din propria experiență. Nici *Gesta Ungarorum* din secolul XI nu știa de « strecurarea în colțul sud-estic al Ardealului », în

¹⁾ Cf. și lucrarea *A magyarok honfoglalása és elhelyezkedése*, Budapest, 1923, p. 2, unde afirmă că și-a scris cronica pe la 1200, și *Magyar történet*, I, p. 7.

presupusă de critica lui Hóman, cum nu știe nici una dintre cronicile întemeiate pe ea ¹⁾, pentru că ea nu s'a întâmplat: elementul românesc eră autohton sau, în ori ce caz, eră mai vechiu decât cel unguresc ²⁾.

În sfârșit, cu excepția părții privitoare la Românii din Ardeal — această dureroasă rană a istoriei și filologiei ungurești —, și mai bine judecă opera Anonimului I. Melich și E. Jakubovich.

Astfel Melich, care numai de românofilie nu poate fi acuzat, scrie în *Magyar Nyelv*, XVII — 1921, pp. 77—78: „Pe *Anonymus* îl socot o parte din istoricii noștri «poet, scriitor de legende», iar opera sa de «epopee» (vezi I. Karácsonyi, *Turul*, XXVII, p. 1 ș. u., precum și numerele din 24 Martie și 2 August 1912 ale ziarului *Tiszántul*), care, tocmai din pricina aceasta, n'are de loc valoare istorică ³⁾. Cei mai buni istorici ai noștri mărturisesc că icoana Ungariei din timpul venirii Maghiarilor, pe care ne-o zugrăvește *Anonymus*, într'adevăr este descrierea Ungariei dela marginea secolului XII, XIII, în care partea cea mai valoroasă din punct de vedere științific, poate singura parte de valoare, este cea geografică. Pe mine m'au atins totdeauna

¹⁾ Vezi cu privire la acestea I. Gherghel, *Zur Geschichte Siebenbürgens*, Wien, 1892, p. 27, n. 2.

²⁾ Cf. și V. Hóman, *La première période de l'historiographie hongroise*, în *Revue des Études Hongroises*, III—1925, precum și observațiile lui A. Sacerdoțeanu, *Considérations sur l'Histoire des Roumains au Moyen-Âge*, Paris, 1929, pp. 49—50: „Hóman précise la situation des Valaques ainsi: «et pourtant, à l'époque de la conquête (896—), les Cumans se trouvaient encore dans les régions de l'Ouest et du Volga, et les Roumains habitaient les Balcans» (loc. cit., pp. 160—161; notre soulignement). Donc, d'après Hóman, au IX-e siècle les Valaques étaient encore au Sud du Danube. Ils passent au Nord du fleuve avant l'époque à laquelle vit l'Anonyme (ca. 1131—1196), puisque celui-ci les connaît installés en Transylvanie. Cette immigration se serait produit récemment, dit Hóman, et l'Anonyme attribue les circonstances de son temps, avec des Roumains en Transylvanie, au temps de l'arrivée des Hongrois. Mais, si l'immigration des Roumains était récente, l'Anonyme devait la connaître très bien et en parler même longuement. Pourtant il n'en dit rien. En admettant qu'il recule un état de choses existant de son temps, ce serait dire qu'il falsifie les sources anciennes dont Hóman admet que l'Anonyme s'est servi. Et qui nous garantit alors qu'il ne falsifie point aussi d'autres passages en dehors de ceux qui concernent les Roumains? Et que devient alors la réputation de ce «profond connaisseur de l'historiographie magyare»? Ou faudrait-il le tenir encore pour «un raconteur de fables et forger d'étymologies naïves»? «

³⁾ Observ în acest loc că I. Karácsonyi și-a reeditat mereu aceste păreri asupra Anonimului, și după apariția lucrărilor lui Melich și deodată cu a celor ale lui Jakubovich și Melich (cf. *Kakuktojás, în Erdélyi Irodalmi Szemle*, 1924, pp. 196—203, precum și în studiul cu titlul *Szatmár eredete*, publicat în *Emlékkönyv Dr. Gróf Klebersberg Kunó... emlékére*, Budapest, 1925, pp. 215—223).

Porînd din unele repetări, contradicții și pasaje, care ar putea fi interpolări ulterioare ale unui copist oarecare, socoate interpolată întreagă partea privitoare la cucerirea Ardealului, și conclud: «Opera lui deci nu dovedește că cucerirea țării s'a întâmplat în 896 în felul cum povestește el, ci din povestirea lui este adevărat numai că în 1203, când și-a scris el lucrarea, existau cetățile, orașele, satele înșirate în ea, cu excepția locurilor amintite la cucerirea Ardealului, pentru că aceste capitale, nr. 24—27, le-a adaus în această lucrare numai ulterior careva diac linguiștor (*M. Fl., Fontes Dom.*, I, 2, 258—302; *Századok*, 1883, p. 97; *Turul*, 1909, pp. 3—5).

dureros afirmațiile acestea și de acest fel. Dureros, nu numai pentru că socot opera lui *Anonymus*, ca operă literară, de cea mai bună între operele de acest fel ale timpului său, ci și pentru că este unul dintre monumentele de limbă de primul rang, ca să nu zic cel mai important din timpul său. Dar dacă cei mai distinși istorici ai noștri o spun, eu, ca filolog, a trebuit să mă împac cu judecata lor zdrobitoare.

Însă puțină lumină, pe care am aprins-o în privința autenticității unui loc al lui *Anonymus*, mă îndeamnă să afirm că *părerea actuală* despre *Anonymus* este *ipercritică*. . . . Sânt convins că, cu ajutorul filologiei, se va putea dovedi miezul istoric autentic al mai multor știri discutabile ale *Anonimului*. Dar *Anonimul* a vrut să scrie, cu mijloacele timpului, istoria pragmatică a națiunii sale (vezi în această privință și afirmația asemănătoare a lui Pauler, *A magyar nemzet tört.*,² I, 360, [și *A magyar nemzet története Szent Istvánig*, Budapest, 1900, pp. 234–236]). Și, dacă astfel se vor înmulți în *Anonymus* părțile care cuprind miez istoric autentic, atunci pe «poetul» *Anonymus* va fi nevoit să-l înșire ori ce învățat acolo, unde, pentru marea lui cultură și știință trebuia de mult să-l înșire, anume între cei mai distinși dintre istoricii maghiari “.

De aceeași părere este și E. Jakubovich în cele două mari studii ale sale privitoare la Anonim: *P. mester (Adalékok az Anonymus-kérdéshez)*, în *Emlékkönyv Dr. Gróf Klebersberg Kunó negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére*, Budapest, 1925, pp. 169–213, și într'un lung studiu publicat pe urmă în revista *Magyar Nyelv*, XXI—1925.

Deoarece cea din urmă dată utilizată de Anonim din *Gesta Ungarorum* de pe timpul lui Ladislau cel Sfânt este din anul 1127, deci nu cunoștea continuarea acesteia dusă până la anul 1152, socoate că nu poate fi vorba decât de notarul regelui Bela II (1131—1141) și caută să-l identifice pe acest «*P dictus magister*», cum își zice el începându-și cronica, cu un înalt preot *Petrus*, pe care Bela II l-a trimis în 1134 într'o deputație la împăratul german Lothar și la care se gădea și G. Fejér, sau cu «*Petrus, Albae civitatis episcopus*», care poate fi aceeași persoană cu cel de mai nainte.

Lucrarea și-ar fi scris-o între 1147—1152 (pp. 212—213).

În lucrarea a doua își schimbă această părere. Crede că e vorba de notarul regelui Bela III (1173—1196). Atunci a fost mai mare influența franceză și au studiat mai mulți tineri în Franța. Iar Anonimul, cum se știe, a studiat în străinătate, la universitatea din Paris. Ar fi vorba de *Paul*, notarul regelui Bela III, asupra căruia s'au oprit și Șt.

Nu se poate și nu este permis așa dar să credem ce băsmuește Anonimul . . . » (*Emlékkönyv Dr. Gróf Klebersberg Kunó . . . emlékére*, pp. 217—218).

Atât numai că istoria, așa cum înțelege să o facă Karácsonyi, este o interpretare foarte subiectivă, (mai ales când amestecă și filologie, pe care n'o pricepe). Din punctul de vedere al lucrării noastre, care se întemeiază pe nume de localități, însă este prețioasă recunoașterea că acestea existau pe timpul Anonimului. — N. D.

Katona, Șt. Sándor, Ant. Szirmay, Șt. Horvát, Iuliu Pauler (*Századok*, 1883, 97—98, etc.) și Iuliu Sebestyén (*Ki volt Anonymus?*)¹⁾. Cu acest Paul ne întâlnim din 1177 ca «regalis notarius». În 1178 este «P. Albensis praepositus, aulae regiae cancellarius» (*Tört. Tár*, 1898, 339; Szentpétery, *Az Arpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*, I. k. 1001—1270, Budapeșt 1923, p. 42, nr. 129). A ajuns episcop în Ardeal. În 1181 regele vorbește de «Pauli mei notarii, nunc autem episcopi Ultransilvani» (Orsz. Lt. Dl. 22, facsimile, *Béla kir. Eml.* 157; textul ibid., 345; Szentpétery, *o. c.*, p. 42, nr. 130)²⁾.

După ce a ajuns episcop, a ieșit din serviciul cancelariei. De aici încolo nu mai știm de soarta lui nimic. Nu este exclus că Bela III a avut 2 notari cu numele *Paul* și că Anonimul nu este identic cu cel dela 1181, deci episcopul ardelean.

În privința valorii cronicei Anonimului, Jakubovich spune (p. 31):

«După cercetările lingvistice mai nouă ale lui Melich, datele disprețuitului Anonymus păstrează urme istorice foarte importante.

Va trebui să înceteze față de el punctul de vedere ipercritic și nu trebuie să vedem în descrierile lui numai icoane de-ale Ungariei dela sfârșitul secolului XII sau dela începutul secolului XIII (*Magyar Nyelv*, XVII — 1921, 1—15, 65—78; XIX — 1923, 69—70). Poate și timpul, în care a trăit, trebuie să-l mai coborîm puțin, căci din datele pe care le prezintă și care merită toată încrederea, se vede că a trăit mai aproape de epoca pe care o descrie și despre care are date așa de corecte și de sigure. Datele lui sânt tot așa de sigure ca și cele ale documentelor dela mijlocul secolului XII, ori chiar dela începutul secolului XIII. Deși Bela II n'a avut un notar P., s'ar putea merge chiar până la el. Limba din *Halotti beszéd* însă este mai veche. Între copia, pe care o avem, și original, trebuie să presupunem o serie întreagă de copii, cu numeroase schimbări».

Mai adaug aici părerea, ceva mai veche, a lui T. Ortway din *Temes vármegye és Temesvár város története*, Budapeșt, 1914, pp. 164—165, care, deși admite că în lucrarea Anonimului sânt unele greșeli evidente și anahronisme, totuși constată că «nu se poate trage la îndoială că lucrarea lui n'ar fi avut în vedere tradițiile epocii mai vechi, poate chiar amănuntele epocelor sincronice, păstrate din gură în gură»³⁾.

¹⁾ Discuțiile asupra acestei chestiuni se pot vedea la A. Eckhardt, *L'énigme du plus ancien historien hongrois* (*Revue des Études Hongroises*, III—1925, pp. 295—298). Dintre istoricii români, D. Onciul, *Teoria lui Rösler* (*Conv. Lit.*, XIX—1885, pp. 256 și 258), crede că Anonimul a fost notarul lui Bela II, iar N. Iorga, *Cele mai vechi cronicile ungurești și trecutul Românilor în Revista istorică*, VII—1921, pp. 1—22, și *Les plus anciennes chroniques hongroises et le passé des Roumains*, în *Bul. Acad. Roum.*, IX—1921, pp. 205—214, se pronunță pentru Bela IV.

²⁾ Cf. și *Transilvania*, IV — 1871, p. 29, unde se trimite la *Diplomatarium Transylvanicum* al contelui I. Kemény, t. I, p. 4. Acesta exclamă: «En anonimum Belae Regis Notarium!» și trimite pentru text la Ph. Spiess, *Archivische Nebenarbeiten*, I. Theil, Halle, 1783, pp. 180—181, și la Fejér, *CD*, t. II, pp. 198—201.

³⁾ C. Szabó amintește cu drept cuvânt «tradițiile naționale păstrate în cronicile țării» (*A magyar vezérek kora*, Pest, 1869, p. 7). Chiar și înaintea lui, L. Szalay vorbește

Opera Anonimului s'a scris, ce   drept, cu secole în urmă, dar în ea s'a ținut socoteală de tradi ii  i, deoarece    nu în privin a unei afirma iuni este confirmată de autorii contemporani ori aproape contemporani vrednici de credin a, cum sînt cei bizantini ¹⁾, chiar  i dacă unele fapte sînt prezentate în mod evident anacronic, se poate considera ca bază acceptabilă pentru istorisirea marelui fapt istoric universal al cuceririi   rii . Nu st  afirmația că    povestirea Anonimului este numai basm  i n'are decât valoare geografică ²⁾).

Incheiu aceste considera ii asupra valorii istorice a cronic i Anonimului cu părerea particulară, aproape opusă celei a lui Ortway, dar interesantă a lui E. Mo r, *Zur Siedlungsgeschichte der deutsch-ungarischen Sprachgrenze*,  n *Ungarische Jahrbücher*, IX—1929, pp. 63—64.

F   cu tendin ele, atât a apărătorilor continuit ii române în Ardeal — mai mult lingvi ti —, care văd în Anonim, după vorba lui Treml,    un fel de sfânt națională, cât  i a luptătorilor pentru o continuitate huno-bulgaro-ungurească — iarăși mai mult lingvi ti — de a prezenta opera Anonimului ca un izvor vrednic de credin a, E. Mo r rămâne la judecata ipercritic  a acest ia  i-i consideră valoarea în privin a povestirilor despre cucerirea țării de Unguri    aproape egală cu zero . Totu i  i recunoaște o deosebită valoare geografică, etnografică  i politico-istorică:    Diese Chronik ist ein interessantes Denkmal mittelalterlicher Gelehrsamkeit; in ihr wird meines Wissens der erste Versuch gemacht, auf Grund von ON [= Ortsnamen] die Besiedlung eines Landes und auch seine politische Geschichte zu rekonstruieren. Dass dieser Versuch nur sehr mangelhaft ausfallen konnte, ist selbstverständlich; dessen ungeachtet ist dieses Geschichtswerk zur Kenntnis der ethnographischen Verhältnisse Ungarns zur Zeit der Abfassung der Chronik sehr wertvoll; diese werden nämlich von dem Chronisten, der die Geographie des Landes vorzüglich kennt, einfach in die Vergangenheit zurückverlegt    (p. 63).

Gelou n'a existat. El are numele reconstruit dup  cel al *Gil ului*, ung. *Gyal *, pe care E. Mo r  l deriv , cred gre it, din slav. * elov* <*jela*    Tanne .

Morout a fost scos din n. top. *Maroutlak* din Bihor (<slav. *moravă* <*morava*    Aue ); *Glad* din n. top. *Gal d*, *Gil d* din Timiș (<slav. *glad*); *Salanus* din n. top. *Zal nkem ny* de lângă Dunărea de jos (<slav. *slankamen*); *Laborcy* din numele apei *Laborc*; *Zobor* din numele muntelui *Zobor* din Nitra.

de   tradițiile străvechi păstrate din gură în gură ale na iunii maghiare   (*Magyarorsz.  rt.*, I, 11). Despre acestea vorbește Fr. Toldy în diserta ia sa    *Nemzeti t rt nelm nk kezdetei*   (*S z dok*, 1868, II, pp. 376  . u.).  i despre acestea spune mai pe urmă Zs. Be thy că în ele avem izvoarele istoriei noastre [maghiare] străvechi, în ele găsim începutul istoriografiei noastre   (*A magyar  rodalom t rt nete*, Budapest, 1896, I, 29).

¹⁾ Szalay, *Magyarorsz.  rt.*, I, 11.

²⁾ Părerea lui Kar csy, *Békés vármegye t rt nete*, I, 36.

O dovadă că el a procedat în acest chip este și faptul că unii dintre eroii maghiari, care ar fi cucerit Ungaria, în narațiunea Anonimului au nume evident slave: *Bogat*, *Bors* (<slav. *Boriš*, cf. *Ung. Jahrb.*, VII, 438), *Dobuka* (<slav. *Dobika*, cf. *Ung. Jahrb.*, VII, 440), *Soloucu* (<*Slavik*, cf. *Szalók* în com. Zips, slov. *Slavkov* la Lipszky, *Rep.*, I, 621), *Vojta* sau *Bojta* (<slav. *Vojata* sau *Bojata*), *Velec* sau *Veluc* (<slav. *Velik* sau *Velek*), *Zombor* (<slav. *zoborъ* «Wisent»).

În baza acestor observații E. Moór ajunge la concluzia că, dacă numele eroilor Anonimului se potrivesc cu cele toponimice din teritoriile cucerite de Unguri, aceasta nu este o dovadă pentru veracitatea spuselor cronicarului, cum afirmă D. Pais, *Magyar Nyelv*, XXIV, 92 ș. u. și 169 ș. u., ci pentru cea a felului cum crede el că și-a alcătuit Anonimul opera sa.

E. Moór poate să aibă dreptate în fond, Anonimul rămânând în rândul întâiu un izvor geografic, etnografic și politic al timpului său. Aceasta însă nu poate însemna că tot, dar absolut tot ce a spus el despre trecutul țării cucerite, inclusiv unele lucruri de caracter cu totul general, ar fi lipsit de temei. Toți cronicarii și toți istoricii conștienți de chemarea lor și-au dat totdeauna sama că trebuie să-și îndrepte privirea întâiu spre trecut, spre ceea ce s'a întâmplat, și apoi numai spre prezent. Să fi procedat numai Anonimul altfel? Să nu fi știut el nimic din tradițiile țării cucerite și ale cuceritorilor? Este de necrezut.

Poate fi așa dar *Anonimul* «istoric pragmatic» și «geograf neîntrecut», când este vorba de Unguri, și «poet», «iscoditor» de povești și «contaminator» de date mincinoase și anacronice, când este vorba de Români, în special de cei din Ardeal?

Iată o chestiune care va fi lămurită în parte de unele din numele și cuvintele discutate în cele ce urmează.

2. Să ne întoarcem mai întâiu la *Pascua Romanorum* din Panonia ¹⁾.

Despre acestea vorbește mai întâiu *Odo de Deogilo* în 1147, luându-și informația din *Gesta Ungarorum* de pe timpul lui Ladislau cel Sfânt, probabil prin mijlocirea vreunui preot literat. Odo de Deogilo a însoțit pe Ludovic VII, regele Franței, în expediția a doua cruciată și, descriind Ungaria, în special partea de dincolo de Dunăre, afirmă că «*Terra hec in tantum pabulosa est, ut dicuntur in ea pabula Iulii Caesaris*

¹⁾ Asupra acestei chestiuni vezi: D. Onciul, *Tradiția istorică în chestiunea originilor române*, AAR, S. II, t. XXIX ist., pp. 571—573; Dr. Ilie Gherghel, *Pascua Romanorum: Pabula Iulii Caesaris? — Un capitol din nomenclatura istorică română*, în *Revista Arhivelor*, a. II, vol. I, pp. 383—397 (cf. și observațiile lui N. Iorga în *Revista istorică*, II, p. 287, și răspunsul lui Gherghel, tot în *Revista Arhivelor*, III, pp. 235—237); S. Pușcariu, *Dacoromania*, IV, 1387—1389; Konrad Schünemann, *Die «Römer» des anonymen Notars*, în *Ungarische Jahrbücher*, VI—1926, pp. 448—457.

exstitere »¹⁾. *Pabula Iulii Caesaris* nu este decât o modificare a vechilor *Pascua Romanorum*, datorită comunicării primite verbal.

Anonimul în capitolul IX, « De pace inter ducem et Ruthenos », povestește următoarele:

« Duces uero Ruthenorum, licet non sponte, tamen hec omnia Almo duci concesserunt. Sed rogauerunt Almu ducem, ut dimissa terra Galicie, ultra siluam Houos uersus occidentem in terram Pannonie descenderent, que primo Athile regis terra fuisset. Et laudabant eis terram Pannonie ultra modum esse bonam. Dicebant enim, quod ibi confluerent nobilissimi fontes aquarum, Danubius et Tyscia, et alii nobilissimi fontes bonis piscibus habundantes. Quam terram habitarent *Sclavi, Bulgarii et Blachii ac pastores Romanorum*. Quia post mortem Athile regis terram Pannonie Romani dicebant pascua esse, eo quod greges eorum in terra Pannoniae pascebantur. Et iure terra Pannonie *pascua Romanorum* esse dicebatur, nam *et modo Romani pascuntur de bonis Hungarie*. Quid plura? »²⁾.

Anonimul, cel puțin din punct de vedere geografic și etnografic, nu amestecă aici nimic, cum afirmă istoricii și filologii unguri Karácsonyi, Hóman, Melich, Pajs (despre acest din urmă vezi mai încolo!). El își dă sama de ce scrie și în c. 11 este și mai explicit: «...tunc dux Galicie ceterique consocii sui . . . sic Almu ducem et suos nobiles rogare ceperunt, ut ultra Houos uersus occidentem in terram Pannonie descenderent. Dicebant enim eis sic, quod terra illa nimis bona esset, et ibi confluerent nobilissimi fontes, quorum nomina hec essent, ut supra diximus: Danubius, Tyscia, Wag, Morisius, Crisius, Temus et ceteri, que etiam primo fuisset terra Athile regis. Et *mortuo illo preoccupassent Romani principes terram Pannonie usque ad Danubium, ubi collocavissent pastores suos*. Terram uero, que iacet inter Thisciam et Danubium preocupavisset sibi Keanus magnus dux Bulgarie, auus Salani ducis, usque ad confinium Ruthenorum et Polonorum, et fecisset ibi habitare Sclauos et Bulgaros. Terram uero, que est inter Thisciam et siluam Igfon, que iacet ad Erdeuelu, a fluuiio Morus usque ad fluuium Zomus, preocupauisset sibi dux Morout, cuius nepos dictus est ab Hungaris Menumorout, eo quod plures habet amicas, et terram illam habitarent gentes qui dicuntur Cozar. Terram uero, que est a fluuiio Mors usque ad Vrschia preocupavisset quidam dux nomine Glad de Bundyn castro egressus adiutorio Cumanorum, ex cuius progenie Ohtum fuit natus . . . » (ed. Fejérpataky, p. 16).

Aici se oprește fără a trece la Ardealul propriu zis, pe care Ungurii nu-l cuceriseră decât treptat, între începutul veacului XI și 1210, tot așa cum nu trece, de ex., la ținutul Nitrei, pe care de-asemena

¹⁾ *De Ludovici VII projectione in orientem*, în *Mon. Germ. Hist.*, SS, XXVI, 60, 62 (= Migne, *Patrologia*, CLXXXV, 1213; cf. Molinier, *Les sources*, II, 300).

²⁾ Ed. L. Fejérpataky, Budapest, 1892, p. 14 (cf. și ed. M. Florianus, I, 2, p. 10).

nu-l ocupaseră încă și pe care-l prezintă numai în c. 35, « De Nitria civitate ».

3. Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, Budapest, 1925—1929, p. 415, are dreptate când afirmă că Pannonia are la Anonim două înțelesuri: 1. « Ungaria », 2. « Ținutul de dincolo de Dunăre ». În textul citat din cap. 9 și 11 înțelege Ungaria (este vorba de Ungaria arpadiană), în capitolele 46, 48, 49, 50 și 51 înțelege « ținutul de dincolo de Dunăre ».

Pe Anonim îl interesează numai « genealogia regum et nobilium suorum », numai clasele suprapuse; « poporul » (populus), « țăranii » (rustici), « locuitorii » (habitatores, incolae) îl interesează prea puțin ¹⁾. De aceea el nu pomeniște decât popoarele reprezentate prin nobilii organizați politiceste. Deși păstori români au putut să se găsească și în alte părți (valea Nitrei, Tisei, inclusiv Laborcz(a), pe unde au intrat Ungurii), el nu-i pomeniște, fiindcă acolo nu s'au ciocnit Ungurii cu nobilii lor, ci cu nobilii de alt neam care îi stăpâneau.

Ungurii, după Anonymus, au întâlnit deci Români organizați politiceste numai în Pannonia, în Ardeal și în regiunea Banatului stăpânită de Glad.

În Pannonia au găsit « Sclavi, Bulgarii et Blachii ac pastores Romanorum » (= « Vlahi, adecă păstori ai Romanilor »). « Quia post mortem Athile regis terram Pannonie Romani dicebant pascua esse, eo quod greges eorum in terra Pannonie pascebantur » (c. 9, ed. Fejérpataky, p. 14) ²⁾.

Pentru *ac* trebuie să admitem aici explicarea dată de Gherghel, *l. c.*, care este cea corectă: el este explicativ, nu copulativ, cum nu poate fi după *et* precedent ³⁾.

Cum a arătat adecă E. Moór, *Ungarische Jahrbücher*, VI — 1926, p. 436, este vorba de una din numeroasele expresii duble sau paralele ale Anonimului pentru a numi același popor, pentru a-l preciza, a-l defini: *Sclavi (et) Bulgarii* = « Slavi bulgari » (c. 9 și 11), *Sclavi et Bohemi* = « Slavi bohemii » (c. 35, 36 de două ori; 37 odată); *Sclavorum et Pannoniorum gentes* = « Slavi pannoni » (c. 50); « *cives Bulgarorum et Macedonum* » = « cetățeni bulgari macedoneni » (c. 45), deci *Blachii ac pastores Romanorum* = « Valahi păstori români » (c. 9).

¹⁾ Desprețuște și cântecele și poveștile lor: « si tam nobilissima gens Hungarie . . . facta sua ex falsis fabulis rusticorum uel a garrulo cantu ioculatorum quasi sompniando audiret, ualde indecorum et satis indecens esset » (c. 1, ed. Fejérpataky, p. 6).

²⁾ Nu pot fi deloc de acord cu colegul C. Diclescu, care în lucrarea sa *Die Gepiden*, I, Leipzig, 1922, pp. 200—201, rapoartă acest pasaj, precum și altul din c. 44 al lucrării călugărului anonim dela 1308, despre care va fi vorba mai încolo, la Dacia: « Nach den ältesten Chroniken soll nämlich Dazien vor dem Einbruch der Ungarn *Pascua Romanorum* geheissen haben, weil die Römer bzw. Rumänen hier ihre Herden weideten ».

³⁾ Cu și îl traduce pe *ac* A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, I, Iași, 1888, p. 472, și, după el, toți istoricii noștri mai importanți.

Explicativ trebuie înțeles doar și *pastores Romanorum* = « pastores Romani (Blachi) ». Așa crede și K. Schünemann, *Ung. Jahrb.*, VI — 1926, p. 454, care adaugă: « Wenn er daher die *Blachii* und die *pastores Romanorum* nebeneinander nennt, so bedeutet das nur, dasz er beide für gleichartige Völker hält. Denn dem parallelistischen Sprachgebrauch der Vulgata ¹⁾ und vieler mittelalterlicher Schriftsteller folgend, nennt er an mehreren Stellen zwei zusammengehörige oder gar identische Völker nebeneinander . . . ».

Prin urmare: « Es kann kaum ernstlich bezweifelt werden, dass dieser Ausdruck zunächst als Bezeichnung der Walachen zu dienen hatte » ²⁾.

În deosebire de Schünemann, care afirmă că « wo der Ausdruck *Romani* als Volksbezeichnung verwendet wird, bezieht er sich auf die Bewohner der Stadt Rom, unter Umständen auch auf andere Italiener oder Romanen ³⁾, und wird in Gegensatz gestellt zu den *Teutonici* ⁴⁾ » (l. c., p. 449), deci pentru Anonim *Romani* sânt » stets die « Römer », — adică rămășițele de Romani din țările alpine, — und nicht die « Römerhirten » ⁵⁾, cred că, dimpotrivă, de câte ori vorbește Anonimul de *Romanii* din Pannonia, înțelege « *Blachii ac pastores Romanorum* », pe care-i știă acolo, care alcătuiau populația, sau o parte din populația acesteia. Această explicare se vede clar din opoziția « Romanilor » cu « Theotonici » învecinați în exemple ca: « *reliqui uero Romanorum . . . dimisso castro Bezprem, fuga lapsi sunt, et pro remedio uitae in terram Theotonorum properauerunt* » (c. 48, ed. Fejérpataky, p. 43); « *plures milites Romanorum in ore gladii consumpserunt . . . Reliqui uero Romanorum . . . dum Hungarii et Romanii in confinio essent, Romanii fugiendo latenter fluium, qui est confinio Pannonie et Theotonorum, transnatauerunt* » (c. 49, ib., 43).

Când autorul vrea să arate cel fel de « cetățeni » sânt, îi numește *Pannonii*, nu *Romani* (cf. « Et inde egressi usque ad Rabam et Rebu-ceam uenerunt. *Sclauorum et Pannoniorum* gentes et regna uastauerunt, et eorum regiones occupauerunt », c. 50, ed. Fejérpataky, p. 44; « et *Romanos* fugatos esse de Pannonia per ipsos, et Carinthinorum Morouensium fines deuastasse . . . Regnumque *Pannoniorum* occupasse », c. 54, ib., p. 45).

Deci tot identici cu *Blachii* sânt *Romanii* și în: « Et mortuo illo [Attila] preocupassent *Romani* principes terram Pannonie usque ad

¹⁾ « Vgl. Zusammenstellungen wie Gog et Magog, Caphtorim et Philistim ».

²⁾ K. Schünemann, l. c., p. 451.

³⁾ « So spricht Otto von Freising, Chron., VII, 5, von Reibereien *inter Francos, Romanos et Teutonicos*. Gelegentlich werden sogar die Griechen (*Ῥωμαῖοι*) auch im Abendlande als *Romani* bezeichnet ». Cf. și Rösler, *Rom. Stud.*, pp. 79. 94. Const. Porphy., *De adm. imp.*, ed. Bonn, 1840, III, c. 29, pp. 125—128 deosebește însă pe *Ῥωμαῖοι* « populația romană » din Dalmația de *Ῥωμαῖοι* « Greci ».

⁴⁾ So z. B. Cosmas II, 123, ed. Bretholz, 1923, p. 123: utramque linguam eque Teutonicam simul et Romanam, und zahlreiche andere Schriftsteller.

⁵⁾ Cf. și E. Moór, în *Ung. Jahrb.*, IX—1928, pp. 65—66.

Danubium, ubi collocavissent pastores suos», c. 11, ib., p. 16; Tunc Usubu et Eusee ordinato exercitu contra Romanos milites, qui castrum Bezprem custodiebant, pugnare acriter ceperunt», c. 48, ib., p. 43; «Et hoc audito omnes Romani, per totam terram Pannonie habitantes uitam seruaverunt», c. 46, ib., p. 41; «Romani... dimisso castro Bezprem, ante eos fuga lapsi fluuium Laponso latenter transnatauerunt», c. 49, ib., p. 43, etc.¹⁾.

4. Cât privește forma *Blasi* a numelui Românilor din Ardeal, ea este o dovadă că Anonimul cunoștea bine deosebitele forme ale lui *2)*.

În general ung. *vlách* > *voláh* > *oláh* este considerat ca fiind de proveniență bulgară. În limbile slave cuvântul *vlahъ* a venit din limba germană; iar în unele are înțelesul de «român» (bg. *vlach*, srb. *vlâch*, rus. *volôch*, de-aici pol. *voloch*), în altele de «italian» (cr.-dalm., kaj-cr. *vlah*, sloven *lah*, slovac *vlach*, ceh. *vlach*, pol. *włoch*)³⁾.

În cr.-dalm., kaj-cr. și slov. «Italia» se numește *Vlasi*, în cehă *Vlachy*, în pol. *Włochy*; acest *vlasi* este pluralul lui *vlach* «italian». Din acest *Vlasi* s'a născut ung. *olasz*, mai întâiu în forma **Vlaszi-urszág* > **Volaszi-urszág* > *Olaszország*, iar din acesta, prin reconstrucție, *olasz* «italus, italicus».

Cuvântul *oláh* «român» se crede că a intrat în ungurește din bulgară, și anume din singular. *Blachi* și *Valachi* din documentele latino-ungurești sânt plurale normale ale singularelor *Blachus* și *Valachus*. *Blasi* probabil reproduce pluralul slav *Vlasi*.

Melich merge și mai departe în privința originii lui *oláh* și a pluralului *Blasi*, socotindu-le venite direct din limba românească,

¹⁾ În sprijinul acestei interpretări este și mărturia privitoare la *Morlachi* = *Romani*, a Presbiterului din Dioclea (jum. sec. XII), care povestește despre cuceririle Bulgarilor din Peninsula Balcanică: «(Inde debellando) totam Macedoniam... post haec totam provinciam Latinorum, qui illo tempore Romani vocabantur, modo vero *Morovlahi*, hoc est *Nigri Latini* vocantur» (Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum, Dalmaticarum, Croaticarum et Slavonicarum veteres ac genuini*, III, Viena, 1748, p. 478; C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, I, 35; cf. și S. Dragomir, *Vlahii și Morlaci*, Cluj, 1924, p. 57, și P. Cancel, *Despre «Român» și despre unele probleme lexicale vechi slavo-române*, București, 1921, p. 6). Deasemenea și felul cum se exprimă la 1345 Papa Clemente VI către regele ungar despre «*olahi Romani* commorantes in partibus Ungarie Transilvanis, Ultrapinis et Sirmii» (Theiner, *Mon. hist. Hungariam Sacram illustrantia*, Roma, 1859, vol. I, p. 691; cf. și S. Dragomir, *Vlahii și Morlaci*, 107).

²⁾ În cele mai vechi documente (a. 1222, 1223, 1224 și 1231) Români din Ardeal sânt numiți *Blaci*, *Blachi* sau *Blacci*. Dela 1234 înainte apar formele *Olaci*, *Olachi*, *Olati*, *Valachi*, *Walachi*, *Walati* (vezi Zimmermann—Werner, *Urk.*, I—III, indice, s. v.; și D. Cornides, *Vindiciae Anonymi Belae regis notarii*, Budae, 1802, pp. 52, 53 și 134—135, arată: «fuisse ante seculum XII. *Valachos* appellatos *Blacos*».

³⁾ Cf. Kluge, *EtWb.*, ed. 10, s. v. *welsch*; altfel Weigand—Hirt, *DWb.*, ed. 5, s. v. *welsch*. Să se mai compare C. J. Jireček, *Geschichte der Serben*, Gotha, 1911, I, p. 65; Karel Kadlec, *Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských*, Praha, 1916, p. 1 ș. u.; I. Nistor, *Cehoslovacii și Români*, în *Codrul Cosminului*, VI, p. 270.

între cât «sânt și astăzi Români care-și numesc limba *vlaški*, iar pe sine *Vlasi*, sau *Vlahi*». Așa sânt Românii din Istria și Vlaho-Meglen.

Și Românii, cu care au venit în contact Ungurii mai întâiu, au putut să se numească pe sine *vlah* > *vlach*, plur. *vlasi* sau *vlași* (vezi despre acesta mai jos!), iar limba lor fie *vlaški*, fie *românească*. Ar fi același caz ca și când Secuiul zice că vorbește ungurește, dar de neam este Secuiu.

Unele părți ale Românilor se numesc deci și astăzi *vlah*, *vlasi*. Acest *vlasi* este pluralul slav sudic al lui *vlah*. Afară de aceasta trebuie să știm că în românește pluralul unor cuvinte care se termină în *-h* este *-și*, deci *-h-*, înainte de *-i* al pluralului, se schimbă în *-ș-*, cf. *leah* «polon», *leși*, *ierarh*, *erarh* «Erzpriester», *patriarh* > *ierarși*, *patriarși* (v. Miklosich, *SBW*, CI, 90; Tiktin, *Rum. Elementarbuch*, § 131; Tiktin, *DRG*); rom. *duh* «böser Geist» > plur. *duși* (vezi Pușcariu, *EtWb*, 564)¹⁾. Astfel s'a putut naște din rom. *vlah* pluralul *vlași*.

Am convingerea că *Blasii* «Români» (cit. *Blasi*) este latinizarea unui românesc *Vlasi*, respectiv *Vlași*, și de aceeași origine este și forma *Blazi* (cit. *Blasi*) din *Anonymi Descriptio Europae Orientalis*, de neam francez. Pe *bl-* din *Vlasi*—*Vlași* nu-l pot explica²⁾; *Blachus*, care începe cu acest *bl-*, este forma cea mai veche a numelui Românilor care se întâlnește în documentele latine (cf. mai sus și v.-sved. *Blakumen* «Români» [după sec. XI, vezi *Arch. f. slav. Phil.*, XXXI, 211]; säs. din Ardeal *Blôch* «Român»; säs. din Zips *Blôch* «Schäfer», *Sieb.-sächs. Wb.*, I, 650; bav. *Blach* «verschnittener Hengst», *Schm.*, I², 322). Din faptul că *Blasii* reproduce pluralul românesc *Vlasi* sau *Vlași* însă conclud că Anonimul cunoaște acest plural din graiul zilnic, deci a putut cunoaște bine pe Români³⁾.

5. Homán și cei ce interpretează la fel cu el cele două capitole în care este vorba de aceștia, *comparând* pe Anonim cu un text ulterior cronice sale, cum este cel al cronice de Buda (1473), deci făcând o comparație fără valoare hotărâtoare, ori cât s'ar bănuî că această cronică a păstrat mai fidel textul din *Gesta Ungarorum* de pe timpul lui Ladislau cel Sfânt, și socotind capitolul 25 (descrierea ocupării Ardealului) rezultat din contaminarea cu capitolul 9 (descrierea Ungariei și a ocupării ei), răstălmăcesc intenția scriitorului.

Și de-altfel este vorba numai de potrivirea, în descrierea unui fapt similar, a câtorva cuvinte fără legătură, cele mai multe titluri și termeni tehnici, deci nu de reproducerea unui text continuu, așa că lucrului nu i se poate da nici o importanță.

¹⁾ Ambigenele au pluralul în *-șe*: *catastih*, *catastîșe*. — N. D.

²⁾ Se va explica în cursul acestei lucrări. — N. D.

³⁾ I. Melich, *A honfoglaláskori Magyarországról*, pp. 311—312. — Observ aici că Sași din Ardeal mai au pentru *Vlach*, ca nume de persoană, începând cu a. 1394, și formele *Bolach*, *Blesch*, *Bloch*, *Blach*, *Vlach*, *Oláh* (cf. Misch Orend, *Die ältesten von Stämmen-, Gebiets- und Ortsnamen abgeleiteten Familiennamen der Siebenbürger Sachsen*, în *Ung. Jahrb.*, IX—1928, pp. 261—262). — N. D.

Descrierea epică a acelorași lucruri, povestirea evenimentelor asemănătoare cu cuvinte aproape identice, se făcea din timpuri străvechi. Să ne gândim la formulele stereotipe din epopeele homerice și din basmele și baladele noastre populare.

6. Că în cap. 9 din Anonim este vorba de Ungaria arpadiană, se vede clar și din celelalte cronicile scrise după Anonim: Ricardus, în raportul despre călătoria fratelui Iulian în *Ungaria Magna*, a. 1237: «qui cum multa regna pertransissent et destruxissent, tandem venerunt in terram, que nunc *Ungaria* dicitur, tunc vero dicebantur *pascua Romanorum*»¹⁾; Thomas Archidiaconus Spalatensis (mijlocul secolului XIII, în *Historia Salonitarum pontificum atque Spalatensium*): «Hec regio dicitur antiquitus fuisse *pascua Romanorum*»²⁾; Simon de Keza: «Blackis, qui *ipsorum (Romanorum) fuere pastores* et coloni remanentibus sponte in Pannonia»³⁾; *Chronicon pictum*: «Vlachis qui ipsorum coloni exstiter ac *pastores* remanentes sponte in Pannonia»⁴⁾; *Chronicon Dubnicense* (= *Chronicon Budense*, ed. Podhradczky, p. 24 ș. u.): «Vlachis qui ipsorum coloni exstiter ac *pastores* remanentibus sponte in Pannonia»⁵⁾, adică nefugind de Huni.

Interesantă din acest punct de vedere este și *Anonymi Descriptio Europae orientalis... Anno MCCCVIII exarata*, publicată în Craiova, 1916, de Dr. Olgierd Gorka. Geograful anonim, un călugăr catolic care a petrecut mai mult timp în Europa sud-estică, păstrând tradiția cronicelor ungurești privitoare la «pascua Romanorum», face legătura dintre Românii apuseni ai Pannoniei propriu zise cu cei din Tracia, Macedonia și Tesalia, cu care alcătuiau un lanț, iar inelele intermediare erau numeroșii Români apuseni care se găseau pe teritoriul actualei Iugoslavii⁶⁾: «Notandum [est hic] quod inter machedoniam, achayam et thesalonicam est quidam populus ualde magnus et spaciosus qui uocantur *blazi*, qui et olim fuerunt *romanorum pastores*, ac in *Ungaria* ubi erant *pascua romanorum* propter nimiam

¹⁾ *A magyar honfoglalás kútfeje*, 466; *De facto Ungariae Magnae*, la St. L. Endlicher, *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849, p. 248; cf. și Fejér, *Cod. dipl. Hung.*, IV, 1, p. 50, a. 1236.

²⁾ E. Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum*, Vindobonae, 1746, III, 519.

³⁾ Ed. M. Florianus, *Historiae Hungariae fontes domestici*, I, 2, p. 65; la Endlicher, *Mon. Arp.*, I, p. 96.

⁴⁾ Ed. M. Florianus, I, 2, 114.

⁵⁾ *Ibid.*, I, 3, p. 17; cf. și I. Gherghel, o. c., p. 27, n. 2.

⁶⁾ Asupra acestora, întinderii și limbii lor, vezi Teodor T. Burada, *O căldtorie la Vlahii (Românii) din Kraina, Croația și Dalmația*, în *Arhiva*, XIX—1908, pp. 281—293, și mai ales importante lucrări ale lui S. Dragomir, *Vlahii din Serbia în sec. XII—XV*, în «*Anuarul Institutului de Istorie națională*» din Cluj, I—1921/1922, pp. 279—299, și *Vlahii și Morlaccii, Studiu din istoria românismului balcanic*, Cluj, 1924, și S. Pușcariu, *Studii istororomâne*, II, București, 1926, în care, pe pp. 3—4, n. 3, se dă toată bibliografia.

terre uiriditatem et fertilitatem olim *morabantur*. *Sed tamen ab ungaris inde expulsi, ad partes illas fugierunt*; habundat enim caseis optimis, lacte et carnibus super omnes nationes. *Terram* [enim] horum *blachorum* que est magna et opulenta exercitus domini karuli qui in partibus grecie moratur fere totam occupavit et ideo conuertit se ad regnum thesalonicense et actu mari terraque, expugnant ciuitatem Thesalonicensem dictam cum regione circumadiacente» (pp. 13—14). Editorul observă pe pp. V—VI, făcând trimiterile necesare: «Exercitus domini Caroli (Valesii), qui in Macedonia morabatur, nihil aliud designat nisi famosum numerum Catalanensem (Almugavares), qui anno 1308 ineunte Carolum Valesium ut dominum tam sui ipsius quam terrarum a se occupatarum agnoverat et per hiemem annorum 1307/1308, ut scriptores Byzantini testantur, in Macedoniae partibus permanserat et urbem Thessalonicam occupare temptauerat»¹⁾, iar pe pp. XXXVII—XXXVIII adaogă: «... caput tractatus de Blachis sive Valachis nonnulla praebeet, quae corroborant opinionem viri docti Hasdeu²⁾, et eo magis magni momenti sunt, quod fontes qui de origine Valachorum narrant, spurii et aetate posteriores sunt ».

Deosebit de important este pasajul în care călugărul anonim vorbește despre Ungaria și cucerirea ei (pp. 43—45): «notandum, quod *regnum vngarie olim non dicebatur vngaria, sed messia et panonia*.

Messia quidem dicebatur a messium prouentu, habundat enim multum in messibus, *panonia dicebatur* etiam a panis habundantia. . . *Panoni* autem, qui inhabitabant tunc panoniam, *omnes erant pastores romanorum, et habebant super se decem reges potentes in tota messia et panonia*, deficiente autem imperio romanorum egressi sunt vngari de sycia prouincia et regno magno, quod est ultra meotidas paludes, et pugnaverunt in campo magno, quod est inter sicambriam et albam regalem cum X. regibus dicti et optinuerunt eos. . . vngaria habet. . . prouincias et ducatus magnos, quarum: Prima est posonium. Secunda trincinium. Tertia sipis. Quarta cungolibso. V-ta hunga. Sexta mala mors. Septima sylac. VIIa. pars transiluana. IXa. siculi. Xa. sicurrite. XIa. zeurinenses. XIIa. sirinia. XIIIa. marcia. XIIIa. simpromium. XVa. couacia. XVI. dalmacia ».

7. Despre o fugă spre Sud a Vlahilor, acest «*τὸ τῶν βλάχων γένος ἄπιστον τε παντελῶς καὶ διεστραμμένον*» («acest neam foarte necredincios și stricat al Vlahilor»), vorbește și bizantinul Kekaumenos care scrie pe la 1070: «*Οὗτοι γὰρ εἰσὶν οἱ λεγόμενοι Δάκαι καὶ Βέσσοι. ὥκουν δὲ πρότερον πλησίον τοῦ Δανουβίου ποταμοῦ καὶ τοῦ Σάου, δὴ νῦν ποταμὸν Σάβαν καλοῦμεν, ἐνθα Σέρβοι ἀρτίως οἰκοῦσιν, ἐν ὀχυροῖς καὶ δυσβάτοις τόποις. Τούτοις θαρρόυντες ὑπεκρίνοντο ἀγάπην καὶ δούλωσιν πρὸς*

¹⁾ Vezi și S. Pușcariu, *Dacoromania*, IV, 1387—1389, și K. Schünemann, *o. c.*, pp. 451—457.

²⁾ E vorba de *Strat și Substrat*, din *Et. Magn. Romaniae*, t. III, pp. XXXII—XXXVI.

τοὺς ἀρχαιοτέρους βασιλεῖς καὶ ἐξερχόμενοι τῶν ὀχυρωμάτων ἐληΐζοντο τὰς χώρας τῶν Ῥωμαίων· οἱ δὲ ἀγανακτήσαντες κατ' αὐτῶν. ὥς εἴρηται, διέφθειραν αὐτούς. Οἱ καὶ ἐξεληθόντες τῶν ἐκείσε διεσπάρησαν ἐν πάσῃ τῇ Ἑπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ. οἱ δὲ πλείονες αὐτῶν ᾤκησαν τὴν Ἑλλάδα...» (= «Ei sânt așa numiții Daci și Bessi. Dintâiu locuiseră în vecinătatea Dunării și a fluviului Sava numit astăzi Sava, unde acum locuiesc Sârbii, în locuri tari și grele de străbătut, pe care răzîmându-se, fățâriau iubire și supunere către vechii împărați, pe când din întăririle lor năvăliau și pustiiuau provinciile Romanilor, încât aceștia, pierzând răbdarea, precum am spus-o, i-au strivit. Atunci fugind de acolo, ei s'au răspândit în tot Epirul și Macedonia, cei mai mulți s'au așezat în Elada. . . »¹⁾).

Aceasta s'ar fi întâmplat pe timpul «împăratului Traian». De aceea Hasdeu, văzând că Kekaumenos confundă o parte din lecturile sale (despre Bessi din Strabo, *Geographica*, VII, 5, 12; despre lupta lui Traian cu Decebal din Dio Cassius, cf. ed. Gros, IX, 419) cu informațiunile sale personale, transpune această fugă într'o epocă mai târzie, pe timpul năvălirii Ungurilor.

Deoarece găsește amintit într'un hrisov dela 1020 că «în întreaga Bulgaria se află împrăstiați Români, iar lângă râul Vardari, adică în Rumelia, lăcuesc o samă de Unguri»: τῶν ἀνὰ πᾶσαν Βουλγαρίαν Βλάχων καὶ τῶν περὶ τὸν Βαρδάρειον Τουρκῶν (Golubinskij, *Istoriia cerkvej*, Moskva, 1871, p. 263), el crede că:

«Acei Români din 1020 nu erau Meso-latinii cei găsiți de Slavini în Balcani în secolul VII și dispăruți apoi prin amestec cu dâșii, ci erau Românii cei alungați de către Unguri din Pannonia pe la 900-950, pe cari gonindu-i Maghiarii, «Τουρκοί» în cronicile bizantine, o samă de acești Maghiari au rămas și ei în Rumelia»²⁾.

«Năvălirea Ungurilor în secolul X n'a putut să nimicească sau să alunge pe Românii cei din părțile Daciei propriu zise, dar a reușit să împingă o samă de Români din Pannonia spre Moravia, unde ei

¹⁾ B. Wassiliewsky, *Sozety i raskazy vizantijskago bojarina, XI veka*, St. Petersburg, 1881, pp. 106—107, cf. 169 (cf. și B. Wassiliewsky—V. Jernstedt, *Cecaumeni Strategicon et incerti scriptoris de officiis regis libellus*, Petropoli, 1896, p. 74). Este vorba de faimosul capitol περὶ ἀπιστίας τῶν Βλάχων relevat mai întâiu de Tomaszek, *Zur Kunde der Haemus-Halbinsel*, pp. 58, 60 ș. u. El a fost cercetat amănunțit de D. Onciul, *Teoria lui Rösler*, în *Conv. Lit.*, XIX—1885, pp. 271—273, care crede că «autorul deosebește două ramuri ale poporului român: unul în Dacia Traiană, așa numiții Daci; altul din peninsula balcanică, așa numiții Bessi». Identificarea Dacilor cu Vlahii se întemeiază pe o tradiție întunecată despre originea romană a Daco-Românilor, pe care Grecii nu voiau s'o recunoască. În explicarea lui Onciul însă rămâne nelămurită afirmația lui Kekaumenos privitoare la faptul că ei se găseau în preajma râului Sava. Traducerea românească a pasajului se poate ceti la A. Philippide, *Originea Românilor*, I, 663.

²⁾ În această privință Hasdeu se deosebește de D. Onciul, *Tradiția istorică în chestiunea originilor române*, AAR, s. II, t. XXIX ist., p. 570, care crede că locuințele mai vechi ale Românilor meridionali se găseau într'adevăr lângă Dunăre și Sava numai până la invazia Slavilor în secolul al VII-lea.

n'au întârziat a fi slavizați, iar pe ceilalți Români tot din Pannonia i-a gonit peste Dunăre, unde dânsii parte s'au slavizat, parte s'au păstrat în Istria, partea cea mai mare au alcătuit sâmburele Macedoromânilor de astăzi »¹⁾.

Fără îndoială ar fi o exagerare să credem împreună cu Hasdeu că toți Macedoromânii (Aromâni și Meglenoromâni) sânt de origine panonică sau dunăreană. Dar despre o astfel de origine a Meglenoromânilor s'a vorbit și se mai vorbește²⁾.

Kekaumenos urmează o tradiție istorică cunoscută în timpul său, însă parte rău înțeleasă, parte rău interpretată de dânsul³⁾.

8. Că invaziunea maghiară a pricinuit dislocarea, cel puțin în parte, a Românilor din Pannonia, se vede și din cronica rusească atribuită lui Nestor.

Relativ la aceasta citez ceea ce spune Melich, ca cel din urmă exponent al științei maghiare (*A honfoglaláskori Magyarországnak*, pp. 415—416):

» E neîndoios că cuceritorii n'au ocupat nici Ungaria, nici partea acesteia de dincolo de Dunăre dela *Romani*. E sigur și că Anonimul nu este singur cu credința lui.

Și după cronica străveche rusească (alcătuită pe la începutul secolului XII) și-au ocupat Ungurii patria lor dela *Romani*: « Ugri. . . počaša vojevati na živušcanja tu *Volochi* i Slověni. . . Ugri. . . prognaša *Volŕchi*. . . » = Ungurii au început să lupte cu *Volochii* (= « Romanii ») și cu Slovenii care trăiau acolo. . . Ungurii au alungat pe *Volochi* (= « Romanii »).

Melich, care citează textul după Hodinka, *Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai*, Budapest, 1916, 40—41, 28⁴⁾, interpretează așa dar pe *Volochi* = *Romani*, ca și V. Jagić în *A magyar honfoglalás kútfoi*, 370 și 367: « Sub *volochis* semper *romanos* intelligere debes ». Aceasta pentru că, după credința lor, și Anonimul regelui Bela « deosebește clar pe Români de Romani » în c. 9: « . . . Blachii ac pastores Romanorum ».

Am văzut însă mai sus că acest pasaj înseamnă « Blachii, adică păstorii Românilor », deci că Blachii sânt « Români » nu « Romanii »,

¹⁾ *Strat și substrat*, în *Et. Magn. Romaniae*, t. III, pp. XXXII—XXXVI.

²⁾ Cf. O. Densusianu, *Hist. de la langue roum.*, I, Paris, 1902, p. 330 ș. u., precum și discuția lui Densusianu din *Grai și suflet*, II, p. 365 ș. u., cu Th. Capidan, *Meglenoromânii*, I, *Istoria și graiul lor*, București, 1925, p. 59 ș. u., care-i consideră « Români sudici », ca și Al. Procopovici, *Din istoria raporturilor noastre interdialectale*, în *Dacoromania*, IV, 38—66.

³⁾ D. Onciul, *Tradiția istorică în chestiunea originilor române*, *AAR*, s. II, t. XXIX ist., p. 570.

⁴⁾ Textul ceva mai complet, și în traducere românească, se găsește și la Xenopol. o. c., ed. I, vol. I, p. 474, care-l citează după *Chronique dite de Nestor* par Louis Léger, Paris, 1884, c. XIX, p. 19, de unde-l reproduce în limba franceză și C. Diculescu, *Die Gepiden*, I, 243, n. 52. Cf. Полное собрание летописей I, 10. — *Monumenta Poloniae historica*, ed. Bielowski, vol. I, Lwów, 1864, p. 551.

și tot așa trebuie interpretat, în acest loc, și *Volochii* din cronica rusească.

Propozițiunea «Și dacă sub *Romanii* Anonimului trebuie să înțelegem *Romani*, sub *pastores Romanorum* nu se pot înțelege decât păstorii *Romanilor*»¹⁾ trebuie modificată deci în: «Și dacă sub *Romanii* Anonimului trebuie să înțelegem *Români*, sub *pastores Romanorum* nu se pot înțelege decât păstorii *Românilor*».

9. Melich continuă apoi (p. 416):

„Cum s'a născut credința că Ungurii au cucerit Pannonia dela *Romani* și că pe timpul cuceririi locuiau în Pannonia păstorii *Romanilor* (după Kézai și *Chronicon pictum* în timpul lui Attila)?

A) Cu sfârșitul domniei romane în Pannonia nu a dispărut numai decât cultura romană și poporul roman. Descoperirile arheologice din Fenék-Pusztá, cum au dovedit-o studiile lui Andrei Alföldi, pot servi ca mărturie că cultura romană și poporul roman s'a păstrat în unele locuri izolate până la sfârșitul veacului VI²⁾.

B) Cercetările lui Ernst Schwarz, făcute pe baza monumentelor bavareze și a numelor geografice intrate în bavareză din epoca romană, au dovedit, că *Romani*, adică un popor care a vorbit o limbă neolatină, au locuit într'adevăr chiar și în secolul VIII și IX în Bavaria, Salzburg, Austria de sus și, firește, chiar și în jurul Vienei. Satele lor le-au numit Bavarezii așezări de «Walchen» și «Parschalken» (= Zinsknechte)³⁾.

Dar, deoarece ținutul de dincolo de Dunăre se ținea din punct de vedere bisericesc parte de Passau (Raba până la Rabcza), parte de Salzburg (regiunea Balatonului până la gurile Dravei), nu este cu neputință să fi fost în serviciul bisericilor astfel de *Romani*=sate de *Walchen* și *Parschalken*⁴⁾.

Cuceritorii țării au putut afla deci dincolo de Dunăre și *Romani*, deci rămășițe de popor neolatin. Dacă s'ar dovedi aceasta, s'ar putea înțelege mai ușor v.-ung. *Szala* «Zala», *Murszol* «Marczal», etc.⁵⁾.

¹⁾ K. Schünemann, *Die «Römer» des anonymen Notars, Ung. Jahrb.*, VI, 446—457. — Altfel Hóman, *Szent-László-kori Gesta*, 67, 73; *Hún monda*, 32, și *Magyar történet*, I, 77: „păstori de origine romanică veniți din Lombardia și ținutul friulan“, ca și Cornides, *o. c.*, p. 331: «colonos — ex Italia accitos»; etc.

²⁾ *Ung. Jahrb.*, VIII, 153.

³⁾ E. Schwarz, *Die althochdeutsche Lautverschiebung*: Paul — Braune, *Beiträge*, vol. L, 242, 251, 252, 275. — Același, *Z. f. sl. Phil.*, IV, 114, 115. — Relativ la *Parschalk* cf. germ. **skalkaz* «leibeigener», și germ. *Schalk* «Knecht».

⁴⁾ După D. Pajs, *Magy. Anonymus*, 129, în izvorul Anonimului ar fi stat: *Blachij pastores Romanorum*. El crede că nu e cu neputință să fi trăit în Pannonia sau în ținutul de dincolo de Dunăre, între Mura și Raba de sus, ceva populație de păstori români (*vlah, oláh*), care vorbiă o limbă *romand*, deci de origine latină.

⁵⁾ E. Schwartz — recensând lucrarea lui Pirchegger, *Die slav. Ortsnamen in Mürzgebiet* (vezi *Z. f. On.*, IV, 301) — crede că odinioară numele pârâului Gyöngyös, care trece prin *Szombathely* = romanul *Sabaria*, ar fi fost *Sabaria*, iar pe acesta l-ar fi păstrat actualul *Zöber(n)bach*, care se varsă în Gyöngyös, și n. loc. *Zöbern*

Melich încearcă să deplaseze lucrurile, căutând în Pannonia «Walchen» și «Parschalken» în loc de «Vlahi» sau «Români».

Despre acești «Walchen» și «Parschalken» se știe de mult, înainte de cercetările lui Schwarz, că vorbesc o limbă «ladin»-ă, cum zic unii din ei, sau «rumontș», cum spun alții despre ei, și sânt urmașii Romanilor din Noricum, deci *Retoromani*: «Es sind diese „Ladiner“ die Überbleibsel eines Stammes, der zur Zeit seiner Blüte bogenförmig über dem Gebiete der italienischen Zunge vom adriatischen Meer bis zum St. Gotthardt sich hinerstreckte, so dass die friaulische Mundart auf der einen, und die churwälsche auf der anderen Seite Endglieder bildeten¹⁾. Es standen aber damit während des früheren Mittelalters noch in Zusammenhange die jetzt ausgestorbenen Romanen in den Landschaften des mittleren wie des nördlichen Raetiens und von Noricum, in den Seitenthälern der Drau, in Oberösterreich, um Salzburg, am Chiemsee, an der Donau selbst²⁾».

Limba lor este înrudită cu limba românească, chiar foarte apropiată de aceasta, dar departe de a fi aceeași limbă cu a noastră. Ea nu este unitară: fiecare vale își are dialectul său, ca pretutindeni în Alpi³⁾.

Asupra satelor de «Walchen» sau «Vici Romanisci» a atras atenția L. Steub în deosebitele sale lucrări. Astfel în *Kleinere Schriften*, III, 156, relevă: *Walgau* și *Walchensee* între Patenkirchen și Tölz, *Walchsee* lângă Kufstein, un *Strasswalchen*, un *Wals* în regiunea Salzburg-ului și în Austria de sus; apoi lângă bavarezul Traun și Traunstein: *Katzelwalchen*, *Traumwalchen*, *Lützelwalchen*, *Oberwalchen*, *Reitwalchen*, *Walchenberg*; unele au dispărut ca *Henwalcharen* (cunoscut la înc. sec. XIII, azi *Höhdorf* și *Wallern*). Alte nume de sate cuprind verbul *runcare* («aus)reuten»: *Rungg*, *Runggen*, *Rungebuns* (< *runca bona ori bones* «bona»), *Rungeletsch* (< *runcalaccio*), *Rungelitsch* (< *runcalicio*), cum arată Steub în «*Räthische Ethnologie*» și «*Herbsttage in Tirol*», p. 238. Retoromane sânt și nume ca: *Schwaz*, *Imst*, *Wilten*, *Nauders*, *Brixen*, *Bozen*, *Clausen*, *Glurns*, *Kaltern*, etc.⁴⁾.

de lângă acesta (cf. și *Flusznamen und Völkerbewegungen*, în *Z. f. slav. Phil.*, I — 1924, 331; Radu Vulpe, *Gli Illiri dell' Italia imperiale romana*, în *Ephemeris Dacoromana*, III—1925, 153—154; K. Schünemann, *Die Entstehung des Städtewesens in Südost-europa*, Berlin—Breslau—Oppeln, 1929, p. 33).

¹⁾ «Vgl. Ch. Schneller im „Programm des Innsbrucker Gymnasiums vom J. 1869“: „Über die volksmundartige Litteratur der Romanen in Südtirol“, S. 8. „Die romanischen Volksmundarten in Südtirol“, Gera, 1870, Bd. I. Einl. S. 8 ff. »

²⁾ J. Jung, *Römer und Romanen in den Donauländern*, Innsbruck, 1877, pp. 206—207.

³⁾ Cf. Th. Gartner, *Die rätoromanischen Mundarten* (în *Grundriss*-ul lui Gröber, pp. 608—636, unde se dă și bibliografia); G. I. Ascoli, *Saggi ladini* (*Archivio glottol. ital.*, I), 1873; Th. Gartner, *Rätoromanische Grammatik*, Leipzig, 1883; același, *Handbuch der rätoromanischen Sprache und Literatur*, Halle, 1910; Z. Gombocz, *Rätorománok*, în *Egyetemes irodalomtörténet*, II, Budapest, 1905, pp. 873—884.

⁴⁾ Cf. Jung, *o. c.*, p. 84, 166 și 167; despre *Parschalk*, p. 217: «Der Ausdruck barschalk, der in den bairischen Rechtsquellen wiederholt sich findet, ... wahrscheinlich den freien Knecht bezeichnet ... »

Cunoscută fiind deci limba așa numiților «Walchen» din dialectele retoromane, avem posibilitatea să stabilim prin cercetări toponomastice și onomastice dacă limba Vlahilor din Pannonia era identică cu a lor, ori cu cea românească.

Aceasta era problema pe care trebuia să și-o pună Melich, iar dacă și-ar fi pus-o și ar fi fost puțin mai obiectiv, ar fi putut constata că *pastores Romanorum* au fost *Români apuseni*, *Blachi* sau *Vlachi*, nu «Walchen» sau «Retoromani».

10. Întrebarea este acum cât de vechi sânt Românii din Pannonia.

Avem două pasaje care sânt potrivite pentru a-i arăta veniți din Sud.

Unul este: «Et mortuo illo [Attila] preoccupassent Romani principes terram Pannonie usque ad Danubium, ubi collocavissent pastores suos» (Anon. reg. Bela, c. 11, ed. Fejérpataky, p. 16). Al doilea: «regnum vngarie olim non dicebatur vngaria, sed messia et panonia. Panoni autem, qui inhabitabant tunc panoniam, omnes erant pastores romanorum, et habebant super se decem reges potentes in tota messia et panonia» (Anon. de la 1308, o. c., pp. 43—44).

Cel dintâiu ne-ar putea arăta că Românii au venit în Pannonia după moartea lui Attila.

Al doilea a fost exploatat de K. Schünemann, *Ungarische Jahrbücher*, VI — 1926, pp. 452—454, în felul următor.

Prin întrebuițarea numelui Mesiei alături de Pannonia ni se dă o indicație pentru originea Românilor din Pannonia. O urmă de acest fel se găsește și la Kézai ¹⁾. Izvorul ultim este bizantin. După terminologia clasică a Bizanțului Vlahii se numiau *Μυωολί*, ²⁾ întrebuițându-se acest nume de origine asiatică pentru locuitorii provinciei *Moesia* din Nordul munților Balcani.

«Die Verbindung der Namen *Mysia* und *Moesia* bzw. *Messia* beschränkt sich übrighens nicht auf die Griechen, sondern findet

¹⁾ § 16, M. Florianus, I, 2, p. 70: Sclavis tantummodo, Grecis, Teutonicis, Messianis et Vlachis advenis remanentibus; *ibid.*: Bulgaris Messianisque imperabat; § 19, p. 73: Messianis et Boemis exstirpatis.

²⁾ Niketas Choniates, ed. Bonn, p. 482: τοὺς κατὰ Αἴμον τὸ ὄρος βαρβάρους οἱ Μυωολί πρότερον ὀνομαζόντο, νυνὶ δὲ Βλάχοι καλεῖσθαι; vezi și G. Murnu, *Nichita Acominatos Honiatul*, în *AAR*, s. II, t. XXVIII ist., București, 1906, p. 377; cf. N. Densusianu, *Revoluțiunea lui Horia*, București, 1884, p. 31; C. Erbiceanu, *Două acte oficiale necunoscute de pe timpul Împăratului bizantin Isaac II Angel, privitoare la Românii din Peninsula Balcanică spre finele secolului XII*, în *AAR*, s. II, t. XXIV ist., p. 8 și 15; G. Murnu, *Istoria Românilor din Pind, Vlahia mare (980-1259)*, București, 1913, pp. 220—230, și C. C. Giurescu, *Despre Vlahia Asăneștilor*, în «Lucrările Inst. de Geogr. al Univ. din Cluj», IV—1928/29, Cluj, 1931, pp. 114—115, unde se relevă că acest important pasaj ne arată că așezările Vlahilor care s'au răscolat sub conducerea lui Petru și Asan se găseau «în muntele Hemus». Ei se deosebeau de cei din Pind, care alcătuiau cele trei Vlahii: Vlahia mare, Vlahia mică și Vlahia de sus. Pasajul a fost relevat de altfel încă de D. Cantemir (cf. *Hronicul vechimei a Româno-Moldo-Vlahilor*, ed. Gr. G. Tocilescu, București, 1901, p. 398).

sich auch bei Lateinern wie Plinius¹⁾ und in verschiedenen Handschriften des Isidorus von Sevilla, auf den auch durch Vermittlung des Vincentius von Beauvais die bei unserem anonymen Geographen wiederkehrende Ableitung des Namens der Provinz von lat. *messis*, Ernte, zurückgeht²⁾. Die ungarischen Chronisten, zu denen die Namen *Messia* und *Messiani* auf einem noch nicht klar erkennbaren Wege gelangt sind, wussten nichts Rechtes mit ihnen anzufangen und haben sie teilweise anscheinend mit dem Namen Mark *Meiszen* (*Misnia*, *Missena*, *Mesn* und ähnlich) in Verbindung gebracht³⁾. Dasz diese Beziehung aber gegenüber der zu den Balkanwalachen nur sekundär sein kann, zeigt der Text des anonymen Geographen.

Fără îndoială legătura presupusă de Schünemann este interesantă, dar nu este deloc sigură. Nu putem trage concluzii de felul celei trase de el dintr'o confuzie de origine pur cărturărească și care pornește dela forma cuvintelor, cum este cea dintre *Mesia* și *Misia* = « Mosony », « Mark Meiszen », « Misnia », « Missena », « Mesn », etc., mai ales când este sigur că în textul Anonimului dela 1308 nu este vorba de « Mesia » balcanică, ci de « Mosony ». Câte false etimologii nu întâlnim în cărțile veacurilor trecute pentru a explica deosebite numiri topice!

Schünemann lovește dincolo de țintă când mai adaogă: « Nicht nur byzantinisch, sondern auch bei den Balkanslaven und sogar einem Teile der Tschechen üblich ist die Verwendung des Names *Vlach* zur Bezeichnung von nomadisierenden Hirten, die nicht unbedingt von walachischer Nationalität zu sein brauchen⁴⁾. Es ist daher naheliegend, den Ursprung der Bezeichnung *pastores Romanorum* in der Übersetzung der balkanslawischen und byzantinischen Hirtenbezeichnung *Vlach* mit Hinzufügung der Nationalitätsangabe *Romani*⁵⁾ zu suchen. Die *pastores Romanorum* in Pannonia und *Messia* sind hiernach also identisch mit den walachischen *Μυωολ* oder *Messiani*. Für eine Bestätigung dieser Hypothese wäre freilich eine eigendere

¹⁾ *Nat. Hist.*, V, 145.

²⁾ *Lib.* XIV, cap. 4.

³⁾ Kézai lässt in seinen Fremdenkatalog die generatio Buzad aus Meiszen stammen: FLOR., p. 95: de Mesn originem trahit. Die *Messiani* nennt er dementsprechend auch zusammen mit den Böhmen.

⁴⁾ Vgl. z. B. Anna Comnena, ed. Bonn, VIII, p. 395: *ὅποσοι τὸν νομάδα βίον εἶλοντο (Βλάχους τοὺτους ἢ κοινῇ οἶδε διέλεκτος)* —. Vgl. ferner Lucius, *De regno Dalmatiae et Croatiae*, VI, 5. Schwandtner, III, p. 459: « Vlahi igitur apud Slavos ex lingua homines Romanos, Latinos vel Italos, significat, ex conditione pastores montana colentes ». Într'adevăr aceste citate nu dovedesc afirmația lui Schünemann. Pauler, *A magy. nemz. tört.*, 2, I, 466—467 a relevat doar că Anna Comnena nu întrebuințează pe *Vlach* ca numele unui popor de păstori și nomazi, ci cel mult transumanți, căci vorbește de *Ezeva* (*Exeva*) *Ἐζεβάν, χωρίον... Βλαχικόν*, „oppidum Valachicum“, lângă Andronia (*Alexias*, V, 138, ed. Bonn, p. 245).

⁵⁾ « Schon im 12. Jh. findet sich nicht nur bei Byzantinern, sondern auch beim Presbyter Diocleas die Ableitung der Walachen, die sich selbst *Rumeni* nannten (vgl. Lucius, a. a. O., p. 459), von den Römern: Schwandtner, III, p. 478: Post haec totam provinciam Latinorum, qui illo tempore Romani vocabantur, modo vero Morovlachi, hoc est nigri Latini vocantur ».

Untersuchung notwendig, als sie in diesem Zusammenhang möglich und für unseren Zweck erforderlich ist »¹⁾.

Doar se știe că sensul de «păstor» al lui *vlah* este mult ulterior venirii Hunilor și a Ungurilor²⁾, precum foarte târzie este și confuzia între *Mosony* = *Mesia* = *Misia*, și atunci cum pot servi acestea ca o dovadă pentru originea balcanică a Vlahilor atestați în Pannonia la venirea aceloră? Și cum poate servi *Blachus* în acest caz ca dovadă că cei numiți cu acest nume în acel timp nici nu erau Români? Pentru a putea face o astfel de afirmațiune ne trebuie mai multe elemente și vom vedea că toponimia și onomastica este în parte împotriva ei.

Dar, ca să ne întoarcem la celălalt text, al Anonimului regelui Bela, «*Romani principes*» care au ocupat Pannonia până la Dunăre și și-au așezat păstorii lor acolo, trebuie să fi fost numai decât din Sud, ori au putut fi și indigeni?

Răspunsul la această întrebare nu poate fi dat fără unele considerații mai întinse privitoare la felul cum tratau barbarii popoarele supuse de ei.

11. Deși nici unul dintre ținuturile, pe care au ajuns să le stăpânească Ungurii n'a fost atât de călcat de năvălirile popoarelor barbare ca Pannonia, în care unii dintre ei s'au oprit timp mai îndelungat (Hunii³⁾ și Avarii), iar Ungurii definitiv, totuși viața romană n'a încetat cu totul deodată cu stăpânirea romană în această regiune. Dacă monumentele scrise nu vorbesc prea mult despre aceasta, descoperirile arheologice, în special cele numismatice au adus destulă lumină în privința punctelor în care viața romană a continuat⁴⁾.

¹⁾ Asupra chestiunii cf. și G. I. Brătianu, *Observații asupra unor denumiri etnice medievale din sud-estul Europei*, în *Grai și suflet*, III, p. 418.

²⁾ S. Dragomir, *Vlahii și Morlaci*, Cluj, 1924, pp. 1, 52, 53, 57, în baza studiului documentelor, ne asigură că, dacă în secolul XIII termenul *Vlacus* se mai întrebuința de unii și pentru Ragusani, în secolul XIV și XV eră fixat pentru a însemna «păstorul sau turmarul de naționalitate românească». Până în sec. XVI *Vlahii* «constituiau o naționalitate proprie». După această dată desnaționalizându-se, *Vlah* a ajuns să însemne «păstor» în general, fără deosebire de naționalitate». În cursul acestei lucrări vom vedea că evoluția sensului cuvântului *Vlah* s'a întâmplat exact la fel și la Românii din Carpații nordici, atestați în documentele latino-ungurești.

³⁾ În *Conversio Bagvariorum et Carantanorum*, ed. A. m. honfogl. kútfoi, p. 306 (Pertz, *MG*, XIII, p. 9), ni se spune că Hunii «transfretantes Danubium expulerunt Romanos et Gothos atque Gepidos». După ei au venit Slavii.

⁴⁾ Vezi Andreas Alföldi, *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonia*, în *Ungarische Bibliothek*. Reihe I, Heft 10 și 12, și *Ungarische Jahrbücher*, III și IV. Josef Pfister, *Pannonien in politisch-geographischen Betrachtung*, în *Ungarische Jahrbücher*, VIII—1928, 152—153, rezumă astfel rezultatele acestor descoperiri: «Im Jahre 395 kamen fremde Völker über die gefrorene Donau (o. c., Teil 2, *Ungarische Bibliothek*, Reihe I, Heft 12, p. 83), das Ende des vierten Jahrhunderts ist zugleich das Ende des Limes. Noricum vegetierte dank seiner geschützten und abgelegenen Lage noch 50 Jahre länger. Das erste, was verloren ging, war Pannonia inferior (ohne Syrmien) oder Valeria, wie sie in Schematismus der Provinzen des 5. Jahrhunderts hieß, sie ist wahrscheinlich vertragsmäßig den Hunnen überlassen worden. Dann erst folgt das westliche Pannonien (superior), zuletzt das Zwischenstromland.

J. Jung, *Römer und Romanen in den Donauländern*, pp. 182—183, a văzut clar situația politică pe care au putut-o avea nu numai Românii din Dacia ajunși sub stăpânire germană (gotă și gepidă), ci și cei din Pannonia supuși de Germani, Huni și Avari.

Nu se poate vorbi de încetarea existenței culturii și populației romane: « sie lebte fort, wenn auch in veränderten, mitunter *besseren*, Verhältnissen als früher ». Relațiile pe care ni le dau în privința aceasta Hieronymus, Salvianus și Priscus sânt concludive. Ei constată că Romanii aserviți nu-și mai doriau patria și libertatea pe care n'au cunoscut-o. Astfel Hieronymus, Ep. XXIII, 17, ne spune: « Olim a *mari Pontico usque ad Alpes Julias* non erant nostra, quae nostra sunt et per annos triginta facto Danuvii limite in mediis Romani imperii regionibus pugnabatur. *Aruerunt vetustate lacrimae; praeter paucos senes omnes in captivitate et obsidione generati non desiderant, quam non noverant libertatem* ».

Priscus a avut prilejul să cunoască la curtea lui Attila un Roman ajuns prizonier, care, făcându-se iubit și folositor acolo, și-a recâștigat libertatea, se însură cu o Hună și se aclimatiză cu totul în noua situație. Acesta-i povestî, spre mirarea lui, că în noua sa țară nu există șicană veșnică, cum este în imperiu, dreptatea este dreptate și judecătorii nu se pot cumpără, iar generalii nepierzând mereu războaiele, birurile nu sânt permanente și insuportabile. Ceea ce câștigă cineva pe cale cinstită, este al lui și-i rămâne ¹⁾. Iar Salvianus observă odată că cei ajunși la Goți de nimic nu se temeau mai rău decât că iarăși vor fi Romani: « Una et consentiens illic Romanae plebis oratio, ut liceat eis vitam, quam agunt, agere cum barbaris. Et miramur, si non vincuntur a nostris partibus Gothi, cum malint apud eos esse quam apud

Alföldi bemerkt hierzu treffend, dass sich die drei Abstufungen der Einverleibung umgekehrt beim Verlust wiederholen. „Die Wechselwirkung der zerstörenden Kräfte und der geographischen Lage, der verschiedene Grad der Lebensfähigkeit und der Interessen Roms bedingen diese Reihenfolge“ (o. c., Teil 2, p. 71) Natürliche Hindernisse kamen der Verteidigung der römischen Besitzen zustatten. Die Insel Schütt mit ihren Sümpfen bewirkte z. B., dass hier Besatzungen und Zivilisten weniger unter Überfällen zu leiden hatten wie in Valeria, und in Noricum ripense trifft der hl. Severin bei Attilas Tod noch eine Besatzung in Faviana bei Wien. Am kleinen Plattensee, nahe der heutigen Siedlung Fenek-Pusztla liegt noch bis in die Avarenzeit jene Römerstadt im Isthmus, wie die Untersuchungen der sogenannten Keszthely-Kultur (l. c.) dartun. Das war der einstige Strassenknoten Magetianae, der im S und SW durch Sümpfe im Überschwemmungsgebiet des kleinen Plattensees, im O durch den grossen See unzugänglich war. Der Ort hatte durch die Entwässerungsarbeiten des Kaisers Galerius einen mächtigen Aufschwung genommen. Bis 568 bestand die Römersiedlung, während in der Umgebung schon lange alles von den Avaren besetzt war. Jedoch waren die Römer wahrscheinlich gezwungen, den Avaren durch ihre Kunst- und Handfertigkeit zu dienen. Und so mag anderen geschützten Stellen noch manche Niederlassung die ersten Völkerstürme überdauert haben oder von den neuen Völkern in ihre Dienste gestellt worden sein ».

¹⁾ Prisci exc., p. 193, ed. Bonn.

nos Romani? Itaque non solum transfugere ab eis ad nos fratres nostri omnino nolunt; sed ut ad eos confugiant, nos relinquunt»¹⁾.

Și conclude:

«So sehen wir denn die Romanen unter der Fremdherrschaft sich ziemlich wohl befinden. Der niedere Theil der Bevölkerung blieb mindestens in derselben Lage, in der er sich früher befunden hatte: als Coloni oder Ackerknechte der neuen Besitzer, wie einstens der alten. Eine Ausrottung der Bevölkerung eines Landes, das sie erobert hatten, ist von den Germanen auf romanischen Boden nirgends vorgenommen worden. So zahlreich waren ihre einzelnen Stämme nicht, dass sie der bereits vorhandenen Arbeitskräfte zu entrathen vermocht hätten: Knechte brauchten sie immer, je mehr sie bekamen, desto besser. Es ist dabei ferner zu beachten, dass die germanische wie die hunnische Herrschaft in den Donauländern einem viel zu raschen Wechsel unterlag, als dass dieselbe vermocht hätte, die romanische Bevölkerung sich zu assimiliren, wie das später in Noricum, in Raetien und am Rhein die Deutschen wirklich vollbracht haben. Die einzelnen Nationen blieben getrennt und namentlich in Attila's Weltreich behielten dieselben ihre Selbständigkeit vollkommen bei; es gab am Hofe des grossen Hunnenherrschers ein Völkergewimmel, wie das Jahrhunderte später erst wieder in solcher Mannigfaltigkeit an der Donau sich entwickelt hat.

So haben die Romanen im traianischen Dazien sich während dieser Zeiten erhalten, als Knechte der Germanen; ähnlich wie nachher in Noricum als Barschalke der Baiwaren»²⁾.

12. După cercetările lui A. Philippide, *Originea Românilor*, I, pp. 70—72, 518, 657 ș. u. și 854, poporul românesc, deosebit ca limbă de populația romanică din Dalmația, s'a format în Moesia Superior, Moesia Inferior, Dacia și Pannonia Inferior, sau în regatul Sârbiei, sudvestul Bulgariei, Bulgaria dintre Dunăre și Balcani, Dobrogea,

¹⁾ *De gub. dei*, V, 8.

²⁾ Pp. 183—184. — La fel descrie situația și: B. Rappaport, *Die Einfälle der Goten in das römische Reich bis auf Constantin*, Leipzig, 1899, p. 100; L. Homo, *Essai sur le règne de l'empereur Aurélien*, Paris, 1904, pp. 316—317; J. Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les prov. danub.*, Paris, 1918, p. 39, și *L'Empire Romain et l'Eglise*, pp. 228—229; L. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, I, Paris, 1923, pp. 69—70; Groag în Pauly—Wissowa, *Real-Encycl.*, V, 1379; C. Patsch, *Banater Sarmaten*, în *Anzeiger der Wiener Akad.*, LXII—1925, pp. 213—215; J. B. Bury, *Scottish Rew.*, XXIX, p. 30, ș. u.; *Engl. Hist. Rew.*, XII, 330 ș. u. (cf. N. H. Baynes, *A. Bibliography of J. B. B.*, 1929, p. 68); Ortway Tivadar, *Temes vármege és Temesvár város története*, Budapest, 1914, pp. 144—145. Întemeindu-se pe afirmația lui E. Ritterling din Pauly-Wissowa, *Real-Encycl.*, XII, 1346, că retragerea populației romane din Dacia a fost o chestiune pur militară, «die Verlegung einer Garnison von einer Provinz in die andere», și pe analogia Pannoniei, A. Alföldi, *A gót mozgalom és Dacia feladása, in Egyet. Phil. Közlöny*, LIII—1929, pp. 161—188, LIV—1930, pp. 1—20, 81—95, 164—170 (și în extras) crede în părăsirea completă a Daciei și încetarea vieții romane din aceasta deodată cu retragerea legiunilor în sec. III d. Hr. Cf. și A. Buday, *Van-e alapja a*

Oltenia, partea de lângă Dunăre a Munteniei și Moldovei, partea de pe lângă Dunăre și de pe lângă mare a Basarabiei, până aproape de Akkerman (Cetatea Albă), Transilvania, Banat și provincia austriacă Syrmien.

« Acest teritoriu s'a restrâns, când partea transdanubiană a Moesiei Inferior (partea de pe lângă Dunăre a Munteniei și Moldovei, partea de pe lângă Dunăre și de pe lângă Mare a Basarabiei până la Akkerman inclusiv) a fost părăsită de Romani pe vremea împăratului Maximinus (p. Chr. 235—238), când Dacia și partea transdanubiană a Moesiei Superior (Oltenia, Transilvania, Banatul) au fost părăsite de ei pe vremea lui Gallienus (p. Chr. 268), și când Pannonia Inferior (a cărei parte sudestică o formă actuala provincie Syrmien) a fost ocupată de Huni la anul p. Chr. 377. De aici înainte românismul s'a dezvoltat numai în peninsula balcanică, pentru că populația romană rară din Moesia Inferior transdanubiană, câtă nu va fi fugit de-a dreapta Dunării, a dispărut în mijlocul barbarilor, iar populația mult mai deasă romană din Dacia, din partea transdanubiană a Moesiei Superior și din sudetul Pannoniei Inferior a fost strămutată în mare parte de-a dreapta fluviului, iar câtă a rămas pe loc, ori s'a contopit cu năvălitorii, ori s'a păstrat până la venirea Românilor de preste Dunăre, cu care s'a asimilat complet din punct de vedere al limbii » (p. 854) ¹⁾.

Dacă am presupune chiar mai mult decât presupune Philippide, anume că puținii Români rămași în Pannonia au fost înghițiți foarte repede de barbarii veniți peste ei și n'ar mai fi rămas nici unul până la moartea lui Attila, totuși Anonimul regelui Bela ne spune clar în c. 11 că: « mortuo illo preoccupassent Romani principes terram Pannonie usque ad Danubium, ubi collocavissent pastores suos », deci au venit în Pannonia alți Români, probabil din Moesia.

Ungurii la venirea lor i-au găsit pe aceștia acolo.

Subt Unguri Români au trebuit să aibă aceeași soartă pe care a avut-o populația romană supusă de Huni, căci și Ungurii au avut nevoie de brațe de muncă, de oameni care să cultive pământul, și să

ddkó-román kontinuitás elméletének?, în *Emlékkönyv Dr. Klebelsberg Kunó...*, pp. 127—137.

¹⁾ Părerii asemănătoare cu ale lui Philippide are și A. Bunea, *Inercare de istoria Românilor până la 1382*, București, 1912, p. 16 și 18 ș. u.: « ... poporul român și limba lui nu s'a alcătuit numai în Dacia Traiană, ci și la dreapta Dunării, în Pannonia, Moesia superior, Dacia ripensis, Dacia mediterranea, Moesia inferior și Dardania, adică în provinciile de astăzi Syrmium (Slavonia), regatul Serbiei [dinainte de 1914] cu vilaietul Cosovo și Bulgaria » (cf. C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, I, p. 13 și 20). Părerăa lui Bunea în fond este cea a lui Jireček, pe care se întemeiază. Pe aceasta o admite și K. Kadlec, *Deutsche Literaturzeitung*, Berlin, XCIII—1918, p. 703—704, ca fiind « vielleicht am wahrscheinlichsten ». Poporul român s'ar fi format « dort wo das lateinische Sprachgebiet an der unteren Donau die grösste Breite erreichte, im Südosten Pannoniens, in Obermoesien, in der Dacia mediterranea (bei Naissos und Remesiana) und in Dardanien oder nach der heutigen Benennung in Syrmien, im Königreiche Serbien, im Westen Donau-Bulgariens und in Vilajet Kosovo ». De aceeași părere este în sfârșit și C. C. Giurescu, *Despre Vlahia Asăneștilor*, I. c., p. 117.

prăsească vitele, de meseriași, etc. Deci Românii din Pannonia n'au putut fi stârpiți de ei cu totul.

Soldatii, conduși de « reges pastorum », chiar și o parte din *pastores Romanorum*, au putut să se retragă dinaintea Ungurilor la numeroșii lor frați din Balcani, cum ne spune călugărul anonim dela 1308, și în Germania, cum ne spune notarul anonim al regelui Bela, ori au apucat-o spre Nord, ajungând până în Moravia, dar mulți din ei au trebuit să se întoarcă, și nici n'au fugit toți, ci unii au mai rămas răslețiți prin locurile mai ferite, având așezări statornice.

Însuși notarul anonim al regelui Bela ne spune că în timpul său se mai găseau acești Români în Ungaria, înțelegând mai ales Pannonia: « Et iure terra Pannonie pascua Romanorum esse dicebantur, nam et modo Romani pascuntur de bonis Hungarie. Quid plura? »¹⁾ (c. 9, ed. Fejérpataky, p. 14) = « Și pe drept se spune că Țara Pannoniei este pășunile Romanilor, căci și acum Romanii pasc [pe unele] din bunurile Ungariei. Ce să mai spun? » I se pare deci așa de firească numirea și așa de potrivită cu situația de fapt, că nu mai vrea să sporească vorba și trece la capitolul următor, « De ducibus Cumanorum ».

Același lucru ni-l dovedește și toponimia și onomastica documentelor din secolul IX—XIV, în care indicarea iobagului este tot atât de importantă ca și cea a locului²⁾.

13. Având în vedere pasajele citate din Anonymus, D. Pais, *Magyar Anonymus Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről*, Budapest, 1926, p. 129—130, scrie: « Luând în considerare momentele cunoscute ale nașterii și împrăstierii poporului valah, nu credem cu neputință să fi trăit într'adevăr în timpul cuceririi țării în fosta Pannonie romană sau în ținutul de dincolo de Dunăre, în regiunea Murei și a Rabei de sus, ceva populație de păstori *valahi*, care vorbiă într-o limbă romană, adică de origine latină.

Dar *Blasij* din Anon., 25, este poporul ardeleanului Gyalú, iar *Blaci* dela 44, al lui Glad dela Dunărea de jos. Aceștia sânt străbunii *Valahilor* (= « Românilor ») de astăzi, înaintașii lor însă n'au putut locui în ținuturile amintite, ci tendința Anonimului de a proiecta

¹⁾ Traducerea lui C. Szabó este greșită și tendențioasă: « És méltán nevezik vala Pannonia földjét rómaiak legelőjének, mert most is hízna Magyarország javaiból. De hagyján! » Mai bună este a lui D. Pajs: « És joggal mondhatták Pannónia földjéről, hogy az a rómaiak legelője, hiszen épen most is a rómaiak legelnek Magyarországon javaiból. De már elég is ebből! » Jakubovich, *Emlékkönyv Dr. Gróf Klebersberg Kunó... emlékére*, p. 211, găsește că trebuie îndreptat « De hagyján! » în « Mi többen! », dar încolo păstrează ironia « pentru că și acum se îngrașă din bunurile Ungariei », socotind-o îndreptată împotriva cruciașilor lui Conrad III, împăratul roman (1147), care s'ar fi arătat foarte neîndurat față de Ungaria: « Hungarie vero non Christi peregrinus apparuit, in qua non pacem, sed potius iram tyranni et predonis exercuit ». Această presupunere nu poate fi mai bună decât traducerea pe care se întemeiază: este cu totul greșită!

²⁾ Într'adevăr pământul, fără populația care să-l lucreze, n'avea nici o valoare (cf. Ign., Acsády *A magyar jobbágyság története*, Budapest, 1906, p. 35).

prezentul în trecut, împreună cu neînțelegerea celor din Gesta cu privire la Valahii din Pannonia, le-a dat loc acolo».

Aceeași toponimie și onomastică însă ne mai arată că «păștori valahi», cu așezări statornice, se găseau în timpul când scria Anonimul și în Carpații apuseni și nordici, ca și în cei estici, până în Galitia, în Valea Tisei, Crișului, Mureșului, Timișului, în Ardeal și în Țara Făgărașului, alcătuind un lanț neîntrerupt.

A putut să se «strecoare» atâta lume, pentru a se așeza statornice pe o regiune așa de întinsă numai în sec. XIII, când datele sânt anterioare, și numai în Ardeal, când documentele ne arată Români și în Pannonia și Moravia, chiar înainte de a fi atestați în Ardeal?

Fără îndoială, nu.

Ungurii așezându-se mai întâiu în Pannonia, cele mai vechi donații de feude le avem acolo. Acolo avem și cele dintău atestări de nume românești.

Pentru acest motiv voi începe acest studiu cu Pannonia, deși poate s'ar părea mai logic să pornesc dela regiunile unde se găsesc și astăzi Români.

Prin analogie, cele stabilite pentru Pannonia vor avea valoare și pentru Crișana, Ardeal, etc., unde lucrurile au trebuit să se petreacă la fel, cu deosebirea că aici Românii, fiind mai numeroși, au rămas ca popor, în vreme ce în Pannonia propriu zisă și în Ungaria nordică, fiind mai puțini, au fost asimilați de popoarele care au venit peste ei.

Aici documentele, care-i pomenesc, sânt ceva mai târzii din două pricini: de o parte pentru că Ungurii au cucerit Ardealul mai târziu (începând cu 1075) și marile donații de feude, cu pomeniri de nume, au început numai după cucerire, de altă parte pentru că năvălirea Tătarilor (1241) a putut distruge, deodată cu o parte din arhivele ardelenene, numeroase documente în care nu este exclus să fi fost vorbă despre ei¹⁾.

14. Și alți cercetători unguri au ajuns la convingerea că în Pannonia, și chiar și în Carpații nord-vestici și nord-estici au fost Români.

¹⁾ D. Onciul, *Teoria lui Rösler*, în *Conv. Lit.*, XIX—1885, p. 72, ne spune că cel mai vechiu document ardelenesc, care ni s'a păstrat, este din 1165 (pe lângă altele de tot puține din secolul XII). — I. Schiopul în *Patria* din Cluj, XIII—1931, nr. 55 ș. u., în deosebire de istoricii sași, crede că năvălirea Tătarilor n'ar fi atins decât partea nordică a Ardealului. Totuși cronica persană a lui Rașid Eddin Fadl Allâh (1250-1304), întemeiată pe izvoare oficiale, ne arată pe Români în Nordul Dunării chiar de la cele dintău năvăliri ale Tătarilor, căci ne spune că aceștia, după trecerea prin Țara Ilaout (= „Olt“?), au avut să lupte cu „Valahi negri“ (*Kara-Ulaghi*; cf. Fazel-ullah - Réchid-eddin, *Djami ut-Tévarikh ou Collection d'Annales*, la D'Ohsson, *Histoire des Mongols*, La Haye, etc., 1834, I, XXXIII; II, 627—8; Hasdeu, *Ist. crit. a Rom.*, I, p. 68, și *Et. Magn. Rom.*, III, 2410, și IV, *Negru-Vodă*, pp. XCVI-XCIX; I. Gherghel, *Zur Geschichte Siebenbürgens*, pp. 26-27). Cf. și nota reprodușă de Hasdeu, *Negru-Vodă*, p. XCVII, după Pertz, *Mon. Germ. Hist.*, SS, t. XXIV, p. 65, care-i arată pe Tătari intrând în provincia „que Burza (= „Bârsa“) dicitur“; C. C. Giurescu, *Rev. ist. rom.*, II—1932, 3—4.

Dar pentru a salvă teoria istoriografiei ungurești despre imigrarea acestora după cucerirea țării din partea Ungurilor, nu-i consideră autohtoni, ci recurg la alte ipoteze.

Mai întâiu îi deosebesc de Românii estici (nord- și sud-estici), numindu-i *Vlahi* sau *Valahi*, în vreme ce pe aceștia îi numesc *olăh*-i. Apoi, ca și Plč, Pastrnek, Erneyei, Csánki, Acsády, etc., văd în ei păstori slavi, socotind că *Vlah*, *Wlah*, *Walah*, *Volah*, înseamnă ocupațiune, nu națiune de origine românească, cum cred, întemeiați pe limbă, Jireček, Miklosich, Kałuźniacki, Schünemann, etc.

În sfârșit îi socot nomazi, care și-au făcut locuințe statornice numai foarte târziu.

Aceste păreri le găsim adunate într'un mod tipic la Al. Takács, *Rajzok a török világból*, II, Budapest, 1915, lucrare altfel bine informată și foarte utilă.

Pentru acest motiv reproduc din ea partea cea mai caracteristică:

«Dacă răsfoim în cartea noastră de legi, adeseori ne întâlnim cu expresiunile *census Valachorum* și *vigesima ovium*. Traducătorii redau *census Valachorum* totdeauna cu *oláhadó*. Dar această traducere este greșită; pentru că, dacă ar fi adevărat că cuvântul *Vlah* înseamnă *Olăh* (= *Român*), atunci ajungem la rezultatul ciudat, că în întreagă Ungaria nordică până în Boemia, apoi în ținutul de dincolo de Dunăre, com. Sopron, Vas, Veszprém, etc., au locuit Români. Și, deoarece putem afirma cu sufletul liniștit, că acest lucru nu este adevărat, trebuie să admitem că cuvântul *vlachus* n'a însemnat numai *volăh* sau *olăh* (= *Român*), ci și *păstor*.

Vlahii care au locuit deci în acele ținuturi în care niciodată n'au fost Români, nu erau Români, ci păstori cu numele *Vlah*¹⁾. Aceasta apare în mod evident din deosebirea obiceiurilor și legilor *Olăh*-ilor (Românilor) și *Vlahilor*. Administrația maghiară tratează cu totul altfel pe păstorii vlahi decât pe Românii (*olăh*) propriu ziși. Și contribuția Românilor se deosebiă de cea a păstorilor vlahi. De ex. Românii n'au plătit contribuția pastorală numită *strungă*, ci numai pe cea românească numită *tretină*. Nici nu eră la ei *strungărit*. Și contribuția bisericească eră cu totul alta la Români decât la Vlahi. Deci este evident că *census Valachorum* nu este contribuție românească, ci *pastorală*. Dar trebuie să recunoaștem că — deși greșit — cuvântul *vlah* a fost tradus

¹⁾ Și Ios. Erneyei, *Oláh vagy valach?*, în *Ethnographia*, XV—1904, pp. 260—261, se exprimă cam la fel: «Astfel de element pseudo-românesc, deci numit valah, găsim pretutindeni dealungul Carpaților, începând dela Dunărea de jos până sus în Moravia, și mai ales în partea nordică a patriei noastre (= «Ungaria»), în fiecare comitat, în așa măsură, că, dacă influența românească s'ar fi valorificat numai cât de puțin în aceste părți, astăzi hotarele Daco-Romaniei s'ar întinde până în câmpia Moraviei. Totuși nu găsim nici o urmă din influența românească pe care o căutăm, nu numai la noi, ci și pe teritoriul ceho-morav».

și în secolul al XVI-lea cu *oláh*, chiar și atunci când nu mai putea fi vorba de Români, ci de păstori ¹⁾).

Păstorii cu numele vlah, cum știm, au imigrat cu oile lor aproape pe neobservate în Ungaria. Nu deodată, ci în timp îndelungat au venit în continuu la noi. Mai ales mulți au venit din Bosnia cutropită de Turci. Imigrarea lor dăinuiește mereu și în secolele XV și XVI și năpădesc nu numai regiunile muntoase, ci și șesul Ungariei și ținuturile de dincolo de Dunăre. Domnii maghiari și stăpânii de pământ primiau foarte bucuroși acest liniștit popor de păstori, căci câștigau putere de muncă rodnică pe locurile pustii și în munții nelocuiți în locul iobagilor împruținați. Vlahii se pricepeau foarte bine la tot felul de păstorit, precum și la pregătirea deosebitelor feluri de brânză. Îi iubeau mult mai ales pentru priceperea lor la lucrul din urmă. Pe șesul Ungariei și în ținutul de dincolo de Dunăre s'au maghiarizat în curând, contopindu-se în poporul maghiar. Cât de neobservați au venit, tot așa au și dispărut. Prezența lor o vestesc numai câteva cuvinte de origine slavă și înflorirea prăsitului oilor. Unde au apărut ei, acolo prăsirea oilor a redus vechea cultură ungurească a vitelor cornute. Numărul proprietarilor și oamenilor cu vite s'a împruținat, iar al oierilor s'a înmulțit ²⁾. Este foarte probabil că și cuvântul *hajtó*, care se mai întâlnește de nenumărate ori în documentele secolului XV și XVI, a fost scos din circulație de *hajdu* întrebuințat de Români. Cât ce apar ei la noi, apare și cuvântul *sztromga* (= «strungă»); ajunge cunoscută *eszténa* (= «stână»), *bronzá* sau *boroncza* (= «brânză»); se întinde *bajka* (= «miel», «oică»), *jerke bárány* (= «miel de un an», cf. slav. *jarka*), *jerke gedő* (= «ied de un an»), *bakgedő* (= «capră»), *czáp* (= «țap») și *czápocska*, *podauni bárány*, *milióra-juh* (= «mioră»), *birke*, *kosárbárány* și *kosárpénz*, «*oves valachicae*» (quae bis per annum tonderentur), etc.

În vreme ce Vlahii din ținuturile ungurești s'au contopit repede în populația maghiară, sus pe munți și-au păstrat mult timp obiceiurile naționale. Aici, altfel, au trăit independent cu privilegiile lor. Așa numitele *sedes Walachales* sau *scaune păstorești*, fie ale Vlahilor, ori ale Rutenilor, erau scutite de contribuția obișnuită. Păstorii plătia în loc de contribuție numai *strungă*. În fruntea scaunelor păstorești valahe sau rutene stăteau *cneji* și *șoltuzi* (zwltiz sive iudices). Amândouă cuvintele însemnau același lucru (*judecători*, *juzi*, *judeci*). În regiunile

¹⁾ Aici Takács adaugă nota următoare, care intervertește cu totul lucrurile: «Între instrucțiunile date de Toma Nádasdy, de ex., cetim de mai multe ori că, afară de păstori unguri, trebuie să primească și români (Vlachos). E sigur că aici nu au înțeles păstori de națiune română [când sânt puși față 'n față Ungurii cu Români?], ci păstori cu numele vlah. Conscripția din 1605 a orașului Borsod scrie: «Az juhászok az oláhokhoz tartanak, mint egyéb juhászok» = «Păstorii se țin de Români, ca alți păstori» Orsz. ltr. Urb. f. 44. nr. 52. a. 1605). Este evident că nici aici nu este vorba de Români, ci de păstori cu numele vlah».

²⁾ «În privința aceasta ne dau numeroase exemple arhivele orașelor Debreczen (Dobrițin) și Kecskemét».

cu populație germană judecătoria ereditară ai scaunelor păstorești erau numiți *soltuzi* (*soltész*), în satele rutene și valahe din Nord-Est *cneji*, iar în cele românești *voevozi* (*vajda*)...

Înșiși păstorii cunoșteau și alți șefi afară de *cneji*. Astfel erau *craienicii* (*futosó birák* = «judecători ambulanți») și *judecătorii de fântâni* (*kút-birák*). Un funcționar deosebit strângea birul de *coșar* (*kosárpénz*). Apoi între păstori eră și oarecare deosebire de treaptă socială.

În locul întâiu erau așa numiții *crai*¹⁾...» (pp. 296—300).

15. Dar toponimia desminte multe din afirmațiile lui Takács, care însă în parte își păstrează valoarea. Astfel, în Pannonia și în Nord-Vestul fostei Ungarii găsim într'adevăr și populație românească, nu numai slavă. Acești Români apuseni ne-au lăsat numeroase toponimice de origine romanică și albaneză, cele mai multe din domeniul pastoral, ori nume și porecle românești. Ei erau organizați în sate, deci aveau viață statornică chiar și pe timpul celor dintâiu donații de feude, cu prilejul cărora sânt pomeniți.

Nu se poate vorbi deci numai de *nomadism* valah, ci în rândul întâiu de *transumanță*, cum ne arată și citatele date într'o notă anterioară din Anna Comnera și un pasaj din Kekaumenos, *l. c.*, 90, vezi *Addenda*²⁾.

¹⁾ «O. L. Urb. f. 15. Urb. Likava (dela începutul secolului XVI: «Ubi *Walachi sub reges suos* pascendi appreciare solent»). După conscripția din 1627 a orașului Munkács, craiul porcilor a fost Ioan Petheő (ibid., f. 18). După cea din 1685 cel dintâiu oier între oieri și inspector a fost Vasile Jurkovic, iar Simion Sopodai oierul oilor morave, Ioan Fözer oierul oilor obișnuite (proaste). În acest an soldații au mâncat din turmele domeniului din Munkács 339 oi morave și 720 oi obișnuite. După conscripția din 1627 a Munkács-ului, păstorul bivoliilor a fost Ioan Rabonczár». Fără îndocală acești «reges» înseamnă mult mai puțin decât cei «decem reges potentes in tota messia et panonia», despre care ne spune călugărul anonim dela 1308 (*o. c.*, p. 34) că-i aveau «pastores romanorum». Mai observ în acest loc că alegerea de *crai-judecători* s'a păstrat până astăzi în unele regiuni, ca o prețioasă reminiscență a vieții pastorale străvechi. De obiceiul «*Craiului nou în țară*», practicat «prin plaiurile românești ale Ardealului, în Nord spre Maramureș și Bucovina, în ținutul Năsăudului, și la Sud în Țara-Oltului, de cătră Muntenia» se ocupă G. Coșbuc, *Dintr'ale neamului nostru*, București, 1903, pp. 108—112 și 131—135. «*Alegerea craiului*» o avem descrisă și la Sim. Fl. Marian, *Sărbătorile la Români*, vol. III, București, 1901, cap. XIV, «*Bricelatul*» (pp. 117—129). Pentru explicarea *bricelatului* din punct de vedere etimologic, vezi N. Drăganu, *Cuvinte și obiceiuri*, în *Revista filologică*, I, pp. 104—116. Acolo se găsesc, reproduse din operele citate mai sus, și părțile mai importante privitoare la *crai* și la alegerea lor.

²⁾ Nomadismul se confundă adeseori cu transumanța, și chiar cu păstoritul local sau de munte (cf. Ph. Arbos, *La vie pastorale dans les Alpes françaises*, Paris, p. 7 ș. u.). Nomadism înseamnă că, «odată cu turmele și cu păstori, se ridică, după expresia păstorilor macedo-români, întreaga *fară*, adică toate familiile dintr'un sat cu tot avutul lor mișcător» (Th. Capidan, *Românii nomazi*, în *Dacoromania*, IV, p. 190), în vreme ce «transumanța este plecarea turmelor de oi la vâratec sau iernatec însoțite numai de ciobanii și câinii lor» (*id.*, *ib.*) sau: «le déplacement alternatif et périodique des troupeaux entre deux régions déterminées de climat différent. La transhumance peut être effectuée par le gros ou le petit bétail» (A. Fribourg, *La transhumance en Espagne*, publicat în *Annales de Géographie*, nr. 105, a. XIX, p. 231, nota). Dau și definiția unui geograf: «Transhumanța este o pendulare periodică între o regiune

Viața păstorilor români trebuie să fi fost aceeași cu cea a păstorilor romani. Varro (116—27 î. Hr.), *Res rusticae* (ed. G. Gætz, pp. 73 ș. u.), relevă nu numai că păstoritul la Romani îl făceau în Sudul Italiei sclavii, ci și că acest păstorit se făcea prin schimbarea pășunilor de iarnă și a celor de vară, deci prin transumanță: « itaque greges ovium longe abiguntur ex Apulia in Samnium aestivatum » (II, 1, 16). Atticus zice cătră Varro (II, 2): « Longe enim et late in diversis locis pasci solent [greges ovium], ut multa milia absint saepe hibernae pastiones ab aestivis ». Iar Varro răspunde: « Ego vero scio; nam mihi greges in Apulia hibernabant, qui in Reatinis montibus aestivabant ». În I. III, 17, 9 mai adaogă: « ut Apuli solent pecuarii facere, qui per calles in montes Sabinos pecus ducunt ». Tot așa se petreceau lucrurile și în Illyria, pe care deasemenea o amintește Varro, II, 10.

Firește însă, « în veacurile de mijloc, în vremurile de neliniște pentru neamul românesc, pe alocuri transumanța a evoluat la nomadism » ¹⁾.

Nu se poate trage un hotărât de precis, cum vrea Takács, între așa zișii săi *Valahi-păstori* și *Români-oláh-i*.

de vărare și altă regiune de iernare, o trepădare grăbită sezonală a animalelor și păstorilor (mai rar chiar și a familiilor lor), dela șes la munte, primăvara sau întors, toamna; mișcare condiționată de diversitatea de relief, clima și vegetația acestor două regiuni discontinue, fiindcă între ele se intercalează o a treia regiune, cea a culturilor agricole. Legătura transhumanțului, cu una dintre cele două regiuni, de vărare sau de iernare (sau chiar amândouă), este statornicită prin așezări omenești — sate sau orașe — solide și permanente, cari imprimă un anumit caracter peisajului geografic » (S. Opreanu, *Transhumanța din Carpații orientali*, în « *Lucr. Inst. de Geogr. din Cluj* », IV, 1931, p. 208). — Asupra chestiunii cf. și: S. Mehedinți, *Die rum. Steppe*, în *Fr. Ratzel's Gedächtnis*, Leipzig, 1904, p. 246 ș. u.; Emmanuel de Martonne, *La Valachie, essai de monographie géographique*, Paris, 1902, capitolul: *La vie pastorale*; același, *La vie pastorale et la transhumance dans les Carpathes méridionales*. Leur importance géographique et historique (în *Fr. Ratzel's Gedächtnis*, pp. 227—245) și *Viața păstorească în Carpații români* (conferință publicată în *Conv. Lit.*, XLVI—1912, 2, pp. 122—127); N. Iorga, *Studii și documente*, X; O. Densusianu, *Păstoritul la popoarele romanice* (extras din « *Vieața Nouă* », 1913); *Problema păstoritului în « Vieața Nouă »*, 1913, pp. 292 ș. u.; *Vieața păstorească în poezia noastră populară*, I și II, București, 1912—13; P. Cănel, *Păstoritul la poporul român* (extras din *Conv. Lit.*, XLVII—1913, pp. 851 ș. u.); G. Vâlsan, *Mocanii în Dobrogea, la 1845*, în « *Graul Românesc* », București, II, nr. 3, Martie 1928; Șt. Meteuș, *Păstorii Ardeleni în Principatele-Române*, în « *An. Inst. de Ist. Nat. din Cluj* » III—1924/25, pp. 293—355; Andrei Veress, *Păstoritul Ardelenilor în Moldova și în Țara Românească*, București, 1927; I. Georgescu, *15 ani de transhumanță (1782—1797)*, în « *Analele Dobrogei* », V—VI.

¹⁾ Cu totul greșit J. Peisker, *Die älteren Beziehungen der Slaven zu Turko-Tataren und Germanen und ihre sozialgeschichtliche Bedeutung* (în *Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, III. Neue Forschungen zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte der Slaven, I), Stuttgart, 1905, și mai ales *Die Abkunft der Rumänen* (în *Zeitschrift des hist. Vereins für Steiermark*, XV. Jahrg., 1—4. Heft, pp. 160—205), Graz, 1917, după care păstoritul român ar fi nomad și de origine turco-tătară, iar înșiși Românii ar fi « fără îndoială Turco-Tătari romanizați ». Teoria lui Peisker a fost combătută cu succes de K. Kadlec, *Deutsche Literaturzeitung*, XCIII—1918, pp. 699—704, 723—729, 747—753; C. Diclescu, *Die Gepiden*, I, 172—173; P. Cănel, *Dacoromania*, I, pp. 476—481, și mai ales A. Philippide, *Originea Românilor*, I, pp. 840—848.

Migrațiune s'a întâmplat atât dela Vest la Est, cât și dela Est la Vest. Din pricina aceasta găsim în Vest particularități de limbă caracteristice Estului, și invers.

Ca să citez un singur exemplu, rotacismul nu este nicăieri general: nici în Vest, nici în Nord, nici în Nord-Est.

Voevozi și *cneji* (numiri de origine sud-slavă pentru niște instituțiuni care «afară de nume» n'au «nimic slav» și pe care Românii le aveau când au venit în contact cu Slavii; cf. *ducă*, *domn* < d o m (i) n u s, - u m, *jude*, *judex*, *judex*, plur. *judeci* < j u d e x, - i c e m)¹⁾ găsim și în Vest, și în Nord, ca și în Est, căci păstorii și ostașii români le-au dus cu sine în tot locul, chiar și în Moravia, Polonia și Ucraina, unde li se recunoaște dreptul de judecare în afacerile lor civile și penale. Acest drept, căruia-i zicem «ius valachicum», este numit în documente «lex antiqua» (= slav. *staryj zakonŭ*), «lex antiqua districtuum volahicalium universorum», «jus wolachie», «ritus wolahie», în Polonia «jus valachicum», «jus et consuetudo Valachorum», «volóskiem pravem», etc.²⁾

Birul *strungăritului* poate să aibă alt temei decât deosebirea dintre păstor cu numele Vlah și Român: mai curând pe cea dintre păstor nomad (și în sensul transumanței) și statornic.

În sfârșit «*census Valachorum* seu vigesima ovium *ztronga dicta*» a însemnat la început cu siguranță «bir românesc», întocmai cum *Vlah* a însemnat «Român» ca națiune. A început să aibă sensul de

¹⁾ I. Nistor, *Emigrările de peste munți*, în *AAR*, s. II, t. XXXVII ist., București, 1914—15, p. 817, afirmă: «În organizația aceasta primitivă ni s'au păstrat fără îndoială ultimele rudimente din vechea constituție municipală romană», și trimite la lucrarea sa *Die geschichtliche Bedeutung der Rumänen und die Anfänge ihrer staatlichen Organisation*, Cernăuți, 1913.

²⁾ Asupra drepturilor, îndatoririlor și a funcțiunii politice, militare de judecători și întemeietori de sate a voievozilor și cnejilor vezi: I. Bogdan, *Originea voevodatului la Români*, *AAR*, s. II, t. XXIV ist., pp. 191—207; același, *Despre cneji români*, *AAR*, s. II, t. XXVI ist., pp. 13—44 și *Über die rumänischen Knesen* [traducere germană a precedentei], în *Archiv für slavische Philologie*, XXV — 1904, pp. 522—543, XXVI — 1905, pp. 110—114, și tiraj aparte, Berlin, Weidmann, 1904, 1905 [două broșuri fără paginare deosebită]; același, *Câteva observațiuni asupra îndatoririlor militare ale cnejilor și boierilor moldoveni în secolul XIV și XV*, în *AAR*, s. II, t. XXIX ist., pp. 613—628; Radu Rosetti, *Despre originea și transformările clasei stăpânitore în Moldova*, în *AAR*, s. II, t. XXIX ist., pp. 145 ș. u.; același, *Pământul, sătenii și stăpâni în Moldova*, t. I, București, 1907, Cartea I, capitolul I: «Despre cneji și voievozi și despre diferențarea claselor la Români», pp. 23—51, și capitolul II: «Coloniile române din Galiția», pp. 52—76; D. D. Mototolescu, *I. Jus Valachicum în Polonia*, București, 1916 (în special, p. 3—4); Victor Onișor, *Istoria dreptului român pentru anul I al facultății de drept*, ed. II, Cluj, 1925, pp. 105—109. Dintre lucrările mai vechi se pot releva: Martinus Schwartzner, *De scultetiis per Hungariam quondam obviis*, Budae, 1815; Graf Joseph Kemény, *Über die ehemaligen Knesen und Knesiate der Walachen in Siebenbürgen*, în A. Kurz, *Magazin für Geschichte, Literatur und alle Denk- und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens*, II. B., I. Heft, Kronstadt, 1846, pp. 287—329; Jos. Lad. Pič, *Die rumänischen Gesetze und ihr Nexus mit den byzantinischen und slawischen Recht*, Prag, 1866; același, *Über die Abstammung der Rumänen*, Leipzig, 1880, pp. 146—159; A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. I, Iași, 1888, pp. 499—512, II, 1889, pp. 229, 235; F. Pesty,

« bir pastoral » numai când și *Vlah*, pe urma desnaționalizării Românilor și a năpădirii lor din partea altor popoare (Unguri, Ruteni, Slovaci, etc.), care le-au învățat meșteșugul și le-au însușit obiceiurile și legile, a ajuns să ia și sensul de « păstor ». Aceasta s'a întâmplat relativ destul de târziu, prin secolul XV—XVI. În documentele latino-ungurești din întreg veacul de mijloc însemnarea de « Român » este « die allein giltige »¹⁾).

16. Toate aceste chestiuni se lămuresc prin studiul toponimiei, care ne ajută să datăm unele din cele mai vechi așezări românești. Aceasta m'a îndemnat să cercetez în cele ce urmează toponimia secolelor IX—XIV.

Românii, ca popor de păstori și agricultori, locuind dela început în cătune și sate, este bine să știm că despre o organizare a « satului » nu se poate vorbi înainte de legiuirile lui Ștefan cel Sfânt, deci înainte de anul 1000. Atunci apare mai întâiu « villa », în care deocamdată lipsește biserica, nefiind obligate decât 10 « villae » să aibă una.

Deoarece populația eră puțină în raport cu întinderea pământului, ea, în special țaranul român, chiar și dacă se îndeletnicea cu agricultura, continuă și păstoritul « deci obișnuia transumanța, fără a-și părăsi brazda, consătenii, rudele și prietenii de care îl legau tot felul de interese »²⁾. Satul eră la început o « măeriește », una ori câteva case și colibi, și se numia după proprietar și întemeietor, la început cu numele acestuia +*-háza* « casă », apoi +*-telek* sau *-telke* « cătun », în sfârșit, când a mai crescut, +*falu* sau *-falva* « sat »³⁾. Făcând o statistică a numelor topice din fosta Ungarie, și Fr. Pesty, *Magyarország helynevei*, I, Budapeșt, 1888, p. XXVIII, a ajuns la concluzia că « partea cea mai mare a numelor de localități s'a născut din nume de persoană și din cuvinte de acelea, care caracterizează terenul și regiunea »⁴⁾; pentru Vlahii balcanici cf. Jireček, *o. c.* I, 38.

A szörényi bánság és Szörény vármegye története, I—III köt., Budapeșt, 1878; același, *A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek*, Budapeșt, 1876; T. Turchányi—F. Pesty, *Krassó-Szörény megye története*, I, Lugos, 1906, II, 1 și 2, Budapeșt, 1884; D. Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, V, Budapeșt, 1913, p. 35 ș. u.; D. Onciul, *Zur Geschichte der Rumänen in Marmarosch*, în *Romänische Revue*, ed. C. Diaconovich, VI—1890, pp. 24—31, 91—97; același, *Originele Principatelor române*, București, 1899, pp. 86 ș. u., 134 ș. u. și, mai pe urmă, *Românii și Ungurii în trecut* (lucrare postumă), București, 1928, pp. 18—22 (vede originea cneșilor în organizația coloniilor și municipiilor romane: *duumviri juri dicundo*); N. Densusianu, *Chinesiatul familiei Băsbăbă din Țara Hațegului*, în *Rev. p. ist., arch. și fil.*, București, 1902, p. 50 ș. u.; același, *Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria*, București, 1884, pp. 28—57, ș. a., care sânt indicate în operele citate mai sus.

¹⁾ Vezi D. Onciul, *Romänische Revue*, VI—1890, p. 92.

²⁾ Cf. și I. Nistor, *Emigrările de peste munți*, în *AAR*, XXXVII ist., p. 817.

³⁾ Cf. H. Marczali, *Magyarország a királyság megalapításáig*, Budapeșt, 1895, p. 272, care trimite la conscripția bunurilor episcopiei din Oradea din codicele nr. 1062 al Curții din Viena; citat și la I. Russu-Șirianu, *Iobăgia*, vol. I, Arad, 1908, p. 42.

⁴⁾ Cf. și D. Dan, *Din toponimia românească*, București, 1896, p. 70.

Lucrul cel mai important într-o cercetare de felul celei întreprinse în această lucrare este stabilirea exactă a celei mai vechi forme diplomatice și identificarea ei cu forma actuală.

Forma cea mai veche adeseori este o cheie sigură pentru explicarea etimologică a numelui și ne ferește de greșeli. Astfel, cum vom vedea la locul său, documentele ne arată clar că *Mehădia*, *Mihădia*, *Mehedia* derivă din *Mihăld* < *Mihály* + suf. top. ung. -d (> **Mehăld* > **Mehăud* > **Mehăd* > **Mehad*, cu dispariția obișnuită a lui *y* < *l* + suf. top. -iia, nu din *Ad mediam*, care ar fi trebuit să dea *Amează*, nici din *Méhed* < ung. *méh* « albină ».

Dar stabilirea exactă a ei nu este ușoară din pricina că numele din documente se pot ceti foarte diferit (cf. *Urs*, *Vrs* = *Ursz* și *Örs*; *Curt*, *Kurt* = *Kurt*, *Kürt* și *Kert*, *Lupa* = *Lupa* și *Lapa*; *Buca* = *Buca* și *Bika*; *Buke* = *Beke*, etc.).

Apoi avem o mulțime de nume foarte vechi de origine străină, mai ales slavă, pe care nu le putem întrebuința pentru scopul nostru decât dacă prezintă particularități fonologice românești. De ex. pot fi slave și românești în același timp nume ca: *Bal(a)ta*¹⁾, *Bogăt(a)*, *Bogdân*; *Drăg*; *Lăz(u)*; *Polyán*, *Polana*, chiar *Pojána*; *Rád*, *Ráda*; *Szirádk*, etc. Dar *Pojény*, *Polyenica* sânt românești, căci numai în românește este cu puțință pluralul *Poieni*, iar din acesta derivatul cu suf. -iță.

Uneori cuvântul poate fi atât de origine slavă ori ungurească, cât și de origine latină, deci românească (cf. *Apa*; *Csur*; *Fir*, *Fyr*; *Fok*; *Guta*; *Kál*; *Lok* sau *Lók*²⁾, etc.).

În astfel de cazuri, precum și când numele a fost tocit de vreme, ne sânt de mare ajutor traducerile pe care le găsim în altă limbă alături de el. Astfel, de ex., *asszó* din *Szék-Asszó-patak* (com. Ciuc) ne arată clar că în *Szék* este vorba de rom. *sec* < *siccus*, -a, -u m, deci de *Părăul-sec* (cf. acest nume în j. Brașov) și că tot așa trebuie să interpretăm și pe *vallis Zeku* a. 1228 (j. Mureș-Turda; azi *Szék-pataka*); *Scekpotok* a. 1270 (com. Abauj și Zemplén), etc.³⁾, în vreme ce *Száka* poate fi femininul lui *sec*, pus lângă *vale*, deci *Valea-sacă* (cf.

¹⁾ Cuvânt, a cărui istorie nu este clarificată de-ajuns până acum (cf. *Dict. Acad.*, I, 463—464; Th. Capidan, *Dacoromania*, II, 461; Gr. Nandriș, *Les diptongues à liquides dans les éléments slaves du roumain*. Extras din *Mélanges de l'École Roumaine en France*, II, pp. 5—13, și S. Pușcariu, *Studii istro-române*, II, București, 1926, pp. 278—279, § 271; Al. Philippide, *Originea Românilor*, II, 698).

²⁾ Mă gândesc la rom. *loc* < lat. *locus* -u m și la ung. *lok* « adâncitură », « vale » « luncă » (Szinnyei, *M. Nyelvőr*, XXIII, 350; Hetfy Gy. A., *A tórszíni formák nevei a magyar népnyelvben*, Budapest, 1911, pp. 31—32), care, cum se știe derivă din slav. *lŕkŕb*, deci din același radical, din care este și rom. *luncă* < *lŕka*, dar printr'un intermediar neo-slav (cf. rus. *lyká*, rut. *lŕka*, slov. *lŕka*, s.-cr. *lŕka*, ceh. *louka* și *luka*, etc., la Berneker, *SEW*, I, 739, precum și Hetfy, *l. c.*; I. Minea, *Toponimie și istorie: luncă și loc*, în *Cercetări istorice*, I, Iași, 1925, pp. 411—412; I. Karácsnyi, *A székel helynevek és a politika*, Lugoj, 1927, pp. 9—10.

³⁾ Cf. și *Sec*, munte și sat în Mehedinți; *Sec*, sat, pădure, pârâu, mănăstire, în jud. Neamț (D. Frunzescu, *Dict. top. și stat. al Rom.*, p. 427); *Muntele Sec* = alb. *Mal i thatë* lângă Corița, în Albania (Th. Capidan, *Fărșeroții*, în *Dacoromania*, VI, 15). Un munte *Sec* se întâlnește și în ținutul Veria (*id.*, *ib.*, nota).

Valea-seacă sau *sacă* în Bacău, Buzău, Fălciu, Ialomița, Neamțu, Prahova, Putna, Suceava, etc.).

Dintre elementele de origine străină putem întrebuința mai fără grijă albanezismele, de care Ungurii nu au. Dar și aici trebuie să băgăm de samă să nu fie venite prin vreo limbă slavă.

Cu multă băgare de samă trebuie să fim chiar și la întrebuințarea numelor de origine latină. Ele pot fi adevărat și din altă limbă romanică, ori chiar din limba latină (de ex. *Maria Nosztra*, etc.).

Nu putem face nimic cu numele a căror origine n'o cunoaștem (cf. *Bágy*, *Bágya* alături de rom. *badiu*, *bade*).

În sfârșit găsim nume străine pentru localități, ai căror intermediari și locuitori au fost Români.

Din pricina acestor greutăți numele românești apar mai scăzute ca număr decât cum au fost în realitate. Dar esențialul nu este numărul exact, ci însuși faptul existenței și vechimei Românilor.

Deși uneori va combate părerile altor cercetători, lucrarea aceasta nu este propriu zis o lucrare de polemică, ea va fi o înșirare de fapte, din care concluziile dela sfârșit vor ieși dela sine. Sânt de părere că discuția « chestiunii românești » în sine n'are rostul pe care i-l atribue Ungurii: sântem unde sântem și rămânem, ori cât ar vrea ei să fie altfel. Dar știința nu trebuie să sufere din pricina politicianilor ei. Pentru aceasta voi aduce însemnate rectificări și întregiri operei foarte erudite, dar tendențioase și pornite dintr'un punct de vedere greșit a lui I. Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, Budapest, 1925—1929, prețioasei lucrări citate a lui Takács, precum și celor ale lui L. Treml: *Die ungarischen Lehnwörter im Rumänischen*, I (*Ungarische Jahrbücher*, VIII—1928, 25—51) și II (ibid., IX—1929, 274—317), iar mai pe urmă *A románság őshazája és a kontinuitás*, Budapest, 1931, care nu numai că sânt tendențioase, cum s'a putut vedea chiar și din citatul cu care am început acest studiu, ci întrebuințează un ton foarte ridicat, cu totul neobișnuit în știința obiectivă ¹⁾.

¹⁾ Este inutilă o discuție cu L. Marjalaki Kiss, care în *Honfoglalás előtt bajor adatok* (în *Tört. és Rég. Közl.*, 1928) și în *Uj úton a magyar őshaza felé* (Nyugat, XXIII—1930, pp. 899—913) crede că, cu ajutorul toponimiei ungurești actuale, poate dovedi că poporul unguresc este identic cu popoarele cunoscute în cele dintâi secole d. Hr. sub numele colectiv de *Sarmați*, care au locuit și locuesc încontinuu din cele mai vechi timpuri până astăzi în Ungaria și în Ardeal. Teoria privește în rândul întâiu pe filologii și istoricii maghiari. Ei au cuvântul. Autorul, arheolog, vrea să se întemeieze pe cuvinte și nume pentru a-și sprijini această teorie fantastică. Cum trebuie privită această chestiune în lumina cercetărilor din urmă ne spune C. Tagliavini, *Luigi Ferdinando Marsigli e la scrittura « runica » dei Siculi (Székelyek) di Transilvania*, Bologna, 1930, p. 18: « Oro l'ungherese è una lingua ugro-finica (vezi întreagă bibliografia la C. Tagliavini, *La lingua ungherese*, Roma, « Istituto per l'Europa orientale », 1930), che non ha assolutamente nulla a che fare con lo scitico il quale [în care intră și limba Sarmaților], per quel poco che ne sappiamo attraverso scarse glosse e nomi propri, era una lingua indoeuropea di tipo *satem* » (cf. Fr. Sottau, *Zur Erklärung der Sprache des Volkes der Skythen*, Diss. Berlin, 1887; P. Kretschmer, *Einleitung in die geschichte der griechischen Sprache*, Göttingen, 1895, p. 214 ș. u.; H. Hirt, *Die Indogermanen*, II, 586—589).

I

ROMÂNII DIN PANNONIA

17. Dar să ne întoarcem la Pannonia.

Se știe că în părțile vestice ale fostei Ungarii, care intrau în sfera de interese a imperiului franc, înainte de cucerirea Ungurilor erau următoarele țări:

a) Moravia, numită așa după râul Morava, care curge prin ea, vărsându-se în Dunăre la Dévény;

b) Ostmark-ul bavarez al Rabei, care s'a întins de-a-lungul râului *Lajta*, până la Raba ¹⁾, și de care se ținea pe la 900 și *Požon*-ul și ținutul lui;

c) Principatul lui Privina (Pribina), apoi al lui Kocel, de dincolo de Dunăre, a cărui capitală eră *Mosapure* = *Urbs paludarum*, după credința celor mai mulți actualul *Zalavár* ²⁾;

d) Principatul lui Braslav (a. 880—897), a cărui capitală a fost Sisek (cr. *Sisek*, srb. *Sisak*, ung. *Sziszék*) ³⁾, care s'a întins cam în locul în care a fost mai târziu *Slavonia* (lat. *Sclavonia*), deci pe teritoriul comitatelor Zagreb, Bjelovar-Križ, Varaždin, Verovitica ⁴⁾.

Melich cercetează, cu ajutorul lingvisticeii, ce fel de popoare au găsit Ungurii la venirea lor în aceste patru ținuturi.

Pe noi ne interesează în rândul întâiu, pentru motive care se vor vedea mai încolo, ținuturile stăpânite de Privina (Pribina) și de fiul său Kocel (Koczel, Chezil).

Privina a domnit mai întâiu în Nitra (Nitrava). De-aici a fost alungat de principele morav Mojmir (cit. *Moimír*), care voiă să unească pe Slavii moravi sub un singur stăpânitor și pe la 847 a venit în Pannonia, căutând sprijin și ocrotire la regele Bavariei Ludovic Germanul. Acesta-i dăruî «in beneficium» ⁵⁾ un ducat în Pannonia și-l

¹⁾ Vezi Pauler, *A magy. nemz. tört.* 2, I, 50, *A magy. n. tört. Szent Istvánig*, p. 29, și *A magyar honfogl. kútfoi*, 450.

²⁾ *Conversio Bagvariorum et Quarantanorum*, ed. din *A magyar honfogl. kútfoi*, p. 313: «in castro Chezilonis noviter Mosapure vocato». — *Ann. Fuld.*, ed. Pertz, MG, SS, I, ad annum 896: «imperator Pannoniam cum urbe Paludarum tuendam Brazlowoni duci commendavit».

³⁾ În epoca romană orașul se numia *Siscia*, gr. *Σισκία*, vezi Forbiger, *Handbuch der alten Geographie* și *Magyar Nyelv*, XVII, 222.

⁴⁾ Melich, *A honfoglaláskori Magyarországról*, p. 331.

⁵⁾ Cf. *A magyar honfogl. kútfoi*, 309.

înduplecă să primească botezul. Venit aici, «cepit populos congregare»¹⁾ și întemeie, nu departe de lacul Balaton, o cetate numită, cum am spus, *Mosapurc*.

Firește că, «fugind din Nitra, n'a venit singur, ci cu mai mulți oameni credincioși, foștii lui supuși». Melich crede că «n'a putut veni din Nitra cu altcineva decât cu Slovaci»²⁾. Vom vedea mai încolo că în Nitra s'au putut găsi și Români.

Privina a murit la 861. Despre moartea lui *Conv. Bagv. et. Ouar.* ne spune: «... in castro Chezilonis noviter *Mosapurc* vocato, quo illi successit moriente patre suo Privina, quem *Moravi* occiderunt»³⁾. «Moravii» probabil au fost supușii săi refugiați deodată cu el.

După Privina a domnit în Pannonia Kocel, ca vazal al lui Karlo-mann. El a murit în 876⁴⁾.

După Kocel a urmat Karlomann, sau, mai bine, fiul său Arnulf. Acesta a avut mari lupte cu regele morav Svatopluk și uneori Pannonia a fost și în stăpânirea acestuia. Dar Svatopluk n'a putut s'o țină decât prea puțin timp, căci chiar înainte de venirea Ungurilor Arnulf i-o încredință lui Braslav: «imperator Pannoniam cum urbe Paludarum tuendam Brazlowoni, duci suo, in id tempus commendavit»⁵⁾.

În urma multelor războaie, populația Pannoniei s'a împușinat, țara a ajuns aproape pustie. Theotmar, arhiepiscopul de Salzburg scrie în 900: «... ut in tota Pannonia, nostra maxima provincia tantum una non appareat ecclesia. . . totam terram desolatam viderunt. . .»⁶⁾.

«Dar fără oameni totuși n'a putut fi Pannonia și Ungurii cuceritori nu i-au putut ucide pe toți, căci altfel numele geografice care au intrat în limba ungurească în timpul cuceririi țării, cum au ajuns în aceasta?»⁷⁾.

După Melich, «Din numele slave de pe teritoriul principatului lui Privina — Kocel se vede cu siguranță numai atât că, spre Nord dela Balaton, cam până la linia nordică Tét—Sokoró—Bakony au locuit și Slavi vestici: Slovaci.

Dar nu se poate spune că avem dovezi de limbă că spre Sud dela Balaton, până la Drava și Mura, în comitatul Tolna de azi, în partea

¹⁾ *Ibid.*, 310.

²⁾ *O. c.*, 396.

³⁾ Vezi *A magy. honfogl. kútfoi*, 313.

⁴⁾ Šišić, *Geschichte der Kroaten*, 71, ap. Melich, *o. c.*, p. 376 și 401. — Asupra domniei lui Privina și Kocel, cf. și Hunfalvy, *Magyarország ethnographiája*, Budapest, 1876, pp. 176—178; V. Jagić, *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*, Berlin, 1913, pp. 6—8; Pechány Adolf, *A magyarországi történet*, Budapest, 1913, pp. 16—18; A. Bunea, *o. c.*, pp. 83 ș. u.

⁵⁾ *Ann. Fuld.* ad annum 896; cf. și D. Onciul, *o. c.*, pp. 264—265.

⁶⁾ *A magyar honfogl. kútfoi*, p. 327; cf. și Pauler, *A m. nemz. tört. Sz. Istvánig*, pp. 29 și 248, n. 58.

⁷⁾ Melich, *o. c.*, 397.

nordică a comitatului Baranya, în Somogy, Zala și Vas locuit-au Slavi sudici (Kaj-Croați Sloveni).

Numele râului Kanizsa, dacă cumva a existat pe timpul cuceririi țării, dovedește cel mult că ici-colo au putut locui și Slavi sudici. *În general însă spre Sud dela Balaton pe timpul cuceririi țării cu greu a putut fi populație slavă*¹⁾.

Din cercetările sale Melich mai trage concluzia că populația părților, care intrau în sfera intereselor france sau germane, pe timpul venirii Ungurilor eră mai deasă decât în cele din sfera intereselor bizantine.

«Și cei, pe cari i-au găsit, din punctul de vedere al limbii au fost, în părțile Ungariei nordice, Germani și Slavi vestici (Slovaci). Nu este cu neputință să fi trăit aici și o frântură ilirică, dar cu greu celtică (*Kompa* este nume celtic, dar prin mijlocire germano-slavă).

În părțile de dincolo de Dunăre au putut găsi relativ mai mulți oameni spre Nord dela Balaton până la Dunăre.

Fracțiunile de popoare găsite aici au fost Germani superiori (Bavarezi), Avari și Slavi vestici (Slovaci). Spre Ost dela Balaton până la Dunăre și spre Sud până la Mura—Drava au găsit foarte puțină populație. Astfel, în regiunea din Baranya au găsit Turco-Bulgari și în cea spre Sud dela Balaton, în oarecare parte, o *fracțiune de popor neolatină, dar nu românească*, și poate și una slovenă. În partea vestică a Dravei Savei, în ținutul lui Braslav, au găsit popor kajkavac; dar este sigur că nici această regiune n'a fost unitară din punctul de vedere al limbii²⁾.

Melich afirmă așa dar că populația neolatină din Pannonia n'a fost «românească» («oláh»), dar evită cu mare grijă să studieze barem un singur nume geografic rămas dela ea, pentru a nu se vedeă că este vorba de o afirmație lipsită de temei și tendențioasă.

Din cele ce vor urmă se va vedeă clar că această populație a fost românească. Ea s'a întins, împreună cu populația slovacă, în întreg principatul lui Privina și Kocel, ba chiar și numele lui Kocel, după toată probabilitatea, este de origine romanică, poate chiar românească.

18. Cele mai multe numiri de origine românească din Pannonia le găsim în comitatele dimprejurul Balatonului (Somogy, Tolna, Fejér, Veszprém, Vas și Zala), în special în satele din posesiunea abaților din Tihany, Bakony și Pannonhalma. Avem diploma dela a. 1055, prin care se fondează abația din Tihany (publicată la G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, I, 388—394, și la L. Erdélyi, *A tihanyi apátság kritikus oklevelei*, Budapest, 1906) și cea dela 1211, prin care Andrei II întărește bunurile abației din Tihany (publicată la Fejér, o. c., VII, 5, 177—202, și G. Wenzel, *Codex*

¹⁾ O. c., pp. 395—396.

²⁾ O. c., p. 424.

diplomaticus Arpadianus continuatus, I, pp. 107—124; cf. și L. Erdélyi, *A tihanyi apátság népeinek 1211. évi összeírása*, în *Nyelvtud. Közlemények*, XXXIV, 388 ș. u.), care se găseau în comunele: *Fyred, Derechey, Vazil, Belen, Zeuleus, Cheuz, Colon, Beseneu, Focud, Sagh, Igol, Keeu, Füzegy, Supoc, Gamas, Theluky, Thurch, Mortua*, etc.

În aceasta din urmă, între altele, se spune: «Est in eodem lacu [Bolotin] locus, qui uocatur Petra»¹⁾ (Wenzel, *CDA*, p. 107)²⁾; «Prima meta terre predii de Beseneu... uenit per stagnum Hagymas usque ad *Curul*; unde tendit per Furizwelgi uersus aquillonem ad uiam, que ducit ad uillam *Saca*, ibi est meta»; «ibi incipit habere terminum cum terra uille Popi» (p. 116).

Astăzi se găsește o *Száka* în Balaton-Füred (cf. Dr. Johann Jankó, *Resultate des wissenschaftlichen Erforschung des Balatonsees*, Wien, 1906, p. 90), care-l trece în «Liste der unerklärbaren Orstnamen».

În diploma dela 1055 avem *Secu-ueieze* (Erdélyi, *o. c.*, p. 24, care întreabă nedumerit: «vagy talán Feku-weieze?»; cf. și Szamota—Zolnai, *MOklsz*, 1076). *Ueieze* = «vejsze» înseamnă «locu uda separată, sagenis apta». Cât privește pe *Secu*, el apare în documentele vechi cu sensul de «vadum, loca vadosa» «seichte Stelle, Untiefe» și «nitrum, loca nitrosa», «Natronsaltz, natronreicher Ort». Aceste sensuri, pe care Szamota—Zolnai, *MOklsz*, 899—900, le tratează împreună, fără îndoială trebuie despărțite, neputându-se explica cel dintâiu din al doilea, care are deobicei forma *szik*, cum se rostește astăzi (cf. vog. *šex*). În sensul întâiu putem avea mai curând rom. *sec* «trocken», «unfruchtbar» < *siccus*, -a, -um. Dacă exemplul *Per alueum salsuginis qui dicitur scequ* a. 1095 (Pannonhalma)³⁾, se poate explica, din pricina lui «alveus» și «salsugo», în amândouă chipurile, alte exemple sânt mai convingătoare: *Ex inde tendit ad Weguhomoc quod est Scecu* a. 1194; *In vallem, qui uocatur Zeku* a. 1228/1357; *Inde transit per stagnum ad sec loc* a. 1231; *In loco qui uocatur Zek* a. 1233/1345; *Ad vnam terram Zeek uocatam* a. 1249; *Incipit a capite riuuli [qui] Zeek nominatur* a. 1252; *Intrat riuum Scekpoto* a. 1270; *Uenit ad caput cuiusdam vallis Hodzek uocati* a. 1324; *In quodam loco Zeek vocato*; *Vineam suam in territorio Zekmal*⁴⁾ *vocato* a. 1335; *In loco qui Zekzeleu dicitur* (Veszprém) a. 1339; *Ad caput cuiusdam riuuli Zekpatak vocati* a. 1359; *Transiret directe ad unum paruum lacum Zeek nominatum* a. 1380; *Incidissent in vnum Riuulum Zekpathak nuncupatum* a. 1416, etc., etc.

Dar dacă nici aceste exemple n'ar fi destul de convingătoare din pricina că găsim și forme ca: *Uadit ad occidentem uersus paludem Zyktou* a. 1288/1290, *Quandam piscinam Zyktou uocatam* a. 1299, —

¹⁾ În diploma dela 1055 se spune: «Est in eodem lacu locus qui uocatur *Petra*» (vezi L. Erdélyi, *o. c.*, p. 22).

²⁾ Citez după Wenzel, fiindcă are textul mai bine controlat.

³⁾ Cf. și a. 1086, Wenzel, *CDA*, I, 32.

⁴⁾ Cf. *Sucha hora* în com. Árva.

deși *é* se confundă în rostire cu *í*, — avem alte câteva concludente. Așa este *Szék-Asszó-patak* «ein Bach, welcher in obern Tschiker Sekler Stuhl aus dem Gebirge Ostoros des Alt-Höhenarnes entspringt» (Ign. Lenk von Treuenfeld, *Siebenbürgens geographisch-, topographisch-, statistisch-, hydrographisch- und orographisches Lexikon*, Wien, 1839, IV, 140) și *Pereou* (= «Părau») - *Szék* (= «sec»), ein Bach, welcher im Kronstädter Distrikt aus dem Gebirge Gartsin entspringt» (Lenk, *ibid.*)¹⁾.

Apoi nu există arbore «nitros», dar există arbore *sec* = «uscat», «dür», «trocken», și astfel trebuie interpretat *székfa* din exemplele: Usque ad arborem *cequfa* a. 1193; Ad arborem Tul *Zeekfa* dictam a. 1320 (Nagy Imre, *Codex dipl. Hung. Andegavensis — Anjoukori okm.* I, 550, în com. Zala; Szamota — Zolnai, *MOkLSz*, 900, unde se traduce numai cu «arboris genus», «eine Art Baum»); cf. și *Zekzeleu* a. 1339.

În sfârșit, cum apare din cele două diplome, pare a fi o legătură etimologică între «*Secu-ueieze*» dela 1055 și «*villa Saca*» dela 1211. În acest caz *Saca* s' r xplică din femininul lui *sec* «trocken», «unfruchtbar», putând fi vorba de un sat numit după o «vale sacă». Derivarea lui *Saca* din ung. *szék, szik* «nitrum» este exclusă²⁾.

Petra este un nume cules din graiul poporului, nu tradus în latinește, de aceea se spune «qui vocatur Petra». El ar putea fi identic și cu n. pers. *Petra* (cf. Wenzel, *CDA*, I, 107, a. 1211) = «Petrea», dar mai curând este vorba de o formă latinizată a românescului *peatră*, întru cât este firesc ca «in . . . lacu», unde este acest loc, să se vadă «pietre», «stânci»³⁾.

Între numele de iobagi, bucătari, păstori, pescari, vieri, etc., care se înșiră acolo, sânt unele care ar putea fi românești: Ciot, p. 113, Chot, p. 121, care, dacă nu este numai o grafie a lui *Cholt*, poate fi identic cu rom. *ciot* «Knorren, Knorz, Knot», întrebuițat figurat și pentru a numi un om sau un animal mic și îndesat, care, ca și ital. *ciotto(lo)* «hinkend», la origine *piede ciotto* «Klumpffusz», din care se crede că derivă (după Miklosich, *EWS*, 37, și Berneker, *SWE*,

¹⁾ Numeroase exemple vechi de *Asszó-patak, Szdraxpatak, Szuhapatak, Szohodol* «Dürrbach» se pot vedea la Szamota—Zolnai, *MOkLSz*, 33—34, 753—757 și 878.

²⁾ În cazurile citate mai sus nu poate fi vorba nici de ung. *szék* «scaun», cu care ne întâlnim adeseori în toponimie (cf. C. Tagányi, *Ethnographia*, I, 335; Pauler, *A m. nemz. tört.* 2, I, 384, n. 4; E. Moór, *Ung. Jahrb.*, IX—1929, pp. 52—53).

³⁾ Asupra acestui nume topic a atras atenția mai întâiu O. Densusianu, *Hist. l. roum.*, I, 316, însă el îl plasează, printr'o scăpare din vedere, în Transilvania.

Cetirea cu -u- a lui *Curul* nu este sigură (cf. și poss. *Kurul* a. 1294, *Cod. dipl. Hung.*, VIII, 343, și *Cururtu* = «Curur-tó» a. 1231, în apropierea Dunării, spre Strigoni, Wenzel, *CDA*, I, 283). Așa ne arată cel puțin numele abației de *Curru, Curu* = «*Kürü-monostora*» (acum *Nagy-Kürü* în Jász-Nagykun-Szolnok), care se întâlneste de mai multe ori în *Reg. de Várad*, începând cu a. 1219 (vezi I. Karácsonyi—S. Borovszky, *Regestrum Varadinense*, Budapest, 1903, p. 233, n. 5). Prin urmare identificarea lui cu rom. *cur* «der Hintere» («c ũ l u s, -u m»), întrebuițat în toponimie (cf. și ung. *far, hegyfar*) nu poate fi decât indoelnică.

I, 160) slovenul *čôt* «hinkender Mensch», s.-cr. *côt*, *côtav*, idem, are ca radical romanicele *čott* «Klotz», «Klumpen» (cf. Meyer-Lübke, *REW*¹, p. 195, nr. 2454; cf. și srb. *čôt* «runder Hügel») decât din ung. *csat* «hölzernes Band» (Gombocz — Melich, *MEtSz*, I, 876—878)¹⁾; *Mieu* (= *mic* «klein» < **mīcus*, -a, -um, sau **mīccus*, -a, -um = gr. *μικρός*, *μικρός* = *μικρός*, în cazul că nu trebuie cetit *Mikó*²⁾); *Nuuzou*, p. 122, *Nuch*, p. 124 (cf. și *Nuzu*, *Nuza*, nume de bărbat în aceeași regiune, a. 1237 și 1258, la Wenzel, *CDA*, VII, 43 și 497), care poate fi identic cu rom. *Nuț* = «Ionuț», *Nuța* = «Anuța», etc.; *Orda*, p. 118 (cf. și *Orda* «udvornicus» în Füzezy, a. 1276, la Wenzel, *CDA*, XII, 120; Gurcho *Vrda*, Cattaro, s. XV, Jireček, *Die Rom.*, I, 93; *Urda* a. 1220, *Reg. de Várad*, art. 206, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, 691; și *Orda* «villa», a. 1230, Wenzel, *CDA*, I, 281; probabil identic cu *urdă* «Art süsser Schaffkäse», «Ziegerkäse» (cf. și derivatul *urdi*, compusul *a se zăurdi*, «a se strică laptele», de aici *zăurdeală* și

¹⁾ În legătură cu it. *ciotto* «dumm» și «Kieselstein» l-a pus pe rom. *ciot* «Baumknoten, Stumpf» și Schuchardt, *ZRPh*, XV, 111. Românește mai avem și forma *ciotă*: 1. «Stumpfende eines Astes: Knorren, Knorz, Knoten»; 2. «abgestorbener Baumstamm, Baumstumpf» și *ciotcă*, idem și «dichtgedrängter Haufe, Knäuel von Lebewesen», un derivat cu suf. de origine slavă -*čd* al lui *ciot*, *ciotă* (cf. I. Iordan, *Notițe etimologice*, extras din *Arhiva*, XXXVIII—1931, pp. 8—9).

Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 879, crede că ar putea fi identic cu *csot* și *csát* (n. pers., mai întâiu a. 1250: *Chat* de Paka, Kovács, *Ind.*; din n. pers. apoi n. top. *Csdt*, mai întâiu a. 1295; *Chaath*, Csánki, *MH*, III, 420; varianta *Csád*, Csánki, *ib.*; Borsod, Csánki, *MH*, I, 170; Baranya, Csánki, *MH*, II, 476; Bihar: *Csátfalva*, Csánki, *MH*, I, 605; Tolna, Csánki, *MH*, III, 420).

Desvoltarea s'ar fi făcut: *Csát* < **Csat* < *Csot*, ca *ád* < *ad* < *od*, *lát* < *Lotomás*, *Reg. de Vár.*, art. 209 și 238, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, 693 și 699.

Aici ar intra și derivatele *Csata* a. 1250/1324, *Csatakutfeu*, *Csatta* «Ortsname», *Csotád*, *Chotad* a. 1221, «Personenname», *Csátád* «Ortsname»; *Csató*, *Chotou* a. 1274, *Chotou*, *Csotó*, *Csatka*, etc., «Personen- und Familienname».

Totuși încheie: «originea-i necunoscută».

Într'adevăr însă avem și alte exemple pentru trecerea lui -o- în -á- în astfel de nume (cf. *Brod* > *Bród* > *Braad* = *Brád* a. 1484, din slav. *brod* = ung. *rév*, Csánki, *MH*, II, 299; *Bot* > *Bát*: *Both* a. 1335, *Booth* a. 1346, *Bach* a. 1376, *Baath* a. 1386, *Bath* a. 1403, 1454, etc., Csánki, *MH*, II, 572 și 590; *Bath Monostora* a. 1318, etc., *Bathmonostora* a. 1466, etc., Csánki, *MH*, II, 189).

Pot fi identificate cu rom. *ciot*, *ciotă*: 1. «Stumpfende eines Astes: Knorren, Knorz, Knoten»; 2. «abgestorbener Baumstamm, Baumstumpf» și cuvintele ungurești *csóta* din Tolna și *csótán*, *csótány* «blatta, Schabe», întru cât numesc o insectă care trăiește în «cioate», precum și *csótán*, *csótánfa* «lemnele dela margine, de care se ațăță lanțurile la carele cu scânduri», pe care Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, l. c., nu le poate explica.

²⁾ Cf. *Micul* din Țara Românească a. 1482—96 (I. Bogdan, *Doc. priv. la rel. Țării Rom. cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, I, București, 1905, p. 202; *Mic Ruptură* a. 1490 (I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, București, 1913, p. 396; *Micú Gălescul* a. 1497 (*id.*, *ib.*, 119, 120); un Vlah, *Micul* din Crkvenica a. 1468, altul a. 1465 în Castelmuschio (Omišlje), vezi S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, Cluj, 1924, p. 32 și 33), etc. Și astăzi *Mic*, *Micu* și *Micul* sânt foarte obișnuite în onomastica românească.

zăvârdacă), a cărui etimologie încă n'a fost lămurită definitiv¹⁾; Moncat, p. 122 (= «mâncat»?; cf. n. top. *Munkad* lângă Epszeu, în posesiunea oraşului Gran, *Mon. Strig.*, I, 570, II, 179, 225, 349; un rivulus *Monkat* în Maramureş a. 1405, la Mihályi, *Diplome maramureşene din sec. al XIV-lea şi al XV-lea*, Sighet, 1900, p. 134); Rou, p. 116 (= rău «schlecht» < reus, -a, -u m?)²⁾; Turba, p. 113 (= *turbă* «Toll-, Hundswut», postverbalul lui *turbă* < turbo, -are; cf. însă şi ung. *turba, torba* «Felleisen, Reittasche» < slav. *torba*, vezi Miklosich, *EWS*, 350)³⁾; Vrsac, p. 112 (poate *ursac*, derivatul lui *urs* «Bâr» < ūrsus, -u m, întrebuinţat şi el ca nume de persoană;⁴⁾ etc.⁵⁾

19. Chestiunea lui *Karachun, Carasun*, pp. 112, 113, 117, 122, 123, este ceva mai complicată. El poate fi atât forma românească originală **Cărăciun* din care s'a sincopat *Crăciun*, cât şi o formă cu sva-rabhakti, caracteristic limbii ungureşti, venită dela scriitorul documentului care a încercat să reproducă pe rom. *Crăciun* sau slav. *Kračun*, din care este şi ung. *Karácson(y)*⁶⁾.

¹⁾ De numele comandantului tătăresc *Orda* (1241) încă nu poate fi vorba. Nu putem afirma cu siguranţă nici că ar putea fi vorba de un nume avar, peceneg sau cuman. Astfel probabil avem a face cu un nume pastoral de felul lui *Kás, Brinza, Brinzova, Branzova*, etc., deci cu rom. *urdă*, cuvânt vechiu, transmis de păstorii români la Albanezi, Neogreci, Bulgari, Unguri, Ruteni, Slovaci, Poloni, Cehi şi Sârbocroaţi (cf. St. Wędkiewicz, *Zur Charakteristik der rum. Lehnwörter im Westslavischen*, în *Mitteil. f. rum. Inst.*, I, 272; Th. Capidan, *Dacoromania*, II, 470—472, şi S. Puşcariu, *Studii istroromâne*, II, p. 296; B. P. Hasdeu, *Columna lui Traian*: < trac. *urud*; G. Weigand, *XVI. Jahresbericht*, 223: < alb. *urde* «iederă, muşchiu, pecingine, coriu», care ar fi avut mai întâiu sensul de «Käseart die mit Pilz, Flechte überzogen ist»; G. Giuglea, *Dacoromania*, III, 582—587: < gr. ὀρεῖν «séreux, qui ressemble à du petit lait»; Philippide, *Originea Rom.*, II, 739: < caseus *uridus < gr. ὀρός, οὐρός «Molken, Käsewasser, der wässrige Theil der geronnenen Milch»; şi, mai pe urmă, S. Puşcariu, *Dacoromania*, III, 778: < *urida, fem. lui *uridus dela uro, -ère = «ard», având ca pendant pe it. *ricotta*. Se mai poate adăuga n.-slov *zvara* «geronnene Milch», bg. *izvara, izvarica, izvarka* «un fel de urdă din zăr fiert», rus. *izvarka* «drojdie, rămăşiţă» < iz+variti «a fierbe (din slav. e rom. *izvarniţă* în Maramureş, cf. *Dacoromania*, III, 1083). Cf. şi «*Urda*» şi «*Orda* de Leordina» la I. cav. de Puşcariu, *Date ist. priv. la fam. nob. române*, I, 14 şi II, 391; *Orda* de Moyszin a. 1450, *id.*, *ib.*, I, 119 şi II, 280, etc. După un astfel de nume de pers. au fost date topicile *Vurda* în Jasenje, *Urda* în Polana Kosovska şi Rachov din Maramuraşul cehoslovac (cf. Prof. Dr. A. Petrov, *Karpatoruské pomístní názvy z pol. XIX. a z poč. XX. st.*, v Praze, 1929, pp. 10, 20 şi 22), *Urdovka* în Árva, *Urdina* în Bulgaria, etc. (v. p. 107, n. 1).

²⁾ Acesta este, ce e drept, «filius Potcan», deci «fiul lui Potcan» (cf. ceh. *potkán*, slovac. *potcan*, ung. *patkány*, n.-slov. *podgana*, ceea ce nu exclude însă posibilitatea de a fi fost Român; cf. şi «pristaldus» Ioachim f. Roux = «Rău»? (Fejér, *CD*, III, 2, p. 64).

³⁾ De-aici «terra Turba» a. 1266 (Fejér, *CD*, IV, 3, 319) lângă Tisa; *Turba*, sat în Slavonia (Szentpétery, o. c., I¹, 72).

⁴⁾ Cf. *Ursacius, Ursaius, Orsaycus*, iar din acesta în sec. XIII *Vrsajko, Ursatius, Ursus, Ursius, Ursa, Ursula, Ursana*, etc., la Jireček, o. c., II, 61.

⁵⁾ Nesigur este *Waca, Voca*, p. 113 (cf. rom. *vacd* «Kuh» < vacca, -a m), care, cum ne arată grafia din urmă, ar putea fi şi din ung. *vak* «blind».

⁶⁾ Cf. *Crasun*, comes, a. 1200 (Wenzel, *CDA*, XI, 74; comes et pristaldus regius

Etimologiile propuse pentru cazul că Crăciun ar fi de origine slavă (cf. Miklosich, *Die slav. Elem. im Rum.*, 26, și EWS, 130; altfel în *Die Christliche Terminologie der Slaven*, p. 23, unde îl consideră ca împrumutat în slavă: «den entlehnten Namen scheint auch Kračun beigezählt werden müssen», vezi și *Lex. Palaeosl.*, 310) au dat greș (cf. Jagić, *Arch. f. slav. Phil.*, II, 610; Berneker, *SEW*, I, 604—605; Pintar, *Arch. f. slav. Phil.*, 1912, p. 618 ș. u.; Vasmer, *Greco-slav. etjudi*, p. 10, care socot cuvântul slav de origine românească).

Nu poate fi admisă nici una din ele (Mariánovics, *Magyar Nyelvőr*, XXXVII, 43: < comparativul lui *kortькъ* «kurz»; Melich, *ibid.*, 177: din *korkъ* «Bein, Schenkel», *kračiti*, *kračati* «schreiten», deci «überschreitender, Tag der Wende»; din *krač-* «schreiten», etc.; cf. Berneker, *l. c.*). Nu se pot admite, pentru cazul originii românești, nici etimologiile latine: *crastinum* (Hasdeu, *Et. Magn.*, I, 615), *creationem* (Aron Densusianu, *Ist. limbei și lit. rom.*², III, și O. Densusianu, *H. l. roum.*, 262—263), *Christi jejunium* (Schuchardt, *Literaturblatt*, VII, 154; *Magyar Nyelvőr*, XV, 299—303 și XVIII, 393; *Arch. f. slav. Phil.*, IX, 526), etc.

Adevărata etimologie pare a fi cea propusă de P. Papahagi (*Conv. Lit.*, XXXVII, 670—672): < *calatio* - *onem* das Rufen des Volkes von Seiten der Priester am ersten jeden Monats, um ihm die Feiertage kund zu geben, știindu-se că această *calatio* se făcea mai ales la întâiu Ianuarie, deci în ziua Crăciunului creștinesc de mai târziu (cf. și Pușcariu, *EtWb*, 35—36, nr. 407, și *Studii istroromâne*, II, 284; Th. Capidan, *Dacoromania*, III, 142, 182—184, și V. Bogrea, în «*Anuarul Inst. de Ist. naț.*» din Cluj, III, 500—501).

Obiecțiunile ridicate de Weigand, *Balkan-Archiv*, III, 100, împotriva acestei etimologii: că radicalul *calatio* ar fi fost un cuvânt rar întrebuițat, deci nepopular, că am așteptă, ca și în alb. *kërshëndële*, un *Christi-natalia*, că sensul este greu de explicat și în special că «*Suff. -une bleibt bewahrt: carbune, închinăciune, etc.*», iar «*păun Pfau ist blg. (lat.) paun*», nu rezistă critice.

Se știe doar că poporul român a păstrat în credințele și obiceiurile sale o mulțime de elemente păgâne, trecându-le între cele creștine. Apoi, când este vorba de *-one > un*, nu trebuie să ne oprim numai la *păun* (care, în treacăt fie spus, în bg. este mai curând românesc decât latin), căci noi avem o serie întreagă de astfel de cuvinte în care *-un* s'a născut probabil prin reconstrucție din plur. *-uni: găun*

a. 1201 (*id.*, *ib.*, XI, 77), a. 1202 (*id.*, *ib.*, XI, 79), a. 1227 (*id.*, *ib.*, I, 239); *Carachon*, cultor molendini, a. 1229 (*id.*, *ib.*, I, 260); *Carachinus* a. 1254, 1288, 1290, (*id.*, *ib.*, VII, 370, IV, 328, IX, 487, XII, 471, 475, IX, 535); *Carachuna*, *Chrachuna*, locus metalis lângă Sava a. 1207 (*id.*, *ib.*, XI, 77), a. 1227 (*id.*, *ib.*, I, 239); *Crachun* a. 1211, n. bărb. în Zemplén (Fejér, *CD*, III, 1, p. 478); *Karachum* a. 1209, *Karachinus* a. 1217, *Crachinus* a. 1213 și 1214, *Karasun* a. 1217, *Crachun* a. 1221, *Reg. de Vár*, art. 13, 29, 41, 364, 365, 374, 379; la Endlicher, *Mon. Arpad.*, pp. 643, 649, 735, 738, 739.

< *cavo, -ōnem, *grăsun* și *grăsune* < *grasso*, -ōnem; *săpun* < *sapo*, -ōnem¹⁾; *tăun* și *tăune* < *tabo*, -bōnem, i.-rom. *cărbur(e)* alături de d.-rom., arom. *cărbune* < *carbo*, -ōnem, etc.)²⁾. A fost posibilă deci și evoluția lui *calatio*, -onem plur. *calatiōnes* > **cărăciuni*, de-aici singularul **cărăciun*, iar prin sincope pare la *crăciun*, fără a mai presupune analogia lui *Moș-Ajun* «Vorbend der Weihnachten», propusă de Pușcariu, *EtWb*, 35—36, nr. 407, care nu-l satisface pe Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 313, unde reproduce observația de mai sus a lui Weigand în privința lui *-une*.

Obiecțiunea lui Asbóth, *Magyar Nyelvőr*, XV, 170, după care ar fi de neînțeles un nume românesc dincolo de Dunăre în preajma anului 1000, cade și ea, îndată ce deodată cu el mai aflăm acolo și alte nume românești.

De asemenea cade și obiecțiunea că n'ar fi posibilă originea românească, fiindcă încă la 1143 se întâlnește *Koročun* în părțile mai nordice ale Rusiei (Asbóth, *o. c.*, p. 169; Weigand, *o. c.*, p. 98), când știm că Românii erau atestați în Galiția, între Vistula și Bug, în sec. XI—XII (vezi mai încolo!). Cea a lui A. Brückner, *Ungarn und Polen*, în *Ungarische Jahrbücher*, IV—1928, p. 85, după care presupunerea că slav. *kračun* ar fi împrumutat din românește ar fi «Unsinn», «denn es gibt keine alten Entlehnungen aus der Sprache der kulturlosen Vlachén», este lipsită de temeiul științific³⁾.

Împreună cu *Rusaliile* (disimilat din *Rusare* < *Rosaria* = *Rosalia*, cf. Pușcariu, *Dacoromania*, I, 438, sau din *Rusal'e*, arom. *Arusal'e* < *Rosalia*, același, *Studii istroromâne*, II, 291, § 271; cf. expunerile convingătoare ale lui Th. Capidan, în *Dacoromania*, III, 184—190)⁴⁾, *Crăciunul* are cea mai mare și mai veche răspândire la popoarele slave, întru cât apare în vechea bulgară și azi la Bulgari, Slovaci, Ruși, Ruteni, precum și la Unguri (vezi deosebitele reflexe cu sensurile lor la Berneker, *SEW*, I, 604—605; Th. Capidan, *Dacoromania*, III, 182—184; Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 313—314). La Sârbi apare numai ca nume propriu, și vom vedea îndată cum trebuie explicat acest lucru.

Uneori sensurile reflexelor slave nouă sânt puțin depărtate de original sau «deduse», ca de ex. rut. «ein Laib Brot, das am 24. Dez. alten Stils gebacken wird», v.-rus. «postul dinaintea Crăciunului, = rus. mod. 1. «Wintersonnenwende, Spiridionstag, 12. Dezember», 2. «Garaus, Untergang, Tod», 3. «böser Geist», etc. Ele

¹⁾ Cf. și v.-bg. *sapunŭ*, alb., bg., srb.-cr., slov. *sapun*, turc. *sābun*, n.-gr. *σαποῦνι*, ung. *szappan* (de-aici d.-rom. *sopon*, *sapon*).

²⁾ Cf. și Pușcariu, *Dacoromania*, V, 761.

³⁾ Cf. V. Bogrea, *l. c.*

⁴⁾ După Philippide, *Originea Românilor*, II, 732, însă cuvântul românesc și albanezul *rusal'e* «Schlampe» sânt de origine slavă; numai pentru arom. ne-am putea gândi și la lat. *rosalia*.

sânt explicabile prin extensiunea înțelesului asupra obiceiurilor dela Crăciun, a timpului când se serbează acesta, ori a amestecului cu unele sărbători păgâne slave (nu s'a născut așa însuși *Crăciunul* din lat. *calatio*?).

Dar este exagerat să se concludă de-aici că cuvântul slav nu poate fi împrumutat din cel românesc, cum face Melich, *o. c.*, p. 313.

Ce privește cuvântul unguresc *karácson(y)*, cei mai mulți sânt de părerea că el a venit prin slavă (Asbóth, *Nytud. Közl.*, XVIII, 387, *Magyar Nyelvőr*, XV, 169—171, 352, *Archiv. f. slav. Phil.*, IX, 694; Melich, *Szláv jövevény szavaink*, II, 310—311 și *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 312—313; A. Brückner, *Zeitschr. f. vergl. Sprachforsch.*, XLVIII—1918, 184 ș. u., și *Ung. Jahrb.*, IV—1924, p. 85; Th. Capidan, *Dacoromania*, III, 184; Miklosich, *EWS*, 130; Berneker, *SEW*, 604, etc.).

Schuchardt, *l. c.*, însă îl crede de origine românească.

În privința numelui sărbătorii într'adevăr este greu de spus de unde a fost împrumutat cuvântul unguresc.

Este mult mai ușor când este vorba de numele de persoană *Karácson(y)*.

Numele de familie ung. *Karácson(y)*, ca și srb. *Kračun*, a trebuit să se nască din nume de botez.

Dar numai Românii au avut și mai au obiceiul de a întrebuița pe *Crăciun* (ca și pe *Botez* > ung. *Batiz*, despre care voiu vorbi amănunțit mai încolo; *Florea*, *Floarea*, *Florian*, *Florin*¹⁾; *Pascu*, *Pașcu*, *Pașca*, *Pascal*²⁾; *Joie*; *Duminecă*,³⁾, etc.), ca nume de botez, dat după sărbătoarea în care s'a născut cineva; cf. «preallegato *Karachyno Olako* et suis heredibus» a. 1339; «*Karachyno Olako*» a. 1339/41; «*Nicolaus et Valentinus filij Karachun Olaci nostri*» a. 1366 (*Magyar Nyelv*, X, 278; I. Mihályi, *Diplome maramureșene din secolul al XIV-lea și al XV-lea*, Sighet, 1900, pp. 20, 59; cf. și pp. 29, 63, 186, etc.)⁴⁾, «hotarul lui *Crăciun*» — Крач[и]нов a. 1416 (I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913, I, 113); un țișan *Crăciun* a. 1487 (id., ib., I, 312); *Crăciun Belcescu* a. 1492 (id., ib., I, 503), etc.

¹⁾ Cf. *Florius*, *Florinus*, *Florio* și la C. Jireček, *o. c.*, II, 36, și III, 26.

²⁾ Cf. *Pasqua*, *Pascha*, *Pascho*, *Pasco*, *Pasche*, *Paskoje*, *Pacho*, *Pasculus*, *Pascolus*, *Pascolinus*, *Paschalis*, *Pasqualis* la C. Jireček, *o. c.*, II, 50; *Paskal*, *Pasko*, *Pato*, *Pako*, *Pačo*, alb. rom. *Paško*, la Weigand, XXVI.—XXIX. *Jahresbericht*, 129; etc.

³⁾ Cf. S. Pușcariu, *Dacoromania*, VI, 526; despre un *Duminecă* al lui *Capră*, cf. P. P. Panaitescu, *L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila*, etc. Paris, 1916, p. 17, n. 6.

⁴⁾ Variarea formelor *Karachyn* și *Karachun* în aceste documente ne arată că forma *Karachynus* nu este decât o grafie a lui *Karachun* = «Crăciun», rezultată mai curând prin reconstrucție falsă (-in dă în ung. -on, scris și -un, iar scriitorul a socotit că are a face cu un astfel de -in original, pe care trebuia să-l facă să apară în forma latină), decât prin contaminare cu slav. *Krajčín*. Pentru identificarea lui *Karachinus* cu *Karachun* = ung. *Karácsony*, cf. și Z. Gombocz, *Ossètes et Iazyges* în *Revue des études hongroises et finno-ougriennes*, III—1925, 10.

Numele de familie ung. *Kardcsón(y)* pleacă deci dela numele de botez românesc *Crăciun*. Și atunci se pune dela sine întrebarea: de ce nu s'ar fi petrecut lucrul la fel și cu numele sărbătorii *kardcsón(y)*?

Pentru același motiv, ori cât ne-ar asigura colegul Capidan că în documentele, în care este atestat srb. *Kračun* (*Kladovski knez Kračun*, *Georgij Kračun* și *Kračun Nikolajević*, acesta chiar nume de botez ca în românește, în *Rječnik*, V, 429; *Kračun* (*Κρατσοῦννα*) în hrisovul lui Dușan a. 1348, la S. Dragomir, *Vlahii din Serbia*, 289—290) « nu prezintă numele unui Român, ci al unui Sârb », este aproape sigur că avem a face cu un nume ai cărui purtători au fost de origine valahă, sărbizați pe urmă ca atâția alții cu nume românești (cf. *Puljša* în hrisovul lui Dușan, ș. a.).

Alături de n. top. *Kračumište*, atestat în sec. XV în *Rječnik*, ibid. (cf. și Capidan, *l. c.*, p. 184) și *Κρατσονρίστα*, care apare la istoriografii bizantini ca nume de castel în Sudul Peninsulei Balcanice (cf. N. Iorga, *Istoria Românilor din Peninsula Balcanică*, p. 34, și Capidan, *Dacoromania*, III, 142, nota), n. pers. *Crăciun*, se poate adăuga și *Carachuna*, *Chrachuna* «locus metalis» lângă Sava a. 1207 (Wenzel, *CDA*, XI, 77), 1227 (id., ib., I, 239); *Crăciuna*, *Cetatea Crăciunei*, град Крачунов a. 1471 și 1481 (I. Bogdan, *o. c.*, II, 314, și *Doc. priv. la rel. Țării Rom. cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, I, București, 1905, p. 169 n., 286 n.), apoi *Crăciunel*, *Crăciunești*, etc., passim, cum se va vedea mai încolo în această lucrare.

20. Cât privește pe *Pagan* « de gen. Mot », iobag în « villa Zewleus », p. 112 (cf. și poss. *Pagan* a. 1292, Wenzel, *CDA*, X, 106), se pare că reproduce mai curând slav. *poganŭ* (< lat. *paganus*) ori ung. *pogány*, născut din cel dintâiu, decât rom. *păgân* (< *paganus*, -um; cf. it. *pagano*, eng. *pajaun*, fr. *payen*, port. *pagão*), pe care nu l-am găsit întrebuițat ca nume de persoană¹⁾.

Curt, p. 123, poate fi tot atât de bine rom. *curt* = *scurt* (cf. numele de câine *Curtu*) < lat. *curtus*, -a, -um «kurz», din care este și ung. *kurta*, *kurti*²⁾, ca și germ. *Kurt*, *Kurth*³⁾.

¹⁾ Cf. *Paganellus* în Spalato, *Paganezi, de Pagano*, în Ragusa sau Dyrhachium, *Paganino*, la Jireček, *Die Romanen*, III, 47.

²⁾ Ung. *kurta*, *kurti* (*skurti*) «*curtus*», «*brevis*» (+ *csónka* > *csurta*) este atestat încă din 1171 ca nume de servitoare în Veszprém, în forma *Qurta*, fiind foarte des întrebuițat mai ales în comitatele de dincolo de Dunăre, în Heves, Ugocsa, Bács și Secuime (cf. Szinnyei, *MTsz*, I, 1254—55) pentru a numi animalele scurte de coadă, în special cățele, apoi «*scurteica*», deci raportându-se la viața pastorală (cf. Szamota—Zolnai, *MOkISz*, 557; Szarvas—Simonyi, *MNyISz*, II, 472; Szinnyei, *MTsz*, I, 1254—55). Körösi S., *M. Nyelvőr*, XIII, 546, îl explică din it. *corta*, fem. lui *corto* «*scurt*», care are și forma *scorto*, «*deoarece* lat. *curtus* ar fi dat în ungurește *kortos*». Melich arată că în dialectele italiene nordice se găsește și forma cu -u-, nu numai cea cu -o-, pe care limba ungurească l-ar fi păstrat (cf. it. *torta* > ung. *torta*, it. *organo* > ung. *orgona*), totuși cuvântul unguresc nu poate fi de origine italiană, căci în it. ven. vocalele finale, afară de -a, nu sună. Îl socotea deci de origine

Kuine, «udvornicus in villa Gamas», p. 181, dacă graiul Românilor din Pannonia eră fără rotacism, ar putea fi *câine* = *câne* < *c a n i s*, -e m (cf. it. *cane*, etc.)¹⁾, întocmai cum și *Moyna*, p. 121 (cf. și fluv. *Moyna* a. 1262, Nitra, Wenzel, *CDA*, VIII, 25) pare a fi mai curând o variantă a lui *Mana* = «Manea», ung. *Mánya* «Emanuil», «Manoil», p. 112 (iob. în castr. Nitra, Wenzel, *CDA*, VIII, 271; cf. și «terra *Manya*» în Nitra a. 1249; Fejér, *o. c.*, IV, 2, p. 55)²⁾ decât *moină* 1. «feuchtes Wetter, Tauwetter», 2. «im vorhergegangenen Jahre bebaut gewesenes Land», din *moale* < *mollis*, -e ori din (arom.) *mol'ŭ* < **mollis*, -a, -u m (cf. Candrea—Densusianu, *DE*, I, 173, nr. 1143, 1147) ori postverbal din *a se moină* < **mollinare* = **molliare* (cf. N. Drăganu, *Dacoromania*, III, 514).

Buna, nume de bărbat, p. 111 (cf. și II, 8), în «*praedium Lazi*»³⁾ poate fi atât din *bună*, fem lui *bun* (< *bonus*, -a, -u m; cf. *buono*, eng. *bun*, fr. *bon*, etc.), presupunând că în Pannonia se vorbea fără rotacism⁴⁾,

latină (*Szldv jövevény szavaink*, I, 2, p. 188). Dar mai probabil este că cuvântul unguresc este de origine românească, fie că a fost împrumutat direct ori prin vreo limbă slavă. Din românește a pătruns adecă și în limbile slave: slovac. *kurta* «Schäferhund mit gestutztem Schwanz»; srb. *kúrtast* «gestutzt»; sloven *kúrtast*, idem; *kurtač* «Stutzschwanz»; *kúrtak* «Schwein mit gestutztem Schwanz oder Ohr»; pol. *kurta*, *kurty* «Hund mit gestutztem Schwanz» [din pol.: rut. *kúrta*, *kurtýj*, *pokurtýty* «abkürzen», rus. *kýrta*] (cf. Berneker, *SEW*, I, 649, și St. W-dkiewicz, *Zur Charakteristik der rumänischen Lehnwörter im Westslavischen*, în *Mitteilungen des rumänischen Instituts*, Wien, I, 271, n. 1, după care pol. *kurtka*, *kurcica* «kurzer Rock, Spenser, Wams» [din pol. rut. *kúrtka*, rus. *kúrtka* «Jacke» și ceh. *kurtka* «kurze Jacke»], sânt din lat. *curtus*; cf. și rom. *scurteică*, > s.-cr. *škutel'ka*, bg. *skurtejka*).

De încheiere observ că tot în forma cu -a- au pătruns în ungurește și alte adjective românești: *buzda* «dicklippig» < rom. *buzat*, -ă (Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXII, 210, și Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 586—587), *csuta* «ciunt, scurt» < rom. *ciut*, -ă (cf. Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1229), *suta* (Szinnyei, *MTsz*, II, 449—450) < rom. *șut*, -ă, *murga* «schwarzgrau, braun, rotbraun» < rom. *murg*, -ă (Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXIII, 440), *nyégra* «braun, schwarz» < rom. *negru*, *neagră* (id., ib., 481), *rojba* «rot, rötlich» < rom. *roib*, *roaibă* și *róska*, idem < rom. *roșc*, *roșcă* < *roș* (id., ib., 488), etc.

¹⁾ Cf. și «Laurentius Palatinus filius *Keine*» a. 1270 (Fejér, *CD*, 2, p. 216); Ștefan, fiul lui «*Koine* de Fok» din Caraș-Severin (Pesty, *Krassó várm. tört.*, II, 1, 167). Dintr'un n. pers. *Câine* pare a fi și topicul *Valea lui Câine* din Gorj (vezi O. Densusianu, *Urme vechi de limbă în toponimia românească*, în «Anuarul Seminarului de Istoria limbii și literaturii române», București, 1894, p. 4; I. Iordan, *Rumänische Toponomastik*, Bonn u. Leipzig, 1924—1926, p. 191; D. Găzdaru, *Descendenții demonstrativului latin ille în limba română*, Iași, 1929, p. 114. Pentru grafia -ui- = -ăi-, -âi- cf. *Puine* la F. Ireneo della Croce a. 1698 (S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, III, p. 5).

²⁾ Cf. și Melich, *Szldv jövevény szavaink*, I, 2, p. 118.

³⁾ Numele este atestat altfel încă dela 1199 în *Veszprém* (cf. Szamota—Zolnai, *MOkSz*, 95). Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 569, nu-i cunoaște etimologia.

⁴⁾ Dalm. *Bona*, dial. *Buna*, *Bunna*; Boni dial. *Buni*, în *Ragusa Bune*, dim. *Boniça*, *Bunice*, *Bonussa*; *Bonus*, *Bona*, dim. *Bunze*, *Bunenze*, slav. *Bunič* le consideră de origine romanică Jireček, *o. c.*, II, 27—28, și III, 9. Rom. *bun* vede în *Bun*, *Buna*, *Bunej*,

cât și echivalent cu *Bunea*, iar în acest caz mai curând din radicalul slav *bun-* din *buniti* « a ațâța », ca și bg. *Bunjo*¹⁾.

Buine, p. 116, este, evident, identic cu *Bunea*.

Zaka (p. 110 și 112), nume de bărbat, ar putea fi femininul *sacă* al lui *sec* « trocken, unfruchtbar », întrebuințat pentru a numi bărbați, probabil după mamă, ca și în *Fata, Qurta*, etc., (cf. însă și *Sac*, p. 116, probabil = « Isac » ori « Sava »). De-altfel pe *Saca* îl vom întâlni des în toponimie ca nume de vale (cf. și mai sus un exemplu), întocmai ca și pe *Secu, Scequ, Zeku* ca nume de părau.

21. Pot fi și românești: *Amocel*, p. 111 (în alte documente: *Omoczel*; cf. *Amos*, la care s'a putut adăuga suf. rom. -el); *Bogat*, p. 110; *Borta* (cf. rom. *bortă*, din slav.; ung. *Barta*), p. 110; *Bota*, p. 108, 110, 121, 124; *Bote*, p. 109; *Bihor*, p. 117; *Butha*, p. 107 (cf. ung. *buta* « prost », *Buta* « Budimir, -slav », valah, a. 1222—1228, I, 369); *Chymothey*, p. 119, *Thymothey*, p. 120; *Doche*, p. 119; *Domciu*, p. 121; *Duca, Dukam*, p. 106 (cf. și II, 187, a. 1245); *Foca*, p. 109; *Florianus*, p. 110; *Ioan*, passim; *Illie*, p. 123; *Isyph*, p. 119; *Kuze*, p. 124 (vezi *Cusa* a. 1260, II, 327; *Quza* a. 1237, VII, 42; *Kwze* a. 1301, XII, 661; cf. *Cuza* = *Cozma*, cunoscut la Bulgari și la Români); *Luca*, p. 109; *Matey*, p. 108; *Mathoy*, p. 117 și 119; *Matoy*, p. 112; *Matou*, p. 124; *Mocou*, p. 119; *Mogd*, p. 108, cf. rom. *Magdu*; *Moza*, p. 112; *Nege*, p. 124; *Nesu*, p. 119; *Pasca, Pascha*, p. 117; *Petra*, p. 107; *Piscu, Piscur*²⁾, *Piscut*, p. 100, 110; *Poscu*, p. 109; *Rada*, p. 109; *Sac*, p. 116 (= « Isac », « Sava »); *Souzu*, p. 119³⁾; *Tadey, Tadeu*, p. 121; *Theke, Teka, Tecu, Teku*, p. 100, 109, 113, etc.⁴⁾; *Thencu, Tencus*, p. 108, 113⁵⁾; *Topa*⁶⁾, p. 110, 123; *Tupa*, p. 124; *Vasyl*, p. 112⁷⁾; *Wina, Vyna*, p. 173; *Vid*, p. 109, *Vitu*, p. 115⁸⁾; *Woda*, p. 115

Buniști, Bûnilo, Bunilović, Buniša, Bunovi, Bunović, Bunovci, Bunojević, Bunoševac, nume de loc și pers. valahe și sârbești, P. Skok, *ZRPh*, XXXVIII—1914/15, 551, și *Glasnik*, 307 și 311. Să se adauge și cătunul *Bunari* dela S. Dragomir, o. c., 99.

¹⁾ Cf. srb. *Bun*, ceh. *Bun*, *Bun*, bg. *Buně*, srb. *Bunilo, Bunko, Bunkov*, la Miklošich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, 38 [252], nr. 24 < rad. slav. *bun-*, *buniti* « a ațâța », propriu « a face zgomot » (cf. Weigand, XXVI.—XXIX. *Jahresbericht*, p. 165, și Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 281, § 271, care adaugă că din acesta avem și compusul *Bunislav*, bg. *Bunjo*, probabil dacorom. *Bunea* și i.-rom. *Buniču*, și că » și numele de plantă serbocr. *bun, bunika, bunjika* « hyoscamus » pe care Th. Capidan, *Dacoromania*, II, 806 și III, 219, și Pascu, *Rum. Elem.*, p. 30 le cred de origine românească, sânt curat sârbești, căci, după *Rječnik*, al lor *u* se reduce la *li* »).

²⁾ *Piscur* ar putea fi și din slav. *piskori* (cf. n.-sl. *piškor* « Flusspricke »), deci deosebit de *Pisc(ul)*.

³⁾ Cf. și *Sozou* a. 1273, în com. Vas (Wenzel, *CDA*, XII, 84).

⁴⁾ *Tecu, Tegu, Tego, Tega* < *Sterghiu* este un nume foarte obișnuit la Aromâni, cf. I. Caragiani, *Studii istorice asupra Românilor din Peninsula Balcanică*, București, 1929, pp. 26, 88, 95, 99.

⁵⁾ Cf. *Tenca*, id., ib., p. 48; apoi d.-rom. *Tinca* = « Catarina », *Tincu* (acesta poate fi din **Timcu* = *Timoteu*); cf. bg. *Timko*, etc.

⁶⁾ Cf. și arom. *Topa*, la Caragiani, o. c., p. 102 (poate fi însă și ung. *topa*, cf. *topalabú*, etc.).

⁷⁾ Din acest nume s'a dezvoltat cel al localității *Vazil, Vasyl* (azi *Vádzoly*).

⁸⁾ Cf. *Vitus, Vita, Vitellus, Vitulus, Vitulus, Vitticus*, etc. > slav. *Vid.*, deaici *Vide*, alături de *Vitolus*, și *Vidul, Vidulič*, etc., la Jireček, o. c., II, 63—64; actualul rom. *Vidu, Vidul*.

(cf. rom. *vodd* = *voevod*, din slav.; slav. *voda* «apă» și ung. *vad*); *Zopa*, p. 120¹⁾; *Zot*, *Zoth*, p. 108²⁾, etc.

Tot așa și unele din numeroasele derivate cu sufixul *-şa*: *Boxa*, p. 124; *Buxa*, *Buxi*, p. 109; *Bunsa*, p. 173, care însă poate fi cetit și *Benşa*; *Domsa*, p. 111; *Exa*, *Exe*, p. 119; *Empsa*, *Emsa*, p. 108; *Iacsa*, p. 110; *Iaxa*, p. 119; *Thexa*, *Thexe*, *Texed*, p. 110, 118, 124; *Topsa*, p. 110; *Zelsa*, p. 108³⁾.

NOTA. Cum am relevat și în prefață, introducerea, împreună cu toată partea privitoare la Pannonia, erau redactate în 17 Maiu 1930, când, în prezența savantului W. Meyer-Lübke, am făcut o comunicare despre *Staul*, *Mal*, *Ceret*, *Muncel*, *Făncel*, *Săcel* (despre acestea vezi mai încolo!) și, în legătură cu ele, despre existența Românilor în Pannonia și Nitra (cf. *Dacoromania*, VI, 657). Despre «Românii atestați în secolul XII lângă Pojon și Nitra» vorbisem și în 20 Martie 1928 (cf. *Dacoromania*, V, 896), deci mult înainte de a-și publica d-l G. Popa-Lisseanu articolul său «*Urme de sate românești lângă Balaton*» în «*Universul*» din 27 Octomvrie 1930.

Pentru a vedea deosebirea dintre felul de a lucra al meu și al d-lui Popa-Lisseanu, reproduc mai jos partea care cuprinde fondul articolului acestuia:

«Un document din anul 1055, reproduc în colecțiunea Fejér, arată pe regele Andrei I, fundând, 17 ani după moartea lui Ștefan cel Sfânt, o mănăstire pe peninsula Tihan, de lângă lacul Balaton, pentru călugării benedictini și înzestrând-o cu mai multe sate și moșii.

«Nu ne îngăduie spațiul să publicăm în întregime acest important document. În el însă găsim citate o mulțime de localități române sau slavo-române. Astfel, se fac danie mănăstirii Tihan, moșia Petra cu tot ce se găsește pe ea. I se dărucește pământul dintre lacul Turku și Zacadat, moșiile Ursa, Kokuzarma, Secuize, Lupa, locul dintre putu Nucize și Knez, moșia Gamaz, Gislav, cu hotarele Brokina rea, Hurtu, Holmodia rea, Caztelik, Petreze naia hel rea. În altă parte moșia ce duce la Fidemsi, la capul Petri, Culun, Genusara, Bab, satul Mikola și Rodusra, muntele Coache, Rodoan, Vicu, villa Popi, Voluchanyfaia, Urskal, Paska, Deguche, Simighiun și altele. Se amintește de calea Baluvana și Babu Humca.

«Documentul nu este un act izolat sau falsificat. El este reproduc și dania confirmată de urmașii regelui Andrei, în anii 1189, 1211, și numai în secolul XIII încă în zece documente. În acestea se mai amintesc localitățile Dzugute, Cup, Mitulamezeu (câmpul lui Mitula), Petu, pădurea Cocose, Opour, Ballya și pârâul Urkuta».

Cum se vede din acest citat, d-lui Popa-Lisseanu îi scapă din vedere că documentele citate au fost utilizate de alții înainte de d-sa (cf. *Petra* la O. Densusianu, I. c.; *Lupa* și *Ursa* la același, *Urme vechi de limbă în toponimia românească*, pp. 2—3) și nu utilizează edițiile cele mai nouă și cele mai bune ale acestor documente, pe care de cele mai multe ori nu le cetește bine. Astfel pentru d-sa «poartă timbru românesc»: *Lupa*, care însă este identic cu *Lapa*, *Ursa*, *Urskal* = *Ōrs* (+ slav. *kalŭ* «Koth») ⁴⁾, *Derguche* = *Dergecs*, *Kokuzarma* în care *zarma* (*szarma*) = ung. *szarva*,

¹⁾ Cf. *Zapa* și în *Veszprém* a. 1227 (Szamota—Zolnai, *MOkLSz*, 603 s. v. mag). *Zopa* este cunoscut și astăzi ca n. fam. la Dacoromâni.

²⁾ Cf. arom. *Zotu*, la Caragiani, o. c., pp. 201—202. Probabil identic cu alb. *Zot* «Herr», «Gott», adj. «tüchtig», «geschickt», «fähig» (cf. G. Meyer, *EWA*, 486—487). *Cneaghina Ana* a Căpitanului *Zota* este pomenită în a. 1647 (Kozak, *Die Inschriften der Bukowina*, p. 155, la Rosetti, *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova*, p. 43).

³⁾ Asupra acestor nume vezi acum studiul meu publicat în *Dacoromania*, VII.

⁴⁾ În privința lui *Lupa* și *Ursa* aceeași greșală o face și O. Densusianu, I. c., care trimite la apa *Lupa*, aparținătoare episcopatului din Pécs (Quinqueecclesiae), deci probabil din com. Baranya de dincolo de Dunăre (a. 1009, Fejér, *CD*, I, 292), la o *Valea Lupa* pomenită într'un act de donațiune dela Sigismund Batori din 1580, la altă vale cu același nume de lângă Luncanii din Hunedoara (vezi Pesty Fr., *Krassó vármegye története*, Budapest, 1884, t. III, p. 271). Pentru *Ursa* citează *Ursa* din jud. Gorj și Tecuciu, *Dealul-*, *Valea-* și *Piscul-Ursei* din jud. Dolj și *Ursița* din jud. Iași.

Urkuta = ung. *úr* «domn» + *kuta* < *kut* «fântână» + suf. pos. *-a*, *rea* = ung. *rév*, *Caztelik*, în partea din urmă a căruia avem ungurească *telek*, *Zakadat* = ung. *szakadat*, *Simigium* = ung. *Simigy*, *Somogy* «cornet», apoi *Albeus* = diminutivul lui *Albert*, etc., ca să nu mai vorbesc despre altele, a căror origine străină (uneori cetire greșită) este și mai evidentă, cum sânt *Turku* (poate fi slav. *Turk* = «Ungur», iar azi îi corespunde ungurească *Törek*)¹⁾, *Baluwana*, *Brokina*, *Holmodia*, *Dzurgute*, *Cup*, *Mitulamezeu*, *Petu* = *Pető*, *Opour*, apoi *Szike*, *Bob*, *Faba*, etc.

D-l Popa-Lisseanu se pare puțin inițiat în filologia ungurească când, vorbind de cartea citată a lui Jankó, socoate românești cuvinte ungurești de origine slavă, ori venite prin slavă, etc., ca *topor*, *szekece* (cf. slav. *sekyra*, dim. *sekyrica*), *opanka*, *fokla* (din lat. *facula* noi avem *fachie!*), *pupora* = ung. *púp* «un fel de colac» și «cucui», care n'are a face nimic cu rom. *păpardă*, la care poate s'a gândit d-sa, nici chiar cu *pupăză*, deși acesta are și sensul de «un fel de colac», etc. Românesc este numai *berbéc* «căciulă», pe care-l voiu lămurî în altă parte. Dintre numele topice, *Aracs* = slav. *orači* «arator», *Kiliti* sau *Keleti* este forma ungurească (cu svarabhakti) a lui *Sct. Cletus* (cf. Jankó, o. c., 5), etc. Și aici românesc poate fi numai *Orda*, cum am arătat mai sus și cum voiu arăta mai încolo.

Când este vorba de lucruri așa de importante, este bine să fim mai puțin pripiți și cu multă băgare de seamă, căci se poate întâmpla ca «graba să strice treaba» (Vezi și «*Universul*» din 24 Dech. 1932 cu alte greșeli: *olasz* = «român», etc.).

22. Din conscripția dela 1086 a bunurilor abației din Bakony, publicată tot la Wenzel, *CDA*, I, 31—35), relev: «sepulcrum *Thati* (cf. rom. *tat*, *tatul*, *tată* «Vater» < *t a t a*, -a m); *Seequ*, care cum am arătat, este mai curând rom. *sec* «trocken, unfruchtbar» < *s i c c u s*, -a, -u m (cf. și *Saca*, apoi deosebite părae *Secu* mai încolo) decât ung. *szék*, *szik* «nitrum»; *Grossus* (=rom. *gros* «dick» < *g r o s s u s*, -a, -u m; cf. însă și germ. *gross*); *Guna* (cf. și a. 1234—1270, id., ib.; II, 9; a. 1240, VII, 114 — fil. *gyuga* —; a. 1272, III, 275; a. 1273, IV, 30, cf. și Fejér, *CD*, V, 2, p. 93), dacă nu este cumva numai o grafie pentru *Gyuna*³⁾, poate fi identic cu numele hainei păstorești *guna* (cf. și *Kozsok*) < lat. *g u n n a*, cunoscută la Aromâni și dusă, probabil de păstorii români, la toate popoarele cu care au ajuns în atingere: Albanezi, Neogreci, Sârbocroați, Bulgari, Unguri, Sloveni, Cehi, Ruteni, Ruși, Poloni (cf. Th. Capidan, *Dacoromania*, III, 199—201 și *Elementul slav în dialectul aromân*, București, 1925, p. 8; T. Papahagi, *Grai și suflet*, I, 328, nota; S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 287, § 271; Berneker, *SEW*, I, 363); Fonsol, cum vom vedea, = *Făncel*, derivat cu suf. diminutiv *-el* din *Fanč* = *Fan(u)* (< *Ștefan*) + suf. slav *-č* (cf. și bg. *Fančo*, la Weigand, XXVI.—XXIX. *Jahresbericht*, p. 130); etc.

Scemsa (= dim. cu suf. *-ša* al lui *Sema*, *Sima* «Simion»), *Bichor* și *Wazil* pot fi atât slave, cât și românești.

¹⁾ După E. Moór, *Ungarische Jahrbücher*, VI—1926, p. 445, un derivat al lui *turú* «taurus», «Auerochs».

²⁾ În realitate este vorba de o prelucrare dela începutul secolului XII a diplomei dela 1086 (cf. Dr. Váczy Péter, *A bakonybéli ősszeírás kora és hitelessége*, în *Levéltári közlemények*, VIII—1930, pp. 314—331).

³⁾ Wenzel, *CDA*, XI, 84 și I, 123, a. 1206 și 1211. Probabil identic cu *Junius* > slav. *Junj* > *Žun*, *Žunko* (cf. și *Julius* — slav. *Julja* > ung. *Gyula*).

Dintre ele, unele (*That, Fonsol*) au pătruns în toponimie și mă voiu ocupa mai amănunțit de ele în legătură cu respectivele nume de localități. Acolo voiu avea în vedere și «predium Goun» (cf. rom. *găun*).

23. În documentele privitoare la bunurile abației din Pannonhalma¹⁾ se întâlnesc următoarele nume de persoană care pot fi considerate românești: Buna «equestris in predio *Lazi*», a. 1234—1270 (Wenzel, *CDA*, II, 8); Chuma a. 1221 (Wenzel, *CDA*, I, 173; cf. și *Chumou* a. 1224, id., ib., VI, 424), care, ori cum le-am citi (*Csuma* ori *Csoma*), derivă din rom. *ciumă* «Sprosse», «Auswuchs», «Art Geschwüre», «Pest» < lat. *cyma* = gr. *κῦμα* (cf. Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1131—1132); «pedisequa» Cunca (a. 1221, Wenzel, *CDA*, I, 173), care trebuie citit Ciunca (cf. Szamota—Zolnai, *MOkSz*, 136, unde se mai dau și alte exemple: *Chuncanar* a. 1309/1342, *Chunkafa* a. 1309/1342, *Chunkafa* a. 1329, *Chonkafa* a. 1329/1417, *Chunkatulfa* a. 1341, Petrus dictus *Chunka* a. 1396²⁾, apoi *Chonka* la deosebite date, care ne arată că forma cu *-u-* este mai veche și, împreună cu sensul de «(arbore) ciung», «(Baum-) Stumpf», alături de cel de «verstümmelt», «ohne Arm(e), Schwanz» etc., ne trimit la rom. *ciunc* *ciung* (cf. și alb. *tšunk* «schwach» < cal. *ciuncu* «lahm» = it. *cionco*, și *tsunk*, *tsungu* «Stamm», «Stumpf», ca și rom. *ciung*, retorom. *čunkar* «abbrechen, entzwei schneiden» la G. Meyer, *EWA*, 442 și 450, Philippide, *Originea Românilor*, II, 707, și H. Schuchardt, *Magyar Nyelvőr*, XVIII, 481—490) ca original al ungurescului *csonka*, *csonk*, *csong* (> *csonkáz*, *csonkít*, *csonkol*, *csungál*), nu la it. *cionco*, cf. și Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1143—45, care este de altă părere³⁾.

¹⁾ Bibliografia discuției privitoare la autenticitatea acestora se poate vedea la Pauler, *A m. nemz. tört.*², p. 400, n. 103.

²⁾ Din rom. este și bg. *čuma*, s.-cr. *čuma*, rus. *čyma*, rut. *čuma*, *džuma*, pol. *dżuma* «Pest»; din slav. este turc. *čuma* (cf. S. Pușcariu, *Lat. Tî und Kî*, 60—61; St. Mladenov, în *Godišnik na Sofijskija Universitet*, XIII—XIV, Sofia, 1920, p. 152; Th. Capidan, *Dacoromania*, III, 142—144; Berneker, *SEW*, I, 169 și Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, l. c.). Dr. V. Bologa, *Dacoromania*, IV, 964—966, a arătat că răspândirea cuvântului prin Români ar putea stă în legătură cu apariția pestei bubonice în regiunile noastre pe timpul lui Iustinian. Cf. și *Chima*, *Chyma*, p. 110, 116; *Chama*, p. 111; *Chema*, p. 111, pe care Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1057—1059, le tratează în același loc cu *csima*, *csuma*, *csoma* 1. «Sprosse», «Keim», «Stangel», 2. «Maiskolben», 3. «Kohlsprosse», «Blätter an den Rüben» etc., și le socotea derivate «în ultima analiză» tot din lat. *cyma*, fără a putea preciza pe ce cale au venit (cf. rom. *ciumă* «Sprosse» și «Auswuchs», «Art Geschwüre», «Pest», it. *cima* «Gipfel», «Spitze»; slov. *čima* «das kräuterisch von Ackerpflanze», «Keim» etc.). Totuși mai curând avem a face cu un ipocoristic, derivat dintr'un nume de persoană. Jireček, *Die Romanen*, II, 3, p. 30, crede că în *Chimo* din sec. XIV—XV poate fi vorba de *Clime* = *Clemens*, cf. forma slavă *Čimič*.

³⁾ Cf. *Ciunca Stan*, *Ciunca Jurj* a. 1443 din satele de pe Bârzet, Moldova, la I. Bogdan, *Despre cnejii români*, 28.

⁴⁾ Forma românească *cionc* pare a fi o contaminare din *ciunc* + *ciot*, dar ar putea fi și reprimată din ungurește.

Și mai evident este acest lucru în formele ung. *csong* «ciung» (odată din 1789, *Magyar Nyelv*, XI, 371, și Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1141: «az Jobb Lábán Csongban meg vagyon vágva»), *csongoly*, *csongolya* «vălătuc» (Secuime, Szinnyei, *MTsz*, I, 341), *csongora* «bucate cu paiul rău» (Treiscaune, id. ib.) și în *csongár* «picior scurt» (odată din valea Ipoly, Szinnyei, *MTsz*, I, 341), care ne reamintește rom. *ciungăr* «copac cu vârful rățezat» (G. Pascu *Sufixe rom.*, București, 1916, 56), *ciungar* «einer der verstümmelt», (Tiktin, *DRG*, 367), *ciungări*, «verstümmeln», «abhauen» (id. ib., 368), etc.¹⁾

Crachin = «Crăciun» a. 1235—1270 (Wenzel, *CDA*, II, 9); Fiare, călugăr, a. 1105—1114 (Wenzel, *CDA*, VI, 77) = rom. *fiară* «wildes Tier» < f e r a , - a m ; poate servitorii «Micou (dacă acest nume trebuie citit «Micu», nu *Miko* «Nicolae») cum Veneir» a. 1221 (Fejér, *CD*, V, 1, p. 299), acest din urmă probabil fiind identic cu rom. *Vineri*, vechiu *Veneri* < *Veneris* [dies], cu anticipația lui -i- (cf. și *Venerius*, *Venerio*, *Venero* și *Pentuk* în documentele vremii); bucătarul Pore a. 1235—1270 (Wenzel, *CDA*, II, 8; cf. un «libertinus» *Porck* și în a. 1237, la Fejér, *CD*, IV, 1, p. 81; *Porch*, *Porcha*, *Porchia*, n. bărb., a. 1237 și 1255, la Kovács Nándor, *Betűrendes névmutató Wenzel Gusztáv Árpádkori új okmánytárához*, Budapest, 1889, p. 547; *Porc* a. 1240, Pannonhalma; *Porch* a. 1424, 1435, Veszprém, Szamota—Zolnai, *MOklSz*, 78) = rom. *porc* «Schwein», plur. *porci*).

24. Un «curriger Ecclesiae Vesprim» cu numele Buthe este amintit în anul 1082 (Wenzel, *CDA*, I, 455). Tot atunci se găsește un *Buthe* și «in magno monte» (id., ib., VI, 2, 352). Este vorba, probabil, de o poreclă românească dată după *bute* (arom. *bute*, megl. *buti*) «Fasz» < b ü t t i s , - e m (cf. alb. *but(e)*, it. *botte*, eng. *buot*, v.-fr. *bote*, prov., sp., port. *bota*)³⁾.

25. Sânt apoi câteva, la care trebuie să mă opresc mai amănunțit pentru importanța lor.

¹⁾ Nesigur este numele *Kathina* a. 1234—70 (Wenzel, *CDA*, II, 18), care ar putea fi identic atât cu cel al plantei *cătină*, *catină* [arom. *cătină* «colonne vertébrale»] < lat. c a t e n a , - a m «Kette», cât și cu it. *Catina* ori cu srb. *Katina* = *Catharina* (cf. n. top. *Katinac* în Pozega și *Katinovac* în Zagreb), mai puțin probabil fiind bg. *katina* «Schlüssel» < n.-gr. *κατήνα* «Türriegel», «Schlüssel» (< lat. c a t e n a) > srb. *katanac*, la Berneker, *SEW*, I, 494. Mai avem: «Stephanus filij *Katina*» a. 1338 (*Magyar Nyelv*, X, 326, s. v. *Petics*); «Miclăuș *Catina*» a. 1408 într-o seliște pe Putna, anume Biala (*Rev. p. ist., arh. și fil.*, V, p. 393, și I. Bogdan, *Despre Cnejii români*, I, c., p. 28).

²⁾ Numele de *Porc*, *Purcel*, *Purceild*, *Porcea* și *Porca* este obișnuit și astăzi la Români. Un ceașnic *Porca* este atestat într-un document dat în Suceava la 1447 (T. Bălan, *Noui documente câmpulungene*, Cernăuți, 1929, p. 12); Oană *Porca* la 1491 (cf. I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel Mare*, I, 451); *Porka* de Aranyos-Örményes la 1630 (I. cav. de Pușcariu, *Date istorice priv. la fam. nob. rom.*, II, p. 311).

³⁾ Dacă ar fi genitiv ar putea fi și din ung. *buta* «prost», ori, din *Buta* = «Budimir, — slav»; cf. *Buta* «Valah», a. 1222—1228 (Wenzel, *CDA*, I, 369).

Așa este Chuca, *Chuka* a. 1210 (Wenzel, *CDA*, I, 106), a. 1234—70 (id. ib., II, 4), care poate fi identificat cu ung. *csuka* «Hecht» < slav. *ščuka*, atestat încă dela 1152, dar și cu *csúka* (în Secuime: *csuka*, *csuga*) «ciocălău», «(gyümölcs) szára, csutkája», «măciulie», întrebuințat tocmai în Vas, Sopron și Secuime. Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1201 și 1208, nu poate explica acest ung. *csúka*. Dar el este identic cu rom. *ciucă* (*ciuc*, *cioacă*), alb. *tšuke*, propriu «bulgăre», apoi «vârf de munte», «pisc», «Spitze eines Hügels». Pentru sensul de «ciocălău», «măciulie» al cuvântului unguresc cf. rom. *ciucălău*, *ciocălău* «(Mais) Kolben», la Tiktin, *DRG*, 355, și srb. *čokov* «Mais-ähre ohne Körner», etc., la Berneker, *SEW*, I, 159, derivatele lui *ciucă* sau ale corespondentelor slave ale lui.

Nu s'a putut stabili în care din cele două limbi (română ori albaneză) este original *ciucă* (Philippide se gândește, cu îndoeală, la un original grec *κύκλος*)¹⁾, dar este sigur că din aceste limbi a pătruns în unele limbi slave: bg. *čuka* «Hügel», s.-cr. *čŭk*, *čuka* «Eigenamen von Hügeln» (Th. Capidan, *Dacoromania*, II, 463 și 552—553).

Din pluralul *ciuci* al românescului *ciucă* (cf. *berbece*, plur. *berbeci* > ung. *berbécs*; *cercel*, plur. *cercei* și *cercele*, după *inel*—*inele*, > ung. *csercselye* > *csercse*; *covrig*, plur. *covrigi*, > ung. *kovrics*; *cătușă*, plur. *cătuși*, > ung. *katucs*; *cârcel*, plur. *cârcei*, > ung. *kircsēj*, etc.) trebuie explicat ung. *csúcs* «Spitze, Gipfel, Wipfel», «Zipfel», atestat mai întâiu la 1536, a cărui etimologie după Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1194—1196, «nu este clarificată»²⁾. Derivat din *csuka* < rom. *ciucă* este *Csukás* (*Ciucașul*), formă de teren în Bodzafalu, Secuime (G. Opreanu, *Contribuțiuni la toponimia din ținutul Săcuilor*, p. 20).

26. Nu mai puțin important este *Chula*, gen. *Chule*, nume de bărbat, a. 1234—1270 (Wenzel, *CDA*, II, 12), a. 1290—1299 (id., ib., V, 243). Acest nume este, evident, identic cu ung. *csula* 1. «cu urechile dăbălate», 2. «(oaie) cu urechile mici sau tăiate», 3. «vită slabă, cu coarne mici».

Cuvântul unguresc este întrebuințat numai la Polovții (ung. *Palóc*) din regiunea Nitrei și în Secuime, deci în ținuturi unde au fost Români. Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1212—1213, îl pune în legătură cu moravo-cehul *čul'ena* «(capră) cu urechile mici», *čulka* «(oaie) cu urechile mici», rut. (Maramureș) *čulyj* «mit kleinen Ohren», srb. *čŭlav*, *čulav*, *čŭla* «mit kleinen Ohren», sloven *šŭl*, *šulav* «mit

¹⁾ Cf. *Altgriechische Elemente im Rumänischen*, în *Bausteine zur romanischen Philologie*, în *Festgabe für Mussafia*, pp. 46 ș. u.; *Viața Românească*, vol. XVII, a. V—1910, p. 39, și *Originea Românilor*, vol. II, Iași, 1928, p. 165.

²⁾ Un păstor valah cu numele *Cuț*, *Csucs*, este atestat în a. 1222—1228 (cf. Wenzel, *CDA*, I, 369). Altfel *Ciucă* este cunoscut ca nume de pers. la Dacoromâni și Aromâni; vezi Caragiani, o. c., 91, 92, 115. În toponimie cf. *Ciuca* în Olt, *Ciuce* în Brăila, *Ciuci* în Olt și Brăila (D. Frunzescu, *Dict. top. și stat. al Rom.*, București, 1872, p. 120).

kleinen Ohren», *șula* «Schaf mit kleinen Ohren», d.-rom. (și arom.) *ciul* «von Tieren ohne Ohren, mit kleinen Ohren».

Explicarea nu este completă. Cuvântul se găsește în forma *čul* și în bulgară, cu același înțeles, și este unul dintre cuvintele duse în toate părțile de păstori români.

Pe unde n'au ajuns aceștia (la Poloni, Ruși, etc.), el lipsește ¹⁾.

La origine avem a face cu gr. *κυλλός* «gebogen, krumm, vestümmelt», «courbé (main), tortu, déformé» (Boisacq, *DÉG* ², 533; *κυλλόν τὸ οὖς* «dicitur auris curta et mutila»), care, în urma mutării accentului pe silaba penultimă, dă normal *ciul* (de-aici verbul *ciuli* «a-și plecă urechile») ²⁾.

În toponimie avem: *Csulla* în Zala; *Ciula*, ung. *Incsel* (probabil din n. pers. *Ienč* + *-el*), Cluj; *Ciula-mare*, ung. *Nagy-Csula*, *Ciulamică*, ung. *Kis-Csula*, Hunedoara; *Ciuleni*, cătunul satului Curpeni, ung. *Csuleny*, Hunedoara ³⁾; *Ciulești*, ung. *Csujafalva*, Bihor (S. Moldovan și N. Togan, *Dict. loc.*, p. 50), *Ciula*, ung. *Csula*, în Chioar, Someș; *Valea-Ciulișori*, Hunedoara (Lenk, *Lex.*, IV, 326—7).

27. *Ciul* este deci unul din puținele cuvinte privitoare la păstorie care ne-au venit din grecește.

Așa mai este *sterp*, *stearpă* «unfruchtbar», care, împreună cu *sterpa* sau *streppa* «Tier, das im laufenden Jahr nicht geworfen hat» din dialectele sud- și ost-italiene, deci influențate de limba veche grecească, se reduce la v.-gr. *στέριφος*. «unfruchtbar» (cf. n.-gr. *στέριφος*, cret. *στέριπα*; etimologia propusă de E. Herzog, *ZRPh*, XXVI, 735: < *extirpus «ohne Sprossen», nu-și are rostul cât timp avem o posibilitate de explicare fără asterisc, atât ca formă, cât și ca înțeles)).

¹⁾ Calea făcută de *ciul* este deci cam aceeași ca și a sinonimului său *curt* > ung. *kurta*, slav. *kurta*, despre care a fost vorba într-o notă anterioară.

²⁾ Cf. A. Philippide, *Altgriechische Elemente im Rumänischen*, I. c.; *Viața Românească*, vol. XVII, a. V—1910. p. 39, și *Originea Românilor*, vol. II, p. 165; C. Diclescu, *Dacoromania*, IV, 442; S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 283, § 271.

³⁾ Un român *Ciula* din Hunedoara este martur într'un act dela 1404 (Hurmuzaki, *Doc.*, I², pp. 432—433, nr. CCCLVI; cf. N. Iorga, *Cea mai veche citorie de nemeși români din Ardeal* (1408—9), București, 1926, p. 3).

⁴⁾ Cf. Cihac, *Dict. d'ét. daco-rom.*, II, 702; N. Drăganu, *Știră și sterp*, în *Transilvania*, XLIII—1912, pp. 531—533; Gerhard Rohlfs, în *Archivum Romanicum*, IX—1915, p. 159, nr. 3072, și *Griechen und Romanen in Unteritalien*, pp. 1114—1115; G. Weigand, *XVI. Jahresbericht*, 228; C. Diclescu, *Dacoromania*, IV, 443, iar pentru răspândirea cuvântului în Balcani Th. Capidan, *Dacoromania*, II, 549 (arom. *sterpu*, -d; megl. *sterp*, -d, alb. *šterpe* «unfruchtbar»). Este greu de stabilit timpul și calea pe care ne-a venit acest cuvânt. El pare a fi v.-gr., iar la observația lui Philippide, *Originea Românilor*, II, 641 și 736—737, că dintr'un v.-gr. *στέριφος* ar trebui să avem *šterp*, căci *é* s'ar fi diftongat, se poate răspunde înșirând exemplele pe care le strânge tocmai d-sa pentru nediftongarea lui *é* unde am aștepta-o: *vechiu* < vetulus; *inel* < anellus; *negurd* < nebula; mai puțin sigurul *părghie* < pergula (*Originea Românilor*, II, 650).

Și tot așa este și știră, *stiră* «vacă, etc., care n'a făcut niciodată» < v.-gr. *στεῖρος*, fem. *στεῖρα* «unfructbar, von Kühen und Frauen». Radicalul grecesc al acestuia este identic cu v.-ind. *stari*, got. *stairo* și alb. *štjere* «unfructbar» (raportul acestuia din urmă față de cuvântul grecesc și cel românesc nu este clarificat, cf. G. Meyer, *EWA*, 416—417).

Știră se găsește și în dialectul i.-rom. în forma *știrca* (I. Popovici, *Dialectele române*, IX, Halle, 1909, p. 156) și în arom. în forma *șturcă*, despre iarba care nu face flori (com. Th. Capidan, cf. *Dacoromania*, II, 616).

Dela Români este s.-cr. *štirkinja* «eine Unfruchtbare», ceho-slov. *štira* «hermaphroditus, der Zwitter», bg. *štir*, -a, -o «unfructbar», ung. *ěstër*, *ester*, *esztër* în Secuime, *hestër* în Eszék «unfructbar» (Szinnyei, *MTsz*, I, 512); *csira* în Hegyalja, unde găsim și alte cuvinte românești, *scsira*, *stira*, *skira* 1. «fată, vacă sterilă», 2. «hermaphroditus», «der Zwitter», 3. «copil îmbrăcat în poale» (cf. și n. pers. *Chire* a. 1343, 1436, etc., *Csira* a. 1400, la Szamota—Zolnai, *MOklsz*, 132—133; n. top. *Stirka*, parte de hotar în *Csepántelek*, com. Szabolcs, a. 1270 (*Cod. dipl. dom. sen. com. Zichy*, I, 22)¹⁾.

Și acest cuvânt lipsește din limbile slave care n'au avut contact cu cea românească.

28. Tot așa mai este și *strungă*, un cuvânt foarte vechiu²⁾, care a fost transmis de păstorii români aproape tuturor popoarelor cu care au venit în atingere (cf. s.-cr., n.-sloven *struga*³⁾, n.-gr. *στρούγκα*, *στρούγγα*, alb. *štrunge*, slovac., rut. *strunga*, *strunka*, pol. *strąga*, ung. *sźtrunga*, *esźtrunga*, *esźterunga*, *isźtrunga*, *sźtronga*, *esźtronga*, *isźtronga*; etc. [aici *sźtronga* «decima ovium» este un sens ulterior]⁴⁾, venez. (după Bartoli, în *Miscellanea Hortis*, 907) *strunga*.

¹⁾ G. Weigand, *XVI. Jahresbericht*, 229, inversează lucrurile, socotind cuvântul românesc de origine bulgară, iar Gombocz—Melich, I, 1093—94, derivă cuvântul unguresc din slovacă. Cf. N. Drăganu, *Știră și șterp*, în *Transilvania*, XLIII—1912, pp. 531—533, și *Dacoromania*, II, 615—616; C. Diculescu, *Dacoromania*, IV, 443; Philippide, *Originea Românilor*, II, pp. 641, 736—737; G. Rohlf, *Griechen und Romanen in Unteritalien*, p. 114, și J. Jud, *Romania*, LI—1925, p. 603.

²⁾ Toponimia și lit. pop. ne arată că el a fost cunoscut și dialectului aromân, vezi Th. Capidan, *Dacoromania*, IV, 333 și 337.

³⁾ Forma *struga* la aceștia «dovedește pătrunderea cuvântului înainte de sec. IX, când un + cons. putea să dea u, ca în reflexele lui * paleoslav», S. Pușcariu, *Studii istoromâne*, II, 295, § 271.

⁴⁾ Takács S., *Rajzok a török világból*, II, 295—296, ne spune: «Subt *sźtronga*, sau subt forma mai ungurească a acesteia, *esźtrenga*, înțelegem staul de oi sau loc de muls. În unele ținuturi o numiau *coșar* (*kosár*), *sălaş* (*juhszállás*), ba chiar și *cerind* (*cserény*). Sus, între păstorii dela munte *sźtronga* mai avea și alt înțeles. Acești păstori înțelegeau subt *strungă* poarta împletită a coșarului. Deoarece în timpul impunerii lăsau prin *strungă* oile cu lapte de impus și le numărau, numiau acest lucru *strungărit* (*sźtrongálds*). Astfel *sźtronga* a ajuns să fie numele unui impozit pastoral».

Miklosich, *EWS*, 326, îl socoate de origine albaneză: « Aus dem alb. in das rm. und aus diesem in die slav. Sprachen ». Mai înainte, în *Die slavischen Elemente im Rumänischen*, Wien, 1862, p. 47, presupune un vechiu bulgar **stronga*, pe care îl socotă « wahrscheinlich verwandt mit rumunisch *strîng*, lateinisch *stringo* und daher rumunischen Ursprungs » (cf. și G. Weigand, *Balkan-Archiv*, II, 271).

N. Jokl, *Studien zur albanesischen Etymologie und Wortbildung* (Sitzungsberichte der phil.-hist. Kl. der Akad. der Wiss. in Wien, vol. 168), p. 89, crede că *strungă* derivă din același radical primitiv ca și latinul *stringo* și este băstinaș în limba albaneză.

Dar chiar dacă i-ar fi reușit lui Jokl să-și întemeieze această afirmație, rămân neexplicate reflexele slave (n.-bg. *stręga*, etc., srb. *struga*).

Unii (cf. A. Byhan, *V. Jahresbericht*-ul lui Weigand, 333; G. Weigand, *XVI. Jahresbericht*, 229) cred că avem a face cu un radical străslav **stroga*, din care se pot explica atât formele neoslave, cât și rom. *strungă*. În acest caz alb. *štrunge* trebuie să derive din rom., căci slav *stroga* ar fi dat *štrege*. Totuși această explicare este lipsită de probabilitate, nu atât pentru faptul că v.-slav. **stroga* nu este atestat, ci pentru că acest radical reconstruit este cu totul izolat în limbile slave.

După G. Giuglea, *Dacoromania*, II, 327—355, ar fi o contaminare a latinului *ruga* 1. « Runzel », 2. « Gasse » și v.-germ. *stanga* « Stange », « Riegel » (etimologia aceasta a fost respinsă, între alții, și de W. Meyer-Lübke, *Dacoromania*, IV, 642—644); după C. Diclescu, *Die Gepiden*, I, p. 198, *strungă* ar fi din gr. στενυγιά « Enge », « Engpass »; iar după A. Philippide, *Originea Românilor*, I, 442—443 și II, 735, « băstinaș în română și poate și în albaneză », trebuind pus în legătură cu rădăcina indogermană *sru* « a curge », care cu *t* epentetic se găsește pe teritoriul trac în numele râului *Struma* (gr. Στρουμὸν). Στρογγύες al lui Procopios, care e cea dintâiu atestare a lui: « ori e un reflex exact al pronunțării reale de pe atunci, când *ŭ* se prefăcuse în *o*, după firea limbii latine comune, dar *ón* nu se prefăcuse încă în *ún* după firea specială a limbii române ». Pușcariu, *Dacoromania*, IV, 1308 spune că: „De cuvântul nostru amintește . . . bascul *estranço* « estaca langa » și *estrongo* « estaca del vallado ».

Meyer-Lübke, ib., IV, 643—644, se gândește la *strângă* < *stringer* e (cf. it. *stringa* « Schnürsenkel »).

Am impresia că mai aproape de adevăr este Vasmer, care se gândește pentru v.-slav. **stroga*, din care ar fi rom. *strungă*, la rad. grecesc στρογγυα (*Revue Slavistique*, II, 27; cf. observațiile lui Jokl, o. c., p. 119).

Dar forma, dela care trebuie să pornim este varianta dialectală **στρογγυα*, iar intermediarul între limbile slave, etc., și limba grecească, cum ne arată *sterp*, *ciul*, *știră*, *lepădă*, etc., este limba română.

Cel mai nimerit fel de a proceda în astfel de cazuri este să pornim dela atestarea cea mai veche: Στρογγύες al lui Procopios, *De aedificiis*

(sec. VI). Acest *Στρογγες* nu este decât o formă dialectală a grecescului *στράγγξ*, gen. *στραγγός* «goutte exprimée»; cf. și *στραγγός* «exprimée goutte à goutte», «gedreht»; <**στρογγύλος* «rund», «gedreht» < **στραγγύλος*, apoi *στραγγεύομαι* «faire des détours», «traîner en longueur», *στραγγάλη* «lacet, cordon; fig. anxiété»; *στραγγάλις*, -*ίδος* «lacet, cordon»; *στραγγαλοῦν* «tordre, étrangler» (> lat. *strangulo*) < idg. **strengō*, din care este și lat. *stringo*, cf. Boisacq, *DÉG* ², s. v. *στράγγξ*, și Walde, *LEW* ², s. v. *stringo*.

Din radicalul v.-gr. *στρογγ* - = *στραγγ* - se explică desăvârșit **στρογγα* > *strungă*, atât ca formă, cât și ca sens, ea raportându-se de o parte la «mulsul» oilor prin «strângerea» sau «stoarcerea» pulpei (de-aici sensul de «caula mulgendis ovibus», *Lex. Bud.*), de altă parte la trecerea lor una câte una printr'o «strâmtură», printr'o deschizătură «strâmtă», gaură sau «bortă», numită *strungă* și *ușă* pentru a fi «mulse». Prin extensiune, *strunga* a ajuns să numească și «staulul», din care face parte, și «țarcul», iar figurat numește «deschizătura dinților» (cf. și *strungăreață*, care înseamnă atât «ușă», cât și «găleată pentru muls») ¹.

Din rom. *strungă* se explică atât formele sud-slave, cât și cea albaneză și neogreacă. În privința formelor nord-slave mă mărginesc să citez ceea ce scrie Wędkiewicz, *o. c.*, 276: «Slovak. *strunga* und klr. *strunka* sind selbstredend keine bodenständigen Wörter; sonst würden sie ein *u* und nicht *un* aus urslav. *o* aufweisen ²). Ist aber die rum. Vermittlung im Mähr.-Slovak.-Kl. bei *strunga* gesichert, so wird man angesichts des poln. *straga* keine übereilten Schlüsse ziehen können. Es scheint zwar, als ob darunter die urslavische Grundform stecke. Nun möchte ich kurz bemerken, dass poln. nasale vokal erst sekundär aus *-un-* entstehen konnte; fasst man aber die Akzentverhältnisse ins Auge, so erwartet man im Poln. aus dem auf der vorletzten Silbe betonten ursl. **stroga* vielmehr ein **strega* ³).

Demnach neige ich der Ansicht zu, das Wort sei überall im Nordslavischen rumänischen Ursprungs». După acestea este de prisos să mai insist asupra izvorului formelor ungurești care nu poate fi decât cel românesc, din care este de altfel și *észtena*, *esztina*, *isztina* < rom. *stână* (cf. Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXII, 437); *bronza*, *brenza*, *brinza*, etc. Trecerea lui *-u-* în *-o-* este cu totul normală, iar cea în *-e-* s'a putut întâmpla fie ca în *strungъ* «Drechselmesser» > *eszterga* «Drehbank», *strugarjü* > *esztergár*, *esztergály*, fie sub influența lui *strâng*, când *strungă* a ajuns să însemne «impozit» (cf. *esztringol-*, *meg-esztringol-* «a bate bine pe cineva», în valea râului Ipoly, la Szinnyei

¹) Descrierea *strungei* și citatele necesare se pot vede la G. Giuglea, *l. c.*

²) «Die klr. Form zeigt überdies ein *k*, das in Lehnwörtern für fremdes, in eigener Sprache nicht vorhandenes *g* einzutreten pflegt (vgl. klr. *hospódar* aus poln. *gospodarz* neben *gospódar* und einheim. *hospod'*, SEW, 2 ».

³) « Näheres vgl. bei S. Kul'bakin, *K istorii i dialektologii pol'skago jazyka*, S. 121 ».

MTsz, I, 518, și Mészöly, *M. Nyelv*, X, 5, poate apropiat de rom. *strâng*, inf. *strânge*, din lat. *stringere*, vezi la com. Nógrád).

29. În sfârșit mai relev un cuvânt de aceeași natură. Cum am arătat amănunțit în *Dacoromania*, VI, 293—297, tot de origine pastorală grecească este și *lepădă* (*lăpădă*), arom. *alipidă*, care trebuie derivat din **lepida*re, derivatul lui *lēpis*, -īdis, acuz. -īda, cu forma sec. *lepida*, -ae «die Schuppe», lat. «squama» (cf. gr. *λέπω* «a curăța ceva de coajă, solz (pește), piele», «écaler, écosser, peler», *λεπίς*, -ιδος «coque, coquille, écaille», *λεπίζω*, *λεπιδουῖσθαι* «a se curăți de solzi, a se jupoiă de coajă», «s'écailer», *λεπιδόω*, *λεπιδῶ* «fac ceva solzos, solzesc», «couvrir d'écaille, rendre écailleux», *ἀπλεπιδόω* «écailer», *ἐκλεπίζω* «monder») ¹⁾.

La început *lepădă* a însemnat «a năpârli», deci «a aruncă, a lepădă părul, pielea, solzii, etc.», ceva ce-i aparțineă ființei care faceă lepădarea. Din acest sens s'a desvoltat cel de «avortă»; apoi de «a dezbracă» (haina: sumanul, paltonul, jocul, opincile, cămașa, izmenele, cioarecii, rasa, cușma sau căciula, etc.); «a părăsi», «a se despărți de» ființele legate sufletește de cineva (părinți, copii, soție, prieteni, credincioși, etc.), figurat «a părăsi», «a se despărți de» credință, lege, călugărie, funcțiune, etc.; «a aruncă» din *a lepădă ancora* sau *veatrite*; «a aruncă» din *a lepădă apa din vas*; «a vomă»; în sfârșit «a aruncă», «a lăsa», «a pune», «a așeză», «a da» în general ²⁾.

În forma de participiu trecut *lapadált* «aruncat», «pus la o parte», a pătruns și la Secui (cf. Szinnyi, *Magyar Tájszótár*, I, 1291, și Damian, *Adatok a magyar-román kölcsönhatáshoz*, Budapest, 1912, p. 29).

30. Deosebit de important este, în sfârșit, Fot, Foth a. 1152 (Wenzel, *CDA*, I, 62), 1205—1235 (id., ib., XI, 285; și diminutivul *Fotka* a. 1288 (id., ibid., IV, 331), care, împreună cu numele «villae *Fotud*» din posesiunea abației din Tihany (a. 1211, cf. Szamota—Zolnai, *MOklSz*, 337, s. v. *hála*; dar *Fót*, *Fóth*, din com. Pest, Lipszky, *Rep.*, I, 186, ca și «Ioh. fil. *Foot*» din Pozsony a. 1312, Nagy Imre, *Cod. dipl.*

¹⁾ *Lepida* se găsește și în bulgărește și înseamnă «custură».

²⁾ Etimologia *lapidare*, pusă în circulație încă de *Lex. Bud.*, nu se poate admite pentru că: a) vocala -e- > -ă- aton (-ea- > -a- tonic) din radical, nu numai în arom., ci și în d.-rom. (în textele cele mai vechi pretutindeni numai -e- și -ea-); b) sensul verbului latin nu este «Steine werfen», «werfen», ci «mit Steinen bewerfen», «steinigen», iar de-aici trecerea la «werfen», «abwerfen» etc., este mai greu de explicat.

Nu a fost admisă de toți nici etimologia propusă de regretatul E. Herzog, < **liquidare* din *liquidus*, -a, -um, în *Dacoromania*, I, pp. 220-222, și V, 483-494. O admit W. Meyer-Lübke, *ZRPh*, XLII, 230; S. Pușcariu, *Dacoromania*, V, 483. Ridică obiecțiuni împotriva ei: G. Weigand, *Balkan-Archiv*, II, 260; Gamilscheg, *ZRPh*, XLII, 240; L. Spitzer, *Dacoromania*, IV, 645, ș. u.; N. Drăganu, *Dacoromania*, VI, 293—297.

Hung. Andegavensis—Anjoukori okmánytár, I, 273 din pricina lui -ó- pare a fi alt cuvânt: cf. *Folth* a. 1406, la Csánki, *MH*, I, 28; Melich, *M. Nyelv*, XXIV, 244; *Fotud > Fadd*, ib., 111—113 trebuie identificate cu rom. *făt* (arom. *fetu*, n. pers. *Fetu*, i.-rom. *fet*), 1. «foetus», 2. «petit d'un animal, nouveau-né», 3. «garçon, enfant», 4: «(mon) fils, (mon) enfant, (mon) gars», 5. «sacristain» < *fētus* «fetus, pui, copil» (cf. *Dicț. Acad.*, II, 74), care, ca *Făt-frumos*, este eroul basmelor noastre populare, întruparea vitejiei și a frumuseții bărbătești ¹⁾).

Din forma cu *u* final plenison a aceluiași cuvânt s'a desvoltat, după părerea lui G. Alexics (*Magyar Nyelvőr*, XVI, 128—129; cf. și *Magyar Nyelv*, VIII, 365—366), admisă și de Szinnyi (*Magyar Nyelvőr*, XXII, 438), ung. *fattyú*, *fattyó* «spurius, nothus, adulterinus, bastardus», atestat în a. 1374: Petri dicti *Foty* (*Cod. dipl. dom. sen. com. Zichy*, III, 539); a. 1403: Blasium *Fathy* (ibid., V, 330); a. 1405: Quidam Iobagio *Fatthiopap* nomine; a. 1428: Stephano *Fathyv*; a. 1521: Ad quendam locum insularum *Fatthywzygeth* appellatum; a. 1759: Már egyszer *fattyat* vetett miolta özvegy (vezi Szamota—Zolnai, *MOKLSz*, 219).

Această părere a fost combătută de Fr. Kräuter, *Magyar Nyelv*, VIII, 167—172 și 413—414, pe motivul că *fattyú* este foarte vechiu în limba maghiară, deci nu poate fi element românesc, căci în limba ungurească nu există elemente românești din secolul XIV (cf. Simonyi, *Die ungarische Sprache*, p. 69), iar sensul cuvântului unguresc nu este de «copil», ci de «còpil», «spuriu», «bastard».

În locul românescului *făt*, pentru a explica pe *fattyú*, Kräuter a propus ung. *fatő* (*hajtás*), de-aici *fattyúd* «fur, șpuriu la pomi», *fatyűgyermek*, etc.

Explicarea lui Kräuter n'a mulțumit nici pe Alexics (*Magyar Nyelv*, VIII, 365—366), care și-a menținut și mai departe explicarea din rom. *făt*, întru cât mai sânt și alte cuvinte ungurești primite din românește de aceeași vechime cu *făt*, iar, după cercetările sale, «vechea părere, după care Românii ar fi imigrați în secolul XIII, nu se mai poate susține». N'a mulțumit nici pe Simonyi, *Magyar Nyelvőr*, XLI, 152, care, constatând că explicarea lui Alexics este mai bună decât a lui Kräuter, se gândește la it. ven. *fottù*, it. literar *fottuto* «netrebnic». N'a mulțumit, în sfârșit, nici din punct de vedere fonologic, nici semantic, pe Gedeon Mészöly, care, combătând-o în *Magyar Nyelv*, X, 200—207, crede pe *fattyú* născut dintr'un radical onomatopeic, deși nu cunoaște în limba populară și veche nici un verb onomatopeic corespunzător, cum ar fi de ex. *fattyint*, *fattyogat*. Este de prisos să mai insist asupra slăbiciunii unei astfel de derivări lipsite de temelia firească. Din pricina consonantei ultime, după însuși Mészöly, nu poate fi admisă nici

¹⁾ Un jude *Făt* este atestat la 1434 în ținutul Iașilor (cf. I. Bogdan, *Despre cnejii români*, p. 31). Dela un Mich. *Fotul* din Strojna (Bereg ori Ung) culege un text în 1898 S. Czambel, *Slovenská reč jej miesto v rodine slovanských jazyslav*, V Turčiankom Sv. Martine r. 1906, p. 473.

părerea lui Simonyi arată mai sus. Astfel rămâne în picioare numai etimologia propusă de Alexics. În sprijinul ei putem aduce câteva argumente nouă.

Din cercetările lui Mészöly se vede că ung. *fattyú* nu are numai sensul de «șpuriu», «bastard», ci și pe cel de: 1. «copil», «fiu», de ex.: «Beteg a kis *fattyam*», se plânge țăranca din Szoboszló în farmacie; 2. «viteaz» (cf. rom. *Făt-frumos, copil de lele*): «Vagyok olyan hajdú *fattyú*, hogy . . .» se laudă un prieten al lui Mészöly; 3. «flăcău»:

*Három fehér kendőt veszek
Ha felkötöm fehér leszek,
Fehér leszek, mint a hattyú,
Nem öl meg minden fattyú.*

Sânt tocmai sensurile românescului *făt*. Și se știe acum că locuțiunile păstrează de obicei sensuri mai vechi decât cele obișnuite, care pot fi depărtate de cel original. De altă parte iarăși din unele locuțiuni înțelese greșit se pot desvoltă înțelesuri nouă.

Sensul de «șpuriu», «bastard» al lui *fattyú* s'a putut desvoltă din locuțiunea *fattyút vet-*, care a trebuit să însemne la început numai «a naște un făt», «a făta» (cf. germ. *werfen*), apoi, prin întrebuintare glumeată, a ajuns să însemne și «a naște un șpuriu, un bastard».

De altfel expresiunea aceasta este luată din viața pastorală. Takács S., *Rajzok a török világból*, II, 294—296, ne arată că femeile și fetele din Șesul Ungariei își petreceau adesea cu păstorii români, sârbi și ruteni, prevăzându-i cu «pat și căldură». «Dacă cineva dintre păstori» a făcut copil nelegitim «», îi da fetei, care a născut fătul, un vițel «(a » fattyat vető lánynak egy borjut adott «)»¹).

Cât privește pe Iobagio *Fatthiopap* dela 1405, el ar putea să se raporte la fătul nostru bisericesc, «sacristain».

Din ung. *fattyú* este rut. *fat'o* «Knecht», slov. *fatív* «Bastard»; *fáčuk, fáčiak* «uneheliches Kind», srb. *foť, fotiv, fačuk, fančuk*, idem (*Rječnik*, III, 43 și 64), rom. *foť', fochiú* (în regiunea Clujului, etc.), idem.

Explicarea lui *-v* și *-uk*, etc., nu pricinuește nici o greutate. Finalul *ú* a fost auzit *uy*, iar *y* final trece în mod normal în *v > h > k*²). În românește *-ú* final a fost considerat ca făcând parte din articol, deci omis.

Dar pentru explicarea lui *fattyú* din rom. *făt* mai este o împrejurare. El face parte dintr'o familie de cuvinte, care, în întregimea ei, a fost foarte curând cunoscută și primită de Unguri. Vom vedea că

¹) Cf. proc.-verb. ale orașului Debreczen, nr. 8, 1618—26.

²) Aceași explicare o putem da și pentru *haiduc* < ung. *hajdú*, cum ne arată forma slovacă *hajdúch*, alături de pol. *hajduk* [> rut., rus. *hajdúk*], ceh. *hajduk, hejduk*, sloven *hajdúk*, s.-cr. *hájduk*, bg. *hajdúk, hajdút*, pe care Berneker, *SEW*, le derivă, cu mai puțină probabilitate, din plur. ung. *hajdúk; cojoc* < slav. *kožuch*, etc.

fată se găsește ca nume în documentele latino-ungurești chiar în cei dintâi ani ai secolului XIII, și în regiuni foarte variate.

Tot așa de vechiu este și fecior, ficior «Knabe, Bursche» <fetiolus, -um, diminutivul lui fetus> făt. G. Szarvas, *Magyar Nyelvőr*, XXII, 386, și I. Szinnyei, *ibid.*, p. 438, au arătat că ung. *ficsór*, *ficsúr* (*ficsor*, *ficsur*)¹⁾, cu sensul de 1. «puer Valachicus», «wallachischer Bursche», «flăcău»; 2. «vas de lemn cu care vămuește morarul»; 3. «un fel de cismă», derivă din rom. *ficior*. Iar acest *ficsor*, *ficsur* este atestat mai întâiu la 1202—03 în forma *Fichur* (vezi Szentpétery, *Az Arpádhdzsi kir. okl. krit. jegyz.*, I, 1, p. 64); apoi la a. 1228, dacă *Fichok*, «libertinus de villa Conu», trebuie cetit *Fichor* (Wenzel, *CDA*, I, 251)²⁾; la a. 1376: Bothus dicto *ficchor* miklous (*Magyar Nyelv*, X, 78); *Ficzur* a. 1412 (B. Iványi, *Bártfa szabad királyi város leveltára*, 1319—1529, I. k., Budapest, 1910, p. 14, Nr. 65); a. 1428: Stephano *Fychor*; a. 1435: Michael *Fychor*; a. 1469: Michael *Fychor*; a. 1470: Mathiam *Fychur*, aceste patru din urmă în actele din Lelesz, com. Zemplén (Szamota—Zolnai, *MOkLSz*, 246); Mathya *Fychor* a. 1474, în Liptó (*Cod. dipl. p. Hung.*, VII, 482).

În Zemplén se găsește *ficsór*, mai întâiu în a. 1638, și cu sensul nesigur de «Mauthmass (in der Mühle), kleines hölzernes Gefäß», poate desvoltat din cel de «ficior, băiat însărcinat cu vămuirea», cf. «Egy vám szedő Ficzior» (Szamota—Zolnai, *ib.*).

În Ardeal avem, afară de exemplul dela 1376, : un *Fichor*, pomenit în 1469 în Kölesmező, Cluj (Csánki, *MH*, V, 371); Machkási *Fichor* tot în Cluj pe la 1450 (*id.*, *ib.*, V, 378 și 474); Udvarhelyi *Ficsor* László în 1507 (*id.*, *ib.*, V, 769); Belényszállási *Fichor*, *Fychor* Márton în 1472 și 1475 (*id.*, *ib.*, V, 772 și 834) și iobagul *Ficsor* Miklós din Secuime în a. 1602 (Szamota—Zolnai, *MOkLSz*, 246)²⁾.

Tot din românește este și ung. *fataró*, *pataró* 1. «hermafrodit», 2. «neputincios», și anume din rom. *fătărău*, iar acesta din *fătălău*

¹⁾ Cunoscut în Secuime, Czegléd, Dobrițin, pe Valea Tisei, la Polovți, în Zemplén, Nógrád; în forma derivată *ficsóros* în Veszprém (Szinnyei, *MTsz*, I, 588); *ficsor*, *ficsorkodni* în Somogy (com. inginer Ittu, din Kaposvár).

²⁾ *Fechy* din Wicza (Sopron) a. 1227 (Wenzel, *CDA*, VI, 449, și *Cod. dipl. p. Hung.*, I, 8), poate fi cetit atât *Fecior*, cât și *Fehér*. *Fecior*, *ficior* se găsește și în dialectele din Sudul Dunării: i.-rom. *fetșor*, megl., arom. *ficior*. Din acestea a pătruns și în limbile balcanice: bg. *fičur* «Diener, Gehilfe des Senners», *fičor* «specie de dans popular», în dial. slav din regiunea Sar (cf. S. M. Milosavljevic, în *Glasnik Skopsk N. Dr.*, III—1928, 214), alb. *fičor* «Gehilfe des Käsereitenden Senners» (N. Jokl, *Revista filologică*, II, 262—263). Îl întâlnim curând în toponimie și onomastică: Marco *Fečor* (sec. XIV, *Rječnik*, s. v.), azi numele *Fičor* (P. Skok, *ZRPh*, XXXVIII—1914/15, 545), numele de fam. *Fičorci*, rămase dela Românii care locuiau odinioară în Sârbia (S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, 102); *Maja[e] Fičores* este numele unui munte lângă Manatia, în Malcija e Lezhjës, deci în regiunea Alessio (Jokl, *l. c.*). Cf. și *Fetina* din *Poljanica* și *Klisura* (Dragomir, *ibid.*, 103) și *Fetina kuca* (*Rječnik*, s. v.), dim. istroromâne din *fetę* «fată», citate de S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, § 271, p. 286.

(*feteleu*, *fitileu*, etc.) prin apropiere de *nătărău*, etc. (cf. Szinnyei, *MTsz*, I, 551; *Magyar Nyelvőr*, XXII, 438; *Dicț. Acad.*, II¹¹, 107).

Și în sfârșit, mai putem cită două cuvinte românești intrate în ungurește din același cerc de idei.

E vorba mai întâiu de *poronty* «Kindschaft», «Kindknecht», care este corespondentul românescului *prunc* (cf. Alexi[cs], *Magyar Nyelvőr*, XV, 555—558, și Szinnyei, *ibid.*, XXIII, 486), iar acesta, după Pușcariu (*Dacoromania*, II, 602—603), corespondentul lui *prunc* < **pu-runc* (poate prin fazele **puărunc*, **porunc* și cu sincoparea lui -u- ca în: *juneapăn* > *jneapăn*, *volemus* > **vurem* > *vrem*, *hurubă* > *hrubă*, etc.) < **pueruncus*, -um, reconstruit din **puerunculus*, -um (format din *puer* ca *homunculus* din *homo*)¹⁾.

Ung. *poronty* e cunoscut din sec. XVI (cf. *M. Nyelv*, X, 187; Szarvas—Simonyi, *MNytsz*, II, 1316). Interesant de relevat este faptul că unul dintre cele mai vechi citate cunoscute ni-l dă pe *poronty* alături și sinonim cu *fattyű*: «*Kgdre is haragusznaak hazánk némely nem jó, hanem még fattyű és poronty nevet érdemlő fia*» (*Tört. Tár*, XVI, 52, la Szarvas—Simonyi, l. c.).

Al doilea cuvânt este *kópé*, *góbé* «Schelm», «einfältig», «tölpelhaft», «der Einfaltspinsel» (Szarvas—Simonyi, *MNytsz*, I, 1092, II, 351; Szamota—Zolnai, *MOkLSz*, 302; Szinnyei, *MTsz*, I, 699 și 1169, la Polovți, în Csallóköz, Pozsony și Secuime), pe care filologia ungurească îl derivă din rom. *copil* «Kind», «Knabe» în sens glumeț (cf. Edelspacher, *Nyt. Közl.*, XII, 104; Alexi[cs], *Magyar Nyelvőr*, XVI, 29; Putnoky, *ibid.*, p. 182; Szarvas, *ibid.*, p. 226; Szinnyei, *ibid.*, XXIII, p. 249)²⁾.

¹⁾ Pușcariu dă numeroase exemple de reconstrucții romanice similare. Aș mai adăuga aici numai pe *artlc*, *artlg* «partie du corps d'un animal (dépécé pour la boucherie)»; «quartier (d'un animal)»; jambe, cuisse (de volaille)» (*Dicț. Acad.*, I, 274), care presupune un lat. med. **articus* = *articulus*, -um (<*artus*) «Gelenk, Glied», întocmai ca și vechiul *artlc* «pétition, plainte, réclamation», dar acesta un *articus* = *articulus* «libellus supplex expostulationis ad iudicem», Du Cange, ap. Hasdeu, *Et. magn.*, 1752—53, cf. și *Dicț. Acad.*, I, 273, care relevă că acest din urmă s'a introdus prin Pravilele din sec. XVII. Din cel dintâiu s'a născut prin schimb de sufix *artdn* (*hărtan*, *hărtan*) «bucată mare de carne, etc.».

(Observ aici că apropierea lui *artig* de *articulus* a făcut-o și C. Diclescu, *Originile limbii române*, AAR, s. II, t. XXIX lit., dar fără a lămuri mai amănunțit cum și închipue el desvoltarea formei românești).

²⁾ Amintesc că în limba românească se găsește și forma *còpil* «bastard»; cf. m. - gr. *κόπιλος* «spurius», n.-gr. *κοπέλι* «junger Mann, Diener»; alb. *kopíl'* «Knecht», «junger Mensch», s.-cr. *kòpil* (v.-bg. *kopílъ*) «Bastard»; bg. *kópélé* «Bastard», «Knabe» (în batjocură); rut. *kópyl* «Bastard, Blendling», rus. v. *копель*, idem), etc. Pentru raportul dintre aceste cuvinte vezi Berneker, *SEW*, I, 564; Th. Capidan, *Dacoromania*, II, 458—459 și 524—525; N. Drăganu, *Dacoromania*, II, 612, nota; A. Philippide, *Originea Românilor*, II, 708, și N. Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanesischen*, Berlin und Leipzig, 1923, p. 6, care socoate alb. *kopíl'* de băștinaș.

31. Și acum să luăm pe rând comitatele Pannoniei pentru a cercetă numele topice.

În Fejér putem releva următoarele: Boes, Bacs: « Villa Boch » a. 1285, Boch a. 1348, astăzi pustă în hotarul comunei Egres (Csánki, *MH*, III, 317), dacă nu este un corespondent românesc al numelui de persoană *Bocius*¹⁾, poate fi identificat cu apelativul românesc *bociu*, 1. « interjecție cu care se strigă vițelul », 2. « numele oricărui vițel, până nu i se dă un nume propriu » (*Dicț. Acad.*, I, 428), care, cum vom vedea, și el poate fi întrebuițat ca nume de persoană. Ungurescul ardelean *bocs* (mai întâiu a. 1807, 1811) 1. « das junge eines Bären, Büffels, Dachses », 2. « vițel », « Kalb »; 3. « somn tânăr », 4. « ungeschickter Mensch », a cărui etimologie n'a fost explicată de-ajuns până acum » (legătura cu sâs. *Botsch* « die Sau, das Schwein » nefiind probabilă, cf. Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 427), cum arată întinderea geografică, este luat din românește.

Cuvântul românesc nu poate fi despărțit de *vegl. buč*, retr. *betsch*, formele alpine lombarde *buč*, *boš* și derivatele *büşin*, *bišin*, etc., cu același înțeles de « vițel », fie ele un cuvânt interjecțional, ori un derivat din *rad. bu-* < *bovem* (buculus însă, pe care-l propune Bartoli, *Das Dalmatische*, II, 447, și-l admite Meyer-Lübke, *REW*¹, p. 101, ed. II, p. 123, nr. 1370, nu ne satisface din punct de vedere fonologic), ori din germanicul *bukk* « țap » (P. Guarnerio, *Rendiconti dell' Istituto lombardo*, XLI, 204; cf. XLII, 978; apoi *bav. Botsch, Botschele*, alături de *Bock*, interjecție cu care se strigă caprele, și *veltl. boš* « Ziegenbock », *vallevent. boš*, *arbed. puš* « Kalb », *tess. boš, boša* « Kuh », *bergell. buš* « Rind », *mil. busin* « junges Kalb », la Meyer-Lübke, *REW*¹, p. 101—102, ed. II, p. 125, nr. 1378, iar pentru amestecarea numelor cu care se numesc « puii » animalelor: d.-rom. *vătuuiu* « ied » și « pui de iepure », arom. *vitul' ũ*, megl. *vitul'* « ied » < * *vituleus*, comp. și alb. *vetul'* « ied », alături de *vițel* < *vitellus*, la origine același cuvânt), căci proveniența iranică, pe care ne-o propune d-l O. Densusianu, foarte ingenios și cu mult aparat (*Grai și suflet*, I, 48—56), nu este convingătoare²⁾, iar legătura cu alb. *vjet* « Jahr », *vjetε* « Kalb », *vitš* « Kalb » (G. Weigand, *Kr. Jahresber. f. rom. Phil.*, XII, I, 98; Wędkiewicz, *Zur Charakteristik der rum. Lehnwörter im Westslavischen*, p. 85) nu este dovedită³⁾.

¹⁾ Cf. *Bocius, Bocio* în *Veglia* a. 1018, *Boce* în *Spalato* a. 1080, etc., la Jireček, *o. c.*, II, 3, p. 27.

²⁾ Tratatul *b* inițial este exclusiv persan literar și, prin urmare, valabil numai începând din sec. IX d. Hr., iar celelalte dialecte persane au *v* (cf. A. Meillet, *Bulletin de la Soc. de linguistique de Paris*, XXV, nr. 77, p. 88, și A. Rosetti, *Resturi de limbă scito-sarmată*, Iași, 1930, pp. 13—14).

³⁾ Nu pot spune dacă n. pers. *Bocius, Bocius*, etc., pentru care cf. Jireček, *o. c.*, II, 3, 27, trebuie cetit *Bociu* ori *Boš* și derivat din același radical cu *bociu*, ori nu.

În Ardeal se poate cită *Bociu*, ung. *Bocs* și *Bocsfalva* (*Both* a. 1393, Zimmermann—Werner, *Urk.*, III, 50), *Bochtelekepata*, «fossatum» lângă Cluj, a. 1377 (id. ib., III, 467); poss. *Boch* a. 1408, a. 1439 (Csánki, *MH*, V, 335); *Bócs*, formă de teren, Gyimes (G. Opreanu, *Contribuțiuni la toponimia Săcuilor*, extras din «Lucr. Inst. de Geografie al Universității din Cluj», vol. II, 1926, p. 12).

Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 218, confundă pe *Bacs* din com. Fehér cu *Bács*, azi *Bácsi* din com. Zala (*Bach* a. 1340, poss. *Baach* a. 1462, 1492, Csánki, *MH*, III, 30; Lipszky, *Rep.*, I, 25); *Bács*, rom. *Baciu*, j. Cluj (poss. *Baach* a. 1263, 1296, 1297, 1326, 1336, etc., Csánki, *MH*, V, 330) și *Bács* n. loc. și com. (srb. *Bačka*), atestat la Kinnamos, ed. Bonn, V, 8: *ἐπὶ τινα πόλιν ὄνομα Παγὰτζίον ἐφέρετο*, cf. și *Szitzungsber. d. Wiener Ak. d. Wiss.*, CXXXVI, 95; apoi în formele *Baach*, *Bach*, *Bahc*, *bach*, începând încă dela începutul secolului XII (vezi Gombocz—Melich, *l. c.*, și Csánki, *MH*, II, 135—136), despre care ne spune că este sigur că derivă din n. pers. *Bács* (cf. «*Baach* magistrum» a. 1252, Knauz, *Mon. Strig.*, I, 390; *Bach* a. 1256, Wenzel, *CDA*, VII, 419; a. 1263, id., ib., XI, 530, etc.).

Dar, afară de localitățile amintite, mai avem și altele cu numele *Bač*, ung. *Bács*: *Bácsa* în Győr (*Bacha* a. 1231, 1371, Csánki, *MH*, III, 595; Lipszky, *Rep.*, I, 25); *Bács*, *Bácsfalu*, *Bachsdorf*, *Báčovca* în Hont (Lipszky, *Rep.*, I, 25); *Bács-Aranyos* în Szabolcs (Lipszky, *Rep.*, I, 25); *Báčava*, *Báčova* în Ung (*Baach* a. 1439, 1458 etc., Csánki, *MH*, I, 510; Lipszky, *Rep.*, I, 26); *Báci* în Croația (S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, Cluj, 1924, p. 27 și 111); *Báčevac* în Verovitica, *Bácići* în Modruš-Fiume; *Baćin*, *Baćun* în Zagreb; *Baćinci* în Srem; *Báčkovica* în Bjelovar-Križ; *Báčvica*, *Baćinac* în Lika-Krbava; etc.¹⁾; apoi *Bacea* = ung. *Bácsfalu* în Hunedoara (*Bachi* a. 1332—1337, *Baach* a. 1404, 1421, 1429, 1505, etc., *Bach* a. 1441, 1498, etc., Csánki, *MH*, V, 70), *Băcia* = ung. *Bácsi*, ibid.; *Bacifalău*, ung. *Bácsfalu*, sâs. *Batschendorf*, *Bazendorf* (Lipszky, *Rep.*, II, 11; S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. num. de loc.*, ed. II, Sibiu, 1919, p. 11); *Bachnateleke* a. 1243 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 73; *Bachana* a. 1412, id., ib., III, 531; *Bachna* a. 1414, id., ib., III, 619, etc.), în Năsăud; *Baciul*, cătun în Vlașca (și: *Baciul-de-sus*); baltă în Constanța; băi în Prahova; loc cu izvoare în Bacău; munte în Muscel; pădure, ibid.; părau, ibid.; *Baciul-Poșta*, cătun în Vlașca; *Dealul-Baciului* în Constanța; *Groapa-Baciului* în Buzău; *Izvorul-Baciului*, ibid. (*Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, I, 188—189; *Bacea*, cătun și părau în Olt, este formă de origine sârbească, cf. și *Baćin*, lac în Tulcea, ibid.).

N. pers. *Baciu*, ung. *Bács*, din care derivă numele topeice citate mai sus, poate fi identic cu *baciu* ori cu ipoc. srb. *Báč(a)* = «Bratoslav».

Apelativul *baciu*, cu sensul pastoral de «mai mare peste alți cio-bani» este vechiu în limba română (ca nume propriu este atestat

¹⁾ *A m. kor. orsz. helységnévtára*, 1888, p. 748.

în acte din secolul XIII—XV, cf. Hasdeu, *Et. Magn.*, 2296), căci se găsește nu numai pretutindeni la Dacoromâni, ci și la Aromâni: *baciu* și *bagiu* «cama marele cașar», și la Megleniți: *baciu* = «baci» (cf. și la Istroromâni *Băte*, S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 279, § 271). *Baciu*, «Anredeform» pentru cineva mai în vârstă din familie, în special un frate mai mare (*Dict. Acad.*, I, 409) este identic cu ung. *bács*i (*bátya*), care are același înțeles.

Cât privește cuvântul unguresc, Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 218, combătând părerea emisă de *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, după care este vorba de *bač* «Schafmeister» (poate având în vedere faptul că în com. Zala și Fehér nu se mai găsesc astăzi Români), îi socoate originea nelămurită și afirmă că probabil trebuie căutată în turcește (cf. v. - turc. *baya* «eine Würde», care ar fi putut da o formă **bayačy* > ung. **bahacs*(s)i > **bahacs*(s) > *bács*).

Și pentru cuvântul românesc *baciu* «mai mare peste alți ciobani» au presupus unii proveniență turcească. Așa a făcut în treacăt G. Weigand, *XVII. Jahresbericht*, 220, și Hasdeu, *Et. Magn.*, 2298, care l-a pus în legătură cu turc. *bakči* «păzitor» < rad. *bak-* «a privi, a păzi, a îngriji», considerându-l împrumutat dela Pecenegi ori Cumanii. De aceeași părere este în timpul din urmă și O. Densusianu, *Grai și suflet*, IV, 149—152, care însă, arătând că turc. *bakči* n'ar fi putut da decât *ba(c)ciu* (cu accentul pe *i*), presupune un radical peceneg ori cuman **bakič* sau **bakeč* (cf. dial. din Kazan *băkiči* «Luhmenwächter», Radloff, IV, 1577), din care s'ar putea explica ușor *bač*, prin sincopa lui *i* (*e*) și reducerea grupului *kč* la *č* (*ci*). *Baciu* ar fi ajuns să însemne «mai mare peste alți ciobani» în același fel ca și *scutar*, care nici el la origine nu cuprindea ideea de întâietate», ori prin »recunoașterea unei superiorități a «bacilor» pecenegi sau cumani fie în unele îndeletniciri la stână, fie în stăpânirea unui număr mai mare de oi».

Explicarea d-lui O. Densusianu este, într'adevăr, ademenitoare. Ea nu este imposibilă nici din punctul de vedere al întinderii geografice, cunoscut fiind că Pecenegi și Cumanii s'au așezat și dincolo de Dunăre (cf. cele ce voi expune în legătură cu *Bălgrad* = «Alba-Iulia» și *Băsărabă*).

Totuși, neîntemeindu-se pe un radical atestat, ea rămâne numai presupunere.

Vom cerceta deci dacă nu este mai ușor de explicat originea slavă admisă de Berneker, *SEW*, I, 46.

Cum ne arată alb. *bats* «älterer Bruder, Geselle» (G. Meyer, *EWA*, 29), ung. *bács*i «Bruder, Vetter als vertrauliche Anrede an ältere Personen» și n.-gr. *μπασιος γέρον σεβαστός*, alături de *μπασία*, în compuse cu nume de alocuție (G. Meyer, *Ngr. St.*, II, 76), bg. *bačjo* «nene», în sensul său original pare să fi fost un termen de respect, prin care se adresează cineva unui frate mai mare sau unui om mai bătrân, deci un fel de «nene», care apoi s'a specializat, în graiul

păstoresc, adresându-se cu el ceilalți ciobani șefului lor» (*Dict. Acad.*, I, 409). St. Wędkiewicz, *Zur Charakteristik der rumänischen Lehnwörter im Westslavischen*, 276—277, pare a fi pe calea cea bună când presupune că trebuie să pornim, pentru a-l explica, dela srb. *baća* «Koseform für den Bruder» (cf. și *băšta* «Vater», și când ne adresăm preoților, rus. alb *baća*, *baćuška*, rus. *bat'a*, rut. *bat'o*, ceh. *bát'a*, idem) < *bate*, *bat'a* (> ung. *bátya*). Ceea ce rămâne de lămurit, este numai modul cum s'a ajuns dela forma srb. *baća* la rom. *baciu*.

Din punct de vedere fonologic nu avem nici o greutate: «rum. für serb. *ć* ist in laut-physiologischen Hinsicht verständlich, vgl. dalm., friaul., istr. *pluća* < serb.-kroat. *pluća* (Bartoli, *Dalmat.*, I, 246)» (Wędkiewicz, *l. c.*). Fiind vorba de o «Anredeform», am primit cuvântul în forma de vocativ *bace*¹⁾. Din acest vocativ a putut să se reconstruească în românește în mod normal nominativul *baciu* (cf. și *badiu* alături de *bade*, probabil din *bat'e*, voc. lui *bat'a*, cu sonorizarea consonantei), știut fiind că la noi vocativele în *-e* aparțin declinațiunii a doua, nu celei dintâiu, cu nominativul în *-a*.

Fenomenul primirii unui vocativ ca nominativ este obișnuit și în alte limbi: «Es ist eine in den verschiedensten Sprachen begegnende Erscheinung, dass der Vok. als Normalkasus, d. h. als Nom. zu fungieren kommt. Zuletzt hat Wackernagel, [Vorlesungen über Syntax, ed. II], I, 309 f. im Anschluss an eine fesselnde Untersuchung von E. Littmann (*Nachr. d. Ges. d. Wiss. zu Göttingen* 1919, 94 ff.), einige hübsche Beispiele solcher Entwicklung zusammengestellt. Ein klassisches Beispiel ist *Jupiter*=gr. *Zeū páter* und also von Haus aus unzweifelhaft ein Vok. Aber es fehlt nicht an lehrreichen Parallelen. Im Assyrischen ist die Vokativform der Götternamen zur Normalform geworden; im Georgischen ist *Jesu Christe* Nominativ; im Syrischen dient neben *Paulos*, *Alexandros* auch deren griechischer Vok. *Paule*, *Alexandre* als Subjektkasus. Ebenso interessant ist die Entwicklung des lateinischen Vok. *domine* in gewissen Schichten des Englischen und Holländischen: eigentlich eine häufig gebrauchte Anredeform an den Geistlichen oder an den Schulmeister, ist es allmählich überhaupt zur Bezeichnung des damit Angeredeten geworden»²⁾.

Din ceea ce spune Wackernagel citez numai pasajul: „Man kann mit diesem Vocativus pro Nominativo die Verallgemeinerung der durch die verschiedensten Sprachen verbreiteten Ausdrücke nach Art von *Monsieur* (eigtl. «mein Herr»), *Madonna* (eigtl. «meine Herrin») zusammenstellen. Ursprünglich wurden diese Ausdrücke nur gebraucht wenn man zu einem oder von einem sprach, dem man untergeordnet war oder sich aus Höflichkeit unterordnete; seit langem werden sie

¹⁾ Trimit la n. pers. istroromân *Băte*, pe care S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 278, § 271, îl identifică cu *baciu*.

²⁾ Einar Löfstedt, *Syntactica*, I, Lund—London—Paris—Oxford—Leipzig, 1928, pp. 78—79; cf. și W. Vondrák, *Vergl. slaw. Gramm.*², I, 503, II, 4, 30, 225-6.

vielfach trotz des darin steckenden Possessivs der I. Person auch absolut verwendet, ohne das eine Beziehung des Redenden zu dem so Bezeichneten vorliegt, z. B. *ce Monsieur, la Madonna* (während z. B. *madame* und *mademoiselle* den Beisatz von *cette* oder *la* nur vertragen, wenn ihnen noch ein Adjektiv vorangeht)“ (p. 310).

Tot așa întrebuițează forma de vocativ în locul celei de nominativ și acuzativ și străinii care vorbesc românește ori iau cuvinte românești.

Sașii spun: *Am botuat pe Yiūaŋe* = «Am bătut pe Ion»; *Am vozuat pe Siŋūaŋe kind o fuast la bad'e Petre* = «Am văzut pe Simion când a fost la badea Petre»; «Der eine heisst *Szurdule* (= «Surdul») und stellt einen Tauben dar...»; «Der *Stepune* (Wirth) = stăpânul» (A. Bena, *Limba română la Sașii din Ardeal*, Cluj, 1925, p. 37, unde se fac trimiteri necesare).

Pe colegul Kristóf, care este Ungur, nu odată l-am auzit zicând: *am vorbit cu Domnule Pușcariu*.

Dintr'un voc. rom. nearticulat *vere* al lui *văr*, întrebuițat astfel, s'a născut ung. sec. *vére* (cf. Szinnyi, *MTsz*, II, 955, și *Magyar Nyelvőr*, XXIII, 533—534, și mai ales Alexics, *Magyar Nyelvőr*, XXXVII, 234—235).

Din vocative românești considerate nominative sânt născute numele de persoane *Vitule* (a. 1289), *Ursule*, *Krnule*, *Șarbane*, etc. întâlnite în deosebite documente privitoare la Peninsula Balcanică (vezi S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, 62—64)¹⁾.

Dumnezeu însuși este voc. lat. *Domine deus* ajuns nominativ. Alcătuită fiind forma românească *baciu* în unul din chipurile arătate mai sus, ea a fost răspândită de păstorii români aproape în toate limbile popoarelor învecinate: s.-cr. *báč* «Senner», «pastor alpinus» (reprimit din românește, Wędkiewicz, *l. c.*), *báčja* «Ort und Hütte, wo die Schafe im Sommer gemolken werden»; bg. *bač*, *baču* «Senner», «Schäfer», «Käsemacher», *bačjo* «nene», *bačtja* «Ort und Hütte, wo die Schafe im Sommer gemolken werden» *bačilo* «Schafstall»; ceh. dial., slovac. *bača* «Oberschäfer» (de-aici ung. *bacsa*, *bacsó*); pol. dial. *baca*, *bacza*, idem; ung. *bács* «Schafmeister» și *bácsi* «bade», «nene»; säs. *Bätsch*, *Bätsch*; n.-gr. *μπάκος* «*πέγων* *σεβαστός*», alb. *bats* «älterer Bruder» (cf. Berneker, *SEW*, 47; *Dict. Acad.*, I, 409; Wędkiewicz, *l. c.*; Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 217—218 și 219).

Pentru Chonta, pădure, a. 1431 (Fejér, *CD*, X, 7, p. 352), putând fi vorba de o «pădure ciungă», se poate avea în vedere rom. *ciunt*, *ciont* «verstümmelt», probabil din rom. *ciunc* și *cionc* + *ciut* și *ciunc*, *ciont* +

¹⁾ Pentru astfel de nume în *-ule* cf. și P. Skok, *Arhiv za arban. star.*, II, 335; iar pentru modul cum s'a născut forma *-ula* alături de *-ul* și *-ulo* (*Radula* — *Radul*, *Jankula* — *Jankul*, etc.), vezi Th. Capidan, *Dacoromania*, III, 175—176, care o explică ca formă genitivă cu funcție de acuzativ (cf. P. Skok, *Glasnik*, XXX, 308—309, și S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 297, § 272).

ciot¹⁾, alături de ung. *csont* «Knochen, Bein», care este mai puțin probabil. Din rom. *ciunt*, *ciont* mai avem derivatele *ciuntă*, *ciunți*, *Ciunterei*, *Ciontea* (din acesta, cf. *Chontahazou*, în Nôgrád, a. 1265, Fejér, *CD*, IV, 3, p. 292, și *Chonta feyer* la Szamota—Zolnai, *MOkISz*, 136), *ciontorog*.

Nu se pot despărți de cuvintele românești citate mai sus nici ungureștile: *csontorka* 1. «ein schartiger, abgebrochener Zahn»; 2. «ramură uscată» (în Ardeal și Bihor); *csontorog* 1. «ciung», «slut», 2. «vârf de arbore uscat» (în Secuime, cu varianta *sontorog* influențată de ung. *sánta*); *csontorgó* 1. «dinte rupt» 2. «uscat, slab» (Secuime), a căror etimologie pentru Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1147, este «neclarificată» (cf. însă H. Schuchardt, *Magyar Nyelvőr*, XVIII, 481—490).

Csút (*Chuth* pe la 1269, *Felchuch* a. 1358, *Chut*, *Olchut*, *Felchut* a. 1365, *Alchwoth*, *Felchwoth* a. 1395—9, *Felsewchwoth*, *Felchwoth*, *Alchwoth* a. 1487, *Felsew Chwoth* a. 1498, azi *Al-Csut* și *Fel-Csut*, Csánki, *MH*, III, 324; [kereszturi] *Chuth* a. 1448, [veres-rekesztői] *Chwoth* a. 1486, 1487, Csánki, *MH*, III, 366)²⁾ trebuie să fie tot o astfel de poreclă³⁾, fiind identic cu rom. *ciut* «ohne Hörner». Cum a arătat Th. Capidan, *Dacoromania*, I, 512, II, 550, alb. *te šut* a dat *tšut*, rom. *ciut* (cf. *Idg. Jahrbuch*, IV, 1916, p. 108, etc.), întocmai cum alb. *te *sark* (din *ðark*) a dat **te sark* > **tsark* > rom. *țarc*⁴⁾.

Cât privește pe *șut*, G. Meyer, *EWA*, 420, a arătat că el »se găsește peste tot în Balcani, iar prin mijlocirea păstorilor români a ajuns la Unguri, la Ruteni, la Cehi și la Poloni. Va să zică, este unul dintre termenii păstorești vechi și foarte răspândiți. La Albanezi există *šut* «ohne Hörner» și *šute* «Hirschkuh» care corespunde dacor. *ciută*. Amândouă formele române trebuie să fie de origine alb. Despre

¹⁾ *Chonta* poate fi evoluat în ungurește în mod normal dintr'un rom. *Ciunta*.

²⁾ *Chutus*, «praedium eccl. S. Martini», este atestat încă la 1146 (Wenzel, *CDA*, I, 56; III, 37); poss. *Chut*, *Chuth*, *Chwoth* la 1240, 1274, 1409, etc. (Wenzel, *CDA*, II, 102, IX, 60, 555, XII, 295); măn. Prem: de *Chut* a. 1264 (Fejér, *CD*, VII, 5, p. 340); S. Eustachii a. 1272 (id., ib., V, 1, p. 216), 1275 (id., ib., VI, 1, p. 362); în Insula a. 1291 (id. ib., VI, 1, p. 156, 188), etc.; *Chutul* «vinea Budae», cu articolul românesc, la 1311 (Fejér, *CD*, VIII, 1, 428).

Deși pe acestea nu le putem identifica cu siguranță cu *Csút* din com. Fejér, explicarea le este aceeași cu a acestuia.

³⁾ Cf. *Chutu*, «castris Hozugd» a. 1288 (Wenzel, *CDA*, XII, 476).

⁴⁾ Cf. Th. Capidan, *Dacoromania*, I, 511; II, 522. Altfel O. Densusianu, *Grai și suflet*, I, 245—248, care urmărind toată bibliografia chestiunii, îl socotea de origine iranică, punându-l în legătură cu pers. *čarx*, *čerx* «sucitură, cerc, roată», oset. *calx*, mază. *čal* «roată», pehhri *čark* (*čaxar*), av. *čaxra* «cerc, roată» etc. Din rom. derivă n.-gr. *τσάρκος* rut. *čdrok* «locul, despărțitura dela vatră sau de sub pat unde țărani țin găinile ori chiar viței» (> (*ob*)*carkovaty* «a îngrădi»); cf. și val. mor. *čdreč* «locul, despărțitura din grajd unde stau viței, colțul unei odăi, unde sânt ținute găinile» (Fr. Bartoš, *Dial. slovník mor.*, I, 34). Philippide, *Originea Românilor*, II, 691 și 738, pune în legătură românescul *țarc* cu alb. *tšark* «Kreis, Umkreis» < lat. *circus* (> rom. *cerc*).

ciută vezi *Dacoromania*, I, p. 512; *Indogerm. Jahrb.*, IV, 1916, 108, și *Mitteil. d. rum. Inst.*, p. 338—339« (*Th. Capidan, Dacoromania*, II, p. 550).

Astfel din rom. *ciut*, *ciută* « ohne Hörner », care n'are nici o legătură cu rom. *ciot*, it. *ciotto*, cum credea Schuchardt, *Magyar Nyelvőr*, XVIII, 490, se explică fără cusur ung. *csuta* († *csut*), *csita* (cf. și *suta*) 1. « ciut, cionc, ciung, scurt » (despre barbă, coamă, etc., cf. « a sörénye *csuta* » a 1788, *Magyar Nyelv*, XI, 371, « *csutds* bajuszú » a. 1789, ib.); 2. « Fruchtstiel, Stengel », « cocian », etc., a cărui origine pentru Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1228—29, este « necunoscută »¹⁾.

Din adj. rom. *ciutac* « kurz v. Hörner », de-aici « beschnitten », atestat încă la Ureche, s. XVII (vezi Tiktin, *DRG*, 370; G. Pascu, *Sufixe românești*, București, 1916, p. 192), a fost luat ung. *csutak*, *csutok*, *csatak* 1. « caudex », « stipes », « petiolus », « Fruchtstiel », « Stengel », 2. « tuleanul cucuruzului », 3. « cotorul ierbii tăiate », 4. « bucată ruptă din dardă », 5. « (om) pitic », *csutika*, *csutka*, *csutkó* nefiind decât variantele acestuia (cf. și s.-cr. *čutak*, gen *čutka*, atestat mai întâiu în secolul XIX, « segmentum caudicis, ein Block »²⁾, a cărui etimologie Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1228—1229, iarăși nu o cunoaște (apropierea de *ciutuc* « Klotz », dim. lui *ciot*, Schuchardt, *Magyar Nyelvőr*, XVIII, 490, este greșită).

Ciuta este cunoscut și astăzi ca nume de persoană la Dacoromâni, ca și *Șut(ul)*³⁾.

Din toponimia românească citez: *Ciuta*, ung. *Csutta*, Caraș-Severin; *Ciuta*, ung. *Kisnyires*, Sălăgiu (S. Moldovan și N. Togan, *Dict. loc.*, p. 51); *Tsuta*, « ein Berg in der Hunyader Gespanschaft » (Lenk, *Lex.*, IV, 329); *Ciuta*, Buzău, Dolj, Ialomița, Mehedinți, Muscel, Olt, Tecuciu; Izvorul și Plaiul-*Ciutei*, Buzău; *Ciutul*, răpă, Tecuciu; *Ciutacul*, târlă, Brăila; *Ciutaci*, movilă, Brăila; *Ciutările*, Mehedinți; *Ciutați*, sat, Ilfov; *Ciutești*, Argeș, etc. (vezi *Marele Dict. geogr. al Rom.*, s. v.).

¹⁾ Atestat mai întâiu ca n. pers. *Chuta* a. 1290—1301 (Wenzel, *CDA*, XII, 666); Anthonio *Chutha* a. 1500 (Szamota—Zolnai, *MOkSz*, 143); Stephanus *Switha* a. 1468 (id., ib., 865); apoi ca adjectiv, *csuta* și *suta*, în jumătatea a doua a secolului XVIII (Szarvas—Simonyi, *MNytsz*, I, 470—471, și II, 1615).

²⁾ Atestat mai întâiu la Heltai, a. 1552, deci în Ardeal (cf. Szarvas—Simonyi, *MNytsz*, I, 470—471), apoi ca n. pers. la 1602, în Secuime: *Csutak* András, *Csutak* Lazar, *Csutak* Antal (cf. Szamota—Zolnai, *MOkSz*, 143), iar în forma *csutka* încă la 1381: Pauli dicti *Chutka*, arhiva din Körmend, Heim, id., ib.). Ca n. top. din n. pers.: *Dealul Ciutacului*, *Moara Ciutacului*, *Pâr. Ciutacului*, Bilbor, la G. Opreanu, o. c., p. 4).

³⁾ Dacă cetirea *Șutu* este bună, din n. pers. *Șut(ul)* poate derivă « villa *Schutu* » în com. Vas, a. 1273 (Fejér, *CD*, V, 2, p. 104; cf. și « uilla *Shut* » a. 1222, în *Reg. de Várad*, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, 696, art. 228), pe care I. Karácsonyi—S. Borovszky, *Regestrum Varadinense*, Budapest, 1903, p. 277, n. 1, îl identifică tocmai cu *Csút* (*Al-Csút* și *Fel-Csút*) din com. Fejér; *Sutto* = *șutovo*, în com. Turóc; *Sutovó* (= *Șutova*) *jama*, în com. Nógrád; *Șutu* = ung. *Sütmeg*, în Turda.

Despre *Káld* (*Kaald* inter bisseños a. 1383; *Kald* a. 1414, Csánki, *MH*, III, 333) din rom. *cald* < *caldus*, -a, -u m clas. *calidus*, -a, -u m voiú vorbi în legătură cu *Káld* din com. Vas.

Gyála (*Gyala* a. 1302, 1461, 1497, Csánki, *MH*, III, 330) cu greu poate fi despărțit din punctul de vedere al originii de *Gyál* din com. Pest (cf. Csánki, *MH*, I, 281), despre care voiú arătă mai încolo că poate fi de origine bulgărească ori românească.

Kajásza are următoarele forme documentare: *Cuveazva* la Kézai; *Keueszou* a. 1271; *Keweezowa* a. 1298; *Keveaza* a. 1358, Pais D., *Magyar Nyelv*, VIII—1922, 395; *Keueazou* sau *Zentlyan* a. 1337, în valle *Keaza* a. 1338, Nagy Imre, *Cod. dipl. Hung. Andegav.—Anjoukori okm.*, III, 354 și 505; *Kayaza* a. 1391, *Cod. dipl. p. Hung.*, IV, 230; *Kayassov* a. 1347, *Kayasowlg* a. 1370, Pajs. l. c. După Pajs și Melich (l. c.) în partea întâia avem a face cu un nume de persoană identic cu ung. *kő* (*keve*, *keve*, *küve*) «lapis», în a doua cu ung. *-aszó* «vallis», «planities». Dar în acest caz am așteptă *Kajaszó*, nu *Kajászó*, cu *á*. Pajs își dă sama de greutate și explică pe *á* prin analogia participiilor *vadászó*, *halászó*. Explicarea aceasta este nesatisfăcătoare. Ca și *Fonyászó* din com. Tolna, *N. Bányásza* din com. Somogy, *Gamásza* din com. Veszprém, *Genásza* și *Mecsásza* din com. Zala, *Kajásza* are sufixul rom. *-easă* < *-issa* = gr. *-σα*, deci trebuie interpretat *Coiasă* (și pe *Koj* și *Coia* îl vom întâlni ca nume de familie și sat, iar grafiile *Cuve-*, *Keue-*, *Kewe-*, care au dus la *Keveháza* nu sunt decât etimologizări greșite); cf. *împărăteasă*, *jupâneasă*, *mireasă*, etc., și n. top. date după n. pers.: *Balomireasă*, *Mihăeasă*, *Vlădeasă* sau *Balomireasa*, *Mihăeasa*, *Vlădeasa*, ori formele documentare ungurești: *Baszarabásza*, *Butyásza*, *Gainásza*, *Monyásza*, etc., pe care Pais, *Magyar Nyelv*, VIII—1912, p. 399, le crede, firește greșit, tot compuse cu ung. *-aszó* (pentru *N. Bányásza* cf. și ung. *bányász*).

Kapusa (*Kapwsa* a. 1457, Csánki, *MH*, III, 334) se explică mai bine din rom. *căpușă* 1. «tique», 2. «ricine» (*Ricinus communis*) «bourgeon de vigne», cuvânt, care pare a fi derivat din *cap* cu suf. *-uș*, se găsește și la Aromâni și este răspândit și la Albanezi (*kepuše* ad 1), la Bulgari (*kápuš* ad 1 și 2, cf. *kapъška* «Traubenstrunk») și la Sârbi (*krpuša* ad 1), care probabil l-au împrumutat dela Români (Pușcariu, *Dacoromania*, II, 593—594; *Studii istororomâne*, II, 232, § 271, și *Dict. Acad.*, I¹, 116; cf. și Philippide, *Originea Românilor*, II, 703) decât din ung. *kapus* «Pförtner», «Thorhüter» + suf. topic slav *-a* ori suf. posesiv ung. *-a*²⁾.

¹⁾ Acesta probabil rezultat prin contaminare cu *krlja*, *krpele* cu sensuri asemănătoare (altă explicare dă P. Skok, *ZRPk*, XLI—1921, p. 151).

²⁾ Cf. *Căpușa*, locuință izolată în Putna (D. Frunzescu, *Dict. top. și stat. al Rom.*, 95).

Pentru *Karácson* (*Karachyn* c. 1370, *Karachon* a. 1409, etc., Csánki, *MH*, III, 334), cf. rom. *Crăciun* > ung. *karácson(y)*.

Kopács se găsește nu numai în com. Fejér (*Kopach* a. 1436, Csánki, *MH*, III, 335), ci și în Baranya (Barana *Kopach* a. 1264, *Kupach* a. 1344, *Kopach* a. 1402, *Kapoch* a. 1468, Csánki, *MH*, II, 498), în Vas (*Kopach* a. 1323, 1329, 1481, *Kopacs* a. 1481, Csánki, *MH*, II, 766) și în Szabolcs-ul din apropierea Sătmăruului românesc (*Kopács-Apáti*).

Acest *Kopács* trebuie explicat la fel cu româneștile: *Copăcel*, ung. *Kopacsel*, Bihor (Lipszky, *Rep.*, I, 333), *Copăcel*, ung. *Kopacsel*, *Kapocsel* și *Kopása* = *Copacea*, Făgăraș (Lipszky, *Rep.*, II, 76; Lenk, *Lex.*, II, 331); *Kopatsel* = *Copăcel*, «ein Berg in der Dobokaer Gespannschaft» (Lenk, *Lex.*, II, 331); *Kopatsosza* = *Copăcioasa* «ein Berg in der Koloscher Gespannschaft» (Lenk, *Lex.*, II, 331); *Copaciul*, Vlașca; *Crucea-din-copac*, Buzău; *Copacul-cu-icoana*, Buzău, Fălciu; *Copacul-lui-Trică*, Dolj; *Copacii-cei-mari*, Muscel; *Copăceana*, Fălciu; *Copăceanca*, Teleorman; *Copăceanul*, Fălciu; *Valea-Copăceilor*, Buzău; *Copăcelul*, Buzău, Suceava, Vâlcea; *Valea-Copăcelului*, Suceava; *Copăcenii*, Argeș, Fălciu, Gorj, Ilfov, Muscel, Prahova, Vâlcea, Vlașca; *Copăcești*, Mehedinți, Putna; *Copăcioasa*, Gorj, Mehedinți, *Marele Dicț. Geogr.*, II, 623—629; precum și cu numele de Vlah *Kopăci* (Novaković, *St. Zakoni*, 673), al celor două sate din districtul Sarajevo (*Rječnik*, s. v.; cf. S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 284) și *Copachia* «poss. ord. cist. de *Toplica*» (Zagreb) a. 1211 (Wenzel, *CDA*, XI, 110).

Este vorba cu siguranță de substantivul românesc *copaciu* (limba veche și Munt.; *copac*, reconstruit din plural, în Mold. și Ardeal) «Baum», în special «Baum, der keine essbaren Früchte trägt», cunoscut și dialectelor din Sudul Dunării (ar. *cupatsü* «stejar», megl. *cupatš* > *cupatšină*, *cupatșolnic*, i.-rom. *copăts*), care este identic cu alb. *kopats* «Baumstumpf, Block» (Miklosich, *Rum. Untersuch.*, I, 254; Th. Capidan, *Dacoromania*, II, 526; Philippide, *Originea Românilor*, II, 708).

Din românește *copaciu* a pătruns ca apelativ și în ungurește (*kopács*, Cluj, Gherla; *kopác*, *kopász*, Moldova), cum a arătat Szinnyi, *Magyar Nyelvőr*, XXIII, 249.

Ungurescul *kopács* «Baum», pe care-l vedem și în toponimicele amintite mai sus, n'are deci nici o legătură cu *kopács* «putamen», «Schale», «coaja verde a nucii, alunii, castanei, etc.» (cf. Szarvas—Simonyi, *MNytSz*, II, 319; *Magyar Nyelv*, IV, 395—396), *kopács*, *fakopács*, *kupács* (*Magyar Nyelv*, IV, 395—396, X, 205; *Magyar Nyelvőr*, XXXVIII, 449, XLVI, 273), *kopácsol* 1. «abschälen», 2. «klopfen» (Szarvas—Simonyi, *MNytSz*, II, 319), *kopácslik*, *kopácsolódik*, *kopálik*, *kopállik* «abschälen» (*Magyar Nyelv*, IV, 395—396), pe care G. Wichmann, *Magyar Nyelv*, IV, 395—396, le derivă dintr'un radical fino-ugric *ku-* «piele». I. Melich, *A honfoglaláskori*

Magyarország, 202, nu derivă nici chiar pe *Kopáncs* (Csanád, Csongrád) din *kopáncs* « Schale, ci dintr'un nume de persoană terminat în *-ncs* (mai corect ar fi: derivat cu suf. *-cs*).

Tot așa românescul *copaciu*, cum a arătat Th. Capidan, *Daco-romania*, II, 526, n'are a face nimic cu rut. *kopač* « Stück Holz zum Graben » (Treimer, în *ZRPh*, XXXVIII, 398), nu numai pentru că forma românească se găsește și în dialectele transdanubiene, ci și din pricina sensului, ruteanul *kopač* nefiind decât un nomen actionis din *kopati* « a săpa ». În aceeași funcțiune avem megl. *cupășșolnic* « un fel de casmă sau târnăcop cu care se scot buștenii », iar în alb. *kopatš* și cu înțelesul « ciomag », fig. « lovături, bătaie ». Totuși n'ar fi exclus ca la baza acestor nume să fie sârbo-cr. *kopač* « tăetor » (S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 284, § 271; cf. și P. Skok, *Slavia*, VIII—1929, p. 620).

Fără a ne fi rămas din limba latină, numele de pers. **Roman**, care, chiar și dacă este nume de sfânt, este identic ca sens cu *Vlah*, *Oláh* (cf. și *roman* 1. « stinkende Hundskamille », « Anthemis Cotula », 2. « Käse, Wucherblume », « Matricaria inodora » și « Chrysanthemum Leucanthemum » < lat. *romanus*, prin mijlocire slavă, cf. n.-slov. *roman*, *rman*, srb. *raman*, rus. *romanŭ*, etc., apoi germ. *römische Kamille*, ung. *római szegfű*; der. *romoniță*, la Tiktin, *DRG*, 1335) eră foarte obișnuit la Români, cum eră obișnuit și lat. *Romanus*, în Roma și Apulia, apoi în Antivari, Cattaro, Trau, etc. (cf. Jireček, *Die Romanen*, II, 54; Erben, *Regesta*; Melich, *Szláv jövevény szavaink*, I, 2, p. 203). Nu ar fi deci imposibil ca unele nume de acest fel, pe care le întâlnim în ținuturile prin care au trecut Românii, să fie chiar de origine românească¹⁾. Astfel, afară de *Romântelke* din com. Fejér (a. 1326, 1439, 1440, Csánki, *MH*, III, 344), avem: *Romanova* în Valahia moravă (Križ-Cabicar, *Arhiva Somešană*, nr. 7—1927, p. 85); *Romanova* sau *Románfalú* în Nitra; *Románd* în Veszprém; *Romonovcz*, *Románócz* în Bereg; *Roman*, jud. Roman (Moldova); *Romanați* în Argeș, Gorj; jud. *Roman* și *Romanați*; *Romani*, în Vâlcea; *Romanul*, în Brăila, Gorj; etc., (cf. *Marele Dict. geogr. al Rom.*, s. v.). Voiu mai releva la locul lor și unele părți de hotar cu acest nume.

Această dragoste a Românilor pentru numele *Roman* se explică și printr'o tradiție, în formă de mit, privitoare la originea poporului românesc, care a putut fi cunoscută din timpuri străvechi și care ni s'a păstrat într'o redacție târzie, scrisă pe la începutul secolului XVI, într'o compilație de cronici rusești. E vorba de tradiția care ne arată ca străbuni ai Moldovenilor pe doi frați creștini, Roman și Vlahata²⁾.

¹⁾ Cf. un *Roman* între plugarii satului Hymud, aparținător abației din Pannon-halma a. 1234—70 (Wenzel, *CDA*, II, 9), etc.

²⁾ Vezi I. Bogdan, *Vechile cronici moldovenești*, București, 1891, pp. 185 ș. u.; D. Onciul, *Tradiția istorică în chestiunea originilor române*, în *AAR*, s. II, t. XXIX ist., p. 575, și *Papa Formosus în tradiția noastră istorică*, în *Omagiul lui Titu Maio-*

Vaja (*Vaya*, *Voya*, *Waya* a. 1237, 1430, 1459, 1470, etc., Csánki, *MH*, III, 355; *Cod. dipl. p. Hung.*, I, 17; VIII, 189, 444), ca și *Vaja* din Sălăgiu (Sătmár, Szabolcs), rom. *Oaia* (*Woya*, *Waya* a. 1431, 1436, Csánki, *MH*, I, 488; Lipszky, *Rep.*, I, 711; S. Moldovan și N. Togan, *Dict. loc.*, 187), *Vaja* din Heves (a. 1426, Csánki, *MH*, I, 74: « via *Halazywth* » = « drumul pescarilor », « via *Wayauth* » = « drumul oii ») și *Vaja* sau *Székely-Vaja*, rom. *Oaia* din Murăș-Turda (a. 1332, 1333 (?), « de *Voya* » a. 1334 (?), « *Waya* » a. 1567, « de *Waya* » a. 1484, « de *Waija* » a. 1501, « *Waija* » a. 1484, cf. O. Liebhart, *Balkan-Archiv*, III, 78), dacă pornim dela formele ungurești, firește, pot fi explicate dintr'un slav. *Voja* < n. pers. *Vojo*, ipocoristicul lui *Vojen*, *Vojslav*, etc. < *voj* « miles » (cf. Miklosich, *Die Bildung der Personen- und Ortsnamen*, 44 [258], nr. 44). Totuși noi păstrăm de obicei forma slavă, nu pe cea ungurească. Iar în cazul că numele citate mai sus ne-ar fi venit din slavonește, nu din ungurește, am fi păstrat pe *Vo-* ca în *Voia*, ung. *Voja* din Hunedoara (S. Moldovan și N. Togan, *Dict. loc.*, 199—200), *Voila*, ung. *Voila* (< slav. *Vojilo*) din Făgăraș, ung. *Vojslova*, ung. *Vojslova* (< slav. *Vojslav*) din Caraș-Severin, ca în *Voicu*, *Voinea*, *voinic*, etc. Apoi numele topic din Sălăgiu și din Murăș-Turda ne trimite clar la rom. *oaie* « Schaf » < *o v i s*, - e m, iar « via *Wayauth* » = « drumul oii » din Heves ne reamintește transumanța românească care a dat nume ca: *Drumul Oii* în Teleorman (*Marele Dict. Geogr. al Rom.*, IV, 521), *Drumul Oilor*, între Ilfov și Ialomița (ibid., IV, 555)¹⁾.

De altfel rom. *oaie*, dim. *oică*, a trecut în ungurește în forma **vajka* > *bajka* « eine Schafart », « miel », atestat odată în 1671 (cf. Takács S., *Magyar Nyelv*, II, 28, și *Rajzok a török világból*, II, p. 298 și 341; în urbariul anual din Tapolcsány și Tavarnok: « e regione allodii caula seu ovile, in quo repertae sunt oves vulgo *bajka antiquae* 125 »), a cărui etimologie pentru Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 231, este « necunoscută ». *B* inițial s'a născut prin aceeași evoluție ca și în ung. *bakisa* (slovac. *bakeša*) < *vakisa* < rom. *oacheșă*, derivat greșit de Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 246, s. v. 2 *baksa* din ung. *bak* « țap » (cf. și slovac. *valaš(s)ka* > ung. *valaska* > *balaska*; *Vlachi* > *Blachi*; v.-sved. *Blakumen*, bav. *Blach* « verschnittener Hengst », săs. din Ardeal *Blôch*, *Blêsch* « Român », săs. din Zips *Blôch* « Schäfer », etc.)²⁾.

rescu, București, 1900, pp. 620—631; N. Iorga, *Câteva note despre cronici și tradiția noastră istorică*, în *AAR*, s. II, t. XXXIII ist., pp. 133—141; I. Minea, *Letopisețele moldovenesti scrise slavonește*, Iași, 1925, pp. 19—20; B. P. Hasdeu, *Negru-Vodă*, pp. CLXI ș. u.

¹⁾ Despre « *Drumurile oilor* » vezi S. Opreanu, *Transhumanța din Carpații orientali*, în « *Lucr. Inst. de geografie din Cluj* », IV—1931, pp. 225—229.

²⁾ Exemple mai multe voiu da când voiu vorbi de numele Bihorului. — *Vajka* din com. Tolna și Pozsony poate fi deci atât din slav. *Vojk*, *Vojko*, cât și din rom. *oaie* + suf. - *ka* > ung. **vajka* > *bajka*.

Pe Tăcz din com. Fejér îl voiu explica în legătură cu Tăt din com. Esztergom.

32. În com. Pest : « Diverticul. Bovár » (Lipszky, *Rep.*, 74), care poate derivă din rom. *bouar* « Ochsentreiber », « Ochsenhirt »¹⁾; Gyál (*Gyalan*, *Galan*, *Gyal* a. 1407 și 1451, Csánki, *MH*, I, 28; azi pustă), care, în cazul că n'ar fi din bg. *dělu*, ar corespunde întocmai, ca fonetism, românescului *deal* « Berg », « Hügel » < v.-bg. *dělu* « Teil », deosebindu-se de celelalte forme slave actuale corespunzătoare (cf. rus. *ди́л*, rut. *d'iŭ*, slov. *děl*, ceh. *díl*, pol. *dział*, s.-cr. *d'io*, *d'ijel*, gen. *d'ijela*, etc.)²⁾; Kóka (a. 1409, Csánki, *MH*, I, 30), pentru care cf. n. pers. rom. *Coca* < *coca* « Bébé », « Kosename der kleinen Kindern » (cf. it. *cucco*, dial. *coc* și *coccolo* « Lieblingskind ») și *cocă* « geformter Brotteig », din *a coace* « backen » < *c o c o*, -*ě* *r e* = *c o q u o*³⁾.

Despre Fót, poate < rom. *făt* ori < *Folt*, am vorbit în alt loc.

Despre Duka (Lipszky, *Rep.*, I, 158), pe care-l socot în unele locuri tot românesc, voiu vorbi mai încolo.

Aici mă voiu opri numai la Keczel și Szór pentru motivele care urmează.

Keczel se găsește nu numai în comitatul Pest (Fejér). Într'un document dela 1162 (Fejér, *CD*, II, 164; Szentpétery, *o. c.*, I¹, 34) i se dăruiește lui Forkos câmp în satele *Kacil*, *Vidza* și *Welen* (la 1211 în posesiunea abăției din Tihany; cf. Wenzel, *CDA*, I, 107 ș. u.), deci la hotarul comitatelor Somogy și Veszprém. Keczel în comitatul Somogy mai este pomenit în: a. 1231 *Villa Ketel* ultra fluv. Copus, Vdvornici de *Ketel* (Wenzel, *CDA*, XI, 226; Csánki, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, II, 618), a. 1403 *Ketelch*, a. 1443, 1453, 1480 *Keczel*, a. 1481 *Kecelh* (Csánki, *MH*, II, 618). Este vorba de o localitate care se ținea de Kaposvár, astăzi dispărută⁴⁾.

¹⁾ Din pricina lui *-ó-*, *Csót* (*Choth* a. 1345, Csánki, *MH*, I, 26; cf. și *Csót* și *Csóta* în Veszprém) derivă mai curând din *Csolt* (*Cholth*) decât dintr'un nume de persoană identic cu românescul *ciot* de origine romanică, cum am arătat mai sus.

²⁾ Pentru forma *Gyalán*, care este un derivat slav al lui *dělu*, cf. și *Gyalány* = *Delani* în Bihor; *Gyalár* = rom. *Ghelar* = *delari* alături de *Valdr* = *Vălar* = *văləri* din *vale* în Hunedoara; *Gyalán* din Somogy = cel din Bihor (formele vechi *Gylan* a. 1250, cit. *Gyildn*, redau radicalul ceh *díl*, dar n'au a face cu turc. *jylan* « die Schlange », cum crede Gorhocz, *Magyar Nyelv*, X, 301).

³⁾ Foarte des ca nume de pers. atât la Români din Nordul, cât și la cei din Sudul Dunării. Din rom. a intrat în ungurește *kukuci*, idem (Sátmar, Szinnyei, *MTsz*, I, 1243). I. Bărbulescu, *Despre cuvintele « cocă » și « cocuță »*, în *Arhiva*, XXX—1923, p. 388, având în vedere bg. *koka* « fiică », « fată » și « cap » și srb. *koka* « muliebria infantium », crede pe *cocă* și *cocuță* de origine slavă. Să nu fie mai curând invers?

⁴⁾ Pe hărțile militare este indicat *Kecöli erdő* (*Alsó erdő*) și *Kecöl*.

În apropierea Rabei, la hotarul comitatelor Sopron și Vas, este atestată villa *Kecel*, *Kecil* a. 1230 (Wenzel, *CDA*, I, 279), villa *Ketel* a. 1264 (id., *ibid.*, VIII, 111), terra *Kezel* a. 1279 (id., *ibid.*, IX, 239), poss. *Kechel* a. 1387, *Kechul* a. 1439, *Keczcel* a. 1478, astăzi *Keczöl*, spre Sud-Est dela Kapuvár (Csánki, *MH*, III, 613).

Pare a fi identică cu numele lui *Chozil*, *Chocil*, *Kocel*, care în 868 este în stăpânirea bisericii Sf. Emmeranus din Nitra sau Nitrava (Fejér, *CD*, VII, 4, p. 11).

Cu ceva mai înainte *Chozil*, «filius Privinae, Moraviae Ducis», dăruiește bisericile (a. 850, Fejér, *CD*, VII, 4, p. 8), iar la 868 este «comes» (id., *ib.*, VII, 1, p. 79).

Deosebit de *Keczcel*-ul dela hotarul comitatelor Sopron și Vas este *Keczcel-falva* din com. Vas: *Kechel* a. 1471, 1478, *Kytzclern* a. 1455, *Keczcel* a. 1471, 1478; astăzi cunoscut sub numele *Kiczléd*, *Kiczléd*, *Kitzladen*, mai înainte *Kitzlaren* (Csánki, *CD*, II, 763, și E. Moór, *Ung. Jahrbücher*, IX—1928, pp. 58—59 și 252). Un *Keczcel* (*Kechel* a. 1412, Csánki, *CD*, III, 334) făcea parte mai de mult din com. Fejér.

O «terra» *Choczcel* este pomenită la 1228 «ad villam Kövessed» (Fejér, *CD*, III, 2, p. 123).

În sfârșit avem: *Cocil* a. 1217 (*Reg. de Várad*, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, 648, art. 30)¹⁾; *Felkechel* a. 1359, 1368; *Keczcel*, *Magyar-keczel*, *Oláhkeczel* a. 1471, etc., în com. Crasna sau j. Sălăgiu (Csánki, *MH*, I, 583) și *Kechelpotok*, *Kecelpotok* a. 1252, în Zemplén (Fejér, *CD*, VII, 5, p. 300; cf. și Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, I, 419).

De originea numelui acestor localități s'a ocupat Melich în lucrarea sa *Szldv jövevény szavaink*, II, Budapest, 1905, p. 116, în legătură cu *Kacil* dela 1162. El le aduce în legătură cu numele principelui sloven *Kocel*, care a stăpânit dincolo de Dunăre în jum. II a secolului IX.

După Jagić, *Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*, în *Denkschr. d. Wiener Ak. d. Wiss.*, XLVII, I, 86, și *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*, Berlin, 1913, p. 480, *Kocel* ar putea fi un nume de origine slavă²⁾, și anume identic cu sloven, srb. *kocel* (*kócal*), *kocal* «Krauskopf» și *kocel* «entkernter Maiskolben», și adaogă: «Nach Budmani soll *Kocel* als Personennamen noch in Ragusa vorkommen. Ebenso sind als Ortsnamen *Kocel*, *Kocelevo* bekannt. Selbstverständlich ist der Name *Chezil* in dieser Form nur eine Anlehnung an den deutschen Namen, der dem bayerischen Verfasser geläufiger war. Sonst heisst *Коцель* auch in lateinischen Quellen

¹⁾ Acclăși *Reg. de Várad* (art. 155, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, 681) are în a. 1213 villa *Rechel*, care, găsindu-se alături de *Botocun* (= *Büdácun*, ung. *Badacsony*, din Crasna, după părerea lui Kandra Kabos, *A váradi regestrum*, Budapest, 1898, p. 279, și I. Karácsonyi—S. Borovszky, *Regestrum Varadinense*, p. 175, trebuie cetit *Kechel* = *Keczcel* și identificat cu *Cătelul* din Sălăgiu.

²⁾ «Da dieser Name an der Spitze der slavischen steht, so sind wir berechtigt, ihn aus dem slavischen Wortschatz abzuleiten». Totuși se îndoește în privința acestei origini. Astfel pe p. 10 scrie: «*Chezil* (sl.?)».

nicht nur *Chezil*, sondern auch *Cozil* (Jaffé reg.² nr. 2972, 2974; Migne patr. lat. 126, p. 942), oder *Chozil* (bei demselben Anonymus Salisburgensis, *M.G.*, XI, p. 11), in der Vita Clementis Κοτζέλης. Es kann keinem Zweifel unterliegen, dass von der letzteren Form auch in unserem Fall auszugehen ist, der nur im deutschen Mund eine diesem geläufigere Umgestaltung bekam».

Dar numai identificarea cu un cuvânt slov., srb. modern nu este de-ajuns. Trebuie lămurită și originea acestui cuvânt, a cărui legătură cu *kočanъ*, etc. (cf. și Berneker, *SEW*, I, 536), cum vom vedea, trebuie înlăturată.

Și Melich se îndoește de originea slavă a lui *Kocel*, făcând câteva constatări care merită să fie relevante: » *Kazil* din 1162 este astăzi *Keczöl*, *Keczol* (*Keczol-pusztá*) și în secolul XIII este scris și *Kecil* (cf. *Pannonh. Sz. Ben. r. tört.*, I, 158, nota). Numele principelui sloven *Kocel* este scris în izvoarele germane *Chezil*, așa în «*Conversio*». Iar această formă, după Grienberger (cf. *Zur Entst.*, I, 86), este germană.

Între numele germane, *Chaezlin*, *Kacilin* (cf. Förstemann, I, 306—7, în Carintia *Kazzilinus* = *Chezil*, *Cecil*, Jaksch, *Urkundenbuch*) variază cu *Cathelo*, *Chatili*, *Katolt*. În monumentele noastre alături de *Keta* se găsește și *Ketel* [cf. 1086: *quintum predium quod dicitur Ketel* loca, ibid. *Kete* loca, ibid. *Ketel* arator, ibid. *eques Keda*]. *Ketel* din diploma dela 1086 ar putea fi și greșală de scris în loc de *Kecel*, dar împotriva acestei presupuneri vorbește Anonymus, unde iarăși se găsește ducele *Ketel* și *Ketelpotaca* (c. 15); *Kacil* și *Ketel* așa dar probabil sânt două nume deosebite ».

Constatările lui Melich însă sânt mai mult adunare de material. Din comparațiile făcute rezultă un singur lucru: *Kacil* nu este identic cu *Ketel*. Dar soluția pentru cel dintâiu nu este dată.

După părerea mea, pe *Keczol*, cu toate formele lui, inclusiv cea a numelui principelui sloven *Kocel*, care e cea mai veche, cum arată și formele carintiene *Kazzilinus* = *Chezil*, *Cecil* alături de *Cathelo*, *Cathili*, *Katol*, precum și *Katzekwalchen* din Bavaria, știind că prin Carinthia și Bavaria au fost «*Walchen*», întocmai cum în Moravia au fost «*Vlahi*» (cf. cele expuse mai sus și cele ce voi arată mai încolo despre Românii din Nitra), trebuie să-l explicăm dintr'un corespondent romanice al latinescului *catellus*, -um (cf. rom. *cățel*, v.-it. *catello*, fr. *cheau*, prov. *cadell*, catal. *cadell*, span. *cadillo*, port. *cadela* «*Hündin*», la Meyer-Lübke, *REW*¹, 140, nr. 1763 (cf. și ed. II, p. 169), unde nu găsesc o formă retoromană pentru acest cuvânt. Împreună cu Jagić, putem admite că formele *Chezil*, *Cecil*, *Keczol* sânt corespondentele germanice ale celui romanice al lui *catellus*. *Katzel*, *Katzil* poate veni dela așa zișii «*Walchen*»; iar *Kocel*, cu -o- al său, poate fi un corespondent al românescului *cățel*, mai ales că prințul cu acest nume veni din Nitra, unde încă la 1113 găsim sate românești, cum se va vedea mai încolo, deci putea să aibă rude de

origine românească și să-și primească numele după acestea. Și la Ragusa, unde mai avem forme cu -o-, se găseau Români.

Conversio Bagvariorum et Carantanorum, în care se găsește numele lui *Kocel* și date privitoare la el, ne-a mai păstrat numele unui Carintian, zis *Cacatus* sau *Cacacius*: « Inter quos erat filius Boruth nomine *Cacatus*, quem pater eius more christiano nutrire rogavit et christianum facere, quod et factum est » (« *A magyar honfogl. kútfoi*, pp. 304—305). Iar *Cacatus* este tot un nume romanice; cf. Meyer-Lübke, *REW*¹ p. 109, [ed. II, p. 133—134], nr. 1443, și Candrea—Densusianu, *DE*, I, 30, nr. 206).

Lucrurile stând astfel, ce este drept, nu putem vorbi de o origine românească sigură a numelui prințului *Kocel*. Totuși ea nu este exclusă cu totul.

Afară de împrejurarea că el venia din Nitra, unde se găsesc atestări de sate românești încă la 1113, mai pot fi avute în vedere pentru posibilitatea acestei derivări următoarele fapte:

1. Se știe că la Români s'a moștenit dela Greci și Romani obiceiul de a se numi cu nume de animale (cf. *Lup(ul)*, *Lupa*, *Urs(ul)*, *Ursa*, *Miel(ul)*, *Ied(ul)*, *Păun*, *Păuna*, *Pui(ul)*, *Puica*, etc., ca nume de bottez; apoi *Berbece* sau *Berbec*, poate *Bociu*, *Boul*, *Bour*, *Câne*, *Cățel*, *Capră*, *Cerb*, *Căluș*, *Cârlan*, *Junču*, *Junčan*, *Iepure*, *Lupea*, *Porc*, *Porca*, *Porcea*, *Purcel*, — cf. *Movila lui Purcel*, — *Taur*, *Vacă*, *Vulpe*, *Vătuțiu*, *Măță*, *Cotoiu*, *Bivol*, *Bursuc*, *Măgar*, *Racu*, *Țipariu*, *Gligan*, *Dulău*, etc.; *Cucu*, *Cuca*, *Hulub*, *Hulubeiu*, *Porumb*, *Ceuca*, *Graur*, *Pupăză*, *Socol*, *Sturz* și *Sturza*, *Vulcu*, *Vâlsan*, etc.; la Arom. *Areate*, *Călușiu*, *Țap*, etc., ca porecle și apoi ca nume de familie) și că numele topice adeseori sânt date după cele de persoană.

2. Între srb., sloven *kocel* și *kacel*, care nu înseamnă numai « *Krauskopf* » (Jagić, *l. c.*), ci și « *zottiger Hund* », (Berneker, *SEW*, I, 536), și între slav. *kočanj*, etc., (Jagić, *l. c.*; Berneker, *l. c.*), nu este nici o legătură¹⁾. Dar poate fi între apelativul *kocel*, *kocel* și n. pers. *Kocel*. Evident, sensul original al lui *kocel* este cel concret de « *zottiger Hund* », nu cel figurat de « *Krauskopf* ». Iar dacă este vorba de « *Hund* », el nu se poate explica satisfăcător decât din rom. *cățel*. Apoi nu trebuie să trecem cu vederea că tocmai într-o limbă secretă a Slovenilor se găsește *kacel* « cotoiu », pentru care Jagić, *Die Geheimsprachen, bei den Slaven*, 31, n're altă explicare decât germ. *Katze* (din rom. *cățel*, S. Pușcariu, *Studii istrorom.*, II, 283, § 271). Aceași explicare trebuie

¹⁾ *Kocel* « enternter Maiskolben » pare a fi numai o formă secundară a slovenului *kocēn* « Kohl- oder Krautstengel; entkernter Maiskolben », rezultată din contaminare cu *kocelj* « *Krauskopf, zottiger Hund* » (cf. deosebitele înțelesuri ale românescului *cățel* în *Dict. Acad.*, II, 207—209, în special *cățel de usturoiu* « Knolle, vom Knoblauch », fie că acesta este din *catellus*, -u m, ori din *cap[i]tellum* « căpșor », cum crede S. Pușcariu, *Lat. Ți u. Kî*, p. 10, și *EtWb*, 26, nr. 315; abruzz. *kakkye* « un sfert din sămburele nucii » < *catulus*).

s'o dăm și numelui de pers. *Kocel* din Ragusa și numelor topice *Kocel*, *Kocelovo*, adj. *Kocelovački* (*Rječnik*, V, 139).

3. Fără îndoială, nu toate numirile topice *Keczel*, *Kaczil*, *Koczil* pot fi puse în legătură cu numele prințului *Kocel*, care n'a stăpânit în toate părțile unde se găsesc ele. Totuși grafiile numelui prințului *Kocel* și ale numelor topice, care ar putea deriva dela el, sânt așa de asemănătoare cu ale celorlalte, care nu derivă dela el, încât cu greu s'ar putea tăgădui originea lor dintr'un radical comun, mai ales că atât unele, cât și celelalte, nu se găsesc izolat, ci alături de alte nume de origine românească.

4. În toponimia românească se mai găsește, afară de *Cățelul* din Sălăgiu: *Cățelul*, sat (Dâmbovița), *Cățelul*, fort (București), *Măgura-lui-Cățel* (Teleorman)¹⁾, *Măgura-Cățelului*, semn de hotar (Teleorman), *Piscul-Cățelului* (Muscel), *Valea-Cățelului* (Iași), *Căteaua*, iezor, movilă, prival (Brăila), *Piatra-Cățelei*, loc, munte (Buzău, Râmnic), *Cățelușa*, mic afluent al Bistriței (Suceava), *Cățălești*, sat (Bacău), *Cățelești*, cătun (Teleorman)²⁾; *Cățăleni* (Chișinău), *Cățelul-Mare*, lac, în Izmail³⁾.

Ca și «Terra Barbata», *Borbât*⁴⁾, *Buna*, *Fata*, *Măma*, *Tăt*, etc., și *Szór* din com. Pest, ca și cel atestat mai întâiu la 1235 în regiunea Cenadului sau a Zărandului (cf. villa *Zor* a. 1214, *Reg. de Várad*, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, 718, art. 315, alături de grafia mai puțin sigură *Sorou* a. 1213, p. 680, art. 150; 707, art. 265), este un nume de înrudire și corespunde românescului vechiu *sor* [arom., megl., i.-rom. *sor*] = *soră* «Schwester» < *sōrōr*⁵⁾.

33. În Tolna, a cărui origine n'o știe Melich, *A honfoglaláskori Magyarországról*, p. 413, dar care, după toată probabilitatea, derivă din v.-slav. *telę* «Kalb» (cf. variantele *Telena* sau *Thelena* a. 1055, *Talena* a. 1193, *Talana*, *Tollona* a. 1211, *Tolna* mai târziu, Kovács, *Ind.*, 675, 697; Pauler, *A magyar nemzet tört.*,² I, 404; Csánki, *MH*, III, 412, 451, 458), înrudit fiind cu mor. *Teltscha*, n.-slov. *Telče* (Carintia), rut. *Tel'ače* (Galiția), ceh. *Telce*, *Teleč*, *Teleci*, n.-srb. *Selnica* (germ. *Schellnitz*), rom. *Telciu*, *Telcea*, *Tilișca* < v.-slav. *telč*, *telьчъ*, adj.

¹⁾ Prepunerea articolului în *Măgura-lui-Cățel* (j. Teleorman), ne arată că în acest nume topic avem a face la origine cu un nume de persoană (cf. discuția acestei chestiuni la O. Densusianu, *Urme vechi de limbă în toponimia românească*, p. 4; I. Iordan, *Rumänische Toponomastik*, p. 191; Găzdaru, *Descendenții demonstrativului latin ille în limba română*, p. 114).

²⁾ Vezi *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, III, 305—306.

³⁾ *Dicț. Geogr. al Basarabiei*, 51.

⁴⁾ «Paulus Barbatus» este martor între 1290—1301 într'o pricină «terrae Zaych» sau «Zoych», vecină cu «terra Taxun» din com. Pest.

⁵⁾ Un nume foarte obișnuit la Români este *Drag* < v.-bg. *dragŭ* «lieb» (cf. *Drag*, *Dragfi*, *Dragoș*, *Drăguș*, etc.). S'ar putea deci ca *Drăgszék* să fie numit tot după un Român (cf. *Drag*, ung. *Drág*, în Cluj; *Drăgești*, ung. *Drăgséke*, în Alba, etc.).

« vituli », etc. (cf. N. Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, pp. 6—18 și 175, unde se dau și alte exemple de acest fel), numele topice de origine românească sânt tot atât de numeroase.

Despre originea lui *Csuma* sau *Csoma* (villa *Cuma* a 1138, *Choma* a. 1542, Csánki, *MH*, III, 421) și *Chwl* = « Ciul », n. top., a. 1412 (Fejér, *CD*, X, 5, p. 365) am vorbit mai înainte.

Kelba (a. 1416, Csánki, *MH*, III, 433) ne reamintește rom. *chelbe* 1. « teigne », 2. « calvitie », care, după Tiktin, *DRG*, 333—334, ar deriva dintr'un lat. pop. **calvia* (din *calvus* «chel»), iar după Pușcariu, *Dacoromania*, IV, 720, din același radical latin cu propagarea lui *l* (**clalvia*), pe care o mai întâlnim și în *închelbără*, întru cât forma propusă de Tiktin ar da *ca-*, dar mai curând este identic cu alb. *k'el'p* « puroiu » (deci înrudit cu *câlbează*, *gâlbează*), cum cred Al. Philippide, *Viața rom.*, IV, 39, și *Originea Românilor*, II, 704 și 746, și Meyer-Lübke, *REW*¹, p. 117, nr. 1530 (altfel ed. II, p. 142). Nu este probabil nici că avem a face, cum crede L. Șăineanu, *Infl. orient.*, s. v., cu un substantiv reconstruit din *chelbaș*, cuvânt de care *chelbe* a fost apropiat însă, prin etimologie populară, în regiunile mult mai restrânse, în care acest cuvânt este cunoscut (*Dict. Acad.*, I¹¹, 325).

Cum arată *-ă-* din silaba penultimă și *-ó-* din cea din urmă, *Fonyászó* (*Fonyazo* a. 1439, 1450, *Puzthafonyazow* și *Felsewfonyazow* a. 1466, Csánki, *MH*, III, 425) este un derivat din n. pers. *Fon* sau *Fony*, care a ajuns și nume de localitate (cf. *Fony* în Abauj-Torna)¹⁾ + suf. rom. *-easă* < lat. *-ssa* = gr. *-ισσα*, ca și *Monyásza* sau *Monyaháza*, com. Arad, din *Mony*, *Monya*, etc.

Furkó (*Forquu* a. 1276²⁾, Pesty, *Magyarorsz. helyn.*, I, 202; Lipszky, *Rep.*, I, 189; cf. *Furkó*, parte de hotar în Covasna, Secuime, la Opreanu, o. c., p. 18; *Furkovo*, parte de hotar în Zariče, com. Ugoča, la Dr. A. Petrov, *Karpatoruské pomístni názvy z pol. XIX a z. poč. XX. st. v Praze*, 1929, p. 36), etc., fără îndoială este identic cu rom. *furcă* « Spinnrocken », « Heugabel » < f ū r c a, -a m (cf. alb. *furkë*; it., prov., cat., port. *forca*, sic., sard. *furka*, etc.)³⁾, care a intrat și

¹⁾ Nu pot spune care este originea lui *Fony*. Se poate trimite însă la rom. *fân*, *fân* « Heu » < f e n u m și la plur. *funi* al lui *fune*, *funie* « Strick » în sensul de « măsură de pământ » (< f u n i s, -e m). *Fvnesth* « silva metalis possessionis Zeliz » din același comitat, atestată în a. 1296 (Wenzel, *CDA*, X, 238) pare a fi un derivat din același nume de persoană. Dar derivarea a putut să se facă atât cu suf. rom. *-ești*, cât și cu ung. *-esd*.

Tot în Tolna avem și un *Fonó* (« villa *Funo* populorum domine regine » a. 1250, « Wasaros *Fono* sive Nagh *Fono* » și « Kys *Fono* » a. 1542, Csánki, *MH*, III, 425), care poate fi atât din ung. *fonó*, cât și din n. pers. *Fon* + suf. top. slav. *-ov*.

²⁾ O « terra » *Furku* este pomenită la 1266 (Fejér, *CD*, IV, 3, p. 320), dar nu o pot localiza destul de sigur. Probabil este aceeași cu cea citată de Pesty.

³⁾ Mai întâiu probabil nume de persoană (cf. și azi *Furcă*, *Furcea*, etc.). Un Dumitru *Furka* se găsește în Făgăraș, între 1568—78 (vezi Karácsonyi János, *Gróf*

în limba bulgară (cf. *fúrka*, *húrka*, *vúrka*, *úrka* «Spinnrocken» la Berneker, *SEW*, I, 286, după care cuvântul bulgar ar putea fi din alb. *furke*), întocmai cum *Furcșoara*, ung. *Furksóra*, din Hunedoara, este diminutivul acesteia¹).

Pentru evoluția fonologică (*ă* și *ă* > ung. *o*) cf. ung. *kurászló* < rom. *curaslă* = *curastă* (Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXIII, 296); ung. *firógond* < rom. *fărăgând* (Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXII, 438-440); ung. *micigó* < rom. *mâtucă* < *mătă* (id., ib., 393); ung. *Tandó* și *Mandó* < rom. *Tandă* și *Mandă* = *Tanda* și *Manda* (Șt. Damian, *Adatok a magyar-román kölcsönhatáshoz*, Budapest, 1912, p. 38); ung. *tátó* «naș» (în Abauj, Szinnyei, *MTsz*, II, 674) < rom. *tată*, cuvânt de origine romanică care a pătruns și în limba albaneză (*tatë*) și în cele slave (*tata*, *tati*), alături de *táti* «tată», «moș» din Esztergom (id., ib., 674); ung. *borbát* < rom. *bărbat* (Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXII, 171); ung. *fortát* < rom. *fărtat* (Damian, ib., 22); ung. *móca* < rom. *mătă* (Damian, ib., 31); *tolhár* < rom. *tâlhar*, *tâlhar* (id., ib., 39), etc.

De-altfel acest cuvânt a intrat și ca apelativ în ungurește, căci, ca și ung. *furkoly* < rom. *furcoiu* (Simonyi, *Magyar Nyelvőr*, XXII, 491), ung. *furkó* «botă de lemn», «par», apoi «armă ascuțită», «Spiess» (atestat mai întâiu în *Kolozsvári glosszák*, în *Magyar Nyelvőr*, XXXVI, p. 178: *furkó* «aclides, sunt iacula brevia»; la 1495, cf. Szamota—Zolnai, *MOkISz*, 279, și la 1553: «Instrumenta ignita *furko* appellata», *Magyar Nyelvőr*, XXV—1929, p. 236; pentru sec. XVII, când se cunoștea și *furkó paripa*, cf. Takács S., *Rajzok a török világból*, II, Budapest, 1915, p. 107 și 294), de-aici *furkós bot* «clava», derivă din rom. *furcă*.

Furca și *furcoiul*, în special cele prevăzute cu colți de fier, alături de coasă, îmblăciu, secure, măciucă, ghioagă, țăpoi, etc., erau cele mai vechi și mai la îndemână arme românești și așa de obișnuite, încât amintirea lor o mai avem și acum în anumite locuțiuni: *a aveă de furcă cu cineva* = «a mai aveă cu cineva de lucru», «de luptat», «a-i mai rămâneă cuiva de rezolvit o afacere neplăcută» (vezi exemple în *Dict. Acad.*, II, fasc. III, p. 196); *a bate furcă pe cineva* = «a-l bate mult»; *a țineă furcă cu cineva* = «a sta într'una de ceartă, de sfadă cu cineva», «a țineă morțiș, în ruptul capului», etc. (vezi exemple în *Dict. Acad.*, I. c.). Pentru întrebuintarea *furcii* și a *furcoiului* (pe alocuri = «furcă cu colți de fier») ca armă, reproduc din *Dict.*

Majldth Gusztáv erdélyi püspök származása, Cluj, 1925, p. 5). Un *Furka* de Keresztur atestă la 1496 I. cav. de Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, II, 114. Și mai multe date ne dă despre familia *Furka* sau *Furkó* din Keresztur, Csánki, *MH*, V, 183: *Furko* a. 1449, 1518; *Furka* a. 1480, 1482, 1496, 1506, 1507; *Furka* a. 1480. *Ulitze Furkoje* (= «nevasta sau văduva lui *Furka*») se găsește în Brașov la 1764, cf. *Țara Bârsei*, III—1931, p. 318. Cf. și *Furcenii*, pădure în Mehedintzi; *Furcenii* și *Furceanca* sate în Tecuciu; *Furculeștii-de-jos* în Teleorman (D. Frunzescu, *Dict. top. și stat. al Rom.*, 200).

¹) Numele topic *Furca* se găsește și la Aromânii din Pind (vezi Th. Capidan, *Românii nomazi*, în *Dacoromania*, IV, p. 222; Weigand, XXI.—XXV. *Jb.*, 60); etc.

Acad., II, fasc. III, p. 197, următoarele citate: La anul 1848. . . au ieșit din toată țara. . . cu puști, lăncii, furcoae și cu coase (Iorga, *Studii și doc.*, XIII, 163); *Apucă toporul, eu iau furcoiul* (= o furcă mare) acesta (Cătană, *Pov. băn.*, III, 71).

Explicarea dată pentru ung. *furkó* de Albert János, *Magyar Nyelvőr* XXIII, 3—5 (< ven. *forcon* = it. *forcone*, idem) este mai greu de admis din punct de vedere fonologic, cu toată paralela *golyó* < it. *coglione* < *co le o* r. «Hode», 2. «Entmannter», «Feigling» (*Magyar Nyelvőr*, XIV, 363)¹⁾, alături de *falkony* < it. *falcone* (Nagyszizethi Kálmán, *Magyar Nyelvőr*, XXXIII, 387), etc. *Golyó* adică poate fi o formă secundară a lui *golyóbis* < lat. *globus* (cf. rom. dial. *gollob* din ung.).

Se știe apoi că Românii le-au mai dat Ungurilor și alte arme în timpurile vechi. Astfel prin intermediul Slovenilor și Slovacylor²⁾ le-au dat *valaska*, *balaska* «parva securis», «Handbeil» (atestat mai întâiu în a. 1669), propriu «românească» (< *valach*) (cf. Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 251; Szarvas, *Magyar Nyelvőr*, XXII, 38, 135; Valló, *Magyar Nyelvőr*, XXXIII, 370; V. Bogrea, «An. Inst. de Ist. Naț.» din Cluj, III, 1924/25, p. 497)³⁾; apoi pe *füstély* «fustis», «Knüttel», «Prügel» (atestat mai întâiu la Heltai, în 1556, cf. Szarvas—Simonyi, *MNytsz*, I, 1006), luat din rom. *fusteiu*, *fusceu*, *fustel* < **fusticellus*, -um, dim. lui *fustis*, -em, din care avem pe *fuște* «bătă», «toiag», care (în vechea armată română) ținea loc de «suliță», «lance», de-aici *fustași* = «lănceri» (cf. Alexics Gy., *A katonaságra vonatkozó kölcsönszók az oláhban és a magyar nyelvben*, în *Magyar Nyelv*, VII, 211—214, unde combate etimologia dată, după Cihac, II, 499, de I. Melich, *Magyar Nyelvőr*, XXIV, 211, și Lumtzer—Melich, *Deutsche Ortsnamen und Lehnwörter des ungarischen Sprachschatzes*, Innsbruck, 1900⁴⁾, p. 109, care îl găsiă în germ. *Fäustel*, *Fûstel*, precum și pe cea a lui Gombocz, *Magyar Nyelv*, XVI, 323—324, care, nemulțumit de explicarea dată de Melich, se gândiă la un element italian, derivat corespunzător latinului *fustellum* din *fustis*, care s'ar găsi (?) sau s'ar fi găsit alături de it. *fustelo*, *fusticello*, *fustucio*). Exemple pentru *fustel* și *fuște* vezi, afară de Alexics, *l. c.*, și în *Dict. Acad.*, II, fasc. III, p. 201 și 202, din care se vede că cuvântul apare chiar în cele dintâi texte românești⁵⁾.

¹⁾ Cf. și rom. *coiu* «Hode» < *co le u m*.

²⁾ Am zis mai întâiu «Slovenilor», pentrucă *balaska* este întrebuințată aproape exclusiv în comitatele de dincolo de Dunăre (Vas, Zala, Veszprém, Somogy, Pozsony), vezi Szinnyei, *MTsz*, I, 90.

³⁾ Să se mai adauge notele lui I. Gherghel din *Arhiva*, XXXII—1925, 68 și XXXIV—1927, p. 59.

⁴⁾ Ce ar fi dat *Fäustel* se vede din ung. *fisztó* «ciocan tâmpit la cele două capete, servind la baterea sflederului băieșilor» (*Magyar Nyelv*, IX, 140); rom. *fistdu* «ciocan mare cu care se sparg bolovanii de piatră» (*Dict. Acad.*, t. II, fasc. II, p. 151).

⁵⁾ Tot dinspre Ardeal a intrat și *măciucă* în ung. *macsuka*, *matyuka*, (Szinnyei, *MTsz*, I, 1378—79) pol. *maczuga* (srb. *măčuga*, *môčuga*, bg. *mačuk* sânt din rom. balc.).

Actualul Murga (poss. *Morga* a. 1500, 1507, Csánki, *MH*, III, 442; Lipszky, *Rep.*, I, 439)¹⁾ nu poate fi despărțit de rom. *murg* «braun, braunrot (von Pferden und Rindern)». Acest cuvânt, a cărui legătură cu lat. *a murca* nu este tocmai clară (cf. Th. Capidan, *Dacoromania*, II, 478—479, 540—541, III, 210; Philippide, *Originea Românilor*, II, 725) și pe care Weigand, *XII. Jahresbericht*, 103, îl derivă din **moricus* < *morum*, Philippide, *Principii de istoria limbii*, 146 din ἀμολγός, și C. Diculescu (*Dacoromania*, IV, 455—458) din gr. *μουργικός, μούρικος, apare și la Albanezi în forma *murk*, articulat *múrgu* (cf. G. Meyer, *EWA*, 292, s. v. *murk*; Philippide, *Originea Românilor*, II, 725), la Bulgari, și, dus de păstorii români, la Cehi, Ruteni și Ruși (cf. Miklosich, *EWS*, 204, Wędkiewicz, *o. c.*, 374—375). » Din românește sau din albaneză (cf. P. Skok, *Arch. za arban. star.*, I—1924, 135) a pătruns și la Serbocroați: *murga* «rămășițele maslinelor stoarse; dudă măslinie», *murgast*, *murgovast* și *murgav* «măsliniu», *múrgul'a* «măslină cărnoasă» și în numele de persoană (și apoi loc.) și de vite (date după culoarea închisă); *Murgaș* (Vlahul Bogdan *Morgasia* e pomenit la Ragusa în a. 1278), *Murgeša*, *Murgíc*, *Murginovac*, *Murgonja*, *Murgonjica*, *Murgovac*, *Murgovica*. Din românește (cf. dacorom. *Murgu*) este numele *Murgulović*» (S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 291). Tot dela noi a intrat ca apelativ și în ungurește în forma *murga* (Edelspacher, *Nyt. Közl.*, XII, 106; Szinyei, *Magyar Nyelvőr*, XXIII, 439).

Despre *Pula vâra*, câmp în satul Decs (Pesty, *Magyarorsz. helyn.*, I, 273), va fi vorba mai încolo.

Szák (poss. *Zaak* a. 1441, 1443, 1498, *Zak* a. 1498, Csánki, *MH*, III, 449) poate fi explicat tot atât de bine din rom. *sac* «Sack» < *sac-cus*, -u m, ca și din slav. *sakŭ*, care ar putea fi și el românesc, (cf. v.-bg. *sakulъ*, rus. *sakŭ*, srb., slov., bg., ceh., pol. *sak*, rut. *sakul'a*, *sakvy*, ung. *szák*, la Miklosich, *EWS*, 287). Pentru această explicație se poate cită *Sacul*, ung. *Szákul* din Caraș-Severin, alături de *Szák* din Komárom. Totuși poate fi vorba și de *Sak(o)*, *Sakša* din *Isak* ori *Sava*.

Dar *Száka* sau *Szaka* (*Wasarioszaka*, *Eghhazaszaka*, *Kezepzaka* a. 1450, Csánki, *MH*, III, 449) este, după toată probabilitatea, mai curând femininul *saca* < *seaca* al lui *sec* «trocken, unfruchtbar» < *siccus*, -a, -u m²⁾, decât *Sac* + suf. top. slav. -a.

¹⁾ Cf. n. bărb. *Murga* a. 1271 (Wenzel, *CDA*, VIII, 358), «nobilis de Brochina» a. 1277 (id., ib., XII, 218). În toponimie cf. *Murga*, movilă în Ialomița; *Murgaș* în Argeș, Gorj, Vâlcea (D. Frunzescu, *Dict. top. și stat. al Rom.*, 306).

²⁾ *Zekul* a. 1285 (Fejér, *CD*, VII, 2, 110, și VIII, 4, 644), este mai probabil ung. *székely*, nu rom. *Secul*. Dacă nu ne-am teme că exagerăm, am putea să socotim românești și nume ca: *Máré*, *Mut*, *Pári*, etc.

Forma *Máré*, *Márej*, *Márevára*, după toată probabilitatea, este identică cu *Maria*,

Piscina Appathaua a. 1145 (Fejér, *CD*, II, 124; cf. și Ortway, *Magyarors. r. vizsr.*, I, 85) se poate explica atât din rom. *apă* « Wasser » < a q u a, -a m, cât și din ung. *apa* « Vater » sau *apát* « abate ».

34. Și în Baranya găsim câteva topice care pot fi de origine românească.

Astfel: *Álgy* (*Algh* a. 1427, Csánki, *MH*, II, 468) ne reamintește pe *Aldiu*, *Alghiu*, despre care vorbesc într'o notă în alt loc (cf. *Álgyest* = *Algya* în com. Arad, la Lipszky, *Rep.*, I, 5). Dar ar putea fi și un plural *alghi* (cf. arom., d.-rom. nordic *alghi*) = *albi* < *alb* « weiss » < *albus*, -a, -um.

Bóly (villa *Bool* a. 1235, villa *Boul* a. 1367, *Bal* a. 1394, *Boly* a. 1441, Csánki, *MH*, II, 475), poate fi o desvoltare normală a românescului *boul* = *bou* « Ochse » + art. -l (< * *bōvus*, -um = *bos*, *bovis*); cf. *Paul* > *Pdl*, *Saul* > *Sdl*, *Sály*, etc.¹⁾

fiind vorba de castrul mănăstirii Sf. Maria (*Castrum (de) Mare* a. 1316—18, 1320, 1349, 1358, 1393, 1399, 1406, 1407, 1433, 1441, 1450 (?), 1505, *Castrum Mareey* a. 1347; Castellanus de *Marey* a. 1347; *Castrum Marewara* a. 1452, Csánki, *MH*, III, 404; *Marey* a. 1345, Poss. *Mare* a. 1392, 1433, 1439, 1458, *Oppidum Mare* a. 1450, Csánki, *MH*, III, 409). În acest caz numele poate fi tot atât de bine srb. *Mare* = *Marija*, *Marij*, *Mara* (cf. *Rječnik*, VI, 467, 471), în *Mdrej* + suf. ung. -j, ori chiar fără el, cât și rom. *Mare* sau *Marie* = « Maria », gen. *Marei* († *Mareei*).

Ceea ce este greu de înțeles, este lipsa lui *Szent* = « Sfânt », dacă numele este dat după mănăstirea Sf. Maria. De aceea ne putem gândi și la numele unei posesoare (cf. poss. *Mara* a. 1282, Wenzel, *CDA*, XII, 367; *Maria*, *Marya* a. 1427, 1438—39; *Marynch* a. 1481, azi *Marinczi* în Valkó, Csánki, *MH*, II, 332).

Fără îndoială tot așa, dar de astădată din rom. *Mdré* trebuie explicat *Márefalva* din Odorheiu (*Marefalwa* a. 1566, *Székely Oklt.*, II, 204; *Márefalwa* a. 1576, ib., IV, 42). Explicarea lui O. Liebhart, *Balkan-Archiv*, III, 51: din *slav. P. N. *Marij* + *falva* « Mariendorf ». Jb. 26/29, p. 127 * este defectuoasă, pentru că nu ține socoteală de forma srb. și rom. *Mare*. Însuși autorul ei constată că « magy. Maria erscheint niemals als *Máré* », totuși continuă « slav. *Marij* > magy. *Máré* ». Greșit: G. Opreanu, *Contribuțiuni la toponimia din ținutul Săcuilor*, p. 37: < rom. *mare* « gross ».

Mut (*Muty* a. 1319, poss. *Muth* a. 1443, 1453, 1481; azi pustă spre Sud dela F.-Ireg, Csánki, *MH*, III, 442) ar putea fi atât din rom. *mut* « stumm » < *mutus*, -a, -um, care, cum se știe, a intrat în ungurește în formele *muta*, *mutuj*, etc. (Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXIII, 440), cât și din germ. *Muth*. Cf. în toponimie: *Mutulovo*, în regiunea Kumanovo din Sârbia, și *Mutulovci*, între Kučajna și Morava, alături de numele de persoană *Mutulović* (S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, p. 103; S. Pușcariu, *Studii istoromâne*, II, 291—292, § 271); *Mutul*, cătun în Teleorman; *Muți*, cătun și moșie, ibid. (*Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, IV, 439).

Pări (*Pari* a. 1314, *Pary*, *Paar* a. 1335, 1432, 1452, Csánki, *MH*, III, 466) ar putea fi atât din rom. *pari*, plur. lui *par* « Pfahl » < *palus*, -um, cât și din germ. *Paar* (> n.-slov. *par*, ceh. *pár*, pol. *para*, ung. *pár*) + suf. ung. -i. Mai curând este din acest din urmă.

¹⁾ *Csót* (*Choch* a. 1324, *Choth* a. 1341, Csánki, *MH*, II, 481), cum am spus și mai sus, din pricina lui *ó*, este mai curând din n. pers. *Csolt* decât din *Ciot*.

Drđci (*Drachy* a. 1480, 1498, Csánki, *MH*, II, 481; cf. « *Drachiverh* aliis *Darschiverh*, vel *Drasiverh* », în Sluin, la Lipszky, *Rep.*, I, 151) poate fi atât din slav. *drače* « spin » (cf. srb.-cr. *drača* « Dornstrauch », slov. *drďč* « stachliches Unkraut », ceh *drďč* « Schinder, Räuber » etc.), cât și din pluralul românescului *drac*. Pentru cel

Genest, apă (Lipszky, *Rep.*, I, 197), ar putea fi citit și « Gănești ».

Karácsond (*Carachond*, *Karachond*, *Karaczond* a. 1428, 1478, Csánki, *MH*, II, 494) este un derivat cu sufixul topic ung. -d din *Kardacson* = rom. *Crăciun*, despre care am vorbit amănunțit mai sus.

Kopács (Terra castri de Barana *Kopach* a. 1264, *Kupach* a. 1302, 1339, *Kopach*, *Kupach* a. 1344, *Kopach* a. 1402, 1481, *Kapoch* a. 1468, Csánki, *MH*, II, 498)¹⁾ am arătat că este identic cu rom. *copaciu*, cuvânt de origine albaneză, dus și în alte părți de Români²⁾.

Lucrul stând astfel, s'ar putea să avem a face tot cu un astfel de cuvânt și în Romonya din pl. Pécs (Lipszky, *Rep.* I, 563; *A magyar kor. orsz. helységnévtára*, 1888, p. 607), care este deosebit de important. El ne reamintește un strugure numit *romonya-szőllő*. Pentru acesta Z. Gombocz, *Magyar Nyelv*, II, 151—152, dă următoarea explicare: »Îl găsesc mai întâiu în Szikszai: *romonia*: uva romana, uva durancina (p. 48); și *MA* și *PPB*: *romonya*: uva praecoqua, praecocia, praecociana. *MTsz* citează forma *romonya* din Bereg, *rumoj* din Czepléd. După Keleti (p. 68) în Bereg este *rumolya*. Fără îndoială *romonya* = *Romania*, *romana*, cum crede și Kassai: « *Romonya-szőllő* sau *Romani szőlő*, Uva de Romania » (Rátság országi Szőlő IV. 478). Și după Molnár este o specie de origine din Romania (p. 138). Și după *Tud. Gyűjt.* 1835, X, 85; *sárga romonya*, altfel *fehér bogár*. Forma *Romonya* pentru Romania o amintește și Șt. Sándor (*Sokféle*, XII, 237); și numele satului *Romonya* din Baranya poate fi de origine asemănătoare». Tot acolo găsim și un *Olasz* «Italian».

N'avem nimic de zis împotriva acestei derivări. Adăugăm doar atât că ea perpetuează pe *R o m a n u s* din *pascua Romanorum*, deci numele Românilor apuseni³⁾. Forma cu -u- din Czepléd și Bereg ne trimite chiar la *Rumân*. Într'adevăr păstorii români au putut duce

dintâiu cf. *Dračevica* (Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, 5, 7), *Dračanica* (id., ib., 55, 100; cf. și S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 286, § 271, care le derivă din rom. *drac*, și P. Skok, *Slavia*, VIII—1929, p. 620, care le derivă din slav. *drač* «épine»). Pentru cel din urmă cf. *Dracul*, *Draculus* (Dragomir, o. c., 11, 62), *Drakuljica* (id., ib., 64, 103), *Drakulovi-i* (id., ib., 103, și S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 286, § 271).

¹⁾ Cf. și piscina *Kopach* a. 1299 (Wenzel, *CDA*, XII, 642; Ortway, *Magyarország. r. vizsr.*, I, 439), piscina in eadem terra *Kopach* a. 1299 (ibid.).

²⁾ Am amintit într'alt loc că, dacă cetirea *Lupa* a formei grafice *Lupa* ar fi sigură, ar putea fi socotit de origine românească și numele apei *Lupa* («ad aliam aquam quae *Lupa* nuncupatur») din com. Baranya, pe care o stăpâniă la 1009 episcopatul din Pécs, lat. *Quinqueecclesiae* (Fejér, *CD*, I, 292; cf. și O. Densusianu, *Urme vechi de limbă în toponimia românească*, l. c., p. 2—3).

³⁾ Cum a arătat P. Skok, *Zu den rumänischen Orts- und Personennamen auf dem skr. Gebiet*, în *ZRPh*, XXXVIII, p. 552, și *Hřman*, numele unei mănăstiri greco-orient. părăsite, numite și *Hřmanija*, se poate reduce la *Romania* (cf. și Th. Capidan, *Dacoromania*, III, 145).

specia de strugure până în Bereg, lucru de care ne vom convinge mai încolo ¹⁾).

Rup(p)a (poss. *Rwpa* a. 1353, *Rwppa* a. 1480, 1498, în apropiere de Dráva-Palkonya, Csánki, *MH*, II, 520), ca și *Rupe* din Lika-Krbava, după toată probabilitatea nu este identic cu germ. *Ruppo* = *Ruprecht* (cf. Melich, *Szláv jövevény szavaink*, I, 2, 149) ²⁾, ci cu s.-cr., sloven *rupa* « gaură » (sloven *rupača* (Miklosich, *EWS*, 283; *Pigulova Rupa* la Vasojevic, S. Dragomir, o. c., p. 104), care este mai curând corespondentul unui românesc vechiu **rupă* < *rupe* < lat. *rupes* (nu însuși lat. *rupes*, cum credeă Miklosich, *EWS*, 283), păstrat în i.-rom. *rupę* « fossa (perpendiculară) » (Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, p. 215 și 293; cf. și *Rupe*, *La Rupa*, p. 315), arom. *arup* « Abgrund » > *aruk'ış*, *arāk'ış* « schlüpfrig » (*AAR*, XXIX, 207), *surpā* (< *surupā*) « untergraben », « zusammenstürzen », arom. *surpu* « abwerfen », megl. *sarup*, *surupari*, ir. *surpu*; arom. *surpu*, *särpu* « Abgrund », *särpu* « steil » (Pușcariu, *EtWb*, p. 133, nr. 1484, și 157, nr. 1702; Meyer-Lübke, *REW*¹, p. 560, nr. 7451) ³⁾, decât al lui *râpă* « jäher Abhang, Abgrund, Schlucht » < *rîpa*, -a m (cf. Tiktin, *DRG*, 1328), care l-a înlocuit cu totul cu timpul pe cel dintâiu și din care este rut. *rîpa* « unter-

¹⁾ Observ aici că aceeași origine (din *Romanus* > *Rumân*) o are și numirea de plantă n.-sloven *roman*, *rman*, srb. *roman*, rus. *romanû*, etc. (de-aici și germ. *römische Kamille*, ung. *római-szegfű*), pe care am reprimut-o noi apoi în forma *róman*, *rómon*: 1. « stinkende Hundskamille » (*Anthemis Cotula*), 2. « Käse-, Wucherblume » (*Matricaria inodora* și *Chrysanthemum Leucanthemum*); *romaniță*, *romoniță* și *romoni'ță*, *romd-mi'ță*, *români'ță*, etc. « Kamille » (*Matricaria*, *Chrysanthemum*, *Anthemis*), cf. Tiktin, *DRG*, 1335 și 1336. Cf. și *olaszka* « viorea de vară », « viorea colorată », « *Cheiranthus incanus* » (com. Abauj, *Magyar Nyelvőr*, V, 272; Tokaj, în com. Zemplén, ibid., XIX, 432; Szinnyei, *MTsz*, II, 7), *nagy olaszka* = *oláh virág* « *Tagetes erecta* », « Nagelblume, aufrechte Sonnenblume » (*Lex. Bud.*, 144 și 216), care poate fi identică și cu *olasz virág* « *Leuconium Italicum* », « viola purpurea », « blaue Viole » (Szarvas—Simonyi, *MNytSz*, III, 1191); *oldrózsa* « floare de grădină (de culoare galbenă) » (*Nyelvészeti Füzetek*, XXXII, 55); *old-sárga* « un fel de viorea de culoare galbenă », Treiscaune (*Magyar Nyelvőr*, XXXIV, 106); *olámadár* « Antirrhinum majus » L. (*Magyar Nyelv*, IV, 37); *vlásiță* « un soi de ceapă, cu grăunți (aglutinată), care face foarte multe foi bune de mâncat, dar inferioară cât privește căpățâna ei » (G. F. Ciușanu, *Glosar de cuvinte din județul Vâlcea*, București, 1931, p. 221 [71]) ».

²⁾ Atestat dincolo de Dunăre ca n. pers.: *Rupa* în *Guon* = *Goun* a. 1135 (Wenzel, *CDA*, I, 49), a. 1210 (id. ib., I, 106), a. 1249 (id., ib., VII, 299).

³⁾ Unii cred că acest *rupe* s'ar fi păstrat și în *Rupea*, numele românesc al *Cohalmului* (< ung. *Kőhalom*), documentar *Rupes* (« Petrus de Rupe »), *Rupaz*, *Rukbas*, a. 1342—1412 (cf. Zimmermann—Werner, *Urk.*, II, 67, 358, 435, 439, III, 538). Din forma latinească *rupas* ar fi sâs. *Răpəs*, gms. *Reps*, cf. și *Roppabarch* « ein Felsenberg » la Brașov (G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, Ein Beitrag zur Kulturgeschichte der Karpathenländer, în « Archiv d. Ver. f. sieb. Landeskunde », Neue Folge, XLIV. Band, Sibiu, 1929, p. 93). Totuși vechimea românescului *Rupea* nu este dovedită, iar sâs. *Reps* cu greu îi poate corespunde acestuia. W. Scheiner, *Balkan-Archiv*, III, 116—117, se gândește, ce e drept cu îndoeală, la un cumen *ruk* = ung. *kő* « Stein » și *bas* « caput » (deci « Hügel » = ung. « halom »?). Dar ar putea fi vorba și de un nume de persoană apropiat de dieci de latinul *rupes*. *Roppabarch* însă este, evident, din rom. *râpă*.

waschenes Ufer», «hohes Ufer» (D. Scheludko, *Balkan-Archiv*, II, 142), huțul *rypa* «steiler Uferabhang» (Miklosich, *Über d. Wand. der Rum.*, p. 19)¹).

De altfel acest din urmă a pătruns și în ungurește ca numire de configurație de teren.

Correspondențele ungurești ale românescului *râpă* sânt *ropó*, *rapó*, *ropaj*, *rippa*, *répa*, *rapu* și *ropor*, lângă care găsim adeseori pe *völgye*, *árka*, *kút*, *tető*, etc. Gy. A. Hetfy, *A térszíni formák nevei*, *Nyelv. Füzetek*, 66, Budapest, 1911, p. 39, interpretându-le «lejtő», «coastă», le găsește în toponimia ungurească din Odorheiu, Mureș, Târnave, Someș, Kalotaszeg și Sălăgiu (cf. și *Magyar Nyelvőr*, XXXX, pp. 306 și 329—330, precum și Szinnyei, *MTsz*, II, 309).

Pentru înfățișarea fonologică vezi exemplele înșirate în legătură cu cele spuse despre *furkó*.

Ori ce altă explicare a ungurescului *ropó*, *rapó*, *ropaj*, *rippa*, *répa*, *rapu* și *ropor* (probabil din plur. rom. *râpuri* = *râpe*) este greșită (cf. Kriza, *Magyar Nyelvőr*, II, 46: din interj. *ropp!*; apoi încercările lui Hetfy, *Magyar Nyelvőr*, XXXX, 329—330: < p., rus. *ropa* «Eiter», rut. *ropa* «Salzwasser»; < slov., n.-slov., rut. *rupa* «Loch», care, cum am văzut, probabil este și el din românește; < lat. *rupes* = *rupa* «stâncă»; din verbul ung. *rop-* din expresia figurată *táncot ropni*).

Românescul *Râpău* din *Valea «Ripăului»* sau «*Ripoului*» (j. Alba și Solnocul interior, Lenk, o. c., III, 401), *Dealul-«Ripoului»* (Solnocul interior, Lenk, ib.), *Ripău* (Târgul-Mureș, G. Opreanu, *Contribuțiuni la toponimia din ținutul Săcuilor*, p. 9) este reprimire din ung. *ropó*.

Pentru marea răspândire a românescului *râpă* în toponimie vezi *Marele Dicționar Geografic al României*, V, 249—251; Iordan, o. c., p. 17 (Bacău, Buzău, Dorohoiu, Fălciu, Mehedinți, Prahova, Râmnicul-Sărat, Vâlcea); Lenk, *Lex.*, III, pp. 400—401 (Alba, Sibiiu, Solnocul int., scaunul Mureșului, etc.).

Pentru vechimea lor relev *Râpa*, ung. *Körösmart*, mai nainte *Rippa* din Bihor (Lipszky, *Rep.*, I, 660; S. Moldovan și N. Togan, *Dict. loc.*, 143) și mai ales *Râpa* (azi *Râpa-de-jos* sau *din-jos*, ung. *Alsó-Répa* și *Râpa-de-sus*, ung. *Felső-Répa*), ung. *Ripa-* s. *Répaľalva*, säs. *Rependorf*, socotită când la Turda, când la Cluj: *Ripaľolua* a. 1336 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 473), pos. *Repafalwa* a. 1381, 1467, 1473, 1507, 1509; pos. *Repafalua* a. 1390; pos. *Repa* a. 1495 (Csánki, *MH*, V, 396; cf. și S. Moldovan și N. Togan, *Dict. loc.*)².

¹) Observația lui P. Skok (*Slavia*, VIII—1929, p. 621), că «rupa» trou «est à séparer de l'aroum. *arîp*, *rup* «precipice», «pentru că „La présence de ce mot en slovene ne parle pas en faveur de l'origine roumaine”, nu este întemeiată: în slovenă se mai găsesc și alte cuvinte de origine românească (cf. *kocelj* și *kacelj*, *puca*, *kostûra*, etc.).

²) *Villa Rapularum* și *Rapuldarum* (mai corect *Rapulorum*) din tabloul dijmelor papale dela 1332—1337 (Pesty, *Magyarorsz. helyn.*, I, 282) traduce ung. *Répa* = *rapuli*, socotit originalul numelui, în locul românescului *râpă* (cf. *Ripa* la 1336).

Partea a doua din Szen[t]-szát (*Zenthzath* a. 1403, *Sensath* a. 1426, *Zenthsaad* a. 1428, *Sensathy* a. 1446, Csánki, *MH*, II, 527) poate fi rom. *sat* «Dorf», care este mai curând corespondentul lui *fossatum*, decât al lui **massatum* (cf. v.-rom. *fsat*, alb. *fšat*).

S(z)eptino(v)cz (*Septinoucz* a. 1472, *Szeptinocz* a. 1489, Csánki, *MH*, II, 587), ca și *Šaptine* (lit. dalmat, în regiunea Scutari, Novaković, *St. Zak.*, 605; S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 294, § 271) și *Šaptinovi* din Verovitica, nu poate fi despărțit de rom. *șapte*, *șapte* < *septem*¹⁾; cf. și n. pers. *Šaptejevič* la Măreți, *Rad*, LXXXI, oo.

Valenovez (*Valenuucz*, *Valenoucz* a. 1472, Csánki, *MH*, II, 533) poate fi derivatul lui *Vălean*, *Văleni* < *vale* «Tal» < *vallis*, -em. Explicarea din *Valentinus* ar fi mai grea (cf. *Valentócz*, *Valentova*).

Zsemenye, lângă Pécs (*A magyar korona országainak helységnévtára*, 1888, p. 743; fără rotacism) - este evident din rom. *gemen*, -ă (cf. arom. *dzeamin*) «Zwilling» < *gēmīnus*, -a, -um, care este foarte obișnuit în toponimia românească și se întâlnește în formele *Geamănul*, *Geamăna*, *Gemena*, *Grindul-Gemenei*, *Pădurea-Gemenei*, *Gemenele*, *Gemeni*, cu formele vechi *Geamârș*, *Geamini*, *Jamiri*, *Jemerești*, atestate prin deosebite documente.

Deși unguresc ca formă, *Vajdafalva* (*Waydafakwa* a. 1506, Csánki, *MH*, II, 533) ne arată existența în aceste părți a organizației în voievodate, obișnuite la Români (cf. și *Bolyár* a. 1473—74, 1498, Csánki, *MH*, II, 475; *Baanfalua* a. 1289, *Banfalwa* a. 1499, Csánki, *MH*, II, 470, etc.)³⁾.

35. Dintre numele de localități din com. *Somogy*, unde se mai găsesc Români și astăzi (vezi Emil A. Dandea, în *Almanahul Societății «Petru Maior»*, Cluj, 1929, p. 86), pot fi românești următoarele, care adeseori sânt dintre cele mai vechi.

¹⁾ Cf. *Hét* în Gömör; *Hetes* (*Kethhetes*, *Hetes* utraque a. 1432, 1468, 1475, 1477; *Utraque Hetes*, *Geowethetes*, *Gerewhethes* a. 1449, *Naghetes*, *Kyshetes*, *Felsewhethes* a. 1460, etc., Csánki, *MH*, II, în Bodrog); *Hetesi* a. 1435, *Hetes* a. 1438, etc., Csánki, *MH*, II, 677, în Somogy; *Hetes*, *Hetés* a. 1335, *Hetys* a. 1336, 1378, *Hethes* a. 1513, în Zala (Csánki, *MH*, III, 61); rom. *Șeptești*, locuință izolată în Vâlcea (D. Frunzescu, *Dicț. top. și stat. al Rom.*, 430); *Optași*, *Optășani* în Olt; *Optzeci* în Tecuciu (*Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, IV, 594).

²⁾ Probabil este vorba de un nume mai nou, căci la Lipszky, *Rep.*, I, lipsește.

³⁾ Adaug aici că în a. 1308 se vorbește în Baranya de o «nobilis domina Barbara nomine, filia Nicolai fratris *Batyz* de genere *Negol*, relicta Thome filij Pauli de genere *Geur*...» (Nagy Imre, *Cod. dipl. Hung. Andegav.* — *Anjoukori okm.*, I, 142). Cum voiu dovedi mai încolo, **Batyz* de genere *Negul* = **Botez* de genere *Neagul*, este un nume românesc. Un Andrei *Batiz* este pomenit în Baranya și în a. 1410 (*Cod. dipl. dom. sen. com. Zichy*, VI, 6), iar un Laurentius și un Bereve (= «Berivoi») «de genere *Negul*» în legătură cu terra și villa Baxa din Baranya încă la 1247 într'un document dat din Pécs (Quinque Ecclesiae) (Fejér, *CD*, VII, 1, 293).

Spre Nord dela Szölös-Györök, lângă *Banom h.*, se găsește pe harta militară austriacă N. *Bányásza*, care este, probabil, rom. *Băneasa*, derivatul cu suf. *-easă* al lui *ban* < s.-cr. *bán* « Herr, Herscher », care este atestat și el ca nume de loc. în Somogy (poss. *Baan* a. 1443, 1536, Csánki, *MH*, II, 589; *Bányi h.*); cf. și ung. *bányász* « băieș ».

Bonnya (villa *Buduna* a. 1229; villa *Bannya* a. 1229—1353; *Bonya* a. 1337; *Bohnya*, *Bonya* a. 1483, *Bonnya* a. 1536, azi *Bonya*, Csánki, *MH*, II, 577), cum am amintit, în cazul că în această regiune nu eră rotacism, poate fi interpretat ca *bună*, ori ca *Bunea* de origine slavă ¹⁾.

Lângă *Bonnya* se găsește pe harta militară austriacă dealul *Osztási h.*, care poate fi identic cu rom. *ostaș* « miles », derivatul lui *oaste* < hōstis, -em., dar și cu ung. *osztás* « parcelare » și suf. -i.

Pentru Csicsal (poss. *Chykol*, *Chichol* a. 1310, poss. *Chichal* a. 1393, *Chychol* a. 1339, 1357, *Chychal* a. 1428, Csánki, *MH*, II, 598) trebuie să presupunem o formă mai veche **Csicsel* = **Čičel* derivată cu suf. dim. -el din n. pers. *Chicha*, cit. *Čiča* (a. 1067, Wenzel, *CDA*, I, 26; *Reg. de Varad*, art. 348; azi obișnuit dincolo de Dunăre și la Arad, mai ales la Țigani, cf. Gombocz—Melich, *MEtSz*, 1018), a cărei etimologie Gombocz—Melich, *l. c.*, nu o cunoaște.

Fără îndoială este un « nomen blandiens », dar la început n'a avut înțelesul de « Stephanus, Stepheerl », pe care l-a luat abia mai târziu. El nu poate fi despărțit de cel al unei seminții de Români apuseni numiți *Cici*. Acesta, după S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 23, este identic cu cuvântul *čič* și *čiča*, care « însemnează la Serbocroați »unchiu« și cu acest termen se adresează un om mai tânăr altuia

¹⁾ În ori ce caz relev aici că numele acestei localități are tocmai forma *bonya* > *banya*, *banyó*, *banyi* « altes Weib » (cf. Szarvas—Simonyi, *MNytsz*, I, 173; Szinnyei, *MTsz*, I, 97—98 și 161), pe care dăruie credința lui Alex. cs (*Magyar Nyelvőr*, XVI, 514 și Szinnyei (*Magyar Nyelvőr*, XXII, 114) a ajuns s'o aibă rom. *bună* « Grossmutter », « altes Weib » și când, prin sec. XVIII, a început să pătrundă dinspre Ardeal în limba ungurească (cf. și ciang. mold. *bunika*, *bunyika*, idem, *Magyar Nyelvőr*, XXX, 179 și XXXI, 183, < rom. *bunică*). Numele de bărbat *Buna* dela 1211 (Wenzel, *CDA*, I, 111; cf. și II, 8), cel al acestei localități, etc., ne arată că *bonya* < rom. *bună* a fost cunoscută și dincolo de Dunăre, iar această împrejurare înlătură explicarea lui Horger, *Magyar Nyelv*, IX, 228—229, și *Magyar szavak története*, Budapest, 1924, pp. 23—24 (cf. și Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 277 și 473): din *jób* = *jobb*, comparativul lui *jó* « bun » + *anya* « mamă », în care desface el pe *jóbonya* « Grossmutter », cunoscut în Vas, Zala și Kalotaszeg. Comparativul este de neînțeles. De ce adevă « buna » sau « bunica » ar fi « mai bună » decât « mama »? Într'adevăr avem un compus născut prin decalcare *jó* + *bonya* (cf. ung. *hegyből*, *szóbeszéd*, *czica* - *micza* < ung. *czicza* « pisică » + *micza* < rom. *mâță* « pisică »; rom. *cocostârc* < *cocor* + *stârc*, *cioclonț* < *cioc* + *clonț*, *babă-hârcă*; fr. *loup-garou*, eng. *mansion-house*, etc.), a cărei formă evoluată *jóbanya* a fost analizată de etimologia populară când în *jó-banya*, când în *jób-anya*, după cum a a apropiat-o de *jó* ori de *anya*. Astfel după analogia lui *jób-anya* s'a putut face un *jób-apa*, *jób-apa* > *jóbopa*, care, după cea a lui *jó-banya*, *banya*, a fost despărțit în *jó-bopa*, *bopa* « Grossvater », « alter Mensch ».

mai bătrân. Numele *Čič* corespunde deci lui »Badea« și probabil și lui »Barbu« al nostru, și-l găsim răspândit la Serbocroați, unde *Čičić*, *Čičavina*, *Čičino*, *Čičevo*, *Čičovac*, sunt nume adesea atestate în documentele slave meridionale¹⁾. Încă în anul 1329 întâlnim în Pinguentie pe Vlahul *Pasculus* (= Pascu) *Chichio*. De Franceschi amintește, după acte triestiene, la 1500, pe un *Ciccio da Segna* (Zengg) și pe un *Ciccio da S. Michele di Lena* (districtul Parenzo)²⁾.

Din același radical cu **Čičel* este deci și *Cicio*, scris în documente *Chichio*, *Chicho*, *Chychou*, *Chichov*, *Chichow*, *Csicsó*, *Ciceu*, etc., cu deosebirea că este derivat cu sufixul slav -ov.

Avem o serie întreagă de nume de localități derivate din acest nume de persoană, pe care ni l-a păstrat numele vechiu al *Ciupei* din Cluj, *Cicea*, ung. *Csicse* (*Chiche* a. 1451, *Chyche* a. 1460, 1519, Csánki, *MH*, 343) și muntele *Cicea* din Turda (*Csicsa*, Lipszky, *Rep.* I, 293)³⁾. Astfel în Somogy (poss. *Chychow* a. 1329, *Chychou* a. 1369, *Eghazaschychou* a. 1373, *Chycho*, a. 1379, 1420, 1469, Csánki, *MH*, II, 598); în Komárom (a) villa *Chichov* c. a. 1235, »terra tawarnicorum dni regis de *Chychou*« a. 1291, *Chicho* a. 1433, *Chichow* a. 1443, *Chichow* a. 1500; b) *Chychow* a. 1268, »iobagiones regales in *Chicho*« a. 1369, »*Chichou* in Wagkuz« a. 1378, *Alsochychow* a. 1387, *Chicho*, *Chychow* a. 1397, 1421, *Chicho* et alia *Chicho* a. 1422, *Alsochycho*, *Felsewchycho* a. 1460, azi *Csicsó*, Csánki, *MH*, III, 497; că este vorba de un nume de persoană ajuns topic ne-o dovedește »*Chicho-haraszta*, vulgo *Churda*« a. 1291, Fejér, *CD*, VI, 1, p. 92, 93; cf. și *Chichov gepwe* a. 1257, Wenzel, *CDA*, VII, 466); Tolna (*Chychou* a. 1375, *Chycho* a. 1412, 1414, *Chyczso* a. 1446, Csánki, *MH*, III, 421); Zala (»poss. *Chychow* in valle Nywey sita« a. 1272, »villa seu terra reginalis *Chichoniug*« a. 1290, poss. *Chicho* a. 1473, azi *Csicsó*, Csánki, *MH*, III, 86, s. v. *Nivegy*); Bács sau Bačka: *Čičova*, ung. *Csicsova* (Lipszky, *Rep.*, I, 11); Varaždin: *Čičkovina* (*A magyar korona orszádgainak helységnevtára*, 1888, p. 770); Zemplén: *Čičovka*, ung. *Csicsóka* și *Čičva*, ung. *Csicsva*, *Csicsva-alja* (*Chychwa* a. 1350, 1363, 1414,

¹⁾ * Cf. Dragomir, *Vlahii și Morlacii* 50, *Originea* 19. Despre diferitele explicații ce s'au dat cuvântului *čič* vorbește G. Vassilich, *Sul' Origine dei Cici*, 112—113, de unde luăm și datele despre întâile pomeniri ale Cicilor în documente (p. 65 ș. u.). Tot la Vassilich se dă (p. 12 ș. u.) o bogată bibliografie critică despre Cici. Etimologia lui I. Popovici (*Romania*, XXXIII, 121—124), care explică numele de *Cici* din cauza rostirii dese a pronumelui *ce*, nu e probabilă *.

²⁾ Dar nu toți aprobă explicarea dată de Pușcariu în lucrarea citată. P. Skok, *Slavia*, VIII—1929, p. 607, se atașează la explicarea lui Popovici, căci: »Cette façon de dénommer le[s] agglomérations est très en usage chez les Slaves méridionaux. On divise les Scr. en *štokavci*, *kajkavci* et *čakavci* d'après *što*, *kaj*, *ča* » quoi *. On appelle *Čačarje* en Slovénie ceux qui parlent *ča*. En Macédoine, *Mijaci* sont ceux qui disent *mije* pour » nous * (*RESL*, VIII, 151). Les *Prleki* slovènes sont appelés ainsi, parce qu'ils disent *prle* pour » auparavant *.

³⁾ Cf. și *Čiče novo* și *Čiče staro* în Zagreb (*A magyar korona orszádgainak helységnevtára*, 1888, p. 770).

1468, 1493, *Nogchichua*, *Kuzepsewchychua* a. 1363, 1372, Csánki, *MH*, I, 333 și 345); Someș sau Solnocul interior (poss. *Chycho* a. 1283; castrum *Chicho* a. 1321; castrum *Chychow* a. 1338, 1340, etc., Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 145, 354, 491, 502 și 557; cu acesta sânt în strânsă legătură: *Csicsó-Györgyfalva* = *Ciceu-Giurgești*, *Csicsó-Hagy-más* = *Ciceu-Haşmas*, *Csicsó-Holdvilág* = *Țapu*, *Csicsó-Mihályfalva* = *Ciceu-Mihăești*, *Csicsó-Pojána* = *Ciceu-Poieni*, *Csicsó-Ujfalú* = *Ciceu-Corabie*, Lipszky, *Rep.*, II, 29; S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.*, p. 47); Ciuc: *Csicsó*, *Csikcsicsó* = *Ciciău* (*Chycho* a. 1541, *Quellen zur Gesch. d. Stadt Kronstadt*, III, 89, și a. 1566 *Székely Okt.*, II, 209; *Chychofalva* a. 1569, ib., II, 271; Lipszky, *Rep.*, II, 29; S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.*, I, c., și O. Liebhart, *Balkan-Archiv*, III, 16—17).

Numele acestor localități sânt concludente pentru originea întemeietorilor lor.

Intr'un document din 1248 se poate citi: « dedimus Mortuam. . . cum nemore *Teulges cherethye*. . . » (Fejér, *CD*, IV, 2, 18, la Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 981, com. Somogy, în hotarul comunei Csege)¹⁾; în altul din 1389: « Montem *Cherethyeshegh* dictum » (*Cod. dipl. dom. sen. com. Zichy*, IV, 281, la Szamota—Zolnai, *MOklSz*, 125); în al treilea din 1467: « Decurrensque ad lacum Remethek thawa tendens directe ad *Cherethyefok* (actele din Lelesz, 78/1, ap. Szamota—Zolnai, *MOklSz*, 135)²⁾.

Pentru Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 981, originea lui *cseretye* este necunoscută (« eredete ismeretlen »). Totuși cel mai vechiu dintre documentele citate ne arată clar că este vorba de *tölgyes* « quercetum », « cerretum », de o pădure de « cer », deci de colectivul românesc *ceret* (cf. și it. *cerreto*; < lat. *cerretum*), atestat chiar și la *Anon. Car.* (cf. *Dicț. Acad.*, II¹¹, pp. 284—285), derivatul lui *cer* (cf. și it. *cerro*, alb. *tšar* « lentischio » și « faggio ») « *Quercus cerris* » < lat. *cer-rus*, -um (vezi Meyer-Lübke, *REW*¹, p. 147, ed. II, p. 177, nr. 1838; G. Meyer, *EWA*, 220)³⁾, prevăzut cu sufixul posesiv sau diminutiv unguresc *-je*.

În toponimia românească găsim *Ceretiani* (scris și *Cerătiani*, *Cerătăoani*, *Certioani*), sat dispărut, fost în ținutul Romanului (I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel Mare*, București, 1913, I, 456, 457, a. 1491; *Ceret*,

¹⁾ În Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, I, c., se dă greșit com. Szabolcs, în care nu există comuna Csege. Mortua « praedium », « villa » « stagnum », « iuxta fl. Tyza » s. « Ticia », « vulgo Zeuleus » aparțineă în secolul XI și XII mănăstirii din Tihany (I. Balaton), fiind aproape de « villa Martus » (cf. Wenzel, *CDA*, XI, 70, a. 1093). În « villa Martus » se găsea la 1211 și nume românești, cum sânt: *Karachun*, *Orda*, apoi *Bocu*, *Mathey*, *Chymothey*, etc. (cf. Wenzel, *CDA*, I, 107—124).

²⁾ Cf. astăzi *Cseréd* în Szepezd (com. Zala) și Köröshegy (com. Somogy) « heute Äcker, ehedem Wald », *Cserédalja* în Köröshegy (Jankó, o. c., 67).

³⁾ Pentru vechimea și întinderea sufixului românesc *-et* (= it. *-eto*, sp. *-edo*, v. -fr. *-oi*) < lat. *-e tum*, vezi G. Pascu, *Sufixe românești*, București, 1916, pp. 31—32. Citez aici numai exemplele cele mai vechi: *cărpinet* (v.-it. *carpineto* v.-fr. *charmoi*, n.-prov. *couprenedo*) < **carpinetum*; *făget* (it. *faggeto*, prov. cat. *fagedo*, sp. *hayedo*,

deal, Gorj (*Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, II, 324), *Braniștea Cere-tului*, Teleorman (ibid., II, 324), *Cerățul*, sat, deal, moșie, pădure, Dolj (ibid., II, 320), etc.

Se știe că mare parte din pământul Pannoniei « besteht vorwiegend aus Kalk, der vornehmlich mit dem pannonischen Flora vorherrschenden Eichenwald bestanden ist »¹⁾.

Dar tot Iosef Pfister ne spune: « An die Ausläufer der Karawanken und der « Savezüge » anschließend erstreckt sich südostwärts das « Zwischenstromland » von Save und Drau.

Es ist in seinem Aufbau durchaus uneinheitlich. Inselgebirge wechseln mit Beckenlandschaften, Fluszebenen voll Sumpfwäldern mit lössbedeckten Gebirgsrändern und waldigen Höhenzügen »²⁾.

Este tocmai locul potrivit ca din contaminarea slavului *čret* « Schilfrohr », « mit Schilfrohrbewachsene Stelle » să se desvolte sensul de « silva paludosa » al croatului *čret*, evoluție pe care a trebuit s'o ajute foarte mult influența românescului *ceret* cu care se aseamănă ca formă³⁾. Așa a trebuit să se nască forma *cseret* și *cserét* « silva paludosa », care se găsește în numeroase documente latino-ungurești privitoare la localități din comitatele Zagreb, Bjelovar-Križ, Verovitica, Bács-Bodrog (cf. Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 980), cu atât mai mult că svarabhakti (insertiunea unei vocale între două consonante) este o caracteristică a limbii ungurești: « postea descendit cum terra fratris sui Nicholai ad locum qui vocatur *cheret*; et in illo *cheret* est magna arbor que vocatur *thul* » iuxta quandam *mlacam*. et ibi intrat in *cheret*, et vadit inferius quoque de illo *cheret* exit *mlaca* quedam, que intrat in Golgowam. . . », a. 1231 (Wenzel, *CDA*, XI, 228; vezi și Szamota—Zolnai, *MOkSz*, 125; cf. și « Ad duas arbores *Tul* et

< *fagetum, frāsinet < fraxinetum, nucet < nucetum, pomet < pometum, socet < sabucetum; arom. arburet < arboretum, chinet < pinetum, etc. Dintre acestea *Făget* este atestat încă dela 1441 (*Faczeth*, Hunedoara, Csánki, *MH*, V, 85); cf. și *Fazecsel* = *Făgețel*, cu metateză (Hunedoara, la Csánki, *MH*, V, 88).

¹⁾ Iosef Pfister, *Pannonien in politisch-geographischer Betrachtung*, I, în *Ungarische Jahrbücher*, VIII—1928, p. 132.

²⁾ O. c., p. 135.

³⁾ Pentru evoluția sensului croatului *čret* cf. rom. *pădure* < *pa d u l e m*, metatezat din *paludem*. În alte regiuni nu s'a întâmplat această evoluție a înțelesului slavului *čret*. Astfel dubletul mai nou *cseret*, atestat în Bihor și Sătmar (Szinyei, *MTsz*, I, 297), pentru care Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 980, trimite cu drept cuvânt la rus. *čerety* « das Schilfrohr; das Rohrschilf; das Ried »; rut. *čerèt*, *očerèt* « Schilfrohr, Schilf; Binse; mit Schilfrohr bewachsene Stelle »; slov. *črèt* « ein morastiger Ort, Ried »; kaj.-cr. *črèt* « silva paludosa », și-a păstrat vechiul înțeles de « arundinetum, cannetum in humido campo », « rohrgies, schilfiges Dickicht auf der feuchten Wiese ». Tot așa și diminutivul românesc *cereteiu* (*ceriteiu*, *ciriteiu*, *cireteiu* și *ceretel*, *ceritel*, *ciritel*) « tufiș », « copăcel », « arbust » I « broussailles, basses, taillis » al lui **ceret* < rut. (o) *čeret* « păpuriș » (cf. *Dicț. Acad.*, III, fasc. IV, p. 301, și P. Skok, *Revue des Études Slaves*, III, 64), căruia-i corespunde ung. *csiritya* (*csilittya*) « arbustum, Busch, Strauch », de-aici *csirittyás* « tufiș », « loc tufos, spinos » (Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1110).

⁴⁾ Gombocz Endre, *A magyar botánikai szótárból*, în *Magyar Nyelv*, X, 18—19, arată cu numeroase exemple că *tul* este identic cu *tölgy* « quercus ».

cher», a. 1273, ap. Szamota—Zolnai, *MOkISz*, 122); «Inde tendit ad locum qui uocatur *Cheret* signatis locis et in loco qui uocatur Gurgus fenerree», a. 1231 (ap. Szamota—Zolnai, *l. c.*); «usque ad nemus quoddam quod *Cherech* [cit. *chereth*] uulgariter appellatur», a. 1244 (ap. Szamota—Zolnai, *l. c.*, și Fejér, *CD*, IV, 1, p. 350, în villa Dubicza, com. Zagreb); «transiens ipsam viam directe vadit per saltus et planities, metis in arboribus signatis ad *Cheret*, ubi super arbore *jegune* est meta», a. 1248 (Wenzel, *CDA*, II, 203); «unum stagnum *Stoysencherit* dictum», a. 1228 (*Cod. dipl. p. Hung.*, VIII, 228; lângă Osiek, c. Verovitica); «deinde transit a quo sum *Chereth*, venit ad arborem zil cruce signatum et meta terrea circumfusum», a. 1271 (Wenzel, *CDA*, VIII, 358; în document se pomenesc și numele terra Marcus filij *Tuol*, *Murga*, *Syrbuk* Stephani, dintre care cel puțin *Murga* pare a fi românesc); «Inde transiens pertransiens vnum *Chereth*», a. 1366 (ap. Szamota—Zolnai, *l. c.*); «Penes siluam *Chereth* vocatam», a. 1432 (ap. Szamota—Zolnai, *l. c.*); *Csereth* a. 1498; *Cserethy*, a. 1504, în Bács (Csánki, *MH*, II, 170); *Csereties* a. 1378; *Cherethyes* a. 1423, *Cherethes*, etc., în Bodrog (Csánki, *MH*, II, 196)¹⁾.

De-altfel în comitatele amintite avem și alte nume de origine românească.

36. Mă voiui opri mai întâiu la comitatul *Valkó*, care nu mai există astăzi, deși a fost unul dintre cele mai mari comitate și a cuprins părți din Srem (Sirmiu), Verovitica (Veröcze) și Požega.

Pentru *Karácsonfelke* sau *Karácsonfalva* (poss. *Karachonteleke* a. 1404; *Charachunfolua* a. 1275, Csánki, *MH*, II, 321) cf. cele spuse despre *Crăciun*, ung. *Karácson*, slav. *Kračun*.

Kornisevez (*Kornysewcz* a. 1506, azi *Krnište* lângă Szlakovczi, în Srem, Csánki, *MH*, II, 326) poate derivă fie din rom. *corniș* = *cornet* < *corn* «Kornelkirschbaum» < *cornus*, -um), fie din n. pers. *Kornis*, deși forma slavă ne trimite mai curând la slav. *кѣрънъ* «câr» + suf. -ишъ + -evc.

Mosayfolua a. 1337, *Musoya* a. 1438 (Csánki, *MH*, II, 336) este un derivat cu slav. -oj, -oje din rom. *moș* «Greis, Grossvater» < alb.

¹⁾ Neclară este transcrierea «ad unam arborem *Cherasys*», a. 1267 (Fejér, *CD*, IV, 3, p. 425), în com. Baranya, ca și *Cheryz*, pământ în regiunea Nitrei, a. 1297 (Fejér, *CD*, VI, 2, p. 116), pentru care cf. *Cheruiz*, apă în com. Sáros (Wenzel, *CDA*, VII, 506).

²⁾ Cf. și *Kornet*, deal în circumscripția Rudnik (Dragomir, *Vlahii și Morlaci*, p. 105; Jireček, *Geschichte der Serben*, I, 155); *Korni'or*, în regiunea Kumanovo (Dragomir, *o. c.*, 103), poate și *Kornica*, sat în Bosnia (*Rječnik*, s. v.); apoi *Corniși*, pădure în Mehedinți; *Cornișul*, deal în Iași; *Dealul-Cornișului* în Botoșani; *Cornișani*, cătun și deal în Gorj; *Cornișorul*, fost sat în Suceava; *Cornișorul*, în Mehedinți și Buzău; *Dealul-Cornișorului* în Dolj (*Marele Dict. Geogr. al Rom.*, II, 659), etc.

moșe, *moče* « Greis, Alter », care în formele *moșul* « Grossvater », *moșa* (< rom. *moașă*) « Hebamme », *mușia* (< rom. *moșie*) « Erbtheil, Antheilsgut » a fost dus de Români până la Rutenii din Bucovina și Colomea (Miklosich, *Über d. Wand. der Rum.*, 59)¹⁾. Acest derivat este cunoscut și astăzi ca nume de familie la Români, în special la Mocani în forma *Moșoi*.

Nask(a)falva sau Násfalva (*Naskfalwa* a. 1401, poss. *Naskafalwa* a. 1412, *Noskfalwa* a. 1427, *Naskfalwa* a. 1438—39, *Nasfalwa* a. 1481, *Nusfalwa*, a. 1491, Csánki, *MH*, II, 337) este identic cu rom. *Nașcu* = *Ionașcu*, *Ionaș*, dim. lui *Ion* (cf. și *Ioandș*, *Iandș* < ung. *János*).

Pul(y)a(falva) (*Pulafolua* a. 1337, *Pulya* a. 1438—39, 1491, *Pwla* a. 1481, Csánki, *MH*, II, 345; *Pula*, Lipszky, *Rep.*, I, 540) alături de care mai găsim *Pul(y)a* în Sopron (« terre *Pula* maior et minor » a. 1225, *Pula* a. 1323, 1359, 1428, *Pulya* a. 1390, poss. utraque *Pula* a. 1410, *Kyspulya* a. 1417, *Kyspula* a. 1420, Utraque *Pulndorf* a. 1425, *Felpula* a. 1430, *Pwla* a. 1459, *Alsopula* a. 1458, *Alsopwly* a. 1519, azi *Alsó-*, *Közép-* și *Felső-Pula*, germ. *Unter-*, *Ober-* și *Mittel-Pullendorf*, Csánki, *MH*, III, 625—626; *Pulah* a. 1325, *Pwla* a. 1474, etc., *Cod. dipl. p. Hung.*, III, 78, 431, 451, IV, 268, 295, etc.); *Pula* în com. Somogy, Komárom, Zala, *Pula vára* în Tolna; *Puliska*, apă în com. Zala (a. 1327, Fejér, *CD*, VIII, 3, 214); *Pudpula* sau *Podpula* în Brusturi, Maramureș (Petrov, *Karpatoruské pomístní názvy z pol. XIX. a z. poč. XX st.*, p. 3) nu poate fi despărțit de n. bărb. *Pula* (cf. și *Poula* a. 1253, Wenzel, o. c., II, 245; a. 1280, id., ib., IX, 279)²⁾, < rom. *pulă* « penis » < lat. *pŭlla* « poulette »³⁾, și de derivatul acestuia *Pulea* (cf. și n. pers. rom. *Puleș*, *Pulca* [și arom.] > *Puica*, și din acesta Petru de *Pulka* a. 1410, Fejér, *CD*, X, 5, 107; *Pulcu* = « *Pulca* », posesor a. 1321, id., ib., XI, 230, de-aici *Pulkova*, în Somogy; arom. *Pulia*, la Th. Capidan, *Fărșeroții*, în *Dacoromania*, V, 175; i-rom. *Puljša* și *Pulić*,

¹⁾ Asupra numelor derivate cu suf. slav. *-oj*, *-oje*, pe care le avem în limba românească (cf. *Băloiu*, *Berivoi*, *Dimoiu*, *Drăgoiu*, *Negoiu*, *Rădoiu*, *Stănoiu*, *Vlădoiu*, etc.) ne lămurește S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 309—310, și E. Petrovici, *Dacoromania*, V, 576—578.

²⁾ Un voevod valah cu numele Luca *Pula* stăpâniă în 1594 satele Pecsél, Alsó-Bán, Felső-Bán, Bartaháza, Tótfalu și Tuzafalva din ținutul Șimleului, jud. Sălajiu (vezi Takács S., *Rajzok a török világból*, II, p. 322).

³⁾ Pentru etimologie cf. Crețu, *Rev. p. ist. arh. și fil.*, VI, 83; Tiktin, *DRG*, 1277—78; Bartoli, *Dalm.*, I, 293, și Candrea—Densusianu, *DE*, I, 220, nr. 1455, care-i explică evoluția formală și semantică în chipul următor: » forma normală **pud* a fost refăcută în *pulă* după pl. *pule* (cf. *oald*); în ce privește înțelesul, pe care-l are și vegl. *pula* și der. rtr. *pulinna*, comp. slov. *kurec*, pol. *kurek* « penis » < *kur* « coq », germ. *Huhn*, *Hänchen* care apar dialectal și cu semnificațiunea de « penis » (*Arch. slav. Phil.*, XXVII, 50); cf. *pasăre* || alb. *pule* « Hühne »; vegl. *pula* « penis »; rtr. *pulla* « Lockruf für die Hühner » (comp. *pulinna* « pudendum viri », Carisch); etc.

la S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, p. 311, 314 și 315; *Pulșa* în doc. lui St. Dușan, vezi *Arh. Ist.*, III, 185, și V. Bogrea, *Dacoromania*, IV, 863; *Pulan*, n. bărb., a. 1243, Wenzel, *CDA*, VII, 138, de-aici « villa *Pulany* » a. 1236, Fejér, *CD*, IV, 1, p. 63, a. 1237, Wenzel *CDA*, XI, 300; *Pulach*, n. bărb., a. 1232, id., ib., XI, 256; *Pulak*, n. bărb., a. 1232, Fejér, *CD*, III, 2, p. 317; *Pulad*, « villa », a. 1279; Fejér, *CD*, V, 2, p. 594), care, ca și *puiu* „poulet” (arom. *pul' ũ* « poulet », i.-rom. și megl. *pul' ũ* « poulet », « oiseau »), *puică* « poulette » (i.-rom. *pul'e* « poulette », arom. *pul'e* « la Pléiade ») < **puleus*, -u-m și **pulea*, -a-m < *pullus* și *pulla*, au putut pătrunde în limbile popoarelor cu care au venit Românii în atingere (cf. bg. *pule* « Eselsfüllen », « Maulesel », *puljak* « Mestize », rut. *pul'a* alles Junge »; n.-gr. *πυλί*, *πουλάρη*; alb. *polist* « asinello »; bg. *pujak*, *pulka*, *pujka* ¹⁾, srb. *pujka* « curcă »; ung. *pulya* « curcă » (Alexics, *Magyar Nyelvőr*, XVI, 69; Szinnyei, ibid., XXIII, 486), *pula* « penis », « membrum virile » (Viski, *Nyelvészeti Füzetek*, XXXII, 57, Turda), *puj* « cucuruz » (Moldova, *Magyar Nyelvőr*, III, 5 și XXX, 173), *puja* « pitic » (j. Alba, Moldovân, *Alsó-Fehér várm. mon.*, I, 2, 587), *pujka* « boabe de cucuruz nesărite, care n'au crăpat ca să se facă cocoși sau floricele » (Viski, *Nyelvészeti Füzetek*, XXXII, 57, Turda; Szabó I., *Koltó szatmármegyei falu nyelvjárása*, Nagybánya, 1912, p. 65); *pjukuca* « poulette » (Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXII, 143 și 502, XXIII, 486 [*pujka*, *pulyka* « curcă » este însă din slavonește, *Magyar Nyelvőr*, XVI, 70, 129, 181, 220, 222 și XXII I, 486]; n.-gr. *πούλια* « la pléiade »).

Radol(-falua), *Radulfalva* (*Radol* a. 1406, *Radolfalua* a. 1435, *Radolfakva* a. 1453, la marginea comitatului Srem, lângă Vinkovci, Csánki, *MH*, II, 346) este formă prevăzută cu articolul românesc -[u]l.

Romonowez a. 1484 (Csánki, *MH*, II, 347), cum am arătat mai sus, fie că se rapoartă la numele populației, la cel de persoană *Roman*, ori la planta *roman* sau *romon*, are la temelia sa pe *Romanus* > *Român*.

Rosinez, *Rusincz* (1. *Rosyncz*, *Rosinc* a. 1437; 2. *Rusynchzenchmyclos* a. 1406, *Rusynchzenhmyklos* a. 1422, *Rwsincz* a. 1443, 1462, *Rosynch* 1454, Csánki, *MH*, II, 347) pare a fi un derivat al românescului *roș* « rot » < *roseus*, -a, -u-m (cf. abruzz. *rōšē*), din care este și rut. *roša* « rotbraune Ziege », ung. *rős* « rot », *röska* « rötlich »; cf. și *rușine* (arom. *ar(u)șine*, megl. *rușoni*, i.-rom. *rușine* « Scham » < **rosionem* sub influența lui *rușină* < *rușiună* (cf. O. Densusianu, *Grai și suflet*, II, 7) ²⁾). Firește, dacă nu trebue cetit *Rușinci* (cf. srb. *Rușani*, *Ruševac*, etc.).

¹⁾ La Bulgari găsim și n. pers. *Pula*, *Pujka*, *Pujčo*. fem. *Pujča*. cf. Weigand, *XVI.—XIX. Jahresbericht*, 142.

²⁾ Dar *Szat*. din pricina formelor în care se întâlnește. care nu se pot ceti *Szát* (poss. *Zoch* a. 1297. *Zath* a. 1387, 1395, 1477—78; oppidum *Zath* a. 1491: azi *Szot*,

Foarte interesante sânt deosebitele forme documentare ale numelui satului *Szent-Mária*: Terra Samaria prope aquas Drava in superiori ville Hagmas a. 1272; Sacerdotes de B. Virgine Maria, *Zemaria*, *Zemariafolua*, *Samaria*; *Scenmaria* a. 1343; *Zenthmaria* a. 1440, 1473; poss. *Zenth Maria* a. 1480, în Srem, Csánki, o. c., II, 352). Forma cea mai veche *Samaria*, *Zemaria* n'are nici fonetismul slav al lui *světъ* și al corespondentelor lui, nici pe cel unguresc al lui *szent*, care apare numai mai târziu (inc. 1440), ci pe cel românesc al lui *sân(t)*, -ă < *santus* = *sanctus*, -a, -um din *Sămedru*, *Sumedru* (arom. *Sămedru*, *Sumedru*, megl. *Sqm-Medru*),¹⁾ care ne lasă să presupunem și o formă **Sămăria* sau **Sămăria* < **Sănmăria* (cf. *Sânziana*) alături de *Sântamăria* (arom., megl. *Stămăria*; cf. alb. *šermeri*, *šumburi* « heilige Maria »).

Usurinez (Vsurinch a. 1395, Csánki, *MH*, II, 359) poate fi un derivat al românescului *ușor* « leicht » < *lěvis*, -e + suf. -(u)șor²⁾, iar Verdi (*Werdy* a. 1437, *Verdi*, *Werdy* a. 1476, Csánki, *MH*, II, 361) identic cu rom. *verde* (arom. *vearde*, megl. *verdi*, i.-rom. *verde*) « grün » < *virdis*, -e³⁾.

Villa Vlach a. 1275 (Csánki, *MH*, II, 363) poate arată populație de origine românească; dar cf. și *Vlach* = « Blasius ».

în apropiere de Ilok, în Srem, Csánki, *MH*, II, 286), nu poate derivă din rom. *sat* « Dorf » < *fossatum*, întocmai cum nu derivă nici *Szata* (*Zata* a. 1360, *Zatha* a. 1379, 1416, 1425, 1491, 1468, 1481, 1487, 1492, 1493, etc.; azi *Szotin*, în Srem, Csánki, *MH*, II, 276 și 287), ci din slav. *sŭtŭ* « favus » > n.-slov. *set*, *sat*, srb. *sat*, rus. *sotъ* (cf. și rom. *Zotu*, care însă poate fi și de origine albaneză).

¹⁾ Pesty, *Magyarország. helyn.*, I, p. XII, relevă din documentele vechi, ca fiind foarte curioase, dar fără a indica data și regiunea unde se găsesc, un *Szompács* = « Sancta Pax » (cf. rom., it. *pace*). *Szompács* se găsește în Zala (*Zumpach* a. 1342, *Zompacz* a. 1476, *Sompach* a. 1513, Csánki, *MH*, III, 112) și, dacă ar avea pe -e la sfârșit, ar putea fi românesc, întru cât în Zala s'a găsit populație românească. *Szent-Demeter* avem în Bács (Csánki, *MH*, II, 161); Srem, azi *Mitrovica* (Csánki, *MH*, II, 233 și 238); Valkó (Csánki, *MH*, II, 351), Baranya (Csánki, *MH*, II, 524-25), Gömör (Csánki, *MH*, I, 147), Odorheiu (*A m. kor. orsz. helységnévtára*, 1888, p. 648). *Mitra* pare deci a fi mai curând slav sudic decât rom. *Mitrea* sau chiar *Medru*, *Medrea* (cf. n. top. *Șămitra* < alb. *Shēmītra* < *Sanctus* [De]metrius, la Th. Capidan, *Fărșeroții*, în *Dacoromania*, VI, 45). Totuși relev că rom. *Sămedru* < *Sanctus* [De]metrius (cu e netrecut în d la Dacoromani, fiindcă -rius formă « poziție moale ») s'a păstrat după P. Skok, *ZRPh*, XXXVIII—1914, p. 552, și S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 294, în numele orașului *Smederevo*, ung. *Vég-Szendró*, dela gura Moravei, care în forma austro-ungară se numia *Semendria*.

²⁾ Cf. *Ușurei* în Vâlcea și Mehedinți, *Ușurații-Dancu* în jud. Cahul (D. Frunzescu, *Dict. top. și stat. al Rom.*, 503).

³⁾ Cf. *Vergey* în Bihor (*A magyar korona országainak helységnévtára*, 1888, p. 723) și *vėrgyi-veres* « pestriț », în Gömör, valea Vály, despre hainele făgăduite în glumă copiilor care numai pentru răsplată vreau să fie buni (cf. Szinnyei, *MTsz*, II, 959); *Verde*, baltă și munte în Mehedinți; *Verde*, baltă în Dolj; *Verde*, insulă în Dunăre, j. Romanăți; *Verde*, sat în Putna (D. Frunzescu, *Dict. top. și stat. al Rom.*, 520); *Verde*, părau, com. Ung.

În sfârșit și aici, ca și în alte părți, *Vajda* (poss. due *Woyvoda* a. 1323, *Voyda*, *Woyda* a. 1381, *Villa Vajda*, poss. *Vayda* a. 1477—78, *Wayda* a. 1472, 1481, 1485, 1491, Csánki, *MH*, II, 360), *Vajdafalva* (*Waydafalkwa* a. 1469, Csánki, *MH*, II, 360) și *Andre-vajda-falva* și *Endreuaydafalua* a. 1398 (Csánki, *MH*, II, 290 și 307) vorbesc de organizația în voievodate a locuitorilor lor.

Unii văd Români în eroii *Krecz* (sau *Kretz*; cf. rom. *creș*)¹⁾, *Kupisza* (sau *Kupissa*; cf. rom. *Cupșa*) și *Raak*, « de Sirmio oriundi », nobilitați de către Bela IV pentru vitejia lor, pomenită de documentele din anii 1256 și 1260²⁾.

Despre « *olahi Romani*, commorantes in partibus Ungarie Transilvanis, Ultrapinis et *Sirmis* », care s'au luminat, vorbește și scrisoarea dela 1345 a Papei Clemente VI către regele ungar³⁾.

Și o scrisoare a banului de Mačva dintre anii 1376—78 vorbește de Vlahi în nemijlocita vecinătate a Sirmiului. Scrisoarea e dată din Mitrovița (« in Sanctodemetrio ») și în ea banul înștiințează pe fratele său, că un individ cu numele Bran a venit acolo (ad illas partes), deci în Mačva, spunând că regele i-ar fi dăruit un teritoriu: « verum esset, quod ipse Branus ad illas partes venerat ad decipiendum homines ibi existentes dicendo, quod dominus rex terram illam ei contulisset et etiam nos. Et per istum modum in illa terra situs kenezii stabat ac etiam aliquos *vlachos* decipiendo deduxit, sed postquam nos audivimus illic equitavimus, et idem Branus de illo loco recessit postquam audivit, quod nos illic equitamus, et dum illic venimus quam plures ex ipsis *olachis* iterum sunt reversi »⁴⁾.

Astăzi nu mai avem în *Srem* nume topice care ar putea fi considerate fără nici o îndoială ca fiind românești: *Baciñci*, pentru care cf. rom. *baciu* > srb. *báč*, are sufixul sârbesc; tot așa și *Batajnica*, care se aseamănă cu rom. *bătaie* < lat. *battualia*; *Gunja*, care mai curând

¹⁾ Rom. *creș* « kraus » a fost derivat de A. Philippide, *Un specialist român la Lipsca*, 70, din **criceus*, iar de către O. Densusianu, *Grai și suflet*, I, 164 (care combate originea veche germanică propusă de G. Giuglea, *Dacoromania*, II, 393—395) de asemenea a fost pus în legătură cu lat. **cirricius* < *cirrus* (cf. și S. Pușcariu, *Dacoromania*, III, pp. 843—844). Din românește ar fi în acest caz bg. *krécavo* (în Banat), Th. Capidan, *Dacoromania*, III, 229; cf. și srb. *krecav*, la Weigand, *Balkan-Archiv*, III, 107—108, care însă se gândește la un rad. slav. *krec* < *krěťсь*, iar acesta din *krěťati*, *krěťoti* « biegen », « drehen » (vezi Berneker, *SEW*, I, 612).

²⁾ Hurmuzaki, *Doc.*, I, 291—294; Fejér, *CD*, IV, 2, 411 și 522; VII, 3, pp. 49—54.

³⁾ Theiner, *Mon. Hist. Hungariam Sacram illustrantia*, Roma, 1859, I, p. 691; cf. și S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, 107.

⁴⁾ *Mon. Hung. Hist.*, 33, pp. 20—21; cf. și S. Dragomir, *ibid.*, care afirmă că « acești *Olahi* erau, de sigur, cei de lângă Drina, care mai existau deci și în jumătatea a doua a sec. XIV ».

Observ în acest loc că pentru traiul și vechimea Românilor din *Srem*, inscripția românească dela sfârșitul sec. XVII, aparținătoare odinioară mănăstirii sârbești de Si atovac (Fruška gora, în *Srem*), găsită în biblioteca liceului din Ljubljana și publicată de P. Skok, în *Dacoromania*, VI, pp. 341—350, n'are nici o importanță, mai ales că însuși Skok arată că provine din Bulgaria.

corespunde sârbo-croatului *gúnj* decât aromânului *gundă* < lat. *gunna*; *Kukujevcí* (cf. și vârfurile *Kukulj*, n. top. *Kukuljani*, *Kukuljanovo* din Modruš-Fiume; *Kukunjevac* din Požega, etc.), pentru care cf. rom. *cucuiu* < **cucullius*, -um < *cucullus*, -um și care ar putea deriva și din s.-cr. *kükulj* ori alb. *kukulj*; *Mikinc* (*Mykynch* a. 1403, Csánki, *MH*, II, 249), pentru care cf. rom. *mic* alături de *Mika*, *Miko* = « Mihail »; *Pisincz* (a. 1308, Csánki, *MH*, II, 251), pentru care cf. rom. *pișă*; etc.

Mangyelosz, din pricina lui *s* final (cf. Csánki, *MH*, II, 236), nu poate deriva din rom. *munceluș* (numai Lipszky, *Rep.*, I, 408, îl scrie cu *ș*: *Mangyelos*, *Mangjelosch*).

Ar rămâne să se cerceteze dacă în *Fruška gora* (= *φραγγοχώριον*), care derivă din *fragъ* « frânc », « latin apusean » (cf. și *Nagy-Olaszi: Franka Villa* a. 1297, etc. Csánki, *MH*, II, 236), nu se găsește ceva ce-ar putea reaminti păstoritul românesc.

37. În Zagreb avem: Vlahović, Vlašić brdo, Čukur ¹⁾, Mošanjei (< *moš* « Grossvater » și « Greis Alter », care derivă din alb. *moše*, trecut și la Bulgari și Greci, Th. Capidan, *Dacoromania*, II, 456 și 538—540; III, 232, și S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 291), Core (< rom. *cioară* > alb. *sorë* « Krähe », cf. sicil., calabr. *čaula*, tar. *čola*, etc., < *čaola*, ap. Meyer-Lübke, *REW* ¹, p. 194, ed. II, p. 227, nr. 2449), Sočanica (cf. *soc* « Holunderbaum » < *sabucus*, -um), Paunović selo (< *pāun*), poate Bović (cf. rom. *bou* « Ochse < **bovus*, -um = *bos*, *bove* m), Čunkova draga (cf. srb. *čúnka* « os animalium », *Rječnik*, II, 100, « alături de rom. *ciunc*, *ciung*, *cionc* « verstümmelt », alb. *tšunk* « schwach », *tsunk*, *tsungu* « Stamm », « Stumpf », it. *cionco*, idem, cal. *ciuncu* « Lahm »), apoi Čuntić (cf. rom. *ciunt*, *ciont* = « ciung » < *ciung* + *ciut* și *ciot*), Struga (poate din rom. *strungă* > srb. *struga*; cf. însă și v.-bg. *struga* « fluctus, navigium »), forme cu articol românesc ca Dančulović (< *Dančul*), Vlašca ulica în Zagreb (cf. T. T. Burada, *Arhiva*, XIX—1908, p. 281 și L. Réthy, *Ax oláh ny. és nemz. megal.*, Budapest, 1897, p. 122), etc.

¹⁾ Identic cu d.-rom. *ciucur(e)* « Franse », etc. și cu i.-rom. *ciur* « mai multe alune când se țin deolaltă », care dela Cihac (II, 491) încoace s'a crezut greșit că vine din ung. *csokor* « noeud, maille, touffe ». « Cum însă cuvântul unguresc se găsește numai în Ardeal, e probabil că Ungurii l-au împrumutat dela Români și nu invers. Forma mai veche, *ciuri*, ca la Istroromâni, se mai găsește regional și la noi (V. Haneș, *Tara Oltului*, 113) și pare a fi pluralul unui cuvânt *cic* (cf. planta *cicușoare*), care e lat. *CICCU* « cocian de poamă », păstrat în limbile romanice cu înțelesuri diferite (« sâmbure », « boabă », « lucru mic », etc., cf. Meyer-Lübke, *REW* ¹, No. 1899). Din acest plural *ci(u)curi* s'a putut reface singularul analog *ci(u)cur(e)*, dacă cumva un diminutiv *CICCULUM* nu va fi existat chiar în lat. vulg. (Derivarea lui *ciucure* din limba albaneză, propusă de K. Treimer în *Zeitschrift f. rom. Phil.*, 1914, 395—96 nu mi se pare probabilă) » (S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 226). Deosebitele etimologii greșite propuse pentru ung. *csokor*, *csukor* se pot ceti în Gombocz—Melich, *MEtsz*, I, 1128—29, care relevă că « originea nu-i este lămurită ».

Vechiu este *Locou* din « unum lacum . . . qui *Locou* nominatur » a. 1228, lângă Kulpa (Wenzel, *CDA*, VI, 465), care probabil trebuie citit *Lacu* (cf. *Lacou*, Wenzel, *CDA*, I, 124; *Fotha* alături de *Fatha*, Wenzel, *CDA*, VIII, 371—372, etc.), iar în acest caz este identic cu rom. *lac* « See » < *lacus*, -um¹⁾.

O apă *Buna* este pomenită în Zagreb la 1255 (Fejér, *CD*, IV, 2, p. 289; cf. și Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, I, 165). Despre explicarea acestui nume am vorbit mai înainte.

Fără a fi de origine românească sânt importante ca termeni pastoralii, duși în tot locul de Români: *Komarnik*, identic cu rom. *comarnic* 1. « Käsehürde », 2. « Milchkammer », care este un derivat al slavului *komara* « Vorrathskammer » (cf. srb. *kómárnik* « das Netz oder der Vorhang gegen Zudringlichkeit der Mücken », *Rječnik*, V, 238), și *Tulnik* = rom. *tulnic* despre care va fi vorba mai încolo.

38. În *Varaždin* poate fi avut în vedere *Struga*, cum am arătat mai înainte; *Vadina*, întru cât acesta, împreună cu bg. *vada* « Bach, Kanal », *vadja* « tranken » (> alb. *vadit* « baden »), ar putea avea vreo legătură cu rom. *vad* « Seichte Stelle im Wasser, Furt, Hafen » (< *vadum*), *Komarnica*, care ne reamintește pe *comarnic*-ul de origine slavă.

39. În *Verovitica*: *Feričanci*, *Feričanaca* (< rom. *férice* « Farrenkraut » < *fēlix*, -e m, cf. și *Ferič*, sat în Bosnia, pl. Bańolučka, din plur. rom. *Ferici*)²⁾; *Șaptinoviei* (< rom. *șapte* « sieben » < *septem*); etc. Mai veche este poss. *Kuny* de lângă *Eszék* (Osik) a. 1341 (Fejér, *CD*, VIII, 4, 541), care ne reamintește de v.-rom., ban. *cuñu* > *cuiu*, i.-rom. *cuñ* < *cuneus*.

40. În *Bjelovar-Križ*: *Vlaška Kapela*, *Vlahinička dolnja* și *gornja*, *Paunovac* < *păun*; poate *Jada* (din rom. *iadă*, fem. lui *ied* < *haedus*, -um, ori, mai curând, din slav. *adъ*, mai rar *jadъ* « Höhle » < gr. *ᾠδης*; cf. rus., rut., bg. *ad*, la Berneker, *SEW*, I, 24, care totuși ar fi trebuit să-și păstreze forma fără -a final, cf. *Jád*, *Jaád*, *Jad* în *Somogy* și *Násáud*) și *Zunei*, care ar putea fi din rom. *june* « jung », « Held », « tapfer » < *juvenis*, -e m, ori din *Žun* = « Iunius » + suf. srb. -*ci*; forma cu articol românesc *Radulovac*, *Raduleze* (< *Radul*), apoi *Buzadovecz* < n. pers. *Buzad* = *buzat* (Lipszky, *Rep.*, I, 487), cum voi arăta mai încolo, etc.

¹⁾ Cf. *lăh* « tău, mocirlă » în Dicț. lui Ballagi, explicat din rom. *lac* (< lat. *lacus*, -um) de Edelspacher, *Nyt. Kőzl.*, XII, 105.

²⁾ Cf. *Feregi*, poiană în Vâlcea; *Ferica*, deal în Neamțu, *Poiana Fericilor* în Neamțu; *Feriga*, poiană și coastă de deal în Muscel (*Marele Dicț. Geogr.*, III, 349—350), *Târsa-Feregdi* (ibid., V, 625); *Ferice* (ung. *Fericse*), în Bihor; *Fericea* ung. *Fericse*), Sătmar; *Fericel* (ung. *Feritsel*), munte în Zărand; *Valea-Ferice*, pârau în Chioar (Lenk, *Lex.*, I, 359—360); *Ferichino*, *Ferikisika* în com. Ugocsa (Petrov., o. c., 35 și 37); arom. *Fearica*. Explicarea din ung. *Feri* = *Ferencz* este mai puțin probabilă.

Ferežani însă probabil este din *feredža*, *feredže* < turc. *feradža*, vulg. *feredže*, nu din *feregă* < *ferecă* « Farrenkraut », arom. *fearică* < *fîlix*, - c e m, din care am arătat că poate fi *Feric* și *Fericanci*, *Fericăna* ¹⁾.

41. În Požega: *Batrina* (Lipszky, *Rep.*, I, 40), din rom. *bătrân* « alt, Greis » < *ve ranus*, -a, -u m dar cf. și srb. *Batric*, *Batrovici*, ceh. *Batrova*; *Bratulyvei* (Lipszky, *Rep.*, I, 64) din *Bratul*; *Kleine Walachei* (= Mala Vlaška), *Sirač*, plur. lui *Sirak* (Büsching, *Gr. Erdbeschr.*, Toppau, 1785, VI. 328, 332); etc.

Amintesc și *Komarnica* și un *Tulnik*, din slav. *tulū* « hohler Zylinder, Köcher, etc. » (cf. Tiktin, *DRG*, 1660), un cuvânt pastoral românesc ²⁾.

42. În Lika-Krbava: *Vlaškopolje*, *Vlahinié selo*, poate *Muntanja*, etc. ³⁾.

43. În Modruš-Fiume: *Vlaška Voda*, *Katun*, *Katunari* ⁴⁾, *Fijani*

¹⁾ În *Petrička* dolnja și *Petrička* gornja, ca și în *Petričko selo* din Zagreb mai curând avem un derivat al numelui de persoană *Petru* (srb. *Petar*) decât rom. *petricică*, cum crede I.-A. Candrea, *Elementele române în limbile slave*, în « *Noua Revistă Română* », I—1900, p. 399.

Nesigură este și *Ramurna potak* a. 1266 și 1285 (*Cod. dipl. p. Hung.*, VII, 104 și 193), afluentul *Garešnice-i* (Ortvay, *Magyarorsz. r. vizr.*, I, 147), care ar putea fi pus în legătură cu rom. *ramură*.

²⁾ Cf. și *Kenezkuta*, « puteus », a. 1232 (Wenzel, *CDA*, VI, 513; și Ortvay, *Magyarorsz. r. vizr.*, I, 424).

³⁾ *Major Vlachia* în « circa Sabete » (sau Sebest) maiorem Vlachiam, circa metas Bosnae in Absan (sau Alsan) et Corbavia » din scrisoarea papei Grigorie XI dela 1 Iunie 1373 (*Cod. dipl. regni Dalm., Cr. et Slavoniae*, vol. XIV, pp. 527—528; cf. și Miklosich, *Über die Wanderungen der Rum.*, p. 5) este, după S. Dragomir, *Vlahii și Morlaccii*, p. 11—12, Muntenia sau Țara-Românească (cf. și P. Skok, *Slavia*, VIII—1929, pp. 607, care trimite la *Glasnik zem. muzeja u B. i H.*, XXX, 314, n. 1).

⁴⁾ După Jireček, *Geschichte der Serben*, I, p. 156 (cf. Th. Capidan, *Dacoromania*, II, 645), cuvânt de origine romanică (cf. it. *cantone*, fr. *cantonner*, gr. *κατοῦνα* « lagăr »). Deasemenea și după G. D. Sera: < *cavitonem > venet. *cavidone*, it. *cotone* « diga, duna », fiind vorba de o organizație militară de « grăniceri » (*Dacoromania*, III, 1092); cf. și G. Giuglea: < cautum + tun = celt. *dunum* (*Dacoromania*, IV, 1553). După N. Jokl, *Zur Geschichte eines Balkanwortes*, în *Indog. Forsch.*, XXXIII, 420—33, din alb. *katunt*, part. verbului *ndén* « întind », însemnând la început deci « cort », « locuință ». După M. Vasmer, *Studien zur alb. Wortforschung*, I, în *Acta et Comm. Univ. Dorpat*, I—1921, pp. 28—30, nr. 39, rom. *cătun* și slav *katun*, fără *t*, este forma veche și originală: „Entlehnung... von einem donau-bulgarischen Hirtenvolke“ (peceneg, cuman?).

Greșit I. Peissker, *Abkunft der Rumänen*, Graz, 1917, p. 47 (în *Zeitschr. des hist. Ver. für Steiermark*, XV—1915, pp. 203—204, 179): dintr'un altaic *choton*, cf. mongol. *choton*, *choton* « tabără » la Radloff, *Aus Sibirien*, I, 513 (cf. P. Cancel, *Dacoromania*, I, 477; C. Diclescu, *Die Gepiden*, I, 172, și Al. Philippide, *Originea Românilor*, I, 842).

Dela Români a pătruns apoi la Bulgari, Greci și la Sârbi: *katun*, *katuna*, cu derivatele *katuniște*, *katunar* (cf. Miklosich, *Über die Wanderungen der Rumänen*, 8, și S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, p. 283). Apelativul *cătun* se găsește pomenit mai întâiu în niște documente din a. 1398, 1399 (*Cod. dipl. s. Rom. imp. com. fam. Teleki de Szék*, I, Budapest, 1895, p. 267, și *Mon. Sl. Mer.*, XLII, pp. 109—111; cf. și V. Motogna, *Articole și documente*, Cluj, 1923, pp. 48—51, și S. Dragomir, *Vlahii și Morlaccii*, p. 23).

(cf. rom. vechiu *fiu* «Sohn» < *fil'u* < *filius*, -um > it. *figlio*, etc.)¹⁾, *Tijani* (cf. rom. *teiu* «Linde» < *tīlium* = clas. *tīlia*, -a m, > it. *tiglio*, etc.), *Tounj* (cf. rom. *tăun* «Bremse» < *tabōnem* = *tabanus*; it. *tafano*, ven., lomb., prov. *tavan*, port. *tabão*, fr. *taon*); poate *Kukulj*, *Kukuljani*, *Kukuljanovo*, despre care a fost vorba mai sus, *Kupa*, *Kupari*, *Rupa* și altele mai puțin sigure²⁾.

44. Pentru a dată prezența Românilor în Croația, afară de *villa Vlach* a. 1275 din Valkó (Csánki, *MH*, II, 363), este de deosebită importanță și apa *Valachycza*³⁾, atestată la 1292 (Fejér, *CD*, VI, 1, 211), care arată că ei se găseau acolo și în secolul XIII.

45. După toate acestea se impune dela sine întrebarea: este ung. *cser*, *cserfa* 1. «quercus, quercus cerris, robur, ilex», 2. «silva quercina», «quercetum», 3. «virgultum quercinum» (cf. în doc. «iuxta virgultum *tuul*», 4. «cortex coriarius», «lixivium coriariorum»⁴⁾) corespondentul slavului *cerъ* (bg. *cerъ*, s.-cr. *cĕr*, slov. *cer*, ceh.-slovac. *cer*) < lat. *cerrus* (> rom. *cer*, it. *cerro*)?

Ce privește fonetismul, deși este adevărat că ung. *c-* (*cz-*) inițial s'a dezvoltat adeseori în *cs-* (*č-*) (cf. ung. *csép* < slav. *čĕpi*, ung. *cső* < slav. *cĕv*; ung. *császár* [mai vechiu *czászár*] < slav. *casařъ*⁵⁾; ung. *csákó* < gms. *Zacke*; ung. *csíz* < gms. *Zise*; ung. *csódör* < gms. *Zelter*, etc.), totuși numele topice venite din slav. *cerъ* ne arată că *c-* (*cz-*) din acesta a rămas neschimbat (cf. *Czerova* > rom. *Țărova*, în j. Caraș-Severin; *Czerova* și *Czerovina* în com. Nyitra; *Czerina*, *Czered* în com. Nógrád; *Czernina* în com. Sáros, Zemplén, etc.). De altă parte românescul *cer* este, se poate spune, identic din punct de vedere fonetic cu ung. *cser*, în vreme ce derivarea acestuia din slavul *cer* presupune o formă ungurească intermediară **cer* (**czer*), rămasă neatestată, deși cuvântul unguresc apare așa de curând. În sfârșit pentru originea românească vorbește și întinderea geografică a ungurescului *cser*. El se găsește în regiunile în care se poate dovedi că a fost și populație românească: Pannonia, Bács, Baranya; dar mai ales în Secuime: Odorheiu, Treiscaune,

¹⁾ Cf. Dragomir și Rada din *Fiiani* la 1599 (I. Bogdan, *Despre cnejii Români*, I. c., p. 35). Sate *Fieni* se găsesc în Dâmbovița și Ilfov (vezi *Marele Dicț. Geogr.* III, 353—354).

²⁾ Astfel vârful *Maj* este mai curând din alb. *mal'* «Berg, Gebirge» decât din rom. *maiu* «Holzhammer» < *malles* (cf. arom., megl. *mal'û*), *Valiț* mai curând dintr'un nume de pers. (cf. *Valentinus* > *Vale*, *Vali* s. XIV la Jireček, *Die Romanen*, II, 3, p. 21), decât din *vale* sau *val*, etc.

³⁾ Cf. *Vlaška Voda* în Modruš-Fiume.

⁴⁾ Atestat mai întâiu la 1075/1217, apoi la 1193, 1262, 1266, 1279, 1280, 1281, 1283, 1285, etc., cf. Szamota—Zolnai, *MOklsz*, 122; E. Gombocz, o. c., în *Magyar Nyelv*, X, 19; M. Czinár, *Ind.*, p. 84, și N. Kovács, *Ind.*, p. 145.

⁵⁾ Ori dintr'un rom. **Cesar*, de mult dispărut.

Erdővidék ¹⁾. Firește, acestea sânt din întâmplare totodată și regiuni păduroase ²⁾.

Admițând originea românească pentru ung. *cser* și † *cserét*, *cseret* > *cseréd* (lângă Balaton) putem da o explicație acceptabilă și pentru *csere* (atestat mai întâiu în secolul XIII) și *cserje* (atestat mai întâiu în secolul XIV), care înseamnă 1. « quercetum », 2. « silva, nemus, vepretum », 3. « quercus, robur, ilex », și pe care Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 966—967 și 984—985, nu le poate explica (« Eredete nincis tisztázva », « hang és alaktanilag . . . viszonyuk nem világos »).

Este vorba de o formă rezultată din *cserét*, *cseret* « quercetum », întocmai ca și *domika*, *damika*, *demika* « puls, pulmentum, jusculum vel intritum casearium », « eine Art Käsesuppe » din *domikát*, *demikát* < rom. *dumicat*, *demicat* (< *dumică*, *demică* « a fărâmița », « a sfărâma »), prin reconstrucția unui nominativ din formele cu -t considerate ca acuzative (« elvonás az accusativusnak gondolt domikátból », Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1386).

46. Dar să ne întoarcem la celelalte nume de localități din com. S o m o g y.

Despre Csoma, Gyalán, Jád, (*Jaad* a. 1329, Csánki, *MH*, II, 615), Karácson- fi- János-*ifalva* (Villa Johannis filii *Karachun* a. 1376, Csánki, *MH*, II, 617), *Karácsonkuta* (*Karachunkuta* a. 1346, id., ib.), Keczel (*Ketel* a. 1231, *Ketelch* a. 1403, *Keczel* a. 1443, *Kecelh* a. 1481, Csánki, *MH*, II, 618), am vorbit sau voi vorbi în altă parte, arătându-le importanța din punct de vedere românesc, chiar și dacă sânt de origine slavă, cum este de ex. *Jád*.

Kás (*Kaas* a. 1229, *Coas* a. 1269, *Kaas* a. 1302, 1424, 1460, azi *Kdsi* între *Nyim* și *Megyer*, Csánki, *MH*, II, 617) ³⁾ trebuie să fie

¹⁾ Cf. Szinnyei, *MTsz*, I, 293; E. Gombocz, o. c., în *Magyar Nyelv*, X, p. 19; Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 957—959, precum și deosebitele numiri topice: *Cher* și *Cheer* a. 1296 (Wenzel, *CDA*, X, 211, 212, 213), *Csyr* a. 1308, 1452, com. Bács (Csánki, *CDA*, II, 146); *Cheres* a. 1407, com. Tolna (Fejér, *CDA*, X, 4, p. 623), a. 1472, com. Baranya (Csánki, *CDA*, II, 478), *Cheri* a. 1434, *Cher* a. 1482, com. Tolna (Csánki, *CDA*, III, 426); *Cser*, *Csertő*, *Cseralja*, *Cserhegy*, *Cserkut*, *Cseroldal*, etc. în satele dimprejurul Balatonului (Jankó, o. c., 66); *Chery*, munte în com. Nyitra, a. 1401, Fejér, *CD*, X, 4, p. 663); *Chery* a. 1387, 1391, etc., Timiș (Csánki, *MH*, II, 17 și 11); *Cherfalva* a. 1345, *Cserya* a. 1484, Valkó (Csánki, *MH*, II, 301), *Cserefalva* (rom. *Cerefaldu*), Mureș (Lenk, *Lex.*, IV, 299), *Cserefalwa*, *Cserőfalwa* a. 1350, etc., com. Bács (Csánki, *MH*, II, 146, *Tserepatak*, pârlău, Târnave (Lenk, *Lex.*, IV, 298), *Tsere-tetej*, munte, în Târnave și Ciuc (Lenk, *Lex.*, IV, 299), *Cserhát* > rom. *Cerhat*, Sătmăr (S. Moldovan și N. Togan, *Dict. loc.* p. 41).

²⁾ În toponimia românească cf. *Cerișor*, sat în Hunedoara (Lenk, *Lex.*, IV, 390), *Valea-Cerilor* (ibid., IV, 390); *Cermăgura*, deal, Neamțu (*Marele Dict. Geogr.* II, 325); *Cerașul*, com. rurală, sat, Prahova; *Ceratul*, cătun, Gorj (ibid., II, 318, 319) etc.

³⁾ Pe harta militară austriacă găsim și *Kdsi ár*, *Kdsi psz*. (de două ori) alături de *Flora h.*, *Karácson*, etc. Cf. și *Kdsó* în com. Zemplén și *Branzova*, *Brindzarka* < *brânză* în com. Gömör, *Brindzova* în com. Zemplén.

identic cu rom. *caș* « *Käse* » < *caseus*, - *um* și *caseum* (cf. vegl. *kis*, it. *cacio*, sard. log. *kašu*, sp. *queso*, port. *queijo*), întocmai cum *Orda* (*Oda*, *Orda* 1536, Csánki, *MH*, II, 633), pe care-l întâlnim și ca nume de persoană, este, cum am arătat, corespondentul românescului *urdă* ¹⁾.

Încă în a. 1055 amintește diploma fundațională din Tihany un « locus » numit *Knez*: « est aliud locus in eodem bolotin inter putu uueieze et *knez* » (vezi Fejér, *CD*, I, 390, și Erdélyi L., *A tihanyi apátság kritikus oklevelei*, 24, și facsimilele).

În legătură cu acest *Knez* Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 132—133, spune următoarele:

» În patria noastră (sic!) sânt 7 sate sau puste, care au numele de *Knéz* > *Kenéz* ~ *Kenész* ²⁾. Se pare că mai de mult au fost și mai multe, căci din diplome se cunosc locuri *Knéz* > *Kenéz*, care cu timpul — cel puțin ce privește numele — au dispărut... Aceste nume topice *Knéz* > *Kenéz* nu pot fi decât formațiuni de-ale limbii ungurești dintr'un n. pers. anterior *Knéz* > *Kenéz*, iar numele de persoană ajuns nume propriu s'a putut desvoltă numai din apelativul unguresc anterior *knéz* > *kenéz* ³⁾. Ungurescul *knéz* > *kenéz* a trebuit să fie în limbă ca apelativ încă de pe la marginea sec. X—XI, căci altfel nu s'ar fi putut naște nici numele de localitate *Knez* de lângă Balaton. În acest timp apelativul a putut să aibă sensul de « dux, princeps, dominus ». Aceasta ne-o arată un loc din Anonymus în care trei fruntași bulgari sânt numiți *kenezus* sau *kenezius*, cf. Anonym., c. 44: « et in eodem bello mortui sunt duo duces cumanorum et tres *kenezij* bulgarorum » ⁴⁾.

Sensul de mai târziu, evident de după sec. XIII—XIV, al ungurescului *knéz* > *kenéz* este: « cel ce colonizează un teritoriu, un sat cu populație în rândul întâiu valahă (dar poate fi și de altă limbă) și este capul acesteia »; de-aici sensul de « șeful satului », « primar » ⁵⁾.

Acest apelativ unguresc *knéz* > *kenéz* nu poate fi cuvânt original unguresc, ci este de origine slavă.

¹⁾ După Jankó, *o. c.*, p. 10: « Von wo der Name her stammt, ist unbekannt ». Cf. *Urda*, sat în Dolj, *Dealul-Urdei* în Gorj, *Urdeș* = Moștenii-Călărășani în Vlașca, *Urdeasca* în Buzău, *Urdești* în Fălciu, *Urdarii-de-jos*, *-de-mijloc* și *-de-sus* în Gorj (D. Frunzescu, *Dict. top. și stat. al Rom.*, 500—501); etc.

²⁾ « Acestea sânt: a) sate: 3 *Knéz* în com. Szabolcs, 1 în com. Timiș și Vas; (pe *Kinyizs*, cf. Csánki, *MH*, I, 211 deocamdată nu l-am avut în vedere); b) puste: în com. Bihor, Somogy, cf. Lipszky, *Rep.*, Csánki, *MH*, I, 517, 612, 693; II, 13, 44, 618, 763 ». [Melich n'are în vedere: *Knežci* din com. Požega, *Knežević kosa* din com. Modruš-Fiume, *Knežgora* din com. Modruš-Fiume, *Kneginec dolnji*, *Kneginec gornji* din com. Varazdin; *Chineja* din jud. Covurlui, etc].

³⁾ « Pentru n. pers. mag. *Knéz* > *Kenéz* n'am date din monumente și documente decât pentru forma latinizată *Knesius*, v. *PBTT*, I, 624, *Arp. új Okt.*, VI, 373 ».

⁴⁾ « Cum a intrat în ungurește slavul *Кнѣзь* cu sensul de « dux, princeps », tot așa a intrat în limba slavă bisericească și în bulgara medievală ung. *úr* cu sensul de « dux », cf. bg. med. *уѣ*, *уѣѣ* « primates, duces », vezi Miklosich, *Lex. p.* »

⁵⁾ « Cf. rom. *chinez* » Dorfschulze » și vezi I. Bogdan, *Über die rumänischen Knezen*, în *Jaglic-Archiv*, XXV, XXVI ». [Observ că forma rom. *chinez* este din ung., în vreme ce *cnez* este de origine sud-slavă, iar *cneaz* « Fürst » de origine rusească].

În limbile slave găsim:

v.-sl. bis. = v.-bg. *кѣнеѣъ* > *кѣнеѣъ* «*ᾠρχων*, fűrst, dux» | v.-srb., srb. *kněz* «Fűrst eines Volkes; Vorsteher eines Gebietes, einer *kněžina*; Vorsteher eines Dorfes», VUK³, HASz.⁹ | cr. *kněz* «comes», BEL-LOSZT., JAMBR. | slov. *kněz* «Graf; Fűrst» | slovac. *knáz* «Priester, Pfarrer» | v.-ceh. *kněz* «Fűrst» | pol. *ksiądz* «Priester, Geistlicher»); (vechiu) «Fűrst» | sorb. *knjez, kněz* «Herr; Pfarrer» | rus. *knjazь* «Fűrstensohn, Prinz» | rut. *knja* : «Fűrst; Gemeindevorstand; Bräutigam». Cuvântul slav este de origine germană, din got. **kuniggs*, v. Berneker, SEW.

Nu este ușor de precizat din care limbă slavă este cuvântul unguresc. Fără îndoială este de origine sud-slavă. Dar este greu de hotărît între limbile slave sudice. Părerea cea mai probabilă voiu arăta-o mai jos. «¹⁾).

Am reprodus cele spuse de Melich pentru că au nevoie de mai multe rectificări.

Mai întâiu forma documentară *Knez* nu poate fi socotită numai decât veche ungurească, ci mai curând originalul din care s'a desvoltat ungurescul *kenéz*. Svarabhakti este o particularitate de totdeauna a limbii ungurești și respectivele forme pot fi considerate ca trecute definitiv în patrimoniul limbii ungurești, ca asimilate, numai dacă au îmbrăcat această particularitate. Deci *Knez* din Somogy a devenit unguresc numai când a ajuns *Kenéz* (a. 1443, 1448, 1462, 1460, Csánki, *MH*, II, 618; poss. *Kenezij* a. 1475, *Cod. dipl. p. Hung.*, V, 328, azi *Kenész*).

Este profund greșită și cu totul de reprobât tendința lui Melich de a socoti vechi ungurești, în tot locul în documente, formele străvechi ale altor limbi, în care ele se păstrează întocmai și astăzi (cf. rom. *Criș*; *Timiș*; *Sibiū* < v.-rom. *Sibiñ*; *Zlatna, Zlacna, Zlagna*; *Bistrița*, etc., pe care, cum vom vedeă, el le socoate derivate din formele presupuse vechi ungurești, din care s'ar fi desvoltat ung. *Körös, Temes, Tömös*; *Szeben*; *Zalatna*; *Besztercze*, nu din formele originale, cf. doc. *Cris(ius)*, slav. *Sibiñ, Zlatna, Bistrica*, etc.), tendință care se vede clar și în explicarea ungurescului *kenéz*.

Dar însuși Melich ne spune că ungurescul *kenéz* după secolul XIII—XIV are sensul de «cel ce colonizează un teritoriu, un sat cu populație în rândul întâiu *valahă* (dar poate fi și de altă limbă) și este capul acesteia». Aceasta înseamnă că în sensul citat cuvântul *kenéz* n'a venit în ungurește direct din vreo limbă sud-slavă, ci prin mijlocirea limbii românești. Dacă Melich ar fi răsfoit literatura privitoare la cnejii români citată într-o notă mai sus, s'ar fi putut convinge că atribuția, despre care este vorba, eră una din cele mai caracteristice ale cnejilor români, începând din cele mai vechi timpuri, căci ei erau: a) *capii*

¹⁾ Din cele ce desvoltă mai departe Melich se desprinde că este vorba de limba slavă sudică care a denazalizat mai curând.

țăranilor așezați în satul întemeiat de ei; nu erau nobili din naștere, dar puteau să câștige nobilitatea dela rege, iar atunci aveau titlul de *nobiles kenexii*, pe care puteau să-l și moștenească; b) erau *conducătorii militari* ai sătenilor din satul lor, iar noblețta și-o câștigau mai ales pentru vitejia dovedită în luptă; 3) erau și *judecătorii* pricinilor mai mici, iar împotriva judecății lor se putea apela la *voevod*, întocmai după cum împotriva judecății voevodului se putea apela la *comes*.

Și interpretarea de « dux, princeps, dominus », pe care i-o dă Melich lui *kenexus* sau *kenexius* din pasajul citat din Anonymus trebuie supusă unei revizuiri. Într'adevăr, nu se poate vorbi acolo de un sens mai vechiu « dux, princeps, dominus » al ungureșcului *kenéz*. Așezarea față 'n față a celor *tres kenexij bulgarorum* cu cei *duo duces cummanorum* nu poate avea decât două rosturi: ori relevă că lui « dux » îi corespunde în limba bulgară (nu ungurească) *knez*, ori că e vorba de niște conducători militari mai mici decât *voevozii* = « duces », cum erau cnejii români, pe care îi cunoșteă Anonimul.

Cât privește în special pe *Knez* dela 1055 din com. Somogy, el poate fi considerat românesc nu numai pentru fonetismul său, ci și pentru că în această regiune găsim și alte numiri vechi românești, între ele câteva care privesc organizația politică și militară, cum sunt *Bányásza* alături de *Bán*, și altele (*Vajda homok* ne vorbește și de un voevod care ar fi existat în Somogy¹⁾).

Mai putem avea un argument pentru românitatea lui *Knez* dela 1055. Aname, la 1093 este atestată, iarăși în regiunile stăpânite de abația din Tihany, « in latere monticuli et infra usque inter duos montes *magna villa Keneaza* » (Wenzel, *CDA*, VI, 70). Acest *Keneaza*, care pare a fi păstrat în *Kanizsa-berek*, poate fi citit *Keneaza* ori *Keneaza*, cu metaforia *e—a, ă, e > -ea—a, ă, e* caracteristică limbii românești, în nici un caz însă nu *Keneža*, cum ar fi trebuit să redea scriitorul ungar al documentului forma sud-slavă *kneža*, pe care am aștepta-o alături de sud-slavul *Knez* (cf. însă slovac., rut. *Knáža*) și pe care o explică Melich, *o. c.*, p. 133—134, astfel: » Din slavul *кѣнедѣъ > кѣнежѣъ* « princeps, dux, dominus » adică putem forma cu ajutorul sufixului *-jъ* adjectivul *кѣнежѣъ* (fem. *кѣнежѣ*, neutru *кнеже*), care înseamnă « *тоу кѣнедѣъ*, principis, ducis, domini (sc. locus, terra, castellum, etc.), des Fürsten, fürstlich, etc. ». Diferitele corespundente slave ale acestui adjectiv sânt: v.-slav. bis. — v.-bg. *кнежѣъ*, *-ža*, *-že* | srb.-cr. *kněž*, *kněža*, *kněže* | rus. *knjazъ*, *-ža*, *-že*, și în forma definită: *knjazij*, *-žaja*, *-žeje* « a principelui, fürstlich » | v.-ceh. *kněž*, cf. *Kněž-most*, *Kněžě-ves* și *kněži* GEBAUER, *Slovn. staroč.* | pol. *księży*, *-a*, *-e* « des Priesters ».

Din acest adjectiv s'a format nu un singur nume topic pe teritoriile locuite de neamuri slave; așa sânt:

¹⁾ Voevodul român avea, cum am mai amintit, atribuțiuni asemănătoare cu ale cnezului, cu deosebirea că se raportau la teritorii mai întinse.

bg. *Kneža*, sat în regiunea râului Iszker, spre Est dela Bela Szlatina, KOGUTOWITZ, *Atlasz* (pe *Karte von der Walachei, Moldau und Bessarabien* von J. T. SCHMID, Wien, 1807, publicată la LIP-SZKY, *Knese*) | cr. și srb. *Kneža Gorica*, *Kneža Niva*, *Kneža Vas*, *Kneža Zemlja* DAN. *Rječ.*, HASz. | slov. *Kneža* « Grafenbach » Karintia MIKL., *Denkschr.*, XXIII, 181 | slovac. *Kňažá* LIPSZKY, *Rep.*, *Lexikon*, 1773, NIEDERLE, Nár. map. « sat com. Árva ». | ceh. *Kněžě-ves* cf. mai sus. | rut. *Kňaža* « sat în Rusia », MIKL., *Denkschr.*, XXIII, 181.

De aceeași origine cu aceste nume slave este ung. *Kanizsa*. Deoarece forma ung. mai veche a ung. *Kanizsa* este *Knězsa*¹⁾ și din aceasta s'a dezvoltat ulteriorul ung. *Kěnězsa* > *Kanězsa* > actualul *Kanizsa*, cuvântul slav pe care au trebuit să-l împrumute Ungurii în secolul X a trebuit să aibe forma *Kněža*. Din apelativul, n. pers. ung. *knez* > *kenéz* nu s'a putut dezvoltă în ungurește forma *Knězsa*, un astfel de nume poate fi format numai din slav. *кнѣзь*, iar în slavă înseamnă « terra, pagus, etc., principis, ducis, domini ». Tocmai pentru aceasta v.-ung. *Knězsa* este un împrumut dela Slavii care locuiau acolo, deci la fel de ex. cu numele *Csongrád*.

E întrebare care popor slav a numit actuala *Kanizsa* în sec. X *Kneža*. Am convingerea că acest popor a putut fi numai de origine slavă sudică. La aceasta ne trimite *e* de după *n*, care este dintr'un mai vechiu *ę*, deci *Kneža* dintr'un mai vechiu **Knęža*, sau **Кънѣжа*. Din *ę* s'a putut dezvoltă *e* numai în bulgară, sârbă, croată și slovenă, în celelalte limbi slave evoluția a fost alta²⁾.

Cnez, cum s'a relevat, înseamnă organizație militară și administrativă după « jus valachicum ». Se va lămuri mai departe, în legătură cu cele spuse despre *Ordou*, scopul acestei vechi organizații militare în Pannonia: apărarea țării împotriva imperiului german.

Ea trebuie deosebită cu grijă de cea a Valahilor Uscoci veniți în Croația și Slovenia în secolul XV—XVII (cf. S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, pp. 95—96). Meritele acesteia din urmă le recunoaște, în 1627, împăratul Ferdinand II, confirmând libertățile Valahilor care le-au săvârșit³⁾.

¹⁾ * Deoarece în ungurește la început n'a existat *zs*, forma v.-ung. poate fi și *Knesa*, din aceasta mai târziu *Knezsa* > *Kenezsa*. Pentru aceasta vorbește și faptul că numele cel mai vechiu al lui *Kenese* (sat în com. Veszprém) este *Knisa* (dipl. gr. a Sfântului Ștefan: *κνίσα*), azi *Kenese*, și și acesta este din slav. *Kneža* ».

²⁾ Cetită *Keneaza*, forma de la 1093 poate fi în ungurește de origine românească; cetită *Keneaza*, poate fi de origine slovacă.

³⁾ Гласник српског ученог друштва, Књига пета, pp. 23—24 : 1627. « Ferdinandus . . . considerantes et expertum plane habentes dictam nationem Valachorum, militarem operam eorum, excubandoque et Vigiliis agendo, quae pro bonno et emolumento partium illarum, et etiam locorum Confinariorum (inde a tempore emigrationis, et condescensionis in sedes et domicilia quae etiam nunc incolunt) exhibuerunt et impenderunt, etiam communi Reipublicae Christianae rebus non nihil commodi attulisse ». — Ibid., pp. 39—40: Statuta Valachorum, *De re militari*,

Amintirea organizației după « ius valachicum » ne-o mai păstrează în Somogy și *Vajdahomok* (*A magyar korona országainak helység-névtára*, 1888, p. 711), numit de obicei numai *Homok* (Lipszky, *Rep.*, I, 245).

47. Fonetism românesc arată și *Ka(z)sok* (*Kosok* a. 1244, *Kosuk* a. 1272, 1280, *Kosuch* a. 1275, *Kosuk* a. 1331, *Kasuk* a. 1348, *Kosok* a. 1391, a. 1475, *Kasukh* a. 1398, *Kasok* a. 1449, 1453, 1485, etc., Csánki, *MH*, II, 617); cf., alături de rom. *cojoc* « Bauernpelz aus Schaf- oder Lammfell », s.-cr. *kožuchъ*, r. *kožych*, rut. *kožuch* și *kožušok* « Häutchen auf der Milch, Sahne », bg. *kožuh*, slov. *kóžuh*, ceh. *kožich*, vechiu *kožuch*, p. *kozuch*, etc., la Berneker, *SEW*, I, 597. Ung. *kozsók* este din românește.

În privința aceasta Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXIII, 250, ne spune următoarele: « Miklosich (*Nyr.*, XI, 271) consideră ung. *kozsók* ca element slav, dar este în rătăcire în această privință. În limbile slave se găsesc numai formele *kožuh*, *kožuch*, iar din acestea nu s'ar fi putut desvoltă ung. *kozsók*, ci numai **kozsú* sau **kozsú* (cf. sl. *lopuch*, *lopuh* > *lapú*, *lapu* [pe care, în deosebire de Halász și Munkácsi, îl socot totuși, împreună cu Miklosich și Ásbóth, de element slav]; v.-sl. *plihŭ* > *pele*; *vlach*, *vlah* > *oláh* [adecă: *olá*]; *čech*, *čeh* > *cseh* [adecă: *cse*]; *měhŭ* > *méh* [adecă: *mé*], etc. Între elementele noastre slave nu este nici unul care ar arăta evoluția *ch*, *h* final > *k*. În schimb pentru originea românească a lui *kozsók* vorbește potrivirea desăvârșită a cuvântului românesc și a celui unguresc atât din punct de vedere formal, cât și semantic, precum și împrejurarea că pe *cojoc* îl întâlnim numai în dialectul ungrimei care a ajuns în contact cu Românii ».

48. Pentru forma de plural în *-i* al lui *mál* (cf. *Mályi* și în Borsod) este deosebit de important *Máli* (*Mále*) (« poss. duo *Maly* » a. 1380, *Male* a. 1405, *Kysmaly* a. 1446, *Maly* a. 1476, Csánki, *MH*, II, 627).

Pluralul ar putea fi nu numai latin, ci și slav, dacă radicalul ar fi slav, și românesc, dacă radicalul ar fi românesc. O formă de plural unguresc în *-i* este exclusă. Poate fi cel mult vorba de un sufix posesiv sau adjectival.

Pentru aceasta va trebui să cercetăm acest nume mai amănunțit, cu atât mai mult că în Somogy se mai găsește și *Szölömál* (villa *Ze-*

Art. VII: « Cum vero tota Valachorum Communitas rebus potissimum bellicis ac militaribus vacet [este devotată], ob idque singularibus privilegiis gaudeat ». Art. XI: « Quocunque autem tempore, quod Deus clementer advertat, quidem impetus aut suspicio majoris momenti oriretur, ex omnibus omnino Capitaneatibus, quotquot inveniuntur Valachi, imo ipsa juventus, decimum octavum annum excedens, ad Turcas et hostes, coniunctis viribus, omni ex parte cum vita et sanguinis effusione propulsandos — subito erunt parati, adeoque militaribus signis . . . excitati intra vel ad summum tres horas cum omni Bellico apparatu, semper ad minimum sex vel septem millia militum Valachorum, in unum locum congregabuntur » (citată la N. Densusianu, *Revoluțiunea lui Horia*, pp. 38—39).

lewmal a. 1403, Zewlewmal a. 1473, Zelemal a. 1474, Csánki, *MH*, II, 649). Și apoi întinderea lui *mal* ne dă o icoană vie despre întinderea de odinioară a Românilor.

Într-o notă a lucrării sale, *Die ungarischen Lehnwörter im Rumänischen I* (*Ung. Jahrb.*, VIII, p. 44), L. Treml scrie: «Nur die überspannte Sucherei nach sprachlichen Beweisen zur Stützung der Kontinuitätshypothese (DENSUSIANU, HLR, S. 317 und *Studii de filol. rom.* Bd. I, S. 14; DRĂGANU DR. Bd. I, 1920—21, S. 125) vermag es zu erklären, dass rumänische Gelehrte Wörter wie *mal* «Ufer, Hügel» durch dick und dünn als walachische Entlehnungen [in ungurește] hinzustellen sich bemühen. Wenn sich auch walachische Vermittlung für diese in der älteren ungarischen Toponomastik häufiger belegte Bezeichnung nachweisen liesze, würde man daraus mit WEIGAND höchstens darauf schlieszen dürfen, dass es sich um eine verhältnismässig späte Entlehnung von den süddanubianischen Einwanderern handelt (ältester Beleg von 1219 *Zewlewmal* Mon. Hung. hist. diplom. Bd. XI S. 402) vgl. BA ¹⁾ Bd. I (1925) S. 9, *Ortsnamen im Ompoly- und Aranyos-Gebiet*. Auch die von ihm angeregten ON-forschungen (in allen bisher erschienenen Bänden des BA. s) stellen einstimmig fest, dass die rumänische Bevölkerungsschicht die neueste Namensgeberin ist. Die von DRĂGANU zitierte ON-form *Ardou-nyars* aus dem Jahre 1248 ANN Bd. II, 1923. S. 246 ff. Toponimie și Istorie. Ardou = *ardău* < erdővó) gehört überhaupt zu den ältesten toponomastischen Spuren eines siebenbürgischen Walachenbevölkerung. Belegen für ungarische Lw » ²⁾.

Socotind de deosebită importanță acest cuvânt pentru teza sa, despre care afirmă că este «obiectivă», dar stilul o arată «tendențioasă», revine asupra lui amănunțit într'un articol cu titlul *Une illusion de linguistique roumaine: Roum. Mal et hongr. Mál*, publicat în *Revue des études hongroises*, VI, No 4, Octobre-Décembre 1928, pp. 375—378.

În același ton deosebit de agresiv polemizează din nou cu teoria lansată de Hasdeu (*Cuv. den bătrâni*, I, 289—290), după care rom. *mal* este de origine magareză, și din românește a intrat și în toponimia ungurească. Această teorie, ne spune Treml, a fost admisă de Tiktin, p. 945 ³⁾, și susținută de Densusianu, în *Urme vechi de limbă* (în *Studii de filol. rom.*, București, 1898, p. 12 ș. u.) și în *Histoire de la langue roumaine*, I, p. 17, și de Drăganu (*Dacoromania*, I, pp.

¹⁾ *Balkan-Archiv*. — N. D.

²⁾ Nu știu cum potrivește Treml această afirmație cu teoriile sale, întru cât acest *Ardó-Nyárs* sau *Nyárs-Ardó* se găsește în com. Sáros. Crede și Treml că au fost acolo Români statornici în sec. XIII?

³⁾ Afirmația privitoare la Tiktin este neadevărată, căci iată ce spune acesta: «Pfleget zu alb. *malj* «Berg» gestellt zu werden, wofür MUSCEL ~ «Berg» Weig. *JB.*, VIII, 316 spricht. Doch bedarf letztere Angabe weiterer Bestätigung». Deci n'are nici un cuvânt despre *mál* din toponimia ungurească. — N. D.

125—126). Dar se știe încă dela Budenz, *Magyar-ugor összehas. szótár*, p. 610, că *mál* nu este decât dubletul lui *mell* «poitrine», și dă celelalte paralele fino-ugrice.

Istoria internă a cuvântului *mál* în ungurește, ca și evoluția lui semantică, justifică, după părerea lui Treml, teza fino-ugrică. În documentele ungurești cele mai vechi n'are sensul românescului *mal* «montagne», ci numai pe cel de «lature bătută de soare», «*délnék fekvő*» (meleg) *hegyoldal*» (*MTsz* și cum arată compusele *hőmál*, *verőmál*, cf. articolul lui Zolnai, *Föld és Ember*, 1921, p. 141). *Zevlevmal* (*Mon. Hung. hist. dipl.*, XI, p. 402, a. 1219), cel mai vechiu document, care are pe *mal*, este ungureșcul *Szölőmál*¹⁾. Treml dă și alte documente și arată, după D. Pais, *A mál változatai, Magyar Nyelv*, XII—1916, pp. 168—173, și Zolnai, *l. c.*, că *mál* mai are formele *-mály*, *-maly*, *-máj*, *-mány*, *-mán*, *-má*, *-ma*.

Mai târziu, prin extensiune, a putut să ia sensul de «colline, montagne», urmând o dezvoltare semantică care se înțelege ușor.

În ungurește s'a păstrat și o a doua accepție a cuvântului ungureșc *mál* «pars corporis infra pectus, venter; Brust, Wamme» (cf. *farkas-*, *hiuz-*, *hölgy-*, *nyúl-*, *pégyvet-*, *ravasz-*, *róka-mál*; sau *sármány* < *sármál*, etc.), care lipsește din limba română.

Sensul cel dintâiu este rezultat din cel din urmă prin creație metaforică cf. *a hegy málja* «poitrine de la montagne», ca și *a hegy lába* «le pied de la montagne». Cum s'ar putea explica trecerea sensului de «montagne» al românescului *mal* la cel de «poitrine»?

Cuvântul *mal* nu mai este înțeles astăzi. Dar el există în numeroase compuse. Acesta este un argument pentru vechimea lui în ungurește, unde este mai vechiu decât începerea raporturilor ungaro-române.

»Un motiv mai mult pentru a înlătura orice tentativă de a face să vină *mál* prin filiera română din tracică (Hasdeu) ori din ilirică (Densusianu)²⁾. Este tot atât de puțin permis să stabilim raporturi între ung. *mál* și rom. *mal*, pe cât de puțin permis este să derivăm ung. *fiú* «garçon» (f. *poika*; vog. *pī*, *pi*; ost. B. *po-χ*, ost. Irt. *poχ*, *paχ*; zür. *pi*, Budenz, p. 523) din rom. *fiu* < lat. *filium*.

Într'adevăr toate criteriile lingvistice concurează pentru a scoate în relief caracterul fino-ugric al lui *mál* și deci toate speculațiile lingvistice privitoare la acest cuvânt se izbesc de greutatea de neînvinș (p. 378).

Treml rămâne la jumătate drumul. Atât înseamnă doar a constata că nu există nici un raport între românescul *mal* și ungureșcul *mál*

¹⁾ Comitatul Hont, în hotarul comunei *Szebeléb*. Se mai găsește: *Zelevmal* a. 1403, *Zevlevmal* a. 1473, *Zelemal* a. 1474, în Somogy (Csánki, *MH*, III, 529 și 649; vezi mai sus!). Acesta se ținea de Mindszent, apoi, împreună cu acesta, de Szigetvár, la 1470 fiind socotit la com. Baranya, apoi la Somogy. — N. D.

²⁾ Pentru problemele care se grupează în jurul acestui cuvânt cf. Tagliavini, *Beiträge zur Etymologie und Semantik mit Berücksichtigung der kaukasischen Sprachen*. Caucasică, 1926, III. — N. A.

și a nu da nici o explicație pentru cel dintâiu ¹⁾. Ne așteptam la mai mult și la ceva mai precis. Și apoi bună-credința lui Trembl lasă uneori de dorit. Iată dovezi pentru acest caz ²⁾.

Mai întâiu, ca să producă iluzia imposibilității intrării lui *mal* din românește în ungurește, afirmă o neexactitate, anume că acest cuvânt românesc cu sensul « Ufer », « Hügel » nu este vechiu, ci « gelehrtes Wort ».

Un cuvânt atestat în jumătatea I a secolului XVII la Berânda (cf. Hasdeu, *l. c.*), în *Învățăturile lui Neagoe Vodă Basarab dela 1651* (Gaster, *Chrest.*, I, 165), la Miron Costin (id., *ibid.*, I, p. 199), etc., nu poate fi nou. El este popular, cum știu toți cei ce cunosc limba română și îl găsim nu numai în numeroase texte populare (cf. *Să te bați ca apa de maluri*, *Șezătoarea*, II, 12; *Să nu te înnece ca Țiganu la mal*, *ibid.*, ori *malurile ți se năruie*, *Șezătoarea*, IV, 12; *Frunză verde de pe mal*, Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 158; *Că pe malul Nistrului*, id., *ibid.*, 517; *malurile cercetând*, Alecsandri, *Poezii pop.*, 134; *Chima râului pe malul părăului*, Creangă, *Pov.*, 205; *Se aruncă cu calul în apă, o trece înnot dincolo la cela mal*, id., *ibid.*, 237; *Să se înnece tocmai la mal*, Ispirescu, *Leg.*, 59), ci și în proverbe și locuțiuni, ca *a da de mal* (cf. *a da de răpă*), *a se înnece la mal*, *a fi cât un mal*, etc. (vezi Zanne, *Prov.*, I, 207, 208, 273, 570; II, 232, 233, 510, 580, 767;

¹⁾ Dau aici un exemplu din altă ordine de idei. În goana după polemică, Trembl își permite să atribue adversarilor săi lucruri tocmai contrare celor spuse de ei. Astfel pe p. 308, n. 4, scrie: « Dasz *belşug* kein etymologisches *l* haben kann, wie das ausser ALEXICS und ASBÓTH auch DRĂGANU annimmt (S. 16), werden wir an anderem Orte ausführen ».

E vorba de p. 16 din articolul meu « *Despre l > y și dispariția acestuia în românește* » (Extras din « *Omagiul lui I. Bianu* », București, 1927), unde scriu din cuvânt în cuvânt următoarele:

» Cele spuse despre *l*, *y* și dispariția acestuia, explică forma unor cuvinte din limba noastră.

Simonyi, *o. c.*, p. 222, ne spune că în limba ungurească „în secolul XVI se găseau și forme duble ca *bolt* și *bót*, *nyolc* și *nyóc*. Urmarea a fost că această schimbare analogică *a cuprins mai multe cuvinte, care la origine n'aveau în radical l, ci ó* (*o* lung, în vechime *ou*); astfel s'a născut și stabilit *boldog* < *bódog*, « fericit », *oldani* < *ódan* « a deslega »; toate aceste forme cu *l* se ivesc mai întâiu în secolul XV »⁴. Dintre cuvintele intrate în limba noastră din ungurește *aşă* s'a născut, de *pildă*, *belşug* < ung. *bölség*, în loc de *bóség* [G. Alexics, *Magyar elemek az oláh nyeluben*, Budapest, 1888, p. 38—40] și *bălcu* < ung. *bulcsu*, *bulcsü* < *bücsü* (cf. *bocsátani*) [Id., *ibid.*, p. 33] « (cf. și Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 510—513, 428—429 și 566).

Cu un cuvânt a arătat că dint'o formă fără *l* s'a născut una cu *l* înseamnă, după Trembl, a presupune un « etymologisches *l* »! Și Trembl mai vrea să-și desvolte teoria « an anderem Orte »!

²⁾ Și C. Tagliavini, care crede altfel că Trembl dă « un buon contributo che tende a dimostrare una cosa sicurissima: che l'ung. *-mál* nei toponimi di tipo *Zevlev-mál* non è prestito dal rumeno come credono Hasdeu..., Densusianu... e altri », este nevoit să constate că « Il T. dimostra dunque benissimo la parte negativa, ma non se addentra nel problema dell'origine del rumeno *mal* « riva »; probabilmente egli ammette un'origine illirica, come è ormai oggi « communis opinio » » (*Studi Rumeni*, IV — 1929/30, pp. 148—149).

V, 131; VI, 242, 379, 380, 511; IX, 486). Firește, îl găsim și în limba literară (Drăghici, *Rob. Cr.*, 24; S. Marcovici, *Dat.*, 10, 14; C. Negruzzi, I, 66; Gr. Alexandrescu, *Med.*, 26; Alecsandri, *Poezii*, I, 11, 13, 193, II, 108, III, 12; Odobescu, I, 13, 22; Caragiale *Mom.* 54; Coșbuc, *Fire de tort*, 125; Vlahuță, *Rom. pit.*, I, etc.).

Rom. *mal* nu înseamnă numai «țarm(ure)» (cuvânt cu care se întrebuințează în concurență), cum apare din exemplele citate, ci și «munte», «deal», «dâmb», «ridicătură». Acest sens a fost relevat de Densusianu, *Studii de fil. rom.*, p. 13, în baza unor comunicări din jud. Tecuci, Prahova și Râmnicul-Sărat. D-l C. Lacea mi-l comunică din jud. Brașov. În comunicările pentru *Dicț. Acad.* găsesc: «*Mal* sau *mălușteu* numește poporul o mică ramură de deal, cu coaste repezi sau și prelungi. Tot *mal* se numește o neînsemnată grămadă de pământ scos cu ocaziunea săpării unui puț. *Mal* se mai cheamă și țărmurile apelor curgătoare» (com. Drajna, jud. Prahova, H. XI, 322). «*Măgură* = *mal*» (com. Poieni, j. Muscel, H. IX, 387). *Am un cal cât un mal* (Teodorescu, *Poezii pop.*, 141). Figurat: *Sticla deșartă, aruncată în crâșmar, se sdrobește de marginea tejghelei, iar el cade mal peste trupurile celorlalți tovarăși* (I. Ciocârlan, *Pe plaiu*, 197).

Și acest sens a intrat în proverbele și locuțiunile populare: *Cât mi ți-i malu'* = «e foarte mare [cât un munte] și gros, dar leneș» (Târgul-Neamț, rev. *Ion Creangă*, IV, 51; cf. ex. *Am un cal Cât un mal* citat mai sus). — *Ce greu? Nu vezi că-i coșcogemite mal de om, vorbi un altul* (Dunăreanu, *Chinuții*, 223); *A fi cât un mal* = «om înalt, mare, «mătăhălos» (Zanne, *Prov.*, IX, 486).

Mal cu înțelesul de «deal» este atestat și în dialectul istroromân (cf. Miklosich, *Rumunische Untersuchungen*, 1881, I¹, p. 34, și O. Densusianu, o. c., p. 12; apoi S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, p. 225, § 199, care adaugă că este «dat numai de Maiorescu și contestat de Tercovic»). Că *mal* a fost cunoscut de Românii din vestul Peninsulei Balcanice, ai căror urmași pot fi, după unii, Istroromânii¹⁾, se vede și din faptul că în secolul XIV se găsește în Sârbia numele *Mal* al unei localități (vezi *Rječnik*, VI, 405).

Afară de cele două sensuri de mai sus, dialectul dacoromân mai cunoaște sensul «pământ argilos», «humă întrebuințată pentru spoirea caselor celor nevoiași»: *mal* = *argilosa terra* (Anon. Car.); *Malul este o substanță albă, argintie și lunecoasă care se găsește prin munții județului Suceava. Cu el, miuit în apă, se spoesc casele în loc de var. Malul este alb ca varul, dar se iea pe haine. Peste iarnă se strânge în pod făcut boțuri* (Pamfile, *Industria casnică*, 382); *Malul e alb, argintiu, lunecos. Inlocuiește varul, dar se iea; se păstrează în boțuri* (Pamfile-

¹⁾ Vezi S. Dragomir, *Originea coloniilor române din Istria*, București, 1924, și *Vlahii și Morlaci*, Cluj, 1924, și mai ales S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, București, 1926, p. 3 ș. u., unde se dă toată bibliografia chestiunii.

Lupescu, *Cred.*, 228); *mal* = *humă, un feliu de pământ vântat ori albicios ca varul, luciu la pipăit cu care sătenii sărmani spoesc casele*, *Şez.*, II, 42; *mal* = «*pământ lutos, ca moina*» (Ieud, T. Papahagi, *Graiul şi folklorul Maramureşului*, Bucureşti, 1925, p. 224); *Nevăstuica ş'-a aflat la malul de pe părete* (*Şez.*, II, 81); etc.

Lex. Budan desparte sensul acesta în trei: 1. «*letiu*», «*lut*», «*argilla*», «*lutum*»; 2. «*leşpede*», «*un fel de piatră puturoasă*», «*lapis schistus*», şi 3. «*o piatră năsipoaşă*», «*lapis arenaceus*».

Cu sensul din urmă, dar în forma *meal* se găseşte în Monor (j. Năşăud)¹⁾, unde se scoate din dealul *Picui*²⁾.

Toate cele trei sensuri arătate mai sus au intrat în toponimie, unde este greu să le deosebim, deşi uneori se vede şi aici cu ce sens avem a face (cf. de ex. *Valea Malului*, care poate fi «*valea de unde se scoate mal*», etc.).

Din *Marele Dicţ. Geogr. al României, Dicţ. Geogr. al Basarabiei şi Bucovinei*, Ign. Lenk von Treuenfeld, *Siebenbürgens geographisch-, topographisch-, statistisch Lexikon*, Wien, 1839, O. Densusianu, *o. c.*, p. 12, şi I. Jordan, *Rumänische Toponomastik*, p. 15, ne putem da sama de marea întindere a lui *mal* în toponimia românească: *Malul* (Ialomiţa, Muşcel, Neamţu, Teleorman, Vlaşca), *Malul alb* (Tecuciu, Vâlcea), *Malul Buştei* (Prahova), *Malul Cerbului* (Muşcel), *Malul cu gaură*, *Malul cu sare* (Buzău), *Malul-de-jos* (Vlaşca), *Malul-de-răsună* [= «*Malul care răsună*»] (Prahova), *Malul-de-sus* (Vlaşca), *Malul Lupului* (Prahova), *Malul-mare*, *Malul-mic* (Dolj), *Malul Podurilor* (Muşcel), *Malul-roşu* (Olt, Prahova, Teleorman, Vlaşca), *Malul-spart* (Ilfov), *Malul Țiglăului* (Suceava), *Malul-Ursului* (Prahova), *Malul-Viei* (Muşcel), *Malul-vântat* (Argeş, Prahova), *Faţa Malului* (Buzău), *Pârăul Malului* (Tecuciu), *Valea Malului* (Muşcel), *Malurile* (Bacău, Dâmboviţa, Râmnicul-Sărat), *Măluşelul* (Buzău, Râmnicul-Sărat); *Mal*, ung. *Mál* (Caraş-Severin), *Mal*, ung. *Ballaháza* (Sălagiu), *Mal*, lângă Homorod-Almaş (S. Moldovan, *Țara noastră*, Sibiu, 1894, p. 337), *Măluţ*, ung. *Ómlásalja* = «*partea din jos a râpei sau surpăturii*» (Somes), la care se pot adăuga şi în Transilvania numiri ca *Valea Malului*, *Pârăul Malului*, *Dealul Malului*, *Vârful Malului*, etc.

În forma *meal* se găseşte *mal* şi la Aromâni, însemnând nu «*mal sau ţărm(ure) de râu*», ci «*panta cam răpoasă a unui deal sau munte*». Per. Papahagi, *Dunărea*, I—1923, p. 125, ne spune despre acest cuvânt că » se aude atât la Avela cât şi la Perivole (Nuşi Andin; Toli Tulliu). Nu încapă îndoială că avem acelaşi cuvânt, ca şi dacoromânescul «*mal*». Arom. *meal* în loc de «*mal*», se explică ca şi *preagu*, pentru *pragu*; *fleamă*, în loc de *flamă*; *greasu*, pentru *grasu*; dr. *fleac*, pentru *flac*, etc. «*Totuşi explicarea ar putea fi şi cea pe care voiu da-o mai încolo pentru mal, meal «lapis arinaceus» (Lex. Budan, Monor).*

¹⁾ Com. A. Bugnariu.

²⁾ *Máll* cu sensul «*pământ alb*» se găseşte şi în ungureşte, în regiunea Bihorului care, cum se ştie, a fost puternic influenţată de limba românească (cf. *Magyar Nyelv*, XI—1915, 91).

Afară de acest *meal* se mai găsește unul în dialectele sud-dunărene, care n'are nici o legătură cu *mal*-urile dacoromâne, nici ca sens, nici ca etimologie: arom. *mal*, *mală*, adv., subst. «mult», «foarte mult», «o grămadă»: *mală de aîi* = «o grămadă de ani» (Per. Papahagi, *Basme aromâne*, București, 1905, 12/13); *mal di lână* «o grămadă de lână» (id., ibid., 300/26); *mal di mușuteți* = «o mulțime de frumuseți» (id., ibid., 360/24); *mală nî deadi* = «mult mi-a dat», *mal di lucrî* = «multe lucruri» (I. Dalametra, *Dict. macedo-rom.*, București, 1906, p. 127); megl. *mălu* = «avutul», «avuție» (Th. Capidan, *Meglenoromânii*, I, București, 1925, p. 97).

Acesta, ca și alb. *mal* «Masse, Fülle, Reichtum, Überfluss», srb. *mal* «Vermögen», bg. *maldžija*, n.-gr. *μαλ'* [γρόσια, κόσμος] derivă din turc. *mal* «Güter», «Habe», «Reichtum» (cf. G. Meyer, *EWA*, 256; Miklosich, *EWS*, 181; G. Pascu, *Dict. ét. macéodoroumain*, II, 148).

Având în vedere toate aceste fapte, în special prezența lui *mal* în toate dialectele, deci existența lui în limba română înaintea elementelor ungurești dacoromâne, filologii români și neromâni (Miklosich, *Slav. Elem. im Rum.*, p. 8 și 10; Hasdeu, *Cuv. d. bătr.*, I, pp. 288—290; Gaster, *ZRPh*, II, 473 și III 472; G. Meyer, *EWA*, 256—257, care explică schimbarea de înțeles din «munte» în «țarm(ure)» astfel: «der Wechsel der Bedeutung würden denjenigen im asl. *brěgъ* «Ufer» gegenüber deutschen *Berg* entsprechen»; Tiktin, *DRG*, 945; Densusianu, *Studii de filol. rom.*, 12—14, și *Histoire de la langue roumaine*, 17, 349—350; Philippide, *Originea Românilor*, II, Iași 1928, p. 720, etc.), au avut tot dreptul să se gândească, pentru a-l explica, la alb. *mal* «Berg», «Gebirge», un cuvânt cu aceeași formă și cu același sens, nu la ung. *mál*, care, ziceau ei, «în limba ungurească nu există astăzi și nici nu este atestat în trecut» în aceste sensuri ca cuvânt simplu (de acord cu Szinnyei, *MTsz*, I, 1390: «összetett helynevekben», și chiar cu Trembl, care ne spune singur că «*mál* nu mai este înțeles astăzi», «dar există în numeroase compuse»). Iar ținând socoteală de faptul din urmă și că eră vorba de același sens, chiar și dacă ar fi greșit din punct de vedere material, n'au făcut nici o greșală metodică, gândindu-se să explice din românescul *mal* pe *mal* din numeroasele nume topice compuse atestate în documentele din sec. XIII și XIV, așa încât atacurile lui Trembl împotriva lor nu sânt deloc îndreptățite. Legarea românescului *mal* și a albanezului *mal'* de un radical *tracic* (Hasdeu) ori *iliric* (Densusianu) nu a fost făcută fără rezerve: (Hasdeu, *Cuv. d. bătr.* I, p. 290, strecoară un «probabilmente», iar Densusianu, *H. l. r.*, I, 349—350 zice: «Nous ne saurions ainsi décider si le roum. *mal* vient de l'illyrien ancien ou de l'albanais (*mal'*)», dar crede că vechimea pare a vorbi pentru originea ilirică).

Cât mă privește pe mine, în *Dacoromania*, I, pp. 124—126, n'am făcut decât să citez părerile lui Hasdeu și Densusianu despre *mal* ca sprijin pentru altă etimologie.

Dar puțin importă că românescul *mal* ar fi tracic ori iliric. Să admitem că e albanez (și în această privință toți învățații citați sânt de acord). Și în acest caz *el a trebuit să intre în limba românească înainte de a ne întâlni cu Ungurii*. Iar acesta este un important punct câștigat în privința raportului dintre cuvântul românesc și cel unguresc.

C. Tagliavini, la care ne trimite Trembl, spune în fond același lucru, căutând o nouă explicație a radicalului lui *mal* (pp. 5—6): » Alb. *mal'* — das ins Rumän. übergegangen ist, oder von diesem vielleicht aus derselben illyr. Quelle geschöpft ist (vgl. *Di-mallum* ¹⁾ des Livius) — mit der Bedeutung « Ufer » (vgl. für den Bedeutungswechsel d. « Berg » und asl. *breg'* « Ufer ») ist von G. MEYER ²⁾ mit asl. *iz-moleti*, n. sl. *moleti* « hervorragen » zusammengebracht worden. Doch befriedigt diese Etymologie wenig in Hinsicht auf die illyr. Reihe (der Stamm findet sich auch in vielen ung. Ortsnamen, wie schon HASDEU ³⁾ gesehen hat) ⁴⁾.

Ich glaube also, dass alb. *mal'*, illyr. *mall* im Verhältnis zu illyr. **magyl*, **magul* (das durch sl. *mogila*, alb. *magulë*, rum. *măgură* bezeugt wird) eine synkopierte Form darstellt, genau so wie das ngr. (Otranto und andere Dial.) *malo*, *mali* für *μεγάλος*, *μεγάλη* ⁵⁾, wie Mittelir. *māl*, gall. *mael* von *maglo*, *magalo*, und wie neben dem ostj. *megetl* im Ung. *mell*, tscherem. *mel'* vorkommt und wie das ung. *mál* « pars corporis infra pectus » an dasselbe Thema *mšglš* angeschlossen werden durfte ⁶⁾.

TROMBETTI, der sich einerseits auf die illyr. und albanesischen, andererseits auf einige dravidische Formen stützt, konstruiert einen primitiven Typus *mal* « Berg » ⁷⁾. Nichts verbietet uns aber anzunehmen dass die drav. Formen ihrerseits kontrahiert seien, da wir z. B. neben Kanar. *male* « Berg » *migilū* « gross » haben — wir müssten trotzdem den Vokalwechsel erklären (vgl. jedoch kan. *mogga* « a mass ») — oder dass die Kontrahierung *magal* > *mal* sehr alt sei, was aber weniger wahrscheinlich ist. Für den Augenblick begnügen uns damit, die Frage aufzuwerfen «.

La același rezultat ajunge și Philippide, care, după părerea și spre satisfacția lui Trembl, susține teoria formării poporului român numai în sudul Dunării: « rom. *mal*; alb. *mal* Berg, Gebirge M. Lat. 805, M.

¹⁾ Vgl. noch *Malontina*, *Malontum*, *Maluntum* usw. bei JOKL in EBERTS Reallexikon der Vorgeschichte, I, 87.

²⁾ Etym. Wb. der alb. Spr., S. 256. Neuere Versuche vgl. bei JOKL, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen*, Berlin, 1923, S. 162 ff. K. OŠTIR, *Beiträge zur alorodischen Sprachwissenschaft*, Wien, 1921, S. 51 (und dann auch in *Archiv za arban. star., jezik i etnologiju*, II (1925) 266, 288) hält das alb. Wort *mal'* für « vorindogermanisch » und mit den Alpenwort *malga* urverwand.

³⁾ *Cuvinte din Bătrâni*, I, 289.

⁴⁾ Pentru *Di-mallum*, cf. și Hans Krahe, *Die alten balkan-illyrischen geographischen Namen*, Heidelberg, 1925, pp. 13 și 63.

⁵⁾ Z. B. bei PELLEGRINI, III. Suppl. zum Arch. Glott. It., p. 72.

⁶⁾ BUDENZ, *Magyar-ugor össz. szótár*, p. 610.

⁷⁾ *Comparizioni lessicali*, p. 430.

Wört. 256, H. Cuv. I 288, Mikl. Slav. 10. Ambele cuvinte sânt sigur identice. Cel albanez e autohton după M. Wört. (unde se spune că se poate explica prin mijloace indogermane, macar că M. Lat. afirmase că n'ar fi indogerman) și după Jokl Unt. 162. Cel român e foarte probabil și el autohton, radical *măllu-*. Legătura cu *Dacia maluensis* (C. I. L. III, 13704) din Dacia traiană, tradusă mai târziu în latinește prin *Dacia ripensis* din Dacia aureliană, este incontestabilă și probează că înțelesul de *ripa* al cuvântului românesc este străvechiu» (l. c.).

O părere similară are și Antonio Baldacci, *L'Albania*, Roma, 1930, p. 3: »Due nomi notevoli del tipo *Mal-* sono *Mal-sia* (*Mal-cija*), che designa la regione montuosa a ridosso di Scutari, e *Mal-zi* (*Mali i zi*), che vale «Montenegro». Ambedue partono dall'albanese *mal-i* «monte». Questa voce e il romeno *mal-* «riva», «costa», hanno origine preromana perché compaiono nel nome *Dacia maluensis*, che fu con molta probabilità identificata con la *Dacia ripensis*: qui dunque il preromano *malu-* appare tradotto in latino con «ripa». A questo proposito siano ricordati anche i nomi *Malu-entum*, *Mal-lontum* e simili, nella Dalmazia e nel Sannio.«

Chiar și G. Weigand, care nu este pentru «die Kontinuität der Rumänen in Ardeal», afirmă (*Balkan-Archiv*, I, 8—9): »Man denkt unwillkürlich mit Hasdeu (*Cuv. d. b.*, I, 288, Nr. 107) an das alb.-rum. mal «Berg, Ufer». Das Wort findet sich ziemlich häufig in Ortsnamen (s. *Tájszótár*), allerdings auch in Gebieten, wo keine rum. Bevölkerung nachweisbar ist. Entlehnung des Wortes mal, das im 13. Jh. erscheint, aus dem Rumänischen im 12. Jh. wäre möglich. Das Wort war nur im Altmagy. üblich, ist dann wieder ausgestorben und hat sich nur in Ortsnamen erhalten . . . Eine andere Vermittelung als die rum. für mal ist schwer nachweisbar, es müsste denn das Wort auf anderm Wege von den Thrakern nach Pannonien gebracht und dort von verschiedenen Völkern übernommen sein».

Dacă am forță puțin lucrurile, poate am putea găsi, afară de explicarea trecerii sensului de «munte» la «țăr(m)ure», și pe cea dela acesta la cel de «lut argilos» sau «humă pentru spoitul caselor», «lespede», etc. Totuși cred mai curând că în sensul din urmă (cf. și arom. *meal* «pantă răpoasă») avem a face cu un omonim, pe care trebuie să-l derivăm din v.-bg. *mělŭ* «creta, syrtis, calx», «Kalk» (cf. rus. *mělŭ* «Kreide», slov. *měl*, dial. *míl* «mergelartige Erde», pol. *miał* «Mineralstaub, Kalkstaub», n.-s. *měl* «Kraftmehl», lit. *máls* «Lehm»), din care derivă Cihac, *Dict. d'ét. d.-rom.*, II, 183, toate sensurile. Din v.-bg. *mělŭ* s'ar fi putut desvoltă în românește **mealŭ*, apoi cu reducerea diftongului după labială în dacoromână și istroromână *mal* (cf. lat. *mensa* > *measă* > *masă*; v.-bg. *smědŭ* > *smead*, mold. *smad*; v.-sl. *věkŭ* > *veac* > *vac*, etc.)¹).

¹) Asupra vechimei acestui fenomen în limba română vezi acum lucrarea mea *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, pp. 134—135. Pasajul respectiv se găsește reproduș și la sfârșitul celor ce spun aici despre *mal*.

Și pentru explicarea acestui sens, în forma arătată mai sus, este exclus intermediul unguresc, atât ca sens, cât și ca formă, întru cât evoluția v.-bulgarului *mělŭ* în *māl* nu este posibilă în ungurește (cf. v.-bg. *měhŭ* «uter» > ung. *méh*, slav. *měriti*, *měrica* > ung. *mér-*, *mérce*, etc.). Ung. *máll* «pământ alb» în regiunea Bihorului (*Magyar Nyelv*, XI—1915, 91) este deci fără îndoială un împrumut din limba românească.

Dar să vedem cum stăm și cu ungurescul *māl* «piept» și «munte».

Tremł afirmă că ungurescul *māl* n'are la început sensul de «colline, montagne» al românescului *mal*, ci numai pe cel de «lature bătută de soare», «*délnék fekvő* (meleg) *hegyoldal*» și trimite la *MTsz* și la articolul lui Zolnai, *Föld és ember*, 1921, citând *hőmāl*, *verőmāl*.

Din punct de vedere metodic este iarăși greșit să căutăm sensul mai vechiu în datele moderne din *MTsz*. Trebuie să urmărim documentele ¹⁾,

¹⁾ Tremł, care în acest caz n'are în vedere de loc ce spun documentele (nici barem pe Pesty, *Magyarország helyén*, I, 205—206) și întinderea geografică, este foarte exigent față de subsemnatul în privința întrebuirii lor. Deși, la data când scria cele citate mai sus, Tremł cunoștea lucrarea mea *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, în care am încercat să dau un model de felul cum trebuie cercetată toponimia pe bază de documente, totuși punându-mi sub ochi pasajul lui V. Bogrea din *Dacoromania*, I, 212: «Numai cu dicționarul într-o mână și cu colecțiile de documente într'alta se poate ajunge la rezultate temeinice în acest domeniu», îmi impută că n'am utilizat documentele când am încercat să explic pe *Bârsa* (*Dacoromania*, I, pp. 135—145) și *Aușeu*, pe care-l aduceam în legătură cu *auș* «moș» < lat. *avus* + suf. -uș (citez întocmai pasajul lui Tremł: «L'exemple cité à ces propos [citatul din Bogrea] est très instructif et il est assez amusant de le trouver dans le même volume que les étymologies de M. Drăganu, un peu hâtivement rédigées»).

Tremł este și acum de rea credință, lucru care este ușor de dovedit. Pentru *Bârsa* am pornit dela articolul lui I. Melich, *Barcza, Barczaság, Bârcza*, din *Magyar Nyelv*, XI—1915, nr. 6, pp. 241—245, din care am reprodus, cu comentariu necesar, pe mai bine de două pagini (135—137) toate atestările cele mai vechi ale documentelor latino-ungurești, începând cu a. 1218, și pe ale celor slavo-române, începând cu 1375—80. Pentru *Aușeu* nu puteam utiliza documentele (Csánki, *MH*, I, 618—19), nici pe Lipszky, *Repertorium*, I, 489—490, din pricina că numele unguresc *Őssi* sau *Iošie*, întâlnindu-se pentru mai multe sate, fără indicarea formei românești (cf. și în *Reg. de Vdrad*, la Endlicher, *Mon. Arpad: Euse*, p. 717, art. 312; vezi și p. 670, art. 121 *Puse = Euse*, cf. I. Karácsonyi—S. Borovszky, *o. c.*, p. 242; *Usa* p. 654, art. 55, p. 724, art. 333; *Osa* p. 655, art. 60, 65, care nu trebuie confundate cu *Owos* = rom. *Oaș* < ung. *Avas* a. 1136, etc., Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 182—183), nu-l puteam identifica cu *Aușeu*, cum nu-l poate identifica de-altfel nici Tremł, care se mărginește să constate: «Ils ne portent cependant pas le nom de *Aușeu*, mais celui d'*Iošie* (= *iošie*), ce qui ne peut s'expliquer que par le hongr. *Őssi* (dérivé de *ős* «ancêtre» cf. *Nyr*. XI, p. 233, *MNyelv*, 1928, 3—4, p. 92). Reste à montrer comment *Aușeu*, a pu se substituer à *Iošie* à l'exclusion de toute intervention de lat. *avus*». *Iošie* are înfățișarea de nume de persoană» (cf. *Joša, Jozsa* sau *Józsi*) și, dacă e vorba să se stabilească cum a ajuns să fie înlocuit de *Aușeu*, va trebui să se facă la fel și cu ung. *Őssi*, care nu poate fi identic la origine cu *Iošie* (să se compare *Szdsz-Uj-Ős* > rom. *Iușu*, sâs. *Aisch*, Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 186). Am fi dorit mai bine ca însuși Tremł să ne dea explicarea pe care ne-o cere.

Din parte-mi țin să accentuez încă o dată că ung. *ősi* este foarte apropiat ca sens de rom. *auș* și, chiar dacă *Iošie* a fost apropiat mai întâiu prin etimologia populară de ung. *ősi*, modificarea acestuia în *Aușeu* a trebuit să se facă sub influența lui *auș* și a derivatelor sale. Faptul că astăzi acest cuvânt este cunoscut numai la Aromâni,

iar acestea sânt împotriva afirmațiunii lui Tremł: *mons zevlevmal* (= « Szőlómál ») a. 1219 (com. Hont, în hotarul comunei Szebeléb); *Locum aptum ad vineas et arandum* qui vocatur *Beseneumal* a. 1229 (com. Somogy, lângă Szólád); *Vineta quae Berenmal* dicuntur a. 1243 (cf. Kis- și Nagy- Berény, în com. Somogy); *Ad vnum monticulum* qui vocatur *kerekmal* a. 1249 (cf. Kerekmal, a. 1299; în posesiunea bisericii din Strigon — Esztergom, deci în comitatul vecin Bars); *Transit per Kanatopam ad Niresmal* a. 1251/1281; *Duas vineas in Yrughmal* a. 1252 și 1252/1326 (com. Tolna); *Sermal* a. 1256, com. Abaúj (Fejér, *Cod. dipl. Hung.*, VII^v, 319), *Procedit ad quendam collem Kumolumal* dictam a. 1264 (lângă Varsány, com. Veszprém); *Vinea in monte Elevmal* a. 1269 (com. Somogy); *Ad promontorium quod vocatur Avsema* (al. *Arnukmal*) a terris Trypul a. 1275 (Fejér, *CD*, VII, p. 287, dar *Arnykmal*, Wenzel, *CDA*, XII, 145, 154; com. Somogy); *Eleumal*, locus... *Medgyesmal*, în *monte Kismal* al. *Keykmal* (Wenzel, *CDA*, XII, 145, 154 și 155); în *montem Barosmal* (altă dată *Bovozmal*) dictum a. 1275 (com. Somogy); În *montem* qui dicitur *Gudullamal* (altă dată *Dudullamal*) a. 1275 (com. Somogy; vineam *Tusmanmál* existentem a. 1276 (lângă Insula Leporum, Wenzel, *CDA*, IX, 146); *Ad latus montis* qui dicitur *Mezesmal* a. 1280, 1281; *Cuzepmal* a. 1280 (Wenzel, *CDA*, IX, 290); *Gyomal* a. 1282 (*Cod. dipl. p. Hung.*, VIII, 224); unam vineam în territorio *Chusmal* vocato istam a. 1290; *promontorium*... *Vymal* a. 1295; vinea în territorio

iar în toponimie numai în Cluj (*Aușul*, munte, Lenk, *Lex.*, I, 78), în Hunedoara, *Aușel*, ung. *Ausohely* (Lenk, *Lex.*, I, 78) și în Olt (cf. Hașdeu, *Et. Magn.*, 2139, și *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, I, 140), nu înseamnă că mai demult nu eră cunoscut pe un teren mult mai întins. Numele pasărei *aușel* (*Dicț. Acad.*, I, 369) și adjectivul *deaoș*, *neaoș*, care derivă tot din *auș* (cf. Weigand, *Jahresbericht*, XIII, 108; *deauș* se găsește și la Șincai) și au o extensiune mult mai mare, ne dovedesc evident acest lucru, pe care, deși l-am relevat, Tremł nu vreă să țină samă de el. Și dacă este vorba de documente, presupunând că e bună cetirea *Avsema* a. 1275 (al. *Arnykmal*) a lui Fejér, *CD*, V, 2, 287, *Avse* (putând fi nume romănesc, cum dovedește și *Trypul* = « Trip », « Tripa », « Tripon », « Trip », « Trifan » + art. -ul din același document), nu este exclus să fie identic cu fem. rom. *aușd* și să ne arate că *auș* a fost cunoscut de Români acolo unde Tremł nu se așteaptă deloc (în com. Somogy); cf. și villa nomine *Ausi* (= « Avas »?) în diploma de donație a mănăstirii din Veszprém, la Karácsonyi, *o. c.*, p. 58.

În treacăt fie spus, nu mai țin la explicarea (încercare de tinerețe), pe care am propus-o, *l. c.*, pentru *Bârș*, pentru care, cum voiu arăta la locul său, de-atunci s'au dat explicații mai acceptabile, iar eu propun acum alta. Este de prisos să mai amintesc că Tremł, *l. c.*, p. 393 se face a nu ști că au revenit asupra celor ce am scris în *Dacoromania*, I, pp. 109—129, despre *Tâmpa* și *Chicera*, în *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, pp. 149—151. Pentru *Tâmpa* trimiteam și eu în *Dacoromania*, I, p. 111, la v.-bg. *tapŭ* « tâmpit » ca la o etimologie posibilă din punct de vedere formal. Nu eră deci nevoie să-mi atragă atenția asupra lui. Dar radicalul slav, din care pot fi unele din *Tâmpele* noastre, nu merge în tot locul ca înțeles: arom. *tâmpd* înseamnă « vârf », « pisc » (cf. T. Papahagi, *Antologie aromânească*, București, 1922, p. 225/12), deci partea « ascuțită », nu « tâmpită » a muntelui. Asupra chestiunii cf. acum și C. Tagliavini, *Studi Rumeni*, III, 90—92, care admite derivarea lui *Tâmpd* dintr'un radical preroman mult mai întins decât cum presupuneam eu.

Vymal a. 1297 (Wenzel, *CDA*, X, 205, V, 174); vsque latus cuiusdem *monticuli* Mogyolmal vocati a. 1318/1320; *Montem* Keuesmal a. 1319; Ad quendam *monticulum* Thoumal dictum a. 1324/1335; Ad vnum *Berch* Sumusmal dictum a. 1327; Ad *montem* Kumal dictum a. 1327; Vineam in territorio *Zekmal*¹⁾ vocato a. 1335; Itur in latere vnus montis *Mal* vocati a. 1339; Ad *promontorium* Arnykmal dictum a. 1346; Ad *montem* Keykmal a. 1346; In *montem* qui dicitur Gudulamal a. 1351/1358; In quodam *monte* Zemercesmal wlgariter nominato a. 1360; in *monte* Choukamaal nomine a. 1368; Sub *monte* Gyomal a. 1372; In *monte* Zemerchesmal vocato a. 1376; Quandam vineam nostram in *monte* Elewmal a. 1402; In *monte* Byolmal vocato a. 1403; Ad quendam *montem* magnum *Nagmal* gardia vocatum a. 1409; Terras arabiles in *monte* Menethmal adiacentes a. 1429; Ad *montem* hangyasmal a. 1430; In *monte* Malazo [= aszó] a. 1486; etc.²⁾ *Mal* este tradus deci de scriitorii documentelor, care au încercat să-și dea sama de înțelesul lui, de cele mai multe ori prin «mons», «monticulus», «collis», «promontorium»; de câteva ori prin «locus aptus ad vineas», «vinea», «vinetum» (= «Weinberg», «szőlőhegy»), ceea ce va să zică tot «mons, monticulus, collis» (cf. *vinea in monte Eleumal*), iar odată prin «silva», care de obicei este așezată tot pe deal.

Că «mons», «monticulus», «collis» traduc pe *mal*, este sigur și din faptul că uneori este tradus și atributul acestuia, cf. Ad quendam *montem* magnum *Nagmal* gardia vocatum a. 1409, exemplu în care și *gardia* este de origine românească, ca și *szék* din *Zekmal* a. 1335.

Chiar și exemplele de felul lui Grocorius *hegmal* (*Beszt. szj.* 208), territorium *hegmal* (*Schl. szj.*, 700), Meggyesmaal *hegy* a. 1330, Meggyesmaal *berchy* a. 1338, Has *heghmal* a. 1477, *Mál hegy* (Kalotaszeg), *Mály hegy* (Nitra), care amintesc compusele de felul lui *jóbanya* (< ung. *jó* + *banya* < *bonya* < rom. *bună* = *bunică* «Grossmutter», evoluat din punct de vedere fonetic sub influența lui *anya*), *cica-mica*, *cica-maca* (< ung. *cica* «pisică» + rom. *mâță* «pisică»), *szóbeszéd*, fr. *loup-garou*, engl. *mansion-house*; rom. *cocostârc* (< *cocor* + *stârc*), *cioclonț* (< *cioc* + *clonț*), *babă-hârcă*, etc., ne dovedesc că *mál* este identic cu *hegy*, deci înseamnă «munte», «deal».

Cuvântul *mál* «munte, deal» nu se găsește decât foarte rar singur, și atunci are caracterul de nume propriu: Scandit super quendam *Mal* a. 1276; *Malus* a. 1294 (Wenzel, *CDA*, XII, 562); În *Mal* vnam vineam a. 1288; Itur in latere vnus montis *mal* vocati a. 1339; In loco *Maal* appellato a. 1467; Az *Malon* vagion egi szóló (a. 1601); *Mája* (Scaunul Murășului-Marosszék); *Mályi* = terra *Maly* în com. Borsod

¹⁾ Cf. *Sucha hora*, în com. Árva, undă, cum vom vedeă, au fost Români.

²⁾ Pentru aceste citate, precum și pentru cele ce se vor mai da cf. Hașdeu, *Densusianu*, o. c.; Szarvas-Simonyi, *MNytsz.* II, 673; Szamota-Zolnai, *MOkSz.* 909-910; Szinnyei, *MTsz.* 1390; Hetfy Gyula Andor, *A térszíni formák nevei*, în *Nyelvészeti Füzetek*, 66, Budapest, 1911, pp. 32-33; Pajs Dezső, *A mál változatai*, în *Magyar Nyelv*, XII-1916, pp. 168-173.

a. 1234, 1268 (*Cod. dipl. p. Hung.*, VIII, 30, 112), 1320, 1365, 1431, 1464, 1487 (Csánki, *MH*, I, 175; II, 627); *Mál* (*Mála, Mále, Malah, Nagmala, Kysmal* a. 1423, 1427, etc., în Gömör, Csánki, *MH*, I, 141); *Má*, *Málallai rét*, com. Vas; ca partea întâie a unor compuse: *Máncsere* (= « Málcsere », « quercetum montis », Turda, Arieș, Trăscău); *Málonfekvő* « care se află pe mal » a. 1353 (*Magyar Nyelv*, X, p. 236), *Májszeg*, Scaunul Mureșului-Marosszék, *Málysólak, Máldülő*, Jánosfalva; *Máloldal* ¹⁾, Sălagiu, etc.).

De obicei este determinat de fel de fel de atribute. Unele dintre acestea se rapoartă la persoane, de cele mai multe ori posesori (*Popmál, Pyspukmál*, lângă Buda, a. 1269; *Avsemal* a. 1275; *Tusmanmál* a. 1276 și *Chybanch mala* a. 1315); *Tolvaymál* a. 1460; *Chopakmál* a. 1485; *Királymál, Bocsk Mál* tető, etc.); la localitatea sau locul lângă care se află (*Beseneumal* a. 1249; *Szala mája*, Treiscaune-Háromszék; *Thoumál* a. 1234/1335; *Pápa mál, Sátormál, Gölyemál*, com. Somogy; *Völgymál*, com. Győr, etc.); la situația geografică (*Eleumal* a. 1269, 1276, 1328; *Elevmal* a. 1402; *Előmál*, Budapeșt; *Cuzepmál* a. 1276; *Felmal* a. 1351/1358, 1438; *Felsőmáj, Felsőnyúl-máli Rézmál, Mátra, Végmál*, com. Zala; *Alsó-, Felső- și Középmál* în A.-Őrs, com. Zala; la configurația terenului: culoare, înălțime, constituție ori alte însușiri (*Kerekmal* a. 1249; *Keykmal* a. 1275, 1346; *Szőkemál*, Turda; *Setétmáj, Valea Hernadului-Hernádvölgy; Barna-máj, Fekete-verő-máj, Hegyalja; Meredek-máj, Rimaszombat și Valea Șieului-Sajóvölgy; Mogos mal* a. 1331; *Vymal = Ujmál* a. 1295, 1297; *Magosmáj*, Ipoly; *Nagymál*, Moldova, Odorheiu; *Küsmál*, Moldova; *Vörösmá* sau *Vörösmál*, Balaton-Füred; *Zekmal* a. 1335; *Zöldmál*, Budapeșt; *Csuszkmál*, Vas; *Hasheghmal* a. 1477; *Kumal* a. 1327; *Kuesdmál* a. 1303; *Kuesmal* a. 1319; *Kőmál*, Cluj; *Rézmál*, Budapeșt; *Sómál, Sumál, Alba; Sósmál*, Turda; *Sármál, Săcele-Hétfalú; Szármány* ³⁾, Homorod almás, Sepsiszentgyörgy, etc.); la floră (*Zevlevmal* a. 1219; *Zeulemal* a. 1320; *Zőleőmál* a. 1619; *Szölőmál, Rozsnyó; Szölőmájhegy, Karancs; Szölősmál*, Scaunul Mureșului-Marosszék; *Feneumal* a. 1328, *Fenyőmál*, Budapeșt; *Medgyesmal* a. 1275; *Meggyesmaalhegy* a. 1330; *Megyesmal*, Kalotaszeg; *Megyesmaalberchy* a. 1338; *Cheperkesmal* a. 1358; *Gyomal* a. 1372;

¹⁾ Și numirea *málonfekvő*, *málonfeko* a « buhei », « noctua » dintr'o samă de texte vechi ungurești, trebuie explicată, cum a arătat Pungur Gyula, *MNYr.*, XXXV, pp. 129—130, mai curând din sensul local, deci « pasere care trăiește pe mal » (cf. *erdei málonfekvő* « Asio otus », *réti málonfekvő* « Asio accipitrinus », decât din acel de pasăre sau strigă (strix) « care se pune pe pânțele copiilor pentru a le suga sângele (Sági István, *MNYr.*, XXXIV, pp. 335—336, și XXXV, 229—230).

²⁾ Cf. rom. *dușman* < turc. *duşman* și rom. *cioban* < turc. *oban*. Aici numele de persoană ar putea fi de origine pecenegă sau cumană. Cf. *Duşmanu*, a. 1348, în hrisovul țarului Ștefan Dušan, la Șafařík, *Glasniku društva srbske slovesnosti*, Belgrad, 1862, XV, 262 ș. u. și O. Densusianu, *H. l. roum.*, I, 394; *Chobancu* a. 1272 (Fejér, *CD*, VII, 4, 147) *Chobanka* a. 1267 (ib., IV, 3, 415), etc.

³⁾ Pentru aceasta cf. însă și rom. *sărman* < slav. *siromahŭ*.

Dyomaal a. 1448¹⁾; *Hagymásmál*, Zălau; *Lencsemál*, Rózsamál, Gyöngyös, Heves, *Sommály*, Sălăgiu; *Thykevsmal* a. 1482, *Tökösmál*, Zemplén, *Mogyorómál*, Bars; *Rozsamáj*, Tolna, *Epresmál*, Sălăgiu, etc.); la faună (*Gudulamal* a. 1275, 1346; *Choukamaal* a. 1368; *Csókamál*, Hegyalja, Balatonfő-Kajár; *Únómál*, Scaunul Mureşului-Marosszék; *Byolmal* a. 1403; *Menethmal* a. 1429; *Hangyasmál* a. 1430; *Bakmájpaták*, Ciuc; *Bornyúmál*, Cluj; *Kányamál*, *Kigyósmál*, Cluj; *Kigyósmál*, Sălăgiu; *Mézesmály*, Hegyalja, *Felsőnyulmáli Rézmál*, Mátra; *Rókamály*, *Rovozmál*, Somogy; *Ravaszsmály*, *Farkasmály*, Gyöngyös; *Kemesmál*, Vas, etc.).

Sânt câteva care privesc clima sau temperatura rezultată din situația față de soare: *Arnykmal* a. 1275, 1346, *Árnyékmájoldal*, Karancs; *Setétmáj*, Valea Hernadului-Hernádvölgy, *Sötétmáodal*, Győr; In eodem latere *Werewmal* dicto a. 1303/1494; In quodam loco wglo *Werewmal* vocato a. 1334; *Feketeverémáj*, Hegyalja; In valle *Heumaal* dicta a. 1368; *Melegmál*, Endréd I. Balaton, com. Somogy; In valle *Heumaal* dicta a. 1368; Partem vinee in latere meridionali montis Tarczalhegevocati existentis que *Mezesmal* vulgo appellatur a. 1435 (cf. *Mézesmály*, *Melegmály*, Zemplén: Az Malon vagion ket szóló, Az *Meleg*h oldalon vagion egi szóló a. 1601); poate *Ejmál*, Sălăgiu, etc.

În aceste exemple *verő*, *hő*, *meleg* sânt simple determinante ale lui *mál*, ca și *árnyék*, *sötét*, ori *kerek*, *kék*, *barna*, *zöld*, *nagy*, *kis*, *magos*, etc., prin urmare nu putem scoate din ele nici o dovadă pentru înțelesul original al cuvântului determinat, cum nu putem scoate nici din faptul că viile (« Weinberg », « szőlőhegy ») sânt așezate pe partea « cu soare », « caldă » a « malului »²⁾, lucru care se relevă special când este nevoie; cf. Ad latus montis qui [mons] dicitur Mezesmal a. 1280 alături de Partem vinee in latere meridionali montis Tarczalhegevocati existentis, que [vinea] Mezesmal vulgo appellatur a. 1435 și Az Malon vagion ket szóló, Az *Meleg*h oldalon vagion egi szóló a. 1601. Și tot așa este și cu In eodem latere *Werewmal* dicto a. 1303/1494.

Sensul original al lui *mal* este așa dar « munte, deal », iar cel de « délnek fekvő meleg oldal », « latus montis (meridionale) » « südwärts gelegene Berglehne » este ulterior și născut prin interpretare greșită (« belemagyarázott », cum s'ar zice ungurește).

Dar, ca și românescul *mal*, ungurecul *mál* a putut să însemne și « țarm(ure) ». Așa, ori ca « specie de lut argilos », « humă pentru spoitul caselor », care se scoate prin scobirea pământului în locuri râpoase (cf. *máll* în Bihor, pe care l-am citat mai sus) trebuie interpretat *partmál* sau *part-málja*, pe care dicționarele-l traduc cu « cavum litoris », nu cu « litus » sau « argillosa terra litoris », cum am

¹⁾ Pe acesta + suf. -ov îl regăsim în numele muntelui *Giumalăul*.

²⁾ Cf. Hetfy, p. 33: « Hogy valóban déli oldalt jelent, bizonyítják a jelzők és az, hogy legtöbbször szőlőhegyek nevében szerepel ».

astăptă, într-un cântec ne reamintește pe *hegymál* și *málhegy* « munte », « deal », despre care a fost vorba mai sus: Bezzeg, nem csekély vizben tapogat ám ez a' jámbor, hanem ugyan a' *part málját* turbokolja (Pázmány, *Kal. Append.*, VI, 1), *A part málját turbikálja* (Faludi, *Jegyz.*, 919)¹⁾. Pais Dezső, *Magyar Nyelv*, XII—1916, p. 171, mai citează un exemplu *part málja* = « cavum litoris », pe care-l are și Czuczor—Fogarasi în forma *partmál*, *partmály* = « a part oldálában a viz által kimosott odú » (V, 95). În regiunile apusene ale limbii ungurești *partmálos* hely = 1. « mal sau țarm(ure) săpat, scobit », 2. « mal sau țarm(ure) gata să se surpe », 3. « mal sau țarmure neprăpastios, plan » (*MTsz*, II, 87).

Alături de forma *partmál* se găsește și forma *partmally*, a cărei parte finală este identică cu *mal*, *malya* « gaura cuptorului », « *kemencze mallya, málja* și *málja* », cf. *mallyában sült kenyér* (regiunea Tisei, Szeged), *maj* « partea interioară a unei găuri, gropi », « boltitură » (Szinnyei, *MTsz*, l. c., Pais, l. c.). Pais, având în vedere fonetismul și sensul, socotește că acest *mal*, *maly* nu este identic cu *mál*, ci este o variantă a lui *podmal* (*padmaly*, *padmaj*) < slav. *podmol* (> și rom. *podmol* și *potmol*, vezi Tiktin, *DRG*, 1199 și 1224, alături de *mol*, *mál* < slav. *mul* și *nomol*, cf. pol., rus. *namul* Tiktin, *DRG*, 979 și 1060) « vom Flusse unterwaschene Stelle », care a fost apropiat de *part* și *mál*. Într-adevăr este foarte probabil că forma *partmally* = *padmaly* a lui Czuczor—Fogarasi (*A. m. ny. szt.*, IV, 83) și glosarea lui *partmál*, *partmálja* cu *padmaly*, *pandal* și « cavum litoris » la alții s'a născut sub influența formei și sensului lui *padmaly*.

Dar să cercetăm și pe celălalt *mál*, despre care Tremblay ne spune că în sensul « poitrine », « Brust », ca dublet al lui *mell*, a servit ca punct de plecare la evoluția sensului de « munte », « deal ».

Într-adevăr, acest *mál*, niciodată nu înseamnă « Brust », « poitrine », cum îl redă odată greșit Szarvas—Simonyi, *MNytsz*, II, 672, ci numai « Wamme », « venter », « pars corporis infra pectus », « pellis subventralis », « a kikészített bőrnek vékonyabb része, hasi bőr », opunându-se lui *hát* « dorsum », « pellis dorsualis » (Szarvas—Simonyi, *MNytsz*, II, 672—673; Szamota—Zolnai *MOklSz*, 611—612; Szinnyei, *MTsz*, II, 390)²⁾. Cuvântul *nu se găsește înainte de 1500*, iar când se găsește, se referă totdeauna la blana de animale sălbatice întrebuințată pentru a pregăti din ea haine de iarnă (*nest-*, *hölgysuba*, etc.), dar mai ales « pro subductura », « pentru căptușeală ». Așa sânt: *farkas-*

¹⁾ Szarvas—Simonyi, *MNytsz*, II, 673.

²⁾ Cf. și Pungur Gyula, *MNyelvőr*, XXXV, 130: « A régiségből fennmaradt össze-tételes adatok . . . azt mutatják, hogy a *mál* nem csupasz, hanem benőtt *dlati* mellett, vagy egész mellső részt jelentett, vagy legalább is azon levő bőrt . . . sehol sem találunk adatot arra, hogy az emberi mellett *málnak* neveznék: » az ő gyenge szentséges *mellét* [nem *mál-ját*] vervén » (Corn. C. 98). » Mellöket [nem *mál-jokat*] vervén » (Weszpr. C. 69). » Mellemre [nem *mál-omra*] borult » (Bethl.: Élet. 350) sat., *NySz*. 2, 724 ».

mál, hölgymál, (întrebuințat și ca nume de floare), *hiűzmál, nyűlmál, nyűstmál, pęgývetmál, rókamál*¹⁾.

După aceeași parte colorată (« pânțece », « pene de pe pânțece ») au fost numite și passerile: *sármály, sarmalyu, sármány*, (+ *rigó* și germ. *Emmerling*) *sármaringó, sármárinkó*, etc. « icterus », « galgulus » < *sár* [ga] + *mál, aranymáj, aranymálingó, aranymáringó* « oriolus oriolus, oriolus galbula », etc. < *arany* + *mál*, cf. *aranybegy* « oriolus oriolus », *vörösbegy* « pyrrhula pyrrhula », *fekete folt* « sylvia atricapilla », etc.

Nu-mi trece prin minte să tăgăduesc puțința numirii părților muntelui prin antropomorfism. Avem doar și noi astfel de numiri (cf. *pi-cior, coastă, cap, față, dos*, etc.). Avem chiar și pe *piept* cu sensul de « Berglehne » și « Landzunge » (cf. Tiktin, *DRG*, 1159), « întăritură a țărnu(re)lui împotriva apei »; cf. și slav. *grădъ* > r. *grydъ*, rut. *hrud* « Brust » și « Busen », slovac. *hrud* « Erhöhung », *grędzi* « Brust »; *grąd* « erhöhtes Terrain im Sumpf » (ap. Berneker, *SEW*, I, 356), > ung. *gorond*, etc.

Ar fi cu puțință așa dar și explicarea dată ungurescului *mál* « Wamme » de Budenz, *Magyar-ugor ősszehasonlító szótár*, Budapest, 1873—81, pp. 610—611, care îl identifică cu *mell* « Brust », pe care iarăși îl derivă dintr'un radical cu însemnarea de « kleiner Hügel » (cf. și Munkácsy, *NytKözl.*, XXV, 179; Beke Ödön, *MNyelvőr*, XLI, 443; Hetfy, *l. c.*, p. 33: « A hegynek arra van a melle, a merre a nap sűt [alja, eleje, észka, farka, hegye, köze, mēje, oldala, teteje] », etc., inclusiv Tremł, *l. c.*). Dar cu o condiție: presupusul antropomorfism să pornească dela o comparație reală și acceptabilă. Am văzut însă că, după însăși studiile cercetătorilor unguri, *mál* nu se întâlnește nici odată cu sensul de « piept », « pectus », « Brust », singurul care, prin tăria și proeminența lui, ar putea servi ca punct de plecare pentru cel de « munte », ci numai cu cel de « *pellis subventralis* », « Wamme ». Iar din « pielea de pe pânțece », care mai este și moale, cum am putea explica nașterea sensului de « munte »? Nici forma (unul cu *d* și *-l*, celălalt cu *e* scurt și *-ll*), chiar și dacă am presupune o lungire prin compensație, nu ne indică o origine identică pentru cele două cuvinte în discuție.

Ungurescul *mál* cu sensul de « *pellis subventralis* », a cărui origine românească n'a afirmat-o nimeni²⁾, este numai un sinonim al lui *mal* « munte » și un cuvânt relativ nou (de pe la 1500), care, cum arată sensul lui, pare a fi un termen privitor la lucrarea « pieii », deci din lumea tăbăcarilor și a blănarilor, și anume de origine germană. Deoarece pielea tuturor animalelor înșirate mai sus este mai deschisă

¹⁾ Înșirarea lui *ravaszmdl* între acestea la Szamota—Zolnai, *MOkISz*, 611—612, ca și traducerea « *pellis vulpina subventralis* », col. 801, este greșită, cum arată exemplul care se dă: *In montem Rovoszmál* dictum a. 1275.

²⁾ Cf. întrebarea nejustificată deci, a lui Tremł, menită să ducă lucrul la absurd: « Cum s'ar putea explica trecerea sensului de « *montagne* » al românescului *mal* la cel de « *poitrine* »? »

pe pântece, ori are o «pată», numirea pare a se fi raportat la aceasta, iar în acest caz ungurescul *mâl*, cu sensul amintit, se poate explica foarte bine din germ. *Mal* «Fleck als ein angeborenes oder natürliches verschieden gefärbtes Zeichen am Körper» (cf. vgs. *lîchmâl* «signum in corpore», *anamâlî* «nota, stigma, cicatrix, macula», anglo-sachs. *mâl*, engl. *mole* «Muttermal» (Grimm, VI, 1493 — 1494); pentru numirea paserii *aranymâl* cf. alături pe *fekete folt* (*folt* = «Fleck»), etc.

Mai avem în limba ungurească și alte cuvinte, care ne trimit în această direcție. Astfel este, înainte de toate, *bunda* (din ung. *bunda*, «Schafpelz», «Winterpelz» și *bonta* «zweifärbig», «bunt» e rom. *bundă*, *bondă*, *boandă*, *bontă*, *boantă* «ärmellose, reichgestickte Pelzjacke»; cf. și bulg. *bûnda* «rod verchnjago kaftana», srb.-cr. *bûnda* «Pelz», slov. *bûnda* «schwerer Überrock od. Mantel», «Pelzmantel», cehoslov. *bunda* «Pelzkleid», rut. *bûnda* «Oberkleid aus grobem Tuch», «kurzes Pelzkleid»), a cărui etimologie Gombocz — Melich, *MEtSz*, I, 569—570, nu o cunoaște, totuși putem spune că fără îndoială este vorba de gms. *bunt* «schwarz gefleckt auf weiszem Grunde (von Pelzwerk gesagt)» și «Pelzwerk» (cf. Kluge, *Et. Wb. d. d. Spr.*, s. v.); † *irch* «aluta» din gms. *irch* și *erch* «feines, weiss gegebtes Leder» (v. V. Lumtzer—J. Melich, *Deutsche Ortsnamen und Lehnwörter*, Innsbruck, 1900, p. 140); *prém*, *perém* din gms. *brāme* (id., ibid., p. 210); † *zemēs*, *zemēs irha* «aluta» din germ. *sāmisch* (id., ibid., p. 264); poate însuși *suba*, cu care-l găsim pe *mâl* adeseori împreună, din gms. *schûbe*, prin mijlocire slavă, (id., ibid., p. 245), etc.

Ce privește întinderea geografică a cuvântului *mal* «munte», după cele arătate mai nainte nu trebuie să ne mirăm că cele mai vechi atestări le găsim în Pannonia sau în nemijlocita apropiere a acesteia, deci tocmai în com. Somogy, Veszprém, Tolna, Esztergom, Sopron, Hont, etc. Acolo am găsit doar și cele mai numeroase urme de nume topice și persoane care dovedesc o veche populație românească.

Altfel Hetfy, *o. c.*, p. 33 scrie: «Az erdélyi részek és az északi terület szava, a nyugatin ritka (l. Nyr. 30: 344, 535)» = «Este un cuvânt al părților ardelenene și al regiunii nordice, în cea. apuseană este rar». Cu un cuvânt el este mai des întrebuințat în regiunile ardelenene, unde populația românească este compactă, și în cele nordice, unde Românii s'au menținut mai mult timp, dar s'a rărit acolo unde populația românească a dispărut mai curând, în Pannonia, deși atestările cele mai vechi ale cuvântului sânt de-acolo.

Calea făcută de *Mal* și soartea lui a fost aceeași cu a lui *Muncel*, *Măgură*, *Plaiu*, *Picuiu*, *Râpă*, etc., ca să amintesc numai câteva nume românești de înălțimi, care se găsesc și în regiunile ungurești, rutene, slovace, etc.

De încheiere observ că forma *Mâlî*, *Mályi*, terra *Maly*, citată mai sus din Somogy și Borsod, ne arată că pluralul românesc vechiu al lui *mal* a fost *mali*, iar *maluri* este mai nou. Acest lucru îl confirmă și *Vârful-Malilor* și *Capul-Malilor*, munți atestați de Lenk, *Lex.*,

II, 206 și IV, 435 din com. Solnocului interior. Totuși, în acest caz, e posibilă și explicarea *mal* + ung. *-i*.

49. Markoczel (*Markochel* a. 1403, *Markowcz* a. 1492, Csánki, *MH*, II, 627) poate fi un derivat cu suf. rom. *-el* < *ellus*, *-a*, um la lui *Markowcz* < *Marcu*, dar și cu slav. *-el* (cf. srb. *Dobrel*, etc.).

Moninchel, pos. în com. Somogy (a. 1256, Wenzel, *CDA*, VII, 442) poate fi citit *Moninczel*, iar în acest caz este identic cu rom. *mănântel*, *mănântel măruntel*, (arom. *minuțâl*) < *mănunt* = *mărunt* « *klein* » < *minutus*.

50. Cătunul Mősa (cf. și *Măsa* sau *Masa* din com. Szabolcs), a cărui vechime n'o cunosc, poate derivă mai curând din rom. *moș* « *Grossvater* » și « *Greis*, *Alter* », fem. *moașă* « *Grossmutter* » și « *Hebamme* » (cf. cele spuse mai sus despre acest cuvânt) decât din șvab și bav. *Moos* « *muschiu* », « *câmpie băltoasă* », din care derivă Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, p. 385, 389 și 407 (cf. și Lumtzer—Melich, *o. c.*, pp. 6—7) pe Mosapure (*Mosaburg*), lat. *Urbs paludarium*, capitala lui Kocel « *dux Mosapurgensis* »¹⁾, și apa *Moos* din regiunea *Kőrmend*-ului, amintită la 1333 (cf. Szamota—Zolnai, *MOkLSz*, s. v. *patak*), p. 755. Traducerea latină poate fi numai o etimologizare populară, rezultată din apropierea de germ. *Moos*.

De astfel de traduceri sânt pline documentele latinești și pe ele nu se poate clădi prea mult.

Pentru originea românească a lui *Mosa* din *Mosaburg* vorbește și faptul că *măsa* « *Groszmutter* », luat din rom. *moașă*, se găsește și astăzi la Polovți (cf. Szinnyei, *MTsz*, I, 1408), deci în Nord-Vestul Ungariei, de unde venise Kocel, întocmai cum se găsește și *măsi* 1. « *Groszvater* » (Komárom), 2. « *Groszmutter* » (dincolo de Dunăre; Komárom; Esztergom, unde găsim și pe *tăti* = « *tată* », cf. Szinnyei, *l. c.*) < rom. *moș* (formele *mősulj*, *mőszuj*, *muszuj* din Ardeal și Moldova, pe care le identifică cu rom. *moș*(ul) *Edelspacher*, *NytKözl.*, XII, 106, și Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXIII, 439, sânt, evident, mai nouă).

De altfel localizarea *Mosaburg*-ului nu este încă cu totul sigură. Pauler, *A magyar nemz. tört. Szt. Ist. -ig*, 929, crede că ea a fost acolo, unde este actualul *Szalavár*, iar după Hunfalvy, *Az oláhok tört.*, I, 187, înțelesul îi este (?) *Sárvár* (cf. traducerea (?) latină), dar ea nu este identică cu actualul *Sárvár*, de pe Raba, din com. Vas.

Pentru derivarea din *moș* vorbesc și *Mosov* « *pulsator in praedio Sag* », com. Somogy (a. 1234—1270, Wenzel, *MH*, II, 6), care poate

¹⁾ Cf. « in castro Chezilonis noviter Mosapure vocato, quod illi successit moriente patre suo Priwina, quem Moravi occiderunt », *Conv. Bagu.*, ed. *A magy. honfogl. kútírói*, 313; « ... imperator Pannoniam cum urbe Paludarium tuendam Brazlowoni duci suo commendavit », *Ann. Fuld.*, ad annum 896.

fi citit *Moșu*; *Mos*, *Mosa*, *Mozsa de Karulya* a. 1609 (I. cav. de Pușcariu, *Date ist. priv. la fam. nob. rom.*, II, 248); apoi n. top. *Mossócz* = *Mošovce* în Nitra și *Túrocz*, de unde a venit Privina și Kocel; *Mošanjsi* în Zagreb; *Mošulj* și *Moševac* în Bosnia (*Rječnik*, s. v.; *Mošul* la S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, 106; cf. și S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 290, § 271)¹⁾; *Moša*, *Mošino* de pe teritoriul bulgar (cf. Weigand, *Rum. u. Arom. in Bulgarien*, p. 44. 46, și XXVI.—XXIX. *Jahresbericht*, p. 163); *Moș* și *Moșoaie* în Argeș, *Moșul* în Făgăraș, etc.²⁾.

¹⁾ P. Skok, *Slavia*, VIII—1929, p. 621, se îndoește în originea românească a acestuia, afirmând că se rostește și *Moșuň*.

²⁾ Trebuie scoase din această categorie: *Mosony* = germ. *Wieselburg*, *Miesenburg*, etc. (com. *Mosony*); *Mosson* a. 1469, 1697 (în Valkó, în apropiere de Dopszin, azi Verovitica, Csánki, *MH*, II, 336); *Moson* din Mureș-Tuda, a cărui formă veche rom., *Mușin*, din pricina lui -u- tonic nu poate derivă din *moș*, cum afirmă O. Liebhart, *Balkan-Archiv*, III, 57, iar cea nouă, *Moșuni*, este luată din ungurește; în sfârșit poate și *Moschendorf* = *Nemet-Sároslak* din com. Vas (*Saruslak* a. 1494, Csánki, *MH*, II, 770), despre care E. Moór, *Ung. Jahrb.*, IX—1929, p. 247, ne spune că numele german îi este neclar și că ar putea derivă din rad. slav. *mok-*, *mak-* «nasz», etc. Pe cel dintâi Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, pp. 407—409 (cf. și Lumtzer—Melich, o. c., p. 7) îl socoate de origine germană, derivându-l din vgs., mgs. *mos* «muscus», «Moos» > *Mosen*, care în bavareza veche în sec. IX—XI se rostiă cu un fel de š : *V.-bav. **Mosun* ~ **Musun* > v.-ung. *Musun* nu poate fi mai nou de secolul X. Nu poate fi pentru că numele german al *Mosony*-ului spre sfârșitul secolului X și în secolul XI, cum arată *Niebelungenlied*-ul și datele citate mai sus, este: *Miesiginburch*, *Miesenburg* (cf. *miesig* «cu mușchi», *Mies* «mușchiu» + *Burg* «cetate»), apoi *Wieselburg* (p. 408). Dar rom. *Mușin* (*Székely-Mosson*) care presupune o formă originală cu -u- și -in, ca și formele vechi *Musun* ale lui *Moson* adunate de Melich (p. 408), *Mosson* din Verovitica, *Moșnița*, ung. *Mosnicza* din Timiș, *Moșna* ung. *Musna*, *Muzsa*, sâs. *Meschen* din Târnava (lângă Mediaș), ne arată că nu putem vorbi de originea germană a lui *Mosony*, ci acesta trebuie socotit ca un derivat din slav. *mŭchŭ* «muscus», «Moos» + suf. -in (cu trecerea obișnuită a lui -ch- în -š- înainte de sufix: cf. srb. *mah*, *mašina*, *mahovina*, alături de n.-slov. *meh*, *mahunica*, *mahovka*; bg. *мѣл*, *мѣлав*, ceh., pol., n.-slov. *mech*, rus. *moch*, etc. > ung. *moh*, *muha*), germanul *Miesenburg* nefiind decât un décalque. Pentru felul derivatului și evoluția lui fonologică, cf. slav. *blato* > *Blatin*, *Blatyn*, *Blaten* > ung. *Bolatin*, *Balatin* > *Boloton* > *Balaton* > *Balatony*, etc.

Forma *Mujna*, ung. *Muzsna* este desvoltată din *Mușna*, cu *š* > *z* sub influența lui -n- următor. Deci derivarea din srb. *muž* «grosser, derber Mensch» + suf. -ina (Weigand, *Balkan-Archiv*, I, 11, și O. Liebhart, *ibid.*, III, 55—56) nu este necesară.

În sfârșit, deși nu este cu neputință, mai greu este să ne gândim la un românesc **mășune*, **mășun*, plur. **mășuni* (cf. i.-rom. din Jeiiâni, *mășune* «locul unde dorm oile în stână», cuvânt de origine dalmată, care corespunde latinului *ma n s i o*, -o n e m și a pătruns, sub forma *moșuna* și la Slavii înconjurători, vezi Bartoli, *Das Dalmatische*, I, 253, 293, 295, II, 206; Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 225 și P. Skok, *Slavia*, VIII—1929, p. 614; se găsește și în toponimie: *Mo'un*, *Moșunje* în Modru -Fiume).

Dar, dacă această explicare ar fi posibilă, atunci și pentru *Pozsony* < *Poson* < *Posun* (și *Possen*, *Poschen* cit. *Pošen*), pe care I. Melich, modificându-și părerea anterioară, îl socoate acum în urmă (*Pozsony magyar, német és tót neveről*, în *Századok*, LVIII—1924, 695—713) nume de persoană (cf. *Poson*, iob. în villa Precha a. 1221, Wenzel, o. c., I, 173, etc.), am putea presupune ca radical rom. *pășune* «Weide», plur. *pășuni* < *p a s t i o*, -o n e m (cf. it. *pasciona*, v.-eng. *paschun*, friul. *pason*, fr. *païsson*, prov. *païson*), mai ales că două villae *Posony*, *Pozsony* se găsesc și în com. Somogy (a. 1267, Wenzel, o. c., XI, 566). Aceasta ar însemna însă să ducem lucrurile cam departe.

51. Muszt (villa *Mush* a. 1261, *Mwzth*, *Muzth*, *Musth* a. 1408, 1464, 1468, 1498, *Budauarimuzth* a. 1416, predium *Budauarimusth* a. 1444, *Muzth* a. 1536, Csánki, *MH*, II, 630) poate fi tot atât de bine din rom. *must* «Most» < mŭstum, ca și din slav. *mŭstŭ*, idem (cf. bg. *mŭst*, s. -cr., *mast*, srb. și *must*, r. *mestŭ*, n.-sl. *mošt*, etc.). *Mal*-ul cunoscut ca deal pentru vie tocmai în această regiune ne trimite mai curând la originea românească.

În monumentele literare ungurești *muszt* se găsește numai în Bécsi Codex, 184 (*szölöknek muzti* «vinacia uvarum») și *len-muszt* «naphta», ibid., 130 (Szarvas—Simonyi, *MNytsz*, II, 898). Relativ la acest exemplu, V. Lumtzer — I. Melich, *Deutsche Ortsnamen und Lehnwörter des ungarischen Sprachschatzes*, p. 185, observă că «man kann diesen Beleg auch als *must* (d. i. *mŭst*) lesen, welche Form heute die allein gebräuchliche ist und wahrscheinlich aus dem slav. ins ung. aufgenommen ist.» Ea poate fi însă și românească¹⁾.

52. Mă voiu opri aici la un cuvânt, a cărui origine nu o cred românească, dar îl socot interesant din deosebite puncte de vedere.

Sztupán, Usztupán, Osztopán, formele în care se prezintă în unele din documentele cele mai vechi Sztópán, Osztopán, după citirea lui Csánki (*Oztupan* a. 1229, *Wztupan* a. 1279 și 1299, *Ztupan* a. 1284, 1348, *Stupuan* a. 1317, *Vztupan* a. 1246 și 1353, *Oztopan* a. 1396, *Ozthopan* a. 1417, azi *Osztopán*, Csánki, *MH*, II, 633—634, Czínár, *Ind.* și Kovács, *Ind.*; *Osztopány*, Lipszky, *Rep.*, I, 485, prin faptul că au -u- în silaba penultimă, se deosebesc de formele cunoscute în deosebite limbi pentru rom. *stăpán*, pe care limba ungurească nu-l cunoaște (cf. v.-bg. *stopanŭ* «Herr», bg. *stopan*, *stopanin* «Herr»,

¹⁾ *Pamuk*, ca și *Pomuk* din Sopron, ar putea fi un diminutiv format cu suf. -uc al românescului *pom* «Obstbaum» < pomus, -um (cf. it., sp., port. *pomo*, sic. *pumu*, eng., prov. *pom*, v.-fr. *pome*). Totuși mai curând este vorba de germ. *Baum*.

Tot așa și *Pát* (*Pooth* a. 1445, *Paath* a. 1446, *Path* a. 1450, 1486—87, *Poth* a. 1451, azi *Pát*, Csánki, *MH*, II, 635), ca și *Pátfalu* = *Padersdorf*, *Podersdorf* a. 1318 din Moson, n'are nimic comun cu rom. *pat* «Bett», ci derivă dintr'un nume de persoană german: *Bath*, *Pathe*, *Poth*, etc. (Cf. Lumtzer—Melich, *o. c.*, p. 42).

Nesigur este și *Szinta* și *Szenta* (*Senta* a. 1360, *Zencha* a. 1371, *Zintha* a. 1373, *Zyntha* a. 1486, 1488, azi *Szenta*, spre Sud-Est dela Csurgó, Csánki, *MH*, II, 647), deși forma veche cu -i- și suf. top. -a ne trimite mai curând la v.-rom. *santa* < s a n t a = s a n c t a «die heilige» (cf. alb. *ent*, it. *san(to)*, friul. *sant*, prov. *san*, fr. *saint*, sp., port. *santo* la Pușcariu, *EtWb.*, 145, nr. 1598) decât la ung. *szent* și mai ales decât la slav. *sv tŭ* și la corespondentele neo-slave ale acestuia (cf. n.-sl., srb., bg. *svet*, č. *svatŭ*, pol. *świ ty*, etc.). Să se compare: *Sântu* la Fărșeroți, Th. Capidan, *Fărșeroții*, în *Dacoromania*, VI, p. 8; *Sântu*, ung. *Szentandrás*, Cluj, și *Sântu*, ung. *Sajószentandrás*, în Someș, precum și deosebitele compuse cu *sân-*, *sânt(d)*. Păstrarea formei *Sântu*, alături de *sfântul* de origine slavă, este datorită, în unele dintre acestea din urmă, cu siguranță ungurescului *szent* (cf. și *Sintești*, sat în Ilfov și Ialomița, *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, V, 394). Poate tot aici trebuie înșirat și *Sâncelul* din Târnava-mică, în cazul că trebuie derivat din *sânt(u)cel* (vezi mai încolo!), ca să nu mai amintesc de *Szompács* = «Sancta Pax», dat de Pesty, *Magyarorsz. helyn.*, I, XII (vezi datele de mai sus!).

« Gemahl », srb. *stopanin* « Hausherr »; alb. *stopan* « praefectus paistoribus »).

Ele nu au fost avute în vedere la deosebitele explicări care s'au propus pentru rom. *stăpân* și corespondentele slave ale acestuia, deci pot fi potrivite să dea o indicație pentru una nouă.

Explicările propuse până acum sânt următoarele. H. Barič, *Albanorumänische Studien*, I. Teil, Serajevo, 1919, p. 93—94, derivă pe *stăpân* dintr'un lat. **hospitanus*, de unde ar fi și alb. *stopan*. În *Dacoromania*, I, 508—509, și II, 149—150, Th. Capidan, arătând mai întâiu că cuvântul acesta nu poate fi de origine slavă, întrucât nu are bază slavă, apoi pentru că, din punctul de vedere românesc, trecerea lui *-an* în *-ân* ne împiedecă dela aceasta, în sfârșit fiindcă și întinderea geografică vorbește pentru o origine balcanică, critică părerea lui Barič și constată că «dacă ar fi să plecăm dela o formă românească care, prin mijlocirea păstorilor români, ar fi putut fi introdusă și la celelalte popoare balcanice, afară de Greci și Turci, atunci această formă n'ar putea fi alta decât **hospitanus* dela lat. *hospes*, trecut mai întâiu în *uspătân* (după cum lat. *hospitium* și *hospitem* au dat în limba română *ospăț*, megl. *uspêț* și *oaspete*) și apoi, prin metateză, *ustăpân*, iar prin afereza lui *u* inițial: *stăpân*. Acest *stăpân* prin labializarea lui *ă* din prima silabă în *o* și trecerea lui *ă* în *a* — o prefacere care, după cum se va vedea la schimbarea sunetelor românești în limba bulgară, se arată ca un fenomen regulat — a dat în bulgărește *stopan*. Din limba bulgară cuvântul a trecut la Sârbi și mai ales la Albanezi. Cum că la Albanezi cuvântul este de proveniență mai nouă, aceasta se poate vedea și din păstrarea lui *s* inițial netrecut în *ș*, ca în elementele autohtone. Iar în ce privește oscilarea cuvintelor începătoare cu *s* urmat de un grup de consonante între *s* și *ș*, chiar în elementele autohtone, nici aceasta nu poate fi luată în samă pentru forma albaneză *stopan*, din singurul motiv că după cum în *ștepi* «casă» avem *ș*, ar fi trebuit să avem și în *stopan* o formă *ștopan* sau chiar *ștepen*, cu *ș* inițial» (p. 150)¹⁾.

S. Pușcariu, *Dacoromania*, III, 379, aprobă această explicare, constatând că singurul lucru, care a rămas nesprrijinit îndeajuns pentru etimologia **hospitanus* > *stăpân*, e metateza.

Ea nu mulțamește însă pe G. Giuglea, *Dacoromania*, III, 610—615, întru cât metateza ar fi trebuit să fie împiedecată de cuvintele înrudite *oaspe*, arom. *oaspe*, *oaspete*, megl. *uspêț* și d.-rom. *ospăț*, *ospătărie*, *ospeti*, *împrospătă*. El propune un **stīpanus* < *stīps*, *stīpis* «Betrag an Geld, Gabe, Spende, Ertrag, Gewinn», care ar fi trebuit să însemne pe cel ce încassează, pe cel ce strânge cotizația sau tributul numit *stīps*, pe omul «bogat», care este și «stăpân». Totuși evoluția

¹⁾ Observ însă că la locul indicat pentru *labializarea lui *ă* din prima silabă în *o* și trecerea lui *î* în *a* * (p. 180—181) nu găsim nimic ce ar putea justifica acest fenomen în *stăpân* > slav. *stopanŭ*, știut fiind că bg. *košara* nu reproduce pe ar. *cdșare* (cf. chiar Capidan, p. 207, și A. Rosetti, *Grai și suflet*, V, 166, n. 2).

semantică nu este destul de clară, iar Spitzer, *Dacoromania*, IV, 649, respinge această etimologie: «Giuglea begründet jeden Schritt, den er bei seiner Gleichung *stăpân* = *stîp-ân* *us* tun muss — nur nicht das Eine, dass er *soviel* begründen muss!».

În sfârșit A. Philippide, *Originea Românilor*, II, 14, 16, 451 și 733, îl socotește autohton, derivat din același radical *stap* - *-anus*, din care este și arom. *stăpuescu* «opresc», «țin în loc», «așez», «stăpânesc» (*Cod. Dim.*, IV, 177/6, 183/16, 193/2, 201/17, 213/17, 213/7; V, 195/12, 201/6, 247/36; VI, 103/13, 157/29). Radicalul *stap* se găsește în vechiul bulgar *stapŭ* «scipio», «baculum», germanul *Stab*. Rădăcina e *stā*.

Din românește cuvântul ar fi trecut în limbile slave și în albaneză, unde este nou. Dacă cuvântul românesc ar fi din slav. *stopan*, cum afirmă Cihac, II, 361, ori din alb. *stopan*, cum crede Miklosich, *Beiträge, Vokal.*, I, 22, am avea mai de grabă **stupân* decât *stăpân*.

Dar nici explicarea lui Philippide nu este satisfăcătoare. Soluția este într'adevăr greu de găsit din pricina lui *-ân*, pe care-l mai avem la fel și în *jupân*, *smântână*, *stână* și *stâncă*, cuvinte populare care au prilejuit atâtea discuții în timpul din urmă.

Anume părerile sînt împărțite și în privința originii acestor patru cuvinte, ca și în a lui *stăpân*, tocmai din pricina lui *-ân*.

Unii continuă să creadă, împreună cu Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Wien, 1861, p. 10, în originea lor slavă¹⁾, adăugând că «Ces formes doivent avoir pénétré de bonne heure en roumain, avant que le passage du groupe *an* lat. à *în* se soit définitivement accompli» (O. Densusianu, *Hist. l. roum.*, I, 271; cf. și 282; cf. și I. Bărbulescu, *Individualitatea limbii române și elementele slave vechi*, București, 1929, pp. 127—128, 132, 134, 136, etc.).

Alții, având în vedere greutatea admitterii că acești termeni slavi ar fi putut participa la o lege fonologică care caracterizează fondul latin al limbii noastre, presupun că sînt de origine latină, autohtonă ori iranică -).

S'au propus și soluții intermediare.

Așa este cea propusă de P. Skok, *A propos du nasalisme et du rhotacisme roumaino-albanais*, în *Archiv za arban. star., jez. i etnol.* al lui Barič, II—1924, pp. 339—340, n. (cf. și Balotă, *o. c.*, p. 14 ș. u.), care crede aceste cuvinte de origine slavă, dar că *ân* din ele nu s'a păstrat ca în celelalte împrumuturi din slavonește, ci a devenit *ân* ca în elementele latine pentru că «l'esprit linguistique roumain a pu très facilement

¹⁾ Cât privește originea slavă a lui *stopanŭ* și explicarea radicalului slav al acestuia, cf. mai pe urmă St. Mladenov, *Zur slavischen Wortforschungen*, în *Arch. f. slav. Phil.*, XXXIII, 7—19 (ca și bg. *stajanimŭ* din rad. slav. **sta-* «sto, stare»). Altfel A. B. I. Balotă, *La nasalisation et le rhotacisme dans les langues roumaine et albanaise*, Bucarest, 1926, p. 19 (din rad. slav. **sta-* + *panŭ* «maître »).

²⁾ Aceste presupuneri se găsesc înșirate la A. Rosetti, *Dr. jupân, smântână, stăpân, stână și stâncă*, în *Grai și suflor*, V, 158—172. Trimit la acest articol al lui Rosetti, deoarece aici nu ne interesează decât *stăpân*.

remplacer (ou identifier) la terminaison slave par la terminaison correspondante roumaine grâce à la série des mots roumains au sens ou à la forme rapprochées», deci *jupân*, *stăpân* s'au « adaptat » după *rumân*, *bătrân*; *stână* după *stâncă*; *smântână* după *fântână*, etc., adaptarea fiind posibilă mai ales în partea finală a cuvintelor după analogia sufixelor. În privința celor patru cuvinte citate, adaptarea ar fi mers și mai departe, într-una cât ele au și prefacerea lui *n* intervocalic în *-r-*, ca și *striuru* pe care nu-l poate despărți de *v.-bg. stranînŭ*¹⁾.

A doua părere intermediară este cea dezvoltată de A. Rosetti în studiul citat în nota de mai nainte. După el cele 5 cuvinte citate mai sus sânt de origine slavă. Legătura dintre ele și radicalele slave corespunzătoare nu poate fi tăgăduită. Au în în loc de *an* pentru că felul cum este reflectat *a + n* în elementele slave intrate în limba noastră în epoca veche variază după cum *n* eră implosiv ori explosiv: *-an(ъ) > -ân* (*stopanъ > stăpân*; *županъ > jupân*; *stanъ > *stân > stână* cu schimb de gen, etc.), dar *ana*, rostit *-anna*, *> -ană* (*hrana > hrană*), în deosebire de elementele latine (*canis > căne*, *lana > lână* și *cantare > cântă*).

Această explicare însă nu mulțamește pe O. Densusianu, care în *Grai și suflet*, V, 177—178, face următoarea observare:

»E o distincție care rămâne departe de realități fonetice. Când, cu privire la *jupân*, *stăpân* < *županъ*, *stopanъ*, Rosetti admite că *-în* se poate explica din *-anъ* prin faptul că « româna a procedat cu aceste cuvinte ca și cum finala lor ar fi fost consonantică », acest fonetism apare inexistent. Ca împrumuturi vechi din slavă, și *županъ* și *stopanъ* nu puteau fi redați în limba noastră, la forma nearticulată, decât prin **stopanu*, **jupanu*, deci cu *n* explosiv, care, tocmai după teoria lui Rosetti, lasă neexplicată trecerea lui *a* la *i*.

Tratamentul lui *a + n* din elementele slave vechi în limba noastră, ca și din cele latine, nu văd, prin urmare, că poate fi interpretat altfel de cum s'a admis până acum.»

Acum mai complică chestiunea în privința lui *stăpân* și formele documentare cu *-u-* pe care le-am dat mai sus.

Aceste forme se pot explica în două chipuri. Tendența *o > u* fiind românească (mai ales la Românii din Sud), în vreme ce Ungurii au tocmai tendința inversă *u > o*, forma *Sztupân* ar putea fi o formă românească dezvoltată din slav. *stopanŭ*, ca și *stăpân*. *Osztupân*, *Sztopân*, *Osztopân* n'ar fi în acest caz decât rom. *Stupan* evoluat mai departe în spiritul limbii ungurești.

Dar se poate pune și întrebarea dacă n'a existat cumva chiar în slavonește o formă *stupanŭ* alături de *stopanŭ* și dacă această formă nu este potrivită să ne ducă la o explicare a lui *stopanŭ* însuși.

Este cu puțință adevărat să fie și *stopanŭ* la origine un termen militar—administrativ, ca și *vojevoda*, *knez* și *župan*, și anume un fel de

¹⁾ Vezi și darea de samă a lui S. Pușcariu, *Dacoromania*, IV, 1377—78, care combate această părere.

ἐκατοντάρχης sau ἑ ἀτόνταρχος. turc. *jüz-başı* (cf. lat. *centurio*, slav. сѣтъньскѣ, rom. *sutaș*, ung. *százados*, etc.), deci un compus sintetic alcătuit din radicalul substantivului *sūto* «Hundert» și *panū* «Herr», alături de care s'a putut forma și un compus analitic din dativul adnominal *sūtu* al lui *sūto* «Hundert» și *panū* «Herr», însemnând «domnul sau capul a o sută de inși», în deosebire de *stu panov* «o sută de domni», *stu panom* «a o sută de domni»¹⁾.

În cazul acesta am fi avut în românește la început două forme: una **stupan* < slav. **stupanŭ*, pe care o regăsim în documentarul *Sztupán*, care ar putea fi deci și slav; alta **stāpan* < *stopanŭ*, din care s'ar fi dezvoltat *stāpán*, în care *o* n'ar fi trecut în *u*, ci în *ă*, pentru că i s'ar fi simțit un oarecare timp legătura cu numeralul *sută* :).

Când organizația militară a păstorilor români a încetat, sensul inilitar al lui *stāpán* ar fi putut să se piardă, rămânând numai termen pastoral.

Pun în discuție această explicare cu toată rezerva cuvenită.

În cazul că ea s'ar dovedi cât de puțin întemeiată, va trebui examinată din nou și situația lui *stānă*, *smāntānă* și *jupán* (cf. slav. *stana*, *smetana* și *župan* < *župa*, iar acesta < gr. γύπη), a căror origine slavă n'a fost înlăturată cu totul de ingenioasele studii ale lui S. Pușcariu, *Dacoromania*, III, 378—387, G. Giuglea, *Dacoromania*, III, 609—616, și O. Densusianu, *Grai și suflet*, I, 238—242, care vede în *stānă* corespondentul unui iranic *stāna* :).

53. Afară de *Kás*, *Orda* și *Osztópán*, viața pastorală din com. Somogy o reflectă și *Zamár(d)*, azi *Szamárdi* (*Scamard* a. 1082, *Zamard* et alia *Zamard* a. 1229, villa *Zamard* a. 1231, *Samard* a. 1234—70, *Eghazaszamard* et alia *Zamard* a. 1342, *Kis-Zamárdi* a. 1436, etc., Csánki, *MH*, II, 657; heleşteu a. 1211, Ortway, *Magyarorsz. r. vizsr.*, II, 221) și mai noul *Szamárkút* (*Zamarkuth* a. 1336, 1411, 1466, 1469, Csánki, *MH*, II, 642). Cel dintâiu poate fi dintr'un n. pers. (cf. matorul *Sahmar* a. 800, Fejér, *CD*, VII, 1, p. 69) = rom. *samar*, *sămar* 1. «Saum-, Packsattel», 2. «Firstbalken des Daches», născut din lat. *s a g m a r i u s* «Lasttier», «Esel», sens pe care a trebuit să-l aibă la origine și cuvântul românesc (cf. Pușcariu, *Conv. Lit.*, XIV, 471; Meyer-Lübke, *REW*¹, 7542) + suf. top. ung. -*d(i)*. Dela păstori și în special chervanagii români cuvântul [*sămar*] a trecut, în v.-bg. căci se găsește, încă în sec. XIV, forma *samarъ* «onus» (Miklosich,

¹⁾ Raportul sintactic din urmă îl avem în compusele analitice: srb. *stoklasa*, ceh. *stoklas*, pol. *stoklos*, n.-slov. *stoklas*, *stoklasa*, *strkklasa* «nume de plantă», ceh. *stonožka* «nume de animal» (cf. Miklosich, *EWS*, 335). Asupra compuselor slave cu elementul întâiu radical cf. W. Vondrák, *Vergl. slav. Gramm.*, I, 673—674, § 706: v.-bg. *dobro-dějъ* «Wohltäter», *golōbradъ* «imberbis», r. *četvŕe-gubъ* < *četver-gubъ* «quadriplus», etc.

²⁾ La trecerea *an* în *ān* > *ān* ar fi putut contribui întru câțva și derivatul *stāpām*.

³⁾ Cf. A. Rosetti, articolul citat, și I. Bărbulescu, *l. c.*

Lex. palaeosl., 819, și I. Bărbulescu, *o. c.*, p. 121), și apoi la toate popoarele balcanice: sârb. *samar* « Saumsattel »; alb. *samar* id. (forma *somar*, din ital. *somaro*; cf. Th. Capidan, *Dacoromania*, III, 210—211)¹⁾. Ungurescul *szamár* « Esel » este socotit de obicei ca element italian, dar el poate fi tot atât de bine și românesc, mai ales fiind element pastoral. Din ungurește este rut. *somar* « Esel ». Ceh. *sum, soum, soumar* « Šäumer » sânt din germ.²⁾ *Szamárkut* este, evident, un compus unguresc.

Flóra, după toată probabilitatea, este identic cu n. pers. rom. *Florea* sau *Floarea*, dat nu atât după *floare* « Blume » (< flos, flō rem), cât după « Dumineca » și « Săptămâna Floriilor » în care a putut să se nască cineva.

Acest nume este foarte obișnuit la Români. Un nume de localitate *Flóra* se găsește și în Satu-mare, deci într-o regiune și astăzi românească. Numele de persoană *Flora*, din familia nobilă Széleskuti, din com. Sopron, este atestată mai întâiu în a. 1332 la Fejér, CD, VIII, 3, p. 607; cf. și M. Wertner, în *Magyar Nyelvőr*, XLV, 304. Deosebiți nobili români cu numele *Flora, Flore, Florea, Florian* se pot vedea la I. cav. de Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, II, pp. 107—108. Un iobag român cu numele *Flóra* se găsește în Călata (Kalota), j. Cluj, în a. 1493 (cf. Csánki, *MH*, V, 365)³⁾.

Deosebit de important din punctul de vedere al limbii mi se pare *Tunata*, atestat ca « terra » în Somogy la 1251 (Fejér, CD, IV, 2, 89)⁴⁾. Evident, este vorba de un substantiv derivat din participiul trecut al verbului *tună* « donnern » < t ō n o, - a r e, întocmai cum muntele *Detunata* (*Detunata flocoasă și goală*), jud. Alba, este derivatul lui *detună* « donnern » < d e t ō n o, - a r e⁵⁾.

Ca și *Kracsun* (*Karacsun*), passim, *Batrina* din Požega, a cărei etimologie nu este tocmai sigură (cf. rom. *bătrân, -ă* « alt », « Greis » și srb. *Batrić, Batrovci*, ceh. *Batrova*), *Romonya* < *Rumân* sau *Romanus* și *Zsemenye* = *gemene* < g ě m i n a e din com. Baranya, și *Tunata* ne arată că Românii din « pascua Romanorum » nu rotacizau

¹⁾ În toponimie se găsește *Samari* în regiunea Pago (Dalmatia), unde mai avem și *Sugari* < rom. *suge* (pentru acesta cf. S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, p. 30; S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, p. 295—296, § 271, și P. Skok, *Slavia*, VIII—1929, p. 614).

²⁾ Explicarea, pe care o găsesc la Jankó, *o. c.*, p. 6, că adecă numele satului *Zamard* ar fi fost la început *Kis-Szent-Martin*, apoi a fost schimbat prin etimologia populară în *Szamardin* și *Szamartin* (prin apropiere de *Martin*), în sfârșit *Szamárd(i)* (prin apropiere de *szamár*), nu poate fi admisă. « Aus den Daten Csánki's geht klar hervor, dass Zamárdi ein voralter Name ist und nicht aus 1832 stammt » (tradiția spune adecă că: « so um 1832 herum wurde das Dorf Zamárdi benannt »). Greșită este și cea a lui Lumtzer—Melich, *o. c.*, p. 29: din n. pers. germ. *Sahm, Sehm, Semm + Hart* « silva ».

³⁾ Cf. și *Florius, Florinus, Florio*, la Jireček, *o. c.*, II, 36.

⁴⁾ Relevant mai întâiu de O. Densusianu, *H. l. roum.*, I, 393.

⁵⁾ Cf. și G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 65.

sau, mai bine, nu rotacizau toți, și astfel ne dă cheia pentru a explica sigur, sau aproape sigur, o serie întreagă de nume topice (*Bun, Buna, Bona* sau *Bonya, Goun, Meneka, Pounsa*, etc.).

Dintre acestea mă opresc în acest loc numai la praedium *Goun* «ad terram Zalamad spectans», care se găsește între moșiile abateiei din Bakony la 1086 (Wenzel, *CDA*, I, 35), apoi *Guon* a. 1135 (ibid., I, 49), villa *Goun* a. 1253 (Fejér, *CD*, VII, 1, 299).

El poate fi corespondentul românescului *găun* 1. «Hornisse, Blattwespe», cf. și *găunoiu* «Bremse», 2. «creux» < *c a v o, -ō n e m (*Dict. Acad.*, II, 238); cf. *Găunoasa* (Fălciu, Iași, Suceava, Vâlcea, Vaslui, Vlașca), *Găunosul*, *Găunoși* (Ialomița, Vlașca), în *Marele Dict. Geogr. al Rom.*, III, 488; *Găunoasa* (Hunedoara), *Părăul-Găunoasii* (Făgăraș), *Dealul-Găunoasa* (Făgăraș), la Lenk, *Lex.*, II, 11—12¹).

Pentru evoluția fonologică cf. și *Tounj* = *tăuni* < t a b o n e m = t a b a n u s, - u m în Modruš-Fiume.

54. Afară de nesigurul *Bogăt*, pe care-l găsim și în Somogy, etc., de *Laak* (a. 1365, 1366, etc., Csánki, *MH*, II, 770), de *Csamafalva* (*Chamafalwa* a. 1447, 1486, *Chomafalwa* a. 1464, 1465, Csánki, *MH*, II, 740), care are acum înfățișare fonologică ungurească, și de *Duka* (sf. sec. XIII, *Dwka* a. 1468, Csánki, *MH*, II, 745), despre care voi vorbi mai încolo, în com. *Vas* mai pot fi românești o serie întreagă de numiri de localități.

Astfel, fără îndoială, din rom. *cald* (< c a l d u s, - a, - u m = clas. c a l i d u s, - a, - u m; greșit Pais—R. Nagy, *M. Nyelv*, XXV, 124: < turc. *kaldy*, p. 3 sg. a lui *kal-* «rămâne») trebuie derivate următoarele nume topice:

1. *Káld*, com. *Vas*: *Cald* a. 1255, 1256, 1266, 1273, 1274, 1368, 1420, 1428, 1448, 1468, 1474; *Kaald* a. 1276, 1294, 1313, 1484; *Kald* a. 1294; *Felsewkald* a. 1466, astăzi *Káld* (Csánki, II, *MH*, 761).

2. *Káld*, com. Fejér: *Kaald* inter bissonos a. 1383; *Kald* 1414 (Csánki, *MH*, III, 333).

3. *Kald*, lângă Dej, j. Someș: «protenditur in fagum²) *Kald* usque ad fluvium Gekenus» a. 1261 (Zimmermann—Werner, *Urkundenbuch*, I, 85)

În legătură cu acesta relev ceea ce scrie Ios. Lad. Píč, *Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage*, Skizzen zur ältesten Geschichte der Rumänen, Ungarn und Slaven, Leipzig, 1886, p. 23, n. 6: «Hier könnte auch angeführt werden, was über die Waldbesitzung des Dorfes St. Peter im Com. Doboca im J. 1366 geschichtlich vorgebracht

¹) Numele canonicului din Győr, conte *Gaun*, pomenit în 21 Octomvrie 1745 (D. Pacher, *A Dömöki apátság története*, Budapest, 1912, p. 225) poate fi, și el, românesc.

²) Dau cetirea acestui cuvânt, în loc de *pagum*, după V. Motogna, *Articole și documente*, Cluj, 1923, p. 32, care ne asigură că a controlat diploma *Fagus Kald* se numește azi *Kádbúkk* (ung. *bükk* = «fag»), cu dispariția lui *l* > *u* (cf. id., ib., p. 33).

wurde: Memorandum... der rumänischen Wähler, Hermannstadt 1882: *dorsum montis kaldu*... Blachi de villa Sti Petri aegre ferunt, ut territorium suum ultra mille annos possessum per se et maiores suos, multis vicibus sanguine redemptum dissipetur... nacto consilio... aequum esse invenimus... Sylva haec maneat penes villam Blachorum, cuius de *antiquo* fuisse et *situs et publica notitia demonstrant*... »¹⁾).

4. Kaldebach, j. Sibiiu: «inter duos rivulos, quorum unus vocatur der Cleynschebs, secundus vero dy Kaldebach» a. 1372 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, II, 396).

Dar chiar înaintea acestor nume avem atestat *Cald* ca nume de pers., al unui locuitor din com. Sopron, a. 1000—1038 (Wenzel, *CDA*, I, 22).

Ca și în *Calda*, părau (Prahova), *Vinele-calde*, pădure (Buzău), *Caldeșul*, iezer (Brăila)²⁾, *Valea-caldă* din Tesalia (vezi Th. Capidan, *Românii nomazi*, în *Dacoromania*, IV, 223), etc., în numirile topice de mai sus este vorba de o numire de felul ungurescului *Hő* (*Héjő*, *Hő-Bába*, *Hő-Keresztúr*, *Hő-Papi*, *Hő-Szalonta*) și al slavului *toplica* > rom. *Toplița*, ung. *Tapolca*, *Teplika*, *Toplica*, germ. *Teplitz*, etc., ori de una dată după un nume de persoană (cf. *Cald* din Sopron).

¹⁾ Este vorba de un act de hotărnicie dela 1557, în care se vorbește de un alt act de hotărnicie dela 1366, pentru care cf. Fejér, *CD*, IX, 7, 252, și Hurmuzaki, *Doc.*, I², p. 112.

Critica istorică n'a avut nimic de zis în privința autenticității celor două documente. Obiecțiuni s'au ridicat numai când s'a avut în vedere critica gramaticală și paleografică a felului scrisorii. În privința aceasta editorul documentului în colecția Hurmuzaki observă următoarele:

«Pe lângă toată veracitatea datelor literatului Schuller [primul editor al documentului, în *Archiv für siebenbürgische Landeskunde*, Neue Folge, I] crede că amândouă documentele acestea, atât cel din 1557, cât și cel din 1366, sânt numai simple apocrife. Motivele principale ale dănsului sânt două: anume forma scrisorii, care e silită, artificială, nesigură, și care nu prezintă deloc tipul scrisorii din secolul XVI, iar al doilea motiv este titlul acestor două documente, aproape uniform în amândouă și cu totul străin de stilul documentelor oficiale din secolele XIV și XVI. Ce e drept, Schuller adaugă totodată că în privința stilului critica are să considere totdeauna că dela un simplu notar, care numai arareori se află în pozițiune să redacteze diplome oficiale în limba latină, deloc nu se poate aștepta aceeași siguranță și consecință în întrebuintarea frazelor, a expresiunilor și a formulelor diplomatice, precum de exemplu o aflăm în mulțimea de documente date din partea principilor, episcopilor și a regilor. Aici, ca și în alte lucruri omenești, singur numai deprinderea face pe maestru ».

D-l A. Philippide, *Originea Românilor*, I, 426, adaugă: «În caz când aceste documente vor fi autentice, să nu fie cumva miea ceea de ani și mai bine numai o exagerare (Ce bine informați de-altfel trebuie să ni-i închipuim pe țărani din Sân-Pietru pe la 1360 asupra istoriei Romanilor!), și să nu se fi înțelegând cumva prin Huni Ungurii? Căci Ungurii se numiau pe ei înșiși și Huni, Géza Kuun, *Relationum Hungarorum cum oriente historia antiquissima*, ed. II, vol. II, p. 53 nota, iar cronicarii lor, precum Simon de Kéza și Chronicon pictum, numesc pe Unguri ba Huni, ba Magori, ba Hungari, Géza Kuun opul citat vol. II, p. 59, 61 (caracteristice sânt următoarele vorbe din Chronicon pictum: «Wulgariter Magori sive Huni, latine vero Ungari») ».

²⁾ Cf. și I. Iordan, *Rumänische Toponomastik*, pp. 40—41.

Tot în Vas se găsiă la 1157 (Fejér, *CD*, VII, 5, p. 117; cf. și Ortway, *Magyarorsz. r. vizsr.*, II, 437) și «fluvius Zec» din rom. [*părăul*] *sec* < *siccus*, -a, -u m. Este vorba de *Zickenbach*, ung. *Székpatak* de mai târziu, pe care E. Moór, *Ung. Jahrbücher*, IX — 1929, pp. 52—53, îl pune în legătură corect cu ung. *szék, szik* «vadum, loca vadosa, paludosa, lutosa; nitrum, loca nitrosa», dar greșește socotindu-l unguresc, ca și E. Schwarz, *Magyar Nyelv*, XXII, 225: < rad. germ. nec. Greșește și când caută ung. *szék* «scaun» în *Eisenzicken* = *Német-Cziklin* sau *Czikn* (Lex. din 1773, Lipszky, *Rep.*, I, 759) = *Vasverőszék* (*Wosueruezek* a. 1352/55, *Wosverewzek* al. nom. *Kendzek* a. 1358, *Waswereuzek* a. 1368 și 1434 câte de două ori; *Vasszék*: *Wasek* a. 1496, *Waszeg* a. 1496, *Waswerewzeek* al. nom. *Waszeek* a. 1496, Csánki, *MH*, II, 808). *Sárosszék-Kot-Cziklin* sau *Czikn* (*Zyk* a. 1283, *Seck* a. 1339, *Zeek* a. 1433, Csánki, *MH*, II, 796, *Saroszeek* a. 1469, 1496, *Soroszelk* a. 1496, *Sarosszeg* a. 1496, Csánki, *MH*, II, 792; Lipszky, *Rep.*, I, 759), care se găsește tocmai la gura apei *Zickenbach*, *Székpatak*, după care s'a numit ca și alte nume topice, ne arată clar că și în *Vasszék* și *Vasverőszék* trebuie să vedem un nume dat după cel al apei *Szék*, determinat de cel al comitatului sau al turnătoriei de fier de acolo.

Că este vorba de o numire românească se vede din faptul că alături de *Német-Cziklin* sau *Czikn* avem pe *Walachisch-Cziken* sau *Oláh-Cziklin* și *Czikn* = *Spitz* (Lipszky, *Rep.*, I, 603 și 759), pe care E. Moór și E. Schwarz îl uită cu totul, dar care ne vorbește de populație românească.

De populație românească în aceste părți ar putea să ne vorbească și *Oloszka* (*Vluzka*, *Olozka*, etc. a. 1240, 1244, 1258, 1259, 1298, 1340, etc.; cf. *Cod. dipl. p. Hung.*, IV, 31, 95, 96; V, 29; Wenzel, *CDA*, VII, 183; Csánki, *MH*, II, 780), dacă cumva ar însemna sat «valah», nu «italian» (cf. și *Olaszka* = *Valaszka* din com. Zólyom). Dar cf. *Olaszfalu* = *Wallendorf*.

De-altfel tot în această regiune mai găsim și alte nume care au origine românească. Așa sânt formele cu articol românesc: *Drumoly*, germ. *Drumling* (Lipszky, *Rep.*, I, 155), pl. *Felső-őr* (cf. rom. *drum*, articulat *drumul* «Weg», v.-bg. *drum*, s.-cr. *drŭm*, idem, < gr. *δρομος* + suf. germ. -ing); *Radolfalva* (a. 1427, *Radalfalva* a. 1428, *Radafalwa* a. 1451, 1498, azi *Radafalva*, germ. *Rudersdorf*, Csánki, *MH*, II, 787; Lipszky, *Rep.*, I, 566), care derivă, evident, din rom. *Radul*, nu din n. pers. slav. **Rudil(o)* < *rud-* «ruber», cum crede E. Moór, *Ung. Jahrb.*, IX—1928, 56—57, ceea ce ne arată și traducerea germană (cf. și *Radócz*-ul din același comitat, Lipszky, *Rep.*, II, 546).

Tot în această regiune se află și satul *Olbendorf* sau *Ulbendorf* = *Szent-Lőrincz* (Lipszky, *Rep.*, I, 476 și 706), a cărui formă veche

este *Alben*: « Terra hospitum castri [regis] Castri Ferrei de Hydegged *Alben* vocata vacua et habitatoribus destituta » a. 1291 (Wenzel, *CDA*, XII, 503; cf. și Csánki, *MH*, II, 732, care o confundă cu *Ollersdorf-Barátfalva*, ung. *Obér*, vechiu *Alber*, *Albir*, *Albersdorf* < *Albertsdorf*). Acest *Alben* poate fi identic cu rom. *Albeni*¹⁾ ori cu *Albu*, care, ca genitiv german, în compoziție a putut să ajungă să aibă forma *Olben*.

S'ar mai putea vorbi de n. pers. romanic *Albin* < *Albinus*, dar nu poate fi vorba de un romanic *Albina* « Weissbach », cum propune E. Moór, *Ung. Jahrb.*, IX—1929, 66, căci din acesta am așteptă un germ. **Olbinendorf*.

Tot așa sânt: *Keczél* (-*falva*) (*Kechel* a. 1334, 1365, 1416; *Keczél* a. 1471; [*K*]eczélfalva a. 1496, *Kytzclern* a. 1455, *Keczél* al. nom. *Kyczlaren*, azi *Kiczléd*, *Kiczlad*, *Kitzladen*, Csánki, *MH*, II, 763), care derivă din n. pers. *Ketzel*, despre a cărui posibilitate de derivare din rom. *cățel* a fost vorba mai sus²⁾; și *Alsó*- și *Felső*-*Pulya* sau *Pula* < rom. *pulă* (*Unter*- și *Ober-Pullendorf*) dela marginea Sopronului apropiat.

Dintre celelalte nume topice din com. Vas mai relev următoarele:

Poss. *Buzad* a. 1258 (*Cod. dipl. p. Hung.*, VIII, 74) poate fi din ung. *buza* « grâu » + suf. -*d*, întrebuințat des ca nume de persoană (cf. *Buzad* n. bărb. a. 1193, Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 586; a. 1209, 1221, 1227, 1237, 1239, 1270, 1275, 1281, 1289, 1295, 1313, etc., la Czinár, *Ind. la Fejér*, *CD*, p. 66—67; a. 1225, 1230—1240, 1234, 1239, 1247, 1253, etc., Kovács, *Ind. la Wenzel*, *CDA*, 121—122; a. 1274, 1297, 1344, 1361, în *Cod. dipl. p. Hung.*, I, 65, 92, 187, 231), totuși mai curând se pare că este identic cu rom. *buzat* « cu buze mari », din *buză* « Lippe » (cf. pentru aceasta alb. *buzë*, v.-sp. *buz*)³⁾. Despre acest n. pers. S. Kézai ne spune: « *Buzad* autem generatio de Mesn originem trahit, nobiles de districtu Wurzburg »⁴⁾. Este vorba deci de Mosony-ul apropiat. Cât privește înlocuirea lui -*t* cu -*d*, ea este un lucru obișnuit; cf. și *Munkad* alături de *Munkat*, *Fortunad* alături de *Fortunat*, etc.

¹⁾ Cf. *Albény* în Zemplén (Csánki, *MH*, I, 340); *Albeni* în Vlașca, Bacău, Gorj (D. Frunzescu, *Dict. top. și stat. al Rom.*, 3).

²⁾ E. Moór, care se ocupă de acest nume în *Ung. Jahrb.*, IX—1928, pp. 58—59 și 252, arată că forma *Kitzladen* s'a putut desvoltă în mod obișnuit din *Kitzclaren*, care ar fi un derivat din n. pers. *Ketzel* + suf. germ. -*ări*, care ar arăta ocupația locuitorilor; cf. însă și rom. -*ari* în: *Bouțari*, *Ghelari*=« Delari », *Vădari*, *Muntari*, *Poienari*, *Bldjari*, *Brânișteari*, *Vlădăreni*, etc., *Katunari*, *Sugari* < *suge*, etc. la Românii din Sârbia (cf. S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, p. 30).

³⁾ Un Moldovean cu numele *Mihul Budzat* este pomenit la 1481 (cf. I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, 258).

⁴⁾ Endlicher, *Mon. Arpad.*, p. 126; cf. și ed. M. Florianus, II, p. 95. « Herbordus Lanchereth Ispaan fya *Buzaath* nemzethsygybewl walo » este atestat la 1273 în com.

Kok a. 1207 (Fejér, *CD*, IX, 7, 725, terra *Kok*), a. 1268 (Wenzel, *CDA*, VIII, 198), a. 1281 (Wenzel, *CDA*, XII, 344), villa *Coc* a. 1288 (Erdélyi, *Pann.*, 691), a. 1230 (Wenzel, *CDA*, I, 279), apoi *Kók* din Turda (*Kok* a. 1400, 1406, 1412, 1458, etc., Csánki, *MH*, V, 715), *Coc*, ung. *Kak*, din Sătmar, atestat mai întâiu în a. 1490 în forma *Kaak* (Csánki, *MH*, I, 477; cf. și *Kóka* din com. Pest), ca și *Valea-Coc* din j. Argeș (D. Frunzescu, *Dict. top. și stat. al Rom.*, 125), poate păstră românescul *coc* = *cocă* « Herdkuchen » < *a coace* < *cōccēre* = clas. *cōquēre*, pe *coc*, *cocă* « Beere » (cf. *coacăză*), ori, și mai probabil, pe **coc* « bucătar » < *cōquus*, -um (cf. *Cocu* « serviens liber » a. 1171, Wenzel, *CDA*, I, 67; apoi it. *cuoco*, fr. *queux*, prov., cat. *coc*), știut fiind că la așa numitele « mansiones » ale domeniilor abațiilor, mănăstirilor, etc., se găseau bucătari organizați în bresle, care nu odată și-au reclamat drepturile lor (cf. Wenzel, *CDA*, II, 2—25, a. 1234—1270; II, III, a. 1240; VIII, 396, a. 1272, etc.).

În cazul din urmă *coc* ar însemna deci o așezare în jurul unor astfel de bucătari sau a unei astfel de bucătării (cf. *Konyha* = *Kuchel*, *Kuchina*, în Pozsony; *Konyha* = rom. *Cuhea* în Maramureș, etc.)¹⁾.

Nu pot afirma cu siguranță că ar fi vreo legătură între *Kok*, al cărui plural ar putea fi (cf. *Porc* și *Porch* = *Porcs*, etc.), și *Koes* (villa *Koch* a. 1409, *Kocz* a. 1421, *Koch* a. 1468, Csánki, *MH*, III, 766), *Kócs* (*Kocs*) din Komárom (*Kooch* a. 1421, *Koch* a. 1433, 1443, 1495, 1500, Csánki, *MH*, III, 504; cf. și *Kocs*, poss. Cap. Agr., a. 1248, la Fejér, *CD*, IV, 226), *Kocs* din Heves, *Kocshegye* din Zala (a. 1513, Csánki, *MH*, III, 73), *Kocs*, rom. *Cociu* din Someș (*Kwch* a. 1375, Zimmermann—Werner, *Urk.*, II, 438; *Koch* a. 1415, id. ib., III, 680; *Kach* a. 1392, S. Barabás, *A római szent birodalmi gróf Széki Teleki család oklevéltára*, vol. I (1206—1437), Budapest, 1895, p. 235—236; *Kach* a. 1468, id., ib., II, 193 și 280; a. 1507, id., ib., II, 283; a. 1514, id., ib., II, 299 și 334—335); *Coci*, munte în Argeș, *Cociu*, sat în Tutova, *Cociu*, părau în Putna (D. Frunzescu, *Dict. top. și stat. al Rom.*, 124), pe care altădată (*Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, p. 34) l-am socotit, greșit, identic cu ung. *kacs* « branche, tige longue, flexible et grimpante ».

Pentru a-l explica pe acesta trebuie să pornim ori dela un nume de persoană care ar putea fi atestat în grafii de felul *Cochu* a. 1086 (Wenzel, *CDA*, I, 37) și a. 1299 (Fejér, *CD*, VII, 218), *Coch* a. 1263 (Fejér, *CD*, IV, 3, p. 151), *Koch* a. 1267, 1278, 1234 (id., ib., VII, 3, p. 54; VII, 3, p. 81, 222, 223; VIII, 6, p. 81), dacă ele trebuie citite *koč*, nu *koh*, iar în acest caz *koč* ar putea fi identic cu *koč*

Zala, vecin cu com. Vas (Nagy G., Végh și Nagy I., *Zala vm. tört.*, I, 72). Un Bened. de *Buzád* se găsește și în Timiș la 1415 (Csánki, *MH*, II, 31).

¹⁾ Cf. și *Kochina* « filia Thomae filii Martini de Lengeld » a. 1413 (Wenzel, *CDA*, XI, 234, și XII, 598), alături de n. de bărb. *Cocini* din Spalato a. 1072 (id., ib., XI, 18), *Cochina*, apă, a. 1240 (id., ib., XI, 314), a. 1258 (id., ib., XI, 449), care derivă mai curând din slav. *kočina* « Stall für Geflügel, Schweine » decât dintr'un corespondent românesc **cuctnă* al lui *coquina* « bucătărie », « care se ține de bucătărie ».

« berbece necastrat » (spre deosebire de « berbece bătut sau întors »), cuvânt de origine turcească (= ung. *kos*, idem, spre deosebire de *űrű*, *örű* « berbece bătut », cf. Gombocz, *Magyar Nyelv*, III, 259), care, fie din limba pecenegă ori cumână, fie dintr-o formă veche dialectală ungurească, ori din turcește, a pătruns și în limba documentelor vechi românești (l-am întâlnit în N. Iorga, *Studii și doc.*, VII, 255: « 8 berbeč pârăi coč, 5 berbeč țurcani coč, 8 cărlane oițe, 47 cărlani bărbăcuți »); ori, mai curând, dela radicalul slav *kotъ* și dela derivatul acestuia † *kotъčъ*, din care avem noi pe *coteț*, *cocină* (cf. bg. *kóček* « Hühnerkäfig », *kóčina* « Stall für Geflügel, Schweine », s.-cr. *kóčak*, *kóčina*, idem, slov. *kóča* « Bauernhütte », etc.)¹⁾.

Puczafalva (*Pucafolua* a. 1365 = *Puzsócz* = *Pálmafa*¹⁾, Csánki, *MH*, II, 787; *Puczincz*, Pesty, *Magyarorsz. helyn.*, I, 273), *Puczincz* = *Batyánd*, par a fi identice cu rom. *puță* 1. « Glied u. Scham kleiner Kinder », 2. « Kindchen » < p ŭ t e a, - a m sau p ŭ t [ŭ] l a, - a m (din p ŭ t u s « Kind », cf. S. Pușcariu, *EtWb*, 125, nr. 1416), cum ne îndeamnă să credem *Pizd* (*Pizdalaka* a. 1330, *Pizh* a. 1418, *Pyzd* a. 1425, 1461, Csánki, *MH*, II, 786) < slav. *pizda* (n.-slov., pol. *pizda*, ceh. *pizda*, srb. *pižda* > rom. *pizdă* « Fotze », « Loch »). În 1501 se numia *Pwcză dombya* un deal din hotarul satului Someșeni (ung. Szamosfalva, j. Cluj; Csánki, *MH*, V, 404).

De-altfel rom. *puță* a pătruns și ca apelativ în ungurește în formele *puca* (*pucza*), *pucca*, *pucu*, având o întindere foarte mare, ce e drept, dinspre Est spre Vest și Nord-Vest: în Secuime, Turda, Cluj, Someș, Sălagiu, Sătmar, Bihor, Szabolcs, Valea Tisei (cf. Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXIII, 486; *MTsz*, II, 219—221; Viski, *Nyelvészeti Füzetek*, XXXII, 57; *Magyar Nyelv*, XI, 91, etc.).

Dar cr., n.-sloven și slovac. *puca* « cunnus » (cf. Miklosich, *EWS*, 266) ne arată că el a fost, și poate mai este, tot așa de bine cunoscut și în Vest, dincolo de Dunăre²⁾.

Sapte, Sepehe a. 1361, Septhe a. 1409, *Sewpthe* a. 1462, azi *Söpte*, spre Nord-Est dela Szombathely (Csánki, *MH*, II, 794), cum am

¹⁾ *Ndra*, *Ndré* (*Náraj*, *Náréj*) (a) Villa *Naree* a. 1257, *Naree* a. 1431, *Nara* a. 1434, etc., *Nare* a. 1447, *Naray* a. 1468, azi *Nárai*, lângă *Ják*; b) poss. *Narey* a. 1346, *Naray*, *Nare* a. 1359, *Naray*, *Naree* a. 1418, Csánki, *MH*, II, 779), deoarece forma germană *Narein* nu-l pune în legătură cu *narr* « nebun », ar putea fi identic cu rom. *nare* (*nară*) 1. « Nasenloch », « Nüster », 2. arom. și reg. Transilv. « Nase » < n a r i s, - e m (cf. și v.-it., sard. *nare*, etc.); cf. n. top. *Năsoiești* din jud. Bacău (D. Frunzescu, *Dict. top. și stat. al Rom.*, p. 309); srb. *Nos*, *Babin Nos* (Miklosich, *Die Bildung der slav. Personen- und Orts-Namen*, 287 [205], nr. 375).

Forma *Naray*, *Narey*, fiind ulterioară, s'ar fi putut naște prin adăugarea sufixului unguresc -j.

²⁾ Locuțiunea *pucán lenni* « a fi răzos, murdar » din com. Vas (Szinnyei, *MTsz*, II, 219) ori *A feredésnél még Szabó Zsuzsi is pucinja vetkőzött* din Hajdu-Szoboszló (id., ib., II, 220) însă se rapoartă la *puca*: 1. « jupon », 2. « cămașă femeiască ».

văzut mai sus și din alte exemple, ar putea fi identic cu rom. *șapte*, *șapte* < *sēptem*¹⁾.

Însir apoi pe *Karácsonfalva* (villa *Karachon* a. 1221, *Karachunfalua* a. 1369, *Karachonfalua* a. 1418, 1482, Csánki, *MH*, II, 762); *Kopács* sau *Kupács* (*Kopach* a. 1323, *Kupach* a. 1329, *Kopach* a. 1481, *Kopach* a. 1481, Csánki, *MH*, II, 766), a căror origine am lămurit-o în altă parte; germ. *Kulm*, ung. *Kölm* (*A. m. kor. osz. helységnévtára*, 1888, p. 441; *Colon* a. 1221, etc., Csánki, *MH*, II, 766), care ne trimite mai curând la arom. *cũlmu* < **cũl mũm* « Giebel », d.-rom. *culme* < *cũl mēn* (cf. și alb. *kul'm*) « Gipfel, Firstbalken »²⁾, decât la slavul *chъlmъ* > ung. *halom* « Hügel », din care-l derivă E. Moór, *Ung. Jahrb.*, IX — 1929, 245); « Locus *Lupisdorff* supra poss. *Thotfalu* vocatam versus poss. *Zenthkatherina* » a. 1489 (Csánki, *MH*, II, 805), care prin partea sa întâia ne aduce aminte de rom. *lup* « Wolf » < *lũpũs*, - *ũm*, etc.

Mă voi ocupa în altă parte de înfățișarea românească a *Rebuczei* (rostită și *Rabucza*), diminutivul *Rabei*. Aici mai relev numai că Românii din com. Vas au trebuit să-și aibă organizația proprie după « ius valachicum », cu libertățile și privilegiile cunoscute din alte părți.

Dela un cnez al lor și-a luat numele satul **Knez*, care, dacă ar fi fost dat de Slavi, cum crede E. Moór, *Ung. Jahrb.*, IX — 1929, 234, ar fi trebuit să apară mai curând în forma derivată cu suf. *-ova*, *Knezova*. Am pus asterisc înaintea formei *Knez*, care trebuie să fi fost cea dintâiu, pentru că nu o găsim atestată în documente. Formele documentare cele mai vechi ne redau rostirea ungurească a lui *Knez* (*Kinĩh* a. 1217, *Kyniz* a. 1237, *Kyniz* a. 1240, *Keniz* a. 1284, *Kenez* a. 1323, 1431, *Kenyz*, poss. *Thyodorkenize* a. 1345, poss. *Keniz* et *Tiudarbanfelde* a. 1384, *Kenyz* a. 1483, azi ung. *Kenéz*, Csánki, *MH*, II, 763). Din ung. a fost luat germ. *Ginisdorf* = Nemes-Medves (Lipszky, *Rep.*, I, 201), cu trecerea obișnuită a lui *k-* în *g-*.

Afirmația lui E. Moór, *l. c.*, că « Der Ort wurde von Slawen deshalb *Knezova* »³⁾ genannt, weil dort freie Ungarn wohnten » este ne-logică și n'are nici un temei. Când au avut Ungurii cneji? Fără îndoială « die Siedlung der Kleinadligen wurde zum Unterschiede von den anderen kleineren Siedlungen an der Medves: *Nemesmedves*

¹⁾ *Pálmafa* = *Pálmfalva* (cf. *Budafa* = *Budafalva* în Baranya și Zala, *Mucsfa* = *Mucsfalva* în Tolna, etc.) este derivat de Lumtzer—Melich, *o. c.*, p. 31, dintr'un ipocoristic al lui *Paldamarus*, *Paldamar*, *Baldamar* = *Villa Palmarum*, *Palmsdorf*, *Palmesdorf*, *Bálmár*, *Balmer*, etc. Totuși cf. și n. pers. *Palma*, dim. *Palmola*, *Palmota*, *Palmisca*, *Palmiça*, *Palmucia*, srb. *Paoma*, la Jireček, *Die Romanen*, II, 49 și III, 47, fie că este vorba de un corespondent al latinului *palma* « Palme » (cf. it. *palma*, prov. *palma*, etc.), ori al lui *palma* « flache Hand » (cf. rom. *palmdă*, it. *palma*, cat., span. port. *palma*, fr. *paume*, etc.).

²⁾ Cf. Pușcariu, *EtWb*, 38, nr. 437; Candrea—Densusianu, *DE*, I, 68, nr. 431, unde se dau și paralelele romanice.

³⁾ Această formă nu este atestată nicăieri.

genannt», dar acești «mici nobili», dispăruți astăzi erau de origine românească.

Același lucru s'a întâmplat și cu *Vajdafalva* (*Waydafakwa* a. 1438, 1466, 1510, Csánki, *MH*, II, 807), care trebuie să fie dat după un voevod.

55. În *Veszprém*, despre care Anonymus (c. 48, ed. Fejérpataky, p. 43), ne spune că la venirea Ungurilor eră în mână «Romanorum», găsim:

Ajka (villa *Aika* a. 1228, *Eyka* a. 1239 și 1263, nobiles de villa *Ayka* a. 1278, *Oyka* a. 1292, *Eika* a. 1295, *Ayka* a. 1304, *Felseuayka* a. 1383, *Ayka* a. 1439, *Alsowayka* al. nom. Banfalwa a. 1475, poss. *Alsoayka* al. nom. Bandfalva és Felsew *Ayka* a. 1480, azi *Ajka*, Csánki, *MH*, III, 218; Kovács, *Ind.*, 9 și 216; *Cod. dipl. p. Hung.*, VIII, 347). *Ajka* se găsește des și ca nume de persoană (a. 1274, 1284, 1306, etc., cf. Kovács, *Ind.*, 9) și n'are a face nimic cu ung. *ajak*, *ajk* 1. «Lippe», 2. «Kinn», ci-i corespunde albanezului *aikë* «Rahm» (G. Meyer, *EWa*, 5), care a fost dus de păstorii români (cf. *Anon. Car.*, p. 327: *ajke*; arom. *aică* «smântână»).

Nume de persoană ca *Poma* (cf. rom. *poamă* și srb. *Paoma* = *Palma*) filii de *Eyka* (a. 1239, Wenzel, *CDA*, VII, 90), *Preucel*, *Preuchel*, nobil. de *Ayka* (a. 1251, 1284, etc., cf. Wenzel, *CDA*, VII, 322, X, 421, 422, V, 31, VIII, 203, IV, 25, IX, 14, *Cod. dipl. p. Hung.*, IV, 99, unde se găsește și *Borta*), care poate fi și nume german (cf. «*Preuchul Theutonico* tunc rectore castri Budensis», Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 138), dar și rom. *preuțel*, dim. lui *preut*, *preot* «Priester» < *p r ě b i t e r*, -*terum*, sânt indicații în acest sens.

Buzádföldje (Lipszky, *Rep.*, I, 87) derivă din n. pers. *Buzád* = «buzat» ori ung. *buzá* + -*d*.

Dacă -*ó*- n'ar fi lung, am putea derivă dintr'un nume de pers. *Csot* < rom. *ciot*, a cărui origine romanică este dovedită (cf. mai sus!), pe *Csót*, pl. *Pápa*¹⁾, și pe *Csóta*, pl. *Devecser*. Dar aceasta din urmă are mai întâiu forma *Cholta* (Nagy Imre, *Cod. dipl. Hung. Andegavensis — Anjoukori okmánytár*, I, 526), care ne trimite la un n. pers. *Csolt* (cf. nob. de *Cholta* la Fejér, *CD*, VII, 5, p. 527, a. 1295; X, 8, p. 572, a. 1410; Abraham de *Cholth*, în com. Zărand a. 1271, id., ib., V, 1, p. 126; fam. *Cholt* a. 1233, Wenzel, *CDA*, VI, 530).

Am vorbit despre *Ká(l)tháza* (*Káltaháza*, *Káldháza*, *Káld*, *Kát*, *Kált*, *Katl*) (predium *Katlu* a. 1210, villa *Calt* c. a. 1240, poss. *Kath* a. 1344, poss. *Kath* a. 1354, *Kathk* a. 1388, 1486, *Káldháza* a. 1395,

¹⁾ O «terra *Choth*» este atestată la 1263 (Fejér, *CD*, VII, 1, 322), dar nu-i pot preciza identitatea cu *Csót* despre care este vorba aici.

Kathaza a. 1421, *Kalchhaza* a. 1424, *Kalchaza* a. 1483, *Kaldhaza* a. 1488, *Kald* a. 1488, apoi *Kalthaza*, azi *Kát*, pustă la hotarul comitatelor Győr și Veszprém, Csánki, *MH*, III, 236—237), în care am recunoscut românescul *cald*.

Pădurea Cocose a. 1251 (Fejér, *CD*, IV, 2, 116), dacă ar trebui citită cu -s- sau -z-, nu cu -š-, s'ar putea identifica cu rom. *coacăze*, plur. lui *coacăză* « grosseille », « Stachelbeere », « Preisselbeere », « Aalbeere », « wolliger Schneeball », un derivat cu suf. alb. -ăz(ă) din radicalul *coc-*; cf. lat. *coccum*, v.-gr. *κόκκος*, alb. *kok* « baie », « fruit »; alb. *kokaze* « bombons »¹⁾.

Gamásza (Lipszky, *Rep.*, I, 193; *A m. kor. orsz. helységnévtára*, 1888, p. 339), care este tot așa de vechiu ca și *Măma*, poate avea suf. rom. -easă, după labială -asă (cf. *Băsarăbeasă* > *Băsarabasă*). Pentru radical cf. n. pers. rom. *Goma* (*Guma* a. 1279, Wenzel, *CDA*, XII, 269).

Koja (*Koya* a. 1478, Csánki, *MH*, III, 239), cum arată *Kajásza* = « Coiasa » din Fejér și *Pucafalva*, *Pula*, *Pizd* (*Pizdalaka*) din Vas, despre care a fost vorba mai sus, pare a fi rom., fie vorba de rad. srb. *Koja* « Constantin », ori de *Coia* < *coaie*, plur. lui *coiu* « Hode(n) », « testicule » < *coleus*, -um (cf. prov. *coil*), plur. **colea* (cf. it. *coglia*, sard log. *kodza*, fr. *couille*)²⁾, cu atât mai mult că în Veszprém se găsește și o *Pula* (*Pula* a. 1357, *Pula* a. 1402, 1412, 1488, Csánki, *MH*, III, 248)³⁾. Totuși ar putea fi și cuman *coia* « dominus » (Kuun, *Cod. Cum.*, 267) și *koy*, *coy* « ovis » (id., ib., 264 și 267), întocmai cum *Koyan*, *Koianus*, n. bărb., a. 1232 (Wenzel, *CDA*, VI, 505) și *Koyan* « terra in Dopopuch » a. 1292 (Fejér, *CD*, VI, 1, p. 233) poate fi cum. *coyan* « lepus » (Kuun, *Cod. Cum.*, 267). Ba poate fi în sfârșit, împreună cu acest din urmă, și un derivat cu suf. -a sau -an al slavului *koj* « quies »; cf. ceh. *Koj*, *Kojan*, *Kojiš*, etc., la Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, p. 66 [280], nr. 166.

Deoarece Jankó, o. c., p. 106, trece pe *Măma* în « Liste der unerklärbaren Ortsnamen », ceea ce înseamnă că în Veszprém apelativul *măma* « Mutter » nu este cunoscut, amintesc aici că acest nume de localitate este atestat la a. 1082 (*Cod. dipl. p. Hung.*, IV, 3), 1108 (Fejér, *CD*, II, p. 47), 1109 (id., ib., VII, 1, p. 141)⁴⁾, 1276 (id., ib., V, 2, p. 329), 1296 (id., ib., VI, 2, p. 39), 1297 (id., ib., VI, 2, p. 93), 1397,

¹⁾ Rom. *coacăză* a intrat și în ungurește în formele *kokojza*, *kokdjza*, *kukujza*, în Secuime (cf. Szinnyi, *MTsz*, I, 1152).

²⁾ *Koyl*, n. bărb., a. 1264 (Wenzel, *CDA*, XII, 692) poate fi identic cu rom. *Coild*.
³⁾ Cf. *Balta*, *Gârla*-, *Privalul-lui-Coia* în Tulcea (*Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, II, 556); *Coiu*, ung. *Koj*, *Koly* în Bihor (Lipszky, *Rep.*, I, 330); *Doud-Coaie*, deal în Râmnicul-Sărat; *Coieni*, sat în Vâlcea (D. Frunzescu, *Dicț. top. și stat. al Rom.*, 126).

⁴⁾ Este vorba de o copie de pe o diplomă și mai veche, de pe timpul Sfântului Ștefan, cf. Dr. Karácsony J., *Szent-István király oklevelei és a Szilveszter-bulla*, Budapest, 1891, p. 26, unde se găsește scris *Măma*.

etc. (Csánki, *MH*, III, 241); ca nume de izvor (fons ad poss. Vesprim în Thuzuk) a. 1082 (Fejér, *CD*, I, p. 451, VI, 2, p. 352); cf. și *Mámai hegy*, — rét în Vörösberény, *Mámaalja* în Kenese ¹⁾, *Máma forrás*, — *puszta* (Jankó, o. c., 83). Mai avem o *Máma* (puszta) în com. Csongrád (Lipszky, *Rep.*, I, 408) și una în Nitra (S. Czambel, *Slováci a ich reč*, V Budapești, 1903, p. 11), unde, cum vom vedea, au locuit odinioară Români și se mai găsesc numiri românești. Pesty, *Magyarorsz. helyn.*, I, 206, amintește un vechiu deal *Mámó* în hotarul Alba-Iuliei.

Ungurește «mama» este numită *anya*. *Mama* la Ciangăi și la Secui este un cuvânt mai nou și de origine probabil românească ²⁾. Din pricina aceasta, precum și pentru fonetismul lui (cu *-a-*, nu cu *-ă-*), nu poate fi avut în vedere la explicarea vechiului *Máma*. Cu toate acestea nu putem spune nici că avem a face cu siguranță cu rom. *mamă* < lat. *ma m ma* (cf. și alb. *meme*, rtr., it. *mamma*, sard. *mama*, fr. *maman*, n. -prov. *mamo*, cat., sp., port. *mama*), căci acest cuvânt onomatopoeic se găsește aproape în toate limbile indo-europene (cf. v. - i. *māma*, n. - pers. *mām*, *māmā*, gr. *μάμμη*, *μάμμη*, germ. mod. *mamme*, vgs. *muoma*, lit. *māma*, let. *mama*, etc.) și, firește, și în limbile slave (rus., rut., bg., s.-cr., pol., polab. *māma*, cf. Berneker, *SEW*, II, 14—15), deși acestea de obicei întrebuințează pe *mati* și derivatele lui (*matica*, *matka*, *majka*, etc.).

Villa *Meneca*, aparținătoare bisericii din Veszprém (a. 1082, Fejér, *CD*, VI, 2, p. 351, și I, 450; *Meneka* a. 1240, id., ib., VI, 1, 193; *Menica*, *Meneke*, *Meneka* a. 1082—1293, *Cod. dipl. p. Hung.*, IV, 2, 15, 17, 200, 202; azi *Menyeke*) probabil este identică cu rom. *măneacă* [arom. *mănică*, megl. *mōnică*, i.-rom. *mārecă*] «Ărmel» < *ma n ica*, - *a m* (cf. alb. *mēnge*, it. *manica*, mil. *manega*, prov., sp., port. *manga*, fr. *manche*, etc.).

56. Unul dintre cele mai răspândite toponimice românești este *muncel*, care derivă din lat. *monticellus*, - *um* (cf. veigl. *muncāl*, v.-it. *moncello*, fr. *monceau*, prov. *moncel*), în vreme ce *munticel* este formațiune mai târzie. Astfel după *Marele Dicționar Geografic al României*, IV, 413—415, *Dicționarul Geografic al Bucovinei*, s. v., I. Iordan, *Rumänische Toponomastik*, Bonn u. Leipzig, 1924—26, pp. 16 și 170, îl găsim în deosebite forme în jud. Gorj, Neamțu, Putna, Roman, Suceava, Tecuciu, Vaslui, Câmpulung, Storojineț. Nu mai puțin răspândit este în Transilvania, cum se poate vedea din Ign. Lenk, *Lex.*, II, 121—125, S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.*, ed. II, p. 118, și N. Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, p. 145. Se găsește în Solnocul-interior, Alba-de-jos, Brașov, Cluj, Făgăraș, Hunedoara,

¹⁾ Este de relevat prezența cuvântului *Máma* tocmai în *Kenese*, care arată organizație după «jus valachicum».

²⁾ Vom vedea că și în alte cuvinte *a* românesc este redat când cu *ă*, când cu *a*.

Sibiiu, Turda, Zărand, Munții Rodnei și ai Bărgăului în mai multe forme și mai de multe ori.

Formele ungurești ale *Muncelului* sânt: *Muncsel*, *Muncsal*, *Moncsal*, *Moncsel*, *Munsul*, *Muncsen* (după Lipszky, *Rep.*, II, 95, și Lenk, *Lex.*, II, 121, în jud. Someș), *Mincsol* (com. Árva, Sáros și Trencsén, pe hărțile militare și la Lipszky, cf. și I. Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, p. 373; A. Bitay, *Dacoromania*, II, 683, și III, 794), *Muncsel* (în Secuime, cf. S. Opreanu, *Contribuțiuni la toponimia din ținutul Săcuilor*, Cluj, 1926, p. 4, 10, etc.; în Secuime e cunoscută și forma *Munticse*, id., ibid., p. 8), *Mencsel* (Bereg, hărțile militare; Veszprém, Lipszky, *Rep.*, I, 430), *Muncsenul*, *Mancsenul* (Maramureș, Lipszky, *Rep.*, I, 438), *Muncsul*, *Mencsil* (Carpații Maramureșului, hărțile militare).

Muncel este răspândit ca nume de munți și în Galiția, în formele *Muncel*, *Moncel*, *Menčel*, *Menčil*, *Minčil*, *Minčul*, *Menčul*, *Mančul*, *Mendžul*, *Mindžul*, *Mončul*, *Menčol*, *Mončol*, *Minčur*, cu diminutivele: *Mončelik*, *Menčelyk*, *Menčelik*, *Minčelik*, *Minčarik*, *Minčelina*, *Minčeljena*, *Mončelina*, *Menčela*, *Menčilski*, *Menčelskij*, *Munčov*, *Minčova* (vezi E. Kałuźniacki, *Rumunisches im Kleinrussischen und Polnischen*, în Fr. Miklosich, *Wanderungen der Rumunen*, Wien, 1879, p. 23, hărțile militare și Petrov, o. c., 122, 123, 183, 184, 185).

Muncel poate fi la baza numelui topic *Muncela* (în valea Ibarului, S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, Cluj, 1924, p. 103) și *Muncijel*, cu varianta *Monče* în Dalmația, la hotarul Zadarului (*Rječnik*, VI, 927; cf. și S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, București, 1926, p. 291); s.-cr. *Muncel* (P. Skok, *Arch. za arb. star.*, etc., II—1924, p. 340).

Mai întâiu este atestat cel din Veszprém, deci din Pannonia: *Menchel* a. 1284, 1289, 1290, 1291, 1292 (cf. Fejér, *CD*, VII, 2, p. 126, VI, 1, p. 227; Wenzel, *CDA*, XII, 419, X, 51; *Cod. dipl. p. Hung.*, V, 67, 73, 74 și 123, unde este scris *Mencel*); *Menchel* în numele unui nobil la 1269, 1313; *Menczel*, *Mencsel* a. 1402, 1488 (Csánki, *MH*, XII, 242); astăzi a fost schimbat prin etimologia populară în *Mentshely*. Interesant de amintit, în legătură cu acest nume de localitate, este că la 1284 se pomenește un *Buza* de *Menchel* (Wenzel, *CDA*, XII, 419), iar la 1290 un *Buzad* de *Mencel* (Fejér, *CD*, VII, 2, p. 134)¹. Cum am văzut, este vorba aproape cu siguranță de rom. *buzat* « gross-, dicklippig » (< *buză* « Lippe »; cf. alb. *buzë*, v.-sp. *buz*). De altă parte lângă *Menschely* se găsește astăzi muncelul *Halomhegy*, care este, evident, traducerea ungurească a vechiului *Muncel* > *Mencsel*.

Urmează apoi *Muncelul* din Turda: « Mons ideomate wolahico *Monchel* vocatus » a. 1486; « poss. *Mwnchel* ad Offombanya pertinens. Kenezius et alii wolachi ibidem » a. 1494, poss. *Monchal* a. 1496 (Csánki, *MH*, V, 722); *Muncelul-mare* din Hunedoara: *Mwnchal* a. 1464, *Naghmonchel* a. 1491, *Mwnchel* a. 1494, *Monchal* a. 1507, 1508 (Csánki,

¹) Cf. și Paulus Chech de *Manchal* a. 1430 (Fejér, *CD*, X, 7, p. 312).

MH, V, 113) și *Muncei*, sat (I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913, I, 65, a. 1462), *Muncelul*, părau (id., ibid., II, 234, 236, 237, a. 1503); *Muncelul*, cătun, jud. Roman (id., ibid., I, 165, a. 1471) și *Muncelul*, poiană și părau (id., ibid., I, 183, 185, a. 1473).

Pentru celelalte (*Muncel*, ung. *Kishavas*, Someș; *Muncelul-Gârboului*, ung. *Hegyköz*; *Muncelul-mic*, ung. *Kismuncsel*, Hunedoara; și cele amintite de *Marele Dicț. Geografic al Rom.*) nu am date mai vechi.

57. În Veszprém se găsește și o villa Roman (a. 1234—70, *Roman* a. 1452, 1488, azi *Románd*, Csánki, MH, III, 249).

Pentru organizația politică are importanță *Kenes(s)e* sau *Kenesa* < kneža, vezi I. Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, pp. 130—137 (villa *Kenesa* a. 1109¹⁾, *Kenesa* a. 1231, *Kenese* a. 1297, *Kenesse* a. 1478, *Kenese* a. 1488, Csánki, MH, I, 237)²⁾, iar pentru cea militară *Ordó* (poss. *Ordo* a. 1434, 1464, *Ardo* a. 1499), care, ca și *Ordód* din Bodrog (*Ordod* a. 1449, 1460, poss. *Ordod* a. 1479, *Ordood* a. 1480, *Ordodx* a. 1522, Csánki, MH, II, 205), nu păstrează fonetismul unguresc al lui *erdő-ovó* «Waldhüter», din care derivă, ci-l are pe cel al *Ordou*-rilor din Carpați, care pot fi și românești, întru cât, cum vom vedea, acolo Românii erau organizați militarește și angajați pentru apărarea hotarelor (cf. și *Gyepös*, *Gyepes*: *Gepus* a. 1212, 1319, *Gepes* a. 1373, etc., Csánki, MH, III, 232).

58. Existența unei populații românești în com. Zala o dovedește *Oláh* sau *Olí* (*Ola* a. 1463, poss. *Olah* a. 1467, în apropiere de Zala-Egerszeg, Csánki, MH, III, 87; Pesty, *Magyarorsz. helyn.*, I, 236).

Despre organizația în cnezate și voivodate vorbește *Kanizsa* < slav sudic *kneža*, cf. Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, pp. 130—137 (Terra *Knysa* a. 1245, fl. *Kanysa* a. 1256³⁾; *Kenesazyg* a. 1296, *Kaneza* a. 1314), Civitas *Canisa* a. 1321, villa sau pred. *Kanisa* a. 1325, opp. *Kanisa* a. 1423, etc., Csánki, MH, III, 11 și 20), *Knezovecz* < slav sudic *knez* și *Vajda* = *Voivod(ă)* < slav. *vojevoda* (cf. Raphayn *Woya-uoda* Bancone bano Ochuz curiali comite et ceteris yobagionibus comitatus tenentibus, Veszprém, 10, Paloznak, la Szamota—Zolnai, *MOklsz*, 1050; Nepotes și filii *Voyvode* a. 1308, a. 1322⁵⁾; nobiles de *Wayda*, vicia în *Woyda* a. 1325, *Voyda* a. 1363, *Nagvayda* et *Kysvaida* a. 1456, etc., Csánki, MH, III, 121).

¹⁾ *Knýsa* la Karácsonyi, o. c., p. 26.

²⁾ În aceasta se găsește partea de hotar *Máma* alja (Jankó, o. c., 55).

³⁾ Nagy I., Véghely D., Nagy Gy., *Zala vármegye története*, I, Budapest, 1886, p. 29

⁴⁾ Cf. și Nagy I., Véghely, Nagy Gy., o. c., I, p. 142.

⁵⁾ Ibid., I, p. 158.

Dintre celelalte nume topice se pot aminti: «piscina Alba» a. 1019, pentru cazul că *Alba* redă graiul populației, nu traduce un unguresc *Fejértó* (cf. Ortway, *Magyarorsz. r. vizsr.*, I, 75, care citează pe Fejér, CD, I, 306); nesigurul *Barba* (a. 1474, Csánki, *MH*, III, 32), care poate fi atât rom. *barbă*, cât și ung. *Borba* < *Borbála* = «Varvara» sau < *Barabás* = «Varava»¹⁾; apoi *Boczfölde* (poss. *Bochfeulde* a. 1356, *Bochfelde* a. 1426, azi *Boczföld*, Csánki, *MH*, III, 37), < n. pers. *Bocz*, pentru care cf. rom. *boț* «palotte, tapon, boule», «noed», etc., dintr'un radical neclar, răspândit și în alte limbi romanice (cf. Schuchardt, *ZRPh*, IV, 104; *Dict. Acad.*, I, 627; Meyer-Lübke, *REW*, 89, nr. 1240, din ed. II, p. 110, este înlăturat²⁾); *Bunnya* (— *Szent-Mihály*) (villa *Bunya* a. 1389, poss. *Bwnya* a. 1405, poss. *Bwnyazenthymihal*, *Bwnya* a. 1405, poss. *Bwnnya* a. 1452, Csánki, *MH*, III, 40), pe care l-am lămurit în altă parte; *Cseezi*, despre care voiu vorbi în legătură cu *Csácza* din Trencsén; *Cserfő* (*Cherfew* a. 1452, 1486, 1487, Csánki, *MH*, III, 42—43); *Cserháza* (*Cherhaza*, id., ib.); poate *Csinese*, *Csincsó*, părți de hotar (Pesty, *Magyarorsz. helyn.*, I, 69), din *cinci* < *quinque* (cf. n. pers. rom. *Cincea*); *Csóra* «Gemarkungstheil» în Balaton-Ederics (vechiu, cf. Pesty, *Magyarorsz. helyn.*, I, 76), care, ca și *Cioara*, ung. *Csóra* din j. *Alba*, *Cioara*, ung. *Nagy-Mon*, din j. Sălagiu, *Cioara-de-sus*, ung. *Felső-Csóra* din j. Turda, poate fi identic cu rom. *cioară*, pe care Meyer-Lübke, *REW*¹⁾, pp. 194—195, ed. II, p. 227, nr. 2449, îl pune în legătură cu sicil., calabr. *caula*, neap. *caule*, tarent. *cola*, etc., și-l derivă dintr'un onomatopoetic romanic *caola* «Krähe» (din rom. probabil alb. *sore*, cf. Th. Capidan, *Dacoromania*, II, 481); *Csulla*, parte de hotar în Barabás, din *ciul*, cf. ung. *csula*; *Genásza*, parte de hotar în Zala-Lövő (Pesty, *Magyarorsz. helyn.*, I, 114), care are sufixul rom. *-easă* și probabil redă pe *Gâneasa*; *Korachonfalwa* (a. 1496, Csánki, *MH*, III, 68) din n. pers. *Crāciun*; *Karnyi-* sau *Kornyitő* = «Kornyí Teich», «ein Röhricht mit wenig Wasser» (Jankó, o. c., 77), *Karnyita*, *Kornyita*, *Kornyitő* (Pesty, *Magyarorsz. helyn.*, I, 179), pentru care cf. rom. *corn*, plur. *corni* «Kornelkirschbaum» < *cornus*, -um și *corn*, plur. *coarne* și *cornuri* «Horn» și «Ecke, Winkel»; *Katun* «praedium prope ad insulam regis» sau «de Tychon» a. 1210 (Wenzel, *CDA*, I, 105), pentru care cf. rom. *cătun*, a cărei origine și întindere am discutat-o în alt loc; *Kupamaria*, deal pentru vie (Pesty, *Magyarorsz. helyn.*, I, 184), care se pare că este identic cu rom. *cupamare*, o *Kupa Mária*, de care a putut fi apropiat prin etimologia populară

¹⁾ Amintesc în acest loc grafia *Σαίνδογος* = actualul *Sándor* din diploma grecească a lui Ștefan cel Sfânt (a. 1001—38), care, cum a relevat Pauler, *A m. nemz. tört.*²⁾, 401, n. 106, în diplomele lui Coloman (a. 1095—1116; dipl. a. 1100) se schimbă în *Sondur* și *Scondur* (cu privire la situația geografică a lui *Sándor* vezi M. Rupp, *Helyrajzi történet*, I, 262). Ea ne reamintește așa de mult rom. *Sandru* = *Lisandru* = *Alexandru* și *Șandru* < ung. *Sándor*. Despre *Fotudi* am vorbit în legătură cu *Fot*; pentru grafia grecească *παταόλ* a acestuia cf. I. Melich, *Magyar Nyelv*, XXIV—1928, 111—113.

²⁾ Cf. și n. pers. *Bocius*, *Bocio*, etc., la Jirek, *Die Romanen* I, 2, 27.

având mai puțin rost; *Kurta* (*A magyar kor. orsz. helységnévtára*, 1888, p. 461) < *curt* « scurt »; *Mécsásza*, parte la hotar (Pesty, *Magyarország. helyn.*, I, 212), care iarăși are sufixul *-easă*; *Pula* (Lipszky, *Rep.*, I, 540; *A magyar kor. orsz. helységnévtára*, 1888, p. 591); *Száka-földe* (villa *Zakafelde* a. 1231, Csánki, *MH*, III, 102; parte de hotar în Balaton-Füred, Jankó, o. c., 53 și 90), *Száka* (Pesty, *Magyarország. helyn.*, I, 340); villa *Zeek* a. 1292 (Nagy I., Véghely, Nagy G., o. c., I, 106; poate *Szamárfölde* (*Zamarfelde* a. 1433, 1490, *Zamarfewlde* a. 1483, Csánki, *MH*, III, 103) și *Szula*, *Szuli* (Pesty, *Magyarország. helyn.*, I, 378), în cazul că ar fi identic cu rom. *sulă* « Ahle, Spiess » < sub ūla, -a m, nu cu n.-slov. *sulj* « Art hölzernes Gefäss »; *Szord* (*Sord* a. 1355, azi *Szurda*, Csánki, *MH*, III, 112), pentru care cf. rom. *surd* « taub » < *surdus*, -a, -u m¹⁾; *Turzóvölgy* (*A magyar kor. orsz. helységnévtára*, 1888, 698) < n. pers. *Turzd*, pentru care cf. rom. *sturz* < **turz*, singular refăcut din pluralul **turzi* = *sturzi* al lui **turd* « Krammetsvogel » < *turdus*, -u m (Pușcariu, *EtWb*, p. 153, nr. 1665: < **turdeus*, -u m¹⁾, pentru a nu mai pomeni de *Nova* (*Nowa* a. 1255, villa *Nwa* a. 1331, poss. *Nova* a. 1353), care poate fi și slav (cf. rom. *nou* « neu » < lat. *novus*, -a, -u m și slav. *novŭ*, idem); *Vérgyalom*, deal în Zala-Koppán (Pesty, *Magyarország. helyn.*, I, 417), în partea a doua a căruia s'ar putea vedea rom. *deal*, etc. (< slav. *děľ*), etc.

Ortografia *Swn*, *Soon* a. 1423 (Fejér, *CD*, X, 6, 587—8), a. 1455, 1461 (Csánki, *MH*, I, 111) a lui *Zsűny* (*Alsó-*, *Felső-*, *Uj-Zsűny*) din Nograd ne arată că și *Suna* n. bărb. din com. Zala a. 1221 (Fejér, *CD*, III, 1, 326) ar putea fi citit *juna*, iar atunci ar putea fi fem. *jună* al românescului *june* « jung » < *juvėnis*, -e m (pentru feminine întrebuințate ca nume de bărbați cf. *Fata*, *Muta*, etc.). Totuși ar putea fi vorba și de ung. *csunya*, a cărei origine nu este destul de clară (cf. Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1214—15).

Dintre numele de ape din com. Zala, care « nu se pot explica nici din maghiară, nici din germană » (vezi I. Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, p. 393), *Váliczka* (atestată mai întâiu la 1214 în forma *Warizka*, apoi *Valizka Malaka* a. 1298, cf. Ortvy, *Magyarország. r. vizr.*, II, 310 și 410), presupunând că nu este un derivat al ipocoristicului *Val(e)* = « Valentinus », probabil are radicalul românesc *vale* « Tal, Bach » < *vallis*, -e m (cf. it., sp., port. *valle*, sard. *vađde*, eng., prov., fr. *val*), dim. *vălcică*, *vălceă* sau *vălceă*, *vălcică* și *văliță*. Ca să explicăm forma *Văliczka*, nu este nevoie să pornim dela diminutivul *văliță*, întru cât derivarea cu suf. *-icka* este obișnuită în limbile slave (cf. și *Puliske*, apă tot în com. Zala, a. 1327, la Fejér,

¹⁾ O familie *Szurda* (*Szurdi*, *Szurd*) de Indol și Cean se găsește în sec. XV în jud. Turda: *Turda* c. an. 1440, a. 1467, 1470, 1483, 1484, 1489, 1493, 1494; *Zurđ* a. 1440; *Zw[r]jda* a. 1450, 1486; *Surda* a. 1458; *Surda* a. 1481; *Zurđy* a. 1489 (Csánki, *MH*, V, 823). Cf. un Damianus *Surdus* și în Zăra a. 1247, la Jireček, *Die Romanen*, III, 64.

CD, VIII, 3, p. 214, despre care am arătat că trebuie pus în legătură cu rom. *pulă*).

Pentru această origine vorbește și faptul că în apropierea unei *Váliczka* (sânt două!) se găsește *Oláh*, deci populație de origine românească ¹⁾.

Despre «silva» *Murul* < *mur* «Maulbeerbaum» a. 1024 (Fejér, CD, I, 309) va fi vorba mai încolo.

Burul a. 1024 și 1263 (Nagy I., Véghely, Nagy G., *o. c.*, I, pp. 2 și 41; terra *Burulfeulde* a. 1293, poss. *Borlovfeldee* a. 1335, villa *Burul* a. 1348, poss. et villa *Burul*, *Burufeulde*, Csánki, *MH*, III, 38), cum arată forma *Borlovfeldee*, probabil trebuie citit *Borol*, *Borolfölde*, *Borlófelde*, cum îl citește Csánki, *l. c.*, și derivat din slav. *Borilo* < *borъ* «pugna» (cf. și Asan *Burul*, interpretat de obicei Asan *Borilo*), nu din rom. *Burul* = «bunul», cu atât mai mult că o astfel de formă românească rotacizată ar rămâne izolată în epoca în care apare *Burul* în această regiune. (Ascenuș *Bur il* cetește N. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, I, București 1915, p. 459, și *Sârbi, Fulguri și Români*, în *AAR*, s. II, t. XXXVIII ist., p. 116, n. 1, trimițând la rev. *Századok*, 1912, 292—294).

Mai relev compusele *Kumal* = «*Kőmál*» și *Mogyolma*, atestate încă în sec. XIII, precum și n. pers. *Buzad* a. 1231 (Nagy I., Véghely, Nagy Gy., *o. c.*, I, 7; a. 1310, id., ib., I, 133); *Karachynus* a. 1256 și 1323 (id., ib., I, 29 și 169); *Kenez* a. 1276 (id., ib., I, 79), etc.

59. În *Komárom* putem aminti doar pe: *Buzád* (poss. *Bwzad* a. 1460, Csánki, *MH*, III, 496), care, fiind la început nume de persoană, cum am arătat mai sus, după toată probabilitatea trebuie pus în legătură cu rom. *buzat* «cu buze mari», din *buză* «Lippe» (cf. pentru acesta alb. *buzë*, v.-sp. *buz*); *Chykuragatu* = «*Ősikur-ága-tó*» (a. 1252, Fejér, CD, VII, 5, p. 306; cf. și Ortway, *Magyarország. r. vizsr.*, I, 206), care în partea întâia poate cuprinde pe *cicur* = «ciucur» (> ung. *csukor*, *csokor*); *Kurta-keszi* (*Kurthakezy* a. 1399, Szamota – Zolnai, *MOkISz*, s. v. *kurta*), care în partea întâia are pe *kurta* de origine românească; *Ronka* (villa *Runka* a. 1216, *Renka* c. a. 1235, *Roncha* a. 1390, *Ronka* a. 1415, *Ronga* a. 1450, Csánki, *MH*, III, 511), care ne reamintește *runcul* românesc ²⁾; *Szák* (*Zak* a. 1335, *Zaak*

¹⁾ Vom vedea mai încolo că *vale* s'a păstrat și în alte părți unde acum nu mai sânt Români. *Vale*, în forma articulată *Vala*, este cunoscută ca nume topic și în I gosl v a și Istria (cf. S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, 111, și S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 296—297). O ung. *Valiszka*, s.b. *Valiska* «Kordonsposten» se găsește și în Banat (Lipszky, *Rep.*, I, 714).

²⁾ Asupra originii și întinderii *runcului* în toponimia românească ne-a lămurit G. Popovici în *Convorbiri Literare*, XXV—1891, pp. 705—716. «În nomenclatura topică... numirea *Runc* apare frapant de des» (p. 705). «În partea cea mai mare

a. 1440, 1475, 1492, Csánki, *MH*, III, 512), care, cum am amintit, poate fi atât rom., cât și slav (cf. și n. pers. *Sac*, *Sacșa* din *Isac* ori *Sava*).

Despre « villa Staul », care a aparținut în sec. XIII comunei Szakállos din com. Komárom (cf. pentru *Szakállos* Csánki, *MH*, III, 512—513), va fi vorba mai jos.

Raportându-ne la viața pastorală, cum se vede din *szállás* (cf. și rom. *sălaș* din ung.), ar putea fi identică cu rom. *mânz* « Füllen » (cf. și alb. *mes*, art. *mexi*), fem. *mânză*, partea întâia a lui *Manzaszállás* (Lipszky, *Rep.*, I, 409), chiar și dacă aceasta a numit o persoană la nașterea numelui topic ¹⁾.

60. În Győr, afară de Bácsa (*Bacha* a. 1231, 1371, Csánki, *MH*, III 595; Lipszky, *Rep.*, I, 25), apele Morchol și Pannosa = Paunsa, pe care le-am explicat în alt loc, se mai pot aminti: « Chuntey terrae piscina » a. 1290 (Wenzel, *CDA*, II, 110; cf. Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, I, 204), pe care-l putem pune în legătură cu rom. *ciunt*, *ciuntă* ²⁾; Piesord (*Pychor* a. 1235, *Cod. dipl. p. Hung.*, I, 15; *Pichurd* a. 1409, 1424; *Pychor* a. 1472, 1473, 1477, Csánki, *MH*, III, 555), care ne reamintește rom. *picior* « Fuss » < *pēdiciolus, -um, contras de timpuriu în *peciolus a cărui identitate cu petiolus (cf. G. Paris, *Romania*, XXII, 147) nu este pe deplin stabilită (Candrea—Densusianu, *DE*, I, p. 208, nr. 1373), la care s'a putut adăuga suf. top. ung. -d ³⁾; nesigurul Scequ din « alveus salsuginis, que dicitur Scequ » a. 1086 (Wenzel, *CDA*, I, 32; Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, II, 199), pentru care cf. rom. *sec* « trocken », « unfruchtbar » < siccus, -a, -um,

denumirea n'a putut fi imprimată respectivelor puncte topice în valoarea de nume proprii. Ea cată să fi fost atribuită în funcțiune de apelativ » (p. 706). *Runcul* derivă dintr'un m.-lat. *runcus*, iar acesta din lat. *runco*, -are « jăten » (p. 709 ș. u.), deci este sinonim cu *arșiță* < lat. *arsicia, -am; *curdlură*, *curdlitură* < lat. *currare*; *lax* < slav. *lazъ*, *lăzuitoră* (p. 715—716); *cârciu*, pentru care cf. n.-slov., srb. *krč* « Rodenland », *krčiti* « roden » (I. Iordan, *Rumänische Toponomastik*, p. 12; cf. și p. 218); *seciu* < slav. *sěčъ* « Schlag, Holzschlag » (Tiktin, *DRG*, 1405, și O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, p. 56); *tăietură* < *taiu* < lat. *talio-*, -are; *șlog* < germ. *Schlag*, etc., care l-au scos din circulație (cf. N. Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, p. 120 și 121). Am văzut însă că *Rungg* se găsește și la așa numiții « Walchen » (Jung, o. c., p. 167) și este cunoscut și din dialectele italiene (v. Meyer-Lübke, *REW*¹, 559, nr. 7444).

¹⁾ Totuși cf., alături de Minzany, la Novaković, *St. Zakoni*, 423, și S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 289, § 271, și *Manzatutus* = it. *mangia-tuto*, *Manzavinus*, *Manchiavinus*, la Jireček, *Die Romanen*, III, 39. Pentru originea lui *mânz* cf. mai pe urmă Philippide, *Originea Românilor*, II, 723.

²⁾ *Chuntey* are chiar înfățișarea de genitiv românesc (totuși cf. și suf. ung. -j); cf. și « *Tomi erdő* », « *Tomi puszta* » (com. Somogy, în apropiere de Kapolyi út, *Kenész h.* și Kis-Bar (vezi harta militară austriacă), care pare a fi genitivul lui *Toma* (ung. *Tom* -i neavând rost, *Toma* numindu-se ungurește *Tamás*).

³⁾ Cf. și « villa *Pychor* al. *Pychor* » a. 1273 (Fejér, *CD*, V, 2, p. 92), aparținătoare mănăstirii Abraham din com. Zala, care pare a fi identică cu *Picsord*.

și ung. *szék*, *szik* « nitrum » și *szék* « scaun », despre care am vorbit în altă parte ¹⁾.

Înfățișare românească mai are și *Striga*, atestată în regiunea Győr într'un document dela 1231 (Wenzel, *CDA*, I, 283), în care este vorba de aplanarea unui proces dintre capitlul din Győr și un particular « hinc vere vergit ad Brangtu, et inde vadit ad Cururtu ²⁾, et ibi fixa est meta; et inde egreditur aqua, que vocatur *Striga* et vergit ad Danubium. . . ».

Pentru *strigă* « Hexe », *strigoiu* « Blutsauger », cf. ung. *sztriga* (Szinnyei, *MTsz*, II, 606), pol. *strzyga* « Art Nachtgespenst », *strzygonia*, slovac. *stryga* « Hexe », *strigon*, *strygoje*, n.-slov. *štrija* « Hexe », *strigon* « Vampir », care după Miklosich, *EWS*, 326, sânt luate din românește ori italienește (pentru etimologia cuvântului românesc cf. S. Pușcariu, *EtWb*, p. 152, nr. 1657, care-l derivă din lat. *striga*, -am, dar adaugă: »Das rum. Wort, sowie die Ableitung *strigoiu* sm. « Gespenst », kann indessen auch entlehnt sein, vgl. alb. *štrigë* « Hexe », *štrigán* « Hexenmeister », n. -gr. *στρίγα*, slov. *štriga* « Hexe », *štrigon* « Blutsauger », etc.)³⁾.

Despre originea românească a lui -e- și a sufixului în *Rebucza*, cum am spus, voi vorbi mai încolo ³⁾.

61. În Sopron este pomenit un « in [cola] Cald chiar între a. 1000—1038 (Wenzel, *CDA*, I, 22). Pentru acesta cf. rom. *cald*, pe care, cum am arătat, îl găsim și într'o serie de numiri topice.

Dintre numirile topice din Sopron au înfățișare românească următoarele: *Keczöl* (*Keczöl*) < rom. *cățel* (Villa *Ketel* a. 1264, Terra *Kezel* a. 1279, poss. *Kechel* a. 1387, *Kechul* a. 1436, *Keczöl* a. 1478, azi *Keczöl*, Csánki, *MH*, III, 613), despre care a fost vorba mai sus; *Pul(y)a* < rom. *pulă* < *pulla*, -a m: terre *Pula* maior et minor a. 1225, *Pula* a. 1323, 1359, 1428, *Pulya* a. 1390, poss. utraque *Pula* a. 1410, *Kyspulya* a. 1417, *Kyspula* a. 1420, *Pwla* a. 1454, *Alsopula* a. 1458, *Nemespula* a. 1468, *Kewze*[p]*pula* a. 1473, *Pwlya* a. 1492, *Alsopwlya*

¹⁾ Reamintesc aici exemplele: « in vallem qui vocatur *Zeku* » (Murăș-Turda) a. 1228 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 48; cf. și Fejér, *CD*, III, 2, p. 132); *Szék-pataka*, « ein Bach in Maroscher Sekler Stuhl » (Lenk, *Lex.* IV, 140); « rivulus *Zeek* » în Liptó a. 1252 (Fejér, *CD*, VII, 5, 294, și *Cod. dipl. p. Hung.*, VI, 71; cf. și Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, II, 438); *Scekpotoke* a. 1270 în Abauj și Zemplén (Wenzel, *CD*, VIII, 258; cf. și Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, II, 196); *Pereou* (= « Pârâul ») *Szék* (= « sec »), « ein Bach, welcher im Kronstädter Distrikt aus dem Gebirge Gartsin entspringt »; *Szék-Asszó-patak*, « ein Bach, welcher im obern Tschiker Sekler Stuhl aus dem Gebirge Ostoros des Alt-Höhenarmes entspringt » (Lenk, *Lex.*, IV, 140).

²⁾ Cetirea lui *Cururtu* nu o știu sigur.

³⁾ Observ aici că *Borba* (-telke) (villa *Barba* a. 1235, *Borbateluke* a. 1360, *Borba* a. 1451, azi *Borba*, Csánki, *MH*, III, 546), din pricina rostirii cu -o-, n'are nici o legătură cu rom. *barbă* < *barba*, -a m, ci trebuie considerat ca ipocoristicul lui *Borbála* « Vârvara » sau *Barrabás* « Varava ».

a. 1519, azi *Alsó-, Közép- și Felső-Pula*, germ. *Unter-, Ober- și Mittel-Pullendorf* (Csánki, *MH*, III, 625—626), *Pulah* a. 1325, *Pwla* a. 1474, etc. (*Cod. dipl. p. Hung.*, III, 78, 431, 451, IV, 268, 295, etc.), despre a cărui origine iarăși am vorbit; *Rov, Row, Rovó, Ravó, Roj* (poss. *Roy* și familia de *Roy* a. 1355, poss. *Rov* și familia de *Rov* a. 1375, villa *Roy* sub comitatu Mosoniensi a. 1382, fam. De *Roy* a. 1393, *Rawo* a. 1420, 1499, 1457, etc., Csánki, *MH*, III, 626—627), care, prin varietatea și potrivirea formelor, ne trimite mai curând la rom. *rău* «schlecht», fem. *rea*, *reauă* (cf. arom. *arău, arao*, megl. *rqu, rauă*, i.-rom. *rewu*), plur. *răi* < *reus*, -a, -um¹), decât la slav. *rovъ* «groapă», derivat *rovov*).

Despre explicarea lui *Száka* (*Szákány*) din rom. *sacă*, fem. lui *sec* «trocken, unfruchtbar» < *siccus*, -a, -um a fost vorba mai sus (predium *Zaka* a. 1194, *Soaka* a. 1195, *Zaka* a. 1225, a. 1355, 1388, 1393, 1407, 1435, 1436, 1455, 1472, *Sakan* a. 1435, pred. *Zaka* a. 1475, 1476, pred. *Zanthozakan* aliter *Barathzakan* și *Borosszaka* a. 1476, *Czaka* a. 1476, Csánki, *MH*, III, 629). Că ea este cea adevărată ne-o dovedește și *Scequ* din «*alveus salsuginis, que dicitur Scequ*» a. 1086 din com. Győr sau Sopron (Wenzel, *MH*, I, 32; Ortway, *Magyarorsz. r. vizsr.*, II, 199), despre care a fost vorba mai înainte.

62. *Saleh*, vallis in com. Supruniensi (a. 1208, Wenzel, *CDA*, VI, 320) ar putea corespunde pluralului v. rom. *salci* = *sălci* al lui *salce* (*salcă*) «Weide» < *salix*, **salcem* = *salicem*, dacă s inițial ar trebui citit *s*, nu *ś* (cf. *Zalch* a. 1320, în Fejér, la Fejér, *CD*, VIII, 7, 176).

Vieza (terra, villa *Wicha, Wiccha, Wiccz* a. 1220, 1227, 1234—70, 1237, *Widcha* a. 1238, *Vicza* a. 1247, *Vyccha* a. 1346, *Vicha* a. 1377, 1416, poss. *Vycha* a. 1409, *Wicha, Wycha* a. 1413, *Wycza* a. 1435, 1478, *Wycza* a. 1465, pred. *Felzerwycza* a. 1478, poss. *Felzerwycza-felde* a. 1480, Csánki, *MH*, III, 635; Czinár și Kovács, *Ind.*; poss. *Tyak*. . . cum terra *Wyccha* a. 1348, *Cod. dipl. p. Hung.*, I, 258, *Tyakteleke et Vichateleke* a. 1368, ib., I, 258) poate fi din n. pers. *Vica* = *Vičo, Vitko, Vito, Vita*, ipocoristicele lui *Vitomir, Vitan, Vitina*. Dar se poate raporta și la «*vița de vie*», iar în acest caz este identic cu rom. *viță* (megl. *viță*; arom. *vită*; cf. și it. dial. *wittsa* «Weidenrute») «*Rebe*», «*Stock*» < **vîtea*, -a m «*Reben-*» = *vîtis* (cf. Pușcariu, *EtWb*, 179; Meyer-Lübke, *REW*¹, p. 717, nr. 9388) sau un singular refăcut din pluralul vechiu *viți* < *vîtes* (cf. *Vicz*, «*villa in Simigh [= «Somogy»]* ad Szemes a. 1325, Fejér, *CD*, VIII, 2, 668, care pare a fi o dovadă pentru etimologia din urmă) — *vițe* fiind pluralul

¹) Cf. n. pers. *Rou* a. 1211 la Tihany (Wenzel, *MH*, I, 116) și **pristaldus* **Ioa-chim f. Rouz* = «*Răuț*» ori «*Róz*» a. 1222 (Fejér, *CD*, III, 1, p. 363 și III, 2, p. 64); apoi și *Rovfolu* a. 1272 (Fejér, *CD*, V, 1, p. 186).

²) Cf. E. Moór, *Die slaw. Ortsnamen der Theiszebene*, în *Z. f. Ortsn.-Forschung* VI—1930, 37.

mai nou al lui *viță*—, deci nu din slav. *vica* < v.-bg. *vitica* (Weigand, *Balkan-Archiv*, III, 109—110; cf. bg., rus. *vica* «virga», n.-sloven *vitica* «Ring», srb. *vitica* «Haarlocke», rut. *povytyca*, *pautyca* «Windling», etc.), care în sec. XIII am așteptă să-și fi păstrat forma mai veche (n.-gr. *βίτζα* probabil este din românește). Este vorba de un caz similar cu al lui *Čaca* = rom. *ceață*, despre care va fi vorba mai încolo.

Un sat cu numele *Vita* (rostit și *Ńița*) este atestat și în jud. Someș încă dela începutul secolului XIV (*Wiche* a. 1313, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 317; *Vice* a. 1369, id., ib., II, 328, 329; *Vyche* a. 1371, id., ib., II, 366; *Vicze* a. 1760—62, germ. *Witzen*, rom. *Sitza*, Lipszky, Rep. II, 160; *Vitsa*, *Vitza*, *Ńitsa* «ein Dorf in Silágytscheher Bezirk des inneren Kreises der Mittel-Solnoker Gespansschaft», Lenk, *Lex.*, IV, 416)¹⁾.

Aceste *Vițe*, împreună cu *Muszt* din com. Somogy, cu *romonya* «specie de strugure» (cf. și n. top. *Romonya* în Pécs), și chiar și cu *Mâl-ul* amintit adeseori ca *vie* (cf. *Szölömál*, etc.), ar fi potrivite să ne arate că Românii au avut și viață statornică și s'au îndeletnicit totdeauna cu cultura viței de vie (cf. numeroși «vinitori»-i cu nume românești în Pannonia).

63. Se pare că în două nume topice din com. Sopron ni s'a păstrat vechea formă românească *Zoan*[e], *Zuan*[e], corespunzătoare latinului *Johannes* (cf. *Sânziene*, *Sânzuene*, *Sânțion* alături de *Sântioan*). Totuși poate fi vorba și de it. nord. *Zuane*, *Čuano*, it. ven. *Zuàne*, *Zane*, friul. *Zuàn*, *Zuanut*, *Zanito*, cf. și slov. *Žvan*, č.-cr. *Zvane*, *Zvane*, cr. dalm. *Zan*, *Zanello*, *Zive*, *Žvan*, etc. (Jireček, *Die Romanen*, II, 40, și Melich, *Szláv jövevény szavaink*, I, 2, p. 113), în *Zon(y)agerezd*, tradus *Jánosgerezd*, și în vechea villa *Zoan*, mai târziu *Wandorf* = *Ivandorf* (cf. *Van* = *Ivan*, *Vanciu* = *Ivanciu*, etc.), pentru care avem următoarele atestări: *Gueruzt* a. 1260, *Zwnyageresd* a. 1398, *Kysgeresd* a. 1405, *Janusgerezd* a. 1460, *Geresd* a. 1469, azi *Kis- și Nagy-Geresd*, spre Est dela Csepreg (Csánki, *MH*, III, 608-609); villa *Zoan* a. 1296, terra *Zwan* a. 1298, terra *Zoan* a. 1317, a. 1484, ord. S. Pauli fr. heran im *Wanddarff* od. Sanctum *Wolfgangum* a. 1493, azi *Wandorf* = Bánfalva (Csánki, *MH*, III, 639)²⁾.

Situația este la fel și în privința lui *Fortunátfölde* (*Fortunádfalva*, *Fortunád*: Terra *Fortunad* a. 1227, *Fertenadfelde* a. 1409, poss.

¹⁾ N. pers. «*Wiche de S guzwar*» a. 1337 (Zimmermann—Werner, II, 490, 491) este identic cu *Vydk* (id., ib., I, 485), din întâia în categoria numelor de persoană citate mai sus.

²⁾ Să se compare numele Morlacului *Zuane* M na din Dalmația, căruia i se deteră în 1581 câteva teritorii la Maderno (Poli.) (v. z. S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, 47). Numele acestuia însă poate redă roșul a italiei nord-că.

³⁾ Aceeași trebuie să fie expl. carea și pentru *Zovány* d.n. Crasna sau Săligiu (*Zoan*, *Zowan* a. 1341, 1445, 1481, Csánki, *MH*, I, 586).

Fortunadfeld ea. 1409, poss. *Farthunadfelde* a. 1416, terra seu poss. *Ferthonadfalua* a. 1428, poss. *Ffertnad* a. 1437, Csánki, *MH*, III, 608), care derivă, evident, din n. pers. *Fortunatus*, ori prin limba românească (cf. † *furtunat* «bântuit de furtună», *furtună*, dar și † *fortună* < *fortuna*, -a m, *Dict. Acad.*, II^{III}, 200), ori prin italiană.

Cum am arătat și în altă parte, nu este sigur Bu(n)nya (*Bugya*) (*Bodonya* a. 1390, *Bugya* a. 1519, Csánki, *MH*, 602), care poate fi explicat atât din românește, cât și din slavonește, iar *Borbaháza* (*Barba* a. 1230, 1346, *Borbaháza* a. 1338, poss. *Barbahaza* a. 1363, 1400, 1466, pred. *Barbahaza* a. 1435, poss. *Barrabaszewlde* a. 1468, Csánki, *MH*, III, 601) este o scurtare din *Barrabás* «Varava», nu din rom. *barbă* < *barba*, -a m (cf. ung. *bárba* în Mold., Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 287).

Organizația în cnezate a trebuit să existe și în com. Sopron, cum ne dovedește un document scris la 1208/1359, în care se poate citi: «In ponte Kenez super Rabca» (Fejér, *CD*, III, 1, p. 65; Szamota—Zolnai, *MOklsz*, 473, s. v. *kenéz*), iar *Ordó* sau *Erdő* (*Érdeu* a. 1387, *Ordo* a. 1388, Csánki, *MH*, III, 607) vorbește despre existența unei organizații militare.

64. Chiar dacă, cu toată grija avută, unele dintre explicările date mai sus n'ar fi tocmai fără cusur și fără voia mea m'aș fi lăsat târît în oarecare exagerări, totuși cele sigure sânt destul de numeroase pentru ca să nu se mai poată tăgădui prezența Românilor dincolo de Dunăre încă în cele dintâi acte ale cancelăriilor ungurești (s. IX—XII) și că «Blachii ac pastores Romanorum» = «Valahii, adecă păstorii Romanilor» = «Românii» din Anonimul regelui Bela și celelalte cronici au fost o realitate. Românii trăiau în Pannonia și în sec. XII, deci Anonimul putea spune cu tot dreptul despre ei: «et modo Romani pascuntur de bonis Hungariae»¹⁾.

Și E. Moór, stabilind epocile de colonizare în valea Pinka din com. Vas (*Ung. Jahrb.*, IX,—1929, pp. 250—251), este nevoit să constate că în cele trei dintâi din ele (1. Epoca francă; 2. Epoca «desertum»-urilor dela graniță, până la mijlocul sec. XII; și 3. Epoca medievală a clădirii de cetăți și de colonizare, a. 1150—1300) mai existau elemente romanice, care va să zică Români, alături de cele slave și germane, la care s'au adaus în cea din urmă și elemente ungurești. Începând din această epocă, «die slawischen und romanischen Elemente der Bevölkerung verschwinden allmählich, sie werden teilweise magyarisiert, teilweise germanisiert».

¹⁾ L. Ml tiș poate să firmă deci că locul de formare al Românilor ar fi în Pan de Apus și pe țărmul Adriaticei (în articolul *Unitatea limbii bulgare în dialect. le sale* din rev. *Bulgariski pregled*, I, 1, 1929; cf. rec. lui D. Crânjilă, în *Arhiva XXXVII* — 1930 pp. 286—294). Numai la «țărnișii Adriaticei» se găndește Réthy, *Az oldh ny. és nemz. megalakulása*, Budapest, 1887, p. 59.

Orașele și satele cu nume românești, deci întemeiate de Români, ca și apele numite de ei, sânt dintre cele mai vechi și mai importante dincolo de Dunăre. Mai târziu astfel de nume nu se dau și multe din cele cunoscute în documente sânt înlocuite, dispărând deodată cu cei ce le-au dat.

Cu timpul, prin sec. XV—XVII au venit din nou Români din Croația și Slavonia pe locurile celor dispăruți ¹⁾. Meritele militare ale acestora, cum am văzut, le recunoaște, în 1627, împăratul Ferdinand II, confirmându-le libertățile și privilegiile ²⁾.

Acești din urmă nu par să fi fost prea numeroși și să fi rezistat prea mult.

Totuși, unii bătrâni, care și-au făcut serviciul militar înainte de aceasta cu 50 de ani, spun că prin Somogy, Veszprém, chiar și Pest, li s'a întâmplat să audă vorbă românească. În sfârșit Emil A. Dandea ne spune: «... în anul 1916, ca invalid am fost detașat la tabăra de prizonieri din Hajmáskér... În acest timp am avut ocazie să trec și prin comuna Kaposzentjakab, plasa Kaposvár din județul Somogy, unde spre marea mea mirare am aflat între locuitori vreo 15 familii de țărani români. Nu știau când și cum s'au așezat acolo, dar vorbeau încă românește. Cine are timp și mijloace ar trebui să-i cercezeze » ³⁾.

După cele arătate mai sus, cercetarea este de dorit să se facă cât mai curând, pentru a se vedea dacă este vorba de o rămășiță a vechilor Români apuseni, a celor veniți prin sec. XV—XVII, ori de o colonie mai nouă și de unde ⁴⁾.

Dar, afară de aceste dovezi topice și onomastice, mai avem și altele de altă natură, care confirmă afirmațiile cronicelor privitoare la *Blachi* sau *Blazi*, adecă *pastores Romanorum*.

Pannonia este un centru de expansiune pentru numeroase cuvinte ungurești și slovene, care nu pot fi explicate mulțumitor decât din românește.

Astfel, afară de ung. *mósa* (*mos*, *mása*, *mási*) < rom. *moș*, *moașă* și slov., srb. *kocel* < rom. *cățel* (cf. slov. srb. *kocel*, *kocal* « Zottiger Hund » și « Krauskopf », sloven *kacel* « cotoiu » într'o limbă secretă), atestate ca nume de persoană și topice încă în sec. IX (cf. n. top. *Mosapurg* și n. pers. *Kocel* s. IX; n. top. *Kocil*, *Kacil*, *Keczel*, *Kezel*, etc. s. XII—), mai avem o serie întreagă de apelative românești intrate în ungurește și slovenește, atestate mai întâiu ca nume proprii în regiunea

¹⁾ Cf. S. Dragomir, *Vlahii și Morlaci*, pp. 95—96.

²⁾ Гласник српског ученог друштва, књига пета, pp. 23—24; cf. N. Densușianu, *Revoluțiunea lui Horia*, pp. 38—39.

³⁾ *Almanahul Societății academice «Petru Maior»*, Cluj, 1929, p. 86. Despre Români în Somogy a vorbit celor dela «Muzeul Limbii Române», Cluj, și inginerul Mih. Ittu, care a petrecut mai mult timp în Kaposvár.

⁴⁾ Am evitat toate numirile *Olasz*, *Latini*, etc., care se pot referi la Italieni, «Frânci», nu la Români (cf. N. Iorga, *Istoria Rom. din Ardeal și Ungaria*, p. 36).

de dincolo de Dunăre¹⁾ și întinse de-aici mai departe: ung. *eser* < rom. *cer*, ung. *szék* < rom. *sec.* s. XI; ung. *buna*, *bonya* < rom. *bună*, ung. *esut(a)* < rom. *ciut*, *ciută*, ung. *karácsony* (cf. bg. *kračón*, s.-cr. *Kračun*, etc.) < rom. *crăciun*, ung. *tát* < rom. *tat(u)*, fot < rom. *făt* și poate *măma* < rom. *mamă* și *szamár* < rom. *sămar* din s. XII; ung. *bács* < rom. *baciu*, poate ung. *buzád* = *buzát(a)* < rom. *buzat*, ung. *esira* < rom. *știră*, ung. *esot* < rom. *ciot*, ung. *esula* < rom. *ciul*, *ciulă*, ung. *esunka* (*csonka*, *csonk*, *csong*) < rom. *ciunc*, *ciung*, *-ă*, ung. *esuka* < rom. *ciucă* (*csúcs* < plur. *ciuci* al lui *ciucă*), ung. *furkó* (> *furkós bot*) < rom. *furcă*, ung. *kopács* < rom. *copaciu*, ung. *kurt(a)* < rom. *curt*, *curtă*, ung. *mál* < rom. *mal*, ung. *orda* < rom. *urdă*, ung. *pul(j)a* < rom. *pulă*, ung. *sut(a)* < rom. *șut*, *șută* din sec. XIII; ung. *murga* < rom. *murg*, *murgă*, ung. *mut(a)* < rom. *mut* (în Strigon și în sec. XII), ung. *pueza*, n.-sloven *puca* < rom. *puță* din sec. XIV; ung. *valaska* și *balaska*, nume dat de Slavi după Români (= Valahi), poate ung. *romonya*, *rumolya*, *rumoj* < rom. *rumân*, ung. *sztriga*, n.-slov. *štrija*, *strigon*, slovac. *stryga* < rom. *strigă*, *strigoiu*, v. *strigoniu* (n. top. *Striga* se găsește în Győr încă la 1231), vér «fiam!», «fătul meu!» în Somogy (Szinnyei, *MTsz*, II, 955), probabil identic cu rom. *văr* «Vetter» < *consobrīnus verus*²⁾, etc., după această dată.

La acestea se adaugă, la trecerea Dunării în Moravia, încă în sec. XI—XII: ung. *staul* (> *stál*, *istál*, *stár*, *istár*) < rom. *staul*, *staur*, ung. *borbát* < rom. *bărbat*, ung. *láta* < rom. *fată*, etc.

Sânt unele care ni s'au păstrat numai ca nume proprii chiar din s. XII—XIII: ung. *Menchel* sau *Manchal* < *muncel*, ung. *Száka* < *sacă*, ung. *Chikur* (cit. *Csikur*), srb. *Čukur* < rom. *cicur*, *ciucur* (acesta a intrat în ung. și din spre Ardeal, atât ca n. propriu, cât și în forma apelativului *csokor*, dar acolo îl găsim atestat mai întâiu abia la 1602, cf. Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1128—29, pentru care «originea nu e clară» și cuvântul românesc este «din ungurește»).

Mai relev câteva caracteristice dintre cele a căror dată n'am putut-o fixa în această regiune (cum sânt de ex. *fiesor*, *ficsoros*, *ficsorkodni*, ș. a.). Unele din ele apar curând în alte regiuni.

Amintesc mai întâiu pe *berbees* (*berbécs*, *berbecs*, atestat din 1807 etc.) 1. «*galerus crispatus*, *pileus hyemalis* ex agnina pelle parari solitus», 2. «orice fel de haină făcută din piele de miel», pe care unii îl derivă din lat. *vervex*, alții din it. *berbice* (cf. Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 361), dar forma lui ne arată că este identic cu *berbécs*,

¹⁾ Datele precise ale atestărilor se găsesc în cursul lucrării.

²⁾ Să se compare forma *vére* din Secuime < rom. *verel*, pentru explicarea căreia cf. Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXIII, 533—534, și mai ales Alexics, *Magyar Nyelvőr*, XXXVII, 234—235 (*vér* = «rokoni» mai întâiu a. 1610, *Tört. Tár*, 1909, 63. *M. Nyelv*, VI, 459).

berbecs «vervex» din plur. *berbeci* al românescului *berbece* «Widder», «Schafbock» (cf. Edelspacher, *NytKözl.*, XII, 97; Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXII, 168; Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 361), care cu acest sens a intrat în limba ungurească dinspre Ardeal, fiind atestat mai întâiu la 1423 (Szamota—Zolnai, *MOklSz*, 63).

Un cuvânt cu o formațiune la fel cu a lui *berbecs*, *berbécs* este ung. *patécs* «febris petechialis», «Fleckfieber» (*patécs* la Balaton, în Vas, Pest, *paténcs* dincolo de Dunăre, *patiécs* în Vas, *patics* în Baranya, *patics* dincolo de Dunăre, *patincs* în Vas, *pepecs* în Hajdú, *petecs* în Gömör, Abaúj, Szabolcs, Treiscaune, *petics* în Zenta, *petöcs* la Polovți; specializat în: a) *patécs* «vărsat» în Vas; b) *patécs*, *paténcs*, *patics*, *patics* «vărsat negru» dincolo de Dunăre; c) *patiécs* «vărsat oiesc» în Vas; d) *petecs*, *petics* «scarlatină» în Zenta, Szabolcs; e) *patécs* «pete pricinuite de tifos», la Balaton, «tifos» în Hajdú, Szinnyei, *MTsz*, II, 95)¹).

Acest cuvânt nu poate fi despărțit de rom. plur. t. *peteci*, *petici* «Fleckfieber» (cf. S. Pușcariu, *EtWb*, 112—113, nr. 1287) și srb. *peteče*, *petečije*, *petča*, *pěča* «Todtenfleck», «mortis signum» (*Rječnik* IX, 811), *petiči* «Fleckfieber» (S. Pușcariu, *l. c.*), care este derivat, de obicei din it. *petecchie* «rote Flecken» (cf. *Rječnik* și Pușcariu, *l. c.*), dar ar putea fi și pluralul românescului *petec*, *petic* [arom. *peatic(ă)*, mgl. *petic*], care înseamnă nu numai «cârpă», ci și «pată», și al cărui raport cu alb. *petke* (socotit de K. Treimer, *Beiträge z. alb. Sprachgesch.*, în *Mitteilungen des rum. Inst.*, Wien, I, 350, ca derivat dintr-o formă primitivă *paitika*) și lat. *pittacium* (< gr. *πιττακιον*) nu este de-ajuns de clar (cf. S. Pușcariu, *l. c.*, și *Dacoromania*, III, 396, n. 2; I.—A. Candrea, *Conv. Lit.*, XXXVII, 374—388; Tikin, *DRG*, 1150; Th. Capidan, *Dacoromania*, III, 544—545).

-A- din cele mai multe forme ungurești este o indicație pentru originea românească, întru cât ne trimite la forma veche *peatece*, *peateci*, alături de care a putut să existe și **patece*, **pateci* (cf. *pată* < *peată* < **pitta* < gr. *πίττα* «Wagenschmiere»). Dar chiar și dacă cuvântul unguresc ar fi de origine sârbească, întinderea geografică ne arată că el a fost dus în toate părțile de Români.

Într-o notă din studiul *Rumänisch und Romanisch*, București, 1930, p. 2, W. Meyer-Lübke pune întrebarea dacă la sârb. *kopsa*, pe care-l derivă din lat. *coxa*, nu s'ar putea ca, atunci când *kopsa* a fost împrumutat de Sârbi, să fi fost disimilat în vorbirea lor sau ca o asemenea disimilație să fi existat în graiul romanic de unde a fost împrumutat.

¹) Cf. și apa *Pathycha*, *Pathécha*, *Pathycza* a. 1265 în Somogy (Wenzel, *CDA*, III, 135, VIII, 125; Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, II, 94), care însă poate fi din *Petécs*, dim. lui *Petrú* = *Petru*.

Nu cunosc întinderea și vechimea cuvântului sârbesc *kopsa* și nu pot spune dacă el se găsește și pe teritoriul croat, deci în Pannonia. Ori unde se găsește acest cuvânt însă, O. Densusianu, *Grai și suflet*, V, 189, are dreptate când observă: «Și o presupunere și ceealaltă nu văd cum ar putea fi admise: o disimilație de felul acesta e necunoscută ca fonetism slav sau romanic. Sârb. *kopsa* e, evident, o urmă pe teritoriu slav a transformării fonetice proprii românei și albanezei».

O mare întindere a ajuns să aibă în Apus rom. *custură* «Klinge», «heftloses, schlechtes Messer» (propriu = *ascuțitură*, *cuțită* «mit dem Schleifstein Geschärftes» < *cōtio, -ire «schleifen» < cōs, cōtem «Schleifstein» > rom. *cute*). Pe acesta îl găsim nu numai în s.-cr., n.-slov. și rut. (cf. *küstura*, *kostūra* «schlechtes Messer», «Schnappmesser», la Berneker, *SEW*, I, 583 și 652; Scheludko, *Balkan-Archiv*, II, 136; Tiktin, *DRG*, 470; Th. Capidan, *Dacoromania*, III, 207—208), ci și în ungurește, în formele *kusztura*, *kusztora*, *kustora*, *kusztó* și *gusztérja*, și anume mai ales dincolo de Dunăre, dar și în Nord și în Ardeal (com. Vas, Zala, Somogy, Baranya, Fejér, Hajdú, Zemplén, Cluj, Odorheiu, Someș, vezi Szinnyi, *MTsz*, I, 1259). Deși nu este atestat în documente, el a trebuit să intre în ungurește foarte curând: înainte de a se maghiariza Românii din Pannonia și cei din Hajdú și Zemplén¹⁾.

Probabil tot din românește a pătruns la Ungurii din Pannonia și *kupa* cu sensul de «Vertiefung». Jankó, care atestă cuvântul, *o. c.*, p. 97, ne spune: «Eigentümlich ist es, dass das Wort *kupa* (Koppe), das in der Balatongegend und besonders in der Somogy zur Bezeichnung von Vertiefungen ganz allgemein im Schwange steht, in den Ortsnamen nirgends vorkommt»²⁾. Totuși acest sens poate fi la baza unora din numele de localități date de Români în alte părți: *Cupa* în Zărand, Bihor, Cenad (villa *Cupa* a. 1201—1235, *Reg. de Várad*, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, I, 729, art. 348; terra *Kupa*, Wenzel, *CDA*, VI, 505, și *Cod. dipl. p. Hung.*, I, 13; a. 1463, Csánki, *MH*, I, 738); *Kupa*, parte de hotar în Turț, com. Ugocsa (Petrov, *Karpatoruské pomístni názvy*, etc., p. 36); *Kupeli*, parte de hotar, apă în Maramureș, Bereg (id., ib., 3, 37); *Cupele*, cătun, în Vlașca (*Marele Dict. Geogr. al Rom.*, III, 17); cf. și *Kupa*, sat în Abaúj și Zagreb, regiune în Hajdú (Lipszky, *Rep.*, I, 359 și 360), etc.

¹⁾ Asupra lui *kusztura*, *kusztora*, cf. și Șt. Damian, *Adatok a magyar-ronán kölcsönhatáshoz*, p. 29.

²⁾ Cf. și *Magyar Nyelv*, X, 381, și V, 446—447, unde G. Kovács, mai ales având în vedere sensul, născut prin extensiune, de «cavitate din partea de dindărăt a capului», *nyakkupa* (cf. locuțiunea «ú *kupá*-ba váglak», «*kupán* váglak»), îl derivă din lat. *cupa*, care ar fi ajuns să aibă sensul din urmă în ungurește sub influența italianescului *coppa* «ciotola», întrebuințat și cu sensul de «occiput, caput, barb. cupus» (Tomasso) când este vorba de *coppa del capo* (cf. și Miklosich, *Magyar Nyelvőr*, XI, 272), care-l pune în legătură cu rom. *cupă* și n.-slov. *kupa*.

Dacă e vorba de o « adâncitură », firește, *cupa* nu poate fi explicată decât în sensul figurat al lui *cupă* « Becher » < lat. *cuppa* (cf. it. *coppa*, fr. *coupe*, span., pg. *copa*), care a pătruns, « prin mijlocire romanică », și în limbile slave (cf. s.-cr. *kŭpa* « Becher », bg. *kŭpa* « tiefer Teller », sloven *kŭpa* « Becher, Kelch, Schale », la Berneker, *SEW*, I, 645); cf. *căldare*, *blid*, etc. ca termeni toponimici. Dacă e vorba de o înălțime, ne putem gândi la slav. *kupa* « cumulus », « acervus » (E. Moór, *Die slaw. Ortsn. d. Theiszebene*, I. c., p. 29) ¹⁾.

Dacă n'am ști că au fost Români dincolo de Dunăre, fără îndoială nu ne-am putea gândi la explicarea ungurescului *eserka*, *csërka* « kraus » (com. *Vas*; cf. ung. *göndörhajú*) din rom. *cerc* « Kreis, Reif » (cf. și it. *cercu*, etc., alb. *k'erk*, *k'ark* < lat. *circus*, -um), cum nu se putea gândi Gombocz—Melich, *MEtSz*, 985; nici că ung. *cserkel-*, *cserkél-* « lauern, nachstellen, herumspähen, spüren » ²⁾, *cserkész-* 1. « herumirren und etwas suchen », « birschen, pirschen », 2. « a ajută la pescuit », 3. « a peți », de-aici subst. *cserkész* 1. « Waldhüter », 2. « Fischerjunge », 3. « Cercetător », ar putea derivă din rom. *cercă* (cf. și it. *cercare*) < lat. *circare*, care după *Dicț. Acad.*, II¹, 287—291, are următoarele înțelesuri: I. 1. Borner (une propriété), rechercher au vérifier les bornes. 2. Rechercher, examiner, contrôler, sonder, étudier, consulter; explorer; experimenter; faire une perquisition, une investigation; fouiller. 3. S'informer, se préoccuper de savoir, demander. 4. (Refl.) Chercher à se rapprocher (de qqn), à conclure une alliance. II. Envahir, piller. III. Poursuivre. IV. 1. S'efforcer, tâcher (de...). 2. Essayer. 3. Éprouver, tenter (Dieu, la fortune). 4. Essayer, goûter. V. 1. Chercher. 2. Chercher à, essayer d'obtenir, de provoquer, de faire. 3. Faire appel, adresser une prière. 4. Gagner. VI. 1. Regarder. 2. Visiter, fréquenter. VII. 1. Éprouver, souffrir, subir, sentir. 2. Obséder, envahir (en parlant d'une sensation, un sentiment, etc.).

Totuși și explicarea din urmă pare a fi mai aproape de adevăr decât cum o crede Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 986—988.

Tot așa mai sânt: s.-cr. *čutura*, sloven *čutara*, *čutura*, bg. *čotura*, *čotra*, rut. dial. *čutura*, ung. *csutura*, *csutura* (a. 1624) < rom. *ciutură* < *c y t o l a, -a m = gr. *κοτύλη* (cf. Berneker, *SEW*, I, 164; Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1232—34); s.-cr. *făca* « Gesicht », ceh. *facka* « Ohrfeige », pol. *facka*, [rut. *facka*] « Ohrfeige », < rom. *față* < f a c i a, -a m

¹⁾ Apropierea de bg. *kuḗ* « amas, tas, monceau », srb. *kupa* « cumulus », ceh., pol. *kopa* « cumulus », etc., pe care o face I. Iordan, *Rumänische Toponomastik*, 15, pentru a explica *Cupele* din Vlașca, nu este deci sigură. Iar numirea tuturor acestor localități după *Kupa* = *Koppány*, pe care l-a învins Ștefan cel Sfânt este deadreptul exclusă.

²⁾ Reprimit în românește în forma *circăli* « a cercetă urmele mistreților pentru a le afla locul, ca să se poată vâna », « a urmă », « a adulmecă » (Banat) (*Dicț. Acad.*, T. I, P. II, 474, unde Lacea-l derivă greșit din ung. *cirkálni* « a cutreera », « a umbla încoace și încolo », apropiat de rom. *cercă*).

(Miklosich. *EWS*, 57; Berneker, *SEW*, I, 277: < ven. *fazza* it. *faccia*); bg. *guša*, s.-cr. *gûša*, rut. *gûši*, ung. *gusa* (a. 1767, Szarvas—Simonyi, *MNytSz*, I, Szinnyi, *Magyar Nyelvőr*, XXIII, 483) < rom. *gușă*, care poate fi din alb. *gușe*, ori din lat. *geusia* e (slov. *gôžša*, ca și germ. dial. *Gosche*, *Gusche* «Maul», «Mund» însă par a fi mai curând din it., cf. luc. *gogio* «Kropf» gen. *gošu*, grōdn. *goš*, Pușcariu, *EtWb*, 64, nr. 747; Meyer-Lübke, *REW*², 320, nr. 3750; G. Meyer, *EWA*, 135; Berneker, *SEW*, I, 262); ung. *palacsinta* < rom. *plăcintă*, < placenta, -am (din ung. este rut. *palacynta*, austr. *Palatschinken*, Pușcariu *EtWb*, 116—117, nr. 1330, și Szinnyi, *Magyar Nyelvőr*, XXIII, 483); n.-sloven *gujésztra*, ung. *gulásztra*, *kurászló*, *kurásztra*, etc. (Szinnyi, *Magyar Nyelvőr*, XXIII, 296), slovac *kurastva*, bg. *kulástra*, rut. *kolastra*, etc. < rom. *corastră*, *colastră*, *culastră* < *colostra* = *colostrum* (Berneker, *SEW*, I, 542); s.-cr. *krěpati* «verrecken, krepieren», sloven *krěpati*, pol. dial. *krępać* > rut. *krěpnuty*, mai curând din rom. *crepă*, idem, decât din it. *crepare* (cf. Miklosich, *EWS*, 138, și Berneker, *SEW*, I, 610).

În sfârșit fără îndoială nu este lucru mic să găsești o serie întreagă de nume derivate cu sufixe românești: -el (cf. *Koczel*, *Keczel*; *Csicsol*, *Csicsal* < **Čičel*; *Fonsol* = *Fancsal* < *Fāncel*; *Markoczel*, *Menchel* > *Manchal*; *Moninchel*; n. pers. *Amoczel* sau *Omoczel*); -easă (*Fonyászó* în Tolna, *Kajásza* în Fejér, *N. Bányásza* în Somogy, *Gamásza* în Veszprém; *Genásza* și *Mécsásza* în Zala); -or (*Picsor*, *Picsord* în Győr); -uță (*Rebucza*, *Rebucze*, *Rabucza*; cf. *Kiszucza*, *Kiszuczeviz* în Trencsén, *Reucza* sau *Revucza* și *Mossutza* în Liptó); ori particularități fonologice caracteristice pentru limba românească, cum sânt: trecerea lui *a* aton în *ă* (*Raba*—*Rebucze*, *Zala*—*Zelicze*); metaforia lui *e*—*a* > *ea* sau *a*—*a* (*Szék*—*Száka* passim, cf. și *Fot* alături de *Fata* din Nitra; poate *Knez*, *Kenész*—*Keneaza* în Somogy, dacă acest din urmă n'ar trebui citit *kńaza*, căci atunci ar putea fi formă slavă); forme românești ca: genitivul *Tomi* (mai puțin sigure sânt *Chuntey* și *Mareey*) ori pluralele *Tácz* < *Tát*, *berbécs* < *berbece*, *petics*, *patics* < *petic*, *peatic* (mai puțin sigure sânt: *Máli* < *mal*, *Vicz* < *viță*, etc.).

65. Nume de persoană românești se găsesc și astăzi în comitatele fostei Pannonii; d. ex. Ursz Gábor, înainte de războiul notar public în Szent-Gothárd, com. Vas, după comunicarea d-lui consilier Radu din Oradea; Burdohány, pentru care cf. rom. *burduhan*, *burduf*, *burduh*, etc., a căror origine nu este clară, apoi Kók, Oláh, Vajda în Kiliti; Bona în Endréd, Vajda în Faluszemes, Matura, Oláh în Lengyeltóti, etc., com. Somogy; Vajda în Balaton-Magyaród, Pula în deosebite locuri (am cunoscut un chelner cu acest nume); Bona, Vajda în Salföld, Karácseny în Balaton-Füred; Burdohány, Csuti în Fokszabadi, com. Veszprém, etc.¹⁾.

¹⁾ Cf. Jankó, o. c., pp. 177—186. *Kabdebó* din Boglár, *Kapdebó* din Csopak este, evident rom. *Cap-de-bou*, dar probabil a fost dus de vreun Armean mai târziu. Un

66. De încheiere ar trebui să încerc să explic unele nume, pe care nu le-a putut lămurii Melich în lucrarea sa *A honfoglaláskori Magyarországnak és a cāror explicare crede că ar fi mai ușoară, dacă s'ar dovedi că Ungurii cuceritori au aflat dincolo de Dunăre «și Romani, adică un popor de neam neolatin»* (p. 416).

Acestea ar fi *Mura, Zala, Marczal* de o parte, *Pánzsza, Pécs* și *Tolna* de altă parte. Dintre ele, cele dintâiu sânt atestate și în documentele de dinaintea venirii Ungurilor, iar cele din urmă apar chiar din cele dintâiu documente ungurești ale secolului X, deci este probabil că continuă numele pe care le aveau la popoarele cucerite.

67. Despre *Mura* Melich spune următoarele (p. 390): «Numele de dinainte de cucerirea țării ale *Murei* sânt *Murius* (vezi ORTVAY, *Vizr.*), *Muora* (vezi *Árp. Uj Okt.*, VI, 4: din a. 890), *Muor* (vezi Hoops, *Reallex.*, Flussnamen; cf. *Muoriza* «Mürz», vezi LESSIAK, *Kärnt. Stationsn.*, 16). Nu este lămurit de ce origine este acest nume¹⁾. E greu de spus și că de unde, din ce limbă este ungurescul *Mura*. Anume râul are în vgs. -uo-, iar în germana actuală regulat -u-; cf. *Muora* mai sus, *Mur* (scris *Muhr*, LIPSZKY, *Rep.*). *Múra* îi este numele în croată; tot cu *ú* lung se rostește și slovenul *Múra*, și la Slovenii din Ungaria *Mōra*, iar la cei din Stiria *Mūra* are vocala lungă (vezi Păvel, *A vashidegkuti szlovén nyelv.*, 73). Numele unguresc este cu -u- scurt (cf. *Mura*, *Muravize*, *Muraköz*, LIPSZKY, *Rep.*) și așa a fost și în limba veche (cf. *Mura*, ORTVAY, *Vizr.*, CSÁNKI, *MH*, III, 70; *Murazombat*, CSÁNKI, *MH*, II, 726, *Belmura*, *MOklSz*, s. v. *bél*, *bel*, CSÁNKI, *MH*, II, 726, 785; *Derék-mura*, *MOklSz*, s. v. *derék*; *Drawa-Murakuz*, *MOklSz*, s. v. *köz*, din ung. este cr. *Murakez*, vezi BELLOSZT., s. v. *Strigovo*. Pentru *u* scurt vechiu vorbește și faptul că are și variante cu *o* (cf. *Mora keuzben*, *Magyar Nyelv*, IX, 127). Ungurescul *Mura* cu -u- scurt (var. *Mora*, de-aici slov. ung. *Mora*) nu poate fi german, croat, nici nume venit prin mijlocire slovenă.

Mura, ca și *Mura* din Timiș (a. 1332—37, *Magyarmura*, *Tothmura* a. 1492, CSÁNKI, *MH*, II, 52), are înfățișarea lui *Fagha* «mons metalis poss. Lengend» c. a. 1216 (Wenzel, *CDA*, XI, 140) < *fag* «Buche» < *fagus*, -u m; *Fraga* < *fragă* «Erdbeere» < *fraga*, -*am, din Galiția, districtul Sambor, relevată de I.-A. Candrea, în *Noua Revistă Română*, 1900, p. 399; *Frasina* în Buzău (*Marele Dict. geogr. al Rom.*, III, 414); *Korna*, n. de loc. și munți (Nógrád, Bereg și Alba, Lipszky, *Rep.*, I, 336; S. Moldovan și N. Togan, *Dict. num. de loc.*, ed. II, 1919, p. 54, și harta militară austriacă), *Kárna* în Zemplén < *corn* «Kornel-kirschbaum» < *cōrnus*, -u m; *Goruna*, sat în Prahova (*Marele Dict. Geogr. al Rom.*, III, 613); *Paltina*, munte în Hunedoara (cf. Lenk,

Chul = «Ciul» am întâlnit în a. 1333 în Somogy (cf. Nagy Imre, *Cod. dipl. Andegav.* — *Anjoukori okm.*, III, 41).

¹⁾ Holder, *Alt. Sprachsch.* [I, 652] — Ortvay, *Vizr.* [I, 540—541].

Lex III, 256); *Ulma* în Timiș (a. 1232, *Cod. dipl. p. Hung.*, I, 13; Lipszky, *Rep.*, I, 706), *Ulma*, cătun și târlă în Rădăuți (*Dict. Geogr. al Bucovinei*, 231) < *ulm* « Ulme » < *ulm* u s, - u m; *Soča* în Chiži, com. Ugocsa (Petrov, *Karpatoruské pomístní názvy z pol. XIX. a z poč. XX. st.*, V Praise, 1929, p. 31); *ŷugastra* = actualul *ŷugăstreni*, ung. *Zsugásztra* (*A m. kor. orsz. helységnévtára*, 1888, p. 743); *Arbora*, *Brustura*, *Bujo(a)ra*, *Busuioaca*, *Măra* (S. Pușcariu, *Dacoromania*, VI, 532), etc.

Se știe apoi că numele de ape, adeseori sânt date după flora de pe ele (cf. *Tisa*, apoi *Bradulec*, *Bradulic*, *Bradulčik potok*, *Brededel*, *Karpi-novskij potok*, *Sočet* în Maramureș, la Petrov, o. c., indice; *Moldova*, *Moldișul* < *molid*, I. Iordan, *Rumänische Toponomastik*, 159—161, etc.), prin urmare *Mura* poate derivă din rom. *mură* « Maulbeere » < *mōra*, -a m din *mōrum* (cf. retorom. (a)mura, it., sp. *mora* și *mura*, etc.), sau *mur* « Maulbeerbaum » < *mōrus*, -u m (cf. it. *moro*) + suf. top. -a, întru cât ar numi valea cu mulți duzi sau frăgari ¹⁾.

U din românescul *mur*, *mură* nu este lung.

Pentru această explicare vorbește și numele comitatului *Dudleipa*, care se găsește în documentele din Stiria în secolul IX—XI²⁾. Acest comitat, al cărui nume nu-l poate explica Melich (o. c., p. 395) se găsiă pe cursul *Murei* în Stiria ³⁾. Numele lui este un decalc al românescului *Mura*, în partea sa întâie cuprinzând slavul *dud* « Maulbeerbaum », iar în a doua probabil pe *лѣпъ* « schön », « herrlich » (sensul de « viscum » este mai puțin probabil), ori germ. *lib* (cf. got., vgs. *laiba* « Erbschaft ») ⁴⁾.

Pentru compoziție cf. și numele râului *Dud-Vág* = « Vagul Dudului », a cărui explicare din vgs. *tôd*, *dôd*, *tôt*, gms. *tôt*, g.-mod. *tot* « mortuus », « gestorben » (Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1429—1430) este cu totul greșită ⁵⁾.

Pentru analogie mai citez aici și următoarele nume românești: *Murul*, proprietate în Prahova (*Marele Dict. Geogr. al Rom.*, IV, 425);

¹⁾ Cf. și *Mur*, *Mura*, n. pers. în com. Somogy a. 1230 (Wenzel, *CDA*, VI, 492) și 1252 (id., ib., II, 229).

²⁾ Datele documentare se pot găsi la Niederle, *Původ a počátky Slov. jižních*, 369.

³⁾ Niederle, o. c., 370; după Schünemann, *Die Deutschen*, 5, în regiunea *Radkersburg* = *Regede*; după Lessiak, *Kärnt. Stations.*, 7, în Stiria de mijloc; după E. Schwarz, *Die germ. Reibelaute*, 51, pe cursul de jos al *Murei* (« Das untere Murtal heisst *Dudleipa* », cf. același *Zur Namenforsch.*, 84, 113). Greșit Șafarik, *Slov. starož.*, 795 și *Slav. Alterthümer*, II, 454: « Der Name *Dudlebi* mit eingeschobenen *d* findet sich auch in Böhmen, während derselbe in der korutanischen und kyrillischen Ma. *Duljebi* — wie er bei Nestor sich findet — lauten müsste ». În Boemia avem *Doudljebi*. Greșit și Hunfalvy la Ortway, *Vizr.*, care-l așează pe cursul râului Kanizsa din com. Zala (cf. Melich, o. c., pp. 389 și 393). Greșit și Lumtzer-Melich, o. c., p. 7—8, cari se gândesc la un cuv. german care în partea sa a doua ar avea pe *lib* (got. și vgs. *laiba* « Erbschaft »), iar în partea întâia un nume de pers. (cf. *Deidenlibe*; mai curând însă s'ar putea trimite la germ. *Duda* = *Thiudo*, vezi Melich, *Szláv jövevény szavaink*, I, 2, p. 138.)

⁴⁾ *Lěpi dôb* = « Schonaich », *Lěpi vrh*, *Lepoglava*, *Lepa ves* în Krain (Carniolia), Miklosich, *Denkschr.*, X, 194 [276], nr. 302.

⁵⁾ Cf. Lumtzer-Melich, o. c., 7—8.

Muretul, sat în Vâlcea (ib., IV, 421); *Mure*, în valea Ibarului (S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, 103)¹⁾; *Dudu*, munte în Hunedoara (Lenk, *Lex.*, I, 287); *Dudul*, com. rur., sat, vale în Olt și Ilfov; *Măgura Dudului* în Teleorman; *Duda*, com. rur., sat, părau în Fălciu; *Dudele*, deal, heleșteu, în Olt, etc., *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, IV, 259—263).

68. Pentru numele apei, localității și comitatului *Zala* a cărei formă mai veche a fost *Szala*, au strâns toate datele necesare Ortway, *Magyarorsz. r. vizsr.*, II, 429—430, și Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, pp. 410—412. Cele mai vechi atestări sânt: *Sála* (s. II d. Hr., Ptolemeu, Ortway, l. c.); *Salle* (*Itin. Antonini*, la Ortway, l. c.); *Sala*, râu, cf. Holder, *Altcelt. Sprachschatz*, II, 1297, Pichler, *Austria Romana*; *Salla* (Geogr. Rav., vezi Holder, *Altcelt. Sprachschatz*, l. c., Ortway, l. c.); *Sala*, *A magyar honfogl. kútfei*, 310; în palude *Salae fluminis*, ibid.; ad *Salapiugim* sau *Salapiugin*, ibid., 311; a. 860: ad *salapiugin*. . . în orientem ultra *Solam* fluviolum (*Magyar Nyelv*, XXIV, 54).

În documentele latino-ungurești se găsesc formele: *Szala*, *Cala*, *Szola*, *Zala*, com. *Szaladiensis* și *Zaladiensis* (cf. Lipszky, *Rep.*, I, 620; Kovács, *Ind.*; Csánki, *MH*, III, 18, 26, 124, 125), atestate astfel:

a) râul: iuxta fontes riuorum *Zala* et *Zelice*, *Chron. pict.*, ed. M. Florianus, I, 2, 160; în fluv. *Zala* a. 1254, aqua *Zala* a. 1260, *Zala* a. 1273, 1277, Kovács, *Ind.*; ultra fluv. *Zale*, Csánki, *MH*, III, 48; fluv. *Zala* a. 1324, Csánki, *MH*, III, 124, etc.

b) cetatea, comitatul, locul: în *Zala* circa lacum Bolotum, Kézai, ed. Florianus, I, 2, 73 în *Zalam*, *Chron. pict.*, ibid., p. 179; *czalaensis*, *Magyar Nyelv*, XXIV, 323; în *Zola*, s. XII, Fejérpataky, III. *Béla kir. okl.*, 15; *Zala*, sat, Csánki, *MH*, III, 124; *Zalauar*, Csánki, *MH*, III, 18, 26; *Szalafő*, Csánki, *MH*, II, 809 (= *Szalafej*, Lipszky, l. c.); *Zalaszeg*, Csánki, *MH*, III, 125, etc.²⁾

Ce privește originea, acest nume ar fi după unii celtic³⁾, după alții iliric⁴⁾, roman⁵⁾ ori germanic⁶⁾.

¹⁾ S'ar putea ca «silvula» *More* din com. Veszprém a. 1244 (Fejér, *CD*, IV, 1, p. 312), «silva» *Murul* din com. Zala a. 1024 (Fejér, *CD*, I, 309), *Murul* sau *Murul* din com. Békés a. 1295, 1412, 1424, *Muryel* a. 1426 (Csánki, *MH*, I, 653) să fie tot din rom. *mur*, *mură* sau *mure*.

²⁾ Reproduse după Melich, l. c.

³⁾ Hunfalvy, *A m. folyó- és helynevek*, în *Egyet. Phil. Közl.*, IV, 587; Holder, l. c.; Ortway, l. c.; Melich, *Századok*, 1906, 272; E. Schwarz, *Zur Namenforsch.*, 108; Šachmatov, *Arch. f. slav. Phil.*, XXXVIII, 67, care-l identifică cu pol. *Sola*, germ. *Saale*, etc.

⁴⁾ N. Jokl, *Illyrer*, în *Reallex.* lui Ebert, VI, 35.

⁵⁾ Hunfalvy, *Ethnographie von Ung.*, 52, 247, 400, II, 228 nota, și *Szdzadok*, 1876, p. 379 ș. u.

⁶⁾ Wattenbach la Pesty, l. c.; Riedl, în *Szdzadok*, XV, 512; Gombocz, *Tört. m. hangtan*, IV, 49. Derivarea din vgs. *salō* «trube» însă, având în vedere atestarea

Dacă numele Salei n'ar fi atestat așa de curând (s. II d. Hr.), ne-am putea gândi la alb. *sal* « Kies, Sand, Geröll, Flussbett », geg. cal. « Ufer », « Ort, der mit Geröll bedeckt ist » < lat. *sabulum*, *sabulum* (cf. G. Meyer, *EWA*, 480), care, cum arată etymonul, a trebuit să aibă și forma mai veche **sal*, la care s'ar fi putut adăuga suf. top. -*a* (în rom. *sabulum* ar fi dat **saul*). Aceasta cu atât mai mult că în Pannonia am întâlnit și alte nume topice de origine albaneză.

Unele din formele documentare ne trimit însă la o rostire cu -*ll*- (cf. mai sus). Așa că probabil avem a face cu lat. **salla* = *sallum* « die Strömung des Flusses, hohe See, etc. » < rad. *sval(l)* (cf. lad. *sala* « Rinne », alături de vgs. *swellen* « schwellen », *widerswalm* « Strudel », ir. *sál*, gen. *sáile* « Meer », etc.). la Th. Gartner, *Lad. Wörter*, 126, *Dachrinne*; K. Ettmayer, *Germ.-Rom.-Monatsschr.*, II—1920, 304, 306; L. Steinberger, in *Z. f. Ortsnamenforsch.* VI—1930, pp. 215-216; Walde, *LEW*², s. v., etc., care, având și forma cu -*ll*-, în românește nu s'ar fi rotacizat. Zic în românește pentru că se pare că Românii au fost cei ce au dat sau mijlocit *Sala* Ungurilor.

Dela Românii de pe valea *Zalei* trebuie să vie adecă forma *Zelice*, păstrată, alături de *Zala*, în *Chron. Pict.*, ed. M. Florianus, I,2, 160: « iuxta fontes riuorum *Zala* et *Zelice* », căci limba română are ca particularitate caracteristică trecerea lui *a* aton în *ă*, care este redat de străini, în rostire și grafie, cu *e*.

Zelice deci corespunde întocmai unui românesc **Săliță*, diminutivul lui *Sala* = ung. « Kis Zala » = « Zala cea mică », cum interpretează pe *Zelice* și Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.* II, 429—430, (cf. și Pauler, *A m. nemz. tört.*², 427, n. 204), interpretare justă, cum arată și expresiunea « utraque *Sala* » citată de el¹).

De altfel am văzut că românească este și *Mura* și poate și *Váliczka* din aceeași regiune.

Trebuie să respingem părerea lui Ortway și Melich, care admit un intermediar slav²).

După Melich *Szelicze* s'ar fi născut dintr'un slav *Szalicza* < slav. **Sala*, ca și **Rabica* din slav. **Raba*.

Pe slavul **Raba* îl identifică el adecă cu lat. *Arrabo* (> *Rabo*)³), fără a putea explica mai de-a-proape legătura fonologică a acestora

numelui încă din sec. II d. Hr., este foarte puțin probabilă. Cf. și Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 89, după care « Die Fl. N. Saale in Deutschland gehen auf *Sala* < *sal* (*Salz*) zurück ».

¹) Melich, *o. c.*, p. 412, încearcă să-l identifice cu *Szôcze* de lângă Körmend (com. Vas) sau cu n. loc. *Szelce* din com. Zala, dând citatele necesare.

²) După Ortway ar fi ajuns din celtă în ungurește « ca și Dráva, Száva, Kulpa, Rába ».

³) După unii acest nume latinesc este de origine celtică, după alții ilirică; cf. Holder, *Altcelt. Sprachschatz*, I, 220; M. Ebert, *Reallex. der Vorgeschichte*, s. v. *Illyrer*, VI, 34; Kretschmer, *Einl.*, 246; Niederle, *Původ a poč. Slov. zdp.*, 59; Sachmatov, *Arch. f. slav. Phil.*, XXXII, 67, care-l identifică cu *Raba* afluentul Vistulei; Melich, *Nyt. Kôzl.*, XXX, 352, *Magyar Nyelv*, II, 54, 102, *A honfoglaláskori*

(*A honfoglaláskori Magyarország*, 379—380). Dar înversează lucrurile când afirmă că forma cea mai veche a derivatului unguresc *Rábca*, *Rápca*, *Repce* a fost **Rabica*, iar din aceasta s'a dezvoltat, într'o seamă de dialecte, forma *Rebuca*.

Într'adevăr, documentele ne arată clar că forma *Rabuca* este cea mai veche și-i aproape de aceeași vârstă cu *Rebuca*, iar din aceasta s'a dezvoltat ung. *Repce* și *Répce*, întocmai ca și *Rábca* din *Rabuca*. Formele **Rabica*, **Rebica*, care, după Melich, ar fi derivate cu suf. slav. *-ica*, presupunând că *-u-* nu trebuie citit *-i-*, nu există, iar dispariția lor, în cazul că ar fi existat, ar fi de neînțeles în regiunea în care se găsește râul despre care este vorba. Iată formele documentare adunate de însuși Melich (o. c., p. 380): «ad rabam et rabuceam (Anonymus, c. 50); a. 1220: *Rabucha* (*Magyar Nyelv*, XXV, 29); a. 1222: *Rabucha* (Szamota—Zolnai, *MOkISz*, s. v. *patak*); a. 1228—32: *Rabucha* (*Magyar Nyelv*, XII, 319); a. 1231: *Rabucha* (Szentpétery, *Az Árpád házi kir. okl. kr. jegyzéke*, nr. 597) > *Rabaca* (cf. *Rabacha*, Ortway, *Magyarország. r. vizsr.*, II, 141—143) > *Rabca* > *Rábca* (cf. *Chron. pict.*, 149, 150, 178: *Rabcha*; Csánky, *MH*, III, 627: *Rapchafey*, *Rapchafey*); apoi *Rebuca* (cf. a. 1220: *Rebucha*, *Magyar Nyelv*, XXV, 29; Ortway, l. c.) > *Rebca* (cf. *Rebcha*, Kézai, 89; Ortway, l. c.) și *Rebuca* (cf. *Rebuche*, *Rebucze*, *Rebuce*, Ortway, l. c.) > *Rebce* > *Repce* (cf. Lipszky, *Rep.*, I, 557) și *Répce* (cf. Kézai, 82: *Rebche*; Csánky, *MH*, II, 745: *Repche*; III, 603: *Rebche*; III, 627: *Rebchefew*, *Repczefew*).

Formele *Rabuca* și *Rebuca*, *Rebuca* ne trimit la un derivat românesc *Răbuța*, *Răbuță*, știut fiind că sufixul românesc *-uț(ă)* este de origine latină (= it. *-uzzo*, *-uccio* < *-uceus*, vezi G. Pascu, *Sufixe românești*, București, 1916, p. 159), iar *e* din *Rebuca* nefiind decât o grafie a românescului *ă*, născut în mod normal din *a* aton. Altfel trecerea lui *a* în *e* > *é* n'ar putea fi explicată¹⁾.

De încheiere amintesc că D. Onciul poate să aibă dreptate când explică din *Sala* numele principatului *Salan*, cunoscut în istorie înainte de venirea Ungurilor, dar nu între Tisa și Dunăre, ci dincolo

Magyarország, 388; Von Grienberger, *Zeitschr. f. d. Alt.*, XLV, 43; Pirchegger, *Die slav. Ortsnamen in Mürzgebiet*, index, s. v.; E. Schwarz, *Flusznamen und Völkerbewegungen in Oberpannonien*, în *Z. f. slav. Phil.*, I—1924, p. 330: *Raba* = lat. *Arrabo*, germ. *Rabnitz* < slav. **Rabanica* < *Rabana* < lat. *Arrabona*, ceh. *Ráb* < germ. *Raab*, etc.

¹⁾ Germ. *Rabnitz*, cum arată *-n-*, nu poate fi, nici el, un derivat dintr'un presupus slav **Rabica*, ci, cum a arătat E. Schwarz, l. c., dintr'un slav **Rabanica* < **Rabana* < lat. *Arrabona*. Cât privește pe *ă* românesc, observ că străinii îl redau nu numai cu *e* și *o*, ci și cu *a* (cf. ung. *kacsula* < *căciulă*, *Magyar Nyelvőr*, XXIII, 29; *kalugyer* < *călugăr*, ib. 101; *karuca*, ib. 102; *pakulár*, ib., 483; *pakura* < *păcură*, ib., 483, *panusa* < *pănușă*; *papusa* < *păpușă*, etc.); sâs. *bardasch*, *bordasch* < *bărdaș*, *Brenndörfer*, *Román (oldh) elemek az erdélyi szász nyelvben*, Budapest, 1902, 10; *kaput* < *căput*, id., ib., 26, etc. Pentru Slavi cf. *kračun* < *crăciun*, *paun* < *păun*, *Magura* < *Măgura*, *Ratunda* < *Rătunda* sau *Rotunda*, *sapun* < *săpun*, etc. (vezi S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 314, § 274).

de Dunăre, în Pannonia, având ca centru cetatea lui Privina (civitas Privinae) de lângă râul *Sala* (azi *Szalavár*)¹⁾.

69. Relativ la *Mareczal* din Veszprém, Melich, *o. c.*, 412—413, relevă formele documentare *Murszol* (*Murzol* a. 1086/s. XIII, vezi Ortway, *Magyarorsz. r. vizsr.*, I, 533—534; Kovács, *Ind.*) > *Morszul* ~ *Morszol* (scris : *Morzul*, *Morzol*, vezi Kovács, *Ind.*, Ortway, *l. c.*, Csánki, *o. c.*, III, 251) > *Morcol* (scris *Morchol*, Ortway, *l. c.*), apoi de-aici *Marszal* (cf. a. 1387: fluv. *Marzal*, Csánki, *MH*, II, 762) > *Marcal* (a. 1387: fluv. *Marchal*, Csánki, *MH*, II, 762, și cf. *Marcaltő*, Csánki, *MH*, III, 241), Lipszky, *Rep.*, pe care unii le-au identificat cu *Maraltő*²⁾, alții cu *Lovász-Patona* din apropierea acestuia³⁾, și afirmă că ele corespund numelui de localitate *Mursella* (cf. *Μουρσέλλα*, Ptolemeu, 2, 14, 4; *Mursella*, *Mursillo*, etc., vezi Holder, *Altcl. Sprachsch.*, II, 659; Miller, *It. Rom.*).

Acest nume ar fi de origine celtică ori ilirică, și anume o formă diminutivă (cf. *Mursa* = «*Eszék*», «*Osek*», după M. Vasmer, *Ost-europäische Ortsnamen*, în *Acta Univ. Dorpat.*, I—1921, 3, p. 10, M. Ebert, *Reallex. der Vorgeschichte*, VI, 35 și Melich, *o. c.*, 91, și *Magyar Nyelv*, XVII, 221, din ilir. *mursa* «groapă», pe care-l găsim în gr. *μῦρσα*; cf. și R. Vulpe, *Gli Illiri dell'Italia imperiale romana*, *l. c.*, pp. 149 și 183).

Dar nu poate stabili «în ce forme s'a păstrat acest nume din epoca romană până la cucerirea țării și că Ungurii dela cine l-au luat».

Fără îndoială lămurirea acestui nume nu este ușoară. Dar dacă el, ca și *Mura*, *Szelicze*, *Rebucza*, poate *Valiczka*, etc., a fost luat dela Români, putem spune că forma dela care trebuie să pornim nu este **Mursellus*, - um, care ar fi dat românește **Murșel*, ci mai curând **Mursul* < **Murs* (cf. *Mursius* alături de fem. *Mursa* la Holder, *Altcl. Sprachsch.*, II, 659—661, și R. Vulpe, *l. c.*) + articolul postpus, la care ne trimit de-altfel și documentele cele mai vechi (cf. *Murul*, *Radolfalva*, *Drumoly*, etc.)⁴⁾.

70. Ce privește apa *Pánzsá-ér* din com. Győr, al cărei izvor este numit de Anonymus «*fons Sabariae*» (cf. Pajs, *Magyar Anonymus*, p. 137; Melich, *o. c.*, p. 413), ea este atestată mai întâiu în forma *Pounsa* a. 1220 (Wenzel, *CDA*, I, 170; *A magyar honfogl. kútfői*, 450; *Pansa* a. 1323, *Cod. dipl. p. Hung.*, I, 124, 127, 134, 183; *Ponsa* a. 1281, *ib.*, VII, 134; *Pansa* a. 1325, *ib.*, III, 81, a. 1352, *ib.*, II, 91).

¹⁾ Onciul trimite la *Conv. Bagv. et Car.*, c. 10 §. u., Pertz, *M. G., Scriptores*, XI, p. 11 §. u.

²⁾ Ortway, *l. c.*, Miller, *It. Rom.*

³⁾ Holder, *Altcl. Sprachsch.*, II, 659.

⁴⁾ Am fi însă în mare rătăcire dacă toate numele *Marczal* le-am explică la fel. Uneori acestea sânt cu siguranță identice cu n. pers. *Marczel* (cf. *Marczalháza* = *Marcelháza* în Komárom; *Marczalfalu* = *Mitosin* în Liptó; *Marczal* în Nógrád; *Marczali* în Somogy).

Pe hărțile militare este scrisă *Pandzsa*. Forma *Pannosa*, dată de Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, II, 87—88, este, evident, coruptă din *Paunsa* sau *Pounsa* și n'are nimic comun cu ung. *panusa* (Someș, Sălăgiu, Sătmăr, cf. Szinnyei, *MTsz*, II, 71) < rom. *pănușă* « feuilles qui enveloppent l'épi du maïs », derivatul lui *pană* « plume », « feuille qui enveloppe l'épi du maïs », etc. < pînnă, -a m (cf. Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXIII, 483). *Pounsa* este un derivat cu suf. -*ša* (cf. *Banša*, *Benša*, *Bogdanša* sau *Bogdaša*, etc.) din rom. *păun* « Pfau » < p a v o, -ō n e m (cf. it. *pagone*, sic. *pauni*, eng. *pavun*, prov. *pau*, fr. *paon*, sp. *pavon*, port. *pavão*), pătruns și în limbile slave: slav. med. *paunŭ*¹⁾, s.-cr. *paun* (alături de *pav*, ung. *páva*)²⁾. Zic din rom. *păun*, pentru că -o- îi poate corespunde mai curând unui românesc -ă- decât unui slav -a-.

Păun, *Păuna* sânt foarte obișnuite ca n. pers. la Români încă din timpurile cele mai vechi³⁾.

De asemenea și ca nume pentru vite (cf. *Păuna*, nume de vacă).

În toponimie avem: *Păuna* (Prahova), *Păunul* (Botoșani, Iași), *Păunești* (Mehedinți, Olt, Putna); vezi O. Densusianu, *Urme vechi de limbă în top. rom.*, I. c., p. 3, și *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, IV, 664)⁴⁾.

Desvoltarea lui *Pounsa* la *Pandzsa* > *Pânzsa* este normală (cf. *Paul* > *Păl*, *Saul* > *Săl*, etc.; iar *s* > *zs* prin asimilație la *n* precedent)⁵⁾.

71. Despre *Pécs* nu pot spune nimic mai mult și mai bun decât ceea ce spune Melich (o. c., p. 413)⁶⁾, iar *Tolna* (*Thelena* a. 1055, *Talena* a. 1193, *Talana*, *Tollona* a. 1211, *Tolna*, *Tholna* a. 1266, etc., Kovács, *Ind.*, 675, 697; Pauler, *A magyar nemz. tört.*, I², 404; Csánki, *MH*, III, 412, 451, 458) am arătat că trebuie derivată din v.-slav. *tele* « Kalb ».

¹⁾ I. Bărbulescu, *Individualitatea limbii române și elementele slave vechi*, p. 121, arată că textele în care-l întâlnește Miklosich sânt abia din sec. XV (a. 1449), XVI și XVIII (cf. și Th. Capidan, *Dacoromania*, II, 805).

²⁾ Pentru evoluția fonologică cf. cele spuse despre *Crăciun*.

³⁾ La Bulgari îl atestă Weigand, XXVI.—XXIX. *Jahresbericht*, p. 142, în formele: *Paun*, *Paune*, -*nko*, -*nco*, fem. *Pauna*, -*nica*. Maretić, în *Rad*, LXXXI (1886), p. 74, dă dela Sârbocroați: *Paunka*, *Paunko*, *Paunković*, *Paunica*, *Paunović*, *Pauša*.

⁴⁾ Cf. și *Powona*, *Powonica* « terra abbatis Toplicensis » (Zagreb) a. 1270 (Wenzel, *CDA*, XI, 604), « poss. et Budwoy de generat. » a. 1278 (id., ib., XII, 246); *Paunović selo* în Zagreb și *Paunovac* în Bjelovar-Križ; la Bulgari: *Paunofci*, -*fski*, -*nkini*, Weigand, I. c.

⁵⁾ *Aqua nigra* din Iordanes, *Get.*, 268: « nam Valamer intra Scarniungam et *Aqua nigra* fluvios, Thiudimer iuxta lacum Pelsois, Vidimer inter utrosque manebant », este formă latinească, nu românească. Andreas Alföldi, *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien*, 2. Band, pp. 101—104, și *A keleti gótok betelepülése Pannonidba*, în *Emlékkönyv Dr. Gróf Klebersberg Kund*, etc., Budapest, 1925, pp. 121—126, identifică pe *Aqua Nigra* cu *Fekete-víz*, un afluent din Nord al Dravei, în fața căruia se găsește *Karásica* (com. Baranya), numită în secolul XIII *Kara o*, *Karásu*.

⁶⁾ În diploma fundatională a mănăstirii ordinului S. Benedict din Pécsvárad, dată de Ștefan cel Sfânt, în a. 1015 (cf. Fejér, *CD*, I, 296—304) n'am găsit nici un nume românesc.

72. Cât privește pe Kerka (*Kerka* a. 1256, Fejér, *CD*, IV, 2, 412; a. 1264, id., ib., VII, 3, 50; a. 1403, id. ib., X, 8, 459), *Kereka* a. 1287 (Fejér, *CD*, VII, 4, 201), *Karka* a. 1287 (Fejér, *CD*, VII, 4, 201), *Karaka* a. 1263 (Wenzel, *CDA*, VIII, 75; a. 1264, id., ib., VIII, 116), *Czereka* (cf. Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, I, 415, unde se dau și alte citate), Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, 393, observă bine că nu poate fi de aceeași origine cu slav. *Krka* = germ. *Gurk*, ale cărei forme vechi sânt *Curca* a. 831, *Kurca* a. 864, *Gurca* mai târziu (cf. Lessiak, *Kärnt. Stations.*, 44, 45, 118, 119, care identifică pe *Kerka* cu slov. *Krka*, fără ca acesta să fie de origine slavă).

Czuczor, *Kerecsen és kerecset*, în *Uj Magyar Muzeum*, a. I, vol. I, p. 358, eră de părere că numele *Kerka* ar fi fost dat după cursul cotit («keringős», cf. și Ortway, *l. c.*) al apei.

Totuși, dacă tocmai poate fi vorba de un «curs cotit», nu ung. *kerek*, *kerék* sau *karika* sânt cuvintele la care trebuie să ne gândim, ci alb. *k'erk*, *k'ark* «Kreis, Umkreis» (< lat. *circus*, rom. *cerc*, etc., cf. G. Meyer, *EWA*, 220), care se pare că s'a păstrat și în rom. *țierc*, un fel de joc popular, mai ales la anumite sărbători, întru cât alb. *k'* a fost tratat în limba română diferit, după dialectul albanez din care a fost luat, dând atât *č* (cf. *ceafă* din forma ghegă *tšafe* a alb. *k'afe* «Kehle», «Hals», vezi G. Meyer, *EWA*, 219, și A. Philippide, *Originea Românilor*, II, 704), cât și *k'*, *k* (cf. *chélbe* din alb. *k'elp* «Eiter», când încă nu devenise *tšelp*, art. *tšelbi*, A. Philippide, *Originea Românilor*, II, 704—705, care respinge etimologia lui Cihac, *Dict. d'ét. d.-rom.*, II, 562, din turc. *kel* «darte, teigne, gale, rogne», pe a lui Tiktin, *DRG*, 333—334, din **calvia*, și pe a lui Pușcariu, *Dacoromania*, IV, 720, din **clalvia*)¹⁾.

¹⁾ Înălăturând et. din gr. *τέρομαι*, propusă de Viciu, precum și posibilitatea derivării dintr'un lat. pop. **clircus*, metatezat din *circ(u)lus* (acesta păstrat în arom. *tercl'u*), Pușcariu, în *Dacoromania*, IV, 679—680, ne spune despre *t'erc*, *cherc* și *chercui*: «Sensul fundamental pare a fi . . . cel de «cerc, roată» (după forma jocului împrejurul focului); răspândirea prin Ardeal ne face să credem că avem a face cu ung. *kerék* «roată» ».

Într'adevăr în ungurește se cunoaște *kerek-táncz* «saltatorius orbis», «Kreistanz», Szamota—Zolnai, *MNytSz*, III, 425). Totuși ung. *Somkerék* > rom. *Șintereag*, ung. *Megykerék* > rom. *Meșcreac*, *Kerek* > rom. *Cherechiu*, ung. *Kiskereki* > rom. *Kerekeu*, etc., ne arată că derivarea lui *țierc*, *cherc*, din ung. *kerek* sau *kerék* nu este probabilă.

II

ROMÂNII DIN CARPAȚII VESTICI

73. Dar « păstorii români » nu s'au oprit în Pannonia. Fie din pricina presiunii Hunilor, Avarilor și a Ungurilor, fie că au fost atrași de pășunile din bălțile (« paludes ») și munții (« montes ») de acolo — și pricina din urmă a fost mai hotărâtoare decât cea dintâiu —, ei au trecut foarte curând și în stânga Dunării, spre Nord, în Moravia, în special în Nitra (Nitrava), centrul ei.

Melich, afirmă, după izvoarele ungurești, că Ungurii au cucerit Moravia între 902—907 (*o. c.*, p. 332). Învățații cehi sânt de altă părere: « Après la chute de l'empire de la Grande Moravie, Slovaquie et Moravie disparaissent de l'histoire pour presque un siècle. Devinrent-elles la proie des invasions hongroises? Il n'existe pas, à ce sujet, de preuves suffisantes, mais les Magyars étaient souvent dévastateurs et l'Occident eut fort à souffrir d'eux. Qui qu'il en soit, la patrie des Magyars — et, en son temps, celle des Avars — était et resta, jusqu'au XI-ième siècle pour le moins, la Pannonie romaine, au sud du Danube.

Sitôt que les documents historiques de la fin du X-e et du début du XI-e siècle deviennent plus explicites, nous voyons de nouveau la Moravie et la Slovaquie faire partie d'une formation géographique et politique, analogue à la précédente. La seule différence est que le centre de l'État et de la civilisation s'est transporté à l'ouest, où la famille tchèque des Premyslides a imposé son pouvoir. En 976, il est fait mention à Meyence, outre l'évêque de Prague, d'une évêque de Moravie. A cette date donc la Moravie n'était point sous la domination magyare. . . »¹⁾.

Anonymus, c. 35, ne spune că la cucerirea Nitrei din partea Ungurilor, aceștia « uiderunt habitatores illius prouincie Sclauos et Boemos eis obsistere cum adiutorio ducis Boemorum ». Dar, cum am amintit, Anonymul are în vedere în rândul întâiu nobilii. Deci afirmația lui nu exclude posibilitatea existenței păstorilor români în această regiune.

¹⁾ Prof. Dr. Václav Chaloupecký, *Staré Slovensko*, v Bratislavě, 1923, extr. francez, p. VII.

Într'adevăr, sate de păstori români găsim în ținutul Nitrei încă din cei dintâi ani ai secolului XII, ceea ce înseamnă că ei au trebuit să fie acolo și în secolul XI.

Iată probele.

74. Într'un articol cu titlul « *Alistál, Felistál* » publicat în *Magyar Nyelv*, I, pp. 123—126, D. Csánki arată că într'o diplomă dată de regele Coloman abației din Zobor la 1113, este pomenită « villa Staul » în apropierea orașului Nitra (p. 125)¹⁾. Documentul publicat în *Codex dipl. p. Hung.*, VIII, 7, ne spune: « In villa Staul unam partem habet sanctus Ipolitus et alteram habet comes Cosmas, terciam habent cubicularii et suburbani »²⁾.

Același lucru ni-l spune și documentul dela 1249 din Fejér, CD, V, 1, p. 316.

Cum arată alte documente, o « villa Staul Tavarnicorum in paludibus » se găsește în 1268 și în hotarul comunei Szakállos din comitatul Pozsony sau Komárom (Fejér, CD, IV, 3, p. 451). În 1296 aceasta este « villa Staul vocata, quae est Tavarnicorum » (Wenzel, CDA, IX, 576). Forma Staul se mai găsește în 1311, 1331, 1342. Din jumătatea a doua a secolului XIV urmează apoi forma maghiarizată Stál, deci cu -u- dispărut (ca în Pál = « Paul(us) », Sál = « Saul(us) », etc.) și cu st- muiat: Stal a. 1378, 1380, Staal (probabil în loc de Staal) a. 1399, Staal a. 1415; din secolul XV cu i- prepus: Istal a. 1412, 1421. Formele Alastal, Olastal a. 1356 și Alustar a. 1347, 1356 intră în categoria lui Stal, iar Alistal a. 1426, 1428, 1437, 1439, 1484, 1486, Alysthaal, Alesthal a. 1458, Aliztha și Alystah a. 1433 (acestea, evident, greșite), ca și Felystal a. 1454, 1462, 1487, Felestal a. 1484, în cea a lui Istal după care apar.

Forma cea mai veche este Staul, care nu poate corespunde nici germanului Stall, nici italianului medieval stallo, din care s'a dezvoltat ungurescul istálló « Stall », « grajd »³⁾. Formele italiene mai nouă (it. mod. stabbio « Pferch »; cf. și engad. stevel « Viehlager auf der Alpe », friul. stabli, idem, și staulir « Viehlager », pușl. stablo « Wiese an der Sennhütte », etc., la Meyer-Lübke, REW¹, p. 618, nr. 8209) nu pot fi avute în vedere la explicarea acestui nume, de o parte din pricina timpului, de altă parte din pricina fonologică.

De aceea Hermann Ottó în articolul său « *Staul* », « *Stal* » és sora », publicat tot în *Magyar Nyelv*, I, pp. 359—361, nu greșea când, fără să-și dea sama de importanța lucrului, apropia pe acest Staul de românescul staul, staur < lat. s t a b [ũ] l u m socotind că este vorba de o

¹⁾ Deoarece în epoca de care mă ocup, regiunea aparține Ungariei, iar documentele, pe care mă întemeiez, sânt latino-ungurești, voiu întrebuința mai mult forma numelor găsită în acestea.

²⁾ Cf. și Fejérpataky L., *Kálmán Király oklevelei*, Budapest, 1892, p. 61.

³⁾ Cf. Balassa I.—Simonyi Zs., *Magyar hangtan és alaktan*, Budapest, 1895, pp. 181—182.

«stână», de o instalație de felul ungurescului *nyék* care, statornicindu-se, a ajuns să se desvolte în «sat» (villa).

Într'adevăr, românescul *staul*, *staur* explică nu numai forma *Staul*, ci și formele *Alastal*, *Olastal* și *Alustar*, în aceasta din urmă -r putând fi original ori desvoltat din -l în ungurește (cf. *Sár* < *Sál*, etc.). *Alastal*, *Olastal* și *Alustar* înseamnă *Olástál* sau *Oláhstár*, deci «staul» sau «staur românesc»¹⁾.

Compusele *Faristár*, «poss. in Challóköz», a. 1275 (Fejér, *CD*, VI, 1, p. 353; pentru partea întâia a acestuia cf. ung. *far* «Hinterteil», întrebuintat și în toponimie, de ex. *hegyfar*, și sloven. *fár* «Pfaffe» < gms. *Phare*) și *Gelistár*, apă a. 1112 și 1249 (Fejér, *CD*, VII, 5, p. 87 și V, 1, p. 314, vezi și Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, I, 331; pentru partea întâia a acestuia cf. *Predium Gely* a. 1217, *Gely* a. 1248, etc., în com. Vas, Csánki, *MH*, II, 752, evident, numit așa după un posesor) ne dovedesc că ung. *stál* > *istál*, *stár* > *istár*, născut din rom. *staul*, *staur*, eră întrebuintat ca apelativ în secolul XIII, atât în Panonia, cât și în Nitra. Mai târziu a dispărut.

75. În același document, în care se găsește mai întâiu românescul *Staul*, deci la 1113 (cf. și 1249), se mai găsesc și alte numiri topice care nu pot fi decât românești.

Astfel fără îndoială românească este în documentele amintite (*Cod. dipl. p. Hung.*, VIII, p. 3; Fejér, *CD*, V, p. 312)²⁾ «piscina Lac» (= rom. *lac* < *l a c u s*, -u m)³⁾, ca și «villa Luth» (*Cod. dipl. p. Hung.*, VIII, p. 6, și Fejér, *CD*, V, 1, p. 316), cf. rom. *lut* «Lehm» < *l u t u m*⁴⁾.

Dar «villa Late» (*Cod. dipl. p. Hung.*, VIII, p. 5, și Fejér, *CD*, V, 1, p. 315) poate fi atât din rom. *lat*, *lată* «breit» < *l a t u s*, -a, -u m, cât și din ceh. *lata* «Flecken».

Nu este sigur nici Piscar din: «In Hetmeh a fraxinea arbore, que est iuxta villam Darmus usque ad villam Kimelam, in monte qui vocatur Cosmas; ubi illius terminus est piscina que vocatur Piscar cum villa Piscan, ibi alter terminus est» (*Cod. dipl. p. Hung.*, VIII, 3; cf. și Fejér, *CD*, V, 1, p. 312, și Fejérpataky, *o. c.*, p. 57).

¹⁾ Dacă ar fi vorba de Italieni, am așteptă să găsim forma *olasz*, știut fiind, cum am arătat și mai sus, că pentru a-i numi pe Italieni s'a fixat în ungurește dela început această formă de plural slav de origine slovenă sudică, în vreme ce pentru Români s'a statornicit forma de singular *oldh* venită din srb.-cr.—bulgară (cf. I. Melich, *Szldv jövevény szavaink*, I, 147—154).

²⁾ Cf. și Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, I, 459, și Fejérpataky, *o. c.*, p. 56.

³⁾ Cf. și apa *Luuth* a. 1260 (Wenzel, *CDA*, VI, 102), 1270 (Fejér, *CD*, V, 2, p. 193; *Cod. dipl. p. Hung.*, I, 49), pe care Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, I, 489, îl localizează în Pozsony-ul vecin. Pentru sens cf. slav. *llova*, etc.

⁴⁾ Cf. și Pestelak = «peste» + «lac», în Valahia Moravică, la I. Mačurek, *Toponimia românească din Valahia Moravică*, în *Bul. Soc. Geogr.*, XLII—1923, București, 1924, p. 69; *Arhiva Someșand*, nr. 7, p. 86 și I. Válek, în *Čas. mor. mus. zemsk.*, v Brně, X—1910, p. 291.

Evident, când este vorba de o « piscina *Piscar* » ne putem gândi tot atât de bine la rom. *pescar* (arom. *pîscar*) « pêcheur », « Fisch-(reih)er », « Fisch(händl)er » < lat. *piscarius*, -um (cf. portg. *pexeiro*), cât și la slov. *piškor* « Flusspricke », ceh. *písař* « Beissker » (cf. și rus. *piskarʹ*, *peskarʹ*, srb. *piskor* « muraena », pol. *piskorz*, etc.); din slav. este rom. *pișcariu*, (mold. *chișcariu* « țipar »), apropiat de *pișcă*, și probabil și germ. *Beissker*, apropiat de « beissen ».

Dacă « villa *Pescan* » este identică cu « terra *Pethan* » = « *Pe[s]than* » a. 1263 (Fejér, *CD*, IV, 3, p. 121), azi *Piešt'any*, ung. *Pesthyen*, *Pöstény*, din care poate derivă « *Piscanis* fluvius, aqua quandoque fluens *Piscanis* vocata » a. 1293 (Fejér, *CD*, VII, 5, p. 521, și Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, II, 102—103), atunci este aproape sigur că nici în ea nu avem a face cu rom. *pește* (arom. *pescu*, reconstruit din plural) < *piscis*, -em (cf. *pescuț*, *pesculeț*, *pășcoi*, *pescui*)¹⁾, ci cu *peștiana* scil. *rěka* « Sandbach » (cf. *Peščani*, sat în Macedonia, *Peščenica* în Varaždin și Zagreb, *Peščenik* în Bjelovar-Križ, *Peščeno* în Varaždin, etc.)²⁾. Totuși pentru comparație citez aici următoarele nume românești: *Peszkar*, părau, Oituz (Opreanu, *o. c.*, p. 17); *Pescari*, parte de moșie în Dorohoiu; *Pescarul*, mahala în Dolj, lac în Tulcea; *Pescărești*, cătun în Romanți; alături de: *Peșteanul*, lac în Brăila; *Peșteana*, lac, Brăila; părau, Mehedinți; sat, Gorj, Olt, Vâlcea; *Peștenuța*, sat, Mehedinți, etc. (cf. *Marele Dict. Geogr. al Rom.*, IV, 683—684).

Piscar ne reamintește pe « fossatum *Piscarscher* » a. 1211 și 1214 (Fejér, *CD*, VII, 5, p. 207; III, 1, p. 156), *Piscaroscher* a. 1381 (*Cod. dipl. dom. sen. com. Zichy*, IV, 201), lacul « *Pischarus* » a. 1216 (Fejér, *CD*, VII, 3, 20), aproape de « fluvius Ticia », *Piscarustou* a. 1232 (Wenzel, *CDA*, VII, 512, XI, 252), pe Raba (com. Győr) și « piscina *Piscarustou* » alături de « arustou » a. 1255 (Wenzel, *CDA*, VII, 405), aproape de Olasz-Liszka, în com. Zemplén.

La izvoarele Nitrei se găsește Kis Magura (= « Măgura mică »), despre a cărei origine românească voi vorbi mai încolo. La izvoarele afluentului *Belanka* al acesteia se găsește *Bella Valaszka* sau *Valaszka Bella* (în sec. XVI *Bela Walachorum*, Acsády Ign., *Köszgazdasági állapotok a XVI.—XVII. században*, Budapest, 1889, p. 16), care indică populație românească³⁾. De altfel o apă *Olaska* este amintită

¹⁾ În schimb ar putea intra în categoria lui *pesc*: *Peschul* din Zagreb a. 1229 (Fejér, *CD*, VII, 1, p. 221); *Pezkfalva* (*Pezkfolva* a. 1365—66, Csánki, *MH*, II, 785) și *Pezskolcz* sau *Pezskovcz* (*Pezkolcz* a. 1395; poss. *Pezkolz* a. 1448, *Pezkowc* a. 1496, id., ib.) din com. Vas. Totuși acest din urmă ar putea cuprinde în sine și germ. *Holz* « lemn ».

²⁾ Weigand, *XXVI.—XXIX. Jahresbericht*, 76.

³⁾ În *Valaszka Bella* găsim și runcurile: *Gauron* (cf. rom. *gaurd* « Loch » < **cavula*, -am); *Kopiletz* (cf. rom. *copil* « Kind » și *copil* « Bastard »; m. gr. *κόπελος* « spurius », n.-gr. *κοπέλι* « junger Mann, Diener »; alb. *kopil* « Knecht », bg. *kópelé* « Bastard », « Knabe » (în batjocură); rut. *kópyl* « Bastard, Blending », rus. v. *копелъ*, idem), etc., iar în apropiere se găsește localitatea *Temes* (cf. rom. *Timiș*).

în Nitra încă la 1258 (Fejér, *CD*, V, 1, p. 319; în *Cod. dipl. p. Hung.*, VIII, 313 și Fejérpataky, *o. c.*, p. 57, a. 1113, are forma: « aqua Olesca »; cf. și Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, II, 73).

În Sudul Măgurei se găsește satul *Sutócz* = *Šutovce* (mai târziu *Alsó-* și *Felső-Sutócz* = *Dolne* și *Horne Šutovce* < rom. *șut* (< alb. *șut*)).

În Nitra se găsea la 1400 și satul *Kás* (cf. Csánki D., *Bars vármegeye várai a XIV.—XV. században*, în *Emlékkönyv Dr. Gróf Klebersberg Kunó*, etc., Budapest, 1925, p. 284), care nu poate fi despărțit de rom. *caș* < *caseus*, -um.

Pe Valea *Vág*-ului, în pl. *Galgócz* (Glogovetz) se găsește *Alsó-* și *Felső-Káp*. *Kap*, villa Laurentii, este atestată la 1261 (Wenzel, *CDA*, VIII, 5). Iobagii « de *Cap* » sânt pomeniți în a. 1262 (Fejér, *CD*, VIII, 3, p. 89).

Se va spune poate că pentru acest nume ar trebui să ne gândim la slovenul *káp* « Flussgroppe », « Cottus gobio », ori la v.-bg. *kapŭ* « Götzenbild ». Dar se știe că rom. *cap* (< lat. *caput*; cf. și ung. *fő*) se întrebuițează adesea pentru a numi nu numai izvorul, obârșia unei ape (vezi *Dicț. Acad.*, II, 94), ci și vârful unei înălțimi (cf. *Cap* sau *Kap* pe harta militară austriacă, *Capu-Beneș*, *Capu-Bucium*, *Capu-Dialului*, *Capu-Malilor* [= « Malurilor »], *Capu-Muncelului*, *Capu-Plaiului*, *Capu-Prislop*, *Capu-Șetrevul*, *Capu-Cicerii*, *Capu-Țibleș*, *Capu-Tăieturi*, etc., la Lenk, *Lex.*, II, 205—207)¹⁾.

Mai sus pe *Vág*, în apropiere de *Vág-Ujhely*, avem pe *Mosócz* (atestat în formele *Mosocz* a. 1255, Fejér, *CD*, IV, 2, p. 259; *Mosowcz* a. 1263, id., ibid., IV, 3, p. 119), care poate fi un derivat al românescului *moș* « Grossvater » și « Greis », « Alter », corespondentul albanezului *moșe*, trecut și la Bulgari și Greci (cf. Th. Capidan, *Dacoromania*, II, 456 și 538—548, III, 232, și S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 291), întocmai cum *Mama* (S. Czambel, *Slováci a ich reč*, p. 11) poate fi identic cu rom. *mamă*. Tot pe valea *Vág*-ului eră apa *Lyuna* a. 1113 (Fejér, *CD*, VII, 5, p. 87; Fejérpataky, *o. c.*, p. 59, ceteste *Liúina*), a. 1249 (id., ib., V, 1, și 314), *Leuna* a. 1262 (Wenzel, *CDA*, VIII, 24), a. 1263 (id., ib., III, 71) și 1270 (id., ib., XII, 26), care, în cazul că în regiunea aceasta nu eră rotacism sau rotacismul nu eră general și cetirea *Leuna* ar fi bună, ne-ar putea reaminti rom. *lăun*, *lăune* < *leo*, -onem, n. top. *Lăunele* și *Dealul Lăunelui*, din Argeș și

¹⁾ Nu mă gândesc să iau în sprijinul acestei explicări pe *Kaplát*, care, din pricină că forma slovacă este *Koplatovô*, cu greu poate corespunde unui rom. *cap* « Kopf » + *lat* « breit » < *latus*, -a, -um (cf. *Kaplat* a. 1458 în Valkó, Csánki, *MH*, II, 321; în Somogy, id., ib., III, 616).

²⁾ *Mdsa* « Grossmutter » < rom. *moașă* se găsește și astăzi la Polovții din Nord-Vestul Ungariei (cf. Szinnyei, *MTsz*, I, 1408).

Olt (cf. I. Iordan, *Rumänische Toponomastik*, Bonn u. Leipzig, 1924—1926, pp. 141, 274, 282) ¹⁾.

Turz din «terciam partem eiusdem tributi partis Narhid, et pontis qui est versus Zubur, et telonei *Turz* annexa est» a. 1183 (Wenzel, *CDA*, XI, 47) este identic cu rom. *sturz* (arom. *sturdzu*) «Krammetsvogel» < **turz*, pentru care Pușcariu, *EtWb*, p. 153, nr. 1665, propune forma **türdeus*, -um = *turdus*, dar care poate fi mai curând reconstruit din pluralul **turzi*, *sturzi*. Proteza lui *s-* s'a făcut încă pe teren romanic. Totuși, alături de formele cu *s-*, se găsesc și cele fără el (cf. Meyer-Lübke, *REW*¹, p. 685, nr. 8999, care observă: «Das *s-* in rum. *sturz* stammt wohl von STURNUS 8339, das *z* kann von Plural stammen oder von einer Weiterbildung *TURDEUS Pușcariu, *Wb*. 1665 »).

Același radical îl avem și în: *Turzovka* (*Turzófalú*), probabil după numele lui Gh. Turzó, care, cum vom vedea, a întemeiat mai multe sate la începutul secolului XVI în com. Trenčín, și *Turzóvölgy* (*Tupkovecz*), com. Zala; *Turze* și *Strzylki* din distr. Sambor și Alt-Sandecz ale Galiției (cf. Ka užniacki, la Miklosich, *Über die Wand. d. Rum.*, p. 57, n. 95); cf. *Sturz*, munte între Bucovina și Moldova (*Dicț. Geogr. al Bucovinei*, p. 209); *Zghiabul-Sturza*, pârau, jud. Buzău; *Sturzeni*, sat în jud. Dâmbovița, *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, V, 482; arom. *Sturdza*, Weigand, *XXVI.—XXIX. Jb.*, 176; n. pers. *Sturza*, etc.

Cum vom vedea când va fi vorba de Valahii moravi, *Czabek* este derivatul românescului *țap*. Românesc poate fi și *Zakafalva* a. 1394 (Fejér, *CD*, X, 3, p. 149), dacă cumva trebuie cetit *Szákafalva*.

În documentele privitoare la regiunea Nitrei mai găsim și nume de persoane care nu pot fi decât românești. Mai întâiu de aici a plecat *Kocel*, atestat la 850, 868, etc. Apoi Andrei II în 1217 întărește posesiunea bunurilor bisericii din Vasvár, între altele, «villa Famia», «predium Lapsa», etc., «et unum mancipium *Fata* nomine cum omnibus heredibus natis et nascituris» (Wenzel, *CD*, VI, 385). Capitlul din Nitra, vorbind de posesiunea din Babyndal, «relicta Cosmae filii Fetechk», înșiră la 1271 «quatuor capita hominum, videlicet unam ancillam Pyrohta vocatam cum Cynka filia sua, *Fata* et Zomboth filiis suis» (Wenzel, *CDA*, VIII, 363). În același an este pomenit un *Fotha* sau *Fatha*, «filius de Cob de villa Teluky», lângă Udvarnok, tot din com. Nitra (Wenzel, *CDA*, VIII, 371, 372; cf. și Fejér, *CD*, VII, 3, p. 70; ca nume de servitoare sau servitor în com. Ung, id., ib., V, 3, p. 503, a. 1290; cf. și M. Wertner, *Magyar Nyelvőr*, XLV—1916, p. 303); și mai curând sânt pomeniți doi *Fata*, a. 1219 și 1221,

¹⁾ *Bradló* de lângă Brezova este cu siguranță un derivat din ceh. *bradlo* «Klippe», nu din rom. *Bradul* + suf. -ov, cum s'ar părea la cea dintâiu privire.

unul din Fonchol—Bihor—, cellalt din Nádudvar — Hajdú ori Pest — în *Reg. de Várad*, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, I, 664, art. 99—100, și 668, art. 115; iar în a. 1391 găsim un *Fatha*, « famulus plebani » din *Daut* = « *Dautova* », com. Bodrog, în *Cod. dipl. dom. com. sen. Zichy*, IV, 469. Iar *Fata* nu poate fi decât românescul *fată* (< lat. *fēta*, -am)¹⁾.

Un *Porcus*, « centurio nitriensis » se găsește la 1111 (cf. Prof. Dr. V. Chaloupecký, *Staré Slovensko*, p. 392)²⁾. *Porcus* nu este decât latinizarea românescului *porc* (Melich, *Szláv. jöv. szav.*, I, 2, p. 203, și *Magyar Nyelv*, XXII, 202, greșește trimițând pentru acest nume numai la lat. *Porcus*, it. *Porco*, reto-rom. *Purcitt*).

Într'un document din a. 1262 privitor la comitatul Nitrei se găsește « Andornik, filius Andrae, et Martinus, filius Puyne de villa Korságh, Borsensis Castri iobagiones, . . . nec non pro Falch, filio Farkasii » (Fejér, *CD*, IV, 3, p. 97; cf. și Wenzel, *o. c.*, VII, 129).

Pentru cazul că nu se rotaciză în regiunea Nitrei, *Puyne* corespunde românescului *pâine*, *pâne* « Brot » < panis, -em, pe care-l întâlnim și altădată ca nume de persoană³⁾.

Buful a. 1209 (Fejér, *CD*, III, 1, p. 72) din regiunea Galgócz-ului are articolul *-[u]* caracteristic limbii românești.

D-na Mihail Révai vorbește în scrisorile sale ungurești din a. 1566—80 de « oláh »-i (valahi) angajați în com. Nitra și Turóc⁴⁾, iar prietenul Dr. C. Šotel mă asigură că în cimitirul din Eger a văzut pe cruci numeroase nume românești. După toate acestea nu trebuie să ne mai mirăm dacă *Érsekújvár*-ul se numia *Oláhujevár*, *Oláhvár* chiar și în secolul XVI și XVII (1558, 1584, 1614): « L-au clădit iobagii din Trenčin și Nitra și aceștia-l reparau într'una »⁵⁾.

¹⁾ Importanța acestui cuvânt pentru fonologia românească voi arăta-o când voi vorbi despre « predium *Fata* », atestat în regiunea Năsăudului, mai întâi la 1243.

²⁾ « Nomine igitur eorum malignantium sunt hec, *Porcus*, qui tunc temporis centurio erat » (Fejérpataky, *o. c.*, p. 43). În diplomă se mai găsesc și alte nume care ar putea fi românești: « primus, *Una* nomine, alter, *Bacha* nomine » (ib.).

³⁾ Dem. *Punie*, iobag în Bătmónostor, com. Bodrog, a. 1418 (*Cod. dipl. dom. sen. com. Zichy*, VI, 521); *Ponye* « maior exercitus » la Secuiei din scaunul Mureșului a. 1410 (*Cod. dipl. s. Rom. imp. com. fam. Teleki de Szék*, I, 1895, p. 355); *Ponya* a. 1409 (*Székelly oklt.*, I, 106), etc.

⁴⁾ Deák Farkas, *Magyar hölgyek levelei*, Budapest, 1882, pp. 34—37; Réthy, *Az oláh nyelv és nemz. megalakulása*, pp. 215—216; Jos. Erneyei, *Oláh vagy valach?*, în *Ethnographia*, XV—1904, p. 259.

⁵⁾ Takács S., *Rajzok a török világból*, II, p. 23; Deák F., *o. c.*, 56. — Și aici deci, ca și în alte părți « Valahii » erau *castrenses*, *populi castrenses*, *milites castri*, scutiți de slujbe particulare și obligați numai la construirea de întărituri și serviciul militar pentru apărarea granițelor și în expediții în afară de ele (vezi A. D. Xenopol, *o. c.*, ed. I, p. 510, unde se înșiră în nota 49 exemple culese din documente de astfel de *Valachi castrenses*, *morantes sub castra*, etc.). Astfel în *Regestrum de Várad*, a. 1201—1235, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, I, 642, art. 20, se spune: « Petrus iobagio castri Borsod impeciit castrenses eiusdem castri scilicet de villa . . . dicens quod officium eorum esset carceres custodire; illi autem a contrario dixerunt, *milites quidem castri essent ad belligerandum, non ad carcerem custodiendum* ».

Și mai bine ne lămuresc îndatoririle așa numiților « Valachi castrenses » niște documente privitoare la Românii din Deva și Hunedoara: « Sigismundus . . . *Olachi*

76. În Pozsony, alături de Alistál și de Felistál, de «aqua Luth», de Bácsfa = *Bácsfalu* (Lipszky, *Rep.*, I, 25), și de neclarul terra Longa (cf. rom. *Lunga* în Trencsén < longus, -a, -u-m și slav. *logъ* «Hain»), avem valea hotarnică din «villa Posony» cu numele Borbath a. 1279 (Wenzel, *CDA*, IX, 229), care este, evident, din rom. *bărbat* «Mann» < *barbatus*, -a, -u-m (cf. it. *barbato*, sp., port. *barbato*)¹⁾.

Fonsol (*Fonsul*, *Fonsal*) «suburbanus în Poson», «comes» în timpul lui Ștefan III, a. 1165 (Wenzel, *CDA*, VI, 105; cf. și Prof. Dr. V. Chaluppecký, *Staré Slovensko*, p. 262), cum am arătat mai sus și voi dovedi și mai încolo, este derivatul cu suf. *-el* al lui *Fanč* < *Fan(u)* = «Ștefan».

La 1392 găsim în Pozsony pe un «Joh. fil. Foot» (Nagy Imre, *Cod. dipl. Hung. Andegauensis—Anjoukori okmánytár*, I, 273), pe care însă, din pricina lui *ó*, nu-l putem identifica sigur cu rom. *făt*.

«Palus Choneu» dintre Vág și Dud-Vág, deci din com. Nitra sau Pozsony (a. 1254, Szentpéter, *Az Árpádh. kir. okl. kr. jegyz.*, I², 318), este identic cu rom. *ciunc*, *cionc*, evoluat spre ung. *csonk(a)*, *csonk* (vezi mai sus!).

hi [in districtibus olachalibus castri Deva] . . . etiam opera servitia manualia ad conservationem castri opportuna, ut sunt munimenta struendi, et reparandi, aggeres fodendi, ligna secandi, indagine praecidendi, victualiam et comestum devehendi, et alia id generis servitia facere, juxta antiquam et laudabilem consuetudinem teneantur * (a. 1427, Kemény, în Kurz, *Magazin f. Gesch. Siebenbürgens*, II, 315; * Mathias . . . unde nos praefatos Kenezios nostros [in pertinentiis castri Hunyad] in antiquis eorum libertatibus tenere volentes, et conservare, fidelitati vestrae firmiter mandamus, quatenus . . . eis servitia ad praefatum castrum nostrum Hunyad ut prius facere adstricti fuerunt, permittatis * (a. 1482, id., ib., p. 311).

¹⁾ Cf. și *Răul-bărbat* = *Borbátvize* (e) a. 1391, 1404, 1411—1412 etc., în Hunedoara (Csánki, *MH*, V, 73). «Terra Barbata» este dăruită în 1262 mănăstirii Sfântului Benedict din Gran (Fejér, *MH*, VII, 5, p. 339). Un sat *Barbátfalva* din jud. Cluj este pomenit în secolul XV (*Borbátfalva* c. 1450, *Barbátfalwa*, *Barbathfalwa* a. 1456, 1500, Csánki, *MH*, V, 332).

Evident, este vorba de numiri topice date după nume de persoană.

Bărbat ca n. pers. apare foarte curând în documente. Astfel trădătorul *Mica Barbatus* este pomenit încă în a. 1236 (Fejér, *CD*, IV, 41); *Barbath*, fratele lui Litovoi, la 1285 (Wenzel, *CDA*, XII, 435, 439); același *Barbat* la 1288 (Fejér, *CD*, V, 3, p. 398); Paulus *Barbatus* este martor între 1290—1301 într-o pricină «terrae Zaych» sau «Zoych», vecină cu «terra Taxun» în com. Pest (Wenzel *CDA*, X, 440). Și astăzi este nume de persoană cunoscut în Ardeal. În toponimie găsim: *Bărbatul* în Brăila, *Valea-Bărbatului* în Buzău, *Bărbătescu* în Ialomița, *Bărbăteasca* în Argeș, *Bărbătești*, *passim* (*Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, I, 323—324).

Adaug pe *Barbatus*, martur la 1214 în Spalato; *Barbatovići*, nume de familie sârbească luat din românește (P. Skok, *ZRPh*, XXXVIII—1914/15, 551); *Barbat*, *Barbace*, *Barbatovac* (S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, p. 102); apoi *Bărbatovci*, sat în circumscripția Toplica din Sârbia, *Berbătovo*, sat lângă Niš, și satul dalmat din Insula Arbe *Barbato*, care ar putea fi de origine italiană (S. Pușcariu, *Studii istororomâne*, I, 279; cf. și *Barbatu* sat în Dalmația, la Burada, *Arhiva XIX*—1908, 291).

Altfel *borbát* a intrat și ca apelativ în ungurește (Alexics, *Magyar Nyelvőr*, XVI, 322; Szinnyei, *ibid.*, XXII, 71; Gombocz—Melich, *MEtSz*, 422). În forma sa ungurească se găsește *Borbát* ca n. pers. mai întâiu în Secuime în a. 1602 (cf. Szamota—Zolnai, *MOkSz*, 86).

Dominka « uxor Woch de Sârfeu » a. 1310 (Fejér, *CD*, VII, 1, p. 387) ar putea fi o greșală de scris sau de cetire în loc de *Domnîka*, pe care-l găsim ca nume de bărbat, a. 1293, în Veszprém (Wenzel, *CDA*, V, 94), alături de *Dominica* a. 1248, în Baranya; a. 1261, în Zala (M. Wertner, în *M. Nyelvbör*, XLV, 300); iar în acest caz poate fi românescul *Domnica*, care s'a dezvoltat ca și *domn*, *doamnă* < *domnus*, -um și *domna*, -am = *domînus*, -um și *domîna*, -am; cf. însă și cuvioasa *Domnica* din timpul lui Teodosie cel Mare (8 Ian.)¹⁾.

77. Dar nume românești se mai întâlnesc și în celelalte comitate învecinate cu Nitra.

În *Bars* sau *Těkov* găsim încă la 1165 un « libertinus » cu numele *Kokon* în localitatea Szelepcsén, slov. Selepčín (Wenzel, *CDA*, VI, 104), nume care este identic cu rom. *cocon*, *cucon* = « copil » (înțeles cunoscut și astăzi în unele părți ardelene) și pentru etimologia căruia cf. n.-gr. *κοκκῶνα* = « gnädige Frau », *κοκκωνίτσα* « Fräulein », apoi rom. *coca* = « Bébé » și it. *cucco*, (dial.) *coc* și *cuccolo* « Lieblingskind ».

În același document mai au înfățișare românească și numele: *Bocel* (Wenzel, *CDA*, VI, 104), pe care-l putem citi *Bočel* (cf. *bociu* « vițel ») ori *Boțel* (din *bouț*, dim. lui *bou*)²⁾, ori din *boț* « pelotte, tapon, boule, boulette »; « noed », etc., poate < **bottium* (*bottia*) *Dicț. Acad.*, I, 627, și Meyer-Lübke, *REW*¹, p. 89, nr. 1240³⁾, întrebuințat și ca n. pers.; (cf. și arom. n. pers. *Boț*, *Boțar*, la Caragiani, *o. c.*, 29); *Edu*, *Edus*, *Iezu* (Wenzel, *CDA*, VI, 104), pentru care cf. rom. *ied*, plur. *iezi* < *haedus*, -um, dar și ung. *Ede* și cumanul *Ed* la Anon., cap. VIII, ed. Fejérpataky, p. 12; Fetyk, familie de servitori în *Edeci* = *Ebedec*, *Ebedecz* (Wenzel, *CDA*, VI, 104), care, după toată probabilitatea, este

¹⁾ Chiar și *Bur* din *Bur-Szent-György*, *Bur-Szent-Miklós*, *Bur-Szent-Péter* ar putea fi explicat din rom. *bur* = *bun* « gut » < *bonus*, -a, -um în cazul că Românii din regiunea Pojonului ar fi vorbit cu rotacism. Totuși cf., alături de *Bunnya-Szent-Mihály* din com. Zala, și ceh. *bur* « Schimpfname für Bauer » (< germ. med. *būr*).

Olgia n. top. (cf. și n. pers. a. 1296, (Fejér, *CD*, VI, 245 și a. 1399, id., ib., X, 2, p. 725) ne reamintește n. pers. arom. *Olde* (vezi Caragiani, *o. c.*, p. 102) și pe d.-rom. *Aldiu*, *Aldea*, a cărui origine n'a fost clarificată până acum în mod mulțumitor (cf. Cihac, II, 475: < ung. *dld-*, traducând pe *Benedictus*; Hasdeu, *Et. Magn.*, 784—785: « ceva curat românesc și numai țărănesc », neputând fi slav, căci în onomasticul slav nu se găsește un nume din care s'ar putea explica, deși într'un Pomelnic al mănăstirii Bistrița din Moldova, păstrat în ms. Acad., p. 68, se găsește numele bărbătesc *Aldomir*, și neputând fi pus în legătură nici cu it. *Aldo*, *Aldino*, fr. *Audin*, (< gms.); G. Weigand, XXVI.—XXIX. *Jb.*, 132: < bg. *Aldija*; C. Diculescu, *Die Gepiden*, I, Leipzig, 1922, p. 185: < v.-germ. *Aldo*, *Aldus*. În documente se mai găsește scris: *Algya*, *Algye*, *Algja*, *Alda*, *Algie*, *Alge*, *Alga*, *Alda*, *Alggya*, etc. (cf. N. Densusiaru, *Monum.*, 1885, passim; Hasdeu, *Et. Magn.*, 785; I. cav. de Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, II, pp. 2—3).

²⁾ Cf. *Bouțel* = *Bohețel*, *Bohățel*, la I. cav. de Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, II, 38. Totuși *Bohățel* poate deriva și din ung. *bohóc* « caraghioz ». Ca nume « sigur românesc » din regiunea Hațegului îl dă pe *Boczel* Réthy, *o. c.* p. 159.

³⁾ În ed. II, p. 110, Meyer-Lübke nu mai dă această etimologie.

un derivat din rom. *fată*, plur. *fete* < *fēta*, -a m (cf. *fetică*, vlaho-mor. *cabik* < *ṣap*, arom. *Ṭapecu* < *ṣapu*, la Caragiani, o. c., p. 115, etc.); *Jnutza* «servus» (ibid.), terminat în suf. rom. -uṣa.

Românesc este și numele Laurențiu *Butura* «olim castellani de Lewa» a. 1480 (*Cod. dipl. dom. sen. com. Zichy*, XI, 240), pentru care cf. rom. *butură* «tronçon», «tronc d'arbre creux», «creux d'arbre», a cărui origine nu este lămurită (cf. *Dicț. Acad. Rom.*, I, 715).

Mai citez aici după Fejérpataky L., *Magyarországi városok rég kiadásai*, Budapest, 1885, următoarele nume din Körmöczbánya, care par a fi românești: a. 1442—43: *Trojan* (p. 625), *Petras*, *Walach* (p. 629), *Hans Walach* (p. 630), *Wolach* Schwysteryn (p. 631), *Albl* (p. 633); a. 1450: *Korbynn* = «Corbeasa» (p. 637), *Knysovecz*, *Petrasch* (p. 640), *Waloch* Schusterin (p. 641), *Maresch* (p. 642), etc.

În același comitat se găsește și n. top. *Árma* (slov. *Orma*)¹⁾ atestat încă la 1266 (Wenzel, *CDA*, VIII, 155) < rom. *armă* «Waffe» < a r m a, -a m, care s'a mai păstrat în it., retor., sard., sp., port. *arma*, fr. *arme*, veigl. *jarma*, alb. *arme* (cf. și ung. *ármás* 1. «lictor», «Hä-scher», «der Drabant», 2. «latro», «der Anführer unter den Räubern» «Bandit» < rom. *armaș*, vezi Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 137—138). El ne arată că în aceste regiuni a existat odinioară o organizare militară românească, întocmai cum «villa Knesech» sau «Knesecz» a. 1070 și 1124 (Fejér, *CD*, I, 429, și II, 69), mai târziu *Knezicz* și *Zsitva-Kenez*, de origine slavă, dovedesc existența unei organizații în cnezate.

În Bars sau Těkov a fost, după afirmația lui S. Czambel, *Slováci a ich reč*, p. 11, și *Barbata* sau «terra Barbata», dăruită la 1262 mănăstirii din Gran (Fejér, *CD*, VIII, 5, p. 339).

Dacă nu s'ar pune iarăși chestiunea rotacismului, românesc ar putea fi *Koszorin*, întru cât ar putea fi identic (după trecerea lui *u* românesc în *o* unguresc) cu arom. *cusurin* «Vetter», «Base» < consobrinus, -a, -u m, care, înainte de a fi înlocuit cu *văr* < [consobrinus] verus, a trebuit să fi fost cunoscut și Românilor din Nordul Dunării (cf. veigl. *consubraină*, alb. *kušeri*, *kušerine*, lecce *kussuprinu*, eng. *kuzdrin*, fr. *cousin*, etc.). Totuși poate fi vorba și de un derivat al slavului *kosorū* «Sichel», care în cehă are forma *kosiř*, vechiu *kosieř* «Messer, Hacke» (cf. Berneker, *SEW*, I, 587).

Românesc este *mál* din *Kis-* și *Nagy-Málas* și din *Mogyorómál*²⁾.

¹⁾ Pentru fonetismul *Árma* > *Orma* cf. *Apa* > *Upa* > *Aupa* > *Opa*, etc.

²⁾ *Majláth* este numit așa după familia de conți *Majláth* de Székhely, care a locuit în sec. XVII în Bars și Hont (cf. Nagy Iván, *Magyarország családai czimerekkel* Pest, 1860, și Karácsonyi János, *Gróf Majláth Gusztáv erdélyi püspök származása* Cluj, 1925). Această familie n'are nici o legătură cu familia boierească *Mailat* de Szunyogszeg (= «Țânțari») și Comăna din Țara Făgărașului, care s'a dovedit a fi

78. În Hont nu găsim nimic remarcabil, afară de Bács, Bácsfalu, Bachsdorf, Bačovec (Lipszky, *Rep.*, I, 25) și doar de n. pers. Zima a. 1138: « In uilla Cobu [= *Sob, Szob*] sunt mansiones carpentariorum: Petus... alter Petus... Zima... Samsin, Simun, Cic, Martin » (*Mon. Strig.*, I, 95), care, în cazul că nu trebuie cetit *Sima*, ne poate aduce aminte n. pers. arom. *Dzimă* = *Dima, Dimitrie* (cf. Caragiani, o. c., 27, 32, 33); în sfârșit de Zevlevmal dela 1219.

Dintre numele de persoană cuprinse în actele de întemeiere ale fundațiunii mănăstirii premonstratense din *Bozók* (Bzovik) se pot aminti: Crez (Fejér, *CD*, II, 84 și VII, 5, p. 102), pentru care cf. rom. creț « kraus », pe care, cum am mai amintit, A. Philippide, *Un specialist român la Lipsca*, 70, îl derivă din **cricus*, iar O. Densusianu, *Grai și suflet*, I, 164 (combătând pe G. Giuglea, *Dacoromania*, II, 393—395, care-l socotea vechiu germanic), tot așa îl pune în legătură cu lat. **cirrius* < *cirrus*¹⁾; Zaka (Fejér, *CD*, II, 84), cf. rom. *Saca* < *sec*, dar și

românească (cf. A. Bunea, *Stăpânii Țării Oltului*, București, 1910; I. cav. de Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, pp. 222—226; B. P. Hasdeu, *Originea Măilaților*, în *Negru-Vodă*, București, 1898, pp. CLXX—CLXXV, și V. Motogna, *Familia Mailat*, în *Revista istorică*, 1921, nr. 10—12, p. 184, și *Articole și documente*, Cluj, 1923, pp. 42—45), familie ridicată la « boierie » (cf. « Nobili Maylad, Valacho, bojaroni videlicet nostro de Komana », în rev. *Turul*, 1884, p. 4; *Mailadus* Boiero, *Mailadio Boiarino* de Fogaras, la Szamota—Zolnai, *MOkISz*, 78). Ea se crede că a venit din Caraș, unde se găsesc *Mailați* pomeniți la 1415, 1418 și 1433 (cf. *Turul*, 1888, p. 3; Motogna, l. c., p. 44 și 45). După *Mailații* rămași în Caraș a fost dat numele pâraului *Maylathmaycho* din Caraș (a. 1418, Pesty, *Krassó várm. tört.*, Budapest, 1884, II, 2, 18), precum poate și ale satelor *Mailátfalva* din Timiș și *Nagyajlât* din Csanád.

Nu pot să cred în explicarea pe care i-o dă Karácsonyi numelui *Mailat* (< slav. *moj* « mein » + lat. greșit în loc de *lata* « Panzer »), nici în cea gepidă a lui C. Diculescu, *Die Gepiden*, I, p. 189 (< gepid. *Mainlath* în loc de *Maginlath*).

Din pricina că în deosebite regiuni, unde este cunoscut și astăzi, se rostește *Măilat*, nu este sigură nici explicarea din rom. *mai-lat*, dată de unii cercetători. În acest compus ar fi vorba adevă, după părerea lor, de un nume de felul lui *mai-mare*, arom. *ma-mare* « Oberster », « Vorgesetzter », care este un décalque după modelul grecesc. Dar dacă la *mai-mare* înțelegem comparația, la *mai-lat* ea este mai greu de înțeles.

Cred pe *Măilat* de origine slavă și, deoarece nu cunosc un radical slav din care ar putea fi derivat în felul lui *Cernat*, *Orlat*, *Vihorlat*, *Tordat* (*falva*) = « Turdătești », etc., iar documentele cele mai vechi au de obicei forma *Mailad* (vezi I. cav. de Pușcariu, l. c., și Szamota—Zolnai, *MOkISz*, 78), care poate fi cetit *Mo lad*, văd în el un compus de felul lui *Mojmir*, *Mojslav*, etc. (cf. și n. top. *Mojgrad*, ceh. *Mojšir*, etc.), în care partea întâiu este *moj* « meus », iar în a doua n. pers. *Lad*, *Ladu*, *Lado* = « Vlad », « Vladislav » < rad. *vlad-* « dominium », « possessio » (vezi aceste forme ale lui *Vlad*, *Vladislav* la I. cav. de Pușcariu, o. c., II, 205 și 208; cf. și toponimice ca: *Lád-Bessenýő* și *Ládhaža* în Borsod, *Láda* în Sáros, etc.). Trecerea lui *d* final fonic în *t* a fon se explică ușor (cf. *lânged* > *lânget*, *buced* > *buget*, etc.). Ea a putut fi ajutată și prin influența lui *lat*, a participiilor în *-at*, etc.

¹⁾ Din românește ar fi în acest caz bg. *krécavo* (în Banat), Th. Capidan, *Dacoromania*, III, 229; cf. și srb. *krecav*, la Weigand, *Balkan-Archiv*, III, 107—108, care însă se gândește la un rad. slav *krec* < *krěthc*, iar acesta din *krět-ati*, *krěn-iti* (vezi Berneker, *SEW*, I, 612), cu sensul de « biegen, drehen » (cf. și Cihac, II, 82).

Sac din *Isac* ori *Sava*; *Krysan*, cf. rom. *Crișan*; *Dragos*, cf. rom. *Dragoș* (Fejér, *CD*, II, 105) și încă unul ori două, toate atestate la a. 1135¹⁾.

Dar nu sânt tocmai sigure.

79. Tăt (mai întâiu *Tath* și *Taath* «praedium eccl. Veszprim», a. 1082, Fejér, *CD*, I, 456, II, 2; apoi «villa» *Taath* a. 1181, *Cod. dipl. p. Hung.*, VIII, 9; a. 1198, Fejér, *CD*, VII, 5, p. 146; «*Thata iuxta Gron*» a. 1230, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 527; *Taath* a. 1269, Fejér, *CD*, IV, 3, p. 524; a. 1272, Wenzel, *CD*, XII, 65, a. 1288, Fejér, *CD*, 2, p. 235, etc.) din Esztergom (Strigoniou, Ostřihom) cu siguranță n'are nimic comun cu germ. *That*, ci trebuie identificat ori cu rom. *tat(ul)*, *tată* «Vater» <tata, -a m întrebuințat atât în limba veche, cât și astăzi, ca nume de persoană în forma, *Tatu*, *Tatul*²⁾, ori cu cumanul *Tat* (cf. G. Kuun, *Codex Cumanicus*, Budapestini, 1880, p. XXX), acesta fiind întrebuințat de Turci pentru a designa elementele străine cuprinse în domeniile lor (cf. W. Thomsen, *Sambledede Afhandlinger*, III, Copenhaga și Cristiania, 1922, p. 103) și în Ungaria găsindu-se și colonii cumane³⁾.

¹⁾ Crez a fost relevat și de O. Densusianu, *Hist. de la l. roum.*, I, 393, care trimite, ibid., p. 318, și la un *Crisan* din a. 1209 (*Mon. Hung. hist.*, *Diplomataria*, XX, 93).

²⁾ Cf. *Tatha*, n. bărb. a. 1214, la Fejér, *CD*, III, 1, 479; *Thatul*, *Thatol*, *Thatal*, *Tatul*, *Tatol*, *Thatou*, *Thatur*, *Tatomir*, *Thatham*, etc., a. 1406—1418, la I. Mihályi, *Diplome maramureșene din secolul al XIV-lea și al XV-lea*, Sighet, 1900, pp. 139, 157, 163, 170, 174, 175, 194, 200, 214, 215, 217, 228, 237, 241, 242, 243, 249, 252, 254, 302, 321, 323, 335, 518, 537, 549, 608; *Thatul*, cnez în Ostro, distr. Hațeg, a. 1409 (Fejér, *CD*, X, 8, 494); *Tatul*, n. pers. la Brașov, a. 1432—33, 1437, 1439, la I. Bogdan, *Relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, p. 45, 46 n.; la Râjnov a. 1482—96, id., ib., p. 205; *Tatul Duvalmă*, hoț, Râjnov, a. 1482—87, id., ib., p. 192; *Tatul*, la S. Dragomir, *Documente privitoare la relațiile cu Sibiul*, în «*An. Inst. de Ist. naț.*» din Cluj, IV, pp. 7, 35, 77, 78, a. 1495 și 1512—21; *Tatul* de Mărgineni a. 1437, *Tătulești* în Predeal, emigrați din Tohan în a. 1764, Teodor *Tatu*, preot în Sânger, *Thatul* de Ilholcz a. 1448, *Thatul* al lui Lad de Lewad a. 1464, *Thatul* alias *Tetone* de Osztró a. 1409, *Thatul* de Wozestye a. 1422, la I. cav. de Pușcariu, *Doc. ist. priv. la fam. nob. rom.*, II, 378, 379, 380; *Tatu* din Șebeșul săsesc a. 1799 și Oprea *Tatul* din Sibiul a. 1792, la Șt. Meteș, *Păstorii Ardeleni*, în «*An. Inst. de Ist. naț.*», din Cluj, III, p. 317; un *Tatulescu* iscălește în *Analele Râmnicului-Sărat*, I, 1924; în Ardeal, Moldova este des *Tatu*, *Tat* ca nume de familie; în Muntenia *Popa-Tatu*, etc.; în toponimie, *Tătulești*, jud. Olt (*Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, V, 502); *Tatu-Cimpoiașul*, pârâu, în Râmnicul-Sărat (ibid., V, 549); *Tatomirești*, jud. Dolj, Neamțu, Vaslui (ibid., pp. 548—549).

³⁾ Identitatea acestor nume cu vechile *Tátos*, *Tátovs*, *Tatouilos*, nu ne interesează în acest loc, cum nu ne interesează nici alte origini care s'au propus. Asupra discuțiilor în această privință se pot ceti N. Iorga, *Rev. Istorică*, V—1919, pp. 103—113; *Les premieres cristallisations d'États des Roumains*, în «*Bulletin de la section historique*» al Ac. Rom., V—VIII—1920, pp. 33—46; *Les Latins d'Orient*, Paris, 1921, p. 39; *List. des Roumains et de leur civilisation*, Bucarest, 1922, p. 37; și trad. rom. de Al. Lascarov-Moldovanu, București, 1930, pp. 62—63; *Le Danube d'Empire*, în *Mélanges Schlumberger*, Paris 1924; N. Bănescu, *Cele mai vechi știri bizantine cu privire la Români în Anuarul Inst. de Ist. naț.* din Cluj, I, pp. 138—160, și *Les premiers témoignages byzantins sur les roumains du Bas-Danube*, extras din «*Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher*», III—1922, fasc. 3/4; V. Bogrea, ibid., p. 380; G. Giuglea, *Dacoromania*, III, 628, n. 2; O. Densusianu

Pentru originea românească vorbește, afară de forma *Thata* dela 1230, și cea de plural *Tăcz* = «*Tați*» din com. Fejér din apropiere, precum și faptul că în așa numitele «mansiones» de dincolo de Dunăre ale capitlului din Esztergom (*Egrus* = *Egres* = *Magyar-Egres*, *Copul* = *Kapoly*, *Lula* = *Lulla*, etc., din com. Somogy) găsim numeroase nume de persoană care nu pot fi decât românești: *Chapa*, dacă trebuie cetit cu *á*, nu cu *a*, poate fi identic cu rom. *ceapă* «*Zwiebel*» < *caepa*, -a m a. 1237 (Fejér, *CD*, I, V, 1, p. 72); *Fuurh*, n. bărb., a. 1248 (Fejér, *CD*, VII, 271) < rom. *fur* «*Dieb*» < *fur*, -e m; *Lat* = rom *lat* «*breit*» < *latus*, -a, -u m (cf. it. *lato*, eng. *led.*, prov. *lat*, sp. *lado*, etc.), a. 1208 (Fejér, *CD*, III, 1, p. 67), a. 1218 (Wenzel, *CDA*, VI, 393), *Lath* a. 1237 (Fejér, *CD*, IV, 1, p. 72, etc.)¹⁾; *Muta* = rom. *mut*, *mută* «*stumm*» < *mūtus*, -a, -u m (cf. it. *muto*, sard. *mudu*, prov., v.-fr. *mut*, cat. *mud*, sp., pg. *mudo*; ung. *muto*, *mutuj*, etc., din românește, Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXIII, 440) a. 1208 (Fejér, *CD*, III, 1, p. 66), a. 1218 (Wenzel, *CD*, VI, 393), a. 1231 (id., ib., VI, 499), etc.

«*Rivus*. . . *Aprik*», «*Apurig*» a. 1009 (Fejér, *CD*, I, 289; IV, 2, 432, etc., cf. Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, I, 85), ne reamintește românescul *aprig*, † *ápric*, † *ápreg* «heftig», pentru care s'au propus deosebite etimologii (cf. *Dicț. Acad.*, I, 202—203), cea mai probabilă fiind tot a *pricus*, -a, -u m «sonnig» (cf. log. *abrigo*, prov. *abric*, fr. *abri*, sp. *abrigo*), deși cam depărtată ca înțeles, și chiar și ca formă²⁾.

Tempnekul, «locus metalis» a. 1281 (Wenzel, *CDA*, XII, 334), dacă cetirea este corectă (cf. *Tempnekut* la Fejér, *CD*, V, 3, p. 76, și Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, II, 256), pare că are articolul enclitic rom. -[u]l și poate fi un derivat *temnik* al slavului *тъма* «*Finnsterniss*» (cf. *тъмница* «*Kerker*»), cu inserțiunea obișnuită a lui -p-.

80. Deoarece la Valachii moravi apropiați găsim și forme socotite rotacizate, ca rom. *putiră* > vlah.-mor. *putyra*, *putyrka* «găleată» și rut. *putera*, idem, care ar putea fi și din gms. **būtīra* < *butyrum* (cf. elv. *büder* «*Butterfass*»), alături de nerotacizatul *putyna*, *putña*, pol.

Grai și suflet, I, 323—324, unde se relevă atestările armene din F. Justi, *Iranisches Namenbuch*, Marburg, 1895; G. Brătianu, *Vicina*, în «*Bulletin de la section historique*» al Ac. Rom., X—1923, p. 128, n. 1, și în special Aurel Sacerdoțeanu, *Despre originea numelui Tatos*, în *Rev. Ist.*, XV—1929, pp. 13—17, unde se dă toată bibliografia (Sacerdoțeanu îl socoate de origine tracică). Despre «*Tătarii numiți Tați*» din Dobrogea se vorbește în «*Analele Dobrogei*», I—1920, p. 169 ș. u. Nume ilirice de felul lui *Tato*, *Tatto*, *Tata*, *Tatta*, *Tattus*, *Tattius*, *Tatulus*, *Tatuca*, etc. se pot vedea la R. Vulpe, *Gli Illiri dell' Italia imperiale romana*, I. c., p. 157, n. 2.

¹⁾ Totuși cf. și *Lat* = *Lad* = *Vlad*, cum am arătat mai sus.

²⁾ Cf. și n. pers. *Apricius*, *Aprizzo*, gr. 'Απρίκιος la Jireček, *Die Romanen*, II, 23.

putnia, *putna* « Art Gefäss », ung. *putina* ¹⁾ < d.-rom. *putinā* < gr. *πυτίνη* « Korbflasche » « bouteille clissée » (I.—A. Candrea, *Conv. Lit.*, XXXIX, 431 ș. u.; C. Diclescu, *Dacoromania*, IV, 450; A. Philippide, *Originea Românilor*, vol. II, p. 152; Tiktin, *DRG*, 1287, care însă crede că ne-ar fi venit prin mijlocirea gms. *butina*, *putina*, cf. gms. *Butte*, *Bütte*) ²⁾, și de alte cuvinte poate tot nerotacizate (cf. *Batrna* « un părau în Kozlovice », *Batrŋka* « linia ferată din Vsaka Bystřicka și în Liptál » ³⁾, este greu să identificăm fără nici un scrupul pe Cheptsin a. 1262 (Fejér, *CD*, IV, 3, p. 57), *Csepcsin* a. 1371 (id., ib., IX, 4, p. 379), mai târziu *Kis-* și *Nagy-Csepcsén* (*Kis-Csepcsin* a. 1398, id., ib., X, 2, p. 624) din com. Turóc z (Turec) cu d.-rom. *pieptin(e)* (arom., megl. *k'aptin*) < **pectinem* = *pecten*, care, cum arată i.-rom. *țaptir*, a trebuit să aibă și forma metatetică **keptinem* (Pușcariu, *Dacoromania*, III, 380). Din aceasta s'a putut desvoltă **ceptin(e)*, prin asimilație **cepcin(e)*, deci tocmai forma, care ar putea fi la temelia lui *Csepcsin*. Cf. însă și *Csepcs* (*Csipcs*, *Csöpcs*) în Bodrog.

Totuși și în Turóc z avem câteva numiri românești. Astfel la hotarul dintre acest comitat și Trencsén se găsește muntele *Minesol* (1364 m.) ⁴⁾, care, cum am văzut mai sus (c. 56), este rom. *muncel* < *monticellus*, -um.

Mossocz este, cum am arătat și în alt loc, derivatul românescului *moș*; *Kis-* și *Nagy-Szoezőcz*, după toată probabilitatea, derivă din rom. *soț* « Genosse, Ehemann » < *sōcius*, -um, iar *Süttő* sau *Šutovo* din rom. *șut* « ohne Hörner ».

De altfel Valahii sânt atestați în Turóc z și documentar. Ign. Acsády, *Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt*, 1526—1564, Budapest, 1888, pp. 214—215, ne spune: « Elemente tot așa de negisire pentru contribuție au fost păstorii și pescarii (tenuiores quidam coloni, quos valachos et piscatores vocant, qui nullos agros possidere dicuntur in cottu Thuróc z et Arva). Acești Valahi au fost locuitori slovaci obișnuiți ⁵⁾, care însă nu s'au ocupat cu agricultura, ci

¹⁾ Cf. Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXIII, 487.

²⁾ Împotriva derivării *putyrei* din ung. *putton*, *puttony* (*Krit. Jahresb. f. rom. Phil.*, IX, I, 77; cf. St. Wędkiewicz, *Zur Charakteristik der rumänischen Lehnwörter im Westslavischen*, în *Mitteilungen des rum. Instituts*, Wien, I, 287—288) se opune rotacismul, care, cum se știe, a atins aproape exclusiv elementele latine.

³⁾ I. Válek, *l. c.*, X—1910, p. 146. Aceeași situație o găsim de altfel și la Ruteni, cf. afară de *putera* și *putna*, *putyno* (Miklosich, *Wanderungen*, 18), *tušyra* « zweite Scherung der Widder » (Miklosich, ib., 20) < rom. *tușune* sau **tușind* « Schur » < *tonso*, *ōnem*, din care avem pe *tușinez* (Pușcariu, *EtWb*, p. 166, nr. 1783) alături de *venit* « Profit » (ibid., p. 20), *buna*, *bunika* « Grossmutter » < rom. *bună*, *bunică*, idem < *bonus*, -a -um, *Bunyi Pláji*, *Pinu*, nume de munte < rom. *pin* < *pinus*, -um (E. Kaluzniacki, la Miklosich, *o. c.*, p. 59, 60, etc.).

⁴⁾ Cf. și A. Bitay, *Kičera și Minčol*, în *Dacoromania*, II, 683.

⁵⁾ Este de prisos să mai insist asupra faptului că toponimia desminte afirmația lui Acsády, după care Valahii din Turóc z și Arva ar fi fost « Slovaci obișnuiți ». Fără îndoială cu timpul s'au slovacizat.

cu prăsierea vitelor și trăiau mai mult viață nomadă. În 1550 i-au impus cu 72 florini, dar n'au plătit nimic. Pe sărăcie le eră întemeiată scutirea de impozit, deși camera eră de altă părere și eră de credința că-și pot plăti impozitele ».

Astfel de Valahi au trebuit să fie în comunele *Thurány, Béla, Pri-kopa* și *Bisztriczka*, pe care le găsim, tocmai în acest timp, plătind « census agnorum ex vigesima », deci « census Valachorum »¹⁾.

Despre satele prepositurii din Turóc se scrie în 1584 în « Summarius extractus praepositurae Thurociensis » că Vlahii, care pasc iarna oi și capre, la Rusalii sânt datori să dea vigesimă prepositurii, iar în 1586: « Omnes Valachi, qui in montes oves intertenent, tenentur dare vigesimam »²⁾.

Un anume Bute este pomenit în Turóc încă în 1252 (*Cod. dipl. dom. sen. com. Zichy*, VI, 72—73).

81. Nume topice românești găsim, firește, și în Trenčín sau Trencsén - ul (Trenčanske stolice) din nemijlocita apropiere a Valahilor moravi, în care am întâlnit muntele Minesol³⁾.

Într'adevăr, în sec. XVI se mai găseau Români în Trencsén. Dr. Ign. Acsády, *Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt*, 1526—64, p. 215, ne spune: »Și în Trencsén au fost Valahi (solventes dominis suis terrestribus census a singulis portis alii 5, alii 3 agnos). Astfel de populație a trăit în apartenențele cetăților *Lednicze, Besztercze, Hricsó, Budetin* și altele, cu totul în 22 sate, și mai întâiu au dat contribuția după 119, în 1564 după 102 porți.

În « *Urbarium arcis Lednicze et pertinent. eius*, 1600 » se amintesc multe *possessiones Valachales*, care plătesc contribuție, fără ca aceasta să fie numită « *strungă* » ca în alte părți. De ex. despre satul de păstori *Viderna* se scrie că plătesc după oi câte unul 5 fl. 20 cr. în ziua de Sânzien. Satele *Dubkova, Lisza, Luki* au plătit după oile lor vigesimă și, afară de aceasta, un caș valah (« caseum Valachicum »).

Și șoltuzii au plătit în aceste sate vigesimă⁴⁾.

Astfel, nu trebuie să ne mirăm că nu departe de orașul Trencsén găsim pe Lunga (= rom. *lung* < *longus*, - a, - u m, ori slav *логъ*) alături de Minesol și Valaškova. Pe lângă aceasta au trecut Valahii moravi, peste pasul Vlara, spre Brumov (< rom. *brumă* « Reif » < *bruma*, - a m)⁵⁾.

¹⁾ Takács S., *Magyar Nyelv*, I, 27.

²⁾ Takács S., *Rajzok a török világból*, II, 302. — Am amintit mai sus că și d-na Mihail Révai vorbește la 1566 etc. în scrisorile sale ungurești de « oláh »-i (valahi) angajați în com. Nitra și Turóc.

³⁾ Între *Mincsol, Mosóc* și *Szocóc* harta militară austriacă are pe *Gron, Sihlava, Palenica* și *Valačky* p.

⁴⁾ Takács S., *Rajzok a török világból*, II, 303, și *Magyar Nyelv*, II, 27.

⁵⁾ Cf. și *Brumareva Pasika* într'un document moldovean dela 1447 (T. Bălan, *Noui documente câmpulungene*, p. 11); *Brumarul*, pârau în jud. Mehedinți; *Brumești*, trup de moșie în jud. Teleorman (*Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, I, 661); etc.

Vlahovica, Vlahovac, Valašské Klobouky, Cap sau Cab (= «rom. țap «Bock», iar acesta din alb. gheg. *tsap*, *tsjap*, cf. și dalm. *zapo*; din rom. este ceh., mor., pol., rut., srb. (čak.) *cap*, ung. *czáp*)¹⁾ și Lho a Walachowa

La Nord avem numele de localitate, muntele și apa Čaca (un nume de același fel cu *Brumov*) și Turzófalva (Turzovka) < n. pers. *Thurzō*, despre care am arătat că trebuie pus în legătură cu rom. **turz* = *sturz* < *turdus*, -um²⁾.

Apa *Czatza-pataka* este atestată mai întâiu în 1417 (Fejér, *CD*, X, 5, p. 848, și 8, 592), iar muntele *Czetcze*, care pare a fi pluralul celui dintâiu, în a. 1438 (Fejér, *CD*, XI, 174; cf. însă și forma *Czetzi* în com. *Zala*).

Forma Čaca (scris *Czatza*), cu o vechime atât de mare, ne arată clar că etimologia **caecia* propusă pentru rom. *ceață* (Pușcariu, *Conv. Lit.*, XXXVII, 598—599, și *EtWb*, nr. 359, p. 30; O. Densusianu, *Hist. l. roum.*, I, 150, *Romania*, XXXIII, 74; și *Grai și suflet*, V, 125; Meyer-Lübke, *REW*, nr. 1457, p. 110) este mai îndreptățită decât slav. *čadica* < *čadŭ* «Dunst» (Cihac, II, 47; G. Weigand, *Balkan-Archiv*, III, pp. 108—109; I. Bărbulescu, *o. c.*, p. 127 și 128), pe care la 1417 am așteptă să-l găsim în forma lui originală, nu redus la **čaca*³⁾.

Dela Čaca Valahii moravi au putut trece spre Nord în Silezia, iar spre Vest în Moravia, peste *Kičera Bukovina* și chiar *Trojanovicza* (cf. rom. *troian* I. «Römerwall, —schanze», 2. «Schneewehe, —haufen», 3. «von gehenden Menschen, Wagen, Schlitten etc. gebildete Fährte, Spur» < slav. *trojanŭ* < *Trojanŭ* «Trajan», Tiktin, *DRG*, 1653)⁴⁾, către Valašsko Meziříčí Ca și în Moravia adevă, și în Silezia

¹⁾ Cf. G. Meyer, *EWA*, 308; Pedersen, *Zeitschr. f. vergl. Sprachforschung*, XXXVI—1898, p. 337; O. Densusianu, *Hist. l. roum.*, I, 353, 356; Sandfeld-Jensen, *Grundriss der rom. Phil.*, I, 529; G. Weigand, *XVI. Jahresbericht*, 229; G. Bertoni, *Archivum romanicum*, III—1919, p. 379; L. Spitzer, *Mitteilungen d. rum. Instituts*, Wien, I, 393, n. 2; Wędkiewicz, *Mitteilungen d. rum. Instituts*, Wien, I, 278; K. Treimer, *ZRPh*, XXXVIII, 394, 410; H. Barič, *Albano-rom. St.*, 104; Th. Capidan, *Dacoromania*, II, 551; Gombocz—Melich, *MEtSz*, 613—614. Altfel acum în urmă O. Densusianu, *Grai și suflet*, I, 242—245, unde-l derivă dintr'un iranic **cap* (cf. pers. *čapi*, *čapu* «țap de un an», la care trimite și M. Vasmer, *Greko-slav. etjudy*, III, 222, nr. 1, și *Rocznik slaw.*, III—1910, 264, și J. Rozwadowski, *Rocznik slaw.*, II, 109; iran. *gab čape* «țap», curd. *čewu* «capră tânără», oset. *čaw* «țap» etc.); cf. și P. Cancel, *Despre «Rumân»*, etc., pp. 16—17. În acest caz alb. *tsap* ar fi din rom.

²⁾ G. Turzó a colonizat aici vreo 40 de familii valahe la începutul secolului XVI (cf. Adolf Pechány, *A magyarországi tótok*, Budapest, 1913, pp. 27—28).

³⁾ Forma Čadca, pe care o găsec acum la Prof. Dr. A. Petrov, *Sbornik Fr. Pestyho Helység névtára* — Seznam osad v uhrách z. r. 1864—65, v Praze, 1927, p. 138, este o slavizare a formei documentare mai vechi.

⁴⁾ Cf. I.-A. Candrea, *Elementele române în limbile slave*, în «*Noua Revistă Română*», I—1900, p. 399. După Erneyi József, *Oláh vagy valach?*, în *Ethnographia*, XV—1904, p. 259, în Teschen se numesc *Valahi* cei ce prelucurează produsele vieții pastorale, iar în Moravia *Valah* înseamnă «hoț». D-l Gr. Antipa îmi comunică că d-l M. Burghel, min. pl. în disp. (Iași), care continuă de mulți ani să adune date

valaštvi este un fel de trai deosebit de cel al populației agricole și populația se chiamă în anumite locuri *Vlassiny*, *Valah*, *Valași* ¹⁾.

Ca și în *Rabucz* sau *Rebucz* și în *Revucz* sau *Reucz*, despre care voui vorbi mai încolo, sufixul pare a fi românesc în *Kiszucz*, apă și localitate (*Kiszuczeviz* a. 1417, Fejér, CD, X, 8, 591; cf. și X, 5, 847; fl. *Kisucze* a. 1438, id., ib., XI, 174; *Kiszucz*, slav. *Kysuca*, Lipszky, *Rep.*, I, 322). Dar radicalul nu este clar din pricina că se pare că se rostește și *Kišuca* (cf. *Kisucz*-*Ujhely*, *Kiszucz*-*Ujhely Horne-Novemeszto*, *Kisuc-Neustadt*, în *A. m. kor. orsz. helységnévtára*, 1888, p. 437). Dacă rostirea cu *-s-* (ung. *-sz-*) este cea originală și corectă, atunci radicalul românesc, pe care trebuie să-l căutăm la un derivat cu un sufix românesc, este **chisă* < lat. *clusa* (cf. *includo*, *inclusum*, *includere* > rom. *închid*, *închis*, *închide*) ²⁾, deci o urmă de întăritură românească în aceste părți.

82. Ajunși în acest loc trebuie să ne oprim puțin și la Valahii moravi. Asupra acestora avem o serie de studii foarte folositoare. Bibliografia lor se poate vedea în darea de seamă a lui G. Nether despre studiul lui Matous Václavek, *O puvodu a jměně Valachů* (Despre originea și numele Valahilor) din *Sborník Musejní Spol. ve Valašském*

despre Românii de pretutindeni, utilizând și toponimia, a găsit descrieri pe larg despre Românii din Silezia și ținutul Pless. Despre existența *Valahilor* din Teschen cf. și L. Malinowski, *Zarysy życia ludowego na Szlasku*, Warszawa, 1877, și *Rozprawy Acad. Um. Wydział. filol. w Krakowie*, XVII—1893, p. 75 ș. u.; Th. T. Burada, *O căldorie la Românii din Silezia austriacă*, în *Arhiva*, VI—1895, pp. 663—678, (extras, Iași, 1896), după informațiile căruia satele locuite de Valahi ar fi *Bistrica*, *Ropica*, *Libica*, *Lešna*, *Ligotka*, *Panikov*, *Vendrinia*, *Tržinica*, *Mistrovica*, *Držig'elov*, *Golešov*, *Godrišov*, etc., și Dr. K. Kadlec, *Vala i a valašské právo v zemích slovanských a uherských*, v Praze 1916, 4. **Valași* ve Slezku a na Moravě, pp. 408 ș. u.

¹⁾ Observ că forma *tro-* din *Trojană* este socotită slavă, întru cât în limba română am așteptă *tră-*. Totuși ea se găsește și în inscripții latine care privesc regiunile dunărene (*CIL*, III, I, 2009; cf. P. Skok, *Pojave vulgarno latinskoga jezika na natpisina rimske provincije dalmatia*, Djela jugo-slav. akad. znanosti i umjetnosti, XXV, 1915, p. 24, și P. Cancel, *Despre «rumân»*, etc., p. 82). Cuvântul slav ar putea fi primit deci dela provincialii romani din părțile Dunării chiar în forma sa cu *Tro-*. Nu putem spune deci că Românii au păstrat acest *tro-* latin, ori nu. Mai probabil este că nu, deoarece o, fiind aton, în locul lui *tro-* am așteptă *tru-*. Forma românească cu *tro-* este așa dar mai curând o reprimire din slavonește.

Trojană s'a întins nu numai la Slavii sudici, ci și la cei nordici, atât în toponimie, cât și în onomastică, dus fiind încă de prin sec. XII—XIII până la Cehi, Moravi, Poloni, Ruși (cf. *Trojan*-ul dintre Halici și Nipru, etc.). Cei ce l-au răspândit așa departe, au putut fi Românii, care l-ar fi reprimut dela Slavii dunăreni.

Pentru felul cum s'a întins *trojan*-ul la Slavi și s'a întors iarăși la Români cf. C. Jireček, *Gesch. der Bulgaren*, Prag, 1876, pp. 74—76, și *Die Wlachen in den Denkmälern von Ragusa*, Prag, 1879, pp. 7—8; A. Philippide, *Principii de ist. limbii*, I, 48; Hasdeu, *Etym. Magn. Rom.*, III, 3136—48; O. Densusianu, *Hist. l. roum.*, I, 266, 268—269; Kr. Sandfeld-Jensen, *Die nichtlat. Bestandteile im Rumänischen*, în Gröber's *Grundr. d. rom. Phil.*, I, p. 531; P. Cancel, *Despre «rumân»*, etc., pp. 80—84; Réthy, o. c., pp. 45—46.

²⁾ Greșit Králiček și E. Schwarz, *Zur Namenforsch.*, 14, 15, care-l socot diminutiv slovac (cf. și Melich, *A honfoglaldskori Magyarország*, 339, n. 2).

Meziříčí, II, 1898, pp. 9—15, publicată în *Arhiva* din Iași, X, 1899, pp. 110—126; la Dr. Karel Kadlec, *Valaši a valašské právo v zemích slovanských a uherských*, v Praze 1916, 4. «Valaši ve Slezku a na Moravě», pp. 408 ș. u., unde ni se dau și prețioase date privitoare la trecutul și viața Valahilor moravi¹⁾; la Dr. Ludomir Ritter v. Sawicki, *Almenwirtschaft und Hirtenleben in der Mährischen Walachei*, în *Zeitschrift für österreichische Volkskunde*, XXI, 1915, pp. 1—18, 69—85 (în special pp. 84—85) și la I. I. Nistor, *Cehoslovacii și Români*, II. *Expansiunea elementului românesc asupra teritoriului cehoslovac*, în *Codrul Cosminului*, VI, 1929/30, pp. 267—272¹⁾.

¹⁾ Însir aici lucrările mai importante din punctul nostru de vedere, cu unele completări: D. P. Martianu, *Valahii din Moravia*, în *Buciumul* a. 1864, nr. 281, reprodus în *Uricarul*, VI, pp. 148—156; Teodor Burada, *O căldătorie la Români din Moravia*, Iași, 1894; J. Mačurek, *Toponimia românească din Valahia Moravică*, în *Bul. Soc. Geogr.*, XLII—1923, București, 1924, pp. 66—70; Křiž-Cabicar, *Curiozități topice «valahice»*, în *Arhiva Someșand*, nr. 7—1927, pp. 84—88; G. Nandriș, *Migrațiuni românești în Carpații Galiției și ai Moraviei*, în *Graul Românesc*, I, pp. 99—104; *Români din Carpații poloni*, conferință, publ. în *Ramuri — Drum Drept*, XVII, nr. 6 din 15 Martie 1923; cf. și notele de drum din *Cuvântul* nr. 1179, 4 August, 1928; Fr. Bartoš, *Dialektologie Moravská* (Dialectologie moravă), Brünn, 1886, și *Moravské Valašsko, kraj i lid* (Valahia moravă, țară și oameni), în *Lid a narod*, 1883, pp. 155—238; Ad. Bayer, *Doplňky k salašnictví valašskému* (Contribuții la păstoriul româno-morav), în *Sborník Mus. Spol. ve Val.-Meziříčí*, nr. 14, 1911, p. 17, și *Moravským Valašskem na Slovensko a Tatry* (Prin Valahia moravă și Slovacia în Tatra), Brünn, 1900; Boháč, *Entwicklung der Sprachgrenzen und Sprachinseln in Mähren*, în Programul școlii reale din Ungarisch-Brod; E. Domluyil, *Aus dem Leben der Walachen oder Schafhirten in der Mährischen Walachei*, în *Zeitschr. f. österreichische Volkskunde*, Wien, 1910, pp. 108 ș. u.; Dubsky-Pozbyl, *Valašští pastuchové v Zubří* (Cântece pastorale valahe în Zubří), în *Sborník Mus. Spol. ve Val.-Meziříčí*, 1907, nr. 13; Florinsky, *O pristochození i imeni moravských Walachow* (Despre originea și numele Valahilor moravi), în *XI archeolog. zjazd*, Kijov, 1899, Izv. Otd. russk. jaz. u slov. 1900, V, 336—337; K. Kadlec, *I. H. Gallaše stracený spís o Valaších v Kraji Přerovském* (O descriere pierdută a Valahilor din Țara Přerov), în *Český lid*, Prag, 1906, XV, 162—178, 209—225, 257—277; Maniak, *Die mährischen Walachen in Wollny's Taschenbuch zur Geschichte Mährens und Schlesiens*, I—1826, pp. 263—281; Fr. Miklosich, *Über die Wanderungen der Rumunen*, Wien, 1879; Milkovicz, *Über die Volksnamen Welsch, Walach, Woloch und Lach*, adaus la *Allgemeine Zeitung*, 1897, nr. 124, 125; Fr. Pastrnek, *O původě moravských Valachův* (Despre originea Valahilor moravi), în *Čas. Muz. Mor.*, XXXI—1907, 113—129, cf. *Slov Pohľady*, 1893, pp. 662, 762 ș. u.; Schwab, *Beiträge zur mährischen Siedlungsgeschichte*, în *Zeitschr. des deutschen Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens*, XV—1911, pp. 155—221; Fr. Jos. Schwoy, *Topographie der Markgrafschaft Mähren*, Wien, 1793; W. Tomaschek, *Zur walachischen Frage*, în *Zeitschrift für österreichische Gymnasien*, 1876, pp. 342—346; M. Václavek, *Hlas rumunský o původu i jméně Valachů* (Un glas românesc despre originea și numele Valahilor), în *Sborn. Mus. Spol. ve Val.-Meziříčí*, 1899, nr. 4, pp. 45—50; același, *Land und Volk der Mährischen Walachei*, în *Zeitschr. f. österr. Volkskunde*, II—1896, pp. 40—53 și 236—250; același, *Moravské Valašsko v písemnictví českém a cizím* (Valahia Moravă în literatura boemă și străină), în *Národopisný sborník českoslov.*, III—1898, pp. 49—59; Iosif Válek, *Poznámky k mapě mor. Valašska* (Contribuții la harta Valahiei Morave), în *Časopis moravského musea zemského, v Brně*, VII—1907, pp. 51—58, 220—233; VIII—1908, pp. 81—118, 257—293; IX—1909, pp. 109—130, 194—211; X—1910, pp. 133—146, 289—304; XI—1911, pp. 123—135, 282—288; I. Ország Vrančovský, *Hlas rodáka Valašského*

Aici ne interesează însă numai toponimia și onomastica Valahilor moravi, întru cât ne-ar putea ajuta la stabilirea originii lor românești, la fixarea datei colonizării lor în Moravia și a direcției din care au venit.

Căci sânt și de aceia care tăgăduesc originea românească a acestor Valahi.

Astfel, Ios. Lad. Pič, *Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage*, pp. 83—95¹⁾, crede că Valahii moravi, cu stâni cam ca ale Românilor din Bihor, sânt Slavi curați, iar cuvântul *valah* nu are semnificație etnică, ci indică o îndeletnicire, în rândul întâiu păstoritul.

Într'adevăr, considerați cum se prezintă astăzi, nimic nu ne împiedică la cea dintâiu privire să-i considerăm pe Valahii moravi Slavi, fiind deplin asimilați cu Cehii.

Nu este de mirat deci dacă și alți învățați au ajuns la rezultatul la care a ajuns Pič. Astfel: Ios. Škultety în studiul său despre « Slavistica la Maghiari », în *Slov. Pohľady*, 1897, p. 444, care-i crede « Slovaci »²⁾; M. Václavek în lucrarea sa citată despre originea și numele Valahilor: « Valahii sânt o ramură pur slavă, precum dovedește tot exteriorul corporal, caracterul, obiceiurile »³⁾, etc. G. Nether adaugă că nici unul din cei 91 termeni pastorali înșirați de Burada n'ar fi de origine românească, ci formele latinizate ale unei alte limbi, probabil daco-scitice.

Dintre învățații unguri s'a ocupat de ei în special Ios. Erneye în studiul său *Oláh vagy valach?* publicat în *Ethnographia*, XV—1904, pp. 263—264.

Ca și Pič, și el socoate pe Valahii moravi numai « păstori », cum au fost și Uscocii ajunși în Carniolia încă din anul 1530⁴⁾, și combate teoria « fantastică » a lui Kalužniacki—Miklosich despre originea românească a lor. Dacă ar fi Români și influența românească ar fi fost numai cât de cât puternică « hotarul Daco-Romaniei s'ar fi întins până la câmpia moravă ». Dar « nu găsim nici o urmă a acestei

ku článku « O puvodu a jméně Valachu » (Glasul unui cetățean valah despre articolul « O puvodu a jméně Valachů »), în *Sborník Mus. Spol.*, 1899, nr. 4, p. 56; Ant. Zámecník, *Dřevářství na Valašsku* (Industria lemnului în Valahia), ibid., 1907, nr. 13, František Tábořský, *Rusava, život valašské dědiny*, Olomouc, 1928 (cf. recensia dsoarei M. Ștefănescu, în *Arhiva*, XXXVI—1929, pp. 145—154); după care, afară de regiunea *Rusava*, pe care o descrie, mai sânt Valahi în *Meziříčka, Rožnovská, Vsaika, Klobučka, Vizovoska, Zlínka*; Fr. Cerny, *Moravští vala i*, în *Čas. Matice Moravské*, XXXI—1907, 113—129; I. Moisil, *W. Urbas: Cicii și țara lor*, trad. Buc. 1925, pp. 18—19: « Români din Moravia »; L. V. Prasek, *Valaši na Frydecku*, în *Věstník Matice Opavské*, 1895, čís. 5, pp. 1—8; același, *Kolik bylo valašských vojvodski*, în *Selský archiv* red. v. Praskem, II, Olomouc, 193, pp. 83—92; Jos. Lad. Pič, *Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage*, Leipzig, pp. 83—95; etc.

¹⁾ Cf. și Václavek—Nether, în *Arhiva*, X—1899, pp. 115—117, și W. Tomaschek, o. c., pp. 342—346.

²⁾ Cf. Václavek—Nether, ibid., p. 115—116.

³⁾ Cf. Václavek—Nether, ibid., p. 121.

⁴⁾ Cf. și S. Pușcariu, *Studii istoromâne*, II, 19.

influențe, nu numai în Ungaria, ci nici pe teritoriul ceho-morav». Astfel Malinowski ¹⁾, și mai ales Pastrnek, care au redus mult numărul elementelor românești din dialectul ceho-morav, au putut să «devalveze», cum se cuvine această teorie. »Au mai rămas numai 13 cuvinte de origine «îndoeinică», toate exclusiv din terminologia pastorală, între ele *csapás*, *birka*, despre care presupun că au ajuns prin mijlocire românească. În sfârșit, au constatat că etimologiile lui Miklosich sânt pline de greșeli primitive, prin urmare concluziile lui privitoare la influența românească și la nomadismul românesc în mare parte sânt eronate.»

Totuși Pastrnek, după o analiză amănunțită a terminologiei pastorale valahe, nu mai încearcă să tăgăduiască originea românească a unei însemnate părți a acesteia, ci numai o socoate transmisă de Slovaci, nu adusă de o populație valahă ²⁾. Mai pe urmă Válek a atras atenția asupra a 60 de termeni și a 13 întorsături de frază, pe care le socoate neaoș românești ³⁾. De-asemena și asupra a numeroase potriviri folkloristice valaho-moravo-române ⁴⁾.

Astăzi nimeni nu se mai îndoește în privința originii românești a unor termeni păstrați în limba română din cea latină, ca: *baĵka* «oică», *geleta* (= *găleată*), *gruň* (= *gruiu*), *vakeša* sau *bakeša* (= *oa-cheșă*), *kornuta*, *kurnota* sau *kurnuta* (= *cornută*), *merinda* (= *merinde*),

¹⁾ *Rozprawy Acad. Um. Wydział filol. w Krakowie*, XVII—1893, p. 6 ș. u.

²⁾ *Slov. Pohľady*, 1893, Turócz-Szt.-Márton, p. 692 ș. u.

³⁾ Cf. și Sawicki, *o. c.*, pp. 70—71, și I. I. Nistor, *o. c.*, p. 270. Sawicki, *o. c.*, p. 77, relevă că «expresiile» românești au pătruns foarte adânc: «Válek entdeckte sie im Dialekt der Gebirgsbewohner, in manchen Kinderspielen, rumänische Ausdrücke kommen in Volksliedern vor. Mag auch die Möglichkeit einer Kulturentlehnung durch die Slaven zugestanden werden, mögen es slavische Stämme gewesen sein, welche die Almenwirtschaft nach Mähren gebracht haben und nur die Terminologie beibehielten, so könnten diejenigen Sprachelemente, die sich in der Ortsbenennung, im Dialekt, in Volksliedern und Kinderspielen finden, doch nur von einer wenn auch kleinen Menschengruppe stammen, die einst noch auf mährischen Gebiet rumänisch sprach».

Dintre «expresiile» date de Válek (*l. c.*, X, 135—136) citez aici numai pe: *strika princ* = «strigă prins», *uns, uns karauns—ven* = «uns, uns care-i uns — afară» și adjectivul verbal *dykysator*.

Afară de Válek și Sawicki, puținele elemente de limbă rămase dela Valahii moravi, le-a mai cercetat, fără critică, Burada, *o. c.*, p. 28 ș. u. Mai bine se poate utiliza dicționarul morav al lui Fr. Bartoš (Praga, 1906), apoi I.-A. Candrea, *Elementele române în limbile slave*, în *Noua Revistă Română*, 1900, pp. 399—409, și în special S. Wędkiewicz, *Zur Charakteristik der rumänischen Lehnwörter im Westslavischen*, în *Mitteilungen der rumänischen Instituts*, Wien, I, Heidelberg, 1914, p. 262—291. Unele lucruri — în rândul întâiu realii — explică și E. Domluy, *Aus dem Leben der Walachen oder Schafhirten in der mährischen Walachei*, în *Zeitschr. f. österr. Volkskunde*, XVI—1910, pp. 108 ș. u., și František Táborský, *l. c.* Nu trebuie să uităm capitolul «Rumunisches in der Sprache der mährischen Walachen und der Slovaken» din Fr. Miklosich, *Über die Wand. d. Rum.*, 22—25.

⁴⁾ Cf. Sawicki, *o. c.*, pp. 78—79. Nu trebuie să dăm prea mare importanță cifrelor romane îngropate pe Vrub, care ar putea indica «auf rumänische, jedenfalls lateinische Herkunft».

pastyr « păstor », *redykat* « a se mută » (= rădică), *klag* sau *glag* (= *chiag*), *striga*, *frombia* (« frânghie ») *kurastva* (« corastă »), *dzer* (« zer »), *fujara* (« fluer ») etc., ca să nu mai vorbesc de *bača* « baci », *laška* « oaie neagră », « laie », *birka*, *kolyba*, *pistrula* « oaie pistrui », *murgana* « oaie murgasă », *brynza*, *urda*, *strunga*, *vatra*, *putyra* « puțină », *krdel*, etc., care, chiar și dacă nu sânt de origine latină, cum constată Sawicki, *o. c.*, p. 76, s'au întins de-a-lungul Carpaților « gerade in einer rumänisierten Form » și dovedesc astfel că « von Rumänen übernommen wurden ».

Dacă deci formele de colonizare, cultură și economie din Valahia Moravă nu ne spun prea mult în privința originii populației acesteia, întru cât sânt la fel cu cele din Europa vestică ¹⁾; dacă nici cercetările antropologice nu duc la rezultate satisfăcătoare în această privință ²⁾; totuși « eine einzige Wirtschafts- und Siedlungsform mutet uns hier eigentümlich an, sowohl deshalb, weil eigentlich für sie die natürlichen Existenzbedingungen fehlen, besonders aber, weil sie in ihrer Form, den mit ihr verknüpften Anschauungen, Sitten, Rechtsverhältnissen und sprachlichen Eigentümlichkeiten als ein fremdes Element zu betrachten ist, ... das offenbar in die Mährische Walachei importiert wurde ». « Wir meinen die selbständige kleine Vieh-, besonders Schafzucht und das mit derselben verbundene eigenartige Hirtenleben ». Aceasta ne reamintește pe cea a Românilor de pretutindeni ³⁾.

Întemeiat pe cercetările lui Kadlec, Sawicki mai relevă cu drept cuvânt situația aparte din punctul de vedere al raporturilor de drept a Valahilor moravi, care erau conduși și judecați de *voevozi* după legile lor proprii, « *valašské právo* » ⁴⁾. *Voevozi* valahi avem atestați în a. 1567, 1581, 1583, 1646, 1658, etc. ⁵⁾. Acești *voevozi* aveau locuințe statornice. Cunoaștem trei din acestea în Moravia: *Kozlovice*, *Rožnova* și *Vsetin*; și trei în Silezia: *Visla*, *žablunkova*, *Lhotka*

¹⁾ Cf. Sawicki, *o. c.*, p. 7.

²⁾ Sawicki, *o. c.*, p. 78, care adaugă: « es wäre wohl schwer, einen an Individuenzahl schwachen Bluteinschlag eines nicht allzusehr anthropologisch abweichenden Volkstammes [în notă: « Werden doch die Rumänen als ein zum grössten Teil slawischer und nur romanisierter Volkstamm angesehen »], der vor 400 Jahren einwanderte, nachzuweisen, nachdem von einer Isolierung keine Rede sein konnte, sondern die Fremdlinge jedenfalls schnell slawisiert wurden ». Dar și Maniak, *o. c.*, pp. 263—281, care susține că Valahii moravi se deosebesc foarte mult « prin formațiunea capului, prin port, precum și prin proprietățile minții și ale spiritului de celelalte seminții slavone din provinciile din împrejurime ».

³⁾ Sawicki, *o. c.*, p. 7.

⁴⁾ *O. c.*, p. 79: « Endlich gründet sich die Verwandschaft des Hirtenwesens der Mährischen Walachei mit der rumänischen darauf, dass hier und dort gewisse eigenartige rechtliche Einrichtungen erscheinen, die in den volkstümlichen Rechtssystemen Mährens eine gewisse Sonderstellung einnehmen und daher auf fremden Ursprung deuten. Wir meinen das Woiwodenwesen, die demokratische Versammlung der an der Hirtenwirtschaft Beteiligten und anderes ».

⁵⁾ K. Kadlec, *o. c.*, 419—420.

(reședința unuia, care a avut în posesiune muntele *Lysa*, nu este cunoscută)¹⁾. Voievodul din Rožnova avea controlul asupra tuturor păstorilor și avea 12 funcționari și 2 ajutători²⁾.

Având în vedere faptele arătate mai sus, poate fi considerată « fantastică » teoria marelui istoric ceh Fr. Palacky, care credea că « Este posibil și verosimil că așa numiții Valahi, care trăiesc și astăzi în Moravia nord-estică, sânt urmașii slavonizați ai vechilor *Boi*, deoarece aceasta se dovedește din numele lor (Valah, adică Vlah, Valh, Gallus) și alte particularități prin care se deosebesc de ceilalți locuitori ai Moraviei »³⁾. Nu însă a lui Kałužniacki—Miklosich. Aceasta este cât se poate de întemeiată în privința originii Valahilor moravi. Se poate discuta numai direcția din care cred ei că au venit aceștia în patria lor de astăzi : « dela hotarul Valahiei peste lanțul munților Carpați »⁴⁾, deci prin Galiția, Silezia, Slovacia până în Moravia.

Teoria lui Kałužniacki—Miklosich a fost admisă și de Fr. Bartoš⁵⁾, Válek⁶⁾, Sawicki, care nu poate explica ceea ce găsește la Valahii moravi numai prin « transmisiune »⁷⁾, Kadlec⁸⁾, etc., pe care-i urmează și I. Nistor⁹⁾ și G. Nandriș¹⁰⁾.

¹⁾ K. Kadlec, *o. c.*, p. 29.

²⁾ Sawicki, *o. c.*, p. 79.

³⁾ *Arhiva*, X—1899, pp. 110—111.

⁴⁾ *Über die Wanderungen der Rumunen*, p. 7; cf. și Réthy, *o. c.*, pp. 110, 214—215, 218 și harta.

⁵⁾ *Ltd a ndrod*, 1891, p. 176 și 177.

⁶⁾ *O. c.*

⁷⁾ Cf. *o. c.*, p. 7, unde trimite la « Osteuropa », în special la « die östliche Karpathen »; p. 84: « von Osten »; p. 79: « so weist doch die in hohem Grade republikanische Form und der Name nach dem Osten »; « Diese verschiedenen Tatsachen werden von allen Forschern anerkannt und werden auch alle vom Osten hergeleitet. Nur die Interpretation ist eine verschiedene; die einen glauben all diese Erscheinungen als übertragbar ansehen zu können, und erklären, dass von den nachbarlichen Slowaken und Polen, die wieder diese Sitten, Anschauungen etc. von den Ruthenen und Rumänen übernommen haben. Dabei sei keine Volksbewegung ausgelöst worden. Die anderen meinen aber, dass nicht alle oben beschriebenen Erscheinungen auf diese Weise übertragbar seien. So sind Sprachelemente, die noch im Dialekt vorkommen und auch dazu gedient haben, wichtige Punkte in der Landschaft zu benennen, gewiss wohl nicht übertragen worden, denn sie stehen ja in keinem unmittelbaren Zusammenhang mit dem Hirtenwesen und würden, wenn nicht rumänisch sprechende Menschen nach Mähren gekommen wären, wohl niemals in die Sprache der Mährischen Walachei eingedrungen sein ».

⁸⁾ *L. c.* Kadlec vede leagănul poporului românesc numai în Peninsula Balcanică. După venirea Slavilor, populația romanică din Peninsula Balcanică a fost silită să se ocupe aproape exclusiv cu păstoritul. Despoiată de pământ, ea a fost supusă domnilor instalați pe ruinele vechiului imperiu bizantin, ori unor instituții bisericești și proprietari mireni dăruiri cu terenurile cultivabile. Vlahii rămași mai departe în țara lor străveche stăteau pe pământul noilor lor stăpâni, plătind biruri în naturalii (pp. 439—40). Părerile lui Kadlec în privința migrațiunilor românești sânt rezumate de S. Dragomir, *Vlahii și Morlaci*, pp. 92—93, astfel: « ... au avut ca punct de plecare munții Pindului în Tesalia, de unde au plecat spre nord în două direcții. O parte s'a strecurat spre nord-est, în Bulgaria, și de acolo mai departe peste Dunăre, cealaltă spre nord-vest către Marea Adriatică. Prin aceasta nu vreau să spun că

Ipoteza venirii din Carpații estici putea fi avută în vedere cât timp nu s'a știut că în Pannonia a fost populație românească pe timpul năvălirii Hunilor, Avarilor și a Ungurilor. Acum ea trebuie revizuită, cel puțin în parte.

Dacă aruncăm o privire asupra numelor românești din Pannonia și Slovacia studiate mai sus, ținând seamă de vechimea lor (mai vechi în Pannonia, mai nouă în Slovacia), putem constata că *înaintarea Românilor se face dela Sud spre Nord*, din Pannonia spre Nitra și de-aici spre Vest și Est, spre *Valaška* Moraviei și spre Silezia, Galiția, Bereg, Ung și Maramureș, nu invers¹⁾. *Nomadismul* sau, mai bine, *transumanța* inversă, din spre Est spre Vest a început numai când izvorul pastoral românesc din Pannonia a încetat.

Intuiția în parte corectă a acestor fapte a avut-o Hasdeu. El a întrevăzut direcția din care au venit o parte din Valahii moravi; a greșit doar aducându-i pe toți deodată, și pe unii cam curând, pe meleagurile unde se găsesc astăzi. Iată ce spune el:

»In actele morave din secolul al XI-lea abia se mai găsesc câteva nume personale românești, precum « Crisan », « Bukan filius Neg » și « Kokor » într'un act din 1052 (Boczek, Cod. Morav. I, 125), cari însă nici acelea nu sânt pe deplin sigure²⁾. Așezarea dară a acelor Români în Moravia trebui urcată cu vr'o doi secoli mai sus, întâlnindu-se din punct în punct cu năvălirea Ungurilor în Pannonia.

Năvălind în Pannonia despre nord și orient, Ungurii au trebuit, firește, să împingă pe Românii de acolo în cele două direcțiuni opuse puncturilor de intrare, adică spre occident și spre sud. Spre occident au fost împinși Românii pe cari îi găsim apoi în Moravia, cu totul despărțiți de restul românimii și slavizați fără nici o greutate; spre sud, adică peste Dunăre, au fost împinse alte cete de Români, din cari unii, cei din Bosnia mai ales, și-au păstrat mult timp naționalitatea și s'au serbizat d'abia după secolul XV (Miklosich, *Über die Wander. d. Rumunen*, 3—6), alții — Istrianoromânii — au nemerit tocmai pe la Triest, unde au putut să reziste bine-rău serbizării, mulțumită stăpânirii italiene de acolo; în fine o samă, numărul cel mai mare, trecând prin elementul sârbesc și prin cel bulgăresc, s'au strecurat în Macedonia, în Epir și 'n Tesalia, unde nu s'au desnaționalizat

primele baze ale poporului românesc au fost puse în Pind. Adevărat e numai atât, că o însemnată parte a Românilor a fost împinsă de năvălirea Slavilor până în Tesalia, de unde populația românească s'a întors din nou la Nord » (pp. 449—450), concludere, în cele din urmă, savantul cheie.

⁹⁾ O. c., pp. 270—271.

¹⁰⁾ O. c., p. 101.

¹¹⁾ Într'un document din 1583 ni se spune că un Voevod valah s'a întors din Polonia acasă în Moravia (cf. Kadlec, o. c., p. 420). Acest document este o interesantă dovadă că migrațiunea se făcea și dela Vest spre Est, nu numai invers, cum se crede în general.

¹²⁾ Într'adevăr despre nici unul nu se poate spune că este românesc (asupra originii slave a lui *cocor* vezi ce am scris în *Dacoromania*, V, 341—344). — N. D.

din cauză că acolo se începuse deja lupta între Greci și între Slavi, astfel că nici Grecii nu mai erau tari, nici Slavii nu se întăriseră încă¹⁾.

Fr. Bartoš crede că Valahii din Moravia au mers acolo prin secolul XII²⁾.

Fr. Pastrnek îi socoate aduși, în regiunea colonizată, de episcopul Bruno de Schaumburg al Moraviei, prin jumătatea a doua a secolului XIII, din comitatul Zemplén și Ung.³⁾

Sawicki, — amintind ipoteza lui Válek, care crede că o parte din Valahia Moravă (în special regiunea *Klobouk—Brumov*) ar fi colonizată în sec. XIII, sau ceva mai târziu, de un val de Valahi împinși de Tătari din Abauj-Torna sau din regiunile vecine cu Maramureșul, — relevă că păstoritul valaho-morav apare dintr'odată numai pe la sfârșitul secolului XV și începutul secolului XVI, împreună cu pomenirea Valahilor, sălașelor, voevozilor, etc. Cel dintâiu Valah este pomenit la 1546 în Krásná lângă Mezeříčí. Numirile cu caracter românesc «der von der ersten Kolonisationswelle des 12., 13. Jahrhunderts nicht erreichten Berge und Gebirgsrücken durch ein Volk erfolgte, welches der rumänischen Sprache mächtig war und die in seiner Heimat gebrauchten Bergnamen hierher übertrug. Dieses wichtige Argument, dass die Bergspitzen erst im 16. Jahrhundert, und Zwar in rumänischer Sprache benannt wurden, spricht sehr für die Hypothese von einer rumänischen Einwanderung»⁴⁾, pe care, cum am amintit, și-o închipue din spre Est.

F. Černý pretinde că colonizarea valahilor moravi s'ar fi făcut numai în secolul XVI⁵⁾.

Karel Kadlec, combătând pe Bartoš și pe alții care pun acest fapt în secolul XII, XIII ori XIV, afirmă că el nu s'a putut petrece înainte de secolul XV sau XVI⁶⁾.

Kadlec se întemeiază pe faptul că documentele din secolul XVI vorbesc despre Valahi ca despre o populație de păstori străină în opoziție cu populația indigenă⁷⁾, care trebuie să se ferească de ei și să nu-i lase niciodată în interiorul cetății (cf. un document din 1576 la Kadlec, o. c., p. 418, care probabil se rapoartă la spionajul făcut de Valahi).

Părerea lui Melich, întemeiată pe o samă de fenomene fonologice este următoarea:

¹⁾ *Strat și substrat*, pp. XXIX—XXX.

²⁾ O. c., p. 117.

³⁾ *Časopis Matice Moravské*, XXXI—1907, 113—129.

⁴⁾ O. c., pp. 81 și 77.

⁵⁾ *Časopis Matice Moravské*, XXXIII—1909, pp. 355 ș. u.; cf. și Válek, l. c., X, 113: «influența limbii române» se poate dată «numai din timpul extirpațiunii pădurilor, deci cam din secolul XVI, pe un teritor foarte restrâns».

⁶⁾ O. c., pp. 411 ș. u.; cf. și G. Nandriș, o. c., p. 110 ș. u. și I. I. Nistor, o. c., p. 272.

⁷⁾ O. c., p. 415.

« Cuvintele sau numele cuprinzând sunetul *g*, care au intrat în limba slovacă spre sfârșitul secolului XII și înainte de începutul secolului XIII, și-au schimbat pe *g* în *h* deodată cu cuvintele și numele originale slovace. Astfel de ex. lat. *tegula*, ung. *tégla* astăzi se rostește în slovacă *tehla*, ung. *beteg*, *sziget* în slovacă este *bet'aah*, *sihot'*. Aceste cuvinte au intrat în slovacă înainte de secolul XIII, de aceea este *h* slovac în locul latinului, ungurescului *g*. Dar cuvintele, care au astăzi în slovacă *g* și nu sânt de origine onomatopeică¹⁾, toate au ajuns în slovacă după schimbarea *g > h*. Astfel nu sânt mai vechi de sfârșitul secolului XIII și începutul secolului XIV numirile slovace *Magura* din Ungaria nordică (vezi p. 5 a lucrării mele) și nu sânt mai vechi numirile pastorale slovace *kl'agat'*, *gel'ata* (vezi pp. 161 și 316 ale lucrării mele), care sânt împrumutate din rom. *cl'ag*, *găleată*. Și astfel înșiși păstorii valahi slovacizați = Valahii slovaci²⁾ nu au putut imigra în Ungaria nordică, apoi în Moravia, înainte de secolul XIII »³⁾.

Lucrurile nu s'au petrecut așa de simplu cum crede Melich.

Am văzut că pentru Nitra avem numeroase dovezi de existența Românilor acolo încă din cei dintâi ani ai secolului XII (1113), și chiar în așezări statornice (cf. *Staul*, *Lut*, *Kap*, etc.), iar, vorba lui Melich (*A honfoglaláskori Magyarországnak*, 307), cine locuiește într'un sat la 1113 sau e servitor și om în vârstă la această dată, a trebuit să se nască în secolul XI, deci Români au trebuit să se găsească în Nitra și în secolul XI⁴⁾.

¹⁾ « Despre slovacul *g > h* greșit Skultéty, *Miestné mená*, 6 ».

²⁾ Numele slovac *valach* este luat din v.-ung.; cf. p. 111 a lucrării mele. *H* final slovac în multe cazuri s'a schimbat în *ch*. Greșit despre slovacul *valach* Pastrnek (V. Niederle, *Puvod a počátky Slov. zádp.*, 205). — N. A.

³⁾ Cf. lucrarea mea, p. 316, n. 29. — N. A.

⁴⁾ Totuși, din pricina că sânt amintiți alături de Secui, nu putem spune cu siguranță, împreună cu I. Nistor (*Participarea Românilor la lupta dela Kroissenbrunn*, în *Junimea Literară*, II—1905, pp. 38—40, și *Emigrările de peste munți*, în *AAR*, s. II, t. XXXVII ist., p. 820), că ar fi fost din Nord-Vestul Ungariei și din Moravia Români, despre care raportează craiul Boemiei Přemyšl Ottokar Papei Alexandru IV că au luat parte la lupta dela Kroissenbrunn (unghiul dintre Dunăre și March) din 12 Iulie 1260, făcând parte din armata craiului Bela al Ungariei și a fiului său Ștefan: « innumeram multitudinem inhumanorum hominum, Cumanorum, Vngarorum diuersorum Sclauorum, Siculorum quoque et Valachorum, Bezzeninorum (f. Bessorum, seu Paczinatarum) et Izmaelitarum, Schismaticorum etiam, vtpote Graecorum, Bulgarorum, Rasiensium (Rascianorum) et Bosniensium haeticorum... » (Hurmuzaki, *Doc.*, I, 287—288; *Mon. Hung. hist.*, *Diplomataria*, XII, 523—524; G. Șincai, *Hronica Românilor*, ed. Iași, 1853, p. 277; A. Tr. Laurian, *Timișana*, în *Mag. ist. p. Dacia*, V—1848, p. 241). Și după *Ottokars österreichische Reimchronik*, scrisă între 1300—20 (ed. Ios. Seemüller, în *Mon. Germ. hist.*, V, 1), p. 98, v. 7393 ș. u., iau parte la luptă: « *Zókel und Walachen* | die kômen allenthalben | gesamnet mit den Valben, Sirven und Niugoere, | Turken und Tâtroere, | Râzen, Pozzen und Krawâten ».

Se știe apoi că în luptele cu Boemii a luat parte și Banul Severinului Micud cu oamenii săi din Banat, răsplătit pentru vitejia sa cu trei moșii în Ardeal (Hurmuzaki, *Doc.*, I, p. 425, și Fejér, *CD*, VII, p. 83). Ar fi putut fi deci Români din Ardeal ori Banat, cum crede Pauler, *A m. nemz. tört.*², II, 236, și N. Iorga, *Ist. Rom. din Ard. și Ung.*, I, 59—60.

Poate fi în aceste condiții **Kis-Magura** dela izvoarele Nitrei o dovadă că aici n'au existat Români înainte de secolul XIII?

Dacă *g* s'a păstrat în aceasta, pricina nu este că Românii au lipsit din aceste părți. Explicarea poate fi alta, și anume dublă.

1. Cuvintele nu se împrumută la cel dintâiu contact între popoare: unele se împrumută mai curând, altele numai după un traiu mai îndelungat. Cazul din urmă poate fi și al lui *Măgură*, mai ales dacă Românii, care-și aveau organizația și drepturile lor, s'au ținut oarecum izolați de Slovaci, iar aceștia au pătruns în satele și munții Românilor numai pe încetul și mai târziu, după secolul XIII, când începând să-i asimileze, și-au însușit toponimia românească. Căci numirile românești din munți pot fi, nu atât o dovadă de noutate, cum crede Sawicki, ci mai curând de vechime, știut fiind că colonizările înaintează dela șes spre munte.

2. Poate fi vorba de două straturi de Români, venite în două serii: una mai veche, din graiul căreia s'au dezvoltat formele cu *h*, și alta mai nouă, dela care avem formele cu *g*. Avem adevărat și forme cu *h* nu numai pentru *Magura*, ci, cum vom vedeă, mai ales pentru *gruiiu*, (arom. *gruniu*), care a dat în Vest *Gruny*, iar în Est *Hruny*. Pentru explicarea din urmă ar putea vorbi și dubla tratare a rotacismului; cf. nesigurile *Batrna*, *Batrška* alături de *putyra*, n. top. *Putyrky*, etc.

De o parte deoarece *Čaca* (*Csáczka*) din Trenčín (Trencsén), care este în drumul spre *Valašska* Moraviei, este atestată numai la 1417, 1438, de altă parte fiindcă Valahii moravi au în limba lor și elemente ungurești ca *gazda*, *hotar*, *salaš* (= «stână») ¹⁾, etc., trebuie să presupunem că ei au trecut, în locurile în care sânt astăzi, parte din Nitra, parte din alte regiuni subcarpatice, numai după ce au avut un contact mai îndelungat cu populația de origine ungurească. Grupa mai veche (din Nitra, etc.) a trebuit să vie înainte de secolul XII și XIII; grupa care s'a rupt mai pe urmă din aceasta a putut trece în Valahia Moravă prin secolul XIV, XV ori chiar XVI. La această grupă s'au putut alătura, în același timp, și alți Valahi pribegiți din Carpații nord-estici ²⁾.

¹⁾ Asupra acestuia sântem lămurii dintr'un document, care ne spune următoarele: «Ita namque assuefacta sunt pecora in talibus situationibus, quod per totam hyemem in campo, inter majora antiqua gramina [adeacă iarba necosită] sine ullo foeno aut stramine interteneri soleant etiam sub nivibus . . . nisi tam rigida hyems in amplioribus planitiebus rarius contingens non nunquam eveniret, quod tamen vix uno mense durare soleret, quibus pecoribus vel tantum stramine succurri soleret, in ipso campo ubi ex arundinibus et exiguis structuris in Hungaria *szállás* vocatis locis, integro anno pecora teneri assolerant», etc. (la Takács, *Rajzok a török világból*, II, 289).

²⁾ La 1574 dieta ungară, întrunită la Pozsony, hotărăște ca Românii băjeniți în Austria să fie reclamați dela guvernele acestor țări: «quod coloni illi, qui propter aliqua delicta vel aliter, qualitercunque in Austriam vel Moraviam in posterum transfugerint, ad repetitionem domini terrestris eiusmodi fugitivi coloni per dominos Austriacos aut Moravos reddantur» (Hurmuzaki, *Doc.*, II, 7, p. 738; cf. și I. Nistor, *Emigrările de peste munți*, în *AAR*, s. II, t. XXXVII ist., p. 820). De-altfel și la 1514 votă camera maghiară, întrunită la Buda, o moțiune similară, fără a spune că este

Constatările făcute mai sus se potrivesc în unele puncte cu cele ale lui J. Mačurek, *Toponimia românească din Valahia Moravică*, în *Bul. Soc. Geogr.*, XLII—1923, București, 1924, pp. 69—70: « Este interesant că găsim foarte multe nume românești în toponimia Valahiei Moravice din Slovacia de apus și în Subcarpatia, dar prea puține în Slovacia de răsărit (la dreapta Tatrei de sus); iată de ce susțin unii, că înaintașii Valahilor din Moravia de astăzi au venit din Subcarpatia (găsim adică în toponimia Subcarpatiei și a Valahiei Moravice o mare coincidență). Este controversat însă dacă aceștia au fost de naționalitate slavă sau românească. După părerea mea ei alcătuiau populațiune amestecată cu Slavi, cum pare să dovedească nementiunea Românilor în puținele izvoare istorice ale acestui ținut; originea românească și ciobănească a celei mai mari părți din acești [a] se vede însă din toponimia, limba și etnografia acestui ținut ».

83. Cele mai multe sate, în care se găsesc Valahi în Moravia au astăzi nume slave ¹⁾. Totuși se mai află o samă de numiri topice, mai ales în ținutul numit *Moravské Valašska*, care nu pot veni decât dela Români sau se rapoartă la ei ²⁾. Din nefericire ele, nefiind importante, nu au rămas și în documentele mai vechi, ca să le putem stabili vechimea.

Dar nu pot fi mult mai nouă decât cele din Nitra, Pozsony, Turócz, Trencsén, etc. Căci prin secolul XV—XVI Valahii se slovacizaseră și nu le-ar mai fi putut da ³⁾. În acest timp într'adevăr « valah » ajunsese să însemne numai « păstor » sau « hoț ».

Așa se explică de ce Valahii mercenari în slujba lui Gustav Adolf (1611—1632) erau mai mult un conglomerat poliglot decât o ceată națională unitară și pentru ce prizonierul valach din Jablonkow, cum ne relatează cronica contemporană din Teschen, nu-și știe naționalitatea și spune despre sine: « rozumějom každej mowie », deci că înțelege în orice limbă ⁴⁾.

Și tot așa au fost cu siguranță și Valahii conduși de *Stumful*, pe care G. Bethlen își da toată silința să-l câștige la 1621 și 1623, împreună cu pe « valahimea » lui, nădăjduind « să cucerească » cu ajutorul acesteia « multe orașe » (cf. Szádeczky K. L., *Bethlen Gábor levelei Illésházy Gáspárhoz* 1619—1629, Budapest, 1915, pp. 61—62

vorba și de iobagi români: « Quia vero plurimi rusticorum in confinibus Regni residentes ob gravamina et servitia ipsis ob eorum demerita et presenti imposita, ad externa Regna videlicet: Poloniam, Moldaviam, Moraviamque et Austriam secedere creduntur moraturi. Quod ut fieri non possit, S. M. Regia ad eadem Regna sic scribere dignetur, ut coloni et rustici illuc transeuntes moraturi, semper reddantur et ad pristina eorum habitacula reducantur, imo potius nec illuc immittantur (Hurmuzaki, *Doc.*, II, 3, p. 211, art. 70; cf. I. Nistor, *l. c.*, p. 824).

¹⁾ Vezi Teodor T. Burada, *O căldtorie la Români din Moravia*, Iași, 1894, pp. 6—7.

²⁾ Cf. Sawicki, *o. c.*, p. 77.

³⁾ La începutul secolului XV însă se pare că nu erau cu totul slovacizați.

⁴⁾ Cf. Ernyei, *l. c.*, p. 262.

și 86, unde Bethlen îl sfătuiește pe Illésházy să se îmbrace în « haine valahe », pentru a putea pătrunde mai sigur până la generalul Manczfeld ori principele de Weymar; vezi și Melich, *Magyar Nyelv*, XII—1916, pp. 73—74). De asemenea și Valahii aflători pe la 1643 lângă Olmütz, în Moravia, într'un sat întărit în stânci între munții Hlobuczek, cu fortificații de lemn, semnați în V. Makuscev, *Mon. Hist. Slavorum meridionalium*, t. I, vol. I, Varșovia, 1874, pp. 271—272, în care se descrie manuscrisul nr. 972 din Biblioteca Universității din Bologna (cf. Pîč, *o. c.*, pp. 91—92; I. Bianu, *AAR*, XLVII—1926/27, Șed., p. 33, și C. Tagliavini, în *Omagiu lui I. Bianu*, București, 1927, pp. 321—325).

Se înțelege de ce numele căpitanului valah *Jiří Podstatský z Prusinovic*, ca și ale soldaților lui, păstrate în contractul dela 1663, care-l obligă să apere pasurile dinspre Ungaria (Hronzinkowa, Vlára, etc.)¹⁾, nu mai sânt românești. Erau Valahi slovacizați sau Slovaci cu drept valah din coloniile aduse pe proprietățile lor morave în sec. XVI de conții Forgách și Illésházy, familiile Telekessy, Nékessy, etc.²⁾.

Firește tot slovacizați și amestecați cu Slovaci au fost și grănicerii « valahi » strânși în 1678 din Moravia împotriva incursiunilor Curuților, precum și ceata « valahă » care a tăiat în 1742 300 de husari prusi lângă Napajedl. Ei erau doar Husiți îndărătnici și aveau acum nume slave³⁾.

Am amintit de **Brumov** și **Cap**. Mai relev aici următoarele nume topice interesante din punctul nostru de vedere⁴⁾.

Grapa, Zgrapa este « o vale prăpăstioasă cu multe ramificațiuni scurte ». Derivă din rom. *groapă* (probabil din alb. *gropë*)⁵⁾ > val-mor. *grapa*, *grapiska*. După Válek (*l. c.*, X, 140—141) și *Ropa* (Galiția), *Ropicza*, *Ropiczka* (Tešensko) trebuie explicate din rom. *groapă*. Numirile rom. *Groapă*, etc., se pot vedeă, în parte, la G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, pp. 71—72.

¹⁾ L. V. Prasek, *Yméno valach*, în *Národopisny sborník českoslov.*, VI, Praha, 1900, pp. 28—37.

²⁾ *Časopis Matice Moravské*, XVI, 1892, p. 49 ș. u.

³⁾ Erneyi, *l. c.*, 262—263.

⁴⁾ Numele topice valaho-morave, pe care le voi aminti mai jos, sânt culese din: J. Mačurek, *Toponimia românească din Valahia Moravică*, în *Bul. Soc. Geogr.*, XLII—1923, pp. 66—70, și Kriz-Cabicar, *Curiozități topice « valahice »*, în *Arhiva Someșand*, nr. 7—1927, pp. 84—88, amândouă rezumate după lucrarea citată a lui Iosif Válek, pe care de asemenea am întrebuițat-o.

Colegul G. Nandriș mi-a mai atras atenția asupra studiului lui J. Rozwadowski, *O nazwach geographicznych Podhala*, în *Pamiętnik towarzystwa tatrzańskiego Rok 1914*, Kraków, 1914, în care se ocupă, între altele, de numirile topice românești *Magura*, *Kiczera*, *Kiczora*, *Gruń*, *Groń*, *Sihla*, *Sihlca*, *Zasihle*, etc.

⁵⁾ Cf. K. Treimer, *Alb. und Rum.*, în *ZRPh*, XXXVIII—1914, p. 396, și Th. Capidan, *Dacoromania*, II, 532. Pentru greutățile derivării acestui cuvânt din slavonește vezi P. Cancel, *Despre « Rumân »*, etc., pp. 66—68.

Kičera (*Kičer*, *Kičerek*) valaho-moravă și ruteană este socotită aproape de toți cei ce s'au ocupat de ea de origine românească, în special de cercetătorii slavi (cf. I. Mačurek, *o. c.*, p. 67, după Válek; D. Scheludko, *Balkan-Archiv*, II, 134—135, și însuși Kadlec, *o. c.*, 410, 413; Rozwadowski, *o. c.*, 6—7).

Într'adevăr *Chicera*, care înseamnă propriu « deal », « deal înalt », « vârf de deal », « munte », este foarte răspândită la Români în formele: *Ticera*, *T'icera*, *Tșișera*, *Chicera*, *Chicerea*, *Cicera*, *Citera*, *Chicerul*, *Chicerna*, *Chiciora*, *Tșișora*, *Chicioara*.

Întocmai ca și *Măgura*, *Muncelul*, *Picuiul* și *Plaiul*, și *Chicera* a fost dusă în toate părțile pe unde au pătruns păstorii români: afară de Valahia moravă, adânc în Galiția. Astfel găsim — ca să începem dela Nord la Sud —, afară de *Kičera* valaho-moravă, formele *Kičera*, *Kičira*, *Köčera*, *Kičara*, *Kičura*, *Kičora*, *Kečera*, *Kččera* de nenumărate ori în Maramureșul ceho-slovac, în Bereg, Ugoča, Ung, Zemplin; tot așa și derivatele *Kičerka*, *Kičirka*, *Kičurka*, *Köčerka*, *Kečerka*, *Kičarka*, *Kečorka*, *Kičorka* (Petrov, *Karpatoruské pomístní názvy z pol. XIX. a z poč. XX. st.*, pp. 114—115, 171—172), *Kičerani*, în Maramureș (ib., p. 114), *Kičerela* în Maramureș (ib., p. 114), *Kičala*, în Bereg (ib., 171), *Kičarskij* [potok], în Maramureș (ib., p. 171); *Kiczorna* sau *Kičurna*, rut. *Kicsürne*, ung. *Kicsorna*, n. loc., în Bereg, pl. Szolyva (Lipszky, *Rep.*, I, 306).

Lipszky, *Rep.* I, 306, amintește un munte *Kicsera*, slov. *Kyčera* în Trenčín și Árva; tot un munte *Kicsera*, slov. *Kyčera* (și *Končjar*) în Trenčín și Turócz; și unul în Zolyom și Gömör.

Pentru vechiul Regat, *Marele Dicționar Geografic al României*, II, p. 360, ne dă următoarele *Chiceri*: *Chicera*, deal pe teritoriul com. Crucea-de-sus, pl. Gârlele, j. Putna; deal în județul Roman, pl. Siretul-de-sus, com. Păucești, spre S. de satul Păucești; deal înalt, în j. Neamțu, pl. Piatra-Muntele, com. Dobreni și Roman, pl. Moldova, com. Tupilați, spre S. de satul Tupilați; deal, spre S. de satul Matca, pl. Nicorești, j. Tecuciu, străbate pădurea cu același nume; pădure foioasă, j. Bacău, pl. Tazlăul-de-sus, com. Luncani, cu o întindere de 83 hectare.

Chicerea, vârf de deal, Bacău, pl. Tazlăul-de-sus, de pe dreapta Bistriței, dintre comunele Luncani și Gârleni; deal, se întinde din păraul *Chicerea* dela V. spre E., în partea despre S. a com. Tomești, pl. Codrul, j. Iași, iar creasta lui face hotarul cu com. Poieni, formând pe toată întinderea lui șase piscuri înalte: Logofeteasa, Glodul, Ochiana, Paraleul, Crucioara și Stânca, pisc cu care se sfârșește spre E. și având toate coastele acoperite cu păduri mari în com. Mogoșești, pl. Stărnicul Iași; deal acoperit de pădure de fag, pe moșia Stolniceni-Costandache, Suceava; piscul principal al șirului de dealuri ce se întinde dela N spre S prin com. Zăpodeni, pl. Mijlocul, j. Vaslui, și pe care e așezat și satul Zăpodeni.

Probabil tot *Chicera* trebuie să se cetească și *Cherica*, vârf de deal, j. Bacău, pl. Tazlăul-de-sus, com. Luncani, căci se găsește între două *Chicera*.

Dealul Chicerei, deal, situat în raionul com. Matca, pl. Nicorești, Tecuciu.

Chicerna, deal, în Tutova, pl. Tutova, com. Cârjoani, spre SV de satul Cârjăoani.

Chicerul, munte, la hotarul Transilvaniei, j. Neamțu, situat între muntele Curmătura-Pântecului și Făgetelul.

Chicera, cătun, în comuna Crucea-de-sus, pl. Zăbrăuț, j. Putna; sat, în j. Roman, pl. Siretul-de-sus, com. Stănița; sat, face parte din comuna Matoșeni, Tecuciu.

Chicerea, părau, j. Iași, izvorăște de sub dealul Păunul și curge printre dealurile: *Chicerea* și Isac și se varsă în dreapta părauului Tătarca¹⁾; vale, j. Bacău, pl. Tazlăul-de-jos, com. Bărsănești, de lângă pădurea cu același nume.

Pentru Ardeal, Maramureșul românesc, Crișana, etc., nu avem un dicționar asemănător *Marelui Dicționar Geografic al României*, afară de cel al lui Lenk, destul de bogat, dar necomplet și cu formele adeseori corupte. Din pricina aceasta am fost nevoit să mă întemeiez pe hărțile militare austriace și pe cea a lui V. Meruțiu. Numele *Chicera* înregistrate pe acestea sânt destul de numeroase. Astfel găsim: *Chicera* (1021 m.) între Apșița și Hândal (j. Maramureș), *Vârful Chicerei* (1056 m.) spre N dela comuna Telci (j. Năsăud); *Chicera* (331 m.) lângă Năsăud (j. Năsăud), *Dealul Cicerii* (575 m.) lângă Solomon, aproape de Ciachi-Gârbău (Solnoc-Dobâca); *Chicera* (405 m.) spre NV dela Olpret (j. Solnoc-Dobâca); *Chicera* (405 m.) spre NV dela Jibău (j. Sălăgiu); *Cicera comorii* (1418 m.) lângă Iencești și Măgud (j. Cojocna), spre S dela aceasta, *Chicera Negrului* (1512 m.) lângă Tica (j. Cojocna) spre N dela Albac (j. Turda-Arieș); *Chicera* (1324 m.) spre N și în apropiere de Bicaz, spre V dela Piatra (j. Ciuc); *Culmea Chicerii* (503 m.) în Munții Plopișului lângă Culeșd spre E dela Oradea-Mare (j. Bihor); *Chicera Șoimului* (761 m.) în Pădurea Craiului spre V dela Damoș (j. Bihor); *Cicera cu colac* (1548 m.) în Munții Biho-rului, în apropierea Someșului cald; *Chicera* (551 m.) în Munții Codrului, spre SV dela Beiuș (j. Bihor); *Chicioara* (626 m.) lângă Șelcău, în apropiere de Șaldorf, spre S dela Mediaș, NE dela Sibiiu (j. Târnava-mare); *Chiciora Amnașului* (608 m.) lângă Amnaș, spre SV dela Sibiiu, nu departe de Piciorul Ocnei (j. Sibiiu); *Chiciora* (1417 m.), alături de *Tomnaticul* și *Crăciuneasa*, spre SV dela Sibiiu (j. Sibiiu); *Chicera* (678 m.), între Slimnic și Vurpăr, spre NE dela Sibiiu (j. Sibiiu); *Chiciora* (405 m.) spre SE dela Șiria (j. Arad); *Dealul Chiciorii* (776 m.) între Vâlcelele rele și Grebla, spre NV dela Grădiște (j. Hunedoara); *Ticera Izvorașului* (1177 m.) în Munții Sebișului, spre S dela Grădiște (j. Hunedoara); *Ticera Pinului* spre E dela Ponor și Ohaba Ponor (j. Hunedoara); *Chiciora* (1161 și 1201 m.) spre E dela satul Ruschița (j. Caransebeș).

¹⁾ Cf. și forma iperurbanizată *Picere*, locuință izolată, jud. Iași (D. Frunzescu, *Dicț. top. și stat. al Rom.*, 354).

Derivat din *Chiciora* este numele satului *Chicioreni*, așezat spre N dela Târgul-Slănic și Ploiești (j. Prahova):

Dincolo de Caransebeș, în Banat, întâlnim *Chicera* de două ori: *Vf. Chicera* de lângă Iabalcea și *Wielki-Kicsera* în Crașova (j. Caraș-Severin)¹⁾. Încolo este înlocuit cu *Tâlva* sau *Tilva*, cum e scris pe hărțile militare austriace și pe cea a lui V. Meruțiu²⁾.

Din mulțimea numelor *Chicera* și a variantelor lor constatăm că ele trebuie să aibă la bază un nume comun. De fapt pe *Chicera* îl și găsim întrebuințat în acest fel în Munții Apuseni. T. Frâncu și G. Candrea, *Românii din Munții Apuseni (Moșii)*, București, 1888, p. 99, ne atestă aceasta, dându-ne următoarea explicație: «citeră: piscul muntelui». Cuvântul *citeră*, despre a cărui formă voi vorbi mai încolo, însă este, evident, *ticeră*.

Această «formă interesantă pe care o întâlnim foarte des și în toponimie ca nume de dealuri», ne spune O. Densusianu, se întâlnește ca nume comun cu înțelesul de «deal» și în graiul din Țara Hațegului³⁾ și, cum mi-a comunicat odată regretatul profesor universitar Dr. G. Bilașcu, și în Maramureș, cu înțelesul de «deal în forma copeșului casei». O *Chicera* este atestată mai întâiu la 1500 (cf. rev. «*Ioan Neculce*», III, p. 45, și V. Bogrea, *Dacoromania*, III, p. 460).

Ca nume de localitate *Kičeri* apare, cum am amintit, și în Iugoslavia, în com. Modruš-Fiume, pl. Novi, la un loc cu o serie întreagă de numiri românești (cf. mai sus cele scrise despre *Cseret—ceret*)⁴⁾, iar ca nume comun cu înțelesul «vârf de munte» în sârb. *kičer*, pentru care găsim câteva citate în *Rječnik hrvatskoga jezika*, IV, 943; la Bulgari (Th. Capidan, *Dacoromania*, III, 151—152); la Ruteni (Želechovski, I, 354; V. Bogrea, *Dacoromania*, IV, 798; Scheledko, *Balkan-Archiv*, II, 134—135); în Slovacia (I. Mačurek, o. c., p. 67; Kadlec, o. c., p. 40, 413); la Sloveni în forma *Kikelj* «vârf, capăt» (O. Densusianu, *Grai și suflet*, I¹, 160).

De originea *Chicerii* m'am ocupat în *Dacoromania*, I, pp. 117 ș. u., unde am adus-o în legătură cu alb. *k'ikel'e* și *k'ikel'* «Spitzgipfel von Bergen, Bäumen und Gebäude», pe care ni le dă G. Meyer în al său *AEW*, p. 226, apropiindu-le de sârb. *kika* «Zopf» ori rom. *ficlău*, *fucluiu*, *ciclău* «Gipfel», adăugând: «für das man allerdinge anderweitige Anlehnung gesucht hat» și punând după amândouă semnul întrebării. Deoarece, din punct de vedere fonologic nu e cu

¹⁾ Pentru cel din urmă cf. Fr. Pesty, *Krassó vármegye története*, Budapest, 1884, p. 260.

²⁾ Amintesc în acest loc că cuvântul *tâlva* îl certifică ca nume de deal în hotarul comunei Maidan din Banat Sofronie Liuba și Aurelie Iana, *Topografia satului și hotarului Maidan* [urmată de «Studii despre Celți și numele de localități» de dr. At. M. Marienescu], Caransebeș, 1895, pp. 88—89. Ei ne spun că «toate dealurile și munții cu coamă (culme) lungăreată, rotundă, se zic *Tâlva*».

³⁾ O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 58.

⁴⁾ *Rječnik hrvatskoga jezika*, IV, 943, și *A magyar korona országainak helység-névtára*, 1888, p. 806.

putință derivarea directă a *Chicerii* din cuvântul albanez amintit, pentru a explica legătura cu el, am considerat-o de origine ilirică.

De aceeași părere a fost la început și Th. Capidan (*Dacoromania*, III, 151—152). Mai târziu (*Dacoromania*, IV, 340), pentru a putea explica arom. *čičeroaŋe* (*čičeroaŋd*) « pânză albă cu care Fărșerotele înfășură *čuparea* », a abandonat această etimologie pentru a primi pe a lui O. Densusianu, care derivă *Chicera* din slav. *kičer* (< *kič-*, *kik-*) « vârful de munte »: »se înrudește cu diferite forme slave derivând din tema *kič-* (*kik-*): vbulg. *kičiti* (refl.), sârb. *kičiti se*, *kičeljati se*, rus. *kičiti sja* « a se îngâmfă », vbulg. *kyčenie* « mândrie, îngâmfare », rus. *kičerū* « om mândru, îngâmfat », sârb. *kičeljiv* « mândru, îngâmfat » (Berneker, *SEW*, I, 677); înțelesul primitiv dela care pleacă toate aceste forme pare să fie acela de « țepăn, tare, ce stă drept », semnificațiunea de « deal » se poate de altfel explica și din noțiunea de « a se umflă » cuprinsă în formele amintite cu înțelesul de « a se îngâmfă » (comp. lat. *tumulus* față de *tumēs*). Cuvântul românesc presupune o formă slavică **kičera* (pentru formațiune comp. ceh. *kučera*, rus. *kučeri* < *kuk-*, Berneker, *l. c.*, p. 637) « (*Graiul din Țara Hațegului*, p. 58, și *Grai și suflet*, I, 1, 160). Din același radical slav este explicat și cuvântul albanez *k'ikel ε*, *kikel'* de M. Vasmer, *Studien zur albanesischen Wortforschung*, I, *l. c.*, Tartu (Dorpat), 1921, pp. 35—36.

Al. Philippide, *Originea Românilor*, p. 460, găsește cuvântul românesc « obscur ».

După cercetările, pe care le-am făcut în timpul din urmă, socot și eu etimologia lui Densusianu mai probabilă decât cea propusă de mine. Dar nu pot trece cu ușurință peste constatările lui I. Mačurek, *l. c.*; Válek, *l. c.*; Scheludko, *Balk.-Arch.*, II, 134—135, și Kadlec, *o. c.*, p. 410, 413, după care *Kičera* valaho-moravă și ruteană este de origine românească. Într'adevăr, la Slavii nordici *Kičera* se găsește numai pe unde au trecut păstorii români. Ea poate fi deci, ca și *bač*, un cuvânt de origine slavă sudică, dus în Nord de păstorii români.

Forma *citeră*, dată de Frâncu—Candrea, *l. c.*, este rezultată prin metateză din *ticeră*, iar aceasta a fost disimilată din *chiceră*.

Chicerea s'a născut din *Chiceră* prin apropierea de cuvintele terminate în *-e*; *Chicioră* s'a putut naște din forma **chičără*, prin apropierea de *chicior* < *picior*, care de asemenea se întrebuințează în terminologia privitoare la munți și dealuri, ori chiar prin prefacerea fonologică a lui *e* în *o* după *č* și *š*, ori, în sfârșit, este identic cu un **chicioră* = *chiciură* < *chiciură*, *picioră* « pruină », « Reif » de pe pomi (< bg. *kičorъ*, *-urъ* « Büschel », « Strausz », « Traube », « Eiszapfen »). *Chicioara* s'a născut din *Chicioră* prin mutarea accentului pe silaba penultimă și schimbările fonologice urmate în mod normal după aceasta.

În *Chicerna* și *Kicsorna* avem sufixul slav *-na*, obișnuit în terminologia toponimică (cf. *Cojocna*, *Coșna*, *Dorna*, *Lozna*, *Moșna*, *Ocna*, *Rodna* sau *Rogna* și *Rocna*, *Zlatna* sau *Zlagna* și *Zlacna*, ș. a).

Kikula, Kikulka (*Gigula, Gigulka, Gigulski Magurka*) «vârf de munte păduros, conic, dar turtit» ori este din același radical cu *Chiceră* (Vălek, l. c., X, 140, Mačurek, o. c., p. 67: din rom. *chică*, iar acesta din slav. *kyka* «Zopf» + suf. slav. *-ula, -ulka*, nu cu articolul românesc *-[u]l*; cf. și alb. *kíkel' e* și *k'ikel'* «Spitzgipfel von Bergen, Bäumen und Gebäude»); ori este forma labializată a românescului *picul' u*, *picuiiu*, *pecuiiu* (vechiu rom., arom., Transilv.); cf. *Kicsorna* în Bereg, care pare a fi contaminarea *Chicerei* cu *picior*, ori chiar *picior* însuși labializat + suf. *-na*, și *K'ikuiiu* «pisc» (Maramureș, T. Papahagi, *Graiul și Folklorul Maramureșului*, București, 1925, p. 205) alături de forma galițiană *Pikul*.

Păreră din urmă însă este mai puțin probabilă.

În forma cu *g-* (*Gigula, Gigulka*) pare a se fi amestecat alt cuvânt (cf. și *Pigulova Rupa* la Vasojević, în Sârbia, S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, p. 104).

Cât privește pe *Pieuiu*, afară de *K'ikuiiu* din Maramureș, îl mai găsim în următoarele forme și locuri: *Picuiiu* (Monor, j. Năsăud); *Picuiiu* (Hațeg; cf. O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 54); *Păcuiiu-mare*, *Păcuiiu-mic*, *Păcuiiu-lui-Soare*, etc. (Ostroavele Dunărene, cf. P. Papahagi, *Dunărea*, I, 117); ca nume de munte și apă în Galiția: *Pikuj*, *Pekuj* și *Pikul*, spre Sud dela Husnec, pl. Turka, la hotarul com. Bereg (Bukovec), în apropiere de *Mencsel*, *Mencsil*, *Buni Pláji*, *Korna*; tot așa în Maramureșul slovac (Kvasý, Kilyčín, Pol'ana Lipecka) și Ung (Rakovo); *Pikujata* în Koštel', com. Maramureș (cf. E. Kaľužniacki la Miklosich, *Wanderungen*, 61; Petrov, o. c., p. 126 și 192); *Picui(ul)* (în Turda, Târnava, Alba, Sibiu, Cluj, Hunedoara; cf. Lenk, o. c., III, 295—296); *Pacuiul* = «Păcuiul», ca și *padure* = «pădure» (în Râmnicul-Sărat, Constanța; cf. *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, IV, 623); dim. *Picuiet* (în Cluj).

Originea lui *picuiiu*, *pecuiiu*, *păcuiiu*, etc., a fost lămurită satisfăcător de O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, 54: »*Picui* «pisc» presupune o formă latină **picculeus*, -u m din tema *picc-* ce apare în domeniul romanic cu înțelesul de «vârf de munte» (cf. Meyer-Lübke, *REW*¹, 6495)«. Este greșită explicarea lui P. Papahagi, *Dunărea*, I, 117: < lat. *pecunium* ca și arom. *picuniu*, *piculiu* «avere, bani agonisiți, pe care-l găsesc și în Maramureș în forma *Pikuní* «loc neroditor» în Ust'čorna (Petrov, o. c., 28)¹.

Ce privește *Măgura*, J. Mačurek, o. c., p. 68 (și, mai nainte, Vălek, l. c., X, 145), citează formele: *Magurka* din Valahia moravă; *Magurki*, *Magorka* (Galiția); *Mali Magura*, *Oravská Magura* (Slovacia, la stânga Tatrei de sus), *Spišská Magurka* (la dreapta Tatrei de sus), iar I. Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, p. 5:

¹) *Picul*, deal, moșie, pădure, sat, în Dolj, poate fi pus în legătură mai curând cu onomatopoeticul *pic* = *picur* «Tropfen» (cf. însă și slav. *pik-*, 1. «stehen», 2. «mingere», etc., la Miklosich, *EWs*, 246).

Magura în com. Maramureș, Ung, Bereg, Sáros, Zips (Szepes; cf. și Mačurek), Liptó, Turócz, Árva (cf. și Mačurek), Trencsén; *Magurka* în com. Árva, Liptó, Zólyom.

Miklosich, *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen*, II, 284 [202], nr. 354, dă: *Magura* mons, pagus, în Slovacia; *Megura*, munte în Basarabia; *Mahura* « Berg » (*Nauk.-sbor.*, 1866, 302), *Mahurčaky* « virojatno rumunskoho proischoždenyja » (ibid., 1870, 75), alături de care găsim la Válek, *l. c.*, *Mahura* în Silezia.

Petrov (*o. c.*, pp. 121 și 182) ne dă formele *Magura*, *Magora*, *Megura*, *Megora*, *Mogura*, *Migora* din com. Maramureș, Bereg, Ugoča, Ung și Zemplin; *Magurica*, *Maguriča*, *Maguriči*, *Magureča* din com. Maramureș, Ung și Ugoča; *Magurka*, *Magor'ka* din Ung și Ugoča; *Mahorka* din com. Zemplin (Varichovcy).

Se găsește și în Sârbia (P. Skok, *ZRPh*, XXXVIII, 533, și S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, p. 289) și Herțegovina (P. Skok, *Slavia*, VIII, 1929, p. 621).

Lenk, *Lex.*, III, 4—5 și 98—108 îl atestă în formele *Măgura*, *Măgurile*, *Măgurița*, etc., în Bucovina, Năsăud, Someș, Sălăgiu, Chioar, Cluj, Turda, Alba, Brașov, Făgăraș, Sibiiu, Banat, Zărand, etc.

Măgura se găsește în Vlaşca, Argeș, Buzău, Bacău, Muscel, Neamțu, Putna, Râmnicul-Sărat, Dorohoiu, Iași, Mehedinți, Prahova, Vaslui, Vâlcea, etc. (*Marele Dict. Geogr. al Rom.*, IV, 259—267).

Un deal și un munte *Măgura* este atestat în 1458 (I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel Mare*, I, 22 și 205); *Magur* a. 1364—95 și *Magor* a. 1479 în Békés (Csánki, *MH*, I, 652); poss. *Magura* în 1467 în Timiș (Csánki, *MH*, II, 49), în 1506 în Hunedoara (Csánki *MH*, V, 109); un munte *Măgura* în Munții Sibiului în a. 1520 (Hurmuzaki, *Doc.*, XV, I, 245); *Magora* a. 1448, *Magura* a. 1467, etc., în Caraș-Severin (Pesty, *Krassó vm. tört.*, II, 2, 16—17), etc.

Deosebitele etimologii care s'au propus pentru a explica acest nume, care se găsește și ca apelativ în limba română, întrebuițat mai ales în limba veche, le-am adunat în lucrarea *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, pp. 123—125, de unde le reproduc aici: Cihac: < lat. *macula* = *maculum* « tache », « pată »¹⁾. Hasdeu: < alb. *măgulë* f. « λόφος, collis, côteau », înrudit cu slav. *mogila* « movilă », span. *mogote* « montagne isolée », v.-port. *mogo* « piatră de hotar », ambele acestea de proveniență nelatină²⁾. G. Meyer: < alb. *ma'gul'e* « Hügel », înrudit cu p.-sl. *mogyla* și *gomila* « tumulus » (cf. bg., rus. *mogila*, pol. *mogila* și slov., s.-cr. *gomila*, etc.), care prin rus. a trecut și în românește (*moghilă*, *mohilă*, *movilă*); fonetismul cuvântului albanez, deosebit de al celui slav, ne arată că amândouă trebuie să fi fost împrumutate dintr-o a treia limbă³⁾. Berneker⁴⁾ admite întocmai

¹⁾ *Dict. d'ét. daco-rom.*, I, 152.

²⁾ *Cuv. d. bătr.*, I, p. 288.

³⁾ *EWA*, pp. 118—119.

⁴⁾ *SEW*, I, pp. 68—69.

părerea lui G. Meyer, adăugând că din alb. derivă, afară de rom. *măgură*, și n.-gr. *μαγούλα*, *ογούλα*, și respinge apropierea, cu paralele istorice neîndestulătoare, făcută de Charpentier ¹⁾, la av. *maga-m*, *maga* f. «Loch im Erdboden, Grube», deoarece însemnarea fundamentală a cuvintelor despre care vorbim este în mod evident «Hügel, Steinhafen», nu «Grab, Grube»; nu admite nici împrumutul din celt. *mogo* «gross», împotriva lui Șachmatov). P. Papahagi: < lat. *măgulum* «das Maul», «gena, bucca»; cf. ar. *dzeană* «colină», «deal» ³⁾. W. Meyer-Lübke nu aprobă această etimologie când tratează elementul romanic **magulum* și constată că «Rum. *măgură* «Berg»... «gehört kaum hierher» ⁴⁾. Tiktin se mărginește să scrie: »Vgl. alb. *ma'guljă*. Desselben Ursprunges scheint ksl. *mogyla* (rum. *movilă*, id.) u. n.-gr. *μάγουλον* «Wange» zu sein» ⁵⁾. Având în vedere forma lui *măgură* și socotind că istoria lui trebuie să fie identică cu a lui *mal*, etc. am susținut din parte-mi că acest cuvânt ar putea fi de «origine tracică ori ilirică» ⁶⁾. H. Barič: prefixul *ma-* (< **ma^b*) + indo-europ. **gū-lā* «Wölbung» > alb. străvechiu **magule* (păstrat numai în rom. *măgură*, cu *l* > *r* ca în *ma-zăre*, etc.) > *ma'gul'ε*; din tipul comun alb.-slav. **ma-gulă* s'ar fi născut pe de o parte slav **mogyla* > *gomyla*, pe de alta alb. **magule* (> rom. *măgură*) > *magul'ε* ⁷⁾. St. Wędkiewicz, discutând formele înrudite ⁸⁾, crede că românescul *măgură* trebuie să ne fi venit din alb. *magul'ε* ⁹⁾. După Capidan dr. *măgură*, ar. *măgula*, *măyula* «stă în strânsă legătură cu alb. *magul'ε* din care derivă». «Greutățile ce se ivesc din cauza lui *-l-* > *r*, atunci când normal avem *-l-* > *r*, s'ar putea înlătură prin prezența în alb. a formei *sumbul'* (atestat la Cavallioti) alături de *θumbule*... Formele aromâne cu *-l-* sânt din gr. *μαγούλα*, care, în ce privește accentul, ar fi putut influența și pe *măgura* pentru *mă'gură* (< *măgul'ε*)» ¹⁰⁾. C. Tagliavini, aducându-l în legătură cu o samă de forme din limbile caucazice și finougice, care se pot reduce la tipul indo-european **m-h-r* «Brust» — «Berg», îl derivă dintr'un iliric **magul*, care ar fi corespondentul acestui tip indo-european și care este atestat prin sl. *mogyla*, alb. *magul'ε*,

¹⁾ *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*, XL, 467.

²⁾ *Archiv für slavische Philologie*, XXXIII, 91.

³⁾ *Notițe etimologice*, în *AAR*, s. II, t. XXIX—1906/7 lit., pp. 233—235.

⁴⁾ *REW*, p. 379.

⁵⁾ *DRG*, p. 940.

⁶⁾ *Dacoromania*, I, 128.

⁷⁾ *Albanorumänische Studien*, I, Serajevo, 1919, p. 51 ș. u.; cf. Capidan, *Dacoromania*, I, 512.

⁸⁾ *Revue Slavistique*, t. VII, p. 111 ș. u.

⁹⁾ *Ibid.*, p. 126; cf. Capidan, *Dacoromania*, I, pp. 520—521.

¹⁰⁾ *Dacoromania*, II, 537; cf. *măgu'ra* și în Maramureș ap. T. Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului*, pp. 35—59 și 225, probabil sub influența rostirii rutene.

rum. *măgură*¹⁾. Philippide, combătând etimologia propusă de Pahagi, constată : « Origine obscură. În tot cazul de un împrumut din albaneza nu poate fi vorba. În albaneza cuvântul e relativ recent, precum probează păstrarea lui *g* intervocalic, iar în româna ar fi trebuit să se introducă încă din timpul românei primitive, deoarece -*l*- intervocalic s'a prefăcut în *r*. Barič, [*Albano-rumänische Studien*, I. Theil, Sarajevo, 1919], 51, admite că cuvântul albanez e băstinaș și înlătură dificultatea provenită din păstrarea lui -*g*- intervocalic prin aceea că consideră cuvintele albanez de o parte și slav de altă parte ca derivate ambele în același fel printr'un prefix *ma-* din indogerman **gula*, care ar fi însemnat Wölbung. În asemenea caz este curioasă accentuarea cuvântului albanez pe prefix. Apoi cuvântul albanez ar trebui să fie de relativ recentă dată, în tot cazul mai nou decât elementele latinești din limba albaneză, la care mediile intervocalice cad, și ne-am așteptat ca simplul **gula* să mai fi existând în această limbă, ceea ce nu are loc. După Vasmer, [*Studien zur albanesischen Wortforschung*, I, Tartu (Dorpat), 1921], 18, cuvântul slav se poate explica prin mijloace slave din radicalul *mog-*, de unde au ieșit și vechile *mogō* pot, *mošti* putere, iar cuvântul albanez e împrumutat din vechea bulgară »²⁾. Mai înainte, Válek, *l. c.*, X, 145, explică pe *măgură* dintr'un romanic sau preromanic *ma* + slav. *gura* = *gora*.

În cele mai multe locuri -*g*- din *Magura*, cum am putut vedea, n'a trecut în *h* în slovacă și ruteană, ceea ce ne dovedește că în aceste limbi el nu este străvechiu, ci împrumutat.

Împrumutul s'a făcut în deosebite etape : ca de ex. în Zemplin și în Silezia, cum ne arată *Mahura*, *Mahorka*, *Mahurčaky* (Miklosich, *Die slav. Ortsnamen aus Appellativen*, *l. c.*, și Válek, *l. c.*), alături de *Hruń* (Varichovcy, la Petrov, *o. c.*, 88), înainte de secolul XII, iar în celelalte părți, unde avem formele cu -*g*-, cum afirmă Melich, *o. c.*, p. 5 și 364, numai după secolul XII. Aceasta nu înseamnă însă că prin regiunile din urmă n'ar fi putut trece Români și mai înainte, ci numai că cuvântul *Măgură* n'a trecut în patrimoniul limbii slovace și rutene înainte de data amintită.

În ori ce caz această mare întindere a topicului *Măgură* ne dovedește o deasă circulație a Românilor în Carpații nordici și chiar că în unele locuri au trebuit să aibă așezări statornice (să ne gândim numai la Românii din Nitra, Zemplin și apoi la cei din Galiția).

Dar mai avem un nume topic, care, după teoria lui Melich, a trebuit să fie primit de Slovaci și Ruteni, cel puțin în parte, înainte de secolul XII: *Gruń* în Slovacia de Vest, *Hruń* în cea de Est și la Brumov (Válek, *l. c.*, X, 141—143; Křiž- Cabicar, p. 86; Mačurek *l. c.*, p. 68; cf. și *Grúnik*, *Uzgrúń*, *Vgrúni*, *Pod grúnem*, *Maly*,

¹⁾ *Beiträge zur Etymologie und Semantik mit besonderer Berücksichtigung der kaukasischen Sprachen* (extras), pp. 1—6.

²⁾ *Originea Românilor*, II, pp. 721—722.

Dlúchý gruň, Na gruňi, roli v gruňé, etc.); precum și apelativul morav *gruň* « waldiger Bergabhang », rut. *gruň, grunyk* și *hruň*, pol. *gruń, groń* (Miklosich, *Wand. d. Rum.*, 16, și St. Wędkiewicz, *Mitt. d. Rum. Instituts*, Wien, I, 286—287) și un mare număr de nume to-pice în Galiția și Maramureș, pe care le voiu cită mai încolo; ung. *gorony, goronc* (cf. rom. *gruēt < gruñet*), în Zemplin, Szabolcs, Săt-mar (cf. Szinnyei, *MTsz*, I, 709; Hetfy, *o. c.*, 16—17).

Acest *gruň* sau *hruň* este identic cu rom. *gruiu* < v.-rom. *gruniu*.

Gruiu « Hügel » este cunoscut și astăzi ca apelativ în limba română (cf. *Dict. Acad.*, II, 321), deosebindu-se de *gru(e)* « Kranich » < *grus*, -u e m. Pentru întinderea lui ca nume topic în ținuturile românești, cf. Lenk, *Lex.*, II, 57—59: *Gruň, Dealu-Gruňului* (Hunedoara), *Gruiu* (Năsăud, Someș, Crasna, Alba, Făgăraș, Brașov, Sibiiu), *Gruieț* (Zărand, Cluj, Alba, Brașov); *Marele Dict. Geogr. al Rom.*, III, 665—657: *Gruiul* (Argeș, Buzău, Covurlui, Gorj, Iași, Ilfov, Mehedinți, Muscel, Neamțu, Olt, Prahova, Suceava, Vâlcea, Vlașca), fem. *Gruia* (Dorohoiu, Mehedinți), dim. *Gruiețele* (Vâlcea) și *Gruiețul* (Gorj), col. *Grușteea* (Dorohoiu); *Dict. Geogr. al Bucovinei*, p. 104: *Gruñi* (Vijnița), probabil reprimit din rutenește (cf. *Welikij Gruñ*).

Pentru *gruiu* au fost propuse diferite etimologii. Ele au fost adu-nate de C. Tagliavini în *Studi Rumeni*, II—1927, pp. 235—236.

Dict. Acad. Rom., II, 321, îl compară, cu îndoeală, cu lat. *grumus*, al cărui diminutiv *grumulus* a dat arom. *grumur* (P. Papahagi, *AAR*, XXIX lit., 224; cf. și Meyer-Lübke, *REW*¹, pp. 289—290, nr. 3887 și 3889), d.-rom. *grumură* (cf. Lacea, *Dacoromania*, II, 624).

Wędkiewicz, *l. c.*, dând corespondentele slave, dovedește imposibili-tatea originii slave a cuvântului. J. Bruch *Archiv f. das St. d. n. Sprachen*, CXXXV—1916, p. 416—417, dă ca radical pe *grunium* « Schweinsrüssel », trimițând la v.-fr. *groin* « hauteur d'un coteau d'une montagne », cf. fr. *groin de porc*, arom. *gruñu* « Kinn », eng. de jos *gruon* « Kinn », ca mai nainte G. Meyer, *Alb. Stud.*, 4, 96; Pușcariu, *EtWb*, 64, nr. 744; W. Lehmann, *Z. f. vgl. Sprachf.*, XLI, 391. De-oarece această etimologie pleacă din un radical nereconstruit, a fost admisă pe urmă și de Spitzer (*Jahrbuch f. Philologie*, I—1925, 139, și *Dacoromania*, III, 657). Dar G. Pascu, *Archivum Romanicum*, VI—1922, 214, nu admite nici explicația lui Bruch aprobată de Spitzer, și, întemeindu-se pe sensul de « jeune arbre » (Pascu, *Cimilituri*, I, 163), propune radicalul tracic **goroneum* din *gor-*, *gar-* « arbre, fo-rête, montagne » (cf. bg. *gorđ* = « montagne » și « forêt »), iar această părere și-o menține în volumul *Rumänische Elemente in den Balkan-sprachen*, Genève, 1924, p. 56, nr. 220, și în *Dictionnaire étymologique macédo roumaine*, Iași, 1925, vol. I, p. 190, nr. 1790.

Etimologia lui Pascu însă nu este probabilă, nu numai pentru că pleacă dela un radical reconstruit, ci și pentru că nu este sigur că sensul de « jeune arbre » este cel original: de obicei originalul este numele configurației de teren, iar după aceasta se numește ceea ce

se găsește pe ea (cf. *pădure*). În sfârșit, ceea ce ne dau cimiliturile nu este totdeauna sigur.

Cea mai sigură dintre etimologiile propuse este cea a lui Brüch. Totuși, C. Tagliavini, *l. c.*, arată că ar fi posibilă și existența unui vechiu *groniu* cu sensul de « arbore »¹⁾.

Batrna sau Batryna « un părau în Kozlovice », *Batrka* « linia ferată din Vsaka Bystricka și în Liptál », ca și *Batrina* din Požega, pot fi identice cu rom. *bătrân*, *bătrână* « alt, Greis » < *betranus* = *vetranus* = *veteranus*, -a, -um, care, ca și alte nume de înrudire, este foarte obișnuit în toponimia românească, fiind la început nume de posesor²⁾; dar cf. și srb. *Batrić*, *Batrovci*, ceh. *Batrova*.

Dacă-s românești, faptul că -n- nu este rotacizat se poate explica fie pentru că cei ce au dat numele nu rotacizau, iar în acest caz -na delă sfârșit s'a putut păstră și mai târziu, fiind confundat cu suf. slav. -na, fie pentru că păstrarea lui n a fost pricinuită de -r- precedent, printr'un fel de disimilație (cf. însă i.-rom. *betăr*).

Gaurovy³⁾, Gahura⁴⁾ derivă din rom. *gaura* « Loch » < *cavula,

¹⁾ « Tuttavia la presenza di una voce assai simile in lingue preelleniche dell' Asia Minore mi spinge a ritenere che la parola, almeno nel senso di « albero » attestato dal Pascu, sia assai più antica; a parte infatti il greco τὸ γρύνον (Dioscoride) « cucumis silvester » troviamo γρύνος, κόρκοι θρῦνοι » trunci vestustorum quercum »; γρῦνος ο γρουνός » bois sec, fagot » BOISACQ, *Dict. Etim. Langue Gr.*, 157. Ed anche in parecchi toponimi: Γρόνεια (Erodoto, Stefano Bizantino), Γρύνειον nell' Eolide, Γρύνειον, Γρῦνοι, πολίχτιον Μυτιναίων ecc. cfr. FICK, *Bezzemberger's Beiträge*, XXIII (1897) 22, 202, 213, posto in rapporto appunto con γρύνος. γρουνός' dürrer Wurzelwerk ».

« Queste forme hanno appunto uno dei significati della voce rumena » albero » oppure » tronco ».

« Quanto poi al macedorum. *gruñu* » mento « che G. MEYER, *Alban. Stud.*, IV, 96 il PUȘCARIU, *Etym. Wörterbuch* 744, il PASCU *l. c.* ecc., ritengono la stessa voce di *gruii* (cfr. anche W. LEHMANN in *KZ.*, XLI, 391) mentre il WĘDKIEWICZ, *l. c.*, 286 crede sia, ma a torto, una voce diversa, bisogna partire dal senso di » collina ».

« Ora questa voce preellenica può aver dato al latino balcanico un **gruneum* corrispondente al γρύνον greco, il quale **gruneum*, secondo le leggi fonetique rumene, non poteva dare altro che *gruñu*, *gruii* (cfr. *cuneum* > *cuiu*, *cuu*) ».

Tagliavini însuși se îndoește însă în privința legăturii dintre cuvintele grecești citate și rom. *gruii*, și încheie: « Non voglio proporre un etimo, ma solo segnalare una possibilità ».

²⁾ Cf. *Bătrâna* (munte, jud. Năsăud și Maramureș; lac, deal, moșie, munte, pădure, sat, în Alba, Hunedoara, Sibiu, Turda, etc., Lenk, *Lex.*, I, 109, și pe harta militară austriacă); *Batrina* (în Secuime, *Magyar Nyelvőr*, XXXIV, 259); *Bătrâna* (Brăila, Dâmbovița, Gorj, Ialomița, Muscel, Râmnicul-Sărat); *Bătrânu* (Gorj), *Bătrâni* (Prahova), *Bătrânoara* (valc, Prahova), *Bătranele* (deal, Buzău), *Bătrânești* (Botoșani, Roman), *Bătrâneanca* (Prahova), etc., *Marele Dict. Geogr. al Rom.*, I, 340—343.

³⁾ În valea Potáty din Karlovice (cf. Válek, *l. c.*, X, 291, care dă și apelativele mor. *gaur* « bortă în trunchiul unui arbore », *gaurnity* « putred, plin de găuri », *gaurnik* « porumbul care-și face cuibul în borteale fagilor »).

⁴⁾ Munte în regiunea Kozlovice și în Silezia (Válek, *l. c.*, X, 291).

- a m (cf. și alb. *gavre*, *gaverr*, *zgaur*, *zgăure*), cu trecerea lui *c* în *g*, cunoscută și din alte cuvinte, ca și runcul *Gaurov* de lângă *Valaszka Bela* Nitrei (din rom. este împrumutat după sec. XII rut. *gavora* «Loch», *gavra* «winterliche Lagerstätte des Bären», «Bärenhöhle»; «Schlund», D. Scheludko, *Balkan-Archiv*, II, 129; ung. *gaura* «peșteră între stânci», în graiul vânătorilor din Beregszász, com. Bereg, *M. Nyelvőr*, XXXVI, 94); *Gaura* în Zemplén, Sătmar; *Gaura-Lupului* în Alba; *Găurenii* în Alba, Năsăud, Botoșani, Iași, Tecuciu, Vaslui, Vlașca; *Găuricea* și *Găurușă* în Hunedoara; *Gaura Fetei* în Mehedinți; *Găurile* în Gorj și Putna, în Bacău; *Găureana* în Botoșani și Dorohoi; *Găureanca* în Dorohoiu; *Găureanul*, *Găuriciul* în Bacău, Teleorman și Vâlcea, etc. (Lipszky, *Rep.*, II, 48; Lenk, *Lex.*, II, 12; *Marele Dict. Geogr. al Rom.*, III, 488—490); *Găvuri*, munte, în Câmpul lui Neag, Hațeg, cf. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, p. 64 și 67.

Afară de acestea, de origine românească mai sânt: *Pestelak* «un munte lângă Ostravica» (din rom. *peste* + *lac*); *Strunga* și *Strunžiska*, lângă Solanek, și *Strunžisko* lângă Karlovice (din rom. *strungă*); *Bačuv vreh* (din rom. *baciu*); *Bukeriša*, *Bukariška*, *bukeryše*, *bukeryšky*, *bukeryška* în regiunea Hrubá, astăzi *Valaška* Bystrica și în Karlovsko (poate din rom. *Bucur*, *bucuros* < *bucură*, iar acesta din alb. *bukorón*, cf. *Dict. Acad.*, I, 671; pentru fonetism cf. vlah.-mor. *pastyr* = «păstor») ¹⁾; *Cab* «munte în Vsacek» (841 m.) și na *Caboeh* «spinare de munți între apele Bečva de sus și de jos», *Cabánky* «staul în Rusava» (Moravia; cf. și *cabik* «staul», *ibid.*, din rom. *țap* «Bock»); *Fagoska* din rom. *fag*; *Kolyby*, *Kolibky* sau *Kolibiska* din rom. *colibi*, plur. lui *colibă* (cf. Berneker, *SEW*, 546); *Putyrky* din rom. *putiră* = «putină»; *Vakovna* din rom. *vacă*; poate *Dinotica* (după *Válek l. c.*, X, 291, < *din-o-tisă*?); *Rádikanovo* din *rădică*; etc.;

Mărturii privitoare la populația valahă din Moravia, a cărei românităte nu se poate contesta după dovezile topice de mai sus, sânt și: *Vaiašske Meziříčí* (= *Walachisch Meseritsch*), *Valašske Klobouk* (= *Wallachisch Klobouk*), *Wallachisch-Gross Lhota*, *Vlahovice*, *Hore Valašsky*, *Valašsky Chodník* «un trotoar dela capătul de sus al orașelului Kozlovice până la Ondřejník, deseale nume de persoană *Va-lašsko*, *Valašski*, *Valachuv*, poiana *Vajvodka* pe Ondřejník, în Carpați *Vojvodina*, *Vojvod groň*, care ne reamintesc pe *Vojvoda valaški*, etc. ²⁾, precum și numeroasele cuvinte asupra cărora am insistat în altă parte ³⁾.

¹⁾ Pentru *Bucur* și numele topice derivate din el cf. O. Densusianu, *Urme vechi de limbă în toponimia românească*, pp. 7—12. Cf. și alb. *Bukurišt* în apropiere de Scutari. Observă că la *Válek*, *o. c.*, X, 292, *bukeryše*, *bukery ka* au formele *pukri a*, *pukry ka*.

²⁾ *Válek*, *l. c.*, X, 294—295, dă și mai numeroase exemple de acest fel. El observă că formele cu *vla-*, care-și au originea în sec. XIII, sânt mai vechi decât cele cu *vala-*. Se rapoartă la n. pers. *Roman*, nu la *Român*: *Roman*, u *Romanovú*, *Romanova*, *Romansky potok* și *Romanice*; poate chiar și *Rumanú*.

³⁾ Vezi colecția mai completă la Teodor T. Burada, *o. c.*, pp. 12—13, 28—29, 30, 31, 32.

Românească se crede că este și numirea *Sihla*, *Sihelné*¹⁾, (în Ga-li-ția și *Zasihle*), care este identică cu *sălhă*, *sălhă*, *silhă*, *săluă* (Mold., Trans.), *țăhlă*, *țihlă* (Munt.) «pădure deasă de brad», «Waldes-Dickicht», pe care A. Scriban, *Arhiva*, 1915, p. 256, și 1923, p. 284, și G. Weigand, *Balkan-Archiv*, I, 155, îl cred corespondent al ungurescului *szilfa* «ulm» (cf. și D. Scheludko, *Balkan-Archiv*, II, 142), iar Kałuźniacki, *o. c.*, p. 19, și Tiktin, *DRG*, 1423, al latinescului *silva*, venit prin cancelăriile medievale ungare (cf. și *metă*, etc.). Împotriva etimologiei lui Scriban (care se gândește și la slav. *suhli* «uscături, vreascuri») și a lui Weigand este faptul că *szilfa* este cuvânt compus, că nicăeri nu se întâlnește forma cu *-f-*, că ung. *szilfa* înseamnă «ulm», nu «pădure deasă de brad», «Waldes-Dickicht». Pentru etimologia lui Kałuźniacki și Tiktin vorbește sensul de «pădure» al *sălhei*, forma *sehelbe* (Ilva-mare, j. Năsăud), *Valea-sălboasă* (ibid.), *săhălbăriu* «cel care arde cărbuni de lemne» (Crăcești, Maramureș, la T. Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului*, București, 1925, p. 231).

Totuși, forma *selbă* este nouă (cf. Tiktin, *DRG*, p. 1407, și germ. *Selb*, *Selbitz*, la Válek, *l. c.*, X, 145).

Rămâne de cercetat însă dacă nu este vreo legătură între *sihlă* și ung. *szikla* «stâncă», care ne-a dat pe *țiclău* (Moldova) «stâncă», «pisc», săs. *Zikla*, *Ziklənə* «Bergabhang» (Lacea, *Dacoromania*, II, 747—8) și la care se gândește O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 69.

Cuvântul a intrat și în rut. *syhla*, *сiгла* «Bergwald, Hain», relevat de Kałuźniacki, *l. c.*, și, după Żelechowski, II, 863, de V. Bogrea, *Dacoromania*, IV, 846²⁾, cf. și rut. *sehelba* «ausgerodeter Waldstelle» la Kałuźniacki, *l. c.* Îl dă și Miklosich, *EWS*, p. 133, s. v. *süch-*, deci derivându-l greșit³⁾.

Din pricina că la Valahii moravi rotacismul n'a fost general (cf. cele expuse mai sus) putem să ne gândim la derivarea lui *Spina* «spinare de munte» în Videč, la Pulčny în Kloboucko și pe clina astăzi slovacă a muntelui Javornik⁴⁾, nu numai din slav. *spina* «Rückgrat» < lat. *spina*, pe care ceho-slovaca nu-l cunoaște (cf. însă pol., rus.

¹⁾ Burada, *o. c.*, 29; Válek, *l. c.*, X, 145; Mačurek, *o. c.*, p. 68; Križ-Cabicar, *o. c.*, p. 88.

²⁾ Petrov, *o. c.*, p. 133 și 213, atestă din Maramureșul slovac și Zemplin formele *Sihla*, *Sehla* «loc neroditor»; *Sihl'ančik*, *Sehl'anček* «pârâu» *Sihl'ani*, *Sihl'anski*, *Sehl'anski*, *Sekl'anski* «loc neroditor». Originea românească a ruteanului *sihla*, *sehla* «Bergwald» o admite și D. Scheludko, *Balkan-Archiv*, II, 142.

³⁾ Pentru vechimea *sihlei* cf. *Sihla Giamărei* (*Sihla Giamirina*), deal în braniștea mănăstirii Tazlăului, la I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913, vol. I, 473, 475, n. 6, 476, a. 1491; *Zela*, *Zehla* a. 1479—80, *Zelha* a. 1510, azi *Szilha*, în Timiș (Csánki, *MH*, II, 14 și 63).

⁴⁾ Válek, *l. c.*, X, 145—146; Mačurek, *o. c.*, p. 68—69, și *Arhiva Someșand*, 1927, nr. 7, p. 87.

spina, rut. *spyna* « Rückgrat »), ci și din rom. *spin* « Dorn » < *spīnus*, -u m (cf. și i.-rom. *spīre* < *spīna*, -a m alături de *spīr*, arom., megl. *sk'in*)¹⁾.

Dinspre Moravia s'au întins cuvinte ca: « oves vulgo *bayka* antique », atestat mai întâiu în a. 1671 (Takács S., *Magyar Nyelv*, II, 28), a cărui etimologie pentru Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 231, este « necunoscută », dar care derivă cu siguranță din rom. *oaie* (> ung. *vaja*) + suf. slav. *-ka* (cf. și rom. *oică*), cu trecerea obișnuită a lui *v-* inițial în *b-*; mor. *bakeša* < *vakeša*, pol. *bakieska* < rom. *oacheș* (din acesta este și ung. *vakisa* > *bakisa*, derivat greșit de Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 246, s. v. 2. *baksa* din *bak* « țap »); *birka*, cuvânt atestat mai întâiu în a. 1461 (Szamota—Zolnai, *MOkSz*, 73; mai des la sfârșitul secolului XVII, Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 410) și născut dintr'un romanic *ber-*, *bir-* « oaie », « berbec » sau dintr'un albanez *beř-* « oaie » + suf. slav. *-ka* (vezi atestările romanice la O. Densusianu, *Grai și suflet*, I, 56—67), care numește un fel de oaie căreia i se mai zice și « morva juh », adică « oaie moravă », ca să nu mai amintesc altele cunoscute și din alte regiuni, cum sânt cele amintite mai sus, la care se mai pot adăoga polovț. *măsa* < rom. *moașă*, *stăni*, *stanisko* < *stână* (cf. Fr. Bartoš, *Dial. slovník mor.*, II, 395, și O. Densusianu, *Grai și suflet*, I, 240), etc.

84. În *Nôgrád* (Novohradsko stolice) avem: *Fagha* « mons metalis poss. Legend » a. 1216 (Wenzel, *CDA*, XI, 140) < *fag* « Buche », < *fagus*, -u m (cf. lomb., piem. *fo*, sic., sard., prov. *fau*, v.-prov. *fou*) și *Kurtány* a. 1246 (Fejér, *CD*, IV, 1, 407; cf. și Csánki, *MH*, I, 102), o prețioasă dovadă de existența unei nobilimi românești organizate militărește în aceste părți³⁾, căci nu este vorba de *kurtány* cu sensul de « eine kurze Kanone », « Kartaune » (Fogarasi, *Német-magyar szótár*), ci cu cel de « der einquartierte Söldling » (Bloch, *Magyar-német zsebszótár*, Pest, 1848), iar în acest sens el este identic cu rom. *curtean* « Höfling », « Hofmann », derivatul lui *curte* « Hof » < *cūrtis*, -e m (cf. Pușcariu, *EtWb*, p. 40—41, nr. 462). *Curtean* înseamnă propriu zis

¹⁾ N'am amintit în acest loc nume ca de ex. *Košar*, *Košariska* « Schafhürde » (cf. mor. *košar*, slovac. *košiar*, *košar*, pol. *koszar*, *kosar*, rut. *košara*, bg. *košara*, srb. *košara*, *košar*, slov. *košara*, *košár*), care, după Berneker ar putea fi identic cu arom. *cășare* « Schafhürde » (= lat. *casearia* « Käsehürde ») și dus în toate părțile de păstori români, iar după Wędkiewicz, *Zur Charakteristik der rumänischen Lehnwörter im Westslavischen*, I. c., p. 274—275, este cu siguranță « eine Ableitung von slav. *koš* « Korb », mai ales că și *koš* înseamnă adeseori « Hürde », iar sufixul este, și el, slav; *Salaš*, *Salaše*, care, chiar și dacă a fost dus în Moravia de păstori vlahii, este la oripine din ung. *szállás*.

Originea slavă este și mai sigură pentru *Klin*, *Dil*, *Polana*, *Polany*, *Polanka*, *Pripor*, *Prislop*, etc., pe care Válek, I. c., X, 143—145, 146, 296—297, etc., Nandriș, o. c., p. 102, și Nistor, o. c., p. 269, le trec greșit între numele răspândite de păstori români.

²⁾ Cf. și *Fagoska* în *Valahia Moravă* după Válek la Křiž-Cabicar, în *Arhiva Somešand*, nr. 7—1927, p. 85.

³⁾ Cf. și *Arma*, *Furkô*, *Kiszucza*, *Ordô*, etc.

« viteaz », « miles curiae ». *Curtenii* nu primiau soldă, ci numai bunuri sau pământ și titlu (*curtenie*). Sensul original de militar îl cunosc cronicarii ardeleni. Astfel la I. Kemény (*Önéletirás*, ed. Szalay László, *Magy. tört. emlékek*, I) se poate citi: « Mentek, mentek a *kurtányok*, kevés kinek tegze meg nem merült; (Mihuly) szpatár csak az víz közt állván onnan hajdagatott » (53) ¹⁾. Așa în acest loc că în secolul XVII eră și un soiu de cai numit *kurtán-paripa*, despre care Takács S., *Rajzok a török világból*, II, p. 294, n. 5, ne spune că a fost numit astfel « după soldatul călăreț *Kurtan* ». Mai curând este vorba însă de apelativul *kurtán(y)*, din care este și numele propriu *Kurtan*).

Alsó- și Felső-Szátok (Lipszky, *Rep.*, I, 625) probabil este diminutivul lui *sat* « Dorf » < *fossatum* (cf. și rom. *sătuc*).

Mai puțin sigure sânt: *Korna*, care, cum arată, forma slovacă *Krňu* (Lipszky, *Rep.*, I, 337) ar putea să nu fie identic cu rom. *corn* « Kornel-kirschbaum » < *ör n u s*, -u m și n. pers. *Cornea*, deși ca formă se aseamănă foarte mult cu *Fagha* (cf. slav. *krъnъ* « cârn » și *krъна* « Messerschale »); *Zsuny* (*Swn*, *Soon* a. 1423, Fejér, *CD*, IX, 6, 587—8; a. 1455, a. 1461 ³⁾), mai nou *Zsúny* și *Új-Zsúny*, azi *Alsó- și Felső-Zsúny*, *Zsun-Almás*, Csánki, *MH*, I, 111), care, în cazul că Românii din Nógrád n'ar fi vorbit cu rotacism, ar putea fi identificat cu *juni*, pluralul lui *june* « jung » (i.-rom. *žure* « jung », arom. *džone*, megl. *žuni* « Held », « tapfer ») < *juvënis*, dar poate fi și corespondentul slavului *Žun*, *Žonko* al lui *Iunius* (cf. C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, II, 41), care însă a putut exista și în românește.

Pot fi și românești nume ca: *Chonthahaza* (a. 1265, Fejér, *CD*, IV, 3, p. 292), pentru care cf. rom. *Ciontea* < *ciont* = « ciunt », « ciung » alături de ung. *csont* « os », *Csontorok* (cf. rom. *ciontorog*, *șontorog* « schiop » < ung. sec. *csontorag*, *sontorog*, ale cărui forme cu *ș-* au fost apropiate de ung. *sánta* « schiop » ⁴⁾); *Rád* (a. 1395, etc., Csánki, *MH*, I, 106); *Szanda* (a. 1439, etc., Csánki, *MH*, I, 93); *Szirák*, etc., deși originea lor nu este totdeauna latină ori albaneză ⁵⁾.

¹⁾ Cf. G. Alexics, *A katonaságra vonatkozó kölcsönzők az oláhban s a magyar nyelvben*, în *Magyar Nyelv*, VII, 211—212.

²⁾ S'ar putea, ca și *kurtánka* « tunica », s. XVII (Szarvas—Simonyi, *MNytsz*, I, 473: « Adtak Sáros-Patakon ezüsttel szűtt kék nyári kurtánkát ») să fie derivatul lui *kurtány*, sau al lui *kurta*, *kurti* « scurteică ».

³⁾ N'am putut identifica acest *Zsúny* cu villa *Sown* atestată la 1220 (Wenzel, *CDA*, I, 166).

⁴⁾ Amintesc aici și pe *Chontak* (*Chongtagh*, *Chontag*, *Chuntagh*, *C[h]ontagh*) a. 1404—1418 (*Cod. dipl. dom. sen. com. Zichy*, V, 358; VI, 58, 110, 521, 568); *Chyontek* a. 1418 (ib., VI, 521).

⁵⁾ În a. 1238 se pomenește « Stephanus et Paul de *Ruhman* », în a. 1346 « terra *Ruhman* » (Hurmuzaki, I, 181 și 219; *Mon. Hung. hist., Diplomataria*, XII, pp. 57 și 138). Mai târziu găsim formele *Felsewrohman*, poss. *Kusrohman* a. 1433, *Egyhazas Rohman* și *Felsew Rohman* » a. 1469 (Csánki, *MH*, I, 106); *Kis-*, *Nagy-Romhány*, *Klein-*, *Gross-Romhein* (Lipszky, *Rep.*, I, 563); *Romhány*, împreună cu măreștea

Prin Nógrád trece și cursul superior al râului *Ipoly*. Forma cea mai veche a acestui nume este *Ipul* (a. 1138, Knauz, *Mon. Strig.*, I, 94; *ypul*, Anonymus, c. 33, 34; a. 1237, Wenzel, *CDA*, VII, 32; a. 1238, id., ib., VII, 58 și Szentpétery, *Reg.*, 641, etc.). Din aceasta s'a dezvoltat *Ipól* (cf. la Polovți: *Épó, Ípó, Ipaó*), apoi *Ipoly*.

Numele german este *Eipl*, *Ēipel*, scris și *Eupel*, dezvoltat în mod normal dintr'un mai vechiu *Īpel*.

După cum arată datele păstrate începând cu secolul XVIII, Slovacia îl numesc *Ipel*, *Ipel'*, *Ipól*. La scriitori se găsesc și formele *Ipolt*, *Opoltica*.

Relativ la acest nume Melich, *o. c.*, p. 378, ne spune: « Este sigur că ung. *Ipoly*, slov. *Ipel*, *Ipel'* < *Ipól*, germ. **Īpel* > *Eipel* sânt din punct de vedere etimologic același nume. Dar nu cunoaștem un apelativ, din care ar putea derivă, nici din slavonă¹⁾, nici din germană, nici din maghiară . . . ».

« Nu este cu neputință că numele râului *Ipoly* este amintirea limbii vreunui popor care a locuit pe valea lui²⁾, dar nu este cu neputință nici ca să fie vreun nume unguresc de pe timpul cuceririi țării ».

Melich chiar și încearcă să stabilească poporul a cărui amintire ar putea fi: « Müllenhoff, *Deut. Altertk.*, II, 326—327, Much, *Deut. Stammeskunde*, 40, afirmă cu siguranță că pe cursul râului *Ipoly* în secolele de după Hristos a locuit poporul ilir cu numele *Osi* (astfel la Tacitus), care a fost tributarul Sarmatilor și Cvazilor . . . Astăzi pe valea *Ipoly*-ului, cu excepția cursului superior, locuiește în cea mai mare parte populație ungurească și, judecând din numele topice de-aici și din datele istorice, acest teritoriu a fost locuit de populație ungurească începând din secolul X » (p. 377).

Fără îndoială, pentru a explica acest nume, trebuie să plecăm dela un nume de persoană, și anume dela *Ipólit*, care are și ipocoristicele *Ip* (cf. villa *Ip*, *Ipu*, *Ypu* a. 1208 și 1213 în Crasna, *Reg. de Várad* la Endlicher, *Mon. Arpad.* pp. 682 și 723, art. 156 și 330; *Ipu* « villa venatorum bubalorum » a. 1216, Fejér, *CD*, VII, 1, p. 194; rom. *Ip*, ung. *Ipp*, în Sălăgiu, Lipszky, *Rep.*, II, 60, și S. Moldovan și N. Togan, *Dict. loc.*, p. 97; *Ipvágása*, poss. în Zemplin, a. 1430, Fejér, *CD*, X, 7, p. 230³⁾; *Ipsa* (*Ipsa* a. 1220, *Reg. de Vár.*, la Endlicher,

Laszkdr, care are înfățișarea numelui de pers. rom. *Lascar* (*A m. kor. orsz. helység-névtára*, 1888, p. 607). În Hurmuzaki, *Doc.*, I, c., și la I. Nistor, *Junimea Literară*, II, p. 40, este interpretat « Român ». Această interpretare însă nu este sigură (cf. n. pers. *Roman*).

¹⁾ « Greșit: Šafárik, *Slow. Starož.* 339, Hunfalvy, *Ethnogr. Ung.*, 381; Ortway, *Vizr.* și Slov. Pohl', XXXIII, 70 ».

²⁾ « Citez numai ca bănuială sarmatul *Apo* = « Carașul » de azi, în jud. Timiș, v. Miller, *Itin.*, apoi ilir. *Aplō* > *Aplū* și n. pers. *Oplus*, v. Kretschmer, *Einleitung*, 246, 251, 264, dar și Holder, *Alt. Sprachsch.* ».

³⁾ *Ipatios* = slav. *Ipati(ja)*, rom. *Ipate*, are forma ipocoristică *Ipa* (Weigand, *Die bulgarischen Rufnamen, ihre Herkunft, Kürzungen und Neubildungen*, în XXVI.—XXIX. *Jahresbericht*, p. 125.

Mon. Arpad., p. 646, art. 25, și *Cod. dipl. dom. sen. com. Zichy*, I, 133, 385, 386, etc.) și *Ipol* (cf. *Ipoly* n. iob. a. 1400, *Cod. dipl. dom. sen. com. Zichy*, V, 192; *Ipol* = «*Ipol*», iob. în Belen, a. 1211, Wenzel, *CDA*, I, 112, etc.)¹⁾.

În cazul că ar trebui să plecăm dela forma *Ip*, lucru la care ne-ar îndreptăți vechimea numelor *Fagha*, *Kurtány*, etc., ar fi vorba de o formă prevăzută cu art. rom. *-ul*. Dar acest lucru nu este necesar.

Din forma *Ipul* sau *Ipol*, cum poate fi cetită și cea dintâiu, a putut să se desvolte în mod normal atât forma ungurească *Ipol*, *Ipoly*, cât și germ. **Ipel* > *Eipel* și slov. *Ipel*, *Ipel'*, care însă pot fi luate și prin intermediarul maghiar.

În acest chip se explică ușor și *Ipolica* sau *Ipolitica*, apă în Liptó, care se varsă în Fekete-Vág și despre care Melich ne spune că nu știe «cât este de veche, care-i este originea și dacă are vreo legătură etimologică cu *Ipel—Ipoly*» (p. 378, 379, n. 8). Tot așa și *Ipolt Veliky*, nume de munte în Liptó, după Bél, *Not.*, II, 513, lat. «*Ipoliticus* seu *Opoliticus*» (cf. Melich, *ibid.*), precum și *Ipoldfa* = «*Ipoltfalu*», «*praedium*» în Somogy (*Lipszky, Rep.*, I, 262), *Ipultu* de lângă Dunăre a. 1298 (Fejér, *CD*, VI, 2, p. 127) și *Ipolthloca* = *Feldvar* în Baranya a. 1339 (Fejér, *CD*, VIII, 5, p. 270).

Se știe doar că *Ipolitus* are în documente și formele *Ipolt*, *Ipolth*, *Ipolto*, *Ipoult*, etc. (cf. Kovács, *Ind.*, p. 343).

O mănăstire cu hramul Sf. Ipolit se găsea în Nitra încă dela înc. s. XII (cf. «de donariis, quibus sanctissimus rex Stephanus dotaverat *monasterium sancti Ypoliti* de monte *Zobur*» a. 1111, la Fejérpataky, *Kálmán kir. okl.*, 42; *terra Ipoliti* a. 1263, Fejér, *CD*, IV, 3, 140, etc.).

În Nógrád mai găsim și astăzi cuvinte românești ca *ficsór*, *ficsúr* (Szinnyei, *MTsz*, 588); *urda* = «urdă» și «corastă» (Szinnyei, *MTsz*, I, 19, în valea *Ipoly*-ului), etc., iar aceasta ne îndreptățește să-l socotim românesc și pe *megesztrengál*, *isztringál* sau *isztrongál* «a mulge», *esztringol*, *még-észtringol* «a bate bine» (din rom. *strungă*, cf. Mészöly, *M. Nyelv*, X, 5, dar apropiat de *stränge*), iar pe *csongár* «picior scurt» (Szinnyei, *MTsz*, I, 341) identic cu rom. *ciungăr* «copac cu vârful rătezat» (G. Pascu, *Sufixe rom.*, 367), *ciungar* «einer der verstümmelt» (Tiktin, *DRG*, 367), *ciungări* «verstümmeln», «abhauen» (id., *ib.*, 368), etc. < *ciunc*, *ciung*.

85. În *Zólyom* (Zvolenska stolice) ar putea fi românești numai: *Valaszka*, ung. *Olaszka* și *Mosód*, care pare a fi un derivat al lui *moș*²⁾.

¹⁾ De altfel identitatea numelui de pers. ung. *Ipoly* cu *Ipolit* — *Hippolitus* a stabilit-o însuși Melich în *Szldv jövevény szavaink*, I, 2, p. 172.

²⁾ Amintirea Valahilor, chiar și dacă e vorba de Valahi slovacizați sau «păstori» (în a. 1565 comitatul *Zólyom* își alungă din păduri și munți «Valahii» care nu și-au plătit impozitele, cf. Réthy, *o. c.*, p. 216, după doc. din Muz. Naț. ung.) o mai păstrează literatura populară din *Zólyom*:

Legătura lui *Bradkovitz*, *Bratkovicza*¹⁾, ung. *Brád* cu rom. *brad* «Tanne», «Fichte» (cf. *Brad(u)*, *Brădăţel*, *Valea-Brad* în Hunedoara; *Brad* în Sibiiu; *Brădet* în Hunedoara şi Bihor, la S. Moldovan şi N. Togan, *Dict. loc.*, p. 28; *Bradul* în Bacău, Buzău, Roman, Vâlcea, etc., *Marele Dict. Geogr. al Rom.*, I, 582—585) nu este de loc sigură, putând fi vorba şi de un radical slav (cf. v. -bg. *brada* «Bart», *brady* «Axt», «Beil», etc.).

De asemenea nici *Ulmanka*, ung. *Olmányfalva*, germ. *Ulmansdorf* nu trebuie pus în legătură cu rom. *ulm* «Ulme» < ũ l m u s, - u m (cf. *Ulm*, ung. *Ulm*, în Hunedoara; *Ulma* în Timiş şi în Rădăuţi, Bucovina; *Ulmoasa*, ung. *Ulmásza* în Sătmar, S. Moldovan şi N. Togan, *Dict. loc.*, p. 189; *Ulmul* în Brăila, Dolj, Ialomiţa; *Ulm* în Buzău, Dâmboviţa, Ilfov; *Ulmieni* în Brăila, Buzău, Ilfov, Teleorman; *Ulmetul* în Buzău; *Ulmetul* în Dolj; *Ulmşorul* în Râmnicul-Sărat; *Ulmuleţul* în Ialomiţa, etc., *Marele Dict. Geogr. al Rom.*, V, 685—687), ci cu n. pers. germ. *Ulmann* (cf. un *Ulmanus* «faber în Nempti» a. 1421, la Fejér, *CD*, X, 6, p. 352, etc.)²⁾.

După Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, 273, are înfăţişare românească şirul de munţi Polyána sau *Polana* din spre Nord de Gyetva.

86. În nemijlocită apropiere de com. *Trencsén* (Trenčin, Trenčanská stolice) şi *Turócz* se găseşte com. *Árva* (Oravská stolice). Traiul Românilor în acest comitat este dovedit şi documentar în secolul XV—XVIII, cum a arătat Ign. Acsády, *Magyarország pénz-zügyei I. Ferdinánd uralkodása idejében*, pp. 214—215; Albert Gárdonyi, *Árva-vármegye oláhjai*, în *Ethnographia*, XVI—1905, pp. 311—312, şi E. Gagyí, *Az árva megyei oláh telepek kiváltságai*, în *Történelmi Tár*, 1910, II. füzet, pp. 186—198³⁾. Un scurt rezumat al acestor lucrări se poate vedea la Şt. Manciualea, *Elementul românesc în câmpia Tisei*, în «Lucr. Inst. de Geografie din Cluj», IV—1928/29, pp. 141—142, care însă îi socoate, mi se pare fără destul temei, veniţi dinspre Est.

În lucrarea sa Gagyí, relevând discuţia născută cu privire la sensul cuvântului *vlach*, *wlach*, *walach*, *volach*, publică două importante documente privitoare la Vlahii din com. *Árva*, împreună cu anexele lor.

Neodkážem pozdravenia

Do valaštianskeý ulice

Z tej breznianskej kopčovej.

Ernyei, I. c., 259, care citează: *Sborník slovenských národních piesní*, *Vydáva Matica Slovenská*, I, Vo Viedni, 1870, p. 28, 36. O *vlaška ulica* se găseşte şi în Zagreb (Réthy, o. c., 122 o interpretează «strada Sârbilor greco-ortodocşi»¹⁾).

¹⁾ Această formă s'a născut prin apropiere de derivatele lui *bratŭ*, cf. pol. gal. *Bratkówka*, ceh. *Bratkovice*, srb. *Bratkova*, etc., la Miklosich, *Die Bildung der Ortsnamen und Personennamen im Slavischen*, 134 [18], nr. 25.

²⁾ Lumtzer—Melich, *Deutsche Ortsnamen und Lehnwörter des ungarischen Sprachschatzes*, p. 42.

³⁾ Cf. şi Takáts S., *Rajzok a török vildgéből*, II, 259 ş. u., şi «Bulletin d'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale», VIII, p. 18 ş. u.

Cel dintâiu este transcrierea de pe timpul lui Ferdinand I (18 Ianuarie 1550 și 9 Aprilie 1576) a « vechilor » privilegii ale Valahilor din com. Árva, întărite de regele Matia (6 Martie 1474) și Ludovic II (9 Februarie 1526). Zic « vechi », fiindcă documentul ne arată clar că ele existau și înainte de regele Matia, care recucerise cetățile Árva și Lykava dela Petru Komorowszky, ba chiar și pe timpul acestuia erau considerate « vechi »¹⁾: « . . . venientes in presentiam nostram duo ex *walachis* istius terre in sua ac aliorum omnium *walachorum* in possessionibus *Kny[ę]sy* et *Medzybrogy* in pertinentiis castri Aruensis existentibus, nec non in possessione *Duboua* similiter in pertinentiis castri Lykoua existente commorantes, nominibus et personis maiestati nostre exponere curaverunt, quomodo ipsi quasdam habuissent *ab antiquo libertates*, in quibus usque ad presens ipsi et progenitores sui fuissent tenti et conservati. Inde supplicabant nobis, ut ipsos in antiquis eorum iuribus et libertatibus tenere et conservare dignarentur. Que quidem iura et libertates tales esse dicunt:

Primo, quod in generali contributione huius regni non fuerint ad aliquam solutionem obligati.

Item, quod ad labores castrorum Aruensis et Lykoua non teneantur.

Item, quod unusquisque *walachorum* lites sive causas habentium debuerit coram *waywoda* per universitatem ipsorum communiter electo stare iuri, et pars indicio *waywode* non contenta, potuerit libere causam suam ad maiestatem nostram vel castellanos prefatorum castrorum provocare.

Item, quod de rebus ipsorum propriis, quas venditionis causa ad forum deferrent, vel de foro ad domos suas pro usu proprio referrent, non fuerint ad aliquam tributum vel thelonei solutionem obligati, preter eas tantum res, quas lucri causa comparassent.

Item, quod liberam habuerit facultatem oues suas in sylvis ad castrum Aruensem et Lykoua pertinentibus pascere et nutrire.

Modo simili proventus et redditus, qui e medio ipsorum oues habentium de centum ouibus quinque oucs ad alterum premissorum castrorum, in cuius videlicet pertinentiis commoratur, soluere tenetur; similiter de quibuslibet centum capris castrones quinque. Item, quod unusquisque *walachorum* oues habentium uno castro et uno cingulo quolibet anno obligatur. Illi uero, qui ouibus caruerint, de singulis bobus, quod quisque habuerit, grossum unum solvere teneatur.

Unde nos super his premissis ab aliis quoque huius terre nobilibus et incolis plenius informati concordi eorum relatione edocti sumus. Ob eam causam ipsos *walacos* a solutione generalis contributionis exemptos extitisse et propter hoc ad labores castrorum non fore obligatos, ut ipsi *semper arma pro custodiis viarum necessaria, precipue vero arcus manuales uel balistas habere teneantur*. Et quod illorum intersit, vias

¹⁾ Într'adevăr *Valaská Dubova* este pomenită mai întâiu la 1323, *Bziny* la 1439, *Chlebnice* la 1350 (cf. Petrov, *Sborník Fr. Pestyho Helységnévtára — Seznam osad v uhrách z. r. 1864—65*, v Praze, 1927, pp. 100, 101, 102).

omnes ab insidiis furum, latronumque et aliorum malefactorum precauere et custodire. Viatores etiam, quosquaque castellani dictorum castrorum per ipsos conduci mandauerint, totiens-quotiens opus fuerit, saluos conducere; tempore etiam necessario *iuventutem iuxta mandatum castellanorum cum armis* pro opportunitate temporis *mittere* ad aliquot dies, quo dixerint castellani. Preterea si quis eorum arma tenere recusaret, primo admonitus sex oues, secundo monitus sex et tertio monitus similiter sex oues soluere teneatur castellanis. Si uero ulterius monitione castellanorum non curata, obstinato animo arma tenere non curaret, omnia bona illius ad arbitrium et dispositionem nostram deuolvantur. Item etiam intelleximus, quod liberam habeant facultatem oues suas sive animalia in syluis ad predicta castra pertinentibus pascendi, enutriendi, ita tantum, quod citra spatium quartalis unius milliare nullus ipsorum oues suas extra syluam progredi permittat. Quod si quis extra terminos presignatos oues suas progredi permetteret, et ex hoc cuiusdam colonorum in uicinitate morantium damnum aliquod irrogatum extitisset, sex oues pro huiusmodi damno soluere tenerentur. Si quis autem illorum ad aliorum terras uel tenuta, non habita licentia, oues suas admiserit, iuxta consuetudinem regni nostri more aliorum similia facientium puniatur . . . » (Gagy, *o. c.*, pp. 189—191 ¹⁾).

Cum se vede din felul vigesimei (*huszados*), etc., acești Valahi erau păstori, dar la 1474 aveau și trei sate întemeiate la poalele munților. Afară de păstorit, ei făceau servicii militare în slujba cetăților Árva și Lykava, fiind un fel de grăniceri liberi, conduși de un voevod al lor și având privilegii străvechi. Ei păziau drumurile de hoți și de răufăcători și erau îndatorați, sub pedeapsă, să pună la dispoziția castellanilor tineri înarmați.

Al doilea document este « benigna resolutio » la petiția Catarinei Zrinyi, văduva lui Francisc Thurzó, ca să li se ierte *Valahilor* și *Rutenilor* din apartenențele comitatului Árva restanța de contribuție pe câțiva ani, fiind ilegală în baza vechilor privilegii pe care le au, iar în locul acestora mai bine să dreagă « *viam illam, quae per montem Zynecensem in Poloniam ducit* »: « . . . *supplex confugio, ut hos ruthenos seu valachos ad antiqua eorum privilegia* coadoptare et prerogativa seu *antiqua eorum libertate* donare dignetur, et taxam nondum exactae restantiae gratuitorum laborum, tam modernis, scilicet noviter erectis quam etiam antea ibidem constitutis valachis benigne relaxare et condonare, quae quidem gratuitorum laborum in exacta restantia, quae per quattuor annos contributarios videlicet annis 72, 73, 74 et 75 cedere deberet, circiter centum florenos hungaricales vel paulo plus facit alioquin certum est domine clementissime, quod si haec quoque taxa gratuitorum laborum ab illis exigetur, et in antiquis

¹⁾ Să se compare cu aceste privilegii « legea » Valahilor din Croația publicată de S. Dragomir, *Originea colonilor române din Istria*, pp. 5—7, și *Valahii și Morlaci*, pp. 18—20; cf. și S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, pp. 9—10, nota.

eorum libertatibus non observabuntur, praesertim *novi valachi*, qui *aliunde huc sese transtulerunt*, iterum alio ad fines Poloniae sese transferrent et domicilia sua deserta relinquent, unde et ipsa arx Arva, quae Polonis omnino vicina est, non parvum incommodi patietur. Nam eorum interest ac etiam *iuxta eorum antiqua privilegia obligati sunt armis semper bene instructis*, quocienscunque necessitas postulaverit, *parati esse*, et non solum custodiae arcis, verum etiam et limitibus huius regni in hisce partibus cum Polonis habitis invigilare, ne vicini Poloni commetanei quidpiam ex illis clam et occulte perreptando abalienari possint, ac insuper vias omnes, quibus Poloniam versus hinc transitur, a furibus et malefactoribus, omnibus praedonum et plagariorum insolentis custodire et praecavere, ne negotiatores seu mercatores, qui ex hoc regno in Poloniam, vel ex Polonia in hoc regnum merces inducunt et educunt, spoliuntur. Unde numerus tandem negotiatorum decresceret et tricesimae quoque sacratissimae maiestatis vestrae Turdossiniensis proventus non parvum minueretur» (Gagy, o. c., pp. 195—196).

Acei «novi Valachi» însă nu mai erau toți Români. De aceea petiția dela 6 Aprilie 1576 a Catarinei Zrinyi îi numește: «rutheni vel alio nomine volachii», «rutheni seu volachii», «valachis et rutenis», «ruthenos seu valachos» (Gagy, o. c., p. 195), dovadă că în cursul celor 100 de ani trecuți Valahii au fost năpădiți de Ruteni, pentru care se cereau acum aceleași drepturi și privilegii ca și pentru Valahi¹⁾: «ut praefatam nondum ab illis exactam restantiam gratuitorum laborum eis benigne ex sua caesarea atque regia clementia relaxare et condonare, ac easdem de novo erectas possessiunculas, una cum tribus possessiunculis, videlicet *Kneszy, Medzibrody et Dubova, quae antiqua praerogativa habent*, simili libertate frui atque gaudere, illosque coadoptare, donareque ac praedictas tres possessiunculas in eorum praerogativa clementer confirmare dignetur» (Gagy, o. c., p. 197).

Până la 1550 (cf. Gagy, o. c., p. 193) se adăugaseră «possessiunculae» *Wsthy (Usztya, Usztye)* și *Bzyny (Bezine)*, iar până la 1564 (cf. Gagy, o. c., p. 189), *Zazdryua (Zázriva)*, *Puczoua (Puczova, Puczó)*, *Podbyly (Podbjel)*, *Zlanicha (Szlanicza)* și *Ch[I]ewmicza (Chlebnicze)*, fiind cu totul 10.

Cele de mai sus, precum și o conscripție din 1553, care vorbește de 1—2 Valahi în Dubova și Trsztena²⁾, ne arată clar că Români s'au găsit în com. Arva și înainte ca Gheorghe Thurzó, puternicul domn din Bittse (com. Trencsén), să fi adus aici colonii românești la începutul secolului XVI. Acest Thurzó, de altfel, a colonizat vreo 40 de familii românești și în Trencsén, anume pe runcurile din hotarele comunelor *Thurzófalva* și *Petrovic*. Deoarece Românii au ajuns în conflict cu ceilalți locuitori, care se ocupau, și ei, cu păștoritul, în

¹⁾ E sigur însă că nu este vorba de «Slovaci obișnuiți», cum afirmă Acsády, l. c.

²⁾ Ios. Erneyi, *Oldh vagy valach?*, în *Ethnographia*, XV—1904, p. 259; cf. și Réthy, o. c. p. 216.

privința teritoriului de păscut și al numărului oilor, Thurzó a dat ordin în 26 Maiu 1616 birăului din Kolarovic, ca să aranjeze certurile în înțelegere cu voevodul român ¹⁾.

O colonie de Români se găsea și la marginea estică a comitatului Árva, spre Galiția, în *Suchahora*, cum apare dintr'un act din 4 Octombrie 1614, publicat de Martinus Schwartner, *De Scultetiis per Hungariam quondam obviis*, Budae, 1815, pp. 167—168 (cf. și N. Densusianu, *Revoluțiunea lui Horia*, p. 36, n. 2, și R. Rosetti, *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova*, p. 75, n. 3). În acel act, între altele, iarăși se vorbește de îndatoririle militare ale Românilor în schimbul unor ușurări de dări care li se dau: «Nos Comes Georgius Thurzo de Bethlenfalva, Regni Hungariae Palatinus . . . debitum habentes respectum demissae supplicationis Pauli Sculteti ac *quinque colonorum Valachalium* possessionis nostrae Sucha Hora dictae, ad arcem nostram Árva omnino in eodem comitatu Aruensi exstructam spectantis . . . cum *eisdem colonis* conclusimus tali modo . . . tempore necessitatis *armati insurgere, arcemque restaurare* debeant et teneantur».

Oieri valachi se găseau și în alte sate ale comitatului Árva, în frunte cu șoltuzi sau cneji, cum se vede din datele strânse de Petrov în *Sborník Fr. Pestyho*, pp. 100—108. Astfel: în *Breza* 8 la 1619 (p. 100), în *Brezovica* 10 la 1580, în *Habovka* 10 la 1585 și 1601 (p. 101), în *Lipnica* 5 la 1618 (p. 103), în *Lomna* 5 la 1593 (p. 103), în *Namestovo* 11 la 1558 (p. 104), în *Osada* 5 la 1600, 6 la 1616 (p. 104), în *Podsklé* 8 la 1616, în *Potok*, *Biely Oravský* 10 la 1585 (p. 105), în *Zubrzyca* 5 la 1619 (p. 107), precum poate și în altele în care nu se precizează că oierii sânt valahi, dar sânt conduși de șoltuzi.

Și numele de *Valašek*, *Valáškov*, *Kurtulik*, *Muszka*, *Roman*, *Framusz* (= «Frumos»), etc., din aceste sate, arată origine românească.

Și Gárdonyi, *l. c.*, ne dă date deosebit de interesante privitoare la Românii din com. Árva, întemeindu-se pe o descriere a acestui comitat făcută de inginerul și administratorul de domeniu Mihail Dlholuczky în 1813 și păstrată în arhiva familiei Péchy dela Muzeul Național maghiar din Budapesta. După această descriere, «în com. Árva au existat odinioară numai sate de Valahi sau păstori (valachales a slavico Walasy seu pastorales communitates), care s'au ocupat cu prăsierea vitelor și cu industria corespunzătoare. Acești Valahi aveau privilegiul de a-și putea paște turmele pe întreg teritoriul comitatului. Pe baza acestui privilegiu, care s'a perimat de mult și s'a scos din vigoare odată cu formarea proprietăților, au pornit cu trei ani înainte de aceasta un proces împotriva domeniului din Árva, ca să li se dea lor dreptul

¹⁾ Cf. Dr. Adolf Pechány, *A magyarországi tótok*, Budapest, 1913, pp. 27—28.

de pășunare pretutindeni fără deosebire. După Dlholuczky în com. *Árva vorbesc și limba valahă*.

Dar în înșirarea amănunțită a satelor se găsesc Valahi numai într'un singur loc, și anume în Dubova (« possessio Dubova Valachorum »).

Dintre numele de sate amintite mai sus numai Pwezova, azi Puczó (cf. și *Puczincz* = Battyánd, com. Vas, și *Pucafolua* a. 1365 = *Puszóc* = *Pálmafa* < *Pálmafalú*, în Vas, Csánki, *MH*, II, 787), este cu siguranță românească, fie că se rapoartă la rom. *puță* 1. « Glied u. Scham kleiner Kinder », 2. « Kindchen » < *p ŭ t e a*, - a m sau *p ŭ t [ŭ] a*, - a m (din *p ŭ t u s* « Kind »), cf. Pușcariu, *EtWb*, 125, nr. 1416, ori la *puț* « Brunnen » < *p ŭ t e u s*, - u m.

Dubova se numește astăzi *Oláh-Dubova* (cf. *A magyar korona orszá-gainak helységnévtára*, 1888, p. 551), ceea ce este o dovadă că populația ei este de origine românească ¹⁾.

Knyesy sau Knyeszy (azi *Knyazsa*, *Kňažca*) pare a fi pluralul românească *cneji* al lui *cnez* și este o dovadă mai mult că și Valahii de-aici erau organizați în voievodate și cnezate ²⁾. Despre aceasta vorbește de altfel și documentul dela 1474: « Item, quod unusquisque walachorum lites sive causas habentium debuerit coram *waywoda* per uniuersitatem ipsorum communiter electo stare iuri, et pars iudicio waywode non contena potuerit libere causam suam ad maiestatem nostram vel ad castellanos prefatorum castrorum provocare » (Gagyí, *o. c.*, pp. 189—190) iar Paul *Schultetus* dela 1614 eră românește *cnez*.

În mijlocul comitatului Árva se întinde dela Sud-Vest spre Nord-Est Magura. În Árva se mai găsește o *Kičera*, un *Minčol* = « Muncel » ³⁾.

Dintre celelalte nume ale localităților comitatului Árva ar putea fi românești și *Sihelne* (cf. *sihla*), iar în apropierea hotarului Arvei, în Galiția, *Korbielow*, care poate cuprinde suf. dim. rom. -*el*; cf. *corb* > *Corbel*, numele căpitanului din Sáros, pomenit de mai multe ori în 1463, (vezi mai jos!); dar și slav. *korbi*ji « Korb »; etc. (v. *Addenda*).

87. Într'un articol cu titlul « *Slovak. rava, riava* », publicat în *Arch. f. slav. Phil.*, XXIV—1929, p. 312, I. Melich încearcă să dovedească că slovac. *rava, riava*, care la Kábel, *Slovenský slovník*, are sensul

¹⁾ Se cunoaște o *Dąbrowa* (nu *Dubova*) *ruska* în Galiția, în care, cum ne arată o « lustrajie » din 1565 se găsea la această dată un « Valah » cu numele *Jan Wolotschin*. Altul cu numele *Chwedor Woloszin* se găsea tot atunci în *Międzybrodzie* (E. Kałużniacki, la Miklosich, *Über die Wanderungen der Rum.*, p. 58, n. 98).

²⁾ Observ totuși că poate fi vorba și de o formă de plural slavă. În legătură « villa *Kenesii* » = *Cserepes-Kenéz* ori *Takta-Kenéz* (*Reg. de Vdr.*, p. 725, art. 337), E. Moór, *Die slaw. Ortsn. d. Theiszebene*, I. c., p. 26—27, nr. 43, ne spune despre forma aceasta: « scheint auf einen slaw. Nom. plur. zurückzugehen ». Adaogă însă că « in RV wird auch aus Siebenbürgen ein *Kenesy* genannt ».

³⁾ Vezi *Az Osztrák-Magyar Monarchia irdsban és képen: Magyarország*, V, pp. 372, 373 și 375, și Bitay A., *Kičera și Minčol*, în *Dacoromania*, II, 683.

de « horský potok, bystrina », deci « der Bergbach », « der Gieszbach », « torrens », iar în alte limbi slave nu se găsește, derivă din rom. *râu* (arom. *arâu*, *arău* și *(r)rău*, megl. *rou*), care mai are și formele diminutive *răușor*, *răuleț*, *răuț* și este corespondentul latinului *rīvus*, - u m « jedes kleine fließende Wasser », « der Bach ».

Melich crede că forma mai veche a lui *râu* ar fi fost *reu* și trimite pentru aceasta la S. Pușcariu, *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, 32. Dar *reu*, despre care este vorba la Pușcariu, *l. c.*, nu este din *rī[v]us*, - u m, ci din *reus*, - a, - u m, și corespunde românescului *râu* « schlecht »¹⁾. Forma mai veche a lui *râu* a trebuit să fie adevă *riu*.

Formele cu *e* ale lui *râu*, pe care le citează Melich după Lipszky, *Rep.*, și după Csánki, *MH: Reu-alb* valachice, *Fejérviz* hungarice, pagus in com. Hunyadien.; *Reu* val., rivus in com. Hunyadien.; *Reu berbat* val., *Borbátviz* h., pagus in com. Hunyadien.; *Reu Fatye* val., rivus in com. Albensi infer.; *Reu-măre* val., rivus in Com. Cibiniensi; *Reu-mare*, *Reul-mare* val., *Nagy-Aranyas* h., pagus in com. Albensi inf.; *Reul-măre* val., *Nagy-Aranyos* h., fluvius, ibidem; *Reu mic* val., *Kis-Aranyos* h., fluvius, ibidem; *Reu-mare* val., vallis, Riv., în com. Cibiniensi (toate din Lipszky, *o. c.*); apoi a. 1377 fluv. *Ryusoor*, a. 1447 *Rewsor*, Csánki, *MH*, V, 132 = azi rom. *Răușor* în j. Hunedoara, nu sânt forme mai vechi decât *râu*, ci numai grafii și rostiri străine ale acestuia, pe urma confuziei lui *i* cu *ă*. Este sigur doar că pe timpul lui Lipszky (1808) se rostiă în Hunedoara, Sibiu și Alba *râu*, nu *riu* și și mai puțin *reu*, iar forma mai veche *Ryusoor* a. 1377 față de cea mai nouă *Rewsor* a. 1447, dată de Csánki, *l. c.*, este concludivă în această privință.

Concluzia lui Melich: « Aus diesem älteren dakorum. *reu* hatte sich im älteren Slowakischen ein **rewa* gebildet und aus diesem älteren slow. **rewa* das heutige *rava*, *riava* . . . Das Wort *reu* wurde durch die rumänischen Hirten zu den Slowaken vermittelt » poate fi acceptată numai dacă pornim dela un dialectal rom. *(r)rău* ²⁾. Altfel dintr'un corespondent vechiu românesc al lui *rī[v]us*, - u m am așteptă forma *riu* sau *râu*, de-aici slov. **riva*.

Dar slovac. *rava*, *riava* poate fi și din alt radical românesc, și anume să corespundă femininului *reaua*, *raua* al lui *râu* « schlecht » < *reus*, - a, - u m, care într'adevăr are forma veche *reu* și se întrebuintează adeseori în toponimie, mai ales în legătură cu *vale*, pentru a numi pâraele de munte cu un curs deosebit de repede, care sânt deci *rele*; cf. *Valea-rea* = *Csaba-Ujfalú* în Someș (S. Moldovan și N. Togan, *o. c.*, 193); în Caraș-Severin (Pesty, *Krassó vm. tört.*, II, 272) apoi *Valea-rea* în

¹⁾ Cf. acum și I. Bărbulescu, *Arhiva*, XXXVII—1930, pp. 245—246, care sokoate pe *reu* numai o grafie a lui *râu*.

²⁾ Cf. forma arom. *(r)rău*, *arâu* alături de *arâu* la G. Pascu, *Dictionnaire étymologique macédo-roumain*, I, p. 39, nr. 133.

Argeș, Bacău, Buzău, Dolj, Mehedinți, Muscel, Râmnicul-sărat, Tecuciu, Vâlcea, etc. (Frunzescu, *o. c.*, 512)¹⁾.

Dar fie că ar fi unul, ori celălalt radical românesc la baza slovacului *rava*, *riava*, ceea ce uită Melich să amintească este că diminutivul *Reucza* al lui **re va* > *riava*, *rava* se găsește atestat în *Liptó* (Liptovská stolice) încă în sec. XIII: *Reucza* «aqua în com. Liptó» a. 1260 (Fejér, *CD*, IV, 3, p. 10), *Revucze* al. *Rewuche*, «aqua» și «poss.», ibid. a. 1270 (Fejér, *CD*, V, 1, p. 27, și IX, 2, p. 383, 384), a. 1263, 1287, etc. (cf. Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, II, 153)²⁾.

Originea românească a *Reucze*-i se vede nu atât din radical, cât din sufixul *-uță* > *-ucze*, care este de origine latină, cum am arătat vorbind despre *Rebucza*, *Kiszucza*, etc., și pe care-l găsim, tot în *Liptó*, și în n. pers. Mossutza a. 1293 (Wenzel, *CDA*, X, 11), evident un derivat al lui *moș*, *moașă*.

Această origine este probabilă și din situația geografică a *Reuczei*: în nemijlocită apropiere de satele românești ale comitatului Árva (direct spre Sud dela ele) și având la Est Magurka. Într'adevăr locuitorii ei în 1598 «censum solvunt Valachorum», «cum sint Walachi maxima ex parte»³⁾.

Și în com. *Liptó* au fost adică păstori valachi, dar în curând au fost copleșiți de Ruteni, unii veniți din Polonia (Galiția), care și-au câștigat drepturile valahale.

Cei de baștină plăteau vigesimă în «miei», «berbeci», «brânză», iar străinii arândă în bani. «Wallachi de *Wichodna*» și locuitorii din *Dowalowo* au plătit, după conscripția din 1554, vigesimă pastorală, și anume după 100 de oi 5 și un caș. Tot așa plătesc cei din *Vihodna* și *Kokova*, și la 1564 și 1569, iar urbariul din 1596 al comunei *Vihodna* ne spune: «ab ovibus vigesimam dant et tres caseos *bronzá*; singuli unum cingulum vulgo *kocsis heveder*. Ab omnibus hospitiiis *Zallas* dictis per singula hospitia dant caseum unum»⁴⁾.

După părerea lui Adolf Pechány, *A magyarországi tótok*, p. 28, populație de origine românească indică și numele *Kis-* și *Nagy-Olaszi*, slov. *Vlašky* sau *Malé-* și *Welké-Wlachy*, tot din *Liptó* (Lipszky, *Rep.*, I, 476).

Tot în *Liptó* mai găsim și o *Magura* (Lipszky, *Rep.*, 397) și un «rivulus *Zeek*» a. 1252 (Fejér, *CD*, VII, 5, 294, și *Cod. dipl. p. Hung.*, VI, 71; cf. și Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, II, 438); *Koliby*, *Kolibiska*, *Strungi*, etc.

¹⁾ Tot așa este și *Turbat*, *Turbačil*, pârâu, în Brustura, Maramureș (Petrov, *Karpatoruské pomístní názvy* etc., p. 138 și 210); *Turbata*, pârâu, în jud. Roman (*Marele Dict. Geogr. al Rom.*, V, 659), etc.

²⁾ În partea superioară a *Revucze*-i se găsim trei nume de localitate care-i poartă numele: *Felső-*, *Közép-* și *Alsó-Revucza*.

³⁾ Cf. Takács S., *Magyar Nyelv*, II, 26.

⁴⁾ Cf. Takács S., *Rajzok a török vildgéből*, II, p. 303 și 315, și *Magyar Nyelv*, II, 27. În 1474 se găsește în *Liptó* un anume Mathya *Fychur* (*Cod. dipl. p. Hung.*, VII, 482). Un *Valahus* se găsește în 1553 în Likavka (Réthy, *o. c.*, p. 216).

Dacă apa *Zaruz Pro Zek*, *Zaruz Prezek* din a. 1287 și 1296 (Fejér, *CD*, V, 3, p. 390, și VI, 2, p. 44; cf. și Ortway, *Magyarorsz. r. vizsr.*, II, 435), ar fi identică cu rivulus «*Zeek*» dela 1252 și cu actuala *Sucha, Pro*, care este scris deosebit de *Zek*, ar putea fi interpretat ca rom. *Părău* «*Bach*» (cf. alb. *perrua*, bg. *poroj*), iar *Zek* ca *sec* «*trocken*», «*unfruchtbar*», ung. «*száraz*», și slav. *sucha* însemnând tot «*trocken*».

Ceea ce face neprobabilă această explicare însă este șirul de munți din com. Liptó, pe care-l chiamă *Prosek* și care poate fi identic cu ceh. *proseka* (< *prosekám*, *prosekati*) «*ausgehauener Wald*», «*dissecatio sylvae*»¹⁾, după care s'a putut numi și apa care izvorește din el.

Lehotzky T., *Adatok a vlach szó értelmezéséhez*, în *Ethnographia*, XII—1901, pp. 108—110, arată că ciobanii în Liptó se numesc *valahi*, iar cântecele care vorbesc despre acești «*valahi*» se numesc *valaska*, și reproduce câteva poezii populare slavonești, în care se pomenește de *valach*, *valaso*, *vlas*i (cf. și M. Roska, *Dacoromania*, III, 794—795).

¹⁾ Cf. J. Jungmann, *Slowijk česko-nemecký*, w Praze, 1837, III, 690—691, unde se dă și *Prosek*, «*nom. viri*».

III

ROMÂNII DIN BANAT ȘI HUNEDOARA

88. Este greu de spus acum dacă Românii din Zólyom, Liptó și Árva au venit peste Nógrád din Pannonia, ori, mai târziu, dinspre Est peste Zemplén, Sáros, Zips și Abauj-Torna, Gömör. Toponimia îi arată mai noi atât decât cei din Nógrád, Nitra și Pannonia, cât și decât cei din Bihor, Szabolcs și Zemplén.

Dintre Românii din Nord-Estul fostei Ungarii adevărată, mai întâiu sânt atestați în toponimie și onomastică cei din regiunea Munților Apuseni (Bihor, înțelegând și Zărandul), Sălagiu, Cluj și Valea Someșului. De-aici se pare că s'au întins ei în Szabolcs și Zemplén, apoi mai departe prin toate comitatele vecine de pe coama Carpaților până în Galiția, și pe Valea Tisei prin Sătmar până în Maramureș, și de-aici iarăși în Galiția.

În Galiția au ajuns ei încă în secolul XI. Însuși Melich este nevoit să recunoască că *Blakumen* din inscripția cu rune din Sjonhem (insula Gotland) dovedește că pe la sfârșitul secolului XI se găseau Români în regiunea Vistulei—Bugului—Dnistrului și Mării-Negre, pe unde a călătorit *Röthfös* care a fost ucis de ei ¹⁾.

Această știre este confirmată de o altă mărturie foarte prețioasă privitoare la existența pe la anul 1070 a Românilor în regiunea est-carpatică a Nistrului, scoasă de D. Cantemir, *Hronicul vechimei a Româno-Moldo-Vlahilor*, publ. de Gr. G. Tocilescu, București, 1901, pp. 384—385, din istoricul polon Długosz [1415—1480], t. I, «cartea III, în tipariul cel vechiu, List 245», după care «Vițeslaus, Voevodul Polovților», biruind pe «Zeslav, voevodul Chiovolui» și «mai mult întărindu-să, vrut-au asemenea să facă și lui Boleslav, Craiului Leșesc; ce socotindu-să, precum că cu singure puterile sale aceasta, a isprăvi nu va putea, multă oaste de la vecinii, de pen pregiuri, de la Rusi, de la Pecinighi, de la Volohi, adevă de la Moldoveni într'ajutoriu au luat» (cf. și I. Minea, *Despre Dimitrie Cantemir*, Iași, 1926, p. 125; Th. Holban, *Arhiva*, XXXVII—1930, pp. 133—134 și 238).

¹⁾ R. Ekblom, *Die Waräger in der Weichselgebiet*, în *Arch. f. slav. Phil.*, XXXIX—1925, p. 211; cf. și recensia de M. Ștefănescu în *Arhiva*, XXXIV—1927, pp. 59—60.

Tot din Długosz [«t. I, cartea V, cap. List 403») ia Cantemir (o. c., p. 390) și știrea că, în 1147, împăratul Conrad, oprindu-se să-și împace rudele din Polonia (pe craiul Vladislav cu frate-său Boleslav), trecu de-aici prin țara «Volosca» spre Marea-Neagră și Palestina (cf. și I. Minea, o. c., p. 125).

Prezența Românilor în Galiția în secolul XII o dovedește și mărturia lui Nicetas Choniates despre uciderea lui Andronic din partea lor.

Andronic, bănuț de Manuel Comnen, fusese suspendat de acesta și se refugiase în Galiția. Manuel îl urmări și acolo, unde fu prins de Vlahi care i-l predară: «ἀλλ' ὅτε τοῦ δειμαίνειν ἀπειχεν Ἀνδρόνικος ὡς ἦδη τὰς χεῖρας τῶν διωκόντων λαθῶν καὶ τῶν τῆς Γαλιτίας ὁρίων λαβόμενος, πρὸς ἣν ὡς εἰς σῶζον κρυφύετο ὥρμητο, τότε θηρευτῶν ἐμπίπτει ταῖς ἀρκυσι συλληφθῆναι γὰρ παρὰ Βλάχων, οἷς ἡ φήμη τὴν αὐτοῦ φθάσασα φυγὴν ὑφηγήσατο ἐς τὸ ἐπίσω πρὸς βασιλέα πάλιν ἀπήγετο» = «Dar când Andronic s'a îndepărtat de frică, scăpând acum din mâinile celor ce-l urmăreau și atingând marginile Galiției, s'a dus la ea ca la un refugiu mântuitor, atunci cade în mrejele vânătoarelor, căci prins de Vlahi, la care ajunsese vestea despre fuga lui, ei l-au dus înapoi iarăși la împăratul»¹⁾.

C. Erbiceanu, o. c., p. 13, ne spune că cele povestite în acest pasaj s'au întâmplat în 1165. Kałużniacki le crede întâmplate în 1164 și face următoarea observație: «Damit will ich nicht gesagt haben, dass das Jahr 1164 die unverrückbare Grenze sei, unter die herab nicht zurückgegangen werden dürfe. Im Gegentheile ist es sehr wohl denkbar, dass einzelne walachische Hirten- oder Kriegerbanden auch schon in der ersten Hälfte des XII. Jahrhunderts im Nordosten der Karpaten erschienen und hierselbst allmähig festen Fuss fassten» (o. c., p. 50, n. 2).

Ceea ce este sigur, este că acești Români n'au fost veniți în expedițiune cu împăratul sau trimiși de el, deoarece — adaugă Erbiceanu, o. c., p. 13 — fraza «căci prins de Vlahi, la care ajunsese acum vestea despre fuga lui», nu poate însemna nici odată că Vlahii care au prins pe Andronic erau din oastea împărătească.

Pe la mijlocul secolului XIII Românii din Galiția ocupau un teritoriu destul de însemnat în Nord-Estul Carpaților, iar la 1231 și 1235 cnejii dela Bołochov (Князи Болоховъци) au luat parte la luptele

¹⁾ Nicetae Choniatae *Annales*, lib. IV, 2, pp. 68—69, Venetiis, 17—19; vezi C. Erbiceanu, *Acte de pe timpul împăratului bizantin Isaac Anghel*, în *AAR*, s. II, t. XXIV ist., București, 1902, pp. 12—13; apoi W. Thomaschek, *Zur walachischen Frage*, în *Zeitschrift für die österr. Gymnasien* pe 1876, pp. 342—346, și E. Kałużniacki în *Fr. Miklosich, Über die Wanderungen der Rumunen*, Wien, 1879, p. 39; A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ed. I, Iași, 1888, vol. I, pp. 561—562, ed. II, vol. II, p. 289.

Kedrenos, ed. Bonn, 2, 435: *παρά τινων Βλάχων ὁδῶν* ; cf. Rösler, *Rom. Stud.*, 107, și P. Hunfalvy, *Magyarország ethnographiája*, Budapest, 1876, p. 497.

regelui unguresc și ale prințului Czernigow împotriva Romanowicz-ilor¹⁾.

Nu putem spune sigur din care regiune au fost Românii pomeniți în poemul german *Nibelungenlied* (*Der Nibelunge Nôt*), compus, după Bartsch, pe la mijlocul secolului XII, iar după Lachmann în cel dintâiu deceniu al secolului XIII.

În aventura (cântecul) 22 ni se spune:

« Von vil maniger sprâche sah man ûf den wegen
vor Etzelen rîten vil manigen kûenen degen,
von kristen und von heiden vil manige wite schare
dâ si ir vrouwen funden, si kômen herlichen dare

Von Riuzen und von Kriechen reit dâ vil manic man:
den *Polânen* und *Vlâchen* den sach man schwinde gân
ir ros diu vil guoten, dâ si mit kreften riten
swaz si site habeten der wart vil wênéc vermiten

Von dem lant ze Kieven reit dâ vil manic degen,
Und die wîlden *Pescenaere*, da wart des vil gepflegen
mit den bogen schiezen zen vogelen die dâ flugen.
die pfîle si vil sêre zuo den wende vaste zugen.

.
.

Der *herzoge Râmunc uzer Vlâchen lant*
mit siben hundert manen, kom er für si gerant:
sam vliegende vogele sô sâh mân si varn.
dô kom der fürste Gibeche mit vil hêrlichen scharn! »²⁾.

În *Polânen*, care sînt pomeniți alături de *Vlâchen*, A. D. Xenopol, *Teoria lui Rösler*, Iași, 1884, pp. 114—115, ca și Jung ș. a., vede pe Poloni, iar D. Onciul, *Teoria lui Rösler*, în *Conv. Lit.*, XIX—1885, p. 71, n. 4, pe « Cumanii, Polovcii lui Nestor, numiți la Germani și Falones », deoarece sînt amintiți deodată cu « die wîlden *Pescenaere* » (= « Pecenegi »).

¹⁾ Existența unei « *Bolohovskaja zemlja* » pe la anii 1230—40 în Podolia, după cronicele locale, cu târgușoare ca *Bakota*, *Kudin*, *Kornatin*, ș. a., a relevat-o mai întîiu B. P. Hasdeu în « Calendar pentru toți », București, 1867. Apoi, după zece ani, canonicul Ant. Petruszewicz, кто были болоховскіи князи? ?, foileton în ziarul « Słowo », Lemberg, 1877, nr. 94 și 95 (cf. Hasdeu, *Negru-Vodă*, p. LIX). Pe urma acestuia Kaluźniacki, o. c., pp. 40 și 51, n. 14, 15, 16, unde se dau citatele necesare. cf. acum Th. Holban, *Românii pe teritoriul polonez pînă 'n sec. XVI*, rezumat al unei teze de doctorat, în *Arhiva*, XXXVII—1930, pp. 238—243.

²⁾ Ed. K. Bartsch, Leipzig, 1872, pp. 228—229.

În cazul întâiu ar trebui să ne gândim la Românii nord-estici, în al doilea mai mult la Românii sud-estici ¹⁾. Din cele arătate mai sus se vede că nu este exclusă nici posibilitatea a treia, a Românilor din Pannonia.

Având în vedere timpul când s'a scris poemul, Xenopol susține că amintirea Vlahilor n'a putut să intre în el mai târziu decât pe timpul cruciadei întâiu (1096) sau cel mult al celei a doua (1146). Firește, această presupunere se rapoartă la cazul că este vorba de Români sud-estici. Rămâne de cercetat însă cum se prezintă acest fapt în cazul celorlalte două ipoteze.

Ori cum ar fi lucrurile, *Nibelungenlied*-ul este o mărturie destul de timpurie despre existența Românilor, fie ei din ori care parte ar fi (ideea unei dovezi pentru continuitatea în Dacia, numai în Dacia, trebuie abandonată cu totul).

Pentru Xenopol « Ducele *Ramunc* al țării *valace* nu este alta decât numele poporului *român*, dat capului său » (p. 116), cu adausul obișnuit al germanului *c, g* la cuvintele terminate în *-un, -in*, etc.

În privința numelui principelui *Ramunc* și *Rumolt* este de aceeași părere și C. Lacea, *Catastrofa Nibelungilor*, în *Conv. Lit.*, XXXII—1898, p. 660. Ar fi vorba de o procedură cam la fel cu cea a Anonimului not. Bela care, și el, introduce numiri geografice și etnografice pentru a-și numi eroii.

D-l Lacea, relevând pasajul în care se spune că *Ramunc* a fost însoțit de « 700 de oameni iuți », mai adaugă că « Poetul se ocupă cu principele *Râmunc* mai mult decât cu ori care alt principe din avangarda lui *Attila* », precum și că « numele *Râmunc* se mai găsește încă odată în poemă și anume în aventura XXXI strofa 1880 (după [K.] Bartsch [*Das Nibelungenlied*, Leipzig, 1872, p. 317], în care poetul istorisește decursul unui joc cavaleresc la curtea lui *Attila*. La acest joc au luat parte și *Râmunc*: *Scrûtân unde Gibeche ût den bûhurt riten*, [*Râmunc und Hornboge nâch hîfunischen siten* » ²⁾). Deoarece este vorba despre o expansiune întâmplată cu siguranță dinspre Sud spre Nord, să încercăm să o urmărim și aici în Est, cum am făcut în Vest cu Românii din Pannonia.

¹⁾ Și știrea din 1114 privitoare la o « *Blökumannaland* » — « *Vlachenland* » o pune pe aceasta alături de *Pezinavöltr* « păgâni » și se rapoartă la Români sud-estici (cf. Kaspar Zeuss, *Die Deutschen und ihre Nachbarstämme*, München, 1837, p. 743; *Heimskringla* eller Norges kongesagaer af Snorre Sturlasson (1179—1241), ed. Unger, Christiania, 1868, p. 776; I. Gherghel, *Zur Geschichte Siebenbürgens*, pp. 28—30; *Câteva contribuțiuni la cuprinsul noțiunii cuvântului « Vlah »*, în *Conv. Lit.*, 1920, p. 343; *Câteva precizări filologice-istorice*, în *Arhiva*, XXXV—1928, p. 63, și *O precizare istorico-bibliografică*, în *Arhiva*, XXXVII—1930, pp. 256—258. Tot al Românilor sud-estici este și *Walachen lant*-ul de la 1308, pomenit în *Ottokars österreichische Reichchronik*, v. 88698 (ed. Ios. Seemüller, în *Mon. Germ. hist.*, V, 2, p. 1153).

²⁾ Cf. și C. Diclescu, *Die Gepiden*, I, 247: « Die Lautgruppe *nc* in *Ramunc* ist die deutsche Wiedergabe des dunklen (alt)-rumänischen Nasenlauts, also *Ramunc* statt *Ramun*, bzw. *Român* . . . ».

89. Vom începe deci cu Banatul.

Anonimul ne spune: « Terram vero, que est a fluvio Mors usque ad castrum Vrschia preocupauisset quidam dux nomine *Glad* de Bundin castru egressus adiutorio Cumanorum, ex cuius progenie *Ohtum* fuit natus, quem postea longo post tempore sancti regis Stephani, *Sunad* filius *Dobuca* nepos regis in castru suo iuxta Morisium interfecit, eo quod predicto regi rebellis fuit in omnibus » (c. 11, ed. Fejérpataky, p. 16).

Cetatea dela Mureș, cum se vede din povestirea Anonimului, a fost *Cenadul* (ung. *Csanád*).

Despre persoana așa zisului Glad știm prea puțin. Se pare că s'a născut pe la 835—840 și că în timpul celor vreo 32—33 de ani, cât și-a stăpânit țara, a organizat-o și administrat-o destul de bine ¹⁾.

Numele lui *Glad* este derivat de Melich *A honfoglaláskori Magyarország*, 223 și 232, din slav. sud. *gladъ* « fames », ajuns poreclă, deci nume de persoană (cf. *Gladimir*).

Părerăa lui C. Diclescu, *Die Gepiden*, I, 187, după care: « *Glada* ist eine Abkürzung eines mit *glad-* zusammengesetzten Namens wie angl. *Glad-winus*, asächs. *Gladulf* = germ. *glad*, *glat* « glänzend », « schön » », este greșită. Un gepid *Glad* ar fi trebuit să dea românește adecă **Ghiad* (cf. *ghiață* < *glacia* = clas. *glacies*, etc.).

Încă Szentkláray, *Temes vm. és város tört.*, p. 243 (mai înainte în *Krassó vármegye őshajdona*, Budapest, 1900) și Ortway, *Temes vm. és Temesvár város tört.*, I, p. 170, au relevat o serie de numiri topice, care ar păstră amintirea lui *Glad* sau, mai bine, din care a fost reconstruit de Anonim numele lui Glad (cf. și G. Popovici, *Istoria Românilor bănăteni*, Lugoj, 1900, p. 100, n. 2; D. Pajs, *Magyar Anonymus*, 115, și I. Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, 223, 232, 308—309).

Așa ar fi în Torontal: apa, secată acum, *Gládska* (azi *Galaczka*) și cetatea *Glad*, ridicată odinioară pe țărmurile ei și ocupată în 1551 de Turci; în Caraș-Severin: satul *Gladna* și părau *Galadna*, pomenit într'un document din 1364 (Pesty, *Krassó vm. tört.*, II, 180); apoi *Gladova* (Kladova) din Caraș-Severin și Arad ²⁾; în Timiș: *Glad* sau *Gilad* (*Galad*, *Galod*, *Galaad*, *Galadmonostora* a. 1332—37, 1405, 1462, 1469, Csánki, *MH*, II și 38); în Arad: *Valea Gladu*, spre Nord-Vest dela Tótvárad, și *Geled*, *Gyelid* dintre Arad și Ghioroc.

Numele lui *Sunad* (*Chunad*, *Chanad*, *Csanód*, *Csenád*, etc.) s'a păstrat în cel al *Cenadului*, ung. *Csanád*, dar etimologia lui încă n'a putut fi stabilită până acum (cf. Gombocz—Melich, *Métsz*, 834—840).

¹⁾ Cf. Ortway T., *Temes vármegye és Temesvár város története*, I, pp. 171—172.

²⁾ În tabloul dijmelor papale dela 1332—37 scris *Galadva*. În Arad au fost odinioară cinci sate numite *Kladova*.

Ohtum, pe care și alte izvoare îl pomenesc ca potrivnicul lui Ștefan cel Sfânt în Banatul de astăzi ¹⁾, este identificat cu numele unguresc *Ajton* (rom. *Aiton*) < turc. *altyn* « Gold », atestat în mai multe locuri: *Ajton* în Caraș-Severin (*Ahton* a. 1458, Csánki, *MH*, 99); *Ajton*, *Ajton-monostora* în Arad (I. Karácsonyi, *Magy. nemzetségek*, I, 91, 92); cf. și *Ajton* în Cluj (villa *Ohthunth*, villa *Ohtunteleke* a. 1320; poss. *Ahtum* a. 1345, *Ohtun* a. 1366, *Hohton* a. 1398, *Ohthon* a. 1411, *Ahton* a. 1428, *Ohton* a. 1429, *Ayhton* a. 1456, etc., Csánki, *MH*, V, 326); cf. Z. Gombocz, *Magyar Nyelv*, X—1914, 241 și XI—1915, 341; I. Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, pp. 223 și 232, și V. Motogna, *Trecutul Ardealului românesc în cadrul năzuințelor spre unitatea națională, în Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918—1928*, I, București, 1929, p. 35.

În țara lui Glad, cum apare din ceea ce spune Anonimul în altă parte, au fost și Români, căci pe aceștia îi găsim luptându-se în armata lui: « Et cum uellent transire annem Temes, venit obuiam eis Glad, a cuius progenie Ohtum descendit, dux illius patrie, cum magno exercitu equitum et peditum adiutorio Cumanorum et Bulgarorum atque *Blacorum* » (c. 44, ed. Fejérpataky, p. 39) ²⁾.

Tocmai regiunea, în care se crede că a fost odinioară țara lui Glad, se numia prin sec. XVII *Vlaška* sau *Zemlja Vlaška* = « Țara Românească » (cf. S. Dragomir, în ziarul *Universul*, nr. 116 din 27 Aprilie 1932, unde se trimite la un izvod scris între 1656 și 1673, publicat în *Glasnik istorijskog društva u Novom Sadu*, VII, 2, 1931), deși nu putem afirma sigur că Românii care o locuiau în sec. XVII continuau pe cei din timpul venirii Ungurilor (cf. *Vârful Vlasca mare și mică* în Caraș-Severin).

Glad a fost învins. « Et in eodem bello mortui sunt duo duces Cumanorum et tres kenezzy Bulgarorum. Et ipse Glad dux eorum

¹⁾ În *Vita S. Gerardi*, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, p. 214, se adaugă: « Erant ei et *pecora infinita*, que omnia habebant *pastores* suos deputatos . . . »

²⁾ Relativ la acest pasaj Fr. Pesty, *A szörényi bándság és Szörény vármegye története*, I, Budapest, 1877, p. 12, observă: « Ce e drept, notarul anonim vorbește de cete cumanе, nu pecenege, dar când unul dintre comandanții principelui Arpad, care lucrează în această parte, *Voyta (Boyta)*, a fost și el Cuman, nu se poate presupune că Cumanii s'ar fi războit între ei. Probabil că sub Cumanii din armata lui Glad trebuie să înțelegem pe Pecenegii care au ocupat Atelcuzul și stăpâneau cea mai mare parte din România actuală [= « vechiul regat »], și astfel erau vecini cu provincia ducelui Glad, care se întindea până la Orșova. Acești Pecenegi erau dușmanii Ungurilor, și nu Cumanii, care li s'au alăturat ca aliați încă în provincia Halici ». În notă mai adaugă: « Schimbul de nume s'a ivit din împrejurarea că, în timpul când a trăit notarul anonim al regelui Bela, România actuală [= « vechiul regat »] se numia Cumania, și cu acest nume alcătuiă o provincie a Ungariei. Rösler (*Romänische Studien*, p. 190) întrebuințează părerea că în tabăra lui Glad s'au luptat Cumani pentru a arăta cu oarecare ironie că nu toți Cumanii li s'au alipit Ungurilor și că și această afirmațiune a notarului anonim al regelui Bela vorbește împotriva autenticității lui. Diploma de danie din 1225 a regelui Andrei II pentru ordinul teutonic cunoaște la hotarele Ardealului Români și Pecenegi — păduri românești și pecenege ».

fuga lapsus evasit, sed omnis exercitus eius liquefacti, tamquam cera a facie ignis, in ore gladii consumpti sunt» (c. 44, *ibid.*).

Bela IV, voind să se apere în cazul unei noi năvăliri a Tătarilor, se apucă în 1247 să întărească hotarele Țării dinspre Bulgaria și vechea Cumanie, locuită acum numai de Români, pe unde socotia că vor veni, așa însă ca să-i atragă și pe Români în sfera intereselor sale. Acest lucru nu l-a putut ajunge decât respectând autonomia Românilor. Dăruî deci cavalerilor Ioaniți «totam terram de Zeurino cum alpibus ad ipsam pertinentibus et aliis atinentiis omnibus, pariter cum kenazatibus Joannis et Farcasii usque ad fluvium Olth, *excepta terra kenazatus Lynioy* (= «Litovoy») *vaivodae quam Olati relinquimus, prout iidem hactenus tenuerunt*». «Ad haec contulimus praeceptori ante dicto et per ipsum domui hospitalis a fluvio Olth et alpibus Ultrasilvanis *totam Cumaniam* sub eisdem conditionibus, quae de terra Zeurino superius sunt expressae, *excepta terra Szeneslai vaivodae Olatorum, quam eisdem relinquimus, prout iidem hactenus tenuerunt* sub eisdem etiam conditionibus per omnia, quae de terra Lytua sunt superius ordinatae»¹⁾.

Numele lui *Farkas* este unguresc. Totuși el, fiind cnez, este aproape sigur că a fost Român, ca și cnezul Ioan și voievozii Litovoi și Seneslav, pentru cnezatul cărora se relevă anume caracterul românesc. *Farkas* probabil este traducerea în ungurește a românescului *Lupul*, fie că ea-i aparține numai scriitorului documentului ori a fost culeasă din graiul viu al Ungurilor cu care cnezul a venit în atingere²⁾.

Românii se găseau mai de mult în aceste părți, cum arată clar cuvintele «prout iidem hactenus tenuerunt».

În Severin, care, considerat ca o noțiune geografică în deosebite timpuri, a cuprins ținutul dintre Mureș, unde acesta iese din Ardeal și intră în Ungaria, până la cursul Oltului³⁾, existau, nu se știe exact de când, cele 8 «districtus volachales», amintite mai întâiu numai în secolul XIV, cu atributul «wolachales» chiar numai în secolul XV⁴⁾.

¹⁾ Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 74—76; cf. și Hurmuzaki, *Doc.*, I, 249—253.

²⁾ Melich, *A honfoglaláskori Magyarországi*, 306, îl consideră «de Român care a stat sub influența culturii ungurești». În schimb Fr. Pesty, *A szörényi bánság és Szörény vármegye története*, I, Budapeșt, 1877, îl socoate Ungur: «Cnejii de pe țărmul drept și stâng al Oltului n'au fost decât funcționari numiți acolo de regele ungar și numele cnezului Farkas, amintit în diplomă, ne arată că ei de multe ori au fost Unguri» (cf. și Rösler, *Român. Stud.*, p. 286, și Réthy, *o. c.*, p. 175).

³⁾ Cf. Fr. Pesty, *A szörényi bánság és Szörény vármegye története*, Budapeșt, 1877, p. 7.

⁴⁾ «Pe vremea lui Ludovic cel Mare găsim unele urme că comitatul Carașului și Banatul vecin al Severinului ar arăta câteva excepții geografice, cu care erau împreunate și anume particularități de organizare» (Fr. Pesty, *A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek*, Budapeșt, 1876, p. 3). La porunca numitului rege, Banul

Aceste districte, conduse de voevozii și cnejii lor ¹⁾, beneficiau de vechi libertăți, în schimbul unor îndatoriri militare și atârnuau direct de regele ungar.

Dintre privilegiile lor relev mai ales pe acel de a se putea judecă după « ius volachie » sau « antiqua lex districtuum volachicalium » ²⁾.

Severinului Ioan Trewyl în 19 Iunie 1376 împacă cearta, care există « inter Bagdanum filium Stephani et Radul filium Woynuk, ac alios Nobiles de Muthnuk ab una, parte vero ab altera cives et hospites . . . de Karan super facto metarum et terrarum inter ipsas villas habitatum » (ib., p. 3; *A szörényi bánság és Szörény vármegye története*, III, 6—7). Cearta continuând, Banul Nicolae de Peren, în 22 Oct. 1391, ascultând « Nobiles et kenesios districtuum et provinciarum quatuor scilicet de Sebes, Lugas, ac de Karan et Kompyathi » și găsiind că pământul pentru care se născuse cearta a fost « ab antiquo ipsius Bogdani de Muthnuk », i-l judecă acestuia (ib., pp. 3—4 și 52—53). În 8 Iunie 1451 Ioan Huniade ordonă « Iudicibus Nobilium Septem sedium wolachicalium » ca, invitând nobilii comprovinciali « prescripturam Septem sedium valachicalium ad unum certum terminum sedis vestre Iudiciarie » « per modum proclamate congregationis generalis », să cerceteze dacă castrul din Dranko (= Drenkova) îi aparține lui Michael de Chorna și Blasius, fratele lui, și lui Nicolae, fiul lui Michael. În 22 Ianuarie au fost ascultați « comprovinciales » « de pertinentiis » Halmos, Karansebes, Lugas, Michald, Crassofew, Borzafew și Komyath (ib., p. 78; *A szörényi bánság és Szörény vármegye története*, I, 7—8 și III, 61—62 și 62—64). Încă în sec. XIV este pomenit « districtus » Illadia sau Illyed (ib., p. 9—10). De asemenea un act de hotărnicie al capîtlului din Csánad, dat în 1369, vorbește de « provincia Komyath » (ib., p. 8). Mai târziu se adaugă și alte districte (cf. Csánki, *MH*, II, pp. 2—3, n. 3).

¹⁾ În a. 1319 este pomenit un cnez *Bach* (= « Baci ») și fiul său Ivan (Fr. Pesty, *Okl. Krassó megye történetéhez*, I, p. 5; cf. același, *Krassó vármegye története*, Budapest, 1884, II, 1, 146, și Turchányi T., *Krassószörény megye története*, Lugos, 1906, p. 182); în a. 1335 voevodul *Bogdan*, fiul lui *Micula* (Pesty, *Okl. Krassó m. tört.-hez*, I, 10; cf. Turchányi, *o. c.*, pp. 168—169); în 1343 de mai multe ori un cnez *Bracan* sau *Bratan* (cf. Pesty, *Okl. Krassó m. tört.-hez*, I, 14, și Körmen di levéltár Himfy, nr. 87, la Turchányi, *o. c.*, 190). În a. 1369 Ludovic cel Mare dăruiește lui *Roman* și *Ladislau*, fiii lui *Struza* (= « Sturza »?), « fideles Olachy nostri », precum și fiilor lui Dioniziu și Ivan, două moșii la izvoarele Mutnicului, în districtul Carașului, pe care le-a descălecat și populat cnezul *Struza* « nomine nostro regio . . . possessas et conservatas » (Pesty, *Krassó vm. tört.*, II, 2, p. 52, *Okl. Krassó. vm. tört.-hez*, I, 101, și Turchányi, *o. c.*, 169). În a. 1371—72 peste 60 de cneji români fură obligați să dea 300 de muncitori necesari pentru terminarea fortificațiilor Orșovei (*Századok*, 1900, pp. 610—612; cf. S. Dragomir, *Vechimea elementului românesc și colonizările streine în Bănat*, în « Anuarul Inst. de Ist. naț. din Cluj », VI—1924/25, pp. 279—280). În a. 1372 este amintit « *Naan* kenezius de Myhald » (Körmen di levéltár Himfy, nr. 257, la Csánki, *MH*, II, 18). Un alt cnez, *Petru de Temeshel*, tot din Michald este pomenit în 1387 și 1390 (Pesty, *A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek*, p. 51; cf. și *A szörényi bánság és Szörény vármegye története*, p. 10). În 1344 avem doi cneji *Basarab* (« *Bozarab* ») în Carașul-mare și în Carașul-mic (Hurmuzaki, *Doc.*, III, 53; cf. N. Iorga, *Ist. Rom. d. Ard. și Ung.*, I, 77). De aici înainte numărul lor se înmulțește tot mai mult.

²⁾ « Nos Iacobus de Marga et Rayn waywoda vice-Bani Zewrinienses . . . Quod ipse prefatus Georgius duodecimo se personis sacramentum deponere teneatur iuxta antiquam et approbatam legem districtuum volachicalium universorum », a. 1478 (Pesty, *A Szörény vármegyei hajdani oláh kerületek*, p. 82); « Nos Iacobus Gerlystey et Petrus Tharnok de Machkas Bani Zewrinenses . . . nullo ampliore documento edem partes sua allegata: *Iure volachie requirente* coram nobis probare potuerunt », a. 1500 (Pesty, *A szörényi bánság és Szörény vármegye tört.*, III, pp. 134—135); « *Iure*

ungar, căci și ele, ca și cele 4 ale Devei din Hunedoara, făceau parte din domeniul regal ¹⁾).

90. Dar, deși sânt așa de vechi Românii din Bănat, numele românești de persoană și topice nu apar aici prea curând. Și aceasta din deosebite motive.

Mai întâiu, cum am amintit, districtele românești bănățene au fost domeniu regal. Cât timp regele ungar n'a făcut donațiuni în aceste părți, este firesc să nu se pomenească numele locurilor și ale locuitorilor. Deși aceste donațiuni încep în măsură mai mare încă din secolul XIV, totuși până târziu în secolul XV, coroana, adecă regele, avea proprietățile cele mai întinse din Timiș și Caraș. Dar ele scădeau neconținut pe măsură ce cnejii de origine românească se desfăceau ca proprietari nobili ori erau dăruite de rege oamenilor săi, în majoritate de naționalitate ungurească ²⁾.

A doua pricină a fost comunitatea slavo-română în viața de stat, pe care ne-o arată Anonimul, *l. c.*, și *Vita S. Gerardi*, c. 10 (Endlicher, *Mon. Arpad.*, pp. 214—218) și care se reoglindește într-o samă de instituții de drept ale poporului nostru, cum sânt: voevozii, cnejii, crainicii, banii, jupele, ohabele, prisăcile, etc.

Cercetând pe cele proprii Banatului dintre aceste instituții, S. Dragomir ajunge la următoarele rezultate:

«1. Amintirea *jupeilor*, pe care a păstrat-o populația românească din Banat, dovedește existența în acest ținut a unei comunități de stat slavo-român. Constatările lui Jireček ne îndreptătesc a presupune, că o astfel de organizație de stat a existat cel puțin în veacul IX.

2. Existența *ohabelor* numai în Banat și în partea sudică a Transilvaniei pare a arăta întinderea geografică a acestei organizații de stat,

wolachie requirente » a. 1500 (id., ib., III, p. 136); «ut certos probos Nobiles viros ad id sufficientes iuxta ritum *wolachie* eligant et adoptent», a. 1503 (id., ib., III, p. 145).

¹⁾ Asupra celor opt districte valahe din Severin ne putem informa amănunțit din cele trei lucrări citate ale lui Pesty: *A Szörényi vármegyei hajdani oláh kerületek*, Budapest, 1876, *A szörényi bánság és Szörény vármegye története*, I—III, Budapest, 1877—1878, *Krassó vármegye története*, Budapest, 1884, la care se adaugă *Okl. Krassó m. t.-hez* și al cărei vol. I este scris de Turchányi T., *Krassó-Szörény megye története*, Lugos, 1906; Csánki, *MH*, II, 1—7, 93—95, 114—115; N. Densusianu, *Chinesiatul familiei Bădrabă din Țara Hațegului*, în «*Rev. pentru istorie, arheologie și filologie*», București, 1902, pp. 50—73; *Vechimea elementului românesc și colonizările streine în Bănat*, în «*Anuarul Inst. de Ist. naț. din Cluj*», III—1924/25, pp. 275—291; același, *Studii din istoria mai veche a Românilor de pe teritoriul diecezei arădane*, în «*Transilvania*», XLVIII—1917, nr. 1—6, pp. 12—23; același, *Câteva urme ale organizației de stat slavo-române, în Dacoromania*, I, 147—161. Nu aduc contribuțiuni nouă: I. Vuia, *Districtus Walachorum — Cercurile românești bănățene*, Timișoara, 1930, și partea corespunzătoare din Șt. Manciualea, *Elementul românesc în Câmpia Tisei*, *l. c.*, pp. 133—135.

²⁾ Cf. Csánki, *MH*, II, 5—6, și S. Dragomir, *Vechimea elementului rom. și col. streine în Bănat*, care dau și o listă de nobili români împrumătăriți, unii cu nume ungurești.

iar lipsa *ohabelor* în Peninsula Balcanică exclude presupunerea că Românii ar fi adus de acolo instituția dreptului ohabnic.

3. Presupunerea din urmă o înlătură și existența instituției *crainicilor*, limitată la o anume parte a pământului românesc. Dar am văzut că patria acestei instituții e nord-vestul Transilvaniei, din Maramurăș și județele nordice, peste Bihor, până în apa Murășului, ceea ce ne face să presupunem pe acest teritoriu o altă formațiune de stat slavo-român.

4. În fine *cetățile* de pământ și amintirea *prisăcilor*, par a indica liniile granițelor noastre de vest într'o epocă mult mai veche decât năvălirea Ungurilor¹⁾.

Dar, deși aceste instituțiuni sânt așa de vechi în limba noastră, totuși nu găsim în toponimie atestări pentru numele lor înainte de veacul XIV și XV (cf. Pesty, *A szörényi bánság és Szörény vármegye története*, II, 384—388, 457 și 572—574; același, *Krassó vármegye története*, II, 2, pp. 72—81, 114—118 și 323—326; Csánki, *MH*, I, 13, 692, 776, II, 39, 44, 54, 58, 61, 72, s. v. *Gyepű, Kenéz, Kanizsa, Ohaba, Ohabicza, Preszúka, Priszúka, Supafalva, Zsupán, Zsupánek*, etc.).

Situația este la fel și cu *Troiane*, ung. *Traján* din jud. Arad, precum și cu *Traján-koporsója* = « Mormântul lui Traian », stâncă pe țărmul Ampoiului, lângă Zlatna (cf. Pesty, *Magyarország helyen.*, I, 398—400), care sânt iarăși interesante din punctul nostru de vedere²⁾.

Și dacă nume de o importanță atât de mare apar în toponimie numai așa de târziu și dacă și altele, de aceeași origine, cum arată lucrările citate ale lui Pesty, Turchányi și Csánki, nu sânt mai vechi sau mult mai vechi, întru cât nu apar înainte de 1200 (d. ex. *Beszna* sau *Bezna*, *Bisztra*, *Bozsur* sau *Bozsor*, *Kalova*, *Kriva*, *Krivina*, *Csernecz*, *Glimboca* sau *Glomboka*, *Gradisthe* sau *Garadystya*, *Mutnik*, *Ravna*, *Ruda*, *Ruszka*, *Rusznik*, *Szelistye*, *Szlatina*, *Toplecz*, *Toplicza*, *Turd* sau

¹⁾ *Dacoromania*, I, 147—161, în special p. 161 (cf. și *Vechimea elem. rom. și col. str. în Bănat*, I. c., pp. 281—284).

²⁾ *Troian* este la noi astăzi cuvânt de origine slavă. La Slavi însă poate fi de origine românească. Pentru felul cum s'a întins el vezi C. Jireček, *Gesch. der Bulgaren*, Prag, 1876, pp. 74—76, și *Die Wlachen in den Denkmälern von Ragusa*, Prag, 1879, pp. 7—8; Hasdeu, *Etym. Magn. Rom.*, III, 3136—3148; O. Densusianu, *Hist. l. roum.* I, 266, 268—269; Kr. Sandfeld-Jensen, *Die nichtlat. Bestandteile im Rum.*, în *Gröber's Grundr. d. rom. Phil.*, I, p. 531; P. Cancel, *Despre «rumân», etc.*, pp. 80—84; Réthy, o. c., pp. 45—46. Mai avem *Troian* în Bolgrad, Covurlui, Iași, Ialomița, Tecuciu, Teleorman, Vâlcea; *Troiana* în Ialomița; *Troiemi* în Argeș; numirile *Valul lui Traian* din Brăila, Covurlui, Tulcea nu par a fi autentice, popular necunoscându-se decât forma *Troian* (cf. D. Frunzescu, *Dicț. top. și stat. al Rom.*, 112; I. Iordan, *Rumänische Toponomastik*, 112). În Ardeal avem «*Pratul lui Traian*», «*Câmpia Turzii*», ung. *Keresztesmező* (C. Diaconovich, *Encicl. rom.*, III, 661), *Câmpul Traianului* sau *Câmpul lui Traian*, din sus de Zlatna (S. Moldovan, *Zărandul și Munții-Apuseni ai Transilvaniei*, Sibiu, 1898, p. 278).

Terd, etc., în Timiș; *Bukovecz*, *Bruznik*, *Csernecz*, *Csernota*, *Czerova*, *Czerovicza*, *Déd*, *Dobravicz* sau *Dumbravicz*, *Dubova*, *Ilova*, *Izvorcz* sau *Izvarecz*, *Kakova*, *Kalova*, *Kallina*, *Kladova*, *Klicsova*, *Krajova*, *Krassou* sau *Karassó*, *Kricsova*, *Krusicza*, *Lapusnik*, *Porecsa*, *Putna*, *Razbojnik*, *Recsicza*, *Szadova*, *Sztrakna*, *Szlatina*, *Szelistye*, *Tergovistye*, *Tiszovicza*, etc. în Caraș-Severin; *Bozova*, *Dumbrava*, *Kladova*, *Lippa* sau *Lipova*, *Radna*, *Ravna*, *Szlatina*, *Szelistye*, *Ternova*, *Tirnovicz*, etc. în Arad)¹⁾, nu trebuie să ne mire apariția în același timp, nu mai târzie, a unor nume românești de origine latină, dar de o importanță mai mică.

Și să nu uităm că unele dintre numele de origine slavă apar dela început într-o înfățișare fonologică proprie limbii românești. Așa este, de ex., *Priszáka*, *Preszáka* (*Gyepű* al. nom. *Prezaka* a. 1496, Csánki, *MH*, II, 39, 58, în Timiș; *Pryzaka* a. 1548 în Caraș, *Pryzaka* a. 1561 în Severin, *Pryzaka* a. 1582, *Praezaka* a. 1598 în Caraș, *Prezaka* a. 1607 în Bihor, etc.; cf. Pesty, *A szörényi bánág és Szörény várm. tört.*, II, 457, și *Krassó várm. tört.*, 114 și 116), a cărui formă și întindere în limba românească au fost cercetate de G. Alexics, *Nyelvtudomány*, I—1907, pp. 202—207, și O. Asbóth, *ibid.*, pp. 207—210, care combat pe I. Melich, *Szláv jövevény szavaink*, I, 5, după care forma *Preszáka* (*Priszáka*) ar fi bulgară.

Asbóth arată că afirmația lui Melich este greșită, cum este greșită și cea a lui Alexics, după care rom. *prisacă* ar deriva dintr'un bg. *priséka*, iar diftongul *ea* ar fi o formație românească. Trebuie să pornim dela un v.-bg. *prěsěka*, iar bulgărescul *pres'aka*, atestat de Conev, ne arată că -ě- a dat -ja- chiar în bulgară. Ceea ce este românesc, este reducerea diftongului -ja- după -s- la -a- (p. 208).

Multe nume de origine slavă apar dela început derivate cu sufixe românești (-at, -el, -et, -ească, -iș, -or, -oară, -oaie, -os, -oasă, etc., apoi prevăzute cu articolul -[u]l ș. a. m. d.). Exemplele ni se vor oferi dela sine în cursul lucrării.

Ca pretutindeni, și în Banat, foarte multe numiri topice derivă din nume de persoană. Comunitatea de stat slavo-română a făcut ca și Românii din aceste părți să aibă nume slave (cf. *Bogdan*, *Micula*, *Voinic*, *Radul*, *Bratan*, etc., între cele citate mai sus). Cine ar mai putea spune acum dacă au fost Români ori Slavi întemeietorii unor sate ca: *Bogdanfalva* a. 1548 (Pesty, *Krassó vm. tört.*, II, 1, 55), *Brathova* a. 1561 (Pesty, *A szörényi bánág és Szörény vm. tört.*, II, 11), *Jánk* (*Janyk*, *Iwank* a. 1335, 1370, Pesty, *Krassó vm. tört.*, II, 1, 235 și Csánki, *MH*, II, 103), *Iugafalva* a. 1418 (Csánki, *MH*, II, 103), *Nexefalva* a. 1369 (Pesty, *Krassó vm. tört.*, II, 2,

¹⁾ Cf. o astfel de înșirare de nume, urmărită însă puțin din alt punct de vedere la S. Dragomir, *Studii din istoria mai veche a Românilor de pe teritoriul diecezei ardane*, I. c., p. 14, și *Vechimea elem. rom. și col. str. în Bănat*, I. c., p. 275.

50); *Oprissafakwa* a. 1400 (Csánki, *MH*, II, 105); *Radomerfalwa* a. 1421, 1428 (Csánki, *MH*, II, 106), *Ztankfolua* a. 1348, *Stanko* a. 1437 (Csánki, *MH*, II, 108), *Vazylow* a. 1437 (Csánki, *MH*, II, 108) din j. Caransebeș; *Dragomerfalwa* a. 1439 (Csánki, *MH*, II, 35), *Pap Rathna* a. 1436, *Paprad* a. 1439 < *Pop* + *Rad* (Csánki, *MH*, II, 56), *Paulys* a. 1492 (Csánki, *MH*, II, 59), *Tinkova* a. 1411 (Csánki, *MH*, II, 66), *Turd* a. 1427 (Csánki *MH*, II, 68), *Woyzlawa* a. 1430 (Csánki, *MH*, II, 70), *Surkfalua* a. 1415 (Csánki, *MH*, II, 72) din jud. Timiș; ori diminutivele *Bokcha* a. 1595, 1597, *Boksa*, *Bogsa* și *Bogsán* < *Bogdan* (Pesty, *Krassó vm. tört.*, II, 1, 53); *Moysa* a. 1483 (Csánki, *MH*, II, 50), *Draxafakwa* a. 1442 (Csánki, *MH*, II, 35), *Nexefakwa* a. 1369 (id., ib., II, 105), *Topsafolva* a. 1487 (Pesty, *Krassó vm. tört.*, II, 1, 253—254)?

În sfârșit pricina a treia a fost tendința de maghiarizare a diecilor care scriau documentele latinești, tendință pe care a relevat-o foarte bine S. Dragomir, *Studii din ist. mai veche a Rom. de pe teritoriul diecezei arădane*, l. c., p. 15, și *Vechimea elem. rom. și col. streine în Bănat*, l. c., p. 276. « Redactorii documentelor erau Unguri, care prin adăogarea unui *-falwa* ori *-háza* atribuiu poate în mod arbitrar, cutărei comune caracter maghiar »¹⁾. Adesea stălciau forma numelui românesc ori slav pentru ca să încerce să-i deă înfățișare ungurească (*București* > *Bokorfalwa*; *Brusturi* > *Borosdfalwa*; *Buteni* > *Bökény*; *Cucuta* > *Kakat*; *Găvoșdia* > *Kakoyesth* > *Gebesd* > *Kuvesd* > *Kövesd*); *Câmpul lui Neagu* > *Nyakmező*; *Preuteasa* > *Prantaza* > *Preiithaza* > *Prautasa* > *Drantassa* > *Prantaessa* > *Preñchhaza*; *Pietroasa* > *Petroza* > *Pijetroza* > *Petrovaz*; *Termuri* > *Czermonfalwa*; *Căprioara* sau *Căprior* > *Kaprevár*, etc.). De cele mai multe ori însă traduceau numele (*Mesteacăni* > *Masztakon*, tradus *Nyires*; *Cornia*—*Somfalu*, *Mărul*—*Almafa*, *Pipirig* > *Peperygh*, tradus *Mocsakfalwa*; *Spin*, tradus *Tövis*, etc.).

Uneori avem și interesante evoluții fonologice sau etimologii populare.

Astfel documentele ne arată că *Gruin* nu este decât o formă secundară a lui *gruñ* > *grui*, născută prin anticiparea lui *i* (*Grwn* a. 1453, 1454; *Grwon* a. 1471, *Gruny* a. 1597, 1598, *Grum* a. 1717, Pesty, *Krassó vm. tört.*, II, 1, 199—200 și *Krassó m. t.*, III, 427, 430; Csánki, *MH*, II, 39)²⁾; *Lakure* din Hunedoara a dat *Lakwra*, apoi *Lakulya* (Csánki, *MH*, V, 105); *Temerești* a avut în sec. XVI forma *Tihomerești* (Pesty,

¹⁾ Márki S., *Aradvármegye története*, v. I, Arad, 1892, p. 494.

²⁾ Fără îndoială Pesty, *A szörényi bánság és Szörény vm. tört.*, II, 67, greșește când afirmă că ung. *Kövesd* s'a schimbat în gura Românilor în *Găvojdie*. Cuvântul românesc trebuie pus în legătură cu slav. *gvozďъ* « Wald », ale cărui reflexe în toponimia slavă se pot vedea la Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, p. 251 [169], nr. 142.

³⁾ Ar putea fi și un derivat cu suf. slav. *-in* din n. pers. *Grue(a)*. Cf. în același timp și Ștefan, fiul lui « Koine (= «Câne») de Fok » (Pesty, *Krassó várm. tört.*, II, 1, 167).

Krassó vm. t., II, 2, 240)¹⁾; iar *Valeadeni*, ung. *Valeadény*, s'a numit la 1548 *Vladan*, deci *Vlădeni*, formă care în gura Ungurilor, prin svarabhakti, a putut lua forma *Valadény*, iar aceasta a fost apropiată de Români de *vale*, și astfel s'au ivit formele: *Valedeamin* a. 1572, *Vallia Denye* a. 1637, *Valedin* a. 1670, *Vallyadeni* 1690—1700, etc. (*Pesty, Krassó vm. t.*, II, 2, pp. 271—272), ș. a.

Vom urmări acum pe rând județele Banatului, având în vedere considerațiile de mai sus. Observ însă că hotarele acestor județe au variat foarte mult în cursul timpului. Pentru aceea sânt nevoit să întrebuițez ca îndreptar cartea citată a lui Csánki și să socot la Banat și Aradul, în vreme ce Zărandul îl voi trece în Bihor.

91. Voi începe cu *Timișul* și *Cenadul* (ung. *Csanád*). Cum a relevat S. Dragomir, *Studii din ist. mai vechi a Rom. de pe ter. dioc. arădane*, I. c., p. 14, istoricii maghiari constată, aproape în unanimitate, prezența încă din sec. XIII a Românilor în jud. Timiș și în special în ținutul dintre Timiș și Murăș²⁾.

Totuși ei nu sânt atestați documentar înainte de 1364, când capitlul din Csanád delimitează o moșie pentru *Cârstea*, *Negul*, *Vlaicu*, *Nicolae* și *Vasile*, fiii lui *Vasile* și nepoții lui *Zarna*, despre care documentul latinesc ne spune că «toți sânt Români»³⁾.

Toponimia însă ni-i arată în regiunea Timișului înainte de această dată.

Astfel într'un document din a. 1232 (*Cod. dipl. p. Hung.*, I, 13, și Wenzel, *CDA*, VI, 504) cetim: «vadit usque terram *Posorogh*, et inde separatur et redivit ad orientem ubi tenet meta cum terra *Ochyz* que vocatur *Szor* et vadit ad terram iobagionis castri qui vocatur *Cyzar* cuius terre nomen *Szor* item prima meta terre *Zarhet* a castro *Sarand* excepte incipit de *Crisy* ex oriente tenet metam *Vosian*». În același document este pomenită și terra *Vlma*.

Să luăm pe rând aceste trei nume.

Se știe că *Posorog* și *Vosian* au făcut parte odinioară din com. *Csanád*, apoi din *Arad* (cf. Csánki, *MH*, I, 706, 748 și 767), iar *Vlma*, după toată probabilitatea este identică cu *Ulma* din Timiș.

¹⁾ Cf. *Tehomiri* în jud. Mehedinți, care se găsește în apropiere (D. Frunzescu, *Dicț. top. și stat. al Rom.*, 478).

²⁾ Böhm Lénárd, *Délmagyarország vagyis az ugynevezett bánság külön története* vol. I, p. 160, care spune despre Români: «Ősnépe ez Temesnek» (= «sânt popor străvechiu al Timișului»); cf. și *Temesvármegye*, scriere redactată de Borovszky Samu, Budapest, p. 265; iar pentru secolul XIV: Szentkláray Jenő, *Oláhok költöztetése Délmagyarországon*, Budapest, 1891, p. 5, și Thallóczy Lajos, *Nagy Lajos és a bulgár bánság*, în *Századok*, 1900, pp. 578—615.

³⁾ Márki, o. c., I, p. 500.

Pusta *Sionda-Basarăga* este atestată în forma «terra *Bursorog*» și în *Reg. de Várad*, a. 1222 (la Endlicher, *Mon. Arpad.*, 704, art. 249; cf. și *Regestrum Varadinense*, ed. I. Karácsonyi și S. Borovszky, Budapest, 1903, p. 283, n. 4: «*Bassarag* olim pagus, nunc praedium municipio Arad ad septentrionem»); apoi într'un nume de nobil în a. 1454 și poss. *Bassarag* a. 1464, aparținând cetății *Világos* = *Șiria* din j. Arad (Csánki, *MH*, I, 767). Evident, este vorba de rom. *boșorog*, *boșoroagă* 1. «hernieux», 2. «*Scheranthus annuus*», probabil un derivat al lui *boașe*, de felul lui *ciontorog*, *șontorog* (cf. *Dict. Acad.*, I, 625), cu care probabil a fost poreclit posesorul. Forma *Basarăga* arată chiar fonetismul formei românești de genul feminin.

Având în vedere apropierea de Oradea, «villa *Zor*» din *Reg. de Várad*, a. 1214 (la Endlicher, *Mon. Arpad.*, p. 718, art. 315; forma «villa *Sorou*» a. 1213, id., ib., p. 680, art. 150, și p. 707, art. 265, poate fi numai o altă grafie a aceleiași nume) după toată probabilitatea este identică cu «terra *Szor*», care a putut face parte tot din Cenad (un *Szór* găsim, cum am văzut, și în com. Pest). Acest *Szor* este identic cu n. pers. rom. *Sor*, *Soră* < v. rom. *sor(u)* < lat. *soror*, despre care a fost vorba mai sus.

«Terra *Ulma*» din Timiș (a. 1232, *Cod. dipl. p. Hung.*, I, 13¹⁾; *Wlma* a. 1479, Csánki, *MH*, I, 763, s. v. *Váradia*, nr. 16; Lipszky, *Rep.*, I, 706; cf. și *Olma*, apă lângă satul Bosol, în regiunea Dravei, Wenzel, *CDA*, XI, 219, și cătunul și târla *Ulma* din Rădăuți, *Dict. geogr. al Bucovinei*, 231) este sigur că derivă din rom. *ulm* «Ulme» < lat. *ũl-mus*, -um.

Dacă, cum am arătat, derivă din rom. *cupă*²⁾, nu din slav. *kupa*, din «*Regestrum de Várad*» și din același document citat mai sus s'ar putea adăuga și «villa *Kupa*», întru cât și astăzi este cunoscută o pustă *Kupa* în Csanád (cf. «villa *Cupa*» a. 1226, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, p. 727, art. 348; a. 1232, *Cod. dipl. p. Hung.*, I, 13, și Wenzel, *CDA*, VI, 505). Dar această identificare nu este sigură. I. Karácsonyi și S. Borovszky, *o. c.*, p. 291, n. 3, observă cu privire la textul corespunzător din «*Reg. de Várad*»: «*Possessio episcopi Varadiensis, ut videtur, iuxta Crisium Nigrum prope Baj*» și trimite și la *Cod. dipl. p. Hung.*, I, 13.

¹⁾ Cf. și Wenzel, *CDA*, VI, 505. Explicarea lui *Koyan*, *Koyanus*, n. pers. și loc., a. 1232, ibid., am dat-o la c. 55, arătând că poate fi nume românesc, cum ar fi ori slav (pentru originea slavă este E. Moór, *Die slav. Ortsn. d. Theiszebene*, I, c., p. 118).

²⁾ Explicarea etimologică am dat-o în legătură cu *kupa* «Vertiefung» din Panonia. Cf. *Kupa*, parte din hotar în Turf, com. Ugocsa (Petrov, *Karpatoruské pomístní názvy*, etc., p. 36); *Kupelt*, parte de hotar, apă în Maramureș, Bereg (id., ib., 3, 47); *Cupele*, cătun, în Vlașca (*Marele Dict. Geogr. al Rom.*, III, 17), etc.

Tot în « *Regestrum de Várad* » a. 1220 (la Endlicher, *Mon. Arpad.*, p. 694, art. 216), ni se spune că « *Comprovinciales de Zobolch . . . impeciere de furto Jacobum de villa Onuz et Mocvodum de villa Nanas* ». I. Karácsonyi și S. Borovszky, *o. c.*, p. 266, nu pot identifica « *villa Onuz* », în vreme ce despre « *villa Nanas* » ne spun că este *Hajdu-Nándás*. Fără îndoială com. Csanád este mult mai departe de com. Szabolcs, decât com. Hajdú, și este greu să căutăm această « *villa Onuz* », al cărei nume derivă, evident, de la n. pers. românesc *Onuț* = « *Ionuț* », « *Ioniță* », tocmai în Csanád. Totuși și acolo găsim la 1247 un nume asemănător. Un document din acest an amintește « *tres terras Wonuz appellatas, que quandam (sic, = «quondam») fuerunt paratorum arcuum nostrorum in Comitatu Chanadiensis . . .* » (Ortvay T., *Oklevelek Temesvármegye és Temesvár város történetéhez*, I, Pozsony, 1896, p. 4). O poss. « *Vonucz iuxta villam Kerekeghaz adiac.* » găsim în a. 1343 în com. Arad (Csánki, *MH*, I, 781).

Pesty, *Magyarorsz. helyn.*, I, 340, mai citează, ca fiind veche, *Valye-Szák[a]*, apă în hotarul satului *Folia*, com. Timiș, « numită așa fiindcă este *sacă* ». Dar nu ne dă anul atestării.

Având în vedere că cel mai vechiu nume topic atestat din Timiș în documentele latino-ungurești este *Bisra* a. 1183 (Ortvay, *o. c.*, I, p. 1), numită mai târziu *Bizere* sau *Byzere* (cf. *Byzere* a. 1411, 1428, 1438, *Bizere* a. 1447, 1470, 1485, 1491, etc., la Pesty, *A szörényi bánág és Szörény vm. tört.*, II, 15—23, III, 105 și 107, și Csánki, *MH*, II, 28), iar azi dispărută ¹⁾, toponimicele, despre care a fost vorba mai sus, sânt într'adevăr foarte vechi și ne dovedesc că pe timpul Anonimului se găseau Români în Timiș și Csanád și, după informațiile lui, și mai înainte.

Decât *Bisra* > *Bizere* nu sânt mai vechi decât doar *Morisena*, de care mă voi ocupa mai încolo, și numele pentru care se crede că avem tradiție dacoromană. Acestea sânt *Cerna*, *Bârzava* și *Timișul*.

92. Cerna a fost identificată de cei mai mulți cu πόλις Διέονα atestată de Ptolemeu în apropiere de Viminacium, lângă Dunăre (III, 8, 10); în sec. III la Ulpianus (« in Dacia *Zernensium* colonia divo Traiano deducta », lib. I, *Dens. Dig.*, 50, 15, 1, 8, 9, vezi *CIL*, III, p. 248), pe harta lui Peutinger (*Tierna*, VII, 4); în *Notitiae dignitatum*

¹⁾ Nu cunoaștem etimologia acestui nume. Pesty, *o. c.*, p. 15—16, se gândește la srb. *biser* « *Perle* ». Cea mai veche grafie ne trimite mai curând la v.-bg. *bisrъ*, *biserъ* « *Perle* », întrebuințat mai întâiu ca nume de persoană. Melich, *A honfoglaláskori Magyarországról*, 193 și 194, n. 12, crede că este vorba de *Bistra* < slav. *bystrъ*, *bystra* « *repede* », atestată mai întâiu la 1387: fl. *Biztra* (Pesty, *A szörényi bánág és Szörény vm. tört.*, 9). Într'adevăr o *Bizere*, care ar putea corespunde actualului *Bistra*, se găsea și în Turda (Kenezius de *Byzere* a. 1437, poss. *Byzere* a. 1486, Csánki, *MH*, V, 694).

din s. IV (« *Transdierna* », stațiune pe celălalt țărm al Dunării, 42, 29); la Procopios (προκόπιον Ζέρινης, între stațiunile *Novae* și *Pontes* dela Dunăre, *De aedif.*, IV, 6); în inscripții: *Tsierna* (CIL, III, 1568; 14.468) și *Dierna* (CIL, III, 8.227, 2; 12.677) ¹⁾.

În privința etimologiei acestui nume, părerile sânt împărțite. Unii-l socot daco-geto-tracic, alții slav.

Cei dintâiu (Tomaschek, *l. c.*; Hasdeu, *Istoria critică a Românilor*, ed. II, vol. I, 272—274; Pârvan, *l. c.*; etc.) pornesc dela sanscr. *kṛśnas* « schwarz », socot potrivirea cu slav. *Černa* numai întâmplătoare (« wir halten den Anklang für zufällig », Tomaschek, *o. c.*, XXX, 2, p. 33) și văd în deosebitele grafii ale *Cernei* un corespondent daco-geto-tracic al acestuia, care avea ca sunet inițial un *č* sau ceva asemănător cu *č*, ca și *Cerna* actuală. Această explicare se întemeiază așa dar pe « ipoteza că în limba dacică va fi existat un sunet apropiat de *č*, deoarece toate transcrierile de mai sus nu fac decât să se învâртеască împrejurul acestui sunet » (Pârvan, *l. c.*).

Ceilalți identifică *Dierna*, *Tierna*, *Tsierna*, *Zerna* cu slav. *Černa*, fie pentru că au credința că Dacii vorbeau o limbă slavă, fie pentru că o socot nume dat de o populație slavă (P. I. Șaфарик, *Slavische Alterthümer*, Leipzig, 1843—44, I, 246—249, 506 și *Abkunft der Slaven*, 1827, p. 177: « Da die Lage des Ortes [Tsierna] über alle Zweifel erhaben, so ist Tsierna der Angelpunkt aller slavischen erdkundlichen Etymologie » ²⁾); Cuno, *Forschungen im Gebiete der alten Völkerkunde, Die Skythen*, Berlin, 1871, p. 234 ³⁾; C. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, II, 391; Pesty, *A szörényi bánág és Szörény várm. tört.*, II, 389—391; Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, II, 267—269; etc.).

Punându-se pe punctul de vedere al lui M. St. Drinov, expus în *Zaselenye balkanskago poluostrova Slavjanami* (= « Colonizarea prin Slavi a peninsulei balcanice »), Moscova, 1873, după care cea dintâiu apariție a Slavilor în regiunea dunăreană s'ar fi întâmplat pe la sfârșitul secolului II (cf. *Archiv. f. slav. Phil.*, XXVIII, 638) ⁴⁾, în timpul

¹⁾ Cf. Pesty, *A szörényi bánág és szörény várm. tört.*, II, 45—47, 389—391; Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, II, 267; Miller, *Itin. Rom.*, 546; Tomaschek, *Die alten Thraker*, în *Sitzungsber. d. Wien. Ak. d. Wiss.*, Phil.-hist. Cl., CXXX, II, 33 și CXXXI, I, 46, 71, 91; L. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, tome I. L'histoire, Paris, 1923, pp. 57—58; Melich, *A honfoglaláskori Magyarországról*, 189—191; Gr. G. Tocilescu, *Dacia înainte de Romani*, în *AAR*, XI—1877, pp. 602—603; V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, p. 265, etc.; A. Philippide, *Originea Românilor*, I, 323.

²⁾ J. Jung, *Römer und Romanen in den Donauländern*, 263, observă însă că în Engadin este un loc *Zernatz*, cu același radical și cu un sufix la aparență slav, cu toate că nu se poate spune că ar fi locuit vreodată Slavi pe-acolo.

³⁾ Combătut de Rösler, *Zeitschr. für österr. Gymnas.*, 1872, pp. 291—301.

⁴⁾ În același timp cu a lui Drinov se ivi și părerea opusă, după care Slavii nu s'au ivit la Dunăre înainte de sec. V și n'au trecut în Moesia înainte de s. VI d. Hr. Ea a fost susținută de Rösler, *Über den Zeitpunkt der slavischen Ansiedelung auf der unteren Donau*, în *Sitzungsber. der Wien. Ak. d. Wiss.*, Phil.-hist. Classe, Wien, 1873, și de Müllenhoff, *Deutsche Altertumskunde*, II, 89. Vezi A. Philippide, *Originea Românilor*, I, 321—324, o scurtă expunere a chestiunii.

din urmă mai ales L. Niederle susține originea străslavă a *Cernei* și a *Bârzavei*, deși alți slavisti se opun acestei păreri (cf. V. Oblak, *Eine Bemerkung zur ältesten südslavischen Geschichte*, în *Arch. für slav. Phil.*, XXVIII—1896, 228—234).

Iată care este părerea lui L. Niederle, rezumată de el însuși în *Manuel de l'antiquité slave*, Tome I: L'histoire, Paris, 1923, pp. 57—59: « Les Slaves ne sont pas arrivés tout d'un coup, à travers les Carpathes, jusqu'à la partie hongroise du Danube au VI-e siècle; mais il y sont venus dès le I-er et le II-e siècles, par petits groupes isolés, s'infiltrant parmi les Sarmates iraniens, les Pannoniens illyriens et les Daces traces; sans doute au III-e siècle leur avance, jusque là très clairsemée, est-elle devenue plus dense sous l'influence du large mouvement de migration des populations transcarpathiques, et ce fait est que, dès les IV-e et V-e siècles, la partie septentrionale du pays danubien apparaissait comme pleine de Slaves. C'est là un résultat qui n'a pu être atteint soudainement, peu avant l'époque (551) où Jordanis écrivait dans son histoire la relation précitée [p. 47, Jordanis, *Get.*, 34—35, după care locuitorii din Dacia « principaliter tamen Sclaveni et Antes nominantur »], sur laquelle se fondent ceu qui ne veulent pas admettre l'arrivée des Slaves à une date plus reculée » (pp. 58—59). Ca dovadă în sprijinul acestei teorii Niederle aduce o grupă « de noms visiblement slaves », « que l'on trouve dans la partie transdanubienne de la Hongrie, et surtout dans le Bas Banat actuel. C'est là qu'on rencontre tout d'abord, et cela depuis le commencement du II-e siècle de l'ère chrétienne, le nom de la rivière actuelle *Černa* qui se jette dans le Danube, venant du nord, près de Ršava. L'appellation de *La noire*, en face de *La blanche*, est des plus fréquent dans la nomenclature slave des cours d'eau, notamment dans la régions des Carpathes. Et cette même appellation, nous l'avons, désignant un village situé auprès de l'embouchure de cette rivière . . . » (p. 57). Urmează atestările înșirate mai sus și celelalte nume care se par că sprijinesc această teorie și de care mă voiu ocupa mai încolo.

Ceea ce trebuie să relev înainte de a trece mai departe, este că și *Cernei* îi opun documentele (s. XV—XVIII) și graiul popular o « apă albă »: ung. *Feyerwyz*, mai târziu și azi *Belareka* < slav. *bělъ*, *běla* « alb » + *rěka* « apă », rom. *Apă-albă* (Ortvay, *Magyarorsz. r. vizr.*, II, 268; Pesty, *A szörényi bándg és Szörény várm. tört.*, II, 46 și *Krassó vm. tört.*, II, 1, 63).

A. Philippide, *Originea Românilor*, I, 324, nu crede în explicarea lui Niederle, deoarece radicalul *krsn-* există și în alte limbi indoeuropene, nu numai în limbile slave și a putut exista prin urmare foarte bine și în limba Tracilor, cu un sunet inițial *ts* sau *z*, cum ne așteptăm dela o limbă « satem ».

O părere apropiată de cea a lui Philippide în privința originii numelui apei *Cerna* și al satului *Csorna*, care se întâlnește în documente, începând cu a. 1400, în sec. XV și XVI în districtul Mehadiei, și care a

fost numit cu siguranță după apa *Cerna* (Pesty, *A szörényi bántág és Szörény várm. tört.*, II, 45—47), este cea a lui Melich, care însă se încurcă în explicare din pricina că iarăși vrea să prezinte formele ungurești mai vechi decât cea românească.

După Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, 189—191 (cf. și Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 991—992), potrivirea dintre numele *Διέρνα* și *Cerna* nu este întâmplătoare, dar între ele nu este continuitate fonologică: un popor poate numi, independent de altul, o apă «neagră» ori «albă», după cum este curată, ori nu. La origine *Cerna* poate fi deci un cuvânt trac, care să însemneze «negru» (cf. despre aceasta P. Kretschmer, *Einleitung in die Gesch. der griech. Sprache*, Göttingen, 1896, p. 231), iar numele actual s'ar fi născut din cel tragic prin etimologie populară sub influența cuvântului slav *čьrna (cf. v.-bg. чьрнъ > bg. чь'рнъ, *čeren*, fem. čьrna, čěrná, etc.)¹⁾.

Numele românesc *Cerna* «poate fi din v.-ung. *Cserna*, în vreme ce actualul ung. *Cserna* ori este continuatorul ungurescului vechiu *Cserna*, ori este reprimat din rom. *Cerna*» (p. 191).

Cât privește forma *Csorna*, din slav. Črna s'ar fi dezvoltat mai întâiu o formă ung. **Csurna*, apoi din aceasta *Csorna* > *Csarna* > *Cserna*, «singurul mod în care s'ar fi putut formă» (p. 191). Cu un cuvânt după Melich forma mai veche este mai nouă.

Într'adevăr însă n'avem nevoie de aceste presupuneri. V.-bg. *Čьrna > Čěrna, fie că este slav de origine, ori este continuatorul prin etimologie populară al tracului *Διέρνα*, *Tierna*, *Tserna*, *Zerna*²⁾, a dat în românește în mod normal *Cerna*. Ung. *Cserna* poate fi deci și slav sudic și anume bulgar, dar poate fi și corespondentul românescului *Cerna*.

Vechiul *Csorna* (azi dispărut) poate fi și o formație ungurească din Čěrna (cf. slav. tele «Kalb» > slav. *Telena* > ung. vechiu *Thelena* > *Talena* > *Talana* > *Tollona* > azi *Tolna*; slav. Želna «Art Vogel» > rom. *Jelna*, ung. *Zsolna*; slav. plěva > ung. *pělyva*, *pějva*, *pělva*, *polyva* «Spreu», etc.), dar mai curând este ruteană (cf. rus. čěrenъ, fem. čěrná alături de rut. čornyj «schwarz»), știut fiind că ceva mai spre Nord de *Cerna*, dar în apropierea ei și tot în districtul Mehadiei, pe valea *Hidegpatak*, pe care o desparte de valea *Cerna* numai valea *Ohaba*, au trebuit să se găsească chiar dela apariția formei *Csorna* colonii rutene. Acolo se găsește la 1430 *Ruszká*, pe ambii țărmuri ai pârâului *Ruszkítza*, atestată și după aceasta des în documente (Pesty, o. c., II, 477—478).

¹⁾ La un nume «dacic preslav» se gândește și E. Moór, *Die slaw. Ortsn. der Theiszebene*, I. c., p. 17.

²⁾ Tragic este greu să-l socotim din pricina că în acest caz am așteptă mai curând **Cearna* (cf. Philippide, o. c., I, 324). Totuși sânt și cazuri de cuvinte moștenite în care é nu se diftonghează când în silaba următoare îi urmează un -a (cf. I. Iordan, *Diftongarea lui e și o accentuați în pozițiile -ă și -e*, Iași, 1921, p. 104). *Nu se poate afirma deci cu siguranță că fonetismul *tsiérna* > *černa* n'ar fi românesc.

Numele acesteia este o indicație de deosebit preț ¹⁾, cum pare a fi și cel al *Ohabei* însăși.

Cele mai vechi date privitoare la *Ohabe* și *Ohabițe* le avem din secolul XV. Csánki, *MH*, I, 761, 762, 763, 770, 776, II, 15, 54, V, 118 cunoaște cu totul 22 *Ohabe* și 8 *Ohabițe*; Lipszky, *Rep.*, I, 474 și II, 102, are 15; S. Moldovan și N. Togan, *Dict. loc.*, 125—126, înșiră 12; *Marele Dict. Geogr. al Rom.*, IV, 554—555, numai 4 (cf. și C. Diaconovich, *Enciclopedia Română*, III, 445, și D. Frunzescu, *Dict. top. și stat. al Rom.*, 328). O statistică a lor a făcut S. Dragomir, *Dacoromania*, I, 149; alta Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 185. După Dragomir se găsesc: 7 *Ohabe* și 6 *Ohabițe* în Timiș și Caraș-Severin, 2 *Ohabe* și o *Ohabiță* în Arad, 10 *Ohabe* și mai multe *Ohabițe* în Hunedoara, unde pe la 1440 li se zicea ungurește *Szabadfalva* sau *Szabadfalva* (cf. germ. *Freiung*; v.-ceh. *lhota*, *lhôta* «privilegium, Freiheit», slovac **lhota* > *Lehota*, pol. *wola* — rut. *vol'a* «Freigrund»), 9 *Ohabe* în Oltenia (Dolj, Gorj, Mehedinți și Vâlcea).

Numele *Ohabei*, dim. *Ohabiță* > ung. *Ohába*, *Ohábicza* este de origine slavă, având același radical *chabi-* ca și verbul *ochabiti se* «sich enthalten», «se abținere». Substantivul *ochaba* înseamnă «scutire», «exemptio», «immunitas» și cu acest sens se găsește numai în documentele muntene scrise slavonește din sec. XIV—XVII ²⁾. Dreptul *ohabnic* privind proprietatea pământului, *ohaba* a pătruns și în toponimie. Dar, cu toate că *Ohabele* și *Ohabițele* ne întâmpină mai mult în părțile sudice ale Transilvaniei, în Banat și Oltenia, totuși instituțiunea ei, cum ne arată formele radicalului lor păstrate în celelalte limbi slave, pare a fi mai curând de origine slavă nordică (cf. v.-rus. *o-chabiti* «entfernen, beseitigen», — *sja* «sich entfernen, sich vor etw. hüten», rut. *o-chábyty ša čohóš* «eine Sache vergessen, verlieren», «sich enthalten», s.-cr. dial. *habati se* «sich hüten», *habati* «achtgeben», v.-ceh. *o-chabiti sě čeho* «etw. meiden, sich enthalten», la Berneker, *SEW*, I, 381), cum se va vedea că este probabil și *Streiu*, lângă care se găsește o *Ohabă* în Hunedoara (cf. în același județ și *Ruși*); cum este cu siguranță *crainicul* (< slav. *kraj* «district»), din care avem *Crăniceștii* de lângă *Marginea* Timișului, *Krajníkfalva*, în Bihor (Lipszky, *Rep.*, I, 349), *Crainic* și *Crainici* din Mehedinți, *Crăinicieni* din Dorohoiu, alături de *Crainicovo*, ung. *Karaynokfalva*

¹⁾ Însuși Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 163, pune în legătură numele apei, muntelui și satului *Rusca*, ung. *Ruszka*, cu rut. *ruskij*, *ruška*, *ruške*, rus. *ruszkij*, *ruszkaja*, *rusškoje*. Și într'adevăr, cum ne arată și *Ruși*, ung. *Russ*, mai vechiu *Oroszfalu* de pe Streiu (j. Hunedoara), etimologia propusă pentru *Rusca* și *Ruschița* de E. Moór, *Die slaw. Ortsn. der Theiszebene*, I. c., pp. 133—134 (< *rud'ska*, derivatul lui *ruda* «Erz») nu este de loc sigură. Aceasta cu atât mai mult că documentele nu ne-au păstrat nici o formă cu *-d-* (cf. *Gladska* < *Galacška*).

²⁾ I. Bogdan, *Ohabă—Ohabnic*, în *Convorbiri Literare*, XL—1909, pp. 295—299; cf. și S. Dragomir, *Dacoromania*, I, 149—150, și Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 185—187.

a. 1391 — 1396 și *Karaynokháza* a. 1389 din Maramureș (Csánki *MH*, I, 449)¹⁾; cum este *Murony* din Timiș, Békés și Hunedoara, care poate derivă din *muroniu* < *moroniū* (> *moroiu*) < slav. *mora* «Alp» + suf. *-oniū* > *-oiu* (altfel Pais, *M. Nyelv*, XXIV, 46—47, vezi Békés, c. 131), cuvânt întrebuintat, cum îmi comunică S. Pop, aproape exclusiv în Banat și în Nordul Transilvaniei (cf. și Tiktin, *DRG*, 1009, și Bogrea, *Dacoromania*, I, 265 — 266), și *Zehla*, azi *Silha*, ș. a.

93. Al doilea nume de felul celui al *Cernei* este al *Bârzavei*, afluentul Timișului.

Bârzava se crede că continuă vechiul *Bersovia* de pe drumul dinspre Viminacium spre Sarmizegethusa (*Tabula Peut.*, VII, 3; Priscianus, VI, 13 din Traiani *Commentar. de bello Daciae*, lib. I), ed. Putsch, p. 682, și *CIL*, III, 247: «Inde *Berzobim* Aizi processimus», unde *-m* probabil este forma de acuzativ latină; Geogr. Ravenn., *Cosmographia*, IV, 14)²⁾.

Și pe acesta unii (Hasdeu, Tocilescu, Tomaschek, Pârvan, Ortway, etc., *l. c.*) îl consideră daco-geto-trac, fără a se uni în privința radicalului din care-l derivă; alții (Šafařík, Niederle, *l. c.*) slav. Pentru Niederle acest nume este chiar «tot așa de expresiv» slav ca și al *Cernei*, derivând din slav *брѣзь* «repede», «iute» (p. 58).

Philippide își păstrează și față de *Bârzava* (*Bârza*) atitudinea manifestată față de *Cerna*, intru cât și radicalul *bhreg-* și *bhers-* se găsește și în alte limbi indoeuropene, afară de cele slave, deci originea tracică a *Bersoviei* nu este exclusă. Totuși «vechiul *Berzava* (cum va fi sunat în realitate cuvântul în loc de stâlcitele *Bersovia*, *Berzobis*) trebuia să sune în românește *Bârzăia*» (p. 324).

¹⁾ Vezi S. Dragomir, *Dacoromania*, I, pp. 150—155, de unde relev: «Întinderea geografică a crainicilor dovedește că obârșia lor trebuie căutată la nordul teritoriului etnic românesc, acolo, unde prin atingerea cu elementul malo-rus, a putut intra această instituție în organizația noastră veche». «Faptul, că găsim instituția Crainicilor înjum. II a sec. XIV deja în sudul Murășului și totuși mai târziu rămâne limitată la un anume teritoriu pare a vorbi pentru un împrumut mai vechiu, într'o epocă, în care, părțile nordice ale Ardealului cu Bihorul și cu regiunile muntoase până la Murăș, aparțineau unei formațiuni de stat slavo-român. De aici instituția crainicilor s'a putut întinde ceva mai târziu și asupra Bănatului, unde, până în sec. XV, știm că există o organizație puternică a districtelor românești» (pp. 154—155).

²⁾ Šafařík, *Slavische Alterthümer*, I, 506; Hasdeu, *Columna lui Traian*, 1877, p. 90; Gr. G. Tocilescu, *Dacia înainte de Romani*, p. 601; Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, I, 127 și 167; Pesty, *Krassó vm. tört.*, II, 1, pp. 39—41; Tomaschek, *Die alten Thraker*, I, c., II, 2, p. 59; Miller, *Itin. Rom.*, 544; Pârvan, *Getica*, 270; Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, I, 58; Melich, *A honfoglaláskori Magyarországról*, pp. 71 și 188—189; A. Philippide, *Originea Românilor*, I, 323—324. C. Patsch, *Banater Sarmaten*, în *Anzeiger der Ak. der Wiss. in Wien*, Phil.-hist. Kl., 62—1925, p. 215, spune: «In der topischen Nomenklatur deutet auf das Nachleben der alten Bevölkerung u. a. der Flussname Bersava, eines Nebenflusses der Temesch, an dem der Ort Bërzobis oder Bersovia gelegen hatte,» iar în notă dă atestările; cf. și E. Moór, *Die slav. Ortsn. der Theiszebene*, I, c., p. 16.

Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, 188—189, urmărește formele *Bârzavei* și în documentele latino-ungurești, găsind: *Burzva* a. 1247 (Wenzel, *CDA*, VII, 244); *Burzua* a. 1270 (Knauz, *Mon. eccl. Strig.*, I, 583); mai târziu: *Borzva* sau *Borsva* a. 1256 (Wenzel, *CDA*, VII, 429), *Borzua* s. XIV (Csánki, *MH*, II, 117); apoi *Borza*, cf. *Borzafew*, de *Borza* s. XIV și XV (Pesty, *A szörényi bánág és Szörény várm. tört.*, III, passim, și *Krassó vm. tört.*, II, 1, pp. 39—41 și 72—73; Csánki, *MH*, II, 117). Azi i se zice ungurește *Berzava*. Adaogă apoi că, deși se găsec nume topice *Burzva* > *Borzva* > *Borza* și în alte părți (cf. în Sătmar, Csánki, *MH*, I, 472, 489; în Gömör, Csánki, *MH*, I, 238; în Sălăgiu; în Arad, lângă Hodoș: «iuxta *Burzua*», Csánki, *MH*, I, 772; în Baranya, *Cod. dipl. dom. com. sen. Zichy*, VI, 614; în Vas(?) a. 1368: «inter fluvium *Borzua* et Fizegh», Csánki, II, 748) și, astfel, *Borza* (rom. *Bârzava*, *Bârza*) din Banat ar putea fi de aceeași origine cu celelalte (forma românească în Arad este tot *Bârzava* sau *Bârzova*, ung. *Berzava*!), totuși crede că ar fi greșit să se despartă numele acesteia de cel al vechii *Bersovia*, *Bersobis*. Numele *Bârzavei* bănațene ar fi dacic. El nu ne-ar fi rămas direct, ci prin mijlocirea altei limbi.

În aceasta a trebuit să aibă forma **Brzava*, căci numai din aceasta se pot explica formele vechi ungurești *Burzava*¹⁾ > *Burzva* > *Borzva* > *Borza*.

Din același izvor, din care este numele unguresc, s'ar fi născut și românescul *Bârzava*. Când vechiul nume unguresc ar fi început să se uite prin sec. XVI—XVII, s'ar fi împrumutat din acesta numele ung. *Berzova* (cf. Hunfalvy, *Magyarorsz. ethnographiája*, 381) și *Berzava*, srb. *Berzava*, germ. *Bersava* (Lipszky, *Rep.*, I, 54) și cea literară lat. *Berzava*.

Melich admite că limba, care a mijlocit numele unguresc și pe cel românesc, a fost limba slavă din regiunea Murășului, dar ea n'a făcut decât să-l mijlocească. **Brzava* în această limbă nu eră un element băstinaș, ci împrumutat, căci din slav. **bъръзъ* «repede», «iute» (cf. srb. *bъrз*, kaj-kr. *běrz*, rus. *borz*, *borzá*) nu mai avem alte nume topice derivate cu sufixul *-ava*.

În acest punct Melich lovește dincolo de țintă, căci, chiar dacă limba slavă n'a fost în cazul *Bârzavei* bănațene decât mijlocitoare, nu este adevărat că nu mai avem alte derivate din **bъръзъ* cu suf. *-ava*. Așa a fost derivată doar *Bârzava* sau *Bârzova*, ung. *Berzova* din j. Arad și o *Brzava* pe Valea Lim-ului.

Apoi, dacă forma românească nu poate fi explicată decât dintr'un intermediar slav *Brzava*, toate formele ungurești, atât cele vechi: *Burzava* > *Burzva* > *Borzva* > *Borza* (cf. rom. *Rumân* > ung. *rumuny*; rom. *fărtat* sau *fărtat* > ung. *fortát*; rom. *vârcolac*, plur. *vârcolaci* >

¹⁾ Cf. această formă la Wenzel, *CDA*, XII, 646, a. 1299, fără a se putea preciza din ce regiune este.

ung. *varkulács*, etc.), cât și cele mai nouă: *Berzava* sau *Berzova* (cf. rom. *bârsan* > ung. *berszán*) se pot explica foarte bine din rom. *Bârzava*. Cum vom vedea, la fel s'a dezvoltat din punct de vedere fonologic și *Bârsa*, ung. *Barcza*, sâs. *Burtza* sau *Burzenland*.

94. Al treilea nume este cel al Timișului.

Timișul (ung. *Temes* > germ. *Temesch* și srb. *Tàmiš*) a fost identificat cu formele vechi: *Τιβουίς* (Herodot, IV, 149); *Τιβιοκος*, și localitatea de lângă el: *Τιβιοκον* (Ptolemaeus, *Geographia*, III, 8, 1); *Tiuisco* (*Tabula Peutingeriana*, VII, 4); *ὁ Τιφίνας* (Priscus, *Excerpt. de legat.*, p. 183); *Tibisia* (Iordanes, *De origine actibusque Getarum*, c. XXXIV); *Tibisia*, și localitatea de lângă el: *Tibis* (Geographus Ravennas, *Cosmographia*, IV, 14, sec. VII); în inscripții *Tibissus* (Miller, *Itin. Rom.*, 496, 544, 549)¹⁾.

Forma *Τιμήσις* sau *Τιμήσις* întâlnită la Const. Porphyrogenetos (912—959), *De adm. imp.*, 40, este cea dintâiu atestare a formei actuale, corespunzând întocmai lui *Timiș*, și fiind, cum a arătat Melich, *Tisza—î Timiș*, în *Magyar Nyelv*, XIX, 37—38²⁾, o grecizare a acestei forme pe care el o socotea veche ungurească.

În documentele latino-ungurești găsim: castrum *Tymes*, *Temes* a. 1212 (Fejér, *CD*, III, 1, p. 124), a. 1266 (id. ib., IV, 3, p. 342), etc.; fl. *Tymus* a. 1279 (Endlicher *Mon. Arpad*, 561; după Ortway, *Magyarország. r. vizr.*, II, 252, și mai înainte: a. 1247, Wenzel, *CDA*, VII, 244; a. 1256, id., ib., VII, 429); com. *Temesiensis*, *Tymisiensis* a. 1247 (Wenzel, *CDA*, VII, 220, 222), a. 1256 (id., ib., VII, 431), etc.

Timișul din Banat nu este un nume izolat. O vale *Timiș*, ung. *Tömös* se găsește în jud. Brașov: aqua *Timis* (a. 1211, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 12; a. 1223, id., ib., I, 23); *Temes* a. 1366 (id., ib., II, 243); *Tömös*, *Tömöscher-Pasz* (Lipszky, *Rep.*, II, 149)³⁾. O localitate *Temes* se găsește în com. Nitra, în apropiere de *Bella-Valaszka* (Lipszky, *Rep.*, I, 676, și *A m. kor. orsz. helységnévtára*, 1888, p. 681). O «terra *Temes*» a fost dăruită încă la 1183 de Geza II lui Paul «de genere Chaak» (Wenzel, *o. c.*, 148).

Un plai *Timeș* se găsește în Bacău (D. Frunzescu, *Dict. top. și stat. al Rom.*, 485).

Afară de acestea avem următoarele derivate cu radicalul *Timiș*: *Temeșești*, ung. *Temesest*, j. Arad, și *Temesecz*, com. Torontál (Lipszky, *Rep.*, I, 686; *A m. kor. orsz. helységnévtára*, 1888, p. 681); apoi *Timișești*,

¹⁾ Cf. Tomaschek, *Die alten Thraker*. II. în *Sitzungsber. d. Wien. Ak. d. Wiss.*, Phil.-hist. Cl. CXXXI. 97; Ortway, *Magyarország. r. vizr.*, II. 252—256; V. Pârvan, *Getica*. 262; Melich, *A honfoglalás kori Magyarországnak*. 22—23, etc.

²⁾ Cf. și *Über den ungarischen Flussnamen Tisza*. Teiss. în *Streitberg.—Festgabe*, Leipzig. 1924. pp. 262—266.

³⁾ Pe acesta îl identifică unii cu *Τιβιοκον* atestată la Ptolemaeus, *Geographia*. III, 10, 12 în Moesia inferior (cf. Holder, *Altcelt. Sprachschatz*. s. v. și Melich, *A honfoglalás kori Magyarországnak*. 59. n. 10).

sat în jud. Neamțu (*Marele Dicț. geogr. al Rom.*, V, 600; atestat începând cu a. 1458, cf. I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913, I, 20, 21, 147, 264, 265); *Timișești*, cătunul *Crăstienestilor* din jud. Suceava, la gura Neamțului (D. Frunzescu, *o. c.*, p. 484; atestat la a. 1470, I. Bogdan, *o. c.*, I, 145, 147); *Temșani*, com. rurală în Gorj (*Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, V, 600).

Și în privința *Timișului* din Banat și a raportului lui față de formele vechi citate mai sus părerile sânt împărțite. De ex. Tomaschek (*l. c.*) le crede pe acestea « der dakische Name des Temes », cu sensul de « buschreiche » (cf. sanscr. *stibhi* « Büschel, Busch »). Cuno (*o. c.*, p. 247) trimite la un radical sanscr. *tim-* « ud », care se găsește și în limbile slave. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 54, îl derivă dintr'un radical celtic *tam-* « sich ausbreiten » + celt *isc* « Gewässer ». În sfârșit E. Moór, *Die slaw. Ortsn. der Theiszebene*, *l. c.*, p. 131, îl derivă din slav. *Тъмѣиш* < *Тъмѣиш* « Finster(wasser) » < *тъма* « tenebrae », cu -š străvechiu și cu *b* > *m* născut « durch slawische Volksetymologie ».

Este sigur că în cazul *Timișestilor* și *Temeșestilor*¹⁾, precum și al unora din numirile topice *Timiș*, *Timeș*, ung. *Temes* sau *Tömös*, avem a face cu un nume de persoană (cf. *Temes*, n. pers. a. 1215 în Bihor, *Reg. de Várad*, art. 281, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, p. 710; « familiaris vaivodae Stephani », a. 1373, Zimmermann—Werner, *Urk.*, II, 403), și anume un derivat cu sufixul slav -iш, -eш, din ipocoristicul *Tim*, *Timu*, *Tima* al lui *Timofteiu* (*Tym*, « possessor vinearum » a. 1198, Wenzel, *CDA*, VI, 194; *Tima* « filius ancillae », a. 1211, id., ib., I, 109; *Tima*, a. 1220, *Reg. de Vár.*, art. 58, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, p. 654; *Tyma* a. 1238, id., ib., VII, 63; a. 1275, id., ib., XII, 161; a. 1260, Fejér, *CD*, IV, 3, p. 19, etc.)²⁾, din care este numele satului *Timafalva* din Odorheiu (Lipszky, *Rep.*, II, 147; Lenk, *o. c.*, IV, 258).

Așa poate fi numele *Timișului* din Brașov, a *Timeșului* din Bacău și a *Temes-ului* din Nitra, regiuni locuite de Români, împrejurare, care dovedește că, deși în definitiv slav, numele *Timiș* trebuie să fi fost des întrebuințat și la Români.

În ori ce caz trebuie să reținem faptul că forma cu -i-, deci cea românească, este mai veche, nu numai pentru că așa apare numele mai întâiu în documente, ci și pentru că radicalul, din care derivă el, are -i-. Forma ungurească *Temes* > *Tömös* este ulterioară.

Cât privește *Timișul* din Banat, chestiunea este mai complicată și mai delicată.

Numele actual al acestuia cu greu poate fi despărțit cu totul de vechile *Τίβριος*, *Τίβρισκος*, *Tibissus*, *Tibisia*, *Τιβήσας*, chiar și dacă

¹⁾ Pentru funcțiunea sufixului -ești, care arată originea dela o persoană cf. *Albu* > *Albești*, *Bucur* > *București*, *Bunea* > *Bunești*, etc. (vezi și G. Pascu, *Sufixe rom.*, 68).

²⁾ Pentru identificarea ipocoristicului trimit la bg. *Timo*, fem. *Tima* (Weigand, XXVI.—XXIX. *Jahresbericht*, 131).

nu putem preciza care este radicalul acestora și ce înseamnă el, și cu toate că fonetismul nu-i românesc (cf. A. Philippide, *Originea Românilor*, I, 457).

Rămâne să cercetăm cum trebuiesc cetite aceste forme pentru ca să putem judecă apoi dacă le-am moștenit în actuala formă *Timiș*, ori ne-au fost transmise printr'un intermediar.

Este sigur că *-is*, *-os*, *-us*, *-ia* și *-as* din formele citate nu sânt decât terminațiuni greco-latine, adause de scriitorii respectivi, ca și *-is* sau *-ης* din *Τιμῆσις* sau *Τιμῆσης* al lui Const. Porphyrogenetul, care, cum am amintit, reproduce *Timiș*-ul cronicelor ungurești, și este deosebit de instructiv în privința felului cum trebuie citite grafiile vechi ale acestui nume.

Τιμῆσις sau *Τιμῆσης* al lui Constantin Porphyrogenetul, care reproduce pe *Timiș*, ne arată că sunetul dinaintea terminațiunilor amintite a putut să nu fie *s*, ci *ș*. Grafia *Tibisia* ne arată apoi că acest *-ș* eră înțeles de străini ca *-ši* sau, mai bine, *-š*. *Š* deci nu eră simțit final, ci intervocalic, cum eră și redat grafic¹⁾.

Lucrul stând astfel, chestiunea păstrării lui *-s* final în traco-dacă, pe care a dovedit-o P. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, 220—236, și la care trimite Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, 23 și 29, n. 3, în legătură cu numele *Timișului*, ne interesează mai puțin în acest caz decât existența în limba traco-dacă a lui *-ș* și păstrarea acestuia când eră final.

Ne interesează și mai puțin dispariția lui *s* final din limba latină, de care face mare caz Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, 55—57, și *Revue des Études hongroises*, VI—1928, p. 267, care aplică cu totul greșit ceea ce se știe despre acesta.

Cum se poate întrebuința analogia lui *tres* > *trei*, *tempus* > *timp*; *Iovis*, *Martis* [dies] > *Țoi*, *Mărți*; *civitatēs*, *hominēs* > *ce-tăți*, *oameni*; *cantas* > *cânți*, *credis* > *crezi*, etc., pentru ca să se dovedească că formele *Τιβίσις*, *Τιβιονος*, *Tibisia*, *Grisia*, *Μάριος*, *Marisia*, etc., ar fi dat **Tie* sau **Ție*, **Gri* sau *Greī* și **Măre* sau **Mare* etc., este de neînțeles la un filolog cu pregătirea lui Melich. Poziția acestor forme este doar ca în *fūsus*, *grassus*, *grössus*, etc., din care avem *fus*, *gras*, *gros*, etc., ori chiar ca în *caseus* > *caș*, *cerēsius* > *cireș*, etc., deci *s* și *ș* trebuia să se păstreze²⁾.

¹⁾ Numai în acest sens se poate afirma că numele *Timișului* antic eră în gura indigenilor cuvânt de două silabe (cf. Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, 22—23, și C. Diculescu, *Die Gepiden*, I, 89).

²⁾ În ori ce caz, întrebuințând astfel legile fonetice, Melich nu prea are dreptul să citească altora din P. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, p. 241: «Wer lautgeschichtlichen Studien fernsteht, lässt sich freilich durch phonetische Argumente schwer überzeugen: sie sind aber, weil sie von subjektiven Anschauungen unabhängig sind, gerade die allerschlagendsten». De geaba cunoaștem însă legile fonologice dacă le aplicăm subiectiv și greșit. Încă un exemplu ne dă E. Moór, *Die slav. Ortsn. d. Theiszebene*, I. c., 131, pentru cazul că am admite, împreună cu Melich, că numele *Timișului* ar fi avut, înainte de a intra

În nume, cum sânt *Criș*, *Mureș*, *Someș*, *Timiș*, acest -ș, după credința celor mai mulți, a fost sufix. Într-o lucrare, publicată în « *Zeitschrift f. Ortsnamenforschung* », I—1926, P. Skok a arătat că sufixul alcătuit de ș final — pe care-l identifică cu terminațiunea locativului plural ce apare și la Albaneji ca -š (p. 86) — se găsește în *Brendisium*, nume de origine mesapică, care nu poate fi despărțit de *Brenda*, precum și în vechiul *Tauresium* din Macedonia, care dăinuiește, fără sufix, în s.-cr. *Taor* (p. 85).

Iar Pușcariu, *Dacoromania*, IV, 1369, adaogă: « Nu putem ști dacă ceea ce Latinii transcriau prin -esium avea la Traci, de fapt, această rostire sau dacă pronunțarea era mai de grabă un fel de s sau ș, pe care numirile românești îl conservă până astăzi. Divergențele în transcrierea grecească sau latinească, la numirile râurilor pomenite la scriitorii vechi, poate fi considerată și ea ca un indiciu despre o rostire palatală a lui s. Ceea ce mi se pare mai presus de orice îndoială, e existența acestui sufix în numiri de localități traco-ilirice; nume ca *Canusium*. *Genusia*, *Pandosia*, *Venusiae*, citate de P. Skok după *Thesaurus*, ne fac să credem că sufixul acesta era obișnuit și cu alte vocale decât e ».

Și V. Pârvan crede pe -ș din numele topice amintite de origine getică și redat numai grafic de străini cu -s sau -sius (*Considerațiuni asupra unor nume de râuri daco-scitice*, în *AAR*, s. III, t. I ist., București, 1923, pp. 14—16, în legătură cu numele *Argeșului*, și *Getica*, București, 1926, passim; cf. și V. Motogna, *Rev. ist.*, XIII—1927, nr. 10—12, p. 366).

Putem spune aproape cu siguranță că nici *b* intervocalic din *Τίβριος*, *Τίβριονος*, *Tibissus* și *Tibisia*, precum nici *φ* din *Τιφίνοας*, nu trebuie cetit *b* și *ph* sau *f*.

B intervocalic nu ne-ar fi putut rămâne în românește, ci ar fi dat mai întâiu -v-, apoi ar fi dispărut: *tibi* > *ție*, *nobis* > *nouă*, *caballus* > *cal*, *scribo* > *scriu*, *scribit* > *scrie*, etc.

B intervocalic n'ar fi putut da -m- nici în vreo limbă slavă, care ni l-ar fi mijlocit, iar o mijlocire germană estică (goto-gepidă), și mai ales bulgaro-turcă, ori cât ar dori-o Melich (*A honfoglaláskori Magyarországnak*, 24), este exclusă, cât timp nu se poate întemeia și pe alte nume proprii și cuvinte.

B și *F* din formele citate, după toată probabilitatea, trebuie cetite *m*.

Cât privește formele cu -b-, P. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, 236—237, a arătat că o particularitate a limbii traco-dace, ivită în cursul evoluției ei, a fost schimbarea lui *b* în *m*.

În ungurește -s final: « in Ung. ist. [slaw.] -s im allgemeinen erhalten geblieben, höchstens ist daraus -z oder -c geworden, aber -s [=š] nie », iar presupunerea că -s din nume ca *Márus* = *Mureș*, etc., s'ar fi schimbat în ungurește în -s [=š] (după analogia lui *Nád-as*, *Gyep-es*, *Rdk-os*), « ist nur eine linguistische Verlegenheitshypothese, denn keiner unter diesen Fluszn. gibt einen Sinn im Ung. ».

Dacă grafia *Τιμησους* sau *Τιμησης* a lui Constantin Porphyrogenetul față cu *-b-* din grafiile antice, după părerea lui Melich (o. c., p. 23), n'ar dovedi singură prea mult, deoarece este relativ târzie și reproduce *Timiș*-ul cronicelor ungurești, ea dovedește mult mai mult împreună cu *Μουσέος* = *Museus* din *Acta Sancti Sabae Gothi* (*Acta SS.*, p. 968), relevat de Tomaschek, *Zeitschrift für österreichische Gymnasien*, 1872, p. 150, și *Die alten Thraker*, II, 2, în Sitzungsber. d. Wiener Ak. d. Wiss., Phil.-Hist. Cl., XXXI, 95 (cf. și: Xenopol, *Ist. Rom. din Dacia Traiană*, ed. I, vol. I, pp. 301—302, unde se citează textul după *Συναξαριστής Νικοδήμου Ἀγιορείτου, Ἐν Κορυσταντινόπολει*, 1845, IX, p. 55; V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului dacoroman*, București, 1911, p. 156 ș. u., și *Contribuțiuni asupra unor nume de râuri daco-scitice*, pp. 11—12; A. Philippide, *Originea Românilor*, I, 723).

În locul citat din *Actele Sfinților* ni se spune cu privire la Saba «Goticul» că în ziua de 12 Aprilie 372 a fost înecat în râul *Μουσέος* de agenții executorii ai persecuției lui Athanarich împotriva creștinilor din regatul său. Știrile privitoare la Saba sânt contemporane și autentice, așa că nu poate fi nici o îndoială în privința localizării pe hartă a râului despre care este vorba.

Identificarea lui *Μουσέος* cu Buzeul sau Buzăul o admite și L. Niederle, *Slovanskí starožitnosti*, Praga, 1902, II, 1, p. 30 (cf. și Pârvan, l. c.).

Grafia *Μουσέος*, în loc de *Μπουσέος* = *Βουσέος*, s'a putut naște nu numai pentru că *β* grecesc începuse să se rostească *v*, iar *b* străin să fie redat prin sunete apropiate (*m*, *p*, *mp*)¹⁾, ci și pentru că *b* traco-dac evoluase la *m*. Iar fiind săvârșită această evoluție, a putut interveni, în formele cu *b* ale *Timișului*, fenomenul «reconstrucției» sau al așa zisei «scrieri inverse», care se ivește ori de câte ori două sunete ajung să se confunde în evoluția lor²⁾.

¹⁾ Și astăzi redarea lui *b* străin în grecește se face la fel (cf. turc. *bej* > gr. *μπέης* *barca* > *μπάρκα*, la A. Thumb *Handbuch der neugriechischen Volkssprache*, Strassburg, p. 14, art. 4).

²⁾ P. Kretschmer, *Einleitung in die Altertumswissenschaft*, I. Band, 6. Heft, *Sprache*, Leipzig und Berlin, 1923, p. 17, ne dă câteva exemple clasice de astfel de «Rekonstruktion» sau «umgekehrte Schreibung». După ce diftongul *ai* grecesc s'a desvoltat în *e*, și prin urmare s'a confundat cu *ε*, a început să se scrie *ai* în loc de *ε*, de ex. *ὑπαίς* în loc de *ὑπέε*, *βαβειώσω* în loc de *βεβαιώσω*, *χαίραι* în loc de *χαίρε*. În latinește, deoarece se scria *homo*, dar după dispariția lui *h* se rostiă *omo*, a început să se scrie *homo* în loc de *emo*, *Horcus* în loc de *Orcus*, etc.; după dispariția lui *n* înainte de *s*, a început să se scrie *n* înainte de *s* unde n'a existat nici odată: *occansio* în loc de *occasio*, *Crensens* în loc de *Crescens*, ș. a. m. d.

Cât privește exemplele de trecerea lui *b* în *m* în românește, înșirate de D. Onciul, *Teoria lui Rösler*, în *Conv. Lit.*, XIX—1885, p. 184, n. 1, ele nu pot fi avute în vedere, deoarece nu cuprind *b* intervocalic decât doar *p r a e b e n d a* > *premândă*, care însă a putut fi influențat de *comândă*, *comândare* < lat. *com m e n d o* (cf. Philippide, *Originea Românilor*, I, 744—745).

Grafia *Drobeta*, la Ptolemaeus *Δροβητης*¹⁾, ne arată, după părerea lui C. Diclescu, *Die Gepiden*, I, 86, că în limba dacică există și particularitatea dialectală a rostirii lui *b* ca *φ* sau, mai bine, a evoluției lui *b* la *φ*, iar în acest caz se explică prin « scriere inversă », împreună cu « falsă etimologie », și grafia *Τιφῆας* a *Timișului*²⁾.

Astfel, întocmai cum *Μουσεός* (de care Melich evită să se ocupe în lucrarea sa), poate fi cetit *Βουσεός* = *Buseos*, *Buseus* sau chiar *Buseu*, *Buzeu*, tot așa grafiile *Τίβριος*, *Τίβρισκος*, *Tibissus*, *Tibisia* și *Τιφῆας* pot fi cetite *Timiș*.

Ori care ar fi fost radicalul traco-dacicului *Βουσεός* (Tomaschek, *l. c.*, trimite la trac. **bhuǵ-* « a îndoi »; Pârvan, *Contribuțiuni asupra unor nume de râuri daco-scitice*, 12, la *buz-* sau *bûza* din n. pers. *Βύας*, *Βύης* și *Βύος*, foarte obișnuite la Traci; iar P. Papahagi, *Dunărea*, I, Silistra, 1924, pp. 179—181, la rom. *buză* « Lippe », alb. *buzë*, idem, fără a putea explica satisfăcător suf. *-eu*, *-ău*), și ori ce a însemnat el, Slavii (ruso-ruteni) la venirea lor, l-au interpretat ca *Βοζον* < *Бѡзѡн* < *бѡзъ* (cf. rus. *божъ*, rut. *бож*, bg. *бѡзъ*, s.-cr. *baz*, ceh., pol. *bez*, etc.) « Holunder », « sambucus » + suf. top. *-ovъ*, cum ne arată clar decalcul din numele unguresc *Boza*, *Bodza* < *bodza*, *boza* « Holunder », « sambucus » (< rus., rut. *божъ*) al *Buzăului* (cf. « inter *Bozam* et *Prahow* » a. 1358, Zimmermann—Werner, *Urk.*, II, 153; *Boza*, Lipszky, *Rep.*, II, 22; *Bodzafordulása*, id., ib., II, 19; *Bodza*, Lenk, *Lex.* I, 156 ș. u.).

Românescul *Buzeu* sau *Buzău*³⁾ poate fi deci atât continuătorul tracicului *Βουσεός*, cât și al intermediarului ruso-slav *Βοζον* < *Бѡзѡн*. Și în cazul din urmă el este mai aproape de original decât ung. *Boza*, *Bodza*, din care nu putea să se nască⁴⁾.

Tot așa stăm și cu *Timișul*. Ori care ar fi fost radicalul lui și ori ce ar fi însemnat el, din moment ce se rostiă în traco-dacă *Timiș*, sau aproape

¹⁾ Cf. și Pesty, *A szörényi bántág és Szörény vm. tört.*, II, 518, care trimite la Mannert, *Geographie der Griechen und Römer*, vol. III, și Gr. G. Tocilescu, *Dacia înainte de Romani*, *l. c.*, p. 603.

²⁾ Vezi și astfel de exemple la P. Kretschmer, *l. c.*: după analogia lui *ὄνυμαχος* în loc de *σύμμαχος* s'a scris și *ἐργαμύατεν* în loc de *ἐργαμύατεν*, *ὄνμασι* în loc de *δύμασι*, *ἐνμαυήλ*, etc. Tot așa la Romani: *Inlyricum* după analogia etimologicilor *inlustris*, *conlegium* alături de *illustis*, *collegium*; la noi: *înblu* < *a m b u l o*, *înpătrat* < *i m p e r a t o r* etc. după analogia compuselor cu pref. *în-*.

³⁾ Atestat mai întâiu în formele: *Бозеѡ* a. 1432, *Бѡз[еѡ]* a. 1476, *Бѡзѡв* a. 1482—87, « in opido . . . Busso » a. 1470 (I. Bogdan, *Doc. priv. la rel. Tării-Rom. cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, pp. 50, 98, 192, 329).

⁴⁾ Cf. P. Skok, *Slavia*, VIII—1929, pp. 730—731: « *Buzeu* nous montre même le phonétisme ukrainien. C'est simplement l'adjectif de *бѡзъ* « sureau » > *бѡзѡнъ* » (cf. și *Sur quelques noms de lieu d'origine ukrainienne en Roumanie*, publ. în *Zbornik zakhodoznanstva* = « zbornic pentru cunoașterea Apusului » vol. II, Kiev, 1930). După G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 113: « wahrscheinlich nur volksetymologisch angelehnt an uraltes urk. 372 *Μουσεός* »; după G. Weigand, XXVI.—XXIX. *Jahresbericht*, 80—81, din bg. (nu rut.) *Bozovo* « Ort wo Attich wächst » (cf. *Bozovici* în Banat). Greșit Ios. Bălan, *Numiri de localități*, Caransebeș, p. 70: « slav. *buzov* « sărat ».

în acest fel, Slavii, care s'au așezat cu timpul pe malurile lui, au putut să-l simtă identic cu n. pers. slav. *Timiș*, *Times*, cu care erau obișnuiți în toponimie, ori ca derivatul substantivului slav *тъма* «tenebrae», «întunecare», și să continue a-l întrebuința în această formă. Forma românească *Timiș* poate fi deci atât moștenire traco-dacică, cât și numai continuarea intermediarului slav *Timiș*. Dar nu poate deriva din ung. ulterior *Temes*. A pune între rom. *Timiș* și slavul (ca să nu mai vorbesc de traco-dacul) *Timiș* un intermediar v.- ung. *Timis*, cum face Melich, nu este nici științific, nici obiectiv.

95. Se știe că dintre numele orașelor romane nici unul nu ni s'au păstrat. Ele au fost înlocuite cu nume slave ori ungurești: *Sarmizegethusa* cu *Grădiște*, *Apulum* cu *Bălgrad*, *Potaissa* cu *Turda*, *Napoca* cu *Cluj*, *Porolissum* cu *Moigrad*, *Ampeium* cu *Zlatna* sau *Zlacna*, *Drobeta* cu *Turnu-Severin*, *Salinae* cu *Uioara* (< ung. *Ujvár*). *Roșia*, care a înlocuit pe *Alburnus*, este un nume relativ nou, după unii traducerea ungurescului *Verespatak*¹⁾.

Acesta este un motiv de-ajuns pentru a nu crede în derivarea din *Ad-Mediam* de pe *Tabula Peutingeriana*, VII, 4 (Xenopol, *Ist. Rom. din Dacia Traiană*¹⁾, I, 292) sau chiar din *Me-ad-diam* (idem, *Les Roumains au moyen-âge*, p. 135), a Mehadiiei, pe care o mai susține și acum G. Kisch, *Das Banat im Spiegel seiner Ortsnamen*, în *Banater Deutsche Kulturhefte*, II—1928, Heft 3, p. 14). De asemenea nu putem să ne gândim nici la vreun radical slav ori unguresc prevăzut cu sufixul *-ădia*, socotit de Hasdeu anteroman (cf. *Istoria critică a Românilor*, București, 1875, ed. 2, p. 277, și *Etym. Magn. Rom.*, v. I, p. 338), cum nu ne putem gândi nici la vreun radical anteroman, în special dac **Mede*, din care s'ar fi născut latinul *Ad-Mediam*, care însă ar fi dat **Amează*, nu **Meade*, **Mede* > ung. **Méhed* + *-ia* > rom. *Mehedia*, *Mehadia*, cum crede G. Pascu, *Etimologii românești*, Iași 1910, pp. 7—16.

Etymonul *Mehadiiei* nu este nici ung. *méh* «albină», de-aici *méhed-* + suf. *-iia*, pe care-l propune D. Dan, *Din toponimia românească*, București, 1896, pp. 142 ș. u. (cf. și *Convorbiri Literare*, XXXI, 1897, pp. 142 ș. u.); nici slav *тъха* și *meha* «muscă», pe care-l propune Ios. Bălan, *Numiri de localități*, pp. 36—54.

Adevărata etimologie ne-o dau însăși documentele și ea a fost relevată de mult de către Pesty, *Századok*, 1875, p. 652, *A szörényi bánság és Szörény vármegye története*, II, pp. 309—369, în special pp. 324—325, și *Magyarország helyen.*, I, 208—211, a cărei părere a fost admisă acum în urmă și de Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, 190. Este vorba de n. pers. *Mihál(y)* + suf. top. ung. *-d* și apoi + suf. top. *-iia*, obișnuit atât în românește, cât și în limbile slave, știut

¹⁾ Cf. Ortway T., *Temes vármegye és Temesvár város története*, I, Budapest, 1914, pp. 136—137.

fiind că cele mai multe numiri topice sânt date după nume de persoană, chiar și dacă acestea sânt prevăzute cu deosebite sufixe. Din punct de vedere fonologic *i* aton a putut da *e*¹⁾, iar *l* a dat *ă* și apoi a dispărut (**Mihăldița* > **Mehăldița* > **Mehăüdița* > **Mehădița*, > prin asimilație **Mehedia* > prin contracție *Medița*, rostită provincial *Medžița*)²⁾.

Iată probele documentelor pentru radicalul *Mihăld* și pentru varierea lui *i* cu *e*.

Afirmațiunea că *Mehadia* s'ar fi născut în 1273, pe timpul lui Ștefan V, având numele de *Mihăld* n'are temei documentar (cf. Pesty, *A szörényi bánság és Szörény vármegye története*, II, p. 325). Mai întâiu se vorbește de un Blasius, castellanus de *Mihald* în a. 1323 (Fejér, *CD*, VIII, 2, p. 407). În același an mai este pomenit un castelan « de *Mihald* », cu numele Dioniziu. Acesta își păstrează funcția și în a. 1324 și 1327 (*Cod. dipl. p. Hung.*, I, 120, 125, 131, 135; Cornides, *Diplom.*, III, col. Nagy Imre; cf. Pesty, *o. c.*, p. 326, și Csánki, *MH*, II, 13—14). Urmează: « Naan kenezius de *Myhald* » a. 1372 (Körmen-di levéltár Himfy, nr. 237, la Csánki, *MH*, II, 18); « Castri nostri *Myhald* » a. 1390 (Pesty, *o. c.*, III, 10); « opidum nostrum *Myhald* » a. 1428 (Pesty, *o. c.*, II, 330; Csánki, *MH*, II, 18), etc.

Mehadica se numia ungurește în timpurile vechi *Kis-Mihăld*, spre deosebire de *Mehadia* care se numia *Nagy-Mihăld*. Începând din secolul XV documentele ne arată formele: « Novak de *Mehedyka* » într'un document care, după părerea unora ar fi dela Ladislau I, deci dintre 1440—1444; *Mehadyka* a. 1528; *Mehadika* a. 1539, *Myhedyka*, *Kys-Myhald* sau *Myhedika* a. 1575, *Mihadika* a. 1588 (?), *Mehadika* a. 1598, *Mehedyka* a. 1603, etc. (Pesty, *o. c.*, II, 366—369).

Având în vedere aceste fapte, nu văd pentru ce nu s'ar putea explica la fel și numele satului *Mehedia* de pe apa Telejnei (C. Chiriță, *Dicționarul geogr. al jud. Vaslui*, București, 1889, pp. 224—225) și chiar și al județului *Mehedinți*, pe care D. Dan, *l. c.*, le explică tot din ung. *mehed-* < *méh* « albină » + suf. *-inți*.

Albina, ca emblemă în marca județului *Mehedinți*, nu este o dovadă sigură pentru această explicare. Ea a putut să rezulte și dintr'o falsă analiză a numelui *Mehedințului*, dat după sau la fel cu cel al *Mehadieii*, cu care s'a găsit un oarecare timp împreună în « banatul de Severin »,

¹⁾ Pentru varierea lui *e* cu *i* cf. și *Mirsina* « *Mircina* » < *Mircea* alături de *Mercina* (Pesty, *Krassó vm. t.*, II, p. 3); *Pipirig* > *Peperigh* (id., ib., II, 2, p. 100).

²⁾ Cf. E. Hodoș, *Poezii populare din Bănat*, Caransebeș, 1892, p. 4: « Megla și Meglica cu acc. pe *i* (Medfa și Medfca), numirile ce le dă poporul localităților cu numele oficial *Mehădia* și *Mehadica* ».

Fenomenul dispariției lui *l* în ungurește a fost relevat și de Pesty, *o. c.*, II, p. 325. Vezi mai amănunțit S. Simonyi, *Die Ungarische Sprache*, Strassburg, 1907, pp. 225 ș. u. Pentru limba noastră cf. articolul « Despre *l* > *u* și dispariția acestuia în românește » pe care l-am publicat în *Omagiul lui I. Bianu*, București, 1927, pp. 137—151. Rostirea lui *l* > *u* se găsește și în limbile slave, nu numai în sârbo-croată, ci mai ales în polonă, apoi în slovacă, bulgară, rusă și ruteană (cf. W. Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik*, ed. I, vol. I, pp. 292—293; ed. II, pp. 389 și 391—392).

numit uneori și « banatul de Mehedinți », stăpânit de Unguri¹⁾. « Legătura între Mehadia, mai românește « Mehedia », și între banatul de Severin a fost atât de intimă și îndelungată, încât nu numai porțiunea vest-sudică a Olteniei conservă până astăzi numele de *Mehedinț*, dar uzul poporan întinde câte odată această dominațiune chiar asupra Olteniei întregi . . . »²⁾.

Numeroasele derivate din nume de persoane cu suf. *-inți* ca *Binținți* (< *Bincze* = *Vincze* = « Vincențiu »), *Berlinți* (< *Berlea*), *Buninți*, *Ciorlinți*, *Gorlinți*, *Gădinți*, *Negrinți* (< *Negru*), *Miculiniți* (< *Micula*), *Nicoliniți*, *Serbinți* (< *Sărbu*), *Stroinți* (< *Stroia*) etc., alături de *Dunărinți*, *Mărgininți*, etc. (cf. Bogrea, *Dacoromania*, I, 120), ne trimit în rândul întâiu la un radical nume de persoană sau de ținut.

Ar rămâne numai să se lămurească dacă în *Mehedia* din Vaslui și în *Mehedinți* radicalul este *Mihal*, ca în *Mehedia* din Timiș, ori numele personal *Mehéd* (dim. *Mehédko*), reflexul slav (rutean, etc.) al lui *Methodius* (vezi Żelechowski, *Ruth.-Deutsch. Wb.*, I, 436), la care se gândește Bogrea, *Dacoromania*, IV, 866—867.

96. Un nume interesant, care ne amintește de Români și de îndelnicirile lor în legătură cu așa zisele « castra » este *Charamida*: « ad unum locum *Teglauar* vocatum vulgariter, *secundum vero Olachos Charamida* nominatum » a. 1363/71 (Szamota—Zolnai, *MOklSz*, 968, s. v. *tégla*). Pesty, *Krassó vm. tört.*, I, 110, și Csánki, *MH*, II, 31, dau și alte atestări mai nouă pentru acest nume, cetindu-l ambii *csaramida* (*Charamada* a. 1364; *Cheremida* sau *Chermida* a. 1453, *Charamida* a. 1464, *Cheremyda* a. 1514—16, *Chermida* a. 1596, *Cheremida* a. 1599, *Czaramida* a. 1617, *Cheremida* a. 1717, *Cselemida* a. 1761). Forma cu *é*

¹⁾ Rămășițe ale stăpânirii ungurești în toponimia Olteniei ar fi, după Hasdeu, valea *Oslea* și muntele *Oslea* în Gorj, doi munți *Oslea* în Mehedinți, nume date după « *Oslu* Bano de Zevreno », și *Vermeghia* din Gorj, care derivă din ung. *vármegye* (Hasdeu, *Negru-Vodă*, LXXI și CXLIV—CXLV).

Formele *Oslea*, apoi *Osul* din Novoselica, jud. Maramureș și din Chiși, com. Ugocsa (Petrov, *Karpatoruské pomístní názvy z pol. XIX. a z poč. XX. st.*, 19 și 31), *Osloveni*, din jud. Neamț (D. Frunzescu, *Dict. top. și stat. al Rom.*, 336), în care avem *s* nu *š*, ne arată că și numele banului *Oslu* trebuie cetit cu *s* (cf. *Belud filio Oslu* a. 1233, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 58; *Oslu*, banus de Zeurino a. 1240, id., ib., I, 69, și « princeps militiae paganorum nomine *Osul*, qui fuit servus *Gyule* », *Chron. pict.*, ed. M. Florianus, I, 2, 171; genus *Osul* a. 1290—1301, Wenzel, *CDA*, X, 417), iar în acest caz etimologia propusă pentru *Oslu* de Melich, *A honfoglalás kori Magyarországnak*, 264 (< pecenegoturc. **Ašlu* > ung. *Aslu* > *Oslu*) nu este bună, cum nu este nici cea dată de Z. Gombocz, *Magyar Nyelv*, XX—1924, 23—24, care-l pune în legătură cu numele tribului peceneg *Тѣоуѣ*, întâlnit la Const. Porphy.

Observ că unele din n. top. relevante mai sus pot derivă și din v.-bg. *osla* « cos », « piatră ascuțită » și *osľъ* « Esel » (cf. Miklosich, *EWS*, 227), acest din urmă întrebuițat ca n. pers. (cf. și V. Bogrea, « An. Inst. de Ist. naț. din Cluj » I, p. 383).

²⁾ Hasdeu, *Negru-Vodă*, p. LXX; cf. și Ios. Bălan, *Numiri de localități*, pp. 54—64

însă este rostirea sârbească; cf. s.-cr. *čerāmida*, *čerēmida* alături de rom. *cărămidă*, bg. *keramida* < gr. biz. *κεραμίδα* la Berneker, *SEW*, I, 500¹⁾.

97. Nu atât pentru vechime, cât mai mult pentru formă, care ne dovedește clar cum trec numele topice cu timpul dela un popor la altul, pentru a le reprimi pe urmă cu forma schimbată, amintesc aici Vârciorova, ung. *Vercserova*.

Istoria acestui nume și formele documentare în care se găsește el se pot vedeă la Pesty, *A szörényi bánság és Szörény vm. tört.*, II, 565—568, și Csánki, *MH*, II, 71 (*Worchorowa* a. 1433, 1447, 1475, *Alsoworchorowa*, *Kezépseo vorchorowa*, *felsew vorchorowa* a. 1495, *Also Worchorowa*, *Keozep worchorowa*, *felseo worchorowa* a. 1563, *Verchiorova* a. 1566, *Varcziorova* a. 1576, etc.).

Ca și pentru Vârciorova Mehedințului și chiar și pentru Vârciorogul din Bihor, care a putut să se desvolte fără nici o greutate din *Vârciorov, nu trebuie să ne gândim la vârciolog «vârtej de apă» = sârb. *virtlog*, idem (cf. și *a umbla vârciog* «a umbla repede, sprinten, priceput», propriu «val-vârtej», Pamfile, *Ștefan-cel-Mare*, p. 66), la care se gândește în rândul întâiu Bogrea, *Dacoromania*, I, 217 și 555, și Pascu, *Suf. rom.*, 218), căci acesta, în regiunea în care se găsește, probabil și-ar fi păstrat pe -l- neschimbat. Dar documentele nu ne arată nici odată forma Vârciolog.

Mai curând trebuie să pornim deci dela *vârh* (= «vârf») < slav. *врѣхъ* + suf. rom. -cior, la care populația de origine slavă a adăugat

¹⁾ Pentru îndeletnicirile militare ale cnejilor români din Banat, afară de *Armistha* = «Armiște» < *armă* + suf. -iște, a. 1433, care se ținea de cetatea *Krassó* = «Crașova» (Pesty, *Krassó vm. tört.*, III, 345; Csánki, *MH*, II, 98), se mai pot cită următoarele dovezi documentare: «Nos Ladislaus . . . consideratis fidelitatibus et fidelium servitorum meritis eorundem *Universorum Nobilium et Keniziorum ac ceterorum Valachorum* [de Districtibus Lugas, Sebes, Mihald, Halmas, Krassofw, Borzafw, Komiathy et Illyed vocatis] quibus iidem *non solum predecessoribus nostris* Regibus Hungarie, *sed et nobis* se gratos reddiderunt . . . et presertim eo respectu, quod ipsi . . . in custodia et tuicione vadorum Danubii contra crebros incursus Turcorum, . . . «personas, resque et bona sua fortune summittere . . . non formidant. Volentes eisdem gratitudinis vicem rependere, omnia et singula eorundem Valachorum et Keniziorum privilegia . . . confirmamus», p. 1457 (Pesty, *A Szörény vármegyei hajdani oldh kerületek*, p. 73); «Ladislaus dei gratia . . . fidelibus nostris universis et singulis volachis Nobilibus et Kenesiis districtus Komiathy Salutem et gratiam . . . fidelitati vestre taliter respondemus . . . quod nos maxime ex consideratione ut nos, *una cum ceteris volachis Nobilibus et Kenesiis prescriptorum septem districtuum ad servicia nostra atque pro conservacione, et defensione, confiniorum et vadorum illarum parcium inferiorum ex consuetudine obligamini* . . . prefatum districtum Komyathi, pretactis aliis *septem districtibus volahicalibus* radiunximus et reincorporavimus», a. 1457 (id., ib., pp. 75—76); «Nos Wladislaus dei gracia Rex Hungarie . . . idem condam dominus Sigimundus Imperator et Rex, consideratis fidelitatibus et serviciis per eosdem *Wolachos in exercitualibus expeditionibus contra sevissimos Thurcos* sepe sepius instauratis», a. 1494 (Pesty, *A szörényi bánság és Szörény vm. tört.*, III, 117).

suf. top. *-ova*, împreună cu care l-am reprimat pe urmă noi și l-au primit Ungurii ¹⁾).

Este vorba de același radical pe care, cum a arătat Melich, *A honfolaláskori Magyarországnak*, 173—174 îl găsim și în *Vârșeș*, ung. *Versecz*, germ. *Werschetz* și *Werschitz*, srb. *Veršac* și *Vršac*, bg. *Vršec* sau *Vърšec* (cf. srb. *врѣсъ* «apex», la Melich, *l. c.*, și bg. *вършec* la Pascu, *Suf. rom.*, 321).

98. Dintre numele sigur românești ale Timișului mai relev, ca fiind relativ destul de vechi, pe următoarele: *Barbfalwa* a. 1437 (Csánki, *MH*, II, 25) ²⁾; *Bratulfalwa* a. 1462 (Csánki, *MH*, II, 34 s. v. *Doboz*, nr. 36); *Begyesth* = «Bădești» a. 1464 (id., ib., II, 26); *Chama* = «Csoma» < *ciumă* a. 1337 (id., ib., II, 31); *Chutha* = «Ciuta» a. 1411, etc. (Csánki, *MH*, II, 33; Pesty, *A szörényi bánság és Szörény vm. tört.*, II, 48); *Feleste* = «Felești» < n. pers. *Felea* a. 1364 (Csánki, *MH*, II, 36); *Fratest* a. 1444, etc. (id., ib., II, 37) ³⁾; «*Kabwl*» și «*Kakoyesth*» a. 1487 (id., ib., II, 43); *Kopaach* a. 1488, *Kopach* a. 1523 = «Copaciu» (id., ib., II, 46; Pesty, *o. c.*, II, 275—276); *Korbul* a. 1444, 1591, etc. (Csánki, *MH*, II, 276; Pesty, *o. c.*, II, 276); *Kornia*, ung. *Somfalú*, care are formele *Kornia* a. 1539, etc., *Korny* 1600, *Korny* 1690—1700 (Pesty, *o. c.*, II, 277—281), *Korneth* a. 1442 (Csánki, *MH*, II, 46); *Kosthanesth* a. 1454 (id., ib., II, 46); *Kulduesth*, *Kuldofalwa* a. 1479 etc. (id., ib., II, 48); *Lupulfalwa* a. 1444 (id., ib., II, 15 s. v. *Zsidóvár*, nr. 43); *Mál* a. 1433, etc. în formele *Maal*, *Meel*, *Mall*, *Málfalwa*, *Meld*, care ne arată că este vorba de *mal* < slav. *měľ* «Kreide» (Pesty, *o. c.*, II, 306—309; cf. înruditul *Var*—*Mészfalwa* = *Mészfalwa*, id., ib., II, 369—371, și *Podmel* a. 1547 etc., id., ib., II, 457); *Magura* a. 1467 (id., ib., II, 49), *Margina* a. 1365, *Marsina* a. 1366, *Morsina* a. 1439, etc. (id., ib., II, 19 și 50; cf. și Caraș-Severin); *Mesthakon* a. 1427, etc., apoi *Nyires* (Csánki, *MH*, II, 50; Pesty, *o. c.*, II, 37); *Mykoles* = «Miculești» a. 1427 (*Mikulest* a. 1470, Csánki, *MH*, II, 51) ⁴⁾; *Mura* a. 1332—37 (id., ib., II, 57); «*Murony* de Kenez» a. 1492, *Muron* a. 1498 din rom. *moroni* > *moroiu* (prov. Ban. *muroniu*)

¹⁾ Bogrea, *l. c.*, adaugă între cele ce spune despre *Vârciorova* și: «Ori **vârfciorog*?» Derivarea bună se poate vedea la N. Iorga, *Revue historique*, V—1928, p. 173.

²⁾ Pentru *Barbu* cf. Weigand, XXVI.—XXIX. *Jahresbericht*, 169, care-l pune în legătură cu *Barbara*, *Barbura*; S. Pușcariu, *Studii istororomâne*, II, 279, § 271 și 299, § 272, unde-l socotește extras din *bărbat*, și *Dacoromania*, VI, 533, unde ne spune: «Nu trebuie să considerăm ca născut prin schimbare de gen numele nostru *Barbu*, care nu-i un masculin format pe teren românesc din *barbă*, ci un nume vechiu romanice». Să se compare *Barbius*, *Barbus Longus* (Jireček, *Die Romanen*, etc. II, 24) și *barbus* «Barbe, Flussbarbe (von den Bartfäden des Fisches benannt) (< *barba*).

³⁾ Despre *Gruin* am vorbit mai sus.

⁴⁾ *Myraja* = «Miroia», probabil din *Mir*, un ipocoristic al vreunui nume slav compus cu *mir*, ca *Balomir*, *Dragomir* etc., și *Szakoyafalwa*, din *Sac*, poate = «Isac», ori «Sava» sânt derivate cu suf. slav. *-oi(e)*, nu cu *-oni* > *-oiu*, care trebuia să-și păstreze pe *n* (cf. *Murony*).

< slav. *mora* « Alb », pătruns și în alb. *more* (cf. Tiktin, *DRG*, 1009, și G. Meyer, *EWA*, 286) + suf. *-oniū* > *-oiu* (Csánki, *MH*, II, 52; altfel Pais, *M. Nyelv*, XXIV, 46—47, vezi Békés, c. 131); *Padurencz* a. 1468 (id., ib., II, 56; Pesty, *o. c.*, II, 435); *Pawlest* a. 1453 și *Paulys* = « Pauliș » a. 1492 (Csánki, *MH*, II, 56); *Romanesth* a. 1464 (id., ib., II, 60, azi *Rumânești*; cf. Caraș-Severin); *Rugynolcz* a. 1411, *Ruginocz* = « Ruginos » a. 1428 (id., ib., II, 60); *Swgya* a. 1427, districtus *Sugdya*, *Swggya*, *Sudya*, care pare a fi numai o grafie a românescului *jude* (Csánki, *MH*, II, 62), *Sachal* a. 1475, *Zachel* a. 1492 = « Săcel » (id., ib., II, 62; Pesty, *o. c.*, II, 486), *Zela*, *Zehla* a. 1479—80, *Zalha* a. 1510, azi *Szilha*, cf. rom. *silhă*, *sihlă* (id., ib., II, 14 și 63); *Temeshel* a. 1390, *Temesel* a. 1443, etc. = « Temeșel » (id., ib., II, 66; Pesty, *o. c.*, II, 543—545), *Walyswara*, *Walyssora*, *Wallisora* a. 1468, etc. Csánki, *MH*, II, 69; Pesty, *o. c.*, II, 561—563; cf. și *Valemare* = *Nagypatak* a. 1501, etc. Pesty, *o. c.*, II, 559—561), *Welchestfalwa* a. 1483 (Csánki, *MH*, II, 70), *Bladost* a. 1430, *Vlogesch* a. 1440, *Wladisty*, *Wladesth* a. 1447, 1454, etc. = « Vlădești » (Csánki, *MH*, II, 70; Pesty, *o. c.*, II, 563), *Zazesth* a. 1440 (Csánki, *MH*, II, 71).

99. Dintre cele din *C s a n á d* putem aminti numai câteva mai nouă. Trei mai vechi nu sânt sigure. Este vorba de *Szārafalwa* (*Zarafolua* a. 1332—37, *Zarafalwa* a. 1464, 1479, Csánki, *MH*, I, 702, în care *falwa* a fost înlocuit mai târziu prin slavul *vola* (ung. *Szārafalwa*, srb. *Saravolá*, rom. *Saravola*, Lipszky, *Rep.*, I, 623)¹⁾, fiindcă poate derivă mai curând din n. pers. de origine biblică *Sara* decât din rom. *sarā* (*seară*) « Abend » < *sēra*, -am; de *Gyāla* (*Gyala* a. 1411, 1449, *Naggyalla* a. 1453, *Kysgyalla* a. 1450, azi *Gyāla* în Torontal, Csánki, *MH*, I, 696), care poate fi din rom. *deal* < v.-bg. *dělŭ*, dar și din însuși cuvântul vechiu bulgar; și de *Rārós* sau *Rārostelek* (*Rarosthelek* a. 1403, *Rarostelege* a. 1454, *Raros* a. 1488, Csánki, *MH*, I, 701), care poate fi atât din rom. *Rareș* < *rar*, cât și din ung. *rárós* < *ráró* « un fel de uliu » < slav. *rarov*, *raroh* « Art Habicht » < *rarъ* « Schall ».

Celelalte sânt: *Korbuly* p. [= «puszta»] < *corbul*, forma articulată a lui *corb* « Rabe » < *cōrvus*, -um (cf. mai sus *Korbul*); *Urszinyi* < *urs* « Băr » < *ŭrsus*, -um; *Verzar* < *vārzar* < *varzā*, iar acesta din *vīrdia*, -am (= *vīrīdia*)²⁾; *Kupa* p., cf. *cupă* (vezi mai sus *Cupa*); poate *Mály* p., pentru care cf. rom. *mal*; *Kingya* t. < *Cândea*; *Morosán* t. [= « telek »] < *Murășan*; *Tarnován* < *Tárnāvean*, *Tárnāvan*, etc.

Dintre cele trei din urmă, care sânt mai nouă, una (*Marosán*) ne arată limpede că este vorba de oameni veniți de pe Murășul apropiat (lucrul se explică în vecinătatea Aradului bogat în populație românească), iar alta (*Tarnován*) vorbește de cineva care a descălecat de pe sau dintr'o *Tárnávă*.

¹⁾ Pentru *Vola* cf. pol. *wola*, rut. *vol'a* « Freigrund » și deosebite sate cu numele *Wola*, *Vol'a*, *Volya* în Sáros, Zemplén, Zips, etc.

²⁾ Cf. *Vărzari* în jud. Argeș (D. Frunzescu, *Dict. top. și stat. al Rom.*, 205).

Avem și dovezi de organizație în cnezate și voievodate: *Kenéz* sau *Knez* (*Kenez* a. 1421—27, *Knez* a. 1479, azi *Knéz* în Timiș, Csánki, *MH*, I, 698); *Kenéz-rekesze* (*Kenezrekeze* a. 1426, *Kenezrekezy* a. 1472, în Timiș, Csánki, *MH*, II, 44); *Dank-kenéz-falva* a. 1459 în Timiș (Csánki, *MH*, II, 11 s. v. Cseri); *Kanisza* (*Kanisa* și *Rew-Kanisa* a. 1332—37, *Kanisa*, *Reukanisa* a. 1381, oppidum *Canisa* a. 1428, azi *Ó-Kanizsa* în Csanád, Csánki, *MH*, II, 692; cf. *Kanisa: Kanych* a. 1535, apoi *Kanichya*, *Kanicza*, *Kanicsa-patak* în Severin, pl. Teregoва, Pesty, o. c., II, 107—109); Voivodinț, ung. *Vojvodincz* (Lipszky, *Rep.*, I, 742; S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.*, 200)¹⁾.

Având în vedere cele expuse mai sus, «urbs Morisena», pomenită în *Vita S. Gerardi* pe timpul regelui Ștefan cel Sfânt (1001—1038)²⁾, poate fi nu numai numire bulgară, ci și românească³⁾, fie că se rapoartă la n. pers. *Mareș*, *Mariș* > ung. *Maros*, ca întemeietor, deci trebuind citită *Măreșeana*, *Mărișeana*, fie că eră numită după *Mureșul* apropiat, despre al cărui nume voi vorbi mai încolo, deci putând fi cetită *Mureșeana*, cum este mai probabil (cf. *Marosvár*).

100. Trecând la județul Carașului sau Caraș-Severinului, ne vom opri mai întâiu la numele acestuia.

¹⁾ Cu privire la forma *Kanizsa* < *kněža*, E. Moór, *Die slaw. Ortsn. d. Theiszebene*, I. c. p. 26, observă: «Es ist auffallend, dass ein ON *Kaniža* in Kroatien öfter vorkommt (vgl. ONV 1907); auch in Lika-Krbava, wo von einem ung. Einfluss keine Rede sein kann». Un «Marcum voivodam de Naglak» a. 1527 găsim în *Mon. Hung. h.*, S. S., I, 164.

²⁾ La Endlicher, *Mon Arpad.*, I, p. 214: «erat quidem princeps in urbe *Morisena* nomine Ahtum, qui secundum ritum Grecorum in civitate Budin fuerat baptizatus. Habebat autem septem uxores, pro eo quod in religione christiana perfectus non fuerat. Regi autem Stephano honorem minime impendebat, confidens in multitudine militum et nobilium suorum. Erant ei et pecora infinita, quae omnia habebant *pastores* suos deputatos, et usurpabat sibi potestatem super sales regio descendentes in *Morosio* constituens in portibus eiusdem fluminis usque ad Ticiam tributarios et custodes, conclusitque omnia sub tributo. Accepit autem potestatem a Grecis et construxit in praedicta urbe *Morisena* monasterium in honore beati Ioannis Baptiste, constituens in eodem abbatem cum monachis grecis. Serviebat namque eidem viro terra a fluvio Keres usque ad partes Transilvanas et usque in Budin et Zeren». Pe p. 217 *Morisena* se numește și *Marosvár*, deci traducându-se ungurește.

³⁾ Românească o consideră A. D. Xenopol, *Ist. Rom. din Dacia Traiană*¹, I, p. 470; D. Onciul, *Originile Principatelor române*, București, 1899, p. 132 ș. u.; A. Bunea, *Incercare de ist. Rom. până la 1384*, Buc., 1912, p. 121; N. Iorga, *Ist. Rom. din Ardeal și Ungaria*, I, p. 30; etc. Mi se pare exagerată însă afirmația lui D. Onciul, *Românii și Ungurii în trecut*, București, 1928, p. 15(43), n. 2: «Numele acestei localități, pe Murăș (*juxta Morisium*), are o formă ce nu poate fi nici ungurească, nici bulgărească; forma românească *Mureșeana* sau *Mureșeana* (cf. scrierea mai veche «*Morăș*» pentru Murăș) e cea mai apropiată». Este sigur că nu poate fi ungurească. Dar nu este sigur că nu poate fi bulgărească. Sufixul v.-sl. *-eaninā*, *-ianinā*, din pluralul *-eane*, *-iane* al căruia este

Numele râului Caraș în *Tabula Peutingeriana*, VII, 3¹⁾, este **Apo**. Geographus Ravennas, *Cosmographia*, IV, 11 îl numește *Apio* sau *Appion* și *Apo*²⁾.

Găsindu-se în «Patria Sarmatorum», acest *Apo* a fost interpretat foarte diferit.

Thomaschek, o. c., Sitzungsber d. Wien. Ak. d. Wiss., Phil. hist. Cl., XXXI, 91—92, îl consideră traco-getic și trimite la *Apulum*, *Apula* din Dacia, prus. *ape*, *apu*, lit. *ùpe*, scr. *ap* «Wasser».

V. Pârvan, *Considerațiuni asupra unor nume de râuri daco-scitice*, București, 1923, 4, și *Getica*, București, 1926, 231 și 271, combatând pe Thomaschek, fiindcă cuvântul trac clasic pentru apă este *zura* (*zora*), îl crede scitic.

Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 379, n. 12 (cf. p. 212), se gândește la o origine sarmată, ilirică ori celtică, trimițând la ilir. *Aplō* > *Aplū* și la numele de pers. *Oplus* (cf. P. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griech. Sprache*, 246, 255, 264, și Holder, *Altcelt. Sprachschatz*, s. v.; cf. și *Appo*, *Aponus*, *Apponius* în deosebite inscripții la R. Vulpe, *Gli Illiri dell'Italia imperiale romana*, l. c., p. 221, n. 2).

Totuși paralelele scitice aduse de Pârvan (*Cal-abaeus* și *Zald-apa*) nu sânt convingătoare, cum nu sânt nici cele aduse pentru părerea lui Tomaschek (*Burd-apa* și *Βούρδ-απες*), cât timp nu știm sigur care sânt elementele lor. Cu privire la celt. *apa* «Flusz» Walde, *LEW*², 53, ne spune: » das von Fich [*Vergl. Wörterbuch der indogerm. Sprache*], II⁴, 5 aus grm. Flusznamen wie ahd. *Eril-*, *Asc-affa*, nhd. *Erlaff*, *Aschaff*, grm. *-apa* erschlossene kelt. *-apa* «Flusz» ist ungenügend gesichert, da grm. *-apa* aus kelt. **abo* oder dgl. verschoben ist «.

S. v. *amnis*, Walde, *LEW*² 35, dă o serie întreagă de radicale indo-europene *āp-*, *āp* «Wasser»: v.-ind. *āp-*, v.-prus. *ape* «Fluss», *apus* «Quelle, Brunnen», lit. *ùpe*, let. *upe* «Wasser», gr. *Ἀπία* «Peloponnes», *Μεσσο-απία*, locr. *Μεσσο-άπιοι*, ilir. *Μεσσο-άπιοι* și *Apuli* din Italia sudică, n. de râu iliric *Ἀψος*, *Apsus*, lat. *apium* «Eppich, Sumpfeppich, Sellerie»,

-ean al nostru, a dat și în bulgară -ean (vezi *krajan* < v. *krajëninū* < *kraj*, etc., la W. Vondrák, *Vergl. slav. Gramm.*², I, p. 542—543; cf. și G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 305). Iar suf. top. -a este, și el, de origine slavă.

¹⁾ *Tabula Peutingeriana* n. s'a păstrat într-o copie făcută în sec. XII—XIII după originalul alcătuit în sec. III sau IV d. Hr. Părți din ea a publicat mai întâiu Welser: *Fragmenta tabulae antiquae ex Peutingeror. bibliotheca*, Veneția, 1591. Pe urmă Sprunner, *Atlas Antiquus*, Gotha, 1865, nr. 26, 28, 29, 31. Cea dintâiu ediție completă a făcut-o Fr. Chr. de Scheyb, *Peutingeriana Tabula Itineraria*, Vindobonae, 1753. A publicat-o apoi K. Mannert cu o introducere: *Tabula itineraria Peutingeriana*. Leipzig, 1824; în formă de «volumen» a publicat-o M. P. Katancsich și în ediție de lux Desjardins: *La Table de Peutinger, d'après l'original conservé à Vienne*, Paris, 1868; Konrad Miller, *Weltkarte des Castorius genannt die Peutinger'sche Tafel*, Regensburg, 1888.

²⁾ Konrad Miller, *Itineraria Romana*, Stuttgart, 1916, 543; M. Besnier, *Lexique de géographie ancienne*, Paris, 1914, p. 59; Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, I, 84; Thomaschek, *Sitzungsber. d. Wien. Ak. d. Wiss.*, CXXXI, 91—92.

« țelină », care ne reamintește *Appion*-ul din Geographus Ravennas ¹⁾. Având în vedere formele date de Walde, deși un iliric *apo* nu este atestat, mai probabilă este originea ilirică a lui *Apo* = « Caraș »).

Dacă în sec. III—IV s'ar putea vorbi de începutul formării limbii românești, *Apo* ar putea fi identificat și cu prototipul latin vulgar *aqua*, ilirizat ca rostire, din care s'a dezvoltat românescul *apă*, întru cât ar fi rămas populație romanică în regiunea Carașului și după retragerea legiunilor de către Aurelian în Sudul Dunării.

Se știe, de o parte, că trecerea lui *a* aton în *ă* privește toate elementele constitutive ale limbii române și este mai veche decât întâlnirea noastră cu Slavii, căci și slav *a* aton dă în românește *ă* (cf. O. Densusianu, *Hist. l. roum.*, I, 271). Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Wien, 1861, p. 7; H. Schuchardt, *Vok. des Vulgärlateins*, 49; Hasdeu, *Et. Magn.*, II, 2206 (cf. O. Densusianu, *o. c.*, I, 33) consideră acest fenomen fonologic românesc de origine ilirică.

De altă parte « *ă* este un *o* la care lipsește rotundizarea buzelor » (Philippide, *Originea Românilor*, II, 4) și după labială adeseori chiar se rostește *o* (cf. *pal ŭ m b u s*, - *u m* > *părumb* > *porumb*; *b a p t i z a r e* > *bătează* > *boteza*; *f a m i l i a*, - *a m* > *fămeie* > *fomeie*, etc.). Nu este mirare deci că în grafie este adeseori produs prin *o*.

Fără îndoială, nu este mai puțin nouă nici trecerea grupei *qu* din *aqua* în *p* al românescului *apă* și în *b* al sardului *abba*, chiar și dacă « la labialisation de *qu*, *gu* en roumain est indépendante de celle du sarde » și dacă ea « pouvait s'effectuer sans difficulté dans la péninsule balkanique en même temps qu'en Sardaigne, d'après l'échelle phonétique *qu—qw—qv—(g)p—(q)b*; *gu—gw—gv—(g)b* », cum crede O. Densusianu, *Hist. l. roum.*, I, 227. Dar nu toți sunt de părerea lui Densusianu. Astfel, de ex., Pușcariu crede că dezvoltarea grupei latine *qua* în *pa* în română și sardă « în aceleași condiții », « cu aceleași excepții », deși este vorba de două limbi romanice « geograficește atât de depărtate una de alta » « nu poate fi o pură întâmplare » și adaogă: « Legătura organică între acest fenomen în limba română și sardă a fost susținută în timpul din urmă cu multă energie de Bartoli, *Alle fonti*, cf. articolul meu: *Probleme nouă în filologia romanică*, II, în *Conv. Lit.*, XLIV, vol. II, nr. 5 (Iulie 1910). Încercarea lui J. Ronjat, în *Revue des langues romanes*, LVI, seria VI, tom. VI (Aprilie—Iunie 1913) de a explica « excepțiile » nu e convingătoare; nici Meyer-Lübke, *Mitteilungen*, 11—12, nu rezolvă chestiunea « (*Locul limbii române între limbile romanice*, București 1920, p. 11).

Ce privește întrebuintarea lui *apă* pentru a numi un râu sau o vale, să se compare: *Apa-Orăștiei*, *Apa-Sibiului*, *Apa-Streiului*,

¹⁾ Cf. și M. Ebert, *Reallexikon der Vorgeschichte*, VI, p. 34, 36, 38.

²⁾ Cf. acum și ceea ce scrie Ernst Schwarz despre « *Oppa* și *Aupa* » în *Zeitschr. f. Ortsnamenforschung*, B. VI, Heft 3, 1930, München, pp. 193—195: illyr. **Apa* > germ. *Opa* > v.-sl. *Upa* > germ. *Aupa*.

Apa-Vinerii la Lenk, *Lex.*, I, 57; *Apa-mare* în Muscel, *Apa-neagră* în Mehedinți, *Apele-vii* în Romanai, etc.

Nu este în intenția mea să susțin numai decât originea românească a lui *Apo*, cât timp nu am și alte cuvinte cu înfățișare sigur românească dintr'o epocă așa de veche (pentru cele întâlnite mai târziu la Procopius, *De aedificiis*, vezi O. Densusianu, *Hist. l. roum.*, I, pp. 390—391, și Al. Philippide, *Originea Românilor*, vol. I, pp. 427—462, §§ 92—101).

Vreau numai să atrag atenția și asupra acestei posibilități de explicare ¹⁾.

Aici mă interesează în rândul întâiu numele actual al acestei ape.

Astăzi *Apo* se numește *Caraș*, ung. *Karas*, srb. *Karaš*. După Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, I, 84, numele *Carașului* nu se întâlnește în cronicele vechi ungurești. Totuși în *Chron. pict.*, în *Font. Dom.*, ed. M. Florianus, I, 2, 210, 211, se găsește în pasajul: « Qui uenientes [este vorba de Unguri] pugnaverunt cum grecis ultra rivulum *Karaso* versus Boron... riulus enim *Karasu* humano sanguine in tantum mixtus fuerat, quod omnino sanguis esse putabatur » Lipszky, *Rep.*, I, 291, îl are în forma: « *Karas* h., *Karash* g. *Karash* ill. Fluvius ». Dela apă și-a luat numele: *Castrum Crassou* a. 1247, *C. de Karassou* a. 1266, *Karasow* a. 1333, *Castrum regie maiestatis Crassou* a. 1358, *Castellani de Crassofew* a. 1389, 1390, 1437, 1520 (Csánki, *MH*, II, 96, 103, 104; Pesty, *Krassó várm. tört.*, II, 1, pp. 262—266) și *Crașova*, ung. *Krassó* și *Krassova* (*Karasow* a. 1333, *Nog Carassou* și *Kyskarassou* a. 1358, când le conduce un cnez *Bozorad* = « Basarab », *Krasowcz* a. 1535, *Crassowcz* a. 1550, *Crasso* a. 1597, *Karasevo* a. 1690—1700, *Karasova* a. 1717, etc., Csánki, *MH*, II, 103, și Pesty, *o. c.*, II, 1, pp. 256—262).

După Hunfalvy, *A rumun történetirás*, în *Századok*, XII—1878, 665, acest nume ar derivă din *Karas* + *jó* « fluviu ». Dar Hunfalvy nu ne spune ce ar fi și ar însemna întâia parte a acestui compus. Afară de aceasta explicarea lui nu poate fi admisă nici pentru partea a doua, fiindcă nici una din formele citate nu are *-i-* sau *-j-* (*Karasio* sau *Karasiou*).

Citând părerea lui Hunfalvy, Ortway, *o. c.*, I, 84—85, atrage atenția că el este des în regiunile locuite de Slavi, fără a arăta vreun radical din care ar putea fi derivat.

De origine slavă îl crede și Pesty, *Krassó várm. tört.*, II, 1, pp. 248—250 și 258, fără a putea spune dela ce Slavi ar fi venit, deoarece Bulgarii au imigrat numai pe timpul lui Ludovic cel Mare, iar numele este mai vechiu. El spune din cuvânt în cuvânt următoarele: « Nu ne

¹⁾ Am trecut cu vederea posibilitatea unei interpolări din sec. XII—XIII, căci K. Miller, *o. c.*, pp. 18, 23 și 24, ne spune că *Tabula Peutingeriana* este copiată cât se poate de fidel și nu se găsesc în ea interpolări nici când e vorba de ținutul Rinului, patria copistului.

putem însuși părerea lui P. Hunfalvy, după care numele apei Caras ar fi unguresc, și *Karas-jó* ar redă înțelesul acestuia, după modelul lui *Berek-jó* și *Sajó*. Căci Crassow este cu siguranță nume slav, se găsește foarte des în regiunile slave. Sensul îi este ori *kras* = stâncă ascuțită, ori *krasno* = frumos. Cea mai deasă formă este Crassow, iar forma Karas s'a născut din pricina obiceiului limbii ungurești de a nu suferi cuvintele care încep cu două consonante. Dar comitatul s'a numit totdeauna Krassó (Vezi articolul Krassó oraș, Krassófő, Krassó comitat).

Amintim următoarele nume înrudite:

Krassó, odinioară cetate în Baranya, posesiunea priorului din Vrana.
Krassó, sat în Sătmar.

Fekete-Krassó, heleșteu lângă mănăstirea din Kőszeg.

Karas, pârâu în Gömör.

Karasicza, vale în Dalmația.

Karasicza, râu în Verovitica.

Krassicz, sat în com. Vas.

Krassicza, sat în com. Zagreb.

Karasicza, râu în com. Baranya. Acesta este numit într'un document din 1228 fluvius Crassow, într'altul dela 1289 fluvius Krasow (Fejér, o. c., III, 2, p. 137, 139, și V, 3, p. 459).

În sfârșit Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, 25—30, cercețând și alte nume similare (între altele *Cărășău*, ung. *Krassó* din Sătmar; *Karășica*, ung. *Krassó*, *Karassó* din Verovitica; *Krassó*, *Karassó* din Baranya) și cetind formele *Karaso*, *Karasu* din *Chron. pict.*, l. c., *Karassó* în loc de *Karas(u)*, îl crede drept o nouă dovadă pentru teoria sa bulgaro-turcă și-l derivă din turc. *kara* «negru» + *sū*, *su* «apă», «râu» (pentru *š* trimite la čuv. *šu*, *šiv*), pe care crede că-l găsește în compusul *Karasu* de mai multe ori în Balcani (acesta are însă -s-, nu -š-).

Părerea lui Melich a fost combătută cu mult succes de E. Moór în *Ungarische Jahrbücher*, VI—1926, 440—441 (pentru alte nume cf. și K. Schünemann, *Die Entstehung des Städtewesens in Südosteuropa*, Berlin-Breslau-Oppeln, 1929, pp. 37—39). Acesta arată mai întâiu că evoluția fonologică *Kara-* > *Kra-* nu este cu puțință în ungurește și că toate formele vechi sânt cu *Kra-*, nu cu *Kara-*; apoi forma dial. čuv. *šu*, *šiv* nu poate fi avută în vedere cât timp formele de origine turcească *Karasu* din regiunile balcanice arată s, nu š.

Pentru sprijinirea ipotezei sale Melich citează două ape cu numele *Krassó*, care se numesc ungurește și *Feketevíz* «Schwarzwasser». — În Wenzel, *CDA*, XI, 232 este numită *Feketeviz* o «aqua *Mogyoros*». Melich identifică acest pârâu cu actualul *Valea Morei*, care se varsă în Someș în apropiere de *Cărășău* (ung. *Krassó*). Dar încă Ortway, *Magyarország. r. vizr.*, I, 126, a arătat că această identificare este greșită, fiind vorba de o apă care se găsește de cealaltă parte a Someșului, cu aproape 30 km. mai sus, deci de actualul *Burzó*. — Celălalt pârâu cu numele

Krassó, *Karasica* din com. Baranya, este numit în documente numai *Krasso*, *Krassow*. Numele *Feketeviz* nu îi este atestat. Afirmatia lui Ortway, *o. c.*, I, 416 că vechiul *Krassó* ar fi identic cu actualul *Karasica* sau *Feketeviz* se întemeiază pe o confuzie a apei *Karasica* cu pârâul *Feketeviz* din com. Somogy, care se varsă în Drava cam cu 20 km. mai spre Vest decât *Karasica*, curgând în aceeași direcție ca și aceasta.

După E. Moór explicarea care se poate da pentru numele *Carașului* este următoarea: « Es geht auf einen aus dem Stamm *kras-* gebildeten slaw. Personennamen zurück, der auch in Ortsnamen überall wiederkehrt, so poln. *Krasov*, *Krasowa*, čech. *Krašín*, *Krašov*, *Krašovice* usw. . . ¹⁾. Die aus der Deminutivform des Namens gebildeten Ortsnamen kommen übrigens auch in Ungarn vor, so *Kraskó* im Komitat Hont ²⁾, *Kraszkó* (1462) im Komitat Gömör (Csánki, I, S. 139), vgl. zu diesen die čech. *Krasikov*, *Krasikovice* und *Kraskov* ». E. vorba de ipocristicul unui n. pers. compus cu *kras* + suf. dim. -š.

101. Severiul trebuie să aibă aceeași origine ca și *Carașul*. Pentru el avem următoarele atestări vechi: « Luca bano de *Scevrin* » a. 1233 (Wenzel, *CDA*, I, 307), cea dintâi pomenire a banului de Severin; « castrum *Zeuwrin* » a. 1233 (Csánki, *MH*, II, 14); « in terra *Cheurin* . . . terra *Ceurin* » a. 1237 (Pesty, *A szörényi bántág és Szörényi vm. tört.*, III, 523, care trimite la Fejér, *CD*, IV, 1, pp. 84, 85, 90, și Theiner, *Monumenta*, I, 150, 151); « circa partes Bulgariae in terra quae *Zeuren* nominatur » a. 1238 (Pesty, *l. c.*, după Theiner, *Monumenta*, I, 171); « *Zeuriniensis* episcopus » a. 1246 (Pesty, *l. c.*, după Fejér, IV, 1, p. 421, care cetește greșit « *Geurinensis* »), « per *Zeurin* . . . Cum rex *Zeurin* et castrum ipsum recepisset . . . Ipsam etiam *Zeurim* cum suis atinenciis vobis tradam » (*Chrom. pict.*, ed. M. Florianus, I, 2, 242); « versus *Zeuren* intraverunt . . . rex castrum *Zeuren* edificavit » (*Chron. Dubn.*, ed. M. Florianus, I, 3, 187, 188); « sub banatu *Zeuriniensi* . . . in districtu *Zeurenien*se . . . castrum nostri *Zereniensis* » (Csánki, *MH*, II, 3, 4); « in regione *Vallachorum* est oppidum cum arce munitissima, cui *Severino* est nomen, estque ditionis Mathiae regis Hungarorum », s. XV (Petri Ransani *Epitome*, ed. M. Florianus, I, 4, 164), etc.

Pe teritor românesc mai avem: un sat *Severinul* în jud. Mehedinți (*Marele Dict. Geogr. al Rom.*, V, 374); un sat *Severinești*, tot în jud. Mehedinți (ibid.); *Turnul-Severin*, în același județ (ibid., p. 668). Regiunea *Turnu-Severinului* se numește, după Pesty, *o. c.*, III, 516, *Câmpul Severinului*. Un sat cu acest nume, despre care vorbesc unii scriitori mai vechi, nu este atestat (cf. Pesty, *l. c.*).

În sec. XIV și XV se mai găsea un *Severin* în Timiș sau *Caraș-Severin*, pe valea Bârzavei: *Zewryn* a. 1323, *Zeuren* a. 1360, *Zeurend*

¹⁾ Miklosich, *Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen im Slawischen*, Wien, 1864, 38 (Akad. Denkschr. phil.-hist. Kl. XIV, 1).

²⁾ Csánki, *Magyarország földrajza a Hunyadiak korában*, I, 102.

a. 1363, poate și *Zewrum* a. 1424, și *Zewrend* a. 1414, (Csánki, *MH*, II, 107).

Pe teritor maghiar:

1. *Szörény* în Somogy (Lipszky, *Rep.*, I, 657); *Zeuren* a. 1396; *Zewren*, *Zeren* a. 1458; *Zeren* a. 1492 (Csánki, *MH*, III, 649)¹⁾.

2. *Szörény* în Baranya, azi dispărut: *Zewren* a. 1478, *Zeuren* a. 1494—9 (Csánki, *MH*, II, 529).

3. *Szörény* în Pest, azi dispărut: *Zwryn* a. 1425, *Zewryn*, *Zewren* a. 1426 (Csánki, *MH*, I, 35).

Afară de acestea avem 3 nume de localitate *Severin* în Iugoslavia: două în Croația, și anume unul în Bjelovar-Križ, celălalt în Zagreb (Lipszky, *Rep.*, I, 645; după *A m. kor. orsz. helységnévtára*, 1888, unul în Bjelovar-Križ, celălalt în Modruš-Fiume); al treilea în Sârbia, în regiunea Užice (cf. Melich, *A honfoglaldskori Magyarorszdg*, 220, după «*Riječnik mjesta*» iugoslav din 1925).

De acest nume nu se pot despărți: cr. *Severje* (Lipszky, *Rep.*, I, 645) și *Severovac* din Zagreb (*A m. kor. orsz. helységnévtára*, 1888, p. 873) și *Severovci* din Bjelovar-Križ (ibid)²⁾.

Forma și întinderea geografică a acestor nume ne dau o indicație pentru radicalul din care putem să le derivăm.

Formele croato-sârbe *Severovac*, *Severovci*, precum și cr.-srb. *Severin*, ne trimit la un n. pers. slav. **Sēverъ* sau **Severa* + suf. top. -*ovac*, -*ovci* și -*in* (cf. *Crudin* < *Crud*, *Varvarin* < *Varvara*, etc.).

Din același radical + suf. -*in* s'a putut derivă însă și un nume de persoană *Severin* (cf. *Bratin*, *Budin*, *Dobrin*, *Radin*, *Vlašin*, etc. la Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, 8—9 [222—223], art. 4)³⁾.

În *Severinești* este sigur că avem numele de persoană *Severin* (cf. *Albești* < *Albu*; *Bunești* < *Bunea*; *București* < *Bucur*, etc.). În n. top. rom. *Severin* putem avea atât un derivat topic de felul celor sârbești,

¹⁾ Același radical îl putem avea în Somogy și în *Szerénke* (Lipszky, *Rep.*, I, 645), pe care-l găsim scris în documente și *Zewrenke*: «*villa Zyrunke*» a. 1234—70; «*terra Scerenke*» a. 1314, *Zerenke* a. 1434, *Zewrenke* a. 1452, 1489, *Zerenka* a. 1536 (Csánki, *MH*, II, 647), precum și în villa *Szerenteluky* a. 1335, poss. *Zer(en)theleke*, a. 1434 (Csánki, *MH*, II, 647). Cf. și Ni., filius Limbar de *Zeuringha* la Fejér, *CD*, IX, 5, p. 461. Altfel E. Moór, *Die slav. Ortsn. d. Theiszebene*, I. c., pp. 106—107 (< slav. *sirъ* «*Moorhirse*», *sirъ* «*orbis*», ori *syръ* «*humidus*», «*crudus*» + suf. -*in*, etc.).

²⁾ Cf. și Dionisius de *Zeverva* a. 1423 (Fejér, *CD*, X, 6, p. 657).

³⁾ Deoarece «*mansio*» s'ar putea interpreta nu numai ca «*sălaș*», ci și ca «*servitorul curții dintr'un sălaș*», Melich, *A honfoglaldskori Magyarorszdg*, 214—215, crede că ni s'a păstrat acest nume în *Zeuren* din diploma dela 1186, dată de Bela III: «... seruorum meorum numerum pariter et officia... placuit nobis sub numero designare, sunt autem in villa *Hurusun* duodecim mansiones quorum nomina sunt hec Pousa, *Zeuren*, liberi uduornici...» (*Cod. dipl. p. Hung.*, VI, 4; Szentpétery, *Az Árpádházi kirdlyok okleveleinek kritikai jegyzéke*, I. k., 1001—1270, Budapest, 1923, p. 47). Totuși interpretarea lui Melich nu este cu totul sigură.

cât și unul identic cu numele de persoană *Severin*, cunoscut și astăzi ca nume de familie la Români.

În ori ce caz forma numelui românesc este cea originală, luată dela izvor și anterioară celei ungurești, din care nu s'a putut desvoltă.

Rămâne însă să lămurim radicalul numelui de persoană *Severin*.

Ca și sufixul, acest radical trebuie să fie slav. Deci nu poate fi identificat cu vreun împărat roman *Severus*, cum au făcut mulți, mai ales dintre Români, începând dela Bonfiniu (*Decad.* II, I, X) până la *Enciclopedia Română* a lui C. Diaconovich (III, 942—943 și 1146): nici cu *Alexandru*, nici cu *Flaviu*, nici cu *Septimiu*¹⁾. Din lat. *Sēverus* am avea românește *Ser*²⁾.

Nu poate fi numele *Severinului* nici din cel al vreunui *Sanctus Severinus* (din Noricum † 482; papa *Severinus* † 640; etc.), deoarece biserica răsăriteană, care a fost biserica poporului român, nu cunoaște nici un sfânt cu acest nume³⁾. Ș'apoi un vechiu *Sēvērinus* ar fi dat românește *Serîn*—*Sirîn*⁴⁾.

Cât privește radicalul slav, Šafařík, *Slawische Alterthümer*, II, 130, 203, 204, și *Slow. starož.*, 608, îl crede identic cu *Sewerané*, numele unei seminții bulgaro-slave, numită la fel cu o seminție rusească, pentru care letopisețele rusești au păstrat numele *Sēverъ*, *Sēvero*, *Sēverjane*, *Sēverjany*, *Sēverenjy*. De aceeași părere este și Rösler, *Zeitschr. f. d. österr. Gymnas.*, XVIII—1867, 432; Pesty, *o. c.*, II, 521—522, și acum în urmă L. Niederle, *Původ a počátky Slov. jižních*, 415, 416, 455, și *Manuel de l'antiquité slave*, I, 113: « Le nom du comitat de Severin (à partir du XIII-e siècle: *terra Zemra*, *Zevrino*, *Sevrin*, *Zevevino*) indique qu'il a pu y avoir là une tribu des Sēvériens, peut-être une partie de celle qui apparaît au VIII-e siècle dans le Deli-Orman; mais rien ne nous autorise même à supposer la présence de quelque autre tribu ».

Această părere însă nu se întemeiază decât pe numele Banatului *Severinului*, nu ține socoteală de celelalte *Severin*-e înșirate mai sus, nici de faptul că letopisețele bulgare nu știu de vreun trib bulgaro-slav *Sēver*, nici că din formele *Sēverъ* > *Sēverjane* sau *Sēverane* și *Sēverēne* nu s'ar fi putut naște *Severin*, deci nu poate fi admisă (cf. și Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, 213).

Singura explicare acceptabilă este să pornim dela un nume de persoană de felul lui *Vivor* sau *Vihor* > *Bihor* (vezi mai încolo!), cum sânt și româneștile *Furtună*, *Vântu*, *Crivăț*, etc.⁵⁾, deci dela *Sēverъ* <

¹⁾ Cf. Pesty, *A szörényi bánág és Szörény várm. tört.*, II, 517.

²⁾ A. Philippide, *Originea Românilor*, II, 722.

³⁾ Cf. Pesty, *o. c.*, II, 519, și Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, 215.

⁴⁾ A. Philippide, *Originea Românilor*, II, 722.

⁵⁾ *Furtună* = Dobroești, în jud. Ilfov; *Furtunești* în jud. Buzău; *Crivăț* în jud. Argeș, Dâmbovița, Ilfov, Prahova; *Crivețeni*, în jud. Tecuciu; *Vânturiș*, în jud. Dâmbovița, Mehedinți, Prahova; *Vânturești* = Bujor, în jud. Covurlui; etc. — Din același radical slav + suf. top. ung. -d derivă Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 140, pe *Szövérd* din Murăș, care, după el, se numește românește *Sioverdu*.

v.-bg. *sěverъ* «Boreas» (> bg. *sěver*, srb. *sjever*, č. *sever*, rus. *sěverъ*, p. *siėvier*; rom. *seaver*, *sever*, *siver* «Nordwind», uneori «Norden», cf. Miklosich, EWS, 295, și Tiktin, DRG, 1412)¹⁾. Din acesta putem explica atât n. pers., cât și topicul *Severin*. De asemenea și un topic rom. **Sever* sau **Seaver*, iar din acesta n. pers. *Severeanu*.

În sfârșit, găsim această explicare dintr'un radical slav, firește, n'avem pentru ce să ne gândim, împreună cu Melich, *A honfoglalaskori Magyarországnak*, la un bulgaro-turc *sever* (cf. čuv. *səvar* «mormota», «Murmeltier») + suf. -n, mai ales când un astfel de cuvânt nu este atestat nici în limba ungurească, nici în cea bulgară, precum n'avem pentru ce să credem nici într'o vechime mai mare a cuvântului unguresc decât a celui românesc.

102. Dintre numele mai vechi ale Caraș-Severinului relev: *Armista* = «Armiște» < *armă* + suf. -iște (a. 1433, Pesty, *Krassó m. tört.*, III, 345; Csánki, *MH*, II, 98); *Bács* (*Bacz* a. 1433, Pesty, *Krassó vm. tört.*, II, 1, p. 13; Csánki, *MH*, II, 98); *Bács-tővisse* (*Bachytuisse*, *Bachtivisse*, *Bachituusse*, *Bastuisse*, *Bastwise* a. 1361—1425, Pesty, o. c., II, 1, p. 31—32; *Bunya* (*Bahnja* a. 1440, *Bunie*, a. 1597, *Bune*, a. 1612, Pesty, *Krassó vm. tört.*, II, 1, 94); *Cheramida* (vezi Timiș); *Dubrulfalva* (pred. *Dubrwlfalwa* a. 1428, Pesty, *Krassó vm. tört.*, II, 1, 139); *Făget*, ung. *Facset* (*Fagyath* a. 1529, 1548, Pesty, *ibid.*, II, 1, 148 și 331; *Fagiaczal*, *Fagacze* a. 1514—1516, *id.*, *ib.*, II, 1, 157); *Fara* (*Fhara* a. 1597, sat în districtul Marginei, azi dispărut, pe locul lui se găsește numai *Vârful Farei*, Pesty, *Krassó vm. tört.*, II, 1, 58) < *fară* «neam» (cf. *Dict. Acad.*, II, 1, p. 53); *Felești* și *Frățești* (vezi Timiș); *Fundata* a. 1596 (Pesty, *Krassó vm.*, *tört.*, II, 1, 169); *Greovac* (*Greon* a. 1597, Pesty, *Krassó vm. tört.*, II, 1, 191) din *greu*; *Gyigasztu* = «Jugastru» (*Gygasztu* a. 1585, *gyügasztu* a. 1585, *Gdsugasztu* a. 1586, Pesty, *ibid.*, II, 1, 201); *Gyozsan* = «Joseni», odinioară sat în Arad, apoi în Caran-Sebeș (*Gyozan*, a. 1455, *Gozaan* a. 1508, *Gyozan* a. 1540, Pesty, *ibid.*, II, 1, 201—202)²⁾; *Cornet* (*Kornyad* a. 1539, *Kornyth* a. 1548, *Kornyát* a. 1550, *Kornyet* a. 1690—1700, Pesty, *Krassó vm. tört.*, II, 1, 285—286)³⁾; *Curtea* (*Kurthe* a. 1597, *Kurt* și iobagul Petru *Kurtan* = «Curtean», tot atunci; *Kurta* a. 1612; *Kurtyan* a. 1617, *Kurtja* a. 1708, *Kortya* a. 1690—1700, *Kurta*

La Lipszky, *Rep.*, II, 142, găsim însă formele: **Szövérd* h., *Magerau* g. *Oszverda* val., care s'ar părea că ne trimit la alt radical decât cel al Severinului.

¹⁾ Cf. *Zewere*, n. bărb. a. 1249, la Fejér, *CD*, 2, p. 53.

²⁾ *Lukaja* (a. 1343, Csánki, *MH*, II, 207, s. v. *Stepkfalva*) și *Magoyafalva* (a. 1420, mai târziu, *Magoja* a. 1503, *Magojest* a. 1505, greșit *Magurest* a. 1572, Pesty, *ibid.*, II, 2, 15; Csánki, *MH*, II, 49) sânt derivate cu suf. de origine slavă -oi(e), nu cu -oniu, -oane > -oiu, -oaie, care în această regiune ar trebui să-și păstreze forma veche.

³⁾ *Kuke* a. 1266, azi *Kukujevcze* (Pesty, *Krassó vm. tört.*, II, 1, 301), derivă mai curând din slav. *kuka* «Haken», decât din rom. *cuc*, *cucă*. Totuși forma *Kuke* în e dela sfârșit se pare că are un corespondent al românescului *ă*.

a. 1717, *Gordia* a. 1723, Pesty, ibid., II, 1, 303); *Leordiș* (*Leordis* a. 1411, *Leorgis* a. 1428, etc., Pesty, ibid., II, 1, 311—312¹⁾); *Măgura*: a) *Magura* (a. 1467, apoi a. 1544, 1549, etc., Pesty, ibid., II, 2, 15—16), b) *Maguri* (a. 1723, 1761, 1778, dar la 1448 *Magora*, la 1454 și 1557 *Magura*, în sec. XVIII *Maguri*, Pesty, ibid., II, 16—17); *Margina* (a. 1365, *Marsina* a. 1366, *Morsyna* a. 1405, *Mursina* a. 1448, *Morsina* a. 1505, etc., Pesty, ibid., II, 2, 23—32); *Miculești* (*Mikulest* a. 1470, Pesty, ibid., II, 2, 35); *Morchin* (a. 1370, Csánki, *MH*, II, 105), poate identic cu *Margina*; *Moș* (*Mos* a. 1596, *Moss* a. 1598, Pesty, *Krassó vm. tört.*, II, 2, 50); *Padurány* a. 1514—16, 1597 (Pesty, ibid., II, 2, 96); *Paun* a. 1585 (Pesty, ibid., II, 2, 99); *Preuteasa* (vezi mai sus)²⁾; *Părău* (*Pereu* a. 1337, *Perreo* a. 1539, 1540, *Perro* a. 1592, *Perreo* a. 1597, *Perro* a. 1622, Pesty, ibid., II, 2, 102—103); *Pietroasa* (vezi mai sus); *Brebul*, ung. *Prebul* (*Brebul* a. 1577, 1624, etc., Pesty, ibid., II, 2, 109—112); *Prekolfalva* = satul lui «*Precu*» a. 1389 (Pesty, ibid., II, 2, 113; Csánki, *MH*, II, 106); *Poieni* (*Poyen* a. 1514—16, etc., Pesty, ibid., II, 2, 124—125); *Poienița* (*Pojenicza*, *Poyenicza* a. 1598, Pesty, ibid., II, 2, 126); *Plopul* a. 1559 (Pesty, ibid., II, 2, 130); *Puri* (a. 1453, etc., Pesty, ibid., II, 2, 131—132), pentru care cf. *puri*, plur. lui *pur* < lat. med. porrum I. «wilder Lauch», 2. «Königskerze»; *Roschești* (*Roskest* a. 1598, Pesty, ibid., II, 2, 148); *Rugi* > ung. *Ruzs* (*Rucz* a. 1585, *Rwgy* a. 1586, *Rwchz* a. 1588, *Rucsi* a. 1690—1700, *Ruscha* a. 1717, Pesty, ibid., II, 2, 151); *Ruginos* (vezi *Timiș*); *Spânzurați* (*Zpenczworacz* a. 1598, azi dispărut, Pesty, ibid., II, 2, 213); *Strâmtura* (*Z[t]remtura* a. 1503, Pesty, II, 2, 213); *Șerpești* (*Serpest* a. 1596, Pesty, ibid., II, 2, 157); *Sugya* = «Judea» (vezi *Timiș*); *Saca* (*Zaka* a. 1540, în Arad, dispărut, Pesty, ibid., II, 2, 179); *Spata* (*Zpata* a. 1440, *Zpatha* a. 1477, 1597, *Zpata* și *Zpatele* a. 1607, etc., Pesty, ibid., II, 2, 185—186); *Sac* (*Zaak* a. 1548, etc.; *Zak* a. 1581, etc.; *Szaak* a. 1584; *Zakony* a. 1586, *Zakul* a. 1608, etc., Pesty II, 2, 188—196); *Sálha* (vezi *Timiș*); *Susani* (*Zuzany* a. 1596, etc., Pesty, ibid., II, 2, 235); *Turbarewch* a. 1427 (Pesty, ibid., II, 256; Pesty, *Krassó m. tört.*, III, 318; Csánki, II, 108); *Ulmul* a. 1585 (Pesty, *Krassó vm. tört.*, II, 2, 257); *Unghiul* (*Vngiul* a. 1514—16, 1597, etc., Pesty, ibid., II, 2, 258); *Vadul* sau *Ursul* (*Wadul* a. 1514; *Vrzul* a. 1597; *Urzul* al. *Vadul* a. 1612, Pesty, ibid., II, 259); *Ursoanie* = «Ursoaie» (*Vozonie* a. 1597, *Vozvanie* a. 1598, *Urzume* a. 1612, *Wezvanie* a. 1617 și 1620, azi dispărut și cunoscut numai ca parte de hotar numită *Ursoane*, cf. *Ursoaia* în Bucovina, Pesty, ibid., II, 1, 260); *Valea-rea* (*Valiareh* a. 1597, *Valliareh* a. 1617, Pesty, ibid., II, 2, 272); etc.

Cum ne arată formele documentare, de populație românească ne vorbește Oloșag, ung. *Ollóság* (*Olosag* a. 1437, *Olohsagh* a. 1439,

¹⁾ Din *leurdă* despre care va fi vorba în altă parte.

²⁾ Cf. *Preuteasa*, munte în jud. Muscel, movilă în jud. Râmnicul-Sărat, *Preutesc*, munte în jud. Bacău (D. Frunzescu, *Dicț. top. și stat. al Rom.*, 379).

Orsagh a. 1440, *Olasag* a. 1593, *Olahsagh* a. 1590, *Oldhsdg* a. 1650, *Holoschak* a. 1717, etc., Pesty, *ibid.*, II, 2, 82—83)¹⁾, iar *Românești*, ung. *Rumunyeszt* (*Romanesth* a. 1468, 1514—16; *Rumunest*, *Romoniest* a. 1596, *Romonest* a. 1599, 1607, *Rumuniesthi* a. 1617, Pesty, *ibid.*, II, 2, 149) de descălecarea unui oarecare cu numele *Românul* sau *Rumânul*, nu *Roman*.

Amintirea cnezatelor și a voivodatelor ne-o păstrează: *János-kenéz*-falva a. 1389 (Pesty, *ibid.*, II, 1, 236; Csánki, *MH*, II, 103) și *Vajdafalva* a. 1447 (Csánki, *MH*, II, 108 și 113).

103. Dintre numele vechi, citate mai sus, unele au făcut parte un oarecare timp din *Arad*²⁾. Așa au fost: *Basarâga* la 1454 și 1464 (Csánki, *MH*, I, 762) și *Vonucz* la 1343 (*id.*, *ib.*, I, 781).

Dintre celelalte nume românești mai citez, ca fiind vechi, pe următoarele: *Kadraszó* (*Kadrassou* a. 1337, Nagy Imre, *Cod. dipl. Hung. Andegav.—Anjoukori okm.*, III, 370, și Pesty, *Krassó vm. tört.*, II, 1, 243; *Kadraso*. al nom. *Kereztien-kenezhaza* în districtu *Zad* a. 1344, Csánki, *MH*, I, 772, azi dispărut), care probabil trebuie cetit *Codreasă*; și *Caprevar* a. 1337 (Nagy Imre, *l. c.*, III, 370, și Pesty, *o. c.*, II, 1, 246; *Kaprior* a. 1597, Pesty, *ibid.*, azi *Căprioara*).

Găsim câteva interesante numiri românești între satele care aparțineau la deosebite cetăți.

Astfel la « *Castrum Solymos* » aparține în 1440: *Zpatha*; *Felsew-*, *Kezepsew-* și *Also Gwothunya*, în 1453 *Pawlesth*, etc. (Csánki, *MH*, I, 761—762); la *Waradya* în 1479: *Nyegesth*, *Mwta*, *Lwpefalwa*, *Wlma*, *Brathesth*, *Felsebrwma*, etc. (Csánki, *MH*, I, 763—764)³⁾.

Voevozi și cneji români din s. XIII—XV dă *Márki*, *o. c.*, I, 501—503.

104. Din *Cuvinul* sau *Cubinul* (ung. *Keve*) de odinioară, care cuprindea părțile sudice ale Torontalului și Timișului, relev numai poss. *Fanchal* < *Făncel* < *Fanciu*, dim. lui *Fanu* = « Ștefan » a. 1400 (Csánki, *MH*, II, 118) și *Panesal* din « *villa Panczal* prope *Thornistam* »

¹⁾ E. Moór, *Die slav. Ortsn. d. Theiszebene*, I. c., p. 114, îl derivă greșit din ung. *orh* (< slav. *vrъhъ*) + suf. v.-ung. *-sdg*. Greșită pare a fi și explicarea mai veche a lui D. Pajs: din *olló* « miel », « capră sau căprioară tânără » (*Magyar Nyelv*, IX—1913, p. 358).

²⁾ După Pesty, *Magyarorsz. helyn.*, I, 335, numele *Aradului*, care este atestat încă din sec. XII în formele *Orod* și *Arad* (cf. Czinár, *Ind.*, 17 și 327; Kovács, *Ind.*, 38 și 499; *Reg. de Várad*, art. 158, 249, 347, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, 682, 704, 728; Csánki, *MH*, I, 765), este la origine nume de persoană (cf. n. pers. *Orod* și *Arad* a. 1214, Fejér, *CD*, III, 178; a. 1219, Wenzel, *CDA*, VI, 401; a. 1231, Wenzel, *CDA*, XI, 224; a. 1234—1270, *id.*, *ib.*, II, 4 și 6; a. 1246, *id.*, *ib.*, VII, 213; *Oroduct*, « eques monasterii s. Mauricii » din Bakony a. 1086, Wenzel, *CDA*, I, 35).

³⁾ Rom, *Musca* < *muscd* « Fliege » (< lat. *m u s c a* -a m) nu poate derivă din slav. *město* « Ort », cum crede E. Moór, *Die slav. Ortsn. d. Theiszeb.*, I. c., 31, chiar și dacă aceasta este atestată mai întâiu în forma *Mezt* a. 1332—37, etc. (Csánki, *MH*, I, 724). Poate fi vorba doar de două nume paralele (cf. și *Strechea*, *Furnica*, etc., în aceeași regiune).

a. 1430 (Csánki, *MH*, II, 116—117), care nu cred că este identică cu *Panciova* (ung. *Pancsova*, srb. *Pančevo*), cum crede Csánki, *l. c.*, dar derivă din același radical *Panč* (cf. bg. *Pančo*, fem. *Panča* = «Pantelejmon» la Weigand, *XXVI.—XXIX. Jahresbericht*, 129) prevăzut cu suf. dim. *-el*¹⁾.

105. Legătura Românilor din Banat cu cei din Moesia s'a putut face peste Bács și Bodrog.

În Bács (Bačka) și Bodrog avem puțin de relevat.

Mai mult în cel din urmă decât în cel dintâiu.

În Bács (Bačka), afară de însuși numele Bács, atestat foarte curând, despre care a fost vorba în alt loc, se poate aminti: *Chumafalwa*, *Chumafakwa*, *Chamafakwa* a. 1405, 1452, *Choma* a. 1464, *Chomafakwa*, prope poss. *Thothfalw* a. 1517, *Chomafakwa* a. 1517 (Csánki, *MH*, II, 147).

106. În Bodrog avem încă la 1291 numele de bărbat Mos (Wenzel, *CDA*, XII, 518), iar într'un act din 1391 un «furem Mychaelem literatum dictum Fatha famulum plebani de Dauth» (*Cod. dipl. domus sen. com. Zichy*, IV, 469), care probabil este identic cu Dautova. Dem. Punie, iobag din Băthmonostor a. 1418 (ibid., VI, 521) ar putea fi identic cu rom. *pâne*²⁾.

Dintre numele de localități se pot releva: *Murgó* (*Murgo* a. 1290, 1291, etc., Csánki, *MH*, II, 205); *Száka* (*Zaaka* a. 1375, *Thetews Zaka* a. 1391, *Teteus Zakaya* a. 1401, *Zaka* a. 1423, *Pwztazaka* a. 1446, poss. *Zaka*, pred. *Banzaka* a. 1468, *Zaka*, *Vizmelleki Zaka* a. 1512, *Ersezkaka*, *Wyzmellekyszaka*, *Somosszaka* a. 1520, Csánki, *MH*, II, 207).

Deosebit de importante sânt însă: *Szát* (*Zath* a. 1344, 1369, *Zach* a. 1369, *Zaac* a. 1371, *Sach* a. 1403, *Zaath* a. 1413—23, în apropiere de *Szántó* = *Szantova*, *Daut*, etc., Csánki, *MH*, II, 208), care este identic cu rom. *sat* «Dorf», și *Szeesel* (*Szecse*, *Szecsza*, *Szecsely*) (*Zecha* a. 1320, *Zychee* a. 1330, *Zeche*, *Zeeche* a. 1416, *Zeche* a. 1448, *Sechel* a. 1466, Csánki, *MH*, II, 208), care corespunde întocmai românescului *săcel*, plur. *săcele*, dim. lui *sat* (> **sätucel* > **sätcel* > *săcel*).

La fel sânt: *Sachyal* a. 1475, *Zachel* a. 1492 etc. (Csánki, *MH*, II, 486; Pesty, *A szörényi bánsg és Szörény vm. tört.*, II, 486); *Szacsal*, *Izaszacsal* = rom. *Săcel* (*Kis Zachal* a. 1453, Mihályi, *Diplome maramureșene din secolul al XIV-lea și al XV-lea*, Sighet, 1900, p. 366; *Zachel* a. 1486, id., ib., 577; *Zachal* a. 1486, *Zachol* a. 1495, Csánki, *MH*, I, 452; *Szacsal*, Lipszky, *Rep.*, I, 618 și 626); *Szacsal*, *Szeesel*, *Szencsel*³⁾, *Szacsal*, *Szocsel* din Hunedoara (*Zenchel* a. 1444, *Zachal* a.

¹⁾ Cf. *Panciu* în jud. Putna; *Pănțești* în jud. Bacău, Putna, Roman (D. Frunzescu, *Dicț. top. și stat. al Rom.*, 340).

²⁾ Cf. alte exemple la c. 75.

³⁾ Apropiat fie de *Săncel*, ung. *Szancsal* (*Zonchel* a. 1252, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 79; *Zanchalteluky* a. 1271, id. ib., I, 111; *Zanchal* a. 1315, 1350, 1418, 1434,

1453, *Sachal* a. 1453, etc., Csánki, *MH*, V, 134; *Szacsal*, germ. *Satschallen*, Lipszky, *Rep.*, II, 124 și 131; Lenk, *Lex*, IV, 136); *Szacsal* (*Szacsel*, *Szancsel*) = *Săcel* din Hunedoara (*Szacsal* a. 1472, etc., Csánki, *MH*, V, 134; *Sztrigy-Szacsal*, Lenk, *Lex*, IV, 222); *Szecscl* = *Săcel*, *Feketeviz*, *Cernavodă*, *Aqua Nigra* din Sibiiu (Lipszky, *Rep.*, II, 124; Lenk, *Lex*, IV, 187); *Săcel*, ung. *Oláhándrásfalva* din Odorheiu; *Săcel*, ung. *Asszonyfalva* din Turda-Arieș; *Săcele*, ung. *Hétfalú* din Brașov; și *Săcelul* din Gorj.

Reducerea lui *Szecscl* la *Szecsce*, *Szecsca* în Bodrog s'a putut face fie sub influența slavului *seč*, *seča* (cunoscut în toponimie), fie pentru că această reducere este o particularitate a limbii ungurești, întrebuintată și față de alte cuvinte românești derivate cu sufixul *-el*, plur. *-ele*, din care a detașat partea finală socotind-o ca sufix; cf. sec. *csercse* 1. «Ohring», 2. «umflături care se pot observa adeseori la vite (oi, capre, porci) sau excrescențe de piele care le spânzură acestora la gât < *csercselye*, iar acesta din *cercele*, plur. rom. al lui *cercel* (în loc de *cercei*, după analogia lui *inele*, cf. poezia pop.: *cu cercele și inele*); cf. Edelspacher, *Nyt. Közl.*, XII, 99; Szinnye, *Magyar Nyelvőr*, XXII, 249—250; Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 960—961.

Acest *csercse* este atestat mai întâi la 1583 în com. Zemplén (cf. Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 961—962). Acolo a fost dus, cum ne vom putea convinge, de păstorii români.

Din cuvinte ca *csercselye* < *cercele*, *kurélye* < *curele*, plur. lui *curea* «Riemen» < *corrigia*, -am, cf. Candrea-Densusianu, *DE*, I, 72, nr. 455 (greșit Munkácsi, *Magyar Nyelvőr*, X, 532, care traduce pe *kurélye* «gyöngyfűzér» și-l derivă din *coral*) a fost extras sufixul *-lya*, *-lye*, *-nye*, cu care s'au derivat la Ciangăi cuvinte ca: *regelye* «loc ascuns» (< *reg-* < *reg-t* < *ršxt*, cf. *rejt-*), *szemelye* «codină» (< *szem*), *tébolya* «nebun», *dernye* < *dér* (*Magyar Nyelvőr*, V, 378).

107. În legătură cu toponimia Banatului voiu cercetă și pe cea a Hunedoarei, deși acest județ aparține propriu zis Ardealului. Dar din punct de vedere istoric el alcătuiește o prelungire a Banatului și a Olteniei, reprezentând «o continuitate neîntreruptă geografico-istorică a neamului românesc»¹⁾, cu aceeași veche organizație politică.

Puține județe ardelenne au avut o organizație după «ius valachicum» atât de veche și de puternică ca Hunedoara.

Încă dela 1363 sânt pomeniți «cnejii» și «nobilii români» din districtul Hațegului²⁾, iar dela 1371 și din cele 4 scaune românești

Magyar- și Oláhanchal a. 1512, Csánki, *MH*, V, 874), Târnava-mică, pentru care trebuie să presupunem un **sancticellus* ori un **summicellus*, -a, -um (cf. *sâmceă* «Spitze», *sâmcelat* «spitzig», etc.), fie de compusele cu *Sân-* < *sanctus*, -a, -um.

¹⁾ Hasdeu, *Et. Magn. Rom.*, III, 3104.

²⁾ «Nos Petrus Vice-Vayvoda Transylvanus... universis Kenezüs et senioribus, Olachalibus ipsius districtus *Haczak*... pro tribunali sedentibus» (Kurz, *Magaz. f. Gesch. Siebenbürgens*, II, 300; cf. și N. Densusianu, *Monumente pentru ist. Țării*

ale districtului cetății Deva¹⁾. Din 1476 urmează și cnejii castrului din Hunedoara²⁾.

Acești Români se judecau de «jurații» și «cnejii» lor după «ius valachicum»³⁾.

Românii din Hunedoara, ca și cei din Banat și din alte părți, aveau unele îndatoriri militare, pe care le găsim înșirate în deosebite documente. Astfel într'unul dela 1427 Sigismund dispune, ca «*Olahi hi [in districtibus olachalibus castris Deva] . . . etiam opera servitia manualia ad conservationem castris opportuna ut sunt munimenta struendi, et reparandi, aggeres fodiendi, ligna secandi, indagines praecedendi . . . juxta antiquam et laudabilem consuetudinem teneantur*» (Kemény, în Kurz, *Magazin f. Geschichte Siebenbürgens*, II, 315; cf. și N. Densusianu, *Chinesiatalul familiei Băsrabă din Țeara Hațegului*, I. c., p. 52, și *Revoluțiunea lui Horia*, p. 36). Tocmai atunci unii din ei nu voră să-și împlinească aceste îndatoriri și regele se îngrijă să nu se mai repete acest lucru: «*quod nonnulli populi in districtibus Olachalibus dicti Castris [Deva] existentes, malesanis ac frivolis Kenexiorum suorum suggestionibus, et consiliis agitati, ac inducti, variis sub coloribus*

Făgărașului, București, 1885, p. 2). În 1380 este amintit «*Kenezius Olachorum* de districtu castris *Hathzak*» (Csánki, *MH*, V, 45, după *Hunyadm. tört. és rég. társ. évk.*, I, 63).

¹⁾ Csánki, *MH*, V, 42 (documentul se găsește în *Cod. dipl. sacri Rom. imp. fam. Teleki de Szék*, I, Budapest, 1895, pp. 168—169, și la V. Motogna, *Articole și documente*, Cluj, 1923, pp. 46—47); cf. și în a. 1481: «*Krajnicus* ac universi *Kenezii* et incolae pertinentiarum castris *Deva*», Fejér, *CD*, XI, 506, și Csánki, *MH*, V, 42.

²⁾ «*Kenezii* in pertinentiis castris *Hunyad*» (Csánki, *MH*, V, 46); în a. 1482: «*Universorum keneziorum nostrorum* in pertinentiis castris nostri *Hunyad*» (Kurz, I. c., p. 311; Csánki, *MH*, V, 46; cf. și N. Densusianu, I. c., p. 2).

³⁾ Astfel în a. 1371 «*... officiales . . . magistri Stephani* finalem legem facere de regni consuetudine parati fuissent; et, prout tamen *universi kenezii et Olachi de quatuor sedibus districtibus castris Deva* ipsum iudicium et legem regni inhiuerunt . . . dicendo ut iidem *officiales iuxta legem Olachorum* eundem *Petrum* comprobare possent, sed non cum aliis iuribus regni, ideo ullum iudicium seu iusticiam ipsis facere interdixerunt» (*Codex dipl. sacri Rom. imp. comitum fam. Teleki de Szék*, I, pp. 168—169; cf. și V. Motogna, *Articole și documente*, 46—47). Cf. apoi N. Densusianu, *Monumente pentru istoria Țării Făgărașului*, p. 3, unde se dau numeroase dovezi documentare. Rețin aici pe cele mai vechi trei din ele: «*Nos Styborius . . . praenotati Kenezii Ianustinus, Basarabe et Kuste responderunt . . . quia nunquam causam fidedignis et ipsorum hominibus ac sermonibus nobis superscripto Styborio nec non duodecim iuratis ad iudicandum in Haczag Dominus Vaivoda commisit*», a. 1398 (Kemény, în «*Transilvania*», a. 1872, p. 172); «*Nos Ladislaus Chaak Vayvoda Trans . . . una cum iuratis ac universitate nobilium ac Kenexiorum ipsius Districtus Haczak, sana exinde deliberatione, ac consilio et voluntate eorundem, praefatos Kosztha, Stanchul et Volkul sacerdotem . . . dicto ipsorum keneziatu et dicta possessione Ryusor vocata, nec non jam dicta libera villa Syerel nominata habito . . . [ratione eorum infidelitatis] privamus*», a. 1435 (Fejér, *CD*, XI, 503—504); «*Ladislaus . . . sub eisdem conditionibus, servitutibus et consuetudinibus, quibus per praedecessores nostros Reges Hungariae in Districtibus Valachorum possessiones et villae donari consueverunt memoratis Valachis [Ioanni filio Zerechen, Stephano filio Kendris, Gregorie Balol—quartam partem possessionis Felsőszallaspatak] in perpetuum contulerimus*», a. 1453 (Kemény, în «*Transilvania*», a. 1873, p. 126).

se cum manifesto dicti castri nostri detrimento, a solitis castri servitutibus subducere conentur» (Hurmuzaki, *Doc.*, I, 2, 541; cf. și N. Densusianu, *Chin. fam. Bas. din Ț. H., l. c.*, p. 63). În a. 1482 regele Matia le menține drepturile și îndatoririle vechi: «Unde nos praefatos *Kenexios* nostros [în pertinentiis castri Hunyad] in *antiquis eorum libertatibus* tenere volentes... mandamus quatenus... eis *servitia ad praefatum castrum nostrum Hunyad* ut prius facere adstricti fuerunt permitatis» (Kemény, *l. c.*, p. 311; cf. N. Densusianu, *Chin. fam. Bas. din Ț. H., l. c.*, p. 52, și *Rev. lui Horia*, p. 36).

Firește, având în vedere aceste fapte, toponimia puținoi județe ardelenice este așa de românească ca cea a Hunedoarei. Dar nici una dintre numirile topice ale acestui cuib românesc nu este mai veche de sec. XIV. Explicarea este aceeași ca și pentru județele din Banat. Ea trebuie căutată în situația politică a județului. În sec. XIV întreg teritoriul acestui județ era încă proprietate regală, ținându-se de cetățile Devei, Hunedoarei și Hațegului. Nu se întâmplă deci încă donații de moșii, și astfel nici amintiri de nume de locuri și iobagi. Numai în secolul XV începe să se schimbe situația, înmulțindu-se donațiile regești și cu ele proprietarii particulari. În acest timp dispar districtele românești, iar cnejii, nobili până acum, mai păstrându-și condiționat libertatea, coboară încet spre iobăgie (cf. Csánki, *MH*, V, 36). Cu timpul mai rămân nobili doar unii care-și părăsesc neamul și credința.

108. Am amintit că numele *Sarmizegethuzei* nu ni s'a păstrat. Locul unde a fost ea se numește Grădiște, Grădiștea Muncelului, ung. *Várhely*¹⁾.

Pentru Grădiște n'avem atestări vechi și cele dintâiu, pe care le avem, întrebuintează numele unguresc (*Varhel* a. 1404; poss. *Warhel* în districtu de Haczak a. 1436, etc., Csánki, *MH*, V, 146). Abia Lipszky, *Rep.*, I, 51 și 158, o numește *Gradisteu*, ung. *Várhely*, iar Lenk, *Lex.*, II, 43 *Gredistye* sau *Gregyistye*.

În lipsă de atestări mai vechi, acest Grădiște < v. -bg. *gradište* «castrum» (Tiktin, *DRG*, 695), firește, nu ne spune mai mult decât apelativul *grădiște*, pe care-l avem în limbă cu sensul de 1. «movilă», «păpină», «grind» și 2. «locul unei vechi cetăți sau stațiuni preistorice» (*Dicț. Acad.*, II, 293—294) și pe care am putut să-l întrebuintăm alături de *cetate* «Burg», fiindcă de fapt nu mai numia tocmai același lucru. Înțelesul original al *grădiștei* s'a schimbat cu timpul și aceasta este o dovadă de mare vechime.

Totuși nici pentru *Hobița-Grădiștei*, *Ohaba-Grădiște*, ung. *Hobicza-Várhely* (cf. Lipszky, *Rep.*, II, 51 și 158; Lenk, *Lex.*, II, 43 și 121). nu avem atestări mai vechi.

¹⁾ Cf. Miller, *Itin. Rom.*, 547; Finály G., explicațiile la harta *Magyarország a rómaiak alatt*; Pârvan, *Getica*, 475, 480, etc.; cf. și Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, 273.

Mai norocoși sântem numai cu *Grădiștea* din Timiș (*Garadystya*, *Gradisthe* a. 1409, 1411, 1415, Csánki, *MH*, II, 39; a. 1572, 1588, 1642, Pesty, *A szörényi bánság és Szörény vm. tört.*, II, 70—71)¹⁾.

109. Dintre numele topice ale Hunedoarei mai întâiu este atestat al Hațegului (*Hațăgului*), ung. *Hátszeg*, germ. *Hotzing* (terra *Hatzok* a. 1247, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 74²⁾); *Hatzok*, *Haczak*, *Hatzoch* a. 1332—1337, *Hatzak* a. 1360; *Hachzak* a. 1366 și 1377, *Hathzak* a. 1380, etc., Csánki, *MH*, V, 45—46 și 58—59; rom. *Hăczag*, ung. *Hátszeg*, germ. *Hotzing*, Lipszky, *Rep.*, II, 56; *Hátzeg*, *Hátszeg*, *Vallopolis*, *Hotzing*, *Wallenthal*, Lenk, *Lex.*, II, 98).

Hasdeu, *Et. Magn.*, II, 2082—83, a pus în legătură numele Hațegului cu *hațeg* «pădure mărunță, tânără, tufiș, hățiș, hățș» (cf. pentru acesta și *Dict. Acad.*, II, 379—380, unde se atestă și forma *hătoagă*, *hațoagă* «cărare bătută de sălbătăciuni»). Dar radicalul acestui apelativ, care nu este decât o formă secundară a lui *hațău*, *hățău* (pentru *-u > -g* cf. ung. *hadaró > rom. hădărău*, *hădărog*, *hădărag*, *hădarg*; bg. *plěšiv > rom. pleșăv*, *pleșuv > pleșug*, etc.), nu este lămurit, căci nu se poate dovedi legătura dintre el și *hăț*, *hăț*, *hăță* (< interj. *haț!*), de aceea cu drept cuvânt crede O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, 71, n. 2, că nici originea Hațegului «nu e cunoscută».

Nu este exclus că și în acest caz, ca de atâtea ori în toponimie, avem a face cu un nume de persoană, și anume cu un derivat cu suf. slav. *-ak*, *-ok*, *-ek* (vezi exemple la Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, 13 [227]), mai ales că în sec. XIV—XV se mai cunoaște un *Haczok* «în cottu de Zolnok» [= Solnocul exterior]: *Hatzuk* a. 1350, *Hacza* a. 1476, *Haczok* a. 1490 (Csánki, *MH*, I, 668) și se cunoaște și astăzi un *Ațag*, locuință izolată în Argeș (D. Frunzescu, *Dict. top. și stat. al Rom.*, 13). Din forma mai veche *Haczak*, *Haczok*, *Haczek* s'a putut desvoltă în mod normal rom. *Hațăg > Hațeg* (cf. *vitrec > vitreg*, *ciunc > ciung*, etc.), iar din acesta prin et. pop. (cf. *Vallopolis*, *Wallenthal*) ung. *Hát-szeg*³⁾ și germ. *Hotz-ing*.

Hățegul (ung. *Haczágyel*, *Haczágyal*, *Haczadzsel*, *Hacsaczal*, *Haczasel*, *Hádsátzel*, *Hátsádsel*, *Hasaczél* și *Kis-Hátszeg*, germ. *Klein-Hotzing*, Lipszky, *Rep.*, II, 55; Lenk, *Lex.*, II, 83; *A m. kor. orsz. helységnévtára*, 1888, p. 358), este, firește, mai nou decât Hațegul (poss. *Haczachek* în districtu *Hatzczak* a. 1447, *Haczagyel*, *Haczadyel* a. 1453, *Haczagel* a. 1480, *Hathazal* a. 1482, *Hadachal* a. 1493, *Hachazal* a. 1516, *Hachachel* a. 1518, Csánki, *MH*, V, 94).

¹⁾ *Grădiști* se găsesc și în alte ținuturi românești: *Valye-Gredistye* în Brașov (Lenk, *Lex.*, II, 43); *Grădiștea* (Argeș, Botoșani, Ilfov, Muscel, Prahova, Râmnicul-Sărat, Vâlcea), *Grădiștea* (Mehedinți, Olt, Romanai, Tulcea, Vlașca). O *Grădiște* sau *Zăgrad* sau *Țități* se găsește și la *Meglenoromâni* (cf. P. Papahagi, *Meglenoromânii*, 20, și I. Jordan, *Rumänische Toponomastik*, 163).

²⁾ Pentru cetirea și identificarea numelui cf. I. cav. de Pușcariu, *Date istorice priv. la fam. nob. rom.*, II, pp. 131—132, unde se arată că cetirea *Harszok* este greșită.

³⁾ Cf. și «*Gatszég* vel *Gatzég*» în Bihor (Lipszky, *Rep.*, I, 195).

110. Al doilea în șir, ca timp, și cel mai mult discutat dintre numele topice ale Hunedoarei este *Deva* (rostit *D'eva*), ung. *Déva*, säs. *Dimrich* sau *Diemrich* și *Schlossberg* (castrum *Deva* a. 1269, 1273, 1324, 1341, etc.; *Deua* a. 1307, *Dewa* a. 1325, etc., Csánki, *MH*, V, 42—45 și 57—58, unde se arată documentele din care s'au scos atestările; Lipszky, *Rep.*, II, 35).

S'a crezut de cătră mulți la noi și se mai crede încă (cf. mai pe urmă G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, Sibiu, 1929, pp. 181—182) că *Deva* ar fi o rămășiță a dacicului *dava*, *deva* « Siedelung », « Weiler » (cf. Tomaschek, *Die alten Thraker*, în *Sitzungsber. d. Wien. Ak. d. Wiss.*, Phil.-hist. Cl., CXXXI, I, 70; P. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griech. Spr.*, 214, 222), și anume probabil a vechiului *Ducidava* > *Decidava* « oraș dac ».

Cei ce au propus această explicație n'au avut în vedere că: a) dac. *-dava*, *-deva* nu se întrebuintează decât în compoziție; b) că o *Dacidava* sau *Decidava* nu este atestată, ci avem numai o *Δοκιδάβα*, așezată de unii la pasul Dukla, de alții la Tușnad, cf. Tomaschek, *l. c.*, Pârvan, *Getica*, 256, Finály G., explicațiile la harta *Magyarország a rómaiak alatt*; c) din *dava* « nu putea ieși în românește *déva*, ci *daŭa* » > *da*¹⁾, iar din *deva* « trebuia să iasă în românește ori *dzedăa*—*zeaŭa*—*dzăŭa*—*zăŭa*, dacă *é* va fi fost scurt (după cum se vede din glosa *δέβα* și din nume de localități ca *Ἰταδέβα*, *Μοριδέβα*, *Δαυεδέβα*, *Ζισονοδέβα*, *Ζυκιδέβα*, vezi Tomaschek, *Die alten Thraker*, II, ^{II}, p. 70), ori *dedăa*, dacă va fi fost cumva *é* lung » (Philippide, *Originea Românilor*, I, 721); d) mai avem și alte localități cu numele *Deva* (ung. *Déva-Ványa* în Heves, Lipszky, *Rep.*, I, 133; ung. *Déva* sau *Gyéva*, și *Gyíva*, slov. *Déwa* sau *Diwa* în Strigon, Lipszky, *Rep.*, I, 223), care nu pot fi explicate din dacicul *-dava*, *-deva*.

Compusul săsesc *Dimrich* sau *Diemrich*²⁾ < *Dīwnbrich* < *Dēwenburg* (cf. Bedeus, *Korrespondenzblatt*, XXVIII, 157; G. Kisch, *ibid.*, XXVIII, 141, și *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 181—182) ne arată clar că la origine avem a face cu un nume de persoană.

Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1335—36, presupune de-asemena derivarea dintr'un nume de persoană, a cărui origine ne spune că este « nelămurită » și că « mai probabil este vorba de un nume maghiar asemănător ». Dar nu precizează care ar fi acest nume.

Îl precizează numai Melich în *Revue des Études hongroises*, VI—1928, pp. 265—266, anume că ar fi dintr'un radical *G'eŭ*, din care este și *Géza* și *Décse* (cf. și *MEtSz*, I, 1292—1293). Atât numai că nu toate n. pers. și top. *Décse* sânt identice cu *Géza*. Unele sânt, evident, identice cu bg. *Дѣс* ori cu srb. *Deč*, *Dečko* (cf. Weigand, XXVI.—XXIX. *Jahresbericht*, 146, *Rječnik*, II, 330; rom. *Deciu*), întrebuintat și în toponimie (cf. *Děč*, *Děče*, sate, *Rječnik*, II, 329, III, 3; *Deč*, în Sirmiu,

¹⁾ Cf. *bava* > **ba*, plur. *bale*.

²⁾ Mai vechiu *Dwinrig*, *Duimburg*, *Demburg*, *Denburg* (cf. *Siebenb. Sächs. Wb.*, II, 42; Csánki, *MH*, V, 57).

A m. kor. orsz. helységnevtára, 1888, p. 772). Și nu este clar cum s'ar fi schimbat radicalul *G'eu* odată în *Győ*, altă dată în *Deva*.

Ne întrebăm însă: ce rost au astfel de presupuneri?

Doar numele de persoană, despre care poate fi vorba, se cunoaște: este srb. *Deva* (rostit: *D'eva*), atestat la 1330 în forma *Deua*, la 1282—1386 în formele *Deua*, *Dieua*, dim. *Dieucha* (C. Jireček, *Die Romanen*, II, 69; Maretić, *Rad.*, LXXXII (1886), 71); cf. și bg., ceh. *Děva* (Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, 60 [274], nr. 126), bg. *Děva* (Weigand, XXVI.—XXIX. *Jahresbericht*, 161).

Într'o notă din *Dacoromania*, III, 666, V. Bogrea a arătat că se găsește și n. femeiesc v.-r. *Deva*, *Devă* (*Arhiva Istorică*, I, 89), firește luat din slavonește.

Deva este un nume topic de felul numelor românești *Fata* (j. Nă-săud, etc.), despre care voiu vorbi mai încolo, ori a ungureștilor *Leány-falu* sau *Leányfalva* din Bereg, Borsod, Pest și Veszprém (Lipszky, *Rep.*, I, 372) ori *Leányvár* din Bihor, Tolna și Zemplén (ibid.), căci derivă din srb. *djeva* < v.-bg. *děva* « Jungfrau ».

Din acest nume de persoană, mai ales având în vedere că în limbile slave de Nord v.-bg. *děva* are reflexe cu -ji- (cf. rus *дѣва*, rut. *д'ива* « Jungfrau » la Berneker, *SEW*, 197) se poate explica satisfăcător și *Děva-Ványa* din Heves, și slov. *Děva* sau *Diwa* și *Gyiva*, ung. *Děva* sau *Gyěva* și *Gyiva* din Strigon¹⁾.

111. În Hunedoara își are izvoarele și Jiul-transilvan (ung. *Magyar-Zsil*) care, strângând deosebite văi, între ele a Jietului și a Jiului Baniței, și unindu-se cu Jiul-româneș (ung. *Oldh-Zsil*), își îndreaptă cursul spre Dunăre, în care se varsă.

Numele acestui râu este: rom. *Jiu* sau *Jău* (C. Diaconovich, *Enciclopedia rom.*, II, 917; *Marele Dict. geogr. al Rom.*, IV, 109—113), ung. *Zsil*, germ. *Schill* (« *Sill* h. *Schill* g. *Sillus* lat. *Zull* val. » și « *Sill-rumunyaszká* val. *Schill-Thal* g. *Sill-unguraszká* val. », Lipszky, *Rep.*, II, 127; « *Sill* v. *Zull* fl. *Schiul* », Lipszky, *Mappae; Schillfluss, Schilyfluss, Sily-Flusz*, Lenk, *Lex.*, IV, 24—26; ung. *Zsily*, germ. *Schill* pe hărțile militare austriace).

În documentele latino-ungurești se găsește atestat *Jiul* numai în jumătatea a doua a sec. XV: două fluvii *Syl* appellati a. 1501, fluvios *Olahsyl* et *Zekelsyl* (Csánki, *MH*, V, 109, 110).

Tot așa și în cele muntene: « *vamu na Žilě* » a. 1480 (Venelin, *Vlachobolg. gramoty*, 122; cf. Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, 317); « *Pis. u pojana Žil* » = « *Scri-am în Poiana Jiului* », deci în Gorj, 14 Maiu 1480 (I. Bogdan, *Documente și regeste priv. la relațiile Țării Rom. cu Brașovul și Ungaria în sec. XV și XVI*, București, 1902,

¹⁾ Este exclusă ori ce legătură între aceste nume și *Děva* din **deivē* = *Diva* « die göttliche » (Spania, North Wales, Scoția, etc., cf. Holder, *Altcelt. Sprachsch.*, I, 1273).

p. 247, și *Doc. priv. la relațiile Țării Rom. cu Brașovul și cu Țara Ung.*, București, 1905, p. 171).

Țiul a fost identificat de Xenopol, *Ist. Rom. din Dacia Traiană*, ed., I, vol. I, p. 302, și de alții înainte lui, cu *Gilpil* din Iordanes, *De origine actibusque Getarum*, XXII, 113, și Geogr. Ravennas, *Cosmographia*, IV, 14. Dar analizând textul lui Iordanes, atât Hasdeu, *Ist. cr. a Rom.*², I, 255—257, și C. Diclescu, *Die Gepiden*, I, 75, cât și A. Philippide, *Originea Românilor*, II, I, 723—724, nu admit această identificare. Diclescu crede că mai curând poate fi vorba de *Crișul-negru*¹⁾.

Gooss, *Studien zur Geographie und Gesch. des trajanischen Daciens*, 10 și 31, și Șafařík, *Slawische Altertümer*, I, 506, îl identifică cu *Ávgaç* al lui Herodot, IV, 49 (cf. Ortway, *Magyarorsz. r. vizsr.*, I, 98).

Ce privește etimologia, Hasdeu, *Ist. crit.*, ed. II, vol. I, 255—258, îl credeă derivat din sciticul *sil* «apă», «fluviu».

Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 317, crede că numele *Țiului* s'a născut după venirea Ungurilor, iar pentru etimologie trimite, cu îndoeală, la G. Weigand, XXVI.—XXIX. *Jahresbericht*, 72—73, care-l derivă din bg. *živo* scil. *tečenje* «lebendiger, schneller Lauf». Acest *živo* ar fi dat românește *živu* > *Țiu* > *Țău*, căci «in alten Elementen konnte blg. v zwischen dunkeln Vokalen ausfallen, wie in Giurgiu aus gurgovo».

Dar *Valea-Țiului* din Vâlcea (*Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, IV, 113), pe care o amintește și Weigand, precum și *Părăul-Țivanului* din Dolj (ibid., IV, 113) se opun acestei explicări.

Se opun și toate formele documentare, precum și reflexele limbilor străine, citate mai sus, care ne trimit la un *-l'*, nu la un *-v* final.

Forma veche a *Țiului* a trebuit să fie deci **Țil'*, apoi **Țiū*, iar din această s'a născut *Țiu* întocmai ca și *fiu* din vechiul *fīū* < *fil'u* (< *fil'ius*, -um), *Sibiu* < *Sibiū* (< *Sibiñ*), *pustiu* din *pustiū* (< *pustiñ*), *sicriu* din *sicriū* < *sicriñ* (< ung. *szechrény*), etc., precum și ung. *Zsil* și germ. *Schill*.

Tot la o formă cu *-l'* ne mai trimite și «*Pereou-Silly*», o vâlcea din județul Alba, care izvorește din muntele *De-asupra-Pădurii* și se varsă în Mureș aproape de *Káptalan* (Lenk, *Lex.*, IV, 68).

La originea slavă ne îndeamnă să ne gândim derivatul *Țiețul* (afluentul *Țiului*) și compusele *Dolj* (< slav. *dolъ* «unten» și «*Tal*» + *Țiu*) și *Gorj* (< slav. *gora* «Berg» + *Țiu*)²⁾. De asemenea și numele păraelor

¹⁾ Cf. și von Grienberger, *Ostgermanische Flussnamen bei Iordanes*, în *Zeitschrift für deutsches Altertum*, LV, 46—47, după care *Gilpil* ar fi din nomen agentis got. *gīlpils* (cf. anglo-sax. *gielpān* «prahlen»).

²⁾ Numele afluenților de origine ungurească *Arpadia* < *Árpád* (G. Weigand, XXVI.—XXIX. *Jahresbericht*, 75; greșit C. Diclescu, *Die Gepiden*, I, 95—98: < gepid. **arp* «Schmutz» + **wadi* «Wasser», «Bach»), *Almaj* < *Almás* «loc cu meri» (Weigand, ib., 74), *Amaradia* (cf. și *Valea Amaradiei* în Ibăneștii din Dorohoiu, *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, IV, 30—31; *Vdlye-Hamerade*, afluent al *Homorodului* în jud. Brașov, Lenk, *Lex.*, II, 87; *Homoragya* a. 1493, în Timiș, Csánki, *MH*,

numite la singular *jilt*, *jelt*, plur. *jilturi*, *jelturi*, care se aseamănă cu «nervii» (fibrele) frunzelor și se varsă toate în *Țiu* (cf. Hasdeu, *l. c.*) și nu sânt decât diminutivele slave ale lui *žil'*, formate cu suf. -ѣсь > -eș și -ѣ (cf. bg. *kolec* > rom. *colț*; slav. *klinec* > rom. *clint*; srb. *klanec* > rom. *cleanț*; srb. *Mehedinec* > rom. *Mehedinț*, etc.).

Și într'adevăr se găsesc nume topice slave derivate dintr'un radical *žil-* sau *žil'-*: slov. *Žilec* > ung. *Zsilecz*, munte în Árva (Lipszky, *Rep.*, I, 764); ung. *Zsilicz* sau *Zilicz*, sat în Borsod (id., ib.); slov. *Žilinka* > ung. *Zsilincza*, apă în Trencsén (id., ib.), *Žiljaština*, parte de hotar în Berezovec, com. Zemplén (Petrov, *Karpatoruské pomístní názvy z pol. XIX-a z poč. XX st.*, p. 69 și 165, indice), *Žilusjka*, uliță în Lazy, com. Ung. (id., ib., p. 60 și 165, indice).

S'ar putea ca radicalul acestora să fie același cu al vechiului bulgar *žila* «Ader», din derivatul *žilav* al căruia avem rom. *jilav* «humidus» (cf. Miklosich, *EWS*, 411).

112. Fără a fi de origine latină, din punct de vedere istoric merită deosebită atenție și numele râului Ștreiu (*Sztrej*, *Stry*, Lipszky, *Rep.*, II, 130 și 143; *Streiu*, *Streiu-Ohaba*, *Streiu-Plopi*, S. Moldovan

II, 41, alături de *Omor* a. 1343, 1377 în Caraș-Severin, id., ib., II, 105, și *Omorsa* sf. s. XIV, id., ib., I, 669, în Solnocul-ext.; *Omorâce* în Vâlcea, *Omorna* în Dolj și Mehedinți, *Omornice* în Dolj, la D. Frunzescu, *Dict. top. și stat. al Rom.*, 332; *Homor*, pârâu în Suceava, *Homorâciul-pământeni* și -ungureni, id., ib., 235; < *Homorod* < *hamar* «repede» sau *Qmor*, n. pers. (cf. Weigand, *o. c.*, 74; greșit Diculescu, *o. c.*, 95—98: < gepid. *amar = v.-germ. *hamar* «Hammer» + *wadi «Wasser» «Bach»), la care trimite Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 317, sânt de mai puțină importanță în această privință.

Cât privește *Gilortul*, pe care Hasdeu, *Ist. cr.*³, I, 261, îl derivă din *Gil* = *Țiu* «râu» + *ort* «voinic» (cf. *Râu-bârbat*), iar Diculescu, *o. c.*, 78—79, din gepid. **gil* «Kluft», «Felsspalt», «enges Tal» + **lort* «Deck», «Schmutz», «Morast», și Weigand, *o. c.*, 74—75, îl socotea cumă (cf. cum. *gil* sau *jil* «annus», tat. din Cazan *gül* «sich schlängelt», *gilan* «Schlange» și cum. *ortu* prep. «versus», turco-tat. *ortu*, *orto* «Mitte», «Hälfte»), ne reamintește prea mult pe *Girolt*, ung. *Érgirolt* din Sălăgiu, rostit și *Gyirót* (*Geróth* a. 1241, Rogerius, *Carm. Mis.*, c. 34, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, p. 284, și la M. Florianus, *Hist. Hung. Font. dom.*, I, 3, p. 75; *Gyrolt* a. 1410, *Gyroth* a. 1475, *Gyrolth* a. 1495, Csánki, *MH*, I, 555), *Giorocuta*, ung. *Girokuta*, tot din Sălăgiu (< *Giroltkuta*: *Geróthkutha*, *Gyóthkuta* a. 1475, Csánki, *MH*, I, 555), *Geresau*, *Girresau*, *Gieresau* sau *Girelsau* < *Gireltsau* = *Gerhardsau* = lat. *Gerhardi insula* (rom. *Brad*, ung. *Fenyőfalva*, jud. Sibiu, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 302, 567, 569, III, 714; W. Scheiner, *Balkan-Archiv*, II, 57; S. Moldovan și N. Togan, *Dict. loc.* p. 28), *Szent-Girolt* din com. Zala (*Zentgerolth* a. 1443, *Zentgirolth* a. 1444, etc., Csánki, *MH*, III, 15), *Gyirolt* din com. Veszprém (*Gyrolt* a. 1234—70, etc. Csánki, *MH*, III, 232), *Girált* din com. Sáros (*Geralth* a. 1487, Csánki, *MH*, I, 295), etc., ca să nu ne gândim că au aceeași explicație.

Karácsonyi J., *Szent Gellért élete és művei*, Budapest, 1887, p. 311, derivă aceste nume din n. pers. *Gerhard*, de proveniență langobardă ori francă, cunoscut în Dalmația și Italia nordică în formele *Gerardus*, *Girardus* și *Giraldus* (cf. Jireček, *Die Romanen*, I, 68 și II, 1, 38; Erben, *Regesta*; Melich, *Szláv jövevény szavainak*, II, 141); din care este și ung. *Gellért*.

După Melich, *l. c.*, numele topice *Girolt* ar fi din n. pers. germ. *Garivald*, *Girald*, *Girold*, *Gerold* (Förstemann, *Altd. Namenbuch*, I, 486; cf. și G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, p. 208).

și N. Togan, *Dict. loc.*, 168), ung. *Sztrigy* (*Strig, Strigh, Strygh, Ztrygh, Ztryg, Ztryd, Ixthrig, Sztrik, Hixtrygh*, etc., cf. Csánki, *MH*, V, 137, 140, 149, 237—238; Lipszky, *Rep.*, II, 130 și 143), germ. *Strehl, Strel* (Miller, *Itin. Rom.*, 547—548; Lipszky, *Rep.*, II, 130), chiar și *Strolla* (Lipszky, *ibid.*).

Pentru acest râu ni s'a păstrat la cei vechi numirea *Sargetia*, în grafie grecească *Σαργέτια* (Tocilescu, *Dacia înainte de Romani*, p. 614).

În documentele latino-ungurești cea mai veche atestare este *Strig* din 1276 (Fejér, *CD*, V, 2, p. 371; Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, II, 229), care trebuie citită *Strígy*, cum arată alte atestări care urmează: *Strigh* a. 1377 (Csánki, *MH*, V, 93), *Sthrig-Zenthemrich* a. 1431 (*id.*, *ib.*, V, 137); *Strig-falva* a. 1454 (Szamota—Zolnai, *MOkLSz*, 215 s. v. *falva*), etc. (vezi formele citate mai sus din Csánki și Lipszky). V. Pârvan, *Getica*, pp. 230—231, 252—253 și 745, consideră acest nume de origine scitică-iraniană. Melich, *Magyar Nyelv*, XI—1915, p. 245, a admis pentru ung. *Sztrigy* originea tracică, adăogând că cuvântul românesc este din ungurește. În *A honfoglaláskori Magyarország*, pp. 160—163, îl consideră de origine rusească: < rus. **strěl'-vodá*, rut. *stril'-vodá* «(îm)pușcă-apă», deci «apă-repede ca săgeata» (cf. slav. *strěla* «săgeată») ¹⁾. Din această formă s'ar putea explica atât germ. *Strehl, Strell*, cât și ung. *Sztrigy* (-l' > -j > -gy; cf. *bojó* > *bogyó*, *Poieni, Poienița* > *Pogyen, Pogyenicza*, etc.).

Dar, lăsând la o parte ciudățenia unei astfel de numiri geografice, evident numele *Streiiului* nostru, tocmai când ne gândim la un nume

Ori care din aceste două explicări am admite-o, ung. *Gellért* ne arată că, alături de *Girard* și *Girald*, a putut să se ivească prin disimilație, respectiv metateză, și forma **Gilord*, din care ar fi *Gilortul* nostru.

Cel mai important afluent al *Jiului* este *Motrul*. Numele acestuia a fost pus în legătură cu **Αμυτρίον* (Ptolemaeus, *Geographia*, III, 8, 10), *Amutria* (*Tabula Peutingeriana*), localitatea lângă care se vărsă *Motrul* în Jiu, așezat de Ptolemeu greșit pe Olt (cf. Gr. G. Tocilescu, *Dacia înainte de Romani*, pp. 601 și 613—614; Xenopol, *Ist. Rom. din Dacia Traiană*, ed. I, p. 299; Tomaschek, *Die alten Thraker*, II, în *Sitzungsber. d. Wien. Ak. d. Wiss.*, Phil.-hist. Cl., CXXXI, p. 54; C. Diclescu, *Die Gepiden*, I, 80—81; A. Philippide, *Originea Românilor*, I, 456; V. Pârvan, *Getica*, 266; etc.).

**Αμυτρίον*, *Amutria* sânt, evident, forme construite, grecizante sau romanizante, de felul lui *Gristia, Tibisia, Marisia*, etc. Forma dela care trebuie să plecăm este **Amutrus*, fie că acesta este din *Ad Mutrum* ori cu *a* protetică.

După Philippide, *Originea Românilor*, I, 456, în cazul că *u* a fost scurt, *Mûtru-*, cum se va fi chemat râul, are «fonetism românesc», deci a putut da *Motru* (cf. **excütio* > *scot*, etc.). Dar Weigand, XXVI.—XXIX. *Jahresbericht*, 73, deși recunoaște identitatea *Motrului* cu *Amutria*, crede că forma actuală a acestuia nu arată «die lautgerechte rumänische Entwicklung», care ar fi fost «Amutrie allenfalls auch *Amutru*, aber gewiss nicht *Motru*»; deci «durch den Mund mehrerer Völker wanderte».

Cât timp ne lipsesc dovezile documentare, firește, discuția poate continua în această privință fără nădejdea unei soluții definitive.

¹⁾ E. Moór, *Die slav. Ortsn. d. Theiszebene*, I. c., 108, îl derivă de-a-dreptul din slav. *Strěla*, care ar fi dat românește *Streală* sau *Strelă*.

rusesc, nu-l putem despărți, cum îl desparte Melich, de galițianul *Stryj*, afluentul Nistrului, dela care este numirea orașului *Stryj* (cf. satul rom. *Streiu*, j. Hunedoara, pl. Hațeg), pe care-l uită cu totul. Radicalul lui, fie tracic, traco-slav, ori, cum este mai ușor de crezut, slav (Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, 322 [240], nr. 630, s. v. *struga* «fluctus» ne spune: «Mit *struga* scheint auch *stryj* und kluss. *strevjaž*, pol. *strużyk* Gal. zusammenzuhängen») este înrudit cu al vechiului *Στρούμων*, nume de râu, *Στρούμη*, nume de oraș (cf. bg. *Struma*, *Strumica*, *Strumnica*, srb. *Strumica*, la Miklosich, ibid., nr. 631), al vechiului *Istru* (transcris grecește *Ἰστρος* și latinizat *Ister*, *Hister*), al *Dnistrului* (*Danastru* sau *Dana-istru*, transcris grecește *Δαναστρος*, iar pe latinește *Danaster*)¹⁾. Toate acestea derivă din **(s)reu-*, cu inserțiunea lui *-t-* obișnuită la Traci, Slavi și Germani (cf. gr. *ῥέω*, sanscr. *sravati* «a curge», lit. *sruta*, *sravà* «Fliesen, Blüten», *srově*, (dial. *strově*, v.-isl. *sruaím* «râu», etc., dar v.-bg. *struia* «flumen», *strujati* «wallen», *struga* «fluctus», *ostrovъ* «insula», propriu «das umflossene», let. *strāve*, germ. **struma* > v.-germ. *stroum*, germ. mod. *Stromm* «râu», etc.).

Streiu românesc n'a putut veni din ungurește, cum afirmă la început Melich. *Agrij* < (*Fel*)-*Egregy*, *Bichigiu* < *Bikkigy* = «Bükkös», *Feketig* < *Fekete-ügy* sau *-igy*, etc., ne arată că trecerea fonologică *Sztrigy* > *Streiu* nu este posibilă.

Forma românească este cea simplă și, firește, cea mai veche. Ea ne-a păstrat forma originală, la care s'a adaus ung. *ügy* sau *így* «apă» sau în care s'a schimbat *-i* în *-gy* pentru a formă pe *Sztrigy*.

Documentele n'au nici o formă cu *-l* sau *-ly*, și acest lucru este de mare importanță. De aceea nemțescul *Strehl* pare a fi mai curând reconstrucție greșită după modelul unor cuvinte românetși, în care *-i* corespunde unui mai vechiu *-l'* (cf. *fíu* < *fil'u* < *filius*, -um; *Pwy* a. 1492, *Pogy* a. 1458 < *Puly* a. 1426, etc., azi *Pui*, Csánki, *MH*, V, 129; *They* a. 1526, azi *Teiu*, ung. *Tyei* < *Thel* a. 1451, Csánki, *MH*, V, 144, < **tílium* = *tília*, -am). Așa a fost reconstruită, de ex. forma *Ompoly* din *Ompoj* prin sec. XVIII ș. a. Această reconstrucție este cu atât mai probabilă în Hunedoara, cu cât vedem că *l'* se păstrase până la sfârșitul secolului XV, iar vacilarea în rostire în timpul din urmă al păstrării lui n'a scăpat urechii străine.

Aceasta ne-o arată, în parte, și faptul că lipsește *-e* sau *-en* final la care ne-am așteptă după cum se prezintă numirile germane asemănătoare în alte regiuni. (cf. *Strehle*, *Strehlen*, *Strehlitz*, *Strelitz* < slav. *strěla* «Pfeil», *strěľьсь* «Schütze», la Jos. Feldmann, *Ortsnamen, Ihre Entstehung und Bedeutung unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Ortsnamen*, Halle, (Saale), 1925, p. 98).

Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, 322 [240], nr. 628 și 629, dă următoarele toponimice slave născute din

¹⁾ Cf. V. Pârvan, *Considerații asupra unor nume de râuri daco-scitice*, pp. 6—8.

strēla și *strēľьсь*: rut. *Strilky*, *Strilkov*, *Strilyska* (Galiția), n.-sl. *Strēlac* (Craina), *Stročja* = *Strēčja* (Stiria), cr. *Strelec*, *Strelečko*, rut. *Stril'ci*, *Stril'čja*, *Strilčyska* (Galiția). Aici intră probabil și *Strelța*, apă care « cură despre Maramureș spre Tisa » și care a fost identificată de D. Cantemir (*Hronic*, p. 189) cu *Sargetia* (cf. I. Minea, *Despre Dimitrie Cantemir*, Iași, 1926, p. 116). Nici una din aceste forme nu arată pe -i final pe care-l cere forma românească.

Încă o observare!

În Hunedoara, poate pe cursul superior al *Streului*, se găsiă la 1426 și un sat cu numele *Strele* (Csánki, *MH*, V, 140). Acesta, după toată probabilitatea fiind identic cu *Stroia*: *Stroyafakwa* a. 1366, *Stroya* a. 1387, etc. (Csánki, *MH*, V, 140), trebuie explicat din diminutivul plural *Stroiële*, format ca și *Kozyelye* = «Coziele» a. 1453 > *Kozolya* a. 1472 și 1491 (Csánki, *MH*, V, 103) din *Cozia*.

Pentru prezența Rușilor pe *Streiu*, adaug aici la cele spuse în legătură cu *Ohaba* cu privire la *Rusca* și *Ruschița* din Caran-Sebeș și la vechimea acestora că tot pe Streiu se găsește și satul *Ruși*, ung. *Russ*, mai vechiu *Oroszfalu* (*Orosfalw* a. 1453), «Kenesiatus possessionis nostre [regis] *Rws* in districtu castri nostri Hunyad» a. 1470, poss. *Rws* a. 1482, poss. *Oroszfalwa* a. 1499, villa *Rus* a. 1506, 1510 (Csánki, *MH*, V, 119—120), alături de care se mai găsește un *Oroszfalu*: «Apaty al. nom. *Vruzfolu* et Apaty» a. 1367, *Orusfalw* a. 1390; «poss. *Oroz* in contigua vicinitate possessionis Kys barcha» a. 1513—1515; «predium alias possessio *Oroz* al nom. *Rws*» a. 1520—1521 (Csánki, *MH*, V, 119).

O privire asupra toponimiei și onomasticeii Țării Hațegului (O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, pp. 62—72 și 72—85) este de-ajuns ca să ne convingem că este o mare înrudire între terminologia toponimică și onomastică românească de origine slavă din Nord-Estul Carpaților și cea de-aici.

Numele *Onciuc*, derivat cu sufixul *-ciuc* atât de obișnuit la Ruteni («*Onchokfalw*, *Onchokfalwa* în districtu Haczczak» a. 1439, *Onchokfalwa* a. 1444, *Wanchukfalwa* a. 1447, *Wanchwkfalw* a. 1451, *Vnchwk*, *Onchwk* a. 1492, *Onchafalwa* a. 1495, *Wonchwkfalwa* a. 1496, *Wnchwk* a. 1496, etc. Csánki, *MH*, V, 119, azi *Unciuc*, ung. *Uncsukfalwa*), ne trimite înspre Bucovina familiei *Onciu*; *Kamarzinessh* a. 1468 (*Kamarzinessh* a. 1468, *Komorzinessh* a. 1485, Csánki, *MH*, V, 99—100, azi prin metateză: *Cărmăzinești*, ung. *Karmazinesd*, S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.*, 38) ne reamintește *Cărmărzana*, ung. *Komorzán* din Sătmar (amândouă din n. pers. *Cămrāzan*, *Comorzan*)¹⁾; «*Charna* în distr. de Hathczak», pe cursul *Cernei*, a. 1438 (cf. și a. 1480, 1493, 1518, Csánki, *MH*, V, 82) și *Charna* = «Cerna» a. 1446 (dar *Cherna* a. 1506, villa *Cherna*, tot atunci, Csánki, *MH*, V, 83—84) prin formele lor ne aduc aminte de *Ciorna* din Caraș-Severin (vezi cele spuse despre

¹⁾ Cf. și *Cămrăzani* în jud. Suceava, la D. Frunzescu, *Dicț. top. și stat. al Rom.*, 91.

forma acesteia acolo); *Idechfolua* a. 1373 (poss. *Igechfalwa* a. 1508, Csánki, *MH*, V, 97), de pe cursul Streiului, este de aceeași origine cu «Una villa ruthenorum in . . . *Idechpataka* existens» dela 1393, deosebită de *Urșiul-de-sus*, care pare a fi *Orosz-Idecs*-ul (rom. *Potoc*) de mai târziu din j. Murăș-Turda (Zimmermann—Werner, *Urk.*, III, 63; Csánki, *MH*, V, 723; S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.*, p. 140)¹⁾, și cu *Ideciul* din j. Năsăud, un derivat cu suf. *-eciu* < slav. *-ečē*, fie dintr'un nume de persoană (cf. *Ida*, și el adeseori obișnuit în toponimie), fie din radicalul slav *idq*, *iti* «gehen», etc.²⁾.

113. Totuși este foarte greu să deosebim numele topice de origine ruso-ruteană ale Hunedoarei de cele slave de altă origine. Căci, cum ne arată toponimia, neamurile slave așezate în Hunedoaara au fost foarte variate.

Este sigur că Șchei (sg. *Șchiau*, arom. *Șcl'aŭ*, cf. alb. *šk'a* «Bulgare» < **Sclavus*, -um = «Slavus», Pușcariu, *EtWb*, 139, nr. 1547) înseamnă populație de origine bulgară. Poss. «*Scley* in districtu de Hathczak» a. 1438 (poss. *Skey* a. 1480, 1482, 1493, *Eskey* a. 1516, azi *Șteiu*, ung. *Stejvaspatak*, vezi Csánki, *MH*, V, 139, și S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.* 176) ne indică o astfel de populație botezată de Români care trebuiau să se găsească acolo.

Același lucru ni-l arată și *Ștea*, ung. *Steja*, care se găsește tot în Hunedoaara, pl. Baia-de-Criș (S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.* 176), precum și *Șteiu*, ung. *Stej* din Zărandul sau Bihorul apropiat (S. Moldovan și N. Togan, *ibid.*; *Steé*, germ. *Stipid*, Lipszky, *Rep.*, II, 170).

Șchei, ung. *Bolgárszeg* (greșit *Bolgárszék*), säs. *Belgeret* se numește și partea românească locuită odinioară de Bulgarii din Brașov sau de Români veniți din Sudul Dunării (cf. St. Stinghe, *Die Schkejer oder Trokaren in Kronstadt*, în Weigand, *VIII. Jahresbericht*, pp. 1—85, și C. Lacea, *Sânt în Transilvania așezări de Români veniți din sudul Dunării sau nu sânt?*, în *Dacoromania*, IV, 353—370, în special, p. 355; cf. și Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, 177—179); *Șchei* sânt numiți de Români și Bulgarii din *Cergăul-mare* și *-mic* (ung. *Nagy-* și *Kis-Cserged*, germ. *Gross-* și *Klein-Schergid*), j. Alba³⁾.

¹⁾ Într'un document dela 1604 ni se arată limpede că populația din aceste părți eră ruteană: «Az elmúlt ejel is nagi Oroszfallat mivel hogi Oroszok nem Olahok Oroz-Ideczet azaz Also Ideczet fel vertek» (= «Și în noaptea trecută au sculat satul mare rusesc pentru că sânt Ruși, nu Români, Ideciul-rusesc, adică Ideciul-de-jos»), Hurmuzaki, *Doc.*, XV, 813.

²⁾ Pentru cazul întâiu cf. *Ioneciu*, *Stoicheciu*, *Berheci*, *Tigheci*, *Măneci*, *Moeci*, etc., pentru cazul al doilea cf. v.-bg. *prěditeča*, srb. *Godeč*, rus., rut. *maleča* «unmündiger Mensch», rut. *idyčŭi* «gehend» (vezi W. Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik*, vol. I, ed. II, p. 612), *Buceci* (> *Bucegi*), precum și derivate ca *zgărădeciu*, *zgăreciu* < *zgăria*, *sforoeci* < *sfordi*, *drumeci*, *făgueci* (cf. S. Pușcariu, *Die rumänischen Diminutivsuffixe*, Leipzig, 1899, p. 65; G. Pascu, *Suffixele rom.*, pp. 307—308).

³⁾ Același toponimic îl avem în: *Șchiaua* (Brăila, Prahova), *Scheia* (Roman, Vaslui), *Valea Scheilor* (Buzău), *Scheiul* (Argeș, Buzău, Dâmbovița, Muscel), *Șcheia*, *Șcheulețul* (Roman), *Schiulești* (Prahova), cf. Iordan, *Rumänische Toponomastik*, 104 și 218—219.

114. *Sârbi*, ung. *Szîrb* (poss. *Zerbfalva* a. 1516, poss. *Zerb* a. 1518, Csánki, *MH*, V, 138), ca și celelalte numiri similare: *Sârbi*, ung. *Szîrb*, j. Arad; *Sârbi*, ung. *Nagyótótfalu*, j. Bihor; *Sârbi*, ung. *Szerfalva*, j. Maramureș; *Sârbi*, ung. *Krasznátótfalu*, j. Sălăgiu; *Sârbi*, ung. *Óldh-tótfalu*, j. Sătmar; *Sârbești*, ung. *Szerbest* (< n. pers. *Sârbu*), j. Bihor; *Sârbova*, ung. *Szîrbova*, j. Timiș (S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.* 159), arată populație de origine sârbească sau, mai bine, sud-slavă, ori slovacă ¹⁾.

115. După persoane, pe care pentru originea lor slovacă îi chemă *Tót*, s'au numit satele: *Totești*, ung. *Totesd* și *Tótfalu* (poss. *Tothfalva* a. 1416, poss. *Tothesth* a. 1438, *Thotesd*, *Thotesdfalva* a. 1439, etc., Csánki, *MH*, V, 142—143); poss. *Thothfalw*, *Thothfalwa* a. 1494 (id., ib., V, 142); *Tót-Boz* (cf. poss. *Magyarboz* a. 1453, *Boz* 1484; *Thothboz* a. 1494, *Thooth Boozfalwa* ac *Magyar-Boozfalwa* et *Kysboozfalwa* a. 1516, poss. *Olabo*, *Papboz* et *Magyarboz* a. 1516, etc., azi *Booz*, ung. *Bóz*, Csánki, *MH*, V, 142); *Tóti* (poss. *Thoty* a. 1366, *Toti* a. 1380, *Toty* a. 1386, etc., azi *Toltia-mare* și *mică*, ung. *Nagy-* și *Kis-tóti*, Csánki, *MH*, V, 143) ²⁾.

116. *Gălați*, ung. *Galacz* din Hunedoara (*Gelacz* a. 1447; *Galaacz* a. 1447, *Galacz* a. 1476, 1492, etc., Csánki, *MH*, V, 92); *Gălați*, ung. *Galacz*, *Gálacz*, *Galáczu* din Făgăraș (*Galath* a. 1396, Zimmermann—Werner, *Urk.*, III, 165, 167; *Glatz*, *Quellen z. Gesch. d. Stadt Kronstadt*, II, 95), din Năsăud (*Galaczi*, *Lipszky*, *Rep.*, II, 48), Alba (id., ib., etc.), *Galați*, oraș în Covurlui, vad în Brăila, *Grindul-Galaților* în Tulcea, *Galați*, sat în Dorohoiu (*Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, III, 455—465), *Gălățeanul*, sat în Argeș, *Gălățuiul*, lac în Ialomița, *Gălățeni* în Turda, *Gălați* munte în Năsăud, chiar și dacă sânt atestați *Gallatae* = «Celți» pe teritoriul fostei Dacii, nu au nici o legătură cu numele acestora, cum crede G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der*

¹⁾ Cum se știe, *Sârbi* se numesc în documente și toponimie și Bulgarii, ba din exemplele citate mai sus se vede că și Slovaci. De același fel sânt: *Sârbi* (Bacău, Dorohoiu, Neamțu, Olt, Romanai, Suceava, Tecuciu, Teleorman, Tutova, Vâlcea), *Sârbești* (Buzău, Gorj, Râmnicul-Sărat), *Grădina Sârbului* (Râmnicul-Sărat); *Adunați-Sârbeni* (Vlașca), *Băleni-Sârbi* (Dâmbovița), *Brebeni-Sârbi* (Olt), *Ciocdnești-Sârbi* (Ialomița), *Domnești-Sârbi* sau *Sârbii-de-jos* (Ilfov), *Găstești-Sârbi* (Vlașca), *Iepurești-Sârbi* (Vlașca), *Leurdeni-Sârbi* (Vlașca), *Măceșul-sârbesc* (Dolj), *Odaia Sârbilor* (Fălciu), *Sușani-Sârbi* (Vâlcea), *Serbușca* (vale), *Serbiceni*, *Sârba* (Tecuciu), *Sârscă* (Dolj), cf. Iordan, *Rumänische Toponomastik*, 104—105 și 269—270, și V. Bogrea, în «Anuarul Inst. de Ist. naț. din Cluj», I—1921/22, p. 385.

²⁾ Cf. *Sloveanca* (Basarabia), *Tăutulești*, *Tăutești* sau *Totești* (Iași), *Totea* (pârâu, Gorj), *Tăuți* (Covurlui), la V. Bogrea, «Anuarul Inst. de Ist. naț. din Cluj», I, 1921/22, 385. — Pentru originea slovacă a unor nume topice din Sud-Estul șesului Tisei vezi și E. Moór, *Die slaw. Ortsn. d. Theiszebene*, I. c., pp. 137—138. El exagerează însă când afirmă că «auf diesem Gebiet ON mit orosz nicht gibt, dagegen 5 ON mit tót nachweisbar sind» (cf. mai sus *Ruși*, ung. *Oroszfalu*, *Rusca*, *Ruschița*).

Sprache, 182—183, unde se trimite și la celelalte lucrări în care autorul s'a ocupat de această chestiune (cf. și G. Weigand, *Balkan-Archiv*, I, 5, și W. Scheiner, *Balkan-Archiv*, II, 54), nici nu derivă din cum. *gala*, *galat* = arab. *kalhat* «cetate», cum propune Philippide, *Originea Românilor*, II, 374—375, ci ca și srb. *Galac*, *Galac*, vechiu *Galъсь* (Muntenegru, Herțegovina, Iugoslavia în distr. Kragujevac, *Rječnik*, III, 92), *Galovac* (în Belovar-Križ), *Galovec* (în Varaždin), *Galović selo* (în Modruš-Fiume și Zagreb), etc., sânt derivate din n. pers. slav. sudic *Gal* < *galъ* «schwarz» + suf. *-ac* > n. pers. *Galac* (cf. n. pers. *Radac*, *Šterbac*, etc.)¹⁾, respectiv n. pers. *Gal* + suf. top. *-ov* + *-ac*, ori identice cu *galac* «agropyrum repens», «troscot», «pir», etc. (cf. *Rječnik*, III, 92).

117. Nemti, Nempti (< ung. *német* «Neamț» + suf. ung. *-i*)²⁾, și Mintia, ung. *Marosnémeti* (terra *Nemty* vocata a. 1330, poss. *Nymiti* a. 1389, poss. *Nemphy* a. 1407, *Nemethy* a. 1425, Csánki, *MH*, V, 115) ne arată că în Hunedoara s'a așezat curând și populație de origine germană.

Același lucru ni-l dovedește și *Hondol*-ul, ung. *Hondol* (rom. *Hondol*, ung. *Hondál*, germ. *Hondolen*, Lipszky, *Rep.*, II, 57; *Hondol*, *Valyé-Hondol*, Lenk, *Lex.*, II, 138), care, ca și *Händalul* din Maramureș și apelativul *hândal* «loc unde se taie sare», întrebuițat tot acolo, derivă din germ. sâs. *hân* = «*hauen*» + *Dal* = «*Thal*», precum și *Hășdat*, ung. *Hosdát* (*Hasdath* a. 1333, *Hasdad* a. 1366, *Hosdath* a. 1431, *Hosdad* a. 1447, *Osdad* a. 1453, *Hosthad* a. 1457, etc., Csánki, *MH*, V, 96; ung. *Hosdát*, germ. *Hochstätten*, rum. *Hesdátu*, Lipszky, *Rep.*, II,

¹⁾ Un astfel de nume topic derivat din n. pers. este și *Romanaț* alături de *Roman* (cf. N. Iorga, *Neamul Românesc* din 6 Dec. 1915; cf. și *Romașcan* «locuitor din Roman» < **Romașcu* < **Romanșcu* < *Roman*). Derivarea dintr'un lat. *Romanates*, *Romunates* (Hasdeu, *Et. Magn.*, II, 1240), la care se oprește și I. Bărbulescu în ziarul din București *Seara* dela 4 și Iunie 1915 și în *Individualitatea limbii române și elementele slave vechi*, p. 89, pentru motivul că suf. sâb. *-ac* «nu s'a ivit în limba sârbă decât cam cu începere din sec. XIV, dar că înainte eră în locu-i întâiu un fel de *éc*, iar înaintea acestuia *ьцъ*, ca s. ex. la stară, vechiu sârbo-croat: *staréc*, după старѣцъ » nu se poate admite. Mai întâiu *Romanates* ar fi trebuit să dea românește **Rumânați*. Apoi d-l Bărbulescu nu poate dovedi că *Romanaț*-ul este mai vechiu decât sufixul srb. *-ac*. În sfârșit la aceeași origine ne trimite și *Mehedinț*, etc.

Nu este probabilă nici derivarea din *Romanat* = gr. *Ῥωμανάτος*, pe care o propune V. Bogrea în «*An. Inst. de Ist. naț.*» din Cluj, I, p. 390, trimițând la numele de sat vâlcean *Vasilati*, pe care-l crede pluralul unui *Vasilat* (= gr. *Βασιλάτος*, ca *Ἀγγελάτος*, *Ἀθανασάτος*, *Ἀλεξανδράτος*, *Γεωργιάτος*, *Παππαδάτος*, etc., cât timp nu este dovedit că numele *Romanat* ar fi fost întrebuițat la noi, deși această explicare este mai acceptabilă din punctul de vedere al formei.

Greșite-s explicările: din *Romana natio*, *Roma nati* și *Romanacius* (Museum Național, 1837, nr. 8, în *AAR*, 1877, p. 211; Xenopol, *Ist. Rom. în Dacia Traiană*, Iași, 1890, vol. III, p. 598, și ed. Iași, 1888, vol. I, p. 293); din ung. *rom* «ruină» (D. Dan, *Din toponimia românească*, București, 1896, pp. 47—75) și din *roman* «romoniță» (Ios. Bălan, *Numiri de localități*, pp. 64—75).

²⁾ Asupra vechimii lor în documentele ungurești cf. Col. Szily, *Magyar Nyelv*, I—1905, pp. 234—235, și N. Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, p. 56, *Nimtiu*.

57; *Hosdát, Hosdadt*, rom. *Hesdátu*, Lenk, *Lex.*, II, 140), care derivă, evident, din germ. *Hochstadt*, nu din ung. *hasadat* « crepătură », « surpătură ».

Tot așa și o serie de numiri topice date după nume de persoane: *Gelmar*, ung. *Gyalmar* (*Galmar* a. 1291, 1334, 1335, 1490, 1499, *Gyalmar* a. 1417, etc., Csánki, *MH*, V, 93); *Herman*, ung. *Hermán* (*Herman* a. 1479, Csánki, *MH*, V, 95); *Rapolt*, ung. *Rápold* (*Rapolt* a. 1332—1337, *Rapolth* a. 1357, etc. Csánki, *MH*, V, 130); etc.

118. Înainte de a trece la cercetarea numelor topice românești din *Hunedoara*, trebuie să ne oprim puțin și la numele acesteia. *Hunedoara*, *Hinedoara*, *Hinidoara*, *Inedoara* se știe că derivă din ung. *Hunyadvár* « Cetatea Hunyad ». Dar nu este lămurit ung. *Hunyad* (*Hunod* a. 1276, *Huniad* a. 1278, *Hunad* a. 1332—37, 1336, *Huniod* a. 1311, *Hunyad* a. 1356, 1366, etc., Csánki, *MH*, V, 46 și 60; ung. *Hunyad*, *Vajda-Hunyad*, germ. *Eisenmarkt*, rom. *Hinyidára*, Lipszky, *Rep.*, II, 58; *Vajda-Hunyad*, *Hunnopolis*, *Hunyadiopolis*, *Eisenmarkt*, *Eisenstadt*, w. *Hinyedora*, Lenk, *Lex.*, IV, 373).

Deși se crede că Hunii au atins și regiunea Timișului și a Carașului ¹⁾, în lipsă de alte puncte de razim nu pot vedea în *Hunnopolis* al lui Lenk mai mult decât o etimologie populară.

Hunod > *Hunyad* este cu siguranță un derivat cu suf. top. -ung. -d, -od, -ad dintr'un radical *hun* sau *huñ*, care este greu de precizat ce poate fi: n. pers. (cf. *Hun* = *Kun* = « Cuman »; *Hundorf*, *Hondorf*, mai vechiu *Handorf*, *Hahnendorf*, azi prin et. pop. *Hohendorf*, din Târnava-mică, cf. Csánki, *MH*, V, 880; Lipszky, *Rep.*, II, 57, S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.*, 91), ori apelativ ²⁾.

Același radical se pare că îl mai avem în două sate cu numele *Hunyócz* din com. Bars sau Tékov (*A m. kor. orsz. helységnévtára*, 1888, p. 380); în pârâul *Huñova* din Gejócz, com. Ung (Petrov, *Karpatoruské pomístní názvy z pol. XIX. a z poč. XX. st.*, p. 58); în muntele *Huñova* din Zvala, com. Zemplén (id., ib., p. 90); în *Hunie* din j. Dolj; în *Huniea-albă* și *Huniea-Comeana* din j. Mehedinți (D. Frunzescu, *Dicț. top. și stat. al Rom.*, 237).

Huiedin-ul, ung. *Bánffy-Hunyad* din j. Cluj (ung. *Hunyad*, germ. *Hunyad*, rom. « *Hoegyín* vel *Hogyegyínu* », Lipszky, *Rep.*, II, 58; *Bánffy-Hunyad*, rom. *Hogyínu*, Lenk, *Lex.*, I, 94) nu este decât redarea rostirii săsești *Hoinden* a ungurescului *Hunyad* ³⁾, pe care am găsit-o pentru ung. *Hunyad* (din j. Hunedoara) scrisă în formele *Hoinden*, *Hwinden* (cf. *Quellen zur Gesch. Siebenbürgens aus sächsischen Archiven*, vol. I, *Rechnungen*, p. 73 și 93).

¹⁾ Cf. Ortway, *Temes vm. és Temesvár város tört.*, 141.

²⁾ Nesigur Ios. Bălan, *Numiri de localități*, p. 31: din srb., rus. *guña* (*huña*) « gutăie ». Et. lui Bátky Zs., *Föld és Ember*, Szeged, 1929, n'o cunosc.

³⁾ Cf. S. Pușcariu, *Dacoromania*, III, 491.

N'avem pentru ce să presupunem un *Hunyad* + suf. top. slav. *-in*, care ar fi dat în românește tot *Huiedin*.

119. Numele topice, care se adaug la acestea în sec. XIII, sânt puține și mai ales nume de persoană: *Feneș*, ung. *Fenes* (terra *Fenes* a. 1292, Csánki, *MH*, V, 89)¹⁾; *Ilia*, ung. *Maros-Illye*, germ. *Illindorf* (terra *Elye* a. 1297, poss. *Elya* a. 1350, etc., Csánki, *MH*, 97); *Simeria*, ung. *Piski* < *Püspöki* («terra episcopalis *Pyspuki* vocata» a. 1276, poss. *Pysky* a. 1377, etc. Csánki, *MH*, V, 125); *Sada* sau *Gurasada* < slav. *gora* «Berg» + *sadъ* «planta», «plantatio», cu prefacerea lui *o* aton în *u*, nu din rom. *gură* «Mund» + ung. *szád* «gura ta», cum crede Csánki, *MH*, V, 135, unde găsim următoarele atestări vechi: terra *Zad* a. 1292, poss. *Zaad* a. 1468, poss. *Zadya* a. 1468.

Cu atât mai numeroase sânt cele ce apar în secolul XIV și XV, între care cele românești covârșesc mult cu numărul, dovadă că populația românească eră cea mai veche și cea mai numeroasă.

Unele dintre acestea sânt interesante și pentru vechimea particularităților de limbă pe care le cuprind:

a) grupa *cl'* păstrată: poss. *Scley* în districtu de Hathczak a. 1438 (Csánki, *MH*, V, 139), alături de *Skey* ulterior = *Šchei* < *Sclavi* = «Sclavi»; poss. *Ztrekle* a. 1485 (Csánki, *MH*, V, 140) = *Strechea*, ung. *Sztrettye* (S. Moldovan și N. Togan, *Dict. loc.*, 168), care, împreună cu megl.-r. *streac'lă*, ne arată că explicarea lui *streche* < lat. **oestriculus* (din lat. *oestrus*, idem), devenit **streichiu*, și, refăcut ca gen din plur. *streichi*, prin influența lui *muscă*, în sing. *streche* (G. Giuglea, *Dacoromania*, III, 824—825), este corectă.

b) *ń* păstrat: poss. *Cherbinye* a. 1468, poss. *Cherb* [i]nye, tot atunci (Csánki, *MH*, V, 82) = *Cerbia*, ung. *Cserbia* (S. Moldovan și N. Togan, *Dict. loc.* 40); poss. *Kewnesthe* și *Kwnesthew* = *Kunystö*, deci *Kunyes* > azi *Cuieș*, din care s'a refăcut ungurescul *Kulyes* (vezi S. Moldovan și N. Togan, *Dict. loc.*, 60); poss. *Muronfakwa* în districtu Hatzzak a. 1504, poss. *Muray* a. 1521 (Csánki, *MH*, V, 113) = *Muroń* > *Muroiu* «moroiu».

c) *l'* păstrat: poss. *Thel* a. 1491, alături de poss. *They* a. 1526 (Csánki, *MH*, V, 146), azi *Teiu*, ung. *Tyej*; *Puly*, a. 1426, 1446, 1447, *Pwly* a. 1445, 1447, 1494, 1496, 1507, *Pwly* a. 1453, *Pogy* a. 1458, *Pwl* a. 1472, *Pwygh* a. 1478, *Pwy* a. 1492, *Pwy*, *Pwly* a. 1493, *Pwyn* a. 1516, azi *Pui* (Csánki, *MH*, V, 129).

d) forme de plural vechiu în *-ure* (poss. *Lakwly* în distr. *Haczak*, a. 1480, *Lakure* a. 1482, *Lakwya* a. 1493, *Lakwra* a. 1516 și 1518, Csánki, *MH*, V, 105, în loc de *Lacuri*, localitate azi dispărută; poss. *Lazura*, *Lazura* a. 1468, *Luzura* a. 1468, în loc de *Lazure* = *Lazuri*,

¹⁾ *Feneșul* (avem mai multe *Feneșe*) nu poate fi explicat satisfăcător din ung. *fenyő*s, *fenyves* «brădet», nici din ung. *fényes* «strălucitor».

Csánki, *MH*, V, 106), alături de *Kampur* = «Câmpuri» (a. 1485, Csánki, *MH*, V, 100) și de alte plurale obișnuite astăzi (*Bobochmezeu* a. 1380, Csánki, *MH*, V, 77—78, = «[Câmpul] Boboci»; *Ferech* = «Fereci», alături de *Fereche*, *Ferecze* = «Ferece» (*Ferech* a. 1482, *Ferecze* a. 1506, *Fereche* a. 1506, *Ferech* a. 1506, Csánki, *MH*, V, 90), care ne dovedește că diftongul *ea* se redusese la *e* în secolul XV; *Coziele*, dim. lui *Cozia* (*Kozyelye* a. 1453, *Kozolya* a. 1472, Csánki, *MH*, V, 103); *Kempene* = «Câmpene» sau «Câmpine» < v.-bg. *kópina* «rubus», «Busch», «Gebüsch» (Csánki, *MH*, V, 122, s. v. *Perő*); *Poieni* (a) poss. *Polyen* a. 1436, etc., Csánki, *MH*, V, 126—127; b) *Polyen* a. 1491, Csánki, *MH*, V, 128); *Șchei* (poss. *Scley* a. 1438, *Skey* a. 1480, 1482, 1493, *Eskey* a. 1516, Csánki, *MH*, V, 139); *Strele* = «Stroiele» (*Sztrelye* a. 1426, Csánki, *MH*, V, 140); *Soci* (*Zoch* a. 1516, 1518, Csánki, *MH*, V, 149).

Avem numeroase derivate cu sufixe, adeseori dela radicale străine, unele deosebit de interesante: -easă: *Brăteasa* (villa *Brathyaza* a. 1506, Csánki, *MH*, V, 80); *Oneasa* (*Oynaz* a. 1482, *Oynaza* a. 1506, 1510, id., ib., V, 118) ¹⁾.

-el, -ea, -ei, -ele: *Brădățel* (*Bradicszel* a. 1468, 1485, id., ib., V, 79); *Bucurel* (*Bucurel* și *Bwkwrel* a. 1491, id., ib., V, 81) ²⁾; *Cerbel* (*Cherbel* a. 1476, *Czerbel* a. 1506, id., ib., V, 82); *Făgețel* (*Fazechel* a. 1507, id., ib., V, 88); *Hățegel* (*Haczeczek* a. 1447, *Haczadyel* a. 1453, etc., id., ib., 94); *Mocel* < *Mociu* < slav. *moči*, *moča* «Sumpf» (*Mochal* a. 1507, id., ib., V, 112); *Muncel* (a) *Naghmonchel* a. 1491, id., ib., V, 112; b) *Munchal* a. 1464, *Munchel* a. 1494, etc., id., ib., V, 113); *Ostrovel* (*Oztrgyal* a. 1439, *Oztrwyl* a. 1459, 1495, *Ozthrowel* a. 1496, 1501, *Ozthrowyl* a. 1496, 1499, id., ib., V, 120); *Peștișel* din *Peșteș* (*Pestesel* a. 1482, etc., id., ib., V, 122); *Putinel* (*Pwthnyk*, probabil greșit, a. 1444; *Pwthynel* a. 1462, etc., id., ib., V, 129); *Șerel* (*Serel* a. 1494, etc., id., ib., V, 133); *Săcel* (a) *Zenchel* a. 1444, *Zachal* a. 1453, etc. *Sachal* a. 1453; *Sechel* a. 1475, *Zochel* a. 1494, etc.; b) *Szachal* a. 1440, *Zechel* a. 1453, *Zanchal* a. 1472, *Zacchel* a. 1493, etc., id., ib., V, 134); *Vâlcea*, *Vâlcel* (*Ńovalchal*, *Pokolwalchal* a. 1503, *Pokolwalcha*, *Ńowalcha* a. 1505, etc., id., ib., V, 97—98 și 127) ³⁾.

¹⁾ Anticipația lui *î*, deși este obișnuită și la Români, aici probabil vine dela diacul străin; cf. și *Wayla* = «Valea».

²⁾ Pentru originea din albaneză, vechimea și întinderea lui *Bucur* și a derivatelor sale (*Bucura*, *București*, etc.) în toponimie și onomastică, vezi O. Densusianu, *Urme vechi de limbă în toponimia românească*, pp. 6—12. Cea mai veche atestare sigură a numelui de pers. rom. *Bucur*, din care este cel topic, o avem dela 1222—1228 (al Valahului *Bukor*, *Bukur*, Wenzel, *CDA*, I, 369). Alte exemple, unele mai puțin sigure, se pot vedea la Densusianu, l. c., și *Hist. de la langue roum.*, I, 318, 322, 393, 394.

³⁾ *Rekeze* a. 1506, *Rekeche* a. 1506, 1510, id., ib., V, 131, probabil reproduce pe *Răchișea*, căci mai târziu are forma *Răchișele*, ung. *Rekiczeli*.

-ești: *Băiești* (*Boyesd* a. 1447, *Bayesd* a. 1447, 1453, *Bayosd* a. 1482, *Bayasd* a. 1499, etc., id., ib., V, 70, 71); *Bălșești* < *Balșa* (*Baleseth* a. 1491; *Balsa* a. 1407, id., ib., V, 74); *Bratutești*, probabil greșit în loc de *Bratulești* (*Brathwtesth* a. 1468, id., ib., V, 79); *Godinești* (poss. volahalis *Gedenfalua* a. 1418; *Gadonesth* a. 1468; *Godenesth* a. 1485, id., ib., V, 92); *Dărșești* (*Derczesty* a. 1453, etc., id., ib., V, 86); *Dragobratești* (*Dragobratesh* a. 1468, id., ib., V, 87); *Gurbunești* (*Gwrbwnyesth* a. 1491, id., ib., V, 93); *Cămrăzănești*, azi *Cărmăzinești* (*Kamarzenesth* a. 1468, etc., id., ib., V, 99); *Cârnești* (*Kernesth* a. 1439, etc., id., ib., V, 101); *Costești* (*Kozthesd* c. a. 1444, etc., id., ib., V, 101); *Mocești* sau *Măcești* (*Moczesd* a. 1446, etc.; *Maczesd* a. 1447, etc., id., ib., V, 108—109); *Mălăești* (*Malaesd* a. 1453, etc., id., ib., V, 109); *Mihălești* (*Mychelysth* a. 1491, id., ib., V, 112); *Milești* (*Mylest* a. 1521, id., ib., V, 112); *Orbești* (*Orbesth* a. 1468, id., ib., V, 119); *Perești* (*Perresth* a. 1468, id., ib., V, 122); *Petrești* (*Petresth* a. 1468, *Petresd* a. 1485, etc., id., ib., V, 124); *Pocești* (*Pwchysd* a. 1495, *Pochesd* a. 1519, id., ib., V, 126); *Pogănești* (*Poganesth* a. 1468, etc., id., ib., V, 126), *Rădulești* (*Radulyesd*, *Radulesth* a. 1491, id., ib., V, 129); *Vlădești* (*Wladedsthfalwa* a. 1516, *Vladesd* a. 1519, id., ib., V, 148).

-et: *Brădet* (a) *Bredeth* a. 1491; b) *Bredeth* a. 1436, id., ib., V, 80; cf. și *Bradicz* a. 1429, *Bradach* a. 1377, id., ib., V, 79, și *Brădățel*; *Făget* (*Faczeth* a. 1491, *Facha*, tot atunci, id., ib., V, 87; cf. și *Făgețel*); *Frâșinet* (*Frazynath* a. 1482, *Frazinet* a. 1506, *Frazyneth* a. 1510, id., ib., V, 91); *Socet* (*Zezech* a. 1482, *Zochiath* a. 1506, *Zochath* a. 1506, id., ib., V, 139)¹⁾.

îine > îie: *Cerbinie* > *Cerbie* (*Cherbinye* a. 1468, *Cherb[i]nye* a. 1468, Csánki, *MH*, V, 82).

-oniū > -oiu: *Muroń* > *Muroi* (*Mwronfalwa* a. 1504, *Mwray* a. 1521, Csánki, *MH*, V, 21).

-os: *Pietros* (*Pytrus* a. 1407, *Petrwz* a. 1438, *Petroz* a. 1482, etc., id., ib., V, 125).

-eni, -ani, pluralul românesc, al lui -ean, -an: *Petreni* (*Petren* a. 1425, etc., id., ib., V, 124), *Suseni* = *Râu-de-mori*, ung. *Malomviztorok* (*Zevzen*, *Zwzen*, *Zewzen* a. 1495, etc., id., ib., V, 111), alături de *Joșani*, ung. *Zsoszány* (*Gyozan* a. 1455, etc., id., ib., V, 93); *Roșcani* < *Roșca* (a. 1491, id., ib., V, 132); *Roșani* < *Roșu* (a. 1485, id., ib., V, 132)¹⁾.

-or, -oară, -șor, -șoară: *Băcișoara* (*Bachisora* a. 1468, id., ib., V, 70); *Cernișoara* (*Chernyswara* a. 1380, greșit *Charnasagh* a. 1416, *Chernesara* a. 1438, *Cherneswara* a. 1480, 1482, 1493, etc., id., ib., V, 83); *Cerișor* (*Cheresur* a. 1482, id., ib., V, 83); *Furcșoara* (*Fwrsora* a. 1518, *Fwrsowara* a. 1519, etc., id., ib., V, 91); *Luncșoara* (*Longxarfalwa* a. 1515; *Lwngsora* a. 1519, id., ib., V, 107); *Merișor* (a) *Merysor* a. 1453, etc.; b) *Merisor*, *Merysor* a. 1491, etc., id., ib., V, 111); *Nucșoara*

¹⁾ În *Dalsanpathak* a. 1472, id., ib., V, 84, probabil că avem pe *Doljan*.

(*Noxara* a. 1394, etc., *Nopsora* a. 1501, *Nexora* a. 1519, id., ib., V, 115—116); *Plășor* (poss. *Wryk* a. 1473, 1476; *Playsor* al nom. *Erwk*, a. 1478, id., ib., V, 120, s. v. *Örökfalva*); *Răușor* (*Ryusoar* a. 1377, *Rysary* a. 1411—1412, *Reusor* a. 1446, *Rwser* a. 1447, *Rewsor* a. 1447, etc., id., ib., V, 132); *Vălișoara* (*Walyssora* a. 1506, 1510, id., ib., V, 145).

Dintre derivatele cu suf. -ei merită atenție deosebită *Vaidei* sau *Vai-de-ei* (poss., villa olacalis *Ohaba* a. 1377, poss. *Ohaba*, poss. *Waydaohaba* in districtu Haczak a. 1515, poss. *Waydeyey* a. 1523, Csánki, *MH*, V, 117—118; «*Vaidel* vel *Vojvod*», germ. *Wajwoden*, Lipszky, *Rep.*, II, 156; rom. *Vajda*, *Vajvodej*, ung. *Vajda*, *Vajvodia*, germ. *Weydendorf*, *Waiwoden*, Lenk, *Lex.*, IV, 375—376; *Vaidei*, *Vaivodei*, ung. *Vajdej*, S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.*, 191).

Deosebitele forme atestate ne arată clar că avem a face cu un diminutiv al ung. *vajda* = *voevod*, deci cu o dovadă de organizație în voivodat¹⁾. Când această organizație a dispărut și nobilimea românească a început să sărăcească și să ajungă în stare de iobăgie, etimologia și ironia populară a schimbat pe *Vaidei* în *Vai-de-ei*.

La fel s'a întâmplat și cu numele satului *Vaidei* sau *Vai-de-ei*, ung. *Mező-Ujfalu* din j. Turda (rom. *Vajdejei*, ung. *Ujfalú*, Lipszky, *Rep.*, II, 156; rom. *Vajgyejei*, ung. *Ujfalú*, Lenk, *Lex.*, IV, 351; *Vaidei*, ung. *Mezőujfalú*, S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.*, 191).

S'ar putea ca și unele din următoarele nume atestate în *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, V, 702, și la D. Frunzescu, *Dicț. top. și stat. al Rom.*, 505, să se fi născut la fel: *Vai-de-ei* (Ialomița, Olt, Prahova, Vâlcea, Vlașca), *Vai-de-el* (Prahova), *Vai-de-ea* (Iași), *Vaideeni* (Vâlcea)²⁾; cf. însă și *Vajdeminec* în Maramureșul ceho-slovac, satul Jaseňje (Petrov, *o. c.*, 10).

Pentru că sânt relativ vechi, mai relev următoarele nume românești din Hunedoara: *Alphaza*, care trebuie cetit *Albháza* (poss. *Alphaza*, villa volahalalis a. 1389, Csánki, *MH*, V, 68); *Bacea*, ung. *Bácsfalva* (poss. *Bachafalva* a. 1468, *Bachfalva* a. 1505, 1509, etc., id., ib., V, 70); *Băcișoara* (poss. *Bachisora* a. 1468, id., ib., V, 70); *Balta* (poss. *Baltha* a. 1468, id., ib., V, 72)³⁾; *Rău-Bărbat* (*Barbaduize* a. 1391, *Barbaadvyz* a. 1404, Kenezii de *Burbaduize*, Keneziatuș in *Burbaduize*,

¹⁾ Cf. și un deal *Voevodul* la O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, 66.

²⁾ Observ aici că cele mai vechi atestări documentare (*Habwcha* a. 1491, *Habucha* a. 1491, Csánki, *MH*, V, 94) ne arată că analiza în *a < ad + Bucea* a numelui satului *Abucea* este greșită. Avem a face cu un nume de persoană, derivat cu suf. -*cea* sau -*ucea*.

Cât privește pe *Bouțar*, pe care O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, 71, n. 2, îl trece între cuvintele cu origine necunoscută, scriindu-l *Băuțar*, ar putea fi un derivat din *bouț* de felul lui *văcar*, *bouar*, etc., sau, și mai curând, un derivat suf. plur. -*ari* din n. pers. *Bouț*.

³⁾ Despre originea acestuia voi vorbi în legătură cu vechea *Baltă* din jud. Someș.

Dabrota presbiter volachorum et arhydiaconus eorundem, plebanus perpetuus ecclesie sancti Nicolai de *Burbaduizy* a. 1411—12, etc., id., ib., V, 73); *Barbfakwa* (poss. *Barbfalva* a. 1468, id., ib., V, 74); *Batiz* (*Bachichfalua* a. 1387, *Batyzfolua* a. 1387, *Batyz* a. 1404, *Bathiz* a. 1444, etc., *Bathexfalwa* a. 1457, etc.; id., ib., V, 74—75); cum ne arată *Bucurel* (a. 1491, id., ib., V, 81), poate pe *București* îl avem în *Bokorfalva* (a. 1468, id., ib., V, 78); *Bucin*, *Buciun* sau *Bucium* (*Buchyn* a. 1439, 1455, 1492, 1506, 1464; *Bwthyn* c. a. 1444; *Bwchon* a. 1462, *Bwthon* a. 1463, *Buchin* a. 1467, *Bwchom* a. 1494, id., ib., V, 80—81); *Bulbuc* (poss. *Balbuk* a. 1457, etc., id., ib., V, 72); *Ciula* (*Chwla* a. 1426, 1444, 1479, *Chwla* a. 1447, etc., id., ib., V, 84); *Fereci* sau *Ferece* (*Ferech* a. 1482, 1506, *Ferecze* a. 1506, *Fereche* a. 1506, id., ib., V, 90); *Magura* (poss. *Magura* a. 1506, id., ib., V, 109); *Ulm* (poss. *Olyom* a. 1499, *Wlm* a. 1507, id., ib., V, 109—110); *Păcura* (poss. *Pakurafalwa* a. 1516, *Pakwra* a. 1518, 1520, 1521, id., ib., V, 121); poate *Părău* (*Perô* a. 1510, id., ib., V, 122); *Piva* (poss. *Pywa* a. 1491, id., ib., V, 125); *Plaiu* (*Play* a. 1491, id., ib., V, 125; cf. și *Plăișor*); *Plop* (*Plop* a. 1468, etc., id., ib., V, 125 și 126), *Pui* (*Puly* a. 1426, 1446, 1447, *Pwly* a. 1445, 1447, 1494, 1496, 1507, *Pwly* a. 1453, *Pogy* a. 1458, *Pwl* a. 1472, *Pwygh* a. 1478, *Pwy* a. 1492, *Pwy*, *Pwly* a. 1493, *Pwyn* a. 1516, id., ib., V, 129); *Runc* (a) poss. *Ronk* a. 1499; b) poss. *Rwnk* a. 1482, villa *Rwnk* a. 1506, villa *Ronk* a. 1506, id., ib., V, 132); *Spin* (villa volahalis *Spin* a. 1418, id., ib., V, 139); *Vad* (*Wad* a. 1444, 1464, etc., id., ib., V, 144); *Valea* (a) *Walya* a. 1482, *Wayla* a. 1506, *Walya* a. 1506, etc., b) *Walya* s. *Pathak* a. 1392, etc., id., ib., V, 122 și 145; c) *Wlahi* de *Walya*, poss. *Walya* a. 1479; d) *Valea-lungă*: poss. *Waylalonga* a. 1468, id., ib., V, 145; cf. *Vălișoara*, *Vălcel*, *Vălcea*).

Deși sânt de origine slavă, au putut fi date de Români unele din numele topice derivate din nume de persoane, cum sânt: *Balșa* (*Balsa* a. 1407, etc., id., ib., V, 72); *Balomir* (*Balamer* a. 1479, id., ib., V, 71); *Banpotaka* (a. 1362, etc., id., ib., V, 72); *Bârcea* (*Barcha* a. 1295, *Barcha* a. 1340, etc., id., ib., V, 74); *Bunilă* (*Bwnyla* a. 1416, 1438, etc., id., ib., V, 81); *Dâmșuș* > *Dânsuș*, cf. *Domșa* (Sacerdos olahalis de *Domsus* a. 1360, etc., id., ib., V, 84); *Dănilă* (*Danylafalwa* a. 1468, id., ib., V, 85); *Dragomir* (*Dragomerfalwa* a. 1468, id., ib., V, 87); *Dragoș* (*Dragosfalwa* a. 1453, id., ib., V, 87); *Grid* (poss. *Gred* a. 1392, etc., id., ib., V, 92); *Iuga* (*Jwgapeterfalw* a. 1468, id., ib., V, 98); *Neagu* (*Nyahago* a. 1499, id., ib., V, 116); *Stroia* (*Stroyafalwa* a. 1366, etc., id., ib., V, 140), etc., ca să nu mai pomenesc de *Crăciun* (*Karacsonfalwa* a. 1453, id., ib., V, 100); *Mareș* (*Marisfalwa* a. 1468, etc., id., ib., V, 111), *Tatomir* (villa *Tathemerhaza* a. 1330, id., ib., V, 141), etc.

Tot așa și unele născute din apelative slave pe care le avem în limbă: *Ciuda* (*Chudateleke* a. 1360, poss. *Chuda* a. 1437, id., ib., V, 84); *Dumbrăvița* (a) *Dombrawycza* a. 1453, *Dombrawycha* a. 1491, etc.;

b) *Dwmbreucze* a. 1436, *Dombrowicza* a. 1459, etc.; c) *Dombrawycza-pathaka* a. 1519, id., ib., V, 86); *Glod* (a) villa volahaldis *Glod* a. 1418, etc.; b) poss. *Glod* a. 1468, id., ib., V, 93); *Criva* (*Kryua* a. 1438, *Krywa* a. 1480, etc., id., ib., V, 105; cf. și *Crivadia*: *Kyrwadia* a. 1453, *Kyew(a)gye* a. 1457, *Criuadia* 1498, *Krywadia* a. 1500, id., ib., V, 105); *Lăpușnic* (*Laposnak* et *Alsolaposnak* a. 1491, id., ib., V, 105); *Leșnic* (Keneziatu silve nostre [regis] *Lesnek* a. 1394, *Lesnik* a. 1453, id., ib., V, 106); *Lindina* < slav. *lędina* « Brachfeld » (*Lensene* a. 1446, *Lenczyna* a. 1453, *Lyngzyna* a. 1487, etc., id., ib., V, 106); *Livadă* (*Leuad* a. 1404, *Lewad* a. 1446, *Lywad* a. 1453, etc. *Liutatze* a. 1498, *Lewagya* a. 1498, *Lywazey*, *Lywadza* a. 1505, etc., id., ib., V, 107); *Lunca* (*Lonka* « penes quendam ortum eiusdem possessionis *Lonka* prope capellam volachalem a. 1498, etc., id., ib., V, 107); *Obârșia* (poss. *Obursia*, *Felsewobursia* a. 1468, *Abursa*, *Felsewobursa* a. 1468, id., ib., V, 116); *Ostrov(a)* (*Oztro* a. 1360, *Oztroh* a. 1436, etc.; *Ozthrowa* a. 1496, id., ib., V, 120); *Poiana* (*Poyan* a. 1511, etc., id., ib., V, 126); *Plosca* (*Polostra* a. 1492, *Polozka* a. 1506, id., ib., V, 1506); *Ponor* (*Ponor* a. 1404, etc., id., ib., V, 128); *Prihodiște* (*Prehodysta* a. 1518, id., ib., V, 129); *Ruda* (*Rwda* a. 1482, etc., id., ib., V, 132); *Sad* (cf. mai sus); *Tisa* (poss. *Thyza* et *Kys Thyza* a. 1491, id., ib., V, 142), etc.

IV

ROMÂNII DIN MUNȚII APUSENI ȘI VALEA CRIȘULUI

120. După Anonymus între Someș, Mureș și până la Garam a stăpânit ducele Menumorout¹⁾, dar nu se precizează de ce fel de neam erau popoarele stăpânite de el, afară de «gentes qui dicuntur Cozar»²⁾. Totuși Ungurii «magnum sibi populum subiugaverunt», în părțile Meseșului «incole terrae iussu eorum portas lapideas edificaverunt» (c. 22, ed. Fejérpataky, p. 25), ei au voit să supună «totum populum a fluvio Zomus usque ad Crisium», (c. 28,

¹⁾ Cf. «Terram uero, que est inter Thisciam et siluam Igfon, que iacet ad Erdeuelu, a fluvio Morus usque ad fluvium Zomus, preoccupavisset sibi dux Morout, cuius nepos dictus est ab Hungaris Menumorout» (c. 11, ed. Fejérpataky, p. 16).

²⁾ Ibid.— Cei mai mulți cercetători văd în *Morout* și *Menumorout* un nume de popor și-l socot identic cu ceho-slov. *moravec*, plur. *moravci* «Moravus», «Mährer», întemeindu-se pe faptul că în Bars și Hont se găsesc mai multe localități cu numele *Marót*, slov. *Moravce* (pentru fonetism cf. ung. *német* < slav. *němьbъ* «Teutonicus, ein Deutscher; deutsch»), iar țara lui *Menumorout* se știe că se întindea până prin această regiune.

Melich, o. c., pp. 224—232, combătând alte păreri, admite și el acest radical, dar crede că mai curând trebuie să pornim dela un nume de persoană *Marót* (cf. *Oláh, Német, Tót, Rácz, Török*, etc.), pentru care se găsesc numeroase exemple din sec. XII și XIII. Din numele posesorilor s'au desvoltat deosebitele nume de localități *Marót* sau compuse cu *Marót* (*Pilis-Marót, Puszta-Marót, Apát-Marót, Egyházas-Marót, Aranyos-Marót, Marótfalva*). Un astfel de compus este și *Menumorout*. Elementul al doilea a compusului fiind o formă ungurească, după toată probabilitatea unguresc pare a fi și elementul întâiu (Anonimul chiar ne spune: «dux Morout, cuius nepos dictus est ab Hungaris Menumorout»). De aceea Melich, combătând părerea lui C. Diclescu, *Die Gepiden*, I, 188, după care *Menu* ar fi identic cu germ. v. *Minno, Minni*, anglo-s. *Minna* (cf. *Minnowulf, Minulf, Minigis, Minrath*) < *minn* «klein, gering», din care derivă (greșit) și pe rom. *Minea* (care ca și *Mina*, este din slav. *Minoslav*) se gândește cu Anonimul la ung. *mén* «armăsar», întrebuițat ca n. per. (cf. însă Rösler, *Rom. Stud.*, 200: < *Nimrod*).

În sprijinul acestei păreri se poate aduce «lutum *Zerep*» din teritoriul stăpânit de *Menumorout*, un nume care cuprinde tot un termen privitor la cal, corespunzător slavului *sverěpъ* «ferus, ferox, aestuans, saevus, inmitis, agrestis» (cf. rom. *sireap*), cu care trebuie să fi fost numit la început proprietarul, apoi locul. Melich citează mai multe nume topice *Szerep* (villa *Scerep* din Abauj a. 1219, *Reg. de Vár.*, art. 60; *Szerep* în Cenad în s. XIV; «villa *Scerep*» în Bihor a. 1219, *Reg. de Vár.*, art. 96; o mănăstire *Szerep* = *Zerep, Scerep* din sec. XIII și XIV, cu hramul Sfântului Gheorghe, etc.).

ib., p. 28), în sfârșit Arpad «mandavit... filios incolarum in obsides positos secum ducerent, et duci Menumorout daret Byhor castrum» (c. 51, ib., p. 46).

Anonimul vorbește deci iarăși numai de «incolae» și «populus». Dar oare nu se repetă și aici cazul de la Nitra, unde am văzut că, alături de Slavi, au putut să se găsească și Români? Aceasta cu atât mai mult că în apropierea țării lui Menumorout (Szabolcs, Hajdú, Bihor, Sătmar, Sălăgiu, etc.), găsește în «terra Ultrasilvana», pe care o stăpâniă ducele Gelou, ca «habitatores terrae illius viliores homines tocius mundi», pe «Blasii et Sclavi», care nu aveau «alia arma», «nisi arcum et sagittas» (c. 25, ib., p. 26), întocmai cum în Pannonia vecină cu Nitra găsisse «Sclavi, Bulgarii et Blachii ac pastores Romanorum» (c. 9, ib., p. 14).

Iar pentru Ardeal Anonimul, după toată probabilitatea, trebuie să ne prezinte un fapt real ca și pentru Pannonia. Lucrarea lui este «eine Schrift von bestimmter politischer Absicht»¹⁾. Această intenție este caracterizată de mândria națională (Nationalstolz) a autorului²⁾, care cere ca să prezinte pe Unguri în culori cât mai favorabile.

»In diesem Sinne Schrieb der «Notar» über die Niederlassung der Magyaren in ihren gegenwärtigen Gebieten; wie dabei die Slaven und Rumänen unterjocht wurden.

Wozu er dabei die Rumänen auch genannt hätte, wenn diese zu seiner Zeit als Einwanderer des 13. Jahrhunderts gegolten hätten — und Traditionen aus früheren Zeiten lebten ja unter den Magyaren fort und wurden gerade damals von dem Chronisten Kéza, dem Zeitgenossen K. Ladislaus IV. (gest. 1290), aufgezeichnet — ist nicht abzusehen. Der magyarische Nationalstolz hätte sich so gut damit begnügt, die Herrschaft über die späteren Einwanderer mit dieser Verspätung zu motivieren³⁾, wenn etwas daran gewesen wäre, wie es neuerdings die sächsische Schriftsteller in Siebenbürgen thun. Aber nichts davon. Die Magyaren des dreizehnten Jahrhunderts pragmatisirten anders, zu einer Zeit, wo sie nicht auf Worte ihre Herrschaft stützten und nichts zu verhehlen hatten. Der «Notar» schrieb in der Tendenz, die Magyaren zu erheben, und darin fälschte er die Tradition; den Rumänen gegenüber hatte er keine Absicht, er wird hierin der wahren Überlieferung, wie sie zu seiner Zeit gäng und gäbe gewesen ist, Ausdruck gegeben haben⁴⁾.

¹⁾ Cf. J. Jung. *Römer und Romanen in den Donauländern*, Innsbruck, 1877, p. 289, unde se trimite la Büdinger, *Österr. Gesch.*, I, 212, n. 1 (cf. și 215, n. 2; p. 416, n. 1), care face această caracterizare.

²⁾ E. Dümmler, *Gesch. des ostfränkischen Reiches*, II, 451, n. 51 (la Jung., o. c., p. 289); III², p. 452, n. 4.

³⁾ «Theilweise Ab- und Zuwanderungen sind auch im Bihargebiete vorgekommen und werden von Niemandem geleugnet...».

⁴⁾ «Denn man wird doch nicht annehmen wollen, dass ein Fälscher so dumm war, mehr zu fälschen, als zu seinem Zwecke unumgänglich war? Die Grundsätze, nach denen Urkundenfälschungen im M. A. zu kritisiren sind, hat eben J. Ficker

Anonimul n'ar spune adevărul cu privire la Românii estici, cum argumentează R. Rösler, *Romänische Studien*, Leipzig, 1871, p. 130 ș. u., pentru că, deși documentele privitoare la ținuturile locuite de ei sânt pline de numiri topice: de munți, văi, păraie, câmpii și sate, aceste nume nu sânt românești: nu arată nici forme, nici radicale românești. Prin urmare, Românii n'au putut avea locuințe statornice în aceste părți înainte de venirea Ungurilor, ci au fost cel mult păstori.

Argumentul a fost reluat mereu de toți susținătorii teoriei lui Rösler.

În cele următoare vom cercetă întru cât este întemeiat.

Într'adevăr, cu toată tendința cunoscută a documentelor latino-ungurești de a traduce numirile topice, și chiar și pe cele de persoane în ungurește și latinește ¹⁾, totuși a mai rămas pe ici, pe colo câte unul a cărui origine românească nu poate fi contestată.

121. Vom cercetă mai întâiu câteva nume din cele mai vechi acte latino-ungurești.

Vechimea Românilor din B i h o r a cercetat-o atât Jung, *o. c.*, IX. *Bihar'sche Excursen*, pp. 283—307, cât și N. Iorga, *Vechimea și originea elementului românesc din părțile Bihariei* (Bihorului) în revista «*Cele trei Crișuri*», II, pp. 4—8 și pp. 66—70, și Bunyitay V., *Bihar vármegye oláhjai és a vallás unió*, Budapest, 1892.

Atât Jung (p. 301), cât și Iorga (p. 5; cf. și *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, I, București, 1915, p. 28), precum și O. Densusianu, *Urme vechi de limbă în toponimia românească*, p. 11, și *Hist. de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, p. 316, au atras atenția asupra unui act de donațiune, din a. 1075, al regelui Geza pentru Benedictinii de la Gran, în care s'ar găsi câteva numiri românești ale unor posesiuni din apropierea Tisei, începând din com. Szabolcs, unde, tocmai pe cursul Tisei, se găsesc nu mai puțin decât trei sate vechi cu numele Kenéz (azi *Takta-Kenéz*, *Cserepes-Kenéz* și *Kenézlő*) și până în Bihor, unde sânt, după unii, *Alpár*-ul (rom. *Olpare*) și *Ságh*-ul pomenite în același document (cf. Csánki, *MH*, I, 602 și 743). După Ortway, *Magyarország. r. vizs.*, II, 174, însă este vorba de *Tápio-Ságh* și *Alpár* din com. Pest, iar numirile respective sânt din com. Csongrád, aparținând comunei *Csány*, căci în Bihor nu se găsește nici un *Ságh*.

Deși unii se îndoesc în privința autenticității actului amintit (cf. Acsády Ign., *A magyar jobbágyok története*, p. 47; pentru E. Moór,

in seinen «*Beiträgen zur Urkundenlehre*» Innsbruck 1877 entwickelt. Fälschungen von anderen histor. Denkmalen sind nach mannigfach analogen Gesichtspunkten zu beurteilen. Der «*Notar*» über die Romänen z. B. nach denen bei Benützung echter Vorlagen (hier die Überlieferung) für «*Fälschungen angeblich gleicher Entstehung*». Ficker § 10. «

¹⁾ Cf. Jung, *o. c.*, p. 301 ș. u.

Die slaw. Ortsn. der Theiszebene, l. c., p. 9 însă este «echte Königsurkunde»), totuși cred că este necesar să mă opresc la aceste numiri.

Ele sânt: *Bocur* (Fejér, *CD*, I, 433; II, 73); «*Kusticza*... versus decursum Tizae» (o *piscina* = «heleșteu») a. 1075 și 1124 (Fejér, *CD*, I, 435; II, 76); «deinde Taka mons terminus est, usque alium montem nomine *Sorul*» (Fejér, *CD*, I, 435; II, 75); și «piscina quae vocatur *Rotunda*» (Fejér, *CD*, I, 433; II, 74, și V, 5, 97; cf. și Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, I, 174).

Cel dintâiu poate fi atât din n. pers. românesc *Bucur*, cât și din ung. *bokor* «dumus, dumetum, frutex». Densusianu, *Urme vechi de limbă în toponimia românească*, p. 11, se exprimă pentru originea românească, căci ungurecul *bokor*, care apare în numele mai multor localități atestate în documentele vechi formează în acestea, cum dovedesc exemplele pe care le citează, «partea a doua a numelui». Totuși cf. și *Bokor* în com. Nógrád (Lipszky, *Rep.*, I, 67; *A magyar kor. orsz. helységnévtára*, 1888, p. 249), precum și n. pers. ung. *Bokor*.

Pentru *Kusticza*, O. Densusianu (*Hist. l. roum.*, I, 316) trimite la rom. *costișe* și *costiță*; pentru *Sorul*, atât Iorga, cât și Densusianu, la numele de munți și dealuri *Surul*, *Sura*.

Dar *Kusticza* trebuie citit ori *Kis Ticza* = *Kis-Tisza* (Hornyik, la Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, I, 451; cf. poss. *Thyza* et *Kys Thyza* a. 1491 în Hunedoara, Csánki, *MH*, V, 142), ori *Kušticza*, în care caz ar fi diminutivul lui *Kušta*, *Kušta* = «Costan», «Costa», «Co-stea», pe care-l întâlnim des în toponimie (cf. *Kustánfalva* = *Kuštanovica* în Bereg; *Kustánszeg-Parasza*, *Alsó- și Felső-Kustány* în Zala; *Kustánocz* = *Gesztenés* în Vas; *Kuštani* în Bjelovar-Križ)¹⁾.

Nici citirea «*Surul*» a lui *Sorul* nu este sigură. Poate fi vorba de *Šorul*, *Šorol*, *Šorel*, *Šoril*, etc. Și într'adevăr, într'un document dela 1338, îl și găsim scris în forma *Suril* alături de *Taca* (Fejér, *CD*, VIII, 4, 338)²⁾.

Rămâne numai *Rotunda*, pentru care argumentarea d-lui Iorga este bine întemeiată: »Se va zice că «*Rotunda*» este în latinește, dar de ce toate celelalte nume sânt date în echivalentul lor unguresc? De ce, când este vorba de Aranyos, să se spună *anume* că în latinește aceasta înseamnă «aureus»? («*Ist. Rom. din Ardeal și Ung.*, p. 28)³⁾.

Același document, cum este firesc, încă nu are un nume pentru *Ardeal*, ci vorbește numai de «castrum *Turda*»: «*Ultra silvam ad*

¹⁾ Cf. Georgius *Kustha*, iobag, a. 1401 (*Cod. dipl. dom. sen. com. Zichy*, V, 140, 192).

²⁾ Knauz Nándor, *A Garam-melletti Szent-Benedeki apátság*, I, Budapest, 1890, p. 241, îl cetește *Šorul* și arată că se ține de hotarul comunei *Ság*.

³⁾ Pentru deasa întrebuintare a lui *Rotund*, *Rotundul*, *Rotunda*, pentru a numi dealuri, munți, lacuri, sate și cătune (cf. Lenk, o. c., III, 414; *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, V, 282—283; *Dicț. Geogr. al Bucovinei*, 183); *Rotundul* «Name eines Berges bei Tekucza» (E. Kalužniachi, la Miklosich, *Wanderungen*, p. 59); *Rotunda* la Români din Sârbia, în regiunea Kumanovo (S. Dragomir, *Vlahii și Morlaci*, 103, și S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 293, § 271); etc.

castrum, quod vocatur Turda, dedi tributum salinarum in loco, qui dicitur Hungarice Aranas, Latine autem Aureus, scilicet medietatis regiae partis »¹⁾).

122. În a. 1202—03 sânt atestați «super Crisium», deci în Bihor, o serie întreagă de Români într'un document publicat de Szentpétery, *Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*, I. k., 1001—1270, Budapest, 1923, I, p. 64. Iată câteva nume mai caracteristice: Fichur (= «Ficior»)²⁾, Qrud (= «Crud»), Micus și Mikus (= «Mic»), Tata, Nuquez (= «Nucuț», «Ionucuț»), Karachin (= «Crăciun»), Qucus (= «Cuc»); apoi mai puțin sigurele Buna, Burbu (cf. «Barbu»), Buc, Chupa (cf. Ciupe), Isip, Rada, Turda, Vis, Voda³⁾, etc.⁴⁾

123. Unul dintre cele mai importante izvoare cu privire la vechimea Românilor, în special a celor din Bihor și a ținuturilor apropiate de acesta, este vestitul «*Regestrum de Várad*» (a. 1205—1235), registrul probelor de foc din Oradea. Acesta a fost publicat mai întâiu de Gheorghe Frater, fost episcop în Oradea, sub titlul «*Ritus explorandae veritatis*, quo Hungarica natio in dirimendis controversiis ante annos trecentos et qudraginta usa est, et eius testimonia plurima, in Sacratio summi templi Varadien. reperta, Colosvarii, 1550». A fost luat apoi în 1735 de M. Bél în al său «*Adparatus ad historiam Hungariae*». Ediția cea mai cunoscută este cea a lui St. Lad. Endlicher din *Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana*, Sangalli, 1849, pp. 640—742, deși pentru notele lor sânt mai prețioase ale lui Kandra Kabos, *A váradí regestrum*, Budapest, 1898, și I. Karácsonyi — S. Borovszky, *Regestrum Varadinense examinum ferri candentis ordine chronologico digestum, descripta effigie editionis a. 1550 illustratum*, Budapest, 1903. Pentru acest motiv în cele următoare mă voi referi la ediția Endlicher; pe celelalte le voi întrebuința mai mult numai pentru deosebite explicări.

Din punct de vedere românesc registrul din Oradea a fost cercetat de Ioan Russu Șirianu, *Iobăgia*, vol. I, Arad, 1908, pp. 119—135.

El îi relevă importanța pe care o are din pricina interesantelor relațiuni cuprinse în el despre populația țării.

Niște iobagi din ținutul Crasnei au scăpat de probele de foc, întru cât «dixerunt, se esse liberos et genere Ruthenos» (p. 715, art. 300).

În Oradea Latini, deci Italienii, aveau un cartier deosebit «villa Latinorum», azi Várad-Olaszi (p. 712, art. 286). Un «hospes Latinus» se găsește și în «Zounok» (p. 705, art. 253).

¹⁾ Fejér, o. c., I, 437; II, 78; Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, p. X.

²⁾ Originea românească a acestuia este nevoit să o recunoască și L. Tremblay, *Magyar Nyelv*, XXV—1929, p. 48.

³⁾ Aici mai curând rom. *Vodă*, scurta din v.-bg. *vojevoda* «Herzog» decât din slav. *voda* «apă» ori ung. *vad* «sălbatec».

⁴⁾ *Forcos* poate redă rom. *Lupul*.

Germani se pomenesc în deosebite părți ale țării, astfel în Abaúj, Heves, Sătmar, etc. (cf. p. 641, art. 5; p. 649, art. 36 și 37). Cei din Abaúj își au chiar « comes »-ul lor (p. 649, art. 37). « Flandrensens » se găseau în Sătmar sau, mai bine, în Szabolcs (p. 701, art. 243), « Boëmi » în Borsod (p. 736, art. 367).

Istoricii maghiari cred că Pecenegii și Cumanii nu sânt pomeniți în « *Regestrum de Várad* » pentru că erau maghiarizați la începutul secolului XIII, iar Românii, pentru că încă nu veniseră.

Români se găsesc însă și în « *Regestrum de Várad* », chiar și dacă nu sânt pomeniți ca neam.

Dar ei nu sânt mulți, și aceasta se explică ușor. Mai întâiu ei erau judecați de voievozii și cnejii lor după « jus valachicum ». Apoi erau în cea mai mare parte ortodocși și n'aveau ce să caute la probele de foc din Oradea care erau făcute pentru catolici și ale căror formule latinești nu le înțelegeau.

Cele mai multe procese judecate în Oradea se referă la proprietatea de pământ și încălcarea moșiei altora. Românii, care erau păstori și iobagi ai marilor proprietari unguri, nu puteau avea procese mai mari de acest fel, ca să meargă în Oradea. Procesele privitoare la impozitele pastorale le judecau voievozii și cnejii lor, iar pe celelalte de natură mai gravă comiții ca reprezentanți ai regelui.

Românii, ca ortodocși ce erau, nu aveau încredere în judecata « latinilor » catolici, care favorizau pe « domnii » de pământ. Arși de aceștia, nu-și mai pierdeau vremea ca să fie arși și de probele de foc din Oradea.

I. Russu Șirianu își încheie astfel observațiile privitoare la « *Regestrum de Várad* »:

« De altfel chiar între numirile găsite în registrul dela Oradia găsim unele cari arată origine românească. . . Lula, fiul lui Vaca [110], Fata [100], Budiu [206], Băbuc [300] și chiar ișpanul Ilie [42] și Vasilie din Curu [50] de sigur că nu-s nici maghiari, nici germani ¹⁾ ».

Să nu uităm apoi, că la proba de foc împiricinații mergeau cu pecet dela judele de curte, care ungur fiind, căci ș'atunci, ca și acum, slujbele erau în mâinile lor, de sigur că scriau numele pe ungurește, *naționalul* împiricinaților nu-i nicăiri complet, ci se luă aproape numai numele de botez. E greu de stabilit că János ori Péter erau Ioan ori Petru, dar tot așa de riscat să susții contrarul.

Știm apoi cu siguranță, că după cum satul purtă numele proprietarului (ungur) pe moșia căruia se întemeia, tot așa și iobagii, slujitorii români, purtau numirea cu care erau introduși în registrul stăpânului, după cum și cei ajunși nobili, (adesea satul întreg), purtau nume unguresc. . . Dacă asta așa a fost până la desființarea iobăgiei (1848), e de crezut că n'a fost altfel nici pe vremurile când lege eră porunca regelui ori obiceiul introdus de oligarhi ».

¹⁾ Aceste nume le reproduce după Rusu Șirianu și N. Firu, *Oradea-Mare*, București, 1924, p. 31.

Dar dintre numele pe care le socoate Russu Șirianu românești, numai *Fata* este cu siguranță românesc.

Lula, după Karácsonyi — Borovszky, p. 239, trebuie cetit *ŷula*, deci *Gyula*, iar *Vaca* ar fi *Vata*. Chiar și dacă am păstră cetirea *Vaca* pentru acest din urmă, el ar putea fi și din ung. *vak* « orb ». *Bugy* de villa Echek poate fi nume românesc (il găsim alături de *Urda*), dar și rutean. Despre *Babuc* (p. 715, art. 300) ni se spune anume că este « Ruthenus ». În sfârșit *Curru*, care a făcut pe Russu Șirianu să creadă că numele *Ilie* și « *Basilus* » pot fi românești, trebuie cetit *Kürü*, fiind vorba de « Kürü-monostora nunc Nagy-Kürü in com. Jász-Nagykun-Szolnok » (cf. Karácsonyi — Borovszky, p. 233).

În privința a ceea ce poate fi considerat românesc în « *Regestrum de Vârad* » nu sânt întru toate de acord nici cu ilustrul nostru istoric N. Iorga, care s'a ocupat de el în *Vechimea și originea elementului românesc în părțile Bihariei* (« *Cele Trei Crișuri* », II, 1921, p. 7; cf. și *Istoria poporului românesc*, trad. din limba germană de Otilia Teodoru-Ionescu, I, București, 1922, p. 282).

Pot să mă atașez numai la *Crăciun* și *Mieu* (dacă acesta nu trebuie cetit *Mikó*). *Rodu*, acusativ *Rodum* (citit *Radu*) și *Sthan* din Vodozt, azi Pelbárhida din Bihor (p. 698, art. 234), ca și *Voda* (p. 663, art. 96, și p. 724, art. 336), pot fi și slave, acest din urmă chiar unguresc (cf. ung. *vad* « sălbatic »). *Lodomer* (p. 658, art. 76; p. 666, art. 107; p. 676, art. 139), *Lodmer* (p. 643, art. 13) este forma ungurească a lui *Ladomir* = *Vladimir*.

Celelalte nu sânt din radicale românești.

De asemenea nu sânt românești, ori pot fi și altfel decât românești cele mai multe din numele pe care le scoate din registrul din Oradea Șt. Manciualea, o. c., p. 136 (*Ciucea* (?), *Cosma*, *Costa*, *Marcu*, *Tuca*, *Bochyur* cetit *Bucur*, *Buciur*, *Voca*, *Dan*, *Dandu* (?), *Muncu*, apoi *Willa Popi*, *Willa Woda*, *Willa Pescera* (<slav. *peštera*)¹⁾, *Willa Urisu*, etc.), cum nu sânt românești nici numele localităților *Zerind* (< n. pers. *Zerin*), *Hodoș* și *Feketetó*, găsite în sec. XI într'un act de danie al regelui Ștefan III, cu toate că acum au populație românească.

Înfățișare românească au următoarele: *Banlus*, care pare a fi forma articulată a lui *Ban*, deci « Banul » (p. 652, 653, art. 48), alături de *Banus*, passim²⁾; *Beat* (p. 691, art. 206, alături de *Bugy*, *Urda*, *Vcus* = « Ucu » ori ung. *okos* « cuminte », *Lucus* = « Lucu »³⁾) și mai puțin sigurele *Bota*, *Mogd* = « Magdu »; *Buba* din Tumor = Tomor, com. Abauj (p. 690, art. 202); *Burat* de villa Ghony (p. 688, art. 191) < *burá*, part. perf. *burat*, slav. *Burat* = « Budimir » ori ung. *bardt*; *Chama* (p.

¹⁾ E. Moór, *Die slaw. Ortsn. d. Theiszebene*, I. c., p. 93, îl cetește pe acesta greșit *Pesera* și-l pune în legătură cu slav. *psarъ* « canum custos ».

²⁾ Cf. și « *Toul* de villa Ilye » a. 1219, art. 45, p. 651.

³⁾ Ipocoristice obișnuite și astăzi la noi.

665, art. 103; p. 677, art. 140), Choma (p. 641, art. 3; p. 648, art. 32; p. 728, art. 346; p. 730, art. 351), Chomad (p. 197, art. 168), Chyma (p. 701, art. 242), Chuma (Karácsonyi—Borovszky, o. c., p. 293, art. 351), care toate se reduc în definitiv la rom. *ciumă*; Chyul = «ciul» (p. 658, art. 79), Chyula, gen. Chyuley (p. 738, art. 374), Sula (p. 653, art. 49); Codaba = probabil Codauba < *codalb*, -ă (p. 707, art. 264)¹⁾; Crachinus (p. 738 și 739, art. 374 și 379), Karachinus (p. 647, art. 29), Crachun alături de *Micula* și *Zoba* din com. Vas (p. 735, art. 364), Karachun (p. 643, art. 12), Karasun = «Crăciun» (p. 649, art. 41); Cueus (p. 641, art. 126), Cucca (p. 707, art. 260)²⁾; Fata (p. 664, art. 100 și p. 668, art. 115); Latus = «lat» (p. 269, art. 237; Karácsonyi—Borovszky, p. 229)³⁾; Masa = «moașă» «de villa Sorou», scris odată și *Mathka* (p. 680, art. 150; p. 707, art. 265); Miecu, mai curând = «mic» decât ung. «Mikó» (p. 738, art. 373; p. 740, art. 381; pe *Mikou*, passim, îl socot însă identic cu ung. *Mikó*), cum arată Mieus, Mikus (p. 663, art. 97; p. 667, art. 110, 111; p. 738, art. 373); Miluey din Guned = Gened, com. Szabolcs, dim. lui *Mil*, format cu suf. rom. -uț (p. 655, art. 64)⁴⁾, întocmai cum Fonehuka (p. 673, art. 130; p. 697, art. 229), Scentuka (p. 662, art. 92) sânt formate cu suf. de origine rom. -uka = -ucă; archidiaconus Nuodu = «nod» (p. 651, art. 45); Nuz (p. 728, art. 346), pentru cazul că poate fi cetit *Nuț*; Omoezel (p. 676, art. 136), diminutiv format cu suf. -el; Moula (p. 651, art. 45), care poate fi cetit «mula»⁵⁾, întocmai cum Poula (p. 733, art. 360) poate fi citit «Pula»; Porca, acus. *Porcan* = «*Porcam*» (p. 647, art. 29)⁶⁾; Sceraka =

¹⁾ Totuși acesta ar putea fi și un nume cuman compus cu -aba (cf. cele spuse mai os despre *Ultuk*, *Utuk* și *Băsărab*).

²⁾ Pentru acesta cf. însă și slav. *kuka* «Haken», etc.

³⁾ Acesta ar putea fi interpretat însă și ca *Lad* = *Vlad*.

⁴⁾ *Sthanunz* (p. 724, art. 337) s'a dovedit a fi greșală în loc de *Stephanus* (cf. Karácsonyi—Borovszky, p. 286).

⁵⁾ Rom. *mulă* (megl. *mulă*, i.-rom. *mul* și *mule*) derivă, după toată probabilitatea, din lat. *m ũ l l u s* = *m ũ l u s*, înrudit cu *m ũ l l e u s*, -a, -u m «roșu», «purpuriu» (cf. bg. *mule* «Maultier», pol., rut. *mul*, rus. *mul*, os. *mul*, cr. *mulo* «spuriu», la baza cărora poate sta tot lat. *m u l u s* — direct ori vreun derivat al lui — și vgs. *mŭl*), vezi O. Densusianu, *Grai și suflet*, I, 141—142, și S. Pușcariu, *Dacoromania*, III, 843. Dela noi cuvântul a trecut la Sași: *mula*, cuvânt de batjocură (G. Kisch, *Nösner Wörter und Wendungen*, p. 107) și la Ungurii din Ardeal: *mula* «leneș» (Moldován G., *Alsó-Fehér vármegye román népe*, I, 2, p. 83). În forma *mula*, *mulya*, *mujă* este cunoscut în Esztergom, Veszprém, Baranya, Komárom, Csalóköz, la Polovți, în Bács, Békés, pe șesul Dunării, în Hont, Zemplén, Sătmar, Brașov, etc. (cf. Szinnyei, *MTsz*, I, 1490—91), și poate fi împrumutat atât din rom. *mul*, *mulă*, cât și din it. *mulo*. Istoria altor cuvinte, despre care a fost vorba mai sus (cf. în special pe *szamár*), ne îndreaptă mai curând spre o origine românească.

⁶⁾ Un ceasnic *Porca* este atestat la 1447 în Suceava (T. Bălan, *Noui documente cămpulungene*, p. 12); un «Oană *Porca*» se găsește într'un document dela 1491 (v. I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, p. 451), iar *Porka* de Aranyos-Örményes la 1630 (I. cav. de Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, II, p. 311).

« Săraca » (p. 717, art. 310), care are înfățișarea fonologică evident românească (însuși Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 307, este nevoit să constate identitatea acestui nume cu rom. *sărac*); nominativul Sune (p. 652, art. 48), care probabil trebuie cetit *june*, nu ung. *csunya* « urit »; Vd = Ud (p. 670, art. 121), pentru care cf. rom. *ud*, dar și slav. *udŭ* « Glied » și ung. *Ed, Ede*; Vltuk, Vutuk = Utluk, Uutuk « de villa Inke » = rom. vechiu **ultuc*, de-aici *uutuc* = « uituc », cf. și vechiul *ultă* alături de *uit* < oblitare, oblitō (p. 682, 683, art. 162)¹⁾; Vrda = Urda (acus. *Urdan* = *Urdam*) din *urdă* (p. 691, art. 206)²⁾.

În special sânt numeroase numele care pot fi românești printre așa numiții « pristaldi »: Boch = « Bociu », « pater pristaldi Vosos » (= ung. *vasas*) de villa Pun » (p. 725, art. 338); Bocy, care poate fi cetit « Bociu » sau « Boț » (p. 716, art. 304); Karachun (p. 643, art. 12); Chama, cit. *Csoma* = « Ciumă » (p. 665, art. 103); Cuca din Crasna (p. 707, art. 260), care însă ar putea fi și rutean³⁾; Duca

¹⁾ Pentru acesta cf. și numele cumanului Nic. *Oltuk* a. 1393 (*Cod. dipl. dom. sen. com. Zichy*, IV, 529, 530), cu observația lui I. cav. de Pușcariu (*o. c.*, II, 202), că după cum afirmă Kemény, Csatári, Tomascsek, Mangiucă, etc., numele multor Cumani nu se pot explica satisfăcător, decât din românește, *Oslu* sau *Osul*, *Cutesc*, *Cuten*, *Copulch* și *Copulchor*, *Omul*, *Olaka*, *Hurz*, *Tastra*, *Turtul*, etc. (cf. și I. Gherghel, *Zur Geschichte Siebenbürgens*, Wien, 1892, p. 36, și *Revista Arhivelor*, a. II, vol. I, 396, și Philippide, *Originea Românilor*, II, 345, 358—359). Însuși Réthy, *o. c.*, 172, nota, admite că numele cumane *Tub*, *Tubul*, *Umul*, *Buchor*, sânt probabil românești, iar *Ilončuk*, *Ivančuk*, *Ivan*, *Boklov*, *Byk*, *Buthemer*, *Baynuk* sânt rutenești. Observ însă că, de când s'au făcut aceste afirmații, s'au dat explicații mult-puțin satisfăcătoare pentru *Kuten* (< rad. *kūt-*, *kôt-* « pastorem agere », cf. čag. *kütün* « erös », > n. top. *Kötöny*, com. Pest, Gombocz, *Magyar Nyelv*, XI, 247), *Turtul* = *Törtel* (< turc. *törtöl* « spin », « ghimpe », id., ib., XI, 251—252); mai puțin satisfăcătoare pentru *Oslu* (< turc. **Aslu*, Melich, *A honfogl. Magyarországnak*, 264). Pentru *Teobald* > *Tobol* > *Tobul* > *Tubul* cf. Pajcs, *Magyar Nyelv*, IX, 32, X, 367; iar pentru *Tubus*, *Tubul* și *Magyar Nyelv*, XXI, 48.

²⁾ Am omis unele nume, a căror cetire nu este sigură, cum sânt d. ex. *Cincea*, « uxor Scilak » (p. 647, art. 27), pentru care cf. rom. *Cincea*; *Chynchola*, « ancilla » (p. 646, art. 138), care pare a avea și articolul *-[u]l*; *Coma* (p. 678, art. 143; p. 682, art. 157), *Comad* (p. 707, art. 264), care poate fi mai curând din ung. *koma* < slav. *kuma*, *kumŭ*, forma veche scurtată a lui *kúmotrŭ* « cumătru », decât din rom. *coamă comat*; *Furces* (p. 658, art. 76), care ar putea fi atât greșală în loc de *Farkas*, cât și un derivat cu suf. *-es* din *furcă*, cum pare a fi și *Lynthes* (p. 648, art. 31) < *lințe* (cf. *Boabeș*, *Floareș*, *Lapteș*, etc.), și cum este *Turdes* sau *Turdis* (p. 718, art. 313) și poate *Bratus* (p. 710, art. 280), dacă trebuie cetit *Brateș*; *Gyuna* (p. 665, art. 103; p. 717, art. 313; 718, art. 317), care poate fi cetit atât *giuna* = « juna » (cf. și *Sune* = « june »), cât și *Iuna* (cf. și *Gyula* alături de *Iula*); *Nuca* (p. 670, art. 121), care poate fi cetit și *Nica*; *Ruga* (p. 699, art. 257), care poate fi tot atât de bine românesec (cf. *rug* « Dornstrau » < r ŭ b u s, -u m și subst. postv. *rugă* « Gebet »; un *Vlah* are numele *Rug* în a. 1222—28, Wenzel, *CDA*, I, 369; n. bărb. *Ruga* se găsește în a. 1219, id., ib., VI, 401; a. 1226, Fejér, *CD*, VII, 1, 217, etc.), cât și slav (cf. v.-bg., bg., rus. *ruga* « salarium », alb. *roghe*, n.-gr. *róya*); *Sunc* din Királ, com. Szabolcs (p. 678, art. 144), care poate fi cetit *șonk*, *șank* (*Sank*, *Sung*, *Sunk*, începând cu a. 1312, la Nagy Imre, *Cod. dipl. Hung. Andegavensis — Anjoukori okmánytár*, I, 251, 350, 565) și *junc*.

³⁾ Cf. cele spuse despre acest nume într-o notă anterioară.

(p. 720, art. 322); *Mieu* (p. 740, art. 381); *Moula* (p. 651, art. 45); *Seeraka* (p. 717, art. 310); *Sula* = « Ciula » (p. 653, art. 49).

Buke (p. 659, art. 81) poate fi cetit atât rom. *Bucă*, cât și ung. *Beke*, întocmai cum *Cupes* (p. 723, art. 332) poate fi cetit rom. *Cupeș* și ung. *Képes* (cf. rom. *chipeș*).

Mai puțin sigure sânt: *Adam* (p. 739, art. 376); *Burz* (p. 656, art. 66), care poate fi citit *Bârz* sau *Borz* (cf. *Borz* < ung. *borz*, p. 697, art. 230); *Bola*, poate = « Bolea » (p. 649, art. 38); *Bota* (p. 648, art. 34; p. 657, art. 71); *Bratus* = « Bratu » ori « Brateș » (p. 710, art. 280); *Buda* (p. 684, art. 171); *Comad* (p. 707, art. 264); « pristaldum nomine *Catonem* » (p. 711, art. 282), pentru care cf. n. pers. rom. *Gaftone* = « Agafton, Agathon », iar pentru cazul că trebuie să pornim dela un nominativ *Cato*, cf. ung. *Kata* = « Catarina »; *Dema*, cf. *Dima* (p. 653, art. 53); *Don* = « Dan » (p. 709, art. 270; cf. *Dan*, *Danus*, p. 688, art. 188 și p. 708, art. 266); *Donca* (p. 715, art. 300), *Duntia*, *Duncia* (p. 723, art. 331), care ne reamintesc pe *Dancu*, *Danciu*, *Dunca*, *Donciu*; *Fachia* (p. 649, art. 37); *Gyuge* (p. 717, art. 311), *Gyugea* (p. 708, art. 269); *Gyure* filius Moysa (p. 713, art. 291); *Iuan* (p. 683, art. 165); *Iancu* (p. 724, art. 334); *Pascha* = « Pașca » (p. 677, art. 140); *Primus* (p. 9, art. 642), care poate fi și german (cf. germ. « *Prim* »); « *Gonga* de genere Hudus » (p. 682, art. 158); « *Atanasius* de villa Dumbul » (p. 663, art. 95); ipocoristice de felul lui *Dica* (p. 741, art. 283), *Fica*, acus. *Fican* (p. 682, art. 161), *Tica* (p. 716, art. 305), *Toca* (p. 716, art. 301, etc.); derivate cu sufixul -*șa*, ca: *Golosa* = « Golșa » din *Crasna* (p. 681, art. 155; cf. *Golsa*, p. 707, art. 261), *Luxa* = « Lucșa » din *Luca* (p. 677, art. 141); *Micusa* = « Micșa » din *Mica* (p. 718, art. 312), apoi *Bansa* (cit. *Banșa* sau *Vancea*), *Bensa*, *Borsa*, *Bothsa*, *Boxa*, *Comsa*, *Țousa*, *Moys*, *Moysa*, *Mox*, *Moxa*, *Nixa*, *Texa*, *Thepsa*, *Zousa*, etc.¹⁾

Au putut fi și Români, nu numai Slavi ori Unguri acuzații care au purtat următoarele nume pe care le avem și noi: *Acel* (cf. slav. *ocělb*, rom. *oțel*, ung. *aczel*), *Bagdan* și *Bogdan*, *Ban*, *Bandu*, *Baghia* (cf. *Badea*), *Balu* (cf. n. pers. rom. *Bal*, ung. *Bal*), *Bencya* și *Bencze*, *Bes* (cit. *Beș*), *Beta* (cf. *Veta*), *Biba*, *Bichor*, *Bila*, *Bisa* (cf. *Vișa*), *Boc* (cf. n. pers. rom. *Bocu*), *Boch*, *Bocha* « vicarius voivodae », *Bocy*, *Bocya*, *Boda*, *Bodol(a)*, *Bogy* (cf. *Bodiu*), *Bola* (cf. *Bolea*), *Bosu* (cit. *Boșu* ori ung. *Bosszú*), *Bosur* (cf. *Bojor*), *Bota*, *Both*, *Bozc* (cf. *Bozga*), *Buc* (cf. *Buc* și *Boc*), *Buch*, *Bucha* (cf. *Bucea*), *Bud*, *Buda*, *Budeo*, *Budius*, *Budlu* (cu articol, cf. *Banlus*), *Bugy* (cf. *Bud*, *Bodiu*, *Buda*), *Buga*, *Buhus*, (cf. ung. *bohós* > rom. *Buhuș*), *Butha*, *Buchuk* (cf. *Bucioc*), *Chicha* (cf. *Cicea*); *Cholnuc* (cf. ung. *csolnok* < slav. *čelnik* > rom. *celnic*), *Costa* și *Casta* (cf. *Costa*, *Costea*), *Cozma* și *Cosuma*,

¹⁾ *Dosu(m)* trebuie cetit *Doș*, nu *Dos*, fiind echivalent cu *Dosa*, deci un derivat, cu sufixul -*ș*, -*șa* din *David* (cf. *Poș*, *Poșa* = *Pouș*, *Poușa*, *Paușa* din *Pavel*; *Țousa* < *Iov*, etc.).

Crisius (cf. *Criș*), *Daraga*, *Deraga* (cf. *Drag*), *Deda*, *Dema* (cf. *Dima*), *Dezmer* (cf. ung. *Dezmér*, rom. *Desmir*, *Desimír* < slav. *Desimir*), *Drug*, *Fila*, *Fira*, *Gala* (cf. *Galea*), *Gyok*, *Gyurc*, *Gyurca*, *Gyurg*, *Guta*, *Ilia*, *Iancus*, *Iancu*, *Iuan*, *Ioanca*, *Ioanche* (= «*Ioancea*»), *Leka*, *Loca* și *Luca*, *Man*, *Manta*, *Mica*, *Micula*, *Mih*, *Mil*, *Milus*, *Moc*, *Moch*, *Mocius*, *Mozu*, *Mogd*¹⁾, *Monc*, *Munc*, *Muncu* și *Munca*, *Naluc* (cf. *nă-lucă*), *Nana* (cf. *Nanu*), *Natus* (cf. *nat* și *Natu* = «*Ignat*»), *Nica*, *Niculas*, *Nicus*, *Nona* și *Nuna*, *Parodan*, *Predan* (cu *-e-* = *-ă-* românesc, cf. rom. *Prădan* alături de *Prodan*); *Rod* = «*Radu*», *Roda* = «*Rada*», *Sthan*, *Schubanca* = «*Ciobanca*»; *Tecu*, *Teca*, *Tica*, *Tuca*, *Tima*; *Vsian* = *Usian* «*de villa Pulgar*» = *Tisza-Polgár*, com. Szabolcs, pentru care cf. n. pers. rom. *Oșian* (p. 731, art. 355), *Vana* (cf. «*Vanea*», «*Oanea*» și «*Oana*»), *Vetha*, *Vidu*, *Vid*, *Wid*, *Wida*, *Volcu* și *Vulcu* (= «*Vulcu*»), *Vivor* (= «*Vifor*»); *Zoba* (cf. Ioan *Zoba* din Vinț s. XVII), *Zada*, *Zama*, *Zavida*, *Zot*, *Zota*, etc., ca să nu mai pomenesc pe cele de tot obișnuite ca: *Athanasius*, *Damian*, *Georgius*, *Gregorius*, *Isaac*, *Isac*, *Isep*, *Laurentius*, *Vasy*, *Zakeus*, *Zacheus*, etc. Se mai pot adăuga unele din diminutivele cu suf. *-șa*.

Observ că nu toate numele de persoană din «*Regestrum de Várad*» sânt din Bihor, ci, cum am relevat dela început, și din alte părți. Unele sânt din Sălăgiu, Crasna, Sătmár, Someș, Cluj; altele din Bereg, Maramureș, Hajdú, Szabolcs, Zemplén, Abaúj, Nógrád, Bács, Nitra, chiar și din Pest, Vas, Tolna, etc. Ele trebuiesc cercetate deci cu grijă, stabilind, dacă se poate, regiunea din care sânt, căci în acest chip ajungem să stabilim nu numai vechimea Românilor bihoreni, ci și pe a altora din alte părți.

Iată un exemplu. Pe p. 664, art. 99 și 717, art. 310 avem pomenit în «*villa Fonchol*» din Bihor, a cărui origine românească este lămurită în altă parte a acestui studiu, un fiu al comitelui *Nana* (= «*Nanu*»?) cu numele *Fata* (pe ceilalți îi cheamă: *Nuhu* [= «*Nucu*»?, «*Ionuc*»?], *Vidu*, *Andreas*, *Mogdu* = «*Magdu*»), a cărui identitate cu rom. *fată* < lat. *fēta*, *-a m* și *fāt* < *fētus*, *-u m* nu o mai poate pune la îndoială nici Melich. Dar un «*servus nomine Fata*», pomenit pe p. 668, art. 115, este din Nádudvar, deci ori din com. Hajdú, ori din com. Pest.

Firește «*Regestrum de Várad*» cuprinde și numeroase numiri topice, cele mai multe greu de localizat, între ele și unele cu radicalul românesc, altele de origine străină, dar cu forma românească: *Alba* = *Albești*, Bihor (p. 716, art. 303); *Pun*, probabil identic cu *Bún*, *Búny* din Someș (p. 725, art. 338); *Chula*, poate cea din Someș ori Cluj,

¹⁾ *Moc*, *Moch*, *Mokud*, *Mogd* sânt derivate de cătră K. Kerényi, Ung. *Jahrb.*, XII—1932, p. 112, din ung. *mak* (*Mogd* cu suf. dim. *-d*) «*Eichel*», «*kleine Eichel*». Așa mai sânt după părerea lui și *Árpád* «*kleine Gerste*» < *drpa*, *Buzád* «*kleiner Weizen*» < *buzá*, pe care la c. 54 l-am socotit identic cu rom. *buzat*, etc. Cf. rom. *Mălăiu*, *Orș*, *Săcară*, *Săcărea*, etc.

nu cea din Hunedoara (p. 646, art. 25); Chueytora (p. 731, art. 356), care are terminațiunea adjectivelor verbale românești în *-toriu*, *-toare*, deși nu pot spune ce e, cf. rom. *tăetoare*; Cocil = *Oláh-Keczeli*, *Cățălul-român*, Sălagiu (p. 648, art. 30); Cornust = *Kornyest*, *Cornești*, Arad (p. 679, art. 147 și p. 676, art. 136; de același fel este și Questest, p. 669, art. 117, deși nu l-am putut identifica); Cupa, în Csanád ori Zărand (p. 729, art. 348); Fonehol, Fanehol, în Bihor (p. 664, art. 100; p. 717, art. 310); Zor = *Sor*, ung. *Szór*, în Csanád ori Zărand (p. 718, art. 315; cf. și Sorou, p. 680, art. 150 și p. 707, art. 265); Shut (p. 696, art. 228), pe care Karácsonyi—Borovszky, o. c., p. 277, îl identifică cu *Csút* din com. Fejér; Zaka = *Száka* din Bihor (p. 685, art. 174); Onuz (p. 694, art. 216), neidentificat, pentru care cf. n. pers. rom. *Onuț*, *Oniț*; villa Merluz (p. 651, art. 45), neidentificată, pe care trebuie să o căutăm în dieceza Csanád-ului, în apropiere de « villa Popi », mai târziu *Papi* (cf. Karacsanyi—Borovszky, o. c., p. 231), și care ar putea fi un diminutiv al românescului *mierlă*, mai ales că se găsește în legătură cu nume ca *Micula*, *Moula*, *Nuodu*, etc.

Nesigure sânt: Mire *Acnaya* (p. 651, art. 44), cf. rom. *mire* și slav *Mir(e)*; *Nanas* = *Nánás*, în Hajdú (p. 694, art. 212 și 216; p. 695, art. 219), cf. rom. *nănaș*; *Nata* = *Nátafalva* în Zemplén (p. 660, art. 85); *Voda* = *Vajda*, în Bihor, ori mai curând *Vadafalva* = rom. *Odești*, în Sălagiu (p. 663, art. 95; p. 664, art. 102), etc.

Au forma veche (slavă ori de altă origine), care este totodată cea românească: Clus = rom. *Cluj* alături de ung. *Kolozs(vár)* (p. 682, art. 157; p. 705, art. 254; p. 732, art. 358, etc.); Crisius = rom. *Criș* alături de ung. *Kiris*, *Keres*, *Körös* (p. 677, art. 140; villa *Crisi*, p. 661, art. 88); Turda (p. 664, art. 101); Crazna (p. 717, art. 307; alături de forma obișnuită în rostirea ungurească *Carazna*, *passim*); Bulkan = *Vulkan*, nume de origine slavă cunoscut și astăzi între Români (p. 694, art. 212; p. 718, art. 316; cf. și n. pers. *Vulcanus*, p. 718, art. 314); Moyzun = *Moisin*, în Maramureș (p. 739, art. 379, 377), etc.

124. Din punct de vedere administrativ și militar merită atenție: « potens nomine *V a i a v o d a* » (p. 650, art. 14), despre care ni se spune că a pedepsit « in sex marcis » pe câțiva inși.

Pe alți câțiva îi trimite « *Simeon voivoda* per pristaldum nomine Andream de villa Chengva ad iudicium ferri ardentis » (p. 711, art. 283).

Același lucru îl făcuse și « *Neuca vaivoda* » (p. 649, art. 39).

În exercițiul funcțiunii sale judecătorești îl găsim și pe « *Bocha vicarius Pauli vayvode* » (p. 734, art. 362).

Funcțiunea militară și-o îndeplinește « *voivoda comes de Doboka* » (p. 716, art. 304), cum voiu avea prilej să arăt și în alt loc.

« *Voda filius Farcasii* » (p. 724, art. 336) este simplu pârîș, deci reprezintă mai curând un nume de persoană decât funcțiunea, de aceea

nu este sigură interpretarea lui ca «vodă», ci poate corespunde și ungurescului *vad* «sălbatic», deși existența românescului *vodă* în acest timp pare a ne-o confirma forma «villa *Voda*» (p. 663, art. 95) a ungurescului *Vajda* (cf. însă și *Vadafalva*, rom. *Odești*, în Sălăgiu).

Este pomenită și «villa *Kenesii*» (p. 725, art. 337), care, fiind în com. Szabolcs, poate fi *Cserepes-Kenéz* ori *Takta-Kenéz* (cf. Karácsonyi—Borovszky, *o. c.*, p. 286), precum și «villani *Kenesy*. . . et omnes alii de provincia Doboka» (p. 663, art. 97), dovadă că nici cnezul nu le lipsia Românilor amintiți în «*Regestrum de Várad*»¹⁾.

Existența voevodatului românesc în ținutul Bihorului și al Sătmăruului o confirmă și alte documente.

Wayda, deci «voevodul» de *Geroth* (= *Ér-Girolt*-ul din Sălăgiu, ori *Girolt* din Someș) este pomenit după 1241 în *M. Rogerii Carmen Miserabile* (Endlicher, *Mon. Arp.*, p. 284, c. 34; cf. și M. Florianus, *Hist. Hung. Fontes dom.*, vol. I, 4, p. 75), care, după unii, știe și de organizarea în cnezate a celor supuși Ungurilor în aceste părți, căci ne spune că Tătarii «constituerunt canesios, id est balivos, qui iusticiam facerent, et eis equos, animalia, arma, xenia, et vestimenta utilia procurarent. Et sic procurator meus de istis dominis erat unus et pene mille villas regebat, et erant canesii fere centum». (Endlicher, *o. c.*, p. 287, c. 35; cf. și N. Densusianu, *Chinesiatul familiei Bășărabă*, în *Rev. p. ist., arh. și fil.*, IV—1902, p. 54, S. Dragomir, *Studii din ist. mai veche a Rom. de pe ter. dioc. arădane*, în *Transilvania*, XLVIII—1917, p. 17, și N. Iorga, *Momente istorice*, I, c., p. 4 [106], etc.). Pauler, *A m. nemz. tört.*, II, 222, însă traduce pe *canesius* cu ung. *khán* nu cu *cnez*, deci crede că trebuie să înțelegem că Tătarii au pus «hani» dintre ei (cf. c. 23, ed. Florianus, I, 4, p. 61, unde un conducător al Tătarilor înșiși este numit *canesius*).

La 1326, printr'un document dat de prepozitul mănăstirii Sf. Ștefan din Oradea, Nicolae, comitele de Csanád, dăruiește o posesiune a sa, căpătată dela regele Carol Robert, episcopiei Oradiei. Posesiunea, care se află în comitatul Bihorului, se numia *Hudus* = *Hodos*, cit. *Hodoș* (azi *Hollód*, rom. *Holod*) și este descrisă astfel: «*possessio populosa, in qua Negul woywoda considet et commoratur, simul cum eiusdem populis et molendino ibidem esistenti*»²⁾. Voievodul are deci numele românesc *Neagul*.

În a. 1349 este pomenit *Petru*³⁾, în a. 1363 «*Iwan Woywoda de Bulenus*, ac Boch de Balk, fratres sui»⁴⁾, iar în a. 1410 «*Petrus*

¹⁾ Am amintit că E. Moór, *Die slaw. Ortsn. d. Theiszebene*, I, c., pp. 26—27, afirmă că forma *Kenesii*, *Kenesy* «scheint auf einen slaw. Nom. plur. zurückzugehen». Nominativul plural însă (dacă nu e genitiv sg.) poate fi și românesc.

²⁾ Nagy Imre, *Cod. dipl. Hung. Andegavensis — Anjoukori okmánytár*, II, 238; Hurmuzaki, *Doc.*, I, 1, p. 598; Bunyitay V., *Bihar vármegye oldhjai és a vallás unió*, p. 5.

³⁾ Bunyitay V., *o. c.*, p. 5, care trimite la *A váradí püspökség története*, Nagyvárad, 1883—84, I, 292, unde însă nu l-am găsit.

⁴⁾ Fejér, *CD*, IX, 3, p. 365; VII, 3, p. 48; cf. și Bunyitay, *o. c.*, p. 5; Hurmuzaki, *Doc.*, I, 2, p. 75 (în I, 1, p. 304, cu data greșită 1263).

vajda ac universi Kenezii et jurati de pertinentiis eiusdem *Belenes* »¹⁾.

Un document din a. 1374 pomenește pe « *Nicolaum woywoda m filium Wlkani de villa Kerestienfalva ex una, et Michaellem filium Petri de eadem parte ex altera super divisione Woywodatus villarum nostrarum [olachalium]* », atribuind Bonafalva lui Nicolae, Thoplicha lui Mihail, iar Kerestienfalva la amândoi).

Tot atunci se vorbește și de cnejii valahi din regiunea Oradiei. Aceștia s'au obligat să populeze regiunea și Ioan, episcopul din Oradea, le atrage atenția să-și îndeplinească făgăduiala: « quoniam ipsi Kenezii nostri promiserunt ipsam provinciam nostram (*Belenies*) populis bene replere et augmentare »³⁾.

În a. 1370, într'un act emanat dela vicecomitele din Caraș, ni se spune că un « *Radul vayvoda*, comes de *Kuvesd* » a ridicat « propria sua potencia et temeritate » cinci căpițe de fân (argenas feni quod dicitur kalangia) de pe moșia « *Belenus* » a unui « magister Petrus »⁴⁾.

În 4 Octomvrie 1419 regele Sigismund, printr'un ordin trimis păr-călabului din Léta, dă 2 treimi din satele ungurești și românești care se țineau de această cetate lui *Vana* (= « *Oana* », « *Oanea* »), administratorului său, iar o treime lui *Ladislau*, voevodul din *Belenes* « pro descensu », adică colonizare⁵⁾.

Seria voievozilor din Bihor se continuă cu *Gheorghe Nemes* din Gyepes (a. 1383—1395), *Ladislau* sau *Vasile* din Magyar-Venter (a. 1495—1501), *Ioan* din Káránd a. 1525, *Ștefan* din Örvényes, etc.⁶⁾.

Voievozi români se găseau în acest timp și în Zărândul vecin.

La 1415 comitele de Timiș condamnă la moarte pe « *Boalya woyvoda de Krestor* », com. Zărândului⁷⁾.

În a. 1445 Marothi László, banul de Mačva trimite o scrisoare la șase voievozi români (« *vayvodis nostris nobis dilectis* »): lui *Moga* și *Ladislau* de *Bolya*, lui *Ștefan* din Birtin, lui *Ioan* de Fenyupatak, lui *Șerban* și *Ioan* de *Ribitze*, invitându-i să se adune pentru a pune capăt unei certe de hotărnicie între un Sibiiian și locuitorii din Baia de Criș⁸⁾. Toate aceste sate făceau parte din comitatul Zărândului, azi Bihor. Trei din ele aveau câte doi voievozi, ceea ce însemnează că aceștia n'aveau decât funcțiunea de cnejii⁹⁾.

¹⁾ Hurmuzaki, *Doc.*, I, 2, p. 469 (cf. *Transilvania*, 1872, p. 200).

²⁾ Bunyitay, *o. c.*, pp. 7—8.

³⁾ Cf. epistola din 1374 în « Budai orsz. levéltár »: *Eccl.* 15, 6, publicată în întregime de Bunyitay, *A váradi püspökség története*, II, 302—304.

⁴⁾ Hurmuzaki, *Doc.*, I, 2, p. 166.

⁵⁾ Csánki, *MH*, V, 674.

⁶⁾ Bunyitay, *o. c.*, pp. 15—20.

⁷⁾ J. Kemény, *Über die ehemaligen Knesen und Knesiate der Walachen in Siebenbürgen*, în *Kurz, Magazin*, vol. II—1846, p. 125.

⁸⁾ Hurmuzaki, *Doc.*, I, 2, p. 714.

⁹⁾ Cf. I. Bogdan, *Originea voivodatului la Români*, în *AAR*, s. II, t. XXIV ist., p. 199.

În a. 1383, într'un document dat de regina Maria se vorbește de « munus kenezii Valachorum, com. Szathmar. . . sub obligamine medietatem collectarum quinquagesimalium sibi dependi. . . »¹⁾.

În a. 1475 este amintit un « *Wayda de Myklosfalva* », care a trebuit să fie în Zărand²⁾. Dovada existenței populației românești în Bihor o avem și în nume de felul lui Oláhtelek (a. 1283, Wenzel, *CDA*, XII, 382, și Fejér, *CD*, VII, 2, p. 100; a. 1382, Wenzel, *CDA*, XII, 382; a. 1388, Fejér, *CD*, X, 3, p. 70; a. 1395, id., ib., X, 3, p. 319; cf. și Csánki, *MH*, I, 618), care dispare după 1490 (Bunyitay, *Bihar vármegye oláhjai és a vallás unió*, p. 4).

Afirmția lui Bunyitay, l. c., că numele Oláhtelek ne arată că imigrația Românilor în Bihor s'a întâmplat după venirea Ungurilor nu este întemeiată. Acest nume privește numai satul în chestiune și înseamnă că un cnez român a întemeiat, după obiceiul cnejilor³⁾, un nou sat, aducând iobagi români de undeva din apropiere. Firește, numele fiind dat de Unguri, întemeierea în acest caz a trebuit să se întâmple când Ungurii se așezaseră în ținutul Bihorului.

De Beiuș se țineau: *Hodos, Gyepes, Ilyeháza, Fel-Venter, Bonafalva, Toplicza* și *Keresztényfalva* (Bunyitay, o. c., p. 10).

În aceste sate Românii trăiau la 1374 după obiceiurile lor străvechi (Budai orsz. levéltár: *Eccl.*, 15, 6; Bunyitay, *A váradi püspökség tört.*, II, 302; cf. și o. c., p. 11).

Statutele cele mai vechi ale capitlului din Oradea ne arată că ei își păstrau privilegiile și se bucurau de anumite avantagii față de iobagii unguri: « Ne autem nostri subditi diverso iure censerī videantur, reducendi sunt omnes in fertonum, terragionum et munerum datione ad unum modum, preter subditos nostros Olahales, qui ritu adhuc gentilitatis viventes, differunt omnino ab Ungaris in dandis collectis. Ipsi pro censu annuo tenentur singuli singulariter annis singulis circa festum Penthecostes dare decimam partem ovium suorum, ratione quinquagesime⁴⁾; circa festum vero nativitatīs beate Marie virginis singule mansiones oves singulas ac ratione descensus⁵⁾, et de mense Decembris vel circa similiter decimam porcorum suorum. Kenezii vero tam ad ovium, quam porcorum prestationem adstringuntur iuxta conventionem factam inter nos et eosdem, et ultra hoc idem Kenezii singulariter de more consveto dant circa annis singulis medium lodicem⁶⁾, unum philtrum pro sella⁷⁾, et unum caseum.

¹⁾ Fejér, *CD*, X, 1, p. 87.

²⁾ Csánki, *MH*, I, 740.

³⁾ Cf. epistola din 1374, citată mai sus: « quoniam ipsi Kenezii nostri promiserunt ipsam provinciam nostram (Belenies) populis bene replere et augmentare ».

⁴⁾ Măsură mai blândă decât « decima » ($\frac{1}{10}$ parte).

⁵⁾ « Descensus » înseamnă « descălecarea » sau « întemeierea » unui sat prin străveche luare în posesiune (cf. Acsády Ign., *A magyar jobbágyiség története*, Budapest, 1906, p. 42).

⁶⁾ Țol, pănură.

⁷⁾ Păr de umplut șeaua.

Communiter vero Olahi nostri dant nobis in die Strennarum¹⁾ in signum dominii annis singulis equum unum» (Bunyitay, *A váradi káptalan legrégibb statutumai*, pp. 44—45; despre «illa, que consistunt. . . in omnibus ratione descensus et quinquagesime Wolachorum nobis debitis», vezi și p. 86)²⁾.

Vechi urme despre cnejii români din Bihor ne păstrează și toponimia: a) *Kenys* a. 1393, 1417, *Kenes* a. 1421, și b) *Ēr-Kenéz*, care există încă în secolul XIII (Csánki, *MH*, I, 612).

În a. 1294 sânt pomeniți iobagi români, alături de iobagi unguri, nesupunându-se bisericii din Oradea (Wenzel, *CDA*, X, 153; Bunyitay, *o. c.*, p. 5).

În 15 Maiu 1318 se pomenesc niște sate românești din Zărand, când regele Carol Robert a dăruit unui om credincios al său «quasdam possessiones suas in comitatu de Zarand existentes, cum patronatu Monasterii sancti Spiritus dyenus monustura [= «Boroșinau»] nuncupati, et cum villis, tam Olachalibus, videlicet quam aliis» (*Cod. dipl. dom. sen. com. Zichy*, II, 131—132)³⁾.

În a. 1359 se întemeiază satul *Lók* sau *Lak* = *Luncșoara* (Karácsonyi I., *Történeti bizonyságok*, p. 729; Bunyitay, *o. c.*, p. 8—9).

În a. 1374 biserica din Oradea stăpâniă 9 «villas Olahales infra scriptas, scilicet: *Vyzath* (poate identic cu *Urszád*), *Dombrawitza*, alia *Dombrawitza*, *Karazou superiorem*, *Karazou inferiorem*, *Machahaza*, *Lazlouhaza*, *Harna superiorem* et aliam *Harna inferiorem*» (Bunyitay, *A váradi káptalan legrégibb statutumai*, Nagyvárad, 1886, p. 37; cf. și *o. c.*, p. 10).

De *Lók* se țineau în 1393 6 sate (scrisoarea lui I. Németh, subprefect în Bihor, în arhiva familiei Bar. Radvánszky, la Bunyitay, *Bihar vármegye oldáhjai és a vallás unió*, p. 10), iar familia Czibak avea în Erdőhát 3 sate: *Körtvélyes*, *Kerekliget* și unul al cărui nume nu se poate ceti (Nagy Imre, *Cod. dipl. Hung. Andegavensis—Anjoukori okm.*, IV, 79; cf. Bunyitay, *ibid.*).

125. A. D. Xenopol, *Ist. Rom. din Dacia Traiană*, ed. I, vol. I, p. 479, citează un document din a. 1227, ce e drept, foarte rău scris și contestat⁴⁾, care reproduce conținutul altuia mai vechiu, dat de regele Coloman (1055—1114) mai multor inși din *Crasna* (Kraszson),

¹⁾ Ziua întâia a anului nou.

²⁾ Asupra acestor statute și a importanței lor a atras atenția și Acsády, *o. c.*, p. 134, care le numește «*Chartulariul* dela 1374». Dela Acsády a intrat acest termen, cu data greșită de 1375, la I. Russu-Șirianu, *Iobăgia*, Arad, 1908, p. 267; N. Firu, *Oradea-mare*, București, 1924, p. 29—30, și Șt. Manciulea, *Elementul românesc în Câmpia Tisei*, în «*Lucr. Inst. de Geografie al Universității din Cluj*», IV—1928/29, pp. 136—137.

³⁾ Cf. și S. Dragomir, *Studii, etc.*, în *Transilvania*, XLVIII—1917, p. 13.

⁴⁾ Cf. Pauler, *A m. nemz. tört.*, I, 600, ed. 2, 467: «világos hamisítvány».

cărora le confirmă stăpânirea asupra pământurilor lor și le încuviințează mai multe libertăți. Documentul ne spune, între altele: « Nomina vero supradictorum hominum sunt hec: Tota filius Nerdini, Vone, Dine filius Ioan, Stephan, Volcan, Poch, Bungi, Vich, Mic, quorum petitiones satisfacere volentes » (Teutsch und Firnhaber, *Urkundenbuch*, I, p. 141).

Xenopol crede că mai multe din aceste nume ar fi românești. Dar *Vone*, care poate fi cetit nu numai « Voinea », ci și « Oanea », *Volcan* = « Vulcan », etc., sânt slave. Cetirea *Dinu* a lui *Dine* nu este sigură. Nu se poate tăgădui însă românitatea lui *Mic*, care-și are importanța sa chiar și într'un document falsificat ceva mai târziu decât data pe care o are.

126. Înainte de a cercetă ce ne spune toponimia comitatelor care au alcătuit țara lui Menumorot, mă voiu opri puțin la numele Bihorului și al Zărandului.

Numele ținutului și al satului *Bihor*, *Bihâr*, *Bihària*, pe locul căruia a trebuit să existe o cetate încă din sec. X (atestat în sec. XI; cf. și Anon., c. 19, 20, 51, 52; Fejér, *CD*, I, 72, VII, 5, p. 149, etc.), l-au pus unii în legătură, greșit, cu slav *hora* (cf. Jung, *Römer und Romanen in den Donauländern*, p. 283, n. 1, unde se trimitel a A. Schmidl, *Das Bihargebirge*, Wien, 1863, p. 2).

Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, p. 82, spune « Bihar hat einen slavischen Namen, conf. böhm. *Běchory*, serb. *Bijor* ».

Regretatul V. Bogrea, *Dacoromania*, II, 660, n. 1, a văzut în el arhaicul *bihor* = *bivol*: *bihori* = « biholi », « bivoli », într'un act din 1659 (N. Iorga, *Studii și documente*, V¹, 86).

Cei mai mulți l-au apropiat de vreun corespondent al slavului *vihrъ* « turbo » (cf. rus. *vichorъ*, *vihrъ*, rut. *vychor*, n.-slov. *vichor*, *vihar*, bg. *vihrъ*, serb. *vihar*, *viyor*, ceh. *vicher*; ung. *vihar*; rom. *vihor*, *vivor*, *vifor*, *bihor*), dar fără a preciza cum înțeleg acest lucru.

Singur G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, p. 65, arată că ar fi vorba de un « Sturmgebirge » și-l derivă din rom. *vifor* < slav *vihor* > ung. *vihar* « Sturm », trimițând la *Viforlat* (< sl. *vihorlat*) din Năsăud, *Viforoasa*, *Vânta*, serb. » *Bihor* (< *vihor*) « rauher Gebirgszug » im Gebiete von Novi-Bazar (in Jugoslavien). «

Mai pe urmă s'a ocupat de el Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 221—224, care-l mai studiasse și în *Szláv jövevény szavainak*, I, 2, p. 105, arătând că această numire topică nu este singură (se găsește: un munte *Bihor*, ung. *Bihar*, la hotarul județelor Bihor și Alba, spre Est dela Băița, Lipszky, *Rep.*, I, 58, și *Mappa gen.*, Görög — Márton, *M. Atlas*; *Bihard* în Srem, unde este azi Ruma și Indija, Csánki, *MH*, II, 241, 244; un deal *Biharom* în Bodrog, lângă Karcza, cf. harta militară austriacă; în Ceho-Slovacia *Bychory*, sat lângă Kolin; v.-srb. *Bichorъ*, *Bihorъ* « nume de cetate în sec. XV », azi serb. *Bihor*

(var. *Bior*, *Bijor* «ținut pe țărmul drept al Limului între Bjelopolje și Rôžāj, în regiunea Ipek»; srb. *Bihoriće* «cătun în distr. Zenta»; *Bihorine*, var. *Biorine* «sat în Dalmația, distr. Spalato»; v. ung. *Bi-harinoc* în Požega). Mai adaog poss. *Byhor* a. 1302, 1323, etc., în com. Fejér (Csánki, *MH*, III, 320).

Melich crede că poate fi vorba ori de un nume slav derivat din radicalul *bych-* cu sufixul *-orъ* (cf. slav. *vichorъ* > ung. *vihar*, rom. *vihor*, *viŃor*, *vivor*, *bihor*; slav. *kosorъ* > ung. *kacor*, rom. *cosor*), deși un slav. *Bychorъ* nu este atestat ca nume de persoană (cf. Miklosich, *Denkschr.*, XIV, 19)¹⁾, ori dintr'unul turcesc, atestat și mai puțin.

Din parte-mi cred că, și în cazul că *Bihor* este la origine nume de persoană, pentru a-l explica putem să plecăm tot dela slav. *vi-horъ*, al cărui *v* inițial s'a putut schimba în *b* atât pe teren slav și unguresc, cât și românesc (cf. pentru cele dintâiu; *Vlachi* > *Blachi*, passim, săs. din Ardeal *Blôch*, *Blêsch* «Român», săs. din Zips *Bloch* «Schäfer», bav. *Bloch* «verschnietener Hengst»; rom. *oacheșă* > ung. *vakisa* și *bakisa*, slovac. *bakeša*; ceho-mor. *vakeša* și *bakeša*, Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 246, unde se derivă greșit din ung. *bak* «țap»²⁾ suf. *-sa*; *Valentinus* > v. -ung. *Walent*, *Walint*, mod. *Bálint*, slov. *Balent*, *Balant*, cr. *Valent*³⁾; *Vincentius* > v. -bg. *Vikent*, *Vikentij*, cr. *Vicenc*, *Vincek*, slov. *Vinse*, *Vincencij*, ceh. *Bičen*, ung. *Vincze*³⁾, alături de care se poate cită *Bințiți*, ung. *Benczencz* din Hunedoara; germ. *Werdung* > ung. *berdung*, la Szinnyei *MTsz*, II, 955; austr.-bav. *Wachter* > ung. *bakter*, Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 247, din ung. > rom. *boactăr*, etc.; iar pentru limba română: «*Bi hor'e l d'e vânt*. [Să t'e bi hor'e șt'i], să nu putrezăst'i», la O. Densusianu, *Graul din Țara Hațegului*, p. 98; apoi *boștină* < *voștină* < slav. *voština*, *Dict. Acad.*, I, 626, cf. *Dacoromania*, V, 335—336, unde dau și alte exemple. Anume găsesc și un *Uiur* (= «*Vivor*») ca nume de persoană (*Reg. de Várad*, a. 1219, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, p. 649, art. 37). Se mai pot cită apoi n. top.: *Vihorlát*, munte în com. Zemplén; *Viforlat* în Năsăud; *Viforani* în Bacău; *Viforeni-Cerchez* în Botoșani; *Viforâta* în Dâmbovița și Buzău (*Marele Dict. Geogr. al Rom.*, V, 744).

Forma *Bihor* poate fi deci slavă atât în ung., cât și în rom.; rom. *Bihar* este din ung. *Bihar*, iar *Biharia* este o formă nouă, derivată din *Bihar*.

127. Cât privește numele *Zărandului*, O. Densusianu, *Originea Moșilor*, în *Viața Nouă*, XVII—1921, pp. 165 ș. u., și în *Donum Natalicium Schrijnen*, Nijmegen—Utrecht, 1929, p. 426, îl pune în legătură cu infiltrațiunea iranică în Carpați și trimite la av. *zaranya-*, os. (dig.)

¹⁾ Cf. și E. Moór, *Die slaw. Ortsn. d. Theiszebene*, I. c., p. 142.

²⁾ Cf. Melich, *Szláv jövevény szavaink*, II, 158.

³⁾ Id., *ibid.*, 208—209.

suyl]zärinä, sogd. zyryn, iar G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, pp. 83–84, îl derivă din același radical, dar îl socoate venit prin intermediar unguresc: » In altmagy. Zeit verweist der sbg. erzgebirgische O. N. m. *Zaránd* > r. *Zarand*, ein Goldort, dessen *zaran* gar zu sehr an altidg. (awest.) *zaranya* « Gold » (Melich—Gombocz, I, 122, und Mehringer, 125) = finnisch-ugrisch (ostjak.) *zarni*, (vogul.) *zarni*, (zürjän.) *zarni* Gold > m. *arany*, erinnert, als dass man nicht die Gleichung aufstellen könnte: m. *az arany* das Gold < *az zarany* = aind. awest. *zaranya* Gold-, ai. *hiranya* gelb. = lat. *helv(in)us* gelb = *gultha*, got. *gulth*, Gold > finn. *kulta* Gold, d. h. das « gelbe » Metall. Also: *Zarand* < *zaran* + (topon. Suffix) -d, d. h. Ort, wo Gold ist (sachlich berechtigt).«

Dar forme documentare ca *Szarand* a. 1232 (Wenzel, CDA, VII, 503), *Sarand* a. 1232 (*Cod. dipl. p. Hung.*, I, 13), alături de *Zarand* a. 1279 (id., ib., XII, 251), a. 1237 (Fejér, CD, IV, 1, p. 81), *Zaranth* a. 1261 (id., ib., IV, 3, p. 40), etc., dicționarul lui A. Molnar a. 1621, care scrie numele unguresc al Zărandului *Szaránd*, precum și actualul *Sărand*, ung. *Szaránd* (Bihor), care poate fi același nume, ne fac să credem că forma cea mai veche s'a rostit cu s, nu cu z (cf. și I. Melich, *Magyar Nyelv*, I, 67). Lucrul deci rămâne să mai fie cercetat. Numele de bărbat *Zarand* a. 1237 (Fejér, CD, IV, 1, p. 81) ne arată, în sfârșit, că trebuie să pornim dela un nume de persoană (cf. și Pesty, *Magyarors. helyn.*, I, 335)¹⁾. Forma românească cu z, întrebuințată pentru a numi ținutul, este din ungurește²⁾.

128. Vechimea numelor topice din Bihor în general, cu excepția heleșteului numit *Rotunda*, nu trece dincolo de atestările din *Regestrum de Várad* (a. 1205—1235).

Așa este Alba (a. 1214, *Reg. de Várad*, art. 303, la Endlicher, *Mon. Arpad*, 716; a. 1232, *Cod. dipl. p. Hung.*, I, 13; Wenzel, CDA, VI, 505, XI, 244; cf. și a. 1300, Wenzel, CDA, X, 378), pe care trebuie s'o identificăm cu *Albești* (ung. *Albest*). Identificarea ei cu *Albiș* ung. *Albis*), propusă de Csánki, *MH*, I, 601, (*Albes*, *Albys* a. 1474)

¹⁾ E. Moór, *Die slaw. Ortsn. d. Theiszebene*, I. c., p. 119. se gândește la un *Svaren* sau **Svaran* din slav. *svara* « rixa ». Dar explicarea lui nu este satisfăcătoare.

²⁾ Observ aici că *Zaișul* (S. Moldovan, *Zărandul și Munții-apuseni*, Sibiu, 1898, p. 87), pe care Densusianu, I. c., p. 427, îl derivă tot din iraniană, trimițând la oss. *zäyā* (dig.), *zäi* (tag.) « avalanche » și av. *zaēša* « effrayant », nu este decât ung. *zajos* « rauschend ». Are deci aceeași origine ca *Ordâncușa*, pe care o explică bine din ung. *ördöngös* « possède du démon ». Tot așa *Desteag* nu este din osset. *dast* « rasé, tondu », pers. *dašt* « plaine, steppe, désert » + *tega*, *tig* (pers. *tég*) « cime d'un montagne » > **Dăsteaga* > **Desteaga* > *Desteag* (ibid.), ci, cum arată forma ungurească *Geszteg* (S. Moldovan, o. c., p. 293, indice), probabil trebuie pus în legătură cu ung. *geszt* « alburn (lemnul copaciului între coajă și inimă) » + suf. -eg = *gesztes* « lemnos, bătos »; cf. n. top. *Geszt*, *Gesztes*, *Geszti*, *Gesztöcz*, etc. (Lipszky, *Rep.*, I, 200), precum și bg. *гѣст* « Dickicht », pol. *gesty* « reichlich », etc.

s'a dovedit greșită, căci, cum a arătat Karácsonyi I., *Magyar Nyelv*, I, 274, *Albis* nu este decât n. pers. *Albeus* = « Albertus » (cf. și *Matisfalva* < *Mateusfalva* din Odorhei)¹⁾.

« Villa Dumbul » (= « Dâmbul ») din *Reg. de Várad*, art. 95, la Endlicher, *Mon. Arpad*, p. 663, din a. 1221, care are înfățișare evident românească, probabil este identică cu actualul *Dombi*.

« Villa Zaka » a. 1215 din același *Reg. de Várad*, art. 174, la Endlicher, *Mon. Arpad*, 685, însă nu este identică cu *Saca*, ung. *Száka*, pl. Beiuș, ci, cum arată textul, este « praedium *Szaka* iuxta fluvium Hernád in vicinia pagi Nádasd » din Abaúj (cf. I. Karácsonyi și S. Borovszky, *Reg. Vár.*, p. 194, n. 2).

Woda a. 1221, *Reg. de Vár.*, art. 95 și 102, la Endlicher, p. 663 și 664, după Karácsonyi și Borovszky, *o. c.*, p. 261, este identică cu praedium *Vada* de lângă Carăi, deci *Odești*, ung. *Vadafalva* din Sălagiu, nu cu *Woywoda* și *Wayda* de mai târziu, *Vajda* de azi, care este sigur că există în secolul XIII (cf. Csánki, *MH*, I, 627; în forma *Wauwada* îl găsim la 1285 în *Cod. dipl. p. Hung.*, VII, 199); nici cu *Voivozi*, ung. *Almaszeg*.

În sfârșit tot în *Reg. de Várad*, a. 1214 și 1221 găsim și villa Fansol sau Fonchol (la Endlicher, *Mon. Arpad*, p. 664, art. 99 și 717, art. 310), diminutivul lui *Fanč* < *Fan(u)* = « Ștefan », care, începând din sec. XIV, s'a numit *Keresztes* (Csánki, *MH*, I, 613).

Nici una dintre numirile topice de altă origine (slavă, ungurească) nu este mai veche decât cele de origine românească înșirate mai sus.

129. La Bihor s'a alăturat mai târziu *Zărandul* cu numeroase sale numiri românești. Fiind într-o regiune de munte, ele sânt atestate relativ mai târziu. Totuși și aici numirile românești sânt mai vechi decât cele ungurești, care, de cele mai multe ori, sânt traducerea celor dintâiu. Acest lucru l-a dovedit Jung în lucrarea sa citată, întemeindu-se pe felul de a proceda al scriitorilor de documente și al administrației, apoi pe argumente geografice și etnografice.

Din ceea ce scrie el relev aici numai pasajul următor:

« Im dreizehnten Jahrhundert muss das Bihargebiet, nach dem, was Schmidl mittheilt, ziemlich bevölkert gewesen sein. Schmidl schildert nämlich in seinem Buche²⁾ das eigentümliche Volksfest, den Mädchenmarkt (*Târgul de Dat* oder *T. de fete*) auf dem Bihar, der am griechischen Festtage der heiligen Peter und Paul stattzufinden pflegte. Dieser Mädchenmarkt hiess auch der *Biharer-Jocu*, nach dem Tänze, der dabei üblich war. » Der Ursprung des Festes soll aus der Mongolen Zeit herrühren, deren Horden hier in der

¹⁾ Greșit O. Liebhart, *Balkan-Archiv*, III, 4, care-l derivă, împreună cu pe *Albiș* din Treiscaune din rom. *Alb.* + suf. -iș « Weissort »; cf. și pârâul *Albișenilor* în Neamțu.

²⁾ *Das Bihargebirge*, Wien (1863), S. 145.

Gegend alles verwüsteten. Da schlossen die ungarischen und siebenbürgischen Romanen ein Bündnis; die Rézbányer trieben die Mongolen auf dem Bihar hinauf, wo die Siebenbürger sie erwarteten und niedermachten, um das J. 1242 oder 1246.« Zum Andenken daran sollen jährlich die beiderseitigen Anwohner des Gebirges auf dessem Kamme wieder Zusammengekommen sein zu Spiel und Tanz, wobei die Burschen über die Mädchen Brautschau zu halten pflegten. Erst in unserem Jahrhundert hat die Polizei diese Festlichkeit wegen der mancherlei Missbräuche, die mit unterliefen, unterdrückt.

Danach wäre also das Bihargebiet schon in der ersten Hälfte des dreizehnten Jahrhunderts bevölkert gewesen u. z. von Romanen. Wären sie erst in jenem Säculum eingewandert, so würden sie im » menschenleeren « Lande wohl bessere Wohnsitze gefunden haben, als die rauen Bihargebirge » (pp. 288—289) ¹⁾.

Dau acum cele mai vechi numiri topice românești ale Zărandului: Alba = « Albești », despre care a fost vorba și mai sus (a. 1214, *Reg. de Vărad*, la Endlicher, *Mon. Arpad*, 716, art. 303; a. 1232, *Cod. dipl. p. Hung.*, I, 13, Wenzel, *CDA*, VI, 505, XI, 244; cf. și a. 1300, Wenzel, *CDA*, X, 378); Apa (= « predium nomine de Macra, videlicet Apa » a. 1214, unde autorul documentului traduce slavul *Macra* < *mokrŭ* « nass » cu rom. *Apa*, Rácz Károly, *A zarándi egyházmegye története*, Arad, 1880, p. 146, și S. Dragomir, *Studii*, etc., în *Transilvania*, XLVIII—1917, p. 14; *Apa*, *Appa* a. 1478, Csánki, *MH*, I, 725; mai târziu sârb. *Mokrá*, ung. *Apatelek*, Lipszky, *Rep.*, I, 17; azi *Mocrea*, ung. *Apatelek*, S. Moldovan și N. Togan, *o. c.*, 116) ²⁾; Cupa, ung. *Kupa* (villa *Cupa* a. 1229, *Reg. de Vărad*, art. 348, la Endlicher, *Mon. Arpad*, p. 729; a. 1232, *Cod. dipl. p. Hung.*, I, 13; Wenzel, *CDA*, VI, 505; a. 1463, Csánki, *MH*, I, 738); Murul a. 1292 (Márki S., *Aradvármegye tört.*, I, p. 128, n. 9, și S. Dragomir, *Studii*, etc., în *Transilvania*, XLVIII—1917, p. 15; poate identic cu *Murul* sau *Murul* din Békés a. 1295, 1412, 1424, *Muryel* a. 1426, Csánki, *MH*, I, 653).

Dacă *Albosfalva* (a. 1471, Csánki, *MH*, I, 725 și 737) ar putea fi iarăși identic cu *Albeus* = *Albertus*, aceasta nu se poate spune despre *Albopataka* (id., ib.), în care putem vedea un rom. *alb* sau *Albu*.

¹⁾ Cf. și bulciul *Sân-Toaderului* sau *al sărutatului*, *târgul de sărutat* și *al neveștelor*, din Hălmașiu, și *târgul de fete* din Găina la S. Moldovan, *Zărandul și Munții Apusenii ai Transilvaniei*, pp. 14 și 103 ș. u. — *Găina*, cum arată accentul, este rom. *găind* « Huhn » < *gallina*, -am, nu derivatul slav. *Gajna* < *gaj* « nemus », cum crede greșit E. Moór, *Die slaw. Ortsn. d. Theiszebene*, I. c., p. 21, căci acesta ar fi dat în rom. *Găina*.

²⁾ Cf. și E. Moór, *Die slaw. Ortsn. d. Theiszebene*, I. c., p. 31, unde se trimite la Fejér, *CDA*, 5, 211, a. 1211/1321, și se dă numai etimologia lui *Mokra*.

Băsărabeara (ung. *Baszarabásza*: *Felső-Bas(z)arabasa* și *Bas(z)arabásfalva* a. 1469, *Bas(z)arabasa* a. 1469, Csánki, *MH*, I, 726) este un derivat românesc al lui *Basarab*, despre a cărui explicare va fi vorba mai încolo în legătură cu coloniile de Pecenegi.

Formele ulterioare *Bukoresthefalva* a. 1464, *Bukuresth* a. 1525, ne arată că și mai vechiul *Bukorfalva* (a. 1439, 1441, 1445) este din rom. *Bucur*, nu din ung. *bokor*; azi *București*, ung. *Bukurest*, în Hunedoara (Csánki, *MH*, I, 727)¹⁾.

Despre Ciuci, ung. *Csúcs*, am arătat că poate fi pluralul românescului *ciucă* (*Choch*, *Chwch* a. 1439, 1441, 1445, *Chuch* a. 1427, Csánki, *MH*, I, 729).

Același lucru este și cu *Chermonfalva*, *Czermora* a. 1439, azi *Țărmurea*, ung. *Czermura*, în Arad (Csánki, *MH*, I, 729).

Alături de *Dragoyafalwa*, *Dragwyafalwa* (a. 1441, 1445), în care avem slavul *Dragoje*, întrebuințat și de Români, documentele atestă și un *Drakulyafalwa* (a. 1464, *Dragulafalwa* a. 1525 (cf. Csánki, *MH*, I, 729), în care putem avea rom. *Drăculea* < *drac*.

Despre originea românească a lui Ferice: *Ferechfalwa*, *Ferreczfalwa* (a. 1441, 1445), *Ferichora* a. 1525 (Csánki, *MH*, I, 731) am vorbit în altă parte.

Fănațe, ung. *Fonácza* (*Fonazfalva* a. 1464, *Fanacz* a. 1525, Csánki, *MH*, I, 731) este identic cu rom. *fănaț(e)*, derivatul lui *fân*.

Crăciunești (*Karachonfalwa* a. 1439, 1441, 1445, 1464, 1525, Csánki, *MH*, I, 734) derivă din n. pers. rom. *Crăciun*.

Criștor, ung. *Kristyor* (cf. *Săscior* < *Sas*, *Ruscior* < *Rus*, etc., care ne arată posibilitatea derivării din *Criș*; totuși cf. și n. pers. *Cristu*, *Criștiu* = «Cristofor») are sufixul românesc și în cele mai vechi atestări pe care le cunoaștem (*Kirchorfalwa* a. 1439, Csánki, *MH*, I, 736)²⁾. Satul a existat însă și înainte de această dată. Biserica i-a fost clădită și pictată de jupânul Bălea între 1375—1395. Picturile ei, deosebit de importante, s'au păstrat până astăzi și au fost studiate cu multă grijă și pricepere de colegul nostru S. Dragomir, *Vechile biserici din Zărand și ctitorii lor în sec. XIV și XV*, în *Anuarul Comisiunii monumentelor istorice, secția pentru Transilvania pe 1929*, Cluj, 1930, pp. 223—264.

Numele Ștefan, *Vîșe*, Ladislau și Iova, deși purtătorii lor erau Români, nu sînt românești.

Dar sînt cu siguranță românești Szor și Filea în privința cetirii cărora sînt cu totul de acord cu distinsul nostru coleg, care arată

¹⁾ Pentru aceste nume, originea și întinderea lor vezi O. Densusianu, *Urme vechi de limbă în toponimia românească*, pp. 7—12; cf. și alb. *Bucurișt*.

²⁾ Alte atestări anterioare: *Kritsor*, *Kristor*, *Krestor* a. 1404, 1411, 1415 (cf. I. Kemény, *Új Magyar Múzeum*, 1854², VIII, p. 125 ș. u.; *Über die ehemaligen Knesen und Knesiate der Walachen in Siebenbürgen*, în *Kurz, Magazin*, I—1846, p. 125; Hurmuzaki, *Doc.*, I, 2, p. 433 ș. u.) sînt socotite de S. Dragomir confecționate prin secolul XVIII. Réthy, *Az oláh nyelv és nemzet megalakulása*, p. 146, dă și forma *Hrščor* din hrisoave slavone.

imposibilitatea confundării lui *c* cu *z* și a lui *φ* cu *B* în scrierea chirilică, deci și a cetirii sârbești *Zora* și *Vilka*¹⁾.

De altfel numele *Vișe* și *Sora* se găsesc și la țărani români din jurul Sibiiului pe la începutul secolului XVIII²⁾.

Sora este nume vechi la Românii maramureșeni (a. 1480—1483)³⁾.

Derivatul *Sorin*, lat. *Sorinus*, al acestuia (să se compare și: *Florin*, *Florian*, *Florea* < *Florii*; *Mărin*, *Marin* < *Maria*, etc.), se găsește într'un act emanat chiar dela regele Ladislau cel Sfânt (1077—1095)⁴⁾.

Sor, *soru* este forma veche românească a analogicului actual *soră* (păstrat în *soru-mea*, *soru-ta*, *soru-sa*; cf. arom. *sor*, megl. *sor* «als Anrede der Frauen zu deren Schwägerinen», i.-rom. *sor* < *s o r o r*), iar *Filca*, tocmai fiindcă este pus alături de *Szor*, poate fi tot un nume de înrudire, deci mai curând forma veche **fil'ca* a actualului *fiică* decât un nume «prescurtat din Porfira sau mai probabil din Răfila», chiar și dacă *Filca*, diminutivul acestora se întrebuințează și astăzi la țărani de pe Crișul-Alb din regiunea muntoasă a Mureșului alături de *Fira*, *Firucă*.

Și dacă s'ar dovedi că *Sora* din inscripția necompletă din Ribița este nume de persoană, nu apelativ, n'avem pentru ce să nu propunem această explicare, știut fiind că numele de înrudire (cf. *Bărbat*, *Fata*, etc.), adeseori ajung cu timpul nume de persoană.

În studiul citat, colegul Dragomir dă și alte citate ulterioare, astfel: *Kristsor* a. 1547, *Kereztur*, *Kristiol*, *Krestor*, *Kristor* s. XVIII. Mai adaugă că districtul Crișului Alb își avea centrul tocmai în *Crișcior*,

¹⁾ Réthy L., *Turul*, 1886, pp. 142—143, și *Az oláh nyelv és nemzet megalakulása*, p. 147, în notă. Observ că Réthy cetește numele lui Bălea *Bođr* (*bojár*). După N. Densusianu, *Revoluțiunea lui Horia*, p. 161, *Bălea* este fiul lui *Boar*.

²⁾ Cf. N. Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, București, 1902, p. 129.

³⁾ I. Mihályi, o. c., 552—562. Dim. *Sorița* îl atestă S. Pușcariu, *Dacoromania*, VI, 526.

⁴⁾ Per capellanos meos et *Sorinum* nostrum militem ». Despre acest nume Fraknói, *Szent László levele*, p. 10, scrie fără nici un temei: «Deoarece *Sorina* și *Sorinnes* sânt nume topice franceze, este probabil că și *Sorinus* își trăgea originea din Franța », iar Melich, *Szláv jöv. szav.*, I, 2, p. 206, trimite la lat. *Consortinus*, ori la *Georgius Zore*, *Sore* (cf. Jireček, *Die Romanen*, II, 38, 58). Dacă ar fi vorba de *Consortinus*, numele ar putea fi și românesc (cf. arom. *cusurin* «Vetter», «Base» < *co(n)so b r i n u s*, -u-m > alb. *kuŕert*, vegl. *kosabrajn*, retor. *cusdrin*, Lecce *kussuprinu*, it. *cugino*, fr. *cousin*). Trimiterea la «*Georgius Zore*, *Sore*» însă este greșită. La Jireček, l. c., nu este vorba de un «*Georgius Sore*, *Zore*», ci de un nume *Zore*, *Sore* = *Zore* = «*Georgius*». Adaug aici că după P. Skok, *Slavia*, VIII—1929, p. 622, un derivat din *Zu(o)re* < *Georgius*, nu din *soare* este și n. pers. srb.-cr. *Soretic* (S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 295, § 271; cf. și Maretić, *Rad*, LXXXII, (1886), 106, care crede că «bice od kakoga latinskog imena»), căci nu este decât grafia germană a lui *Zu(o)rëtic*.

Dacă numele dat de Jireček ar trebui cetit *Sore*, nu *Zore* sau *Žore*, atunci cf. d.-rom., arom. *soare*, megl. *soari*, i.-rom. *sore* «*Sonne*» (< *söl*, -e-m > it. sard. *sole*, sic. *suli*, prov. *sol*, sp., cat., port. *sol*, etc.), care se întrebuințează, și ele, ca nume de persoană (cf. S. Pușcariu, *Dacoromania*, VI, 526, unde *Sorin* și *Soricu* sânt derivate din *soare*; acest din urmă însă poate fi și - *șoricu* «*Schwarte*»).

unde stetea « voevodul ». *Feierkeres*, care înseamnă românește « Crișul alb », se numia « însăși această comună » (p. 245).

Evident formele *Kircsor* și *Kerestur* sânt corupte. Forma *Crișcior* este un diminutiv al lui *Criș* de felul lui *Ruscior* din Rus, *Săsciori* din Sas, etc.

Având în vedere aceste fapte, putem pune întrebarea dacă « villa *Crisi* », atestată la 1219 în *Reg. de Vár.*, la Endlicher, *Mon. Arpad*, p. 661, art. 88, nu este identică cumva cu *Crișcior*.

Ceea ce este și mai interesant de relevat, este faptul că *Sor* s'a păstrat și în vechea toponimie a Cenadului, învecinat cu Zărândul, cum am arătat mai sus.

Kót (*Covth* a. 1232, *Cod. dipl. p. Hung.*, I, 12, și Wenzel, *CDA*, VI, 504; *Choth* a. 1332—37, *Koth* a. 1462, *Kooth* a. 1483, 1549, 1561, Csánki, *MH*, I, 737; *Kót* sau *Kóthi*, Lipszky, *Rep.*, I, 340), cum arată traducerea ulterioară *Karulos*, azi *Kerülös* (Csánki, *l. c.*), poate fi pus în legătură cu rom. *cot* « Ellbogen », « Elle » și « Stelle, wo ein Weg, Fluss etc., eine Biegung macht », « Biegung », « Krümmung ».

Aceste două sensuri ale cuvântului românesc, tratate de lexico-grafi de obicei ca un singur cuvânt ¹⁾, pot fi și despărțite. Cel dintâiu derivă din lat. *cubitus*, -u m. Al doilea pare a fi influențat de sau chiar identic cu corespondentul românesc al unui cuvânt slav nou dezvoltat din v.-slav. *kotŭ* > v.-bg. *kutŭ* « angulus » (cf. sloven. *kót* « Winkel », ceh. *kout* « Winkel; Kindbett, Wochen »; bg. *кѹт* « Ecke, Winkel », etc.; la Berneker, *SEW*, I, 602), care se întrebuințează destul de des și în toponimie (cf. Miklosich, *Die Bildung der Personen- und Ortsnamen*, 262 [186], nr. 205); cf. și rom. *coti*, *cotitură*. Aceasta deși avem la Aromâni *Cóturi*, gr. *Kotórion* (Weigand, *XXI. — XXV. Jb.*, 63).

Kriminász (*Crimináz* a. 1441, 1445, Csánki, *MH*, I, 738) probabil este femininul numelui de persoană *Cremene* < *cremene* « Feuer-, Flintstein » < v.-bg. *kremenъ*).

Mai relev:

Lazurfalva (*Lazul* a. 1427, *Lazura* a. 1477), azi *Lazuri*, ung. *Lázur* (Csánki, *MH*, I, 738); *Leștioara*, ung. *Lestyora* (*Lizchora* a. 1477, Csánki, *ib.*); *Lunka, Lonka* (a. 1439, 1441, 1445, 1464, 1525, Csánki, *MH*, I, 739); *Lupsánfalva* (*Lubsanfalva* a. 1439, *Fodorlupsafalva* a. 1464); *Măgulicea*, ung. *Magulicsa*, dim. n. pers. *Măgulea* (*Magwlycza* a. 1477, *Magalucha* a. 1427, *Magwlyscha* a. 1461, etc., Csánki, *ib.*) ²⁾; *Nagojafalva* < *Neagoie* (*Nagojafalua*, *Nagyoyafalva* a. 1439, 1441, 1445, *Nagoya* a. 1525, Csánki, *ib.*); *Trestia*, ung. *Tresztlyefalva* și *Tresztia* (*Tresztlye*, *Terchye* a. 1439, 1441, 1445, *Teresthe* a. 1464, *Treztthe* a. 1525, Csánki, *MH*, I, 747) < rom. *trestie* < v.-bg. *trestŭ* (*tristŭ*).

¹⁾ Cf. Tiktin, *DRG*, 424; Candrea—Densusianu, *DE*, I, pp. 62—63, nr. 299.

²⁾ E. Moór, *Die slaw. Ortsn. d. Theiszebene*, *l. c.*, p. 31, îl cetește și derivă greșit din slav. *mogyla*, dim. *mogylica* (cu -c-, nu cu -ě!); cf. rom. *movila*, *moviliță* > *moghild*, *moghiliță*.

Românești sânt și: *Panusa* (*Panussa* a. 1441, 1445; *Panusesth* a. 1525, Csánki, *MH*, I, 742) < *pănușă*; *Plófalva* (a. 1441, 1445, Csánki, ib.), azi *Plop*; *Szkrofafalva* (*Szkrofafalva* a. 1439, *Scroph* a. 1525, Csánki, *MH*, I, 745), azi *Scroafa*, ung. *Szkrofa* în Hunedoara; *Váka* (*Waka* a. 1439, 1441, 1445, 1525, Csánki, *MH*, I, 747), azi *Vaca*, ung. *Váka* în Hunedoara; *Válya* (*Vallya*, *Walyafalva* a. 1439, 1441, etc., probabil *Valea-Mare* și *Valea-Brad* din Hunedoara, Csánki, *MH*, I, 747), etc.

130. Și acum să cercetăm, în lumina celor stabilite mai nainte cu privire la Bihor și Zărand, cum stăm cu numele *Crișului*, care traversează acest ținut cu deosebitele sale ramificații: *Crișul-alb*, *-negru*, *-repede*, etc.

Crișul este atestat încă din secolul VI: *Grisia*, *Grissia* (Iordanes, *De origine actibusque Getarum*, XXII, 113); *Gresia* (Geographus Ravennas, *Cosmographia*, IV, 14; cf. Philippide, *Originea Românilor*, I, 457, și Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, I, 220—223; acesta dă, în locul lui *Miliare* al lui Iordanes, forma *Arine*, care ne reamintește rom. *arină* « Sand » < a r ē n a, - a m); *Kołos* (Const. Porphyrogen., *De admin. imper.*, c. 40)¹⁾.

În documentele latino-ungurești, după Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 52 (cf. și Ortway, *l. c.*), are următoarele forme: *Kris* (din a. 1075: fluvium *crys*, Knauz, *Mon. Strig.*, I, 59; sec. XII: fluvium *cris*, Anonym., c. 22, 50; din această formă grecizat: *ὁ Κρίσος*, la Const. Porphyrogen., *l. c.*; latinizat: *Krisus*, Ortway, *l. c.*; *Crisius*, Anonym., c. 11, 28; *Reg. de Várad*, art. 140, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, p. 677; Rogerius, *Carm. mis.*, ed. M. Florianus, I, 4, 75; Csánki, *MH*, I, 741; *Schl. Szójegyz.*; Lipszky, *Rep.*, I, 99—100; *Crisyus*, Kovács, *Ind.*, 172²⁾; *Chrysus*, Szikszai, 1590, MA³, Lipszky, *Rep.*, I, 100; *Krisius*, Ortway, *l. c.*); *Kirüs* (cf. *Feyrkyrus*, Ortway, *l. c.*); *Körös* > *Keres* (cf. a fluio *Keres*, Vita S. Gerardi, c. 10; inter flumen *Keres*, *Chron. pict.*, c. 129, ed. M. Florianus, I, 2, 198; *Keres*, *Schl. Szój.*, MA³, *Ethnogr.*, VII, 117; *Magyar Nyelv*, II, 55; mai cf.: *Kereszeg*, *Chron. pict.*, c. 129, ed. Florianus, I, 2, 227; din 1344: *Feyrkeres*, *MOklsz*, s. v. *fehér*; *Keresfeu*, -fev, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 143 și 519³⁾; *Kereskuz*, Kovács, *Ind.*, 362; *Keresbanya*, Csánki, *MH*, I, 723); *Kerezs*, *Körözs* (vezi *Ethnogr.*, VII, 117, *Magyar Nyelvör.*, XXVI, 512); *Körös*, *Körüs* (vezi *Keures*, *Keurus*, Ortway, *l. c.*); *Körös* (începând din sec. XIX în literatură și cu *ő*, dar forma

¹⁾ Cf. la Ortway, *l. c.*, și alte atestări mai puțin sigure.

²⁾ Aici mai putem adăuga după Czinár, *Ind.*, 105: *Crys* a. 1124, *Crisius*, *Crisy* a. 1241; *Crisius albus* a. 1261; *Krisius* a. 1261; *Crisfew* a. 1276, etc.

³⁾ Rom. *Crișeu*, cf. *Crisfew* a. 1276; villa *Keresfew* a. 1282, poss. *Cresfew*, *Keresfew* a. 1391, etc., la Csánki, *MH*, V, 372.

literară altfel este cu *ő*, vezi Cod. Érdy, 401, Szikszai, 1590, *MA*³; Czuczor—Fogarasi, etc.)¹⁾.

Numele românesc al Crișului totdeauna a fost *Criș*. Sașii l-au numit mai de mult *Kreisch* (vezi Honterus, *Chorographia Transilvaniae*, Basel, 1532, și *Magyar Nyelv*, II, 55), mai nou afirmativ *Kries* (cf. von Grienberger, *Zeitschr. f. d. Altertum*, LV, 47—48), *Krisch* (vezi Pauly—Wissowa, *Real-Encykl.*, s. v. *Grisia*) și *Körösch* (Lipszky, *Rep.*, II, 78).

Forma săsească *Kreisch* este dezvoltată în mod normal din forma mai veche *Krisch* (cf. rom. *Idecu*, ung. *Idécs* > săs. *Eydisch*; ung. *Szdszkézd* > rom. *Saschiz*, săs. *Kaiszd*; rom. *Tisa*, ung. *Tisa* > săs. *Theiss*, *Theisse*, etc.).

Afară de numele râurilor *Criș* mai avem un nume de localitate *Criș*, ung. *Keresd*, germ. *Kreisch*, săs. *Kraeß* în Târnava-mare²⁾; [*Valea, Apa, Râul sau Pârâul*] *Crișilor* sau *Chrisilor* (cet. *Crișilor*), ung. *Aranyos*, lat. *Auratus* în Turda (Lipszky, *Rep.*, I, 9; 26 și 27); și *Movila-Crișului* în Buzău (cf. *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, II, 773).

Pentru *Criș* s'au propus următoarele explicări.

Tomaschek, *Die alten Thraker*, în *Sitzungsber. d. Wiener Ak. d. Wiss.*, Phil. hist. Cl., CXXXI, p. 100, îl crede tracic și-l derivă dintr'un radical *krs*, *kres* «bunt färben» (cf. lit. *kršas*, etc.), întru cât *Crișul-negru* s'ar putea pune în legătură cu sanscr. *kršna*, prus. *krisnas*, ir. *ciar(s)* «schwarz». G. Kisch, *Korrespondenzblatt des Ver. f. siebenb. Landeskunde*, XLIV, 47, îl derivă din gr. *χρυσία* < *χρυσός* «Gold». Este vorba de o explicare mai veche, care își are originea chiar la N. Olachus (*Hungaria*, c. XIV, în ed. lui M. Bél), Bonfinius (*Decad. Lib. I, Dec. I, p. 6*) și Taurinus (la Engel, *Mon. Ung.*, p. 457), deci la umaniștii din Ungaria (cf. și Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, I, 221—222). Datorită ei s'a tradus ungurește *Aranyos*, latinește *Auratus* numele [*Valea, Apa, Râul sau Pârâul*] *Crișilor* din Turda, atestat de Lipszky, *Rep.*, I, 9, 26 și 27. Totuși această explicare nu este decât o simplă etimologie populară, deoarece din punct de vedere fonologic *χρυσία* (cu atât mai puțin *χρυσός*!) n'ar fi putut da *Criș*, acesta fiind masculin, iar *v* trebuind să dea *u* sau *-iu-* (cf. *ciumă* < *xw a*, *giur* < *γῆρος*, etc.)³⁾. Pentru aceste motive este greu de înțeles de ce-și mai menține Kisch și în timpul din urmă această etimologie pentru râu, în

¹⁾ Grafiile cele mai vechi sânt identice cu: *Cris*, *Crys*, n. pers. în «villa Turkh», a. 1211 și Igol a. 1269, amândouă în proprietatea mănăstirii Tihany; *Cris* «mansio» în Borsod, etc. (cf. Kovács și Czinár, *Ind.*, I. c.).

²⁾ Atestat în formele: *Keresd* a. 1305 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 230; *Crys*, *Crisz*, *Crissh*, *Crizd*, *Cryys*, *Cryis*, *Criz*, *Cris* a. 1309 (id., ib., I, 240, 243, 247, 252, 275, 288, 289, 291); *Kries* a. 1340 (id., ib., I, 504); *Keresd*, rivulum *Kerespataka* a. 1349 (id., ib., II, 68 ș. u.); *Krisch* a. 1393 (id., ib., III, 48), cf. W. Scheiner, *Balkan-Archiv*, II, 80, care nu propune nici o etimologie.

³⁾ Forma *Κρίσος* dela Const. Porphy. (912—959) nu este decât reproducerea formelor documentare latino-ungurești *Cris*, *Krisus* și a rostirii *Criș*.

vreme ce numele de localitate îl explică din slav. *križ* «Kreuz» (cf. *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, p. 64, 83 și 307).

Din slav. *križ* «Kreuz» explică numele *Crîșului* și S. Czambel, *Slovaci a ich reč*, p. 93, firește, gândindu-se la corespondente de felul lui *Bjelovar-Križ* alături de ung. *Belovár-Körös*, și la nume ca: *Križ*, *Gornj Križ* (*Bjelovar-Križ*), *Hrastovički Križ* (Zagreb), *Koranski Križ* (Modruš-Fiume), etc., rediate ungurește prin *Körös*.

Derivarea din slavonescul *križ* este posibilă însă numai dacă admitem teoria lui Drinov, Šafařík și Niederle cu privire la venirea Slavilor și a felului cum s'au așezat ei în părțile estice ale fostei Ungarii (cf. cele spuse mai sus cu privire la *Cerna* și *Bârzava*).

Slavul *križъ* este un cuvânt creștin, născut dintr'o formă romanică cu *-ce*, corespunzătoare latinescului *crucem*, în care *r* a fost auzit *ř*, iar *u*, din pricina aceasta, a fost schimbat în *i*, ca și în *romъ* «Roma» > *r'umъ* > *rimъ*, etc. (cf. Berneker, *SEW*, I, 619—620, și W. Vondrák, *Altkirchenslavische Grammatik*, ed. II, Berlin, 1912, p. 80).

Acest cuvânt este socotit în general intrat la Slavii din Vest: «Das Wort kam vor allem bei den westlichen Slaven auf und wir finden es daher nicht in den aksl. Texten» (W. Vondrák, *o. c.*, p. 81), în vreme ce la Slavii estici se găsește numai *кръсть* (vezi Jagić, *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*, Berlin, 1913, p. 203). *Križъ* nu se găsește în textele glagolitice, fiindcă nu se găsea nici în limba apostolilor creștinismului la Slavi: «*križъ* ist erst später im Westen, unter den Einfluss der lokal üblichen Sprachen, in die altkirchenslavischen Texte eingedrungen» (Jagić, *l. c.*).

De altfel se știe că «die Slaven Noricums und Pannoniens (oder wenn man lieber will, sie Karantanen nach mittelalterlichem Ausdruck nennen), . . . mehrere Jahre vor Methodius' Auftreten schon Christen waren» (p. 754).

Cât privește acele «lokal übliche Sprachen», din care ar fi intrat *križ* în limba Slavilor vestici, unii au crezut că poate fi avută în vedere «vor allen das einstige Rhaeto-romanische»: din **krōce* s'a născut aici **krōže* (în engadina de azi *crush—kruš*) din acesta slav. **kr'uzъ*¹⁾, **kr'yžъ*, *križъ* (Ant. Boháč, *Lfil*, XXXV—1908, p. 369 ș. u., la Vondrák, *o. c.*, pp. 80—81). Acum este derivat slav. *križъ* direct din v.-latin *crūze* din s. VII—VIII, ca și sloven. *risale* (cf. Bartoli, *Jagić-Festschrift*, p. 47). Dar Vondrák, *o. c.*, p. 640, adaugă cu drept cuvânt: «Dann müsste, wenn auf das *kruž* der Freisinger Denkm. (II 89: *crux*) etwas zu geben sei (und man hat keinen Grund es zurückzuweisen), auch noch ein nordrom. *cruže* maszgebend gewesen sein».

Acum, când știm că în Pannonia au locuit și Români, putem crede că această limbă nord-romanică ar fi putut fi și limba românească, iar în acest caz istoria lui *križъ* s'ar asemăna cu cea a lui *kračunъ*.

¹⁾ Au fost dialecte care au rămas la această formă. Astfel în Freisinger, *Denkm.*, II, 89 se găsește forma *crux*.

Într'adevăr, *Križb* (probabil după ziua *Crucii*; cf. *Crăciun*; *Pascu*, *Pașcu*, *Pașca*, *Pascal*; *Botez*; *Florea*, *Floriu*, *Florin*, etc.) este întrebuițat ca nume de persoană mai mult la Slavii catolici de dincolo de Dunăre, unde găsim: un «vinitor» *Cris* în «villa *Turkh*» a. 1211 (Wenzel, *CDA*, I, 124); un «conditionarius Mon. de Tihan» *Crys* a. 1269 (Fejér, *CD*, IV, 3, p. 537); *Crisius*, nobilis de Vrs (Wenzel, *CDA*, X, 439); cf. și Miklosich, *Die Bildung der Personen- und Ortsnamen*, 68 [282], nr. 179, și 155 [38], nr. 152.

Totuși *Crisius* din «villa Petur» = «Péterfalva», lângă Tisa, în com. Ugocsa, atestat în a. 1220 în *Reg. de Várad* (la Endlicher, *Mon. Arpad.*, p. 653, art. 52; cf. și I. Karácsonyi și I. Borovszky, *Reg. Var.*, 246) ne arată că acest nume ajunsese la începutul secolului XIII și în Carpații estici, întocmai cum ajunsese și *Kračunb*.

Din nume de persoană a ajuns nume topic. Așa sânt *Kris* a. 1193 (Wenzel, *CDA*, XI, 55); o «mansio» *Cris* a. 1086 (Wenzel, *CDA*, I, 37); «locus» *Cris* a. 1228 (id., ib., VI, 181), etc.

Ar fi cu puțință ca numele *Crișului* din Târnava-mare, [*Valea*, *Apa*, *Râul* sau *Părăul*] *Crișilor* din Turda și *Movila-Crișului* din Buzău să se fi născut la fel. Totuși ne-am așteptă ca slav. *križb* să-și fi păstrat în românește pe -ž-, cum și l-a păstrat în *cârje*, *cârjă* (rut. *kyrža* este din rom.). Pentru acest motiv cred că în numele din urmă avem a face mai curând cu *Kriš* - *Criscius*, *Cressius*, *Crescius* *S. Chrysogonus*, pe care-l găsim alături de dim. *Kršul* - *Cressulus* (vezi, Jireček, *Die Romanen*, I, 40, 70, II, 30 și 73).

Afară de aceasta este bine să nu uităm că Sârbii au unele nume topice cu -š, care n'au a face cu *križb* și *Kriš*, ci derivă din rad. *kriš* (din *kriška*, *kriščica*, augm. *kriščina*) «segmentum», «frustum», «Schnitt» (*Rječnik*, V, 552—553), care, ca și srb. *krš*, gen. *kriša* «Fels, Stein», *krišan* «steinig; fest, wacker», slov. *kriš*, gen. *kriša* «Fels», *kriše* «Geröll», bg. *krš* «steiler Fels», etc., s'a desvoltat din v.-slav. *krъcha* «Brocken», «Krümchen» = *kruchb* (cf. Berneker, *SEW*, I, 630 și 628—629). Să se compare: *Krišetić*, n. pers.; *Krišev Dó*, *Kriševa Dóla* în Muntenegru (Crna Gora); *Kriševine* în Sârbia, distr. Kruševac; *Kriška*, nume de livadă; *Kriškovići*, nume de sat în Bosnia, distr. Banja-Lučka; *Kriškovići*, n. de sat în Hertegovina; *Krišpol'e* sau *Krišpolje* în Croația, distr. Lika-Krbava, (cf. *Rječnik*, V, 553).

Având în vedere atestarea încă din secolul VI a *Crișului*, mulți nu sânt înclinați să admită originea slavă a numelui râurilor *Criș* din Bihor. Nici nu se poate admite decât dacă s'ar dovedi că Slavii s'au așezat pe cursul lui înainte de această dată și că l-au primit dela Românii care ar fi venit aici din Pannonia, sau dela Românii care se găseau în Dacia și care erau de mult încreștinați¹⁾. Dar acest lucru rămâne de cercetat și mai ales de dovedit.

¹⁾ Asupra încreștinării Românilor cf. V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911; A. Bunea, *Inercare de istoria Românilor până la 1382*, Epoca latină, cap. II. Încreștinarea Românilor, c. III. Ierarhia Românilor

Cei ce n'au fost mulțumiți de explicarea din slavonește a *Crișului* au continuat să caute alte explicații.

Unii s'au îndreptat la limbile germanice, socotindu-l identic cu vgs. *grioz*, mgs. *griess* «prund, nisip» (*Ethnographia*, VII, 115, 116).

Grienberger, l. c., îl pune în legătură cu vgs. *gris* «grau», «hellgrau», care a intrat în mai multe limbi romanice și se găsește, firește, și în latina medievală, cf. *griseus* (Du Cange, Diefenbach, *Beszt. Szó-jegyzék*, etc.; cu variantele: *grisius*, *Schl. Szó-jegyzék*, *criseus* Du Cange). După el, «rum. *Criș*... auf lat. **criseus* zurückzugehen scheint».

Pentru C. Diclescu, *Die Gepiden*, I, p. 92: *Criș* »ist tatsächlich einheimisch bzw. dakisch und gehört zu lit. *kėrszasz* «schwarz», apreuss. *kirsnan* «schwarz», wozu auch die Flusznamen ind. *Kriśna-weni* ein Zufluss des Bengalgolfs, lit. *Krisnà*, Name eines Flüszeichens. Für die Indigenität des Namens *Kriș* spricht ferner die Tatsache, dass im Rumänischen aus derselben Quelle sich selbst das entsprechende Appellativum *criș* «Schmutzigkeit, Schmutz» erhalten hat¹⁾.

Aceste explicații însă n'au dus chestiunea cu nimic înainte. Mai mult au complicat-o și au dat prilej la o explicație și mai ciudată a lui Melich.

Acesta pleacă dela o afirmațiune a lui S. Pușcariu, care în *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, în *Beihefte zur Zeitschr. f. rom. Phil.*, XXVI, 75, zice: «Auch die gänzlich vernachlässigte Ortsnamenkunde ist berufen, manches Licht auf diese strittigen Fragen zu werfen. Sie hat viele Rätsel zu entwirren, vor allem muss sie klarstellen, warum, weder in Dakien, noch auf der Balkanhalbinsel, kein einziger der aus der Römerzeit bezeugten Flusznamen (ausser etwa *Criș*) heute die Gestalt aufweist, die den rumänischen Lautregeln entspräche. Das Fehlen der Städtenamen ist erklärlich». Mai târziu (*Limba română și graiul din Ardeal*, extras din volumul II «*Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul*, 1918—1928», București, 1929, p. 3) mai lărgeste această afirmațiune: «Nici un nume de oraș nu s'a conservat în stânga Dunării în forma latină. În schimb însă Românii păstrează numirea autohtonă a *Dunării*, a *Argeșului*, a *Crișului* și poate a altor râuri, pe când alte nume, ca *Oltul* bunăoară, au o formă streină. Pentru ca *Alutus* să fi devenit însă, în gura Slavilor, *Olt*, el a trebuit să fie transmis acestora de o populație de origine latină».

în epoca latină, cap. IV. Patriarhia Romei și Ierahia Romaniei orientale; cap. V. Limba liturgică și ritul în epoca latină, pp. 19—70; Epoca barbară, c. II. Ierarhia Românilor sub barbari, pp. 81—89. Dovezile filologice pentru originea latină și vechimea creștinismului românesc se pot vedea și la O. Densusianu, *Hist. l. roum.*, I, 261, și C. C. Diclescu, *Vechimea creștinismului la Români*, Argumentul filologic, București, 1910 (mai înainte Tomaschek, *Zur Kunde der Haemus-Halbinsel*, 52—55).

¹⁾ » *Criș* «tină, murdărie» bei Rădulescu-Codin, *Îngerul Românului* (București, 1913), ed. Acad., S. 338. »

De aceeași părere este și Philippide, *Originea Românilor*, I, 457, care afirmă despre *Criș* că are « fonetism românesc în caz când cuvântul dac va fi fost *Crīsius* ».

Dar Melich (*A honfoglaláskori Magyarország*, 56—57), dând mare importanță aceluia « ausser etwa *Criș* » din cea dintâi afirmațiune a lui Pușcariu, despre care crede că pleacă dela explicarea lui Grienberger, o combate, arătând că dintr'un german estic **Greisja* (cit. *grīsja*) în rom. s'ar fi născut **Grīse* (cf. lat. **byrsea, camisia, cīnusia*, etc. > rom. *boașe, cămașe, cenușe*, etc.). Admite că dintr'un latin **criseus* s'ar fi putut desvoltă în românește *criș* (cf. lat. *c a s e u s* > rom. *caș*, lat. *r o s e u s* > rom. *roș*, etc.). Dar *gr-* se păstrează în limba română, iar Grienberger presupune varianta **criseus* a lui *g r i s e u s* numai pentru a putea explica românescul *Criș*.

«Grienberger greșește însă și când crede că *Grisia* « *Criș* » al lui Iordanes este redarea unui german estic **Greisja*. Întocmai cum *Marisia, Tibisia* lui Iordanes este latinizarea unui barbar *Maris, Tibis*, tot așa și forma *Grisia* este latinizarea unui **Gris* dintr'o astfel de limbă. Iar dintr'un *Gris* barbar în românește s'ar fi născut **Gri, *Greī* »¹⁾.

Concluzia este:

« Românescul *Criș* se poate explica fără cusur din v.-ung. *Kris* > *Kiris* « *Criș* », cf. lat. **d e r e c t u (s, - a, - u m)* > rom. *drept*; ung. *Körispatak*, Odorheiu, > rom. *Crișpatak*; v.-ung. *Krisztúr* > *Kirisztur* (> *Keresztúr*) > rom. *Cristur* (cf. Ásbóth, *Nyt. Közl.*, XXVII, 432). Deci limba românească și-a primit *Crișul* său cu *ș* ».

Cât privește pe ungureșul *Kris*, acesta a trebuit să fie luat dintr'o limbă, care păstră pe *s* final, schimbă pe *b* medial în *m* (*Tibis* > *Timis*) și pe *g* inițial în *k*. « Această limbă n'a putut fi nici slavă, nici limba românească, ci o limbă de origine turcească ».

« Începutul cu *k(r)* al vechiului ungureș *Kris* față cu *g(r)* din **Gris* atestat dinainte de cucerirea țării arată că tocmai înainte de această cucerire a fost o formă turcă, după părerea mea bulgaro-turcă **Krisz* ~ **Kris*, și cuceritorii au primit-o pe aceasta » (vezi *o. c.*, pp. 22—25).

Explicarea lui Melich însă are numeroase puncte slabe.

Trecând peste faptul că pornește dela o formă inexistentă, mai întâi *g* din *Gresia* lui Geographus Ravennas și *Grisia, Grissia* lui Iordanes este o simplă grafie, nu o rostire. Formele actuale și toate grafiile ulterioare ne arată că avem a face cu un *c*, nu cu un *g*. Dar străinii adeseori confundă consonantele apropiate, sonorele cu nesonorele (*c* cu *g*, *p* cu *b*, etc.), și acest lucru li s'a putut întâmpla și celor dintâi doi înregistratori ai numelui *Crișului*.

Apoi este adevărat că *-s* final a dispărut în limba latină vulgară, care stă la temelia limbii românești, dar în grafiile *Grisia, Grissia*,

¹⁾ Firește, Melich iarăși nu observă că *s* din *Grisia* nu este final, ci medial, deci nu putea să cadă, iar dacă numele barbar se rostiă *Criș*, el a fost auzit *Crișiu*.

Gresia, ale barbarului *Criș* s nu este final, iar dacă barbarul *Criș* a avut -ș final, ca și *Mureș*, *Someș*, *Timiș*, acest -ș a fost tratat cu totul altfel decât -s (vezi cele expuse la *Timiș*, pe baza lui P. Skok, *Zeitschrift f. Ortsnamenforschung*, I, 1926, p. 86; S. Pușcariu, *Dacoromania*, IV, 1369; V. Pârvan, *Considerațiuni asupra unor nume de râuri daco-scitice*, *AAR*, s. III, t. I ist., pp. 14—16, în legătură cu numele *Argeșului*, și *Getica*, passim; cf. și V. Motogna, *Rev. ist.*, XIII, 1927, nr. 10—12, p. 366).

Forma bulgaro-turcă *Kriš*, născută dintr'una indoeuropeană *Kris*, a lui Melich, este tot atât de puțin atestată ca și **criseus* al lui Griemberger, împotriva căruia se ridică el cu atâta tărie. Iar dacă este nevoie de un intermediar pentru a explica păstrarea *Crișului* în românește, acolo este slavul *Križ* sau *Kriš*, care există.

Slavii au putut proceda și în cazul *Crișului* ca și în cel al *Cernei*, *Timișului*, *Bârzavei* și *Buzăului*, apropiindu-i forma veche dacă sau românească de numele de persoană sau apelativul asemănător, cunoscut în limba lor, și redându-ni-l în forma cum îl rostiau. ei.

Zic «redându--ni-l» nouă Românilor, căci forma documentară *Kris*, pe care Melich o numește veche ungurească, nu este atestată înainte de 1075, când cunoaștem și alte numiri românești în ținutul Bihorului, cum am văzut mai sus.

Locuind Români în Bihor la data când *Crișul* este atestat în documentele latino-ungurești, Melich n'are dreptul să afirme că forma documentară *Kris* (cit. *Kriš*) poate fi numai ungurească, nu și românească, cu atât mai mult că Românii au păstrat această formă neschimbată până astăzi, în vreme ce Ungurii au modificat-o dela început (cf. *Vita S. Gerardi*, c. 10), după firea limbii lor, în *Kiris* > *Keres* > *Körös*. Exemplele aduse de Melich pentru evoluția inversă n'au nici o valoare (pentru ce nu se pot găsi analogii și argumente în filologie când se urmăresc anumite idei preconceptuate?).

Într'un cuvânt, fără a putea preciza cu siguranță etymonul lui *Criș*, pot să spun că, fie el latin (cf. lat. *criso*, -are «sich schütteln» și, mai ales, lat. med *Crisius* = «S. Chrysogonus», iar din acesta slav. sud. *Kriš*), ori barbar (iliric ori traco-dac și chiar slav), nu Ungurii au fost cei ce ni l-au dat, căci forma noastră este mai veche decât a lor.

131. Și în B é k é s, care se leagă numai decât de Zărand, avem câteva urme de viață românească.

Așa sânt: *Magor* (*Magur* a. 1364—65, «*Magor* alio nomine *Cholth*» a. 1479, azi pustă, Csánki, *MH*, I, 652, care poate fi din *măguri*, pluralul lui *măgură*; *Murol* (*Murul* a. 1295), *Murol* a. 1412, *Murwl* a. 1424, *Mwryel* a. 1426; azi *Murwahely*, Csánki, *MH*, I, 653), care, cum ne poate arăta și *Muryel*, un diminutiv format cu suf. -el, în cazul că această cetire este bună, ne trimite (cum am spus și în alt loc) la rom. *mur* «Maulbeerbaum» (*Murva* din *Murwahely* este un derivat cu suf. -ova a lui *Mur*: > **Murova* > *Murva*); *Murony* (*Mwron*

a. 1478, 1470, Csánki, *MH*, I, 653), pe care-l putem explica și din rom. *moroiu*, vechiu *moroni* și provincial (în Banat) *muroni* < slav. *mora* « Alb » + suf. *-oni* > *oiu* (cf. Tiktin, *DRG*, 1009)¹⁾, ca să nu mai amintesc nume de origine slavă ca *Borsa*, *Bucsa*, *Décs* sau *Décse*, *Torda*, etc., care ar putea fi în definitiv și românești.

Este interesant de adăugat că tocmai în *Murony*, și apoi în *Tarcsa* și *Szarvas*, se găsește familia *Vér* (Csánki, *MH*, II, 663), care ne reamintește pe *vér* « fătul meu! », ung. « fiam! » din Somogy, *vér* « rudă » din Secuime, Baranya, Szabadka, Rimaszombat (Szinnyei, *MTsz*, II, 950); cuvânt derivat de obicei din ung. *vér* « sânge » (cf. *consanguineus*, -a, -um), dar care, cunoscută fiind acum întinderea poporului român și având în vedere în special înțelesul din Somogy, ar putea fi derivat mai curând din rom. *văr* « Vetter », cuvânt care se găsește și în dialectele sud-dunărene (arom., megl. *ver*) și este născut din *consobrinus* *vēr*us > arom. *cusurin ver*, d.-rom. *văr* (Pușcariu, *EtWb*, 174, nr. 1856), nu din ung. *vér* sânge, cum au crezut unii învățați. În Secuime mai găsim și formele *vére* < voc. rom. *vere* și *vésár*, *vésára* < rom. *verișoară*, a căror origine românească incontestabilă a dovedit-o Alexics, *Magyar Nyelvőr*, XXXVII (cf. și Edelspacher, *Nyt. Közl.*, XII, 110, și Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXIII, 533—534 și *MTsz.*, II, 955 și 965; atestat mai întâi în a. 1610, *Tört. tár*, 1909, p. 63, și *Magyar Nyelv*, VI—1910, 459).

Mai relev un *Kenézi* de Ölyvesd a. 1470 (Csánki, *MH*, I, 659), precum și că la 1223 găsim în Békés un « comes *Botez* » (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 28)²⁾.

132. Și în Csongrád găsim nume de familii românești ca: *Oláh* de Pázmánytelek a. 1466 (Csánki, *MH*, I, 686) și *Móre* de Gyepes a. 1495 (id., ib.), care ne reamintește cunoscutele familii românești *Móre* din Hunedoara (Csánki, *MH*, V, 207), Cluj și Bihor (id., ib., V, 559), al căror nume pare a deriva din alb. *moré*, *mre* (cf. rom. *măre*) « Anruf an einen Mann » (v. G. Meyer, *EWA*, 286).

¹⁾ Cuvântul slav. a pătruns și în alb. *more* « Alp, Alpdrücken » (cf. G. Meyer, *EWA*, 286). Altă explicație dă pentru *Murony* D. Pais în *Magyar Nyelv*, XXIV, 46—47. El socotește pe *Murony* (*Muron*, *Moron*, etc.), și poate și pe *Murdny* (*Muran*, *Moran*, etc.), dezvoltate din *Muryn*, *Muren* (cf. n. pers. *Muryn* a. 1273, *Muren* a. 1283; *Muren* felde a. 1356, 1362, 1371), identic cu slov. *murtín*, *múrentín*, v.- ceh. *múřín*, *múřentín*, ceh. mod. *mouřentín*, v.- rus. *múřinъ*, rus. *múřinъ*, rut. *múryнъ*, pol. *murzyn* < v.- bg. *murinъ*, iar acesta din vgs. *môr* < lat. *maurus* « Aethiops ».

²⁾ Réthy, o. c., 216, afirmă că în orașele Szarvas, Csaba, etc., din com. Békés s'au așezat Valahi din Turóc și Sáros, deci veniți din Nord-Vest, și citează, după colecția de poezii populare a lui Kollár (Buda, 1835), colinda (*Vífleimul*) cu titlul « Veselhrre s Betlehemem ná Vánoce », care începe cu versurile:

« Paslť ovce *valaši*

Pri Betlemskén salaši . . . ».

Topicul *Mánya* (*Manya* a. 1488, *Mana* a. 1520, Csánki, *MH*, I, 682) ar putea deriva dintr'un rom. *Manea*, identic cu slavul *Maňa* «Manuil». Azi se găsește pe locul lui pusta *Mama* (vezi Csánki, *I. c.*, unde ar putea fi o greșală de tipar în loc de *Mánya* sau *Mána*).

De populație românească ne vorbește «Diverticul. *Oláhállás*» (Lipszky, *Rep.*, I, 475). Cf. și cele spuse despre *Piscina Rotunda* (a. 1075).

133. În Szabolcs și Hajdú găsim puține nume topice românești, pentru că aici Românii, mai rari ca număr, s'au maghiarizat repede, cum s'au maghiarizat, de-altfel, și Sărbii. Pe urma maghiarizării și-au schimbat și toponimia.

Maghiarizarea a început destul de curând. Încă din secolul XVI îi găsim luând nume ungurești, numindu-se de obicei după națiunea din care făceau parte, după ocupațiunea lor, după însușiri și defecte trupești și sufletești, deci în felul cum se numesc și românește (*Oláh, Rácz, Tót, Kondás, Juhász, Veres, Apró*, etc.).

Într'un raport despre boii grași (*sőre*) ai lui Francisc Kozma (K. p. ltr. Hung. f. 15, 028) ni se spune: «În Szegegyháza [com. Szabolcs] are 142 boi grași, aceștia au doi bouari, unul e Szemes István, Roman, celălalt Csocsándi György, Roman»¹). Takács, *o. c.*, pp. 319—320, crede că maghiarizarea rapidă a păstorilor valahi și ruteni din Nordul Ungariei s'ar datorii bunului tratament de care s'au bucurat ei din partea domnilor, pentru că ea s'a întâmplat fără silă. «Sate întregi învață limba ungurească, deși nici odată n'a călcat învățător maghiar în ținutul lor» (p. 320). «Dacă cetim vechile conscripții, vedem surprinși, că cei mai mulți dintre voievozii ruteni și români au nume ungurești și cei mai mulți știu și ungurește. Așa stăm și cu crainicii. Și între aceștia sânt mulți care au luat nume ungurești și au făcut cunoștință cu obiceiurile ungurești. Și, unde acești slujbași s'au maghiarizat, acolo au fost urmați numai decât și de popor» (p. 325)²).

¹) Cf. Takács, *Rajzok a török világból*, II, 262 și 289.

²) Cam la fel descrie I. Bogdan, *Despre cnejii români*, AAR, XXVI, 19, des-nționalizarea cnejilor din comitatele bănățene și Hunedoara: «Începând sub Carol Robert, nobilitarea cnejilor români se continuă sub Ludovic I și Sigismund și, în urma serviciilor însemnate ce cnejii aduc regatului în războaiele cu Turcii, ia, în comitatele sudice ale Ungariei: Caraș, Severin și în Hunedoara, un mare avânt sub Albert Vladislav și Hunyadi ca voevod al Ardealului și guvernator al Ungariei. Sub Mateiu Corvin ea se rărește. În a doua jumătate a sec. XV și la sfârșitul acestui secol «Valachi nobiles» sânt foarte numeroși în Banat și în Hunedoara. Devenind nobili, chinezii încetează de a fi Români; parte de bună voie, parte siliți de dispozițiunile luate de Ludovic și confirmate de Sigismund la 1428, ei trec la catolicism, ca să-și poată păstra mai departe domeniile lor. Românilor le rămân numai «kenezii communes» cari, fie că aparțineau castrelor regale, fie capitulelor, nobililor sau comunelor orășenești, nu sunt altceva decât juzi sătești, «villici seu kenezii», «judices vel kenezii», «pro tempore constituti» supuși proprietarului, ca și consătenii lor neliberi...» (Observ că am omis notele în care se trimite la documente; cf. și D. Onciul, *Românii și Ungurii în trecut*, p. 19).

Un exemplu de felul cum s'au întâmplat lucrurile poate servi lista numelor de voievozi din ținutul Șimleului în 1594: *Babos Gergely*, *Pula Lukács*, *Sándor Tivadar*, *Bika Lukács*, *Balogh Pál*, *Kende Tivadar*¹⁾, *Hosszú János*, *Mogyoróssy Gergely*, *Illés Mihály*, *Darabos György* (cf. Takács, o. c., p. 322).

Procesul este la fel cu cel întâmplat în Nordul Tisei, cu deosebirea că acolo mulți și-au pierdut limba rutenizându-se, din pricina că, întocmai ca și în Galiția²⁾, nu alcătuiau masse compacte, nici nu locuiau în sate exclusiv românești, ci în acestea, cu toate că erau organizate după « ius valachicum », se găseau și Unguri și mai ales Ruteni (în Galiția și Poloni).

134. Dintre numele topice din comitatul Szabolcs fără îndoială cel mai important pentru noi ar putea fi *Kort*, atestat în forma *Chordy* încă la 1065 (Wenzel, *CDA*, I, 25). Zic « ar putea fi » dacă cetirea *Kort* ar fi corectă și sigură. Ea îi aparține lui Csánki, *MH*, I, 519, care-l identifică cu pusele de azi « *Kis-* » și « *Nagy-Kort* ». Dar poate fi vorba și de o confuzie cu « *Nagy-* » și « *Kis-Hort* », pe care-l găsim pe hărțile militare și la care trimite însuși Csánki, când vorbește despre *Hort* (-*egyház*) (*Hurth*, *Horth* a. 1347, 1465, etc., *MH*, I, 516).

Presupunând că cetirea *Kort* ar fi bună, am avea în acesta o numire românească chiar mai veche cu zece ani decât *Rotunda* relevată mai sus.

Anume, despre ung. *kortuj* « Zaun », « colibă de nuele », se știe că este un împrumut din rom. *cortul*, idem, forma articulată a lui *cort* (cf. Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXIII, 249; Gombocz Zoltán, *Nyt. Közl.*, XXXI, 25). De asemenea se știe și că ung. *kort* « Sonnen-, Regenschirm » și « șatră țigănească » este luat din românescul

¹⁾ *Kende*, *Kinde*, *Kingye*, care n'au nimic comun cu ung. *Kend*, reproduc pe rom. *Cânde(a)*, pe care Philippide, *Originea Românilor*, I, 464—465, îl derivă din lat. *Candidus* socotindu-l un « diminutiv format prin scurtarea numelui întreg, după o procedură foarte obișnuită în toate limbile indogermane și mai vechi și mai nouă », în care « -e este acel -e cunoscut din numele personale și porecele românești ca *Petre*, *Prale*, *Corne*, *Negre*, *Corbe*, *Gârbe*, *Tâmpe*, etc. ». Într-adevăr *Candidus* se găsește la Jireček, *Die Romanen*, II, 29, și III, 13, în următoarele forme scurtate: *Cando*, *Cande*, *Candi* cu schimb de sufix *Candulus*. Philippide dă deosebite atestări ale numelui *Cânde* începând cu a. 1460, 1466 (Hasdeu, *Arh. ist.*, I^a, 115 și I^a, 7, etc.); apoi topicele *Cândeni*, sat în Romanai, *Cândești*, sate în Neamț, Râmnicul-Sărat, Muscel, Dorohoiu, Buzău, Dâmbovița.

Asupra originii românești a familiilor *Cânde*, afară de repetatele afirmații ale d-lui Iorga, se poate consulta articolul lui V. Motogna, *Familia nobilă Cânde în documentele veacului al XIV—XVI*, în *Revista istorică*, XII, n-le 4—6, Aprilie—Iunie, 1926, pp. 68—80, precum și cele mai vechi ale lui C. Szabó, *A Kendeiiek a XIV. és XV-dik században*, publicat în *Századok*, 1868, pp. 24—43, și al lui D. Csánki, *Kende*, în *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, vol. V, Budapest, 1913, pp. 189—194, etc. Cf. și *King(y)efalva* (*Kengefalva* a. 1401, *Kungefalva* a. 1402, *Kyngefalva* a. 1427) în același comitat (Csánki, o. c., II, 323).

²⁾ Cf. St. Wędkiewicz, *Zur Charakteristik der rum. Lehnwörter im Westslavischen*, I. c., p. 264.

cort, idem (Szinnyei, *l. c.*, și Horger, *Magyar Nyelv*, VI—1910, 380). Ceea ce este mai puțin lămurit, este însuși rom. *cort*. Gombocz, *l. c.*, se gândește la un tatar *kirtä* «Zaun». Această apropiere este imposibilă din punct de vedere fonologic, *-i-* neputând da *-o-* în românește.

Etimologia adevărată a găsit-o Cihac, II, 652, care trimite la n.-gr. *κότερη, κότες* «tentorium, castrorum impedimenta» (Du Cange).

Pentru a explica forma însă trebuie să plecăm dela cea corespunzătoare vechiului grecesc *χορτος* «Gehege, Weideplatz» (cf. lat. *hortus* «Garten»; got. *Gards* «Haus»; v.-sax. *gard* «Umzäumung», «Wohnung»; vgs. *gart* «Kreis»; alb. *gard* «Hecke, Zaun», pe care l-am primit în forma *gard*, idem; v.-bg. *gradъ* «Einlegung», «Stadt», etc.).

Fiind la origine termen militar, *Kort* ar înmulți încă cu unul termenii de acest fel păstrați în toponimie dela Români nordici.

Cât privește pe *Hort* (cf. un *Hort* și în Heves, Lipszky, *Rep.*, I, 249), pentru el se pot da mai multe explicații.

După Jerney J., *Keletitazása*, I, Pest, 1851, ar fi de origine pecenegă, pentru că într-o diplomă din 1386 este pomenit un «Stephanus Bissenus de *Hord*» și pentru că un *Hord* se găsește și între posesiunile Pecenegilor din com. Fejér.

Ar putea fi explicat și din rus., rut. *chortъ* «schnell, hurtig», «Windhund» (v.-bg. *chъrtъ*; cf. și E. Moór, *Die slaw. Ortsn. d. Theiszebene*, *l. c.*, p. 24, care-l explică din acest din urmă).

Dar numele apei *Hortobágy*-ului (*Hortubag, Hortou Bagy* a. 1248, 1261, etc., Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, 382—383), care pare a fi aceeași cu a *Hortobágy*-ului din j. Sibiiu (vezi acolo!) ne trimite mai curând la o origine germ. (cf. și poss. reg. *Ĵakateleke* al. nom. *Horth-laka* > rom. *Horlacea* a. 1393, 1430, etc., în jud. Cluj, Csánki, *MH*, V, 362, în care *Hort* pare a fi n. pers.; cf. și *Hort* «Zufluchtstätte»¹⁾).

Pe Bodrog, la hotarul de Sud al Zemlénului, și anume în hotarul comunei Kanyár din Szabolcs, se găsiă și *Piscarustou* (alături de *árustou*) dela 1255 (Wenzel, *CDA*, VII, 405), cu care trebuie să identificăm probabil și *fossatum Piscarscher* dela 1214 (Fejér, *CD*, III, 1, p. 156), *Pischarustó* dela 1216 (id., ib., VII, 3, p. 20), pe care Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, II, 103, îl plasează în Sătmár, și *Piscaroscher* dela 1381 (*Cod. dipl. dom. sen. com. Zichy*, IV, 201), despre care am vorbit în legătură cu balta numită la fel din Nitra.

Acest *Pischarustó*, deși este deosebit întru câtva ca formă și deși prezența lui *árustó* lângă el ne-ar îndreptăți la analiza *pesc* = «pește» + *árus* «negustor» + *tó* «lac» (cea care vede în acest nume pe *pescar* fiind mai puțin îndreptățită), totuși ca sens probabil nu trebuie despărțit de *Piszkor, Piskorocz* (*Piskornicz* a. 1408, *Pyzkor*

¹⁾ Altfel Ios. Bálan, *Numiri de localități*, p. 30: < slov. *hъrtъ* «volbură».

a. 1430, *Pyztor* a. 1454, Csánki, *MH*, I, 359; *Piskórocz*, slav. *Piskorovce*, Lipszky, *Rep.*, I, 512), care se găsește în pl. Sztropkó, tocmai în partea nordică a comitatului Zemplén și derivă din slav. *piskorī* (cf. rut. *pyskor*, ceh. *piskor* «Beissker», n.-slov. *piškor* «Fluszpricke», etc.; rom. *pișcariu*, de unde este valea *Piskárkos* din Sătmar, Lipszky, *Rep.*, I, 512).

Mása sau *Masa* (c. 1361, Csánki, *MH*, I, 520), cum am arătat, este identic cu *Mósa* din Somogy și derivă din rom. *moașă* «Grossmutter» și «Hebamme» (pentru rostire cf. ung. *mása* «Grossmutter» < rom. *moașă* la Polovți, Szinnyei, *MTsz*, I, 1408; ung. *Ulmásza* = *Ulmoasa*, în Sătmar; rom. *afară* < *afoară* < **a f f o r a s* = *a d f o r a s*, etc.).

Ontelek (*Hungthelek* a. 1446, *Onthelek* a. 1495, Csánki, *MH*, I, 522; *Ontelek*, Lipszky, *Rep.*, I, 478), ca și *Ontelke* a. 1263, 1296, 1437, pos. *Hontelke* a. 1397, pred. *Ontelke*, la mijlocul sec. XV (Csánki, *MH*, V, 389), n'are a face cu un nume de pers. *Ung*, cum crede Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, 130, n. 20, nici cu turc. **On* «zece», cum crede Gombocz, *Magyar Nyelv*, XI—1915, p. 252 (nu cunosc et. lui Bátky, *l. c.*), ci este rom. *On(u)* = «Ion».

Formele aspirate, în aceste cazuri, nu sânt decât grafii cărora nu trebuie să le dăm nici o atențiune. În schimb *g* din *Hung* poate reproduce pe *-c* din *Onc(u)*, diminutivul lui *On(u)*.

Kopács-Apáti are în partea sa întâie un element de origine românească, ca și *Porchpataka* dintre Szalók și Eszény (a. 1347, ib., II, 278), iar *Vaja*, rom. *Oaia*, care a făcut parte și din Sătmar (*Woya*, *Waya* a. 1411, 1431, 1436, *Cod. dipl. dom. sen. com. Zichy*, VI, 121; Csánki, *MH*, I, 488; Lipszky, *Rep.*, I, 711; S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.*, 187) am văzut că este corespondentul românescului *oaie* «Schaf» < *ö v i s*, - e m.

Stirka, parte de hotar în Csepántelek a. 1270 (*Cod. dipl. dom. sen. com. Zichy*, I, 22) este *știrca*, derivatul lui *știră*, despre care a fost vorba în altă parte.

Popa din *Popathaua*, heleşteu în Kis-Tuszér, a. 1390 (*Cod. dipl. dom. sen. com. Zichy*, IV, 416) are forma românească; cf. *Poptoua* la 1378 (ib., IV, 79).

Românesc este și *Bács* (*Baach* a. 1439; în sec. XIV și, uneori, și în sec. XV: *Rewbach*, *Reubach*, *Reybach*, azi *Bács-Aranyos*, Csánki, *MH*, I, 310).

Pot fi și românești nume ca: *Bágy* (*Baag* a. 1429, id., ib., I, 510), *Bogát* (*Bogáth*, înc. s. XIV, a. 1425, Csánki, *MH*, I, 512), *Csur* (*Chur* a. 1379, Fejér, *CD*, IX, 6, p. 243; a. 1435, id., ib., X, 7, p. 739; a. 1463, Csánki, *MH*, I, 512), pentru care cf. rom. *ciur* «Sieb» > *c i b r u m*, disimilat din *c r i b r u m*, și slav. *čurū* «Grenze», «Grenz-scheide», etc. (Berneker, *SEW*, I, 163—164), *Rád* (*Raad* a. 1445, 1466, Csánki, *MH*, I, 524), *Zsurk* (*Surk*, *Zurk* a. 1353; *Zurk* a. 1471, *Surk* a. 1476, etc., Csánki, *MH*, I, 529), ș. a.

Nesigură este cetirea *Ficior* a lui *Fizior*, pădure în comuna Bodon: «ad latus unius silve *Fizior* nominate» (a. 1391, *Cod. dipl. dom. sen. com. Zichy*, III, 427).

Existența unei organizații în cnezate și voievodate cu «ius valachicum» în Szabolcs o dovedește *Kenéz*: a) «*Kenez* inter fluv. Tycie et Tacta» a. 1352, azi *Takta-Kenéz*¹⁾; b) *Kenes* a. 1435, între Apáti și Órmező, azi *Cserepes-Kenéz*, Csánki, *MH*, I, 517); *Kenézlő* și apa *Knesna*, *Kenesa*, *Knesa* a. 1213 (Wenzel, *CDA*, VI, 362), 1228 (Wenzel, *CDA*, I, 249), 1237 (Wenzel, *CDA*, II, 71), 1260 (Wenzel, *CDA*, XI, 472), afluentul Tisei (cf. Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, I, 424, unde se dau și alte atestări).

¹⁾ Peste Tisa, în fața acestuia este *Tisza-Dada*, iar între aceasta și *Tisza-Büd*, *Oláh tanya*.

ROMÂNII DIN CARPAȚII NORD-ESTICI

135. Nume de Români în com. Z e m p l é n (Zemplinska stolice), prin care curge valea numită *Laborcz(a)* după «duca» Laborcz, pomenit de Anonymus, despre care voiu vorbi în legătură cu *Dukafalva* din Sáros, găsim chiar în cele dintâiu acte de donațiune privitoare la prepozitura din *Lelesz*: a. 1211 (Fejér, *CD*, VII, 5, 204—217) și 1214 (Fejér, *CD*, III, 153—165 și 471—480)¹).

La 1211 avem: *Bona* = «Buna», *Chapa* care, dacă trebuie cetit cu *d*, poate fi identic cu rom. «ceapă», *Kesula* = «Căciulă», *Crăchun* = «Crăciun», poate *Nanas* = «nănaș», *Porched* (cf. *porc*, plur. *porci*, *Porcea* + suf. ung. *-(e)d*), *Zembeta* = «Sâmbătă», cu înfățișarea fonologică evident românească alături de *Zemboth*, etc.').

Chonka prezintă forma fonologică ungurească a românescului *ciunc*, *ciung*, *cionc*³).

Sânt întrebuințate nu numai de Români, ci și de Slavi și Unguri numele: *Beza*, *Bezad*, *Both*, *Dragoye*, *Mogd* = «Magdu», *Iouga* = «Iuga», *Nigad* și *Niche* = «Nica», *Texa*, *Topa*, etc.

La 1214: *Gemmen* (probabil = «geamăn») ⁴, *Nanas*, *Porched*, la care se adaug: *Both*, *Chonke*, *Dragoye*, *Iouga*, *Kenez*, *Lazar*, *Longen*, *Mila*, *Pop*, *Thaka*, *Texa*, *Topa*, etc.

Românesc pare a fi și numele unui *Rama(s)z de Zomlin*, *Zemlén* sau *Zamlén*, deci *Zemplén*, din Bihor (Filius *Ramaz* a. 1393, 1408, *Ramaz* a. 1430, *Ramasz* a. 1433, *De Zomlen* a. 1446, *Ramas* a. 1447, etc., Csánki, *MH*, V, 571—572), care, împreună cu *ramaz*, *ramasz* «bucată de lemn tăiată din trunchiu» (Brașov, Secuime, Szinnyei, *MTsz*, II, 259), poate fi identic cu rom. *rămas*, participiul lui *rămâne*

¹) Este vorba de în al 13 sec. «gefälschte conscriptio der Güter der Leleszer Abtei» (E. Moór, *Die slaw. Ortsn. d. Theiszebene*, I. c., p. 109), care, chiar și dacă e falsificată, pentru sec. 13 își păstrează valoarea toponimică și onomastică.

²) Cetirea lui *Cuche* (*Cuče*, *Cudă*, ori *Cute*) și *Facha* (*Fača* ori *Fata*), etc., nefiind sigură, pe acestea le-am trecut cu vederea.

³) Forma ungurească cea mai veche este *csunka*, cum am arătat la începutul acestei lucrări, iar acest fapt se opune derivării cuvântului unguresc din it. *cionco* și ne trimite la rom. *ciunc*, *ciung* (cf. altfel Gombocz—Melich, *MEtSz*, 1144—45).

⁴) Tot atunci avem amintit și un predium *Gemen* (Fejér, *CD*, III, 1, p. 160). Dar nu sânt sigur că trebuie cetită litera inițială *g*- ori *g*-.

«zurückbleiben» (cf. și *ramasica* «lemne de foc mărunte rămase în pădure» < rom. *rămășiță* «Überbleibsel», Szinnyi, *MTsz*, II, 250, și *Magyar Nyelvőr*, XXIII, 488), dar cel dintâiu probabil în sensul de «Witwer».

În alte acte din Lelesz se găesc: în a. 1428 «Stephano Fychor», în a. 1435 «Michaele Fychor», în a. 1469 «Michaele Fychor» în a. 1470 «Mathiam Fychur» (Szamota—Zolnai, *MOkLSz*, 246).

În Zemplén se găsește *ficsör*, mai întâiu în a. 1638, și cu sensul nesigur de «Mauthmass (in der Mühle)», «kleines hölzernes Gefäß», poate desvoltat din cel de «*ficior*, *băiat* însărcinat cu vămuirea» (cf. «Egy vám szedő *Ficzior*» (Szamota—Zolnai, *ib.*).

Tot în acest comitat găsim ung. *gorony* < rom. *gruniu* > *gruiu*, atât ca apelativ, cât și ca nume topic (cf. *Ritkás gorony*, *Égett gorony*, în *Magyar Nyelvőr*, XV, 574, și Hetfy, *o. c.*, 16—17).

Este explicabil deci faptul că în Zemplén găsim vechi nume topice românești, cu toate că și aici prin sec. XVI Românii erau rutenizați sau coplesțiți de Ruteni care își însușiseră «ius valachicum»¹⁾. Așa sânt sau pot fi: *Kechelpotok*, *Kecelpotok* a. 1252 (Fejér, *CD*, VII, 5, p. 300; cf. și Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, I, 419) din rom. *cățel*; «*r i v u s* *Seekpotok*» a. 1270 (Wenzel, *CDA*, VIII, 258; cf. și Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, II, 196) din rom. *sec* «trocken», «unfruchtbar»; *Albény* (*Albun* a. 1355, *Alben* a. 1358, 1479, Csánki, *MH*, I, 340), derivatul lui *alb* «weiss»); *Cabov* sau *Czábócz*, pentru care cf. mor. *Cab*, *Cabek* < rom. *țap*; *Kárna*, care poate fi identic cu *Coarna* (cf. *Korna*, apoi *Măsa* < *moașă*, alături de *Măsa*, etc.); *kásó* sau *kášov* (*Kassow* a. 1390, Csánki, *MH*, I, 351; Lipszky, *Rep.*, II, 293) < rom. *caș* «Käse» < *c a s e u s*, - *u m* (cf. *vegl. kis*; it. *cacio*; sard log. *kašu*; sp. *queso*; pot. *quejo*), întrebuițat ca n. pers., slavul *kaša* «Grütze, Grützbrei» fiind mai puțin probabil; *Krucsó* (*Crucho* a. 1390, Csánki, *MH*, I, 354; *Magyar-, Orosz-Krucsó* și slav. *Vhersky-Kručov*, *Rustky-Kručow*, Lipszky, *Rep.*, II, 356), probabil un derivat din rom. *cruce* «Kreuz» < *c r u x*, - *ü c e m*, care, ca și slav. *križъ* și *krstъ*, pare a se fi întrebuițat și ca nume de persoană (cf. *Crucha*, «homo regius», a. 1382, Fejér, *CD*, X, 1, p. 55)³⁾; *Krudin* (*Crudin* a. 1363,

¹⁾ «Summarius Extractus bonorum et proventum oppidi Ztropko» din 1567 ne arată că atât satele slovace, cât și cele rutene erau conduse de *șoltuzi* = «ceji», iar «strunga» o plătiau atât șoltuzii, cât și păstorii. De ex. urbaniul comunelor rutene *Raurocș*, *Bukoucz*, *Woglócz*, etc., scrie: «scultetus sive habeat oves sive non, tenet dare oves sex nomine *ztrongae*. Colonus Rutenus oves habens *de viginti dat unum*, de media sessione dant agnellum unum; item *tempore ztrongae* quilibet scultetus et colonus gregem ovium habens tenet officiali unum caseum» (cf. Takács S., *Magyar Nyelv*, II, 28).

²⁾ Cf. *Albeni* în Vlașca, Bacău, Gorj (D. Frunzescu, *Dict. top. și stat. al Rom.*, 3).

³⁾ Cf. *Kručica* în Rudine Bilečske (S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, 103), *Kručitina*, lângă Durmitor, *Rječnik*, s. v.; *Cruce* în Mehedinți, Prahova, Suceava, Teleorman, Brăila, Putna, Bacău, etc. (D. Frunzescu, *o. c.*, 149).

Crodeyn a. 1414, *Krwden* a. 1474, azi dispărut, Csánki, *MH*, I, 354), probabil un derivat din rom. *crud* «roh, unreif» < c r ū d u s, - a - u m (cf. it., sp. *crudo*, prov., fr. *cru*, port. *crú*), pe care l-am întâlnit ca nume de persoană în Bihor la 1202—03 în forma *Qrud* (Szentpétery, *Az Árpádházi kir. okl. kr. jegyzéke*, I, 1, p. 64) + suf. top. slav. -in; dacă *Lunch* a. 1227 și 1404 (Wenzel, *CDA*, VI, 444 și VII, 6) trebuie cetit *Lunč*, atunci poate fi vorba de un plur. rom. *lunci* < *luncă* «Uferwald», «Wiese», iar acesta din v.-bg. *lōka*; Roskócz, *Roskovcz* (a. 1478, Csánki, *MH*, I, 361) din *roșc* = *roșcat* < *roș*.

Mai puțin clar este *Nátafalva*. Acesta (*Nata* a. 1219, *Reg. de Várad*, art. 85, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, p. 60; *Nathafakva* a. 1454, Csánki, *MH*, I, 358; *Nátafalva*, slav. *Natina* sau *Nacinaves*, Lipszky, *Rep.*, II, 453), ca și *Náta* din Solnocul-exterior (*Nata* a. 1261, *Nacha* a. 1326, Csánki, *MH*, I, 669), nu poate fi despărțit de numele de bărbat *Nata*, atestat pe domeniile abației din Pannonhalma și în com. Zemplén în a. 1254 și 1360 (cf. Wenzel, *CDA*, VII, 361; XI, 393 și 394) și de *Natus* atestat în 1229 în Békés (*Reg. de Várad*, art. 346, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, p. 727 și 728), care, după toată probabilitatea trebuie derivat ori din *Nat(ul)*, forma ipocoristică a lui *Ignat* (*Nacinaves* ne trimite în această direcție; cf. ung. *Náci*, *Náczi* = *Ignác* «Ignat»), ori dintr'un fem. **nată* (cf. și *Fata* n. de bărbat și top.) al lui *nat* < n a t u s, - a, - u m «Kind» (cf. *tot natul*).

Pot fi și românești nume ca: *Bágya*, *Boksa*, *Dávid(vágása)*, *Múté-vágása* alături de *Mátyásvágása*, *Grozócz* (cf. rom. *Grozea* < *groază* < slav. *groza*), *Hrubó* (cf. rom. *hurbă*, rut. *hruba*, ung. *huruba*, același cu germ. *Grube*, pol. *gruba*), *Mikova*, *Minyócz* sau *Minovcy* (cf. *Minea*), *Nyágó* (cf. *Neagul*), *Petrócz*, *Rád*, *Stefanócz*, *Sztankócz*, etc.¹⁾.

În partea *Vihorlát*-ului din Zemplén se găsește muntele *Motrogun* (1019 m.), care este, evident, din românescul *mătrăgună* «Alraun», «*Atropa belladonna*»²⁾, pentru care cf. gr. *ματργαγόρας*; alb. *matergore*, *madergon*, *matergană* 1. «*Hyoscyamus niger*», 2. «*Atropa belladonna*», it. *mandragola*, etc.³⁾.

¹⁾ *Peticse* (*Petecha* a. 1265, Wenzel, *CDA*, III, 125; VIII, 135; *Pethyche* a. 1451, Csánki, *MH*, I, 359, azi *Peticse*, slav. *Petice*, Lipszky, *Rep.*, I, 517) probabil n'are nici o legătură cu rom. *petic*, *petec* «Fleck», ci derivă din n. pers. *Petych* a. 1211 și 1214 (Fejér, *CD*, VII, 215, și III, 1, p. 477), Petrus dictus *Petics* a. 1335, *Petich* a. 1338 (*Magyar Nyelv*, X, 326), care este identic cu slav. *Peta*, *Peto*, *Petka*, ung. *Pető* «Petr» (cf. și *Vladicsa* < *Vlad*, tot în Zemplén, etc.).

²⁾ Fără îndoială de origine românească este și forma ung. *matraguna* din Someș, pe care o înregistrează Szinnyi, *MTsz*, I, 1503, alături de alte forme venite pe alte căi.

³⁾ Raportul dintre cuvântul albanez, românesc și cel grecesc nu este clarificat de-ajuns. N. Jokl, *Alt-makedonisch-griechisch-Albanisches*, extras din *Indog. Forsch.*, XLIV, pp. 44—52, susține că cuvântul albanez vine direct din grecește, iar cuvântul

Valaskócz (*Valaškovcy*) este numit așa după locuitorii săi români ¹⁾.

Am văzut că între numele de persoane din 1214 este și un kenez (Fejér, CD, VII, 5, 212). Acesta, împreună cu n. top. Vajda (*Woyda*, *Wayda* a. 1332—37, *Wayda* a. 1436, Csánki, *MH*, I, 365, azi *Vajdička*, *Vajdácska*, Lipszky, *Rep.*, II, 712), Kňaza, Kňahinici, sânt dovezi de o organizare după « ius valachicum » și în com. Zemplén, chiar și dacă forma acestor nume de origine slavă nu mai este românească, ci ungurească, iar Ardo (*Ordo*, *Ardo* a. 1390, azi *Vég-Ardó*, Csánki, *MH*, I, 341) este o dovadă de veche organizare militară.

Același lucru ni-l dovedesc și unele părți de hotar: Kňahinici, câmp în Kal'na (Petrov, *Karpatoruské pomístní názvy*, etc., p. 74), Za Kňazskim în Ol'ka Stropkovska (id., ib., p. 79); Kňazova, câmp în Bystroje (id., ib., p. 70), Vajdička în Zboj (id., ib., p. 89).

De altfel recolta de nume românești între cele ale părților de hotar, munți, dealuri, păduri și ape din com. Zemplén este deosebit de bogată.

Relev aici după Petrov, *o. c.*, pp. 68—90, numai pe cele mai evidente: *Grošanka* (< *groši*, plur. lui *gros*) în Bela Zbudzka (p. 69); *Kičurki*, *Kičurka*, *Kičary*, *Kičara* în Borove (p. 69); *Za kolibo* în Bystre Ruske (p. 70); *Derešor* în Čabiny Horbešanski (p. 71), care este un derivat cu suf. rom. -șor (< *dereptșor*?; cf. ung. *deres*); *Kičera* în Čertežne (p. 71); *Romanov* < n. pers. *Roman* în Čukalovcy (p. 71); *Grunik*, *Kičara*, *Naškova* (< *Našcu* = *Ionaș* < *Ionaș*) în Dara (p. 72); *Kičara*, *Kičurka* în Habura (p. 72); *Kičara*, *Kičurka*, *Kičari*, *Capiv* în Hostovica (p. 73); *Hrun*, *Hrunički* în Inovcy (p. 73); câmpii *Pod Kičaru*, *Magura* în Jabložka Niž (pp. 73—74); câmpii *Kičara*, *Pid Kičoru*, luncile pentru pășune *Kečorka*, *Varatin* (=«*Văritic*») în Jabložka Vyš (p. 74); *Kukulov* în Jalova (p. 74); pădurile *Hrun*, *Hrunok* în Kajna Rus (p. 74); *Kňahinici*, *Kičera*, *Kičirka*, *Kičurki* în Kal'na (p. 74); *Kičera*, *Stežeret* în Klenova (p. 75); *Kalinčiv hrun* în Kabul'nica (p. 75); *Kičara*, *Kičurki*, *Kičurka* în Kolbasovo (p. 75); *Kičara*, *Za Klenoskov Kičarov*, *Konec Kičur*, *Verch Za Kičari*, *Hrun* în Kolonica (p. 76); *Gaura* în Krivnyo Ulič (p. 77); *Romančata* < n. pers. *Roman*, *Hrunék*, *Kičera*, *Kičurka*, *Rinzak* < *ránzä* ²⁾ în Lodomirovo (p. 77);

românesc este împrumutat din albaneză. G. Pascu, *Rev. crit.*, II, 259 ș. u., afirmă că lucrul stă tocmai invers. Meyer-Lübke, *REW*¹, 384, nr. 5291, înregistrează cuvântul numai cu îndoială printre elementele romanice.

¹⁾ Cf. Ant. Szirmay, *Notitia topographica, politica inelyti comitatus zempleniensis*, Budae, 1803, p. 360: «*Valaskócz*, lingua Russica significat opilionum coloniam, parochiae Graecae Porubka filialis...»

²⁾ Cât privește pe *ránzä* (> rut. *ryndža*, *ryndza*, pol. *ryndza*), el este, evident, identic cu alb. *rendes*, *rend(e)ze* «*Lab*», dar etimologia nu-i este clară (cf. G. Meyer, *EWA*, 365; Cihac, *Dict. d'ét. daco-rom.*, II, 318; Th. Capidan, *Dacoromania*, II, 516—517; Giuglea, *ibid.*, 643; N. Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen*, Leipzig, 1923, pp. 276—282 și 334); Pușcariu, *Dacoromania*, III, 818; Weigand, *XVI. Jahresbericht*, 227, și *Balkan-Archiv*, III, 217, și mai pe urmă Philippide, *Originea Românilor*, II, 731—732). Totuși cf. și alb. *rendzák* «*bauchbrüchig*» < *rendzón* «*make einen Bruch*» (G. Meyer, *EWA*, p. 365).

Pid Kručovskom, Na hruni, Ser. hrunok, Kručovčik în Lomne (p. 77); *Viš. Kičara* în Mežilaborcy (p. 78); *Kičera* în Novoselica (p. 78); *Za Kňazškim* în Ol'ka Kriva (p. 79); *Kičara* în Ol'shenkovo (p. 79); *Falčiny, Romanov* în Ostružnica (p. 79); *Kičora, Kičara, Hrun, V. hrun, Falčiv* în Parihuzovcy (p. 79—80); *Pod Kopačom; Pod Kopač, Kičurka, Medži Kičurki, Kičara, Gurguljati, Pod-Medži Gurguljatom, Pod oričē,* pe care Petrov, p. 189, nu-l înțelege, dar pe care, dacă n'am avea pe *Oričori* în Majdan, Maramureș, l-am putea explica prin etimologie populară din rom. *pădurice*, poate *Draguși* în Pichne (p. 80); *Magura* în Pol'ana V. (p. 80); *Kičera, Kičara, Pid Kičary, Medži Kičari, Kašiv* în Pol'anca Nechval' (p. 80); *Stramtura, Stranturi, Magura* sau *Mogura, Popid Maguru, Brindzova, Hrun, Hrunik, Kičeri, Kičurka* în Polata (p. 81); *Kičurka, Ser. Hrun* în Prislop (p. 81—82); *Hrun* în Ripejov (p. 82); *Kičeri, Ser. hrun* în Rostoka Stašcin (p. 83); *Kičara, Kičurka* în Russkoje (p. 83); *Hrun* în Sitnica (p. 84); *Minčova, Minčul, Runkó* sau *Runkur, Magura, Kičurka, Tvil'uhuv hrun, Sehli* în Smol'nik; *Varatiki, Kičurka, Pažarel* sau *Pažerel, Poza Andrešel, Magura, Za Magurov, Pod Maguru, Runk* în Starina (pp. 84—85); *Kopač* sau *Kapač* în Strašcin (p. 85); *Kičorka* în Šterkovcy (p. 86); *Kičarka* în Telepovcy (p. 86); *Kičara, Kičurka, Tomašó* sau *Tamašuv hrun* în Topol'a (p. 86); *Kurtij, Kičera* în Ubl'a (pp. 86—87); *Voloski luh, Gruň, Kičari* în Ulič (p. 87); *Za Kičeru, Za Roškovsku, Mahorka, Hrun* în Valaškovcy (p. 88); *Stramtura, Magura*, poate *Strop* în Vidraň (p. 88); *Kičerka* sau *Kičarka, Bilij hrunik*, în Virava (p. 88); *Vajdička Kičurkov* în Zboj (p. 89); *Romančata* în Zubne (p. 90); *Stremtura, Kičurka, Ripišin* în Zvala (p. 90).

136. Am văzut că Takács socoate pe Românii din Hajdú imigrați în secolul XV—XVI dinaintea Turcilor și că înlocuirea ungurescului *hajtó* cu *hajdú* le-o atribue lor (cf. *Rajzok a török világból*, II, pp. 296—300).

«Ținutul Eger-ului, Kecskemét, Debreczen, Tokaj, se umplu cu Sârbi, Români și Greci. În ținutul Debreczen-ului au fost colonizate încă din secolul XV multe familii sârbești. Cele mai vechi procese verbale ale Kecskemét-ului cuprind dispoziții privitoare la locuitorii sârbi și români¹⁾.

Și în Csongrád și Szeged au locuit în mare număr. Afară de cei imigrați și colonizați, nenumărați păstori valahi și români umblau nomazi în toate părțile.

Dacă și în orașele de pe Șesul Ungariei găsim coloniști slavi și păstori nomazi, ne putem închipui că și mai ușor îi putem întâlni în com. Hajdú. Nu numai poporul, ci și mulți scriitori cred că această

¹⁾ « Sârbilor și Românilor să nu le fie permis a cumpără sau face casă, nici Ungurilor să le vândă; ci să locuească în colibi; ba nici colibi să nu-și facă mai mult ». (Proc.-verbal al orașului din 28 Aprilie 1627). « Astfel de ordonanțe se găsesc și mai înainte ».

parte a țării este un ținut locuit de o populație neaoș ungurească. Cei din Hajdú sânt cunoscuți ca Unguri turbați și nici ei nu bănuiesc că o bună parte din strămoșii lor este de origine străină »¹⁾).

«Și cu toate că în acest ținut maghiarizarea s'a întins foarte mult, totuși orașele din Hajdú nici pe la mijlocul secolului XVIII nu erau maghiarizate cu totul »²⁾).

Onomastica și toponimia însă ni-i arată și pe Românii din Hajdú mai vechi decât îi vrea Takács.

Astfel acel «servus nomine Fata» din 1219, pomenit în *Reg. de Várad*, art. 115 (Endlicher, *Mon. Arpad.*, I, p. 668) este mai curând din Nádudvar-ul din Hajdú decât din Pest.

Pentru acest motiv sântem în drept să socotim numirea Hajdú-Nánás (atestată mai întâiu în *Reg. de Várad*, a. 1217, art. 212, 216, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, I, p. 694) de origine românească și în partea ei a doua, care cu siguranță cuprinde un nume de persoană (cf. *Nanas* a. 1214 în Zemplén, la Fejér, *CD*, III, 478), iar acesta, după toată probabilitatea, este identic cu rom. *nănaș* «Brautzeuge», «Taufpate», «Gevatter», ori care ar fi etimologia acestui cuvânt românesc pătruns în ungurește în forma *nánás* (Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXIII, 440)³⁾.

Cum arată harta militară austriacă, în apropiere de Hajdú-Böszörmény avem și astăzi numiri ca *Oláh tanya*, *Oláh János tn.*, *Vajdahalom* etc.

¹⁾ P. 260.

²⁾ Pp. 260—261. Aici se mai adaugă: «Cei mai de frunte oameni ai orașului *Nánás* în 1699 erau aceștia: *Kola* (= «Nicola»), *Nyákó*, *Csokán*, *Rác*, *Muszár*, *Kozák*, *Braka*, *Tosz*, etc. Astfel de nume străine găsim pretutindeni în plășile din Hajdú (cf. arh. com. Hajdú, pr. verb. f. 94, a. 1699)».

O interesantă urmă de limbă românească am găsit în următoarele versuri de numărătoare din jocurile copiilor unguri din Hajdú (*Ethnographia*, VI—1895, pp. 409—419):

Hopa cupa
Fulde luka
Fuldem kdlé
Simen duka

Hop, cup
Fulde luk
Fulden kdlé
Simen duk

Ele sânt, evident româneștile:

Hop, țup
Pul' de lup
Fugi din cale
Și mă duc.

Firește, ne mai fiind înțelese, au suferit unele schimbări (*lup* a fost confundat cu *Luca*, *p* din *pul'u* a fost schimbat în *f* sub influența lui *fugi*, și invers, *g* în *l'*, etc.).

³⁾ După unii (vezi *ZRPh*, XXVII, 744—745; Pușcariu, *EtWb.*, 105, nr. 1207; Tiktin, *DRG*, 1037 și 1065) este derivatul lui *nun*, din *n o n n u s*, - u m, > *nunaș*, prin asimilație > *nănaș*, scurtaț *naș*. În acest caz rut. *nanaško* «Pathe» ar fi din rom. Dar Miklosich, *EWS*, 211, derivă pe rut. *nanaško* din slav. *nanъ* «Vater», socotindu-l «părinte sufletească»; iar în acest caz și rom. *nănaș* ar putea fi din slavonește.

137. În Borsod avem: Mályi (terra *Maly* a. 1234, 1268, *Cod. dipl. patr. Hung.*, VIII, 30, 112; a. 1431, 1464, 1487, Csánki, *MH*, I, 175); și poate Szirma, *Bessenyo-Szirma* (*Bešeňov-Sirma*), pentru care cf. rom. *sărmă* 1. «Gold-, Silberdraht», 2. «Draht», cuvânt balcanic, care se găsește și în turc. *syrma*, alb. *serme*, *serma*, srb. *srma*, bg. *сърма*, ngr. *σύρμα*, etc. (cf. G. Meyer, *EWA*, 382; Tiktin, *DRG*, 1435; Philippide *Originea Românilor*, II, 13) ¹⁾, deși atributul acestui din urmă ne trimite la o origine peceneg-turcă.

Ar putea fi și românești: *Barbo* (a. 1475, Csánki, *MH*, I, 168), pentru care cf. n. pers. rom. *Barbu(l)*, despre originea romanică a căruia am vorbit în alt loc ²⁾; *Bota* (cf. *botă*), *Karácsony* (*Karchan* a. 1234, Fejér, *CD*, IV, 1, p. 62; II, 30; *Karachon* a. 1456, Csánki, *MH*, I, 173); chiar și *Szirák* (*Zyrach*, *Zyrak* a. 1332—37, 1490, 1493, Csánki, *MH*, I, 180; cf. *Szirák* și în Nógrád și *Szirákó* în Abauj-Torna; arom. *Siracu*, *Săracu*, rom. *sărac*, în doc. n. pers. *Sirac* < v.-bg. *sirakŭ*, v. mai pe urmă Philippide, *Originea Românilor*, II, 732).

Deși se aseamănă cu rom. *coarneș*, care în ung. ar putea da ung. **kornis* (cf. *kógyis-alma* «mere dulci care se coc curând» la Ciangăii din Moldova, Szinnyei, *MTsz*, I, 1154, < rom. *coadeș* «cu coadă lungă»), iar din acesta n. pers. *Kornis*, totuși acest n. pers., precum și n. top. *Kornisháza* (a. 1409, 1411, 1427, 1470, Csánki, *MH*, I, 174), poate fi mai curând din slav. *кѣрънъ* «cârn» + suf. *-išъ*.

138. În Heves ne pot vorbi despre populație românească: Boes (*Boch* a. 1438, Csánki, *MH*, I, 58; terra metalis *Buche*, *Buthe* din a. 1295, Wenzel, *CDA*, X, 201, pentru care cf. n. pers. *Bute* < rom. *bute*, nu este sigur că este identică cu *Bocs*, cum crede Csánki, *l. c.*); Bunya (a. 1429, Fejér, *CD*, X, 7, 182); Fanesal (*Fanchal* a. 1231, *Fanchalthelky* a. 1351, 1421, Csánki, *MH*, I, 61); Vaja (a. 1426, Csánki, *MH*, I, 74, în: «via *Halazywth*» = «drumul pescarilor», alături de «via *Wayauth*» = «drumul oii», ceea ce ne arată că este vorba de un termen privitor la transumanță și ne reamintește *Drumul oii* din Teleorman; cf. *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, IV, 521; ori *Drumul Oilor* dintre Ilfov și Ialomița, *ibid.*, IV, 555, adică drumul oilor Mocanilor spre baltă ³⁾); chiar și *Karácsond* (Lipszky, *Rep.*, I, 290), etc., și nume de pers. ca Kurtulik din Sirok (Petrov, *Sborník Fr. Pestyho*, etc., p. 4), pentru care cf. rom. *curtu(l)* «scurtul», etc.

¹⁾ Cf. *Sirma* = *Leova-nouă*, în Cahul (D. Frunzescu, *Dicț. top. și stat. al Rom.*, 264 și 441), alături de *Sirmionești*, locuință izolată în Muscel (*id.*, *ib.*, 441), ceea ce ne arată că putem să ne gândim și la un n. pers. din alt radical.

²⁾ Cf. *Barbu* în Buzău, Dolj, etc. (*Marele Dicț. Georg. al Rom.*, I, 241); *Barbura* în Hunedoara (S. Moldovan și N. Togan, *o. c.*, p. 14), etc.

³⁾ Despre «*Drumurile oilor*» vezi S. Oprescu, *Transhumanța din Carpații orientali*, în «*Lucr. Inst. de geografie din Cluj*», IV—1931, pp. 225—229.

Dintre părțile de hotar înșirate de Györffy J. în *Magyar Nyelv*, XXIV—1928, pp. 361—364, și XXV—1929, pp. 70—73 și 152—155 ar putea fi românești: Goron și Balata în Bodony și Derecske, Csinesa în Dormánd și Hort, Csutaj în Eger-Bocs, Brindza în Hatvan, Fót în Heves, Csinesa și Oláh ház în Istenmezeje, Nagy-Csinesa în Mezőtárkány, Boecorád (= «Basarab») în Pély; apoi unele nume terminate în -ás[s]za sau -as[s]za și -ás[s]zó, care poate fi și din rom. -easă, nu numai din slav. -[a]s[a], ung. -ász și -asszó: *Atrássza*, *Haszássza*, *Rusznýássza*, *Kajtássza*, *Forássza*, *Botássza*, *Majkássza*, *Csajlássza*, *Zernásszó*, etc., în Szent-Erzsébet, Gerlásszó, Czinkásszó, Hellásszó în Várásszó, Karnyaszó, Típdászó, etc.

139. Despre existența Românilor în G ö m ö r (Gemerská stolice) vorbesc clar conscripțiile din secolul XVI și XVII ale cetății Murány. Ele pomenesc adeseori de «census Valachorum». Astfel, într-o conscripție din a. 1598 a *Lehotei* Murány-ului găsim aceste rânduri: «censum hi coloni solvunt Valachorum, idest a centenis singulis agnos tres, agnellos duos, caseos tres et pro censu annuo communiter *brynsae* tonnam unam. Praeterea ab integro grege secundum plus vel minus tenentur dare unum agnum, quem ipsi usitato nomine *prazowithi* vocant».

În conscripția din 1598 a comunei Zdihava cetim aproape aceleași lucruri: «Valachorum censum solvunt coloni, de singulis centum ovibus dant per annum agnos duos, agnellos totidem et duos caseos et ex integro unum agnum *prachowithi* vocatum, cingulum equinum (heveder) et subsellium unum».

Tot așa au plătit «census Valachorum» și comunele: *Wernerfalva*, *Polunka*, *Dhuhaluka*, *Réwutza*, *Sometz* și *Murány* («censum solvunt Valachorum» și «cum sint Walachi maxima ex parte solvunt censum Walachorum usitatum»¹⁾).

Dar și aici, ca și în Árva, în curând au venit Rutenii și Slovacia peste Români, câștigându-și drepturile acestora: este timpul când cuvântul *Valah* a început să ia și în Nord sensul de «păstor». Dacă în sec. XV și XVI se mai găsește câte un sat unde locuitorii sânt «Walachi maxima ex parte», în sec. XVII ei se asimilează cu totul cu populația străină mai numeroasă decât ei, cu care trăiau împreună.

Astfel, conscripția din 1695 a comunei Sumjác din Gömör numește populația satului «valahă», deși nici unul dintre numele iobagilor înșirați nu este românesc (*Ĵakubik*, *Szedlák*, *Rusznia*, *Bruchmics*, *Znosko*, *Petriciska*, *Macsik*, *Plachta*, *Szikla*, *Nemecz*, *Lipták*, *Repcsák*, *Banhacs*, *Kubik*, *Dolinyak*, *Pojak*, etc.), și ne spune: «Incolae habentes oves solvunt censum Valachorum, scilicet a qualibet

¹⁾ Takács S., *Magyar Nyelv*, II, 26, unde se citează documentele respective. Și în 1549 plătesc *șoltuzii* = «cnejii» din Murány «ex vigesima ovium quae alias *stronga* dicitur», cf. id., ib.

mulgibili seu lactante per d. 14, a sterili vero 12 d. A *Tugurio*¹⁾ uno unum agnum cum agnello ».

În același an plătesc « census Valachorum » și Murányalja, Zdihaiva și Nagyőröcze²⁾.

Ernyei, *Oláh vagy valach?*, în *Ethnographia*, XV—1904, p. 260, afirmă că dintre numele păstorilor care făceau parte din « valaška sloboda » din com. Gömör (1606—1848), publicate în *Magyar Gazdaságtörténelmi szemle*, IV—1897, pp. 92—96, după niște documente din 1688 și 1689 (cf. și M. Schwartner, *De scultetiis per Hungariam quondam obviis*, pp. 178 și 181), n'ar fi nici unul românesc, ci-s slovace ori ungurești.

Adevărul este însă că între acești « opiliones in Comitatu Gömöriensi degentes, eoque nomine inde ab antiquo gaudentes » și care « per certum quandam usum, a pluribus retroactis annis » nu plătiseră nici o dijmă, găsim și câțiva cu nume românești, astfel: pe « Petrum Balczo » și « Andream Baltzo » (mai curând identic cu *balț* « Schlinge, Schnur », arom. *baltsu* « Kopftuch » < *balteus*, din care este și rut. *balec*, *balcja* « Kopftuch der Frauen », Candrea—Densusianu, *DE*, 19, nr. 130, decât cu *Baliță*, *Balc* < rad. slav. *bal-*) în Nagy-Szlabos alături de « Mattheum Laczko, Mattheum Kozar, Martinum Jacobei, Daniele Valint, Matthaum Kristoffovich, Andream Steller, Michael Sestak, Matthaum Steller, Jacobum Teslar, Andream Laczny și Georgium Valint; pe Ioannem Valach din Hentzkó alături de Thomam Belus, Andream Vranko, Georgium Szlovák, Thomam Szlovák și Michael Kovács; pe Ioannem Grecs (pluralul românesc al lui *Grec*) din Jólész alături de Ioannem Bató, Jacobum Kesely, Georgium Gécs (?), Georgium Jobágyi, Ioannem Biridla, Stephanum Batto; pe Ioannem Kocsel sau Kochel din Nagy-Veszveres alături de Georgium Vasko și Iacobum Kvaszni, dacă trebuie cetit *Koczel* (— « cățel »), nu *Kočel*; pe Petrum Brend ar (= rom. *brânzar*) din Kis-Veszveres alături de Petrum Zatroch, Georgium Havász, Matthiam Vranco, Ioannem Uhrák, Andream Liko, aliter Vrtako cet. Urtako), și Ioannem Usvák.

Românești mai sânt: Brác (cet. *Brácz*), n. pers. în Deresk-Držkovce (Petrov, *o. c.*, 32), pentru care cf. rom. *braț* « Arm » < *brachium*, întrebuințat și astăzi ca nume de persoană; « Oláh Gyuro dyletor » în Gočaltov (Petrov, *o. c.*, p. 33), etc.

Adaug aici că în Gömör este cunoscut și cuvântul unguresc de origine românească *sztriga* « Hexe » (Szinnyei, *MTsz*, II, 606)³⁾ și

¹⁾ Cuvântul *tugurium* se găsește în foarte multe urbarii, însemnând « stână », ung. *szállás*.

²⁾ Takács, S., *Magyar Nyelv*, II, 27.

³⁾ Cf. și pol. *strzyga* « Art Nachtgespennst », *strygonia*; slovac. *stryga* « Hexe », *strigon*, *strygoje*; n.-sl. *štrija* « Hexe », *strigon* « Vampir ». « Das Wort ist aus dem rm. und aus dem it. in das slav. eingedrungen » (Miklosich, *EWS*, 326). În regiunea Gömörului, firește, nu poate fi vorba decât de Români.

demikát (Szinnyei, *MTsz*, I, 412), cum sânt cunoscute, de altfel, și alte cuvinte de origine românească cu totul neobișnuite la Ungurii din alte părți. Așa este, de ex., *vörgyi-vères* (în valea *Vály*) = *deli vörös* « roșu frumos » făgăduit în glumă copiilor, ca să fie buni (Szinnyei, *MTsz*, II, 959), în care este evident rom. *verde* « grün » < *v i r d i s*, - e.

În privința vechimii Românilor din Gömör toponimia și onomastica ne lămuresc ceva mai mult decât documentele.

Un document dela 1322 ne vorbește despre un Nicolae, fratele lui Batiz (= « Botez ») și de « alio Nicolao filio eiusdem *Bathiz* » din Berzethe (= « Berzete ») și Karaznahurka (= « Krasznahorka ») (Nagy Imre, *Cod. dipl. Hung. Andegav.—Anjoukori okm.*, II, 4). De « Nicolao filio *Batyz* » este vorba și la 1327 (id., ib., II, 273).

În 1325 se amintește « domina Simonis de genere Kachych, scilicet relictă *Botyz* magni Annus vocata et relictă Nicolai fratris eiusdem *Batyz* Ilwna nominata » (id., ib., II, 226).

Șirul celor cu numele *Botez* se continuă și în anii următori (id., ib., II, 430, 437, 470, 474, 526)¹.

Dintre numele topice, despre populație de origine românească ne vorbește *Oláhpatak* (*Alahpathaka* a. 1427, *Olahpathaka* a. 1470, Csánki, *MH*, I, 172; slov. *Wlachov*, Lipszky, *Rep.*, I, 741).

Nume românești putem vedea în: *Bute* « terra ad fl. Iloua » a. 1255 (Fejér, *CD*, VII, 5, p. 527 și 529; cf. și « terra metalis *Buche*, *Buthe* » a. 1295, Wenzel, *CDA*, X, 201) din rom. *bute* « Fass » < *b u t t i s*, e m, dacă nu este vorba cumva de un genitiv latin al lui *Buta*, care ar putea fi și din ung. *buta* « prost » ori din slav. *Budimir*, - slav; *Branzová* (cf. și *Brindzárka*, parte de hotar în Rozsnyó—Rožňava, la Petrov, *Sborník Fr. Pestyho*, etc., p. 39, evident un derivat din n. pers. *Brendzar* sau *Brindzar*, pe care l-am întâlnit la 1688, vezi mai sus!; *Brindzova* în Zemplén, vezi acolo!) < rom. *brânză*².

¹ Unii (cf. I. Nistor, *Junimea Literară*, II—1905, p. 39; P. Drăgălină, *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeș, p. 26; Dr. G. Popovici, *Istoria Românilor bândăteni*, Lugoj, 1904, pp. 147—148) cred că ar fi vorba de un Român bănățean cu numele Iacob Gârliță în acel « Iacobus, filius I a c o b i B a n i, filii olim Gerlicze », lăudat și remunerat de Bela IV la 1256 pentru vitejia sa din luptele dela Sajó, care curge prin Gömör (Fejér, *CD*, III, 3, pp. 36—37; Hurmuzaki, *Doc.*, I, 278—279). Dar bani, cum ne arată toponimia, se găseau și în Nord (cf. *Bánocz* — *Banovec* și *Bánszka* în Zemplén, *Bánova* — *Bánfalu* în Trencsén, *Bánréve* în Gömör, etc.). Apoi în Gömör găsim un n. top. *Gerlicze*, pentru care cf. ung. *gerlice* < slav. *grblica* « Turteltaube ». În sfârșit, fiindcă identificarea cu familia lui « Iacob Garalicha de Caransebes » (1380), « Iacob Gerliste » (cit. Gârliște), Ban al Severinului (1495), etc., făcută în Hurmuzaki, *l. c.*, nu este deloc sigură, este foarte probabil că nu trebuie să ne mai gândim la « Iacob Gârliță, Ban al Severinului ».

² Acest cuvânt se întâlnește în documentele latino-ungurești mai întâiu în a. 1546 în forma *bronza* (Szarvas—Simonyi, *MNytsz*, I, 314; cf. și Szamota—Zolnai, *MOklsz*, 99). Mai are formele *brondza*, *boronza*, *borondza*, *boroncza*, *boroncsa*, *brinza*, *brincza*, *brencza*, *brenze*, *brenza*, *berenza*, cf. Gombocz—Melich, *MÉtsz*, I, 538—539, care face următoarea observație: « Pe baza formeii fonetice nu se poate stabili dacă cuvântul unguresc este din românește (< rom. *brânză*, *brândză* « Art krümeliger,

Korna (a. 1364—1410, Csánki, *MH*, I, 239; cf. și în Abaúj-Torna), care poate fi atât din rom. *corn* « Kornelkirschbaum » < c o r n u s, - u m (cf. și n. pers. *Cornea*), cât și din slav. *кѣрънъ* « cârn »; **Kornuthfalva** a. 1427 (Csánki, *MH*, I, 139; cf. și muntele *Kornuta* în Vučkovoje din Maramureșul cehoslovac, la Petrov, *Karpatoruské pomístní názvy z pol. XIX. a z poč XX. st.*, p. 29), care este cu siguranță din rom. *cornut* < lat. *c o r n u t u s*, - a, - u m, intrat dela noi și în limbile vecinilor (cf. alb. *keřute* « gehörntes Schaf », rut. *kornuta* « mit Hörnern », pol. *kurnyty*, *kurnasisty*; mor. *kornuta*, *kurnota*, *kurnuta*; n.-gr. *κροῦτα*, *κοροῦτα* « gehörntes Schaf », la Candrea—Densusianu, *DE*, 62, nr. 397); **Mál** (*Mála*, *Málé*) (*Malah*, *Nagmale*, *Kymal* a. 1423, 1427, etc., azi *Málé*; Csánki, *MH*, I, 141), pentru care cf. rom. *mál*; etc.

Csomatelke sau **Csomaľalva** (*Chamateluke*, *Chamatelke* a. 1341, 1427; *Chamaľalva* a. 1439, azi *Csoma*, Csánki, *MH*, I, 132) prezintă înfățișare fonologică ungurească, dar am arătat că n. pers. *Csoma* se reduce în ultima analiză la rom. *ciumă*.

Pot fi și românești: *Ardó* (*Ordó*, *Ardova*), care are o parte de hotar numită *Vlachovce* (cf. Petrov, *o. c.*, p. 31), *Kokova* (cf. rom. *cocă*), *Luka*, *Moisa*, cet. *Moișă* (cf. n. pers. *Moișă*), *Páskaháza* (cf. n. pers. rom. *Pașca*), etc.

140. Hotarele nordice ale Ungariei nu s'au fixat dela începutul venirii Ungurilor. A trecut mult timp până ce s'au stabilit în forma cum erau înainte de războiul mondial. O parte a aparținut vreme destul de îndelungată Moraviei, cum am avut prilejul să constat în

gesalzener Schafkäse, eines der Hauptnahrungsmittel der rum. Bauern » (Tiktin), ori din limbile slave (ceho-morav și slovac *brynza* « caseus pressus » JUNG M., BARTOŠ, *Dial. slov.-mor.*; slovac *bryndza*, *brinza* ZÁT., *brendza*, *brenza* CZAMBEL, *Reč.*; rut. *brýndža*; pol. *bryndza*, *brędza*, *ibid.*, BERNEKER, *EtWb*, 93; MIKLOSICH, *EtWb*). În timpul din urmă este admis că este un cuvânt românesc; cf. într'un document din a. 1357 scris în limba neolatină din Ragusa, acum dispărută: « scupinas X *brençe* . . . scupinas X de *brença*: caseus Murilaccus, caseus blachescus », MIKLOSICH, *Über d. Wand. d. Rum.*, p. 4; JIREČEK, *Die Rom.*, I, 88; BARTOLI, *Das dalmatische*, II, 266: *brenza* « specie di formaggio pecorino » (altfel WEIGAND, *Jahresb.*, XVI, 220) «. Cele mai vechi atestări din Ragusa se pot vedea și la S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, p. 3.

Este de prisos să mai insist asupra deosebitelor explicații date pentru cuvântul românesc (atestat încă din sec. XVI, cf. *Dict. Acad.*, I, 643—644), a cărui origine este obscură (cf. *Dict. Acad.*, I, c., și mai pe urmă: O. Densusianu, *Grai și sufler*, I, 67—71, unde se dă și bibliografia anterioară; G. Giuglea, *Dacoromania*, III, 573 ș. u.; S. Pușcariu, *Dacoromania*, IV, 1398—99; C. Diclescu, *AAR*, s. II, t. XXIX lit., 560—562, și *Dacoromania*, IV, 450—452, unde deasemenia se dă bibliografia chestiunii și H. Barić, *Archiv za arban. star.*, I, 138 ș. u.; pentru răspândirea cuvântului vezi, afară de lucrările citate, și Wędkiewicz, *Zur Charakteristik der rumänischen Lehnwörter im Westslavischen*, I, c., 289, și B. Martiny, *Wb. der Mitwirtschaft*, Leipzig, 1907, 15). Dar observ că forma cu -o-, cea mai veche în limba ungurească, care se explică ușor din rom. *brânză*, nu este nevoie să fie explicată din formele cu -i- ale celorlalte limbi.

legătură cu cele spuse despre Românii din Nitra ¹⁾. Multe date ne arată apoi că hotarele Poloniei în sec. XI intrau adânc în teritoriul nordic al fostei Ungarii, iar Zipsul îi aparținea din punct de vedere politic celei dintâiu ²⁾.

Anonimul regelui Bela ne spune că, pentru a cucerii Zipsul, a fost trimis «Borsu filius Bunger cum valida manu versus terram Polonorum, qui confinia regni conspiceret et obstaculis confirmaret usque ad montem Turtur, et in loco convenienti castrum construeret causa custodie regni» (c. 18, ed. Fejérpataky, p. 22), iar Hradzsky, *o. c.*, p. 3—4 și 7—8 adaugă că ținutul muntos și păduros al Zipsului a fost locuit la venirea Ungurilor. Locuitorii au putut fi pescari, vânători și păstori de origine slavă, veniți prin văile Dunajec-ului și a Poprad-ului din Polonia, pentru că slavă este și populația de astăzi și numele de ape și munți au origine slavă.

Toponimia ne arată însă că această afirmație a lui Hradzsky are nevoie de o corectură: între pescarii, vânătorii și păstori Zipsului au putut să se găsească și Români încă din cele mai vechi timpuri.

Despre existența Valahilor din Zips (slav. Spišska stolice, ung. Szepes) ne vorbește abia un document din 1426 ³⁾.

Despre Valahii din Zips mai vorbește un document din 1513. Cu Valahi, care se ocupau cu păstoritul și aveau privilegiul «ab antiquo», au fost înlocuiți atunci iobagii din Vikarthy ⁴⁾.

¹⁾ Cf. și cuvintele lui Henric IV în actul de hotărnicie al episcopiei din Praga: «de regione Moravia usque ad fluvium, cui nomen est Wag», ceea ce arată că hotarul nord-vestic era disputat între Moravia și Ungaria (*Századok*, 1877, p. 491).

²⁾ *Századok*, 1886, p. 333; cf. Hradzsky József, *Szepes vármegye a mohácsi vész előtt*, Szepes váralja, 1888, p. 5.

³⁾ «Nos Sigismundus...» dispunem împotriva nobililor din Pelsőcz cu privire la pădurea din Chetnek «ut nullus Nobilis et homo possessionatus dicti regni nostri Hungariae, signanter vero Nobilis in confiniis partium regni nostrorum Scepusiensium existentes Walachos, de partibus extraneis nutriendis animalibus et pecudibus in terra et silva sua tenere et conservare audeat et debeat...» (Fejér, *CD*, 6, p. 793; Kovachich, *Vest. Com.*, *Suppl.*, I, 327, la Ios. Lad. Pfé, *Über die Abstammung der Rumänen*, Leipzig, 1880, p. 149).

⁴⁾ Nos Frater Joannes de Czwla, Providentia Divina Abbas Ecclesiae B. M. V. de Scepus... eiusdem possessionis nostrae Vikarthy nimiam desolationem, et desertationem videntes, eandem possessionem denuo convenientibus aedificiis restaurare, et numero Jobagyonum augmentare, et decorare cupientes Valachos loco Jobagyonum ad ipsam morandi gratia intromisimus, et legitimo sculteto ipsorum Georgium Schan deputavimus, cui etiam unam possessionem, quam ad praesens inhabitabat, scilicet aedificandi molendinum libertatem habere, et per ipsum Successoribus suis universis liberam, et a qualibet solutione terragii, et decimali frugum, bladorum, et porcellorum: salva portione ipsius possessionis Plebanorum exempta, perpetuo, et irrevocabiliter possidendam pariter, et habendam contulimus, et libertatem dedimus tali conditione: ut ipse, sui que Successores universi, ad ipsam possessionem Vikarthy Valachos Jobagiones, undecunque habere poterit, commorandi causa, semper introducere, et colligere valeat, eisdem talem gratiam et libertatem ordinavimus, ut neque magis, neque minus tenere obligentur; solum de armentis, et gregibus caprarum, et ovium pariter suarum, quae pertinent ad Valachos, secundum jura, et servitia more Valachorum commorantium in Vikarthy,

Publicând acest document C. Wagner, *o. c.*, I, p. 429, n. 2, observă: «Valachorum nomine non intelliguntur hic populi Transilvaniae finitimi, sed gregum Pastores, qui Scepusiensibus, Liptoviensibus, etc. Valaszi audiunt».

De aceeași părere este și M. Schwartner, *De scultetiis per Hungariam quondam obviis*, pp. 78—79, care mai știe, în același timp, și de alți Valahi din Zips (din Jakubjan, pădurea Chetnek, etc.), precum și din Gömör¹⁾.

Întemeindu-se pe spusele lui Wagner și Schwartner, și Erneyei, *Oldh vagy valach?*, în *Ethnographia*, XV—1904, pp. 259—260, afirmă că în documentele citate «Walachus» nu înseamnă decât «opilio», «păstor», fără deosebire de neam.

Într'adevăr în sec. XV—XVI, de când sânt cele mai multe din documentele la care se referă scriitorii citați, «Walachi», sânt «non gente, sed vitae genere tales intelligendi». Ei se slavizaseră în mare parte, între cei cu drept valah intraseră și Slovaci și Ruteni, mulți

singulis annis dare, et solvere tenebuntur. Ut igitur nostrae concessionες serias, robur obtineat perpetuae firmitatis, patentes literas eisdem Valachis concessimus, Sigilli nostri munimine roboratas. Datum in Coenobio nostro Schavnyk, Dominica Oculi. Anno Domini MDXIII » (Carolus Wagner, *Analecta Scepusii sacri et profani*, I, Viennae, 1774, pp. 429—430).

¹⁾ Pentru importanța lor documentară, reproduc aici cele spuse de Schwartner: »Erat aliquando tempus, illucque non ita pridem adhuc, quo praesertim Hungariae superioris homines plebei, in montium tergis silisque opacis, rei pecuariae potius quam agrariae, pabuloque pecoris magis quam aruo studebant; parsque maior victus eorum, ad instar veterum Germanorum, lacte et caseo carneque constituit. Opiliones isti *Valachi* nomine improprio appellati (*Valachos pecorarios* art. 12, 1567 nuncupat), a Scultetis ad loca deserta aratro tentanda, sedesque stabiles fingendas inuitati, vocationi saepenumero obsecuti sunt, vitamque numidicam, quam *Sallustius* appellat, linquentes, constituerunt villas, retento quamvis interdum, si locus stabilis iam id suadebat magis, pastoritio vitae genere (*Anal. Scepusii*, I, 429); vnde *Valachiales* dicebantur villae, dicunturque adhuc usque; vt *Valachi* non gente, sed vitae genere tales intelligendi sint (Lucius, in Schwandtneri *SS. rer. Hung.*, tom. III, p. 459. Cf. D'Anville *mittlere Erdbeschreibung*, Nürnberg. 1782. S. 253), quibus villa Iakubian, a Teutonibus et Slavis derelicta, anno 1492, a Dynasta castrı Lublyouiensis data est. Pendebant isti census et ab agro, et ouium quas curabant grege, Rexque Poloniae Sigismundus Augustus, anno 1501. contractum suo corroborans consensu, concessit «insuper Iaczconi *Valacho*, eiusque successoribus *Advocatis*, duas curias in silvis, alias *Kosary*, liberas, in quibus ipse et eius successores, greges pascere». Fuisse autem reuera in oris Hungariae aquilonis obuersis, vitae genus illud otiosum, prae rusticatione ob glebam sterilem operosa, Valachis, vt appellabantur, Ruthenisque diutissime carum, e legibus publicis art. 4, 1563. art. 12, 1567. apparet, idemque singulari etiam ostendam documento, quod mihi originale patuit, (descripsi illud in *Mantissa diplom.*, Nro IX.) opilionum Gömöriensium, qui vastos intra saltus, quibus provinciae Gömör atque Scepus dirimuntur olim palantes, priuilegiis adeo solemnibus, quae hodieque renouari vehementer cupiunt, saeculo superiori ineunte adhuc gauisi sunt; commodeque hoc loco litterarum Sigismundi Regis anni 1426 (Kovachich, *Vest. Com.*, Suppl. I, p. 327) adhuc memini, in quibus Nobiles de Pelsöcz reprehendebantur, ob admissos *Wolachos* et *partibus extraneis* ad siluam Chetnekiorum, «*pro nutriendis animalibus* non obstante edicto regio generali, ne quisquam Nobilium, in primis vero Nobiles in confiniis partium Scepusiensium — in terra et silua sua, illos conseruare audeat» *.

din cei care-și mai păstraseră limba luaseră nume slave, deși alții își păstrară pe cele românești până pe la sfârșitul secolului XVII, cum am văzut vorbind despre Gömör. Dar cei mai vechi dintre ei au fost Valahi, și numai Valahi. Așa ne spune cel puțin toponimia și onomastica, care ni-i arată în regiunea Zipsului mult înainte de sec. XV—XVI.

«Walachi intromissi loco Jobagyonum» în sec. XVI în Zips într'adevăr nu sânt Români din Transilvania, ci Valahi din Zips și din apropierea Zipsului, unde se găseau în număr destul de mare încă din sec. XI.

Și Takács S., *Rajzok a török világból*, II, 315 afirmă că în întreg secolul XVI și XVII pășteau în Zips turme venite din Polonia și din orașele din Ungaria.

Aceste turme ar fi fost aduse de păstori «așa ziși valahi».

Documentul dela 1513 vorbește despre un «scultetus», deci un «cnez» al Valahilor din Viharthy.

Dar s'ar putea ca unul din cei cinci voievozi ai acelor «Olachi Romani, commorantes in partibus Ungariae, Transilvaniae, Ultraplinis et Sirmii», și anume Nicolaus princeps de Remecha, Ladislaus voyvoda de Bivinis, Șanislaus de Sypprach (fără titlu), Aprozya (=«Oprișa»?) voyvoda de Zopus și Nicolaus voyvoda de Auginas, pe care-i pomeneste scrisoarea din 1345 a papei Clemens VI (A. Theiner, *Vetera Monumenta hist. Hungariam sacram illustrantia*, I, 691; Hurmuzaki, *Doc.*, I, 1, pp. 697—698), să fie din Zips, dacă *Zopus* trebuie cetit *Zepus* = «Szepes» (în Zips se găsește și o *Remete*, iar *Sypprach* ar putea cuprinde pe *Zsibra*, tot din Zips, ori pe *Széplak* din Abauj-ul vecin)¹⁾; în cazul acesta pe *Bivinis* l-am putea ceti *Bilinis* și identifica cu *Belényes* «Beinș», «Beiuș»²⁾.

¹⁾ În legătură cu acești voievozi ar trebui să se cerceteze dacă nobilii militari din «Sedes decem lanceatorum» sau «Parvus Comitatus», azi în Zips, ale căror privilegii întărite prin diploma dela 1243 a regelui Bela IV (publicată de J. Bárdosy, *Supplementum analectorum Terrae Scepusiensis, Leutschoviae*, 1802, pp. 34—38; cf. și Hradszky, o. c., pp. 13—14 și 53—55) se ascamănă foarte mult cu ale Valahilor din Árva vecină, nu sânt cumva Români (Hradszky îi socoate cei dintâi Unguri așezați în valea Poprádului și a Hernádului, alături de populația băștinașă de origine slavă, cf. pp. 7—8 și 13—14). Bela IV le asigură «eandem, quam ab antiquo habuerunt libertatem» (după Bárdosy «a Sancto Stephano»), în schimb sânt obligați tot câte patru «unum mittere decenter armatum», «Comes de Scepus nec ipsos, nec eorum Jobagiones possit judicare, nisi in causis furti, monete et decimarum, super causis autem minutis, inter se ortis, diffiniendis, ipsimet sibi iudicem possint eligere quem volent». Între numele satelor, așezate între Poprád și Hernád, se găsesc și: *Chantafalva*, azi *Csontfalu*, *Primócz*, *Pikócz* (cf. despre acestea mai încolo), apoi derivate din nume de persoană ca: *Ábráhmfalva*, *Janócz*, etc. Ladislau IV dă o diplomă la 1282 «iuxta fluvium Hernad prope villam Zaka» (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 143), care pare a fi identică cu rom. *Saca*.

²⁾ Un «Iwan Woywoda de Bulenus, ac Bock de Balk, fratres sui» sunt pomeniți în a. 1363 la Fejér, o. c., IX, 3, p. 365; cf. și Hurmuzaki, *Doc.*, I, 2, p. 75 (în I, 1, p. 304, cu data greșită 1263). În 1490 este vorba de «Petrus vajda ac universi kenezii

Îmi permit această identificare cu toată rezerva și reproduc în același timp, pentru control, pe cea a lui I. Bogdan, *Originea voevodatului la Români*, AAR, s. II, t. XXIV ist., p. 197:

»E aproape cu neputință să identificăm aceste nume cu localitățile corespunzătoare de astăzi; ele sunt așa de corupte, încât toate încercările de identificare cu localități vechi sau actuale vor rămâne simple presupuneri: «princeps de Remecha» poate fi un voyvoda de Remete, posesiune în care cu doi ani mai înainte, la 1343, se pomeneste un chinez Bracan, care răpește stăpânului său 94 de porci: Remete eră în Banat, în comitatul Carașului ¹⁾; Ladislau poate fi un voevod din Bevini, sat ce se pomeneste în Transilvania pe la 1332 ²⁾; sub Sypprach se poate ascunde unul din numeroasele sate cu numele Siplac în Transilvania și Ungaria; Aprozya din Zopus pare a fi identic cu Aprusa chinezul din Sarasău (Zorwazou) în Maramurăș, pomenit în același an ca fiu al voevodului Erdeu ³⁾; sub Zopus s'ar putea ascunde Sebus din Maramurăș; nu pot ști ce sat eră Auginas ⁴⁾«.

141. Presupunerea privitoare la voevodul din Zopus = «Zepus» mi-o întemeiez pe vechimea care ne-o arată toponimia pentru Români din acest comitat ⁵⁾.

Mai întâiu avem două așa zise **Batizfalva**: a) *Batizfalva* a. 1279, Hradzsky, o. c., 24; a. 1319—1412 și 1417; b) *Villa Botyz, Bothyzfolua* a. 1412, 1413 (Csánki, *MH*, I, 255; azi *Batizfalu*, germ. *Botiszdorf, Botzdorf*, slovac. *Batizovce, Batizovec*).

În 1383 se pomeneste un oarecare Menardus, filius «Johannis Sculteto de Villa Batizü de Comitatu Scepus» (Wagner, o. c., I, 415).

Explicarea acestor nume trebuie să fie aceeași cu a celorlalte de acest fel:

1. *Batiza*, rom. *Botiza*, din Maramureș: *Batyzhaza, Bathyza, Bathyz* a. 1411, *Bathyzfalva* a. 1480 (Csánki, *MH*, I, 446).

2. *Batiz, Batizfalva*, rom., *Botiza*, din Hunedoara (*Bachychfalua* a. 1387; *Batyzfolua* a. 1387; *Batyz*, a. 1404; *Bathiz, Bathyz* a. 1444,

et jurati de pertinentiis eiusdem *Belenes*» (Hurmuzaki, *Doc.*, I, 2, p. 469; cf. *Transilvania*, 1872, p. 200).

¹⁾ Hurm., I, 1, p. 687; cf. doc. din 1344, *ibid.*, și cel din 1503, Hurm., II, 1, p. 510. Localități cu asemenea numire se găsesc și în alte părți ale Ungariei, d. p. în Maramurăș.

²⁾ N. Densusianu, *Revoluțiunea lui Horia*, București, 1884, p. 44.

³⁾ I. Mihályi, *Diplome maramureșene din sec. XIV și XV*, Maramureș-Siget, 1900, p. 20.

⁴⁾ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, II, p. 74, identifică pe Zopus cu satul Țapu din comitatul Târnavei, iar pe Bivinis și Auginas le pune în Bulgaria. Bunea, *Incercare de istoria Românilor până la 1382*, p. 162, cetește «Anginas». Pentru *Sypprach* = *Széplak* cf. și Gruia, în *Revista Teologică*, II, p. 251, n. 6.

⁵⁾ Afirmația că «Die Namen der Berge und Felder sind theils deutschen, theils slavischen Ursprungs . . .» (cf. Petrov, *Sborník Fr. Pestyho etc.*, p. 118) nu schimbă deloc cele expuse mai jos.

în 1264 pădurea pustie « *Chetana* » sau « *Chetene* alias Howerfelde » dintre apele « *Poprath et Conotopa* », iar el și frații săi au cedat-o în 1279 Sașilor pentru colonizare ¹⁾.

Forma cea mai veche, *Botez*, ne indică clar originea cuvântului, chiar și dacă el se întâlnește într-o regiune care astăzi nu mai este românească. Este vorba de substantivul postverbal rom. *botez* « *Taufe* » < *boteză* (mezl. *băteză*, i.-rom. *boteză*, arom. *pătitzà*, al cărui început este influențat de cuv. alb. *pakezoñ*, sau i s'a asimilat *b-* lui *-t-* următor < * *băteză*, iar acesta din *b a p t i z a r e*; (cf. și it. *batteggiare*, sic. *vattiare*, v.-berg. *bateza*, sard. g., cors. *battidzà*, eng. *batadzer*, v.-fr. *batoyer*), care se întrebuițează și astăzi foarte des ca nume de familie la Români, fiind dat după sărbătoarea *Botezul Domnului* = « *Bobotează* », ca și *Crăciun* după *Crăciun*; *Floarea*, *Florea*, *Florian* și *Florin* după *Florii*; *Pascu*, *Pașcu*, *Pasca*, *Pascal* din slav. (= lat. *Paschales*) după *Paști*, etc.

Botez nu este numai o « grafie », cum socoate Gombocz—Melich, l. c., ci a fost rostirea originală, care, având *-e-* închis, a dat ungurește mai întâiu *Botiz* (cf. și *cățel* > *Kacil*, *Cocil*, etc.), apoi *Batiz*. Germanul *Botzdorf* s'a născut în mod normal din *Botizdorf* prin sincoparea vocalei.

Formele românești *Botiza*, *Botiz* sânt reprimiri din ungurește ²⁾.

142. Românii au dat și numele satului *Kattuny* (*Katuñ*, *Katune*) din Zips (Szepes), atestat mai întâiu la 1282 (Hradszky, o. c., 23), apoi în 1294 în forma *Kattun* (Fejér, CD, VI, 1, 340) și *Kathun* la 1345 (Wagner, o. c., I, 318 și Csánki, MH, I, 260).

Este vorba de rom. *cătun*, despre a cărui origine am vorbit în legătură cu *Katun*, *Katunari* din Modruš-Fiume.

Katun « *praedium prope ad insulam regis* », insula « de Tychon » (com. Zala), atestat la 1210 (Wenzel, CDA, I, 105) ne arată calea apucată de cuvântul românesc până să ajungă în Zips (Szepes) și chiar în Maramureșul ceho-slovac (cf. *Katunské putě*, în Krajníkovo,

¹⁾ Cf. Bárdosy, o. c., 134—142; M. Schwartner, *De scultetiis per Hungariam quondam obviis*, pp. 62—63; Hradszky, o. c., p. 21. Acestui comes *Botyz* regele Bela IV îi dăduse privilegiul, ca, de câte ori ar avea nevoie el și frații lui, « *n o n i n p r a e s e n t i a C o m i t i s d e S c e p u s*, sed in praesentia Regiae Maiestatis, more aliorum Nobilium conueniat, iuris ordine obseruato », iar țărani adunați pentru pustiirea pădurii Chetene să fie scutiți « *a i u d i c i o* et iurisdictione Comitiss de Scepes pro tempore constituti » (cf. Bárdosy, o. c., 95, și Schwartner, o. c., 62—63). Întrebuițând acest privilegiu comitele *Botyz* (Mariássy) a instituit acolo în a. 1279 șoltuzi sau cneji, dându-le dreptul să judece « *exceptis causis maioribus; videlicet homicidia, latrocinia, et his similes ipsi iudicabunt*, Comite B. et fratribus suis praesentibus, sine homine ipsorum ad hoc destinato » (cf. Bárdosy, o. c., p. 134 ș. u., și Schwartner, p. 63).

Se pare că avem a face și în acest caz, ca și în altele, cu « *ius valachicum* ».

²⁾ Numeroase date pentru familia *Batiz* = « *Botez* » de *Botiza* din Hunedoara se găsesc, începând cu a. 1446, la Csánki, MH, V, 162. Tot acolo, V, 910, pentru cea din *Păucea* și *Sânger*, începând cu anii 1430, respectiv 1440.

la Petrov, *Karpatoruské pomístní názvy z pol. XIX. a z poč. st.*, p. 14) ¹⁾.

Întocmai ca și ung. *rós* «rot», *róska* «rötlich» (cf. Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXIII, 488) și rut. *roša* «rotbraune Ziege», *Rosk-falva*, atestat mai întâiu în a. 1277 (Hradszky, o. c., 23), apoi în 1424 (Csánki, *MH*, I, 266), azi *Roskócz*, *Roschkowitz*, *Roškovec* (Lipszky, *Rep.*, II, 563, 564; cf. *Roskócz*, *Roškovec* și în Zemplén) nu poate fi despărțit de rom. *roș*, -ă «rot» (> *roșcă*, *roșcat*) < *r ō s e u s*, -a, -um «rosenfarbig» (cf. abruz. *roșe*).

Rugus «silva» a. 1225 (Fejér, *CD*, III, 2, p. 67), «locus» a. 1412 (id., ib., X, 5, p. 259) pare a fi o latinizare a românescului *rug* «Dornstrauch», «Dornbusch» < *r ū b u s*, -u m «Brombeerstrauch» (cf. it. *rogo*) ²⁾.

Dintre celelalte nume de localități au înfățișare românească: *Ordzovány*, *Ordzovány* sau *Ragyócz* (a. 1348 Hradszky, o. c., 23; Lipszky, *Rep.*, I, 480), pentru care cf. rom. *ordz*, *orz* [arom., megl. *ordzu*] «Gerste» < *h ō r d e u m* > it. *orzo*, etc. ³⁾.

Pot fi și românești nume ca: *Bosafalva* (a. 1350, etc., Csánki, *MH*, I, 256); *Bótfalva* (*Bothfalwa* a. 1405, etc., Csánki, *MH*, I, 256); *Csantafalva* (*Chanta villa* a. 1318, *Chantafalwa* a. 1418, 1435, *Santhafalua* a. 1439, azi *Csontfalva*, Csánki, *MH*, I, 256; cf. rom. *Ciontea*); *Jánkfalva* = *Kloszdorf* = *Hanzovecz* (a. 1480, Csánki, *MH*, I, 259); *Stoyánfalva* (*Stojanfölda* a. 1292, Hradszky, o. c., 25; *Stoyanfalua* a. 1340, 1383, 1412; *terra Stoyanfælde* a. 1411, Csánki, *MH*, I, 267); *Vojkfalva* (*Woykfalva* a. 1301—1367, 1494, Csánki, *MH*, I, 269; azi *Vojkócz*, *Vojkensdorf*, *Vojkovce*, Lipszky, *Rep.*, II, 742), etc.

¹⁾ Mai avem: *Kotun* = *Cătun* «Gebirgsdorf, Gasse der rum. Vorstadt in Kronstadt» (= «Brașov») (S. Moldovan, *Ardealul*, I, Ținuturile de pe Olt, ed. II, p. 74 și I. Brenndörfer, *Román (oldh) elemek az erdélyi szász nyelvben* p. 69); *Cătunul-Bisericeii*, *Cătunul-Boului*, *Cătunul-din-deal* în Argeș; *Cătuna*, *Cătunul*, *Fața-Cătunului* în Buzău; *Cătunele*, *Cătunele-de-jos* în Mehedinți; *Cătunul-din-sus* în Olt; *Cătunul*, *Cătunul-Moara*, *Cătuneanul* în Prahova; *Cătunele* în Roman; *Cătunașe* în Tecuciu; *Cătunele-dela-Fântânele*, *Cătunele-dela-Viișoara* în Teleorman; *Cătuneanca*, *Cătuneni* în Vlașca (Marele Dicț. Geogr. al Rom., II, 303—305), la care se pot adăuga *Cotunul-de-jos* în Putna, *Cotunul-din-vale* în Vlașca (Frunzescu, *Dicț. top. și statistic al Rom.*, 142).

²⁾ Totuși cf. și rus. *rugŭ*, *ruga* «alt», «zerrissen», «hässlich», srb. *rug*, *ruga*, idem. În a. 1288 fiica regelui Bela IV și văduva lui Boleslav, Kunigunda, dăruiește teritoriul dintre Gnezda și Podolin, ca să fie lăzuit de pădurea de pe el și să se ridice sate nouă. Aici s'au întemeiat cele două (Alsó- și Felső-) *Ruzshach* (Wagner, o. c., I, 195—196 și Hradszky, o. c., 21), care ar putea avea în partea întâia pluralul *rugŭ* al lui *rug*.

³⁾ Cunosce numele de fam. rom. *Orz*. Cf. și *Ordza* de Konyhai a. 1638, la I. cav. de Pușcariu, *Date istorice priv. la fam. nob. rom.*, I, 79 și II, 280, precum și *Orzistye* în Timiș, la Pesty, *Magyarorsz. helyn.*, I, 239.

Deși se aseamănă cu unele cuvinte românești (cf. rom. *palma* și n. pers. *Palina*, dim. *Palmola*, *Palmota*, *Palmisca*, *Palmița*, *Palmucia*, srb. *Paoma*, la Jireček, *Die Romanen*, II, 49; rom. *prim*, *primdvard*, *vdr primar*, *cale primară* și n. pers. *Primus*

În partea nordică a Zipsului avem muntele Magura, după care s'a numit și plasa în care se găsește acesta. Din *Magura* face parte și Palenica = « poienita », care (din pricina lui -e-) are înfățișare fonologică românească (cf. și satul *Polyanócz* a 1409 la Hradsky, o. c., 23).

Dintre numele privitoare la părțile de hotar sânt românești ori arată traiul în Zips al unei populații cu organizație românească: *Sihla*; *Vatral'ova*, *Vatralivske* (cf. rom. *vătraiu* « Schürhacken » < *vătral'* > *vătrariu*; srb., slovac, rut. *vatralj*, bulg. *vatral*)¹⁾; *Barbušanka*; *Šol-tisska*; *Vajdovka*, toate în Jar'abina; *Romanjanka* în Litmanova, etc.²⁾.

143. Și acum, fiindcă a venit vorba de munții și părțile de hotar cu nume românesc ai Zipsului, să încercăm să lămurim și pe *Turtur*, cea mai veche numire de acest fel atestată în această regiune.

Datele privitoare la acest nume sânt următoarele: « Borsu. . . qui confinia regni conspicerat et obstaculis confirmaret usque ad montem *Turtur* » (Anonymus, c. 18, ed. Fejérpataky, p. 22); « factis metis per montes *Turtur* » (id. ib.); « Et eodem modo ex parte Polonorum usque ad montem *Turtur* » (Anonymus, c. 57, ed. Fejérpataky, p. 10); « ad montem *Turtur* » a. 1269—1610 (*Cod. dipl. p. Hung.*, VI, 558; *A m. honfogl. kútfoi*, 416; acest nume este redat greșit, în forma *Tatur*, la Fejér, CD, IV, 3, p. 516; greșală care, de altfel, se găsește și în unele ediții ale Anonimului)³⁾; « abinde tendit versus montes *Turthul*. . . venit super unum Berch » a. 1273—1298 (Arh. Muz. Naț. ung., Melich, *Magyar Nyelv*, VIII, 338); « inde uertitur uersus orientem ad alpes *tortol* et vadit ad montem vbi exit fluuius Poprad » a. 1318 (copie după un document din 1267, id., ib.).

Ca și J. Rozwadowski, *O nazwach geograficznych Podhala*, în *Pamiętnik towarzystwa tatrzańskiego*, Rok 1914, Kraków, 1914, pp. 3-5, și Melich, *Magyar Nyelv*, VIII, 336—343, și *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 329—330, 365, 379, identifică acest *Turtur* cu numele muntelui *Tatra*, nașterea căruia o explică astfel:

« E sigur că *Turtur* din sec. XII s'a dezvoltat dintr'un ung. **Turtr*- < **Turtri* ~ **Turtri* din sec. X, XI. Acest ung. **Turtri* ~ **Turtri* din

la Jireček, *Die Romanen*, II, 53; *Prim* la Germani adeseori; *pic*, *picur* și n. pers. și top. *Picul* în Dolj), probabil sânt de origine germană: *Palmsdorf*, *Palmesdorf* = *Pdł-mafalu* = *Palmarum villa* a. 1298, *Baltmanni villa* a. 1307, *Bálmár*, *Balmer* a. 1412 < germ. *Baldamar*, *Paldamar* (Lumtzer—Melich, o. c., 31); *Primfalva*, *Prymfalva* a. 1280., *villa Primi* a. 1312, *Prymfalva*, *Primsdorf*, *Preymandorff* = *Preymendorf*, *Primócz*, *Primovcze* < germ. *Brehm*, *Briehm*, *Preim*, *Priem* (Lumtzer—Melich, o. c., 36); *Piksdorf*, *Pickensdorf*, *Pikfalva*, *Puekfalwa*, *Pitkfalua*, *Pikócz*, *Pickowcze*, etc. < germ. *Bieck*, *Pick* (Lumtzer—Melich, o. c., p. 36).

¹⁾ Pentru *vatrá* (alb. *vatre*, srb., č.-slov. etc. *vatra*, pol. *watra*), cf. Philippide, *Originea Românilor*, II, 741: < m.-gr. (n.-gr.) *βάθρον* « Grundlage, Grund, Basis » (după Miklosich, *EWS*, 376; Pedersen, *Z. f. vgl. Spr.* XXXVII, 311; Wędkiewicz, *Zur Char.*, I, c., 278—280).

²⁾ Cf. Petrov, *Karpatoruské pomístní názvy*, etc., pp. 93—96; vezi și p. 346, n. 1.

³⁾ Din aceste cetiri greșite s'a născut credința că *Tátra* a fost numită ungurește mai întâiu *Tatur* sau *Tdtor*-, *Tdturhegy*.

sec. X, XI iarăși s'a dezvoltat regulat dintr'un slav, după mine slovac **Třtry* ~ **Třtri* din sec. X, XI. . .

Vechiul slovac **Třtry* cu timpul s'a pierdut din limba slovacă, cum a dispărut și ungurescul *Turtur* > *Turtul* etc., întrebuințat în cursul a cinci veacuri» (*Magyar Nyelv*, VIII, 341).

Cum vedem, numai asteriscuri, deci numai presupuneri, nimic sigur.

O. Asbóth, *Nyelvtudomány*, IV, 3—1913, pp. 200—206, admite în fond gruparea formelor slave din care explică Melich ungurescul *Táttra*, dar în privința identificării lui cu *Turtur* > *Turtul* face unele rezerve.

Mai întâiu forma *Turtul* este inexistentă, e numai presupusă. Apoi, cum a arătat, și Horger, această formă ar fi dat ungurește mai curând *Törtöl* decât *Tartal*¹⁾, iar *Turtur* mai curând *Törtör* decât *Tartar*.

În sfârșit, fără a stabili vreo legătură cu slav. **Třtry* > pol. **Tartry*, prin disim. > slov. *Tatry* > ung. *Táttra*, relevă un nume asemănător în Jugoslavia, anume *Trtra planina* de lângă Mostar. Eu mai pot adăuga, după harta militară austriacă, un *Turtra* p. în Ung.

Însuși Melich este nevoit să recunoască mai departe că «în secolul XVI, XVII, XVIII *Tatra* a fost numită ungurește *Késmárk*, *Késmárki havas(ok)*, *Beszékéi hegyek*, *Karpat(us)*» și că «numele *Táttra* de astăzi s'a născut în jumătatea a doua a secolului XVIII dintr'un *Tatra* latinizat. Această latinizare s'a întâmplat din actualul slovac *Tatri(i)*; numele slovac este de origine polonă și plurale tantum feminini generis. Latinescul *Tatra* l-a alcătuit probabil Bél Mátyás pe la mijlocul secolului XVIII (*Magyar Nyelv*, VIII, 343; cf. și Asbóth, l. c., p. 198)²⁾.

Într'adevăr, dacă cetim cu grijă documentele, vedem că nu poate fi vorba de vârful *Tatra*, care este mai spre Sud, ci de un munte mai mic, care a servit ca hotar între comitatul Zipsului și Galiția, spre Nord dela *Magura* și nu departe de râul *Poprád*³⁾. De aceea sânt cu

¹⁾ Cf. cum. *Turtul*, *Turtel* (< turc. *törtöl* «spin», «ghimpe») > n. pers. ung. *Törtel*, *Tertel* (Gombocz, *Magyar Nyelv*, XI—1915, p. 251).

²⁾ Observ în acest loc că originea *Tatrei* nu poate fi lămurită decât în legătură cu cea a *Matrei* și a *Fatrei*, pe care etimologia populară le-a pus în legătură cu «*Vatter*, *Mutter*, *Tochter*» (cf. Sándor I., *Sokféle*, VIII, 226; Bél M., *Notitia*, II, 517; Melich, *Magyar Nyelv*, VIII, 337). Dintre ele *Matra* este formă veche, atestată și la Anonymus (c. 32, ed. Fejérfataky, p. 30: «a Thyscia usque ad siluam *Matra*»; cf. și Melich, *Magyar Nyelv*, VII, 337). Forma cea mai veche a *Fatrei* este «*der Vatter*» (începând din sec. XVI, vezi Melich, *Magyar Nyelv*, VII, 343; cf. și XVII, 49, 220). Nu știu cum dovedește originea românească a *Tatrei* răposatul învățat polon K. Totkański, la care trimite Th. Holban, *Arhiva*, XXXVII—1930, p. 240, fără a ne indica locul.

³⁾ Pe acesta (împreună cu satul *Poprád* a. 1256, 1287 = «*Deutschendorf*»; mai pot adăuga: *Popradno* în Trencsén, Lipszky, *Rep.*, I, 254; *Paprád* în Bucovina, Lipszky *Rep.*, I, 495; *Papráthna* a. 1436, *Paprád* a. 1439, pârâul *Propodna* în Severin, Pesty, *A szörényi bánág és Szörény várm. tört.*, II, 435—436) Melich, *A honfog-*

totul de acord cu D. Pais, care în *Magyar Anonymus*, 114, constată: « Munții *Turtur* ai Anonimului cu greu se pot raporta la actualul *Magas-Tátra*, întocmai cum *Zilva Zepus* (Pădurea Zipsului) din cartea lui a trebuit să înceapă cu mult mai jos de *Magas-Tátra*, în regiunea Szepsi și Kassa ».

Răspunsul lui Melich la această observare (*A honfoglaláskori Magyarországnak*, 330, n. 27) încearcă să deplaseze chestiunea, atribuindu-i lui Pais afirmații pe care nu le-a făcut cu privire la *Turtur*, ci numai la *Zilva Zepus* (Pădurea Zipsului), pe care o așează înspre Gömör, Osztrovsk-Veport și Alacsony-Tátra.

Am văzut că *Turz* din apropierea Zoborului Nitrei (a. 1183, Wenzel, *CDA*, XI, 47) este identic cu rom. **turz* = *sturz* < **turdeus* sau mai bine, dintr'un singular reconstruit din pluralul **turzi*, *sturzi* < *turdi* al lui *turdus*. Tot așa și *Turze* și *Strzulki* din distr. Sambor și Alt-Sandez ale Galiției, din nemijlocită apropiere de Zips.

De aceeași natură este și numirea *Turtur* care se află aproape de *Măgura* de origine românească ¹⁾.

Este vorba de masculinul *turtur* al femininului d.-rom, arom., megl. *turtură* «Turteltaube» (cf. it. *tortora*, fr. *tourtre*, cat. *tortra*) < **turtura*, -a m, ori dintr'o formă disimilată **turtula*, -a m (subt influența sufixului -*ula*; cf. sp. *tortola*), fie că acel *turtur* este un nominativ reconstruit din pluralul *turturi* al lui **turture* < *turtur*, -e m (cf. it. *tortore*, prov. *tortre*), fie că este din forma disimilată; **turtulus*, -u m subt influența sufixului -*ulus* (cf. sp. *tortolo*, alb. *turtul*) ²⁾.

Existența lui *turtur* în limba noastră, ca pendant al lui *turtură*, o dovedesc și formele *turturoiu* și *turturel* alături de *turturea*, *turturică*, *turturelușă*, *turtureluță* ³⁾.

laldskori Magyarországnak, 327—328, îl explică din ung. *paprd* < *páprdd* (var. *papragy*, *páprágy*), «Farrenkraut», iar acesta din slav. *papratъ* = *paprotъ* «Farrenkraut». Alții (P. Hunfalvy, *Egyet. Phil. Köz.*, IV, 591, și Ortway, *Magyarorsz. r. vizs.*, II, 120—121, care dă formele *Poprad*, *Poprat*, *Popprad*, *Pobrath*, *Popart*, *Popra*, *Propra*, *Pobrad*, începând cu a. 1209) l-au derivat direct din cuvântul slav (cf. nume slave la Miklosich, *Die slav. Ortsn. aus Appell.*, II, p. 220, nr. 482). So-bolevskij, *Arch. f. slav. Phil.*, XXXII, 311, crede că nu este nume slav, dar este un compus, în care partea finală este identică cu *-porod* din *Sně-porod*, afluentul Dnistrului. J. Rozwadowski, *o. c.*, pp. 3—4, se opune unei derivări din limba germană, pentru că *Popradno gorno* se găsește și în Bosnia. Dar poate fi vorba și de numele de persoană: *Popъ-Radъ*; cf. rom. *Poparadu* < *Popa Radu*, *Popandron* < *Pop Andron*, *Popluca* < *Pop Luca*, *Popivan* < *Pop Ivan*, *Popdan* < *Pop Dan*, etc. În special relev pe *Popivan*, care este și nume de munte în Maramureș. Această explicare corespunde mai bine din punct de vedere fonologic decât cea dată de Melich.

¹⁾ În jur de *Zakopane* din apropiere avem nume topice ca: *Gronkov*, *Palenica*, *Palenica w Capowskim lesie*, *Murzasichle* care, în partea din urmă (cf. și *Mur*) poate fi românesc, *Grapa*, *Kiczora*, *Blahowka*, *Woloszyn* și *Wlosienica*, iar spre Nord de *Palenica* și *Magura*, pe *Čerbulka* și *Turbacz*.

²⁾ Vezi S. Pușcariu, *EtWb*, 166, Nr. 1779; Tiktin, *DRG*, 1667—68.

³⁾ Pentru analogia numirii citez ung. *Gerlicze*, slov. *Grlice* din com. Gömör (Lipszky, *Rep.*, I, 199): < ung. *gerlicze*, iar acesta din v.-bg. *grъlica* «Turteltaube».

Ș'apoi se știe că foarte multe numiri de munți sânt date după animalele care se găsesc pe aceștia, adeseori după paseri, ori după posesori cu nume de paseri, cf.: *Cocoșul*, *Cocorul*, *Falcău*, *Fluturica*, *Găina*, *Sturz* în Bucovina ¹⁾; *Stârci*, în Maramureș ²⁾; *Golomba* < ung. *galamb* «porumb», *Răcza* (acesta se găsește și la granița dintre Transilvania și Galiția), *Vulturul*, *Keruly* < ung. *karoly* «corui», *Harecz*, în Secuime ³⁾; iar în alte părți ale Carpaților: *Ciahlăul* < *ciahlău* = *cialhău* < ung. *csahló* «un fel de vultur» ⁴⁾, *Rarău* < ung. *răró* «un fel de șoim» ⁵⁾ sau din slav. *rarah*, din care este și cuvântul unguresc, etc.

Un sat *Turturești* avem în Neamțu (cf. *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, V, 669). Numele de familie *Turtureanu* este cunoscut la Români din Ardeal, *Turturică* în Ialomița, etc.

Toate acestea sânt destule argumente pentru originea românească a lui *Turtur* din Zips.

Turtur poate fi așa dar un cuvânt păstrat de Anonymus dela Români nordici. El a dispărut după 5 veacuri de întrebuințare deodată cu Români din Zips care l-au avut în graiul lor ⁶⁾.

144. Aceste dovezi sânt potrivite și ca să putem vedea Români slavizați într-o mare parte din *goral*-ii = «muntenii» dintre *Măgura* Zipsului, a Arvei și din Podhale, unde curge valea *Dunajec*-ului, care în general sânt considerați de Ruteni slovaciizați ⁷⁾.

Aici, ne spune distinsul nostru coleg Al. Borza, «la Zacopane și în împrejurimile sale pitorești au trăit o săptămână întreagă în mijlocul *goralilor*, a acestor munteni, cari sunt, fără îndoială, Români de-ai noștri înstrăinați. Instinctiv am simțit aceasta, când le-am văzut figura, portul, obiceiurile, casa, biserica. Nu odată m'am trezit, că

¹⁾ Cf. *Dicț. Geogr. al Bucovinei*; arom. *Sturdza*, Weigand, XXI.—XXVI. *Jb.*, 176.

²⁾ Cf. T. Papahagi, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, 1925, p. 208.

³⁾ Cf. S. Opreanu, o. c., pp. 153—189.

⁴⁾ Cf. S. Pușcariu, *Dacoromania*, III, 673—675; G. Czirbusz, în *Erdély*, a. XVII—1908, Nr. 1—2, p. 140, îl derivă din slav. *čahľuj* «pleșuv», care însă, din punct de vedere fonologic, nu ne-ar fi dat *ciahlău*.

⁵⁾ Tiktin, *DRG*, 1299.

⁶⁾ Observ aici că numele ducelui cuman *Turtul* dela 1238 (cf. I. cav. de Pușcariu, *Date istorice privitoare la fam. nob. rom.*, II, 202 și 386) poate fi și el identic cu rom. *turtur*, cum am arătat și în legătură cu numele Cumanului *Oltuk* și a lui *Vltuk*, *Uutuk* din *Reg. de Vărăd*.

⁷⁾ Asupra acestora cf. Stanislav Eljasz-Radziłowski, *Pogląd na Tatry* (Krakow, 1900); M. Gumpłowicz, *Polacy na Węgrzech*, rev. Lud. VII; Ștefan Mi ik, *Spišski Poliaci*, Turócszentmárton, 1903; S. Czambel, *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*, V Turčianskom Sv. Martine, 1906; același, *Slováci a ich reč*, V Budapești, 1903; Herm. Ign. Bidermann, *Die ungarischen Ruthenen, ihr Wohngebiet, ihr Erwerb und ihre Geschichte*, I, Innsbruck, 1862, II, 1867; Adolf Pechány, *A magyarországi dtók*, Budapest, 1913; Th. Holban, *Români pe teritoriul polonez până'n sec. XVI*, în *Arhiva*, XXXVII—1930, pp. 238—243 (cf. și *Infl. rom. în l. polonă*, ib., XXXVIII—1931, nr. 2—4, pp. 261—277); L. Malinowski, *Rosprawy* al Ac. din Cracovia, XVII—1893; etc. Nu sânt de acord cu colegul Borza care vede în *Gorali* Daci slavizați (*Transilvania*, LX—1929, p. 16).

agrăiam românește pe goralul-călăuză și rămâneam foarte surprins, când primiam un răspuns într'o limbă neînțeleasă de mine ¹⁾.

Avem și un document istoric care dovedește că în ținutul locuit de Gorali s'au găsit odinioară Români.

Se știe că Boleslav, ducele Cracoviei și al Sandomirului, a dăruit în 1257 soției sale Cunigunda, fiica regelui Bela IV, ca recompensă pentru banii ei de zestre «Terram Sandecensem pure et integre... et in perpetuum possidendam cum pleno Dominio Thelonei et omnibus attinentiis, pertinentibus ad eandem, sylvis, usque ad metas Hungariae se se extendentibus, fluviiis, piscaturis, piscinis, tabernis, molendinis, pratis, pascuis... ²⁾».

Această «Terra Sandecensis», care se găsește în unghiul format de Dunajec și Poprad are pe la 1400 și populație românească, cum apare din legenda Sfintei Cunigunde: «*Valachorum seu Volsorum natio, raptu vivere asueta, in pecore pascendo et ove nutriendo occupata, agmine facto ex Alpibus, quae Hungariam a Poloniae Regno disternant, in quibus suas exercent pasturas, tenentque cubilia, frequenter in oppidum Antiquae Sandecz hostiliter nocte, quo pavidior foret eorum irruptio, insiliebant, et in oppidanos praedas, caedesque et spolia, ceteraque nefanda committebant*» ³⁾.

Deoarece Dunajec-ul se varsă în Vistula, s'ar putea ca ucigașii lui Rōthfōs din sec. XI și ai lui Andronicus din sec. XII să fi fost Români din această parte.

Aceasta cu atât mai mult că avem și dovezi topice pentru existența lor aici în sec. XI—XIII. Th. Holban, *Arhiva, XXXVII*, p. 241, etc. relevă un sat *Holosice* a. 1153 din Podhale, care în a. 1210 are forma doc. *Choloszino*. Numele satului *Klag* din povietul Bohe'sk, atestat în a. 1242, ne reamintește apelativul *kl'ag* sau *klag* din rom. *cl'ag*—*chiag*; *Vatrov* din a. 1405 nu poate fi despărțit de rom. *vatră*, etc.

La acestea se pot adăuga o serie de alte numiri, atestate mai târziu, ca *Turbacz*, *Rotunda*, *Groń*, *Groniek*, *Minčel* sau *Menčel*, *Magura*, *Kotul*, *Zasihle*, *Kuśma*, etc. ⁴⁾, precum și nume de persoană cu înfățișare evident românească, ca: *Wakul*, *Ūrsul*, *Mikul* (s. XIII), *Thatul*, *Turkul*, *Kotul*, *Stančul*, *Samotul*, derivatele în *-el*, *-or* și *-escu*:

¹⁾ *Transilvania*, LX—1929, p. 10 ș. u. Și Sawicki, *o. c.*, p. 83, constată asemănări antropologice între Gorali și Valahii din Moravia, precum și că au casele la fel cu aceștia.

²⁾ J. Bărdossy, *Supplementum analectorum Terrae Scepusiensis*, Leutschoviae, 1802, pp. 86—90.

³⁾ Długosz, *Hist. Pol.*, ed. Przez., I, 320; cf. I. Nistor, *Românii și Rutanii în Bucovina*, București, 1915, p. 20, și *Emigrările de peste munți*, în *AAR*, s. II, t. XXXVII ist., p. 820.

⁴⁾ *Lapsze*, dacă este identic cu *Lupșa*, poate fi, și el, românesc, cum crede Th. Holban, *l. c.*, p. 241. Dar *Skotniki*, cum arată și *skotnicza* «grex» este mai curând din slav. *skotъ* «pecus» decât din *scoate* «a scoate la pășune». Nu par a fi sigur românești, cum crede Holban, nici: *Trabki* a. 1303 (cf. pol. *trębacz*), *Lopuszna* < rut. *лоручъ* «Klette», *Dzial*, etc.

Cristel, Cristanel, Koszel, Petrel, Stancel Nieszczyor; Miesescu a. 1476, *Teresku* a. 1470, 1476, n. top. *Lucescu* a. 1280, etc. (vezi și p. 408), și aproape toate elementele de limbă românească păstrate la Valahii moravi, iar alături de *valaș(s)ka* «Hacke» din alte părți, și *cholosznie, cholosznik*, mai târziu *wolosznie* «pantaloni de lână», propriu «pantaloni valahi». Dintre elementele românești unele au particularități caracteristice pentru limba noastră veche: *ń, l'* și *kl'* păstrat (*strzygoń, gruhn, wetul'a* «vătuie», *kl'ag*), labialele nepalatalizate (*frembija, frombija*), *dz* în loc de *z* (*budza* s. XII și XIII, *bryndza* s. XV, *dzer*, etc.)¹⁾.

145. Într'un articol cu titlul *Torna-vármegye régi oláh telepei*, publicat în *Ethnographia*, XIV—1903, pp. 361—365, Paul Thót-Szabó²⁾ a arătat că între anii 1437—1510 căpitaniii cetății Torna și prepozitii din Jászó au colonizat «o samă de Valahi» pe posesiunile lor. Și anume în a. 1437 le-au fost pustiite posesiunile din hotarele satelor Szvgo, (= «Sugó»), Nehotatelke, Debreghe (= «Debröd»), Somogy (= «Somod»), iar cu acest prilej «occupando... eadem familia [Sáfár] per ipsorum populos, nec non quorundam Walachorum per ipsos castellanos illuc adductorum oves ac alia animalia depasci et conculcari, ... silvas quoque sine intermissione succidi et devastari fecissent» (Arch. dom. Jászó, fasc. X, 162).

Acest caz se repetă de mai multe ori. În același an: «feneta per suos proprios populos ac quorundam Valachorum per ipsum Ladislaum castellanum illac adductorum per oves et alia animalia depasci... fecisset» (Arch. dom. Jászó, fasc. X, 170).

În anul următor sânt pomeniți unii Valahi de aceștia cu numele (Georgius și fiul său Valentinus, Iacobus, Georgius, apoi alt Georgius, Simon, al treilea Georgius și Nicolaus «Wolahij»). Aceștia au aprins pădurea și au păscut câmpul.

În a. 1438 regele Albert ordonă «ex consilio prelatorum et baronum» să se facă o demarcație de hotar pe posesiunile din Torna ale prepozitului Sanislau și ale domnilor, deoarece: «Sylvester et Vytus, filii Stephani Saffar de Thorna ex consensu et voluntate patris eorum diebus quadragesimalibus mox preteritis quasdam particulas terrarum arabilium ac pratorum et silvarum dicte ecclesie de Jazov... intra metas predii eorum Sugofew vocati, nec non quam plurima alia prata et silvas intra metas Jazow, Debreghe et Mechenzeff pro seipsis occupantes quosdam Volahos eorum in faciebus earundem terrarum, pratorum et silvarum collocassent et residii fecissent...».

Valahi se găseau și pe posesiunile prepozitului din Jászó.

¹⁾ Cf. și Th. Holban, *Arhiva*, XXXVII, p. 242, și XXXVIII, pp. 274—277.

²⁾ Articolul lui Thót-Szabó se găsește rezumat de G. Alexici, cu titlul *Colonii române în comitatul Torna*, în *Convorbiri Literare*, XXXIX—1905, pp. 567—569.

În a. 1500 «Gheorghe Buthkai Bor, căpitanul cetății Gölnciz a luat toate oile și caprele unui iobag valah din Mindszent al prepozitului» (Arch. dom. Jászó, fasc. XII, 253).

În a. 1510 au luat din hotarul comunei Debröd întreagă turma de oi a unui Valah cu numele Marcu și pe el însuși l-au dus în Torna și nu l-au slobozit decât după ce a plătit 150 de denari. Toate acestea le-au făcut: «ex mandato domine Hedvigis ducisse... relice Stephani de Zapolya ac Johannis de Zapolya et Petri de Derenchen castellani castri Thorna...». (Arch. dom. Jászó, fasc. XIV, 256 și 157).

Astăzi acești Valahi sânt dispăruți. În locul lor se găsesc Slovaci romano-catolici și Unguri.

Iosif Erneyei, *Oláh vagy valach?*, în *Ethnographia*, XV—1904, 256—264, deși recunoaște că Vladislav II și, cu câțiva ani după el, fiul său Vladislav III, au colonizat pe cursul râului San colonii valahe, și anume «advenas de Hungaria» (Hunfalvy, *Az oláhok története*, II, 320), totuși se ridică împotriva afirmațiilor lui Thót-Szabó.

Obiecțiunile lui sânt că Thót-Szabó nu dă documentele în întregime, ci se întemeiază numai pe excerpte din ele și traduceri libere. În colo originea românească a coloniștilor o dovedesc numai cuvintele *valachi*, *wolahij*, *volah* și *walach*, iar faptul colonizării variantele gramaticale ale cuvintelor *collocati* și *adducti*. Numele date ungurește (Bálint, Jakab, Miklós, etc.), nu pot servi de loc ca dovadă pentru originea românească.

În secolul XV s'au făcut colonizări în Abaúj-Torna, dar nu de Români.

Aici nu se găsesc cneji, deși aceștia făceau colonizările românești. Nu se găsesc nici nume topice românești, ci numai slave și ungurești. Nu se găsesc, în sfârșit, nici elemente de limbă românești, cu excepția termenilor pastoralii de origine românească cunoscuți pretutindeni.

Se îndoește deci în posibilitatea unor colonii românești în acest comitat și caută «alt expedient pentru liniștirea conștiinții».

Pentru Erneyei valah înseamnă în aceste părți numai «păstor» (cf. L. Réthy, *Az oláh nyelv és nemzet megalakulása*, pp. 114, 115, 216; Th. Lehoczky, *Ethnographia*, XIII—1901, 108—110, și I. Melich, *Szláv jövevény szavaink*, pp. 209—218), în Moravia «hoț», iar în Teschen se numesc valahi cei ce prelucrează produsele vieții pastorale.

Fără îndoială, aceste sensuri există, dar ele s'au format numai deodată cu desnaționalizarea Românilor din Nordul Ungariei, deci prin secolul XV—XVI. Mai înainte *Valah* a însemnat «Român» în sens etnic.

Toponimia ne arată clar că toate afirmațiunile lui Erneyei sânt lipsite de temei. Vechimea Românilor din Abaúj-Torna este mult mai mare decât cum o arată documentele la care se referă Thót-Szabó.

Despre populație de origine românească în com. Abauj-Torna (Abaujka stolice) vorbește «villa Ola» a. 1236 (Wenzel, *CDA*, VII, 17), «terra Ola» a. 1258 (id., ib., VII, 481), *Olay* a. 1352, *Olah* a. 1405 (Csánki, *MH*, I, 214)¹⁾, iar despre organizație în voivodat Vajda (*Wayda*, *Woyda* a. 1302—1369, 1427, azi *Krasznay-Vajda*, Csánki, *MH*, I, 220), și în cnezate, *kis-kinyizs* și *Nagy-Kinyizs*²⁾.

Dintre celelalte nume de localități se poate releva mai întâiu *Gárd* (*Gord*, *Goord*, *Gaard* a. 1330, 1436, Csánki, *MH*, I, 207), pentru care cf. mai curând d.-rom. *gard*, arom. *gardu* «Flechtwerk», «Zaun» decât vgs. *Gart* «Kreis». Despre rom. *gard* *Dict. Acad.*, II¹, 227, ne spune: «Cuvânt străvechiu, înrudit cu alb. *garð*, idem», adăogând: «Dacă e împrumutat cumva din limba albaneză, împrumutul acesta trebuie să fie foarte vechiu, din timpurile când în limba albaneză se pronunță încă **gard*, deci e contemporan cu *brad*, iar nu cu *barză*, *viezure*, *zară*, etc. Cuvântul albano-român se raportează la slavul *gradъ* [cf. *îngrădi*, *grădină*, *grajd*, *ogradъ*] ca *baltă* la slav *blato*»³⁾.

Urmează apoi: *Karácson* (*Karachond* a. 1427, Csánki, *MH*, I, 210), pentru care cf. rom. *Crăciun*; *Kupa* (*Kupa* a. 1332—37, *Ferteskupa* a. 1415, *Kupa* a. 1423, Csánki, *MH*, I, 212), pentru care cf.

¹⁾ Tot așa *olaszka* (cf. *nagy olaszka* = *oldh virág* «*Tagetes erecta*», «*Nagelblume*, aufrechte Sonnenblume», *Lex. Bud.*, 114 și 216) «viorea de vară, viorea colorată», «*Cheiranthus incanus*» (Abaúj, *Magyar Nyelvőr*, V, 272; Tokaj, *Magyar Nyelvőr*, XIX, 432; XXXIII, 187; Szinnyei, *MTsz*, II, 7); *olaszka virág* (Hegyalja, Kassai J., *Szókönyv*, IV, 12). Dela României din Abaúj a rămas în Jászó și Kassa (= Ko ice) cuvântul *domikát* «*Art Käsésuppe*» (Szinnyei, *MTsz*, I, 412, și Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1386); apoi: *bronză* < rom. *brânză* (*Magyar Nyelvőr*, XXXIII, 21), *gujdsztra* < rom. *corastră* (ib., 22), *pászka* «*macesz*» (ib., 23) < rom. *pască* < lat. *pascua*, *ramasz* «*bucată de lemn*» (ib., 24) < rom. *rămas*, *tăit* «*naș*», etc.

²⁾ Altfel de organizație politică poate arată *Pány* (*Paan* a. 1339 și 1333, azi *Pány* = *Panyovci*) și *Pányok* sau *Pányik* (*Panyk*, *Pank* a. 1324, *Panyk* a. 1417, *Panak* a. 1427, *Panyok* a. 1431, *Panuk* a. 1454, etc., Csánki, *MH*, I, 214—215) < slav. *panŭ*, ori *Pan(a)* = *Pantelejmon*, și *Zsupány* < slav. *županŭ*.

³⁾ Pentru originea slavă a lui *gard* militează P. Cancel, *Despre «Rumân»*, etc., pp. 62—63, și G. Nandriș, *Despre metateza lichidelor în elementele slave din limba română*, în *Dacoromania*, VI, 350—357. Observ aici că rom. *gard* a intrat foarte curând în ungurește, fiind întrebuințat nu numai în Ardeal, Sătmăr, ci și pe Șesul Ungariei în forma *gárd* și *gárgya*, cu sensul de «marg», «sepimentum», «septura», «cintura» (derivate: *gárgyás*; *gárgydl*, *gárgyáz*); cf. și *gárgyina*, idem, < rom. *gardină*, în Someș. Este atestat mai întâiu în a. 1350: «In latere cuiusdam montis *Wajthagordya* (= «gardul voevodului») vocati», apoi la 1409: «Ad quemdam montem magnum *Nagmalgardia* vocatum», etc. Din întrebuințarea cu suf. pos. -*ja*, în special în expresiunea *kút-gárgya*, s'a născut forma *gárgya*, iar din aceasta derivatele *gárgyás*, *gárgydl*, *gárgydl*. Forma *gárdom* a lui Heltai este o latinizare a lui *gárd* (pentru date cf. Szamota—Zolnai, *MOkSz*, 294 și 295; Szarvas—Simonyi, *MNytSz*, I, 1065; Szinnyei, *MTsz*, I, 679).

Socot un cuvânt cu totul deosebit de acesta pe ung. *garád*, *gardgya*, *gardggya*, *grágya* «*agger*», «*septum*», «*septura*», «*cintura*», «*clausura*», «*piscina*», atestat mai întâiu la 1227 (cf. Szamota—Zolnai, o. c., 294) și mult mai târziu ca întrebuințare, dar întrebuințat în Ardeal (cf. Szinnyei, *MTsz*, I, 677), care, cum arată și fenomenul *svarabhakti*, îi corespunde slavului *grad*, idem.

rom. *cupă* și slav. *kupa*; *Száka* (*Zaka* a. 1215, *Reg. de Vărad*, la Endlicher, *Mon. Arpad*, 685, art. 174; villa *Zaka* a. 1219, Fejér, *CD*, VII, 1, p. 202; *Zaka* «terra» și «villa iuxta fluv. Hernad» a. 1282, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 143 și Fejér, *CD*, V, 3, p. 119; a. 1283, Fejér, *CD*, V, 3, p. 149; villa Novi Castri c. aquam Hernad a. 1265, Fejér, *CD*, IV, 3, p. 298; *Zaka* «poss. iuxta fluv. Hernad» a. 1339, Csánki, *MH*, I, 217; forma *Zake* dela 1282 pare a reproduce rom. *sacă*); cf. și *Száka*, vale în Bihor, și [*Vale*] *Száka* în Ugocsa, Lipszky, *Rep.*, I, 619; *Valye-Szák[a]* în Timiș (Pesty, *Magyarorsz. helyn.*, I, 340); *Seaca*, *Saca*, baltă, munte, sat, etc., în Argeș, Dolj, Gorj, Mehedinți, Muscel, Olt, Prahova, Vâlcea, etc., etc. Un *Seekpotok* este pomenit pe hotarul comitatului Abaúj și Zemplén în a. 1276 (Wenzel, *CDA*, VIII, 258; cf. și Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, II, 196). Acesta, alături de *Száka*, trebuie explicat din rom. *sec*, nu din ung. *szik* «sodă» ori *szék* «scaun»; cf. și *Zarazpothok* a. 1264 în același comitat (*Cod. dipl. p. Hung.*, VI, 122; cf. și Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, II, 434).¹⁾

146. Ne vom opri mai amănunțit la *Fancsal* și *Toka*.

Fanchal din Abaúj-Torna este atestat mai întâiu în a. 1262 (Wenzel, *CDA*, VIII, 44), apoi la 1272 (id., ib., IX, 10), 1365, 1427, etc. (Csánki, *MH*, I, 206). Cel din Heves în a. 1231 (Csánki, *MH*, I, 61), 1271 (Wenzel, *CDA*, XII, 157), 1413 (Wenzel, *CDA*, XI, 237, 598), în forma *Fanchalthelky* în a. 1351 (Csánki, *MH*, I, 61). Cel din Kevvár = Torontal în a. 1400 (Csánki, *MH*, II, 118).

Documentele mai vorbesc de *Fonchaltahatya* în Komárom, a. 1268 (Fejér, *CD*, IV, 3, p. 451; cf. și Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, I, 316), «terra sororum b. virg. de insul. Danub.» a. 1276 (Wenzel, *CDA*, IX, 153), *Fonchal*, *Fonchol* «villa comitat. de Jakayvar» a. 1275 (Wenzel, *CDA*, IX, 122), «poss. filior. Alexandri de gen. Aba» a. 1299 (Wenzel, *CDA*, X, 332), «villa» *Fonchol* a. 1272 (Fejér, *CD*, V, 1, p. 223), *Fonthol* a. 1275 (id., ib., V, 2, p. 304), «poss. *Fanchal*» a. 1273 (id., ib., V, 2, p. 145).

Acestea trei din urmă pot fi *Fancsal*-ul din Bihor, atestat mai întâiu în formele *Fonchol*, *Fanchol* în a. 1221, *Reg. de Vărad*, la Endlicher, *Mon. Arp.*, 664, art. 99 și 717, art. 310.

Un *Fancsal* se găsește și în Odorheiu (cf. Lenk, *Lex.*, I, 315). Un «predium» *Fancsal*, rom. *Fâncel*, se găsește și în Turda, pl. Gurghiului («*Fancsali* Balázs» a. 1505, *Székely Oklt.*, I, 308; «*Fanchal*»

¹⁾ Se mai pot cită: «alveus *Scequ*» a. 1086 în Győr (Wenzel, *CDA*, I, 32; Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, II, 199); «in vallem qui vocatur *Zeku*», a. 1228, în Murăș-Turda (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 48; cf. și Fejér, *o. c.*, III, 2, p. 132); *Székpataka*, «ein Bach in Maroscher Sekler Stuhl»; *Szék-Asszó-patak* «ein Bach, welcher im obern Tschiker Sekler Stuhl aus dem Gebirge Ostoros des Alt-Höhenarnes entspringt»; *Pereou* (= «Părăul») *Szék* (= «sec») «ein Bach, welcher im Kronstädter Distrikt aus dem Gebirge Gartsin entspringt» (Lenk, *Lex.*, IV, 140).

a. 1566, ib., II, 203). După acesta sânt numite *Valea Foncelului* sau *Válye Foncsel*, părau în Turda (Lenk, *Lex.*, I, 379; Opreanu, o. c., p. 6), poate chiar și *Păr. Funculului* (Opreanu, o. c., p. 6) și *Fontseu*, munte în Turda (Lenk, *ibid.*).

Este sigur că toate aceste nume de localități derivă din n. pers. *Fancsel* > *Fancsol* > *Fancsol*: *Fancel*, «comes» a. 1055 (Fejér, *CD*, I, 393), *Fonsol* «coquus», în Bakony, a. 1086 (Wenzel, *CDA*, I, 35), «comes» c. 1165 (id., ib., VI, 105), *Fanzal*, «palatinus comes» a. 1138 (Szentpétery, o. c., I¹, 23), *Fonsol* a. 1202—1203, în Bihor (Szentpétery, o. c., I¹, 62), «*Fonchol* et fratres, filii iobag. de Nitria» a. 1216 (Wenzel, *CDA*, 135), *Fonsul*, «castrensis», a. 1284 (Fejér, *CD*, V, 3, p. 253), etc.

Pe acest *Fancsal* Melich, *Szláv jöv. szavaink*, I, 2, 139—140, 168 (cf. și *Magyar Nyelv*, X, 194), îl crede identic cu *Fancs*, *Fancsika*, *Fancsuka*, *Fancska* și îl pune mai întâiu în legătură cu *Franczika* (p. 139—140), apoi scrie pe p. 168: «Zolnai în *Okl. Szót.* aduce în legătură acest nume cu dialectalul *fancsal* (MTsz = «răutăcios, hain; chior, cu privirea chiondorișă») ¹⁾; cred că e mai corespunzător să vedem în acest cuvânt vreun derivat romanice al lat. *infans* (unmündig, Kind) (cf. it. *fanciullo*: Kind, retorom. *fantschello*: Kind, *fantozzi*, *tschella*: Magd, Körting, *Etym. Wb.*, San Fantino, *Fantuceio*, *Fancronica Veneta*, II, 66)».

Legătura cu *Fancs*, *Fáncs* (*Fonch*, n. iob. în com. Valkó, a. 1251, Fejér, *CD*, IV, 2, p. 121; n. «iob. castr. Bana» a. 1298, Wenzel, *CDA*, XII, 620; *Fanch*, n. pers. a. 1296, 1323, 1413, 1420, 1429, Czinár, *Ind*, 147; *Fáncs*, n. top. în com. Fejér), *Fancsika* (*Fanchika* a. 1356, 1383, 1396, 1414, 1431, Czinár, *Ind*, 147; *Fancsika*, n. top. în Bihor, Hajdú și Ugocsa); *Fancsuka* (*Fanchuka* a. 1124, Szentpétery, o. c., I, 1, p. 20; a. 1278, Fejér, *CD*, V, 2, p. 475; poss. lângă Berettyó, a. 1294, *Cod. dipl. p. Hung.*, VIII, 447; *Fensuke*, «comes» a. 1169, Fejér, *CD*, VII, 1, p. 161; *Fonchuka*, n. pers. în Borsod, a. 1222, *Reg. de Várad*, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, p. 697, art. 229; n. pers. în Bereg, a. 1234, *ibid.*, p. 673, art. 130; *Fonchoka*, n. pers. a. 1253, Fejér, *CD*, IV, 2, p. 210; *Fanchaka*, poss. lângă Berettyó, a. 1270, *Cod. dipl. p. Hung.*, VIII, 443; a. 1294, Fejér, *CD*, I, p. 321), *Fancsk* (*Fanchk*, n. pers. a. 1383, Fejér, *CD*, X, 1, p. 93; a. 1410, id., ib., X, 5, p. 4; *Fanchka*, poss., villa, a. 1238, Wenzel, *CDA*, VII, 63; a. 1255, id., ib., VII, 413, XI, 423; a. 1270—72, id., ib., XII, 69; «terra in Ugocsa» a. 1303, Fejér, *CD*, VII, 1, p. 147) este evidentă, dar acestea nu au a face nimic nici cu *Franczika*, nici cu vreun derivat romanice al latinului *infans*, cum n'are nici chiar Blasius de *Fancello*, «nobilis Catharensis» a. 1181 (Wenzel, *CDA*, XI, 46; cf. și Jireček, *Die*

¹⁾ O. Liebhart, *Balkan-Archiv*, III, 25, care nu cunoaște altă etimologie, spune despre aceasta că este «unwahrscheinlich».

Romanen, II, 26). Romanic sau, mai bine, românesc poate fi în el numai sufixul *-el* < *-ellus*, *-a*, *-u* m.

Fancs, *Fāncs* este un derivat cu sufixul slav *-č* (cf. bg. *Fančo*, la Weigand, XXVI.—XXIX. *Jahresbericht*, p. 130) al lui *Fan* (cf. rom. *Fanu*, *Fānică* = *Ștefan*, ung. *István*, *Csépán*), întocmai ca și *Danč* din *Dan*, *Stanč* din *Stan*, *Ivanč* din *Ivan*, etc. *Fancsal*, a cărui formă mai veche este *Fancel* (a. 1055), este un derivat cu suf. dim. *-el* al lui *Fanč* (cf. un asemenea derivat în numele Vlahului *Vyšinel* la Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 297).

Derivatele *Fancsuka* și *Fancsika* pot fi atât românești, cât și ungurești. Pentru originea românească a celui dintâiu vorbește vechea formă *Fensuke* (a. 1169), care este întocmai reproducerea grafică a românescului *Fānciucă*.

Funzele și Vârful-Funcele (harta lui Lipszky și Opreanu, o. c., p. 6) însă, dacă n'ar fi identice cu *Fāncel*, pot avea și altă origine, tot românească.

Ca și *Funecz*, ung. *Gyöngy* > rom. *Giungi* din Solnocul-de-mijloc = Sătmăr (Lipszky, *Rep.*, II, 47; Lenk, *Lex.*, II, 77; S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.*, 82; cf. și *Funzendorf* = *Heidendorf* = ung. *Besenyő*, rom. *Beșinău* în Alba, Lipszky, *Rep.*, II, 47), care poate fi un rom. vechiu **funți*, pluralul lui **funte* «Brunnern»,¹⁾ din care ni s'a păstrat numai derivatul *fântână* < *fontana*, -m, acestea ar putea fi rămășița unui **funcel* < **fonticellus*, -um = *fonticulus*, -um, dispărut acum din limbă²⁾.

Cele spuse despre *Fancsal* nu ar fi complete dacă nu am încerca să lămurim și ung. *fancsal* «chior, care se uită condoriș»; «răutăcios», «hain» (în Secuime și în Gömör, Szinnyei, *MTsz*, I, 510). Acesta pare a fi identic cu rom. vechiu *funincel* = *furincel*, *funicel* etc., «furoncle» < **furuncellus*, -um = *furunculus* (O. Densusianu, *Romania*, XXXIII, 77, cf. și *Dicț. Acad.*, II, III, 199), care a fost apropiat ca formă și sens de ung. *kancsal* «chior»; «răutăcios», «hain».

147. *Toca* (a. 1380, *Thuca* a. 1419, Csánki, *MH*, I, 219), care, din pricina lui *-o-* nu poate fi apropiat de *tōka* = *tōcsa* «stagnum», «lacus

¹⁾ Un plural al lui *funt* «Pfund» < germ. *Pfund* este mai puțin probabil în toponimie. Poate fi vorba cel mult de un n. pers. *Funcz*.

²⁾ Pentru cazul că *Pār. Funculului*, citat mai sus ar fi din acest **funcel*, cf. *Jó-Valtsél* > *Jó-Valtsal*, *Jó-Valtsar*, *Jó-Valtsa* în Hunedoara (Csánki, *MH*, V, 97—98; *Jó-Valtsél* = rom. *Vâlcelele-bune*, Lenk *Lex.*, II, 176); *Pokol-Valtsél* > *Pokol-Valtsal* > *Pokol-Valtsar* > *Pokol-Valtsa*, ibid. (Csánki, *MH*, V, 93, 97—98, 127; *Pokol-Valtsél* = rom. *Vâlcelele-rele*, Lenk, *Lex.*, III, 331); *Vâlcet*, strădă în Brașov (com. I. Mușlea), care pare a fi o reconstrucție analoagă făcută de străini din plur. *vâlcele*.

Relev aici și *Punčela* «Berg bei Akryšory» (Galiția), care, după Kalužniacki, la Miklosich, *Wanderungen d. Rum.*, 60, ar putea fi pus în legătură cu rom. *puncticea* «Brücke, Bergsattel». Dar poate fi vorba și numai de o redare grafică greșită în loc de *Funčela* sau chiar de o greșală de tipar pe harta militară.

caenosus», derivă din n, pers. *Toka* (atestat mai întâiu la 1202—03 în Bihor în formele *Toka, Taka*, cf. Szentpétery, o. c., I¹, p. 64; apoi în *Reg. de Várad* a. 1214, la Endlicher, *Mon. Arpad*, 716, art. 301; «Johannis dicti *Toka* iobagionis» în Veszprém, Szamota—Zolnai, *MOkISz*, 996). Acest *Toca*, ca nume de botez, este identic cu *Todor* = «Theodoros» (> *Todka* > *Totka* > *Toka*)¹⁾, iar ca poreclă (cf. «Johannis dicti *Toka*» în Veszprém) ar putea fi atât ung. *toka* «Doppelkinn», cât și corespondentul românescului *toacă* «Klopfbrett oder eiserne Platte, die gelegentlich die Stelle der Glocke in den Kirchen vertritt» (cf. alb. *tokë*, idem; it. *tocco* «Schlag an der Glocke», «Glockenschwengel», prov. *toc, tocha*, cat. *toc*, sp., port. *toque* «Glockengeläute; ung. *toka* din rom.), subst. postv. din *tocă* «auf dem Klopfbrett klopfen, hacken» < *tōcco, -are.

Firește trebuie să ne gândim în rândul întâiu la *Toka* = *Todor*. Acest nume e slav. Dar în documentele citate îl găsim alături de numeroase nume românești, deci a putut fi întrebuințat și de Români.

De încheiere observ că din *Toca* explicat astfel + suf. ung. -j trebuie să derivăm pe *Toka*j din com. Somogy, *Toka*j și *Orosz-Toka*j din com. Zemplén și *Kis-Toka*j din com. Borsod, pe care Munkácsi, *Körösi Csoma-Arch.*, I, 233, îl consideră de origine turcească, iar Melich, *A honfoglaláskori Magyarorszá*g, 72, «probabil turcesc»³⁾.

148. Numeroși «Valahi» au trebuit să se găsească și în comitatul *Sáros* (Šariška stolice).

În 1433 se întâlnește în Bártfa un negustor cu numele *Sochel* (Fejér, *CD*, X, 7, 498), a cărui parte finală poate fi rom. -el (s poate fi citit atât *š*, cât și *s*; în cazul din urmă am avea deci *Socel*).

Documentele publicate de B. Iványi în *Bártfa szabad királyi város levéltára*, 1319—1529, I. k., 1319-tól 1501-ig, Budapest, 1910, sânt pline de nume românești.

Astfel: în a. 1403 este pomenit «Johannes Wolach dictus» (p. 10, nr. 47), în 1412 un oarecare *Ficzur* (p. 14, nr. 65), în 1459 *Pekura Miklós* (p. 171, nr. 1093). În 29 Ianuarie 1459 Epteticzi Gyndrich și Heimel Fülöp scriu consiliului orașului Bártfa, că *Valahul* cu numele *Chodor* nu și-a furat calul, ci l-a cumpărat în Olenik cu 2 fl. (p. 167, nr. 1067). În 17 Noemvrie 1452 părcălabul din Lubló, *Socha János*, scrie consiliului orașului Bártfa și-l roagă să-i ajute să recâștige oile furate ale *Valahului* cu numele *Steneck* (p. 111, nr. 676)⁴⁾. Din 20 Septemvrie 1435 avem o scrisoare a regelui polon Vladislav

¹⁾ Cf. G. Weigand, *XXVI.—XXIX. Jahresbericht*, 131, 190.

²⁾ Cf. Szamota—Zolnai, *MOkISz*, 996.

³⁾ Interesant este că *Toka*j din Borsod este așezat între *Takta-Kenéz*, de care nu departe este o *Oldhtanya*, și între *Kenyézlő*, dela care spre Nord-Est se găsește *Vajdáska*. Și toate acestea se găsesc pe Valea Tisei.

⁴⁾ Cf. *Sten* n. pers. a. 1326, a. 1406, la I. Mihályi, *Diplome maramureșene din secolul al XIV-lea și al XV-lea*, Sighet, 1900, p. 6 și 137

din Cracovia către consiliul orașului Bártfa pentru pedepsirea unui Valah care a falsificat bani: «... quomodo vos quendam walachum falsarium monete regni nostri actu in captivitate et detentione haberetis» (p. 55, nr. 288).

În 24 Aprilie 1463 Wolsky János, căpitanul din Musina, cere dela birăul orașului Bártfa un călău în felul următor: «Peto, ut cum ostensore presentium, nomine *Petro walacho*, destinare non tardetis *tortorem*, quia walachum unum suspendemus, qui multa mala vobis fecit» (p. 222, nr. 1458).

În 7 August 1463 Szapolyai scrie din Késmárk către consiliul orașului Bártfa, rugându-l să-i lase liber un Valah (p. 226, nr. 1482).

Român pare a fi, după nume, căpitanul Cehilor Corbel, pomenit de mai multe ori în a. 1463 (cf. p. 222, nr. 1457; p. 224, nr. 1471; p. 229, nr. 1496).

În 30 Maiu 1466 preotul Péter și Kákonyi Sebestyén, părcălăbul din Makovicza, scriu consiliului orașului Bártfa, ca să lase liber pe Valahul din Pétervágás, căci, dacă ar fi fost rău-făcător, n'ar fi cutezat să meargă în oraș (p. 250, nr. 1637).

În 26 Martie 1472 Szapolyai Imre scrie din Szepesvár consiliului orașului Bártfa, că pe spionii săi, Valahii cu numele *Buda* și *Myhno* (= «Mihnea») și pe soții lor «in rebus serenissimi domini nostri regis versus Poloniam in exploratione et aliis causis convenientibus sepiissime modo consuevimus mittere, nam ipsi experti sunt illis metis Polonie», și-l roagă să nu-i poprească și să nu-i urmărească pentru vechea lor datorie (pp. 281—282, nr. 1867).

În 26 Maiu 1475 palatinul Dambnói Jakab din Sandomir și căpitanul din Cracovia scrie din Becz consiliului orașului Bártfa, cerând despăgubire dela cetățeanul Feyerhut din Bártfa pentru Gladisch Pal și un Valah cu numele *Maxim* (p. 297, nr. 1971).

În 6 Noemvrie 1479 Rozgonyi Osvald scrie din Varanó consiliului orașului Bártfa că atunci au ars în Varanó «duos valachos, qui monetam falsam cudissent», iar ca răspuns la aceasta Zbugya István și-a adus mulți iobagi în cetatea Lipócz, deci îl roagă să aranjeze cumva lucrul (p. 317, nr. 2106).

În 25 Maiu Liptai Bálint, părcălăbul din Palocsa, scrie consiliului orașului Bártfa, rugându-l ca pe Valahul cu numele *Hawrylla* «sine solutione tributi recedere permittatis» (p. 324, nr. 2154).

După nume ar mai putea fi Români: Drágos (*Dragosz*) Mátyás sau *Drakosch Máté* din Bártfa (a. 1485, p. 257 și p. 358, a. 1490, p. 418 și p. 444); Búr Tamás, iobag din Csergő (a. 1485, p. 360)¹; kál György din Bártfa (a. 1486, p. 368); Chyla Péter și Katalin, Chyla Mátyás din Bártfaalsóváros (a. 1486, p. 368); Flak Pál din Bártfa (a.

¹ Pe un «Johannem filium *Bur*» îl întâlnim în com. Pest în a. 1347 (*Cod. dipl. dom. sen. com. Zichy*, II, 289, 290). Totuși fluv. *Bur* a. 1262 (Wenzel, *CDA*, III, 17), din pricina că nicăieri n'am întâlnit rotacismul așa de curând, probabil nu este identic cu *Bur* = *bun* rotacizat, ci cu un radical slav ori german.

1487, p. 380); Jorg János din Bártfa (a. 1488, p. 395); Paul János din Gorlicza (a. 1490, p. 417); Magulya din Bártfa (a. 1491, p. 440); Marisz (= « Mareș ») Jakab (a. 1492, p. 450); Puszkarsz György (a. 1496 p. 482)¹⁾, etc.

În 28 Februarie 1487 Dzyewyaczsky Szaniszló (= « Stanislau ») și Rolnar Jakab scriu consiliului orașului Bártfa, rugându-l să încaseze dela cetățeanul din Bártfa cu numele Frater 1 fl. care i se cuvine, Valahului Nicolae (Miklós), sau, mai bine, soacrei acestuia Iwaszkowa de Mischczowa (p. 375, nr. 2524).

În 19 August c. 1500 Ternye Mátyás scrie consiliului orașului Bártfa că nu știe nimic despre faptul că Valahii din Radischa ar fi săvârșit ceva rău.

Mai citez aici din Fejérpataky L., *Magyarországi városok régi kiadásai*, tot din Bártfa: a. 1433: « Olachis pro exploratione ad Beecz » (p. 319); a. 1438: « in Lewczowia ubi Walachos misit palare » (p. 391); a. 1439: « uni Walacho Ywan » (a. 483), « pro expensis Iacobo ad Valachos » (p. 486); « pro expensis captivis Walachis » (p. 491); « uni Olacho qui conduxit dominum Stephanum et ostendit ei viam per silvam » (p. 491); a. 1440: « Volachis exploratoribus » (p. 507); a. 1444: « Walachis I. vas cerevisiae » (p. 602); « Walocho » (p. 606), etc.

Documentele din arhivele celorlalte orașe din comitatul Sáros cuprind cu siguranță, și ele, nume românești, chiar și dacă acestea sânt mai puține.

« Conscriptio arcis Saaros » din 1579 însă scrie despre Ruteni: « nonam de frugibus non dant, sed tantum de ovibus et capris vigesimam stronga vocatam », iar conscripția satului rutean Rhadiczka spune același lucru: « ex vigesima ovium quae alias stronga dicitur ». Și aici deci în secolul XVI « ius valachicum » aluneacă din mâna Românilor, care se desnaționalizau, pentru a trece în cea a Rutenilor²⁾.

149. Duka se găsește în toponimie nu numai în Sáros (*Dukafalva* a. 1400, Fejér, *CD*, X, p. 231; a. 1412, id., ib., X, 5, p. 360; *Dukafalva* a. 1482, Csánki, *MH*, I, 293; *Dukófalva*, *Dukowce*, Lipszky, *Rep.*, I, 158), ci și în Varașdin (*Dukovec*, pl. Krapina, Lipszky, *Rep.*, I, 158), Vas (a. 1295, Fejér, *CD*, VII, 4, p. 235; *Dwka* a. 1468, Csánki, *MH*, II, 745), Pest (Lipszky, *Rep.*, I, 158), Năsăud: « Duka, ein Gebirg auf der Gränze zwischen den Bistritzer Provinzial-District und der Dobokaer Gespanschaft, zwischen den Gebirgen Muntchel und Vuldra » (Lenk, *Lex.*, I, 287)³⁾; *Duca*, deal în Prahova (*Marele Dicț.*

¹⁾ Mi se pare că este cea mai veche pomenire a numelui Pușcaș = Pușcariu, asupra căruia (familia și « sclopetarii », « pixidarii ») vezi I. cav. de Pușcariu, *Date ist. priv. la fam. nob. rom.*, II, 314—318.

²⁾ Cf. Takács S., *Magyar Nyelv*, II—1906, 25—26.

³⁾ Pentru acesta cf. și G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 224.

Geogr. al Rom., II, 259); *Duca*, sat în Vaslui; *Duca*, locuință izolată în Ialomița (D. Frunzescu, *Dicț. top. și stat. al Rom.*, 177).

Numele topic este născut cu siguranță din numele de persoană *Duca*, iar acesta este din apelativul *duca*.

De acest apelativ se ocupă amănunțit Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, pp. 152—154 (cf. și *Magyar Nyelv*, XVIII—1922, 2—4, și *MEtSz*, I, 1435—1436) în legătură cu un pasaj din c. 13 al lucrării Anonimului regelui Bela: «... dux Almus et sui primates audientes talia, leciores facti sunt solito, et ad castrum Hung equitaverunt, ut caperent eum. Et dum castra metati essent circa murum, tunc comes eiusdem castris nomine Loborcy, qui in lingua eorum *duca* vocabatur, fuga lapsus ad castrum Zemlun properabat. Quem milites ducis persequentes iuxta quendam fluuium comprehendentes, laqueo suspenderunt in eodem loco. Et a die illo fluuium illum uocauerunt sub nomine eiusdem Loborcy» (ed. Fejerpataky, p. 17—18)¹⁾.

Melich îl socoate o rămășiță din terminologia militară a imperiului roman de Est, în care s'a întrebuințat, și după împărțirea imperiului (395 d. Hr.), limba latină în armată, chiar până în sec. V și VI (să ne gândim numai la termenii *cede*, *sta*, *move*, *transforma*, *largiter ambula*, *torna*, păstrați în deosebite scrieri strategice).

Latinul *dux* a trecut în greceasca medievală în două forme: *δοῦξ* (și *δοῦξ*) și *δοῦκας* (și: *δοῦκας*), amândouă atestate începând cu

¹⁾ Este sigur că, pentru a explica numele apei *Laborcz*, *Laborcza* (com. Zemplén), trebuie să pornim dela un nume de persoană, cum ne sugerează Anonimul, care nu iscodește de astădată (cf. între altele, cele spuse de Ortway, *Magyarorsdég régi vizrajza*, I, 458). Dar nu putem crede în explicarea propusă de Melich: «Izvorul final al acestui nume este n. pers. bulgaro-turc **Alp-Bars* > **Albars* (s = ung. sz). Elementul întâiu din acest nume de persoană este apelativul turc. *alp*, *aly* «erou», elementul ultim *bars* «panteră»... Din **Albars* se desvoltă normal în bulgaro-slavă **Loborъ* sau **Loborъ*, din acesta v.-ung. *Loborszu* sau **Loborszu*, apoi *Laborcz* (var. *Loborcz*, *Labrucz*, *Labracz*). Din ung. apoi a trecut în slovacă și ruteană în forma *Laborcza*» (*A honfoglaláskori Magyarországnak*, 18—19 și 22; *Magyar Nyelv*, XIX—1923, 69—71). Adevărul este că avem a face ori cu slav. *Vladiborci* > *Laborcz*, întocmai ca și *Vladibor* + *falva* > *Laborfalva* > rom. *Laborfaldu*; *Vladicsa* > *Vlacsă* > *Lacsă*; *Vla(di)slav* > *László* (cf. O. Liebhart, *Balkan-Archiv*, III, 47); ori, cum e mai puțin probabil, cu radicalul propus de E. Moór, *Ungarische Flusznamen*, în *Ung. Jahrbücher*, VI—1926, p. 442: **Loborcy*, *Loborc*, *Laborch*, *Labarc* (urkundliche Formen aus 12. und 13. Jh.; Ortway, I, S. 457) geht auf einem aus dem Stamm *lob-* gebildeten slawischen Personennamen zurück (vgl. Miklosich, [Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen im Slavischen, *Denschr.*, XIV.] S. 41). Als *Laborca* wird 1244 auch die *Liborca* in Trencsén bezeichnet (Ortway, I, S. 468). Ähnliche Bildungen scheinen aus dem Stamm *ljubъ* und *ljitъ* (*Liborca*, *Luborca*, *Litorca*, *Lutorca*) nicht nur in Nordungarn, sondern auch bei Tschechen und Polen häufig zu sein (Miklosich, a. a., O., S. 42/3). Ähnlich gebildete Personennamen sind im Slawischen: Vitor, Vlador, Lubor, Sobor, usw.». Mai cf. *Laborheg* (= *hegy*) a. 1265 (Fejér, *CD*, IV, 3, p. 268), poss. *Lobur* în Croația (Wenzel, *CDA*, VII, 158), poss. *Lobor* în Požega, Croația (Fejér, *CD*, V, 3, p. 22).

Explicarea lui Šachmatov, *Zu den ältesten slavisch-keltischen Beziehungen*, în *Arch. f. slav. Phil.*, XXXIII, 81, care trimite la cymr. *llafar* «vocalis, sonorus, canorus», nu este mai probabilă decât cea a lui Melich.

sec. IV d. Hr. (cf. Du Cange, *Gloss. Graecum*). Cea din urmă s'ar fi născut din acuzativul lui *δοῦξ*, din *τὸν δοῦκα*, așa că, alături de *τὸν δοῦκα* s'ar mai fi format un acuzativ, *τὸν δοῦκαν*, iar pentru acesta s'ar fi reconstruit, prin analogie, nominativul *ὁ δοῦκας*¹⁾.

După Du Cange, *Gloss. Graecum*, în imperiul bizantin *δοῦξ*, *δοῦκας* a însemnat «comandant», «conducător», «duce»:

1. capul unei *μοῖρα* alcătuite din 1000 oameni;
2. guvernatorul (adeseori militar și civil al) unei provincii;
3. capul unei *civitas* = cetăți.

Gr. med. *δοῦκας* a ajuns să se întrebuințeze foarte curând și ca nume de persoană sau de familie (cf. *Δοῦκας*, împărat bizantin între 1059—1067; istoricul *Δοῦκας* în secolul XV; regele sârb Ștefan Radoslav își scria numele *Στέφανος ὁ Δούκας*)²⁾.

Din greaca bizantină *δοῦξ*, *δοῦκας* a putut intra și a și intrat, atât ca apelativ, cât și ca nume propriu, în limbile popoarelor care au stat sub influența culturii bizantine: it. *duca*, m.-bg. *duka* (desvoltat normal din gr. *δοῦκας*, ca și *sotona*, *ῥona*, *Kleopa*, *Luka*, etc. < gr. *σατανᾶς*, *Ἰωνᾶς*, *Κλεόπας*, *Λούκας*, etc.), m.-srb. *dūka* și *Duka* (cf. regele Ștefan Radoslav *Duka* a. 1238—1234, etc.), rut. *duka*, rom. *duca*, *Duca* (în privința originii acestuia Melich combate pe Weigand, care în *Balkan-Archiv*, I, 33, îl socoate de origine albaneză)³⁾.

Melich crede că *Duka* a intrat ca n. pers. și în ungurește, probabi din sârbă. Această afirmație însă este riscată: ar putea-o face Melich numai dacă ar putea dovedi că cei ce poartă numele *Duca* în documentele latino-ungurești au fost într'adevăr Unguri.

De origine sârbo-bulgaro-slavă socoate Melich și apelativul *duca* din Anonymus, c. 13, a cărui informație «este fără îndoială autentică». Dar însuși Melich adaugă că această origine este posibilă «numai dacă Slavii din timpul cuceririi ungurești n'au venit între Dunăre și Tisa mai târziu de secolul IX».

Cum vedem, lui Melich îi vine greu să explice prezența lui *duka* așa de curând tocmai pe apa *Laborcz(a)*, în com. *Zemplén*, și în limba ruteană. Totuși explicarea se poate da și este mult mai ușoară decât cum și-o închipuie el.

Am amintit că în Pannonia, în «*praedium Catlu*» din posesiunea abăției din Tihany, se găsește la 1210, între o mulțime de alte nume românești, și *Duca* (cf. Wenzel, *CDA*, I, 106).

La 1245 este pomenit un iobag cu același nume în aceeași regiune (id., ib., II, 187). Aceste două nume, care pot fi românești, împreună

¹⁾ Altfel G. Körting, *Lateinisch-romanisches Wörterbuch*³; după el gr.-med. *δοῦκα* (formă, despre care nu ne spune de unde și de când o are) este un nominativ născut din acuzativul lui *δοῦξ*. Acest gr.-med. *δοῦκα* a intrat în italiană în forma *duca*; n.-gr. *δοῦκας* este o reprimire mai nouă din it. *duca*.

²⁾ C. Jireček, *Geschichte der Serben*, I, 184, 270.

³⁾ G. Meyer, *EWÄ*, 77, socoate cuvântul albanez de origine italiană, cum poate fi și turc. *duka*.

cu «*Petrum Duka dictum Lyph*» din Szekcső (Baranya), a. 1401 (*Cod. dipl. dom. sen. com. Zichy*, V, 233), care poate fi și sârbesc, explică numele de localități din Varaždin, Vas și Pest: ele nu sânt ungurești.

Român a putut fi și «*pristaldus Duca*», atestat la începutul secolului XIII în regiunea Bihorului, căci, cum am arătat la locul său, în Bihor se găsea în acest timp o numeroasă populație românească, și numele pristaldului se găsește încadrat între alte nume românești.

Melich observă bine: chiar și dacă exemple de felul lui *duca Bavariei* (Văcărescu, *Ist. imp. otoman*, în *Tez.*, II, 269, *subt oblăduirea ducăi de Lorena*, ib., 267) sânt savante, numele de persoană *Duca*, des la țărani, ne dovedește că Românii au trebuit să-l cunoască pe *duca* și ca apelativ. Cât știu, mai întâiu este pomenit un *Duca*, boier din Greci, la 1462—1496 (vezi I. Bogdan, *Doc. priv. la rel. Țării Rom. cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, București, 1905, p. 297—298). *Duca* este cunoscut la Aromâni nu numai ca nume de persoană: *Todi Duca* (Caragiani, *o. c.*, 88), *Nastuli Duca*, *Chițu Duca* (id., ib., 246), ci și ca apelativ cu sensul de «voevod», fiind un termen care dovedește o veche organizație militară la acesta, chiar din timpul imperiului bizantin (P. Papahagi, *Dunărea*, I, 125—126).

Despre existența acestui apelativ și n. pers. vorbesc și numele topice citate mai sus (cf. *Duca* în Năsăud și Prahova, Vaslui, Ialomița).

Și în regiunea Sárosului și la Ruteni trebuie să fi fost dus *duca* de Români, lucru posibil, firește (ca să întrebuițez vorba lui Melich pentru «Sârbo-Bulgaro-Slavi»), numai dacă ei n'au venit în aceste părți «mai târziu de secolul IX». Într'adevăr, cum vom vedea mai încolo în Galiția vecină sânt atestați încă din sec. XI; în Zemplén, pe unde curge apa Laborcz(a) am găsit nume românești încă din cei dintâiu ani ai secolului XIII; de asemenea apar foarte curând în comitatele Zips, Sáros, Abaúj, Ung, Bereg, Ugocsa și Maramureș, de unde au fost colonizați mai departe Românii din Galiția. Anonimul îi știe acolo și a cunoscut cuvântul din graiul lor. Dacă nu-i pomenește, face acest lucru numai pentru că pe el nu-l interesează decât nobilii. Dar toponimia ne arată că însuși pasul Vereczke și Valea Laborcz(a), pe care au intrat Ungurii, erau locuite de păstori români¹⁾. «In lingua eorum *duca* vocabatur» atunci ceea ce s'a numit apoi cu termenul slav «voevod».

¹⁾ Pe harta militară austriacă găsim și azi spre Nord dela *Alsó-Vereczke* (*Nižni Vrečki*): *Plaj*, *Sera kiczera*, *Kiczera*; spre Nord-Vest: *Pekuj*, *Vk. Muncsel*, *Kicsirka*, *Nad Muncselom*; spre Vest: *Muncsel vszk*, *Mencsul siroky*, *Rwny Plaj*; spre Nord-Est: *Plaj*, *Menczel*; spre Est și Sud-Est: *Timsor*, *Korna*, *Korb*, *Kiczera*, *Vl. Viszeni* (*Viaca*) și *Ml. Viszeni*, *Mencsul*, *Kiczirka*, *Magura*, *Mencsil*, *Leszkani hrunok* (*hrun* = rom. *gruniu*, *gruiu*), *Kurta Pohar*, *Romaniszka*, *Kiczera*; spre Sud dela *Felső-Vereczke* (*Vižni Verečki*): *Kiczera*, *Menczel*, *Freszinet*, *Temnatik* = «Tomnatic», *Mu[n]czelina*, *Plaj*, *Plajcsik*, *Magura*, etc.

Aceiași păstori români au dus în această regiune pe *duca*, care au dus și pe *strungă*, *știră*, *ciul*, *ciumă*, etc., cuvinte tot de origine grecească, cum am arătat mai sus.

150. Roskovány (*Roskowan* a. 1427, 1460, Csánki, *MH*, I, 308) are, și el, în radicalul său pe rom. *roș*, ca și *Roskfalva*, *Roskócz*, *Roschkowitz*, *Roškowcze* din Zips, etc. (vezi acolo!); cf. și rom. *roșcovan* = *roșcat* «rötlich» < *roșcă* «mit rotem Gesicht» (Tiktin, *DRG*, 1337)¹⁾.

Sarbó sau *Sarbova*, slov. *Šarbova* (Lipszky, *Rep.*, I, 579) poate fi din rom. *șerb* «Diener», *șarbă* «Dienerin» < *sěrvus*, -um și *sěra*, -am.

Szócs (*Sawch*, *Sauch* a. 1415, 1416, Csánki, *MH*, I, p. 312) ar putea fi identic cu plur. *soci* al lui *soc* «Holunderbaum» < *sabŭcus*, -um, întrebuintat des în toponimie (cf. *Soceni*, ung. *Szocsán* în Caraș-Severin; *Socet*, ung. *Szocsed* în Hunedoara, la S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.*, p. 165; *Soci*, în Bacău, Neamț, Suceava; *Socul* în Gorj; *Socea* în Argeș, Neamțu; *Soceni* în Dolj; *Socetul* în Dâmbovița și Teleorman, în *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, V, 447—449). Totuși nu este sigur din pricina lui *-ó-*.

Dar în Sáros a existat la începutul secolului XIV chiar și un voevod român. La 1359 întâlnim pe «... Petrum, Nicolaum et Ladislaum filios Nicolai, quondam V a i v o d a e Comitatus de Sarus...» (Fejér, *CD*, IX, 3, 122—123).

Numele de localitate Kenéz (*Kenyž* a. 1408, Csánki, *MH*, I, 299) vorbește despre existența organizației în cnezate (cf. și *Bolyár* a. 1291, *Bolar* a. 1427, *Bolyar* a. 1427, 1435, 1453, Csánki, *MH*, I, 291). Același lucru ni-l dovedește și Na Šolteskoi gorě din hotarul comunei Bokša²⁾.

Despre o populație românească poate vorbi și Olajpaták (*Olaypatak* a. 1454, Csánki, *MH*, I, 305) în cazul că *Olaj*, întocmai ca și *Olaj* din com. Abaúj-Torna (*Olay* a. 1352, Csánki, *MH*, I, 214), pe care îl găsim la început în forma *Ola* (a. 1236, Wenzel, *CDA*, VII, 17; a. 1258, id., ib., VII, 481), este o formă secundară a lui *oláh*.

Pot fi și românești la origine, deși acum se prezintă cu înfățișare fonologică ungurească: *Karácsonymezeje* (*Karachonmezew* a. 1437, *Karachonmezeye* a. 1458, Csánki, *MH*, I, 298), și *Csonkafalva* (*Chonkafalva* a. 1366, Csánki, *MH*, I, 292). Deși au radicale slave, tot asemenea pot fi și: *Kozsán* (*Kozan* a. 1427, 1454, Csánki, *MH*, I, 300) < slav. *koža* «pellis» (> rom. *coajă*), pentru cazul că indică o imigrare din Sud-Est (cf. *Cojani*, numele dat de Munteni sau Mocani câmpenilor sau locuitorilor de pe câmpie, probabil după *cojocul* =

¹⁾ Apropierea de *roșcov*, *roșcovă* «Johannisbrothbaum» și «—schote» < v.-bg. *rožikovŭ*, rus. *rožkovyj* este mai puțin probabilă. Trebuia să se păstreze *ž*.

²⁾ Cf. Petrov, *Karpatoruské pomístní názvy*, etc., p. 91.

coaşa «pielea», «blana» pe care o poartă), precum şi *Alsó-* şi *Felső-Komarnik*, referindu-se la viaţa pastorală.

Cu siguranţă derivă din româneşte munţii *Minčol* = «Muncel»; *Menčelik* şi *Munčov* (în Kijov sau Kiev); *Magura* = «Măgura» (şi câmp în Legnava)¹⁾; apoi *Hrun* (în Benedikovcy)²⁾, etc.

Kolibáb (în Soboš)³⁾ este un derivat (*Kolibav* > *Kolibab*) al lui *koliba* «Hütte», despre care Berneker, *SEW*, I, 546, ne spune: «Dem Slk., P. und Klr. könnte das Wort auch durch rum. Hirten gebracht sein».

151. Am văzut că «Valahii» din com. *Árva* «iuxta eorum antiqua privilegia obligati sunt armis semper bene instructi... parati esse, et non solum custodiae arcis, verum etiam et limitibus... regni in hisce partibus cum Polonis invigilare» şi că toponimia (cf. *Árma* în com. Bars, *Kurtány*, *Érsekújvár* = *Óláhujevár* în com. Nitra, etc.) ne arată că Românii aveau organizaţii militare menite să apere hotarele. Se ştie apoi că şi pentru coloniile româneşti din Galiţia «politische und militärische Beziehungen den nächsten Anstoss gaben», iar în armatele regilor unguri, îndreptate împotriva prinţilor de Halicz, «auch walachische Bestandtheile enthalten waren», în special «insofern Ludwig der Grosse damahls fast über alle von Walachen bewohnten Gebiete als ihr Oberherr gebot, in seinem Heere sich zahlreiche walachische und kumanische Kriegshaufen befunden haben»⁴⁾.

«Auch die zahlreichen ungarischen Herren, die nach Długosz vom König Ludwig den Grossen Städte und Ländereien in der Provinz Russien erhielten, sind ganz gewiss nicht lauter geborene Magyararen, sondern, wie dies aus einer Urkunde Sanoker Starosten Scibor, *Akta grodz. i ziem.*, VII, 46—48, ganz deutlich hervorgeht, auch Walachen gewesen»⁵⁾.

În a. 1444 regele Vladislav îi face o donaţie unui oarecare *Zanko Walachus* de Thurka, «Ratione cujus donationis praefatus Zanko et sui succesoris legitimi ad quamlibet expeditionem proclamatum et generalem duobus sagittariis cum arcubus Nobis et Nostris successoribus servire tenebuntur et debebunt»⁶⁾.

Una dintre cele mai preţioase rămăşiţe topice ale organizaţiei militare slavo-române menite să apere hotarele fostei Ungarii este numirea *Ordou*.

1) Cf. Petrov, *Karpatoruské pomístí názvy*, etc., p. 91.

2) Id., ib. p. 90.

3) Id., ib., p. 93.

4) E. Kałuźniacki, la Miklosich, *Wanderungen*, pp. 43—44.

5) Id., ib., p. 56.

6) Id., ib., pp. 46—47.

Ea se găsește în: S á r o s (*Ardo Nyars* a. 1248, *Ordou* a. 1349, *Ardó* a. 1427, *Nyarsardo* a. 1466, Csánki, *MH*, I, 289); T o r n a = A b a ú j-Torna (a) *Ordo* a. 1275, *Ordou* a. 1357—60; *Hydwegardo* a. 1428, 1430, etc.; b) *Zewlesardó* a. 1487; c) *Ardo*, *Korothnokardo* a. 1436, *Ardo* a. 1430, etc., Csánki, *MH*, I, 237); U g o c s a (*Fekete-Ardó* a. 1300, 1351, 1388; *Zewlesmegyardo*, *Zeles Ardo* a. 1472, 1478; de-obiceiul *Ordow*, *Ordw*, *Ordo*, *Ardo*, Csánki, *MH*, I, 431); G ö m ö r (*Ordo*, *Pelsewczardó* a. 1362, Csánki, *MH*, I, 129); Z e m p l é n (*Ordo*, *Ardo* a. 1390, 1446, azi *Vég-Ardó*, Csánki, *MH*, I, 341); S o l n o c u l d e - m i j l o c = Sălăgiu (*Kysordo* a. 1405, *Ardo* a. 1475, azi *Ardó*, Csánki, *MH*, I, 551); B e r e g (*Ardo*, *Ordó* a. 1418, 1453, *Ordo* a. 1440, Csánki, *MH*, I, 413); N ä s ä u d (*Hordo* a. 1523, Hurmuzaki, *Doc.*, XV, 271; N. Iorga, *Doc. Bistr.*, P. I, p. XVI și CX, n. 88, și Dr. Al. Berger, *Urkunden-Regesten aus dem alten Bistritzer Archiv*, nr. 79; a. 1533, N. Iorga, *AAR*, s. II, t. XXVII ist., pp. 18—20; Hurmuzaki, *Doc.*, XV, 366; *Ordo* a. 1547, 1548, Fr. Kramer, *Beiträge zur Geschichte der Militärisierung des Rodnaer Thales*, în *Programm des ev. Obergymnasiums A. B. zu Bistritz* 1879/80, p. 10; *Hordo* a. 1576, 1577, *ibid.*, p. 12; pentru atestările ulterioare cf. N. Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, pp. 49—54); S o p r o n (*Erdeu* a. 1387, *Ordo* a. 1388, Csánki, *MH*, III, 607); V e s z p r é m (poss. *Ordo* a. 1434, 1464, *Ardó* a. 1499, Csánki, *MH*, III, 245) și B o d r o g (*Ordod* a. 1480, *Ordodz* a. 1522, Csánki, *MH*, II, 205).

Relativ la etimologia numirilor topice *Ardoș* (scris *Ardo*, *Ardó*, *Ardou* și *Ordow*), *Ordouș* (scris *Ordo*, *Ordó*, *Ordou*, *Ordow*) și *Ordú* (scris *Ordw*) din comitatele amintite reproduc cele ce se spun în Gom-bocz—Melich, *MEtSz*, I, 129:

«După Karácsonyi, *Ethn.*, XIII, 347, *Vár. Reg.*, (din nou *Nyr.*, XXXIII, 286) numele topic *Ardó* este vechiul ung. *erdő-óvó* (v. *Oklsz*, 1300/1323: «*terram Asgutherdewow* nuncupatam»; 1351: *Erdeuouotelek*; 1353: «*super terris Custodum siluarum... Erdeuouou... vocatorum*»), «*custos silvarum, Waldhüter*» scurtat și modificat ca formă. Pentru această presupunere vorbesc următoarele fapte: o diplomă din 1315 amintește un *Erdeuouotelek* (v. *Oklsz.* și Csánki, III, 230) în comitatul Veszprém și acesta nu poate fi altul decât pusta *Ordó*, *Ardó* de mai târziu; în comitatul Zolyom eră în sec. XV o localitate numită *Ardó*, pe care mai târziu și astăzi o numesc *Hajnik*, iar *hajnik* sloveștește (tăuțește) înseamnă «*custos silvarum*».

Cu toate că pentru derivarea numelor topice *Ardó* din *erdő-óvó* în ultima analiză nu încapе îndoeală, dezvoltarea formei cuvântului nu e clarificată și, că lui *erdő-óvó* i s'ar fi spus cândva în limba ungurească *ardó*, nu e dovedit.

După Karácsonyi (v. și Simonyi, *Ak. Ért.*, XVII, 453) din *erdő-óvó* s'ar fi născut *erdő-ó* (cf. *Oklsz*: *erdewow*), apoi **erdó*, și din acesta *ordó* > *ardó*. Forma **erdó* e neobișnuită și nu se poate explica o născut din *e* deschis (din *erdó*). Nu trebuie să presupunem mai curând că

din ungurescul *erdő-ó* s'a născut *ardow* pe buze străine? Cf. *Erdély, Erdőfalva* > rom. *Ardeal, Ardeova*, v. Lipszky, *Rep.*, Csánki, V, 87, 347, apoi că, afară de *Ardó*-ul din com. Veszprém, toate celelalte *Ardó*-uri sânt pe teritorii de-ale naționalităților¹⁾.

Cele scrise mai sus au dovedit însă de-ajuns că în timpul când a luat ființă numirea topică *Ordo*, nici Sopron-ul, nici Veszprém-ul nu erau lipsite de « naționalități ». Ce privește acest timp, *Ardó* < *erdő* < *erdő-óvó* « *custos silvarum* » a fost un slujbaș care făcea parte din sistemul de întărituri, așa numitele *gyepű* (rom. *prisăci*, lat. *indagines*), făcute la hotare (*vég*) de către regii arpadieni ai Ungariei (cf. *Végardó*). Dela Anjuești și delă Sigismund încoace, ajungând domeniile și pădurile regești în cea mai mare parte în mâinile magnaților, aceștia nu avură nici un interes pentru păstrarea *prisăcilor*.

Totuși timpul cât regii s'au îngrijit de întăriturile dela hotare a fost destul de îndelungat ca *ardăii* acestora să întemeieze așezări numite după ei²⁾.

Ca și pe timpul lui Ludovic cel Mare, și mai nainte, pe timpul regilor arpadieni, în lipsă de populație maghiară suficientă, apărarea hotarelor a putut fi încredințată în parte « naționalităților », care le locuiau, în schimbul unor mici privilegii și libertăți.

Forma *Ordou* a trebuit să se nască în limba acestora, deci probabil e slavă în regiunile unde au fost numai Slavi, românească în cele unde au fost numai Români, slavo-română unde au fost și de unii, și de alții. În ori ce caz este curios că în limba Secuilor, care erau tot un fel de grăniceri, forma toponimică *Ordou*, *Ardó* nu există.

Împrejurarea că în limbile învecinate cu cea ungurească a intrat și apelativul *erdő-ó*, — acesta, după toată probabilitatea, înaintea numelor proprii amintite mai sus, — precum și că apelativul acesta se mai păstrează și acum în graiul românesc din Nord în forma *ardău* cu înțelesul de « *custos silvarum* », « *Waldhüter* », hotărăște definitiv chestiunea originii numirilor topice citate mai sus. Ele nu sânt ungurești, deși cuprind un radical unguresc, ci slave (rutene, slovene, sârbești) și românești.

Ceea ce este greu de stabilit, este raportul dintre forma mai veche cu *o-* și cea actuală românească cu *a-*. Este cea dintâiu numai varianta slavă a celei din urmă (cf. *Arma* > *Orma*; *Andrej* > *Ondrej*, etc.), ori este forma slavă rezultată direct din cea ungurească (cf. *Ἑλένη Elena* > rus. rut. *Olena* > *Alena*, etc.)? Răspunsul este greu de dat.

¹⁾ Cf. și M. Kovács, *Magyar Nyelvőr*, XXXIII—1904, pp. 286—287.

²⁾ Dela sfârșitul secolului XIII au început să considere clădirea cetăților de munte ca o întăritură mai sigură decât prisăcile. De aici încolo a început exploatarea pădurilor nu cu scop războinic, ci economic. Numeroase păduri sânt pustiite paralel cu clădirea cetăților, chiar și pentru a face cu puțință aprovizionarea acestora. În acest timp se nasc, pe urma acestor tăieturi, o mulțime de așezări și cnezate cu numiri foarte variate în deosebite limbi: *Ohabă, Seciu, Uric, Uricani, Lehota, Vágds, Hau, Volya*; cf. K. Tagányi, *Alte Grenzvorrichtungen und Grenz-Ödland: gyepű und gyepűelve*, în *Ungarische Jahrbücher*, I—1921, p. 112.

Într'adevăr, ardelenescul și moldovenescul *ardău* 1. «păzitor de pădure» și 2. «Pădurean»¹⁾, ca și numirile topice derivate din ung. *erdő*, arată numai forma cu *a*, deci desvoltarea obișnuită în limba noastră (cf. *arădui* < *ered-*, *arăstui* < *ereszt-*, etc.).

Astfel, afară de *Ardeal* (*Ardel*, *Ardeliu*) «Transilvania» < ung. *erde-el*, *erdő-el*, *Erdély*, «ținutul de dincolo de pădure sau codru» și de *Ardeal*, munte la Sud-Est de Săliște, mai pot cită după *Marele Dicț. geogr. al României*, vol. I, pp. 103—4, *Dicț. geogr. al Bucovinei*, p. 3: *Ardeoanul* (< *ardeu* < ung. *erdő* + suf. *-an*) «pârâu», *Ardeoani*, «sat și moșie»; *Ardeiul* (< *erdély* sau *erdő*) «lac cu izvoare, pl. Tazlăul-de-sus, jud. Bacău, pe teritoriul satului Ardeoani, de unde își are obârșia pârâul Ardeoanul»; *Ardelei* (< *erdő-elő*) «vârf de deal» și schit ruinat pe moșia Tarcăul, pl. Bistrița, jud. Neamțu»; *Ardelei* «cea mai mare poiană de lângă râul Teleajăn, în comuna Mănecii Ungureni (!), pl. Teleajenul, jud. Prahova»; *Ardița*, deal (453 m.), deasupra com. Te-reblecea, distr. Siret, «complex de livezi și păduri, la V de localitatea Sinăuții-de-jos, distr. Siret», care ar putea fi explicat mai curând dintr'un corespondent al ungurescului *erdő* și suf. *-iță*, decât în legătură cu verbul *arde*; *Argelul* «sat, jud. Câmpulung», Bucovina, «nume ce-l are râulețul Moldovița»; *Ardaloaia*, «afluent din stânga al pâr. Izvorul-Negru, care se varsă în Moldova», la care mai adăugăm *Ardeluța*, un confluent al Tarcăului (*Evoluția*, II—1922, Nr. 3, p. 4); «*Ardelučna*, Name eines Berges bei Zielona», «*Ardželuža* recte *Ardželuša*, Berg und Bach bei Žabie»²⁾, *Ardilska*, *Ardiljskij*, parte de hotar și apă în Mokra (Rus.), Maramureș³⁾.

În S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.* p. 9, găsim: *Ardeova*, jud. Cojocna, pl. Huedin (care nu corespunde ungurescului *Erdőfalva*, ci unui *Ardeu* < *erdő* + suf. *-ova*); *Ardeu*, jud. Hunedoara, pl. Geoagiu (< *Erdő*, nu din *Erdőfalva*, cum i se spune ungurește); *Ardihat*, jud. Sălăgiu, pl. Cehul-Silvaniei (< *Erdőhát*, nu din *Egerhát*, cum se numește acum ungurește); *Ardud* și *Ardusat*, jud. Sătmăr, pl. Baia-mare (< *Ardud* < *erdőd* + *sat*, ori *Ardu* < *erdő* + *sat*, din care s'a făcut ungurescul *Erdőszada*); *Arduszál*, jud. Sălăgiu, pl. Cehul-Silvaniei (care, deși ungurește se numește *Ardó*, trebuie derivat din forma de plur. rom. a lui *Ardud* < *Erdőd* + suf. *-el*).

Forma *Hordou* (ung. *Hordó*) din Năsăud nu este decât o variantă aspirată a mai vechii *Ordou*.

Aspirația vocalei inițiale în elemente de origine străină, mai ales ungurească, nu-i este neobișnuită limbii românești (cf. *halcă*, *hălci*, *hălcer*, etc., *Dicț. Acad.*, IIV, 349, care, ca și *aciu* († *alcu*) și verbul *alcui*, derivă din ung. *álcs* (> *álcsolni*), forma mai veche a lui *ács*

¹⁾ Așa trebuie înțeles *Ardău*-l interpretat în *Șez.*, II, 22 b/2 și *Dicț. Acad.*, II, 232: «ardelean, Român din Ardeal».

²⁾ E. Kalužniacki, la Miklosich, *Wanderungen*, p. 59.

³⁾ A. Petrov, *Karpatoruské pomístní názvy z pol. XIX a z. poč. st.*, V Praze, 1929, p. 18.

(> *ácsolni*); *hălcăzuî* «a vorbi tare și mult», «a mână vitele răcnind», *Șez.*, III, 15 = *alcăzuî* < ung. *alkuszni*; *harșău*, *harșeu* = *așău*, *Dicț. Acad.*, II^v, 369, < ung. *ásó*, ș. a. Ea a putut fi promovată mai târziu prin intervenția administrației ungurești, care l-a confundat cu *hordó* «bute».

152. Cu privire la comitatul Ung (Užanska stolice) avem un document din 1371 al regelui Ludovic, prin care acesta dăruiește fiilor lui Stanislav, «quondam Voyvodae de Ungh», cnezatul unei posesiuni, «keneziatum cujusdam villae nostrae *Felseu-Nerezlenche* vocato»¹⁾.

În sec. XIV se găsea deci aici un voevod român, care împlinia funcțiunea de cnez în *Neresnița-de-sus*.

Despre populație românească vorbește numele satului Volosjankă sau Voloszánkă, apoi ale părților de hotar: Volosană în Kňahinina (Petrov, o. c., p. 59), Volosěnki în Pasika (id., ib., 61), Volosjanočka în Užok (id., ib., p. 65) și Volosini în Volosjanka (id., ib., p. 66).

La 1290 comitele Iacob Pányok din Ung își ia un servitor sau o servitoare cu numele Fata (Fejér, CD, V, 3, p. 503; cf. și M. Wertner, *Magyar Nyelvőr*, XLV, 303)²⁾.

Un document dela 1322 vorbește despre «Chala consorte Batiz (= «Botez») filii Jakow de Wngh» (Nagy Imre, *Cod. dipl. Hung. Andegav.-Anjoukori okm.*, II, 20).

Existența unei organizații după «ius valachicum», în voivodat și cnezate, ne-o dovedesc, afară de numele satului Kňahina sau Kňahinina — formă ruteană, în românește fiind obișnuite formele *Cneaghina*³⁾ și *Cneajna*⁴⁾ — și numele părților de hotar: Vajdovo în Orihovica (o. c., p. 61), Voevodin în Pasika (o. c., p. 61), Vajdičuv, Vajdičuv *potok* și Vojvodin în Pol'ana (o. c., p. 62—63), Vajda sihot în Rakovo (o. c., p. 63), Voevodin în Zabrod' (o. c., p. 67); Kňašni, Kňažneskij în Huta Pol'ana (o. c., p. 59), Kňagnin în Pasika (o. c., p. 61), Kňagnieja în Perečin (o. c., p. 62) și kňažinica în Zabrod' (o. c., p. 67).

În secolul XVI numeroase sate din Ung plătesc «strungă», adecă «census Valachorum».

Astfel, în «Conscriptio arcis et dominii Unghvariensis» din 1576 se scrie despre comuna *Kemencze*: «*ex strongali ovium decimam* proveniunt in natura... *censum* sculteti solvunt tempore *strongae* ab integra scultetia 18 Fl.» Tot acolo se poate ceti în conscripția comunei

¹⁾ I. Mihályi, *Diplome maramureșene din secolul al XIV-lea și al XV-lea*, p. 64.

²⁾ Dela un Mich. *Fotul* = «Fătul» din *Sztrojna* a cules un text în 1898 S. Czambel, *Slovenská reč* etc., p. 473.

³⁾ Vezi numeroase dovezi la R. Rosetti, *Pământul, sătenii și stăpânii*, pp. 40—44.

⁴⁾ Tiktin, *DRG*, 378.

Petrócz: « *strongalem ovium* praestant ceduntque ex eadem oves mulgibiles 2, agnellos 2. « *Stronga* » sau « *strongalem pecuniam* » au plătit și comunele: *Domazsina*, *Pásztély*, *Szmerekova*, *Voloszanka*, *Sztavna*, *Uzsok*, *Bisztra*, *Nagy-Berezna* și *Huszná*¹⁾.

Nume românesc are: *Poresal* (*Porchal* alias *Zigheth* a. 1389, *Porchal* a. 1487; azi *Mátyócz*, Csánki, *MH*, I, 394), care pare a fi identic cu rom. *purcel* « Ferkel » < *porcellus*, -um²⁾, întrebuințat mai întâiu ca nume de persoană (cf. *Sácel* > *Szacsal*; *Muncel* > *Moncsal*, *Fáncel* > *Fancsal*, etc.; dacă ar fi vorba de un compus unguresc cu *al*, am așteptă, *Porcsalja*, cf. *Váralja*, *Hegyalja*, etc.).

Pot fi și românești nume ca: *Bés*, *Botfalva*, *Mircse*, *Petrócz*, *Sztanna*, etc.

Dintre părțile de hotar (câmpii, munți, dealuri, ape) sânt românești: *Kičarskij*, *Kičera* în Bereznaje (Petrov, *o. c.*, p. 57—58); *Kičurka*, *Hrunok*, *Pitrus* = « Pietros », *Magurka* în Bystroje (p. 58); *M. B. Kalaria*, *Tápšur*, în care avem sufixul -șor, *Kičera*, *Stinky* (cf. *stáncá*) în Huta Pol'ana (p. 59); *Verde* în *Chudl'ovo* (p. 59); poate *Majkova* (cf. rom. *maică*, bg., srb. *majka* < srb. *maja*) în Kňahinina (p. 59); *Kičora* în Kostirny (p. 60); *Kěčirka* în Luh (p. 60); *Mončol*, *Romanov*, *Lokšor* în L'uta (p. 60); *Čotori* (= « Cioturi »?) în Nevickoje (p. 61); *Vajdovo* în Orichovica (p. 61); *Kičurka*, *Kórbul'ka*, *Magura* în Pasika (p. 61); *Za Kračunova*, *Hrun*, *Kičera* în Perečin (p. 62); *Ripišča*, *Kičera*, *Mynčul*, *Podyšur* (= « podișor » sau « podișuri »)³⁾, *Romanova* și poate *Stinka* în Podharod'e (p. 62); *Tápšur*, *Kičera*, *Pyd plajčik*, *Kelarija*, *Korna*, *Pydkorna*, *Kornii*, *Kudravyj* (cf. *codru*) în Pol'ana (p. 62—63); *Magura* în Rakovo (p. 63); *Kečere*, *Kornašinskij* în Sol'a (p. 63—64); *Magura* în Stavnoje (p. 64); *Kičera* în Stričava (p. 64); *Maguriča*, *Magura*, *M. B. Skerešora* în Turica (p. 65); *Kičorka*, *Magura* în Užoc (p. 65); *Kičirki*, *Roškaňa*, *Magora* în Volosjanka (p. 66); *St. koliba*, *Sinatorja*, care are forma românească a adjectivelor verbale în -oriu (vezi mai încolo!) în Voročovo (p. 66—67); *Hrun*, *Kěčerka*, *Pědkěcerka* în Vyška (p. 67); *Magura*, *Romanovo* în Zabdod' (p. 67); *Mončol* sau *Mončul*, *Pyd Korastavicij*⁴⁾, *Romanuv* în Zaričovo (p. 68).

De pe harta militară austriacă se mai pot întregi: *Murgó visok*, *Pupur vrh*, *Plina*, etc.

¹⁾ Takács S. *Magyar Nyelv*, II, 26.

²⁾ Cf. *Purcei* în Putna, *Purcica* în Fălcu, *Purceleni* în Gorj, *Purcelești* în Putna și Suceava, *Purcești* în Putna (D. Frunzescu, *Dicț. top. și stat. al Rom.*, 386); etc.

³⁾ Același sufix se vede și în numele satului *Lumsur* (*Lunptur*, pe harta militară austriacă *Lumsor*), a cărui etimologie n'o văd destul de clar (*runcșor* ori *rumpturi*, *Latundur* = « Rotundul »; ori *Luncșori*, cf. *Lompka* = *Lonka* a. 1448, 1458, în Maramureș, la Csánki, *MH*, I, 450; *Lomșora* în Nagovo, Maramureș, la Petrov, *o. c.*, p. 18; *Lumkury* = *Lunkurē* în Selišče, Maramureș, la Petrov, *o. c.*, 24).

⁴⁾ Cf. rut. *kolastra*, *kulástra*, *kulěštra*, *kurastra*, *kurastva*; slovac. *kurastva*, bg. *kulđstra* (Berneker, *SEW*, I, 542), ung. *kurászld*, în Bucovina (*Magyar Nyelvőr*, XXIII, 296) < rom. *corastă*, *coraslă*.

Cum am amintit, probabil de origine românească este și *Szinatoria Polyána*, fie că este vorba de o numire dată după numele plantelor *sunătoare*, născut din **sânătoare* (*sănitore*, *sanitore*) < (herba) **s a n a t o r i a* «Heilkraut» < *s a n a r e* «heilen» prin apropiere de *sună* (cf. Tiktin, *DRG*, 1533), fie că este vorba de «răsunet». Pentru probabilitatea întâia vorbește forma *Sanetóre* din hotarul comunei Breb din Maramureș (cf. T. Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului*, București 1925, p. 200)¹⁾.

153. Pe harta militară austriacă mai găsim și *Mencselik* (= «munceluc», diminutivul lui «Muncel») s. *Buni Plăji*, pluralul lui *plaiu*.

Se știe că apelativul românesc *plaiu* «flanc d'une montagne», «défilé», «chemin étroit entre deux montagnes», «région montagneuse» (arom. *plaiu* «versant d'un montagne») nu poate veni din slavul *planŭ* «eben» (cf. ceh. *planj*, n.-slov. *planja* «Ebene»), cum crede Tiktin, *DRG*, p. 1180, ci, cum dovedește Meyer-Lübke, *Mitteilungen des Rum. Inst. an der Univ. Wien*, I. Bd, Heidelberg, 1914, p. 9—10, și *REW*¹, p. 492, nr. 654, din lat. *plagium*, care însuși derivă din grecescul *πλάγιον*, cf. vegl. *plui*, bellun. *piai* «Abhang», ital. (*s*)*piaggia* (< fr. *plage*, catal. *platja*), prov. *playa* (> span. *playa*, port. *praya*)²⁾.

Marele Dicț. Geogr. al Rom., s. v. (Mehedinți, Prahova, Suceava, Muscel, Vâlcea, Gorj)³⁾, *Dicționarul Geogr. al Bucovinei*, s. v. (Vijnița, Storojineț, Câmpulung, Cernăuți), Ignaz Lenk v. Treuenfeld, *Lex.*, s. v., S. Moldovan și N. Togan *Dicț. loc.*, s. v. (Năsăud), etc., atestă de ajuns marea răspândire a lui *Plaiu* în toponimia românească.

Din românește a trecut *plaiu* în sârbește în forma *plaj* cu derivatul *plajari*⁴⁾, și în rutenește și huțulă în forma *Plaj*, ca nume propriu în munții Galiției, având și derivatele *Plajok*, *Plajek*, *Plajik*, *Plajčik*, *Plajska*, *Plajskij*⁵⁾.

A trecut și în ungurește în forma derivată *plájás* sau *palajás* «grănicer» și «gornic» < rom. *plăiaș*, idem (*Szinnyei Magyar Neylvör*,

¹⁾ Intre *Szinatoria Polyána* și villa *senatoria* din Rogerius, *Carmen miserabile*, c. 26, relevat de Pesty, *Magyarorsz. helyn.*, I, 368, nu poate fi nici o legătură.

²⁾ M'am oprit la etimologia dată de Meyer-Lübke, căci din punctul de vedere al sensului mi se pare mai potrivită decât cea propusă de Candrea—Densusianu, *Dicț. etim. al l. rom., El. lat.*, p. 212, nr. 1400: < *plagi*us, -um < *plaga* «bande de terre, étendue, contrée». Philippide, *Originea Românilor*, II, 729—730, având în vedere evoluția lui -gius, care n'ar fi dat -i, crede că avem a face în rom. *plaiu* și alb. *plaje*, chiar cu gr. *πλάγιος*. Totuși cf. *magis* > *mai*, etc.

³⁾ Cf. și D. Frunzescu, *Dicț. top. și stat. al Rom.*, p. 360.

⁴⁾ P. Skok, *ZRPh.*, XLI, 152, 756; S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 292, § 271.

⁵⁾ Cf. Fr. Miklosich, *Wanderungen d. Rum.*, p. 11; Kałużniacki, *o. c.*, p. 18 și 61; S. Pușcariu, *ibid.*; harta militară austriacă; Petrov, *o. c.*, *passim*.

XXIII, 483)¹⁾. Ca nume de munte *Pláj* este atestat mai de multe ori și în Secuime (cf. S. Opreanu, *o. c.*, p. 21).

Poss. *Plaj* sau *Play* și *Plajsor* sau *Playsor* sânt atestate în Hunedoara încă din a. 1478 și 1491 (Csánki, *MH*, V, 125, 128, 218).

Totuși *Palaj* din Somogy, ca și *Palaj* și *Palé* din Baranya, și *palaj*, *palé* «vale lată și joasă», «bancă de nisip, ridicătură în formă de insulă» (Sătmár), de-aici *Palaj* (pe câmp), *Szegpalaj*, cu dim. *Palajka* (Hegyalja), atestate la Szinnyi, *MTsz*, II, 62, și Hetfy, *o. c.*, p. 36 (*Magyar Nyelvőr*, XXXX, 303) și *palaj* «umplutura de lângă perețele casei, prispă» (Hidvég, în Treiscaune, *Magyar Nyelvőr*, XXXIV, 106), nu sânt corespondentele românescului *plaiu*, ci derivă din slavonește (cf. srb. *poloj*, *poloja* 1. «Untiefe», 2. «der Überschwemmung ausgesetzter Ort»; rus *poloj* «die unter Wasser stehende (überschwemmte) Gegend; nach einer Überschwemmung zurückgebliebene Wasserlachen»). Forma dela care trebuie să pornim pentru a explica cuvântul unguresc adecă pare a fi *poloj*, iar din rom. *plaiu* am așteptă mai curând *paláj*.

154. De vechimea Românilor din ținutul Maramureșului s'a ocupat în timpul din urmă T. Papahagi în lucrarea sa *Graiul și folklorul Maramureșului*, București, 1925, pp. LXXVII—LXXXIII²⁾.

D-sa ne spune că »în Maramureș nu putem vedea o colonizare romană sau o romanizare, și cu atât mai puțin o continuitate etnolinguistică a unei colonizări sau romanizări. Diferitele urme din tot ce aparține entității romane, cum ar fi, bunăoară, găsirea unui «ban de bronz de al lui Traian, cu inscripțiunea *Via Traiana*»³⁾, sau inscripțiunea latină pe o «piatră de calcar»⁴⁾ ca și toate celelalte pe cari le relevază I. Mihályi la pp. 618—619 ale lucrării sale nu pot susține a o continuitate directă și neîntreruptă a vieții romane în acest colț românesc. Că Romanii, la sau după cucerirea Daciei, vor fi făcut explorări militare de durate scurte și în aceste părți, ca și în spre Nistru — aceasta într'adevăr poate fi considerată ca o realitate istorică; dar de aci nu se poate deduce prea mult în favoarea sau în sensul unei păreri că în Maramureșeni trebuie să vedem descendenți ai Romanilor sau ai autohtonilor romanizați, adică ai Dacilor, ce vor fi locuit aci. Căci, în această ipoteză și referindu-ne la încercuirea geografică în care apare elementul maramureșean, un prim rezultat — în afară de altele — la care ne-am fi așteptat ar fi fost ca, în fața atâtor viscoliri barbare cari puteau tangenta și acest ținut ca și în fața altor vicisitudini

¹⁾ Asupra rolului lor în cetățile ardelen, precum și a privilegiilor de care se bucurau, chiar și când nu mai serviau, ne lămurește Takács S., *Rajzok a török vildágól*, II, p. 96.

²⁾ Ceea ce ne dă St. Manciu, *Elementul românesc în Câmpia Tisei*, în «Lucr. Inst. de Geogr. din Cluj», IV—1928, 29, pp. 137—138, este foarte sumar.

³⁾ Ioan Mihályi, *Diplome maramureșene din secolul al XIV-lea și al XV-lea*, 32.

⁴⁾ Ibidem, 619.

istorice, graiul maramureșean să apuce direcția unei cristalizări izolate, care să-l îndepărteze cât mai mult de restul graiului românesc; și aceasta s'ar fi putut petrece cu atât mai ușor, cu cât în perioada de formațiune a poporului român această regiune ar fi rămas cu totul izolată. Pentru formațiunea limbei române nu putem admite spațiul pe care astăzi îl ocupă poporul român în nordul Dunării, pentru că perfecta unitate lingvistică exclude așa ceva. De-altfel, nici alte considerațiuni, cum ar fi, bunăoară, cele toponimice, nu pledează pentru o altă părere» (pp. LXXVII—LXXVIII).

Fără a admite unele dintre etimologiile propuse de Papahagi, sânt de acord în fond cu constatarea că numirile celor mai multe localități din Maramureș sânt nelatine; «cele de origine latină... sânt formațiuni românești»; «iar cele cu originea nesigură sau necunoscută... nu pot fi invocate» (p. LXXVIII).

Totuși această nomenclatură «nu constituie un argument hotărîtor în defavorul existenței unei romanități în Maramureș» (p. LXXIX).

Pentru d-l Papahagi se ivesc acum două întrebări:

1. «Ce populație va fi locuit în Maramureș înainte de așezarea Românilor aci?».

2. «De unde și când vor fi înfăptuit Maramureșenii de astăzi o atare migrațiune?» (p. LXXIX).

Ca răspuns la cea dintâiu întrebare nu poate contura «nici măcar o probabilitate» (p. LXXIX).

Nici pentru întrebarea a doua nu poate preciza «un răspuns mai fericit». Totuși, întemeindu-se pe deosebite considerațiuni de ordin logic, crede că «e natural ca elementul maramureșean să-l considerăm ca fiind stabilit aci ulterior secolului al X-lea și că, după anumite probabilități, el va fi venit din sudul Dunării» (p. LXXX).

Ca dovezi ar putea servi, între altele, «asemănările sau întâlnirile dintre folklorul maramureșean și cel sud-dunărean» și «cele lingvistice», deși, cum constată însuși Papahagi, «paralelismul lingvistic, mai ales cel privitor la fonetică, nu în totdeauna poate fi luat drept punct temeinic de plecare» (p. LXXX). Din parte-mi aş adăugă că nici cel lexic latin nu este un razim mai sigur decât cel fonetic. Viața cuvintelor este foarte capricioasă. Adese ori trăesc izolat în câte un colț de limbă nord-dunărean cuvinte dispărute din alte regiuni nord-dunărene, dar care, în mod firesc, se regăsesc în Sudul Dunării, deoarece fondul latin a fost comun pentru toate dialectele limbii române. Chiar și unele potriviri morfologice și sintactice nu sânt hotărîtoare, căci ele se pot ivi și în mod independent ca efecte ale aceluiași cauze.

155. În fond constatările lui Papahagi nu se deosebesc de ale altor cercetători ai acestui ținut.

Astfel unul dintre cei mai buni cunoscători ai Beregului și Maramureșului, Lehoczky Tiv., își începe studiul *Adalékok az oláh vajdák, oláh és orosz kenézek vagy soltészok és szabadosok intézményéhez*

*hazánkban (Történelmi tár, 1890, p. 155)*¹⁾ cu cuvintele: «La marginea nord-estică a patriei noastre, în comitatele Maramureș, Ugocsa și Bereg, fără îndoială încă pe timpul venirii Maghiarilor au locuit *Românii* de origine necunoscută, cu deosebire în codrii vecini cu Galiția ai comitatului Bereg și Maramureș, unde, împreună cu Rutenii veniți din Galiția, s'au ocupat cu păstoritul și prăsirea vitelor, pe pășunile atunci încă cu totul nestăpânite și uriașe, și pe munți, și pentru aceasta treceau de pe un pisc pe altul, dintr'o vale într'alta și trăiau viață nomadă. La acești Români neobișnuiți cu locuințe statornice, mai târziu, probabil după năvălirea Tătarilor, s'au alăturat cete nouă și după o jumătate de secol iarăși altele nouă, mai ales când regele Ladislau, bătând în 1284 la Hodostó²⁾ pe Cumanii adunați sub conducerea lui Oldamur și pe *Românii* care-i însoțiau, i-a silit să se așeze pe locurile fixate pentru ei. Atât e sigur, că la sfârșitul secolului XIII și la începutul celui următor *Românii* locuiau în văile din Estul comitatului Bereg, în regiunea Bilke, Oláhcsertes, Ilosva și Hosszuhát alcătuind chiar sate bine organizate și populate. Astfel în 1341 regele Carol, la cererea posesorului Maxim Tatomir de Ilosva (*Makszem ilosvai Tattamer*), a poruncit capitlului din Eger ca, cercetând hotarele cătunului *Makszemháza* între Ilosva și Komlós, să le stabilească în favoarea lui. Această familie eră compusă de-atunci din numeroși membri și se pare că *Românii*, care în acest timp locuiau în număr mare în această regiune și se ocupau cu agricultura și prăsirea vitelor și care, probabil în urma privilegiilor câștigate de mai nainte, cu prilejul așezării lor acolo, trăiau sub conducerea unor *cneji* ai deosebitelor comune și a unui *voevod* ales împreună, se bucurau de multă trecere și poate chiar și voivodatul le aparținea lor . . . ».

156. Și G. Petrovay, în studiul său *A maramarosí oláhok, betelepítésük, vajdák és knézeik*, publicat în *Századok*, XLV—1911, pp. 607—626, este nevoit să recunoască că ipoteza istoriografiei ungurești, după care *Românii* ar fi venit peste tot în fosta Ungarie, numai prin veacul XIII, «nu se potrivește la *Românii* din comitatul Bereg și Maramureș, pentru că aceștia au fost investiți cu astfel de privilegii, cum n'a putut să aibă nici odată un neam de păstori care a imigrat pe încetul păscându-și turmele, un dușman de neam străin, neînruștat cu cel unguresc, prins în luptă; iar ca un dușman prins în războiu să fie colonizat la granița țării și să fie însărcinat cu apărarea hotarelor, e de-a-dreptul un non-sens.

Românii din comitatul Bereg și Maramureș n'au fost supuși autorității comitelui și pretorilor din comitat, ci erau subordonați voevozilor aleși de ei înșiși, deosebit în fiecare comitat; aceștia conduceau la războiu pe cei înarmați și-i judecau, rezolvând procesele dintre ei, precum și pările începute de alții împotriva lor.

¹⁾ Cf. și *Bereg vármegye monográfiája*, v. II, p. 270.

²⁾ După alții: *Hód tava*.

Astfel de privilegii, și dacă mai adăugăm că drept contribuție trebuiau să dea numai a cincizecea parte din sporul turmelor lor, a putut să primească numai un neam viteaz, crescut pentru luptă, așezat de bună voe, primit cu drag, și numai un astfel de popor a putut deșteptă față de el o încredere așa de mare, încât în mâna lui să fie pusă apărarea unei părți din hotarele țării. Acestei încredere au și corespuns bărbătește și, cu toate că anelele și istoricii noștri nu vestesc luptele lor glorioase, totuși știm din diplomele noastre că au devenit fii credincioși ai acestei țări, au luat parte la expedițiunile regilor Ludovic cel Mare și Sigismund, ba chiar au luptat sub conducerea voievozilor lor, independent și biruitor, împotriva Litvanilor păgâni, acolo au luptat peste tot locul alături de viteazul consacrat, vestitul Ioan Huniade, în multe lupte victorioase ale aceluia; au fost însoțitori credincioși ai regelui Matia și, în lupta dela Baia, au prins cu trupul lor săgețile trimise asupra lui, ba ne-au învățat și limba și au vorbit-o în toate părțile, cum a însemnat Aenea Sylvio Piccolomini, cardinal, mai târziu Papa Pius II. În timpul principilor ardeleni au fost mereu de pază la pasurile Maramureșului și, în deosebire de alte comitate, împărțiți în pâlcuri de câte 100, erau organizați întru toate militărește sub căpitani și locotenenți, grupați în trupă de călăreți și pedestri» (pp. 611—612)¹⁾.

Cu toate aceste constatări ale celor doi învățați unguri în privința vechimii Românilor din Bereg, Ugocsa și Maramureș, toponimia ni-i arată pe aceștia mai noi decât cei din Bihor și Zărand, chiar și decât cei din Zips și Zemplin.

Lucrul se poate explica în deosebite chipuri. Bunea, *Incercare de istoria Românilor până la 1382*, pp. 152—153, crede că ei au fost împinși pe încetul în spre munți pe urma ocupării treptate a Ardealului din partea Ungurilor.

Alături de acest motiv de ordin politic, și dela un timp și bisericesc, a putut fi și altul de natură pur pastorală: înaintarea treptată pe Valea Tisei spre pășunile din munți.

Totuși Românii au ajuns foarte curând în aceste părți. Altfel nu ne-am putea explica numărul lor atât de mare în secolul XIV, încât acesta să pară neatins după plecarea a numeroase colonii în Galiția și Moldova.

Nu mă gândesc să afirm că Românii pomeniți în Galiția în sec. XI și XII au trecut toți și numai prin Bereg, Ugocsa și Maramureș. Am văzut că e iau putut trece și prin altă parte. Totuși nici Românii din aceste trei comitate nu pot fi mai noi, sau mult mai noi decât cei din Zips și Zemplin.

Faptul că ei nu sânt pomeniți în documente mai curând se explică din împrejurările politice.

¹⁾ Cf. și traducerea lui Dr. Victor Onișor, *Istoria dreptului român*, Cluj, pp. 195 și 196.

Maramureșul n'a ajuns în stăpânirea Ungurilor înainte de 1199, când este pomenit mai întâiu ¹⁾. A doua oară este pomenit la 1231 ²⁾. Din două documente dela 1299 ³⁾ aflăm că Maramureșul s'a ținut mai înainte de dieceza transilvană și a fost supus pe nedrept celei din Agria. Aceasta înseamnă că el nu aparține Ungariei când regele Ștefan cel Sfânt a înființat cele două dieceze, căci altfel ar fi hotărît dela început de care ar fi fost să se țină ⁴⁾.

În tot acest interval de un secol Maramureșul nu este arătat ca fiind comitat, ci numai domeniu regal. El a ajuns comitat abia în secolul XIV ⁵⁾.

Și Beregul a fost socotit domeniul regal mult timp după ce a ajuns în stăpânirea regilor unguri.

Pe la 1250 eră proprietatea lui Rotislav, ginerele regelui Bela IV. După moartea acestuia domeniul rămase Anei, văduvei lui, și copiilor lor. Pe la 1264 Ștefan, fiul lui Bela IV, îi luă surorii sale domeniul Beregului ⁶⁾, care continuă să rămâie un apanaj al reginelor. Pe la 1364—1380 îl stăpâniă regina Elisabeta, soția lui Ludovic, iar pe la 1383 regina Maria, fiica Elisabetei ⁷⁾.

Aceste fapte ne explică pentru ce înainte de secolul XIV nu sânt cunoscute decât prea puține documente privitoare la Bereg, Ugocsa și Maramureș. Fiind domenii regale, nu s'au făcut donațiuni de feude, cu pomeniri de persoane și locuri. Românii de-aici s'au putut desvoldă liberi și neștiuți, păstrându-și vechea lor organizație după « ius valachicum ».

Într'adevăr documentele ne arată că și Românii din Bereg ⁸⁾ își aveau voievozii și cnejii lor, ca și cei din Maramureș, iar aceștia îi judecau după « ius valachicum ».

Funcțiunea acestor voievozi n'a fost totdeauna aceeași; ea s'a schimbat cu timpul.

Plč, *Über die Abstammung der Rumänen*, p. 147, ne spune: « Die Würde dieser Territorial-Voivoden ist wohl zu unterscheiden von der späteren Würde der Voivoden einzelner Distrikte, welche die

¹⁾ Fejér, *CD*, II, 347.

²⁾ Wenzel, *CDA*, XI, 231.

³⁾ Hurmuzaki, *Doc.*, I, 540, 541; Mihályi, *o. c.*, pp. 1—3, a. 1300.

⁴⁾ Vezi Bunea, *o. c.*, pp. 157—158, și D. Onciul, *Românii și Ungurii în trecut*, p. 28 [56].

⁵⁾ Cf. Bunea și Onciul, *l. c.*,

⁶⁾ Pauler, *A. m. nemz. tört.*, II, 256; cf. Bunea, *o. c.*, 154.

⁷⁾ I. Mihályi, *o. c.*, 54, 55, 59, 78, 79; cf. Bunea, *o. c.*, 154.

⁸⁾ Bunea, *o. c.*, 153, crede că cei dintâi Români pomeniți în Bereg ar fi *Vad* și *Vulcan*, « custodes silvae Bereg » la 1294 (*Reg. de Vdr.*, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, p. 184, art. 88), socotind aceste nume românești. Totuși amândouă numele sânt slave: cf. ceh. *Vad* = *Vadislav*, *Rosvad* (Miklosich, *Die Bildung der slav. Personen- und Orsnamen*, 39 [253], nr. 30); bg. *Vlūkan*, srb. *Vlkan*, etc. (id. ib., 42—44 [256—258], nr. 43).

Anführer eines kleineres Bezirkes für den Fall des Krieges waren und jährlich gewählt wurden»; iar Takács, *o. c.*, p. 322, ne arată că în unele locuri aveau numai să țină scaun de judecată, să judece; în altele să strângă contribuțiile și să examineze pe preoți, fiind ajutați la strângerea impozitelor de *crainici* și *jurați*.

În ori ce caz ținutul de sub jurisdicțiunea lor eră mult mai mic la început decât mai târziu.

Încă în 1343 găsim pe un anume *Crăciun* (*Karachynus*) voevod «de Bylke»¹⁾.

Apoi Regina Elisabeta, prin diploma sa din 30 Septemvrie 1364, le dă voie Românilor din Bereg să-și aleagă voevod, ca și Români din Maramureș și alte părți ale țării²⁾.

Tot regina Elisabeta, prin diploma sa din 28 Octomvrie 1366, în urma celor ce «referunt nobis, Clemens et Johannes filii Makzem, Nicolaus et Valentinus filii Karachini Olaci nostri», dă ordin judecătorilor, tuturor cetățenilor și oaspeților din com. Bereg să nu judece în afacerile Românilor și iobagilor, ci să-și caute drepturile înaintea domnilor acelora³⁾.

În 26 Sept. 1370 Regina Elisabeta, la cererea fiilor lui Maxim [pomenit în a. 1341], anume Clement, Ioan și Ștefan, la a lui Simion, fiul lui Nicolae, și a lui Valentin, fiul lui *Crăciun* (*Karachym* și *Karachun*) «*volacorum* nostrorum comitatus de Beregh, annuentes commissimus, ut super factis possessionum quas iidem a nostra tenent majestate, in quibus nunc residentiam facere dignoscuntur, comes noster et in aliis causis minoribus *Waywoda volacorum* de prefato comitatu de Beregh eosdem valeant et possint iudicare» (*Történelmi tár*, 1890, pp. 164—165; Mihályi, *o. c.*, pp. 63—64).

Cu asemenea drepturi au trebuit să fie investiți și Românii care locuiau în văile dinspre Nord de *Ilișua* (ung. *Ilosva*), pe amândouă coastele muntelui numit Hosszúhát și alcătuiau cu totul 10 sate sub numele de «*Krajna*» (mai nainte 9), fiecare sub conducerea câte unui cnez și a unui voevod ales în comun de toate. Ele sânt înșirate mai întâiu

¹⁾ I. Mihályi, *o. c.*, 17.

²⁾ Id., ib., 55 (cf. și Lehoczky, *Történelmi tár*, 1890, p. 194): «... *communitas wolacorum nostrorum* in Comitatu nostro de Beregh existentium... supplicarunt... ideo *woyvodam wolacorum* (s. *volacum*), qui pro ipsis utilis et honestus videretur (s. videtur), de comuni voluntate, eis preficere admitteremus, secundum quod etiam alii *wolaci* in *Maramorosyo* et aliis partibus regni nostri residentes huiusmodi *potirentur libertate*... annuimus eisdem *wolacis* nostris, ut *woyvodam* quem *communitas wolacorum* habere voluerit, liberam eligendi et preficiendi (s. *praestitendi*) habent facultatem, qui omnes causas inter ipsos exortas iudicare debet et fine debito terminare, omnes etiam contra proventus nostros et universa jura ex parte dictorum *wolacorum*, nobis et dicto comiti nostro proveniencia idem *woyvoda* fideliter nobis tenebitur administrare».

³⁾ Mihályi, *o. c.*, p. 59: «Et si qui ex vobis aliquid accionis vel quescionis contra eosdem *olacos* et iobagiones habent, vel habuerint, id in presencia eorundem dominorum suorum exequatur, qui iustitie complementum exhibebunt omni querulanti ex parte eorundem pro ut dictaverit ordo iuris».

într'un document din 1378, prin care li se asigură dreptul strămoșesc de a fi judecați de cnejii și voevodul lor, care nu li s'a respectat ¹⁾).

După moartea lui Ioan Huniade (11 August 1456), trecând stăpânirea acestor sate asupra soției lui, Elisabeta Szilágyi, aceasta a venit în Munkács ca să-și vadă domeniul. Acolo locuitorii români ai Krainei au așteptat-o cu o petiție. În diploma din 5 Noemvrie 1466 ea constată starea mizerabilă în care se găsesc cele 10 sate, care sânt numite «românești», și ia dispoziții pentru îndreptarea lucrurilor: «... cum nos venissemus visitaturae pertinentias castri nostri Munkács et possessiones in eisdem habitas, satis oppressas et desolatas vidissemus, volentes unamquamque possessionem nostram relinquere in bona dispositione, inter cetera possessiones nostras *valachales* videlicet *Kerepecz*, *Lafalva* [= «Latova»], *Sztánfalva*, *Závidfalva*, *Hátmeg*, *Ardánháza*, *Medencze*, *Dragabratfalva* et *Sándorfalva* vocatas, in his dispositionibus et gratiis duximus relinquenda...». (Lehoczky, *Történelmi tár*, 1890, p. 198).

În 1493 le-a dat acestor sate și Ioan Corvin o diplomă, prin care, față cu cererea lui «Ladislaus Vajvoda de Sztánfalva» de a i se recunoaște că «ipse et fratres sui officium *vajwodatus* de *Krajna* semper et ab antiquo possedissent jure perpetuo», aprobă ceea ce au putut dovedi cnejii satelor Dragabratfalva, Medencze, Ardánháza, Hátmeg, Závidfalva, Kerepecz, Lafalva, Sándorfalva și Sztánfalva, anume «quomodo ipsi nunquam perpetuum *vajwodam* habuissent, nec ipse Ladislaus officium *vajwodatus* de *Krajna* jure perpetuo possedisset, neque eundem concerneret, sed semper et ab antiquo, quo memoria hominum comprehenderet, tali libertate usi fuissent, quod illum, quem *kenezii* et tota communitas de *Krajna* maluisset, pari voto at cum consensu castellanorum nostrorum singulis annis ad officium *vajwodatus* ex *Krajna* elegisset...» (Lehoczky, *Történelmi tár*, 1890, p. 169).

Aceste privilegii le-a întărit în 1506 regina mamă Ana, în 1523 regina Maria, iar în 1562 Ioan Szapolyai (cf. Lehoczky, *Történelmi tár*, 1890, p. 157 și 165—167).

¹⁾ *Elisabeta... Ex querulosa significatione *keneziorum* et *olachorum* nostrorum in comitatu Beregh existentium intelleximus, quod vos ipsos diversi modo calumniantes judicaretis, neque eorum probationes incessantes, nulla prius justitia in praesentia officialis ipsorum ab eis postulata. Quare fidelitatibus vestris firmiter praecipiendo mandamus, quatenus praedictos *kenezios* et *olachos* nostros in nullis causis, exceptis publicis furto et latrocinio et criminalibus causis, judicare sitis ausi, nec res et bona eorundem irrequisita justitia prius ab eisdem prohibere praesumatis modo aliquali. Si quid autem actionis contra ipsos habetis vel habueritis, in praesentia comitis nostri de Beregh vel officialium eorundem *olachorum* prosequi debetis jure observato. Aliud non facturi» (Lehoczky, *Történelmi tár*, 1890, p. 167; cf. și Ioanna Duliškovič, *Istoričeskija čerty Ugro-Russkija*, Ungvara, 1874, II, 18; Jos. Lad. Pfč, *Über die Abstammung der Rumänen*, p. 149, n. 30, și D. I. Mototolescu, *I. Jus Valachicum in Polonia*, p. 4, n. 2.

Cu timpul Românii din satele amintite s'au contopit cu Rutenii așezați în Hátvidék, ori s'au mutat, și astfel caracterul lor național de Români a dispărut, iar voevodatul le-a încetat prin veacul XVI, rămânând numai cnejii din deosebitele sate, care însă acum erau Ruteni (cf. Lehoczky, *o. c.*, p. 158).

La 1350 fiii lui *Crăciun*, care eră pe la 1343 voevod în Bylke (com. Beregh), primiră dela regele Ludovic cnezatul a două sate, cu nădejdea că le vor popula (Mihályi, *o. c.*, p. 30).

În 24 Februarie 1383 Regina Maria dăruî « keneziatum duarum villarum nempe *Ker[e]chkey* et *Kuchnyche* [= « Kusnicza »]¹⁾ vocatarum in comitatul de Beregh existentium » lui Ioan, Alexandru și Ștefan, fiii « condam Stanislai Woywodae olahorum reginalium » (Mihályi, *o. c.*, p. 77; Hurmuzaki, *Doc.*, I, 2, p. 280, în trad. ung.).

La 1410 se pomenește de văduva unui « Ștefan, fost voevod de Dolha » în comitatul Bereg (Mihályi, *o. c.*, p. 160); la 1413 de un Gheorghe « fost voevod în Beregh » (ib., p. 191).

157. Românii din *U g o c s a* și *M a r a m u r e ș* sânt și mai strâns legați de olaltă decât cei din Beregh, de aceea îi vom trata mult-puțin împreună.

D-l Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, București, 1902, pp. 131—132, ne spune: » Maramureșul nu e o țară, ci o cetate, cetatea care apără și priveghiază la miază-noapte Ardealul. În munții din această strajă trebuiau să se găsească în număr mare Românii, și-i și găsim, în adevăr, dela începutul izvoarelor, mulți, viteji și ținuți în seamă.

În veacul al XIV-lea ei trăiau supt cârmuirea cnejilor ca și în alte părți. Cnejii fusese găsiți de puterea regală în aceste părți cucerite foarte târziu numai și într'un chip cu totul neîndestulător și nesigur, în acest *trifinium* disputat. Regele recunoscă numai pe acei cari fusese înainte de dânsul acolo. Ca și în vremurile de libertate, cnejii români stăpâniră satele: unul mai multe, o regiune întreagă, după împrejurări: judecară păstorii și plugarii, strânseră dijele, dări și ostași, oprind din venituri jumătate pe seama lor²⁾.

În provincie eră un comite, uneori și pentru ținuturi vecine, care puteau să fie și îndepărtate. Se întâmplă ca acest ofițer ungur să poarte și titlul de Voevod. Însă pe lângă dânsul eră Voevodul deosebit « al Românilor din Maramureș », ales de dânsii și având drepturi ca ale cnejilor, dar întinse asupra țării întregi. «

Cel dintâiu voevod maramureșean este pomenit într'un document dela 1299, fără a i se spune numele³⁾.

El pare a se fi chemat Maurițiu, căci în 1303 « Capitulum ecclesiae Albensis Transilvaniae » se adresează « Nobili viro et honesto Nicolao

¹⁾ Cf. *Kereczke* și *Kusnicza* a. 1389, la Mihályi, *o. c.*, p. 95.

²⁾ I. Mihályi de Apșa, *Diplome maramureșene*, pp. 185—187.

³⁾ Wenzel, *CDA*, X, 202.

Voivodae, filio magnifici Mauriti, Comiti de Ugocsa et Marmarusio», care a putut deci să-i preceadă lui Nicolae ¹⁾.

După Nicolae a urmat la 1326 fiul său Ștefan ²⁾. » Pe acest timp, nobilii români de aici aveau moșii, iobagi ³⁾, drepturi și cinste, dominând uneori ei Maramureșul. În a doua jumătate a secolului, comite al Maramureșului fu Balc, care eră să domnească în Moldova. La 1325, vicecomitele poartă un nume care seamănă a fi românesc și, ori cum, Români erau doi din cei patru *iudices nobilium* ce-l ajutau ⁴⁾.

În 1345 regele Ludovic dă un cnezat în Sarasău (*Zorwazou* = *Szarvaszó*) lui *Erdeu woyvoda* și lui Stan, fratele lui și lui Mic, fiul acestuia (Mihályi, *o. c.*, p. 20) ⁵⁾.

Cei mai însemnați și mai puternici voievozi români din Maramureș au fost cei de pe la mijlocul secolului XIV.

Pe la 1335 întâlnim pe « Bogdan woyvoda, filius Mykula », care la 1342—1343 eră « fost voevod de Maramureș », pe atunci « infidelis », necredincios al regelui (Mihályi, *o. c.*, p. 12, 17 și 19), deci om bogat și puternic, trăia pe la 1349 (*ib.*, p. 27) și pe la 1353 (*ib.*, p. 32) ca supus al regelui, iar la 1359—60 se sculă împotriva regelui, ocupând această țară pentru sine (*ib.*, p. 56).

» Cam tot așa de puternici vor fi fost ceilalți voievozi români din Maramureș, contemporani cu Bogdan, d. p. Iuga, fratele lui și fiul acestuia Ioan (cel dela 1349 și 1355), precum și voevozii Balk și Drag din familia Sas, cari retrăgându-se din Moldova, unde rămăseseră după expedițiunea dela 1352—53, în Maramureș și rămânând credincioși regelui, au fost răsplătiți de acesta, pentru luptele crâncene duse în țara Moldovei împotriva lui Bogdan și fiilor lui, cu moșile acestora și cu alte donațiuni.

Balk și Drag apar în documentele dintre 1365—1402, când unul când altul, ca « voievozi de Maramureș » sau « voievozi ai Românilor din Maramureș », având, când unul când altul, când amândoi deodată, și demnitatea de comiți sau grafi ai comitatului; ca voievozi, ei erau șefi ai Românilor din comitat, ca comiți, ei erau funcționari ai regelui și nobili ai regatului. Atât ei, cât și urmașii lor, au ocupat, pe lângă

¹⁾ Fejér, *CD*, I, 147—148; cf. și Bunea, *o. c.*, 160, și I. Bogdan, *Originea voevodatului la Români*, p. 200, nota.

²⁾ « Stefanus, filius Nicolai quondam vaivodae, comes de Marmorisio » (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 407; cf. și Bunea, *o. c.*, 161.

³⁾ N. Iorga, *ibid.*, pp. 120—121.

⁴⁾ *Ibid.*, p. 85: « Nos Bank... de Zarwasow Vice comes in persona magistri Balkonis woywode comitis Zathmariensis, necnon quatuor iudices nobilium comitatus eiusdem Marmarosiensis, videlicet Kende de Weresmarth, Petrus de Karachonfalva et Dragmer de Gywlafulva, ac Ladislaus filius Drag de Bedewhaza... ».

⁵⁾ Cred că numele cnejilor *Aprusa* și *Marus* din acest document (cf. și N. Iorga, *Studii și documente*, I—II, p. XXIII, în același an), trebuie citite *Oprisa* (*Opreșa*) și *Mariș* (*Mareș*). *Oprisa* e foarte des în documentele maramurășene (cf. Mihályi, *o. c.*, p. 50, 555—562, 563, 603; *Oprisa havas*, p. 391, a. 1456). Tot așa și *Marus*, cum vom vedea mai încolo.

aceasta, și alte demnități mai importante în statul maghiar, ca d. p. cea de grafi ai Secuilor (Mihályi, *l. c.*, p. 56, 69, 73, 87, 114, 126) «¹⁾».

Dintr'o diplomă din a. 1360 a lui Ludovic cunoaștem: «... quasdam villas nostras Olachales, *Zalatina, Hatpatokfalva, Kopacs-falva, Deszefalva, Hernicshaza*, et *Sugatagfalva* vocatas, in Maramarusio existentes, cum omnibus earum fructuositatibus, proventibus nostris quinquagesimalibus, collectis, debitis, et aliis utilitatibus universis, novae donationis nostrae titulo dedimus, donavimus, et contulimus praefato Dragus et per eum Gyulae, et Lad filiis suis...» (Mihályi, *o. c.*, p. 38).

O altă diplomă din același an amintește «medietatem cuiusdam possessionis nostre Olachalis *Waralia*» dată lui Wanchuk, fiul lui «Farkstan (?) fidelis Olachy nostri» (id., ib., 41). Într'o diplomă din 1361 ni se spune: «Keneziatum medietatis cujusdam Possessionis nostrae Olachalis *Ozon* Vocatae, in dicta terra Maramorusiensi existentis, quem Keneziatum prius Stan dictus Fejyr similiter Olahus conservasse dignoscebatur a nostra Majestate, eisdem filiis Locovoy, eorumque filiis et posteritatibus universis sub eisdem Libertatibus, utilitatibus, servitiis et Conditionibus, quibus dictus Stan eundem conservasse et tenuisse censetur, dedimus Donavimus et contulimus» (id., ib., p. 50).

Numele acestor sate în documente, fiind traduse ori adăugându-li-se *-háza* și *-falva*²⁾, are înfățișare ungurească, deși întemeietorii și locuitorii lor au fost Români. Așa este de-altfel și cel al «cujusdam rivuli *Kurtvelyes pataka* apellati» (a. 1389, id., ib., p. 92), lângă care a fost clădită vestita mănăstire din *Peri* (*Körtvélyes, Hrušava*) închinată Sf. Arhanghel Mihail și pusă sub patronatul patriarhului Antonie din Constantinopol (a. 1391, id., ib., p. 109; a. 1438, id., ib., p. 306).

Din 1430 se știe de un Ioan, voevod din *Jánoswaydafalva* din Maramureș, sat numit după însuși voevodul (Mihályi, *o. c.*, p. 279).

La 1548 văduva lui Gaspar Dragfi confirmă pe Thoma Hosszu de Kis Nyires «in vajvodatu possessionis Restolcz ac loco molendinari ibidem a Ioanne quondam Dragfi eidem collato» (Hurmuzaki, *Doc.*, II, 4, pp. 423—424), iar posesiunea Restolcz se află în districtul cetății Chiuarului (*Kővár*), azi în jud. Sătmar.

Șirul voevozilor din Maramureș este neîntrerupt în întreagă jumătatea a doua a veacului XIV, ca și cum nu s'ar fi întâmplat nimic în această țară.

Totuși tocmai în acest timp, după unii la 1343, după alții la 1359 (cf. D. Ōnciul, *Or. princ. rom.*, pp. 100—104), s'a săvârșit descălecarea

¹⁾ I. Bogdan, *Originea voevodatului la Români*, p. 201; cf. și N. Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, p. 138.

²⁾ De obicei întâlnim mai întâiu pe *-háza*, apoi pe *-falva*, ceea ce ne arată că satele s'au născut de cele mai multe ori dintr'o familie întemeietoare, care avea o casă.

Moldovei, după cronicarul Thuróczi de către voevodul Bogdan [cronicarii moldoveni numesc pe Dragoș]¹⁾, fapt pe care-l confirmă și documentele²⁾. Și tot atunci au plecat din regiunea Maramureșului, cum vom vedea, și în Galiția colonii românești în masse mai mari³⁾.

Vechiul rezervor al Românilor maramureșeni era așa de plin acum, încât plecarea coloniștilor nu se simți. Era cu totul adevărată constatarea făcută la 1684 de Miron Costin, în legătură cu descălecatul Muntenilor și Moldovenilor, cu privire la Românii din Ardeal și Maramureș, care au rămas pe loc, păstrându-și numele: «Și până azi ei sânt mult mai numeroși ca Ungurii, începând din Bačka Sârbilor temišoreni, peste tot Mureșul, în Hațeg [Herțeg], în jurul Bălgradului, unde locuiesc principii, în Țara Oltului și în tot Maramureșul; așa de tare s'a înmulțit poporul, ca și cum n'ar fi descălecat nici unul din Maramureș și dela Olt. Și azi Maramureșenii au o limbă mult mai frumoasă și mai apropiată de cea italiană, ei nu sânt supuși nimănui, liberi, nu slujesc până azi nici unui stăpân, numai când merge și principele în persoană încalecă și ei la războiu și țin pe cheltueala lor garnizoana cetății Hust. Au privilegii deosebite și sânt până azi neîntrepuți în treburile ostășești»⁴⁾.

158. Cnezatele românești din Bereg, Maramureș și Sătmar sânt pomenite și mai des decât voivodatele.

Un număr foarte mare se poate vedea în lucrarea lui Lehoczky, *Adalékok az oláh vajdák, oláh és orosz kenézek vagy soltészok és szabadosok intézményéhez hazánkban*, în *Történelmi tár*, 1890, pp. 155—167, 474—492; 1894, pp. 51—80.

Aici amintesc, afară de cele citate incidental mai sus, numai trei mai vechi: întărirea din partea lui Ludovic, în 1346, pentru cnezul Stanislav, fiul lui Stan, a posesiunii satului Surduc, la cererea lui «Myk Olacus filius Stanislai filii Borzan in sua, Negh, Mayn [= «Mány»] et Raad fratrum suorum personis» (Mihályi, *o. c.*, 21; cf. și a. 1326, p. 6). «Keneziatum medietatis eiusdem possessionis Olachalis Ozon vocatae, in dicta terra maramarosiensis existentem, quem Keneziatum prius Stan, dictus Feyr Olachus conservasse dignoscebatur, . . . filiis Locoloy, eorumque filiis, et posteritatibus universis, sub eisdem libertatibus, utilitatibus, servitiis et

¹⁾ «Huius [Ludovici] etiam tempore, Bogdan Wayvoda Olachorum de Marmarusio coadunatis sibi Olachis ejusdem districtus, in terram Moldoviae . . . habitatoribus destitutam, clandestine recessit . . . » (Thuróczi, III, c. 49). Pentru cronicarii moldoveni cf. D. Onciul *Or. princ. rom.*, pp. 71 ș. u.

²⁾ «Hujus [Ludovici] tempore Bogdan, Waiwoda Olachorum de Marmarusio, coadunatis sibi Olachis ejusdem districtus in terram Moldoviae, coronae regis Hungariae subiectam, recessit . . . » (a. 1371, Fejér, *CD*, IX, 4, 381).

³⁾ Cf. Kałuźniacki, ap. Miklosich, *Wanderungen*, pp. 41—48; R. Rosetti, *Pământul, sâtenii și stăpânii în Moldova*, pp. 53—56; Mototolescu, *o. c.*, p. 9 ș. u., unde se dă și bibliografia.

⁴⁾ P. P. Panaitescu, *Miron Costin: Istorie în versuri polone despre Moldova și Țara Românească* (1684), București, 1929, pp. 102—103 (textul polon, pp. 52—53).

conditionibus, sub quibus dictus Stan eundem conservasse et tenuisse censetur, donavimus et contulimus jure perpetuo et irrevocabiliter tenendam possidendam pariter et habendam . . . » (a. 1361, Kemény, o. c., în Kurz, *Magazin*, II—1846, p. 306); « Maria . . . munus kenezii Valachorum, com. Szathmar . . . sub obligamine medietatem collectarum quinquagesimalium sibi dependi . . . » (a. 1383, Fejér, *CD*, X, 1, p. 87).

Am arătat pricinile pentru care numele Românești apar relativ mai târziu în Bereg, Ugocsa și Maramureș decât în Bihor, Zărand, Zips, Zemplin și Galiția. Totuși nu putem să le trecem cu vederea.

159. Voiu începe deci mai întâiu cu cele din Bereg¹⁾. Dintre cele 10 sate românești atestate în Krajna (*Dragabratfalva, Medencze, Ardánháza, Hátmeg, Závídvalva, Kerepecz, Lafalva, Kenderesfalva, Sándorfalva* și *Sztánfalva* a. 1374, Lehoczky, *Történelmi tár*, 1890, p. 166; *Kerepecz, Lafalva, Sztánfalva, Závídvalva, Hátmeg, Ardánháza, Medencze, Dragabratfalva, Sándorfalva* a. 1466, id., ib., 168; *Dra[ga]-bratfalva, Medencze, Ardánháza, Hátmeg, Závídvalva, Kerepecz, Lafalva, Sándorfalva* și *Sztánfalva* a. 1493, id., ib., 169), afară de *Sztánfalva*, care poate fi și românesc (cf. n. pers. *Stan*), numai *Lafalva*, care se numește și *Latova* (cf. Csánki, o. c., I, 417), are formă românească, derivând din rom. lat « breit » < l a t u s, - a, - u m sau din *Lat* = *Lad* = *Vlad*.

De populație românească ne amintesc: *Oláh-Kerepecz, Kerepeczke, Kis-Kerepecz* a. 1484 (Csánki, *MH*, I, 416), alături de care avem pe *Kerepecz* a. 1365, 1496 (id., ib.), *Oláh-Csertész* și *Vološkoje*. Mai sânt românești numirile: *Barbova* sau *Bártháza* (Lipszky, *Rep.*, I, 36) < n. pers. rom. *Barbu* (în toponimia românească cf. *Barbu* în Buzău, Bacău, Dolj, Mehedinți, Olt, Romanati, *Dealul-Barbului* în Muscel, *Reda-Barbului* în Buzău, *Stupina-Barbului* în Buzău, *Valea-Barbului* în Buzău, Vâlcea și Vlașca; *Vârful-Barbului* în Buzău, cf. *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, I, 241; apoi *Bărbuleanca, Bărbuleasca, Bărbulescul, Bărbulești, Bărbulețul*, passim, cf. id., pp. 326—327); *Chetfalva* (*Chedfalva* a. 1446, *Chethfalva* a. 1477, Csánki, *MH*, I, 414), poate < cet « langsam » < q u (i) e t u s, alături de *Repede* (a. 1430, Fejér, *CD*, X, 7, p. 231; a. 1465, Csánki, *MH*, I, 419; *R'aped'*, Petrov, o. c., 50) < repede « schnell, reiszend, abschüssig » < *r a p ĭ d i s, - e = r a -

¹⁾ Numele Bereg-ului este atestat mai întâiu ca nume de pădure: « de custodibus silvae Berregu » a. 1214, *Reg. de Vár.*, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, p. 184, art. 88; și altădată într'un document: « in silva que nominatur Bereg ». Comiții de Bereg și comitatul Bereg sânt pomeniți numai după data citată. *Bereg* probabil este identic cu slav. *brěgъ* « Ufer, Abhang » (cf. rus. *bererъ* « Ufer », rut. *béreh, bérich* « Ufer Rand, Hügel », bg. *brěg*, etc.), intrat în ungurește și românește înainte de sec. XII (cf. și Leschka, în Gombocz—Melich, *MEtSz*, 365). Explicarea lui Pais, *Magyar Nyelv*, VIII, 394 (< ung. *berek* « nemus ») este greșită, ca și a lui Bunea, o. c., 153 (< n. pers. *Bergo, Berco* = slav. *Berko* < *Berislav, Berivoj, Jireček, Die Romanen*, III, 7).

pîdus, -a, -u m¹); *Fogaras* (Lipszky, *Rep.*, I, 185), care, cum voiu arată în alt loc, cuprinde în sine românescul *fag* «Buche» < *fagus*, -u m (cf. *Făgăraș*); *Kirdlypopa* a. 1388 (Csánki, *MH*, I, 416), care în partea sa a doua are forma românească a lui *popă* < v.-bg. *popŭ*; *Maszarfalva* (Csánki, *MH*, I, 417) = *Negrova* sau *Nigrova* (Lipszky, *Rep.*, I, 415; *Nigr'ovo*, *Nigrevo*, Petrov, *o. c.*, 48), pentru care cf. rom. *măsar* «Tischler» < *masă* «Tisch» < *měsa*, -a m = *měnsa*, -a m, slav. *mosorŭ* «Knollen, Beule», și rom. *negru* «schwarz» < *nīger*, -g r a, -g r u m; *Maximfalva* (a. 1341, 1508, Csánki, *MH*, I, 417), despre al cărui întemeietor român, după care a fost numit, a fost vorba mai sus; *Serbócz* sau sl. *Serbovec*, rut. *Šerbŭczi* (Lipszky, *Rep.*, I, 591) < *šerb* «Diener» < *servus*, -u m; rom. *Timșor* = rut. *Lazy* (Lipszky, *Rep.*, I, 682) < **Timșor* < *timp* «Zeit», «Wetter» < *tempus* (cf. *Timp*, movilă în Brăila, la D. Frunzescu, *Dicț. top. și stat. al Rom.*, 484; apoi *Vihor*, *Vihorlât*) etc., ori dintr'un ipocoristic *Tima* < *Timoteiu*.

Pot fi și românești: *Ardó* (*Ordó*) a. 1410, 1415, 1440 (Csánki, *o. c.*, I, 413); *Csoma* (a. 1365, 1478, Csánki, *o. c.*, I, 414); *Flóridnháza* a. 1341 (id., ib., I, 415); *Páskócz*, sl. *Paškovce*, rut. *Paškŭczi* (Lipszky, *Rep.*, I, 496), pentru care cf. n. pers. rom. *Pașcu*, *Pascu*; *Románpataka* a. 1411, 1504 (Csánki, *o. c.*, I, 419; azi *Románócz*, rut. *Romanovec*, Lipszky, *Rep.*, I, 563), pentru care cf. n. pers. rom. *Roman*; *Szidorfalva*, rut. *Hrabovo* (Lipszky, *Rep.*, I, 646), pentru care cf. n. pers. rom. *Sidor*; *Zimbrilova* (Lipszky, *Rep.*, I, 761), pentru care cf. rom. *Zimbrul*.

De origine românească poate fi și *Szkatárszka* (Lipszky, *Rep.*, I, 650)²), dacă-l punem în legătură cu mold. *scutariu* «Oberhirt», cuvânt care pare a fi cunoscut și prin Bucovina (Tiktin, *DRG*, 1398—99, îl citează din Sevastos, *Pov.*, 15; Hasdeu, *Chest.*, I, p. 34 îl are din comuna Călinești, jud. Botoșani), pe care unii îl derivă din lat. *scutarius* «Schildträger» (cf. și alb. *skutër* n.-gr. *σκούταρι*, *σκούτέρις* = *σκούταριος*, idem, la G. Meyer, *Ngr. St.*, III, 61 și *EWA*, 388—389), alții din v.-bg. *skotari* «pecurarius», derivat din *skotŭ* «pecus» (cf. Meyer-Lübke, *REW*¹), 583, nr. 7755; G. Meyer, *l. c.*; Tiktin, *DRG*, *l. c.*; Th. Capidan, *Dacoromania*, II, 472; Philippide, *Originea Românilor*, II, 689). Deoarece forma v.-bg., atestată pentru secolul XIII, este rară și-i lipsesc corespondentele în limbile bulgară și sârbă, cum îi lipsește corespondentul de-altfel și în limba ruteană (cf.

¹) Acest nume ne aduce aminte de spusele lui Miron Costin despre Bistrița Moldovei (cf. P. P. Panaitescu, *o. c.*, pp. 107 și 52): «Din cauza repeziciunii curgerii îi dă numele *Repede* și altuia din apropiere *Limpede*, din pricina apei foarte limpezi, din latinescul *limpida* (și primul tot din aceeași limbă *rapida*). Însă acumă râului *Repede* i-au schimbat numele Rutenii lui Bogdan din Pocuția, numindu-l Bistrița». Într'adevăr și apa lângă care se află *Repede* din Bereg se numește azi *Bistrită*.

²) Cf. și *Skotarčik*, în Bohdan și Luhi din Maramureș, și *Skotarnicē* în Tișova și *Skotarsjkij* în Talamaș din Bereg (Petrov, *o. c.*, pp. 3, 17, 53 și 54).

Miklosich, *Lex. Paleosl.*, 848 și *EWS*, 303), Th. Capidan, *l. c.*, crede alb. *skutér* « Oberhirt » ca un împrumut din limba română.

Românești sânt următoarele numiri găsite pe harta militară austriacă: *Plaj*, *Rwvny Plaj*, *Plajcsik*, *Kiczera*, *Sera Kiczera*, *Kicsirka*, *Muncsel*, *Menczul siroky*, *Menczel*, *Mencsil*, *Mu[n]czelina*, *Nad Muncselom*, *Pekuj*, *Korna*, *Korb*, *ML* și *VL Viszeni (Viaca)*, *Magura*, *Leszkani hrunok* (*hrun* = rom. *gruniu*, *gruiu*), *Romaniszka*, *Freszinet*, *Temnatik* = « Tomnatik », etc.

Interesant de observat este că unele din aceste numiri, precum și altele, tot de origine românească, se găsesc numind părți de hotar ale unor sate care n'au nume românesc: *Kičera* în Abranca (Petrov, *o. c.*, 37); *Ripy*, *Kimšory* = « Câmpșori », *Vedețel* în Ardanovo (id., ib., 37); *Šerbovič'a* în Brestov (id., ib., 38); *Stremtura*, *Kyčarē* în Brod (id., ib., 38); *Trasnista* (= « Trăsnița »?), *Stynka* în Bukovec (id., ib., 38—39); *Kičera* în Dubiny și Dusino (id., ib., 40); *Lupulovo*, *Kašolova* în Dusino (id., ib., 40); *Kičera*, *iz Kičery* în Holybinnoje (id., ib., 41—42); *Magora* în Hrabovnica Niž (id., ib., 42); *Kičera* în Hribovcy și în Il'nica (id., ib., 42); *Kodišera*, *Kodošera* = « Codișoara » sau « Codrișor », *Romanikiv* în Imstičovo (id., ib., 42—43); *Stramtúra*, *Stremtúra* în Iršava (id., ib., 43); poate *Bučina*, apoi *Berezinski hrunok*, *Hrun*, *Rusilov hrunok* în Kal'nik (id., ib., 43); *Korna* în Kanora (id., ib., 44); *Serednij i Horbčanskij hrunok* în Kiv'ažd (id., ib., 41); *Volosanka* în Kosino (id., ib., 45); *R'apidčik*, *Rupišti* în Lecovica (id., ib., 47); *Romanivčē*, *Romanivka*, *Romanovka* în Makarjovo (id., ib., 48); *Plajčik* în Martinka (id., ib., 48); *Pet'ku hrunok* în Medvid'ovcy (id., ib., 48); munții *R'apid*, *Kodrošory* = « Codrișori » în *Nigr'ovo* sau *Nigrěvo* (id., ib., 48); *Magura* în Osoj (id., ib., 49); *Hrun* în Raskanovaj (id., ib., 49); *Romanka* în Pistr'alovo (id., ib., 49); *Fotulovina*, *Hrunky*, *Pod Plaj*, *Kičera* în Plav'ja (id., ib., 49—50); *Roman*, *Borsoku hrunok*, *Romanovec* în Remeta (id., ib., 51); *Zakičera* în Rosoši (id., ib., 51); *Hrunok*, *Magura*, *Kičerka* în Serenčovcy (id., ib., 51); *Lak* în Smuligovica (id., ib., 52); *Kičurka*, *Šutaki* în Soločina (id., ib., 52); *Hrun* în Strabičovo (id., ib., 52); *Skylov hrunok*, *Kyčera* în Strojna (id., ib., 52); *Oláhó* în Szernye (id., ib., 53); *Kostü hrunok* în Škuratovcy (id., ib., 53); *Kyčirky*, *Kyčera*, *Kičera*, *Temnatik*, *Skotar'skij*, *Kopačina*, *Kurtj zvir* în Talamaš (id., ib., 53); *Kyčarka*, *Skotarničē* în Tišova (id., ib., 54); *Kyčera*, *Kyčirka*, *Falča*, *Kyčerka*, *Fryszinet* în Verecki Vyš. (id., ib., 54); *Temnatik*, *Mynčel'ena*, *Kyčera*, *Kyčirka* sau *Kyčërka*, *Frysenēt* sau *Frysinet*, *Mynči'l* sau *Mynčel*, *Plaj* în Volovec (id., ib., 54—55); *Mikilij hrunok* în Vološskoje (id., ib., 55); *Čerbovica* în Viznycy Niž (id., ib., 55); *Kičera*, *Kičurka* în Vyznycy Vyš. (id., ib., 55); *Kyčara* în Zahat'je (id., ib., 55); *Magura* în Zovadka (id., ib., 56); *Pod Ripy*, *Žurat telik* în Zavidovo (id., ib., 56); poate *Bučina* în Zukovo (id., ib., 56).

160. În legătură cu *Falča* din Vereczke (Petrov, *o. c.*, 54) sânt nevoie să spun câteva cuvinte despre originea acestui nume topic.

În lucrarea sa de polemică *Die ungarischen Lehnwörter im Rumänischen*, II (*Ungarische Jahrbücher*, IX—1929, pp. 290—291), precum și într'un articol publicat deosebit în *Magyar Nyelv*, XXV—1929, pp. 139—140, ca o dovadă de importanța pe care i-o dă descoperirii sale, L. Treml adică nu admite originea latină, din *falx*, *falcem* a românescului *falce* «veche măsură de suprafață, mai ales în Moldova», dată de Cihac, I, 87; Pușcariu, *EtWb*, 50, nr. 576; Candrea-Densusianu, *DE*, I, 89—90, nr. 546; *Dict. Acad.*, II, 37; Weigand, *Balkan-Archiv*, IV, 174, care derivă, corect, din pluralul lui *falce* numele orașului *Fălciu*, ci-l socoate împrumutat din ung. *falka* (dial. la Secui *fajka*, dincolo de Dunăre *fóka*), care în expresiunea *egy falka föld* înseamnă «ein Stück Bodens» și ar fi putut ajunge în Moldova, prin Ungurii așezați acolo, numele unei anumite măsuri de teren. Această etimologie fusese propusă mai întâiu de H. Dumke în *Jahresbericht*-ul lui Weigand, v. XIX—XX, pp. 76—77, care, ne spune Treml, «geht aber auf die Begründung seiner Ansicht nicht näher ein». Într'adevăr însă Dunke spune în câteva cuvinte tot ceea ce repetă Treml ¹⁾, completând doar citatele din documentele româno-slave culese după indicele lucrărilor lui I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913, și al lui Al. Ștefulescu, *Gorjul istoric și pitoresc*, Târgul-Jiului, 1904, și ceea ce spune Al. Horger despre ung. *falka* în *Magyar Nyelv*, XV, p. 136.

Reproduc aici cele spuse de Treml, pentru a-i păstră cât mai fidel mersul ideilor.

»Phonetisch liesze es sich einwandfrei aus *falcem* erklären, und auch für die Bedeutungsentwicklung «Sense» > «Feldstück, -masz» fehlen die Analogien innerhalb des Romanischen nicht ²⁾. Bei alledem lässt sich unsere Vermutung, es handle sich vielmehr um ungarische Entlehnung, mit beachtenswerten Argumenten rechtfertigen. Die Bedeutung «Sense», die zugrunde liegen müsste, lässt sich aus dem Rumänischen nirgends nachweisen, und es ist durchaus nicht wahrscheinlich, dass sie gerade dann verloren gegangen wäre, als die Walachen neben dem Wanderhirtentum auch sesshafte Beschäftigungen in grösserem Masze auszuüben begannen und so in den slawonischen Urkunden nurmehr die alleinherrschende sekundäre Bedeutung «Feldmasz» zu finden wäre. Warum wäre aber in diesem Falle die primäre Bedeutung auch in der Walachei, wo anstatt *falce* fast ausschliesslich *pogon* gebraucht wird ³⁾, verschollen? Die ältesten Belege stammen nämlich alle aus der Moldau, und zwar aus Gegenden, in denen im Spätmittelalter und auch darüber hinaus blühende ungarische

¹⁾ Cf. și W. Domaschke, XXI.—XXVI. *Jahresbericht*, pp. 89 și 137, pe care Treml nu-l are în vedere.

²⁾ Candrea-Densusianu, *D.Et.*, 89.

³⁾ Tiktin, *DRG*, 696 und Ven[elin] 173.

Kolonien vorhanden waren ¹⁾. Merkwürdigerweise beziehen sie sich immer auf Weingärten, was die Vermutung nahelegt, dass *falka* in der ungarischen Weinbauterminologie der Moldau eine spezifische Bedeutung bekam (waren doch die Eigentümer der Weingärten vor allem Ungarn und Deutsche), wofür wir allerdings keine historischen Zeugnisse haben. Dem Umstand, dass das Viertel eines *falce* ebenfalls mit einem Namen ungarischen Herkunft bezeichnet wird, muss man dabei eine gewisse Beweiskraft zuerkennen.

Das lautliche Verhältnis zwischen *falka*, *falce* erklärt sich zwanglos, wenn man berücksichtigt, dass *falce* ebenso eine Rückbildungsformation sein kann wie *salce*, beide aus der Mehrzahl ²⁾.

Cu un cuvânt lui Treml nu-i convine că originea latină a românescului *falce* ar arăta că «die Walachen» aveau «seszhaftes Beschäftigungen in grösserem Masze». Deci, în deosebire de «fantastii» filologiei române, care se complac în «haltlosen Träumereien», (Pușcariu) și «unerlaubte Schlüsse» (Iorga), d-sa se grăbește să prindă suggerarea lui Dumke în privința originii ungurești a lui *falce*, pentru a o dovedi și a ne arăta că «Valachii» n'au putut fi decât «Wanderhirten», deci n'au avut cum cunoaște ce este *falcea* în care se cultivă *viea* < lat. *vinea*, -a m cu *faua* < lat. *uva*, -a m, din care se stoarce *vinul* < lat. *vinum*, mai întâiu ca *must* < lat. *mustum*, etc. Ca și cum n'am avea atâtea alte cuvinte de origine latină care pot dovedi viața noastră statornică (*cetate* < lat. *civitas*, *sat* < lat. *fossatum*, *casa* < lat. *casa*, -a m, *ară* < *arare*, *săpă* < *sappā* < lat. *sappa*, *sămână* < *seminare*, *seceră* < *secere* < lat. *sicilis*, -e m, *treieră* < lat. *tribulare*, *Măsălar* = luna «secerișului», etc.) ³⁾ și am fi așteptat să vie Ungurii din stepele Asiei să ne învețe cultura viței de vie. Dar nu izbutește.

Românescul *falce* nu poate derivă din ung. *falka* «bucată» mai întâiu din punct de vedere formal. Dumke îi spune lui Treml: «Magy. *falka* würde rum. **falcă* lauten, aber diese Form ist nicht erhalten» (p. 77). Nu s'a păstrat pentru că n'a existat nici odată. Între sensurile pe care le-a strâns *Dict. Acad.*, II, 36, pentru *falcă* «măchoire», etc., nu este nici unul care ne-ar îndreptăți să credem așa ceva. Apoi *falce* nu este «eine Rückbildungsformation... wie *salce*, beide aus der Mehrzahl», ci este forma normală care-i corespunde în românește latinescului *falx*, *falcem*, întocmai cum îi corespunde *salce* lui *salix*, *salicem* (cu sincoparea lui -i-aton), *ferece* sau *ferice* lui *filix*, -i c e m, etc. Reconstrucție din pluralul *fălcii* este singularul *falcă*, ca și *salcă* din *sălcii*; *feregă*, *ferigă*, *ferică* din *feregi*, *ferigi*, *ferici*,

¹⁾ În notă se dau citatele din documentele româno-slave și se trimite la locurile unde s'a dat etimologia lui *falce*.

²⁾ Das erwägen auch rum. etym. Wörterbücher, gehen aber nicht von ung. *falka* aus, sondern von **falcă* (eine mit *falx* verwandte hypothetische Form).

³⁾ Vezi Domaschke, XXI.—XXVI. *Jahresbericht*, 128—129, 137—141, etc. unde se dau numeroase alte exemple.

etc., după analogia altor substantive de declinațiunea întâie (cf. Candrea — Densusianu, *l. c.*).

Exemplele scoase de Trembl din documentele româno-slave confirmă întru toate acest fapt. Nominativul singular al cuvântului este în ele *falce*, iar pluralul *falci*, cu *-a-* netrecut încă în *-ă-*, cum se obișnuiește în limba veche (cf. mai târziu *fălci*); *falcii*, *fălcii* este pluralul formei secundare *falcie*, care s'a născut din *falce* întocmai ca *funie* din *fune* < lat. *f u n i s*, *-e m*, etc.: a. 1470: «Динъ винограда оу хорловскомъ хотара, ѡ фалчѣи и ѡ корочинѣи» = «o vie în hotarul Hârlăului, [de] nouă fălci și patru corocini» (după I. Bogdan, *o. c.*, I, p. 151, *corocini* = «pași», cf. v.-bg. *кракъ* «gressus»), I. Bogdan, *o. c.*, I, p. 150; a. 1499: «Дѣнь фалчѣс винограда на хрѣло[в]скѣс горѣс» = «o falce de vie în dealul Hârlăului», I. Bogdan, *o. c.*, II, p. 147; *тоѣс фалчѣс винограда* = «aceea falce de vie», *дѣва фалчѣи и дѣин фертал винограда* = «două fălci și un sfert de vie», *ibid.*, II, p. 147; *ѡ фалчѣс и трѣи ферталѣи винограда* = «o falce și trei sferturi de vie», *ibid.*, II, p. 147 și 148); «Дѣнь фалчѣс и ѡ фертал[ѣи] винограда, дѣнь фалчѣс и дѣва ферталѣи винограда» = «o falce și două sferturi de vie», *ibid.*, II, 153); *дѣва фалчѣи и дѣва ферталѣи винограда* = «două fălci și două sferturi de vie»; *пѣт фалчѣи и дѣва ферталѣи винограда* = «cinci fălci și două sferturi de vie», *ibid.*, II, p. 154; din Muntenia: «Дѣнь полѣт фалчѣс» = «o jumătate de falce» (Al. Ștefulescu, *Gorjul istoric și pitoresc*, p. LXI).

Același lucru ni-l dovedesc și exemplele adunate de *Dicț. Acad.*, *l. c.*: 10 *fălce de vie* a. 1588 (*Cuv. d. bătr.*, I, 211), *doe falci de vii* a. 1620 (Gaster, *Chrest. rom.*, I, 62); 3 *fălci de vie* a. 1741 (*Uricariul*, XXV, 313/4), etc.

Din punct de vedere semantic ung. *falka* însemnează: 1. «frustum», «frustulum», «offa», «crustum», «pars», «Teil», «Stück», 2. «caterva», «Schar», «Horde», 3. «acervus», «Haufen» (cf. Szarvas — Simonyi, *MNytsz*, I, 760—761; Szamota — Zolnai, *MOklSz*, 213, Szinnyei, *MTsz*, 538)¹⁾. În expresia *egy falka föld* substantivul *falka* nu are un sens special, nu este un termen privitor la teren, ci înseamnă tot «bucată», «fășie», «strujea», «pars», «frustum», «Stück» în general. Sensul special i-l dă numai cuvântul *föld* de lângă el, întocmai cum i-l dă și lui *darab* în *egy darab föld* sau lui *szalag* în *egy szalag föld* (și: *földdarab* sau *földszalag*) și cum li-l dă atributul și expresiilor românești: *o bucată*, *o fășie*, *o strujea de pământ*.

Stând lucrurile astfel, firește, nu se poate crede că ung. *falka* ar fi putut intra în românește cu un sens special, cum e cel al lui *falce*, pe care nu l-a avut niciodată. Aceasta cu atât mai mult că ung. *falka* se întrebuințează cu sensul «parte», «bucată» în comitatele Sopron și

¹⁾ Originea i-o găsește Horger, într'un **falt* = *folt*, *falat* < *fal-* *a mânca *, *a îmbucă * + suf. dim. *-ka* > **faltka* > *falka* (vezi *Magyar Nyelv*, XV, 136, și *Magyar szavak története*, Budapest, 1924, pp. 49—51).

Vas, deci în regiuni care nu sânt în imediată apropiere de Români, în vreme ce Secuii și Ciangăii o întrebuițează cu sensul de « grămadă » și « mulțime », « mult » (vezi Szinnyei, *MTsz*, I. c.). Și, dacă am fi împrumutat cuvântul din ungurește, firesc ar fi să-l fi luat cu sensurile cele mai apropiate de noi.

Mai avem și altă dovadă că Românii nu s'au gândit să împrumute pe ungurescul *falka* pentru a numi « bucata » de pământ, aceleași documente româno-slave, în care se întâlnește mai întâiu *falce*, începând cu anul 1487 întrebuițează, pentru noțiunea ungurescului *falka*, cuvântul de origine latină *bucată*, de obicei în expresia БУКАТА ЗЕМЛИ « bucată de pământ » (I. Bogdan, *o. c.*, I, 373, II, 215, 483, 484, 486, n. 1, *bukata zemlye*, II, 479, n. 2 = « paucitas terre », 492; ac. БУКАТЪ, I, 297, II, 13, 19, 100; dat. БУКАТИ, II, 13; tradusă prin rus. КСѢ, II, 486; polon. *kąs*, scris *kassa*, II, 494).

« Împrejurării că sfertul unei fălci este numit cu cuvântul de origine ungurească *fertal* (< ung. *fertál*, mai târziu *fărtaiu* < *fertály*, < germ. *Viertel*) »¹⁾ nu-i putem atribui nici o « însemnătate » decât în cazul că nu știm românește. *Fertal* în expresiunile citate mai sus adecă nu înseamnă decât « sfert », « pătrar » în general și se poate întrebuiți, ca și *jumătate*, etc., în legătură cu ori ce măsură, legându-se de aceasta cu conjuncția *și*, cf. *un metru*, *un cot*, *un stânjen* și *jumătate* ori *și un sfert*, *pătrar* sau *fărtaiu de stofă*, *scândură*, *pământ*, etc.; *un jugăr*, *hectar*, *pogon*, *o falce* și *jumătate* ori *și un sfert*, *pătrar* sau *fărtaiu*, etc.

În schimb nu se poate tăgădui importanța paralelelor romanice (v.-fr. *faus* « mesure de terre », sp. *hoz* « Sichel; Strecke Landes oder Feldes », ca și a analogiei lui *jugum* « joug; mesure de terre » (tot așa și v.-fr. *joug*, germ. *Joch*), sau a m.-lat. *dies* și *diurnalis* « tantum terrae quantum quis per diem uno aratro arare potest » (cf. fr. *un journal de terre*, germ. *ein Morgen Landes*, etc.), aduse de Candrea — Densușianu, *DE*, I, 89, nr. 546, la care putem adăuga chiar și ung. *kasza-alja* « prati pars, quae uno die una falce desecari potest », « ein so grosses Theil einer Wiese, welche in einem Tage mit einer Sense abzumähen ist » (Szarvas — Simonyi, *MNytsz*, I, 45; Szamota — Zolnai, *MOklsz*, 461).

Paralelele romanice, ca și m.-lat. *falcata* « quantum unus sector per diem falcare potest de prato » (Du Cange), ne arată că *falx* « secere », cu evoluția semantică la « măsură de pământ », a fost cunoscută limbii latine vulgare, întocmai ca și cea la « mâchoire, joue » cf. v.-berg. *faux* glosat prin « ganasa », alb. *fel'kinë* < lat. **falcinē* a « Kinnbacken », « Kinnlade », srb. *vilice* « Gabel, Beisszangen », care ne-a dat pe *falcă* prin reconstruirea singularului din plural.

Că substantivul *falx*, -*cem* cu sensul de « secere » și « măsură de pământ » a fost cunoscut Romaniei orientale, o dovedește și arom.

¹⁾ Forma *fărtal*, *fărtal* este amintită și în *Dicț. Acad.*, I, 66, unde se dau numeroase exemple, deși Treml afirmă, p. 291, că « Die ältere Lautgestalt wird in den bisherigen Darstellungen nicht berücksichtigt ».

fălcare «alcătuire de mai multe familii în frunte cu un *celnic*», explicat de Candrea—Densusianu, *DE*, I, 90, nr. 547, din **falcaria*, -a m (comp. *falcarius*), astfel: » înțelesul primitiv trebuie să fi fost «portion de terre fauchée», de unde «portion en général, partie retranchée»; com. «*falcidia quarta pars*» (*CGL*. IV, 237 și Isid. V, 15; cf. și fr. *défalquer*, prov. *defalquar*; it. *diffalcare*; sp. *defalcar*; port. *desfalcar* «déduire dans une évaluation» », iar de Th. Capidan, *Românii nomazi*, Cluj, 1926 (extras din *Dacoromania*, IV), p. 166, dintr' «un derivat adjectival *falcalis*, -e m», care » a trebuit să însemneze, la început, porțiunea de pământ în forma «secerei» pe care se află grupată o așezare de familii », cum arată numeroase nume topice italiene născute în acest chip¹⁾.

Faptul că astăzi nu ni s'au păstrat decât sensurile metaforice ale lui *falce*, pentru cel ce știe ce rol important are metafora în viața cuvintelor, pe care le întinerește și le face viabile, nu înseamnă că odinioară n'am avut și sensul original de «Sichel», ci numai că acest sens al lui *falce* a cedat de o parte lui *secere* < lat. *siccilis*, -e m, de altă parte lui *coasă* < v.-bg. *kosa*, rămânând ca *falce* să trăiască mai de parte cu sensurile ei metaforice, și aici alcătuind dubletul *falce* și *falcă*.

Împrejurarea că fr. *tête* înseamnă acum «cap», iar rom. *țest* «scoică» și *țeastă* «scăfârlie» nu înseamnă doar că odinioară *țeastă* < lat. *testa*, -a m n'a avut și sensul original de «vas», «ciob». De asemenea sensul actual de «Mund» al lui *gură* nu ne îndreptățește să credem că aceasta n'ar fi avut nici odată în românește sensul original de «gâtlej», «înghițitoare» al latinescului *gula*. Și câte exemple de acest fel nu se mai pot înșiră?!

Dacă ung. *falka* n'are a face nimic cu rom. *falce*, Treml totuși e nevoit să recunoască, împreună cu Horger, că ung. dial. *falcsa*, «seinerseits auf *falce* zurückgeht», fiind o «reprimire», ca și *tolhár*, *zsingás* și poate și *áveszál* (cf. *Magyar Nyelv*, XXV, 56).

Nu «reprimire» este însă ungurescul *falcsa*, ci un «împrumut» din românește, și încă un împrumut destul de vechiu: «Eögy wethes Buza *Falczia* Nr. 14, autumnalia jugera 14», «Minden *falchyaban* megyen Bania weka nr. 3», «Tavaszkori wethes zab *Falchia*, ez mennyi zabot kiadhatnak» (a. 1603, din Chioar, *Magyar Nyelv*, VI, 131), și mai puțin clarul *fáchia-fa* din a. 1564 (Cluj): «iuxta mensura Temonis, vulgo *fáchyafa* dictj» (*Magyar Nyelv*, VIII, 371), cum tot un împrumut din românește, de astă dată din mai noul *falcă*, este și ung. mod. *fálka* «Kinnbacken», întrebuințat în județul Brașov (cf. Szinnyi, *MTsz*, 538).

¹⁾ Un cuvânt analog cu *fălcare*, și ca formă și ca sens, este *funicare* «proprietate, stăpânire», slav. *dostojanje* (Candrea, *Psalt. Sch.*, II, 396), pentru care Bogrea, *Dacoromania*, IV, 815, presupune etymonul lat. **funnicale* = *fundicale*, dela *fundus* (cf. fr. *foncier*), fără a exclude posibilitatea derivării lui din *fune* (cf. m.-lat. *fumis*); cf. v.-rom. *funaji* «proprietari ale căror *fumi* de pământ se învecinau» (Hasdeu, *Cuv. d. bătr.*, I, 61).

De-altfel tot în forma *Φαλλικα* « Flächenmass des Ackers » și *Φαλλικαρι* « Bearbeiter einer *Φαλλικα* » a intrat rom. *falce* și derivatul său *fălcer* și în limba ruteană (cf. Bogdan, *o. c.*, II, 609, și Candrea—Densusianu, *o. c.*, p. 90, nr. 546).

Ca nume de parte de hotar, afară de *Falča* din Vereczke, com. Bereg (Petrov, *o. c.* 54), mai avem *Falciny* în Ostružnica și *Falciv* în Parihuzovcy, com. Zemplin (Petrov, *o. c.*, 79 și 80).

161. In *U g o c s a*¹⁾ și astăzi sânt Români locuitorii din *Gherța-mare*, ung. *Nagy-Gércze* și din *Gherța-mică*, ung. *Kis-Gércze* (*Alsó-gercze*, *Felsewgercze*, *Gerch* utraque a. 1405, 1471, *Nagy-*, *Kis-Gércze* a. 1471, Csánki, *MH*, I, 433).

Despre populația românească vorbește Vlahovo. Are nume românesc « Valleszaka vel *Szárazpatak* » (Lipszky, *Rep.*, I, 714).

Pot avea nume date de Români: *Ardó*, rut. *Ardov* și *Ardovec* (două *Fekete-Ardó*, începând dela 1300, unul numit și *Zelewswegyardo* a. 1472, *Zeles Ardo* a. 1478; de obicei atestate în forma *Ordow*, *Ordw*, *Ordo*, *Ardo*, Csánki, *MH*, I, 431); *Bonnya* (poss. *Banna* a. 1300, pred. *Bonya* a. 1446; *Bonya* a. 1541, pred. *Bodnya* a. 1481, azi pustă, Csánki, *MH*, I, 731) < bună ori *Bunea*; *Csoma* (*Chamafalva* a. 1337, a. 1431, *Chama* a. 1450, Csánki, *MH*, I, 432); *Kis-* și *Nagy-Csongva*, slov. *Mala* și *Velka Zavadka* (*Chongva* a. 1351, *Alsochongva*, *Felsewchongva* a. 1454, 1471, *Cungva* a. 1458, Csánki, *MH*, I, 432), pentru care cf. *Ciunga*, ung. *Csongva* din jud. Alba; *Karácsonfalva* (v. *Karachini* a. 1310, *Karachonfalva* a. 1488, azi *Karácsfalva*, Csánki, *MH*, I, 433); poate *Szirma* (*Zirma*, a. 1251, etc., Csánki, *MH*, I, 435; Lipszky, *Rep.*, I, 649); etc.

Dintre părțile de hotar sânt românești: *Mogor'ka* în Čingava (Petrov, *o. c.*, 30); *Magurica* în Čorna (id., ib., 31); *Muncel* în Gherța-mică (id., ib., 31); *Maguriča*, *Dumbrava* (cf. rus. *dubrava*, rut. *dubróva*, slov. *dobráva*, etc.), în Gherța-mare (id., ib., 31); *Soča*, *Magura*, *Batta gruň*, *Korpenič* (cf. *curpen*), *Gruňač*, pentru care cf. *grumur* < *grumulus*, care presupune și existența unui **grum* < lat. *grumus*, *Frasin*, *Romaški* în Chiži (id., ib., 31)²⁾; *Masa* în Hrebl'a (id., ib., 31); *Ferikivjska*, *Ferčova* (cf. *ferică*, *ferice* și ung. *Feri*, *Ferkó* = *Ferencz*), *Hrunkivjska*, *Golě hrunky* în Kumňata (id., ib., 33); *Magurica*, *Fontin* sau *Fyntin*, *Pojana*, *Romašky*, *Romanovo*

¹⁾ *Ugocsa* poate fi diminutivul unui n. pers. format cu suf. -*ča* (cf. Pais, *M. Nyelv*, XIV, 193—196). *Bunea*, *o. c.* p. 153, credeă că a găsit radicalul în *Uga* din Veglia, atestat la C. Jireček, *Die Romanen*, III, 66. Dar nu poate fi vorba de un radical romanian. Mai curând este vorba de un ipocoristic slav (cf. *Ug* = *Uk*, s. XIII, în Zala, Csánki, *MH*, III, 120; *Ugh* = *Uk*, *Ugod*, s. XIII, în Veszprém, id., ib., III, 257; *Uga*, s. XV, în Tolna, id., ib., III, 455; ung. *Ugdčz*, slov. *Ugovszka*, *Ugowske* în Zips, Lipszky, *Rep.*, I, 701), etc.

²⁾ Pentru *Osul*, cf. n. fam. cuman *Osul* a. 1290—1301, Wenzel, *CDA*, X, 417; *Osul*, *princeps militiae paganorum, *Chron. pict.*, ed. M. Florianus, I, 2, 171; n. top. rom. *Oslea*, *Osloveni*, etc.

în Novoselica (id., ib., 33); *Sirinyj hrnök, Silhyj* în Onok (id., ib., 34); *Stremtura* în Rokosov' (id., ib., 34—35); *Kok*, valea *Račanka* (< v.-rom. *race, reace*) în Ver'aca (id., ib., 36); *Boč, Furkovo, Kurti Laz, Feričino* în Zariče (id., ib., 36—37), etc.

162. Numele *Maramureșului* (rostit și *Maramurăș, Maramoreș* și *Maramorăș*) este atestat în formele următoare: *Maramorisis* a. 1199 (Fejér, CD, II, 347); fluv. *Maramors* a. 1231 (Wenzel, CDA XI, 231); fluvium *Maramorosii* a. 1349 (Mihályi, o. c., 27); com. *Maromaros* a. 1299 (Fejér, CD, VI, 2, p. 192); *Marmarus* în Dioec. Trans., a. 1300 (id., ib., VI, 2, p. 288); în *Maramorisio* a. 1300 (Mihályi, o. c., p. 1, 2); de *Maramorusio* a. 1326 (id., ib., p. 9); t. *Marmarus* a. 1329 (Fejér, CD, VIII, 3, p. 355); Vicarius în *Marmarosia* a. 1346 (Mihályi, o. c., p. 23); în *Maramorisium* a. 1349 (id., ib., 29, etc.). În documentele grecești este numit *Maramores* sau *Maramoris* (*Acta Patriarchatus Const.*, II, 156), ca și în textul polon al croniciei lui Miron Costin (I. Bogdan, *Cronice inedite*, București, 1896, p. 103), iar în cele slave *Maramorăș* (id., ib., p. 34 și 94)¹⁾.

Acest nume nu este românesc nici ca înfățișare fonologică, nici ca compoziție.

Ca și *Marmazău* < ung. *Máramezö* « Câmpia Marei »²⁾, probabil derivă din ung. *Máramaros*, iar acesta este de origine slavă.

D. Onciul, *Teoria lui Roesler*, în *Conv. Lit.*, XIX—1895, p. 185, îl derivă greșit din *Mare-Mareș* (« Marisius maior »), « numele vechiu al *Tisei* — la Herodot *Μάρις*, la Strabon *Μάριος*, afluent al Dunării, înțelegând ambii autori sub acest nume *Morășul* împreună cu *Tisa inferioară*, privită ca continuare a *Morășului* — cum am arătat într'un studiu precedent (Dragoș și Bogdan, *Conv. Lit.*, 1884, t. XVIII, pag. 304—305) ».

Tot greșită este și explicarea pe care o propune Bunea, o. c., pp. 155—156: din n. pers. *Maramore* sau *Maro-More*, din care partea întâia, *Maro*, ar fi diminutivul lui *Marin*, iar partea a doua identică cu *More* = « Maurus, Mauro, Moro », întrebuițat în această formă în cetățile Dalmației (cf. Jireček, *Die Romanen*, II, 41 și 44).

¹⁾ Cf. și Bunea, o. c., 155.

²⁾ În acest sens trebuie deosebit *Marmazău* de cel din expresiunea « vin de *Marmazău* » sau « vin marmaziu », care este « vin de *Malvasia* » (cf. T. Papahagi, o. c., p. LXXIX; I. Bârlea, I. Balade, *Colinde și Bocete din Maramureș*, București, 1924, p. 50; cf. și Săineanu, *Dict. univ.*, s. v., care crede că ne-a venit prin mijlocire sârbească). Acest vin grecesc din *Napoli di Malvasia* sau *Monembasia* (Laconia) era foarte obișnuit în comerțul românesc vechiu, cf. I. Nistor, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV., XV. und XVI. Jahrhundert*, Gotha, 1911, pp. 64, 73 ș. u., 76 ș. u. și 157; *Handel und Wandel in der Moldau*, Czernowitz, 1912, pp. 37, 45, 135, 144, 183; Șt. Metes, *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Ardealul*, Sighișoara, 1921, pp. 125, 127, 130, unde se citează o seamă de documente, la care se mai pot adăuga și altele.

Din parte-mi cred că *Maramureșul* are în partea sa întâie pe *Mara* = « Maria », numele posesoarei, după care s'a numit apa și câmpia *Mara*¹⁾.

Mă îndeamnă să împărtășesc această părere faptul că cele mai multe nume topice din Maramureș, nu numai de sate, ci și de ape, își au originea în nume de persoane. Dau aici câteva mai caracteristice, rămânând ca pe altele să le lămuresc mai încolo.

Apsa, *Apșița* și satele *Apsa* (*de-jos*, *-de mijloc*, *-de sus* sau *Apșița*) derivă din n. pers. ung. *Absa*, *Apsa*, *Obsa*, *Opsa* = « Absolon » (cf. M. Wertner, *Magyar Nyelv*, I, 232, și Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 116), pentru care, după Csánki, *MH*, I, 446, cele mai vechi atestări sânt: *Felsewapsa* a. 1390; *Alsowapsa*, *Alsoabsa* a. 1387, 1390; *Kezepsé-Apsa*, *Apsa mediocr.*, *Apsa Super.*, *Apsa infer.* et tertia *Apsa* a. 1407; *Alsoapsa*, *Kezepséwapsa*, *Absa* a. 1492, *Alsó-Apsa* a. 1387).

Borșa, apă și sat (*Borsa* a. 1365, *Bors* a. 1473) derivă fără îndoială din n. pers. slav. *Borša*, dim. format cu suf. *-ša* al lui *Borislav* sau *Borivoj* (cf. Miklosich, *Die Bildung der slav. Personen- und Ortsnamen*, 35—36 [250—251], nr. 16)²⁾.

Și despre apa și satul *Cosău*, ung. *Kaszó* (*Kozo*, *Kozzo*, *Kazzov*, *Koze* a. 1387, Csánki, *MH*, I, 449) crede Bunea, *o. c.*, 156, că este la origine nume de persoană, trimițând la numele dalmatine *Cosa*, *Cossa*, *Cosse* (Jireček, *Die Romanen*, III, 20). Nu este vorba însă de un romanic *Cosa*, cum presupune Bunea, ci de srb. *Kosa* < v. -bg. *kosa* « coma », « Haar » + suf. top. slav. *-ov*³⁾.

Iza, apă și sat (*Izaa*, *Iza* a. 1387, 1390, Csánki, *MH*, I, 448; cf. și I. Mihályi, *o. c.*, 100), derivă după Bunea, *o. c.*, 157, « poate dela primul descălecător *Iza* ». Bunea nu arată cum înțelege acest lucru. Cred însă că este vorba de un ipocoristic al rusescului *Izjaslav*, *Izjaslav* (cf. și n. top. *Izjaslavlj*, la Miklosich, *Die Bildung der slav. Pers.- und Ortsnamen*, 64 [278], nr. 64).

Numele satului și al văii numite *Vișău* (*Vyzo* a. 1390, etc., Csánki, *MH*, I, 453) derivă din n. pers. *Viša*, cunoscut ca nume de familie și în Ardeal (Bunea, *o. c.*, 157) + suf. *-ov*, iar *Viša* este diminutivul lui *Vičeslav* = *Vislav* = *Vitoslav* (cf. Weigand, *XXVI. — XXIX.*

¹⁾ Cf. și *Mara* « poss. haeredit. comitis Pauli Gopol de gen. Bogathraduan a. 1282, Wenzel, *CDA*, XII, 367. Despre *Mara* greșit C. Diclescu, *Die Gepiden*, I, 94, care-l pune în legătură cu sved. dial. *mara* « Moor, Moorboden », fries. *mar* « Wassergrube », anglo-sacs. *mere* « Meer; Sumpf », got. *marī-saiws* « Meer », etc., și-l socotește de origine gepidă.

²⁾ Explicarea dată de Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 492—493 (< n. pers. *Bors*, iar acesta din *bors* « Pfeffer », ori ca n. pers. de-adreptul din turcește) este, evident, greșită.

³⁾ Satele: *Bărbești* (< *Barbu*), *Ferești* (< *Fejér*), *Călinești* (< *Călin*), *Balotești* (< *Balotd*), *Budești* (< *Bud*) și *Vințești* (< *Vinț* = « Vincențiu ») alcătuiau pe la 1405, împreună cu *Cosău*, *Keneziatius Kaszov* (I. Mihályi, *o. c.*, 132, 135).

Jahresbericht, 135, și Miklosich, *Die Bildung der slav. Personen- und Ortsnamen*, 40—41 [254—255], nr. 39, și 137—138 [21—22], nr. 49)¹⁾.

E greu de spus însă ce este *Maros*. Dar este sigur că acest *Maros* nu este numit după *Maros* = *Mureșul* din Ardeal, atestat din timpuri străvechi: *Μάρις ποταμός* (Herodot), *Μάριος* (Strabo), *Marisus* (Miller, *Itin. Rom.*), *Marisia* (Iordanes, Geogr. Rav.), *ὁ Μογῆρος*, cit. *Moris* (Const. Porphy., care redă forma ungurească), *Morisius* (Anon.), etc.

El poate fi un derivat cu suf. *-eș* al radicalului slav *mor* (cf. lit. *mārės* «Binnensee»), din care sânt numele *Morava*, *Moravče*, *Morača*, însemnând probabil «Flüsse mit häufigen Überflutungen, wodurch Binnenseen entstanden» (V. Jagić, *Entstehungsgeschichte der Kirchenslavischen Sprache*, Berlin, 1913, p. 16); al însuși numelui de persoană *Mara* (cf. ceh. *Mareš*, *Maruše*, srb. *Maroš*, *Maruša*, bg. *Maruša* alături de *Marika*, *Marinka*, *Marica*, etc., la Miklosich, *Die Bildung der slav. Pers.- und Ortsnamen*, 73 [286]²⁾, care însă le derivă greșit dintr'un radical slav. *mar-*); al românescului *mare* «gross» (cf. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, § 271)³⁾ și chiar al lui *mure* 1. «Brombeere», 2. «Maulbeere» < lat. *mora*, plur. lui *morum*, însemnând de obicei un câne «negru», «de culoarea murei».

Ung. *Maros* s'ar fi putut desvoltă adecă în mod normal atât din slav. **Moreš*, cât și din *Mareš* și rom. *Mureș*.

Mai simplu ar fi să ne gândim la compusul *Mara* n. pers. + **moreš* «Fluss mit häufigen Überflutungen».

Dar considerațiile de mai sus, precum și nume ca *Maroshaza*, pădure în Ugocsa vecină (a. 1262, Fejér, *CD*, VII, 3, p. 45; cf. și *Marospotok* a. 1283, posesiune a capitolului din Strigon, prin Hont sau Bars, Fejér, *CD*, V, 3, p. 197) ne fac să credem că, după toată probabilitatea, e mai bine să pornim dela un nume de persoană.

Numele de persoană găsite în această regiune ne arată că mai veche este forma cu *-a-* original: *Máris* a. 1450 (Mihályi, o. c., p. 8); *Marus*

¹⁾ Altfel G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, p. 60, și E. Moór, *Die slav. Ortsn. d. Theiszebene*, p. 120, care-l derivă din slav. *viš(e)* «hoch».

Numele *Șieului*, ung. *Sajó* (*Sayo*, *Sayow* a. 1411, 1450, 1458; *Sajou* a. 1420, Csánki, *MH*, 452; *Sayo* a. 1430, *Sayou* a. 1431, Mihályi, o. c., 281, 284), ca și al *Șieului* și al *Șieuțului*, ung. *Sajó*, sâs. *Schogen* din Năsăud, *Sajó* din Gömör și Borsod, derivă din ung. *só* sau *sov*, *sav*, *saj* «sare» + *jó* «fluvius» (cf. Hunfalvy, *Magyarország ethnographiája*, pp. 381—384; G. Kisch, *Nordsiebenbürgisches Namenbuch*, 117, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 87; mai pe urmă vezi I. Melich, *Magyar Nyelv*, XX—1924, pp. 32—33, XXI—1925, p. 53, și *A honfoglaláskori Magyarország*, p. 31; Horger Antal, *Magyar Nyelv*, XXIII—1927, pp. 497—501).

Alte nume de acest fel sânt: *Berettyó* > rom. *Bereteu*, *Hájó* (Bihor), *Héjő* (Borsod), *Meregyó* > *Mirigeu* (Cluj), *Disznajó* (rom. *Gisndu*, *Disndieu*, în jud. Mureș), *Székelgyó* (Cluj). În *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, p. 34, n. 4, am înșirat între aceste nume și pe *Jód* > rom. *Ieud*, *Iodișor* din Maramureș. Observ acum că acesta ar putea fi explicat mai curând din n. pers. *Iov* + suf. top. ung. *-d*.

²⁾ Să se adaugă și alb. *Maruše* dela Weigand, XXVI.—XXIX. *Jahresbericht*, 127.

³⁾ Cf. n. fam. *Verdeș* a. 1639 (Mihályi, o. c., 283), apoi: *Rareș*, *Țepeș*, *Lateș*, *Lapteș*, *Brânzeș*, *Floareș*, etc., la G. Pascu, *Sufixe rom.*, 283—285, care însă derivă greșit pe *Haneș* din *han*, în loc. de sâs. *Hanesch*, *Hanes* «Ioan».

a. 1345 (id., ib., p. 20); *Mares* s. XVI, XVII (id., ib., p. 227); *Maros* a. 1444 (id., ib., p. 333), a. 1454 (id., ib., p. 374), *Mares* a. 1471 (id., ib., p. 505); *Maros* a. 1471 (id., ib., p. 511); *Marus* a. 1474 (id., ib., p. 522).

Socotind și pe *-maros* nume de persoană, putem explica pe *Máramaros* dacă presupunem că:

a) *Maros* a fost fiul unei foste posesoare cu numele *Mara*, ori după el a urmat o posesoare *Mara*, după care s'a numit și apa, și astfel numele lui *Maros* a putut fi determinat de numele *Marei* (*Măra-Maros* = «Mureșul-Marei»); b) *Maros* a numit la început numai ținutul, al cărui nume a fost determinat apoi de cel al apei.

Numele *Marmatia* = «Maramureș» este lat. med. *Marmatia* (a. 1346, Fejér, CD, IX, I, p. 426)¹⁾.

Dintre numele topice mai vechi ale Maramureșului amintesc aici numai pe cele de origine sigur românească, ceea ce nu înseamnă că, de ex., întemeietorii și locuitorii unor sate ca: *Balotafalva* = *Aciua* < *Balotă* (*Balatafalva* a. 1387, 1405, etc., Csánki, MH, I, 446); *Berenoj* (*Berenoy* a. 1389, id., ib., 446); *Budfalva* = *Budești* < *Bud* (*Bodfalva*, *Butfalva*, *Bwdfalva*, *Bwthfalva* a. 1405, 1475, etc., id., ib., 447)²⁾; *Bustyaháza* < *Buștea*, cf. plur. *buște* al lui *bușcă* (*Bustahaza* a. 1389, *Bustafolua* 1375, id., ib., 347); *Desze*, *Deszeháza* și *Deszefalva* = *Desăști* < slav. *Desja*, ipoc. lui *Desimir* (*Desefalva* a. 1459, 1480, *Deze* a. 1517, id., ib., 447), *Dormánháza* < *Dorman* (*Dormanháza* a. 1373, id., ib., 447)³⁾; *Dragomérfalva* = *Dragomirești* < *Dragomir* (*Dragomérfalva* a. 1475, id., ib., 447); *Karajnokháza*, *Karajnokfalva* = *Krajnikovo* < slav. *krajnik* > rom. *crainic* (*Karaynokfalva*, *Karalynukfalva* a. 1391—1406, id., ib., 449); *Komorzanfalva* = *Cămărzana* < *Cămărzan*, *Comorzan* (*Kamarzanfalva* a. 1387, *Komorzanfalva* a. 1418, id., ib., 449); *Moisze* = *Moiseni* (*Moyze* a. 1450, *Mayzyn* a. 1495, azi ung. *Mojszin*, id., ib., 450); *Nyágova* sau *Negova*, cf. rom. *Neagul* < slav. *Nég* (*Negova* a. 1415, 1479, *Nyagova* a. 1495)⁴⁾; *Petrova* < *Petre* (a. 1411, 1489, id., ib., 451); *Sándorfalva* < ung. *Sándor* = «Alexandru» (*Sandorfalva* a. 1465, id., ib., 452);

¹⁾ Mihályi, o. c., 3, ne spune: «După Bonfinius (dec. I, Lib. I) ținutul nostru s'a numit în epoca antică *Marmatia*; această numire se întâlnește des în documente începând din sec. XVI».

²⁾ Cf. «Quod nos recordatis et in memoriam nostrae Celsitudinis reductus fidelitate et fidelium Servitiorum praeclaris meritis *Bud*, *Sandor*, Oprissa, Johannis *Dragomer* et Bayla [= «Balea»] Filiorum Locovoy Fidelium *Olachorum* Nostrorum de Terra Maramorusiensi» a. 1361 (Mihályi, o. c., 50).

³⁾ Cf. «*Bud* filii Michaelis, filii Nicolai dicti *Dorman* de Vajnagh» a. 1406 (Mihályi, o. c., p. 163). Pentru explicarea lui *Dorman* dintr'un radical de origine turcească, cf. L. Rásonyi Nagy, *Valacho-turcica*, în *Aus den Forschungsarbeiten der Mitglieder des Ungarischen Instituts und des Collegium Hungaricum in Berlin*, Berlin u. Leipzig, 1927, p. 86.

⁴⁾ Cf. «*Myk Olacus* filius Stanislai filij Borzan in sua, *Negh*, Mayn [= «Many»] et Raad fratrum suorum» a. 1346 (Mihályi, o. c., p. 21).

Váncsfalva, *Vancsukfalva* = *Oncești* < *Onciu*, *Oancea*, *Onciuc* (*Van-chukfalva* a. 1405, *Vanchfalva* a. 1414, etc., id., ib., 453)¹⁾, chiar și *Fejérfalva* = *Ferești* (*Feyerfalva* a. 1405, 1458, 1475, etc., id., ib., I, 448)²⁾, etc., n'au putut fi Români³⁾.

Așa sânt: *Barbfalva* (*Barbfakva* a. 1387, Csánki, *MH*, I, 446; *Barkfalva* a. 1402, Mihályi, *o. c.*, 124; *Bartfalva* a. 1405, id., ib., 132, etc., *Bárdfalva* a. 1405, 1475, Csánki, *ibid.*, azi *Berbești*) < n. pers. rom. *Barbu*; *Barczánfalva* (*Barzanfalva*, *Barczanfalva*, *Barzanfalva*, *Barczanfalva* (?), *Barchanfalva* a. 1390, 1408, 1411, 1442, 1450, 1461, etc., azi *Bársana*, Csánki, *MH*, I, 446 și Mihályi, *o. c.*, 98, 103, 104, 152, 178, 321, 342, 434, etc.), care derivă din n. pers. *Bársan* (*Borzan* a. 1346, Mihályi, *o. c.*, 21; «terra *Zurdok* appellata, post descensum dicti quondam Stanislai alio nomine *Borzan* vocati, ab illo nomine *Borzan* tanquam binominii sumpsisset vocabulum *Borzanfalva*» a. 1408, id., ib., 153, cf. și Csánki, *MH*, p. 452); iar acesta, în cazul că este un derivat cu suf. *-ean* > *-an*, ne poate trimite la cel al Țării și Munților *Bârsei*, arătând o migrație dinspre Sud-Est spre Maramureș (cf. și *Fogaras* în *Bereg*), dacă n'ar fi vorba de *Bârsa* (ung. *Dabjonfalú*) Sălagiului mai apropiat, ori de *Bársan* — n. pers. *Bársu*, *Bârsa*; *Botiza*, ung. *Batiza* (*Batizhaza*, *Batyzhaza*, *Bathyza*, *Bathyz*, etc.: *Batizhaza* a. 1373, Mihályi, *o. c.*, 66; *Pottis villa* a. 1385, id., ib., 85; *Batyz* a. 1411, id., ib., 167; *Bathyz* a. 1411, Csánki, *MH*, I, 446⁴⁾, Mihályi, *o. c.*, 168; *Bathizhaza* a. 1411, Mihályi, *o. c.*, p. 175; a. 1418, id., ib., 224; *Bathyza* a. 1459, id., ib., 425; *Batizfalva* a. 1473, id., ib., 518; a. 1487, id., ib., 588; *Batizfalua* a. 1480, id., ib., 548), care, cum am arătat în legătură cu *Batizfalva* din Zips, este n. pers. românesc *Botez*, trecut prin limba ungurească a administrației și reîntors în cea românească; *Kopácsfalva* (*Kopacsfalva* a. 1360, Mihályi, *o. c.*, 38; *Kopachfalva* a. 1364, id., ib., 53; a. 1368, id., ib., 62; poss. *Kopach* a. 1389, id., ib., 96; villa *Copac* a. 1421, id., ib., 258; pred. *Kopach* a. 1435, id., ib., 297; *Kopachfalva* a. 1437, id., ib., 305; a. 1438, id., ib., 307; a. 1442, id., ib., 316; a. 1442, id., ib., 321; a. 1443, id., ib., 324; a. 1446, id., ib., 332; a. 1449, id., ib., 338; a. 1450, id., ib., 340; *Kopachfalva* a. 1453, id., ib., 370; *Kapotsfalva* a. 1467, *Kopachfalva* a. 1469, *Kwpachhaza* a. 1471, *Kapochpathaka* a. 1470, Csánki, *MH*, I, 449), care este evident, din rom. *copaci*; *Karácson-*

¹⁾ Cf. «*Wanchuk* filij Farstan (= *Feyr Stan*?) fidelis *Olachy* nostri» a. 1360 Mihályi, *o. c.*, p. 41; *Vanch* de Slatina * a. 1426—1430 (id., ib., p. 268, etc.).

²⁾ Cf. *Feyr Olachus* a. 1361, la Kemény, *o. c.*, în *Kurz, Magazin*, II—1846, p. 306.

³⁾ De *Gyulahdza*, *Gyulafalva* = *Giulești* < *Giula* (*Gyulahaza* a. 1355, *Gyulafalva* a. 1451, 1459, 1470, id., ib., 448) mă voiu ocupa în altă ordine de idei. După Bunea, *o. c.*, 167, ar fi fost numit după *Giula*, fiul lui Dragoș, care-l stăpâniă pe la 1349. Observ însă că în documente se mai găsesc tot pe atunci și alți *Giula*: *Giula* din Dormanháza, *Giula* din Feer, *Giula*, fiul lui Ficze, și *Giula*, fiul lui Pop *Non* (= «*Nan*»), cf. I. Mihályi, *o. c.*, *passim*.

⁴⁾ Cf. și grafiile *Votizhaza*, *Vantizhaza* din acelașian în *Cod. dipl. s. Rom. imp. com. fam. Teleki de Szék*, I, 378, 379, 381.

falva (*Karachonfalva* a. 1385, Mihályi, o. c., 85; a. 1407, id., ib., 150; a. 1418, id., ib., 220, 221; *Karacsonfalva* a. 1406, id., ib., 146; etc.; cf. și Csánki, *MH*, I, 449), care derivă din rom. *Crăciun*, pe care l-am întâlnit ca nume de persoană în Maramureș; *Leordina* (*Leorgina* a. 1411, Mihályi, o. c., 167 și 168; *Leorgyna* a. 1411, id., ib., 175, 176 și 177; *Leordina* a. 1418, id., ib., 224; a. 1451, id., ib., 356; *Lyurdyna* a. 1473, id., ib., 519, etc.; cf. și Csánki, *MH*, 449) < rom. *leurda*, *leordă*, *leoardă* «Bärenlauch (Allium ursinum)»¹⁾; *Nánfalva* (*Nanfalva* a. 1412, Mihályi, o. c., 184; a. 1414, id. ib., 195; a. 1490, id., ib., 598; *Nanfalua* a. 1474, id., ib., 522, azi *Nănești*, cf. și Csánki, *MH*, I, 450) < n. pers. rom. *Nan*; *Ripina* (*Rypina* a. 1457, Mihályi, o. c., 401; a. 1467, id., ib., 479; *Rypyna* a. 1469, id., ib., 496; *Rypinia* a. 1496, id., ib., 613; cf. și Csánki, *MH*, I, 451) < rom. *răpă* «Abhang», «Schlucht», iar acesta din lat. *rīpa* (cf. E. Kałużniacki la Miklosich, *Wanderungen*, 61); *Szerfalva*, rom. *Sárbi* (*Szirbfalva* a. 1405, Mihályi, o. c., 132; *Zeer* a. 1459, id., ib., 426; *Zelfalva* a. 1465, id., ib., 468; *Zerpfalva* a. 1470, id., ib., 502; *Szirpfalva* a. 1475, id., ib., 525; *Zerfalva*, *Syrpfalva* a. 1459, Csánki, *MH*, I, 452), a cărui formă românească este mai veche decât cea ungurească; *Vale* (*Mykola-patak* a. 1475, Csánki, o. c., I, 450).

Cum am arătat vorbind de țara lui Glad, *Szacsal*, *Izaszacsal* -- rom. *Săcel* (*Kis Zachal* a. 1453, Mihályi, o. c., 366; *Zachel* a. 1486, id., ib., 577; *Zachal* a. 1486, *Zachol* a. 1495, Csánki, *MH*, I, 452; *Szacsal*, Lipszky, *Rep.*, I, 618 și 626) este dim. *săcel*, plur. *săcele*, al lui *sat* (> **sătucel* > **sătcel* > *săcel*)²⁾.

T. Papahagi, o. c., pp. 200—212, a strâns numeroase date toponimice și onomastice din Maramureșul românesc din Sudul Tisei, unele foarte interesante, deși nu totdeauna le știm vechimea: *Besarabă* (munte), *Izvorul-lui-Dragoș*, *Drăgușoaia*, *Vlahovo*; *Arsura*, *Arșița* și *Runcul* de origine latină alături de *Lazul* și *Săciul* de origine slavă; *Mestecănișul* alături de *Mănureșul* și *Valea-Mănureșului* (< ung. *nyires*); *Peri* sau *Păroși* alături de *Tiurtiuliș* (< *Körtvélyes*; cf. *Curtuiuş*)³⁾; *Chicera*, *Malul*⁴⁾, *Măgura*, *Gruiu*, *Muncel*⁵⁾, *Munte*, *Plaiu*, *Picui* alături de *Deal*, *Vârf*, *Prislop*, etc.; *Repedea* alături de

¹⁾ Cuvântul rom. a intrat ca apelativ în ruteană: *levurda* «Knöterich» (cf. Schedulko, *Balkan-Archiv*, II, 137); cf. și bg. *levurda*. Etimologia necunoscută. Cea dată de C. Diclescu, *Dacoromania*, IV, 454—455 (< gr. **λεβυρώδης* = *λεπυρώδης* «von Zwiebelgewächsen aus übereinander liegenden Hülsen oder Schafen bestehend»), nu este convingătoare. Mai curând au dreptate Cihac, *Dict. d'ét. daco-rom.*, II, 718, și Philippide, *Originea Românilor*, II, 719—720, care, pentru partea a doua a cuvântului, trimite la alb. *hurde*, *húrdere*, *hudre* «Knoblauch» (G. Meyer, *EWÄ*, 154).

²⁾ Observ în acest loc că *Seliște*, al cărui nume este slav, apare ceva mai curând decât *Săcel*: *Keethzeleste* a. 1365 (Mihályi, o. c., 56), *Scelstha* a. 1407, *Zelesthiye* a. 1468, *Zelesthye* a. 1471, a. 1495, (id., ib., 150, 484, 509; Csánki, o. c., I, 452).

³⁾ Cf. «ad caput cujusdem rivuli *Kurtvelyes*» a. 1389 (Mihályi, o. c., 92); «in campo *Kerthuelusmezey*» a. 1373 (Mihályi, o. c., 66), etc.

⁴⁾ Cf. «ad fluvium *Malpatak*» a. 1485 (Mihályi, o. c., 574).

⁵⁾ «*Monchul* et *Betran*» a. 1453 (Mihályi, o. c., 366); *Montsol* a. 1461 (id., ib., 457).

Bistrița; *Picioarul* alături de *Zănoaga*; *Slătioara* și *Valea Slatinei*¹⁾ alături de *Șieul*, *Șieuțul* (din ung. *sajó* < *sav-jó*)²⁾; *Băița*, *Fierbintea*³⁾ și *Toplîța* alături de *Știol*⁴⁾, *Cuhe* și *Feregeu* (< ung. *feredő*); *Borcud* alături de *Dealul-Zinului*, *Izvorul Zinului* (= «borvizului»), *Valea-Zinului*; *Strâmtura* și *Valea-Strâmturii* alături de *Surducul* de origine ungurească⁵⁾; *Alğiori* (= «Albiori») alături de *Ferești* (< *fehér*, *fejér* «alb») ori *Valea-Barsului* (cf. alb. *barð* «alb») ⁶⁾; *Mocira-Rozinii* (= «rovinii») alături de *Nedveșa* (< ung. *nedves*), ș. a.

Dintre cele mai vechi se mai pot releva: *Bătrâna* (*Batryna* a. 1451, Mihályi, o. c., 357; *Betran* a. 1453, id., ib., 366), fără rotacism; *Ber-beechhege* (a. 1456, id., ib., 391); *Kenezhava* (a. 1373, id., ib., 67); «Papodya ac *Chercen*» (= «Csarken», «Cearcăn», a. 1458, id., ib., 124), iarăși fără rotacism; *Gusathhava* (a. 1451, id., ib., 357); «ad quendam rivulum *Monkat* (?) vocatum» (a. 1405, id., ib., 134); *Petrosz* (a. 1402, id., ib., 124); *Romanpathaca*, *Romanpataka* (a. 1406, 1417, 1418, 1427, 1466, id., ib., 165, 209, 212, 223, 272, 472); «rivulo *Stromba*» (a. 1390, id., ib., 100; cf. și *Strimba*, Fejér, CD, X, 1, p. 584), etc.

Unele nume proprii născute din apelative ne păstrează amintiri istorice, de lucruri, animale și plante dispărute ori pe cale să dispară, de ocupațiuni schimbate, etc. (cf. *Cetățaua*, *Cetățelu*, *Valea-Cetățelii*, *Picioarele-Gradului*; *Breboai*, *Dealul-Dzâmburului*, *Izvorul-Zâmburului*, *Zimbroslov*, *Iedzuñii*, *Vârșu-D'edzinoii*, *Stârți*; *Valea-L'eordzi*; *Șt'e-dzea* și *Șt'edza* «piuă», *Cuhe*, *Gruiu-Cuhii*, *Știol*, etc.); cuvinte și forme vechi, derivate și compuse interesante, construcții învechite (*Bârlaia*, *Codrava*, *Bârșaba*, *Căcăcea*, *Surupoasa*; *Moldiș* = *Molidiș*; *Dealul-Tre-Văile*, *Fel-pop*; *Coroastele*, *Valea-Furului*; *Căotari*, *Valea i Scradii*, ș. a.).

163. Din punctul de vedere al extensiunii românești spre Nord-Est sânt mult mai importante numirile topice românești, prevăzute cu forme ori derivate cu sufixe românești, din Maramureșul cehoslovac din Nordul Tisei, în care nu sânt decât câteva sate românești.

Pe pp. 210—211 a lucrării citate T. Papahagi extrage din publicațiunea cehoslovacă *Časopis moravského musea zemského, ročník, X* (1910), čís. 2, și anume din harta anexată la acest număr, următoarele nume topice din acest ținut: *Ardželuža*, *Arșița*, *Bradul*, *Brăduleț*, *Čerbaňa*,

¹⁾ *Zlatinapathaka* a. 1411 (Mihályi, o. c., 172); «rivulum *Zlathyna* a. 1435 (id., ib., 292).

²⁾ *Sajo*, *Sayow* a. 1411, 1450, 1458, *Sajou* a. 1420 (Csánki, MH, I, 452); *Sajo* a. 1430 (Mihályi, o. c., 281), *Sajou* a. 1431 (id., ib., 284).

³⁾ Cf. «partem fontis *Ferbenta* dicti» a. 1405 (Mihályi, o. c., 133).

⁴⁾ *Stolhauasa* a. 1373, 1402 (Mihályi, o. c., 67 și 124), *Stolhava* a. 1450 (id., ib., 356).

⁵⁾ Cf. t. *Zurduky* a. 1326 (Mihályi, o. c., 6), etc.

⁶⁾ Cf. n. pers. *Bárdz* a. 1566 (Mihályi, o. c., 313).

Četat, Gaura, Groapa, Gurgulat, Karmatura, Korna, Kornuta, Kuk, Kyčera, Latundur, Laturka, Mdgura, Negrova, N'egroveț, Ostro-Grun, Pikul, Plai, Rdtunda, Rotundul, Rumana, Skorușina, Sekul, Splina, Strunga, Șesul, Ștebioara, Tomnatic, Turbat, Văratek, Vlahovo, Žapul.

Dar ele sânt mult mai numeroase. Le dau aici după A. Petrov, *Karpatoruské pomístní názvy z pol. XIX. a z poč. XX. st.*, pp. 1—30:

Menčur sau *Mančul*, *Strimba*, *Kičera*, *Mineșur*, *Pud Meneșorom*, *Valja marja*, *Șesolom*, *Potuk Valja maryi*, *Sasul*, *Seketur'a*, *Hrunik*, *Ederei*, *Aršyci*, *Čundž*, poate *Bota*, apoi *Picul*, *Karpin*, *Mégura*, *Ruptury*, *Strimbicja*, *Magurčca*, *Seketura*, *Strěmba* în *Apșa rom.* (Petrov, o. c, 1); *Kečery* în *Berezniki* (id., ib., 1); *Vale Vund'ul*, *Bežorovi grun'*, *Skundul'*, *Lak*, *Frasini*, *Valentrosy* (= «vale întoarsă»?), *Kičera* sau *Kečera*, *Sočatj*, în *Berezovo* (id., ib., 2); *Koritiște*, *Števjora* sau *Števjera*, *Kečera* în *Bilin* (id., ib., 2); *Ščaul*, *Muščetul*, *Lješulec*, *Ljeșul*, *Strundžin*, *Vaskul*; *Za Jaderii*, *Štvojora*, *Romanenka*, *Gintulenska*, *Gușul'inka*, *Ripjinka*, *Koterlen* ili *Luplenenka*, *Aršici*, *Poderej*, *Tomnatik*, *Kičera*, *Korbul*, *Gropa*, *Olan*, *Mutatore*, *Pietros*, *Petričil'*, *Mesešir*, *Skotarčik*, *Flujeraš*, *Balcatul*, *Fececil*, *Menčul*, *Magura*, *Sesul*, *Ščavul* în *Bohdan-Bila Tisa* (id., ib., 2—3); *Kupeli* în *Boroňava* (id., ib., 3); *Kopačiš*, *Kosta Rusenilor* în *Brebu* (id., ib., 3); *Aršišni* (din *aršica*), *Pričul* sau *Prečul*, *Talpeš* sau *Talpiš*, *Pudpula*, *Latundur* (= «Rotundul»), *St. plaj*, *Sihl'anski* (din *sihla*), *Verch Turbat*, *Tempa* (= «Tâmpa») ¹⁾, *Turbacil'*, *Plavuc*, *Podišurna*, *Sasin grun'*, poate *Komarnék*; apele *Turbat*, *Plajska* sau *Plajski*, *Brustur'anka* în *Brustura* (id., ib., 3—4); *Splina* în *Bukovec* (id., ib., 4); *Kičera čertéz*, apa *Šopurka* (cf. *šopárcá* = «șopârlă»), *Apovšj*, *Hrun' Banduričuv*, *Hrun' Hajdukuw*, *Aršicja*, *Kičera*, *Mogirka*, *Kodareva*, *Bolbuk*, *Kimpa* în *Bučkov* (id., ib., 4); *Ripa pohary*, *Bovcarjska*, *Paleni hrune*, *Ripy*, *Purkeleca*, (cf. *Purcăreț*), *Hrun'*, *Kyčera*, *Čunbul*, *Plajčik*, *V. Lak*, *Zderkul* în *Bystroje Niž* (id., ib., 3—4); *Minčul*, *Romanovec* în *Bystroje Vyš.* (id., ib., 6); *Čunkaš* în *Danilovo* (id., ib., 6); *Kyčera* în *Dolhoje* (id., ib., 6); *Bovcar'*, *Kakastorě*, *Kašičě*, *Koborěš* (= «caboriș»), *Mošoron'*, *Delešur*, *Lak*, *Menčul* în *Dragovo* (id., ib., 7); *Apecka*, *Menčel*, *Timpa*, *Déluc* sau *Del'uc*, *Lazurel*, *Plajska*, *Ozerel*, *Mindžul*, *Plaj*, *Plačk*, *Kičera* în *Dubovoje* (id., ib., 7); *Gruniška bukovina*, *Grun' piskovatyj* în *Dulova* (id., ib., 8); *Vutura* (< *utur* ori *vultur*?; cf. mai jos *Uturja* în *Podpleša*), *Salašel*, *Plaik*, *Burd'uch*, *Stremba*, *Romanuska*, *Caparu*, *Kičera*, *Stenke*, *Menčela*, *Porkulec*, *Keji*, *Deluc*, *Ripilju*, *Tenžul*, *Strymby*, apele *Terešel*, *Stremba* în *Ganiči* (id., ib., 8); *Pulka* în *Horinčovo-Monastyr'* (id., ib., 8); *Kěčera*, *Hrun'* în *Hrušovo* (id., ib., 9); *Kotor*, *Lakovec*, *Lakoc* în *Hust* (id., ib., 9); *Priseč*, *Magura*, *Munčel*, etc. în *Ieud* (id., ib., 9); *Havriškovo valélo*, *Čonkaš* (ung. din rom.) în *Iza* (id., ib., 10); *Kičera*, *Pikuj*, *Plajik*, *Pikuj poharj* în *Izki* (id., ib., 10); *Kukul*, *Pietroz* sau *Petrosul*, *Menčul*, *Tatuljeska*, *Tatul*, *Kračunaska*, *Repedő*, *Tiščora*

¹⁾ O amintesc numai pentru înfățișarea fonologică românească.

(alături de Tisa), *Vajdeminec*, *Strimčiska*, *Kičera*, *Menčil*, *Gropa*, *Skurtul*, *Primaratik* (= « primăvăratice »), *Apšeneska*, *Kukučerka*, *Poderej*, *Apšēnec*, *Apšenyenska*, *Apšenjeska reptă*, *Čornij hrunj*, *Komarnik hrunik*, *Pietros*, *Krečuňeska* în Jasenje (id., ib., 10—11); *Kičera*, *Ursulec* sau *Ursulicj*, *Kohutuv hruň*, *Kurbeluski* sau *Korbuluska Mygora*, *Podyšery*, *Čemky hrunj*, *Kornašy*, *Magura* în Kaliny Niž (id., ib., 11); *Kičera*, *Plajik*, *Splina*, *Krivotul* în Kilyčîn (id., ib., 12); *Stremba*, *Negrovecj* sau *Negrovic*, *Sehla*, *Plaj*, *Gropa*, apele *Bradulicj*, *Tarabul* în Koločava (id., ib., 12); *Doščora*, *Lunka*, *Lazu mare*, *Turtelly*¹⁾, *Alča mica*, *Plopet*, *Formoza*, *Kosto mare*, *Valea Bou*, *Antravaï* (= « între vai » = « văi »), *Gangurusjka*, *Menčelik*, *Hrunj*, *Buturačka*, *Kustorjava*, *Veľelarga* (= « Valea largă »), *Plajnicja*, *Petrosa*, *Lunkurě*, *Furmasa*, *Dosy*, *Lazu mare*, *Stremtura*, *Merělja*, *Kurpeněly* în Kopašno, pentru care cf. *copaciu* (id., ib., 13); *Gruň Beňku* în Koročunovo, pentru care cf. *Crăciun* (id., ib., 13); *Pikujata* în Košel (id., ib., 13); *Katunskě putě*²⁾, *Mynčul*, *Minčil* în Krajnikovo (id., ib., 14); *Apecka*, *Mynčul*, *Mynčelina*, *Krasnašurka*, *Plajskij* în Krasni ora (id., ib., 14); *Kičerela* în Kričova (id., ib., 14); *Menčil*, *Strimčiska*, *Strimčeska* sau *Stričinenska*, *Šesa* sau *Šisa*, *Števjora*, *Gruň*, *Strimka*, *Kičera*, *Strimčeščik*, *Gruň*, *Pikuj*, *Pikuj pohari*, *Vaskul*, *Moldaučukova*, *Kičirki*, *Hučetotjovin gruň* în Kvasy (id., ib., 15); *Kičera Kuk*, *Ripinka* în Lisičova (id., ib., 15); *Magura*, *Plaj*, *Hrunj krasinčin*, *Kičira* sau *Kičera*, în Barnihova; *Menčol*, *Magura*, *Čulej* în Ložanskoje (id., ib., 15—16); *Ĵasapuskej* (poate genitiv românesc în partea finală), *Plisaka* (rom. *Prisaka*), *Pud Magurov*, *Aršeca*, *Tempa* în Luh (id., ib., 16)³⁾; *Šcauna* sau *Ščavna*, *Stanišora*, *Minčul* sau *Menčul*, *Ščerban* (?), *Bradul*, *Fontinjaš*, *Fontinijaza*, *Krivulja*, *Plaj*, *Tovstij hrunj*, *Drevokul*, *Kičera*, *Pod Kičerov*, *Ĵaselov hrunj*, *Plačk*, *Stavišora*, *Runkul*, *Fontinjaky* în Luh Šir. (id., ib., 16); *Muščetul*, *Bortynec*, *Poderej*, *Prelučki*, *Ščaul*, *Olan*, *Gutin*, *M. V. Tomnatik*, *Korbul*, *Mutatóre*, *Gropa*, *Petrós*, *Čorna Kičera*, *Türkul*, *Ščaul*, *Breboja*, *Breboica*, *Lješulec*, *Lješul*, *Strundžin*, *Skotarčik*, *Vaskul*, *Flueraš*, *Balcatul*, *Fececil*, *Deseskul*, *Turkulec* în Luhi (id., ib., 16—17); *Capova*, *Kičera*, *Plavuc*, *Minčul*, *Bunči*, *Oričory*, *Mandzjoski pondiny*, *Romanivci*, *Stynka*, *Kurbei* în Majdan (id., ib., 17); *Albul*, *Buštul*, *Strancul*, *Gropa*, *Vul'pen*, *V. Bradul*, *Strimba*, *Bradulanka* în Mokre Nim. (id., ib., 17—18); *Plajik*, *Komarniki*, *Kičara*, *Kičaruw hrunj*, *Tatul*, *Voloskij*, *Minčelina*, *Orat'* în Mokre (Rus.) (id., ib., 18);

¹⁾ Pentru acest nume cf. rom. *turtei* « Wacholder », « Juniperus », *turtele* « Gebüsch », *turtel* = « (în)torfel » « Flachseide », « Cuscutate europaea » (Tiktin, DRG, 1667), a cărei etimologie nu este cunoscută. Totuși forma (în)torfel ne trimite la *tort* < *törtus*, participiul lui *törqueo* « drehen, winden » (cf. și subst. *tort* « gesponnenes Garn, Gespinst » alături de *toarce* « spinnen »), putând fi vorba de niște plante numite după faptul că sânt « sucite », « încolăcite » și de niște forme cu -*t* păstrat înainte de suf. -*el* (cf. *mitutel* alături de *mituțel* și *micuțel*; *pititel*; *fuștel* alături de *fuscel* < **fustellus* < *fustis*; *turtea* < *turtd*, etc.).

²⁾ Important pentru ajungerea până în aceste părți a lui *čdun*.

³⁾ O amintesc iarăși numai pentru înfățișarea fonologică românească.

Lomșora, Seketura, Kečera în N'agovo (id., ib., 18); *Na Turtella Turtely, Dalña Kičera, Kičera, Vuturj, Pavlikov hrunj, Bradulec, Pjatriš* în Nankovo (id., ib., p. 18); *Plaj, Runkul, Osul', Grosulicj, U Kyčeri, Čonkaš* în Novoselica (id., ib., 19); *Paltin, Kičurka, Vijvodin* în Petrova (id., ib., 19); *Kičera, Kurtyj* și poate *Lupšat* în Pilipec (id., ib., 19); *Kyčera, Plaj, Kurtyj* în Poloniny (id., ib., 19); *Caparjuv, Hrumiky, Uturja*¹⁾, *Kyčera* în Podpleša (id., ib., 20); *Minčur, Baica, Lutosa, Budesko, Gropa serbaska, — džuli, Muštjet, Hersul, Jurčesku, Kopilaš, Bokul, Rekita, Rugašó, Stenišora, Berseňaska*²⁾, *Riket'aska, Paltin* sau *řavor, Gropšora, Surapat* (= « Surupat »), *Ptičoru Dankuluž, Venderel, Pijetriča, Šihl'ani, Tomnatin* (= « Tomnatic »), *Kapu groši, Brandraska, Prelukaše, Beraska, Kirligetura* în Poiana Ruscova, rom. (id., ib., 20); *M. Prim, Hlaskul, Plaj, Kičera, V. Menčul, Vedeňaska, Dod'aska, Vorot'aska, Ungur'aska, M., V. Kurt'aska, Kurpen*, apele *Šopurka, Sočet*, munții: *Menčul, Kurpin, Paltin, Opriša, Unguraska, Dod'aska, V., M. Kurtjaska* în Pol'ana Kobylecka (id., ib., 20); *Petlo gruč, Bubeščova, Kolo Aršeci, Apoza, Kudrénó, Magurécén, Komarneč, Poderež, Peštivski, Menčilski* sau *Menčilskij, Peleca, Urda* în Pol'ana Kosovska (id., ib., 20); *Bohaš, Kičerani, Capkov, Pričul, Stinni, Kičürki, Romanov, Pikuj, Minčelik, Knazka, Plaem* în Pol'ana Lipecka (id., ib., 21); *Stenšur, Kičera, Strunga, Minčul, Minčulik, Sekul* în Pol'ana Sinevir'ska (id., ib., 21); *Koritišča, Karpincěvskij* în Prislop (id., ib., 21); *Gropa Koštilska, Magura, Bradu Bokij, Aršeci, Šojmul, Rusul, Pleši, Rivnij hrunj, Kudrjivij, Maguriči, Plajki, Mereširj, Števjór, Tiščora, Péličji, Urda, Vedeneska, Gropšora, Tomnatik, Verši Šcaul, Šesul, Menčilj* sau *Menčul, Měgura*, în Rachov; *Rekita, Kičira, Masanka* în Rekita (id., ib., 22); *Splina, Ripinski, Kőčera, Kőčerka, Kačurka, Kyčera, Stremtura* în Rička (id., ib., 22); *Capova Kičera, Kičera, Ripinka, Prijm(?)*, *Kotošir* (= « cotișor ») în Ripinnoje (id., ib., 22—23); *Kičera, Roškova sihlě* în Rostoka (id., ib., 23); *Dubištele,*

¹⁾ Cf. ce spune despre acest cuvânt O. Densusianu, *Urme vechi de limbă în toponimia românească*, pp. 15—16. El găsește în județul Brăila două localități care poartă numele de *Huture*, un munte în jud. Bacău numit *Utura*, un lac în jud. Dolj numit *Uturim* sau *Uturina* și se întreabă: « Ce să fie această formă și ce să însemneze? În limba română de astăzi nu găsim nici un cuvânt cu care să poată fi identificat. Un pasaj din glosarul slavo-român păstrat în biblioteca Academiei române sub Nr. 312 (mss.) vine însă să lămurească această interesantă formă. Cetim acolo (fol. 207 a): *мн: стрѣи*. După cum a arătat d. Hasdeu cuvântul românesc, atestat aici cu înțelesul de « cucuvaie », face parte din aceeași familie cu bulgarul *ѣта*, sârbescul *ѣта* și albanezul *ut, hut*. Avem fără îndoială și aici de a face cu un cuvânt adus de păstori dela sudul Dunării. ». În notă adaugă: « Hasdeu [*Cuv. d. bătr.*, I, 309] vede aici un element tracic. Nu mai încapе îndoială însă că forma albaneză vine din lat. *otus* și că dela Albanezi cuvântul a trecut la Români, Sârbi și Bulgari » (G. Meyer, *Ety-mologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, p. 460); cf. și Al. Philippide, *Originea Românilor*, II, 660 și 736, care combate pe Th. Capidan, *Dacoromania*, II, 456 și 534, pentru că ar confunda pe *uture* și alb *hut, ut* « Eule » cu arom. *hut* « dumm », care derivă din alt cuvânt albanez.

²⁾ Pentru aceasta cf. cele spuse despre *Bărsana*.

Virvu Pleški, Faca Osojului, Dosu —, *Šesu Monasteri, Val'a humeni, Dalu Kalugeruluj, Val'a Mleči* (id., ib., 23); *Tostej gruñ, Stežeret, Megura* în Runa vi. (id., ib., 23); *Kičera, Hori plajkom̃* (sic!) în Ruscova rom. (id., ib., 23); poate *Turtella* sau *Turkely, Vale Bolu* (= «Valea Boul») sau *Valebory, Grun', Lunkuri* (= «Runcuri»), *Lunki, Antravaj, Verh Gorošy* (= «Groși»), *Sočatj* în Selišče (id., ib., 24); *M. V. Gropa, Plaj, Din'aska, Minčul, apa Pesca rika* (= «pescărica»?), *Tri golary, Plaj, Capova, Čuntik, Kičera* în Sinevir' (id., ib., 24); *Volga* (= «Valea») *Caselor, Lazu satuluj* în Slatina rom. (id., ib., 26); *Strimba* în Sokirnica (id., ib., 25); *Kušbej* (< *cujbā*) în Sol'ma (id., ib., 25); *Ramašica, Magura* în Solotvina Akna (id., ib., 25); *Huči, Virvu Veverici* în Strâmtura rom. (id., ib., 25); *Stini, Kyčirky, Kyčirka, V, M. Kyčera, Kupinkovata, Vajdina* în Studenoje (id., ib., 25—26); *Stinka, Nad ropó, Megura, Lak, Brustur, Gorunet, Kyčera, Megora* în Šandrovo (id., ib., 26); *Kurtuj, Dovhuj grunj* în Tecsó—Tačovo (id., ib., 26); *Niž. Rosul kolo rope, Veš. Rosul kolo Oзера, Tremšal'ova stremtura* în Terebl'a (id., ib., 26); *Mončelina, Stinka, Kičera, Deluc, Porkulec* în Tereul' (id., ib., 27); *Kičera, Kičery, Lupejka, Romanka* în Ternovo (id., ib., 27); *Sered plaj, Strungy, Menčul, Tesčora, Konec Menčul, Šerban, apa Bandedel, Bredecel, Linij* în Trebušany-Bile (id., ib., 27); *Balta, Menčul* sau *Mončel, Ursava* sau *Ursovo, Karpinovo*, apele *Ursovskij, Karpinovskij* în Uгла (id., ib., 27); *Pietrosa* sau *Petros*, apele *Poméjneca* sau *Pomyjnicja* (cf. *pomiță*), *Petros* în Ujbar'ovo (id., ib., 27—28); *Bukštulū, Pikunj, Dovgij hrunj, Streminos, Gropy* (cf. și *Grota*), *Stranzul, Bradula, Ajbul*¹⁾, *Bradulčik, Aršičnik, Brusturjanka, Mendžul* în Ust'čorna (id., ib., 28); *In Zavoju* în Valea porcului rom. (id., ib., 28); *Mn'al* în Vojnijovo (id., ib., 28); *Ropa, Kyčera* sau *Kičira* în Vol'chovcy (id., ib., 28—29); *Minčul* sau *Menčul, Hrunj, Volosanka, Sitarov hrunj, Magura, Kuk, Čulej* în Volovoje (id., ib., 29); *Petričika gruñ* (cf. și apa *Petriuvčik*), *Kurnuta* în Vučkovoje (id., ib., 29); *Kyčera* în Zadňa (id., ib., 30); *Kyrtingjaska, Hrunj* în Zolotar'ovo (id., ib., 30).

164. Cât privește râul Tisa, acesta este atestat înainte de venirea Ungurilor în următoarele forme: *Πάθισσος* = *Pathissus* (Plinius, *N. H.*, IV, 12 (25); cf. *Πατρίσων*, loc. lângă Tisa, Ptolemaeus, III, 7, 1; *Πάθισσος*, = «*Πάτισσος*», Strabo, VII, 5, 12; *Parthiscus*, Amm. Marcellinus, XVII, 13, 4); *ὁ Τισσός* (Theoph. Sim.; Theophanes); *ὁ Τίγας* (Priskos Rhetor, *fr.*, 8); *Tisia* (Iordanes, *De origine actibusque Getarum*, V, 33, și XXXIV, 178; Geogr. Rav., *Cosmographia*, IV, 14; Holder, *Altcelt. Sprachschatz*, II, 1856; V. Pârvan, *Getica*, 269—270; A. Philippide, *Originea Rom.*, I, 459); *Tiza* (*z = s*; Einhardi Annal. a. 796, Pertz, *MG, SS*, I, 183); *ἡ Τίτσα* (Const. Porphyrog., *De adm. imp.*, c. 40); *ἡ Τήσα* (din treimea întâia a secolului IX în inscripția

¹⁾ Probabil identic cu *Albul* din Mokre (p. 17), în care mai găsim *Buștul, Bradulčik, Srancul*, etc.

Omurtag, cf. Tomaschek, *Chano-bulgarische Inschrift Onegavon*, în *Arch.-ep. Mitteilungen aus Österr.-Ungarn*, XVII—1894, 200, și I. Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, p. 18, nr. 4); *Tisa*, *Tissa* (s. VIII—IX, cf. Jireček, *Sitzungsber. der Wiener Akad. d. Wiss.*, CXXXVI, XI, 94; L. Niederle, *Slov. star.*, II, 158, și *Manuel de l'antiquité slave*, p. 58).

Dintre acestea, *Tisia* este latinizarea unui barbar *Tisa*¹⁾.

După venirea Ungurilor documentele latino-ungurești (cf. Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 64—65) arată două forme principale pentru *Tisa*.

1. *Tisa* = *Tisza* (cf. Szamota Zolnai, *MOkLSz*, s. v. *holt, köz, víz*; *Schl. szójegyzék*; Érdy-Kódex, 391, 401; Murm., 352; Szikszai, 1590; etc.) > *Tissza* (cf. Calepinus; Heltai, *Canc.*, passim) > *Těsza* (cf. *Beszterczei-Szójegyzék*: «*Ticia-Teza*») > *Tisze* (cf. Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, I, 266—272; *Tize, Thize, Tisce*, forme care pot fi însă și genitive latinești, cum se vede din Kézai, c. 7, 9, unde este gen.). Forma *Tisia*, *Thyscia* este latinizarea formei *Tisa*.

2. *Ticza* (cu -s- trecut în -cz- la trecerea dintr'o limbă într'alta; cf. mai întâiu *ŋ Tl̥t̥ɕa* la Const. Porphyry, iar despre acesta vezi I. Melich, *Magyar Nyelv*, XIX, 38) > *Ticze* sau *Tice* (cf. Szirmay, *Not. com. Zemplén*, 37, și harta acestuia; alt-undeva *Tice-ér*, cf. Ortway, *l. c.*; *Magyar-Nyelv*, V, 369) > *Ticcze* sau *Ticce* (cf. Ortway, *l. c.*: *Tycche*). Latinizarea acestei forme este *Ticia* (*Vita s. Gerardi*, c. 10), precum și *Titia*, *Tycia*, ale documentelor latino-ungurești (cf. Ortway, *l. c.*, din a. 1419: ipse *fluius Thycie vize*, Szamota—Zolnai, *MOkLSz*, s. v. *víz*); formele *Ticia*, *Tycya*, *Thicia*, *Thychia*, *Tyczya*, etc., pot reproduce însă și ung. *Ticza*.

Aceste două forme principale ale documentelor latino-ungurești sânt întrebuițate până în sec. XV. Din sec. XV încoace însă numele latinesc al *Tisei* este *Tibiscus* sau *Tybiscus* (cf. Ortway, *l. c.*; Murm., 352; Calepinus, etc.), o eroare a umanistilor care au confundat *Tisa* cu vechiul *Tibiscus* = *Timiș* (cf. Ortway, *l. c.*; *Magyar Nyelv*, II, 158).

Numele *Tisei* a fost explicat în deosebite chipuri. W. Tomaschek, *Die alten Thraker (Sitzungsber. d. Wiener Ak. d. Wiss.*, CXXXI, 1, 95) îl socoate de origine traco-dacă, îl traduce cu «*Furth, Übergang*» și-l aduce în legătură cu zd. *peretu* și cu radicalul idg. *pate-* «*sich ausbreiten*», adăogând un semn al întrebării după -*θiōōō-*, pe care nu-l poate explica. V. Pârvan, *Getica*, 269—270, reproducând părerea lui Tomaschek și combatând-o, îl socoate scitic ori celtic (cf. rad. *parth-* în *Parthona* din Bactriana, în *Parteno, Parthanum* din Raetia).

Și după Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 66, *Πάθιοοος - Τιόοος - ὁ Τήγας - ἡ Τήσα - ἡ Τίτσα* - *Tiza* ar fi în ultima analiză un element

¹⁾ Cf. Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 64; greșit despre *Tisia* Grienberger, *Zeitschrift f. d. Altertum*, LV, 47—50, și C. Diclescu, *Die Gepiden*, I, pp. 91—92.

traco-dac, iar forma *Πάθισσος*, la care trebuie reduse și cele ale lui Ptolemaeus, Strabo și Ammianus Marcellinus, o formă compusă din prefixul *pa-* și apelativul *-thissus*.

Forma *ὁ Τίγας*, păstrată de Priskos, după Müllenhoff, *Deutsche Altert.*, II, 378, a fost în original *ὁ Τίσας* (iar *ς* a putut fi citit ușor de copist ca *γ*), emendație, pe care o admite și Tomaschek (*Archeol.-ep. Mitteil. aus Öst.-Ung.*, VII, 200; Sitzungsber. d. Wiener Ak. d. Wiss., CXXXI, 1, 95), precum și Melich, *o. c.*, p. 66. Acest **Tisas* ar fi o formă goto-gepido-longobardă. «Din punct de vedere istoric se poate înțelege presupunerea că germ. apusean *Tiza* (cet. *Tisa*, cf. la Iordanes *Tisia* < **Tiza*) a trecut la Avari, apoi în bulgaro-turcă și de-aici în maghiară. Această germană apuseană ar fi fost longobardă. Longobarzii au petrecut în Ungaria și în sec. II d. Hr. cu prilejul războaielor marcomane (vezi Paul¹, III, 850), în secolul VI au locuit un oarecare timp pe șesul dintre Dunăre și *Tisa* și pe acesta l-au numit în limba lor *fild* (germ. apus. **filda*)¹). Având în vedere această ipoteză, și din punct de vedere lingvistic se poate explica aproape fără obiecțiune forma *Tiza* (cet. *Tisa*) din sec. VI—IX. Germ. apus. *Tiza*, care este forma normală rezultată din mai vechia **Tisaz*, iar aceasta din barbarul **Tisōs* < *Tisōōs*, a ajuns neschimbată în limbile turcești: avară, apoi bulgaro-turcă și de-aici, la marginea secolului IX—X, în ungurească. Toate semnele ne arată că ung. *Tisza* poate fi nume din vremea cuceririi țării primit prin mijlocire turcă» (p. 69)²).

Din ungurește ar fi apoi formele slave: slov. *Tisa* (cet. *t'isa*), slov. estic. *Cisa*, v. -pol. *Cyssa*, pol. mod. *Tysza* (?), ceh. *Tisa*, v. -srb. *Tisa*, s.-cr. *Tisa*, bg. *Tisa*, precum și rom. *Tisa* (*Tisă*) și germ. *Teiss*, *Teisse*, *Theysse* < gms. *Tīse* (pp. 68—69).

Este vorba deci iarăși de teoria bulgaro-turcă a lui Melich, de astă dată întemeiată pe unele ipoteze, despre care însuși autorul ne spune că «nu sânt nediscutabile» (p. 67). Nu mai amintesc că forma *Tiza*, dela care pornește Melich socotind-o longobardă, este o simplă grafie a lui *Tisa*, pe care nu se poate clădi nimic.

Lucrurile stând astfel, explicarea lui Melich nu se poate admite.

Deoarece în limba celtă se găsesc multe nume proprii care încep cu *Tis* (*Tisōs*, *Tisiacus*, etc.), Holder, *Altcelt. Sprachschatz*, I. c., crede că *Tisia* lui Iordanes și *ὁ Τίγας* al lui Priskos derivă dintr'un apelativ celtic.

După J. P. Šafařík, *Slav. Alterthümer*, I, 246—247 și 507—508, și *Slow. starož.*, 207 și 408, *Πάθισσος* este un nume slav, și anume un compus ca sârbul *Pōtīsje* «regio circumtisiana», *Pōdrīnje* «das Land längs der Drina», *Pōsaviļe* «die Gegend längs der Save», *Pomofj*, *Pomoravj*, *Podunavj*, etc. Această explicare o admite și L. Niederle,

¹) În notă se fac trimiterile necesare.

²) Tot așa și în articolul lui I. Melich, *Über den ungarischen Flussnamen Tisza *Teiss*, în *Streitberg-Festschrift*, Leipzig, 1924, p. 223.

Slov. starož., II, 158 (cf. și *Manuel de l'antiquité slave*, p. 58), adăogând că -θισσοϛ, Τιισσοϛ, Tiza poate fi identic cu slav *tisъ*, *tisa* «Taxus baccata».

Melich, *Revue des Études Hongroises et Finno-ugriennes*, 1923, pp. 211—214 și *A honfoglaláskori Magyarország*, p. 65, combate această teorie, care i se pare cea mai primejdioasă pentru cea bulgaro-turcă a d-sale.

Argumentele principale îi sânt: a) «Πάθισσοϛ al lui Plinius este nume de râu, în vreme ce srb. *Pótijsje*, etc., sânt nume de ținut; b) srb. *Pótijsje* etc., sânt colective alcătuite cu sufixul slav -*ije* din construcția sintactică *po Tisě* (srb. *po Tisti*) «an der Teiss», în vreme ce Πάθισσοϛ este compus din prefixul *pa-* și dintr'un radical -*o* sau -*u* θισσοϛ — *Tissus* neprevăzut cu sufix. Acest Πάθισσοϛ s'ar putea compara numai cu un slav *Padrina* (cf. srb. *Drina*, râu), *Pa-sava* (cf. s.-cr. *Sáva*, râu), *Pa-vltava* (cf. *Vltava* = «Moldva», râu în Ceho-Slovacia), *Pa-wisla* (cf. pol. *Wisła*, râu), etc., dar un astfel de nume de râu slav nu există» (*A honfoglaláskori Magyarország*, 65).

Argumentul întâiu este fără temei și cade îndată ce știm că după floră poate fi numit nu numai ținutul, ci, prin extensiune, și apa care curge prin respectivul ținut, mai ales la izvor (cf. *Mura*, *Moldova*, iar din Maramureș, unde se găsesc izvoarele *Tisei*: *Bradulec*, *Bradulic*, *Bradulčík potok*, *Bredecel*, *Karpinovskij potok*, *Sočet*, etc., la Petrov, o. c., indice, apoi *Valea-Brad*, *Valea-Curpeni*, etc.).

Argumentul al doilea, după aceasta, nu rezistă nici el: Πάθισσοϛ poate fi adecă, nu numai un nominativ reconstruit dintr'o construcție sintactică slavă (*po Tisě*), înțeleasă greșit și socotită ca un singur cuvânt de scriitorii străini (Plinius, etc.), ci și un compus fără sufix al lui *tisъ*, *tisa* «tisă», de felul lui *Paseka*, *Pasika*, *Pasečka*, *Pasěčnyj*, *Pasičnyj*, etc. (foarte obișnuit în toponimia comitatelor Maramureș, Bereg, Ugocsa, Ung, Zemplén, cf. Petrov, o. c., indice, p. 126 și 190) = rus. *pasěka*, rut. *pašika*, ceho-slovac *paseka* (cf. și *sečъ*) «Verhau, Holzschlag» < v.-bg. *posěkъ* «τομή»; v.-bg. *pabirъkъ* (n.-sl. *paberk*, s. *pabirak*) «racemus post vindemiam relictus»; *paro* «Nachschwarm»; *patoka* «Trebermost»; *pažitъ* «pratun»; *Pastajiči*, *Postaj* în Russkoje din Zemplén, etc., etc.¹⁾

În ori ce caz este greșit să pornim la explicarea numelui *Tisei* fără a avea în vedere că acest nume nu se restrânge numai la afluentul de pe partea stângă a Dunării, care-l primește la Titel.

¹⁾ Relativ la aceste compuse W. Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik*², I, Göttingen, 1924, p. 675, § 708, ne spune: »Den ersten Bestandteil bilden Präpositionen, Präpositional- und andere erstarrte Ausdrücke, die mit einem entsprechenden deklinierbaren Worte nicht mehr in Zusammenhang gebraucht werden, die aber sonst auch ausserhalb der Komposition meist noch auftreten.

Einige Präp. erscheinen häufig bei der Komposition mit einem Nomen gedehnt im Gegensatz zu jener mit einem Verbum, so insbesondere *pra*, *pa* z. B. *pa-meľъ* «Gedächtnis», dagegen *pomъněti*, *pra-dědъ* «proavus». *pa-* bezeichnet häufig das spätere, das Scheinrechte, Geringere: ksl. *pa-birъkъ* «racemus post vindemiam relictus»; *pa-dъšiti* «privigna» . . . »

Un «fluv. *Tiza* se găsește și la Balaton, în Pannonia. Lângă acesta avem «villa *Peterreue*» și «*Mortua*» = «*Zeuleus*» (*Szöllös*) din posesiunea mănăstirii din Tihany (a. 1093, Wenzel, *CDA*, VI, 70). În Bakony găsim «villa *Tyz*» (a. 1093, Wenzel, *CDA*, VI, 67), iar între a. 1234—1270 «piscatura *Ticia*». *Tyz*, *Tyza*, *Tyze* se găsește în aceeași regiune și ca nume de persoană: un «*udvornicus*» în «villa *Zamthou*» (a. 1211, Wenzel, *CDA*, I, 123), un «*tavernicus*» în «villa *Nelka*» (a. 1234—1270, Wenzel, *CDA*, II, 4), etc.

În Maramureș, unde sânt izvoarele *Tisei* și unde populația slavă a trebuit să se ivească foarte curând¹⁾, găsim apele: *Tisovec* în Studenoje (Petrov, *o. c.*, p. 25), alături de muntele *Tisovec* în Hol'atin St. (id., ib., p. 8), câmpul *Tisovec* în Ol'ka Humeňanska și Ripejov, com. Zemplén, unde găsim și *Tisovska hora*, *Tisovska stran* (id., ib., p. 78 și 82); *Tisnikovati* în Luh Šir. (id., ib., 16). Tot în Maramureș se găsește n. top. *Čorna Tisa* sau *Tiščora* în Jasenje (id., ib., 10), *Tisšte* — «mertva *Tisa*», în Buštino, *Za Tisó na berezi* în Byčkov (id., ib., 4), muntele *Tisin* în Apșa (id., ib., 1) etc.; iar în Ugocsa *Sered Tisi* în Rokosov' (id., ib., 34), *Medzi Tisou*, *Za Tiskou* în Vel'atin (id., ib., 36), etc.

Marele Dicționar Geografic al României, V, 601—602, ne atestă: *Tisa*, vale și pârâu în Vaslui; *Tisa*, sat în Bacău (cf. și *Tisa-Silvestri*), Dâmbovița, Prahova, Vâlcea; *Tisăul*, com. rur., cătun în Buzău; *Tisăuți*, sat în Botoșani; *Podul-Tisei*, colină în Buzău; *Tisești*, suburbie a com. Târgul-Ocna în Buzău.

În Ardeal avem *Tisa* în Hunedoara și Zărand (poss. *Thyza* et *Kys Thyza* a. 1491, Csánki, *MH*, V, 142; Lipszky, *Rep.*, II, 148; Lenk, *Lex.*, IV, 260; etc.).

Acestea, evident, derivă din slav. *tiśk*, *tisa* (> rom. *tisă*) «*taxus baccata*» și măresc probabilitatea etimologiei propuse de Șafarik și Niederle. Iar, în cazul că această etimologie este cea adevărată, numele românesc al *Tisei* a putut să vie direct din slavă, ca și cel unguresc²⁾.

165. Expansiunea Românilor din Beschizii vestici (com. Árva, Zips, Sáros) și estici (com. Sáros, Zemplén, Ung)³⁾, precum și din

¹⁾ În privința venirii Rutenilor în aceste părți părerile sânt împărțite: unii-i cred anteriori Ungurilor, alții veniți deodată cu aceștia, iar alții ulteriori. Totuși populația slavă din Carpații nord-estici poate fi veche, chiar dacă caracterul ei n'a fost dela început rutean. Cf. asupra acestei chestiuni: T. Lehoczky, *Beregvármegye monogrphidja*, 116—128; Hodinka A., *A munkécsi gör. kat. püspökség története*, pp. 58—89, și Szabó A., *A magyar oroszokról (Ruthének)*, pp. 36—54.

²⁾ De origine slavă socoate *Tisa* și E. Moór, *Ungarische Jahrbücher*, VI—1926, p. 444. Pentru A. Philippide, *Originea Românilor*, I, 459, *Tisa* «nu-i fonetism românesc».

³⁾ Cea mai veche formă a *Beschizilor* este *Beschad* (a. 1269, Wenzel, *CDA*, VIII, 243), ung. «*Beszkéd hegyei*» (*Carpathici montes*, Páriz Pápai, *Dict.*, 1708), «*Beszkéd h.*» (Páriz Pápai, *Dict.*, 1767); *Beszkéd* («*Beszkéd* hungarice, *Beskyd* slavice, *Beszkéd*

Carpații Maramureșului, s'a întins și mai departe, în Galiția: spre Vest până sub Cracovia, spre Nord până 'n mlaștinile Pripetului și spre Est până în Podolia¹⁾.

Am arătat că în comitatele Árva și Zips se găseau Români încă din timpuri foarte vechi. Tot așa și pe teritoriul numit *Podhale* dintre *Măgura* Arvei și a Zipsului și pe Valea Dunajec-ului, unde sânt Goralii, căci legenda Sfintei Cunigunde pomenește de păcurari români în apropiere de «oppidum Antiquae Sandecz» (în unghiul format de Dunajec și Poprad)²⁾.

Este foarte probabil că acești Români să fi fost ceva mai vechi decât cei din regiunea Sanului, a Dnistrului de sus, a râurilor Stryj, Swica și Lomnica (împrejurul orașelor Turka, Borynia, Tuchla, Skole, Bołechów, Dolina și Kałusz), deși încă la 1150 este pomenit un teritoriu *Bolochovo* («voloch» = «valah») în Podolia, între principatele Volhynia și Kiev, unde se află apoi *земля болоховская* «țara Bołohovenilor», iar la 1231 și 1235 sânt pomeniți și «cnejii dela Bołochov» (Князи Болоховских), tributari ai Haliciului, ca luând parte la luptele regelui Bela al Ungariei și ale prințului de Czernigow împotriva lui Daniel Romanowicz, care-i prinse (vezi *Lětopisъ po Ipatskomu spisku*, p. 278 a. 1150; p. 376 a. 1172; p. 511 a. 1231; p. 516 a. 1235; p. 526 a. 1241; p. 555 a. 1257, la D. Onciul, *Originea principatelor române*, p. 86 și 237, n. 21, precum și Kałużniacki, la Miklosich, *Über die Wand. d. Rum.*, pp. 40 și 51, n. 14, 15, 16, unde se dau citatele necesare). După 1257 numele acestor cnejii dispăre (id., ib., p. 52, n. 22).

Astfel, cum am mai amintit (c. 88), s'ar putea ca *Blakumen* din inscripția cu rune din secolul XI³⁾, precum și mărturia lui Nicetas Choniates din 1165, privitoare la omorul lui Andronicos⁴⁾, să se raporte la înaintașii Goralilor, pentru care avem atestări topice așa de vechi.

Beskid polonice — montium Carpathicorum juga *, Lipszky, *Rep.*, I, 55; cf. și Kassai, Czuczor — Fogarasi, etc. Despre numele lor Sächmatov, *Archiv f. slav. Phil.*, XXXIII, 54, ne spune că este de origine gotică: » Den Namen der Beskide hat A. Budilovič in Verbindung gebracht mit gotisch *biskaidan. . .; A. Sobolevskij lenkte die Aufmerksamkeit auf dialekt. poln. Bieszczady [cf. pol. Beściad, Bieściad, Beskid, Beszkid, Bieszczad » ein Teil des Karpat. Gebirges *, Linde; rut. Běskyd » Beskid, Gebirge überhaupt *, Beskèdij, plur., » Felsen, Bergen, Bergklüfte *, Żelechowski] und nahm an, dass hier -šča- schon in der gemeinslav. Ursprache -skě- ersetzte. «

Și J. Rozwadowski, *O nazwach geograficznych Podhala*, în *Pamiętnik towarzystwa tatrzańskiego*, Rok 1914, Kraków, 1914, pp. 2—3, se gândește la o origine germană a *Beschizilor*, punând acest nume în legătură cu vgs. *bisceidan*, gms. *bescheiden* » scheiden », de-aici gms. *beschēt* (= bēskēt), scand. *besked* » rozdział, rozdzielenie, rozłazenie », » spinare de munte despărțitoare »; cf. și *Revue Slav.*, IV, 267, VI, 69; *Jezyk polski*, II, 163; Gombocz—Melich, *MEtSz*, 382—383.

Mai nainte Tomaschek, *Über Brumalia u. Rosalia*, în *Sitzungsber. d. W. Ak.*, Phil.-hist. Cl., LX, 393: < trac. *Bessos + kyd* » Bessen-wald ».

¹⁾ Cf. I. Nistor, *Em. de peste munți*, în *AAR*, s. II, t. XXXVII ist., pp. 819—820.

²⁾ Długosz, *Hist. Pol.*, ed. Przez., I, p. 320; cf. I. Nistor, *Românii și Rutenii în Bucovina*, p. 20 și *Emigrările de peste munți*, l. c., p. 820.

³⁾ R. Ekblom, o. c. în *Arch. f. slav. Phil.*, XXXIX—1925, p. 211.

⁴⁾ Nicetae Choniatae *Annales*, Venetiis, 1729, lib. IV, 2, p. 68—69.

Totuși și imigrările Românilor din Beschizi și Carpații Maramureșului în Galiția au putut să înceapă sporadic încă din secolul XI și XII. Să ne gândim numai la mărturiile dela 1070 și 1147, privitoare la *Volohii*, care se amestecă în luptele Leșilor, și la *Țara Volosca*, scoase de D. Cantemir din Długosz¹⁾. Intensitatea acestor imigrări a crescut în secolul XIII, când începură luptele dintre regii din Ungaria împotriva principelui de Halicz, lupte care ținură mai mult de un secol.

Cele mai multe imigrări însă se făcură în jumătatea a doua a secolului XV, când sub numele de așezări cu « ius valachicum » găsim și sate rutene ori polone, uneori sub cneaz român, altădată sub cneaz din neamul lor²⁾.

Pricinile acestor imigrări au fost așa dar militare, politice și economice. În armatele regilor ungari, în mod firesc, au trebuit să se găsească și « walachische Bestandtheile », Valahii fiind, cum ne-am putut convinge, tocmai locuitori ai părții muntoase primejdite din granița țării. Mulți din acești Valahi « vielleicht verzogen sich in Galizien anzusiedeln und so die ausgedehnten Einöden, die sie hier im Gebirge, ja selbst auf dem flachen Lande vorfinden, in Besitz zu nehmen und urbar zu machen ». Împrejurările cele mai favorabile pentru imigrările Românilor în Galiția au fost în timpul când principatul Haliciului îi reveni lui Ludovic cel Mare, ca moștenitor al regelui Casimir, iar acesta îl transmise prințului Vladislav de Oppeln (1372—1379), care, nefiind agreat de populația țării, s'a sprijinit « speciell auf seine schlesischen und, da diese letzteren nicht ausgereicht hätten, vorzugsweise auf seine ungarischen Hilfstruppen... », die sich der Natur der Sache gemäss nicht so sehr aus Magyaren als vielmehr aus Kumanen und Walachen recrutirten und dem Geiste jener Zeit gemäss durch Anweisung von Ländereien für ihre Dienste schadlos gehalten werden mussten ».

« Das Gleiche gilt sodann mit demselben Rechte auch von der Zeit (1379—1382), wo Ludwig der Grosse selbst, wie nicht minder von der Zeit (1382—1387), wo seine Tochter, die ungarische

¹⁾ D. Cantemir, *Hronicul vechimei a Româno-Moldo-Vlahilor*, ed. Gr. G. Tocilescu, pp. 384—385 și 390; cf. și I. Minea, *Despre Dimitrie Cantemir*, Iași, 1926, p. 125, și Th. Holban, *Arhiva*, XXXVII—1930, pp. 133—134, și NXXXIX—1932, pp. 25—27.

²⁾ Vechimea coloniilor românești din Galiția este admisă în acest chip de Kalužniacki, în Miklosich, *Über d. Wanderungen d. Rum.*, 41—48; K. Potkański, *Badania historya i etnologiczne nad rozsiędzeniem pleniom polskych*; I. Nistor, *Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien*, 101. Band, I. Hälfte, Wien, 1910, citați de Mototolescu, o. c., pp. 9—10; apoi K. Potkański, *Pisma pośmiertne*, I, Cracovia, 1922, p. 323, 331, etc., Prof. dr. A. Petrov, *Drevnejšia gramoty po istorii Karpato-Ruskoj Cerkvi i jerarhii* 1391—1498, Praga, 1930, pp. 38—39, nota, 64, etc., citați la Th. Holban, l. c., passim; cf. și I. Nistor, *Românii și Rutenii în Bucovina*, București, 1915, pp. 19—23, și *Emigrările de peste munți*, l. c., pp. 819—820. Este combătută de M. Hruszewski, *Istorija Ukrajni-Rusi*, t. I, we Lwowie, 1906, p. 126, care le socoate de dată mai recentă.

Königin Maria, die Regierungsgeschäfte von Halicz besorgte. Auch diese Regenten mussten sich vorzugsweise auf militärische Besatzungen und auf Colonien stützen, die, insofern eigentliche magyarsische Insassen ihr Land in der Regel nur ungerne verlassen, gleichfalls vorwiegend aus Kumanen und zumeist aus Walachen bestanden »¹⁾.

Astfel la 1386 funcționează « *Nayn wayvoda Walachorum* ca asesor la « iuditiu generale » din Sanok »²⁾.

Intr'un act dela 1390, dat din Sambor, este pomenit « *Dzurgio (Dzingio)* de Stupnica *Voyvoda Walachorum* »³⁾, ceea ce ne arată că în districtul Sambor se găsea în acest timp o puternică colonie românească. Numele satului *Woloszcza* din apropiere de Stupnica dovedește același lucru. La 1397, 2 Români fundează așezări pe valea râului Opor, afluentul Ștryjului⁴⁾. Orășelul *Bolechow* (rut. *Bolechów*), care într'un document din 1472 este numit expres « villa *Walachorum* »⁵⁾, precum și satul *Woloska wieś* (= « satul valah ») din vecinătatea Bolechow-ului, sânt, după părerea lui Kałuźniacki (*l. c.*, pp. 44—45), colonii militare, făcute de Români din Ungaria pe timpul prințului de Oppeln, al lui Ludovic cel Mare ori al reginei Maria. În același timp, dacă nu chiar mai curând, s'au așezat în Galiția de Est (vechiul district al Sanok-ului) și familiile « *Sas*, *Dragowie*, alias *Sassowie* », despre care I. Długosz (1415—1480), în descrierea stemei familiare, ne spune că sânt « Genus valachicum ex montibus et silvis provinciarum Russiae, qui Poloniny nuncupantur, ducens originem »⁶⁾.

Datele privitoare la expansiunea românească în Galiția pe timpul reginei Hedviga (1384—1399) și al soțului său Ladislau Jagiełło sânt, relativ, puține.

În 1402 le dăruiește regele fraților *Jurij*, *Zanko* și *Dymitr* din Ułitz câmpul *Dobre* (acum sat în districtul Bircza)⁷⁾.

¹⁾ Vezi Kałuźniacki, la Miklosich, *Über die Wanderungen der Rumunen*, pp. 43—44, unde se fac și trimiterile necesare.

²⁾ *Script. rer. Polonicarum*, VII, p. 380; cf. I. Nistor, *Românii și Rutenii în Bucovina*, p. 19.

³⁾ *Akta grodz. i ziem.*, VI, p. 4; cf. și *Arhiva Istorică a Rom.*, I, 1, p. 104.

⁴⁾ *Oesterr.-ung. Monarchie in Wort und Bild*, X, p. 71 (și ed. ung. pg. 71); cf. Nistor, *o. c.*, p. 20.

⁵⁾ *Akta grodz. i ziem.*, VII, p. 127; vezi și Hurmuzaki, *Doc.*, II, 2, p. 219; cf. II, 3, p. 320, 321, 390, 461, 536, 611; *Arch. Ist.*, IV; Hruszevskyj, *Materialij*, p. 37 ș. u., la I. Nistor, *Românii și Rutenii în Bucovina*, p. 20.

⁶⁾ Vezi Kałuźniacki, *o. c.*, p. 45 și 56, unde la n. 78 trimite la « *Banderia Prutenorum, tudzież Insignia seu Cleinodia regni Poloniae* », ed. de Muczkowski, Cracovia, 1851, p. 67.

⁷⁾ *Akta grodz. i ziem.*, vol. XII, pp. 44—46: « quibus Jury, Zany et Dimetrius fratres patroles servitores nostri de Vlicz . . . ipsis campum nostrum dictum vulgari-ter Dobre in terra nostra Sanocensi situm »; cf. Kałuźniacki, *l. c.*, p. 45 și 56, n. 80, și Mototolescu, *o. c.*, p. 14.

Același rege dăruiește în 1431 *Turka*, «donatione perpetua et in aevum», unui oarecare «*Vancza Valachus*» și fiilor săi *Chotko*, *Iwanko* și *Zanko*, «Valachi advenae de Hungaria» din districtul Sambor, dar în schimb «idem *Vancza* cum filiis suis ipsorumque successoribus legitimis ad quamlibet expeditionem cum quatuor sagittariis in equis ducentibus nobis et nostris successoribus servire tenebuntur et sunt astricti. . . »¹⁾.

În 1424 fu descălecat satul *Ruda* de Români din Ungaria²⁾. Pe timpul regelui Vladislav, urcat pe tronul ungar în 1440, s'a reluat colonizarea de Români și dăruirea de pământuri în Galiția, de o parte cu gândul de a preface pustiurile în locuri roditoare («locaque. . . vasta et deserta inhabitabilia in fructifera convertamus, ut Nobis inde commoda et grata obsequia subsequantur»), de altă parte cu scop militar. Astfel îi dăruie lui «*Zanko*³⁾ *Walachus* de *Thurka*» «vas-titatem. . . Thernowe polye dictam, in fluvio San consistentem», în schimb «*Zanko* et sui successores legitimi ad quamlibet expeditionem proclamata et generalem duobus sagittariis cum arcubus Nobis et Nostris successoribus servire tenebuntur et debebunt etc.»⁴⁾.

Aceste condiții sânt cu totul asemănătoare celor impuse Românilor din *Árva* și din alte părți.

Cele mai multe pustiuri se găseau în regiunea izvoarelor râului San și ale Dnistrului de sus. Este explicabil deci că cele mai numeroase sate românești sau cu drept valah, cu coloniști veniți din Ungaria, s'au întemeiat aici și pe văile râurilor *Stryj*, *Świca* și *Lomnica*, afluenții Dnistrului.

Rosetti, *Pământul, sătenii și stăpânii*, p. 52 ș. u. arată că regii poloni mai întemeiară și alte sate cu drept românesc în cursul veacului XV, iar în cel următor înființă un mare număr de sate românești și Petru Kmita, comite de Wiśnița, Palatin de Cracovia, Mare Mareșal al Poloniei, Căpitan de *Przemyszl*. Coloniile duse de el se găseau în partea muntoasă a districtelor *Sanok*, *Bjelcz*, *Sambor* și *Przemiszl*, unde alcătuiau *craine* sau ocoale proprii. » Această situațiune, la granița Ungariei, nu lasă nici o îndoeală în privința provenienței colonilor: ei erau Români din Nordul Ungariei, din Comitatele *Maramureșului*, a *Beregului* și a *Ungváruului*.

Concesionarul care obține la 1509, dela Regele *Sigismund* al Poloniei, cnezatul dela *Ustrzyki*, eră «nobilis vir *Iwona Ianczowicz*

¹⁾ *Dokumenta dotyczące dawnej ekonomii samborskiej*, I, pp. 243—244, cf. *Katuzniacki*, l. c., pp. 45—46, și *Mototolescu*, o. c., p. 14.

²⁾ Cf. *Mototolescu*, o. c., pp. 10—11, unde se publică o parte din documentele care amintesc acest fapt.

³⁾ Dim. lui *Zane*, *Zana* < *Zaharija*; cf. și *Zanké*, *Zaka*, *Zako*, *Zaho*, *Zajko* (de-aici *Zanka* a. 1330, *Csánki*, o. c., III, 125 în com. *Zala*, despre care *Jankó*, o. c., 21, observă «Herkunft des Namens unbekannt» și *Zánkház*, parte de hotar în *Kenesei*, com. *Veszprém*, *Jankó*, o. c., 55 și 96).

⁴⁾ *Katuzniacki*, l. c., pp. 46—47.

Transsilvanus, miles Noster cum olim germano suo fratre Theodorico», care, acest de pe urmă, căzuse mai înainte «strenue dimicando» cu Moldovenii lui Bogdan Chiorul «(p. 52).

Între coloniști găsim nume ca *Iwan Wolosz*, *Iacob Walachus*, *Michael Ordzechowski*, *Wanczo*, etc.¹⁾, iar între sate *Wolcza* = «Vâlcea» sau «Vâlcea», *Nanova*, *Rzepecz*, sau *Rzepedź*, din *repede*, ș. a.

Numele acestor sate, adunate în cea mai mare parte de Kałużniaki, l. c., pp. 25—34, 62—64, unde se indică, dacă este cu putință, și data întemeierii (sec. XV—XVI), de obicei nu sânt românești. Totuși, cum a arătat și I. -A. Candrea, *Elementele române în limbile slavice*, în *Noua Revistă Română*, I, 1900, p. 399, găsim între ele și numiri a căror origine românească nu se poate tăgădui: *Woloszyn* în distr. Cracovia; *Doznica* în distr. Jasło; *Fraga*, *Ripiany*, *Wolosianka mala*, *Wolosianka wilka*, *Wolosynowa*, *Woloszcza*, *Turze*, *Strzulki*, *Libuchora*, *Roztucz*, etc., în distr. Sambor, Alt-Sandez și Turka (cf. Kałużniaki, l. c., p. 57, n. 95; în aceeași regiune harta militară austriacă ne arată numiri de munți, etc., ca: *Ratunda* = *Randulna*, *Turbacz*, *Magura*, *Hruń*, ș. a.); *Krolik woloski*, *Tyrana woloska*, *Pulawy* în distr. Sanok; *Woloszatka*, acum *Woloszate*, *Rypiana*, *Sczerbanów*, acum *Sczerbanówka* în distr. Lisko; *Wolosianka* în distr. Stryj; *Bolechów*, *Woloska wieś* în distr. Dolina; *Petranka*, *Rypianka*, *Strymba*, *Wolosow* în distr. Stanisław; *Rungury*, în distr. Kołomyja; *Akreszory*, *Brostury* sau *Prostury*, *Fereskul* (< ung. *fejér* «alb»), *Hruniova* în distr. Kossow, etc.

La acestea mai putem adăuga, ca fiind vechi, următoarele nume topice străne de Th. Holban, *Arhiva*, XXXVII—1930, pp. 238—243, și XXXIX, nr. 2, 3, 4, pp. 261—277: *Holosice* a. 1153, aproape de Cracovia (*Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, II, p. 1), *Choloszino* a. 1210 (ib., II, p. 20), pe care le socoate identice cu *Wolosice*, *Woloszino* (cf. *cholosnie*, *cholosznik*, etc. «pantaloni de lână», propriu «pantaloni valahi»); *Klag*, pădure prin apropiere de Niepolomice, ținutul Bocheńsk, a. 1242 (ib., II, p. 68); *Lucesku*, sat aproape de

¹⁾ Th. Holban, *Arhiva*, XXXVII—1930, pp. 241—242, și XXXVIII, nr. 2, 3, 4, pp. 261—267, a relevat altele, evident românești: *Andreas Galeator* (= probabil «Găletar», a. 1396, la Dr. Karnczyk, *Księgi przyjęć do prawa miejskiego w Krakowie*, II—1913, nr. 479); *Va ku Gylata* și *Iosip Kuśma Gelata* (= «Cușmă» și «Găleată», a. 1396, *Akta grodz. i ziem.*, XVI, nr. 1314); *Micul* «archidiaconus Cracoviensis» (a. 1224, *Kod. dypl. Katedry Krakowskiej*, I, pp. 18—19); *Micul* (a. 1275, *Kod. dypl. Małopolski*, I, p. 105); *Mihul* (a. 1473, 1477, *Akta grodz. i ziem.*, XV, nr. 1564, și XIX, nr. 2895); *Stanczul* de Zagospdze, în Haliciu (a. 1458, ib., XII, nr. 2881); «*Thatul civis de Camyecz*» (a. 1470, ib., XV, nr. 3506); *Cristel* (a. 1450, ib., XIV, nr. 2227); «*Petro dicto Koszel*» (a. 1349, *Kod. dypl. Małopolski*, III, p. 73); *Petrel* (a. 1432 și 1465, *Cod. dipl. Poloniae*, II, 2, p. 849 și 934); *Turkel* (a. 1313, *Kod. dipl. Małopolski*, II, p. 229); *Stancel* (a. 1470 și 1478, *Akta grodz. i ziem.*, XIX, nr. 2866, și XVII, nr. 1503); *Nicel* (a. 1478, ib., XVII, nr. 1503); *Iurel* (a. 1478, ib.); *Nieszczyor* (a. 1483, ib. XVI, nr. 1602); *Teresku* (a. 1470, ib., XVII, nr. 448); *Mielescu* și *Chocz Teresku* (a. 1476, ib., XVII, nr. 1235 și 1239); *Bryndza* (a. 1483, ib., XVI, nr. 1602), etc.

Nowy Targ a. 1280 (*Kod. dypl. Malopolski*, II, p. 145); dvoriștea *Bryndziszke* a. 1481 (*Akta grodz. i ziem.*, XVI, nr. 1515); *Watrow*, sat a. 1405 (*Kod. dypl. Malopolski*, IV, p. 99); «*Lutheczkye dzalem*», pe lângă satul Blizne, a. 1471 (*Akta grodz. i ziem.*, XVI, nr. 801; cf. și *Ploszky Dzal* a. 1373, la J. Rozwadowski, *Jezyk polski*, Rocznik II, p. 163; etc.); *Kotul*, sat pe lângă Raczkowycze (a. 1440, *Kod. dypl. Malopolski*, IV, p. 361, și *Długosz, Opera omnia*, II, p. 362); *Szamotul*, sat, a. 1456 (*Akta grodz. i ziem.*, X, nr. 116); etc.

Dintre celelalte numiri de localități, date de Kałuźniacki, au înfățișare românească: *Lutowisko* (distr. Lisko, între a. 1509—1553), *Lupkow* (ibid.), *Magórzycza* (a. 1563), *Maniówka*, acum *Maniów* (distr. Lisko, a. 1554), *Mijowa*, acum *Wola Mihowa* (ibid.), *Myków* și *Mikow* (distr. Sanok, a. 1563), *Pulawy* (distr. Sanok, a. 1572), *Rzepedź* (distr. Sanok). Aceeași terminologie topică românească o găsim și pe versantul galițian al Carpaților, ca și pe cel fost unguresc, începând din Silezia până în Bucovina.

Afară de obișnuitele *Kičera*, *Hruń* sau *Gruń*, *Magura*, *Mal*, *Plaj*, *Plajek*, *Pekuj* (*Pikuy*, *Pikul*), *Syhla*, găsim nume la *Woloska*, *Wolosiany*, apoi *Albin*, părau în Żabie; *Ardżelučna*, nume de munte lângă Zielona; *Ardżeluża*, munte și părau lângă Żabie; *Akryšory*, părau în satul cu același nume; *Aršica*, munte în distr. Dolina; *Baltagul*, munte lângă Hruniova; *Brebeneskul*, munte pe partea ungurească din Čorna Hora; *Breskul*, ibid.; *Capul*, munte lângă Bania śuriska; *Čerbul*, munte lângă Jasień, distr. Kałusz; *Dragula*; *Dragulec*, munte lângă Libochora, distr. Stryj; poate *Ragoša* = *Dragoša werch*, munte lângă Kalne, distr. Stryj; *Fašory*, munte spre Nord-Vest dela Kaniuš (= «Făgșori»), *Gawor*; *Gurgulat*, munte spre Sud dela Ludwikowka, distr. Dolina; *Kihola*, munte spre Sud dela Neu-Mizurfi; *Krynta*¹⁾, munte în Żabie; *Karmatura* (= «Curmătura») în regiunea Kut; *Kukul*, munte lângă Bystrec; *Kyratura*, munte lângă Dzurów; *Łedeskul*, munte în regiunea Huțulilor; *Łeurda*²⁾, munte lângă Zielowa; *Łunga*, părau lângă Berezów niżny; munte lângă Żabie; *Niagra*, *Niagrya*, *Negrova*; *Pietros*; *Radul*, numele unui poderei lângă Żabie; *Raduskuł*, id., ibid.; *Rotundul*, munte lângă Tekucza; *Rypna*, *Syhlos*; *Se-katura*; *Siwula*; *Tusul*, munte aproape de Braza, distr. Dolina; *Vaskul*, în sfârșit *Trojan*, *Splaj*, *Gorgan*, *Howyrła* sau *Kowyrła*, ș. a. mai puțin sigure³⁾.

Organizația românească după «ius valachicum» o dovedesc nume ca *Kniazdwór* (distr. Kołomyja), *Kniaże* (distr. Złoczów), *Kniazie* (distr. Jaworów), *Kniaże* (distr. Śniatyn), *Kniażolówka* (distr. Dolina),

¹⁾ Rom. *crință* este un singular reconstruit din plur. *crinți* < slav. *krinca*, *krinica* «Gefäsz, Krug» (cf. mai amănunțit cele ce am scris în *Dacoromania*, VI, pp. 269—70).

²⁾ Cuvântul, cum am amintit, a intrat și ca apelativ în ruteană.

³⁾ Cf. Kałuźniacki, I. c., pp. 21—22, 47—48, 59—60, precum și harta militară austriacă.

Kniażowskie (ibid.), *Kniażypol* (distr. Bircza), *Kniażyce* (distr. Przemyszl), etc., precum și existența voevodului *Dzurgio* dela 1390.

«Valahii» din Galiția și-au păstrat oarecare timp și organizația bisericească independentă. Popii valahi, sau din satele cu drept valah, aparțineau «ecclesiae ritus graeci» și aveau însemnate privilegii¹⁾.

În 1353 eră «vlădică» ortodox un anume *Chiril Românul*²⁾.

Dar, afară de coloniile românești trecute în Galiția din fosta Ungarie, avem și colonii românești de origine moldovenească, cele mai multe mai nouă decât cele despre care a fost vorba până acum.

«Als eine rein ideale und nur im grossen ganzen zutreffende Grenze zwischen den spezifisch moldauischen und den durch Ungarn vermittelten walachischen Ansiedlungen Galiziens kann die Linie gelten, die man sich von Czernowitz aus längs des Pruth bis nach Kołomea und von da über Kafusz, Stryj, Drohobycz, Sambor, Przemyśl, Rzeszów bis nach Mielec gezogen denkt. Jene walachischen Colonien, die sich einstens nördlich von dieser Linie befanden, wären sodann als moldauische, jene dagegen, die südlich von ihr zu liegen kommen, (mutatis mutandis) als ungarisch-walachische Ansiedlungen anzusehen» (Kałużniaki, *o. c.*, p. 55, n. 58).

Imigrările moldovene au fost pricinuite:

a) de relațiunile comerciale dintre cele două țări, imigranții primind deosebite avantaje în privința pământului de exploatat și a impozitelor;

b) de certele dintre familiile domnitoare, boerii prigonți căutându-și refugiul în Polonia;

c) de ipotecarea Pocuției de către regii Poloniei Domnilor Moldovei, de două ori între 1388 și 1411, când au fost duși coloniști români pentru administrarea acestei provincii³⁾.

Cea mai veche mențiune despre o colonie moldoveană este cea dela 26—31 Decembrie 1378 când Vladislav de Oppeln acordă un privilegiu cnezesc lui *Ladomir Moldoveanul*, numit și *Alexandru Românul*, pentru câmpul Hodle de lângă Bohuria. În schimb Ladomir este obligat să slujească lui *Vladislav* cu trei sulite, deci trei ostași călări, și să-i dea pe fiecare an câte doi groși mari de fiecare cap de țăran liber, care se va așeză pe teritoriul pus sub jurisdicția sa⁴⁾.

¹⁾ Cf. Th. Holban, «Popii» și biserica Românilor din Polonia, în *Arhiva*, XXXVIII—1931, pp. 20—30 și N. Kasterska, *Les Valaques dans la province de Sanok (Pologne)*, în *Bull. de l'Inst. pour l'ét. de l'Europe sud-or.*, IX—1922, pp. 45—50, după Prz. Dąbrowski, *Stosunki Kościelne ziemi Sanockiej, w XV stuleciu*, Przemyśl, 1922.

²⁾ *Kwartalnik historyczny*, 1896, nr. 10, pp. 814—815; cf. Th. Holban, *Arhiva*, XXXVIII—1931, nr. 1, p. 29, și XXXIX—1932, nr. 1, p. 31.

³⁾ Cf. Kałużniacki, *l. c.*, pp. 41—43, și Mototolescu, *o. c.*, pp. 11—12, unde se fac trimiterile necesare.

⁴⁾ I. Bogdan, *Indatoririle militare ale cnejilor și boierilor moldoveni*, în *AAR*, s. II, t. XXIX ist., pp. 614, 620 și 625—626; cf. și I. Nistor, *Românii și Rutenii în Bucovina*, p. 19, și Th. Holban, *Arhiva*, XXXIX—1932, nr. 1, p. 24, nota 1.

Cam aceleași îndatoriri le-a luat asupra sa un alt cneaz moldovean, Maxim-Vlad Dragosinovici, căruia îi dăruî în 1424 Șvidrigailo, principele de Cernigov, satul Cosovo cu mănăstire cu tot, pe apa Râbniței în ținutul Sniatinului, și două poieni pe apa Ceremușului, în același ținut, deci tocmai la granița Moldovei dinspre Pocuția ¹⁾.

După Kałużniacki, *l. c.*, p. 43, pot fi considerate de origine special moldovenească următoarele localități: *Belehuja*, *Cecory*, *Cygany* (în doelnic), *Dzuryn*, *Holeniszczów*, *Hluboczek*, *Jaroslów (skalski)*, *Kamionka wołoska*, *Kobylnica wołoska*, *Kniaże* (în distr. Złoczów), *Kniazie* (în distr. Sniatyn), *Kniazie-Gerusy* (atenență a localității Wyszenka în distr. Jaworów), *Łajjanowce* < *laiu*, *Lubicza*, *Sienków*, *Teniatyska* (mai bine *Teniatyszcze*), *Ulaszkowce*, *Walachówka*, *Wiśniowczyk* (mai nainte *Wiśniowiec*), *Wolochy*, *Woloszczyzna* (în distr. Podhajce), *Zezulińce*, *Zelińce* și multe altele din părțile nord-estice ale Galiției și din Podolia, care însă nu pot fi precizate din lipsă de documente ²⁾.

Din Moldova, mai ales din Bucovina, a fost colonizată și partea sud-estică a Galiției, adică rodnică Pocuție, care se găsea în vecinătate nemijlocită.

Colonizări din Moldova au fost posibile și în partea sud-vestică a Galiției, cum ne arată numele localității *Moldawsko* (distr. Turka).

Kałużniacki a adunat cu totul vreo 190 sate cu drept valah în Galiția, Kadlec a completat această statistică, ajungând până la cifra de 350, cu toate că n'are pretenția să le fi numărat pe toate (93 în districtul Sanok, 82 în Sambor, 18 în Halicz, 33 în Przemiszl, 21 în Belz, 30 în Lwow, etc.), iar Th. Holban, *Arhiva*, XXXVII—1930, p. 242 chiar până la 500 (118 în Sanok, 90 în Sambor, cam 70 în Przemiszl, cam 65 în Belz, la care se mai adaugă altele din stărostiile Kamionacki, Skalecki, Sąddecki, Chelmski. Stryjski, Sandomirski, Krakowski, Beresteński, Grodecki, Horodeński, Buski, Leajski, și Zamechski).

166. Rămâne să mai spunem un cuvânt despre *Huțuli* sau *Huțani*, populație de vreo 200.000 suflete, care locuiește pe Coastele Carpaților, în regiunea râurilor Tisa, Ceremuș și Prut (cf. lista satelor locuite de ei la Kałużniacki, *l. c.*, p. 58, n. 99).

Kałużniacki, *l. c.*, p. 49, socoate că aceștia aparțin « zu den einst walachischen Colonien in Galizien ». Pentru aceasta ar vorbi numele lor, « der einen durch und durch walachischen Klang hat », precum și numeroasele numiri topice românești din regiunile locuite de ei (*Magura*, *Syhlá*, *Hruń*, *Ardželaczna*, *Ardželusza*, *Leurda*, *Lunga*, *Rotundul*, *Capul*, *Krynta*, *Punczela*, *Struszora* (= « Strungșoara »), *Kukul*,

¹⁾ Id., ib., pp. 615—616, 620 și 626—627.

²⁾ Mototolescu, *o. c.*, 12, adaugă: *Belzkie*, *Chelmskie*, *Colna*, *Hrebienne*, *Pankow*, *Zalozone*, *Parkacz*, *Kuliszkow*, *Sielce*, *wola Dworzecka* de lângă pădurea *Brzozowy*, și *Beklinice*, care înființă orașul *Dębno*.

Secatura, Pekura, Kyratura, Ledeskul, Waskul, Radul, Pietros, etc.¹⁾; numele satelor din Galiția: *Akryszory, Brustury, Rungury, Szeszory, Strymba, Rosulna*; din Bucovina: *Rus-pe-boul, Gropa* sau *Grăpă, Sipitul* (și: *Nesipitul*) și cuvintele de origine românească din limba lor ca: *gugla, džugla, kiptar, bowhar, bowharka, buteja, wurda* (*hurda, urda*), *kl'aga, kl'agaty, zakl'agaty, harmasar, wakar, batalaw, ryndza, bryndz'a, watah, watra*, etc. Dar nu este sigur dacă Huțulii sânt «in der That Nachkommen der eigentlichen Dako-Rumunen» ori poate urmașii «eines romanisirten Nomadenstammes», și ahume «der walachisch gewordenen Uzen, beziehungsweise Kumanen» (cf. p. 58, n. 103 și 104, unde se trimite la Szaraniewicz, *O starynných putech russko-uhorskih čerez Karpaty*, p. 70, *Kritische Blicke*, p. 87; și Bidermann, *Die Romanen*, p. 185; cf. și D. Onciul, *Zur Geschichte der Bukovina*, Czernowitz, 1887, p. 13). L. Malinowski, *Rozprawy Akad.* etc. din Cracovia, t. XVII din 1893, p. 3, crede că strămoșii Huțulilor sânt Românii veniți din Ungaria, iar K. Kadlec, *Valaši a valašské právo*, p. 296, că sânt de origine moldovenească.

Numele li s'a pus în legătură cu rom. *hoț*²⁾.

Totuși Românii nu-i numesc *Hoți*, nici *Hoțuli* sau chiar *Huțuli*, ci *Huțani*, ceea ce ne arată că derivarea din rom. *hoț* nu este probabilă³⁾.

Gottfried v. Asbóth, *Die Religionsfondsherrschaft Radautz*, ed. I. Polek, Czernowitz, 1894, p. 15, și Bonkáló S., *o. c.*, pp. 3 și 4, au arătat însă că Huțulii sau Huțanii vorbesc un dialect rusneac amestecat cu multe elemente românești, ungurești și germane. Astfel A. Ficker, *Hundert Jahre* (1775—1875), extras din *Statistische Monatsschrift*, 1875, p. 7, și R. F. Kaendl, *Die Huzulen*, Wien, 1894, pp. 1—3, îi socot cu drept cuvânt Ruteni.

¹⁾ Din Bonkáló S., *A rahói kisorosz nyelvjárás leíró hangtana*, Gyöngyös, 1910, p. 11, se mai pot întregi: *Menčil* sau *Menčul*, *Šesul*, *Plaj*, *Šėavul*, *Jăderen* (cf. *iederă*), *Lontrasa*, *Strunžena*, *Brebeneska*, *Harmaneska*, *Tomnatyky*, *Pelycy*, *Urda*, etc. De asemenea din Deffontaines și Mieczysław Woźnowski, *La vie pastorale dans Czarnahora*, în *Revue des Études Slaves*, X—1930, nr. 3—4 pp. 221—230 (cf. rec. M. Ștefănescu în *Arhiva*, XXXIX—1932, nr. 1, 2, 3, pp. 71—73): *Boloseni*, *Rotundul*, *Rodul*, *Kukul*, *Kicziera*, *Magora*, etc.

²⁾ Kałuzniacki se îndoește cu tot dreptul în explicarea dată lui *hoț* de Hasdeu în *Istoria critică a Românilor*, pp. 294—296, care, combătând părerea lui S. Manguia despre o legătură între *hoț* și *Got*, îl derivă dintr-o interjecție *hu! ho!* (cf. fr. *hutz!*). Cum a arătat acum în urmă O. Densușianu, *Grai și suflet*, IV¹, 153, *hoț* trebuie explicat dintr'un radical slav. *chop-* «a lua, a prinde», care derivat cu sufixul *-kьk*, **chopъkъ*, a putut deveni **hopъ* (cf. *colъ* < **kolъkъ* ș. a.), apoi *hoț*.

³⁾ Nu este mai probabilă nici derivarea din *Uz = Uți = «Cumani»*, pe care o dă Kałuzniacki, *l. c.*, p. 58, n. 103, după Zeuss și Szaraniewicz. Și, în ori ce caz, românesc ar putea fi numai *-ul*. După I. Nistor, *o. c.*, p. 314: «Numele *Huțan* pare să derive dela un nume topografic, format după analogia lui Moldovan, Ardelean, etc.». Ca și *Huțani* din jud. Botoșani, «poate stă în oarecare legătură cu *Huțanii* și numele satului *Huțeani* din jud. Suceava, pomenit într'un document dela Ștefan cel Mare» (cf. I. Bogdan, *Docum. lui Ștefan cel Mare*, I, p. 132); cf. același și *Originea Huțanilor din Munții Moldovei*, în *Glasul Bucovinei*, Cernăuți, 1925, Noemvrie 19, a. VIII, Nr. 1927, p. 2.

În privința numelui lor, trebuie să ne întrebăm dacă el nu este partea finală a numelui Pocuției, căci după I. Nistor: «Patria Huțanilor trebuie căutată în munții Pocuției, de unde ei apoi se lătiră și asupra munților Bucovinei. Aceștia adăpostiau o populație română foarte rară și de aceea proprietarii acestor munți primiau cu drag pe noii oaspeți din Pocuția ruteană. Astfel se strecurară peste hotar azi unul, mâine altul, până ce numărul lor sporî la câteva mii de familii. La sălășluirea lor în Moldova, Huțanii vorbeau rutenește și erau Slavi veritabili . . . » (o. c., p. 31). «Dacă însă cu toate acestea se atribuie Huțanilor din mai multe părți o origine dacoromână, trebuie să constatăm că aceasta se face fără nici un temei¹⁾. Toponimia în mare parte românească din ținuturile huțanești ale Pocuției, precum și numeroasele cuvinte românești păstrate în limba lor arată numai că Huțanii la răspândirea în munții Bucovinei găsiră acli un strat de populație românească, pe care ei în scurgerea vremilor și-o asimilară cu desăvârșire. Dela Românii asimilați moșteniră Huțanii toponimia românească a patriei lor și cuvintele românești din limbă» (o. c., pp. 34—35).

167. Forme ca *Hruń* alături de *Gruń*, *Mahora* alături de *Magura*, *Magora*, *Motrogun*, *Strunga*, etc.; *Batrina* (s. XV), *afina* (*afena*), *Buni Plăji* și poate *putina* alături de *putera*, *Bur*, etc., ne arată, și în cazul Românilor nord-estici, cât de iluzoriu este să datăm începutul contactului dintre ei și Ruteni, întemeiați numai pe fenomene de limbă, al căror proces durează foarte îndelungat, și nesocotind cu totul datele istorice și cele topice. Aceasta cu atât mai mult că cuvintele nu se împrumută la cea dintâi întâlnire a două popoare, iar în cazul Românilor din aceste părți este vorba de mai multe serii de imigrații.

Ne mai dovedesc cât de unilateral și superficial au procedat unii învățați străini ca H. Brüske, care în *Die russischen und polnischen Elemente des Rumänischen* (XXVI.—XXIX. *Jahresbericht*, p. 6) afirmă că noi ne-am întâlnit cu Rutenii numai după ce începuseră aceștia să prefacă pe *g* în *h* (deci după sec. XI sau XII)²⁾ și citează, pentru a se întemeia,

¹⁾ G. Bogdan-Duică, *Bucovina*, p. 145 urm.

²⁾ Cf. M. Ștefănescu, *Arhiva*, XXIX—1922, p. 75, și XXXI—1924, p. 205, după Sobolevskij, *Lekcii po istorii russkago jazyka*, Kiev, 1888, p. 89; cf. și I. Bărbulescu, *Arhiva*, XXX—1923, p. 11. Același lucru îl spune și W. Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik*, vol. I, ed. II, Göttingen, 1924, p. 360, § 287: «Das *g* wird *h*. In mehreren slav. Sprachen und zwar im Klr., Weissr. (in beiden Sprachen herrschte das *h* schon im XIV. Jhd. vor, Sobolevskij, S. 126) B. und Os. ging das *g* später in *h* über; im Ab. taucht es um die Mitte des XIII. Jhd. auf: *hora*, 'Berg' aus *gora* . . . Mann kann also annehmen, dass es in Wirklichkeit etwas früher auftrat (*Gebauer*, I, S. 456). Im Slovak. in der Regel auch *h* . . . Auch im P. taucht *h* auf, aber es ist hier fremden (böhm. und klr.) Ursprungs . . . ». De asemenea și I. Melich: «Și *g* rutean vechiu s'a schimbat în *h* începând cu secolul XII. V.-rut. *gospodar*, *gospodin*, «domn», *Galič*, «oraș lângă Dnistru» etc., după sec. XII s'au dezvoltat în *hospodar*, *hospodin*, *Halič*, etc. (*A honfoglaldskori Magyarországnak*, p. 5, unde se citează Sobolevskij, *Lekcii russkago jazyka*, 2, p. 112).

numai pe *strunga*, *gl'ag* și *rumegaty*, dar uită pe *hruń*, *hard* alături de *gruń*, *gard*, etc. (la fel face și L. Treml, *Die ungarischen Lehnwörter im Rumänischen*, în *Ung. Jahrbücher*, VIII—1928, p. 45, care urmează pe Brüske; și tot așa și Melich când vorbește de vechimea Valahilor moravi, vezi mai sus!).

Fără îndoială este mult mai cuminte atitudinea lui D. Scheludko din *Rumänische Elemente im Ukrainischen*, în *Balkan-Archiv*, II, p. 121, care concludă: « Die Nasale und das *g* hatten im 11. Jahrhundert schon ihre neue Bedeutung... Schliesslich können der Übergang von *g* > *h* und der von *i* > *y* — letzterer im 12. Jahrhundert — nicht als Grundlage oder Ausgangspunkt für irgend welche Schlussfolgerungen dienen, da das Ukrainische bis jetzt die Neigung bewahrt, fremdes *g* durch *h* und fremdes *i* durch *y* wiederzugeben. Wir haben daher die parallelen Formen *грѣнь* und *г҃рунь*, *гавра* — *гавра* usw., ebenso *макрнш*, *танжир*, *пизьма* neben *мешини*, *пачинида*, *кнечера*, *гринида*, *гиранида* usw., und dabei können wir keinen einzigen überzeugenden Grund dafür anführen, dass etwa *г҃рунь* älter sei als *грунь* oder *гринида* älter als *макрнш* ».

Într'adevăr dovezile istorice, despre care a fost vorba mai sus, ne arată că O. Densusianu, *Hist. l. roum.*, I, 303—306 și 507, poate avea dreptate când susține că cuvinte ca rut. *kl'ag*, *kl'agati*, *kl'ah*, *kl'ahaty*, *kl'adžyty*, *gleg*, *gl'ag*, *gl'agaty*, *gl'adžuty*, rus. *gljakú*, *gl'aganyj* (*syrŭ*), pol. *kłag*, *skłagac'sie*, slov. *kl'ag*, mor. *glaga* (cf. Miklosich, *Wanderungen der Rum.*, 17, 21, 22, 23; *EWS*, 66) trebuie să se fi introdus în limbile citate înainte de sec. XIII, « à l'époque où le *cl* latin n'avait pas encore avancé jusqu'à *chi* » și că « les Roumains prononçaient encore *cl'*, *gl'*, lors de leurs premiers contact avec les Slaves ».

Dar nu este mai puțin adevărat că, deși procesul trecerii lui *cl'* la *chi* apare foarte curând (*Ungiul cu freszeni* a. 1392, *Transilvania*, Brașov, V, 152), totuși el « konnte... in verschiedenen Mundarten verschieden lang dauern und im 14. bzw. 15. Jahrh. noch nicht zum Abschluss gelangt sein » (Wędkiewicz, *o. c.*, p. 284). Să ne gândim numai la *Ureac'l'e*, *Uncleat(a)* = *Uncheat(a)*, care se găsesc în documente din secolul XV, la *cl'amă-se* din Apostolul dela Voroneț 72/6—7 (S. Pușcariu, *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, 69; A. Philippide, *Originea Românilor*, I, 772) și chiar la *kleje* = « cheie » din Anon. Caransebiensis (O. Densusianu, *Grai și suflet*, IV, 398), la care mai întregesc « poss. *Scley* în districtu Haczak » a. 1438 (Csánki, *MH*, V, 139) și *Ztrekle* a. 1485 = *Strechea*, ung. *Sztretye* (Csánki, *MH*, V, 140). În sfârșit se mai poate adăuga cu D. Scheludko, *o. c.*, *Balkan-Archiv*, II, 121, că forma ucraină poate « ebensogut aus rum. *chiag* entstehen (vgl. ukr. *hl'aba* [Želech.] aus magy. *hiába*, oder *sembrel'a* aus *simbrie*); man darf nicht vergessen, dass die Lautverbindung *-kj-* dem Ukrainischen vollkommen fremd ist ».

Fără o atestare documentară nu putem fixa deci precis când și în ce formă a fost primit rut. *kl'ag* (cf. *Klag* a. 1242, p. 408), etc.

În sfârșit, tot așa stăm și cu *n'* și *l' > i*: *gruniu* — *gruiu* > rut. *gruń* și *hruń* (cf. *cuńu* în Banat); *vătuuiu* alături de rut. *vatulja*, *vatul'ka* și *vatujka* (D. Scheludko, *l. c.*), pol. *vatula* (Miklosich, *EWS*, 387; Wędkiewicz, *Zur Char.*, *l. c.*, 284)¹.

¹) Pentru cuvintele românești intrate în polonă și ruteană trimit la: Fr. Miklosich — E. Kalužniacki, *Über d. Wand. d. Rum.*, Wien, 1879; I. — A. Candrea, *Elementele române în limbele slavice*, în *Noua Revistă Română*, 1900, pp. 399—409; L. Malinowski, *o. c.*; S. Wędkiewicz, *Zur Charakteristik der rumänischen Lehnwörter im Westslavischen*, în *Mitteil. d. rum. Inst.*, Wien, I, Heidelberg, 1914, pp. 262—291; același, *De quelques emprunts du slave occidental au roumain*, în *Revue Slavistique*, t. VII—1914/15, pp. 111—132, Cracovia, 1915 (cf. și *Dyalekt rumuński w Polsce*, în *Język polski*, II, și *Dyalekt rumuński używany na ziemiach polskich*, în *Encyklopedia polska*, Dział III, w Krakowie, 1915, pp. 449—451); D. Scheludko, *Rumänische Elemente im Ukrainischen*, în *Balkan-Archiv*, II, 113—146; Th. Holban, *Influențe românești în limba polonă*, în *Arhiva XXXVIII* — 1931, nr. 2, 3, 4, pp. 261—277, care, cum am amintit, relevă și nume prevăzute cu art. -ul derivate cu suf. -el, -escu, -(ci)or, rostiri cu *cl'*, *gl'*, *l' n'*, *dz (=z)*, nepalatalizarea consonantelor labiale înainte de vocale palatale, etc. Observ însă că unele din etimologii nu sânt nimerite (cf. *mierydzdm*, *mierydzać*, *mieryndzam* «a rumegă» p. 271, <merinde în loc de meri(d)zã (mezl. mirindzã), <meridies, -em; *mosdre* «găleată», *mosurova obońka* «dejă», <mosor, în loc de mäsurd; *Lopuszna*, p. 270, <lopã, în loc de slav., *lopuchъ* «Klette»; *dzial* p. 269 <rom. deal, ca și J. Rozwadowski, *Język polski*, II, p. 163, Bartoš, *Dial. Slovník Moravský*, 57, și *Slov. Pohľady*, XIII, 695; în vreme ce Berneker, *SEW*, I, 195 și Wędkiewicz, *Zur Char.*, etc., *l. c.* 269—270, îl consideră slav; *kulesza*, *kulasza*, p. 268 <rom. culastră, corastă, ca și *kulastra*, în loc de slav, *külüje*, cf. Berneker, *SEW*, I, 642; etc.)

VI

ROMÂNII DIN VALEA SOMEȘULUI

168. Dintre numele topice din Sătmar s'ar părea că cel al Sătmarului sau Sătmarului însuși («castrum Zotmar», Anonymus, c. 21, ed. Fejérpataky, p. 25; *Zathmar* a. 1213 și 1221, *Reg. de Várad*, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, p. 739, art. 379 și p. 664, art. 102; *Zothmar*, *Zatmar* a. 1214, id., ib., p. 687, art. 183; *Zadmari* a. 1218, Wenzel, *CDA*, I, 153; *Zathmar*, *Zothmar*, *Zotmar* a. 1231, id., ib., XI, 231; a. 1233, id., ib., VI, 544; a. 1234, id., ib., VII, 35; a. 1236, id., ib., XI, 286; a. 1237, II, 71; a. 1238, id., ib., XI, 302, etc.; *Zuthumar* a. 1234—1270, id., ib., II, 21; *Zathmar* a. 1264, Fejér, *CD*, IV, 2, p. 207; cf. apoi și *Károlyi cs. oklt.*, I, 8, 88, 91; *Cod. dipl. domus com. s. Zichy*, I, 47, 199, 414, 610; *Sztáray cs. oklt.*, I, 2, 62, 68, 224; Csánki, *MH*, I, 469; Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 613; a. 1236, 1261, 1268, 1282, 1292, 1310, 1331; etc.) ar fi cel mai vechiu, iar dacă explicarea lui din rom. *Satu-mare* s'ar dovedi de bună, ar fi un important argument pentru vechimea Românilor în părțile lui.

Explicarea *Sătmarului* din rom. *Satu-mare* a fost propusă mai întâiu de Ios. Zakathy, «fibirăul» din a. 1769 al Sătmarului (cf. *Szatmárnémeti szabad kir. város in Magyarország vármegyéi és városai*, Budapest, fără indicarea anului, pp. 161—162; o dă și Ios L. Plé, *Zur rum.-ung. Streitfrage*, Leipzig, 1886, p. 23). Ea este, fără îndoială, cel puțin atât de bună, dacă nu mai bună chiar decât multe dintre celelalte etimologii propuse de învățații unguri: < evr. «inundație tristă» sau «băutură amară»; < lat. *satum* «sămănătură»; < germ. *Salzmarkt* (cf. oland. *Zout-markt*); < *Szadmár*, care n'are înțeles, etc.; și în special este mai bună decât cea propusă de Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, p. 70: < bulg.-turc. **Satmar*, pentru care trimite la n. pers. cuman *Satmaz* din cronică lui Nestor și la *Szatymaz* din com. Csongrád, formă pe care am aștepta-o și în locul *Sătmarului*¹⁾.

Totuși, deoarece în nici unul din documentele cele mai vechi, în care apare numele *Sătmarului*, nu găsim articulat *satul* (sau *satu*'),

¹⁾ Am admis-o și eu în *Dacoromania*, IV, 133, și *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, pp. 109—110.

partea întâiu a compusului, cum cere firea limbii românești (cf. *Satung* în Brașov și Sătmar; *Satu-mic*; ung. *Szatu-mik* în Caraș-Severin; *Satu-rău*, ung. *Szaturó* în Arad; *Satu-nou*, passim), nici finalul -e din partea a doua (*mare*), trebuie să ne îndoim în explicarea din acest compus românesc.

În *Budapesti Szemle* din 1885 Hunfalvy a combătut pe Picot, care admitea explicarea din rom. *Satu-mare*, socotind asemănarea *Sătmarului* cu acest compus românesc numai întâmplătoare, iar pe Anonymus, care amintește și numele *Sătmarului*, de un izvor nevrednic de prea multă încredere.

Completându-l pe Hunfalvy, Pesty în *Magyarorsz. helyn.*, I, 334—339, a arătat că *Sătmarul* este la origine nume de persoană ca și *Arad*, *Turda*, *Zărand*, *Békés*, *Doboka*. N. pers. *Zothmár*, *Sathamár*, *Szatmár* îl găsește el în a. 1237, 1239, 1268, 1279.

O părere apropiată de aceasta este cea pe care o găsește la V. Lumtzer—I. Melich, *Deutsche Ortsnamen und Lehnwörter des ungarischen Sprachschatzes*, pp. 13—14, care văd în el un germ. *sat* = *sass* + vgs. *māri*, ca în *Vilmar*, *Folkmar*, etc. Autorii arată că se mai găsește: «*Szatmár* poss. in com. Somogy, in einer Urkunde von 1269 als *Scothmar* angeführt; ferner *Szatmár* ehemals ein Dorf in Szabolcser Comitatus, das 1237 als *Zotumar* begegnet; *Szatmar*, ein herrschaftlicher Wald in der Gemarkung von Péntekfalú (Eisenburger C.); *Szatmártelek*, Wüstung in com. Crasna» (cf. și Pesty, *o. c.*, I, p. 339).

Fără a o cită, părerea lui Pesty a fost reluată de I. Karácsonyi, *Szatmár város eredete*, în *Emlékkönyv Dr. Gróf Klebelsberg Kuno...*, pp. 215—223, care adaogă că este vorba de numele unui colonist de origine germană (socotit fără temeiu Flamand ori Valon) de felul lui *Folkmár*, *Ademár*, *Hinkmár*, *Almár*, *Vollmár*, *Detmár* sau *Ditmár* (*Tietmar*), *Valdemar*, *Otmár*, etc.

Acest nume de pers. se găsește des în documentele latino-ungurești (a. 1234, Wenzel, *CDA*, VI, 551; a. 1267, id., ib., II, 75; a. 1279, id., ib., IX, 259; a. 1217, Fejér, *CD*, IV, 1, p. 77; a. 1239, id., ib., IV, 1, p. 147; a. 1270, id., ib., VII, 3, p. 67; și VIII, 5, 348, etc.)¹⁾.

Aceasta nu înseamnă însă că Anonimul «băsnuește» când vorbește de existența castrului *Zothmar* la venirea Ungurilor, cum afirmă Karácsonyi după Hunfalvy (cf. D. Pajs, *Magyar Anonymus*, 139), care presupune că colonistul *Zothmar* s'ar fi așezat în părțile *Sătmarului* între 1080—1110.

Forma *Săcmar* sau *Săcmariu* (ung. *Szakmár*) este dezvoltată în mod normal din *Sătmar(iu)*, ca și *Zlagna* < *Zlacna* < *Zlatna* (< slav. *zlatъnъ* «goldig»); *Rocna* < *Rogna* < *Rodna* (< slav. *rudъnъ* «metallicus»); *Lopagna* < *Lopacna* < *Lopatna*, etc.²⁾.

¹⁾ Fără a ști de explicările date de Pesty, Lumtzer—Melich și Karácsonyi, tot la un nume de origine germană se gândește și G. Weigand, *Balkan-Archiv*, IV, 179—81.

²⁾ Tot cu un nume de persoană de origine germană avem a face și în *Acmár* (ung. *Akmár*), jud. Alba (după Lipszky, *Rep.*, II, 4: rom. *Okmăra*, ung. *Akmár*; *Akmár*

169. Dintre celelalte numiri topice din jud. Sătmar se mai pot aminti în acest loc: stagnum *Kornyeha* în pl. *Fehérgyarmat* a. 1264 (Fejér, *CD*, VI, 2, p. 388, și Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, I, 441), pentru care cf. rom. *corn*¹⁾; *Batizhaza* a. 1364, 1490 (Csánki, *MH*, I, 471) < rom. *Botez*; *Poresalma* a. 1458 (Csánki, *MH*, I, 487) < rom. *porci*, plur. lui *porc* < *porcus*, -u m + ung. *alma* «măr»; poate *Jank* alături de *Iwank* (a. 1315 și 1342, 1471, 1486, etc., Csánki, *MH*, II, 468), și încă unul ori două.

170. Din *Sălăgiu*²⁾ ne interesează mai întâiu fostul comitat al *Crasnei* (< v.-bg. *krasъnъ* «frumos», «plăcut»).

Aici se găsește: *Cățel* (*Cocil* a. 1217, *Reg. de Vărad*, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, p. 648, art. 30; *Felkechel* a. 1359, 1368; *Keczcel*, *Magyar-keczcel*, *Olahkeczcel* a. 1471, etc., Csánki, *MH*, I, 583; azi *Cățălul-român* și *Cățălul-unguresc*); *Zekpathaka* a. 1297 (*Cod. dipl. p. Hung.*, VI, 91; cf. și Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, II, 439), deci «păraul sec»; apoi mai târziu: *Thuza* = «Tusa», a. 1471, care se ținea de Valcău și eră sat românesc, Csánki, *MH*, I, 585), poate din *tusă* (*tuse*) «Husten» < *tüssis*, -e m, întrebuințat ca poreclă³⁾ (cf. însă și *Tusz*, valah,

a. 1733, *Transilvania*, XXIX—1898, p. 207; a. 1760—62, «*An. Inst. de Ist. naț.*» din Cluj, III, 627, etc.), care ar putea fi apropiat de rom. *ac mare*, dar derivă din germ. *Othmar* (cf. *Othmarest* a. 1514, *Othmaresty* a. 1597, etc., în Hunedoara sau Timiș, Pesty, *Krassó várm. tört.*, II, 1, pp. 91—92), cu aceeași evoluție fonologică ca și *Săcmar* sau *Sămariu*. De asemenea dintr'un nume german este și *Gelmar*, ung. *Gyalmdr* (*Galmar*, *Golmar* a. 1291, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 186, 188; a. 1334, 1335; *Gyalmar* a. 1417, 1462, 1498, etc.; *Galmar*, a. 1490, 1499, etc., Csánki, *MH*, V, 93), care ar putea fi apropiat de rom. *Dealu-mare* (cf. *Dacoromania*, IV, 133, n. 1, și *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, 109); cf. și ung. *Dalmdr*, germ. *Dalmaren* = rom. *Gydlul-mdre* în *Solnocul int.* = Someș, Lipszky, *Rep.*, II, 33 și 53; *Dal-mare* (*Dealu-mare*) a. 1733, *Transilvania*, XIX—1898, p. 191; *Dalmdr* a. 1760—62, «*An. Inst. de Ist. naț.*», Cluj, III, 607; iar pentru trecerea lui *d* în *d'* cf. *Țichindeal*, *Cichindeal*, ung. *Czikendál*, germ. *Ziegenhal*, sâs. *Tsäkl'n* < germ. «Zicke» + *dal*, Scheiner, *Balkan-Archiv*, III, 160. Existența lui *Dealu-mare* (*Gydlu-mdre*, Lipszky, *Rep.*, II, 53; *Gydlumare* a. 1733, *Transilvania*, XIX—1898, p. 189; *Gyalumare* a. 1760—62, «*An. Inst. de Ist. naț.*», Cluj, III, 654, etc.), tot în Hunedoara, alături de *Gelmar*, se opune, și ea, explicării din românește a acestui din urmă.

Din rom. *deal* am așteptă mai curând o formă cu -*d'* (cf. *Gydl* în com. Pest, *Gyála* în Torontal; în vreme ce formele cu -*a*: *Gyaldn* din Somogy și Bihar, *Gyaldr* = *Gyeldr*, *Dielari* din Hunedoara, chiar și *Gyalu* din Jász-Nagy-Kun-Szolnok și *Gyalud* din Somogy presupun forme originale cu -*e*).

¹⁾ E. Moór, *Die slaw. Ortsn. d. Theiszebene*, I. c., p. 29, îl derivă greșit din slav. *krina*, *krinca* «Brunnen, Quelle», din pricina că-l cetește cu *c(ț)* nu cu *č*, cum trebuie.

²⁾ Numele *Sălăgiului*, care se întâlnește în documente încă din sec. XIII (cf. silva *Zylag* a. 1231, Wenzel, *CD*, XI, 237; a. 1232, id., ib., VI, 511; «districtus *Zulagh*» a. 1380, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 447; «provincia *Zilagh*» a. 1380, id., ib., II, 532, etc.) este din ung. *szilágy* «ulmet», «ulmiș», derivatul lui *szil* «ulm» + suf. -*gy* sau -*ágy*. *Sălăgeni*, ung. *Szelezsány* din Arad, și *Sălăgeni* din Botoșani și Fălciu sânt interesante dovezi pentru direcțiile de răspândire ale Românilor din Sălăgiu.

³⁾ Nesigur este *Bucium* (*Buchyn* a. 1491, Csánki, *MH*, I, 581), care poate fi identic cu rom. *bucin*, *buciu*, *bucium* «chalumeau, trompe des bergers», și «cucută» (cf.

a. 1222—28, Wenzel, *CDA*, I, 370 și *Tusul* < *Tunsul*, munte aproape de Braza, distr. Kalina din Galiția).

Dintre toate numirile vechi românești din Crasna merită să fie relevată deosebit, alături de *Cățel*, numirea *Porț*, ung. *Porcz* (*Porczy* și *Porczallya*, poss. walachalis, a. 1477, Csánki, *MH*, I, 584), care nu este decât pluralul *porți* al lui *poartă* «Tor» < p őr t a, -a m¹), și servește și ca indicație arheologică, alături de Moigradul de origine slavă, care a înlocuit vechiul *Porolissum*²).

Porț se găsește tocmai într'un loc unde valea Bereteului se strâmtează, fiind strânsă între Munții metalici. Aceste «porți» închideau drumul care se deschidea după trecerea lor spre Șimleu, Crasna și Zălau, întocmai cum *Poarta Meseșului* însăși (între Zălau și Agrij sau *Vaşcapău*, ung. *Vaskapu*) închideă singura trecătoare dinspre Ardeal către Ungaria. Între *Porț* și *Poarta Meseșului* se găsea un drum străvechiu, istoric, care ducea prin Zălau, *Ortelek* (ung. *Vártelek*, *Vártelek*), *Moigrad* (= «*Porolissum*»), *Bred* (ung. *Bréd*), etc. Pluralul *porți*, din care s'a născut numele *Porț*, ne reamintește un plural *portas* din Anonymus, c. 22, întrebuințat alături de un singular (ed. Fejérpataky, p. 25): «Mane autem facto, Zobolsu, Thosu et Tuhutum inito consilio constituerunt, ut meta regni ducis Arpad esset in porta Mezesina. Tunc incole terre iussu eorum portas lapideas edificaverunt, et clausuram magnam de arboribus per confinium regni fecerunt». Dar și altădată Anonimul vorbește de mai multe porți ale Meseșului: Astfel în c. 21 (ed. Fejérpataky, p. 25) cetim: «Ipsi uero ad portas Mezesinas ire ceperunt»; iar în c. 26 (ed. Fejérpataky, p. 27): «Gelou uero dux Ultrasiluanis audiens aduentum eius, congregavit exercitum suum et cepit uelocissimo cursu equitare obuiam ei, ut eum per portas Mezesinas prohiberet».

Numai în c. 19 (ed. Fejérpataky, p. 22) se mai vorbește de o singură poartă a Meseșului (ca și la începutul pasajului citat din c. 22): «Dux... Arpad... legatos misit in castrum Byhor ad ducem Menumorout, petens ab eo quod de iusticia atthai sui Atthyle regis sibi concederet terram a fluuio Zomus usque ad confinium Nyr, et usque ad portam Mezesynam» (c. 19, ed. Fejérpataky, p. 22).

Tot în jud. Sălăgiu, spre Nord dela *Porț*, în plasa Tășnad, găsim și satul Păgaia (ung. *Úsztató*), care nu poate fi explicat acceptabil

buciniș), ori, mai curând, cu *bucium*, *buciumă*, *buciume* «tronc d'arbre, bûche; pied de vigne, souche, vigne», a căror origine latină din *buccina* este contestată (cf. *Dicț. Acad.*, I, 668—669, și S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, p. 280, § 271), dar și cu un derivat cu suf. slav -in dintr'un nume de pers. *Bu-č* = «Budimir» (cf. S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 280, § 271).

¹) Cf. n. top. *Porta* în Krajiște-Vlasila la Românii din Sârbia (S. Dragomir, *Vlahii și Morlaci*, 103, și S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, p. 292, § 271); n. de câmp *Porz* la G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 295. *Pürz*, *Pürzrgass* însă este sădesc moselan.

²) Din *moj* «meus» + *grad'č* «cetate» (*Moj-* însă poate fi și scurtat dintr'un nume de persoană ca *Mojmir*, *Mojslav*, etc.).

decât dintr'un lat. *pāgālia (< pāgālia < pāgus, -um), un derivat asemănător cu pāgānālia < pāgānus, -a, -um (cf. *măruntaie* < *minutalia*; *fierătaie* < **ferratalia*; și pluralele ajunse singulare: *bătaie* < *battalia*, *nămaie* < *animalia*, *văpaie* < **vapalia*, ș. a.), sau dintr'un feminin **Păgoaie* al lui *Pag*. Nici chiar etimologia populară nu-l desparte în *Pă + Gaia*, cum ar putea fi despărțit în cazul că s'ar simți în el un cuvânt compus.

Este de prisos să mai amintesc că între cele două porți găsim două Măguri: una lângă Șimleu, cealaltă lângă Moigrad¹⁾.

171. Trecând peste *Poarta Meseșului*, intrăm în Ardeal.

Intrați astfel în *Ardeal*, trebuie să insistăm puțin asupra numelui acestuia din punctul de vedere pe care îl urmărim.

Originea *Ardealului* (*Ardel*, *Ardeliu*) «Transilvania» din ung. *erdél* (> *Erdély*) < *erde-el* < *erdő-el* < *erdő-elv* < *erdő-elü* «ținutul de dincolo de pădure sau codru»²⁾, singura acceptabilă, a fost susținută de P. Hunfalvy, *Magyarország ethnographiája*, p. 350, și *Korrespondenzblatt*, X, pp. 37—43 și 49—53; cf. Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 129 și 159—698. Dintre cercetătorii români admit originea ungurească a *Ardealului*: Cihac, *Dict. d'ét. daco-romane*, t. II, p. 476 (< ung. *Erdély*); Tocilescu, *Dacia înainte de Romani*, București, 1880, p. 90; Hasdeu, *Et. Magnum*, vol. III, col. 1519—20; Tiktin, *Dict. rom.-germ.*, fasc. II, București, 1896, p. 90; O. Densusianu, *Hist. l. roum.*, I, p. 376; I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, vol. I (1423—1508), București,

¹⁾ Dintre numele mai importante ale Sălagiului *Șimleu* (*Somlyo*, *Sanlyo* a. 1341, 1435—47, 1445, 1475, etc., Csánki, *MH*, I, 585) este din ung. *Somló*, *Somlyó* = *somló* «silva» < slav. *šuma*, idem, < *šuměti*, *šuml'q* «resonare», cu epenteza lui *l* ca în *šuml'any* din Galiția, etc. (cf. Melich, *Szláv. jöv. szavaink*, II, 126; Miklosich, *Die Bildung der slav. Personen- und Ortsnamen*, p. 328 [246], nr. 669; Vondrák, «Sitzungsber. der Wien. Ak. d. Wiss.», Phil.-hist. Cl., LXII, 744), iar *Zdlaul* (adeseori greșit *Zaldau*, după analogia derivatelor în -*đu*: *Zylac* a. 1246, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 72; *Zylah* a. 1281, Fejér, *CD*, V, 3, p. 118, și Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 143), etc., după toată probabilitatea, dintr'un nume de persoană (cf. *Scilac*, bărbatul unei femei cu numele *Cincea*, în *Reg. Várad.*, a. 1220, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, p. 647, art. 27, în care *sz* inițial s'a putut schimba în *z* ca în *Szaránd* > *Zaránd*, *Szala* > *Zala*, etc.). *Zovani*, ung. *Zovány*, ale cărui forme mai vechi (*Zoan*, *Zowan* a. 1344, 1445, 1481, Csánki, *MH*, I, 586), ca și numirile asemănătoare din com. *Zala* și *Veszprém*, relevante mai sus, ne trimit la un românesc vechiu **Zoan(e)*, **Zuan(e)* < lat. *Johannes* (cf. *Sânziene*, *Sânzuiene*, *Sânțion* alături de *Sântioan*), poate fi explicat și din italienește (cf. it. ven. *Zuâne*, *Zane*, it. nord. *Zuane*, *Čuano*; friul *Zuān*, *Zuanut*, *Zaneto*; slov. *Zvan*, *Žvan*; č.-cr. *Zvāne*; cr.-dalm. *Zan*, *Zanello*, *Zive*, *Žvan*, etc., la Jireček, *Die Romanen*, II, 40, și Melich, *Szláv jövevény szavaink*, I, 2, p. 113).

²⁾ Etimologia cuvântului unguresc, dată în acest chip de Hunfalvy, este astăzi sigură, cf. Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 129 și 1596—98. Ea e întărită și prin faptul că *Ardealul* e tradus în documentele scrise latinește în cancelariile ungare cu *Ultra Silvas*, *Transilvania*, *Ultrasilvania*, iar locuitorii lui cu *Ultrasilvani*, *Transilvani*;

1905, p. 32; Dr. A. Bunea, *Încercare de istoria Românilor până la 1382*, București, 1912, p. 119 (< *Erdő-el*); N. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, București, 1915, p. 31; N. Drăganu, *Toponimie și istorie*, în «Anuarul Inst. de Ist. naț.» din Cluj, II, 233—246, și *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, p. 52, nota, ș. a. Celelalte etimologii propuse (< *Ardalus* sau «*Ἀρδαλος*» «fiul lui Vulcan», atestat la Pausanias, *Gr. Descr.*, lib. II, 31,3; *vicus Ardi-lenus*, C. I. L., nr. 2799; *ardelionum*... *natio*, Paedr., I. II, fab. 5; Marțial, I, 80 și II, 7; rad. indo-eur. *ardhva* «hoch», *ardh* «er-heben», cf. lat. *arduus*, v.-ir. *ardda* «emporragend»; lat. vulg. *ardeus* și *Ardea*, etc.) nu sânt acceptabile din punct de vedere fonologic (cf. cele ce am scris în *Societatea de mâine*, II, 1925, nr. 4—5, 19, 20, 21—22, 23—24). Cât privește numele *Ardil* dintr-o epistolă a regelui Iosif al Cazarilor către rabinul Chasdai din Cordova, el n'are a face nimic cu *Ardealul* nostru, cum crede d-l I. Marțian, *Ardealul nu derivă din ungurește*, Bistrița, 1925. Cum am arătat amănunțit în *Societatea de mâine*, II, 1925, nr. 38, mai întâiu această epistolă nu a fost scrisă în «anul 712 al erei creștine», deci înainte de venirea Ungurilor, cum afirmă d-l M., ci numai «pe la 960» (Harkavy, *Rus. Revue*, VI, pp. 70—71; Dr. S. Kohn, *Héber kuttforrások és adatok Magyarországtörténetéhez*, Budapest, 1881, p. 25). Apoi *Ardil*-ul regelui Cazar nu este decât orașul *Ardil* sau *Ardebhil* din Armenia, care există și astăzi (Kohn, *o. c.*, p. 33, nota 7; Selig Cassel, *Magyarische Alterthümer*, Berlin, 1848, p. 208).

Formele ungurești *Erdöelü*, *Erdöelv*, *Erdöel*, *Erdeel* (scrise: *Erdewelw*, iar cu sufixul posesiv *-e*: *Erdewelwe*; *Erdewel*, *Herdewel*, *Erdevel*, *Erdeel*) se găsesc în cronicile și documentele latino-ungurești începând dela 1200 până prin secolul XIV¹⁾. La 1390 întâlnim mai întâiu forma *Erdel*, care se poate ceti și *Erdély*.

O formă dialectală mai nouă, cu *l* sau *ll* în loc de *ly* n'a putut să între în limba noastră, deoarece acest fenomen se întâlnește numai în dialectele apusene ale limbii ungurești, iar cu acestea Românii din Ardeal n'au avut contact.

Forma mai veche a *Ardealului* așa dar a trebuit să între în limba noastră înainte de 1390. Aceasta o dovedesc altfel și documentele

în cele nemțești, încă din jum. a doua a sec. XIII, e tradus cu «Überwald» (v. *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, 1922, nr. 1—4, pp. 1 și 13). Și la Ruteni numele *Ardealului* se rostește în unele locuri, de ex., la Hrinč, *Ardál*, în altele *Erdel*, *Erdil'* (cf. Alex. Bonkáló, *Die ungarländischen Ruthenen*, în *Ung. Jahrbücher*, I, 325). Prin urmare în *-ély* din *Erdély* n'avem a face cu sufixul *-ély*, cum afirmă Tiktin și cum crede Marțian, nici cu prepozitivul *elē* = «înainte» sau cu postpozitivele *elē* și *elött*. Amintim în acest loc și că *Sălăgiul* < ung. *szilágy* = «ulmet», «ulmiș», a cărui explicare am dat-o și la c. 170, nota, și în care *-ágy* = *-dd*, sufix foarte obișnuit în numirile topice ungurești derivate din arbori, ca *Nyárád* ș. a. (pentru *-dd* > *-ágy*, cf. *Halmágy*, etc.), n'are a face nimic cu *Silvania* din *Ultrasilvania* și *Transilvania*, cum cred unii.

¹⁾ Szarvas—Simonyi, *MNytSz*, I, col. 623 și Szamota—Zolnai, *MOklSz*, col. 193.

slavo-române în care întâlnim *Ardealul* încă dela 1432 în formele: *Erüdelü* (a. 1432), *Ierüdel*, dat. *Ardelü* (a. 1432), *ardelski*, *ardëlski* = «ardelenesc», «al Ardealului» (a. 1460, 1472, 1478—79, 1480, 1498, 1507—08, 1508), *erdelska*, *ardelska* = «ardelenesc» (a. 1498)¹⁾.

Aceste documente s'au scris, ce e drept, slavonește, în limba de cancelarie a țării, dar la o curte românească și de dieci români. *Ardealul* a ajuns deci în ele prin limba românească.

Faptul că numirea aceasta nu se găsește pe harta dela 1532 a sa-sului Ioan Honterus n'are nici o importanță. Ea se găsea în acest timp în graiul poporului românesc, ca și în al celui unguresc, cum arată documentele. Cu 50 ani mai târziu o găsim atestată chiar și în una din cele mai vechi tipărituri românești. E vorba de Paliia dela Orăștie (a. 1582), în care găsim următoarele două pasaje pomenind numele Ardealului: «Batărü jigmonü Voivodälü (sic, cet. «Voivodulü») ardelului și a țării ungurești, și cu știrë și cu voia a toți domnilorü mari și sfetnici ai ardalului»²⁾ și «Eu Tordașü Mihaiü alesü Piscupul românilorü în ardël»³⁾. Evident, avem de a face cu trei forme grafice deosebite ale unei singure rostiri: *Ardeal* (cf. d. p. «și patru cărți ce se *chemă* ȧrstva»⁴⁾) = «cheamă»).

De-aici încolo numele *Ardealului* se întâlnește tot mai des în vechii noștri scriitori (Ureche, în *Kogălniceanu*, *Letopiseșele țării Moldovii*, I, p. 121; M. Costin în *Let.*, I, p. 20; N. Costin în *Let.*, II, p. 80; Axente Uricarul în *Let.*, II, p. 153; Cantemir, *Hron.*, I, p. 9 și 15; într'un fragment geografic publicat în *Arhivul* lui Cipariu, p. 433, ș. a. m. d.).

Și faptele istorice confirmă originea ungurească a *Ardealului* din etymonul arătat mai sus, și aceasta e în favorul poporului românesc, nu invers, cum credea Hunfalvy.

Elv, *eliü*, *el* înseamnă în limba ungurească veche «pars ulterior»; «entferntere Seite, jenseitige Gegend»⁵⁾, iar *Erdëel* «ținutul de dincolo de pădure sau codru». Ungurii au trebuit să fie opriți timp îndelungat dincolo de *Piatra Craiului* (*Kirdlyhágó*), înaintea codrilor seculari dela hotarele *Ardealului*, ca să-i deie acestuia această numire⁶⁾. Într'adevăr, înainte de 1074 ei n'au intrat în *Ardeal*. În această privință d-l Iorga ne spune *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, I, p. 31—32): «Negarea totală a stăpânirii ungurești în *Ardeal* până la 1074, a existenței însăși a unui *Ardeal*. . . o întâlnim, altminterea, categorică, deslușită și sprijinită pe o rece și sigură argumentare,

¹⁾ I. Bogdan, *Doc. priv. la rel. Țării-Românești cu Brașovul și cu Țara Ung.*, I, pp. 49, 50, 51, 102, 103, 110, 145, 215, 216, 223, 224, 225, 226, 273, 279, 361 și 382. L. Chalcocondylas, *De r. Turc.*, ed. Bonn, p. 253 ș. u. are forma slavo-rom. *Agdëliuv*.

²⁾ Bianu — Hodoș, *Bibliografia românească veche*, t. I, p. 93.

³⁾ Ibid., p. 95.

⁴⁾ Ibid., p. 95.

⁵⁾ Szarvas—Simonyi, *l. c.*

⁶⁾ Karácsonyi János, *A székelyek eredete és Erdélybe való települése*, Budapest, 1905, p. 66.

într'un articol mai vechiu, datorit unui erudit sas. Iată însăși cuvintele lui: « În tot veacul al XI-lea, Ardealul nu e pomenit, de scriitori ca și în acte, decât foarte rar, în documente numai o singură dată *castrum quod vocatur Turda*, — dar nu Ardealul *ca nume* — la 1075, într'o înșirare a veniturilor abației Sfântului Benedict de lângă Gran. . . În interstițiu, *până la 1075, trebuie să se considere țara ca un teritoriu de hotar disputat*, între Pecenegi și Unguri. . . »¹⁾. « Cetățile » de pământ și « prisecile » (ung. *gyepű*, lat. *indagines*) amintite în deosebite documente, precum și numirile topice *Hotar*, par a indica linia până la care străbătuse stăpânirea ungurească la începutul întinderii sale²⁾, ori linia granițelor noastre în epoca dinaintea năvălirii Ungurilor³⁾. Întru cât « prisecile » alcătuiau hotarul despărțitor, ținutul de dincolo de el l-au numit Ungurii: *gyepűelű*, *gyepűelv*, *gyepűel* — « terra ultra indagines »⁴⁾. Unde despărțirea o făceau codrii seculari, în Nord-Vest, l-au numit *erdőelű*, *erdőelv*, *erdőel*, *erdél*. Numirile topice păstrate (cf. munții « *Codru* », citați și la Györffy, *o. c.*, p. 18 și 37, unde numirea este luată, evident după pădurea care-i acoperea) și mărturiile unor oameni de bună credință (d. p. scriitorul ungur I. Arany spune că a apucat încă aceste păduri întinse dela Salonta până la Beiuș, ba chiar până în Ardeal, deși atunci erau destul de pustiite)⁵⁾ dovedesc că într'adevăr în ținuturile nord-vestice, pe unde au pătruns mai întâiu Ungurii în Ardeal, erau păduri foarte mari până în timpurile cele din urmă.

La fel au numit Ungurii și Muntenia când, în cuceririle lor, au ajuns la zidul de nepătruns al Carpaților: *Havas-elű*, *-elv*, *-el* = « ținutul de dincolo de munții cu zăpadă », « terra Transalpina »⁶⁾, din care s'a desvoltat mai târziu *Havaselföld*, și apoi prin etimologie populară *Havasalföld*⁷⁾. Deosebirea e numai că, în vreme ce *Ardealului* cucerit într'un timp când barbarizarea nu lăsase decât numiri de « țări », după văi care toate alcătuiau « Țara-Românească », i-au impus numirea lor, Munteniei libere și conștiente de libertatea sa nu i-au putut-o impune.

Dar nici Românilor de dincoace de Carpați nu le-au putut impune decât în parte numirea ungurească, anume părții cucerite mai întâiu (în sec. XI) « dincoace » pentru noi, iar pentru ei « dincolo » de codrii

¹⁾ E vorba de Fr. Müller, în *Arch. des Ver. f. sieb. Landeskunde*, N. F., II, 318.

²⁾ Karácsonyi, *o. c.*, p. 66 ș. u. și Dr. Györffy I., *A feketekörösvölgyi magyarság települése*, Budapest, 1914, p. 12 ș. u.

³⁾ Cf. S. Dragomir, *Câteva urme ale organizației de stat slavo-române în Daco-romania*, I, p. 9 ș. u., unde se dă întreagă bibliografia chestiunii.

⁴⁾ Szarvas — Simonyi, *MNytsz*, I. c.

⁵⁾ Dr. Györffy, *o. c.*, p. 41.

⁶⁾ Hunfalvy, *o. c.*, p. 351; Szarvas—Simonyi, I. c.; în textele slave îi corespunde запланински « de dincolo de munți, de dincolo de plaiuri », cf. I. Bogdan, *o. c.*, p. 385.

⁷⁾ Numiri compuse cu acest *el*, *elv*, *elű* se mai găsesc în vechea ungurească: *ten-gelerelv* = « transmarinus », *Terra Keuruselv* în com. Vas; *Gerepelv* în com. Ung, etc., v. Szarvas—Simonyi, I. c.

care alcătuiau hotarul despărțitor între cele două popoare dușmane de-a-lungul Crișanei și Munților Apuseni, deci celeia ce fusese într'a-devăr *Erdő-el* pentru ei.

După Karácsonyi, Pauler și Bunea, *Încercare de istoria Românilor până la 1382*, București, 1912, care rezumă lucrările celor doi dintâiu, adecă cucerirea Ardealului a ținut timp mai îndelungat:

... «Ungurii nu au cuprins Ardealul întreg deodată, ci numai treptat în patru răstimpuri, și anume: la începutul veacului al 11-lea, sub Sfântul Ștefan, valea Someșului; la sfârșitul aceluiași veac sub Sfântul Ladislau, valea Mureșului și Târnavei-mici, până în munții Săcuimii; la mijlocul veacului al 12-lea, sub Geza II, valea Târnavei-mari, până la Olt și sub Andrei al II-lea, la începutul veacului al 13-lea, Țara Bârsei și Treiscaunele Săcuimii»¹⁾.

Stăpânirea ținuturilor cucerite în sec. XII n'a putut fi încă bine întemeiată de Unguri când a venit năvălirea Tătarilor (1241—42), o adevărată mântuire a poporului românesc din Ardeal, amenințat, cum arată toponimia, de o repede desnaționalizare și asimilare din partea cuceritorilor. Astfel numirea *Ardeal* a rămas și mai departe numai pentru ce au cucerit Ungurii în secolul XI.

Intr'adevăr fragmentul geografic din sec. XVII²⁾ zice: «Ardealul» nu este țară foarte mare, și numai o parte ce se zice o laturi de ținut cari este despre parte țării ungurești. . . ».

Și Simion Dascălul, care pare să fi fost din Ardeal, spune: «Ardealul este și se chiamă mijlocul țerii, care multe cuprinde în toate părțile, în care stă și scaunul crăiei, iar pre la marginile ei sânt alte țeri mai mici, carele toate se țin de dânsa și sub ascultarea ei sânt, întâi cumu-i *Maramurașul* despre țeara Leșească, și *țeara Secuească* despre Moldova, și *țeara Oltului* despre țeara Muntenească, și *țeara Bârsei*, și *țeara Hațagului*, *țeara Oașului*, și sânt și alte hotare multe carele toate ascultă de crăiea Ungurească și se țin de Ardeal. . . »³⁾.

Hasdeu, pornind din poezia populară, constată că în ținuturile de dincoace de Carpați, chiar și «în gura poporului, *Ardeal* are un sens cu mult mai restrâns. *Bârsa* sau regiunea Brașovului nu e *Ardeal*; regiunea Făgărașului sau *țara Oltului* iarăși nu e *Ardeal*;

¹⁾ Bunea, *o. c.*, pp. 126—27.

²⁾ Cipariu, *l. c.*

³⁾ Kogălniceanu, *Let., I, Append.*, p. 38. În ediția C. Giurescu, *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă* (1359—1595), București, 1916, pp. 110—111, textul are mici modificări: «Ardealul, sau țara ungurească de jos, se chiamă țara peste munte, care cuprinde o parte de Dația și peste munte».

«Drept aceea îi zic țara peste munte, căci-i încunjurată de toate părțile cu munți și cu păduri, cum ar fi îngrădită. . . ».

«Țara Ardealului nu este numai o țară însăși, ci Ardealul se cheamă mijlocul țării, care multe cuprinde în toate părțile, în care stă și scaunul crăiei. Iară pre la marginile ei sânt alte țări mai mici, carele toate de ea însă se țin și supt ascultarea ei sânt, întâiu cumu-i *Maramureșul* despre țara lească, și țara săcuiașcă despre Moldova, și țara Oltului despre țara muntenească, și țara Bârsei, țara Hațagului, țara Oașului, și sânt și alte holde multe, carele toate ascultă de crăia ungurească și se țin de Ardeal ».

de-asemenea nu e *Ardeal Hațegul*; nici munții *Abrudului*, cu atât mai puțin *Ungureni* din Crișana și Bănățenii. De-aceia în literatura poporană din Transilvania prin *Ardeal* trebuie să înțelegem totdeauna numai centrul și laturea răsăriteană a țării. *Moșii* din apus, mai cu seamă nu numai că nu se privesc ca făcând parte din Ardeal, dar încă își bat joc de *Ardeleni*, bunăoară:

Ardelean cu guba sură,
Ziua doarme, noaptea fură.

(Abrud)

Balada Nița Banului:

Eu sânt Nița Banului
Din țara Ardealului.

(Pompiliu, Sibiu, 61)

Doină din Transilvania:

Bate-mi vântul dinspre deal,
Vine-mi dor dela Ardeal

(Jarnik — Bărsăneanu, 200) ¹⁾ ».

Mai întâiu cronicarii moldoveni (Ureche, Costineștii, Cantemir, Axente Uricariul, *l. c.*, și apoi Amiras, *l. c.*), ca necunoscători ai locului, ori sub influența terminologiei latino-ungurești, confundă *Ardealul* cu ținuturile Românești « transcarpatine », cu « tot ce nu se cuprinde în *Moldova* și în *Muntenia* sau în *Țara Românească* » din antica Dacie ²⁾. Dela 1700 încolo, împrejurările politice au favorizat întinderea numirii Ardealului în sensul indicat de acești cronicari. Astăzi ea este accepțiunea cuvântului admisă de lumea românească cultă.

Numirile *Ardeal* pentru muntele dela Sud-Estul Săliștei; *Ardeluța*, un confluent al Tarcăului ³⁾; *Ardelei* « vârful de deal » și schit ruinat pe moșia Tarcăul, jud. Neamț; *Ardelei* « cea mai mare poiană de lângă râul Teleajăn, în comuna Mănești Ungureni (!), jud. Prahova »; *Ardeiul* « lac cu izvoare, pl. Tazlăul-de-sus, jud. Bacău, pe teritoriul satului Ardeoani, de unde își are obârșia pârâul Ardeoanul » ⁴⁾; *Argelul* « sat, jud. Câmpulung », Bucovina, « nume ce-l are râulețul Moldovița »; *Ardaloaia* « afluent din stânga al pâr. Izvorul-Negru, care se varsă în Moldova » ⁵⁾; *Ardilska*, *Ardiljskij*, parte de hotar și apă în Mokre (Rus.), Maramureș (Petrov, *Karpatoruské promístní názvy z pol. XIX a z poč. XX st.*, p. 18); *Ardelučna* « Name eines

¹⁾ O. c., col. 1518—1519. Cf. și J. L. Pîc, *Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage*, Leipzig, 1886, pp. 80—83, care însă se îndoiește în originea ungurească a numelui *Ardealului* și propune radicalele indoeuropene citate.

²⁾ Hasdeu, o. c., col. 1517 și 1518.

³⁾ Martian, *Evoluția*, II—1922, Nr. 3, p. 4.

⁴⁾ *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, I, pp. 103—104.

⁵⁾ *Dicț. Geogr. al Bucovinei*, p. 3.

Berges bei Zielona»; «*Ardželuža recte Ardželuša*, Berg und Bach bei Żabie»¹⁾; *Erdej*, sat în Modruš-Fiume; *Erdeljška* sat în Bjelovar-Križ²⁾, etc., se vor explica tot din ung. *Erdély*, *Erde-el*, *Erdő-el*, *Erdő-elv*, *Erdő-elü*.

Ele reprezintă etape mai târzii în expansiunea ungurească.

Cum vedem, istoria cuvântului *Ardeal* cuprinde în sine o parte din istoria neamului românesc și, ca un paradox, deși element unguresc, acesta vorbește pentru vechimea Românilor în țara, al cărei nume este, și rezistența lor împotriva cuceritorilor.

172. Având în vedere înaintarea înceată și treptată a Ungurilor în Ardeal în felul schițat mai sus, se înțelege ușor afirmația lui D. Onciul, *Teoria lui Rösler*, în *Convorbiri Literare*, XIX—1885, p. 72, că cel mai vechiu document ardelenesc, care ni s'a păstrat, este din a. 1165 (pe lângă altele de tot puține din secolul XII).

Nefăcându-se donații de feude, înainte de 1200, este zadarnic să căutăm în Ardeal nume românești de oameni și locuri înainte de această dată.

În parte este zadarnic chiar și înainte de 1241, când năvălirea Tătarilor a putut distruge multe documente prețioase de-ale arhivelor ardelenesti.

Menționarea la 1075 a castrului *Turda*, într'un document privitor la ținuturile ungurene (Fejér, *CD*, I, 437, II, 78; Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, p. X) este numai întâmplătoare.

Pentru toate aceste motive trebuie să socotim într'adevăr mare lucru că totuși găsim în Ardeal sate cu nume sigur românești încă în cei dintâi ani ai secolului XIII.

173. După Anonymus, în partea «terre Ultrasilvane» cucerită în etapa întâia a expansiunii ungurești, «Gelou quidam Blacus dominium tenebat»³⁾. Locuitorii acesteia erau «Blasij et Sclau»⁴⁾. Se poate preciza clar unde a fost «terra Ultrasilvana» a lui Gelou: «ultra silvas versus orientem», trebuind să treci «per portas Mezesinas», spre «fluuium *Almas*», unde a încercat să se opună «Gelou dux Blacorum». Văzând că a pierdut lupta, «cum paucis fugam cepit... properans ad castrum suum iuxta fluvium Zomus positum», iar «milites Tuhutum audacij cursu persequentes, ducem Geloum iuxta fluuium *Copus* interfecerunt. Tum habitatores terre uidentes mortem domini sui, sua propria uoluntate dextram dantes, dominum sibi elegerunt Tuhutum patrem Horca. Et in loco illo, qui dicitur Esculeu,

¹⁾ E. Kałuźniacki, la Miklosich, *Über die Wanderungen der Rumunen*, p. 59.

²⁾ *A magyar kor. orsz. helységnévtára*, 1888, p. 780 (la Lipszky, *Rep.*, I, 167: *Erdőell*, în distr. Ogulin). Date înc. cu sec. XVI (vezi Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1598).

³⁾ Controversa dacă această cucerire ar fi făcut-o Tuhutum, ori Ștefan cel Sfânt, nu ne interesează în acest loc. O lășăm deci în sama istoricilor.

⁴⁾ Forma *Blasij*, alături de *Blacus*, ne arată că interpretarea lui D. Pais (cf. Jancsó

fidem cum iuramento firmauerunt» (Anonymus, c. 24—27, ed. Fejérpataky, pp. 26—27).

Ardealul lui Gelou nu este deci tocmai Ardealul lui Simion Dascălul, «mijlocul țerii», ci numai văile celor două Someșe, cu centrul la *Gilăul* de lângă *Chuj*.

Numele lui Gelou se întâlnește în Anonymus de 12 ori: *Gelou* de 9 ori, *Gelu* de 2 ori, *Geleou* odată.

I s'au dat deosebite explicări, după cum a fost considerat nume de persoană ori nume topic.

Nume de persoană îl consideră, de ex., C. Diclescu, *Die Gepiden*, I, 188: »*Gelu*, belegt ebenfalls in der Chronik des Anonymus und zwar als Name eines Rumänenfürsten in Siebenbürgen zur Zeit der ungarischen Landnahme; ... In einer Urkunde vom Jahre 1075 kommt *Gelu* als Bergname vor; vgl. N. Iorga, *Histoire des Roumains de Transylvanie* (Bucarest, 1915), S. 45. Der Bergname stammt hier freilich vom Personennamen, nicht umgekehrt, wie fälschlich angenommen wird; vergleiche den Bergnamen *Negoșul* zum Personennamen *Negoșul*, *Buteanul* zum Personennamen *Buteanul* usw. *Gelu* ist die Kurzform eines Namens wie wand. *Geilamir*, wonen *Gelli-mer*, *Gelu-mir*, *Gaila-mir* usw. *Gaila* gehört zu asächs. *gēl*, ahd. *geil* «lustig, ausgelassen», angls. *gāl*. «¹⁾).

Această teorie a fost combătută cu succes de I. Melich în *Gépides et Roumains: Gelou du notaire anonyme* (*Revue des Études hongroises*, VI—1928, pp. 62—79) și în *A honfoglaláskori Magyarországnak*, pp. 294—302, care arată că dacă prototipul lui *Gelou* ar fi fost gepid. **Gaila*, -a final s'ar fi păstrat ca -*ā*; -*l*- intervocalic s'ar fi rotacizat; -*ai*- nu s'ar fi redus la -*e*-; în sfârșit *Gelu* ar fi trebuit să fie atestat ca nume românesc de persoană, dar nu este.

Cei mai mulți îl consideră nume topic. Cei ce sânt pentru această părere se întemeiază pe faptul că în Anonymus mai sânt și alte nume de duci care se rapoartă la o regiune oarecare.

În niște note anterioare am relevat pe *Ohtum*, *Glad* și *Marout*.

Despre «*Zubur dux Nitriensis*» (Anon., c. 37, ed. Fejérpataky, p. 33, etc.), Melich (*A honfoglaláskori Magyarországnak*, 347—353; cf. și Jos. L. Píč, *Der nationale Kampf gegen das ungarische Staatsrecht*, Leipzig, 1882, p. 18, n. 34) afirmă că este la origine nume geografic, și anume cel al muntelui *Zobor*, născut în limba ungurească din **Zbor* < slav. *zъborъ* «Versammlung» (cf. ceh.-slov. *zbor*, *shor*; rus. *shor*, pol. *zbor*, rom. vechiu *zbor*, *shor* alături de srb.

B., *Erdély története*, Cluj, 1931, 383): *Blak* = *Bulak* = *Bulgaro-Turc*, apoi «amestec(at)» nu se poate admite.

¹⁾ Cf. *Gelemér* în com. Veszprém, Lipszky, *Rep.* I, 175, care poate fi din germ. Mai puțin clare sânt: *Predium Gely* a. 1217, *Gely* a. 1248, etc., în com. Vas (Csánki, *MH*, II, 752) și *Gelse*: *Gulse* a. 1280, *Gols* a. 1320, 1332, etc.; *Gelse*, *Egyházasgelse* a. 1336, în com. Szabolcs (Csánki, *MH*, I, 515), care, acest din urmă, din pricina sufixului pare a fi de origine slavă (cf. slav. *gel* «gelb» la Berneker, *SEW*, I, 300).

sabar, rus. *soborŭ*, rom. *săbor*, *sobor*), numit așa probabil după mănăstirea așezată pe el (cf. « Monasterium Zobor », la Endlicher, *Mon. Arpad*, I, 134; « de donariis, quibus sanctissimus rex Stephanus dotaverat monasterium Sancti Ipoliti de monte Zobor », Fejérpataky, *Kálmán kir.-okl.*, 42), ori după numele de persoană *Zbor*, atestat încă din sec. XI, care are aceeași origine.

Alții (Jos. Škultety, *Slovenské Pohl'ady*, XLI—1925, 702) văd în numele geografic *Zobor* un slovac *Zobor* < **Zubor* < **zubr* « bos urus », « Auerochs » (cf. slov. *Zubrohlavy* în *Árva*) < strâsl. *zobrŭ* « bos jubatus », rus., rut. *zubr*, ceh. *zubr*, sorb. *zubr*, rom. *zâmbriu*, *zimbru*, Miklosich, *EWS*, 404). Dar această explicare întâmpină unele greutăți fonologice.

Cu privire la « dux *Salanus* » D. Pajs, *Magyar Anonymus*, 136, crede că, având în vedere ortografia Anonimului, trebuie cetit *Salán*, nu *Zalán* sau *Szalán*, deși forma din urmă îi poate corespunde unui *Salan* (*Salán*) anterior.

Reședința acestuia se găsea în apropiere de Titel, iar acolo avem « portus *Zoloncaman* » = « *Szolonkamen* », care din punct de vedere fonologic se poate raporta față de *Salan* ca *Szolta* față de *Solt*, *Szombor* (*Zombor*) față de *Zombor* (cf. și Motogna, *o. c.*, p. 35). Firește, dacă citirea recomandată de Pajs ar fi cea bună, n'ar putea fi nici o legătură între numele acestui dux *Salanus* și cel al principatului *Salan* din Pannonia. Totuși se pare că avem a face cu același derivat din numele râului *Sala* > *Zala*¹⁾.

Dintre cei ce văd în *Gelou* nume topic, mai întâiu Rösler, *o. c.*, p. 201, afirmă că Anonymus a scos acest nume din partea întâia a lui *Gyulafehérvár*: « Für die Quelle aus der der Herzog Gelou entsprang, halten wir den Ort Gyla, später Alba Gyula, woraus durch gelehrte Künstlung Alba Julia wurde, und der Herzog Salanus möchte auch keinen andern Ursprung haben als den Ortsnamen Slankamen (Zoloncaman), wie der Herzog Zubur dem Berg Zubur bei Neitra. Wir müssen also alle diese Staaten des Salanus, Menu-morot, Glad, Gelou für Schöpfungen des anonymen Notars halten, der sie zu dem Zwecke erfand, um sie durch den Ungarn besiegen zu lassen ».

Fără a arăta cum a ajuns la *Gelou*, și P. Hunfalvy crede că Anonimul « a iscodit » numele *Zobor*, *Glad*, *Zalán*, « fie pe baza numelor topice, fie pe cea a povestirilor ulterioare » (cf. *Magyarország Ethnographiája*, Budapest, 1876, p. 291; cf. și pp. 282, 283).

D. Onciul, *Teoria lui Rösler*, în *Convorbiri Literare*, XIX—1885, p. 267, afirmă că « numele ducelui român *Gelou* nu pare să fie alta decât împrumutat dela ducele unguresc *Geula* (sau *Gyla*), din Bălgrad (*Gyula-Fejérvár*), adevărit în timpul lui Ștefan-cel-Sfânt ».

¹⁾ Un nume de localitate *Zalán*, rom. *Zălani* (*Zlanfalva* a. 1366 (?), *Zalan* a. 1567) și *Zalánpatak* se găsește în Treiscaune. Pe acestea O. Liebhardt, *Balkan-Archiv*, III, 80, le derivă din bg. *zolan* « schlechter Mensch » (Weigand, *Wb.*, 118).

Părerea d-lui Iorga este apropiată de cele de mai nainte. El amintește de «încercarea stângace [a Anonimului] de a scoate fapte istorice din înțelesul obișnuit al numelor geografice (astfel *Menemorut* e *Maramurăș*, *Gelu* — care se află și în actul din 1075¹⁾, cu sens geografic, ca nume de munte — e în legătură cu castelul *Gyalu* lângă Cluj, ori chiar cu *Gyula*, eroul eponim dela *Gyula-Fehérvár* sau *Alba-Iulia* Românilor de azi)» (*Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, București, 1915, p. 30; *Hist. des Roum. de Transylv.*, Bucarest, 1915, p. 43—44).

Dintre istoricii unguri mai noi și Hóman (*A Szent-Ldszló-kori Gesta*, p. 73) găsește oarecare legătură între *Gelou* și *Gyula*.

Părerea lui Melich este următoarea: » Dacă admitem punctul de vedere că în numele principelui *Gelou* se ascunde un nume topic, este ușor de arătat că acest nume nu poate fi identic cu partea întâia a numelui *Gyulafehérvár*. Nici n. pers. *Gyula*, nici *Gyula* din adeseori pomenitele n. top. *Gyula*, *Gyulafalva*, *Gyulafehérvár* ~ *Alba Gyulae*, *Gyulaháza* nu au varianta grafică *Gelou*, *Gelu*. Dacă deci n. pers. *Gelou*, *Gelu* este din n. topic, acest nume nu poate fi *Gyula* ori un compus al cărui prim element este *Gyula*.

Drumul cel bun pentru identificarea numelui l-a găsit C. Szabó, deși identificarea nu o găsesc exprimată în scrierile lui. *Gelou* Anonimului adecă a stăpânit în regiunea Someșului rece și cald și a Căpușului care se varsă în acesta, apoi în valea Almașului (vezi mai sus!). Pe *Gelou* l-au ucis lângă apa Căpușului. Deoarece apa Căpușului izvorește la câțiva km. la Apus de *Gilău* și se varsă în Someș lângă *Gilău*, cetatea lui *Gelou*, poate fi căutată numai aici în regiunea *Gilăului*.

După C. Szabó această cetate a lui *Gelou* « a fost așezată între munți, cam la o jumătate de ceas dela Someșul-rece, pe un vârf de deal numit și astăzi *Dealul cetății* » (cf. C. Szabó, *Magyarország tört. forrásai*, I, 35—38, și *A m. honf. kútfoi*, 424)²⁾. C. Szabó nu ne spune însă, dacă

¹⁾ Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, 302, n. 26, îi impută d-lui Iorga că nu indică ediția documentului, deci nu-i poate controla afirmația și unde se găsește muntele *Gelu*. În ediția pe care o cunoaște el (Knauz, *Mon. Strig.*, V, 56) găsește: « in monte *Geholu* », iar despre acest munte Knauz, *A Garam melletti Szent Benedek apátság*, Budapest, 1890, pp. 24, 240, 241, ne spune că eră lângă Tisa, în regiunea *Alpár*-ului. Dar d-l Iorga cu câteva pagini mai nainte, analizând documentul, indică clar ediția pe care o utilizează: Fejér, *Codex diplomaticus*, I, pp. 428—439. În legătură cu acest fapt Sacerdoțeanu, *Considérations sur l'Histoire des Roumains au Moyen-Âge*, p. 55, face următoarea notă: » Si Melich avait voulu, il aurait pu trouver très facilement les passages suivants: « terram, quae sita est super acquam Fizegy dedi cum propriis terminis; qui termini ita dividuntur: primus in monte Gehlu fouea facta est » (loc. cit., 432). Nous lui recommandons encore le *vidimus* du même acte avec autres encore de 1217 et 1517. Ou peut-être Melich ne veut pas en tenir compte à cause de leur forme de transcription toute différente de celle apportée par lui en commençant avec l'année 1246, et dont peut-être l'origine hongroise serait encore plus difficile à déduire? » Mai adaug numai că în redacția dela 1124 a documentului numele are forma *Gehelu* (Fejér, *CD*, II, 106).

²⁾ La S. Moldovan, *Zărandul și Munții Apuseni ai Transilvaniei*, Sibiu, 1898, p. 146, găsim: » Someșul-Cald se împreună cu soful său, cu Someșul-Rece, din sus de *Gilău*, la poalele muntelui *Cetatea* ».

Gelou, pe care el îl numește *Gyeló*, și *Gyalú* sânt același nume, dar este aproape sigur că pe acestea două le-a socotit identice » (*A honfoglaláskori Magyarország*, 296—297).

D. Pais, *Magyar Anonymus*, p. 117, este hotărît pentru identitatea actualului *Gilău*, ung. *Gyalú*, cu numele lui *Gelou* (cet. *Gyelou*), *Geleou*.

Cât privește etimologia ungureștilor *Gyalu*, *Gyalú* *havasok* ele a fost socotite de Melich mai întâiu identice cu bg. *děl* « Berg » (*Szláv jövevényszavaink*, Budapest, 1903, I, 5). Dar această părere a fost combătută de O. Asbóth, *Szláv jövevényszavaink*, I, Budapest, 1907, pp. 9—10, care afirmă că ung. *Gyalu*, cum arată clar forma lui, este apelativul românesc *dealu* (< v. - bg. *dělъ*).

De aceeași părere a fost mai târziu și V. Bogrea, *Dacoromania*, I, 219: » *Gilăul*, în schimb are cu siguranță un arhetip românesc: numele unguresc, *Gyalu*, pe care-l reflectă imediat, e, evident, rom. *Dealu* (pron. *giálu*), iar hărțile mai vechi indică, de fapt, acolo un « Dealu-Mare »: adio, Gelu! ¹⁾.

În lucrările sale din urmă, citate mai sus, deoarece mai întâlnește un *Gyalu* în Jásznagykúnszolnok, între Cibakháza și Kúnszentmárton (*Gyalu* a. 1483, 1498, Csánki, *MH*, I, 668 și 674; *Gyal*, Lipszky, *Rep.*, I, 221, azi *Gyalú*) și pusta *Gyalud* în Somogy (Lipszky, *Rep.*, I, 221; poss. *Gelawd* a. 1351, *Gyalod* a. 1478, Csánki, *MH*, II, 609), la care s'ar mai putea adăuga *Gyalú*, din com. Heves (Lipszky, *Rep.*, I, 21; în com. Tisza-Nána din Heves, găsim și un *Gelo hdt*, cf. *Magyar Nyelv*, XXV, 154), *Gyalány* din com. Somogy și Bihor (id., ib.), *Gyalán* din com. Tolna (Csánki, *MH*, III, 427) și Pest (id., ib., I, 28), Melich își părăsește părerea anterioară, și, fiindcă nu izbuteste să găsească o explicare dintr'un cuvânt de origine turcească, îl identifică cu apelativul unguresc *gyalú* « Hobel », « rabat, couteau à évider, à creuser », care a pătruns și în limba română în formele: *gealău*, *gelou*, *gelău*, *gilău*, *ghelău*, *ghilău*, *ghileu*, *jalău*, *jilău*, *ghiulău*, *ghiul* (cf. *Dict. Acad.*, II, 242) ²⁾.

În sfârșit, fiindcă nu se prea vede rostul « rindelei » în toponimie, Melich pornește acum dela un nume de persoană: « După părerea mea *Gyalu* din com. Jászkunszolnok este un nume topic născut dintr'un nume de persoană unguresc; *Gyalud* din Somogy deasemenea,

¹⁾ Cf. și *Dacoromania*, IV, 866, unde citează *Gyalu mare és mik* din Avedik L., *Erzsébetváros monographiája*, Gherla, 1896, p. 51.

²⁾ După A. Vámbéry, *Nyt. Közl.*, VIII, 146, din čag. osm. *jul-mak* « a smulge, a rupe »; după Ios. Budenz, *Magyar-ugor összehasonlító szótár*, Budapest, 1873—1881, p. 298, din rad. fino-ugric *szal-* « secare, scindere », dar nesigur. Z. Gombocz, *Magyar Nyelvőr*, XXIX—1900, 55, pornind din forma dialectală din Gömör *gyarol* = *gyalul*, l-a pus în legătură cu vog. *for*, *jara* « gilău ». Cred însă că mai curând avem a face cu un nume verbal derivat din radicalul *gyal-* iar acesta din slav. *dělati* (cf. s.-cr. *djělati* « tun, handeln, arbeiten, verfertigen; hobeln »; bg. *dělam* « behaue mit dem Axt, zimmere », etc., la Berneker, *SEW*, I, 194). Forma *gyarol* a rezultat prin disimilație.

în vreme ce *Gyalu* din Cluj este o numire ungurească făcută cu numele unguresc al unui Român cu cultură ungurească. Numele alcătuit în spiritul limbii românești al acestei localități a putut fi odinioară *Gelăuști* > *Gilăuști* sau *Gelăueni* > *Gilăueni*» (*A honfoglaláskori Magyarország*, 300—301).

Este de prisos să mai insist asupra netemeinicii acestei explicări. Mai întâiu *gyalú* «Hobel», «rindeă» nu este întrebuintat ca nume de persoană; apoi formele *Gelăuști* > *Gilăuști* sau *Gelăueni* > *Gilăueni* n'au existat nici odată și, cum vom vedea, nici nu aveau pentru ce să existe; în sfârșit Români s'au găsit și în com. Somogy și Pest.

Cele mai vechi forme documentare ale *Gilăului* sânt următoarele: *Gyalo* a. 1246 (Wenzel, *CDA*, VII, 208); *Golou* a. 1246 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 72), a. 1263 (Csánki, *MH*, V, 304); *Gylo* a. 1282 (Csánki, ib., Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 143); *Galou* a. 1244 (Wenzel, *CDA*, X, 153); *Gyolo* a. 1298 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 209; Csánki, ib.); *Gyolou* a. 1304, *Gyalov*, *Gyalo* a. 1332—37, *Gyloow*, *Gyalow* a. 1384, 1391, 1417, 1460, *Gyalo* a. 1392, 1437, 1439, 1449, 1473, 1477, etc., *Gyalk* a. 1466, 1470, 1497, *Ghyalw* a. 1525; *Dyalow* a. 1392 (Csánki, *MH*, I, 299 și 304); *Gyalow* a. 1387 (Zimmermann—Werner, II, 609); *Gela* (Harta lui Honterus, v. Fabritius, 19); *Gyalú*, rom. *Gilău* (Lipszky, *Rep.*, II, 53; etc.).

Ele pot fi cetite: *Gyolou*, *Gyalou*, *D'áloú*, *Gyilou*, *Gyelou*, *Gyalú*.

Forma cea mai veche are deci *-ou*. Forma ungurească cu *-ú* este mai nouă și dezvoltată în mod normal din cea dintâiu.

Formele românești sânt *Gelău*, *Gilău*, *Țilău* (cf. S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.*, 81). Ele sânt rostiri provinciale pentru *D'elău*, *D'ilău* (cf. *Gipșa* = *D'ipșa*, etc.), iar acestea corespund întocmai formelor mai vechi *D'elou*, *D'ilou* = *Gyelou*, *Gyilou*.

Pentru a explica pe acest *D'elou*, *D'ilou* trebuie să pornim dela forma slavă *dělov*, *d'elov*, *d'ilov* < v.-bg. *děľъ* «mons» (cf. *Дѣлово, Диллово* în Novoselica, com. Ugocsa, la Petrov, *o. c.*, p. 33 și 164; rut. *D'ilov* verch la Miklosich, *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen*, II, *Denkschr.*, X, 157, nr. 79, cf. și ed. Heidelberg, 1927, p. 238), nu dela ung. *Gyalú* sau *Gyalou*, care, și el, nu este decât dezvoltarea normală a lui *Gyelou* în *Gyolou* > *Gyalou* > *Gyalú*, nici dela rom. *deal*, care, după toată probabilitatea, și-ar fi păstrat pe *-a-* (ung. *-á-*) (cf. *Gyál* în com. Pest, *Gyála* în Torontal, în vreme ce *Gyalán* din Somogy și Bihor, *Gyalár* = *Gyelár*, *D'elari* din Hunedoara, chiar și *Gyalu* din Jász-Nagy-Kun-Szolnok și *Gyalud* din Somogy presupun forme originale cu *-e-*)¹⁾.

¹⁾ Din același radical poate deriva, cum îmi atrage atenția S. Pușcariu, și numele de familie *Deleu*, cunoscut în regiunea Sălăgiului.

Deosebitele n. top. ung. *Ilosva*, ca și rom. *Ilișua*, < slav *jělъcha* «Erle» (cf. rut. *jil'cha*, s.-cr. *jělša*, slov. *jolša*, etc.) + suf. top. *-ova*, a cărei formă a evoluat astfel, ne arată că explicarea din slov *jelov* < *jela* «Tanne», propusă de E. Moór, *Ungarische Jahrbücher*, IX, 64, este mai puțin probabilă, chiar și dacă *Gyalóka*

Cât privește limba slavă din care avem *Gilăul* sau *Gelăul*, este evident că forma cu *-i-* este ruso-ruteană sau slovacă (cf. rus. *дѣлѣ* «Grenze», «Gebiet», rut. *d'iu* «Gebirgszug», din *d'ilòk*, ceh. *díl* «Unterschied»), în vreme ce forma cu *-e-*, este probabil sud-slavă ori românească (cf. bg. *děl* «Teil», s.-cr. *dìo* (*dijel*) «Teil», slov. *děl* «Unterschied»).

Și în privința lui *D'elov* > *Gelău* se pune deci aceeași chestiune, pe care o pune Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, 372—373, în privința lui *Djel* sau *Djil* din Hont, Zolyom și Gömör. Acesta adecă (ung. *Diél*, slov. «*Djl* vel *Děl*», munte în Gömör și Zolyom, Lipszky, *Rep.*, I, 133); *Diely*, Bél, *Not.*, IV, 741—742; *Disznódely* «diverticul.» în Gömör, Lipszky, *Rep.*, I, 135; *Dóbódel*, n. loc. în Abaúj-Torna: *Dobodel* a. 1386, *Dobodel* a. 1430, 1436, *Doboden* a. 1486, Csánki, *MH*, I, 238; *Dobodél* și *Dobdél*, Lipszky, *Rep.*, I, 137), după el, «a putut să-și primească numele și dela Slavii bulgari... dar și dela păstorii valahi» (cf. rom. *deal* la Miklosich, *EWS*, 45; pentru formele slave vezi și Berneker, *SEW*, I, 195)¹.

Deoarece în comunitatea slavo-română a lui Gelou, cu totul deosebită de a lui Glad, cum este explicabil prin poziția geografică, Slavii vor fi fost mai mult Ruși-Ruteni, care aveau forma *D'ilov*, cea cu *e* li se poate atribui Românilor care trăiau împreună cu aceștia.

174. Toponimia județului *Cluj*, centrul țării lui Gelou și a Văii Someșului, întărește afirmațiunea Anonimului privitoare la vechimea Românilor de-aici.

Acești Români sânt organizați după «ius valachicum» până la începutul secolului XVI.

Cneji valahi (Kenezii volachales) se găsesc în: *Borbatfalwa* a. 1450 (Csánki, *MH*, V, 332); *Budatelke* = «Budateleke» a. 1498 (id., ib., V, 342); *Felleck* = «Feleac» a. 1491—92 (id., ib., V, 350); *Gorbofő* a. 1448 (id., ib., V, 356); *Nwlas* = «Milaș» a. 1406 (Bogdan; *Cod. dipl. s. Rom. imp. com. fam. Teleki de Szék*, I, 309), a. 1449 (id., ib., V, 388); Moisa de *Vlues* sau *Ölyves* a. 1446 (id., ib., V, 390—391 și *Cod.*, *dipl. s. Rom. imp. com. fam. Teleki de Szék*, II, 23, 28); *Eur* sau *Ör* a. 1448 (id., ib., V, 391), Mihail de *Örményes* «Urmeniș» a. 1415 (*Cod. dipl. s. Rom. imp. com. fam. Teleki de Szék*, I, 414, 415) și Iuga de *Ewrmenes* a. 1480 (id., ib., 391); alături de un *Rumon* = «Român» a. 1482, un Ioan și un Dumitru *Kenex* în *Olahswk* = «Jucul-românesc» a. 1482 (id., ib., V, 403, și *Cod. dipl. s. Rom. imp. com. fam. Teleki de Szék*, II, 149); *Barla* = «Bârlea» a. 1447, Pop

(*Gyoloka* 1308, Csánki, *MH*, III 609) din com. Sopron se numește nemțește *Jelwicken* (cf. Lipszky, *Rep.*, I, 221) < slav. *jelovika*. Aceasta cu atât mai mult că v.-bg. *jela*, bg., srb. *jela*, rut *jel'*, *jal'*, dial *jil'*, sloven. *jěl*, *j'la*, etc. presupun un radical *edla* (cf. ceh. *jedle*, pol. *jodla*, etc., la Berneker, *SEW*, I, 261).

¹ Cf. și ce susțin unii (J. Rozwadowski, *Jezyk polski*, II, p. 163, etc., față cu Berneker, *SEW*, I, 195, etc.) despre pol. *dział* (vezi p. 415, n. 1).

Mihaiu, Ioan, Dan și Ștefan a. 1493 în *Zenthmarton* = « Sănmărtin » (id., ib., V, 408); Andrei în *Szokol* = « Socol » a. 1453 (id., ib., V, 413); în *Tomby* = « Dâmb » a. 1414, în *Thomb*, idem, a. 1430, 1434, 1444—1446 și 1480 (id., ib., V, 418—419, și *Cod. dipl. s. Rom. imp. com. fam. Teleki de Szék*, I, 402, 404, 534, II, 13, 23, 24)¹⁾.

Instituțiunea cnejilor se găsește pe Valea Someșului de sus până în sec. XVI; cf. Hurmuzaki, *Doc.*, XV, 271 (a. 1523), 681 (în Feldru, a. 1580), 792 (în Telciu, Feldru, Sângeorz a. 1602); *Korrespondenzblatt*, V—1882, p. 86 (în Rebra, a. 1589), etc.²⁾.

Găsim și voievozi valahi:

Așa este unul la 1370: « Petrus filius Ladislai et Andreas ac Mathyas proximi ipsius Petri de *Nadasd* comitatu de Kolos... una

¹⁾ Cât privește numele muntelui *Kneslonkh*, din hotarul Jucului, jud. Someș, a. 1332 (Zimmermann — Werner, *Urk.*, I, 452), care ar fi putut fi interpretat ca « Lunca Cnezului » și socotit ca cea dintâiu dovadă de organizare în cnezate pe Someș, în vremea din urmă se crede că este o greșală de citire în loc de *Küeslüt* = *Köveslejt*, *-lejtő* « coastă pietroasă » (*Magyar Nyelv*, XXIII, 577; cf. și Melich, *A honfoglaláskori Magyarországról*, 428).

²⁾ Diplomele de la 30 Sept. 1469 și 4 Noembrie 1472 cu privire la anexarea sau încorporarea financiară a satelor grănicerești din Valea de sus a Someșului la orașul Bistrița, cu terminologia ei care ne vorbește de « libertates etc. ab antiquo » ne reamintesc foarte mult pe cea dată de regele Matiaș Corvinul la 6 Martie Valahilor din Árva, citată în cursul acestei lucrări.

Pentru aceste diplome cf., afară de A. Berger, *Regesten aus dem alten Bistritzer Archive din Programm des evangelischen Obergymnasiums zu Bistritz*, anii 1893, 1894 și 1895 la data respectivă, și de V. Motogna, *Articole și documente Cluj*, 1922, p. 19, și « *Vertheidigungs-Schrift der Bevölkerung des bestanden II. Romanen* » = 17. *Grenz-Regimentes nunmehrigen Nassoder Districts-Gebietes in Siebenbürgen*, in *Betreff des im Jahre 1851 über die Waldungen dieser Bevölkerung widerrechtlich verhängten politischen Sequesters, eingereicht im amtlichen Wege an das k. königl. siebenbürgische Landesgubernium*, Wien, 1866, și *Majestäts-Gesuch der Bevölkerung des bestanden II. Romanen* = 17. *Gränz-Regimentes, nunmehrigen Nassoder Districts-Gebietes in Siebenbürgen in der Grundbesitz-Regulierungsfrage, überreicht durch eine eigene Deputation in der Audienz am 5. October 1865*, Wien, 1865, în care se insistă în special asupra pasagiului « *Ut praefatum [sau idem] oppidum [i. e. Rodna] cum suis pertinentiis, hospitesque et incolae earundem universis iuribus, libertatibus, consuetudinibus, gratiis et privilegiis, quibus [ipsa] Civitas Bistriciensis, Civesque et Communitas ejusden ab antiquo usa exstitit, uti perpetuo et gaudere valeat atque possit (Interim ipsum Oppidum et pertinentiae eiusdem civitatis connumerantur)* », din care se vede că încorporarea la orașul Bistrița făcută prin diploma de la 1472 eră numai *jure jurisdictionis*, nu și *jure dominalis*, iar la p. 4 se anexează cunoscuta « *Deductio historica* », de la nr. 248 din 18 Februarie 1764 a cancelariei aulice din Viena prin care aceasta recunoaște că de la 1472 până la 21 Maiu 1639, când Gheorghe Rákóczi hotărâște într'un proces de delimitare dintre ținutul Bistriței și Maramureș, locuitorii Văii Rodnei au fost liberi: « *Clare deducitur ex praemissis documentis, quod Oppidum et Vallis Rodna inde ab anno 1472 usque 1639 in pacifica possessione civicae libertatis perstiterit* ». Asupra documentului din urmă cf. acum Șt. Scridon, *Arhiva Someșand*, nr. 3 Năsăud, 1925, pp. 21—30; asupra continuării procesului amintit până în 1815 cf. Al. Ciplea, *O delimitare de graniță între Maramureș și districtul Năsăudului*, în *Arhiva Someșand*, nr. 1, Năsăud, 1924, pp. 46—60. Diploma de la 3 Iunie 1475 se găsește publicată în *Hurmuzaki*, II², 329, și XV, 83—84; cf. și Motogna, *l. c.*, pp. 20—22 și Șt. Scridon, *l. c.*, p. 25 ș. u.

cum *Ladislaio Wayvoda Olacorum* potentialiter veniendo» (N. Den-susianu, *Revoluțiunea lui Horia*, n. 3, după actul din arh. familiei contelui Teleki).

În *Dank* = «Dâncu» se pomenesc: «*Petrus et Albertus filii waywode de Dank*», posesorii *Fildului-de-jos*, -*de-mijloc* și *de-sus* a. 1466 (Csánki, *MH*, V, 620)¹⁾; *Stephanus waywoda de Dank* a. 1470, 1475, 1479, care primește *Ardeşul (Argyas)* «circa Waywodatum suum» dela voevodul ardelean Ioan Pongrácz. Pe soția acestuia o chemă *Zora* = «Sora». Fiii săi, Petru și Albert, în 1499 sânt «filii condam *Dank wayvodae*» (Csánki, *MH*, V, 344 și 620), semn că murise la această dată.

O puternică familie de voievozi a fost cea de *Călata (Kalota* < slav. *Kalota*), *Incel (Encsel, Incsel)* și *Mărgău (Meregjó)*, care a stăpânit până la 1460 și *Csicse* = «Ciucea». Reprezentanții ei mai însemnați au fost Ilie, Mihail, Cârdea (Kende), Alexandru, Laslău, Petru, «Sandrin», etc.: *Wayda de Warsca* a. 1435, stăpânind cele trei *Fild-uri*; același a. 1461; *Elyas Wayda de Kallatha* a. 1467; *Elyas de Kalatha wayuda wolachalis* a. 1468; *Michael fil. Elie de Kalatha wayuda wolachalis* a. 1469, *Michael wayuda wolahalalis de Kalathazegh*, *Michael wayda de Kalathazegh* a. 1474; *Enchel Elye waywode* a. 1461; *Waywoda de Meregio* a. 1475; *Wayda de Warcza, Warczay similiter wayuoda* a. 1507; *Ladislaus Wayda de Warcza* a. 1508 și 1511, *Sándor Wayda de Warcza* a. 1508, etc. (Csánki, *MH*, V, 343, 362, 365, 382—383, 422—423 și 621—623).

Dar încă în a. 1214 este pomenit un voevod din com. Dobâca. Anume în *Reg. de Várad*, art. 304, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, 716, ni se spune: «Cum *uoiiuoda comes de Doboka* peruideret exercitum suum, quidem ex ioubagionibus eiusdem castris nomine Heroust, stetit in ordine ioubagionum naturalium, qui scilicet ioubagiones sancti regis nuncupari solent».

Unii l-au refuzat [«de ordine suo»] («*Uanou et Bocya*»), «quo ipse non esset de ordine et gradu ioubagionum sancti regis»²⁾.

În *Gorbo walachali* = *Oláh-Gorbó* = «Gârbăul-românesc»³⁾ avem mai întâiu în a. 1437 și 1448: *Waywoda in Gorbo walachali episcopatus ecclesie Transilvanensis* (Csánki, *MH*, V, 355—356). În 1450 episcopul din Alba-Iulia îi dăruiește lui Nicolae «*waywode Walachorum* nostrorum de Olah Gorbo», o posesiune numită *Olahtothfakó* = «Sârbi» din

¹⁾ Altfel «terra *Fyld* este atestată încă din 1249 (Wenzel, *CDA*, VII, 284; Csánki, *MH*, V, 352).

²⁾ Cf. și mai sus, a. 1219: Vincentius, Vendegu, Voca de villa Roba impetiere conuillanos suos... dicentes, quod eorum falsa suggestione, *quidam potens nomine Vaivoda* in sex marcis eos damnificasset. Illi responderunt quod prænominatus *Vaivoda* non eorum suggestionem quidquam eis substraxisset, sed cum esset eorum centurio, et ipsi castrenses » (art. 44, p. 650). E vorba de soldați din castrul Solnoc, cf. «Bulsuh dux Exercitus de castro Zounuc » (art. 147, p. 649).

³⁾ Cf. *Csáki-Gorbó*, rom. *Ciáchi-Gârbău*, iar nu departe de acesta *Vajdaháza*, rom. *Vaidahaza*, amândouă apropiate de hotarul județului Cluj.

jud. Cluj, obligându-l să garanteze împlinirea tuturor condițiilor impuse sătenilor (villanis), mai ales să facă servicii cetății Gyalow («Gillau») și să ia parte la expedițiile militare (Hurmuzaki — Densusianu, *Doc.*, I, 2, p. 762; cf. și I. Bogdan, *Originea voevodatului la Români*, 199). Același *Nicolaus Waywoda wolachalis de Gorbo* este pomenit și în a. 1468, iar mai târziu, în a. 1498, găsim pe «*Johannes Waywoda, Sandrinus* similiter *Waywoda de Olah Gorbo*» (Csánki, *MH*, V, 355—356).

În *Nyires* = «Nireș» avem : *Waywoda* (valachalis) *de Nyres* a. 1431 (Csánki, *MH*, V, 387). S'ar putea însă ca acest *Nyres* să fie identic cu *Kis-Nyires* = «Mesteacăn» din jud. Someș, unde găsim voevod român și în sec. XVI. În a. 1548 adevă Ana Bathori de Somlyo, văduva lui Gașpar Dragfi, confirmă pe Thoma Hosszu de Kis Nyires «in *vajvodatu* possessionis Restolcz (jud. Sălăgiu) ac loco molendinari ibidem a Ioanne quondam Dragfi eidem collato» (Hurmuzaki, *Doc.*, II, 423—424; cf. și I. Bogdan, *Originea voevodatului la Români*, p. 199).

După astfel de voievozi români au putut fi numite și satele: *Vaydaxyllwasa* a. 1447, 1448 etc., la început numai *Ziluas* = «Szilvás» = «Silvaș» a. 1321, etc., mai târziu *Nagy-Szilvás*, *Pusztá-Szilvás*, *Oláh-Szilvás* și *Mező-Szilvás* (Csánki, *MH*, V, 412—413); *Vajdakamarás* = «Vaida-Cămăraș»: *Waydakamaras* a. 1467, 1495, 1514, 1515, etc., la început numai *Kamaras* a. 1312 (Csánki, *MH*, V, 422) din jud. Cluj; *Vajdaháza* din jud. Someș. Numele muntelui *Voivodeasa* din jud. Năsăud¹⁾ este de aceeași natură.

175. Și populația românească a ținutului Clujului este atestată foarte curând, adesea în sate care n'au nume românești.

Dintre acestea fără îndoială cel mai important este *Vlaha*²⁾, atestat încă la 1332—1337 în forma *Olafenes*, *Olaufernes*, *Olahfenes*, *Olafenes*. (*Mon. Vat.*, s. I, v. I, 95, 103, 119; cf. și Csánki, *MH*, V, 350). Forma *Vlaha* o găsim și la Lipszky, *Rep.*, V, 161; Lenk, *Lex.*, III, 210, care mai dă și forma *Blaha*, E. A. Bielz, *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens*, Sibiu, 1857, 497, 584; I. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.*, 199, unde este tradus cu *Magyar-Fenes*. Evident, este vorba de un nume dat unui sat românesc încă de vechea populație slavă, cu care trăiau Românii alături. Numai astfel se poate explica forma acestui nume. Dacă ar fi fost dat după venirea Ungurilor, el ar trebui să aibă forma ungurescului *oláh*³⁾.

¹⁾ Cf. Lenk, *Lex.*, IV, 420, care-l trece la Turda, «ein Cordons-Wachthaus am Bäche Válye-Toplitz».

²⁾ *Vlaha* se găsește spre Nord-Est dela unghiul în formă d *V*, pe care-l face cursul apei Iara. S. Moldovan, *Zărandul și Munții Apuseni ai Transilvaniei*, p. 225, adaugă că înălțunul acestui unghi «se înalță muntele Hăleri sau *Vlahi*, numit astfel dela satul *Vlahi*, aflător la poalele lui».

³⁾ Cf. și G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 195: «Beachtenswert ist wegen seiner alten sl. Form (ol-) der r. O. N. *Vlaha*». Kisch mai adaugă și *Vlăhița* din Odorheiu (cf. *Oldhřalu*, Lipszky, *Rep.*, II, 103).

În 1344 sânt pomeniți « *Olachi domini episcopi Transilvanensis in Gorbowlg existentes* » (Csánki, *MH*, V, 355), în a. 1398 « *Volachi de Solymos* » (id., ib., V, 401); în 1415 « *universi Olachi in poss. Felek* » (id., ib., V, 350); tot atunci « *tres poss. volachales Harumfyld* »; în 1431 *Pastores ovium de Volahnadasd, Volahales de Volahnadas* (id., ib., V, 386); în 1461 *poss. valachalis Kelesmezew* (id., ib., V, 371), etc.

Tot în a. 1461 iobagi români dintr'o serie întreagă de sate plătesc « *quingagesima* »: *Bányabik, Béré, Bedecs, Berend, Korpád, Kőkeny-pataka, Kölesmező, Macskás, Meregjő, Nyérce, Palatka, Pete, Septér, Szentmárton, Szilvás, Szokol, Tomb (Tumb), Topa*, etc., (cf. Csánki, *MH*, V, pp. 331—332, 332—333, 333, 334, 337, 343, 369—370, 371, 379, 382—383, 394, 400—401, 408—409, 412—413, 413, 418—419, 419). Adevărat că unele din ele chiar dela începutul secolului XV au și atributul *Oláh-* (*Oláh-Bányabik, Oláh-Bedecs, Oláh-Berend*, etc.).

În același an, 1461, și *Mănăsturul Clujului*, numit uneori și numai *Clus*, de obicei înșă *Clus* sau *Kolosmonost(o)ra* sau *Monostor* (mai întâiu *Monustur* a. 1263, Csánki, *MH*, V, 307—308) are o *Oláhwcza* = « *Ulița românească* » (Csánki, *MH*, V, 310).

Tot așa de vechi pot fi *Vlașca*, numele județului și *Vlașca*, cătun în jud. Romanați (*Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, V, 766—769); *Hanul-Vlăscu*, locuință izolată în jud. Vlașca (D. Frunzescu, *Dicț. top. și stat. al Rom.*, 529); *Vlășcuța, Vlășcuța-din-deal* și *-din-vale*, jud. Argeș (*Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, V, 772); *Vlăhenii*, fost sat în Ialomița (ibid., V, 769); *Vlășie*, munte în Mehedinți (Frunzescu, ibid.); *Vlășia*, părau și pădure în jud. Ilfov (ibid., V, 772, unde se citează, explicându-se și cunoscuta vorbă: « *Fură ca în Codrul Vlășiei* »); *Vlăsceni*, jud. Dâmbovița, Ilfov și Prahova (Frunzescu, *o. c.*, 529); *Vlășceana*, lac în Ialomița (Bogrea, « *An. Inst. de Ist. nat.* » din Cluj, I, 385); *Blăhnița*, părau și plasă în Mehedinți (ibid., I, 468), *Vlașca-mică* și *Vlașca-mare*, munte în Caraș-Severin, spre Vest dela *Dealul-Cloșamlor* (vezi harta militară austriacă), pentru care cf. și v.-bg. *vlah*, plur. *vlas*, v.-srb. *vlah* « *romanus, valachus, pastor* », bg. *vlaški* « *valaque, roumaine* », n. top. srb. *Vlaška, Valahica, Vlahovič*, apoi *Bela Vlaška* în Bulgaria medievală, *Vlachia* din regatul Bosniei, în sec. XV, *Mala Vlaška* din Slavonia, *Vaška* din Banat, în sec. XVII, *Valaška* moravă, etc., cele ce spune M. Burghel, în *Conv. Lit.*, 63—1930. pp. 1209—1210, S. Dragomir, *Vlahii și Morlaci*, 12, 86, 78, 103—104, și în ziarul *Universul*, XLIX, nr. 116 din 27 Aprilie 1932, care trimite la rev. *Glasnik istorijskog društva u Novom Sadu*, VII, 2, 1931, și mai ales I. Iordan *Rum. Toponomastik*, 109 și 272, care adaugă după N. Iorga, *Bullet. Inst. Eur. sud-orientale*, X—1923, p. 80: « *Vlașca, der Bezirk, soll eine Erinnerung an das Herzogtum Vlachia des Tatos sein, das sich zwischen dem kumanischen Deli-Orman (dem jetzigen Teleorman) und dem Bezirk im südlichen Teil der Dobrudscha ausdehnte, welchen die Türken bis heute mit demselben Namen nennen* ». Mai nouă sunt: *Oláhfalva*, germ. *Wlachendorf*, rom. *Rumân*, scris *Rumun* din Ciuc (Lipszky, *Rep.*, II, 103); *Bleschdorf* = *Spini*, ung. *Szpin*, în *Târnavă-mică* (Lenk, *Lex.*, I, 152; IV, 212) și poate *Vlah-Chioi*, zis și *Vlahei*, din Constanța (Bogrea, « *An. Inst. de Ist. nat.* » din Cluj, I, 385), care poate veni dela Bulgarii din Dobrogea; *Volosemi*, sat în Fălciu, și *Volosceni*, cătun în Putna; poate și *Volovățul* din jud. Dorohoiu (*Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, V, 775), care au înfățișarea fonologică a ruteanului *voloch*, rus. *voloch*, etc. *Vlăsinești*, com. rur. și sat în Dorohoiu, este nesigur, întru cât poate deriva și din n. pers. *Vlasin* (cf. și *Vlasa*).

176. Dintre numele topice din această regiune cel mai vechiu este tocmai al Clujului. Asupra acestuia avem o frumoasă monografie de Márki S.: *Kolozsvár neve*, extras din *Földrajzi Közlemények*, XXXII—1904, Budapest.

Strângând cu multă grijă din toate părțile datele necesare și cernându-le, Márki constată, în rezumat, că numele Clujului se găsește în 10 forme cu 51 variante grafice:

1. *Castrum Clus* (a. 1213—1291) într-o singură formă;
2. *Kluzsvár* (a. 1275—1468) în 11 variante;
3. *Kuluzsvár* (a. 1280—1364) în patru variante;
4. *Koluzsvár* (a. 1322—1490) în șapte variante;
5. *Klusenburg* (a. 1348—1438) în două variante;
6. *Kaluzsvár* (a. 1365—1400) în două variante;
7. *Kolozsvár* (a. 1366 până astăzi) în 13 variante;
8. *Klozsvár* (a. 1371—1377) în două variante;
9. *Klausenburg* (a. 1453—1898) în opt variante;
10. *Claudiopolis* (a. 1559—1902 în actele Universității din Cluj)

neschimbat.

Csánki, *MH*, 310—311, observând că, după datele găsite în arhiva capitlului din Alba-Iulia, forma cea mai veche a numelui orașului *Cluj* nu este «*Clwsuar*», cum afirmă Márki, ci «*Kuluswar* în comitatul *Culus*», completează atestările strânse de Márki în felul următor: *Kuluswar* (a. 1275, 1282, 1313), *Culuswar* (1280), *Clusewar* (1297), *Cluswar* (1297—1453), *Klusuar* (1299), *Clusuar* (1315—1414), *Koluswar* (1322), *Clusvara* (1337), *Colwsuar*, *Clwsuar* (1342), *Klusenburg*, *Clusenburg*, *Clussenberch* (1348), *Koloswar* (1350—1526), *Clusuar* (1350), *Kuluswar*, *Kwuluswar*, *Kulusuar* (1353), *Kluswar* (1361), *Kaluswar* (1365), *Clusuar*, *Cluswar* (1366), *Kalosuar* (1366—67), *Colosuar*, *Coloswar* (1366), *Klosuar* (1370), *Kolusuar*, *Closuar* (1371), *Closwar*, *Cluswar* (1377), *Cluswara* (1377), *Coluswar* (1377—1480), *Coloswar* (1391—1510), *Kolosuar* (1391), *Clwsuar* (1392—1480), *Kolozswar* (1395), *Klwsuar* (1397), *Caluswar* (1400), *Koloswar* (1404), *Clausenburk* (1405), *Clausenburg* (1408—1441), *Clwsuar* (1429), *Chlosenburg* (1438), *Closwar* (1441—1472), *Clausenburga* (1453—1500), *Koloswar* (1455—1525), *Coloswaar* (1458), *Colwsuar* (1461, 1473), *Coloswar*, *Koloswar* (1455—1525), *Colwsuar* (1461, 1473), *Coloswar*, *Koloswar* (1466), *Clawsenburg* (1473), *Clauszenburg* (1478, 1507), *Colluswar* (1486), *Koluschwar* (1490), *Coloschwar* (1492), *Klausenburg* (1492), *Kolloswar* (1507, 1510).

În forma adjectivală *Clusiensis* se găsește *Clus* și mai înainte, începând cu a. 1173 (Wenzel, *CDA*, VI, 69; cf. și a. 1199, id., ib., VI, 203), iar cu 10 ani mai târziu, în 1183, forma cu svarabhakti *Culusiensis* și în 1201 «*de Kulus*» (cf. Jakab, *Kolozsvár tört.*, I, 232—233).

Românește i s'a zis Clujului totdeauna *Cluj* < *Cluș* (cf. *Kluș* a. 1478 la I. Bogdan, *Doc. priv. la rel. Țării Rom. cu Brașovul și Țara Ungurească*, I, 141; *Clujvar*, la Miron Costin, *Let.* ¹, I, 226, este modificarea ungurescului oficial *Kolozsvár* după rom. *Cluj*).

Numele ungureasc *Kolos* se mai găsește în patru locuri: *Kolosvár*, germ. *Klossing* vel. *Glossing*, în com. Vas (Lipszky, *Rep.*, I, 330; *Glasar* a. 1427, Csánki, *MH*, II, 751); *Kolosvár* în com. Zala (Lipszky, *Rep.*, I, 330; *Kyskolusd*, *Kolus* a. 1260, *Kyskolus* a. 1349, 1360, 1363, *Kalos* a. 1513, azi *Kallos* sau *Kállós*, Csánki, *MH*, III, 66—67); *Kolos-Néma* în Komárom (Lipszky, *Rep.*, I, 330); *Kolos*, slovac. *Kľeš* sau *Kliš*, *Kliš*, *Kolos-Hradistye* și *Kolos-Ľeskofalu* în Nitra (Lipszky, *Rep.*, I, 330, și *A m. kor. országainak helységnévtára*, 1888, 441).

Un nume apropiat de cel românesc este slovac. *Kľušov*, ung. *Kľusó* sau *Klyussó* din com. Sáros (*Clusso* a. 1427, *Sewonwald* al. nom. *Kľuso* a. 1449, *Klyussow* a. 1454, Csánki, *MH*, I, 300; Lipszky, *Rep.*, I, 326; *A m. kor. országainak helységnévtára*, 1888, p. 439).

Din felul cum se prezintă aceste nume în deosebite limbi, s'ar părea că n'au același radical. Totuși lucrurile pot fi și altfel, cum se va vedea mai jos.

Despre *Kolos-Néma* din Komárom, care la început se numia numai *Néma*, se știe că și-a luat numele după un oarecare *Kolozs* din *Néma* cam la 1460 (Márki, *o. c.*, p. 2).

Numele de pers. ung. *Kolos* a fost identificat cu numele martirului african *Claudius*, trecut între sfinți, iar în acest caz poate fi identic cu it. *Cloggio* (mai târziu *Chioggio*), dar poate fi și ipocoristicul slav *Kloš* al lui *Mikloš* > ung. *Miklós* (cf. Melich, *Szláv jövevényyszavaink*, I, 2, p. 183).

Tot cu *Claudius* au identificat umaniștii și *Clujul*, când l-au tradus *Claudiopolis* (a. 1559—1902), dar ei se gândiau la împăratul *Claudius*, nu la martirul S. *Claudius*.

Cu *Claudius* îl identifică, dar în altă formă, și A. Bunea, *Incercare de istoria Românilor până la 1382*, p. 114. După el *Cluj* «nu este altceva decât forma slovenească a numelui de persoană *Claudius*»¹). «Românii au păstrat acest nume neschimbat după forma lui originală, pe când Ungurii l-au schimbat după firea limbii lor, care nu suferă grupa de consonante »cl«, și astfel au făcut *Culus*, și după ce s'a ridicat și cetatea Clujului, i-au zis *Culusvar*, de unde apoi au făcut *Kolozsvar*. Dacă Românii ar fi venit în părțile Clujului după Unguri, ei de sigur ar fi numit orașul *Colojoara* sau *Cojoara*, după analogia *Ujvár* = *Uioara* și *Kolozsakna* = *Cojocna*»²).

Dar forma cea mai veche a *Clujului*, care are -u-, nu -o-, se opune derivării din ung. *Kolozs*. Ș'apoi dacă ar fi vorba de un astfel de *Cluj*, Germanii cu siguranță nu l-ar fi tradus cu *Klusenburg*, *Klausenburg*

¹) Poate la aceeași explicare se gândește și Pauler, *A m. nemz. tört.*², I, p. 55, când ne trimite pentru *Cluj* la un nume de persoană.

²) *Cojocna* se numia la început *Clus*, *Kolos*: *Kolos* a. 1291 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 182; Fejér, *CD*, VI, 1, p. 105), *Clus* 1294 (Wenzel, *CDA*, V, 99), 1310 (Zimmerman—Werner, *Urk.*, I, 296), apoi *Kulusakna* a. 1326 (id., ib., 404), *Clus*, *Klusakna* a. 1332—37 (*Mon. Vat.*, I, 95, 103, 113, 122, 139; cf. și Csánki, *MH*, V, 305), etc.

(săş. *Klausēnbur(i)ch*, *Klousēnbrich*) în care ei simt pe *Kluse*, *Klause* « clusa », « clausura ».

După Márki, *o. c.*, pp. 4—5, şi acum, după mai bine de 200 de ani, este îndreptăţită părerea lui A. Huszti (*Ó- és Új-Dácia*, p. 31) că din lat. (după Huszti roman) *clusa* s'a desvoltat rom. *Cluj*, ung. *Kolozs*, săş. şi germ. *Klause*, iar acesta « per constructionem genitivi cum nomine » *Clausenburg*, ca şi din *Maria Marienburg*.

Într'adevăr însă, dintr'un vechiu latin *clusa* în româneşte n'am putea avea nici într'un caz *Cluj*, căci *cl-* ar fi dat *chi-* (cf. *închis*, -ă, part. lui *închid* < [i n] c l u d o, -u s i, -u s u m, -ě r e; it. *Chiusa*; *c l u s i a r e > log. *kujare*), iar -sa aton -să, plur. -se (cf. Thalmann, în Weigand, *IV. Jahresbericht*, 93).

Chiar şi dintr'un latin medieval am avea cel mult **Clusă*, plur. **Cluse* (*plasă plăşi* şi *casă căşi*, alături de *plase* şi *case*, sânt formaţiuni nouă).

În ungureşte am avea **Kuluzsa* > **Kolozsa* (cf. lat. *musa* > ung. *muzsa*, etc.).

În gms. însă se ştie că m.-lat. *clusa* a dat *klúse*, angl.-s. *clūs*, g. mod. *Klause*. Dar, şi altfel, între 1211—1252, lat. med. *clusa* şi *clausura* « Verhack », cum arată Márki, *o. c.*, p. 4, nu se întrebuintă în Ardeal, ci în locul lor documentele latineşti ardelene au pe *indagines* (ung. *gyepű*, rom. *prisacă*).

Pentru aceste motive unii învăţaţi au propus intermediarul german. Aşa face Tiktin, *DRG*, 378, şi G. Kisch în deosebitele sale lucrări, mai pe urmă în *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 69. De-asemena şi I. Borcea, în Weigand, *X. Jahresbericht*, 228, care însă adaogă că forma românească a fost împrumutată din limba maghiară (cf. şi I. Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, 305, 315).

Fireşte, în acest caz trebuie să pornim dela forma anglo-sax. *clūs* (cf. şi în Elveţia *Klus*, alături de *Kluse* în Prusia, *Klause* în Austria). Acest *clūs* ar fi dat româneşte **Clus* (cf. *Krissbach* > rom. *Krisbav*; *Rumes* > ung. *Romosz*, rom. *Romos*; *Feissen* doc. *Fajsz*, *Fajsza* > rom. *Feisa*; *Griess* > rom. *gris*, dar şi *griz*, *grij*), iar în ungureşte **Klusz* sau **Kluz* > **Kulusz* sau **Kuluz* > **Kolosz* sau **Koloz* (cf. gms. *tus* > ung. *tűz*, car. *frás* > *frász*, etc.).

Şi din germ. med. *clūs* deci este posibilă explicarea *Clujului* numai printr'un plural românesc **cluşi*, care ar fi fost considerat cu timpul ca singular (cf. *Porţi* > ung. *Porcz* în Sălagiu, etc.; iar pentru fonologie: slav. *brus* > rom. *brus*, plur. *bruşi*, prin reconstrucţie n. sg. *bruş* > *bruş*, etc.).

În acest caz forma ungurească ar trebui să fie luată din cea românească, iar germanul *Klausenburg* însuşi ar trebui interpretat nu ca genitiv singular, ci ca genitiv plural.

Totuşi, şi împotriva acestei explicări se pot ridica obiecţiuni, şi anume de natură istorică.

Mai întâiu Saşii, nici după istoricii Saşi, n'au fost chemaţi în Ardeal decât după 1150 (cf. Márki, *o. c.*, p. 5, care trimite la Teutsch, *Gesch.*

der siebenbürger Sachsen, I, ed. 3, pp. 7—16), iar numele *Clujului* este atestat încă la 1173.

Apoi din numele de cetățeni clujeni găsite între 1213 și 1235 în *Regestrum de Várad* nu se vede că ar fi fost și Germani în Cluj înainte de această dată. Ele sânt aproape exclusiv ungurești, iar câteva, cum sânt *Vid*, *Bansa* = « Vancea », *Alexi*, *Turdis* = « Turdiș », *Luxa* = « Lucșa », *Toma*, etc., pot fi slave ori românești. Abia între 1229 și 1235 se vorbește de o samă de « străini », dar și aceștia sânt numiți de obicei cu nume ungurești: *Farkas*, *Albert*, *Fila*, etc. Numele germane apar, atât în onomastica, cât și în toponimia Clujului, abia mai târziu, după 1270, când Sașii se așează în masă (cf. Márki, *o. c.*, p. 5—6). Însăși numirea germană *Klusenburg* apare abia la 1348, iar *Klausenburg* la 1453. În sfârșit această etimologie nu explică de-ajuns pe *Kolosvár* (*Klossing*, *Glossing*, *Glaser*) din Zala și Vas, pe *Kolos* din Komárom și Nitra, precum nici pe slov. *Klušov*, ung. *Klusó*, *Klyussó* din com. Sáros, unde forma germană lipsește. Toate aceste forme arată un *š* original, iar din acesta s'a desvoltat în germană *s* și *ś*: *Kloš* > *Klossing*, *Glossing*; *Klošovár* > *Glašar*. Pentru acest motiv nici explicarea lui E. Moór, *Ungarische Jahrbücher*, IX, 50 (« von einer romanisch-slavisches Bezeichnung der Sperre [= lat. « indago », ung. gypű », slav. « přesečka »]: *kluza* bzw. *kluž*-«) nu poate fi admisă, mai ales că un slav. *kluza*, *kluž*- nu este atestat (cf. *Klisura*).

Mai rămâne o explicare, care se pare că îndeplinește toate pretențiile: să considerăm pe *Cluj* < *Cluș* de ipocoristicul slav al lui *Nicolaus*, pentru care, afară de formele obișnuite *Nikola*, *Nikolaj*, *Nikolaje*, *Mikola*, *Mikula* și de ipocoristicele *Nika*, *Niko*, *Ničo*, *Nišo*, *Mika*, *Miko*, *Kola*, *Kula*, etc., mai găsim și formele s.-cr. *Mikloš*, *Miklouš*, *Mikluš* (de-aici *Mikluševci*, *Mikluševaca*, sat în Slavonia, și n. pers. *Miklušević*), *Mikleuš* și *Mikleš*, cu ipocoristicul *Mikle* (cf. *Rječnik*, VI, 662), slov. *Miklauš*, *Miklavš*, *Miklauš*, *Miklouš* (de-aici și din srb. *Miklouš*, *Mikloš* este ung. *Miklós*), *Niklauž*, cu ipocoristicul *Klouš* (Melich, *Szláv jövevénysszavaink*, I, 2, pp. 197—198), sorb. *Miklauš*, ceho-slov. *Mikulaš* și *Mikeš*, care presupune și forma *Mikleš*, etc. (cf. Melich, *ibid.*)¹⁾.

Și în limba germană se găsește un ipocoristic *Klaus* al lui *Nikolaus* < *Nikolaus* cu care au fost numite numeroase nume de localități (cf. Márki, *o. c.*, p. 4). În săsește acest *Klaus* are forma *Klo(o)s* > *Kluis* > *Klis*, *Klus*²⁾. El se găsește în *Klosdorf*, săs. *Kluisdörf*, *Klisdörf*, *Kliusdörf*, rom. *Cloaștărf*, ung. *Miklöstelke* din Târnava-mare (villa *Nicholai* a.

¹⁾ Un « Paulus dictus *Clusch* » se găsește în a. 1415 în Botfalu (Zimmermann—Werner, *Urk.* III, 664 și 667), iar un Sas Mehel *Cloš* în a. 1480—82 în Brașov (I. Bogdan, *Doc. priv. la relațiile T. Rom. cu Brașovul și cu T.-Ung.*, I, 173. În cazul că cel dintâiu n'ar fi nume de familie desvoltat din n. de pers., ci din nume de localitate, ar putea fi cea mai veche atestare a formei românești a *Clujului*).

²⁾ Cf. un « *Clos* Mergeman villicus de villa Epponis » a. 1380 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, II, 530) și un Stufen sau Stufon *Clos* din Botfalu a. 1415 (*id.*, *ib.*, III, 664 și 667).

1322, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 358; [ecclesia] sancti Nycolai in villa Nycolai a. 1353, id., ib., II, 100 ș. u.; *Zenthmiclosteleke* a. 1356, id., ib., II, 121; *Kolosdorff* a. 1492, *Quellen z. Gesch. Siebenb. aus sächs. Archiven*, I, 132; *Clossdorff* a. 1504, ib., I, 395; *Clasdorff* a. 1509, ib., I, 535; *klosdorff* a. 1532, *Quellen z. Gesch. d. Stadt Kronstadt*, II, 283); *Klosdorf*, săs. *Kluisdorf*, rom. *Sân-Miclăuș* < ung. [Bethlen-] *Szent-Miklós* (Târnava-mică); *Klôsdual* (în Târpuiu, jud. Năsăud), *Klôsrâich*, -gruam (ibid.)¹⁾.

Am văzut că în slovenă este atestat ipocoristicul *Klouš*.

Din acesta se explică ușor *Kolosvár*, germ. *Klossing* sau *Glossing*, *Glaser* din com. Vas, *Kolosvár* din com. Zala, și chiar și *Kolos-Néma* din com. Komárom.

Unui *Klouš* sau *Kloš* îi poate corespunde și ung. *Kolos* din com. Nitra, în vreme ce slovac. *Klješ* > *Kliš* > *Kliš* a fost apropiat de *Mikleš* și *Mikeš*. Ung. *Klusó* sau *Klyussó*, slovac. *Klušov* din com. Sáros presupune forma *Kluš*, ca ipocoristic al lui *Mikluš* (cf. srb. *Mikluš* și derivatele sale), care poate fi și slovac, polon ori rutean, dar poate fi și adus de vreunul din numeroșii Români care se găseau în Sáros²⁾.

Aceeași formă ipocoristică, poate de origine sud-slavă, este, după toată probabilitatea și radicalul din care trebuie să explicăm *Clujul* nostru. În forma *Kloš* noi îl mai avem în n. top. *Cloșani*, com. rur., plaiu, trecătoare, deal, pisc din *Mehedinț*-ul atât de supus influenței sârbești în privința toponomastică.

Ungurii necunoscând în limba lor decât forma cu -ó- a lui *Miklós*, n'au recunoscut pe *Kluš* ca ipocoristic al acestuia și prin urmare nu l-au tradus cu *Miklôsvára*, nici nu l-au redat în forma *Klôs* > *Klôzs* > *Kolôzs*. Tot așa nici Germanii nu l-au tradus cu *Klosburg* (săs. *Kluis-*, *Klis-*, *Klusbur(i)ch*), cum ne-am așteptă, ci s'au mărginit să-l treacă într'un genitiv cu -en de felul lui *Blasendorf* (< *Blasius* > ung. *Baldzs* > rom. *Blaj*) și să-l apropie apoi prin etimologia populară de *Kluse*, *Klause*, cum arată formele *Klusenburg*, *Klausenburg* (săs. *Klausenbur(i)ch*, *Klousenbrich*).

Ori care dintre aceste două explicări am admite-o (și cea din urmă, din n. pers. slav *Mikluš* > *Kluš* > *Cluj*, este mult mai probabilă³⁾), este sigur că numele românesc păstrează forma cea mai veche, în vreme ce Ungurii și Sașii au modificat-o după firea limbii lor.

¹⁾ Cf. G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 323, și W. Scheiner, *Balkan-Archiv*, II, 78.

²⁾ Lumtzer—Melich, *Deutsche Ortsnamen und Lehnwörter des ungarischen Sprachschatzes*, 25—26, l-a pus în legătură (greșit, cum arată înfățișarea fonologică) cu germ. *Clus*, *Glos*, *Claus*, ipocoristicul lui Nikolaus, care se găsește în Zips ca nume de familie în forma *Clos*, *Glos*. Pentru rom. *Miclăș* cf. M. Costăchescu, *Doc. mold.*, I, Iași, 1931, 142, 145, a. 1421.

³⁾ Împotriva acesteia nu se poate ridica nici o obiecțiune de natură fonologică, *cl-* slav păstrându-se în limba română (cf. *clae*, ban. *clane* < slav. *kladnia*; *clăt* < slav *klătiti*; *cleiu* < slav *klej*, etc.), ba chiar și *cl'-* dând *cl-* sub influența formei scrise (cf. *ključari* > *clucer*, la Pușcariu, *Dacoromania*, V, 755).

177. De altfel istoria și evoluția fonologică a *Cluj*-ului pare a fi la fel cu cea a *Dejului* apropiat (cf. *Deeswar*, *Deeswaar* a. 1236, 1279, 1283, 1284, 1290, 1291, etc. la Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 65, 140, 146, 147, 166, 181, etc., și *Deesakana*, *Deesakna* a. 1236, 1248, 1261, 1291, etc., id., ib., I, 66, 76, 85, 169, 170, 182, etc.), care (ca și *Dejul*, păraiaș în jud. Vrancea; *Dejoiul*, deal și pădure în jud. Vâlcea; *Dejești*, com. rur., sat și deal în jud. Olt, cf. *Marele Dicț. geogr. al Rom.*, III, 95; *Deaș*, ung. *Désháza*, jud. Sălăgiu; *Dejani*, ung. *Dezsán*, jud. Făgăraș; *Dejani*, ung. *Dezsánfalva*, jud. Timiș, cf. S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.*, p. 64; *Dés(zs)* în com. Bács-Bodrog, Sopron, Veszprém, *Déshyda* în com. Somogy, cf. Csánki, *MH*, II, 199, III, 227, 269, 605, Gombocz—Melich, *MEtSz*, 1342—43) derivă din n. pers. *Deš* (și *Dešo*, *Deša*, *Desjo*, *Desja*, *Desoje*, etc.), ipocoristicul lui *Desimír*, *Desislav*, *Desirad*, *Desivoj* < rad. *desiti* « antreffen, finden », deci propriu « Friedensfinder », « Rhumesfinder », « Freudenfinder », etc.¹⁾ Un *Dees*, tată al comitelui Nicolae, este pomenit în a. 1301 și 1315 (cf. Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 219, 220 și 313. După acesta a fost numit satul *Deesfalva* a. 1301 (id., I, 220).

Tocmai pe linia dintre Cluj și Dej se găsește și forma completă a acestui din urmă alintător *Desmir* sau *Dezmír*, ung. *Dezmér* (*Desmer* a. 1315, *Dezmer*, *Dozmer*, *de Ezmer* a. 1332—37, *Dezmer* a. 1366, 1378—86, 1392, 1414, *Dezmyr* 1424, pos. *Vladésmir* a. 1446, pos. *Dezmír*, *Volah Desmír* a. 1450, pos. *Magyardezmer*, *Wolahdezmer* a. 1450, etc., Csánki, *MH*, V, 345)²⁾. Și *Clujul*, ca și *Dejul* și *Desmirul*, deci trebuie să fie, după toată probabilitatea, de origine slavă, în rândul întâiu slavă sudică. Pentru o astfel de proveniență vorbește și Cicea = actualul *Ciucea*, ung. *Csúcsa*, modificat sub influența ungurescului *csúcs* « vârf » (*Mete nobilium de Chiche* a. 1451, pos. *Chyche* a. 1460, 1496, 1519), care, cum am arătat în alt loc, trebuie derivat din srb. *čić*, *čiča* « unchiu »; cf. și *Csicsi-ere*, *Chychy-ere* a. 1408, *Csicsera* a. 1439 în hotarul com. *Mărgău*, ung. *Meregjó* (Csánki, *MH*, V, 383).

178. În ținutul Clujului mai avem și alte nume topice vechi, care-și au originea în nume de persoană slave, întrebuițate și la Români.

¹⁾ *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, vol. II, Zagreb, 1884, pp. 345, 359, 360, 367; Герон, *Речникъ на блъгарскыя языкъ*, vol. I, p. 286; G. Weigand, *XXVI. — XXIX. Jahresbericht*, Leipzig, 1921, p. 133.

²⁾ Părerea lui Melich (*Magyar Nyelv*, II—1919, pp. 125—127 și *MEtSz*, 1342—43) pe care el însuși o credeă la început ridicolă (*Magyar Nyelv*, II—1906, p. 98) și după care *Dej* derivă din ung. *Dés* < *Deus* (< lat. *deus*), întrebuițat ca nume de persoană (cf. *Deusteluke*, *Deushida*, etc.), ca și ung. *Isten*, după ce cunoaștem exemplele citate mai sus, care nu se restrâng la Ungaria, nu mai poate fi susținută. Altfel G. Kisch, *Vergl. Wb.*, 54, unde se compară cu n. top. de pe Rin *Dees-en*, arătându-se că în forma ungurească cea mai veche *Désvar* (a. 1291) poate fi vorba de o cetate (cf. și sâs. *Burgloz* a. 1534) numită după o persoană, și Br. Gustav Bedeus, *Ortsnamenbedeutung*, 1906, p. 28 (ap. Kisch, *Nordsieb. Namenbuch*, p. 28): « *Deés* ist wohl *dies* = *davit* (zu dak. *dava* « Burg ») ».

Aşa sânt: *Buda*, *Budatelece*, ung. *Budatelke* (*Budatelke* a. 1283—1414, *Buda* a. 1315, *Budateleke* a. 1329, etc., Csánki, *MH*, V, 338—342) < slav. *Buda*; *Csinkó* (t. *Cynko* a. 1276, pos. *Chynko* a. 1471, 1493; cf. « pratum *Chinkarethe*, *Chynkorethe*, *Chongopathak*, *Chongopathaka* » a. 1455 în hotarul Crişului, azi dispărut, Csánki, *MH*, V, 343), ca şi n. pers. Cincu, dintr'un ipocoristic născut din partea finală a unui n. pers. de felul sârbeştilor *Bogčîn*, *Borčîn*, *Dojčîn*, *Gojčîn*, *Dobričîn*, *Krajčîn*, *Vujčîn*, etc., + suf. -ko¹⁾; *Mikó*- sau *Mika-tel(e)ke* (pos. *Mykateluke* a. 1296, *Mykoteleke* a. 1312, *Mikateluke* a. 1344, *Mykotelke* a. 1348, terra litigiosa *Mykoteluky* alio nomine *Markhazaeleufelde* a. 1352, azi dispărut, Csánki, *MH*, V, 383) < slav. *Miko*, *Mika* = « Mihail »; *Stana*, ung. *Sztána* (t. *Zthana* a. 1288, pos. *Estana* a. 1391, pos. *Exthana* a. 1441, *Stana* a. 1444, pos. *Exthana* a. 1469, etc., *Zthana* a. 1473, etc., Csánki, *MH*, V, 348) < n. pers. *Stana*, fem. lui *Stan*, chiar < *Stan* + suf. top. -a, ori *stană* < v.-bg. *stanъ*; etc.

Ceva mai nouă sânt: *Ĵákotel(e)ke*, rom. *Horlacea* din numele mai nou *Horthlaka* (pos. regalis *Ĵákoteleke* al. nom. *Horthlaka* a. 1393, *Ĵakotheleke* a. 1405, *Ĵakotelke* a. 1408, etc., Csánki, *MH*, V, 362) < slav. *Ĵakov* > rom. *Iacov*, *Iacob* (cf. ung. *Ĵakab*); *Kozmatel(e)ke* (villa *Kozmateluke* a. 1315, pos. *Kozmateleke* a. 1322, *Cozmatelke* a. 1322, *Kozmatelke* a. 1370, *Cozmatelky* a. 1396, etc., Csánki, *MH*, V, 370) din slav. *Kozma* > rom. *Cozma*, ung. *Kozma*; *Tonciu*, ung. *Tancs* (*Tanch* a. 1446, 1454, etc., Csánki, *MH*, V, 417) din *Ton* (= « Anton ») + suf. slav. -č; *Topa* (*Tupa* a. 1341, *Thopa* a. 1408, 1429, etc., Csánki, *MH*, V, 419) din n. pers. *Topa*, un ipocoristic cu radicalul neclar; *Vişa*, ung. *Visa* (Silva *Visaerdei* a. 1326, *Vizateluke* a. 1332, *Wyssa* a. 1368, *Wysa* a. 1450, *Wyssa* a. 1468, etc. Csánki, *MH*, V, 425) din slav. *Viša*; etc.

179. Afară de Cluj, nici unul dintre numele slave din jud. Clujului nu este mai vechiu decât alte câteva care sânt de origine sigur românească.

Aşa este Baciú, ung. *Bács* din jud. Cluj (pos. *Baach* a. 1263, 1296 Csánki, *MH*, V, 330; *Bach* a. 1297, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 208; *Bochteluke*, *Bochteleky* a. 1326, id., ib., I, 407; *Baach*, *Bach*, *Baacz* a. 1336, 1343, 1369, 1430, 1433, 1433—1449, 1439, 1445, etc., Csánki, *MH*, V, 330). a cărei origine românească am arătat-o la începutul acestui studiu.

¹⁾ Aşa trebuie explicat şi *Cincul-mare*, ung. *Nagy-Sink*, germ. *Groszshenk*, säs. (gyri)šijŋk şi *Cincşor*, ung. *Kissink*, germ. *Kleinschenk*, säs. *Kl'šink* (*Chenk* a. 1329, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 427; *Schenk* a. 1329, ib., I, 431, *Senk* a. 1336, ib., I, 484, etc.) nu dintr'un nume comun dalmat (vegliot) *Cinco* < *cimex* « ploşniţă » (Philippide, *Originea Românilor*, II, 797—798), nici din säs. *šijŋk* « *Schenke* » (W. Scheiner, *Balkan-Archiv*, III, 132—133) de care numai a fost apropiat prin etimologia populară săsească, pe urma faptului că Saşii rostesc pe *č* românesc *š* (cf. *kisch* < *găci*, *schudda* < *ciuddă* şi alte exemple pe care le-am strâns în *Dacoromania*, IV, 133). Numele unguresc este din săseşte. Din säs. *šijŋk* « *Schenke* » este numai *Şinca-veche*, ung. *Ó-Sinka* şi *Şinca-noud*, ung. *Új-Sinka*, säs. *Schenk*.

În schimb Bociu, ung. *Bócs* < rom. *bociu* 1. «interjecție cu care se strigă vitelul», 2. «vițel», ori din n. pers. *Bociu Bocius, Botius*, it. *Bocio, Boce*, etc., este atestat mai întâiu numai la 1408 (Csánki, *MH*, V, 335).

180. Nume românesc poate să fie și *Bócz*, dacă derivă din rom. *boț* «bulgăre, cocoloș, bulz, etc.», iar acesta dintr'un tip lat. vulg. **bottium* (*bottia*), răspândit în toate limbile romanice (cf. Meyer-Lübke, *REW*¹, 89, nr 1240, care însă în ed. II, p. 110, l-a omis; Schuchardt, *ZRPh*, IV, 104; *Dicț. Acad.*, I, 627): pos. seu villa *Buch* a. 1341, pos. *Boch* a. 1343, 1433; nobiles de *Buch* a. 1348, pos. *Buch* a. 1348, 1368, 1370, *Boch* a. 1366, terra *Boch*, pos. *Boch* c. 1420, terra *Booch*, *Boch* a. 1447, *Bocz* a. 1449, *Boz* a. 1450, pos. *Bocz* 1453, 1467, 1468, 1469, 1472, 1492, etc., pos. *Boocz* 1494, etc., care se găsiă spre Nord-Vest dela Cluj (Csánki, *MH*, V, 335—336).

Ceva și mai curând este atestat *Bóczteleke*: terra *Bochteleuke*, *Bochteleky* a. 1326, magnum fossatum *Bochteleke* pataka vocatum a. 1377, care se găsiă în apropierea Clujului, spre satul Someșeni (Csánki, *MH*, I, 336) și are aceeași origine cu cel precedent.

181. Pos. *Ontelke* a. 1263, 1296, 1437, pos. *Hontelke* a. 1397, pred. *Ontelke* la mijlocul sec. XV, în posesiunea abației din Cluj-Mănăstur, așezată între Aghireș și Bogara (Csánki, *MH*, V, 389) este, evident, satul lui *On(u)* = «Ion», deci sat românesc, ca și *Óntelek* din Szabolcs (*Hungthelek* a. 1446, *Onthelek* a. 1495, Csánki, *MH*, I, 522; *Ontelek*, Lipszky, *Rep.* I, 478)¹.

182. Vechiu este și *Rosk*: pos. *Roosk* a. 1319, pos. *Roskh* a. 1509, 1519, când se ținea de Turda. Se găsiă cam unde se întâlnesc județele Năsăud, Turda și Cluj, pe unde sânt satele Monor și Gledin (Csánki, *MH*, V, 396). Cum am mai spus, derivă din rom. *roșc(ă)*, *roșcat* «rötlich» < *roș* «rot» < *ro se u s*, -a, -u m (> ung. *rós* «rot», *róska* «rötlich»; rut. *roša* «rotbraune Ziege»).

183. Pentru originea lui pastorală, deci poate românească, cum am arătat în alt loc, amintesc aici și pe *Szamártelek* (*Za . . . teluke* a. 1288; *Zamartelek* a. 1357, *Zamarthelek* a. 1441 (Csánki, *MH*, V, 403), odinioară spre Sud-Est dela Huedin, azi dispărut), care, ca și celelalte numiri de acest fel, poate să fi fost numit nu numai după animal, ci și după o persoană; cf. și «terra seu poss. *Zamarkuth*» a. 1332 în Turda (Csánki, *MH*, V, 744).

¹) Explicarea lui Gombocz, *Magyar Nyelv*, XI—1915, p. 252, care-l pune în legătură cu *Onđ* (< *On* + suf. dim. -*đ*) și-l derivă dintr'un turc. **On* «zece», o cred greșită. Pe cea a lui Bátky Zs. din *Föld és ember*, Szeged, 1929, nr. 3 și 4, n'o cunosc.

184. Dintre numele topice românești din *Solnocul-interior*¹⁾, în care intrau părți din Sălagiu, Crasna, Someș și Sătmar, trebuie să relevăm câteva pentru vechimea lor, ori pentru că forma lor cea mai veche a fost românească, iar mai târziu a fost maghiarizată.

Cea mai veche atestare o avem pentru Boiu-mare, ung. *Nagybuny*. Dar originea acestui nume nu este clară. El poate fi identic atât cu rom. *bun* «bunic» < b ō n u s, -a, -u m, presupunând că pe la 1200, când îl întâlnim mai întâiu, încă nu eră rotacism în regiunea Solnocului-interior²⁾, cât și cu slav. *buń, bun'* (cf. srb. *Bun*, ceh. *Buń, Bun*, bg. *Buně*, srb. *Bunilo, Bunko, Bunkov*, la Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, 38 [252], nr. 24) < rad. slav. *bun-* (< *buniti*) «a atâța», propriu «a face zgomot»³⁾.

¹⁾ Comitatul *Solnoc* s'a ivit prin secolul XII. În *Reg. de Várad* este pomenit între 1213—1220, «comitatus» și «comes de Zounuk, Zounuch, Zounuk» de 22 de ori, «biloto regis de Zounouc» odată, «comite de Zolnuk» odată (art. 6, p. 641, ed. Endlicher); între 1206 și 1340 «comitatus» și «comes de Zounuk» de patru ori, «comes și «comitatus de Zonuk, Zonuch» de 16 ori, «de Zolnuk» odată (a. 1325) (cf. Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 614, indice).

Numele lui îl avem din ung. *Szolnok*, iar acesta este, cum a arătat încă Șafařík în lucrarea sa *Slovanske starožitnosti*, apărută în 1837, p. 607, apoi Hunfalvy, *Magyarország ethnographiája*, 444, și *Magyar folyó- és helynevek*, în *Egyet. Phil. Közöny*, IV—1880, 595—596, C. Tagányi, în *Magyar Nyelv*, XX—1924, 138 (cf. și Kádár, *Szolnok-Doboka vm. monographiája*, I, 231—232) din slav. *solnik*, după unii «der mit Salz zu tun hat», după alții «magazie de sare» (cf. pol. *solnik* «der mit Salz zu tun hat; der Salzverkäufer; der Salzinspektor, der Salzsreiber», bg. *solnik* «Salzgefäß», slov. *solník* «Salzbehälter in der Küche, Salzfaß»; srb. *slanik* «Salzfaß», *slanak* «izvor sărat» «Sauerbrunnen»; rus. *sol'nik* «Salzkraut», «Gänsefuß», «Anthyllium» și «Glaskraut», «Solicornia herbacea»; pol. *solnik* «Salzkraut», «Gänsefuß», «Anthyllis»), deci un derivat al lui *sol* «Salz», *sol-nū, sla-nū* «salzig».

Încercarea lui Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 232—241, de a-l deriva dintr'un nume de pers. ung. vechiu *Szaunik* > *Szounok, Szounuk*, pe motivul că «*Solnic* nu se găsește nicăiri unde au locuit Slavi» (pp. 235—236) este lipsită de temei, cum arată numeroasele *Slānic*-uri românești, din Bacău, Buzău, Prahova, Muscel (cf. *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, V, 424—434; D. Frunzescu, *Dicț. top. ș. stat. al Rom.*, 442—446), *Soloneț* din Botoșani și Iași, *Solont* din Bacău și Putna, etc. (D. Frunzescu, *o. c.*, p. 451; cf. și Margareta Ștefănescu, *Arhiva*, XXVIII—1921: 222—224, și N. Drăganu, *Dacoromania*, VI, 246—247), chiar și dacă *Szlānyik, Slanik* din Zemplin (cf. Lipszky, *Rep.*, I, și Petrov, *Sbornik Fr. Pestyho*, 155; oficial *Sol'nik*) n'ar fi sigur. Însuși n. de pers. *Szounok, Szounuk* poate fi evaluat normal (cu *l > ȝ*) din slav. *solnik* cu unul din sensurile pe care le are acesta în deosebitele limbi slave, de ex. «der mit Salz zu tun hat».

²⁾ Pe dalm. *Bona*, dial. *Buna, Bunna; Boni*, în Ragusa *Bune*, dim. *Bonița, Bunițe, Bonussa; Bonus, Bona*, dim. *Bunze, Bunenze*, slav. *Bunič*, le consideră de origine romanică Jireček, *Die Romanen*, II, 27—28, și III, 9; rom. *bun* îl crede P. Skok, *ZRPh*, XXXVIII—1914/15, 551, și *Glasnik*, 307 și 311, la baza numelor de loc și pers. vlahe și sârbești *Bunej, Bunišići, Bunilo, Bunilović, Buniša, Bunovi, Bunović, Bunovci, Bunojević, Bunoševac, Bunislav*, etc., cf. și cătunul *Bunari*, la Dragomir, *o. c.*, 99.

³⁾ Cf. Weigand, *XXVI.—XXIX. Jahresbericht*, p. 165, și Pușcariu, *Studii istororomâne*, II, 281, § 271, care adaugă că din acesta avem și compusul *Bunislav*, bg. *Bunjo*, probabil dacorom. *Bunea* și i.-rom. *Buniću*, și că «și numele de plantă serbocr. *bun, bunika, bunjika* «hyoscyamus», pe care Th. Capidan, *Dacoromania*, III, 219, și Pascu, *Rum. Elem.*, p. 30, le cred de origine românească, sunt curat sârbești, căci, după Rječnik, al lor *u* se reduce la *li* ».

Boiu-mare, ung. *Nagybuny*, îl întâlnim mai întâiu în *Reg. de Várad* (a. 1226), la Endlicher, *Mon. Arpad*, I, 646, art. 26), în forma *Pun*, deci *Bun*. Are apoi formele *Boon* a. 1405, *Bon* a. 1475, *Nagy Bon* a. 1549, *Nagy Bony* a. 1669, etc. (cf. Csánki, *MH*, I, 553, și Kádár József, *Szolnok-Doboka vm. monográfiája*, Deés, 1900, II, 292).

Evoluția fonologică este tocmai cea din *Boiul-mare*, ung. *Bún* din Târnava-mică, care are formele: *Bun* a. 1300, de mai multe ori (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 219—220); *Bun* a. 1315, iarăși de mai multe ori (id., ib., I, 313—314); cu diftongarea cu *-i-* proprie Sașilor: *Buyn* a. 1341 (id., ib., I, 519); *Buun* a. 1343 (id., ib., II, 6); *Bwn* a. 1451, 1453, 1467, 1468, 1477; *Bwy* a. 1468; *Bon* a. 1487; *Bonn* a. 1490, *Bown* a. 1493; *Bwn*, *Bwnd* a. 1482—96, Csánki, *MH*, V, 871).

Bun a dat în ungurește deci în mod normal *Bun*, *Buny* și *Bon*, *Bony*, iar din reprimirea formei din urmă s'a născut românescul *Boiu*.

185. Tot așa de vechiu este și *Cățălul-român*, pe care-l întâlnim alături de *Cățălul-unguresc* din Sălăgiul actual, despre care a fost vorba mai sus (*Cocul* a. 1217, în *Reg. de Várad*, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, 648, art. 30; *Felkechel* a. 1359, 1368; *Keczel*, *Magyarkeczel*, *Oláhkeczel* a. 1471, etc., în com. Crasna, *MH*, I, 583).

186. Relev apoi pe: *Bucsonfalva*, rom. *Buteasa* (*Buchonfalva* a. 1424 Csánki, *MH*, I, 553), în partea întâia a căruia putem vedea rom. *bucin*, *buciun* (*Buteasa* este nevasta lui *Bute*); *Cărpiniș*, ung. *Gyertyános* (*Karpenys* a. 1405; *Kerpenes* al. nom. *Gerthyanos* a. 1424; *Karpenyes* a. 1470; *Gerthianus* a. 1475, etc., Csánki, *MH*, I, 556; Kádár, *o. c.* III, 570—571); *Fănațe*, ung. *Fonác* sau *Fonátz* (a. 1583, 1613, 1630, 1650, etc., Kádár, *o. c.*, III, 461); *Gaura*, ung. *Kővargara*, mai nainte *Gaura* (*Gaura* a. 1405; *Gawora* a. 1470, 1475, etc., Csánki, *MH*, I, 555); *Giula*, ung. *Gyula*, a cărei formă mai veche, cum ne arată documentele, a trebuit să fie *Ciula* sau *Ciulea* (*Chywlya* a. 1566, *Chyula* a. 1567, *Csulya* a. 1603; *Csula* a. 1666; *Cziula* a. 1641; *Csula* a. 1650; *Gyulaszeg* a. 1890, Kádár, *o. c.*, III, 575; cf. și *Gyulakuta* a. 1470, Csánki, *MH*, I, 556, în care avem n. pers. *Gyula*); *Groapa*, ung. *Groppa*, germ. *Groppendorf* (*Groppa* a. 1630; *Gropa* a. 1650, etc. Kádár, *o. c.*, III, 553); *Oaia*, ung. *Vaja*, cătunul comunei *Țigani*, ung. *Czigányi* (*Baja* a. 1402, *Walya*, *Czygamwaya* a. 1410, 1465; *Walya* a. 1442, Csánki, *MH*, I, 566); poate *Iadăra*, ung. *Ieder* (*Nagheder*, *Kysheder* a. 1405, *Nagyeder*, *Kyseder* a. 1424, *Nagyedir*, *Kysyeder* a. 1475, Csánki, *MH*, I, 557), pentru care cf. rom. *iederă* «Epheu» < h e d e r a, -a m.

187. În legătură cu *Káld* din com. Vas și Fejér, am relevat pe *Káld* < rom. *cald* de lângă Dej, jud. Someș: «protenditur in fagum Káld usque ad Fluvium Gekenus» a. 1261 (Zimmermann Werner, *Urk.*, I, 85, unde se citește greșit «pagum»), azi *Kádbükk* (cu

dispariția lui *l > y*)¹⁾, precum și vechimea de 1000 de ani care se menționează pentru «mons *kaldu*» în două documente de hotărnicie, dela 1366 și 1557 (cf. Fejér, *CD*, IX, 7, 252; Hurmuzaki, *Doc.*, I², 112; Jos. Lad. Plč, *Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage*, Leipzig, 1886, p. 23, n. 6; A. Philippide, *Originea Românilor*, I, p. 426).

188. V. Motogna, *o. c.*, pp. 33—34, a relevat din același document dela 1261 și numele Bolta («et ibi ascendendo per dictum Zomus transit ad *Bolta* et abhinc in Balvanku et ab eodem ascendit in montem Bela», Zimmermann Werner, *Urk.*, I, 85) ca fiind românesc, într-o cât până astăzi i se zice locului respectiv «*La baltă*» sau «*Balta Căse-iului*», iar într'unele documente latino-ungurești cuvântul *balta* este socotit românesc (cf. «Peruenit ad quendam paludem fertes vocatum in *volacho Baltha* dictum» a. 1418—1433, la Szamota Zolnai, *MOkISz*, 45 și 243)²⁾.

189. Pesty, *Magyarorsz. helyn.*, I, 97, amintește, ca fiind vechiu, dealul Flamund = «Flămând», tot în Solnocul-interior, între satele Oszvaly și Hosszúmező (cf. și Lenk, *Lex.*, I, 370). Ca și *Flămânda* din Argeș, Muscel, Teleorman și Vlașca, *Flămânzi* din Botoșani, etc., este identic cu *flămând* < **fla m m a b u n d u s*, -a, -u m < *fla m m a* (Candrea-Densusianu, *DE*, I, 98, nr. 603), care în megl. are forma intermediară *flămund* și *flămunt*, iar în i.-rom. *flămând*, *flamund*, *hlamund*.

190. Tot veche este după afirmația lui Pesty, *Magyarorsz. helyn.*, I, 411—412) și Válye-Vánó (<*Oană?*), «ein Bach, welcher in der Dobokaer Gespanschaft aus den Bergen Szüle und Harsa entspringt, die drey aus Mikola, Bontz-Nyires und Székuláj kommenden Bäche in sein rechtes, den Bach Válye — Szeráte in sein linkes Ufer aufnimmt, nach einem Laufe von 3 1/4 St. in den Bach Válye-Szikuluj, 1 St. unter Ördöngös-Füzes, linksuferig einfällt» (Lenk, *Lex.*, IV, 383).

¹⁾ Cf. V. Motogna, *Articole și documente*, Cluj, 1923, pp. 32—33.

²⁾ Forma *balata* (A quodam fluuiio *Balata* uocato » a. 1271 și «Iuxta quendam paludem wlg o *Balatha* vocatum » a. 1338—1395, Szamota—Zolnai, *MOkISz*, 45) are svarabhakti caracteristic limbii ungurești și în regiunile cu populație slavă poate fi din slav. *blato* «See», «Teich». Pentru raportul dintre rom. *baltă*, alb. *balte*, slav. *blato*, n.-gr. *βάλτη*, *βάλτος*, ung. *balata*, lombard. *palta*, piem. *pauta*, prov. *pauta*, dalm. *balta*, cf. Miklosich, *Die slav. Elem. im Rum.*, p. 15; G. Meyer, *AEW*, 25; Berneker, *SEW*, I, 70; Meyer-Lübke, *REW*¹, p. 456, nr. 6177; *Dict. Acad.*, I, 468, și II, III, 227; Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 252, și *Magyar Nyelv*, VIII, 247; M. Wertner, *Magyar Nyelvőr*, XLIV—1915, pp. 245—246; P. Cancel, *Despre «Rumân»* etc., pp. 54—56; Th. Capidan, în *Dacoromania*, II, 461, și V, 630—631; Gr. Nandriș, *Les diphtongues à liquides dans les éléments slaves du roumain*, extras din *Mélanges de l'École Roumaine en France*, II, pp. 5—13, și *Despre metateza lichidelor în elementele slave din limba română*, în *Dacoromania*, VI, 350—357; S. Pușcariu, *Studii istro-române*, II, pp. 278—279; Philippide, *Originea Românilor*, II, 698.

191. Numai cu doi ani după *Rodna* < ung. *Radna* < slav. *rudna* (< *rud-nŕa* «metallicus» < *ruda* «Metall»), care este cel dintău sat pomenit pe Valea Someşului de sus (mai întâu în forma *Rudana*, a. 1241: «pervenit ad diuitem *Rudanam*, inter magnos montes positam Theutonicorum uillam, regis argenti fodinam, in qua morabatur innumera multitudo», în *M. Rogerii Carmen Miserabile*, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, I, 267, art. 20; cf. şi M. Florianus, *Hist. Hung. Fontes dom.*, v. IV, p. 59), este pomenit în documente cătunul *Fata*. El se întâlneşte atât singur, cât şi împreună cu ale altor două sau trei «moşii» (*praedium*), şi ele dispărute acum, astfel: «quasdam terras castrī nostri de Doboka, *Fatateleke* videlicet *Bachunateleke* et *Chegeteleke*» a. 1243¹⁾; «*Bachanateleke*, *Fathateleke* et *Chegeteleke*» a. 1366²⁾; *Fata*, *Fatayhigh* (*igy* = «fântână», «Brunnen»), *Tukas* a. 1366³⁾; possessio, villa *Ffata* a. 1380⁴⁾; *Fatha*, *Bachana*, *Chege* a. 1412⁵⁾; *Faata*, *Bachna*, *Chege* a. 1414⁶⁾; *Fata*, *Bachna*, *Czege*⁷⁾; *Fata*, *Bachna*, *Chege* a. 1418⁸⁾; *Fata*, *Kyszegew*, *Czygendorff*, *Pechefakwa* a. 1429⁹⁾; *Chegev*, *Fata*, *Bochona*, *Tevkes* a. 1433¹⁰⁾; *Chegev*, *Fata*, *Bachanya*, *Tevkes* a. 1434¹¹⁾; *Fatha*, *Chegev*, *Bachanya*, *Teukes* a. 1436¹²⁾; *Fatha*, *Chege*, *Bachna* a. 1443¹³⁾; *Fatha*, *Chegev*, *Bochona*, *Thevkevs* a. 1448¹⁴⁾; *Chegev*, *Fatha*, *Boczona*, *Thevkes* a. 1449¹⁵⁾; *Chegev*, *Boczona*, *Thevkevs*, *Fatha* a. 1449¹⁶⁾; *Chegev*, *Bochonya*, *Fata*, *Tewkes* a. 1449¹⁷⁾; *Czege*, *Boczonya*, *Fatha*, *Tewkes* a. 1451¹⁸⁾; *Chege*, *Bochonya*, *Fatha*, *Thewkes* a. 1451¹⁹⁾; *Chege*, *Bochina*, *Fatha*, *Tewkws* a. 1452²⁰⁾; *Fatha*, *Botzina*, *Czege*, *Thekes* a. 1486²¹⁾; *Fatha*, *Botzina*, *Czege*, *Thekes* a. 1514²²⁾; *Fatha*, *Bochnia* (sic, = «Bochina»), *Czegeo* (sic, = «Czegev»), *Tekes* a. 1589²³⁾.

¹⁾ Zimmermann — Werner, *Urk.*, I, 73.

²⁾ Ibid., II, 19.

³⁾ Ibid., II, 254, 255; A. Berger, *Regesten aus dem alten Bistritzer Archive* (in *Programm des evangelischen Obergymnasiums zu Bistritz*, anii, 1893, 1894 şi 1895), nr. 40.

⁴⁾ Zimmermann — Werner, *Urk.*, II, 514, 515, 516, 517, 518.

⁵⁾ Zimmermann — Werner, *o. c.*, III, 531; Berger, *o. c.*, nr. 56.

⁶⁾ Ibid., III, 619; Berger, *o. c.*, nr. 65.

⁷⁾ Ibid., III, 620; Berger, *o. c.*, *ibid.*

⁸⁾ Berger, *o. c.*, nr. 71.

⁹⁾ Berger, *o. c.*, nr. 77.

¹⁰⁾ Berger, *o. c.*, nr. 81 şi 82.

¹¹⁾ Berger, *o. c.*, nr. 83 şi 84.

¹²⁾ Berger, *o. c.*, nr. 89.

¹³⁾ Berger, *o. c.*, nr. 112.

¹⁴⁾ Berger, *o. c.*, nr. 119 şi 121.

¹⁵⁾ Berger, *o. c.*, nr. 122 şi 123.

¹⁶⁾ Berger, *o. c.*, nr. 124.

¹⁷⁾ Berger, *o. c.*, nr. 125.

¹⁸⁾ Berger, *o. c.*, nr. 127 şi 128.

¹⁹⁾ Berger, *o. c.*, nr. 129.

²⁰⁾ Berger, *o. c.*, nr. 131.

²¹⁾ Berger, *o. c.*, nr. 327.

²²⁾ Berger, *o. c.*, nr. 588.

²³⁾ *Korrespondenzblatt*, V—1882, p. 87.

Nu mă voi ocupa mai amănunțit de istoria acestui sat sau cătun, dispărut îndată după cumpărarea lui de Sași, întâmplată în 1449 ¹⁾, cum a dispărut probabil și alt *Fattendorf* care mai numește acum o pădure între Copșa-Mare și Iacobeni, jud. Târnava-Mare (cf. A. Schullerus, *Siebenbürg. Sächs. Wb.*, II, p. 320), nici de tradițiile privitoare la el ²⁾. Rețin numai ceea ce ne spune Keintzel în privința localizării «*praedium*»-ului Fata, «*das sich zwischen den Gemeinden Mettersdorf, Csepan und Treppen ausdehnte. Auch hier decken sich die jetzigen Flurbenennungen mit den urkundlichen Angaben über die Grenzbegehung vom Jahre 1451. Nördlich von Mettersdorf, östlich von Csepan, liegt der Eichwald *Fatəwāelt*, westlich von der ersteren Gemeinde gegen Csepan hin der *Fatəbiəriḡ*; an denselben schliesst sich der Wiesengrund *Fatndraf*, die Weingartenhalde *Fatəfält*, der Wald *Fatnēḡn* und das Ackerland *ōelt Fatəmoer*. Sogar einen *Fatəbran* (Brunnen) giebt es auf diesem Gebiete. Auf Treppener Gemarkung, anstossend an die Mettersdorfer, liegt ein Teil des *Fatəbiəriḡ* und der Wiesengrund *Fatndrōēš*» ³⁾.*

G. Kisch, *Nordsiebenbürgisches Namenbuch*, p. 36, și A. Schullerus, *Siebenbürg.-sächs. Wb.*, II, pp. 319—320, mai adaogă: *Fattnhattert* (Dumitrea) și *Fattnhā* «*Fattenhöhe*» (Dumitrea).

Atât ce ne spune tradiția, care vorbește când de o singură «*fată*», când de «*două fete*» rămasă în viață, după care s'ar fi numit cătunul, cât și forma cuvântului, ne trimit la rom. *fată* < lat. *fēta*, -a m «*filie*», căci germanul «*Mädchen*» nu este decât traducerea cuvântului românesc *fată* ⁴⁾.

J. Wolf, în *Programm*-ul gimn. din Sebeșul-săsesc pe 1878/79, pp. 34—35, credeă că poate derivă numele acestui sat dispărut, împreună cu numele de persoană germ. *Fato*, din mgs. *vade, vatten* «*mit einem Zaun (Friedhag, Fade, Epfaden) umschliessenes Dorf*»; cf. vgs. *fata*, mgs. *fate*, mgs. *fate* «*dispositio, ordo*». Dar împotriva acestei derivări sânt, afară de tradiție, și numeroase alte fapte. Astfel mai întâiu radicalul propus de Wolf s'a păstrat în graiul Sașilor din regiunea Bistriței

¹⁾ Se poate vedea la J. Wolff, *Programm*-ul gimnaziului din Sebeșul-săsesc pe 1879, p. 34; Georg Keintzel, *Spuren erloschenen Deutschtums im nordöstlichen Siebenbürgen*, în *Korrespondenzblatt*, XIV—1891, p. 101, nota; *Fatateleke*, *Bachunateleke*, *Chegeteleke*, în *Korrespondenzblatt*, XVIII—1895, pp. 105—109; A. Schullerus, *Siebenbürg.-Sächs. Wb.*, II, pp. 319—320; I. Martian, *Fata — tradiție și istorie —* în *Arhiva Someșand*, nr. 4, pp. 12—23.

²⁾ Cf. Fr. Müller, *Siebenbürgische Sagen*, Kronstadt, 1856, p. 237, și Wien und Hermannstadt, 1885, p. 281 ș. u.; I. Martian, *ibid.*, pp. 13—14. Tot așa a dispărut, de-altfel, și satul *Borbatfalwa* din jud. Cluj, pomenit împreună cu cnezul său în a. 1450, apoi în forma *Barbatfalwa*, *Barbathfalwa* la 1456 și 1500 (Csánki, *MH*, V, 332).

³⁾ *Korrespondenzblatt*, XVIII—1895, p. 108.

⁴⁾ Cf. Wittstock, *Sagen und Lieder aus dem Nösnergeleinde*, Bistrița, 1860, pp. 28—29: «*Der Hattert aber erhielt von dem walachischen Worte Fate (Mädchen) den Namen Fattenhatert*».

în forma *Fuadn*¹⁾, cu *-d-*, nu cu *-t-*. Apoi, cum apare din lucrarea lui Wolf, citată mai sus (*Die deutschen Ortsnamen in Siebenbürgen*, Sebeşul-săsesc, 1878—1881; cf. şi G. Kisch, *Nösner Wörter und Wendungen*, pp. 34—35), numele de localităţi săseşti compuse cu *-dorf*, care sânt cele mai dese şi cele mai vechi, au în partea întâia a lor aproape exclusiv un nume de persoană²⁾.

Acelaşi lucru îl dovedeşte şi prevederea cu suf. pos. *-e* a lui *telek* «praedium» din forma ungurească *Fatateleke*³⁾, care-i corespunde săşescului *Fatndraf*.

Numele acestei persoane nu poate fi săsesc. Nici învăţaţii saşi nu mai cred în originea germană a lui. Iată ce ni se spune în A. Schullerus, *Siebenbürg.-sächs. Wb.*, II, pp. 319—320:

»Dieses Fata ist im Mühlb. Progr. 1879, S. 34 f. von J. Wolff mit dem P. N. Fato in Verbindung gebracht worden, ebenda hat Wolff geistreich versucht es mit got. fatha «Zaun» zu erklären. Aber die Namen der anderen Prädien, die mit F a t a immer zusammen genannt werden, tragen fremdartiges Gepräge, so dass es verwunderlich wäre, wenn nur dieser eine Name deutschen Ursprungs wäre. Bachuna und Chege (1243) sind schwerlich deutsche Namen, den mit Szász-Czegö kann Chege kaum in Zusammenhang gebracht werden. Und *Zigndref* (Hatterteil in *Treppen*) kann lautgerecht aus Chege entstanden sein. Später erscheint neben diesen dreien noch ein viertes Prädium, das nicht minder fremden Ursprung verrät. «Nach dem ir hattert, so neben dem Times (Szamos) were und auf den stosse, Edelerdt were gewest zu alten Zeiten und diese vier dörfer F a t h a, B o c h n i a, C z e g e o und T e k e s genant dagelegen» (1589, Kbl. 5, 87). Danach ist es wahrscheinlich, dass auch F a t h a kein deutscher Name ist, trotz des bair. Fattendorf. Es wäre recht wohl möglich, dass diese «dörfer» ältere Siedlungen waren, die die Sachsen vorfanden, dass also gar nicht Deutsche sie gegründet und benannt haben, wenn sie schon 1243 (also kaum zwei Menschenalter nach der Einwanderung) an deutsche Grafen verschenkt wurden; es liesse sich sogar die Behauptung wagen, dass wir in der Tatsache der Schenkung eine Art Handhabe der Datierung der Einwanderung dieser beiden Gemeinden besitzen, die sich durch ihren Dialekt in wesentlichen Punkten von den Brüdern im Nösner Gau unterscheiden. — Wie freilich dieses fremde F a t a zu erklären wäre, wird sich ebensowenig sagen lassen wie bei Bachuna und Chege».

Dicţionarul săsesc, fireşte, nu vrea să spună că *Fata* se poate explica perfect din limba română şi că streinii dela care au primit-o Saşii şi Ungurii nu pot fi decât Românii, populaţie mai veche decât ei.

¹⁾ A. Schullerus, *Sieb.-sächs. Wb.*, II, 286.

²⁾ Cf. şi G. Kisch, *Nösner Wörter und Wendungen*, pp. 34—35, şi A. Schullerus, *Nyelvtudomány*, I—1906, pp. 91—92.

³⁾ Numeroase exemple de acest fel vezi la Szarvas—Simonyi, *MNytSz*, III, 549, şi la Szamota—Zolnai, *MOkSz*, 973—976.

Se știe adecă că o seamă de nume de înrudire mai apropiată se întrebuițau la Români în timpurile vechi ca nume de persoană. Așa sânt, de pildă, *Moș*¹⁾, *Fečor*, *Bărbat*, *Soru* și *Sora*, *Mama*, poate *Bun*, etc., unele întâlnite și în documentele sârbești și ragusane din sec. XIII—XIV²⁾. Un *Fata* din Fonchol (Bihor) este pomenit în a. 1221, alt «*servus nomine fata*» din Nádudvar (Hajdú ori Pest) în a. 1219, *Reg. de Várad*, la Endlicher, *Mon. Arpad*, I, 664, art. 99—100, p. 668, art. 115; un «*mancipium Fata nomine*» în com. Nitra în a. 1217 (Wenzel, *CDA*, VI, 385); în a. 1271 «*Fata et Zomboth*», fii ai servitoarei Pyrotha din același comitat (Wenzel, *CDA*, VIII, 363); în același an un *Fotha* sau *Fatha*, «*filius de Cob de villa Teluky*», lângă Udvarnok, tot din Nitra (Wenzel, *CDA*, VIII, 371, 372; cf. și Fejér, *CD*, VII, 3, p. 70); ca nume de servitoare sau servitor în com. Ung. a. 1290 (Fejér, *CD*, 3, p. 503; cf. și M. Wertner, *Magyar Nyelvőr*, XLV—1916, p. 303); în a. 1391 un *Fatha* «*famulus plebani de Dauth*» (= Dautova), com. Bodrog (*Cod. dipl. dom. com. sen. Zichy*, IV, 469).

Cum am arătat la locul său în cursul lucrării, este vorba cu siguranță de «*Vlahi*» numiți după o femeie căreia i s'a zis *Fata*.

Ajunse odată numiri de persoană, numirile de înrudire de acest fel au trecut ușor în toponimie. Astfel, cum se vede din Lenk, *Lex.*, *Marele Dicț. geografic al României* și lucrarea citată a lui S. Moldovan și N. Togan, găsim: *Fata* (munte în jud. Alba, pe țărmul stâng al Râului-Fetii, Lenk, *Lex.*, I, 319), *Fetița* (munte tot acolo, Lenk, *Lex.*, I, 361), *Fata* (sat, deal, părau, jud. Olt), *Fetele-mari* (culme de munte, jud. Putna), *Fetelea* (lac, jud. Ialomița), *Fetița* (părau, jud. Botoșani); *Dealul*, *Crucea*, *Izvorul*, *Lacul*, *Movila*, *Pietrile*, *Plaiul*, *Poiana*, *Râpa-Fetei*; *Măgura*, *Movila-Fetelor* (*passim*); *Fetești* (sate, păduri, părae etc., jud. Ialomița Iași, Putna); *Fecioara* = *Panaghia* (pisc de munte, jud. Neamțu)³⁾; *Copilul* (lac, jud. Dolj), *Copiloniul* (deal, jud. Mehedinți); *Movila-Copilului* (jud. Buzău); *Bătrâna* (munte, jud. Năsăud și Maramureș; lac, deal, moșie, munte, pădure, *passim*), *Bătrâmul* (deal, jud. Gorj), *Bătrâni* (jud. Prahova), *Bătrâoara* (vale, jud. Prahova), *Bătrânele* (deal, jud. Buzău), *Bătrânești* (jud. Roman,

¹⁾ În 20 Ianuarie 1432 găsim pe Vlăd II Drăcul în Târgoviște, ca domn al Țării Românești și herțeg de Amnaș și Făgăraș, dăruind lui Roman, nepotul boierului Stanciu, satele Voivodeni și Săsciori-Loviște, și partea lui Baicu și a lui Vlad din satul Sâmbăta-de-sus și muntele *Moșul* și apa Făgărașului (cf. Hurmuzaki, *Doc.*, I, 2, p. 573, și A. Bunea, *Stăpânii Țării Oltului*, p. 27).

²⁾ Vezi S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, p. 10, n. 1, apoi pp. 279, 281, 286 § 271.

³⁾ Cf. *Marco Fečor* (sec. XIV, *Rječnik*, s. v.), azi numele *Fičor* (P. Skok, *ZRPh.*, XXXVIII—1914/15, 545), numele fam. *Fičorci*, rămase dela Români care locuiau, odinioară în Sârbia (S. Dragomir, *Vlahii și Morlahii*, Cluj, 1924, p. 102); *Maja* [ej *Fičores*, munte lângă Manatia, în Malcija e Lezhjës, deci în regiunea Alessio (N. Jokl, *Revista filologică*, II, 262—263); și în special piscul *Fetina* din *Poljanica* și *Klisura* (S. Dragomir, *ibid.*, p. 103) și *Fetina kuća* (*Rječnik*, s. v.), dim. istroromân din *fete* «*fată*», citate de S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, § 271, p. 286.

Botoșani), *Stâna-Bătrânului* (jud. Vlaşca)¹⁾; *Baba* (deal, movilă, pădure, jud. Vâlcea); *Bărbatul* (deal, jud. Brăila), *Valea-Bărbatului* (jud. Buzău), *Bărbătescu* (jud. Ialomița), *Bărbăteasca* (jud. Argeș), *Bărbățești* (*passim*)²⁾; poate nesigurul *Bun* > *Boiu*, despre care a fost vorba mai sus; apoi *Buna* (deal, jud. Vaslui), cf. *Burul*, apoi *Bura* într'un document dela Huși a. 1546³⁾, *Părăul Bunei* (jud. Suceava); *Buni* (moșie moșnenească, pădure, jud. Buzău); poate *Buneni* și *Bunești*, pentru care cf. însă și *Bunea* < rad. slav. *bun-* «ațăța»; *Casariul* (munte, Borgo-Tiha, jud. Năsăud) < *căsariu* «casnic, căsătoriu, căsătorit»; *Omul* (pisc, jud. Prahova și Dâmbovița); *Dealul-Omului* (jud. Suceava); *Lacul-Femeilor* (jud. Dolj); *Nevesteasca* (sat, jud. Prahova); poate *Geamănul*, *Geamăna*, *Gemena*, *Grindul-Gemenei*, *Pădurea-Gemenei*, *Gemenele*, *Gemeni* cu formele vechi *Geamărъ*, *Geamini*, *Jamiri*, *Jemereștii*, atestate prin deosebite documente.

Subt povara dovezilor acum, și Melich, deși cu inima strânsă, este nevoit să recunoască că » deoarece acest nume *Fata* cu greu poate fi explicat din ungurește, turcește, nemțește, slavonește, nu este neprobabilă presupunerea că numele este de origine românească, și este identic cu rom. *făt* «Knabe, Sohn»; «Heldenjüngling» *fată* «Mädchen, Jungfrau» «și să adaugă: » Cel ce este servitor sau bărbat în putere în 1219, sau 1221⁴⁾, de născut s'a născut în secolul XII «(*A honfoglaláskori Magyarországnak*, 307). Erau deci Români în Ardeal și Bihor și în sec. XII. Firește cu atât mai mult a trebuit să se nască în secolul XII cel ce în jumătatea întâia a secolului XIII a dat numele său unui sat sau cătun.

Numele *Fata* fiind românesc, cătunul numit așa a trebuit să fie întemeiat de Români. Acest nume este important din două puncte de vedere.

Împreună cu forma istro-română *fată*, întâlnită la A. Glavina alături de obișnuitul *fețe*⁵⁾ (dacă *fată* la acesta nu este o ortografiare

¹⁾ Cf. nesigurele *Batrina* în Požega, Lipszky, *Rep.*, I, 40; *A magyar korona országainak helységnevtára*, 1888, p. 751; *Batrna* (pârâu), *Batrka* (linie ferată) la Valahii din Moravia (la Válek, o. c., X, p. 146, și *Arhiva Someșand*, Nr. 7, p. 86).

²⁾ Nume de persoană cunoscut în Ardeal; cf. *Berbatović*, nume de familie sârbesc luat din românește (P. Skok, *ZRPh*, XXXVIII—1914/15, 551); *Barbat*, *Barbace*, *Barbatovac* (S. Dragomir, *ibid.*, p. 102); apoi *Bărbătoveci*, sat în circumscripția Toplica din Serbia, *Berbătovo*, sat lângă Niș și satul dalmat din Isula Arbe *Barbato*, care ar putea fi de origine italiană (T. T. Burada, *Arhiva*, XIX—1908, p. 291, și S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, p. 279, § 271; ung. *Borbát*, etc.).

³⁾ Transcris de Gh. Ghibănescu, *Surse și izvoade*, XVIII, Iași, 1927, pp. 215—217; cf. și *Arhiva*, XXXIV—1927, nr. 3—4, p. 201 și M. Costăchescu, o. c. II, 322, 435. Observ că și originea latină a lui *Bura*, ca și a lui *Buru*, ung. *Borév* din Turda-Arieș, pentru care S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 281, § 271, trimite la i.-rom. *Burul* < *bun* < lat. *bonus*, -a, -u m, este tot atât de contestabilă ca și a lui *bun* (cf. v.-bg. *bura* > bg. *bura* «Sturmwind», s.-cr. *būra*, rus., rut. *buřa* «Sturm», etc. > rom. *bură*, Berneker, *SEW*, I, 103, *Dict. Acad.*, I, 696; alături de ceh. *būr*, n.-sloven. *buf*, etc. < gms. *būr* < Bauer », ori rus. *bur* < Bohrer », etc., Berneker, *SEW*, I, 102).

⁴⁾ Este vorba de cele dintâu atestări ale Românilor sud-estici.

⁵⁾ S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, § 19, p. 76.

sau rostire dacoromână)¹⁾ și cu deosebitele nume de pers. *Fata* din Nitra și Bodrog ne arată mai întâiu că fenomenul *ea > a* după labială se ivise în dialectul român nordic înainte de sec. XII, chiar de prin sec. IX, când legătura dintre dialecte începuse să slăbească. Până acum se știa numai că el este mai vechiu decât veacul XVI²⁾. Singur d-l Pușcariu, pornind din formele nesigure ir. *fată*, *nevestă*, atestate la Glavina, și din ar. *vatăm*, care ar putea fi victimă o, susține în timpul din urmă: «Se pare deci că această inovație datează din epoca străromână, dar ea nu s'a putut generaliza decât la Dacoromâni, pe când în celelalte dialecte s'a stins iară cu totul sau abia lăsând câteva urme, cari nici ele nu sânt colective»³⁾.

Dat fiind acest fapt (cf. dr. *fată* alături de ar. *feată*, megl. *feță*, ir. *fețē*), numele cătunului *Fata* ne arată apoi că întemeietorii lui după toată probabilitatea n'au fost Români sud-dunăreni, cum ar dori susținătorii teoriei lui Rösler, ci Români nordici (de origine apuseană) de felul celor din Nitra și Ung, ori Dacoromâni de felul celor din Bihor și Bodrog⁴⁾.

192. Cât privește pe *Bachuna*, *Bachana*, *Bachna*, *Peche*, *Bochona*, *Bachanya*, *Boczona*, *Bochonya*, *Boczonya*, *Bochyna*, *Botzina*, pe care Keintzel îl localizează astfel: «Ungefähr in der Mitte zwischen den Dörfern Csepan, Treppen und Oláh-Németi lag das Gut B a c h u n a (*Bachna*, *Bochona*, *Boczona*; das urkundliche *ch* ist *tš* zu lesen). Auf diesem Gebiete liegen die Treppener Riede: *Bătšebiariș*, *oen Bătšn* (Ackerland), *Batš dual*, *Botšaln*, *Batšewis*»⁵⁾, nu-l văd tocmai destul de limpede.

G. Kisch scrie forma a doua *ăm Bâtsche* și adaogă *Bâtschə bränn* (= «Batschenbrunnen») ⁶⁾.

¹⁾ Textele lui A. Glavina au și alte particularități dacoromânești, între ele chiar și pe *pre* la acuzativ, căci «... A. Glavina [e] singurul istoromân care a trăit în tinerețe timp îndelungat între noi și a fost deci influențat de limba literară», S. Pușcariu, *Dacoromania*, II, 566.

²⁾ «Comme l'a fait remarquer Tiktin, *Studien b. rum. Phil.*, 83, la diphtongue *ea* résultée de *e...ă* (*a*) apparaît déjà au XVI-e siècle réduite à *a* après une labiale: *masă < measă*», O. Densusianu, *Hist. l. roum.*, II¹, p. 62; «Il est hors de doute que la diphtongue avait été monophthonguée en [*a*] dès avant le XVI-e siècle; la question n'est pas controversée», Al. Rosetti, *Recherches sur la phonétique du roumain au XVI-e siècle*, Paris, 1926, p. 67; «Monophthongarea eră efectuată în sec. al XVI-lea», același, *Limba română în secolul al XVI-lea*, București, 1932, p. 54.

³⁾ *Studii istoromâne*, II, § 19, p. 76.

⁴⁾ Având în vedere seria de nume românești în care se încadrează cel al cătunului *Fata*, precum și numeroasele nume *Fata* relevate mai sus, afirmația lui L. Treml, *A románság őshazája és a kontinuitás*, p. 15, că aș fi ales «intenționat» acest nume pentru dovedirea «unor concluzii preconceptuate», este fără temei.

⁵⁾ *Korrespondenzblatt*, XVIII—1895, p. 108.

⁶⁾ *Nordsiebenbürgisches Namenbuch*, p. 13.

I. Martian spune că numele acestui cătun s'ar fi păstrat în forma românească *Bacea*. Dar nu arată unde ¹⁾.

Dacă ar fi sigur că există astăzi o formă românească *Bacea* ²⁾, pe unde se crede că a fost aşezat cătunul despre care vorbim ³⁾, am avea un argument mai mult pentru derivarea formelor citate din rom. *baciu* (> sâs. *Bátsch*). Cele săseşti actuale ne trimit în mod evident la acest cuvânt românesc (să se compare: « *Thurdà, Thurda* pecorarius vulgo *Batsch, Botschyn* » a. 1538—40, *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. III, p. 57). Formele documentare cu *-n-* (*Bachuna, Bachana, Bachna, Bochona, Bochyina*, etc.), pot reproduce varianta săsească *oen Bîtsn, Bátsch-*, pe care o găsim alături de *Batšdual*, etc. ⁴⁾, dar şi un derivat slav cu suf. *-in, -un* de felul lui *Bačîn, Bačun* din Zagreb, *Bačinci* din Srem, etc.

193. Pentru vechimea populaţiei româneşti pe Valea Someşului vorbeşte şi faptul că unele dintre numele topice de origine slavă de-aici în forma lor românească au păstrat mai bine fonetismul slav decât în cea ungurească, ceea ce ne arată că au fost primite direct dela Slavi nu dela Unguri.

Aşa sânt, de ex., în judeţul Clujului: *Babiu*, ung. *Bábony* (*Babun* sfârşitul sec. XIII, *Babon* a. 1434, 1461, etc., *Babony* a. 1471, Csánki, *MH*, V, 329) < slav. *Babiň*, care dă româneşte în mod normal *Babiū* > *Babiu* (cf. *Sibiň* > *Sibiū* > *Sibiu*; ung. *szekrény* > *sicriň* > *sicriū* > *sicriu*, etc.); *Cătina*, ung. *Katona* (pos. *Kathana*, a. 1332—37, *Katana* a. 1358, *Kachana* a. 1390, *Cathona* a. 1468, *Kathona* a. 1469, etc., Csánki, *MH*, V, 336—337), pentru care cf. n. pers. rom. *Cătina*, pe care am încercat să-l explic în alt loc (p. 57); *Tuşin*, ung. *Tu(z)son* (pos. *Tusun* a. 1325, 1395, 1332—37, *Tusund* a. 1366, etc., Csánki, *MH*, V, 420), probabil din *Tuša* = « Dumitru » + suf. slav. *-in*, etc.

În schimb pe *Călata-mare* şi *mică*, ung. *Nagy* şi *Kis-Kalota* < slav. *Kalota* > n. pers. rom. *Calotă* (pos. *Kalatha* a. 1439, 1493; pos. *Kyskalatha* a. 1441, *Kyskalotha, Kalotha* a. 1461, etc., Csánki, *MH*, V, 365) l-am reprimit din ungureşte, trecându-l la grupa derivatelor terminate în *-ata*. Dar diminutivul *Călăţele*, ung. *Keleczel, Kelecze* (pos. *Kelechech* a. 1408, *Kelechel* a. 1446, 1467, 1493; *Kelethech* a. 1452, *Keleczel* a. 1459, 1472, 1473, etc., *Kelecze* a. 1461, *Kelecze* a. 1468, Csánki, *MH*, V, 367), care, ca şi *Incel, Encsel* < *Encs* (pos. *Inchel* a. 1408, *Enchel* a. 1468, *Inchyl* a. 1449, etc.), cuprinde suf. rom. *-el* şi are aceeaşi vechime cu *Călata*, ne arată că numele slav a fost dat Ungurilor de Români.

¹⁾ *Arhiva Someşand*, nr. 4, p. 15, n. 3.

²⁾ Cf. *Bacea*, ung. *Bácsfalva*, în Hunedoara; *Bačîn, Bačun* din Zagreb; *Bačinci* din Srem, etc.

³⁾ D-l G. Kisch, pe care l-am întrebat personal, nu cunoaşte această formă românească pentru hotarul Târpîiului săsesc.

⁴⁾ Nu mai ţin deci la explicarea pe care am încercat-o în *Toponimie şi istorie*, Cluj, 1928, pp. 135—137.

194. Ce privește numele topice slave ale Ardealului, trebuie să avem în vedere o chestiune pe care o pune Melich: pot fi între ele și slave vechi anterioare venirii Ungurilor, ori sânt numai ruso-rutene posterioare cuceririi Ardealului de Unguri?

Pentru aceasta este nevoie să urmărim mai întâiu când și cum s'au așezat Ruși-Ruteni în Ardeal.

Fie că principatul de Halič, întemeiat de Vladimircu pe la mijlocul veacului XII (1141), s'ar fi întins cândva și asupra unei părți a Moldovei, ori nu ¹⁾, fie că «*Ruscica*» din propozițiunea «*deinde progreditur ad alpes Clementis (= «Căliman»)* et inde ad *Rusciam*» dintr'un document dela 1228 ²⁾ se rapoartă la Moldova de sus și Bucovina, cum crede Korduba ³⁾ și I. Karácsonyi ⁴⁾, ori la satul «*Ruscior*» (Sebeșul-de-jos) din jud. Năsăud, cum crede cu mai puțină probabilitate d-l Nistor ⁵⁾, e sigur că numeroase colonii de Ruteni s'au așezat sub numele de Ruși, începând din timpuri destul de vechi, nu numai în Bucovina și în Moldova de sus, ci și într'o samă din ținuturile fostei Ungarii, chiar și în Ardeal.

Cum a relevat Hodinka, cea dintâiu amintire despre colonii rutene în «*Pannonia*» o avem dela Anonymus (c. 10): «*Similiter etiam multi de Ruthenis Almo duci adhaerentes secum in Pannoniam venerunt, quorum posteritas usque in hodiernum diem per diversa loca in Hungaria habitat*». Iar mai încolo spune că li s'a dat «*castrum construere Ruthenis, qui cum Almo duci avo suo in Pannoniam venerunt*» ⁶⁾.

Dar nu mă voiu oprî decât la Rutenii colonizați în Ardeal.

Numele *Orosfaia*, ung. *Oroszfája*, säs. *Reisswält* = «*Reuszwald*» (jud. Cluj), care se întâlnește scris: *Oruszfaya* a. 1297, 1391, 1393, *Wruszfaya* a. 1335, 1381, *Wruszfa* a. 1349, 1369, *Orozphaya* a. 1397, *Horozfaya* a. 1404, *Oroszfaya* a. 1426, 1464, Poss. *Orozy* predicate a. 1429, etc. ⁷⁾, e dovadă că aici este vorba de o veche colonie de Ruși sau Ruteni.

De aceeași natură este și numele pusti *Oroszi* (Bihor), atestată dela a. 1220 și 1221: villa *Vruz* ⁸⁾, *Wrusy* a. 1284—1348, *Orozy* a. 1462, 1485 ⁹⁾.

¹⁾ Vezi I. Nistor, *Românii și Rutenii în Bucovina*, București, 1915, p. 5 ș. u.

²⁾ Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 49.

³⁾ Dr. Miron Corduba, *Молдавско-польская Граница на Покутию до смерти Стефана Бѣлкого* («*Hotarul moldavo-polon spre Pocujia la moartea lui Ștefan cel Mare*»), p. 2, ap. Nistor, *o. c.*, p. 6.

⁴⁾ *Orosz-szláv lakosok Erdélyben*, pp. 3—4.

⁵⁾ *O. c.*, p. 7.

⁶⁾ Hodinka Antal, *A munkácsi görög-katholikus püspökség története*, Budapest, 1909, p. 61; I. Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, p. 155.

⁷⁾ Csánki, *MH*, V, 390.

⁸⁾ *Reg. de Vdr.*, art. 368 și 23, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, p. 645 și 737.

⁹⁾ Csánki, *MH*, I, 618.

Intr'un document dela 1290—95 ¹⁾ *Miercurea* (ung. *Szerdahely*) este numită *Ruhcmark*, iar în alte două dela 1291 ²⁾ *Ruzmark*, evident, tot pentru că populația acestei « villae » fusese alcătuită din Ruteni. Numirea *Rūzmarkt*, *Ruzmargt*, *Rusmark*, *Reusmark* alături de « Forum Ruthenorum » pentru *Miercurea* sau *Reussmarkt*-ul săsesc și *Szerdahely*-ul unguresc de astăzi o întâlnim și în secolele următoare ³⁾).

« *Villa Ruthenica* », adică *Rusciori* (săs. *Reussdörfel* sau *Reussdörfchen*, ung. *Roszsűr*) de lângă Sibiiu, e pomenită mai întâiu în a. 1380 ⁴⁾, având mai târziu formele *Ruzdorffkin*, *Rywsdorfken* a. 1493, *Reisdorf* a. 1532, *Reissdorfken* a. 1657 etc. ⁵⁾. Satul *Ruși* (ung. *Rűsz*, săs. *Reussen*) din același județ este pomenit în a. 1403 sub numele « *Villa Ruthenorum* » ⁶⁾.

Solovăstru (ung. *Görgényoroszfalu*, săs. *Reussischdorf* și *Reissan*) este atestat încă din 1381: Poss. *Oruszalu a parte ville Monorou* ⁷⁾.

Populație rusească indică *Chișoros*-ul (ung. *Kisoroszi*, Lipszky, *Rep.*, I, 317; S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.* p. 46) și ung. *Nagyoroszi* din Torontal (Lipszky, *Rep.*, I, 448). « *Rutinorum villa superior* » dela 1393 ⁸⁾ nu este decât *Urasiul-de-sus* (ung. *Felső-Oroszi*), jud. Murăș-Turda, l. Reghin, și dovedește că în acest timp trebuia să existe și « *Ruthenorum villa inferior* », adică *Urasiul-de-jos* (ung. *Alsó-Oroszi*) ⁹⁾. Poss. seu villa *Alsooroszi et Felseworozy* se țineau în 1453 de cetatea Gurghiului ¹⁰⁾.

Una villa ruthenorum in. . . Idechpataka existens dela 1393, deosebită de *Urasiul-de-sus*, pare a fi *Orosz-Idecs*-ul (rom. *Potoc*) de mai târziu ¹¹⁾. Într'un document dela 1604 se vorbește clar despre populația ruteană din aceste părți: « Az elmúlt ejel is nagi Oroszfalut mivel hogi Oroszok nem Olahok Oroz-Ideczet [a]zaz Also Idecziet fel vertek » (= « Și în noaptea trecută au sculat satul mare rusesc pentru că sânt Ruși, nu Români, Ideciul-rusesc, adică, Ideciul-de-jos ») ¹²⁾.

Serețelul (vechiu *Seret*, scris *Zereth*, săs. *Reussen*, ung. *Szeretfalva* din jud. Năsăud este atestat în forma *Zereth* a. 1296—1313 ¹³⁾, a.

¹⁾ Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 168.

²⁾ Ibid., I, 186 și 189.

³⁾ Zimmermann—Werner, *Urk.*, II, p. 60; III, p. 325; *Monumenta Vat. Hung.*, I, p. 123; cf. și Karácsonyi, *o. c.*, p. 7, și Melich, *o. c.*, p. 56. La Lipszky, *Rep.*, II, 139, găsim și forma latină *Mercurium*.

⁴⁾ Zimmermann—Werner, *Urk.*, II, 530.

⁵⁾ G. Kisch, *Korrespondenzblatt*, XLVII—1924, nr. 4—6, pp. 32—33; așezată lângă *Reuszbach*, săs. *Reißbách*, doc. sec. XV: *Ruessbach*, *Reysbach*, ibid.

⁶⁾ Zimmermann—Werner, *Urk.*, III, 294.

⁷⁾ Csánki, *MH*, V, 723.

⁸⁾ Zimmermann—Werner, *Urk.*, III, 63.

⁹⁾ Cf. și Csánki, *MH*, V, 723.

¹⁰⁾ Csánki, *MH*, V, 723.

¹¹⁾ Zimmermann—Werner, *Urk.*, III, 63; Csánki, *MH*, V, 723; S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.*, p. 140.

¹²⁾ Hurmuzaki, *Doc.*, XV, 813.

¹³⁾ Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 204.

1355¹⁾, a. 1414²⁾, Zareth a. 1532³⁾, Rewsyndorff a. 1412⁴⁾, Oroxfalu a. 1414⁵⁾, etc.

Rusu-de-jos și *de sus* din jud. Someș (ung. *Oroszmező*), pentru care avem date încă din 1366, sânt numite la 1410 «utraque villa Ruthenorum»⁶⁾).

Locuitorii *Ilișuei* (ung. *Alsóilosva*) din același județ sânt numiți în conscripția cetății Ciceului dela 1405 «Rutheni» și sânt deosebiți de Unguri și Români, dovadă că vorbeau încă rutenește⁷⁾.

Fără a preciza când se întâlnesc mai întâiu, din aceeași categorie sânt *Borgo-Rus* sau *Rușii Bârgăului* (jud. Năsăud), *Ruscior* (*Sebișul-de-jos*, ung. *Alsósebes*, jud. Năsăud), *Rușii-Munți* (ung. *Maros-Oroszfalu*, jud. Muraș-Turda), *Rus* (ung. *Kékes-Oroszfalu*, jud. Sătmar), *Ruși* (ung. *Russ*, jud. Hunedoara), *Rusova-nouă* și *veche* (ung. *Új- și Ó-Ruszoza*, jud. Caraș); *Rusca* (ung. *Ruska*), *Ruschița*, *Padeș-rusca*, *Rusca-montană* = *Ruscberg* (ung. *Ruszkabánya*)⁸⁾, *Poiana-Rusca* (ung. *Polyána Ruszka*), păraul și piscul *Rusca* (1359 m.)⁹⁾, toate în jud. Caraș, pe care Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, p. 163, le derivă din rus. *russkij*, *russkaja*, *ruskoje*, sc. *gora* s. *réka* etc., sau rut. *ruškij*, *ruška*, *ruške* sc. *hora* sau *rika*, etc.¹⁰⁾; poate *Rușor* (ung. *Rözsapataka*, jud. Someș), etc.

În legătură cu *Rușii-Bârgăului* amintesc că, după tradiție, odinioară între *Aldorf* și *Iad* se găsea un sat *Reussdorf*, säs. *Reissdräf*¹⁾. *Reussenkaul* (säs. *Ressakaul*) este un râu în hotarul Tecii; *Reussgasse* (säs. *Ressgass*) o stradă a Bistriței¹¹⁾.

Deoarece aceste sate rusești sau rutene la origine sânt așezate de parte unele de altele, este evident că ele n'au fost colonizate în același

¹⁾ Ibid., II, 107.

²⁾ Ibid., III, 623.

³⁾ Harta lui Honterus.

⁴⁾ Zimmermann—Werner, *Urk.*, III, 530.

⁵⁾ Kádár, *Szólnok-Doboka vármegye monografiája*, vol. V, pp. 310 și 323; cf. Karácsonyi, o. c., p. 4 și Melich, o. c., p. 157.

⁶⁾ Arhiva familiei Bánffy de Losoncz, 483, ap. Karácsonyi, o. c., p. 5.

⁷⁾ Cf. S. Moldovan și N. Togan, o. c., p. 149.

⁸⁾ Cf. C. Diaconovich, *Enciclopedia română*, t. III, p. 629.

⁹⁾ *Ruși* (ung. *Russ*) din jud. Hunedoara, *Rusova-nouă* și *veche* (ung. *Új- și Ó-Ruszoza*) din jud. Caraș ne arată că etimologia propusă de E. Mcór, *Die slaw. Ortsn. d. Theiszebene*, I. c., pp. 133—134, n. 2 (< *rudaska*, derivatul lui *ruda* «Erz») nu poate fi avută în vedere, mai ales că atestări mai vechi cu *-d-* ne lipsesc (cf. *Gládszka*, azi *Galacška* în jud. Torontal, la Pesty, *Krasso vm. tört.*, II, 180).

¹⁰⁾ G. Kisch, *Vgl. Wb.*, 183 și *Nordsiebenbürgisches Namenbuch*, 106. Asupra originii acestora cf. și Iuliu Cernătony, *Besztercze-Naszódmegye, în Az osztrák-magyar monarchia irásban és képben*, vol. VII, Budapest, 1901, p. 245: «Între comunele din Valea Bârgăului și de pe cursul Someșului sânt mai multe și de origine rusească, care însă cu timpul s'au romanizat cu totul»; N. Iorga, *Neamul Românesc în Ardeal și Țara Ungurească*, vol. II, București, 1906, p. 519: «... Bârgaiele [Bârgăul-Bistriței, B.-Tiha, B.-Murașani, B.-Joseni, B.-Mijloceni, B.-Suseni, B.-Prund], dintre care într'unul care se cheamă «rusec» până astăzi, am contopit pe Ruteni...».

¹¹⁾ G. Kisch, *Nordsiebenbürgisches Namenbuch*, p. 106.

timp și în masse compacte, ca d. p. Rutenii din Maramureș, ci izolat și în deosebite timpuri. Fiind mici insule în marea de Români, cele mai multe din ele s'au românizat.

Afară de acestea sânt numeroase nume topice de proveniență evident slavă care, deși nu ne indică cu însuși numele lor ramura slavă dela care ne-au venit, pot să fie de origine ruteană (așa știm că este *Ilișua* < rut. *jelšova* sau *jilšova* < v.-bg. *jelšcha* « alnus », « *Erle* »; *Solovăstru* — « Silvestru »; *Idecu* < n. pers. *Ida* sau slav *idŏ, iti* « gehen » + -suf. -eč < slav. -eče, propriu « apă mergătoare sau curătoare », ș. a.). Numai recunoașterea în acestea din urmă a unor particularități caracteristice din limba Rutenilor (cf. *Hovrila*, jud. Sătmar; *Havrilești*, moșie, Bucovina, în distr. Coțman; *Halița*, complex de locuri arabile și pășuni, Bucovina, în distr. Storojineț, etc.), ar putea să ne ajute la o stabilire mai mult ori mai puțin sigură a originii lor din această limbă slavă.

Cercetările filologice au dovedit neîntemeiată afirmațiunea că « toponimia slavonă a Moldovei nu este de origine ruteană »¹⁾, cel puțin în parte. « Nomenclatura geografică » ruteană în Moldova este destul de multă²⁾. În Transilvania, în mod firesc, ea este mult mai neînsămnată. Margareta Ștefănescu stabilește 12 radicale de proveniență ruteană în Transilvania (jud. Murăș-Turda, Târnava-mare, Someș, Cluj, Bihor, Sătmar, Trei-Scaune, Maramureș, Arad)³⁾. Chiar dacă în această statistică ar trebui să se facă oarecare modificări, documentele dovedesc că afirmația d-lui I. Bărbulescu că « nici un nume din « nomenclatura geografică » a Transilvaniei. . . nu e sigur de origine rusească » cuprinde o exagerare⁴⁾. De-asemena, când documentele vorbesc latinește de « Rutheni », iar ungurește de *orosz* (cf. *Miercurea*, *Serețel*, *Ruscior*, *Rus*, etc.), nu mai putem spune că « Numele cu *Rus* din ținuturile Transilvaniei, în deosebi unde sunt vechi colonii de Sași, poate fi mai curând un derivat (sub forma *rus* și *reuss* s. ex. în *Reussbach*) din participiul *runs* luat ca substantiv al verbului vechiu german

¹⁾ Nistor, o. c., p. 8.

²⁾ Vezi Margareta Ștefănescu, *Cuvintele Grădiște și Horodiște în toponimia românească*, în *Arhiva*, XXVIII—1921, nr. 1, pp. 76—80; *Elemente rusești în toponimia românească*, în *Arhiva*, XXVIII—1921, nr. 2, pp. 218—228; *Alte cuvinte rusești, de nuanță ruteană, în toponimia românească*, în *Arhiva*, XXIX—1922, nr. 1, pp. 64—75; *Cuvinte rusești de nuanță ruteană în toponimia românească*, în *Arhiva*, XXIX—1922, XXXI—1924, nr. 3—4, pp. 119—206; Ilie Bărbulescu, *Teoria despre limba rusească în constituirea individualității române*, în *Arhiva*, nr. 2, pp. 1—19. — Studiile d-șoarei Margareta Ștefănescu, ca începuturi, merită atenție. Le lipsește însă cu desăvârșire informația documentară, iar fără aceasta, mai ales în toponimia transilvăneană, nu se poate construi nimic sigur. Mai observ apoi că svarabhakti sau polnoglasia nu este un fenomen sigur pentru stabilirea originii rusești a unor nume topice din Ardeal. Acest fenomen se găsește și în ungurește; cf. d. p. *Solnoc* (*Solnoc-Dobâca*, care la M. Ștefănescu, *Arhiva*, XXVIII—1921, p. 223, s'a tipărit greșit: *Solona-Dobâca*; *Solnoc-Pătălușu*, Sălagiu) < ung. *Szolnok* (cf. suf. ung. -nok din slav. -nik) alături de *Slănic*-ul de origine sud-slavă și *Soloneț*-ul de origine rusească.

³⁾ *Arhiva*, XXXI—1924, nr. 3—4, pp. 202 și 203.

⁴⁾ *Arhiva*, XXX—1923, nr. 2, pp. 9—10.

rinnen care înseamnă: curgere, izvor, râu, patul râului; în limba Alemanilor acest cuvânt sună chiar *rûs, russe, ruese* »¹⁾, cum face d-l Bărbulescu²⁾. Ceea ce a susținut Wolf la 1881, nu mai susțin filologii sași de-acum³⁾. Rămâne în schimb deplin constatat că elemente specifice rutene « nu au putut veni Românilor mai înainte, ci numai cu începere din sec. XII »⁴⁾, cu toate că « existența » unor fonetisme vechi « de nuanță rusă-ruteană în toponimia românească » (d. p. *č, ž* pentru *št, žd* în câteva numiri) « ne arată că Rușii Ruteni au putut să se așeze chiar din veacul al IV-lea pe aceste locuri (chiar numiri ca *Cernăuți*, în care radicalul *čern-* are fonetism sud-slav, ar putea fi socotite ca rusisme, dar vechi de tot, anterioare prefacerii lui *e* în *o*) »⁵⁾. « Afară de Moldova, găsim cele mai multe numiri de origine sud-slavă; numărul rusismelor-rutenismelor fiind extrem de redus »⁶⁾.

Lucrurile stând astfel, vom căuta să urmărim dacă are dreptate Melich când susține aproape tocmai contrarul celor susținute de I. Bărbulescu, anume că toate numele topice de pe valea Someșului (*Bistrița, Rodna, Năsăud*, etc., cf. *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 165, 260—261), *Crasna* (ibid., pp. 157—160, 166, 220, 231, 272), *Cernavodă* = ung. *Feketeügy* > rom. *Fechetig* (ibid., pp. 262, 269), *Streiu* (ibid., pp. 160—163 și 172) sânt de origine ruso-ruteană, ori nu.

195. Derivarea din ung. *Besztercze* a numelui românesc al râului Bistrița, numit în cursul superior *Bistricioara* (aici are ca afluent pe stânga *Repedele* sau *Valea-repede*, pe care l-ar putea traduce *Bistrița*, dat fiind faptul că numele apelor se dau la izvor⁷⁾), cum o făcea mai înainte Melich⁸⁾, din sâs. pop. *Bästerts, Bisterts*⁹⁾, ori chiar din

¹⁾ J. Wolff, *Die deutschen Dorfsnamen in Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1881, p. 83. — N. A.

²⁾ *Arhiva*, XXX—1923, nr. 2, p. 9.

³⁾ Cf. articolul citat al d-lui G. Kisch.

⁴⁾ I. Bărbulescu, *Arhiva*, XXX—1923, nr. 2, p. 11.

⁵⁾ M. Ștefănescu, *Arhiva*, XXXI—1924, nr. 3—4, p. 205; cf. și I. Bărbulescu, *Arhiva*, XXX—1923, nr. 2, p. 11.

⁶⁾ M. Ștefănescu, *Arhiva*, XXXI—1924, p. 205.

⁷⁾ Rectific în acest chip afirmația lui S. Pușcariu din *Dacoromania*, IV, 1350: « Cazul râului *Bistrița*, care în cursul lui superior se numește și azi de localnici *Repedea*, ne dă un exemplu tipic de felul cum nămirea nouă — de astădată traducerea celei autohtone — se substituie celei vechi, începând dela șes (unde cei noi veniți s'au așezat mai întâiu) și continuând spre munte (unde populația veche a fost mai puțin amestecată) », întemeiată pe o reminiscență dintr'un articol al d-lui G. Kisch, care însă spune ceea ce afirm și eu pe urma celor constatate la fața locului: « Derselbe Bach [*Schewis*, ss. *Schüwas* < ung. *sebes* » = *repede*] führt in seinem Oberlaufe den Namen *Bistra* (bei Mühlbach), gerade so wie die *Bistritz* in ihrem Oberlaufe in einem Seitentale den Namen *Repede* (rum. *repede* < *rapidus* = schnell) führt » (*Korrespondenzblatt*, XLVII—1924, p. 3). Această *Vale-repede* trebuie deosebită de alta care se varsă în *Salăuța* (cf. Lenk, *Lex.*, III, 389).

⁸⁾ *Magyar Nyelv*, XIX—1923, pp. 97—98.

⁹⁾ Formele acestea le găsesc la Kisch, *Korrespondenzblatt*, XLVII—1924, p. 3; Sașii numesc altfel *Bistrița* « *de grüss Bäch* », cf. Kisch, *Nordsieb. Namenbuch*, p. 151 (Nachtrag).

săs. lit. *Bistritz*, nu este cu putință din punct de vedere fonologic. Limba românească are grupa *-rț-* și o păstrează nemetatezată atât în cuvintele vechi, cât și în cele împrumutate, cf. *anțerț* < *anno tertio*, *târțiu* < *tertivus*, *-a*, *-u m*; *mierță*, *mirță* < n.-slov. *merca* sau ung. *mérce*; *păstărnac* (*păstărnac*) < lat. *pastinaca* prin pol. rus. *pasternak*(*ŭ*) sau srb. *pastrnjak*; *feleherț* sau *feleheartț* < ung. *felhércz*; *harț* < ung. *harcz*; *șterț* < germ. *Sterz*; *șurț* (*șorț*) < germ. *Schurz*, etc. Având în vedere și desvoltarea fonologică a vocalelor, din ung. *Besztercze* n'am putea avea decât rom. **Bestearță*—**Băstearță* ori **Bestertă*—**Băstertă*, iar din săs. lit. *Bistritz* rom. **Bistriț* (cf. *știgliț* < germ. *Stieglitz* alături de *sticlete*, *stiglete*, *stigleț* care ne-a venit prin intermediar slav, v. Tiktin, *DRG*, 1495). Dacă Românii de pe Valea Bistriței și a Someșului învecinat au *Bistrița* în această formă, o au pentru că au luat-o de-a-dreptul din slav. *bystrica* (sc. *rěka*) (« apă repede », cum au luat și *Bistrița* moldoveană și munteană, atât ca nume de apă, cât și de localitate (Bacău, Gorj, Mehedinți, Suceava, Vâlcea), precum și *Bistrețul* (Dolj, Romanai) ¹⁾. Am zis « din slav. *bystrica* (sc. *rěka*) », fiindcă din punct de vedere formal *Bistrița* someșană nu este mai ruteană sau mai rusească decât cea munteană, cum crede acum în urmă Melich (*A honfoglaláskori Magyarországnak*, 165 și 260). A afirmă că este ruso-ruteană, deci slavă relativ nouă, din sec. XI—XII, numai pe motivul că se varsă în *Șieul* de origine ungurească (Melich, *l. c.*), înseamnă a susține tocmai contrarul faptelor istorice: *Șieul* < ung. *Sajó* este mai nou fiindcă este mai la șes. A fost impus de stăpânirea ungurească venită după cea slavă. Mai la munte s'a păstrat numirea slavă și cea românească fiindcă acolo puterea acestei stăpâniri, cel puțin în privința populației, a fost foarte redusă, dacă n'a lipsit cu totul.

La munte noi am păstrat forma nealterată, în vreme ce Ungurii, cum arată documentele, au metatezat dela început forma auzită dela noi, cum au metatezat și în altă parte aceeași formă auzită dela Slavi (cf. *Pozsony-Besztercze*, *Vág-Besztercze*, *Beszterczebánya*) ²⁾. De-ase-menea au metatezat-o și Sașii după firea limbii lor (cf. ung. *egres* > săs. *ăgərș* ³⁾; rom. *patruzeci* > săs. *paterzeč* ⁴⁾; etc.

Zic « au metatezat forma auzită dela noi », căci noi trebuie să o fi primit, înainte de întâlnirea cu Ungurii și Sașii. Altfel, mai târziu, ar fi trebuit să primim forma lor, nu pe cea ruteană, căci ei stăpâneau. O pricină că Ungurii și Sașii n'au putut să ne facă să înlocuim forma noastră mai veche cu cea alterată și mai nouă a lor (cum ne-au făcut să procedăm în privința Rodnei, Năsăudului și a Someșului), ori cu

¹⁾ Cf. n.-sl. *Bistrica*; srb. *Bystrica*, *Bistrica*; cr. *Bistrac*; bulg. *Bistrica*; rut. *Bystryca*, *Bystrec*; ceh. *Bystrice*, *Bystrec*; pol. *Bystrzyca*, etc., la Miklosich, *Die Bildung der Personen- und Ortsnamen*, 232 [150], nr. 45.

²⁾ Cf. și Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 383.

³⁾ G. Kisch, *Nösner Wörter und Wendungen*, p. 7.

⁴⁾ A. Bena, *Limba română la Sașii din Ardeal*, Cluj, 1925, p. 31.

un nume cu totul unguresc ca *Șebeș* sau *Săbiș* < ung. *sebes* și *Homor* sau *Humor* < ung. *hamar* sau n. pers. *Omor* (cf. și *Șieu* < *sajó* « apă sărată » și *Anieș* < *Arănieș* < *aranyos* « cu aur ») este fără îndoială, afară de faptul că *Bistrița* este într-o regiune muntoasă, unde pe Unguri nu i-a atras nici « sarea », nici « minele », și împrejurarea că în Moldova învecinată, cu care ținutul *Bistriței* ardelenene avea strânse legături și în care influența administrației ardelenene era înlocuită cu cea slavă, mai era o apă și o localitate cu același nume¹⁾.

După râu a fost numit orașul *Bistrița* și satul *Bistricioara*. *Bistrița* se întâlnește mai întâiu în a. 1264 în forma coruptă *Bistriche*²⁾. Urmează apoi în documentele latino-românești: *Byzturche* a. 1286—89³⁾; *Bezterce* a. 1287⁴⁾; *Byzturche* a. 1290 și 1291⁵⁾; *Bysterche* a. 1296—1313⁶⁾; *Bysterci* a. 1309⁷⁾; *Bysterce* a. 1309⁸⁾; *Bextriza* a. 1309⁹⁾; *Bextrize* a. 1309¹⁰⁾; *Byzterce* a. 1310¹¹⁾; *Bezterze* a. 1311¹²⁾; *Besterce* a. 1311¹³⁾; *Beztrurche* a. 1330¹⁴⁾; *Bystricia* a. 1331¹⁵⁾; *Bystrice* a. 1331¹⁶⁾; *Bezterce* a. 1332¹⁷⁾; *Byztriciam* a. 1334¹⁸⁾; *Byztricia* a. 1337¹⁹⁾, a. 1341²⁰⁾, etc., în documentele slavo-române *до Быстрици* a. 1460²¹⁾; în documentele românești: *Bistriță* a. 1592²²⁾; « cetatia Bist[r]iței » a. 1595²³⁾; *Bistriță*, *Bistriță* a. 1595²⁴⁾, etc.

Pricina că forma românească nu se întâlnește mai curând, nu este pentru că ea nu există, cum ne lasă a înțelege Melich, ci pentru că n'au fost scrise mai înainte documente românești și de Români.

¹⁾ Pentru numele mai vechiu *Repede* al acesteia cf. spusele lui Miron Costin (la P. P. Panaitescu, o. c., pp. 107 și 52), relevate la c. 159, nota, în legătură cu *Repede* sau *R'aped'* = *Bistrik* din Bereg.

²⁾ Zimmermann—Werner, o. c., I, 92.

³⁾ Ibid., II, 149.

⁴⁾ Ibid., I, 157.

⁵⁾ Ibid., I, 167 și 171.

⁶⁾ Ibid., I, 204.

⁷⁾ Ibid., I, 239.

⁸⁾ Ibid., I, 240.

⁹⁾ Ibid., I, 273.

¹⁰⁾ Ibid., I, 274.

¹¹⁾ Ibid., I, 296.

¹²⁾ Ibid., I, 299.

¹³⁾ Ibid., I, 300.

¹⁴⁾ Ibid., I, 438.

¹⁵⁾ Ibid., I, 441.

¹⁶⁾ Ibid., I, 446.

¹⁷⁾ Ibid., I, 446.

¹⁸⁾ Ibid., I, 460.

¹⁹⁾ Ibid., I, 461.

²⁰⁾ Ibid., I, 510, 512.

²¹⁾ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913, p. 274.

²²⁾ Al. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècles tirées des archives de Bistritz (Transylvanie)*, București, 1926, p. 45.

²³⁾ Ibid., p. 47, și Hurmuzaki, *Doc.*, XV, 730.

²⁴⁾ Al. Rosetti, *ibid.*, p. 49, și N. Iorga, *Rev. ist.*, VI—1920, p. 5.

195. Ceea ce ne dovedește *Bistrița*, întărește și *Iadul* (ung. *Jád*; säs. *Jaad*, *Jót*, *Gót*, *Gâot*), care nu derivă din gms. *Gaddo*, g. mod. *Gahde*, *Jäde*, cum crede Lumtzer—Melich, o. c., p. 39, ci, cum a arătat G. Kisch, *Nordsiebenbürgisches Namenbuch*, p. 62 (cf. și *Korrespondenzblatt*, XLVII—1924, p. 8) și O. Asbóth, *Szláv jövevénysszavaink*, Budapest, 1907, pp. 9—11, din rum. *iad* «Hölle», iar acesta din v.-bg. (*j)adъ*, idem, «eine für die Gründung dieser, einst in der Nähe des grossen Jaader Waldes liegenden Gemeinde charakteristische Bezeichnung». Într'adevăr *Iadul* prezintă fonetismul caracteristic al cuvântului românesc *iad* dela cea dintâiu apariție a lui, în vreme ce cuvântul v.-bg. din care derivă cel românesc are de obicei forma *adъ* (< gr. ἄδης; cf. rus., rut., bg. *ad*) și numai arareori forma *jadъ*¹⁾. Iată probele documentelor: *Jaad* a. 1311, 1331, 1334, 1337, 1341, 1412, 1414, 1481, 1524, 1548, etc.²⁾; *Jad*, *Yad* a. 1331, 1332, 1529, 1538, 1548, 1600 etc.³⁾; *Iod* a. 1524⁴⁾; «*Jadulj* ola nielven» a. 1579⁵⁾; în documentele românești: *Iad* a. 1600⁶⁾; *Iaad* a. 1602—1617⁷⁾; *Ead* a. 1620—21 sau 1624—25 sau după 1638⁸⁾, etc.

În sfârșit *Iadul*, deși slav la origine, «poate avea nume românesc» și după Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 260.

196. Dacă am avea *Bistrița* prin mijlocire ungurească, ori măcar influențată de forma ungurească, cum crede Melich, ar fi trebuit să se întâmple cu forma românească a ei ceea ce s'a întâmplat cu a *Rodnei* și a *Năsăudului*, ca să nu mai amintesc *Boiul*, *Călata* și *Solnocul*, despre care a fost vorba mai sus.

Rodna (ung. vechiu *Rodna*, mod. *Radna*; säs. *Rodnə*, în *Iad Rudnə*)⁹⁾ este atestată mai întâiu în a. 1241 în forma *Rudana*¹⁰⁾, apoi în a. 1264¹¹⁾

¹⁾ Cf. Tiktin, *DRG*, p. 746, și *Dict. Acad.*, II, 428, precum și dicționarele etimologice ale lui Miklosich și Berneker, s. v. După Melich, care și-a modificat părerea anterioară, numele *Iad*-ului (ung. *Jád*) a fost dat de o populație de origine bulgară (v. *Szláv jövevény szavaink*, I, I, Budapest, 1903, p. 5). Pentru vechimea lui, cf. cele spuse despre *Zagra*. Populația slavă de pe lângă *Iad*, a fost, cum am arătat, ruseană.

²⁾ Zimmermann—Werner, o. c., I, 299, 442, 460, 461, 486, 510, 511, 512; III, 535, 536, 621 ș. u.; Hurmuzaki, *Doc.*, XV, 113, 489; N. Iorga, *Studii și doc.*, I—II, p. 2.

³⁾ Zimmermann—Werner, o. c., I, 442, 445, 456; Hurmuzaki, *Doc.*, XV, 318, 336, 376, 422, 432, 763, 772.

⁴⁾ N. Iorga, *Studii și doc.*, I—II, p. 2.

⁵⁾ Hurmuzaki, *Doc.*, XV, 676.

⁶⁾ Hurmuzaki, *Doc.*, XV, 763; Al. Rosetti, *Lettres roumaines*, etc., p. 51.

⁷⁾ Al. Rosetti, *ibid.*, p. 72; Hurmuzaki, *Doc.*, XV, 800.

⁸⁾ Al. Rosetti, *ibid.*, p. 92; Hurmuzaki, *Doc.*, XV, 889.

⁹⁾ G. Kisch, *Nordsiebenbürgisches Namenbuch*, p. 108; *Korrespondenzblatt*, XLVII—1924, nr. 4—6, p. 33.

¹⁰⁾ M. Rogerii *Carmen Miserabile*, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, I, 267, art. 20. O altă notiță, tot din s. XIII, care vorbește despre năvălirea Tătarilor prin pasul Rodnei și n provincia «Burza» (= «Bârza»), are forma *Rodana* (*Mon. Germ. h.*, SS, XXIV, 65; Hurmuzaki, *Doc.*, I, 1, 188; *Századok*, 1882, 431; Hasdeu, *Negru Vodă*, p. XCVII).

¹¹⁾ Zimmermann—Werner, *Urk.* I, 92.

în forma *Rodona*, cu «svarabhakti» sau «polnoglasia» caracteristică limbii ungurești. Urmează formele: *Rudna*, *Rodna* a. 1296—1313¹⁾; *Rodna* a. 1268 și 1310²⁾; *Radna* a. 1409³⁾; *Radnya* a. 1410⁴⁾; *Rodna* a. 1412, 1475, 1492⁵⁾; *Radnabánya* a. 1520⁶⁾; *Ro[d]na* înc. XVII⁷⁾; *Rodna* înc. s. XVII⁸⁾; *Rodna* și *Rod̃na* înc. s. XVII⁹⁾; *Rodna* a. 1552, 1576, 1577 și a. 1602¹⁰⁾; c. a. 1620¹¹⁾; *Rothna-Bánya* a. 1733¹²⁾, etc.

Numele *Rodnei* se mai rostește popular și *Rogna*¹³⁾ și *Rocna*, iar locuitorii ei se numesc *Rodneni*, *Rogneni* și *Rocneni*. Pentru această transformare cf. *Zlatna* (< slav. *Zlatna* «Goldort», *zlatъnъ* «aureus») > *Zlacna* > *Zlagna*; *Lopatna* > *Lopacna* > *Lopagna*; *Sătmár* > *Săcmar*.

Etimologia *Rodnei* este cunoscută. În ultima analiză *Rodna* derivă din v.-bg. *rudna* (cf. v.-bg. *ruda* «Metall», propriu «rotes Erz», *rudъnъ* «metallicus»), iar forma germană savantă *Rodenau* nu este decât o etimologie populară care o apropie de cuvântul *Roden* «desțelenire»¹⁴⁾.

Slavul *Ruda*, precum și derivatele sale: n.-slov. *Rudna Gora*, s.-cr. *Rudno*; rut. *Rudno*; *Porudno*; ceho-slov. *Rudina*, *Rudna*; pol. *Rudna*; srb. *Rudna*, care ne interesează în rândul întâiu, precum și n.-slov. *Rudnik*; s.-cr. *Rudenice*, *Rudničko*, srb. *Rudnjak*, *Rudъnikъ*, *Rudinice*, *Rudenica*, *Rudnica*; rut. *Rudnyky*, *Rudenko*, *Rudenka*, *Porudenko*; pol. *Rudnik* etc., sânt foarte dese în toponimie¹⁵⁾.

Dar nici noi, nici Sașii, nu putem avea forma *Rodna* direct din slavonește, căci *u* slavon ar fi trebuit să se păstreze neschimbat, așa cum s'a păstrat, de pildă, în *Ruda* și *Rudabaia* (Hunedoara), în *Rudăria* (Caraș-Severin) și în *Ruda* (Torontal); cf. și *rudă* < sl. *ruda*, *rufă* < sl. *rufo*, *rujă* < sl. *ruža*, *rus* «rotbraun» < sl. *rusъ* etc.

Trecerea lui *u* în *o* și *a* (o deschis) nu s'a putut face decât în limba ungurească. Se știe anume că în limba ungurească vocalele vechi

¹⁾ Id., ib., I, 204.

²⁾ *Cod. dipl. s. Rom. imp. com. fam. Teleki de Szék*, I, 8—9, și Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 296.

³⁾ Zimmermann—Werner, o. c., III, 475.

⁴⁾ Id., ib., III, 487.

⁵⁾ Berger, o. c., nr. 53, 279; Hurmuzaki, *Doc.*, XV, 133.

⁶⁾ Id., XV, 247.

⁷⁾ Id., XV, 754; Al. Rosetti, o. c., p. 61.

⁸⁾ Id., XV, 784; Al. Rosetti, o. c., p. 64.

⁹⁾ Al. Rosetti, o. c., p. 59.

¹⁰⁾ Kramer, o. c., pp. 11—12, și Hurmuzaki, *Doc.*, XV, 792.

¹¹⁾ Al. Rosetti, o. c., p. 90.

¹²⁾ *Transilvania*, XXIX—1898, p. 173.

¹³⁾ Cf. și Lenk, *Lex.*, III, 371.

¹⁴⁾ G. Kisch, *Nordsiebenbürgisches Namenbuch*, p. 108, și *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, p. 81. A. Bunea, *Încercare de istoria Românilor până la 1382*, p. 166, greșește când spune că «Rodna își are numele ei dela întemeietorul ei Rodana (Ratna și Radena), căci acest nume de persoană îl găsim și în Ragusa la 1278» și trimite la Jireček, *Die Romanen*, II, p. 76.

¹⁵⁾ Fr. Miklosich, *Die Bildung der Personen- und Ortsnamen*, 310 [228], nr. 543.

slave scurte de obicei au primit o nuanță mai deschisă cu un grad, în special *u* a dat *o*: *obrusū* > *abrosz*, *čudo* > *csoda*, *krupa* > *korpa*, *užina* > *ozsona*, *sluga* > *szolga*, etc.¹⁾ Astfel în această limbă p.-sl. *Rudna* s'a putut schimba în *Rodna*, cum și arată documentele încă din timpurile cele mai vechi.

Formele *Rudana* dela 1211 și *Rudna* dela 1296—1313, ne arată că Românii, pe care *Fata* îi atestă la 1243 în Valea Rodnei, au cunoscut mai întâiu forma slavă cu *-u-*, și anume înainte de ce s'ar fi format cea ungurească cu *-o-*. Pe cea dintâiu au părăsit-o numai pe încetul sub influența administrației ungurești și, mai puțin, a bășilor aduși de aceasta la minele din Rodna.

Forma săsească *Rudna* (Iad) ar putea fi și continuarea formei slave ori slavo-române originale, dar și o formă ulterioară, întru cât la Sași se schimbă adeseori *o* cu *u*, atât în poziție tonică, cât și atonă²⁾.

Că ar fi vorba de ung. vechiu *Rudna* în Iad, unde nu se găsește picior de Ungur, poate crede doar Melich, pentru care formele slave sânt de obicei «vechi ungurești»³⁾.

197. De aceeași natură cu Rodna este și Năsă'udul, pe care-l găsim atestat astfel: *terram Nazwod* (sic, în loc de «*Nazowd*») a. 1264⁴⁾; *Nazod* a. 1440⁵⁾; *Nazad* (sic. = «*Nazod*») a. 1450⁶⁾; *Naszod* a. 1547, 1548, 1550, 1576, 1577⁷⁾; *Nazod* a. 1602⁸⁾; *Naszod* a. 1618⁹⁾; *Naszó* (sic = «*Naszod*») a. 1619¹⁰⁾; *Nazod* a. 1624¹¹⁾; *Năsăud* înainte de a. 1631¹²⁾ a. 1635—45¹³⁾, cătră a. 1650¹⁴⁾, a. 1682¹⁵⁾; *Naszod* a. 1695¹⁶⁾, a. 1717¹⁷⁾; *Naszeud* a. 1716 și 1733¹⁸⁾; *Neszeudienszi* a.

¹⁾ O. Asbóth, *A szláv szók a magyar nyelvben*, Budapest, 1897, p. 17 și 24; Z. Gombocz, *Magyar történeti nyelvtan*, III, 2, Budapest, 1925, p. 17, și I. Melich, *Magyar Nyelv*, XXII—1926, nr. 1—2, p. 2.

²⁾ Cf. *bugatic* < *bogat*; *burdeiu* < *bordeiu*; *gulich* < *gol*; *kukesch* < *cocoș*; *mutširlđ* > *mocirlđ*; *purlegăr* < *poilogar*; *bojer*, *bujer* < *boier*; *drobm*, *drum* < *drob* etc., la Brenndörfer János, *Román (oláh) elemek az erdélyi szász nyelvben*, Budapest, 1902, și G. Kisch, *Nösner Wörter und Wendungen*, Bistrița, 1900, s. v.

³⁾ Cf. *A honfoglaláskori Magyarországról*, pp. 258—261, în special, p. 261.

⁴⁾ Hurmuzaki, *Doc.*, I, 321.

⁵⁾ *Ibid.*, I², 669.

⁶⁾ *Rev. ist.*, XI, nr. 7—9, p. 199 și doc. în facsimile.

⁷⁾ Kramer, *o. c.*, pp. 10—12.

⁸⁾ Hurmuzaki, *Doc.*, XV, 792.

⁹⁾ *Ibid.*, XV, 875.

¹⁰⁾ *Ibid.*, XV, 878.

¹¹⁾ *Ibid.*, XV, 940.

¹²⁾ *Ibid.*, XV, 982.

¹³⁾ *Ibid.*, XV, 1015.

¹⁴⁾ *Ibid.*, XV, 1175.

¹⁵⁾ *Ibid.*, XV, 1380.

¹⁶⁾ *Korrespondenzblatt*, XXI—1898, p. 128.

¹⁷⁾ V. Șotropa, *An. Inst. de Ist. naț.*, Cluj, III—1924/25, p. 268.

¹⁸⁾ Z. Păclișanu, *Soc. de mâine*, a. IV, nr. 13—14, p. 183, și *Transilvania*, XXIX—1898, p. 173.

1736¹⁾; *Neszeud* a. 1750²⁾; *Naszód* a. 1760—62³⁾, 1808⁴⁾; rom. *Neszeud*, ung. *Naszód*, germ.-săs. *Nuszendorf*, *Nuszdorf* a. 1839⁵⁾, etc.

În cele dintâu liste ale comunelor grănicerești îl găsim în formele: *Naszod* a. 1762 și 1766 și *Nassod* a. 1764⁶⁾; *Năsăud* a. 1803⁷⁾, etc.

Numele *Năsăudului* se rostește cu accentul pe al doilea *ă* (*Năsă'ud*), nu cum îl accentuiază greșit (pe *u*) cei ce nu sânt din partea locului. Ungurește i se zice *Naszód*, iar săsește *Nassendraß*, *Nosndraß*, *Náessndorf*, *Nuszendorf* și *Nussdorf*⁸⁾. Locuitorii *Năsăudului* se numesc *Năsăudeni*⁹⁾ și *Nosodeni*.

Originea numelui *Năsăudului* a fost explicată de mulți și în multe chipuri.

În *Dacia preistorică* de N. Densusianu, p. 681¹⁰⁾, găsim următorul pasaj interesant pentru originea numelui *Năsăudului*: «În Arabia vechile numiri topografice încă au în mare parte un caracter pelasg. Ptolemeu amintește aici orașele: Istriana, Satula; Rhadu (sat), Lugana, Carna, Sata, Domana, Baeba, Latha, Albana, Amara, Draga, Saraca, Deva, Dela, Lysa, Petra, Medana, Lydia, Suratha, Gavara, Aurana, Sora, etc.¹¹⁾. Iar la Pliniu mai aflăm și orașele: Thatice, Sandura, *Nasaudum* și *Rhemnia*»¹²⁾.

Fără a o spune, citând forma *Nasaudum*, e sigur că N. Densusianu se gândea la *Năsăudul* nostru, pe care-l consideră deci străvechiu și de origine pelasgă. Într-adevăr însă nu este nici o legătură între cele două forme atât de asemănătoare. Potrivirea lor e datorită numai întâmplării. Un străvechiu *Nasaudum* ne-ar fi putut da în românește *Năsăud* sau *Năsad* (cu căderea lui *u* a-ton), nu *Năsăud*.

Printre *Năsăudeni* — fără a se ști autorul — circulă derivarea din slav. *na-sъ-voda*, deci «spre» + «în sus» + «apă». Cel ce a propus această etimologie a avut în vedere forma greșită atestată în a. 1264. Dar slav. *na-sъ-voda* n'ar fi putut da nici odată *Năsăud* (cf. *Cernavodă*; *Na Plosca*, etc.).

¹⁾ *Arhiva Someșand*, nr. 1, p. 38.

²⁾ Bunea, *Statistica P. Aron.*, p. 35.

³⁾ Dr. V. Ciobanu, *An. Inst. de Ist. naț.*, Cluj, III—1924/5, p. 692.

⁴⁾ Lipszky, *Rep.*, II, 99.

⁵⁾ Lenk, *Lex.*, III, 171.

⁶⁾ Kramer, *o. c.*, p. 37, 38 și 41. — Urme de-ale militariei grănicerești în toponimia *Năsăudului* sunt: *Şvardă* < germ. *Warte* «Besatzung, Schildwache»; *Loagăr* < germ. *Lager* «tabără»; (*Pe*) *Cisteţ* < germ. *Schiessstätte* «locul unde se făceau exercițiile de puşcat»; *La ruini* «locul unde se găsesc ruinele institutului militar, ars în 1849».

⁷⁾ *Arhiva Someșand*, nr. 7, p. 54.

⁸⁾ Formele săsești sunt datorite etimologiei populare, cf. săs. *Nass*, *Noss* = *Nuss* «nucă», iar *näss* = *nass* «umed».

⁹⁾ A. 1691, Hurmuzaki, *Doc.*, XV, 1436.

¹⁰⁾ Cf. și prefața scrisă de Dr. C. I. Istrati, p. CIII.

¹¹⁾ *Ptolemaei* lib. VII, 7; V, 16 și 18. — N. A.

¹²⁾ *Plinii* lib. VI, 35, 1. — N. A.

R. Rösler socoate de origine slavă forma ungurească *Naszód* a *Năsăudului*¹⁾; G. Keintzel, *Archiv des Ver. für sieb. Landeskunde*, XXVI—1894, p. 195, fără a preciza radicalul (se pare însă că se gândeste la ung. *asszú* «uscat», «sec», de-ací *Asszód*)²⁾, crede că *n* dela începutul lui *Năsăud* este un *n* protetic neorganic ivit în gura populației săsești din regiunea Bistriței, de care se ținea *Năsăudul* din punct de vedere administrativ, după felul de rostire al acesteia. Împotriva acestei etimologii însă este de o parte vechimea formei cu *n* (a. 1264), de altă parte faptul că *Năsăudul* nu este tocmai «uscat» sau «sec», ceea ce o dovedește și împrejurarea că, alături de *Nassen* ~, *Nossen* ~, *Nussdorf*, a fost posibilă și etimologia populară săsească *Nässendraf* (< *náss* = *nass* «umed»).

Unguresc crede *Năsăudul* și d-l Iorga, cum apare din propozițiunea: «Der Name Agiud ist mit Năsăud, Șamșud, Aiud in Siebenbürgen zu vergleichen, und der Ort ist unzweifelhaft magyarischen Ursprungs»³⁾. Apropierea între aceste nume însă nu este potrivită. *D* din *Agiud* și *Aiud* îi aparține însuși radicalului, derivând din ung. *Egyed* < *Aegydius*. Cel dintâiu care a atras atenția asupra acestui lucru este tot d-l Iorga, *Hurmuzaki*, XV, 19, unde după cuvintele «in oppido nostro *Egydhalm*» (9 Aprilie 1433) pune nota «Pare a fi Agiudul»⁴⁾. *Aiudul* este același nume cu *gy* trecut în *ny* (cf. ung. *mogyoró* > *monyoró* «alună» etc.)⁵⁾. *Șamșudul* derivă din numele de persoană unguresc *Samson* «Samson» + suf. top. -*d*. În *Năsăud* nu putem recunoaște un astfel de nume de persoană.

G. Kisch, *Nordsiebenbürgisches Namenbuch*, p. 93, pornind din forma săsească *Nässendraf*, spune: »Zu slav. *noss(en)* «Ort mit vorspringendem Berg (wozu die Lage stimmt)» «Intr'adevăr derivarea din slavul *nosъ* «nas», întrebuintat în toponimie figurat, deci rar⁶⁾, + suf. -*ovъ* ar fi posibilă numai prin intermediul unguresc, care a adaus și sufixul topic -*d*, căci numai în limba ungurească ar fi putut să se

¹⁾ *Romänische Studien*, 325.

²⁾ La D. Pais, *Az asszó elhomályosult összetételei*, în *Magyar Nyelv*, VIII, pp. 391—401, lipsește *Naszód*.

³⁾ *Geschichte des rumänischen Volkes*, vol. I, Gotha, 1905, p. 165. În traducerea d-nei Otilia Teodoru-Ionescu, vol. I, București, 1922, p. 221 («Numele Agiud se poate asemăna cu Năsăud, Șamșud, din Ardeal, și localitatea e fără îndoială de origine ungurească»), s'a uitat «Aiudul», singurul cu care se poate compara într'adevăr Agiudul și cu care este identic la origine.

⁴⁾ Cf. și I. Nistor, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im XIV., XV. und XVI. Jahrhundert*, Gotha, 1911, p. 126, 165—166; S. Pușcariu, *Litteris*, pp. 181—182; I. Iordan, *Rumänische Toponomastik*, p. 267.

⁵⁾ Cf. și Sântejude < ung. *Szentegyed*, cu *e* medial păstrat și cu cel final adaus sub influența lui *jude*.

⁶⁾ Fr. Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, p. 287 [205], nr. 375, îl găsește pe *nosъ* în toponimie numai la Sârbi, iar p. 165 [49], nr. 215 mai citează formele pol. *Nosow*, *Nosovci*, etc. Cf. *Năsoești*, sat, și *Năsolea*, cascade în jud. Bacău.

schimbe *o* din cuvântul slav în *a* (*o* deschis)¹⁾, cum se găsește scris numele *Năsăudului* încă din cele dintâiu documente latino-ungurești. Poziția geografică despre care vorbește Kisch, nu corespunde, căci, cu toată bunăvoința, n'am găsit dealul care ar putea fi *nos*-ul propus de d-l Kisch. Dacă deci este vorba de acest radical în *Năsăud*, trebuie să ne gândim mai curând la un nume de persoană.

Insumi am propus două posibilități de explicare pentru *Năsăud*²⁾.

Socotind autentică forma documentară *Nazvod* din a. 1264, care ar putea să se cetească *Nazvod*, *Nasuod* ori *Nasovod*³⁾, și având în vedere și faptul că, alături de *Năsăud*, întâlnim pe *Săud*, ung. *Szód* (Bihor, pl. Beiuș), care ar putea fi elementul simplu care, precedat de slav. *na*, ne-ar fi dat compusul *Năsăud*, m'am gândit la o formă slavă *nasъvodъ* (< *na* + *ъvodъ*), și anume astfel:

» Elementul al doilea al acestui compus ar avea înțelesul de « boltitură » și, împreună cu *na*, ar arăta, din direcția izvorului Someșului, valea sau ținutul (« terra ») care scoboară « spre cotitura » în formă de « boltă » a acestuia din dreptul Salvei, imediat din jos de *Năsăud*, ori — ce e mai puțin probabil — ar însemna o cunoscută procedură judecătorească la Slavi, așa numita « intertatio » (< « in tertium deducere »), « înlăturarea acuzei de furt, crima cea mai obicinuită, prin trecerea acesteia asupra altcuiva » (cf. germ. *schieben* și *schuben*).

Dintre limbile slave mai au cuvântul *svod* « intertatio » limba cehă, sârbo-croată și polonă⁴⁾. Acest element slavon se găsește și la baza ungurescului *szavaty*, *zvagy*, *zavat*. *Năsăudul* pare să fi fost totdeauna centrul ținutului cu scaunul de județ⁵⁾, iar prin deasa mergere *na sŭvodŭ* ar fi putut ușor să se fixeze această numire pentru însuși locul unde se făcea procedura.

Forma veche românească a elementului al doilea trebuie să fi fost *să'vodŭ* (cf. *săvârși*, alături de *svârși*, *sfârși* < p. -sl. *sŭvrŭšiti*). *Nasă'vodŭ* s'a putut desvoltă apoi în **Năsă'vodŭ*, iar acesta, în urma trecerii lui *v* în *u* și a asimilării lui *o* în *u*, în *Năsă'ud* > *Năsă'ud*. . . »⁶⁾.

» Că *săvod*-ul juridic a trebuit să fie cunoscut la Români în timpurile vechi, dovedește și *sodăș*, *sodăș*, *sodeaș*, *solduș*: 1. « chezaș »; 2. « copârtaș, răzeș », care, deși venit, cum a indicat I. Bogdan⁷⁾, prin ungurescul

¹⁾ Cf. slav. *obrokъ*, *okno*, *bobъ*, *bojnik*, *podъ*, *ponosъ*, *potokъ*, *robъ*, *svobodъ*, *drobъ*, *stogъ*, etc. > ung. *abrak*, *akna*, *bab*, *bajnok*, *pad*, *panasz*, *patak*, *rab*, *szabad*, *darab*, *asztag*, etc., ap. Balassa—Simonyi, *o. c.*, I, p. 170.

²⁾ *Anuarul Inst. Ist. naț.*, Cluj, II—1923, pp. 256—257.

³⁾ Vezi O. Asbóth, *Magyar Nyelvőr*, XXIX—1900, p. 163.

⁴⁾ Vezi I. Melich, *Magyar Nyelvőr*, XII—1898, pp. 289—295, 468—469; XXVIII—1899, p. 563; O. Asbóth, *Magyar Nyelvőr*, XXIX—1900, pp. 65—72, 160—164.

⁵⁾ Numele *Năsăudului* a trecut deci asupra întregului ținut din cele mai vechi timpuri. La 1264 Ștefan, ducele Transilvaniei, dăruiește comitelui Hazos « țara Năsăudului », « terram *Nazvod* » (= « *Nazowd* »), v. Hurmuzaki, *Doc.*, I, 321.

⁶⁾ Pentru trecerea lui *v* în *u*, cf. *căuaci* < *covaci* < p.-sl. *kovač*; *Chioar* < ung. *Kővár*, suf. -ov, -ova > -uia: *Moldova* > *Moldăua* etc., iar dintre numirile topice de pe Valea Rodnei cf. *I'lova* > *I'lua*, *Ilva*; *Sălova* > *Sălua*, *Salva*.

⁷⁾ *Documente moldovenești în arhivul Brașovului*, p. 28, și *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 603.

szovados (*szvados*, *szavatos*, *szovatos*, a trebuit să se rapoarte la început la acel **sāvod* «intertiatio», despre care a fost vorba mai sus ».

Evident, dacă s'ar accepta această etimologie, forma ung. *Naszód* n'ar putea fi considerată ca continuătoare a formei slave, ci ar redă în rostirea ungurească forma românească *Năsăud*.

Dar ori cât de ademenitoare se pare această explicare, nu mai pot crede în ea din pricina că mi-am format convingerea că *Naszód* din a. 1264 nu este decât o greșeală de scris sau de copiere în loc de *Naszowd*. Aceasta atât din pricina că greșelile de acest fel sânt foarte numeroase în documentele citate (cf. *Maklod* = *Makold* și *Chech* = *Thech* sau *Thelch* sau *Telch* a. 1440; *Byrches* = *Byches* a. 1533; *Nyezmezô* a. 1552, etc.), cât și pentru că numai din forma *Naszowd* putem explică toate formele documentare ulterioare.

Pentru a explică această formă, cum am arătat și în *Anuarul Inst. de Ist. naț.*, Cluj, II, p. 256, trebuie să pornim dela slav. *nasovŭ* «împlutură» (cf. p.-sl. *nasovati* «implere» rus., *nasovatŭ* sau *nasovyvatŭ* «a băga, a vârî multe, a năpădi, a năvăli, a împinge», bg. *sovam*, sau *sunti* «giessen», *usov* «Lavine» etc., < rad. *su-* > *sunŭti*, *sovati*, *su-vati* «stossen», «schieben») ¹⁾. «Împlutura», «agesturile» le-ar fi putut aduce Valea Caselor care a pricinuit dezastrul din vara 1922 și multe altele mai nainte. Slavul *Nasovŭ* și românescul **Năsov* născut din acesta ar fi dat ungurește **Naszô* ²⁾, iar + suf. topic *-d* > *Naszód*. Din acesta, prin reprimire, s'a putut naște rom. *Năsăud* ³⁾. Formele săsești (*Nassndraŭ*, *Nossndraŭ*, *Nässendorf*, *Nuszendorf* și *Nussdorf*) sânt născute prin etimologie populară: din *Nasovŭ* > **Năsov* + *-d* > *Naszód* > *Năsăud* în care *-ovŭ* și *-d* au fost considerate ca sufixe, iar radicalul *năs-*, *nș-* reconstruit astfel, a fost compus cu *Dorf* «sat».

Această explicare este probabilă și pentru faptul că se rapoartă la configurația de teren și la felul cum s'a născut aceasta, deci pune *Năsăudul* în categoria celor mai multe din numirile de origine slavă de pe Valea Someșului de sus.

Fie că etimologia aceasta, ori cea din rad. *nosŭk*, la care s'a gândit Kisch, dar cu schimbarea că trebue să-l socotim nume de persoană, ar fi cea adevărată, *Năsăudul* trebuie să fi fost reprimat din ungurește, ca și *Rodna* ⁴⁾.

I

¹⁾ Pentru compoziția și sensul cuvântului slav cf. v.-bg. *nasŭpŭ* (rom. *năsip*, *nisip*) < *na-* + *sŭpŭ*, *suti* «spargere».

²⁾ Pun asteriscul, deoarece forma dela a. 1619 o cred «lapsus calami».

³⁾ Pentru redarea fonetică în românește, cf. ung. *Iklöd* > rom. *Iclod* și *Iclăud*; ung. *Jöd* > rom. *Ieud*, etc.

⁴⁾ În *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, pp. 102—103, am propus o etimologie asemănătoare și pentru *Mocod* (< slav. *makŭ* + *-ovŭ* + ung. *-d*). Sunt nevoit însă să renunț la ea din pricina că pe *Mocod* l-am găsit mai de multe ori ca nume de persoană: *Mocud* a. 1225 (Wenzel, *CDA*, XI, 190), *Mokud* a. 1186 și 1272 (id., ib., VI, 163 și XII, 54), *Mocud* a. 1214 și 1220 (*Reg. de Văr.*, pp. 646 și 715), *Mocodinus* a. 1219 (ib., art. 87, p. 661), etc. Acest n. pers. a fost derivat de K. Kerényi, *Ung. Jahrb.*, XII—1932, p. 112, din ung. *mak* «Eichel», «kleine Eichel».

198. În privința felului cum trebuie să considerăm originea și vechimea *Bistriței* și a *Iadului* (ruso-slavă dinaintea sec. XII, ori sud-slavă), este deosebit de instructiv numele satului *Zagra*, jud. Năsăud, deși acesta se întâlnește, întâmplător, mai întâiu numai în sec. XV: *Zagra* a. 1440¹⁾; *Zagor* a. 1450²⁾; *Zagra* a. 1533³⁾; *Sagra* a. 1547, 1548, 1550, 1552 etc.⁴⁾; *Zagra* a. 1576, 1577⁵⁾; *Zăgriani* (locuitorii) a. 1691⁶⁾; *Zăgra* a. 1695⁷⁾; *Zegriani* (locuitorii) a. 1698⁸⁾; *Zagra* a. 1705⁹⁾; *Zagor* a. 1706¹⁰⁾; *Zagra* a. 1717¹¹⁾, 1723¹²⁾, 1733¹³⁾; *Zăgra* a. 1746¹⁴⁾; *Zagra* a. 1750, 1762, 1764, 1766, 1803¹⁵⁾; *Zăgra* a. 1760—62,¹⁶⁾ etc. În sec. XVIII se află în *Zagra* o mănăstire părăsită¹⁷⁾; Amintirea mănăstirii acesteia o mai păstrează numirile topice *Câmpul*, *Dosul* și *Părăul mănăstirii*. În 26 Aprilie 1763 Vlădica P. P. Aron își scrisese în *Zagra* invitarea pentru canonicescul săbor din 29 Iunie a aceluiasi an¹⁸⁾.

Un sat cu numele *Zagăr* (ung. *Zágor*, săs. *Rode*) se mai găsește în jud. Târnava-mică¹⁹⁾.

Originea slavă a numelui *Zăgrii* (și inclusiv a *Zăgăruului*) a afirmat-o mai întâiu A. D. Xenopol²⁰⁾, fără a insista mai amănunțit asupra ei. Evident, îi eră cunoscută din lucrările slavistilor privitoare la acest nume, în special din Fr. Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, pp. 245—246 [163—164], nr. 118.

Atât documentul dela 1450, cât și cel dela 1706, ne indică clar că *Zagra* derivă din slav. *Ză-gora* (> **Ză-gura* > *Zagra*) «peste», «dincolo

¹⁾ Hurmuzaki, *Doc.*, I², 669.

²⁾ *Rev. ist.*, I. c.; cf. și doc. în facsimile.

³⁾ Hurmuzaki, *Doc.*, XV, 367.

⁴⁾ Kramer, *o. c.*, pp. 10—11.

⁵⁾ *Id.*, *ib.*, p. 12.

⁶⁾ Hurmuzaki, *Doc.*, XV, 1436.

⁷⁾ *Korrespondenzblatt*, XXI—1898, p. 127.

⁸⁾ Hurmuzaki, *Doc.*, XV, 1366.

⁹⁾ *Arhiva Someșand*, nr. 1, p. 24.

¹⁰⁾ *Ibid.*, p. 27.

¹¹⁾ V. Șotropa, *Anuarul Inst. de Ist. naț.*, Cluj, III—1924/25, p. 268.

¹²⁾ Hurmuzaki, *Doc.*, XV, 1605.

¹³⁾ *Transilvania*, XXIX—1898, p. 174.

¹⁴⁾ *Arhiva Someșand*, nr. 2, p. 28.

¹⁵⁾ Bunea, *Statistica P. Aron.*, p. 36; Kramer, *o. c.*, p. 37, 38 și 41; *Arhiva Someșand*, nr. 7, p. 54.

¹⁶⁾ Dr. V. Ciobanu, *l. c.*, p. 692.

¹⁷⁾ Z. Păclișanu, *l. c.*, p. 170.

¹⁸⁾ Mac. Pop, *Activitatea vicarilor foranei episcopoești gr. cat. din districtul Năsăudului*, ed. Maxim Pop, Budapesta, 1875, pp. 37—38; cf. și A. Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisie Novacovici*, p. 391.

¹⁹⁾ Atestat în forma *Zagor* încă din a. 1412 (Zimmermann — Werner, *Urk.*, III, 525 și 536) și 1415 (*ibid.*, p. 682); apoi în a. 1495 și 1540 (A. Veress, *Fontes rerum Transylvanarum*, t. IV, p. 301); a. 1492, c. 1500, a. 1513, 1517, 1518, *Zaghor* a. 1502, greșit *Ńagor* a. 1517 (Csánki, *MH*, 901).

²⁰⁾ *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ed. I, vol. I, Iași, 1888, p. 375.

de deal sau munte», «Hinterberg»¹⁾, nu «subt munte», cum traduce greșit Motogna, *Transilvania*, l. c., p. 20, și *Articole și documente*, p. 11. Direcția se poate înțelege dinspre Maramureș peste Țibleş, ori dela Năsăud, centrul administrativ, peste «Dealul Belei»²⁾.

Miklosich, l. c., citează următoarele forme slave ale acestui nume, precum și derivate din el: *Zagorje* (*Zagrija*), germ. *Sager*; *Zagorica*, germ. *Sagritz*, în Carintia; *Zagora*, *Zagorica*, *Zagorje*, în Hertegovina; *Zagoričane*, în Serbia; *Zahôrje*, în Galiția (rut.); *Zagorz*, *Zagorze*, în Galiția (pol.); *Zhoř*, *Zhorec*, *Zhorny*, *Záhoři*, *Zahořicko*, *Záhorky*, *Záhorkov*, *Záhořice*, *Zahořany*, în Boemia; *Zagorisach*, *Göritz*; *Загоріов*, *Загорави*, *Загорича*, în Epir, etc. *Adaug Zagorački varoš*, *Zagorje*, *Zagorje dolnje* și *gornje*, *Zagorom* în Croația; *Zagorci* în Bulgaria; iar pentru fonetism amintesc balcanicul *Eski Zagra* alături de *Stara Zagora*.

Am spus că *Zagra* e formă slavă mai veche decât secolul XIII din următoarele motive. Slavii veniți pe Valea Someșului de sus e firesc să fi fost Ruși ruteni (*Antes*), dată fiind vecinătatea Bucovinei, Galiției și chiar și a Ucrainei. Dacă însă numirea *Zăgrii* a fost dată de Ruși ruteni, ea a trebuit să fie dată înainte de secolul XIII, căci altfel *g* s'ar fi schimbat în *h*. Se știe doar că guturalul *h* specific în limba ruteană «a început a se naște din anteriorul și rusesc general *g* în sec. XII», iar «în veacul al XIV-lea predomină *h* în loc de *g*»³⁾.

O privire asupra numelor slave compuse din *za* + *gora* și derivatele acestora, pe care le-am înșirat mai sus, precum și cercetarea toponimiei Bucovinei, Moldovei și Basarabiei, ne întărește și mai mult această convingere. În acestea găsim adică, cum apare din *Marele Dicționar geografic al României*, s. v., numai forme corespunzătoare

¹⁾ Cf. Miklosich, l. c., G. Czirbusz, *Erdély*, XVII—1908, p. 148; M. Ștefănescu, *Arhiva*, XXIX—1922, nr. 1, p. 70; G. Kisch, *Korrespondenzblatt*, XLVII—1924, nr. 4—6, p. 33.

²⁾ *Belei* pare a fi de aceeași origine cu *Belei Plaiu* din Secuime, v. S. Opreanu, o. c., p. 173, *Belei* fiind probabil proprietarul; cf. «Așijderea au mai vândut Axinte toată partea lui *Bealei*» într'un document din a. 1603 (Ruginești, jud. Putna), ap. I. Bianu, *Documente românești*, I, București, 1907, p. 7; ș. a.

³⁾ M. Ștefănescu, *Arhiva*, XXIX—1922, nr. 1, p. 75, și XXXI—1924, nr. 3—4, p. 205, după Sobolevskij, *Lekcii po istorii russkago jazyka*, Kiev, 1888, p. 89; cf. și I. Bărbulescu, *Arhiva*, XXX—1923, nr. 2, pp. 11. Același lucru îl spune și W. Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik*², vol. I, p. 360, § 287: «Das *g* wird *h*. In mehreren slav. Sprachen und zwar im Klr., Weissr. (in beiden Sprachen herrschte das *h* schon im XIV. Jhd. vor. Sobolevskij S. 126), B. und Os. ging das *g* später in *h* über; im Ab. taucht es um die Mitte des XIII. Jhd. auf: *hora* 'Berg' aus *gora*... Man kann also annehmen, dass es in Wirklichkeit etwas früher auftrat (Gebauer I., S. 456). Im Slowak. in der Regel auch *h*... Auch im P. taucht *h* auf, aber es ist hier fremden (böhm. und klr.) Ursprungs...». De-asemenea și I. Melich: «Și *g* rutean vechiu s'a schimbat în *h* începând cu secolul XII. V.-rut. *gospodarъ*, *gospodinъ* «domn», *Galičъ* «oraș lângă Dnistru» etc., după sec. XII s'au desvoltat în *hospodar*, *hospodin*, *Halič*, etc.» (*A honfoglálaskori Magyarorszdg*, p. 5, unde se citează Sobolevskij, *Lekcii russkago jazyka*, 2, p. 112).

cu *h*: *Hora* (colină, Buzău); *Horaița*, *Horăcioara* (Neamțu); *Horincea* (Covurlui); *Zahoreni* (Botoșani și Dorohoi); *Zahorna* (Iași și Suceava); *Zahoreni* (Orhei); *Zaharancea*, etc.¹⁾.

În schimb în Muntenia găsim forma sud-slavă cu *g*; *Goranul* (sat, pădure, schit în Argeș); *Gorjul* (< *gora* + *jiu*); *Gorul* (Prahova); *Gornița* (Gorj)²⁾.

« Numirile *Zagorna*, vale în jud. Soroca, și *Gorăști*, sat, jud. Chișinău, pot fi formații din rus. *gora*, dar tot așa de posibil și din sud-slavele *gora* »³⁾.

Cu un cuvânt, *Zagra* din jud. Năsăud, întru cât își poate avea numele dela Ruși ruteni, a trebuit să fie numită de aceștia înainte de sec. XIII. Dacă numele Zăgrii ne-a venit dela Slavi sudici, el iarăși este vechiu, căci dovezi de colonizări de Slavi sudici în Valea Someșului de sus nu avem după secolul XII⁴⁾.

199. Deși nu sânt atestate mai curând, fără îndoială sânt tot așa, sau aproape tot așa de vechi, ca și *Zagra*, și următoarele nume din aceeași regiune: *Telciu* (*Chech* a. 1440, *Thelch* a. 1450, *Telcz* a. 1525, 1533, etc.) < slav. *telъčъ* *μόσχον*, « vituli » (cf. *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, pp. 7—11); *Salva* (*Zalva* a. 1440, *Salkva* a. 1450; *Zalva* a. 1576, *Zalowa* a. 1574; *Zalaa*, *Zalkva* a. 1601, *Salkva* a. 1602, *Szalkva* a. 1624, *Zalowa* a. 1636, *Galša* a. 1672, *Salva* 1695, etc.) < slav. *salo* (cf. rus. *salo*, n.-sl. *sadlo*, etc.), « adeps », « pământ gras » + suf. top. *-ova* (cf. *Toponimie și istorie*, pp. 87—89)⁵⁾; *Ilva*: *Ilva* a. 1552, 1564, *Ilwa* a. 1576, 1577, *Ilova* a. 1601, 1620, 1622, 1623, etc. < slav. *ilъ* « lutum » + suf. *-ova* (cf. *Toponimie și istorie*, pp. 89—91)⁶⁾; *Rebra* (*Rivulus Rebre* a. 1380, *Felsev Rebra* și *Also-Rebra* a. 1440, etc.) < slav. *rebrъ* « collis » (cf. *Toponimie și istorie*, pp. 91—94); *Lușca* (*Luchka* a. 1392, *Lwchka* a. 1468, 1505, 1507 și 1514) < slav. *lučka* « Wieschen », iar acesta din *lōka* « Tal, Wiese » (*Toponimie și*

¹⁾ « *Zaharancea* poate fi o formație rutenească care mai prezintă și fenomenul numit *akanie*, adică prefacerea lui *o* în *a* din cuvântul *hora* », M. Ștefănescu, *Arhiva*, XXIX—1922, nr. 1, p. 70—71. Cf. și *Nahorna* ap. M. Ștefănescu, *ibid.*

²⁾ Asupra fonetismului numelor noastre topice derivate din slav. *gora* cf. și I. Jordan, *Rumänische Toponomastik*, pp. 16 și 207.

³⁾ M. Ștefănescu, *Arhiva*, XXIX—1922, nr. 1, p. 71.

⁴⁾ Deoarece între grănicerii amatori se atribue origine franceză părții de sat *Burbulenii* și părții de hotar *Ruien* din *Zagra*, amintesc că cea dintâi este, evident, un derivat din *Burbulea*, strămoșul *Burbulenilor*, iar *Ruienul*, ca și comuna *Ruien* (ung. *Rujen*), l. Caransebeș, și srb. *Rujenъ* « un șes », derivă din slav. *rujъ* « rhus cotinus », « scumpie » (cf. Miklosich, *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen*, II, 228, nr. 554). În sfârșit *Cașva*, cătunul Zăgrii, ca și *Cașva*, sat în jud. Turda, derivă dintr'un slav. *Kașova* < n. pers. *Caș* ori slav. *Kaša* < *kaša* « Grütze », « alica », apoi « Grützbrei, Brei », « puls, polenta » + suf. *-ova*. Pentru vechimea formeii cf. cele scrise despre *Salva* mai jos.

⁵⁾ Apa *Szalva* din Ugocsa și *Bereg* este atestată în forma *Zalua* încă la 1295 (cf. Wenzel, *CDA*, V, 136, și Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, II, 432).

⁶⁾ Și o *Ilva* găsim în *Bereg*, și anume în Mărok-Pápi (cf. Petrov, *o. c.*, p. 49).

istorie, p. 94); *Prislop* (*Prozlop* a. 1392, *Prezlop* a. 1468, 1507, 1514, *Prezlap* a. 1505, *Przyslop* a. 1687, *Preszlop* a. 1733, *Priszlop* a. 1750, 1760—62, etc.) < slav. *prislop* «steile Stelle», cf. slav. *slopicī* «Art Thierfalle», rut. *pryslopyty* «mit einer Mäusefalle fangen» (*Toponimie și istorie*, 95), etc.

200. O veche colonie rusească avem în Sărățel (S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.*, 159), rostit și *Serețel* (ung. mai vechiu *Szereczel*, acum *Szeretfalva*; säs. *Tseretsel* și *Reussen*).

Deoarece se găsește lângă *Șieu*, al cărui nume se știe că la origine înseamnă «apă sărată»¹⁾, s'a crezut de cătră unii că *Seret*, *Serețel* > *Sărățel* în rostirea dialectală a ținutului (ca și *Serețel* > *Sirețel* și *Sărățel*, afluentul Buzăului), ar putea derivă din rom. *sărat*, cunoscut în toponimia românească din care s'ar fi născut dim. *Sărățel*, prin asimilație *Sărețel* > *Serețel*²⁾; de cătră alții, că ar fi identic cu colectivul rom. *săret* «sare multă» > **Sărețel* > *Serețel*³⁾.

Cea dintâiu dintre aceste explicări este posibilă numai dacă pornim dela forma diminutivă. Documentele cele mai vechi însă ne-au păstrat forma simplă *Zereth* a. 1296—1313 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 204), a. 1358 (ib., II, 107), a. 1414 (ib., III, 623); a. 1355 (*Cod. dipl. s. Rom. imp. com. fam. Teleki de Szék*, I, 97—98), etc.

În harta lui Honterus dela 1532 găsim forma *Zareth*. G. Kisch, *Nordsieb. Namenbuch*, p. 106, și *Korrespondenzblatt*, XLVII—1924, nr. 4—6, p. 32, afirmă că între valea Șieului și Dorolea se găsește un deal numit săsește *Zărăt*, ung. *Szeret*. Săsescul *Zăreth* sau *Zărăt*, cu *z-* din *s-*, este desvoltat normal din *Seret* (cf. *Zákal*, *Zaëkal* < ung. *székely*, etc.). S'ar putea ca *Serețelul* să fi fost diminutivat prin contrast cu acest *Seret*.

Cât privește explicarea a doua, ea n'ar fi cu neputință, întru cât se mai găsesc astfel de colective ca nume de apă (cf. *Bredețel* în Trebușany, Maramureș, la Petrov, *Karpatoruské pomistní názvy*, etc., 27; *Socet* în Pol'ana Kobylecka, Maramureș, ib., 20; etc.). Totuși un diminutiv *Sărețel* din colectivul *săret* nu este tocmai obișnuit (cf. însă *Cornețel*, *Făgețel*, etc.), ș'apoi acest diminutiv, dacă i s'ar fi simțit

¹⁾ Ung. *Sajó*, säs. *Schogen*. Numele *Sajó* a fost explicat încă de P. Hunfalvy, *Magyarország ethnographiája*, pp. 381—384, din ung. *só-* sau *sav*, *saj* «sare» + *jó* «fluvius» (cf. și G. Kisch, *Nordsiebenbürgisches Namenbuch*, 117, și *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 47; mai pe urmă I. Melich, *Magyar Nyelv*, XXIII—1927, pp. 497—501). Ung. *Sajó* ca nume de apă este atestat încă la Anonymus, c. 17 (ed. Fejérpataky, p. 21), în forma *Soyou* (cit. *Sovjou*): «Ad fluvium Soyou et usque ad castrum salis» (cf. și Szarvas—Simonyi, *MNytsz*, vol. II, 42). Satele *Șieul-mare* (*Șieul* la început) și *Șieul-mic* sânt atestate în documente în formele *Nogsoyou*, *-sayou* și *Soyou*, *Sajo minor*, începând cu anul 1228 (Zimmermann—Werner, o. c., I, 49); G. Kisch, *Nordsiebenbürgisches Namenbuch*, pp. 70—71.

²⁾ Cf. G. Weigand, XXVI.—XXIX. *Jahresbericht*, 82; G. Kisch, *Korrespondenzblatt*, 1921, p. 46 ș. u., și *Zur Wortforschung in Prinos lui Sievers*, p. 46.

³⁾ C. Diculescu, *Dacoromania*, IV, 501—502.

legătura cu *sare*, *săret*, trebuia să-și păstreze pe *-ă-* și *-e-* neasimilați (deci *Sărețel*, nu *Sărățel* și *Serețel*).

Din aceste pricini, precum și pentru că satul *Serețel* încă dela 1412 se numește și *Rewsyndorff* (Zimmermann—Werner, *Urk.*, III, 530), ungurește dela 1414 *Orozfalu* (ibid., 623), astăzi *Reissn* sau *Reistsn* = « Reussen », « Ruși », este mai probabil că avem a face cu o colonie de Ruși sau Ruteni (cf. și Pesty, *Magyarorsz. helyn.*, I, 356), numită fie după n. pers. *Seret*, ung. *Szeret*, complet *Szeretmér*, deci *Seretmir* (cf. *Sceret*, iobag al castrului « Bolondus », a. 1229, *Reg. de Várad*, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, p. 733, art. 360; a. 1250, Fejér, *CD*, IV, 2, p. 80, la Pesty, *Magyarorsz. helyn.*, I, 355; *Zereth* a. 1329, Nagy Imre, *Cod. dipl. Hung. Andegav.*—*Anjoukori okm.*, II, 421, și *Zerethmer* a. 1323, id., ib., II, 92), fie pentru că a venit de pe *Siretul* sau *Seretul* din Moldova.

Ipoieza din urmă însă este mai puțin probabilă, fiindcă numele satului și muntelui s'ar fi dat după un râu depărtat (totuși cf. și *Siretul plasă*, apoi *Sirețelul*, sat în Suceava, alături de *Sirețelul*, părau ibid., viroagă în Brăila, în *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, V, 395—410; *Sirețel*, părau în Covurlui; *Sirețel*, locuință izolată în Roman; *Seret*, locuință izolată în Mehedinți (D. Frunzescu, *Dicț. top. și stat. al Rom.*, 440 și 432)¹⁾.

Derivarea acestui *Seret*, din care avem dim. rom. *Serețel* > *Sărățel*, din slav. *srěda*, cum propune acum în urmă Kisch (*Korrespondenzblatt*, XLVII—1924, nr. 4 6, p. 32, și *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 264), pornind din grafiile *Szeredfalva* și *Szeredafalva* găsite la Pesty *Magyarorsz. helyn.*, I, 356 (mai adaug și pe Lenk, *Lex.*, IV, 184)²⁾ modificându-și părerea anterioară și combătând pe Diculescu, este exclusă din punctul de vedere fonologic românesc: *d* ar fi rămas neschimbat, nu ar fi trecut în *t* ca în săsește, ceea ce i-a scăpat din vedere lui Kisch. Într'adevăr *Szeredfalva* nici din pricina lipsei lui *-a* nu poate fi din slav. *srěda*, ci este o simplă grafie germano-săsească a lui *Seret*. Forma *Szeredafalva* este rezultată prin apropierea lui *Seret* de ung. *Szereda* = «szerda» (cf. *Szerdahely*, etc.) < slav. *srěda*, care eră mai cunoscut²⁾.

¹⁾ Deoarece îl găsim scris numai cu *ț*, este problematică identitatea cu *Serețel* a lui *Țărățel*, ung. *Czereczel*, germ. *Wachsdorf* (*Czereczel* a. 1404, *Czerneczal* a. 1415, cf. S. Dragomir, « Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, Secția pentru Transilvania pe 1929 », Cluj, 1930, p. 238 și 243; « *Czereczel* aliis *Csereczel* », Lipszky, *Rep.*, II, 52; « *Tzernetzfalva*, *Czernetzfalva*, w. *Czeretzal*, *Cseretsel* », Lenk, *Lex.*, IV, 341). Formele documentare citate ale acestuia ne reamintesc de o parte *Țărova*, ung. *Czerova* din Caraș-Severin; *Țărățel* din Romanai; *Țerovăț* din Mehedinți; *Czerova* și *Czerovina* din com. Nográd; *Czernina* din com. Sáros, Zemplin; *Cerna*, *Cernik*, *Cerovac*, *Cerovața*, *Cerovci*, *Cerovica*, *Cerovljani*, *Cerovnik*, etc., din Jugoslavia, Bulgaria, passim, care sânt derivatele slavului *cerъ* « cer », de altă parte rom. *cerețel*, dim. lui *ceret* < *cer* (cf. *Cornețel*, *Brădățel*, *Făgățel*). Cei ce au tradus această numire cu germ. *Wachsdorf* s'au gândit la latinescul *cera* (în rostirea obișnuită în biserica catolică din Ungaria).

²⁾ Nu sânt de acord cu Kisch nici în privința identificării dealului *Zăreth* sau *Zăret* dintre Bistrița și Dipșa cu *Cuzberch* a. 1228 (Zimmermann—Werner, *Urk.*,

Pentru Siret (*Τιαρανός*, *Ἰέραος*, *Gerasus*, peceneg *Загар*, ung.-biz. *Ségetos*)¹⁾, cf. Pârvan, *Considerațiuni asupra unor nume de râuri daco-scitice*, pp. 10—11, care-l interpretează scitic *Čarant* « repede » (geto-scitic, *Getica*, p. 235). *Ségetos* eră și numele unei localități din Dardania (Procopios, *De aedificiis*, IV, 4; cf. A. Philippide, *Originea Românilor*, I, 459 și Hans Krahe, *Die alten balkanillyrischen geographischen Namen*, Heidelberg, 1925, pp. 98, 110).

201. Înainte de a trece mai departe se cuvine să spunem un cuvânt despre numele Someșului.

În legătură cu inscripția « Deae Nemesi reginae Valerius Valentinus beneficiarius consularis, miles legionis XIII Geminae Gordianae aedilis coloniae Napocae, a censibus subsignavit *Samum* cum regione trans vallum imperatore domino nostro M. Antonio Gordiano Augusto et Aviola consulibus X Kal » (*CIL*, III, 1, nr. 827) Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ed. I, v. I, p. 205 și 301 (ed. II, v. I, p. 291 și 306), afirmă că numele « *Samus* dat de inscripțiune unei regiuni numită astfel dela râul ce o străbătea » ar fi « prototipul dac, din care s'a derivat numele *Sameșului* de astăzi numit uneori și *Someș* ».

Inscripțiunea rămasă neîntregită în *CIL*, III, 7633, a fost citită și întregită altfel de V. Pârvan, *Getica*, București, 1926, 275 [387], și anume *cum reg(ione) Ans(amensium)*, « potrivit cu numirea identică a toponimicului din regiunea celui alt *Samus*, din Moesia, *Asamus*, *Ἀν-άσαμος*, cred exact interpretat de Tomaschek, II, 2, 54: » *am Fl. Asamos* gelegen ». Este vorba de *Asamus*, din care s'a dezvoltat bg. *Осѣм*²⁾.

I, 49), interpretat *Küz-* sau *Közü-* (« zwischen, Mitte ») + *bércz* « Bergrücken » (cf. n. de deal *Közbercz* a. 1635—49). În documentul dela 1228 este vorba de « meta » unei donațiuni care cuprinde comunele Săplac și Giaca din jud. Cluj, despre care ni se spune că « ascendit usque caput Soyau, de capite vero progreditur in montem qui vocatur *Cuzberch*, in eodem vero monte vadit usque caput Bodagd, deinde progreditur ad alpes Clementis et inde ad Rusciam ». Deci muntele *Cuzberch* se întinde între izvorul Șieului și al Budacului, în vreme ce *Sărățelul* se găsește tocmai în fața cu locul unde se varsă Bistrița în Șieu, iar dealul *Zăreth* sau *Zăret*, după Kisch, este « ein (das Dürbachtal vom Bistritzthal trennender) » *Mittelberg* ».

Observ că în alt document, dela 1301, se vorbește iarăși de « unum birch, qui dicitur *Kuzbirch*, qui distinguit terram Hagmas a terra Iiaranglab. Dehinc a terra Hagmasfew *Kuzbirch* dividit terram Belus . . . » (Zimmermann—Werner, *Urk.*, 220). Tot așa și în unul dela 1303 (id. ib., I, 228).

¹⁾ Forma din urmă mai întâiu la Const. Porphyrog., *De adm. imp.*, 33, ed. Bonn, III, p. 171.

²⁾ Pe *Asamus*, M. Ebert, *Reallexikon der Vorgeschichte*, VI, p. 44, îl derivă din ilir. *Asamum* « Stein », iar H. Krahe, o. c., pp. 81 și 114 din *Ἀν-άσαμος*, în care *an* ar fi prepozițiune ilirică (după Tomaschek în Pauly—Wissowa, *Realencycl.*, I, 2064, este vorba de *ana-* tracic = gr. *ἀνά-*, germ. *an-*; cf. și Pârvan, *Getica*, 275), iar pentru elementul al doilea trimite la *Asamon* din Iliria. După St. Mladenoff, *Albanisch und Thrako-Ilirisch*, în *Balkan-Archiv*, IV, 192—193, ar fi cu totul din alt radical, însemnând « Fluss » și trebuind pus în legătură cu gr. *ἀσάμνωθος* « Baderanne, baignoire, bain, lieu où l'on se baigne ».

Tomaschek, *Sitzungsber. d. Wien. Ak. d. Wiss.*, CXXXI, 98 sokoate *vicus Samus* de origine tracică, iar Pârvan de origine getică.

Pentru a-i explica radicalul tracic sau getic Tomaschek s'a gândit la sensul «ruhig», deci la scr. *cam*—*χαμνω*; alții la gr. *σάμος* «dune», «hoch» (cf. insula *Σάμος*, *Σαμοθράκη*, la Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 60)¹⁾.

Dar un latinesc vechiu *Samus*, cum ar trebui să fie tratat tracogeticul *Samus*, ar fi trebuit să dea românește *Sam*, căci pe *-us* cu greu putem să-l citim *-iș*, *-eș*, cum putem să-l citim pe *-is-*, *-os-*, *-us-*, după care mai urmează un *-is*, *-os*, *-us*, din inscripțiile care ne-au păstrat numele *Crișului*, *Mureșului* și *Timișului*²⁾.

Nici rostirea cu *o* (o deschis), pe care o putem presupune (cf. *Alutus*—*Olt*; *Μάρις*, *Μάριος*, *Marisus*, *Marisia*—*Moreș*, *Mureș*), nu este de loc sigură³⁾.

Astfel Al. Philippide, *Originea Românilor*, I, pp. 456 și 724, are dreptate când afirmă că rom. *Someș* «nu-i fonetism românesc».

Într'adevăr râul, despre care este vorba, se numește numai *Sómeș*, nu *Sameș*, formă savantă introdusă în cărți de latiniști.

De altă parte, cum arată documentele latino-ungurești, în care *-isius* trebuie citit *-iș* și *-eș* (cf. *Somysius* a. 1269, Fejér, *CD*, IV, 3, p. 528; *Somysius*, *Zumus*, Ortway, *Magyarország régi vizrajza*, s. v.; *Zamus*, *Zamos*, *Zhomos*, *Zamus*, *Zomos*, *Szamus*, începând cu a. 1236, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 66, 81, 85, 100, 143, 206, 208, 451, 452; II, 102, 243, 255, 362, 467, 468, 470; III, 63, 358, 529, 561, 613, 660; *Zomus*, Anon. c. II, 19, 20, 21, 27, 28; *Samusius*, Fabr., Szikszai, *Latin-magyar szójegyz.*, a. 1590; *Zomuszeg*, *Sumuszeg* a. 1357, Csánki, *MH*, I, 508; *Zamos*, Hurmuzaki, *Doc.*, XV, 99, 115, 503; *Szamos*, ibid., 1114, 1400, 1577; *trans-samusianis*, ibid., 1774, Csánki, *MH*, I, 485, 508; Szikszai, o. c., etc.) și säs. *Thumesch*, *Thaemisch* (*Samusch* Theutunice *Thumesch*. a. 1412, Zimmermann—Werner, *Urk.*, III, 530) forma *Somış*, *Someș* pare a fi mai veche decât *Szamos*, care s'a putut desvoltă normal din cea dintâiu. Având în vedere aceste fapte, se pot da pentru *Someș* numai două explicații.

Ori este într'adevăr identic numele așa zisului *vicus Samus* cu cel al râului *Someș*, ceea ce nu-i tocmai sigur, și atunci tracul *Sam* a fost apropiat de Slavii veniți pe Valea Someșului, după obiceiul lor, de cuvântul slav. *somŭ* (rus. *somŭ*, rut. *sôm*, *sum*, n. -slov., bg., srb. *som* «somn», «Wels», «Silurus glanis», lucru explicabil când este vorba de numele unui râu; ori (cum se pare mai probabil, dacă avem în vedere numele *Tisei* < slav. *tisŭ* «Taxus», în care se varsă *Someșul*,

¹⁾ Vezi și explicațiile date pentru *Asamus*.

²⁾ Cf. cele spuse mai sus despre *Criș*, în special părerile lui P. Skok, *Zeitschrift für Ortsnamenforschung*, I—1926, pp. 85—86; S. Pușcariu, *Dacoromania*, IV, p. 1369; V. Pârvan, *Considerațiuni asupra unor nume de râuri daco-scitice*, pp. 14—16, în legătură cu numele *Argeșului*, și *Getica*, passim; V. Motogna, *Rev. ist.*, III—1927, nr. 10—12, p. 366.

³⁾ Cf. N. Drăganu, *Dacoromania*, I, 137—138, și V. Motogna, *l. c.*, pp. 366—370.

și al afluenților acestuia: *Bistrița* < slav. *bystrica* «schnell, rasch», *Sălăuța* < *Salva* [cf. și apa *Salva* din Ugocsa și Bereg¹⁾] < *Salova*, iar aceasta din slav. *salō* «adept», *Lăpuș* < slav. *lopuch* «Klette», *Crasna* < slav. *krasъnъ* «speciosus», «amoenus», etc.), este identic cu însuși acest cuvânt slav, prevăzut cu suf. -eș, -iș, -oș, care arată posesiunea unei calități prin excelență și derivă de obicei nume de persoană, în cazul dat putând derivă numele posesorului, după care s'a numit ținutul și râul (cf. cele spuse mai sus despre *Maramureș*)²⁾, ori chiar numele râului (cf. *Somova*, gârlă în jud. Tulcea, *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, V, 451)³⁾.

În acest caz, firește, nu mai poate încăpea nici o îndoială în privința faptului că forma românească este mai veche decât cea ungurească, care, în sine, neîntemeindu-se pe un radical unguresc, n'are nici un înțeles în limba ungurească.

Explicarea aceasta arată din nou cât de subredă este teoria turco-bulgară a lui Melich, care în lucrarea sa *A honfoglaláskori Magyarországnak*, pp. 51—52, afirmă că toate formele documentare citate mai sus se pot citi ungurește: *Szamus*, *Szomus*, *Szomos*, **Szomis* (sic!), *Szumus*, *Szamos*, deci cu -o- medial și cu -ș final, și ar fi o dovadă că Românii au luat *Someșul* de origine tracă (traco-frigică sau dacă) prin ungurește, nu prin slavonește, căci în limbile slave -s final ar fi căzut și, venind prin acestea, în ungurește astăzi acest nume ar fi fără -ș final. El ar fi trecut mai întâiu în limba latină, unde -us, -is s'a păstrat, apoi în gotă, gepidă și vandală, de-aici la Huni, Avari și apoi la Bulgaro-Turci, la care deasemenea se păstră -s final, iar dela aceștia la Unguri.

¹⁾ Cf. Petrov, *Karpatoruské pomístní názvy*, etc., pp. 33, 35, 46.

²⁾ La un nume de persoană ne trimite, prin construcția sa posesivă, și *Szamos-tetej*, «ein Berg in Mikloschwarer Sekler Stuhl» (Lenk, *Lex.*, IV, 112) și *Somoșu-mare*, ung. *Szamos-mare* «ein Berg im Udwarhelyer Sekler Stuhl» (Lenk, ib.), a cărui formă ungurească arată clar originea românească a numelui.

³⁾ Const. I. Karadja, *Delegații din țara noastră la conciliul din Constanța (în Baden) în anul 1415*, București, 1927, pp. 8—9 [66—67] dă din cronică lui Ulrich von Richental, «Conciliumbuch zu Costencz» din 1483, f. 182 av. numele unui «*Georius* (sic!) *Solimin de samaicen*», despre care crede că poate fi «un boier din *Samuschin* sau *Sămușeni* în Bucovina, pe Nistru», căci într'un document din anul 1407 găsește menționați printre boierii lui Alexandru cel Bun pe *Georgio* și *Stano Samusinis*. *Sămușeni* (*Samuschin*, *Samusinus*) pare a fi identic cu «*Someșeni*».

VII

ROMÂNII DIN VĂILE ARIEȘULUI, MUREȘULUI ȘI ALE TÂRNAVELOR

202. Înaintând dela Cluj spre Mureș, dăm mai întâiu de *Turda*. Și în ținutul Turzii avem vechi urme de organizație după « ius valachicum ».

Astfel în legătură cu biserica din *Sân-Mărtinul-sărat*, ung. *Szent-Márton* și *Sós-Szent-Márton* este pomenit la 1362 un heleșteu *Voyuoda thoua* și o pădure *Woyuodascige* (azi localitatea *Vaidasig*, ung. *Vajdaszeg*: *Wayda Zege* c. 1414, *Waydazegh* a. 1416, *Waydazeeg* a. 1453, *Waydazeg* a. 1504, etc., Csánki, *MH*, V, 737 și 743—744).

Se mai poate cită și poss. *Waydazenthyvan* a. 1451, *Waydazer* in *Waydazenthywan* a. 1468, atestată în forma « sacerdos de *Sancto Johanne* » încă la 1332—37, apoi *Mortunzenthyana*, *Mortunzenthyan*, *Zenthyan* a. 1336, etc., rom. *Sântioana* (Csánki, *MH*, V, 734—735).

Despre cneji vorbește numele poss. *Knezeg* a. 1319, 1323, azi dispărută (Csánki, *MH*, V, 715).

Documentele pomenesc numeroși cneji: Kenezius de *Bizere* a. 1437 (Csánki, *MH*, V, 694, cam unde este actuala *Bistra*); Kenezius de *Alsofile* a. 1450 (id., ib., V, 704); Kenesius de *Indal* a. 1496 (id., ib., V, 710); *Raad* kenesius de *Mykes* a. 1467, *Haragos* kenezius in *Mikes* a. 1473, Kenezius de *Mykes* a. 1499 (id., ib., V, 721); *Mateiu* cnezul din *Monyorosag* a. 1505 (id., ib., V, 721); Poss. *Mwnchel* ad *Offombanya* pertinens. Kenezius et alii wolachi ibidem a. 1494 (id., ib., V, 722); *Balint*, cnez și popă român în *Ewrke*, a. 1499 (id., ib., V, 724), Bogdan, cnezul din *Pakocha*, a. 1439 (id., ib., V, 724 și *Cod. dipl. s. Rom. imp. com. fam. Teleki de Szék*, II, 7, 13, 15, 16) și Nicolae din același sat a. 1453 (*Cod. dipl. s. Rom. imp. com. fam. Teleki de Szék*, II, 53); Kenezius de *Saly* a. 1468 (id., ib., V, 729); Petru *Hosszu*, cnezul din *Sóspatak*, a. 1511 (id., ib., V, 730); Kenezius de *Zelege* a. 1456 (id., ib., V, 733), etc.

Pomenesc și iobagi români care plătesc quinquagesima. Astfel în 1461 pe cei din *Ludas*, *Péterd*, *Saly*, etc. (cf. Csánki, *MH*, V, 719, 726, 729, etc.).

203. Un anume «Cute iobagio castri de Torda» este pomenit încă la 1268 (*Cod. Dipl. p. Hung.*, VII, 111; Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 104). Acest nume este, evident, identic cu rom. *cute* «Wetzstein» < c ō s, c ō t e m și ne dovedește că în ținutul Turzii se găsea populație românească în jumătatea întâia a secolului XIII ¹⁾.

204. Turda este atestată mai întâiu în a. 1075: «ad castrum, quod vocatur *Turda*» (Fejér, *CD*, I, 437; II, 78; Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, p. X).

Pentru explicarea Turzii s'au propus deosebite etimologii. O serie de astfel de etimologii se pot citi la Orbán Balázs, *Torda város és környéke*, Budapest, 1889, p. 88—89. Dintre ele merită să fie menționată a lui Vámbéry, care se gândia la tatarul *tor* «sare», și cea susținută de Orbán însuși, anume că *Turda*, cum arată cronicile, ar putea fi numele unui comandant hun sau ungur care ar fi pătruns mai întâiu în Ardeal ²⁾.

G. Kisch (*Korrespondenzblatt*, XLVII—1924, pp. 37—38) ³⁾ și G. Weigand (*Balkan-Archiv*, I, p. 20, combătând posibilitatea derivării din ung. *túr-* «wühlen, graben») se gândesc la slav. *tur* «Auerochs» + *da* < suf. top. ung. -*d*. Această explicare este ademenitoare din pricina că în apropierea Turzii se găsește apa și localitatea *Tur* (ung. *Túr*). Dar locativul unguresc -*d* nu ni s'a păstrat niciodată ca -*da* (nici chiar simplul *Apold* n'a păstrat formele documentare *Apolda* și *Apoldia*) ⁴⁾.

N. Densusianu, *Dacia preistorică*, pp. 697—698, a adus în legătură numele orașului *Turda* cu acel al *Turdetanilor*, trib pelasg, stabilit în părțile meridionale ale Hispaniei (minerii; cf. Strabo, *Geographica*, III, 2, 3, 8; 2, 9) și al *Turdulilor* (*Turduli veteres*) din Lusitania (Plinii lib., IV, 35, 1). Aproximarea aceasta este, evident, întâmplătoare.

O explicare a Turzii a încercat și S. Pușcariu în *Dacoromania*, IV, 1353: < dac. *turű* «zimbru» ori lat. *turris* + dac. *dava* (cf. și Capidan, *ibid.*, 1269), explicare socotită «plausibilă» de d-l N. Iorga în *Rev. ist.*, XIII—1927, n-rele 7—9, p. 319.

Eu am încercat două explicări (*Dacoromania*, IV, 1133—34, și *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, pp. 145—149, și 173—175: dintr'un străvechiu **turdă* < lat. *turda*, fem. lui **turd* < *turdus*, -u m «sturz», care ar fi putut să existe prin sec. XI—XIII în românește alături

¹⁾ Numele de familie *Cute* îl cunosc din Zagra, jud. Năsăud; *Cutean* din Bistrița și Cluj, etc.

²⁾ Nume de persoană vede în *Turda*, ung. *Torda*, și Pesty, *Magyarorsz. helyn.*, I, 335, fără a preciza cum înțelege acest lucru.

³⁾ În *Siebenbürgen im Lichte der Sprache* își modifică părerea, asociindu-se celei a lui Liebhart (vezi mai jos!).

⁴⁾ *Apoldul* derivă din n. pers. *Appold* = *Adelbald*, cunoscut și în toponimia germană, cf. Jos. Feldmann, *Ortsnamen, ihre Entstehung und Bedeutung unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Ortsnamen*, Halle (Saale), 1925, pp. 115.

de forma cu *s-*, din pluralul căreia s'a reconstruit mai târziu singularul *sturz*, fem. *sturzoaie*¹⁾, care au scos pe încetul din circulație atât pe **turd*, cât și pe **turdă* (cf. n. top. *Turz* în Nitra, a. 1183, Wenzel, *CDA*, XI, 47; *Turze* și *Strzylki* din districtul Sambor și Alt-Sandecz; *Sturz*, munte între Bucovina și Moldova, *Dict. geogr. al Buc.*, p. 209; *Zghiabul-Sturza*, părau, jud. Buzău; *Sturzeni*, sat, jud. Dâmbovița, *Marele Dict. Geogr. al Rom.*, V, 482; n. pers. *Sturdza*, după care s'au dat unele din numele topice citate; *Turzó*, derivat din *turz*, etc.)²⁾, și din slav. *tvrdъ* «hart», «fest», explicare pe care a propus-o în același timp și O. Liebhart, *Die Ortsnamen des Seklergebietes in Siebenbürgen*, în *Balkan-Archiv*, III, Leipzig, 1927, pp. 74—76, nr. 420, pornind dela interpretarea de «întăritură», pentru care trimite la slav. *tvrdina* «Befestigung», «Festung» (mai adaug după Vuk St. Karađić, *Srpski Rječnik*, 757, și *tvrdjava* «Festung», «locus munitus»).

Totuși dacă «întăritura» s'ar putea presupune în cazul așa zisului «castrum» *Turda*, ea nu este probabilă pe vârful unor munți (cf. *Turda* în Vâlcea, *Măgura-Turzii* în Năsăud). Apoi slavul *tvrdъ* însemnează «întăritură» numai în formele derivate *tvrdina* și srb. *tvrdjava*. Srb. *tvrdja*, de ex., înseamnă numai 1. «Festigkeit»; 2. «Geiz», «avaritia», nu «Festung», «Befestigung».

Pentru aceste motive cred acum, împreună cu Pauler Gy., *A m. nemz. tört.*³⁾, I, pp. 55 și 380, n. 28, că numele topic derivă dintr'un nume de persoană, cu atât mai mult că n. pers. *Turda*, se întâlnește foarte des în cronicile și documentele vechi: *Turda*, n. pers. la Anonymus, c. 19, ed. Fejérpataky, p. 22: «a cuius progenie *Turda* episcopus descendit», în Bihor a. 1202—03, Szentpétery, *Az Arpád házi királyok okl. krit. jegyzéke*, I¹, 64; a. 1227, Wenzel, *CDA*, VI, 445, XII, 683; a. 1234—1270, lângă Balaton, id., ib., II, 20; a. 1237, id., ib., VII, 42; «*Nicolaus Turda*» și «*praedium Turda*» a. 1255 (*Cod. dipl. p. Hung.*, I, 15); a. 1265, Fejér, *CD*, IV, 1, p. 24; la Simon de Kéza, *A m. honfogl. kútfoi*, 481, 494: «Kadar de genere *Turda* oriundum»; 499: «qui fuit *Turda*»; *Thurde*, *Thurda*, *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, II, 477, 488; «*Thurda*, *Thurda* pecorarius vulgo Batsch, Batschyn» a. 1538—40, ibid., vol. III, p. 57)³⁾.

¹⁾ Pentru *s-*, cf. it. *turdo*, mil. *dord*, gen. *turdu*, friul. *dorde*, fr. *tourde*, v.-prov., span., port. *tordo* și derivatele sic. *turduni* «Dummkopf», alături de it. *stordire*, log. *isturdire*, fr. *étourdir*, cat., span. *atordir*, port. *atordar* «betăuben», cat. *estordit* «flink», la Meyer-Lübke, *REW*¹, p. 685, nr. 8999, care observă: «Das *s-* în rum. *sturz* stammt wohl von STURNUS 8339, das *-z-* kann vom Weiterbildung *TURDEUS, Pușcariu, *Wb.*, 1665».

²⁾ D-l Iorga, *Rev. ist.*, XII—1927, n-rele 4—6, p. 196, socoate această explicare «absolut hazardată».

³⁾ Și E. Moór, *Die slaw. Ortsn. d. Theiszebene, l. c.*, pp. 112—113, admite explicarea lui Liebhart, adăugând: «Liebhart glaubt (BA 3, 74), dass zu *turda* das Wort *strana* ergänzt werden soll, auch an *вѣсь*, Dorf, als Ergänzung könnte gedacht werden: vgl. slow. *Trdnjaves* (ONA nr. 700), kroat. *Trvdareka* (L.).—

La aceste atestări mai putem adăuga forme ca ceh. *Tvrdiš*, *Tvrdiša*, srb. *Tvrdoš*, etc. (cf. Miklosich, *Die Bildung der Personen- und Ortsnamen*, 105—106 [319—320], nr. 396), din care putem explica pe *Turdeș*, n. top. ung. *Tordas*, rom. *Turdaș*, etc.

Putem explica chiar și pe *Turdătești* sau *Turdeni*, ung. *Tordátfalva* din Odorheiu, întru cât avem și derivate slave cu *-at*, alături de altele evident românești în *-at*, *-ata*, *-it*, *-ita* (cf. *Cernat*, *Cernata*, *Orlat*, *Vihorlat*, neclarul *Kucsulăt(a)*, *Cuciulați*¹⁾, alături de *Căciulata*, apoi *Adâncata*, *Bălțata*, *Bucșata*, *Căiata*, *Čerčelat* lângă orașul Trn de pe teritoriu bulgar, *Detunata*, *Fundata*, *Glimbocata*, *Gurguljat* și *Gurguiata*, *Gurguieti*, *Lupatul* din Galiția, *Mușata*, *Păltinată*, *Pârlita*, *Pikujata* și *Picuieta*, *Pojorâta*, *Sărata*, *Suligata*, *Tunata*, *Turbata*, *Turguiata*, *Viforâta*, etc.).

Astfel, dacă derivarea din **turda* < lat. *turda*, *-a m se pare* « hazardată » cât timp forma rom. **turda* nu o avem atestată, singura explicare care rămâne este din slav. *tvъrdъ*, chiar dacă trecerea lui *tvъrъ* în *tur-* ne pricinuește oarecare greutate (cf. *dvornic*, *vornic* < v.-bg. *dvornikъ*, *pridvor* < v.-bg. *privoъrъ*, *pridvorija*; apoi *tăfărăgă* « caseus vaccinus » < slav. *tvarogъ* « formaggio », Bogrea, *Dacoromania*, II, 659, etc.).

Slavonescul *tvъr-* din *tvъrdъ* a putut nu numai să-și păstreze pe *tv-* (ca în *cetvârtă*, *ciortvârtă* < slav. *četvъrtъ* « sfert », « pătrar », cf. bg. *četvъrtъ*, srb. *četvrt*), ci să mai dea două reflexe: unul cu *v* dispărut (ca în n.-slav. *trd*, ori ca în rom. *Fegirnic* < ung. *Fegyvernök*); altul cu *t* dispărut (ca în *čvert*, *čfert*, *sfert*, *ciovârtă*, *ciovârte*, *ciofartă* < slav. *četvъrtъ*, cf. rus. *četvertъ*, pol. *czwierc'*, Tiktin, *DRG*, 1414; *ciosvârtă*, *cesvârtă*, *cizvârtă* < slav. **cestvrt* < *četvъrtъ* + *čestъ*, *Dicț. Acad.*, III, 468; chiar și *firtă*, *hirtă*, *cirtă*, care pot fi mai curând din același radical slav, decât din germ. *Viertel*, din care le derivă *Dicț. Acad.*, II, 130 și 148).

După dispariția lui *v*, vocalizarea lui *-ъ* s'a putut face fie în *-î* ca în *krъdъ* (cf. srb. *krđ*) > *cârd*, *drъzъ* > *dârz*, *krъnъ* > *cârn*, *trъgъ* > *târg*, etc., fie în *-u-*, ca în *съto* > *sută*²⁾; fie în *-o-*, ca în *сълъ* > *sol*, *ъrъdъ*,

skl. *Twrdomestic* (L.). — Der. ON *Torda* kann aber auch die Kurzform eines zum Stamm *tvъrdъ* gehörenden PN sein (MPN. Nr. 396); der PN *Turda* — *Torda* kommt in Ungarn öfter vor [An., Knauz 1, Reg., in RV wird ein *Turdas* genannt (< *torde* ь)].

¹⁾ Cf. și derivatele cu *-at*: *Bulat*, **Burat* > *Buratovič*, *Bușat* > *Jurat*, > *Juratovič*, *Mijat* > *Mijatovič*, *Milat* > *Milatovič*, **Simat*, > *Simatovič*, *Stamat* > *Stamatovič*, *Vujat* > *Vujatovič*, **Vukat* > *Vukatič*, etc., date de Maretič, *Rad*, LXXXII (1886), p. 95.

²⁾ Nesigur este *cumătru* (af. alb. *kumpter*, *kunder*), care poate să nu fie din v.-bg. *kmotrъ*, ci din lat. *compater*, iar formele neo-slave rus. *kmotrъ*, ceh. *kmotr.*, pol. *kmotr*, etc.), deoarece derivarea lor din lat. *compater* se izbește de greutate, să pornească tocmai dela cuvântul românesc (cf. Miklosich, *Beiträge, Lautgruppen*, p. 51; Schuchardt, *Vokalismus des Vulgärlateins*, III, 51; Gaster, *Stratificarea elementului latin în limba română*, în *Rev. p. ist., arh. și fil.*, I, 28; Berneker, *SEW*, I, 662; I. Bărbulescu, *Individualitatea limbii române și elementele slave vechi*,

жръдъ > *jordă*, *joardă*, *jordie*, врьтъръ > *vârtoř*, тъкъма > *tocma* (n.-bg. *тъкмо*), etc.

Avem o dovadă sigură că au fost posibile toate evoluțiile fonologice arătate mai sus ale lui *twrdъ*. Este vorba de numele satului Fârdia, ung. *Furdia* din Caraș-Severin. Pesty, *Krassó vármegye története*, II, 1, pp. 170—172, ne spune că «forma originală a numelui acestui sat a fost *Turd*. Ea s'a păstrat, cu mică schimbare, până la sfârșitul secolului XV. La sfârșitul secolului XVI a primit numele *Ferde*, care a făcut trecerea la *Furgie*, *Furgia* și la actualul *Furdia*». Într'adevăr la 1427 acest sat are forma *Turd*, la 1453, 1454 *Thwerd*, la 1464 *Thurd* și *Therd*, la 1514 *Agtherd*, la 1596 *Ferde*, la 1617 *Furgia* și *Furgie*, iar la 1690—1700 *Furdia* (cf. și Csánki, *MH*, II, 68). Pesty a întâlnit și n. pers. *Furd*. Astfel la 1291 și 1293 sânt pomeniți Paul și Balașe, fiii lui *Furd*.

Furdia îi corespunde lui *Turdea*.

Din *Furd* a fost derivat cu suf. slav -uj n. pers. *Furdui* (cf. și *Furduești*, sat în Argeș).

În limba ungurească *u* și *o* se dezvoltă în -a, chiar și în -d. Astfel după Liebhart cuvântul slav *twrdъ* a putut da următoarele 4 reflexe ungurești dela care trebuie să pornim: » 1. *Tord-*, 2. *Turd-*, 3. *Tard-*, 4. *Târd-*, *Dârd-*: cf. Csánki, I, 180 (B o r s ó d): *Tardona* < *twrdina* «Festung»; III 687 (M o s o n) *Tordamész*—*Turdamész* < *twordo* + *mesto* apropiat prin et. pop. de ung. *mész* «Kalk»; I 180 (B o r s ó d): *Tard*, doc. *Thord*, *Toord*, *Thard*, p. 655 (B é k é s): *Torda* †, II 356 (V a l k ó: *Tard*, doc. 2 *Thord*, 2 *Tord*, *Thard*, *Tard*, *Tardh*, «astăzi (a. 1894) *Tordinczi*); *Tardafalva*—*Tardosfalva* †, doc. *Torda*, 3 *Torda-*, *Thorda-*, *Tarda-*, *Thardafalva*, *Thordosfalwa*; p. 530 (B a r a n y a): *Târda-Tarda*, doc. *Torda*, *Turida*, *Torda*, *Tharda*, *Tarda* astăzi «*Dârda*»; p. 531 *Torde*, doc. *Torde*, *Thorde*; p. 650 (S o m o g y): *Tardas* †, doc. 2 *Tordas*, *Thordas*, *Thardas*; *Tard(i)*; doc. 2 *Tord*, *Thord*, 2 *Tord*, *Tardi*; III 117 (Z a l a): *Tordafalva* †; p. 632 (S o p r o n): *Tard* †, doc. *Tord*, *Tord*, *Thard*; p. 352 (F e j é r): *Tard* †; p. 354 *Tordas*—*Tardas*; V 683 (T[o]rda): *Torda*—*Torda Akna*, doc. 1075 *Turda*, 1197 *Thorda* 1268, *Torda*, apoi 20 *Torda*, 20 *Thorda*, *Turda* etc.; p. 741 *Tordafalva*; *Tordalak(a)* †; Sz. Okl., I 27 *Turdavár* = *Tordavar* actualul *Vârfalva*, din j. *Turda-Arieș*, lângă care se ridică ruinele vechiului *Tordavár* (a. 1291)» (p. 75).

Într'adevăr însă formele cu -u- (2) citate de Liebhart nu se pot numi «reflexe ungurești», ci ori sânt rostiri streine pentru Unguri,

București, 1929, p. 131; Al. Philippide, *Originea Românilor*, II, 637—638: «dela care Romani mai degrabă decât dela Români ar fi putut împrumuta Slavii, în special vechii Sloveni cuvântul?»).

Cuvintele de felul lui жръбъ > *zâmbru* > *zimbru*, etc. nu pot fi avute în vedere, căci în acestea prezența lui *u* este justificată de cea a consoanantelor precedente (cf. cuvintele de origine latină *socru*, *codru*, *albastru*, etc.).

ori simple grafii întemeiate pe tradiția celor dintâiu forme documentare.

Formele documentare cele mai vechi privitoare la n. pers. și scrise cu *-u-* apar mai întâiu în regiunile locuite de Români (Bihor, lângă Balaton, la Brașov) și ne arată clar că forma românească cu *-u-*, fie ea luată așa din slavonește (cf. n.-slov. *trd*), ori dezvoltată în limba românească, este mai veche decât cea ungurească cu *-o-*, cu toate că și ung. *Torda* ar fi putut da rom. *Turdă* (cf. rom. *ciurdă* și *cioardă* < ung. *csorda*, iar acesta din slav. *črěda*, *č'ŕda*, *č'ŕda*, *čerda*, etc., alături de rom. *cireadă* venit din slavonește; *îmburdă* și *îmbordă*, p. 3 sg. *îmburdă* și *îmboardă* < ung. *borda* «coastă», «lature», din care este și *bordul* - «a se răsturnă», «borul-», «fordul-», Szinnyei, *MTsz*, I, 163).

Faptul că n. top. *Turda* se găsește și astăzi în regiuni curat românești și că n. pers. *Turda* și *Turdea* a fost și mai este întrebuințat de Români, exclude presupunerea lui Melich, după care numele orașului *Turda* este luat din v.-ung. *Turda* prin secolul XIV (cf. *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 305). Ceea ce Melich numește vechiu unguresc, este românesc, iar din rom. *Turda* s'a dezvoltat în mod normal ung. *Torda*.

Din pricina că este vorba de un nume de persoană ajuns topic, constatarea că *Turda* (ung. *Torda*, säs. «*Thorenburg* aus *Tor(d)-emburg*, durch volksetym. Anlehnung an d. *Tor*», Liebhart, o. c., p. 75) «geschichtlich ausserordentlich wertvoll ist, weil damit eindeutig bewiesen ist, dass vor Deutschen, Magyaren und Rumänen dort ehemals Slaven einen »festen Ort« hatten, wie auch Bälgrad = Weissenburg beweist (s. Wgd. B. auch I S. 3)» (id., ib.) mi se pare că n'are importanța pe care i-o atribuie autorul.

205. Într'un document din a. 1228 privitor la o regiune apropiată de Reghin (jud. Mureș) este vorba de o «meta», care «sic descendit in vallem qui vocatur *Zeku*» (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 48; cf. și Fejér, *CD*, III, 2, p. 132). Fără îndoială avem a face cu «pârăul *sec*» (< lat. *siccus*, -a, -u m)¹⁾.

¹⁾ Cf. *Szék-pataka* «ein Bach in Maroscher Sekler Stuhl» (Lenk, *Lex.*, IV, 140); *Szék-Asszó-patak*, «ein Bach, welcher im obern Tschiker Sekler Stuhl aus dem Gebirge Ostoros des Alt-Höhenarnes entspringt», *Pereou-* (= «Pârăul») *Szék* (= «sec») «ein Bach, welcher im Kronstädter Distrikt aus dem Gebirge Gartsin entspringt» (Lenk, *Lex.*, IV, 140); *Szekpotok* a. 1270 în Abauj și Zemplén (Wenzel, *CDA*, VIII, 258; cf. și Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, II, 196); *Valea-seacă* în Bacău, Buzău, Fălciu, Neamț, Prahova, Putna, Suceava, etc. (D. Frunzescu, *Dicț. topografic și statistic al României*, București, 1872, p. 513). Cum apare din celelalte nume topice din doc. dela 1228 (*Dédrád-Széplak*, *Vécs*, *Lövéř*, *Mogyoró*, *Lutz*, etc.), «*Vallis Zeku*» pare a fi un afluent al pârăului *Lutz* (doc. *Lyuch*) din apropierea Reghinului (cf. localizarea posesiunilor lui Dionizie Tomaj, căruia i s'a dat în 1228, la Csánki, *MH*, V, 640). Deoarece -s probabil trebuie cetit -ș, ca în *Marus*=ung.

206. Fără a fi așa de vechiu ca *Turda*, la fel cu al acesteia s'a născut și numele celor două *Iara*, ung. *Jára* (*Jara* a. 1303, iar a doua a. 1332—37, etc., Csánki, *MH*, V, 710—712 și 671—672), care n'are nimic comun cu ung. *járni* «gehen» > *járo* «Furt», cum crede G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 58, ci este forma scurată a unui nume de persoană compus cu v.-bg. *jarŭ* «ανθηρός, «herb», «streng», «feurig», «hitzig», etc. (cf. *Jaroslav*, *Jarolub*, *Jaromir*, etc., la Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, 115 [329], nr. 467)¹⁾.

207. Forma românească a numelor de sate *Lechința*, ung. *Lekencze*, germ. *Lechnitz*, säs. *Lä'chnz* din Năsăud (*Lekence*, *Lekenche* a. 1355, 1356, 1357, 1358, 1361, Zimmermann-Werner, *Urk.*, II, 112, 127, 128, 129, 131, 151, 156, etc.), și *Lechința-de-Murăș* sau *Lechințioara*, ung. *Maros-Lekencze* din Turda (pers. *Lekenczethw* a. 1263, 1296, pos. seu terra *Lekenchetw* a. 1366, Csánki, *MH*, V, 718; *Lekencze* a. 1366, Zimmermann-Werner, *Urk.*, II, 234, 236, 238; a. 1371, ib. II, 370; pos. *Lekenche* a. 1383, pos. *Volahlekenche* a. 1418, pos. *Lekencze* a. 1462, c. 1467, 1487, etc., Csánki, *MH*, V, 718) ca și *Lechința*, ung. *Lekencze* din Sătmăr, a păstrat mai bine originalul slav: < slav. *Lek-inъcъ* + -a, derivatul numelui de pers. *Leko*, *Leka* = «Alexandrel», «Sandu» (cf. Weigand, *XXVI.—XXIX. Jahresbericht*, 117), pe care-l avem și în românește²⁾.

208. *Sânger*, ung. *Mező-* și *Erdő-Szengyel* din j. Turda apare mai întâiu în forma *Szengyel* (*Zengel* a. 1333, a. 1391, 1441, 1447, 1450, etc.; *Zenthgel* a. 1464, *Mezewszengyel* a. 1478, 1481, 1491, 1495, *Zengyel*, *Mezewszeng[y]el* a. 1441, 1473, 1480, 1491, *Zenghyel* a. 1500, etc., Csánki, *MH*, V, 733). Evident deci că *Sânger* este o formă mai nouă, născută prin apropierea vechiului nume, făcută de etimologia

Maros «Mureș», numele muntelui *Zaurs* din același document nu pare a fi de origine românească, cum crede N. Iorga, *Ist. Rom. din Ardeal și Ung.*, I, 48 (< slav. *za* «peste» + rom. *urs* «Bâr»?).

¹⁾ Aceeași explicație o dă pentru alte localități cu numele *Jára*, E. Moór, *Die slaw. Ortsn. d. Theiszebene*, I, c., p. 117.

²⁾ Tot din *Leka* (cf. un sat *Leca* în jud. Cahul, *Cotul Lechei* în Putna, la D. Frunzescu, *Dict. top. și stat. al Rom.*, 264) derivă *Lechința* și O. Liebhart, *Balkan-Archiv*, III, 47, care, pentru a-i da o înfățișare mai ungurească, schimbă sufixul obișnuit -inț(i) (cf. *Băcăinți*, *Berlinți*, *Bintinți*, *Budinți*, *Buninți*, *Ciorlinți*, *Covăsiniți*, *Dundrinți*, *Gădinți*, *Gorlinți*, *Mărgininți*, *Mehedinți*, *Miculinți*, *Negrinți*, *Nicolinți*, *Serbiniți*, *Scobinți*, *Stroinți*, *Voivodinți*, etc., la V. Bogrea, *Dacoromania*, I, 218) cu -enci. Greșit G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 254: < rad. germ. *lek*, gms. *lech* «dürr, trocken» + -inza (sufix întrebuițat pentru formarea numelor de râuri). Neprobabilă este și etimologia pe care am propus-o eu în *Dacoromania*, III, 490—491: dintr'un rom. vechiu **Lechința* sau chiar **Lēchința* (< v.-slav. *lęko*, *lękti* «krümmen» + suf. loc. -inъcъ + -a), care ar fi putut da atât sășescul *Lechnitz*, cât și rom. actual *Lechința* și ung. *Lekencze*.

populară, la *sânger* «Kornel-kirsche», probabil < s a n g u i s, -i n e m (cf. Pușcariu, *EtWb*, 144, nr. 1593).

Pentru forma originală sânt posibile două explicări, după cum vedem în ea un *-i-* ori un *-ă-*.

În cazul că este vorba de *-i-* putem avea diminutivul lui *Sând*, ung. *Szend*, pe care-l găsim tot în Turda și care, din pricina lui *-e-* din forma ungurească, nu poate fi explicat din ung. *szén* + *-d*, cum vrea Weigand, *Balkan-Archiv*, I, 20. Acesta este atestat în formele următoare: *Scinth* a. 1288, *Scend* a. 1310, *Scend*, *Stend*, *Zend*, *Send* a. 1332—37, *Zend* a. 1360, *Zeynd* a. 1366, *Zynd* a. 1374, etc., Csánki, *MH*, V, 739). Forma cea mai veche este deci cu *-i-*, iar forma ung. cu *-e-* este ulterioară. *I* poate reproduce rom. *-i-*, iar în acest caz ar putea fi vorba de un radical slav *sqdŭ* «iudiciu» > rom. **sând* > ung. *szind* > *szend*, ori de un rom. *sân* < s a n c t u s, -a -u m ori s a n u s, -a, -u m + suf. top. ung. *-d*.

În cazul că este vorba de *-ă-*, putem avea a face cu *Sändel*, (*Sänd'el*) dim. lui *Sandu*, care este atestat din timpuri foarte vechi.

209. Numele Arieșului (atestat în formele *Aranias*, *Aranos*, *Aranias*, *Aranyos*, *Oronos*, *Oronyos* încă dela 1075, Fejér, *CD*, I, 437; cf. alte atestări la Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, I, 90—91) derivă cu siguranță din ung. *Aranyos* «aureus», «auratus» (cf. Ortway, *l. c.*, unde se dă bibliografia chestiunii, și Hasdeu, *Et. Magn.*, 1659—60, unde se arată după un fragment geografic din sec. XVII, publicat de Cipariu, *Archiv*, p. 434, că forma românească mai veche îi era *Areniaș*)¹⁾.

Dar pe valea lui găsim și o serie de numiri românești destul de vechi.

Așa este *Lupșa* și așa sânt cele două *Sălciue*.

210. *Lupșa*, ung. *Lupsa* din Turda (*Lwpsa* a. 1366, 1370, 1437, *Naghlwpsa* et *Kyslwpsa* a. 1441, etc., Csánki, V, *MH*, 719—720), ca și *Lupșa*, ung. *Lupsa* din Făgăraș (*Lwpsa* a. 1539, *Quellen z. Gesch. d. Stadt Kronstadt*, II, 610; cf. W. Scheiner, *Balkan-Archiv*, II, 86), derivă din n. pers. rom. *Lupșa* (cf. *Lwpsa* n. fam. a. 1507 și 1496 în Hunedoara la Csánki, *MH*, V, 203—204 și 227, etc.), iar acesta din *Lupu* + suf. de origine slavă *-ša*²⁾.

¹⁾ Aceeași este explicarea și pentru *Arănieș*, ung. *Aranyos*, din Hunedoara, *Arieș*, ung. *Mező-Aranyos* și *Arieșul-de-pădure*, ung. *Erdő-Aranyos* din Sătmăr și *Amieș* (vechiu *Arănieș*, *Animieș*), ung. *Aranyos-pataka* din Năsăud (cf. cele ce am scris în *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, pp. 59—60).

²⁾ Tendința de a maghiariza numele topice a fost dela început foarte mare, așa de mare că s'a întins până și la părțile de hotar, care au rămas netraduse numai când nu erau înțelese. Un exemplu interesant de acest fel ne dă un document din sec. XV (1487/1782) privitor la un proces dintre *Lupșa* și *Baia-de-Arieș*. Acolo găsim între altele: «*Dalul chore*, alias *Waryuhegye*», «*Wolahice Dalul zwlycze* hungarice

211. Sălciua-de-jos și -de-sus, ung. *Alsó- și Felső- Szolcsva* (poss. *Zolchwa* a. 1365, *Zochwa* a. 1379, *Alsosolczwa* et *Felsewsolczwa* a. 1470, etc., Csánki, *MH*, V, 739), chiar și după Weigand, *Balkan-Archiv*, I, 24, derivă din rom. *apă sălcuă* «fades oder Zusammenziehendes Wasser» (din *salce* < *s a l i x*, -*î c e m*) și este așa dar «eine rum. Siedelung aus dem 14., wenn nicht gar aus dem 13. Jh.».

212. Un afluent al *Arieșului* este *Abrudul*, lângă care este așezat orașul *Abrud*, ung. *Abrudbánya*, germ. *Gross-Schlatten* sau *Altenburg*, în care Românii își mai aveau la 1547 voevodul lor, pe un anume Iacob ¹⁾.

Pentru *Abrud* n'avem atestări decât din epoca stăpânirii ungurești, începând din sec. XIII.

Cele mai vechi sânt următoarele: «*terram Obruth vocatam*» a. 1271 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 111); poss. *Obrudbania*, hospites de *Obrudbania* a. 1320 (id., ib., I, 347), «poss. Ompoicza, Metesd, *Obrud* et *Zalathna*» a. 1338 (id., ib., I, 493); «*districtum terrae Obrugh cum Zalathna*» a. 1366 (id., ib., II, 263); «*districtus terrae Obrugh*» a. 1370 (id., ib., II, 340); «poss. *Obrud* et *Zalathnabanya*» a. 1370 (id., ib., II, 341); *Abrugbánya* (Reychersdorff, *Chorogr. Transs.*, 1550 p. 50); *Az abrugbányaiaknak*. . . (Szarvas—Simonyi, *MNyt Sz*, I, 852, s. v. *filler*); *Abrugbánya* (Troester, *Das Alt und Neu Teutsche Dacia*, p. 455); *Abrugbánya* (Páriz Pápai, *Dict. lat.-hung. et hung. -lat.*, Leutschoviae, 1708, s. v.: *Aurarium*, și în partea ungurească s. v.; *Abrugh-Bánija* a. 1733, «*Transilvania*», XXIX—1898, p. 200; «*Abrudfalva* [= «*Abrud-sat*»] cum *A Bánya* et *Verespatak*» a. 1760—1762 («*Anuarul Inst. de Ist. naț.*» din Cluj, III, 629); «*Hungaris Abrud-sive Abrug-Bánya*. . . Romano-Valachico *Awrud*» (Benkő, *Transsilvania*, 1778, I, 24); «*Abrudbánya* h. *Auraria major* lat. *Gross-Schlatten*, nonnunq. *Altenburg* g. *Abrud* vel *Avrud* val.» — *Abrudfalva* h. *Abruden* g. (Lipszky, *Rep.*, II, 1); «*Abrudbánya*, *Abrud-Bánya*, *Auraria major*, zu Römerzeiten *Auraria Daciae*, *Altenburg*, *Gross-Schlatten*, w. *Abrud*, *Avrud*» (Lenk, *Lex.*, I, 2), «*Abrudfalva*, w. *Abruzel*» (id., ib., I, 3); *Abrud*, *Abrudbánya*, *Grossschlatten* (Altenburg) — *Abrud-Sat*, *Abrudfalva* (S. Moldovan și N. Togan, *Dict. loc.*, 3).

Pentru apă nu avem atestări decât dela începutul secolului XIX: *Abrud* (Lipszky, *Rep.*, II, 3) și *Válye-Abrud* oder *Avrud* (Lenk, *Lex.*, I, 3). Aceasta poate fi însă numai o întâmplare.

vero *Zuccza hegye*», «*Kalagyerhegye*», «*Ad quendam montem quem in Walachali Thyzel in vngaricali vero Thyzahegh nuncuparent*», «*Topajnoszahavasa*», «*Sztevejekuta*», «*Muskapataka*», «*Vallareh*», ung. «*Pokolpatak*», etc., cf. Szamota—Zolnai, *MOkSz*, 366, și Csánki, *MH*, V, 681.

¹⁾ Kemény, *Új Magyar Múzeum*, 1854, vol. III, p. 130; cf. N. Densusianu, *Revoluțiunea lui Horia*, p. 41, n. 3; I. Bogdan, *Originea voevodatului la Români*, p. 199. Kemény observă că după 1547 n'a mai întâlnit voievozi români în documentele ungurești.

Cum vedem, formele atestate sânt foarte variate: *Obrut-*, *Obrug-*, *Obrud-*, *Abrug-*, *Abrud-*, rom. *Avrud* și *Abrud*. Această variație de forme îngreuează explicarea. De-aceia s'au și propus numeroase etimologii, fără ca vreuna din ele să fie satisfăcătoare.

În general s'a pornit dela formele *Obrut-*, *Obrud*, *Abrud*, socotite ca originale.

Cea mai veche explicare este cea din harta lui Honterus (Fabritius, disertație despre harta lui Honterus, p. 7), din care se vede că în sec. XVI *Abrudbánya* eră interpretat latinește ca *Abrotania*, deci pus în legătură cu planta *abrotanum* < gr. *ἀβρότονον*, din care este germ. *Abrut*, *Abraute*, slov. *aborat*, ung. *abruta*, *obruta*, în compuse *abrut*: *abrut-üröm*, *abrutürömfü* (cf. Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 10).

Această explicare nu este admisă de Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, 283, din pricina că numele de plantă amintite sânt forme literare relativ nouă și pentru că numele de plantă nu s'ar întrebuința ca nume topice.

Obiecția întâia este întemeiată, a doua nu (cf. rom. *Brusturi*, *Ferice*, *Lăpuș*, *Ștevie*, etc.). Hasdeu, *Et. Magn.*, 92—93, deși găsește o mare asemănare între *Abrud* și *Alburnus*, neputându-l explica din acesta, îl pune în legătură cu *Abrutum* din Mesia și presupune un trac *Abrudeva* sau *Abrudava*. Dar această explicare nu rămâne decât o simplă presupunere neîntemeiată fonologic.

Greșită este explicarea lui Kočubinskij, *O russkom plem.*, 21: < slav. *ruda* «Metall», propriu «rotes Erz».

Tot așa și a lui Nagy, *Ethnographia*, I, 212: < lat. *aurum*.

V. Bogrea, *Dacoromania*, II, 666, l-a pus în legătură cu turco-pers. *abroud*, *ebroud* «hyacinthe (fleur)» (Kieffer-Bianchi, I, 728), din care Miklosich, *Über die Mundarten u. Wanderungen d. Zigeuner Europas*, X, în *Denkschr. d. Wien. Akad.*, XXX, 433, derivă pe țig. *abruditikon* (iar).

Etimologia lui Bogrea a fost combătută cu drept cuvânt de G. Weigand, *Balkan-Archiv*, I, 17, care arată că cuvântul turcesc, la care trimite Bogrea, nu există decât cel mult ca împrumut, și chiar dacă ar exista, nu poate fi avut în vedere, «denn dort wachsen weder Hyacinthen, noch sind dort je die Türken als Namensgeber aufgetreten». Dar nici etimologia pe care o propune Weigand în locul acesteia (l. c.), nu este mai fericită. Slavul *Obtrad*, la care se gândește el, și-ar fi păstrat această formă în românește, iar în ungurește ar fi dat *Abtrad* sau *Obtrad* > *Abrád*.

Din pricini fonologice este greu de admis și explicarea lui V. Pârvan, *Getica*, 274, care se gândește la *Abruttus* din Moesia inferioară, la care s'a gândit de altfel, cum am văzut, și Hasdeu (*Abruttus* poate corespunde macedoneanului *ἀβροῦτες· ὀφρῶς*, la care se gândia Tomaszek, *Die alten Thraker*, II, 53, deoarece acesta, ca și gr. *ὀφρῶς*, a putut însemna nu numai «sprânceană», ci și «înălțime», «dâlmă», «mal»).

Tot din formele cu *-d* pleacă și O. Densusianu, în *Donum natalicium Schrijnen*, pp. 428—429, unde încearcă să-l explice din iraniană: **Aburud* «la rivière luisante» < *ab-* «éclat, brillant» + *urud* «lit d'une rivière».

Această explicație însă mi se pare și mai puțin probabilă decât a *Zărăndului*, *Desteagului* și a *Zaișului*, care am văzut ce sânt (p. 307).

Forma cu *-g* a avut-o în vedere Melich, în Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 10, și *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 282—288, care o socoate dezvoltată ca *hazug* < *hazud*, etc. Radicalul ar fi, după Melich, dac. **obrūdīa*, **obrūdīom* > **obrūdžā*, **obrūdžom*, din care a fost împrumutat gr. *ὀβρυζών*, *ὀβρυζή*, lat. *obryzum*, *obryza* «aurum purum».

Deoarece un dac **obrūdī* > **obrūdž-* sau **obrudī* > **obrudž-* n'ar fi putut da în străslavă și din aceasta în v.-bulgară *obrud*, acestea n'au putut servi ca mijlocitoare pentru *Abrud* între limba dacă și cea maghiară.

N'a putut servi nici limba română în care grupa *-br-* dă *-ur-* (cf. *f a b r u m* > *făur*, *f e b r u a r i u s* > *făurar*, etc.), deci am putea avea cel mult **Aurud*.

Dacă n'au rămas până la venirea Ungurilor Daci ca băeși în regiunea Abrudului, ceea ce ar fi posibil după credința lui Melich, mijlocitorii au fost Bulgaro-Turcii, cari au primit *Abrudul* dela Gepizi.

Fără a admite vreodată teoria bulgaro-turcă a lui Melich și fără să pot crede că Ungurii au ajuns să cunoască Daci, nici ca băeși, am încercat să adaug unele considerații pentru a susține etimologia acestuia în *Dacoromania*, I, 129—135 (cf. și S. Pușcariu, *ibid.*, IV, 1352)¹.

Aceste considerații nu le mai cred întemeiate, nu atât pentru greutatea fonologică relevată mai sus, pe care am avut-o în vedere²), nici pentru altă observație pe care o adaogă acum O. Densusianu *o. c.*, 429: «Il est exclu, d'autre part, qu'on ait employé simplement un mot signifiant,» or «et non un dérivé de lui pour désigner un endroit, comme Abrud, riche en mines d'or», căci numiri ca slav. *Ruda* < *ruda* «metallum», ori chiar *Zlata* < *zlato* «aurum», etc., pe care le avem și în românește, se opun acestei afirmațiuni (cf. și *Arama* în jud. Iași, la D. Frunzescu, *Dicț. top. și stat. al Rom.*, 9; *Arany* > *Ūroiu* în Hunedoara, Lipszky, *Rep.*, II, 9; «*Transilvania*», XXIX—1898, p. 188; Lenk, *Lex.*, I, 60; S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.*, 190, etc.).

Motivele pentru care nu mai cred în etimologia lui Melich, sânt altele, căci aceasta ar putea fi admisă având în vedere mijlocirea slavo-română.

Anume am putea presupune că dintr'un românesc **Aurud* prin intermediar slav (cf. rom. *gaură* > rut. *gavora* «Loch», *gavra*

¹) Etimologia lui Melich este admisă fără rezerve de G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 82.

²) Cf. observațiile lui O. Densusianu, în *Grai și suflet*, I, 161, și ale lui A. Philippide, în *Originea Românilor*, I, 460—461, care-l socoate «de origine obscură».

«Bärenhöhle», «Schlund», D. Scheludko, *Balkan-Archiv*, II, 129, ung. *gaura* «peșteră între stânci» în graiul vânătorilor din Beregszász, com. Bereg, *Magyar Nyelvőr*, XXXVI, 94; lat. *aurata* > slov. *ovrata* «Art Fisch», Miklosich, *EWS*, 229, etc.), ar fi putut avea Ungurii un *Ovrud* sau *Avrud*, din care s'ar fi putut desvoltă de o parte ung. *Obrud*, *Abrud* (cu trecerea lui *-vr-* în *-br-*, ca în *Vlach* > *Blach*, etc.), de altă parte s'ar fi putut reprimi forma românească modificată *Avrud*, apoi *Abrud*.

Dar ajunși la această formă, ea poate fi explicată tot așa de bine și dintr'un v.-rom. *auru* > **avru* + suf. top. ung. *-d*, iar în acest caz nu mai este nevoie de presupunerea unui radical dac.

Totuși forma *Avrud* dată de Benkő și după acesta de Lipszky și Lenk, nu mi se pare autentică. Ș'apoi nu trebuie să ne scape din vedere că *Obrud*, *Valea-Obrud* are o asemănare foarte mare cu *Valea-Dobrud*, «ein Bach, welcher in der Niederweissenburger Gespanschaft aus dem Berge Grohás mitten zwischen dem Dorfe Trimpoele und dem Markte Zalatna linksuferig einfällt, und als einer der Ursprünge des Ompoj-Baches angesehen werden kann» (Lenk, *Lex.*, I, 773).

Acest paralelism între numele a două ape, care se găsește pe versanții opuși ai aceluiași șir de munți, este surprinzător, și poate e bine să încercăm a-l explica.

Ceea ce nu variază în cele două nume ar putea fi *brud* ori *rud*.

În cazul lui *brud* am putea explica pe *Obrud* ca fiind compus slav cu prefixul *o* sau *obъ* «circum, περί» + slav. *brudъ* «Schmutz» (cf. ceh. *Okrasa*, srb., rus. *Obrad*, etc., la Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, p. 19 [233]; rus. *óbod* < *ob-vodъ* «Radfelge, Kreis», alături de *dovód*, *izvód*, *otvód*, la Vondrák, *Vergl. slav. Gramm.*³, I, 679), dar n'am putea da o explicare pentru *Dobrud* întru cât *do* este prepoziție, care cere genitivul, ori prefix verbal (cf. Vondrák, *Vergl. slav. Gramm.*², II, 301—302, și Berneker, *SEW*, I, 203; tot așa a intrat și în românește, cf. M. Auerbach, *Die Verbalpräfixe im Dakorumänischen*, în Weigand, *XIX.—XX. Jahresbericht*, 228, și în Banat înaintea participiilor, cf. Weigand, *Der Banater Dialekt*, Leipzig, 1896, p. 35).

În cazul lui *rud*, *Obrud* ar fi tot un compus slav cu prefixul *obъ*, dar de astă dată cu adj. v.-bg. *rūd*, *rud* > bg. *rudý*, srb. *rūd* «rot» (> *ruda* «Metall», propriu «rotes Erz»; > *rudměnъ* > *ruměnъ* > rom. *rumen*, etc.; cf. Miklosich, *EWS*, 284), din care se cunoaște compusul verbal *obrъdati se* «erröten» (Miklosich, *ibid.*). Sensul lui *Obrud* ar fi cel de «rötlich», căci prefixul *obъ*, în compusele cu adjective, diminuează calitatea exprimată de acestea (vezi Miklosich, *EWS*, 219, unde se dau numeroase exemple de acest fel: n.-sl. *osiv* «graulich» < *siv*; pol. *obstary* «altlich» < *stary*, etc.).

Dobrud ar putea fi în acest caz un compus din radicalul *dob-*, pe care-l găsim în *doba* «Zier», *dob'ъ* «ἀριστος; δόκιμος» și *dobrъ* «ἀγαθός, καλός» > adv. *dobro* «stark, sehr» + *rud* «rot», însemnând un «roșu tare», deci tocmai contrarul lui *Obrud* «rötlich», «roșu slab». Chiar și dintr'un **dobro-rud*, am putea explica pe *Dobrud* prin haplologie (**Dobrorud* > **Dobrrud* > *Dobrud*). Evoluțiile fonologice pe care le presupunem la această explicare însă nu sânt sigure, prin urmare și explicarea este îndoelnică și se pare că mai curând avem a face numai cu o potrivire întâmplătoare, *Dobrud* putând fi un nume topic născut dintr'un nume de persoană de felul slavului *Dobrudo*, *Dobrota*, etc. (cf. Miklosich, *Die Bildung der Personen- und Ortsnamen*, p. 239 [157], nr. 81)¹).

Totuși explicarea cea din urmă dată pentru *Abrud* (< slav. *obrъ* + *rud* «rötlich») pare cea mai probabilă, și anume pentru următorul motiv. Un afluent al *Abrudului* se cheamă *Valea-roșie*, ung. *Verespatak*, iar pe aceasta este așezată *Roșia-de-munte* sau *Roșia-Abrudului*, ung. *Verespatak* (Lenk, *Lex.*, I, 3—4, și IV, 401—402, unde ni se spune că alt afluent al *Abrudului* este *Valea-Albă*; *Rosije* = «Roșie», «*Transilvania*», XXIX—1898, p. 200; cf. și S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.*, pp. 147—148). *Valea-roșie*, *Roșia-de-munte* sau *Roșia-Abrudului*, ung. *Veres-patak* probabil nu sânt decât decalcuri ale slavului *Obrud*.

Obrud poate fi la origine n. pers. ori numire topică dată după înfățișarea terenului. În cazul din urmă rom. *Valea-roșie*, ung. *Verespatak* ne dă, cu oarecare probabilitate, și substantivul determinat de adjectivul **obrud*, anume slavul *potok*.

213. Aproape paralel cu *Arieșul* curge și se varsă în *Mureș* râul *Ampoi* sau *Ompoi*, ung. *Ompoj*, *Ompoly*.

De acest nume s'au ocupat în timpul din urmă o serie întreagă de cercetători.

Astfel G. Weigand, *Balkan-Archiv*, I, 3, scrie: «In der Nähe lag das alte Apulum, weiter talaufwärts Ampelum, woraus die Mischform Ampulu entstand, die im blg. Munde zu Ompuly wurde (cf. castellum > Koštelj), woraus mgy. Ompoly, daraus rum. Ampoi, Mgy. o erscheint sehr häufig als a im Rum. (cf. Homorod > Amaradia). Direkte Überlieferung aus dem Lat. ist. für Rum. ausgeschlossen, das hätte Ämplu (cf. ambulo > îmblu, umblu) oder allenfalls Ämpur ergeben».

Și A. Philippide, *Originea Românilor*, I, 724, constată că: »Din *Ampelum* n'a putut eși «după toate regulile limbii române» *Ompoiu* «.

Fără a se raportă propriu zis la apă, numele *Ampoiului* sau *Ompoiului* apare în inscripții în următoarele forme abreviate: AMP. (*CIL*, III, 1293); AMPEE (*CIL*, III, 1308) și AM. (*CIL*, III, 14507).

¹) Explicarea lui Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*: «< *Abrud*, în sl. Munde volksetymologisch an sl. *dobrъ* «gut» angelehnt» nu este satisfăcătoare.

Pe *Tabula Peutingeriana* este indicat, dar nu este numit ¹⁾.

Inscripțiile de mai sus, care se găsesc publicate în *CIL*, III, p. 215, 216, 218 și 2328/10, au fost cetite de M. J. Ackner—Fr. Müller, *Die römischen Inschriften in Dacien*, p. 123, nr. 598: « ORDO AMPEIE (für *Ampejæ*) dicavit ».

Tot așa le-a cetit și Hașdeu, *Etym. Magn.*, 1106—1107 și, mai înainte Pič, *Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage*, Leipzig, 1886, p. 20, care observă: « Ompoly stammt von dem stammverwandten Ampeium oder Apulum ».

În timpul din urmă și I. Melich, *Donum natalicium Schrijnen*, Nijmegen-Utrecht, 1929, 213—217, și *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 273—282, arată că inscripțiile citate din *CIL* și întregite de obicei ORDO AMPEL [ensium] ²⁾, după toată probabilitatea, trebuie cetite cu *I*, nu cu *L*, deci ORDO AMPEIE [nsium] ³⁾.

Însuși Mommsen se gândia și la posibilitatea acestei cetiri: » *Zalatna* (*Zalakna* Valachis, *Klein-Schlatten* sive *Goldmarkt* Germanis) Romana aetate non dicta est *Auraria minor*, sicut vulgo traditur auctore nullo, sed *Ampelum* vel similiter; quod nomen docuit primum titulus nunc demum recte lectus n. 1308, in quo est ORDO AMPELE... (vel AMPEIE... sed illud probabilius) confirmavit alter n. 1293 superprime repertus, retinetque hodieque ad *Zalatnam*, indigenis dictus *Ompoly* sive *Ampoj* » (*CIL*, III, 215) ⁴⁾.

Dar cele mai vechi atestări documentare ale *Ampoiului* au forme cu *-ei-*, *-oy*, nu cu *-el-*, *-oly*; deci cetirea *Ampeie-* este cea mai probabilă:

a) a. 1299: fluvium *Ompey*... fluvium *Ompoy*, Zimmermann Werner, *Urk.*, I, 212—213 și indice (și la Wenzel, *o. c.*, V, 208, cf. Kovács, *Ind.*); a. 1400: *Ompay*, Zimmermann—Werner, *Urk.*, III, indice; s. XVI: Fabritius, Harta lui Honterus, 7: *Onpai* fl.;

¹⁾ Cf. Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, II, 74—75, și C. Goos, *Studien zur Geographie und Geschichte des Trajanischen Daciens*, în *Progr. des ev. Gymn. in Schässburg*, 1873—74, Sibiu, 1874, p. 20.

²⁾ Cf. și W. Tomaschek în Pauly—Wissowa, *Real-Encycl.*, I, col. 1883: « *Ampelum*, eine nur durch die Inschriften *CIL*, III, 1278—1337. 7832—7846 (darunter Votivsteine *I. O. M. Dolicheno* oder *Commageno*, bezeugte Ortschaft in Dacia, westlich von Apulum, Sitz des römischen Bergamtes und der *aurariae* von Alburnus major, beim heutigen *Zalatna* (slaw. *Zlatina* = *auraria*, deutsch *Schlatten*) am Bache *Ompoly* (slaw. *Omplū*), welcher dem Marosch zufließt. Der urkundlich seit 1270 bezeugte Name des Baches giebt das römische A. wieder und gehört zu den wenigen Spuren der antiken Nomenclatur in Dacia, welche durch die schliesslich eingerückten Slaven den Ungarn vermittelt wurden ». Dar pe slav. *Omplū* dat de Tomaschek nu-l avem atestat nicăiri, și atunci nu se poate afirma numai decât că Slavii au fost cei ce au mijlocit *Ampoiul* Ungurilor.

³⁾ Pentru cetirea *Ampeie* să se compare n. pers. « *Ampēius*, -a Corp. III, 2400 Marco Ampeio Sabino. 3172, P. Ampei(o) Valentino. VII, 100, P. Saltiensis... Thalamus cum filis suis Ampeiano et Luciliano », în *Thes. L. Lat.*, I, col. 1988, s. v. *Ampius*. Dacă gr. *Ἀμπίος* ne-ar arăta că *ei* ar trebui cetit *i* (Ov. *Densusianu*, Gr. și s., V, 361), cf. *Ἀμπεία*, oraș în Messenia; *Ἀμπείων* templul lui Amphon (Theba).

⁴⁾ Cf. și Ackner, *Die röm. Alterth.* 16 și 17; Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, II, 74.

b) a. 1271: terram Obruth vocatam quae est sita iuxta *Onpoy* terram, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 111 și *indice*, cf. și Fejér, *o. c.*, V, I, 170, și Ortway, *Magyarország r. vizr.*, I, 75; a. 1299: terrae *Ompey*. . . nemus *Ompey*, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 212—213 și *indice* (și la Wenzel, *o. c.*, V, 208, cf. Kovács, *Ind.*); « *Ompay* sive Regulusthelke », « *Ompay* quae nunc vocatur Kysfalud, Kisfalud, Kysfalwd » (*Cod. dipl. s. Rom. imp. com. fam. Teleki de Szék*, I, 20, 21, 22, 23, 24, 25 și 425);

c) sfârșitul secolului XVIII—jum. I a sec. XIX: Benkő, *Transilvania*, I, 23: « Nomen, procul dubio, accepit a fluvio *Apulo*, Hung. *Ompaj*, seu usitatius *Ompoly*; Lipszky, *Rep.*, II, 104: « *Ompoly* vel *Ompoj* h., *Apulus* lat. »; Lenk, *Lex.*, III, 225: *Válye-Ompoj*; Kresznerics F., *Magy. szótár*, etc.: *Ompoly*; Czuczor—Fogarasi, *A magyar nyelv szótára*, IV, 1062: « *Ompoly* vagy *Ompoj* », etc.

Din atestările documentare se vede că forma cea mai veche este *Ompey*, care este mai apropiată de lat. *Ampeium* decât *Ompoj*, *Ompay*, *Ompoly*, și nu pare a fi numai o grafie germană (*ey* = *ay*), cu toate că o găsim alături de *Ompay* în același document.

Rostirea și grafia ungurească *Ompoly* s'a dezvoltat ulterior (s. XVIII—XIX) în mod normal din mai vechiul *Ompoy*.

Românește i se zice apei, despre care vorbim, *Ampoiu* sau *Ampoi* și *Ompoiu* sau *Ompoi* (cf. C. Diaconovich, *Enc. Rom.*, I, 153).

Același nume se găsește și în derivatul *Ampoița* sau *Ompoița*, ung. *Ompolyicza*, și în compusul *Trâmpoiele*, ung. *Trimpoel*, apă și sat.

Ampoița este atestată încă dela 1299 (*Ompoycha*, *Ompaycha* a. 1299, *Cod. dipl. s. Rom. imp. com. fam. Teleki de Szék*, I, 24, 25, 56, 62; « de *Ompoicza*. . . possessio *Ompeicha* » a. 1320, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 347; possessio *Ompoicza* a. 1330, id., ib., I, 493; « *Ompolyicza* vel *Ompoicza* hungarice », Lipszky, *Rep.*, II, 104; *Válye Ompoitza*; satul *Ompoitza*, *Ompolyitza*, rom. *Ampolitza*, Lenk, *Lex.*, III, 226—227; *Valea Ampoiței*, Diaconovich, *Enc. Rom.*, I, 153).

Melich ne spune că « *Ompoița* ist eine rumänische Ableitung von dem rumänischen *Ompoiu* » și că « fără îndoială numele unguresc [*Ompoicza*] este luat din românește ». Intr'adevăr, deși este derivat cu sufixul de origine slavă *-ița*¹⁾, totuși diminutivul feminin *Ampoița* pare a fi românesc, corespunzând masculinului *Ampoel* (cf. *Trâmpoel*, *Trâmpoiele*) sau chiar lui *Ampeiu*, *Ampoiu*.

Ca și *Ompey* dela 1271 și 1299, și forma documentară *Ompeicha* dela 1320 ne arată deci că Românii au păstrat până în sec. XIII—XIV forma **Ampei* sau **Ampei*, **Împei* (cf. *Trâmpoel*, *Trâmpoiele*) a *Ampoiului*, din care au derivat pe **Ampeița*, și acest lucru este de mare importanță²⁾.

¹⁾ Pentru originea și funcțiunea acestuia cf. G. Pascu, *Sufixe românești*, București, 1916, pp. 254—266.

²⁾ G. Pascu, *Revista critică*, 6—1932, nr. 1, p. 79, greșește când afirmă că *Ampeius*, *Ampeium*, cetit *Ampeium*, adică *Ampei-ium*, ar fi dat

Compusul *Trámpoiele*, ung. *Trimpoele*, care la Lipszky, *Rep.*, II, 150, are forma: « *Trimpole* val. », iar la Lenk, *Lex.*, IV, 286 și 287: « *Trimpoele*, w. *Trimpojel* » și « *Válye Trimpoele* », nici nu-i este cunoscut lui Melich.

Cum se știe, acesta derivă din *Între* ori *Între* + *Ampoie* ori *Ampoie* (cf. Ș. Moldovan, *Zărandul*, etc., p. 282; C. Diaconovich, *Enc. Rom.*, I, 153, și N. Drăganu, *Top. și istorie*, Cluj, 1928, p. 128).

În lucrările scriitorilor sași Melich găsește următoarele atestări pentru *Ampoi*: *Ampoi fluss* (I. Troester, *Das Alt und Neu Teutsche Dacia*, Nürnberg, 1606, harta); *Ampoi-Bach* (cf. M. J. Ackner, *Die röm. Alterthümer und deutschen Burgen in Siebenbürgen*, Wien, 1857, p. 16, de aci Mommsen, *CIL*, III, 215, și Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, II, 74—75).

Forma săsească *Ampoi-Fluss*, atestată încă dela începutul secolului XVI, ar fi din românește, iar *Ompoly-Fluss* din ungurește. Forma românească *Ampoi* deci ar fi mai veche de secolul XVI.

Aceasta este situația deosebitelor forme ale *Ampoiului* în documente și în limbile din Ardeal.

Făcând legătura dintre aceste forme și *Ampeium* din inscripțiile păstrate, Melich crede că din dacicul *Ampeium* (cf. *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 276) s'ar fi dezvoltat în oarecare limbă (pe care nu vrea s'o numească, dar este « *weder slavisch, respective bulgaro-slavisch, noch rumänisch* »)¹⁾ forma **Ampei*, din aceasta formele ungurești *Ompej* > *Ompoj* > în sec. XVIII *Ompoly* (cf. slav. *olej* > ung.

în românește **Ampez*. Exemplele date de Al. Philippide, *O rămășiță din timpuri străvechi; jioară (ziđară) cristal*, Iași, 1914, pp. 13—14 (*Arhiva*, XXV, pp. 157—158; cf. și *Originea Românilor*, II, 204—208) cuprind *î* protonic din diftongi ascendenți, în vreme ce în *Ampeius* avem a face cu *î* posttonic în diftong descendent, iar acesta a fost a tratat cu totul altfel, cum arată cuvintele: *baier*, *baior* și *baieră*, arom. *bair*, *baieră*, megl. *baier*, i.-rom. *baiere* < *bajulus*, -um și *bajula*, -a m; *Maiu*, arom., megl. *maĭ*, i.-rom. *măj* < *majus* (cf. și v.—bg., bg., cr. *maj*; G. Pascu, *Dict. ét. macédonoumain*, II, 60, nr. 1099, trimite pentru arom. *maiu*, art. *mailu* la gr. *μάτος* < lat. *majus*, cf. G. Meyer, *Ngr. St.*, III, 41); arom. *maie* «alte Frau» < *maja* «Hebamme» (Papahagi, *AAR*, XXIX, 223, și Meyer—Lübke, *REW*,² p. 426, nr. 5244); *trec* < **tréjico* < **tréjicio* < **trajic'cio* și *treaptă* < **trécta* < **tréjecta* < **trajécta*, -a m, etc.; chiar și *mai* adv. < *magis*, *măiestru* < *magistrum*, al cărui accent a putut să se mute pe silaba penultimă numai mai târziu, *plaiu*, < **plagijs*, -um, etc. Aceste exemple sânt de-ajuns pentru a nu fi nevoie să presupunem, împreună cu Philippide, că *ploaie* trebuie derivat din *pluvia*, nu din **ploja*, care ar fi dat *ploadză*, *ploază* (p. 154), *aipept* din *abjecto*, nu din *éjecto* = *ejécto* (p. 158), din care ar fi ieșit *agept* ori *azept*. *Pluvia* însă ar fi trebuit să dea mai curând *ploaibă*, iar *abjecto* (în cazul căruia am explică mai greu pe *triept*) *aibept* (cf. *roib* < *rūbeus*, *aibă* < *habeat*, i.-rom. *caĭbă* < *cavea*, -a m, etc.).

În sfârșit, dacă *Ampeius* ar fi dat **Ampez*, intermediarul slav ar fi păstrat și el pe -z, căci Slavii nu s'au mai întâlnit în secolul VI și urm. cu Romani, ci cu Români.

¹⁾ În *A honfoglaláskori Magyarországnak*, p. 287, însă arată că se gândește iarăși la limba populației bulgaro-turce, care ar fi trăit între 824—827 în Srem, între

**olaj* > *olaj*; rom. *Muncel* > ung. *Moncsal*, *Muncsal*, etc.), iar din acestea rom. *Ompoiu*, *Ampoiu*.

Dacă cuvântul unguresc ar fi de origine slavă, slav. *ж* ar fi fost redat în grafia documentelor latino-ungurești din secolul XIV prin *un*, *um*, iar *Ompej*, *Ompoj* ca *Umpej*, *Umpoj*, *Umpoly*.

Din același motiv probabil nu se gândește Melich nici la o apropiere a numelui original de slavul *opoly* «halb»¹⁾.

Cuvântul, după Melich, n'a putut intra în ungurește nici din românește, pentru că *amp-*, *amb-* inițial din *Ampeium* sau *Ampeius*, *Ampeia*, *Ampeie* ar fi dat în limba română *imb-*, *imp-*, *ump-*, *umb-*.

Într'adevăr însă lat. *Ampeiu-* ar fi putut da în românește nu numai *Ampeiu* > **Împeiu* > **Umpeiu*, ci și **Ampeiu*. Pușcariu, în *Dacoromania*, III, 389—391, a strâns numeroase exemple cu care se poate dovedi această afirmație (i.-rom. *arel* «inel»; *amnu* alături de *amnu*; arom. *antânu* alături de *ntânu*, *angustu* alături de *ngustu*; megl. *amnu*, *ampirat* = *împărat*, *ancoa* = *încoa*, *amflu* «umflu», *ampl'u* «umplu», *antru* «întru», etc.; d.-rom. mold. *andrea* alături de *îndrea* sau *undrea*, chiar *Ampoiu* alături de *Trâmpoiele*, etc.).

Nu cred însă că *Ampeiu-* ar fi putut da rom. *Ampoiu*, trecând *-e-* în *-o-* «sub înrăurirea celor două consoane labiale *-mp-*», cum afirmă Hașdeu, *Etym. Magn.*, 1106—1107. Numai *ă* precedat de labială trece în *o* (*botez*, *fomeie*, *porumb*, etc.).

Pentru schimbarea lui **Ampeiu* (**Ampeiu*, **Împeiu*) în *Ampoiu* trebuie să căutăm altă explicație.

Însuși Melich recunoaște acum că din forma **Ampeiu*, care, cum am văzut ar putea fi și românească, s'ar fi putut desvoltă ungureșcul *Ompej* > *Ompoj* > *Ompolj* > *Ompoly*.

Dar chiar și dintr'o formă românească **Ampeiu*, **Împeiu* sau **Umpeiu* ar fi fost posibilă forma ungurească *Ompej* > *Ompoj* > *Ompolj* > *Ompoly* (cf. ung. *bronză* < rom. *brânză*, cum am arătat mai sus; ung. *monyator* < rom. *mânător*, Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXIII, 438; ung. *borbát* < rom. *bărbat*, id., ib., XXII, 171; ung. *fortát* < rom. *fărtat*, Damian, o. c., 22; ung. *kalcon*, *kálcon* < rom. *căltun*, Szinnyei, l. c., XXIII, 101; ung. *poronty* < rom. *prunc*, id., ib., XXIII, 486; ung. *orda* < rom. *urdă*, id., ib., XXIII, 482; ung. *sztronga*, *isztronga* < rom. *strungă*, cum am arătat mai sus, etc.).

Tot așa s'a putut desvoltă **Ampeia* chiar și după Melich derivat românesc) în ung. *Ompoicza*.

Formele ungurești *Ompoj* și *Ompoicza* au fost reprimite de Români ca *Ompoi*, *Ampoi* și *Ompoița*, *Ampoița* în urma influenței administrației ungurești și a graiului viu al populației de origine maghiară din ținutul *Ampoiului*.

Dunăre și Tisa, între Tisa și Mureș și în Ardeal (cf. o. c., p. 17). Bulgaro-Turcii aceștia ar fi primit-o dela Daci, iar dela Bulgaro-Turci ar fi primit-o Ungurii prin sec. IX—X. Românii ar avea-o deci dela Unguri.

¹⁾ Cf. W. Vondrák, *Vergl. slav. Grammatik*², Göttingen, 1924, I, pp. 146—147.

După aceste forme nouă s'a luat în parte și compusul *Trâmpoele*, în locul căruia am așteptat forma **Trâmpele*.

Ampoiul, cum se vede din cele de mai sus, este unul dintre numele topice cele mai importante din punct de vedere istoric românesc.

El continuă o formă daco-romană. Această formă a fost păstrată de Români, dezvoltată normal în limba lor, până în sec. XIII—XIV. Numai după această dată Românii au reprimut forma alterată de Unguri.

Ampoiul deci, în forma sa veche **Ampei*, este și o dovadă de continuitatea populației românești în preajma acestei ape..

Altfel: O. Densusianu, *Noms des lieux roumains d'origine iranienne*, tot în *Donum natalicium Schrijnen*, pp. 429—430, (cf. și *Gr. și s.*, V, 361—362), care pornește dela radicalul *ampel-* și-l consideră de origine iraniană (< *am-* « avec », « ensemble » + *pel-*, *pal-* « couler »); G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 140: < *Ampelum* < gr. ἄμπελος « Weinrebe », care însă ar fi putut da **Împăr*, dacă *-l-* ar fi rămas intervocalic, și **Împlu*, dacă *-ε-* s'ar fi sincopat; V. Pârvan, *Getica*, București, 1926: < get. *Ampi-lum* ca *Rani-lum*, a cărui soartă ar fi trebuit să fie aceeași cu a radicalului propus de Kisch, adăogându-se doar posibilitatea variantei **Împîr* în cazul că *i* ar fi fost lung și tonic¹⁾.

214. Pe cursul Ampoiului se găsește Zlatna (Zlacna, Zlagna), ung. *Zalatna*, germ. *Kleinschlatten* (*Goldmarkt*).

Pentru aceasta avem următoarele atestări vechi: *Zalathna Banya* a. 1262 (Fejér, *CD*, VII, 3, p. 46), *Zalathna* a. 1338 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 493), *Zlathna* (Zimmermann—Werner, *Urk.*, III, 1); *Zalotna* a. 1553 (harta diacului Lazar, în disertația lui Fabritius despre harta lui Honterus, p. 9); *Zlakna* a. 1733 (« *Transilvania* », XXIX—1898, p. 188); *Zalathna* a. 1760—62 (« *Anuarul Inst. de Ist. naț.* » din

¹⁾ În privința vechimii numirilor de origine românească de pe Ampoiu adaug aici că lângă *Ighielul* (ung. *Igenpataka*) apropiat de *Buchard* (= *Ighiu*, ung. *Magyar-Igen*) se găsea după Pesty, *Magyarorsz. helyn.*, I, 50, în timpuri foarte vechi, o stâncă cu numele *Bulzu* (cf. și *Valea-Bulzului* pe Ampoiu și *Bulzu-Sartășului* pe Valea Arieșului) < rom. *bulz* « stâncă », « deal văros, ținut », cu etimologia necunoscută (cf. *Dicț. Acad.*, I, 687, și S. Moldovan *Zărandul și Munții Apuseni ai Transilv.*, p. 33), din care este și numele satului *Bulzești* din Hunedoara, *Bulz* din Bihor, *Bulza* din Caraș-Severin, etc. Rom. *bulz* a intrat ca apelativ în rut. *bundz*, *budz*, pol. *bądz*, *bunz* « Laib Schafkäse » (cf. Miklosich, *Wand. d. Rum.*, p. 13; D. Scheludko, *Balkan-Archiv*, II, 129; Th. Holban, *Arhiva*, XXXVIII — 1931, nr. 2, 3, 4, p. 265).

Într'un document din a. 1238 ni se spune că « *Silva super beerch*, qui dicitur *Zuhodol* (= *Sohodol*) vadit super *geminum montem* et ibi habet metam cum supra nominatis populis de *Buchard* (= « Bocsárd ») (Zimmermann — Werner, *Urk.*, I, 67). *Geminus mons* este « muntele *Geamăna* », care n'are decât acest nume românesc și se găsește între *Detunata* și *Suligata* de lângă *Bucium-Muntari*, pl. Roșia, în care se află și *Sohodolul*. *Akazo* de lângă *Buchard* este însă ung. *Akaszó*, iar *Pastorreu* trebuie cetit *Pásztorrév*, nu *Pástorem*, cum cetește N. Iorga, *Ist. Rom. din Ard. și Ung.*, I, 50.

Cluj, III, 629; « *Zalathna* h. *Auraria minor* vel *Auropolis* lat. *Klein-Schlatten* vel *Goldenmarkt* g. *Zalákná* vel *Zlákná* val. » (Lipszky, *Rep.*, II, 163); « *Zalatna* (în epoca romană: « *Auraria Daciae* »), « *Auraria minor*, *Auropolis*, *Goldenmarkt*, *Klein-Schlatten*, w. *Zlakna* » (Lenk, *Lex.*, IV, 461); *Zlatna*, ung. *Zalatna*, germ. *Klein-Schlatten* sau *Goldmarkt* (S. Moldovan și N. Togan, *Dict. loc.*, 202).

Este sigur că *Zlatna*, lângă care probabil trebuie să înțelegem v.-bg. *ruda* « *Metall* », propriu « *rotes Erz* », ori *gora* « *Berg* », derivă din v.-bg. *zlatъnъ*, *zlatъna*, *zlatъno* « *aureus* » < *zlato* « *aurum* ».

Deoarece întâmplător forma ungurească *Zalatna* apare mai înainte decât cele românești, între care nu putem socoti pe *Zalakna*, când atestările acesteia vin numai dela străini, Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 243—247, crede că poate discuta posibilitatea împrumutului românescului *Zlatna* (*Zlacna*, *Zlagna*) prin intermediar unguresc, fie dintr'un vechiu ung. *Zlatna*, fie prin sincoparea lui -ă-aton dintr'un presupus **Zălatna* rezultat din ung. actual *Zalatna*.

Limba românească însă nu sincopează în grupa de sunete din presupusul **Zălatna* (cf. *zălog* < v.-bg. *zalogъ*, *zălud* < v.-bg. *ludъ*, chiar *Zărând*, etc.). Exemplele de sincopare aduse de Melich, privind alte grupe de sunete, n'au nici o valoare în cazul nostru.

Ar rămâne deci numai v.-ung. *Zlatna*.

Dar mai întâiu nu este sigur că această formă este ungurească în documentele latino-ungurești, căci nu toți diecii erau Unguri. Ș'apoi, chiar dacă ar fi, cât timp originalul slav are tocmai forma *Zlatna*, pe ce îi rămâne lui Melich să se razime când face afirmația că e mult mai probabil că « ung. *Zlatna*, *Zalatna* este nemijlocit dela Slavi și numele românesc poate fi și de origine ungurească »? (p. 245).

Atestarea cea dintâiu a *Zlatnei* fiind destul de veche, Melich afirmă: » Este cu puțință ca *Zlatna* de lângă Ampoiu să fi existat și în slava din veacul IX—X, iar în acest caz este rămasă la limbii slave din care sânt rom. *Bălgard* « *Gyulafehérvár* » și rom. *Târnava* « *Küküllő* ». Însă nu este cu neputință, ca numele să se fi născut și mai târziu, în sec. XI—XIII, iar în acest caz nu poate fi citat ca dovadă pentru epoca cuceririi țării » (p. 247).

Apoi însuși Melich adaogă mai încolo că, începând din jumătatea a doua a veacului al XIII-lea, de când avem documente și apare mai întâiu numele *Zlatnei*, « nu găsim Slavi în Munții-Apuseni », « cu toate că documentele amintesc mulți hospites ». « De aceea trebuie să recunoaștem că Slavii au locuit în *Zlatna* și ținutul ei înainte de secolul XIII » (p. 245).

Rămâne deci numai posibilitatea că Ungurii ar fi primit *Zlatna* dela Slavii cari au « putut să locuească acolo și pe timpul cuceririi țării » (p. 245).

Atât numai că Ungurii n'au ajuns la *Zlatna* în cei dintâiu ani ai cuceririi țării, cum am văzut mai sus, iar când au ajuns, nu se știe dacă Slavii de-acolo își mai păstrau limba ori erau românizați.

Bălgradul și *Târnava* vecină, la care se referă Melich și pe care nu le au Ungurii, ne arată că primitorii acestor nume dela Slavi și păstrătorii lor au fost Românii, nu Ungurii. Acesta este temeiul discuției că « Ungurii ar fi putut lua numele dela Români și Românii dela Slavi » (p. 244), discuție care-l sperie pe Melich și pentru înlăturarea căreia cheltuește atâta energie și erudiție fără vreun rezultat.

Formele *Zlacna* și *Zlagna* sânt ulterioare și dezvoltate normal din *Zlatna*. Trecerea grupei *-tn-* și *-dn-* în *-cn-* și *-gn-* este un fenomen obișnuit în limba românească și-l avem într-o serie întreagă de nume (*Lopatna* > *Lopacna* > *Lopagna*; *Othmar* > *Ocmar(e)* > *Acmar*; *Rodna* > *Rocna* > *Rogna*; *Sățmar* > *Săcmar*; *Slatna* > *Slacna* > *Zlacna* > *Zlagna*; *Cuțitna* > *Cuțicna* > *Cuțigna*, etc.)¹⁾.

215. Ajunși la Mureș, ne vom opri puțin la numele lui.

El a fost cunoscut și de cei vechi. Herodot ne spune că « Agathyrșii » locuiau la râul *Máρις*, care ἐκ δὲ Ἀγαθύρσων — ῥέων συμμισηται τῷ Ἰστροῦ (IV, 49). La Strabo numele Mureșului are cu o silabă mai mult decât la Herodot: *Ῥεῖ δὲ δι' αὐτῶν [τῶν Δακῶν] Μάριος ποταμὸς εἰς τὸν Δανούιον* » (*Geographica*, VII, 3, 13). La Iordanes, *De origine actibusque Getarum*, XXII, 113, și la Geographus Ravennas, *Cosmographia*, IV, 14, are forma *Marisia*. Miller, *Itin. Rom.*, col. 597, ne dă: [Fl. *Marisus*] *Marisius*. În sfârșit la Const. Porphy., *De administr. imp.*, c. 40, ed. Bonn, p. 174, găsim forma *Μορήσης*²⁾.

Forma *Μορήσης* a lui Const. Porphy. nu este decât redarea în grecește a rostirii *Moriș*, pe care cronicile ungurești o reproducă prin *Marisius*, *Morusius*, *Marusius*, etc. Ea ne arată că toate formele anterioare, inclusiv cea a lui Herodot, reproduc un nume de două silabe care se rostiă *Mariș*³⁾.

¹⁾ Acest fenomen nu trebuie confundat cu cel al trecerii grupei *tl* în *cl* (cf. slav. *tlaka* > rom. *clacă*; slav. *podlogъ* > rom. *potlog* > *poclog*, etc.), cu care-l confundă Melich (p. 245). Este vorba, ce e drept, de două fenomene înrudite, dar totuși deosebite.

²⁾ În legătură cu aceste vechi atestări ale numelui Mureșului C. Patsch, *Die Völkerschaft der Agathyrșen*, în *Anzeiger d. Ak. d. Wiss. in Wien*, Phil.-hist. Kl., 62—1925, p. 69 ș. u., observă că Mureșul la Herodot, ca și la Strabo, după care pe acesta τὰς παρασκευὰς ἀνεκόμενον οἱ Ῥωμαῖοι τὰς πρὸς τὸν πόλεμον, apare ca « Nebenflusz der Donau »: « Ihr Name ist als der wegen des Goldlandes an ihrem Oberlaufe bekanntere auf dem Unterlauf der Theisz, von der Vereinigung beider bei Szegedin abwärts, ausgedehnt worden ». Iar în *Banater Sarmaten*, ibid., p. 196. adaugă: « Da diese Auffassung, welche die Theisz zum Nebenflusse der Marosch machte, schon bei Herodot [IV 48] begegnet, handelt es sich um eine sehr alte Handelsroute, die um das Banat nach und von dem schon in früher Zeit reichen Siebenbürgen führte ». (cf. și *Sitzungsber.*, 214 B., 1 Abh., 103).

³⁾ Cf. și C. Diclescu, *Die Gepiden*, I, 93; Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, pp. 55—57 și *Revue des Études hongroises*, VI—1928, p. 267, care crede că consoana finală a numelui barbar al Mureșului a fost *s*. Acest *s* ar fi dispărut și *Maris*, *Marisus*, *Marisius* ar fi dat în românește **Măre* sau **Mare*. Melich uită însă că acest *s* este final numai la Herodot, la care putem avea și o haplografie (*Maris* în loc de *Marisus*). La toți ceilalți după *s* mai urmează o silabă. Poziția lui este deci ca în *fusus*, *grassus*, *grössus*, etc., din care avem *fus*, *gras*, *gros*, etc., ori chiar ca în *caseus* > *caș*, **cerēsius* > *cireș*, etc., și trebuia să se păstreze.

Trecând la atestările ulterioare, avem: *Morisius* (Anon., c. 11 și 44, ed. Fejérpataky, p. 16 și 39; Rogerius, *Carmen miserabile*, c. 34, la Endlicher, *Mon. Arpad*, p. 284); a. 1218, 1238, 1248, 1264, 1289, 1291, 1299 (Zimmerman—Werner, *Urk.*, I, 17, 67, 77, 94, 161, 185, 186, 188, 214); *Morisena* (*Vita S. Gerardi*, c. 8, 10, 11, 13, la Endlicher, *Mon. Arpad*, p. 213, 215, 219, 221); *Marysius* a. 1299 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 530); *Morus* (Anon., c. 11, ed. Fejérpataky, p. 16), a. 1289, 1325 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 164, 398); *Holtmorus* a. 1319 (Csánki, *MH*, V, 708), *Holtmorus* a. 1400 (Szamota—Zolnai, *MOkLSz*, 385, s. v. *holt*); *Mors* (Anon., c. 11, ed. Fejérpataky, p. 16), a. 1222, 1248 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 19, 77); *Moros* (*Vita S. Gerardi*, c. 13, la Endlicher, *Mon. Arpad*, p. 221; cf. și *Morosvar*, *ibid.*, c. 10, p. 217), a. 1289 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 163); *Maros* (*Schlägl. szójegyzék*, *Holtmaros* a. 1441, Szamota—Zolnai, *MOkLSz*, 385 s. v. *holt*; *Holtmaros* a. 1503, *Holtmaros* a. 1509, Csánki, *MH*, V, 708); «*Marusius* lat. *Maros* vel *Marus* h. *Marosch* g.» (Lipszky, *Rep.*, II, 91); ung. *Maros*, germ. *Marosch* (Lenk, *Lex.*, III, 38); rom. *Murăș* a. 1660—1680 (Gaster, *Chrest.*, I, 176; C. Diaconovich, *Enc. Rom.*, III, 349; S. Moldovan și N. Togan, *Dict. loc.*, 118), *Morăș* (D. Onciul, *Teoria lui Rösler*, în *Conv. Lit.*, XIX—1885, p. 185) și *Moreș*, *Mureș* (obișnuit); săs. *Mieresch* (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 586, indice), mai vechiu *Mêrisch* > *Môrisch* (cf. *Zeitschr. f. d. Altertum*, LV, 49—50).

Aceste forme pot fi cetite *Moriș* > ung. *Moros* > *Maros*.

Pentru a explica numele *Mureșului* s'au propus deosebite etimologii.

Șafařík, *Slav. Alterthümer*, I, 507, l-a derivat din rad. *mar-* «apă» (cf. sanscr. *mīra-s* «Meer, Grenze», gal. *more*, cimr. corn. bret. *mor* «Meer», v.-bg. *mor'e* «Meer», lit. *māres*, got. *marei*, lat. *mare*, etc.).

Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 193, s'a gândit la un presupus scitic **maris* (cf. sanscr. *maryā*) «hotar».

Tomaschek, *Die alten Thraker*, II, în Sitzungsber. d. Wien. Akad. d. Wiss., CXXXI, 95, a trimis la rad. *mar-* «glänzen, schimmern».

C. Diclescu, *Die Gepiden*, I, 93, îl pune în legătură cu germ. *móra* «Moor, Sumpf».

În legătură cu explicarea numelui *Maramureșului* am arătat că ar fi posibilă și identificarea cu n. pers. *Mariș*, *Mareș*. Totuși, având în vedere vechimea numelui *Mureșului*, precum și faptul că acest n. pers., existând și astăzi în limbile slave și în română, poate și-ar fi păstrat forma străveche, această identificare nu este probabilă.

Fără îndoială radicalul *mar-* din străvechiul *Mariș* poate fi explicat foarte variat. Dar mai importantă decât stabilirea radicalului este calea pe care am ajuns la actuala formă *Moreș*, *Mureș* (în rostire dialectală *Morăș*, *Murăș*).

Am văzut că cea mai veche formă, pe care o au cronicile și documentele latino-ungurești, precum și Const. Porphyrogenetul, este

Moriș. Aceasta este totodată și cea dintâiu formă în care s'a schimbat vechiul *Mariș*.

Deoarece această schimbare nu poate veni dela Români¹⁾, cea dintâiu întrebare pe care trebuie s'o lămurim este: de unde vine ea, dela Slavi ori dela Unguri?

Felul cum s'a născut slavul *mor'e* din radicalul *mar-* (cf. lat. *mare*, etc.), precum și acela în care este tratat *a* din elementele străine în slavonește (cf. lat. *camera* > slav. *komara*, *komora*; lat. *calendae*, gr. *κάλανδαι* > slav. *koleda*; lat. *altare* > slav. *ol'tar'ъ*; *Avarus*, gr. *ἄβας* > obrinъ, bg. *obr* « Riese », pol. *olbrzym*, *obrzym*, etc., cf. W. Vondrák, *Vergl. slav. Gramm.*², I, 108—109) ne arată că din *Mariș* s'a putut desvoltă în gura Slavilor forma *Moriș*. Forma *Mariș* s'ar fi păstrat doar în cazul că *a* din el ar fi fost lung (cf. gr. *βάσις* > slav. *varъ*, la Jagić, *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*², p. 203; gr. *χάρις* « gratia » > slav. *charъ*, Berneker, *SEW*, I, 384; cf. și Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 54).

În cazul special al lui *Moriș* schimbarea lui *a* în *o* a putut fi ajutată și de analogia derivatelor din slav. *mor*, cum sânt *Morava*, *Moravce*, *Morača*, care se crede că au sensul de « Flüsse mit häufigen Überflutungen, wodurch Binnenseen entstanden » (cf. Jagić, *o. c.*, p. 16), din care s'ar fi putut formă și un derivat **Moriș* sau **Moreș*.

Din forma slavă *Moriș* sau *Moreș* s'a putut desvoltă în mod normal atât rom. *Moreș* > *Mureș* (cf. *Maramureș* > *Maramureș*; ung. *csorda* > rom. *ciurdă* și *cioardă*, etc.), cât și ung. *Moros* > *Maros* și chiar și säs. *Mieresch* (cf. și G. Weigand, *Balkan-Archiv*, I, 36).

Pentru a explică rom. *Moreș*, *Mureș* nu este nevoie așa dar să mai recurgem la un intermediar unguresc al dacului *Μάριος* (cf. Rösler, *Dacier und Rumänen*, Sitzungsber. d. Wien. Ak. d. Wiss., LIII, 79) și mai ales nu la unul bulgaro-turc, care ar fi păstrat pe *-s* final și l-ar fi dat Ungurilor, iar aceștia, prefăcându-l în *ș*, ni l-ar fi dat nouă și noi am fi schimbat forma ungurească *Maros* în *Moreș*, *Mureș*, după analogia lui *Aranyos* > *Arănieș* > *Arieș*, *vámos* > *vameș*, *Dános* > *Daneș*, etc. (Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 52—59).

Totuși analogia *Ampoiului* și, cum vom vedea poate și a *Oltului*, ne arată că nu este exclusă posibilitatea reprimirii numelui *Mureșului* din ungurește. În acest caz Românii ar fi păstrat forma veche **Mariș* până prin secolul XIII. Atunci ar fi înlocuit-o cu cea a administrației ungurești desvoltată în mod normal din aceasta, căci în legătură cu numele *Maramureșului* am arătat că rom. *Mariș*, *Mareș* dă în ungurește tocmai *Moriș* > *Moros* > *Maros*.

Prin intermediar românesc ori unguresc, a fost primit fără nici o îndoială säs. *Mieresch*, căci Sașii n'au ajuns să aibă contact, nu numai cu Dacii, dar nici cu Slavii care au locuit odinioară în centrul Ardealului, nici să le învețe limba. Cercetările toponimice i-au arătat lui

¹⁾ Cf. și A. Philippide, *Originea Românilor*, I, 457.

G. Kisch că tot materialul de limbă slav le-a fost dat Saşilor «zum geringeren Teile durch magyarische, zum grössten Teil aber durch rum. Vermittelung»¹⁾.

În privinţa căii pe care ne-a venit schimbarea în numele *Mureşului* mi se pare însă că ni se dă o indicaţie mult grăitoare în numele unui afluent al acestuia, şi anume al *Târnavei*.

216. Pentru rom. *Târnavă* (ung. *Küküllő*, säs. *Kokkel*) nu avem atestări prea vechi (cf. *Küküllő* h., *Cucullus* aliis *Cicellus* lat., *Kuckel* vel *Kockel* g., *Tyrnava* val., la Lipszky, *Rep.*, II, 81).

Formele documentare latino-ungureşti păstrează forma ungurească şi săsească, adeseori latinizată, cum este şi în cea dintâiu atestare: «castrum *Cuculiense*» a. 1197, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 3). Celelalte forme documentare se pot găsi uşor la Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, II şi III, indice; la Csánki, *MH*, V, 858, 859, 861, 864, 865, 867, 869, 873, 875, 880, 884, 896; Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 32.

Târnavă a fost explicată corect de P. Hunfalvy, *Magyarország ethnographiája*, 384, care o traduce cu «Dornbach», o derivă din v.-bg. *trǎnǔ* «Dorn» + suf. *-ava*, şi socoate decalcat din ea numele unguresc *Küküllő* < **kükül* = *kökény* «Dorn» + *jó* «fluviu şi «Bach», şi împrumutat din acest din urmă săsescul *Kokkel*.

Această explicaţie a fost admisă în general de ştiinţa românească, care a relevat importanţa cuvântului pentru dovedirea vechimii Românilor în aceste părţi: «Dacă Românii, cari nu ştiau ungureşte, ar fi venit în părţile acestea mai târziu decât Ungurii, şi ei «ar fi împrumutat numele *Küküllő*, ca şi Saşii, şi nu i-ar fi zis *Târnavă*» (A. Bunea, *Încercare de istoria Românilor până la 1382*, p. 116). Şi, mai putem adăoga: după ce au ajuns să ştie ungureşte, Românii n'ar fi putut traduce cuvântul unguresc decât cu cuvântul lor *spin*, deci *Spinoasa*, nu cu alt cuvânt neînţeles de ei, cum putea să fie slavul *trǎnǔ* (munteanul *tárn* este mai nou), şi mai ales nu formându-l cu sufixul slav *-ava*.

A fost admisă de ştiinţa germană (cf. G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 103—104 şi 194—195, unde se trage şi concluzia care se impune cu privire la «die Priorität der Rumänen unter allen hierzulande lebenden Völkern, was aus zahlreichen O. N. hervorgeht») şi a fost admisă şi de ştiinţa ungurească. Astfel de: Munkácsi, *Ethn.*, IV, 280, XII, 142, şi *A magyar népies halászat műnyelve*, 65; Gombocz Z., *Magyar Nyelv*, III, 260, şi *Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache*, Helsinki, 1912, p. 101, care, vorbind de ung. *Küküllő*, derivă ung. *kökény* < cum. *kukel* «spina» (cf. şi osm. *gögen*, čag. *kökem*, *kükem*, kirg. *kököm*, mong. *kügöl*, etc.);

¹⁾ G. Kisch, *Zur Wortforschung: Erloschenes Slaventum in Siebenbürgen*, în *Korrespondenzblatt*, XLVII—1924, p. 2.

Horger A., *Magyar Nyelv*, VIII, 452, care adaogă că trebuie să pornim pentru același nume unguresc dela **kökel-jó*, căci se mai aude forma *Kököllő*.

Singurul care nu admite această explicare, nepotrivită cu teoria sa bulgaro-turcă și cu cea a lui Rösler, este I. Melich, în *A honfoglaláskori Magyarországnak*, pp. 30—36, și anume, zice el, din pricina că întâmplător nu găsește nici o formă veche a lui *Küküllő*, în care am putea vedea pe *jó* «fluvius», deci trebuie să pornim dela alt radical, nu dela ung. **kükül*, **kökel* = *kökény*.

După Melich numele *Küküllő* l-ar avea Ungurii dela populația bulgaro-turcă, care ar fi trăit în Ardeal între 824—827 și între timpul cuceririi țării de Unguri (p. 17). Aceasta ar fi avut în limba sa un cuvânt **kükülek*(*γ*) (înruit cu cum. *kukel*, cet. *kükel* «gramen», khirg. *kögöl* «Enterich»; mong. *kügül* «le pruneliei, buisson épineux», etc.).

Pe acesta l-ar fi decalcat Slavii sudici care au locuit pe cursul Târnavei în sec. IX—X (p. 35), iar dela acești Slavi sudici a rămas *Tárnava* românească.

Explicarea lui Melich nu rezistă nici cât de puțin criticei făcute de E. Moór, *Ungarische Flusznamen*, în *Ungarische Jahrbücher*, VI, 441¹⁾.

Mai întâiu bulgaro-turcul **kükelek*(*γ*) nu este decât o formă presupusă. Ea poate fi potrivită pentru explicarea formelor ung. *Küküllő*, *Kükülleu*, *Küküllev*, etc., dar nu se potrivește deloc pentru cea a celei dintâiu atestări («castrum Cuculiense», care mai are și pe *-i-*, pe care-l caută Melich) și a formei săsești *Kokel*, *Kukel*, care cer un radical fără *-ek*, cum este cel al lui **kökel* din compusul *Kökel-jó*.

Să se mai adaoge că forma *kökel* apare și în *Kwkelthe* = *Kökeltő* a. 1453 în Komárom (Csánki, *MH*, III, 505).

Astfel rămâne și mai departe în picioare explicarea lui Hunfalvy, cu emendările făcute de Gombocz și Horger.

Ba, cum arată forma săsească, s'ar putea chiar ca numele *Kokel*, *Kukel* să fie peceneg ori cuman (cf. cum. *kukel* «spina», cet. *kükel* «gramen»), iar partea de contribuție a Ungurilor, într-un cât un suf. slav. *-ev* n'ar putea fi explicat în legătură cu un radical de origine pecenegă ori cumană (explicarea voiu încercă să o dau mai încolo în legătură cu numele *Băldradului*), să fie numai *jó*, sau prefacerea sufixului *-ev* dela sfârșit în *jó*, care este de origine fino-ugrică.

Cu Pecenegii²⁾ și Cumanii însă nu ne-am întâlnit în Ardeal înainte de sec. X (cf. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ed. I,

¹⁾ Împotriva teoriei bulgaro-turce a lui Melich este și K. Schünemann, *Die Entstehung des Städtewesens in Südosteuropa*, Berlin—Breslau—Oppeln, 1929, care afirmă că, în cazul că această teorie ar fi întemeiată pentru Transilvania, ar trebui să găsim astfel de nume bulgaro-turce mai întâiu în însăși Bulgaria (cf. p. 37, nota 2).

²⁾ Anna Comnena, *Alexias*, VIII, 5 (ed. Bonn, I, p. 404) consideră: *Σκῆτας* (Pecenegii) τοῖς Κομάνοις ὁμογλώττους.

vol. I, p. 516 ș. u.; ed. II, vol. II, p. 247 ș. u.; I. cav. de Pușcariu, *Date ist. priv. la fam. nob. rom.*, II, 201—202 și 290—291; Hasdeu, *Negru-Vodă*, LXXIV—LXXXII; Hómán *Magyar történet*, I, p. 123; etc.). Iar Ungurii au început să străbată în Ardeal numai în sec. XI (cf. Bunea, *Încercare de istoria Românilor până la 1382*, p. 126—127; N. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. I, pp. 31—32; Pauler, *A m. nemz. tört.*², I, 395, n. 88, și *A m. nemz. tört. Szt. Istvánig*, 159, n. 73; precum și Hómán, *Magyar történet*, I, p. 123 despre Secui; etc.).

Prin urmare numele unguresc nu poate fi mai vechiu de această dată.

În schimb se știe că Slavii au venit peste noi încă din sec. V—VI, după Niederle, etc., cum am arătat, chiar și mai curând, cu siguranță înainte de venirea Ungurilor, precum și că « nachweislich seit Einwanderung der Magyaren (ca 996) keine Slaven als Volk sich hierzulande niedergelassen haben » (Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 194).

Astfel noi am putut primi *Tárnava* dela Slavi numai înainte de venirea Ungurilor.

Tárnava deci, deși nu are atestări vechi, fiind cuvântul după care s'a decalcat pecen. ori cum. *kukel*, din care s'a format ung. *Küküllő* și din care derivă säs. *Kokkel*, este unul dintre cele mai vechi nume topice, pe care le avem de-a-dreptul dela Slavi, și anume dela Slavi sudici (cf. v.-bg. *trŭnŭ* « Dorm », bg. *трѣн* « Schlehe », srb. *trn*, n.-slov. *trn*, ceh. *trn* alături de rus. *тѣрнъ*, rut. *тернъ*, pol. *tarn*, la Miklosich, *EWS*, 355 (cf. și Melich, *A honfoglaláskori Magyarországról*, 31).

Pe teritoriul românesc mai avem următoarele *Tárnave*: *Tárnava*, ung. *Ternáva* și *Tárnava*, ung. *Tirnáva* în Hunedoara; *Tárnăvița*, ung. *Tirnovicza* în Arad; *Tárnăvița*, ung. *Tirnavicza*, în Hunedoara; *Tárnova*, ung. *Ternova* în Arad; *Tárnova*, ung. *Tirnova* în Caraș-Severin (cf. S. Moldovan și N. Togan, *o. c.*, 178; *Tárnava*, sat în Dolj; *Tárnava-de-jos*, cătun, și *Tárnava-de-sus*, com. rur. în Vâlcea; *Tárnova*, sat în Neamțu; *Tárnova*, culme de munte în Vâlcea; precum și o vale: *Valea Tárnavi* în Teleorman (*Marele Dicț. geogr. al Rom.*, V, 625).

Cneji s'au găsit și pe Tárnave. Astfel este pomenit la 1477 « Juga ke-nezius in *Bewnye* » (= *Biia*, ung. *Magyarbénye*, Csánki, *MH*, V, 869); cf. însă: Judex de Ebeschfalwa a. 1448 (id., ib., V, 875); Petru Simonfi, « iudex » în *Kereblew* (*Chirileu*) a. 1501 (Csánki, *MH*, V, 883), etc.

Uneori sate românești au nume ungurești, astfel « villa *Peterlaka volahalis* » a. 1412 (Csánki, *MH*, V, 889), ș. a. Iobagi români, care plătesc quinquagesima, se găsesc adeseori în sate al căror nume nu este totdeauna românesc. Așa la 1461 în *Pănade*, ung. *Panád* (Csánki, *MH*, V, 889), alături de *Sáncel* (Csánki, *MH*, V, 894), etc.

217. Cea mai veche numire românească de pe Tárnave, și anume din *Tárnava-mică*, este *Sâncel*, ung. *Szancsal* (*Zonchel* a. 1252,

Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 79; *Zanchalteluky* a. 1271, id., ib., I, 111; *Zanchal* a. 1315; Egidius filius Bazarab de *Zanchal* a. 1341; poss. Bezermen *Zanchal* în comitatu Kyskykullou a. 1350; *Zanchal* a. 1416, 1418, 1427, 1434, 1438, 1456, 1461, 1495, 1505, 1519; *Zanchchal* a. 1437; *Magyarzanchal*, *Olahzanchal* a. 1512, 1513, Csánki, *MH*, V, 874 și 894), care, cum arată sufixul *-el* dela sfârșitul lui, este cu siguranță un topic românesc, fie că derivă din *sânt(u)cel*, dim. lui *sânt(u) < s a n c t u s*, -a, -u m¹⁾, ori din **s u m m i c e l l u s*, -a, -u m (cf. *sâmceă*, *sânceă* « Spitze », *sâmcelat*, *sâncelat* « spitzig », etc.), cum este mai puțin probabil.

Urmează apoi *Boiul-mare*, ung. *Bún*, despre a cărui vechime și origine am vorbit în legătură cu *Boiu-mare*, ung. *Nagy-Búny*, din Solnocul-interior.

218. Destul de veche este și *Râpa*, ung. *Ripa-*, *Répaľalva*, säs. *Rependorf* (astăzi: *Râpa-de-jos* sau *din-jos*, ung. *Alsó-Répa* și *Râpa-de-sus* sau *-din-sus*, ung. *Felső-Répa*, cf. S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.*, 143) < *râpă*, iar acesta din lat. *r ĩ p a*, -a m: *Ripafolua* a. 1336 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 473), pos. *Repafalwa* a. 1381, 1467, 1473, 1507, 1509; pos. *Repafalua* a. 1390; pos. *Repa* a. 1495 (Csánki, *MH*, V, 396).

Ea se găsește și în tabloulul dijmelor papale dela 1332—37 în forma *villa Rapularum* și *Rapuldarum* (mai corect *Rapulorum*), care traduce ung. *Répa-falva*, socotit compus cu ung. *répa* = *rapuli* (cf. Pesty, *Magyarorsz. helyn.*, I, 282), nu cu rom. *râpă*. Dar documentul dela 1336 ne arată clar că nu este vorba de ung. *répa*.

219. Derivate cu suf. rom. *-ei*, pluralul lui *-el*, sau slav *-ej*, sânt *Măgărei* și *Bratei*, dintre care cel din urmă, este vechiu.

Într'adevăr *Măgărei*, ung. *Magaré*, germ. *Magarei*, säs. *Magarō* în *Târnava-mare* (pos. *Magare* a. 1357, Zimmermann—Werner, *Urk.*, II, 136; pos. *villa Magaria* a. 1364, ib., II, 218; *Magyar* a. 1374, ib., II, 412; *Magria* a. 1375, ib., II, 435; *Magaray* a. 1532, *Quellen z. Gesch. d. Stadt Kronstadt*, II, 284; apoi *Magare*, *Magary*, *Magara*, etc.) cu siguranță n'are a face nici cu *St. Macarius*, cum crede G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 320), care ar fi trebuit să-și păstreze pe *-c-* (cf. rom. *Macarie*, *Macare*), nici cu slav. *mogoryšb* « tributi genus » (cf. m. rus. *magarič* « Vertragstrunk »), cum

¹⁾ Cf. *Sântu* la Aromânii din Tesalia sau la Fărșeroți, Th. Capidan, *Românii nomazi*, în *Dacoromania*, IV, 223, și *Fărșeroți*, în *Dacoromania*, VI, p. 8; *Sântu*, ung. *Szentandrás*, Cluj, și *Sântu*, ung. *Sajószentendrás*, în Someș, precum și deosebitele compuse cu *sânt-*, *sânt(ă)*. Păstrarea formei *Sântu*, alături de *sfântul* de origine slavă, este datorită, în unele dintre acestea din urmă, cu siguranță ungurescului *szent*; cf. și *Sintești*, sat în Ilfov și Țalomița (*Marele Dicț. Geogr. al Rom.* V, 394).

crede W. Scheiner, *Balkan-Archiv*, II, 87—88, căci « Grundform »-ul nu este unguresc, ci românesc.

Formele *Magary*, *Magara*, *Magarica*, chiar și actualul rom. *Măgari* alături de *Măgărei* (*A magyar korona országainak helységnévtára*, 1888, 483) ne arată clar că este vorba de rom. *măgar* (cf. alb. *magar* și *gomar*, bg. *magare*, srb. *magarec*, gr. *μουάρι*, etc.) « Esel » + suf. dim. *-ei*¹⁾.

Tot așa s'a numit mănăstirea *Măgarul* în Tutova, satul *Măgărețul* în Dolj (cf. *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, IV, 212); *Magarece polje*, *Magarice* în Lika-Krbava; *Magarova* la Fărșeroți (Th. Capidan, *Fărșeroții*, în *Dacoromania*, VI, p. 5); *Szamárd* în Somogy, etc.

220. Această explicare a lui *Măgărei* ne dă cheia și pentru cea a lui *Bratei*, ung. *Baráthely*, germ. *Bretai*, säs. *Pretō* (*de monte Mariae* a. 1283, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 145; de Moro a. 1289, ib., I, 160; *Prothia* a. 1359, ib., II, 157; *Prethya* a. 1368, ib., II, 318; *Paratee* a. 1369, ib., II, 326; *Proathay* a. 1374, ib., II, 430; *P[r]athay* a. 1374, ib., II, 431; *Bretay* a. 1528, *Quellen z. Gesch. d. Stadt Brassó*, II, 100; *Pretey* a. 1532, ib., II, 283; *plebano Parationum* a. 1535; *Parathia* a. 1540, ib., II, 662; *Pratay*, harta lui Honterus, etc.).

Cum arată formele săsești, ung. *Baráthely* nu poate fi forma originală. Trebuie să pornim deci dela forma românească. Aceasta însă n'are a face cu *Prothia* (cf. rom. *protie* « Vorrang ») < gr. *πρωτεῖα*, *πρωτεῖον*, funcțiunea lui *πρωτος* sc. *διάκονος*, cum crede G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 304, și W. Scheiner, *Balkan-Archiv*, II, 110—111).

N'are a face nici cu *bărat* « Mönch » < ung. *barát* « Freund, Mönch », diminutivul căruia ar trebui să fie *bărățel*, plur. *bărăței* (cf. *Băratul*, *Baratul*, *Bărați*, *Barați*, passim), ci, ca și *Brăteiu*²⁾, răuleț în Dâmbovița, *Brăția* din Ialomița, *Bratia* din Argeș și Muscel, *Bratul* din Bacău, *Brătița* din Vâlcea, *Brătioara* din Muscel, *Brătoaia* din Tecuci, *Brătești*, *Brăteni*, passim, etc. (cf. *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, I, 596—634), trebuie pusă în legătură cu n. pers. *Bratu* < slav. *bratъ*, care, și el, este des întrebuintat în toponimie (cf. Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, 134 [19], nr. 25) + suf. rom. *-ei* (cf. *Țândărei*, *Tungujei* sau *Tungujeni* > *Tunguz*, *Vaidei*, etc.), ori + suf. slav *-ej* (*Beghei*, *Celei*, etc.).

Formele germane *Breitau*, *Pretoy*, *Paratej*, *Paratea* sânt apropiieri făcute de etimologia populară la germ. *Au* și la suf. germ. *-ei*, etc., ca și ung. *Baráthely* la *barát* + *hely* (cf. și *Temeshely* < *Temeșel*, etc.), cu

¹⁾ Cf. *Călugărei*, *Frumușei*, *Mititei*, *Purci*, *Țândărei*, *Tungujei*, *Vizurei*, *Vaidei*, etc.

²⁾ *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, I, 629. Este deci neadevărată afirmația lui W. Scheiner că în *M. D. G. al R.*, I, 596, găsim « Ableitungen von *Brat*, doch nie *Bratei* ».

atât mai mult că, precum observă Scheiner, *l. c.*, se găsește « Barát-in zahlreichen Zusammensetzungen, nie Baráthely ».

221. Am amintit în alt loc despre importanța păstrării lui *g* pentru vechimea lui Zagăr, ung. *Zágor*, germ. *Rode* din Târnava-mică.

Mai relev aici numai trei nume, din care se vede că limba românească a păstrat uneori direct și mai bine numele slave decât cea ungurească.

Cel dintâiu este Chirileu < *Chirilău, iar acesta < slav. *Kirila*, *Kirilo*, *Kiril* (< gr. *Κύριλλος*, din care este și forma populară *Ćurila*) + suf. top. -ov, -ev (cf. rom. *Chirilă*, *Chiril*, *Ciurilă*), care în ungurească s'a dezvoltat dela început în *Kerelö*, ceea ce nu însemnează nimic: Sacerdos de *Kerelev*, *Kerelov* a. 1332—37, *Kereleu* a. 1370, *Kerelew* a. 1385, *Kerulev* a. 1393, *Kerelew* a. 1410, 1429, 1468, 1478, 1485, 1493, 1511; *Kerewlew* a. 1448, c. 1450, *Kerwlew* a. 1443, *Kerele*, *Kerelew* a. 1448, *Keurewlew* a. 1480, *Kerellew* a. 1492, *Kerellw* 1500, 1501 (Csánki, *MH*, V, 883).

Al doilea este Criș, ung. *Keresd*, germ. *Kreisch*, săs. *Kraß* din Târnava-mare; a. 1305: *Keresd* (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 230); a. 1309: *Crys* (ib., I, 240), *Crisz* (ib., I, 243); *Crissh* (ib., I, 247), *Crizd* (ib., I, 252, 275), *Cryys* (ib., I, 288), *Cryis* (ib., I, 288), *Criz* (ib., I, 289), *Cris* (ib., I, 291); a. 1340: *Kries* (ib., I, 504); a. 1349: *Keresd*, *rivulum Kerespataka* (ib., II, 68 ș. u.); a. 1393: *Krisch* (ib., III, 48); în alte locuri *Keresd(h)*. Și W. Scheiner, *Balkan-Archiv*, II, 80, este nevoit să admită: « Grundform *krīš* (= urk., teilweise schon mit den Spuren ss. Diphthongierung, und heutige rum. Form »). Forma săsească și cea ungurească este evoluată în mod normal din *krīš*, care a fost și este forma românească. Pentru explicarea ei cf. cele spuse în legătură cu numele râului Criș. Ca și Crișul din *Movila-Crișului* din Buzău (*Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, II, 773), *Valea, Apa, Râul Crișilor* din Turda etc., acest nume de sat derivă din n. pers. *Criș* = slav. *Kriš* *Criscius*, *Cressius*, *Crescius* *S. Crysogonus* (vezi Jireček, *Die Romanen*, I, 40, 70, II, 30 și 73) ¹⁾.

¹⁾ Ca de atâtea ori în proverbele românești (cf. Zanne, *Prov. Rom.*, VI, *passim*, tot din acest n. pers. au putut să se nască și expresiile *Crișu el!* = « bogat, fericit », *a fi bogat ca Criș* (Zanne, *Prov. Rom.*, VI, 68—69), pe care Cihac, II, 83—84, Șăineanu, *Dicț. univ.*, ed. veche, s. v., și N. Cartojan, *Cărțile populare în literatura română*, vol. I, *Epoca influenței sud-slave*, București, 1929, p. 226, le indentifică cu *Cres(us)* (cf. însă v.-bg. *Krusă*, rus. *Kreză*, pol. *Krezus* care n'ar fi putut da în românește *Criș*), iar Șăineanu, *o. c.*, ed. nouă, s. v., I.—A. Candrea — Gh. Adamescu, *Dicționar enciclopedic ilustrat « Cartea Românească »*, p. 355, se gândesc la o aluzie la apele aurifere ale râului Criș ». Cf. și n. pers. *Crișa*.

Al treilea este Lovnic sau *Lomnic*, ung. *Lemnek*, germ. *Leblang*, săs. *Liäflayk* din Târnava-mare, care este atestat mai întâiu în a. 1206 în forma *Lewenech* (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 8), deci cu svarabhakti ungurească și cu trecerea lui *-nik* în *-nek*; apoi: *Lobnik* a. 1265 (Kisch, *Siebb. im Lichte der Sprache*, 225); *Leubaigteluky*, *Leubrugteluky* a. 1289 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 165); *Lobendyk* a. 1374 (ib., II, 434); *Lobling* a. 1507 (*Quellen z. Geschichte Siebb. aus sächs. Archiven*, I, 483); *leflynk* a. 1532 (*Quellen zur Gesch. der Stadt Kronstadt*, II, 284); *Lebling* a. 1536 (ib., II, 424), a. 1530 (ib., II, 486).

Cum recunoaște atât G. Kisch, l. c., cât și W. Scheiner, *Balkan-Archiv*, II, 83—84, «rum. bewahrt die ursprüngliche Gestalt», *Lovnic* derivând din slav. *lovŭnikŭ* «Jagdgrund» < *lovŭ* «Jagd» (cf. și plaiul *Lovișteea*, atestat în forma «terra *Loysta*» în a. 1233, 1265, 1311, etc., la Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 58, 95, 303)¹⁾, și *Lovișteanca*, pădure, amândouă în Argeș; *Lovča* în Zagreb; *Lovčić* în Požega și Zagreb; *Lovska* în Požega; *Lovce* = *Lócz* în Bars; *Lovinac* în Ungaria, etc.).

Trecerea lui *-vn-* în *-mn-* este obișnuită în limba română (cf. slav. *pivnica* > rom. *pivniță* > *pimniță* și *pigniță*; *равнь* > rom. **Ravna* > *Ramna*, ung. *Raffna*, etc.)²⁾.

Din *Lovnik*, pe care vrea să-l reproducă *Lobnic* dela 1265, s'a dezvoltat forma ungurească **Lövník* (poate sub influența verbului *löv-ni*, *lön-ni* «a pușcă») > **Lövények* (a. 1206: *Lewenech*), și apoi din aceasta, prin asimilația obișnuită și în românește, > *Lemnek*.

Formele germane *Leubaig-*, *Leubrug-* a. 1289 sânt grafii greșite, menite să reproducă probabil pe *Leubnig*, deci *Löbnig* = ung. *Lövník*.

În germ. *Lobling*, *Leflynk*, *Lebling*, *Löfflink* suf. *-nik*, care eră străin, a fost înlocuit cu germ. *-ling*, iar *-v-* a fost înlocuit cu *-b-*. Din aceste forme s'a ajuns la forma săsească actuală *Liäflayk* prin diftongarea lui *e* > *ia*. *Leblang* este traducerea în germană a acestuia din urmă.

Având în vedere că forma ungurească *Lewenech* este atestată la 1206, cea românească, din care s'a născut aceasta, trebuie să fie anterioară acestei date.

222. Un nume, a cărui istorie este foarte asemănătoare cu a Târnavei, este cel al Bălgradului = «Alba-Iulia».

Bălgradul este și astăzi numele popular românesc al Alba-Iuliei. În texte scrise sau tipărite de Români, nu este atestat înainte de sec. XVI (cf. *Evangelheliarul* slavonesc tipărit la «*Belügrad*» a. 7087 = 1579, *Bibl. rom. veche*, I, 75; «cetatea *Belgradului*» în *N. Testament* din 1648, ib., I, 165, și în *Psaltirea* din 1651, ib., I, 184).

Totuși este mult mai vechiu și este atestat chiar în secolul XI. Anume se știe că în 1097 mireasa regelui Coloman, *Buzilla*, a fost primită pe țărmul Dalmației de comitele Mercurius. Acest Mercurius este nu-

¹⁾ Despre aceasta vezi Hasdeu, *Negru-Vodă*, p. XCI.

²⁾ Cf. *Dacoromania*, IV, 748—749, unde am strâns și alte exemple.

mit de Gaufredus Malaterra, în lucrarea sa *Historia Sicula* (la Ferd. Šišić, *Enchiridium fontium historiae Croatiae, Zagrabiae*, 1914, p. 405) « *Vincurius comes Bellegratae* ». Šišić vede în *Vincurius* pe *Mercurius*, care în diploma din Zobor, dată în 1111 de regele Coloman, apare ca « *Mercurius princeps ultrasilvanus* » (cf. Fejérpataky László, *Kálmán király oklevelei*, Budapest, 1892, 44), iar în *Bellegrata* numele slav al Alba-Iuliei. rămas în rom. *Bălgrad* (Šišić, *Enchiridion*, 383, și *Geschichte der Kroaten*, 353, 354). Și după Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, 243 și 255, n. 5, explicarea lui Šišić este singura acceptabilă, cea a lui Pauler, *A magyar nemzet tört.*² I, 202, după care *Mercurius* ar fi fost comitele din *Zara vecchia* = cr. *Belgrad* = v.-ung. *Tengerfehérvár*, dovedindu-se neîntemeiată din mai multe motive. Mai întâiu numele *Mercurius* este necunoscut în sec. IX—XV în Dalmatia (cf. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens*, II, 47), în vreme ce în Ungaria, chiar pe timpul lui Coloman, este un nume cunoscut și întrebuițat. Apoi *Mercurius* a însoțit pe Buzilla « cu 5000 de ostași », deci a fost un om de deosebită încredere, iar astfel de om a putut fi voevodul ardelean din 1111¹).

Acest nume derivă din slav. *bělъ* « alb » și *gradъ* « cetate », deci, după forma lui, este de origine slavă sudică (cf. bg. *Bjalggrad*, odinioară cetate, azi ruină în regiunea Preslav, la Jireček, *Sitzungsber. d. Wien. Ak. d. Wiss.*, CXXXI, XI, 83; srb. *Beograd*; *Berat* = *Belgrad*, în Albania, cf. Jireček, *o. c.* 90; rus. *Bélgorod*, lângă *Doñec*, spre Nord dela Charkov; etc.).

Numele românesc a fost primit de Români nemijlocit dela Slavi. « Wenn die blg. Form nicht die ursprüngliche wäre, hätte sie gar nicht entstehen können », ne spune însuși Weigand, *Balkan-Archiv*, I, 3, deși el numai de românofilie nu poate fi acuzat (cf. și G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 195). Același lucru îl spune și Bunea, *Incercare de ist. Rom. până la 1382*, p. 116: « Dacă Românii ar fi venit în părțile acestea după Unguri, ei i-ar fi zis *Firioara*, după analogia *Uioara* — *Ujvár*, *Firihaza* = *Fehéregyháza*, căci Românii nici odată n'au tradus numele de localități întemeiate și denuminate de Unguri ». Și, dacă le-ar fi tradus, și-ar fi întrebuițat cuvintele proprii: *Cetatea-albă*.

Bălgradul a fost tradus de Unguri cu *Fejérvár* sau *Fehérvár* (lat. *Alba Transilvana*, *Chron. pict.*, c. 145, ed. M. Florianus, I, 2, 244; *Chron. Dubn.*, c. 140, ib., I, 3, p. 125), iar de Germani cu *Weissenburg* (*Wizzenburg* a. 1298, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 210; cf. gms. *Wizenburc* la Kisch, *o. c.*, 284). Documentele latinești o numesc *Alba* încă dela 1206 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 8 și 545) și *Alba*

¹) Afirmatia lui A. Sacerdotianu, *Guillaume de Rubrouck et les Roumains au milieu du XIII-e siècle* Paris, 1930, p. 117, despre *Bălgrad* = « Alba-Iulia » că « C'est une très ancienne localité car Constantin Porphyrogénète en fait mention (*De adm. imp.*, Bonn, p. 116) » este greșită, și greșită este și pagina la care trimite. « Belagrada » din c. 40, p. 173, și c. 42, p. 177, este « Belgradul » sârbesc.

Gyulae sau *Julae* dela 1366 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, II, 234)¹⁾. În sec. XVIII a fost numit *Karlsburg* după împăratul Carol VI, care i-a renovat cetatea.

Alba-Iulia este o redare mai nouă și greșită a ungurescului *Gyula-fehérvár* = *Alba Gyulae* sau *Julae*.

După Weigand, *Balkan-Archiv*, I, 3, *Gyula* se rapoartă la principele *Gyula* I, ori la fiul acestuia, *Gyula* II, care a fost supus de Ștefan cel Sfânt la 1003; după Melich, *Á honfoglaláskori Magyarország*, 37, la al treilea căpitan cuceritor al Ungariei (« tertius capitaneus Gyula »), care, după *Chron. pict.* și *Chron. Dubn.*, cu prilejul unei vânători a dat de o mare cetate romană în *Ardeal* (*Erdekw*)²⁾.

Numele *Gyula* s'a dat la început unei autorități, apoi a ajuns nume de persoană.

L-au cunoscut nu numai Ungurii, ci și Bulgarii, Cazarii, Pecenegii și Cumanii³⁾ și, dela ei și Românii.

Cu privire la Pecenegi știm că un trib al lor, chiar cel mai apropiat de Turcia sau Ungaria se chema *Ghiula* (« τὸ θέμα Γιαζιχοπὸν πλησιάζει τῇ Βουλγαρίᾳ, τὸ δὲ θέμα τοῦ κάτω Γύλα πλησιάζει τῇ Τουρκίᾳ », Const. Porphyrog., *De adm. imp.*, c. 37, ed. Bonn, p. 166)⁴⁾.

Cu privire la Cumani se poate ceti în *Chron. pict.*, ed. M. Florianus, I, 2 171: « princeps milicie paganorum nomine *Osul*, qui fuit seruiens *Gyule* ducis Cunorum ». Un « *Gyula* volahus » este pomenit în secolul XIV, *Tört. tár*, 1909, 2, p. 3. Se mai pot adăuga din același timp: *Giula* din Dormánháza, *Giula* din *Feer*, *Giula*, fiul lui *Ficze*, și *Giula* fiul lui *Pop Non* (= « Nan », cf. I. Mihályi, o. c., passim).

Există și posibilitatea ca *Gyula* din *Alba Gyulae* sau *Iulae* (forma cu *i* s'a născut prin apropiere grafică de *Iulius*) și *Gyula-Fehérvár* să fie de origine pecenegă ori cumană, cum am văzut că ar putea fi la rigoare și ung. *Küküllő* și sâs. *Kokkel*, știut fiind dela Anna Comnena, VIII, 5 (ed. Bonn, I, p. 404) că Pecenegii și Cumanii vorbeau aceeași limbă.

¹⁾ Observ că în jud. *Alba* se găsesc: *Dealul-Alb*, muntele *Albe* — aproape de pârâul Abrid —, *Albacul*, *Valea-* și *Dealul-Albacului* (Lenk, *Lex.*, I, 16), care toate au radicalul românescului *alb* « weiss » < lat. *albus*, -a, -um.

²⁾ Cf. textele latine ale cronicelor în *A magy. honfogl. kútfoi*, 503; *Fontes Dom.*, ed. M. Florianus, I, 2, 126; I, 3, 30—31, 220.

³⁾ Vezi J. Németh, *Die petschenegischen Stammesnamen*, în *Ung. Jahrb.*, X—1930, p. 22: « *γύλα* = *jula*, ein Würdenname »; p. 28: « Den Würdenamen *jula* findet man in dieser (ursprüngliche, j- türkischen) Form in einer köktürkische Inschrift ». Se găsește apoi ca nume de persoană atât la Turci, cât și la Unguri. « Die ungarische Form *Gyula* stammt aus bulgarisch-türkischer Quelle ». După D. Pajs, *A gyula és a kündüh*, în *Magyar Nyelv*, XXVII—1931, 170—176, ung. *γύλας* (Const. Porphy., *De adm imp.*, c. 40, ed. Bonn, pp. 174—175) este identic cu turc. *jyla*—*jula* « Fackel, Licht ».

⁴⁾ Despre numele de triburi pecenege găsite la Const. Porphy., afară de Németh, tratează și J. Markwart, *Kultur- und sprachgeschichtliche Analekten*, în *Ung. Jahrb.*, IX—1929, pp. 84—85.

Toponimia nu se opune unei astfel de interpretări. Dimpotrivă, avem și alte numiri topice care cuprind pe *Gyula* și nu se rapoartă numai decât la «al treilea căpitan» cuceritor al Ungariei.

I. Gherghel, de care mă deosebesc în privința originii lui *Gyula* (el îl leagă de «*Pabula Iulii Caesaris*» din Odo de Deogilo), a strâns în *Revista Arhivelor*, II, 395—396, numeroase nume topice alcătuite din sau cu acest nume.

Le dau și eu aici, completându-le după Lipszky, *Rep.*, I, 226, și II, 54; *A magyar kor. orsz. helységnévtára*, 1888, pp. 356—357, și S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.*, 82—83:

Gyula în Baranya;
Gyula (slov. *Iovanka*, *Ivanka*), *Źovāncza-Gyula* în Tolna;
Gyula-Örs în Fejér;
Gyula, rom. *Zsula* (cit. *Źula* sau *Giula*) în Ugocsa;
Magyar- și *Német-Gyula*, *Békés-Gyula*, *Gyula-Vári*, *Gyulamező* în *Békés*;
Gyulafalva în Turóc;
Gyulafalva sau *Gyulafalu*, *Mára-Gyulafalva*, rom. *Giulești*, în Maramureș;
Gyulaháza, *Gyulaj* în Szabolcs;
Gyulaj-Hegyes, *Gyulaj-Mocs* în Hajdú;
Gyulaj în Somogy;
Gyula-Keszi în Zala;
Gyulakuta în Mureș-Turda;
Gyula, *Gyulatelke* în Cluj;
Gyulaszeg, *Gyulatelke* în Someș;
Gyulas, rom. *Giuluș* în Târnava-mică;
Gyulatelep în Caraș-Severin;
Gyulicza, rom. *Giulița*, *Gyulatő* și *Gyula-Varsánd*, rom. *Giula-Varșand* în Arad, la care se mai adaogă numele de familie *Gyulay*, *Gyulaffy* și *Gyulazombor*.

În vechiul regat, după *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, III, 535—536:

Giula sat în Ilfov;
Giula » » Mehedinți;
Giula deal » » ;
Giula » » Vâlcea;
Giula, pârâu în Mehedinți;
Giulea, cătun » Vlașca;
Giulești, comună, deal și pădure în Vâlcea;
Giulești, sat în Ilfov;
Giulești » » » ;
Giulești » » » ;
Giulești » » Suceava;
Giulești-din-deal în Roman;
Giulești-din-vale » » ;
la care se adaogă n. fam. *Giulea* sau *Ghiulea* în Oltenia.

Fără îndoială, unele dintre aceste nume pot fi ungurești și mai nouă. Dar este sigur că multe dintre ele sânt de origine pecenegă ori cumană.

Ce privește pe *Giula* din *Alba-Giulae*, toponimia ne trimite la o origine pecenegă.

223. *P e c e n e g* probabil este numele național al unui popor de origine turcească, care se rostiă de cei care-l purtau *băcăney*¹⁾.

În deosebite limbi și documente Pecenegii se numiau: slav. *pe-čeněgъ*, ung. *besenyő*; *Πατζινάχοι* (τζ = č), *Πατζινάκαι*, *Πατζινάχται*, lat. *Pecenegi*, *Picenati*, *Pecenaci*, *Pizenaci*, *Pecenati*, *Picinaci*, *Pincinati*, *Pincennates*, *Pincenarii*, *Pencini*, *Bisseni*, *Besseni*, *Bezzeni* și *Bessi* (cf. trac. *Bessi*, *Βήσσοι*); arab. *Bažanāk*, *Beženek*, *Bažnāk*, *Pačnāk*, *Pačanāk* transcris și *Bedsnāk*, *Badsnāk*, *Bedsnak*, *Bsenekijji*²⁾.

Datele privitoare la deosebitele așezări pecenege în fosta Ungarie au fost strânse de Jerney János, *Keleti utazása*, Pest, 1851, pp. 227—270; Vámbéry Armin, *A magyarok eredete*, Budapest, 1882, pp. 96 ș. u.; Hunfalvy Pál, *Magyarország ethnographiája*, Budapest, 1876, 201, 211—213, 253—360, 402—405; M. Szokolay, *A magyarországgi besenyőtelepek*, în *Föld és Ember*, IX—1929, pp. 65—90.

Despre cei mai vechi Pecenegi în Ungaria vorbește și Anonymus, c. 57 (cf. ed. Fejérpataky, pp. 50—51, și M. Florianus, I, 2, p. 51) și *Chron. pict.*, c. 59 (ed. M. Florianus, p. 187).

Pentru Pecenegi și Români cf. Hasdeu *Ist. crit.*, I, pp. 152—153; Xenopol, *Ist. Rom. din Dacia Traiană*¹, I, 517—520; I. cav. de Pușcariu, *Date ist. priv. la fam. nob. rom.*, II, 290—291; I. Gherghel, *Zur Geschichte Siebenbürgens*, c. I. Die Pečenegen und ihre Einwirkung auf Siebenbürgen, pp. 3—13.

Pecenegii au locuit la început între râul Volga și Ural, în stepele din Nordul Lacului Caspic. Alungați de-aici de Cumani, ei scoaseră pe Unguri din Atelkuzu (Lebedia) și se așezară, după plecarea acestora la 890, în țara dintre Nipru și Carpați, de-a-lungul râurilor Bug, Nistru, Prut și Siret, până la Dunăre și de-a-lungul ei până în Oltenia.

De-aici și-au îndreptat ei, până în secolul XI, de o parte atacurile dușmănoase, de altă parte colonizările pașnice în ținuturile stăpânite

¹⁾ După Gombocz, *Magyar Nyelv*, XII—1916, pp. 281—285: < n. pers. *Beče* + suf. *-nek* sau din *Bečene* + suf. *-k*.

²⁾ Alte nume ale lor sânt: *Kangar* (Const. Porphyrogen., *De adm. imperio*, c. 37, ed. Bonn, p. 167) și *Kangli* (*The journey of William of Rubruck to the Eastern parts of the world* translated from the latin and edited by William Woodville Rockhill, London, 1900, la Al. Philippide, *Originea Românilor*, II, 350); A. Sacerdoțeanu, o. c., pp. 47 și 63, însă atribue acest nume Cumanilor, cum indică și textul: «erant ibi quidam Comani qui dicebantur Cangle» (*Recueil de voyages et des mémoires*, publié par «la Société de Géographie de Paris, t. IV, Paris, 1839, p. 225); «Cangle, quedam parentela Comanorum» (ib., p. 274).

de Unguri. Ordele lor trecură și dincolo de Dunăre, dar fură zdrobiți în luptele cu Bizantinii ¹⁾.

Cât privește incursiunile lor în fosta Ungarie, A. Bunea, *o. c.*, pp. 123—124, ne spune:

«Cuceririle Ungurilor stârniră pisma și poate și teama Pacinaților, cari nu puteau privi cu nepăsare la apropierea Ungurilor de țara lor. Ei deci încă pe timpul Sfântului Ștefan năvăliră în ținuturile ocupate de Unguri în Ardeal, dar fură bătuți și împrăștiati ²⁾.

Mai târziu, în 1068, Pacinații străbătură prin pasul Bârgăului și înaintară prin Sălagiu până în Bihor, de unde îndreptându-se spre miazănoapte, se întoarseră în Ardeal, pustiind și jefuind pretutindenea și ducând în robie mare mulțime de oameni. Regele unguresc Salomon, împreună cu principii Geza și Ladislau, își adunară oastea și trecând prin Meseș în Ardeal, se luară în urma Pacinaților conduși de Osul, și ajungându-i la Chiraleș (Kerlés), îi bătură cumplit ³⁾. În 1085, Pacinații din nou străbătură pe calea cunoscută din 1068, până în Țara-Ungurescă, dar fură din nou bătuți în părțile Nirului de către regele Ladislau ⁴⁾.

Puterea Pacinaților slăbi în urma acestei înfrângeri, cu atât mai vârtos că dela răsărit se ivi un nou popor turcesc, Cumanii, tot așa

¹⁾ Cf. Const. Porphyrog., *De adm. imperio*, c. 37—38 (ed. Bonn, p. 166 ș.u.); Cedrenus, ed. Bonn, II, p. 581; Xenopol, *Ist. Rom. din Dacia Traiană* ¹⁾, I, 517; L. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, I, 179—180; Hóman, *Magyar történet*, I, 67, 123; și mai ales Al. Philippide, *Originea Românilor*, II, 351—352, unde se dă întreagă bibliografia chestiunii. Philippide relevă că și Uzii (arab. *ghuz*) sau *Torkii* erau un neam de Pecenegi, după Skylitzes, Zonaras și Glykas «cei mai însemnați dintre Pecenegi» (cf. *Originea Românilor*, II, 728). După unii numele lor s'ar regăsi în nume topice ca: *Uz*; *Ușnița*, pârâu în j. Mehced'nți; *Valea-Uzei*, ung. *Uz-Völgye*; *Ozun*, ung. *Uzon*, vechiu *Uzun*; *Uzd*, etc. (cf. Tagányi, *Magyar Nyelv*, IX, 263; Pajs, ib., XVIII, 32, 100; XXIII, 507, 580; G. Weigand, XXVI. — XXIX. *Jahresbericht*, 82; Al. Philippide, *l. c.*; etc.). Legătura cu *Uz* a *Oituzului* (I. Iordan, *Toponomastik*, I, 103) nu este clară, cât timp nu putem explica satisfăcător partea întâia a acestui nume (cf. și Al. Philippide, *l. c.*). Mai curând este vorba de turc. *otuz*, *oltuz* «treizeci» (Radloff, *Versuch eines Wörterbuches der türk. Dialekte*, I, 1092, 1110), care este atestat ca n. pers. în forma *Othuz*, *Otuz-Tatar* (cf. Gombocz Z., *Magyar Nyelv*, XI, 248 și 252) și ar fi putut evolua din punct de vedere fonologic ca turc. *altyn*, *altun* > ung. *Altun* > *Ahtun* > *Ajton* > rom. *Aiton* (vezi Gombocz-Melich, *MEtSz*, I, 41; *Magyar Nyelv*, XI, 34); cf. *Ohtuz*, *Ocutz* la M. Costăchescu, *Doc. mold.*, I, pp. 78—79, a. 1410. Greșită este explicarea lui G. Weigand, XXIV.—XXIX. *Jahresbericht*, p. 86: < ung. *óhajtoz* = «klagen, seufzen», ca și a lui N. Iorga, *Ist. Rom. și a civilizației lor*, București, 1900, p. 55, care-l socoate, ca și *Ghimeșul*, de origine scitică. Într'adevăr *Ghimeșul*, ca și *Gimes*, *Gimesvár* din Nitra, *Gimes-Kosztolány* din Bars, derivă ori din n. pers. *Gim-* (în loc de *Gimo*, *Gima*, *Gimus*, etc. Geminianus, cf. Jirek, *Die Romanen*, II, 38, și O. Liebhart, *Balkan-Archiv*, III, 31) + suf. *-e*, fiind slav, ori este unguresc, cum crede Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 363, Szamota-Zolnai, *MOhSz*, 301, și Kisch, *Sieb. im Lichte der Spr.*, 155 (< *gím* «Hirsch» + suf. *-es*).

²⁾ Pauler, *A m. nemzet története*, I, p. 63.

³⁾ Pauler Gy., *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt*, ed. II, pp. 115—116. — Am îndreptat greșala de tipar *Cherchiș* = *Kertés*. N. D.

⁴⁾ Ibidem, p. 151.

de răi ca și Pacinații, cu cari vorbiau aceeași limbă și pe cari îi împinseră spre Dunăre și în Bulgaria».

După Jerney, Pecenegii s'au așezat în fosta Ungarie în mai multe rânduri.

În Ardeal, care le eră mai aproape, ei au putut intra chiar înainte de a-l cucerii Ungurii, căci Anonimul regelui Béla, c. XXV (ed. Fejérpataky, p. 26) ne spune, vorbind despre locuitorii acestuia, care erau «Blasii et Sclavi», că «dux eorum Geleou minus esset tenax et non haberet circa se bonos milites et auderent stare contra audatiam Hungarorum, quia a Cumanis et Picenatis multas iniurias paterentur».

Firește, istoricii unguri mai noi afirmă că acest pasaj al Anonimului este un anahronism, fiindcă descrie starea din timpul său. Dar această afirmație nu se întemeiază pe nimic.

Dimpotrivă Anna Comnena, *Alexias*, VII, 1 (ed. Bonn, I, p. 330) ne spune că pe la 1013 «Ἐάρος δὲ ἐπιφανέντος διελθὼν ὁ Τζέλογος τὰ ὑπερκείμενα τοῦ Δανούβεως τέμνη... atacă cetatea Chariopolis». Se pare deci că Pecenegii, conduși de Telgu, ar fi ieșit, împreună cu aliații lor, între care erau și Unguri, din Transilvania, întru cât sunt arătați ca trecând strămtorile munților, care se găseau deasupra Dunării, deci vreun pas al Carpaților.

Năvălirile Pecenegilor, schițate mai sus, au putut să se întâmple la chemarea fraților lor din Ardeal, pe pământul căruia se dau luptele încă de pe timpul lui Ștefan cel Sfânt.

Am văzut dintr'o notă anterioară că Bunea nu crede că lupta lui Ștefan cel Sfânt cu Pecenegii s'a dat la Bălgrad. Acest lucru se prea poate. Totuși d-l Iorga ne spune că Ștefan cel Sfânt, pentru a împiedea năvălirile Pecenegilor, »dură o cetate pe ruinele Belgradului slavonesc, de pe apa Murășului. În apropierea acesteia se întemeiază câteva sate pentru găzduirea apărătorilor ei, soldații regali, cari, după o veche expresiune ungurească, se numiau *iobagiones* ¹⁾. Mai târziu, regele Geisa, chemă »oaspeții» sași pentru a întări și mai mult granița care fu împinsă înainte spre Est și Sud-Est.

Firește, Pecenegii rămași în Transilvania, după ce neamul lor pierduse stăpânirea la Dunăre și fu bătut și de regii unguri, începură o viață mai liniștită, »recunoscără supremația regelui până acum dușman; un *iobagio* fu pus ca judecător suprem peste aceste sate pecenege, fără ca prin aceasta să se fi exclus dreptul de apel la rege ²⁾.

Tot Anonimul regelui Béla mai spune despre «dux Zulta» că »ultra lutum Musun [decă în ținutul râului Lajta și al lacului Fertő] collocavit etiam Bissenos non paucos habitare pro defensione regni sui», apoi că în timpul ducelui «Thocsun» «de terra Byssenorum venit quidam miles de ducali progenie, cuius nomen fuit *Thonuzoba* pater Vrcund, a quo descendit genus Thomoy. Cui dux Thocsun

¹⁾ *Istoria poporului românesc*, vol. I, București, 1922, p. 177.

²⁾ *Ibid.*, pp. 179—180.

dedit terram habitandi in partibus Kemey usque ad Tysciam, ubi nunc est portus Obad. Sed iste Thonuzoba vixit usque ad tempora sancti regis Stephani nepotis Tocsun. Et dum rex Stephanus uerba uite predicaret et Hungaros baptizaret, tunc Thonuzoba in fide uanus noluit esse christianus, sed cum uxore uiuus ad portum Obad est sepultus, ut ne baptizando ipse et uxor sua uiuerent cum Christo in eternum; sed Vrcun filius suus christianus factus, uiuit cum Christo in perpetuum» (c. 57, ed. Fejérpataky, p. 50—51).

Jerney (pp. 228—229) arată că după S. Kézai (Append., § 1) și după Turóczi (P. II, c. XXII), Pecenegii ar fi venit în Ungaria și pe timpul principelui Geisa și al lui Ștefan cel Sfânt.

Hunfalvy se îndoește în aceste afirmații, căci i se pare ciudat ca Pecenegii să se așeze tocmai în partea apuseană a țării, nu în Ardealul apropiat de ei. Totuși lucrul se explică ușor când știm că acolo aveau însărcinarea de «păzitori» («őr») ai hotarelor.

Și Hunfalvy admite însă că pe timpul lui Ștefan cel Sfânt au trebuit să înceapă colonizarea cu Pecenegi, căci Chartuicius, autorul unei vieți a lui Ștefan cel Sfânt, despre care ne spune ¹⁾ că a luptat cu Pecenegii în Ardeal, arată că pe la 1021 60 de familii pecenege veniră din părțile Bulgariei (= «Munteniei») cu toate avuțiile, spre Pannonia, rugându-se de regele Ungariei ca să fie primiți a se așeza în această țară ²⁾.

Astfel pe timpul lui Const. Porphyrogenetul o parte din triburile pecenege au putut să ocupe și teritoriu românesc. Cum arată I. Gherghel, *Zur Geschichte Siebenbürgens*, p. 7, aceste triburi au putut fi numiți *Gýla* și *Giazichopón*. În special, din ceea ce spune Const. Porphyrogenetul, *De adm. imp.*, c. 40, ed. Bonn, pp. 172—175, este de crezut că «das Thema Gýla auch Siebenbürgen umfasst habe» (p. 9).

În curând sânt pomeniți Pecenegii și în documente. În diploma fundatională a abăției din Zasty se vorbește la 1067 de «rus», «puteus», «sepultura Bissenorum» în regiunea localităților Eger, Szihalom, Győr, etc. (Wenzel, *CDA*, I, 24).

Diploma fundatională a abăției din Gran vorbește la 1075 de Pecenegi în *Udvard*-ul din Komárom și *Tazzar* (= «Teszér») din

¹⁾ Chartuici episcopi, *Vita S. Stephani regis*, c. 15, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, I, p. 179 (cf. și *Mon. Germ.*, SS, XI, p. 237): «quadam igitur nocte, repente per reuelacionem quandam expergefactus, euerdarium quandam infra diem et noctem ad Albam Transsiluanam precepit festinare, et omnes in rure manentes ad munitiones ciuitatum, quam citissime posset congregare. predixit enim superuenturos Christianorum hostes, uidelicet qui tunc Hungaris imminebant Bessos, et possessiones eorum depredaturos. vix nuncios mandata regis compleuit, et ecce Bessorum inopinata calamitas, incendiis et, rapinis cuncta deuastauit, per reuelacionem dei, meritis beati uiri concessam animabus hominum saluatis per receptacula munitionum». Să se compare și c. IV din *Vita S. Stephani regis*, *Legenda minor* (ed. M. Florianus, I, 1, p. 6, și *Mon. Germ.*, SS, XI, p. 228): «gens bissenorum longe a fide aliena... patrie eius confinia demoliri aggressa est».

²⁾ C. 17, *ibid.*, p. 181.

Nitra (cf. Wenzel, *CDA*, I, 430), iar cea a mănăstirii din Bakony în 1086 de «rus Bessenorum» (id., ib., I, 32).

Numele *Beseneu* este cunoscut la 1095 și în regiunea mănăstirii din Pannonhalma (cf. Szamota—Zolnai, *MOklsz*, 69).

După această dată mențiunile Pecenegilor și ale localităților și părților de hotar numite după ei sânt tot mai dese în documente (cf. Czinár, *Ind.*, 45, 49; Kovács, *Ind.*, 83 și 87; Szamota—Zolnai, *MOklsz*, 69—70; Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 69—70¹⁾).

După cele arătate mai sus, în Ardeal, unde ne lipsesc documentele înainte de 1165, în mod firesc sânt atestați numai mai târziu, deși, după toată probabilitatea, aici au trebuit să se așeze mai curând decât în Ungaria de dincolo de Dunăre.

Mai întâiu sânt pomeniți aici în Sud-Estul Ardealului în a. 1224 împreună cu Românii: «silvam Blacorum et B i s s e n o r u m . . . Blacis et B i s s e n i s» (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 35).

Jerney, *l. c.* (cf. și Szokolay, *o. c.*), a strâns cu grijă urmele de colonii pecenege pe teritoriul fostei Ungarii, deosebindu-le în colonii mai mari și mai mici.

Colonii mai mari s'au găsit în comitatele: Mosony, Soprony, Győr, Fejérvár, Csanád; mai mici în: Arad, Bács-Bodrog, Baranya, Bars, Bihor, Borsod, Heves, Komárom, Nyitra, Pest-Pilis-Solt, Pozsony, Somogy, Szabolcs, Zala, Timiș, Tolna, Torontal; au fost și în Slovacia și în Ardeal.

Deși un duce al lor se cheamă *Osul*, ca și unul cuman, iar acest nume ar putea fi și românesc, cum par a fi și altele de ale frunțașilor cumani, totuși aceasta nu înseamnă că în Pecenegi trebuie să vedem Români sau să credem că erau românizați cu totul, ci mai mult că, petrecând în ținuturi locuite de Români, unii dintre ei au luat cuvinte și nume românești²⁾. Firește, s'a mai putut întâmpla ca

¹⁾ Relativ la numele *Pecenegus*, *Pizinagus*, *Pezzus*, *Pezza*, *Pizus* și *Pizula*, *Pizina* din regiunile dalmatine și Apulia Jire ek, *Die Romanen*, I, p. 68, observă: «ursprünglich auch das eben erwähnte Pizinagus, in Cattaro, Ragusa, Spalato und Zara, verbreitet auch in Apulien als Pizzinacus, vom it. piccinacco Zwerg, später vermengt mit dem Namen des türkischen Nomadenvolkes der Pečenegen» (cf. și p. 76).

²⁾ Contactul dintre Pecenegi, Cumani și Români este foarte vechiu. Datorită acestui fapt Lucius, *De regno Dalmatiae et Croatiae*, în Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum*, III, 455, crede că Vlahii din Moglena sânt născuți din amestecul Vlahilor cu Pecenegii (cf. și C. Jireček, *Arch. f. slav. Phil.*, XV, 97, în recensiunea lucrării *Vlaho-Meglen* a lui Weigand), ba înșiși Pecenegii ar fi fost Români.

Această părere a admis-o și Petru Maior, *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*, ed. II, Buda, 1834, pp. 153 ș. u., care mai adaugă, pp. 160 ș. u., firește greșit, că și Cumani ar fi fost Români.

Al. Philippide, *Orginea Românilor*, II, 345 și 350 ș. u., constatând vechiul contact al Pecenegilor cu Cumani și Cumani, crede că este de așteptat «să se găsească în limba românească urme din limba Pecenegilor și Cumaniilor, după cum, pe de altă parte, este probabil că și Pecenegii și Cumani s'au împrumutat cuvinte din românește» (p. 359). *Comentom* din «ἡ συμβουλή παρ' αὐτοῖς κομέντων ὀνόμασθαι»

să li se atașeze, mai ales în expediții, și unii Români¹⁾. Totdeauna cei mai slabi li se alătură celor mai tari. Dar Românii aceștia au putut fi puțini. Alte nume și cuvinte păstrate din limba Pecenegilor ne arată clar că ei vorbeau o limbă turcească (Hunfalvy, *o. c.*, pp. 211—212).

Pentru aceste motive nu voi urmări în acest loc decât pe Pecenegii din ținuturile locuite astăzi de Români.

Înainte de a face acest lucru mai observ că, chiar dacă documentele și popoarele, care au trăit în preajma lor, confundă uneori pe Pecenegi cu Cumanii (cf. N. Iorga, *Imperiul Cumanilor și domnia lui Băssarabă*, 6 [102], și Motogna, *Rev. ist.*, IX—1923, 29), toponimia îi deosebește clar, căci numele topice le-au dat cei ce-au trăit împreună cu ei și i-au cunoscut bine.

Traducerea săsească a unor nume de-ale satelor pecenege din Ardeal (*Héndraf* < *Héndrof* = « Heidendorf », alături de *Betschanúden*) ne arată că ei existau încă neasimilați de Români și de Cumanii, chiar și la venirea Sașilor²⁾. Pentru acest motiv nu sânt de acord cu d-l Iorga, care, în lucrarea citată, p. 6 [102], crede că în « silva Blaccorum et Bissenorum » din documentul dela 1224 sub Pecenegi, « de mult dispăruți, e a se înțelege: Cumanii ». Fără îndoială, cum ne arată *Comăna-de-jos* și *Comăna-de-sus*, au existat odinioară Cumanii în

citad de Cedrenus, II, ed. Paris, p. 778, după Philippide, « nu poate fi decât ori latinul *commentum*, ori mai degrabă latinul *conventum* ». În legătură cu *Vltuk*, *Vutuk* din *Reg. de Vdr.*, p. 682, 683, art. 162, și cu cel al cumaniului Nic. *Oltuk* dela 1393 (*Cod. dipl. dom. sen. com. Zichy*, IV, 529, 530), am reprodus după I. cav. de Pușcariu, *Date ist. priv. la fam. nob. rom.*, II, p. 202, câteva nume de Cumanii, care, și după credința altor învățați (Kemény, Csátári, Tomaschek, Manguia, G. Popovici, etc.), nu se pot explica satisfăcător decât din românește, adăugând explicările găsite dela Pușcariu încoace pentru câteva din ele și arătând că cea dată de Melich (*A honfoglaláskori Magyarországnak*, 264) pentru *Osul*, *Oslu* (< turc. *Aşlu*) nu satisface. Cf. și ce am spus despre *baciu*, *cioban*, *cătun* și *dușman* (pp. 69—72, 104 și 123, n. 2).

Acum mai adaug din A. Sacerdoțeanu, *o. c.*, pp. 122—123: « Les philologues ont ensuite relevé une chose curieuse à la fin du XIIIe siècle dans le *codex cumanicus*. Il s'y trouve un grand nombre de mots très bien romanisés (în notă se trimit la Pelliot, *A propos des Comans* [în *Journal Asiatique*, s. 11, t. XV, Aprilie—Iunie 1920, p. 126]. Or. l'influence latine chez les Cumans ne saurait s'expliquer uniquement par les missionnaires, qui n'aurait pas pu transformer, dans un délai si court, une langue totalement différente. Le processus suivi est plus intéressant car les Cumans ont été roumanisés de telle sorte, qu'au début du XIVe siècle il n'en est question ».

¹⁾ Un caz interesant de acest fel relevă d-l Iorga în *Momente istorice*, *AAR.*, s. III, t. VII ist., 3—4 [105—106] după cartea părintelui Golubovich, *Biblioteca bio-bibliografică della Terra Santa e dell'Oriente franciscano* (Quarecchi), vol. II, 1913, pp. 507—508, care ne spune, după un cronicar umbru, că la « assedio di S. Damiano (1240) e di Assissi (1241) . . . nell'esercito guidato da Vitale di Aversa, oltre le truppe di Saraceni, v'erano anche de' Valacchi e de' Cumani, tribù tartare stagionate trà le foci del Danubio e del Dnieper ».

²⁾ Este interesant de observat că *Pecenegii*, « die wilden Pescenaere » ai *Nibelungenlied*-ului, se numesc « heidinn » și în *Heimskringla* eller Norges kongesagaer af Snorre Sturlasson (1176—1241), ed. Unger, Christiania, 1868, p. 776 (cf. I. Gherghel, *Zur Geschichte Siebenbürgens*, pp. 28—30).

Făgăraș, dar *Beșinbav* sau *Beșimbav*, din același județ, și *Dealul-Beșinoului* din Sibiiu apropiat ne pot arăta că au existat și Pecenegi.

Așezări pecenege dovedesc: un *Beșinău* (ung. *Besenyő*, sâs. *Betschenúden*, germ. *Heidendorf*) în jud. Alba; alt *Beșinău* (ung. *Buzásbesenyő*; *Beseneu* a. 1349, *Bessenew* a. 1414, 1462, 1473, *Bessenew* a. 1469, 1479, etc., Csánki, *MH*, V, 869—870) în Târnava-mică¹⁾; *Hendorf*, ung. *Hëgen*, sâs. *Hëndraf* < *Hënddrof* = «Heidendorf» în Târnava-mare (*Hegun* a. 1349, Zimmermann—Werner, *Urk.*, II, 69); *Hendorff* a. 1350, id., ib., II, 75; com. Nicolaus de *Hendorph* a. 1393, id., ib., III, 58, etc.)²⁾; *Beseneu*, ung. *Uj-Besenyő*, sâs. *Hëndraf* < *Hëndraf* = «Heidendorf» în jud. Năsăud (villa paganica a. 1332, *Heydendorff* a. 1432, *Besenyew* a. 1453, Kisch, o. c., 193); dacă nu este vorba iarăși de n. pers. *Beša*, poate *Beșinbau*, *Beșimbav* sau *Beșimbac*, ung. *Besimbák*, sâs. *Beschenbach*, *Besenbach* din jud. Făgăraș (cf. silva *Bissenorum* a. 1224, Zimmermann—Werner, I, 35)³⁾; *Dealul-Beșinoului* în Sibiiu (Lenk, *Lex.*, I, 132); *Besenyő* în Secuime (id., ib., I, 131), *Besenyő-patak* (ibid.); *Beșenova*, ung. *Uj-Besenyő*, germ. *Neu-Beschenowa*, srb. *Bešenova* în Timiș; *Beșenova-veche*, ung. *Ó-Besenyő*, germ. *Alt-Beschenowa*, srb. *Stara-Bešenowa* în Torontal; *Besenyő* în Bihor (cf. terra *Beseneu* a. 1273, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 123); *Pecenisca* sau *Pecenicica*, ung. *Pecsenyeska* sau *Pecsi-nyeska* în Caraș; *Pișineaga*, vale în Hațeg (cf. O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915, p. 65 și 69); *Peceneaga*, *Pecineaga*, *Picinegul* în Buzău, Brăila, Tulcea și Muscel; poate *Lacul-Cepeneagului*, cu metateză din *Peceneagului*, în Teleorman (vezi Bogrea, «*Anuarul Inst. de Ist. naț.*, Cluj, III—1924/25, p. 387)⁴⁾; la care s'ar putea

¹⁾ Aici găsim la 1350 și poss. *Bezermen Zanchal*, numită la 1315 numai «villa *Zanchal*», iar mai târziu, de ex. la 1513, *Magyarzanchal* și *Olahzanchal*, azi *Sâncel* (Csánki, *MH*, V, 894).

²⁾ Jerney, o. c., I, 244, crede că și n. top. *Bese* indică Pecenegi. Așa ar fi *Beša*, ung. *Bese*, sâs. *Peschendorf* (villa *Besse* a. 1305, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 229; *Bese* a. 1322, id., ib., I, 361; *Pezendorf* a. 1340, id., ib., I, 504; *Beese* a. 1349, id., ib., II, 67, 68, 69, 71; a. 1367, id., ib., II, 287; etc.). Totuși acesta poate derivă și din n. pers. ung. *Bese*, după Gombocz, *Magyar Nyelv*, X—1914, 294—295, din turc. (pecen., cum.) **bāšā* = *baša* «Sperlingshabicht» (cf. *Bese* n. pers. a. 1086, Wenzel, *CDA*, I, 37; a. 1277, id., ib., IX, 182; a. 1279, id., ib., XII, 490; etc. alături de *Bese* «terra haereditar. Cumani comit. Borsiens» a. 1292, id., ib., XII, 534; este de observat că în doc. lat. *Bese* poate fi uneori genitiv, cf. n. pers. *filius Bese* = «fiul lui *Beša*» a. 1086, 1138—1329, 1277—1291, la Szamota—Zolnai, *MOkSz.*, 69), după Melich, *Szláv jöv. szavaink*, II, 104, identic cu s.-cr. *Beša*, ipocoristicul lui *Berislav*, format cu suf. -*ša* sau -*ši*. Fără îndoială nu este vorba de porecla românească *Beša* < *beš* «farzen» < *vissio*, -*ire*, nici de sâs. *Pösch*-, *Päsch*- «Weide» < lat. *pascuum*, pentru care cf. G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 139.

³⁾ Din motive fonologice este exclusă explicarea lui Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 98: < *Besenbach* = ung. *Seprőd* (*Besen* «mătură» = ung. *seprő*), forma *Besenbach* fiind dezvoltată ulterior din *Beschenbach* (cf. forma românească și ungu-rească).

⁴⁾ Un sat *Paținești* în Ardeal (cf. și *Pacinek*), la care ne trimite Philippide, *Originea Românilor*, II, 360, n'am găsit în S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.* Dacă

adăogă: ung. *Pecsenyéd*, slov. *Pečen'ady* în Nitra; ung. *Picsenyéd*, germ. *Pötsching*, slov. *Piešva* în Sopron (lângă Wiener-Neustadt: *Besenev* a. 1265, Csánki, *MH*, III, 623, și E. Moór, *Ung. Jahrb.*, IX—1929, p. 46); ung. *Pecsenyicz*, slov. *Pečenice* în Hont; ung. *Besenyő* în Heves, Somogy, Zala, Borsod; *Besenyőd* în Szabolcs; *Besenyőfalva*, slov. *Bešenova* în Liptó (cf. Lipszky, *Rep.*, I, 500, 54—55); *Bešenovo* în Srem; *Bešinac* în Požega; *Pečenoge*, *Pečenjevci* în alte părți ale Iugo-Slaviei; *Peczenizyn*, lângă Kolomea, Miklosich—Kałuźniacki, *Die Wand. d. Rum.*, 31, și harta militară austriacă; *putē pečeněška* în regiunea isvoarelor Vardarului, la I. Gherghel, *o. c.*, p. 45, care-l dă după Jireček; etc.

224. Cu timpul Pecenegii din Ardeal se pierdură în vechea populație românească peste care veniră, pe care o stăpâniră un timp și care continuă să păstreze numele topice date *Târnavei* și *Bălgradului* de Slavi, în vreme ce Sașii luară, pentru cea dintâi, numele dat de Pecenegi, cum îl luară și Ungurii, și traduseră pe cel al *Bălgradului* în limba lor.

De o parte săs. *Kokel* și ung. *Küküllő*, deci, de altă parte *Beșinul* din Alba și Târnavă-mică și *Hendorf*-ul din Târnavă-mare, ne arată că tocmai în preajma Bălgradului, unde după afirmația lui Chartuicius (vezi c. 223, p. 512) s'a luptat Ștefan cel Sfânt cu Pecenegii, s'a găsit odinioară o populație pecenegă «păgână» mai deasă, care a putut avea în fruntea sa un *ghiula*, cu sediul în «Cetatea albă», pe care l-a putut învinge Ștefan cel Sfânt, prinzându-l și închizându-l «eo quod in fide esset vanus et noluit esse Christianus et multa contrarie faciebat sancto regi Stephano» (Anonymus, c. 27, ed. Fejérpataky, p. 28)¹⁾. După acest *ghiula* s'a putut numi *Bălgradul Alba-Giulae*, ung. *Gyula-Fehérvár*, întocmai cum *Örs* din com. Fejér, în care găsim în 1347 un «Magister Gregorius Comes Bissenorum», un Nicolae «filius Georgii Bisseni» (Jerney, *o. c.*, I, 236) a fost numit *Gyula-Örs* (id., ib.).

Astfel se pare că I. Karácsonyi, în deosebitele sale lucrări, și Bunea, care se întemeiază pe ele, au dreptate când afirmă că «nu merită crezământ» «cronicele ungurești, cari ne povestesc că pe timpul Sfântului Ștefan Ardealul (Ultrasilvania) se află sub biruința ducelui Giula, care și-ar fi avut obârșia dela Tuhutum și ar fi fost văr primar cu Șarolta, mama sfântului Ștefan, precum ne spune Anonymus²⁾», sau ar fi fost frate cu Șarolta, adică unchiu al regelui Ștefan, precum

există un astfel de nume, el nu poate fi explicat decât ca și *Paczin* (slov. *Pacyn*) din Zemplén, *Pdcz* din Hajdu, *Pdczod* din Somogy și Zala, deci nu poate fi pus în legătură cu numele Pecenegilor. În schimb *Picegani* dintr'o carte a șoltuzului de Bărlad din 1623 (Philippide, *o. c.*, II, 361) poate păstra «pomenirea Pecenegilor».

¹⁾ Cuvintele se aseamănă foarte mult cu cele spuse despre Pecenegul *Thonuzoba*, care «in fide vanus noluit esse Christianus» (c. 57, ed. Fejérpataky, pp. 50—51).

²⁾ *Gesta Hungarorum*, cap. 27.

se spune în Cronica de Pojon și în cronica de Buda¹⁾. Astăzi este adeverit, că un principe unguresc Giula, care ar fi stăpânit Ardealul, cu reședința în Alba (Bălgrad) și ar fi fost învins de Sfântul Ștefan și dus împreună cu soția sa și cu doi fii, Boja și Bonyha, în Țara-Ungurească și aruncat în temniță n'a existat, că mama sfântului Ștefan n'a fost Șarolta»²⁾).

Pentru motivele arătate mai sus, precum și pentru altele de natură filologică care urmează mai jos, nu pot împărtăși așa dar părerea lui V. Motogna din lucrarea sa recentă «*Wann und von wem haben die Ungarn Siebenbürgen erobert?*» (extras din revista *Ostland*, 1931), care crede stabilit definitiv faptul că: «Ștefan der Heilige eroberte Siebenbürgen von dem Giula, der nach den Chroniken mit seiner Mutter verwandt war» (p. 4), și adaogă că acest Giula ar fi fost voevodul Românilor, argumentând astfel: «Woher stammt also der Name Giula? Ich hatte das Glück, auch auf diese Frage die Antwort zu finden. Bei den Walachen aus Ragusa im 13. Jahrhundert begegnet uns der Name *Julia*, den Jireček³⁾ mit dem römischen *Julianus* in Verbindung bringt. Er ist also römisches Erbe, ebenso wie *Cânde*⁴⁾. Der wirkliche Name war also *Julia* (die Rumänen der Marmarosch sprechen auch heute die Namen *Julia* und *Julești* aus). . .

Man findet auch bei den Ungarn heute häufig den Namen *Gyula*, aber nicht als Erbe aus dem Mittelalter, sondern er ist neueren Datums und eine Magyarisierung des italienischen *Giulio*» (p. 5)⁵⁾.

Dar mai întâiu Motogna se înșală când crede că *Julia* (a. 1276—1279), dat de Jireček, l. c., s. v. *Julianus*, este nume românesc și că trebuie citit *Žula*. Este vorba de o familie de nobili din Traù, despre care Jireček nu afirmă că este românească (cf. și III, 34: «*Julle, Zulle*, Nobiles von Traù c. 1310—1340»), iar numele ei trebuie cetit *Ĵula* (cf. *Ĵuda* după care urmează și care nu poate fi citit *Žuda*, etc.)⁶⁾. Dacă *Julia* ar fi «moștenire romană», în românește ar trebui să aibă, în sec. XIII și astăzi, forma *Jură* (cf. j u r o > jur, s o l e m > soare, etc.).

¹⁾ M. Florianus, *Hist. Hung. Fontes Dom.*, I, 4, 29; 3, 42; 2, 138. — În acest chip, firește, cade identificarea cu *Prokuj* și nevoia discuției privitoare la originea numelui acestuia din românește (cf. Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, pp. 253—255 și 256—257) și la credința lui greco-ortodoxă. Cf., de ex., ce spune Brückner, *Ung. Jahrbücher*, IV, 87: «Der von Stephan besiegte *Gyula* (Wojewoda) von Siebenbürgen, d. i. sein Oheim *Prokuj* entflieht aus seinen Händen zu Boleslaw (= B. Chrobry), der ihm eine Grenzburg anvertraute, die *Prokuj* an Stephan verlor . . . Der Name [*Prokuj*] klingt nicht ungarisch, es wird ein slawisch-griechischer Taufname sein, kein Wunder, da diese Gyulen *ritus graeci* waren (*Prokop*? *Prochor*?)». Este aproape sigur că *Prokuj* este un diminutiv format cu suf. -uj, ca și *Prokša* cu suf. -ša, din *Proka* = *Prokop*. N. D.

²⁾ *Încercare de ist. Rom. până la 1382*, pp. 106—107.

³⁾ C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens*, II, p. 41.

⁴⁾ Al. Philippide, *Orig. Rom.*, I, p. 464.

⁵⁾ Îmi pare rău că Motogna nu indică în tot locul și pagina lucrărilor pe care le întrebuintează, așa că este foarte greu să urmărești pe ce se întemeiază.

⁶⁾ Vezi și I. Melich, *Szláv jöv. szavaink*, II, 179.

Dalmatinul *ŷula* este prototipul sârbescului *ŷula* «Julius» (cf. *Rječnik*, IV, 677) și, împreună cu aceasta, într'o rostire intermediară *Giula* (cf. *Giulio*), și cel al ungureșului *Gyula* «Iulius»¹⁾, mai ales că și în limba ungurească *j-* dă adeseori *gy-*²⁾. Pentru a explica pe ung. *Gyula* nu putem porni, împreună cu Motogna, dela it. *Giulio*, al cărui *-lio* final n'ar fi dat *-la* în ungurește.

În traducerea românească a lucrării sale (*Când și dela cine au cuprins Ungurii Ardealul?*, Dej, 1931, pp. 13—15), Motogna, polemizând anticipat cu o comunicare verbală a mea asupra redacției germane a lucrării sale (ceea ce nu este tocmai obișnuit), mai adaogă o greșală. Crede că grafia *ŷula* ar trebui cetită *Djula*, *Giula*. Se știe însă că acest *ç* se scrie și *z* și trebuie cetit *ț* (cf. formele *ŷula*, *ŷulian*, *ŷuliano* alături de *Zulle*, *Zula*, *Zuliano* la Jireček, *o. c.*, II, 3, pp. 34, 41, 71, Melich, *Szláv. jöv. szav.*, II, 179; *ŷigo*, *ŷico*, *ŷigulic* = Цигулигъ, la Jireček, *ibid.*, p. 18, etc.). Aceasta este rostirea obișnuită în vegliotă.

Lucrurile stând astfel, între formele sălăgene și bihorene *ŷula* și *ŷulești* (cet. *ŷula* și *ŷulești*)³⁾, precum și între *Giula* și *Giulești* din Maramureș, și între dalmatinul *ŷula* (cet. *ŷula*) nu poate fi nici o legătură, căci acesta ar fi trebuit să se păstreze românește în forma *Iula*.

Pentru românescul *Ghiula* sau *Giula* și derivatele lui nu se pot da decât două explicații: pe cele mai vechi, anterioare venirii Ungurilor să le considerăm corespondentele pecenegului *γῶλας*, *Γῶλα*, atestat de Const. Porphyrog., *l. c.*, care se întemeiază pe izvoarele ungurești (cf. cele spuse despre *Criș*, *Mureș* și *Tisa*), sau ale aceluiași cuvânt cuman; iar pe cele mai nouă, de după venirea Ungurilor, corespondentele ungureșului *Gyula*.

Faptul că este vorba de un *Giula* dela care au cucerit Ungurii Ardealul, deci care stăpâniă aici înaintea venirii acestora, ne trimite mai curând la originea pecenegă.

Grafia cu *v* a pecenegului *γῶλας*, *Γῶλα*, este o dovadă că avem a face cu o nuanță de *i* apropiată de *u*, deci cu *ü*, care adeseori este înțeles ca *iu* (cf. v.-gr. *γῦρος* > lat. *gyros*, **giurus* > rom. *giur*, *jur*; v.-gr. *κῦμα* > lat. *cyma* > rom. *ciumă*, etc.; turc. *güllé* > rom. *ghiuleă*, etc.). În general însă gr. med. *v* eră cetit *i*. De aceea scriitorii arabi au redat grecescul *Γῶλα* cu *dșile*.

¹⁾ Melich, *Szláv jövevény szavaink*, II, 47—48, explică ung. *Gyula* numai din v.-ung. *γῶλας*, *Γῶλα*. Dar singur acesta nu este de-ajuns pentru a înțelege trecerea la sensul de «Iulius».

²⁾ Cf. ung. *gércze*, *jércze* < slav. *jarica*, *jerica*, etc.; apoi formele dialectale: *gyegenye* < *jegenye*, *gyegy* < *jegy*, *gyelent-* < *jelent-* (> rom. *g'elântui* sau *d'elântui*), *gyön-* < *jön-*, etc.

³⁾ În Sălăgiu se rostește *jem* în loc de *gem*, etc.

225. Aşa se prezintă situaţia în privinţa *Bălgradului* românesc. Numai Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, 31—36 şi 242—243, o vede altfel.

El încearcă să exploateze faptul că Anonimul nu insistă mai amănunţit asupra Slavilor din Ardeal, cu toate că ne spune că locuitorii acestuia au fost « Blasij et Sclaui », să înlăture originea slavă a *Bălgradului*, care ar dovedi că totuşi au existat Slavi în Ardeal la venirea Ungurilor, şi să-şi găsească un nou sprijin pentru teoria sa bulgaro-turcă, afirmând că nu este decât traducerea slavă a unui original bulgaro-turc **Ak käl* « Cetatea albă ». Nu numai acest nume, ci şi *Akkerman*, rom. *Cetatea-albă*, rus. *Bolgrad*, ar dovedi, după Melich, că cele mai multe *Belgrad*-uri ar fi fost întemeiate de Turci şi ar fi avut la origine nume turceşti. Aşa ar fi bg. *Bjalgrad*, *Belogradčik*, srb. *Beograd*, alb. *Berat* < *Belgrad* şi rus. *Bjelgorod*, lângă Doñec.

Dela Turci au învăţat şi Ungurii să întrebuiţeze acest fel de a numi cetăţile.

Slavii n'au făcut decât să traducă ulterior numirile date de Turci şi Unguri. În Ardeal au făcut la fel, dând numele bulgaro-turc tradus de ei Românilor.

Melich a trebuit să-şi complice teoria deci cu partea privitoare la obișnuinţa Ungurilor de a întrebuiţi şi ei acest fel de numiri, pentru că altfel n'ar fi putut explica *Fejérvár*-ul de dincolo de Dunăre, unde Anonimul şi celelalte izvoare privitoare la cucerirea Ungariei nu ştiu să fi fost Bulgari turci înainte de venirea Ungurilor.

Dar teoria lui Melich mai are un mare cusur. Anume Slavii şi-au numit şi în alte părţi cetăţile lor *Belgrad*, nu numai pe unde au ajuns Bulgaro-Turcii şi Turcii.

Actualul *Wittenburg* din Meklenburg a fost numit pe timpul principilor slavi *Belgard*, iar în Pomerania sânt şi astăzi două *Belgard*-e¹⁾. Şi aici cu greu ne putem gândi la cetăţi întemeiate de Avari.

Însuşi *Fehérvár*-ul de dincolo de Dunăre este numit într'un document dela 1192 *Belegard* (cf. Fejér, *CD*, II, 282; chiar şi la 1147 la Odo de Diogilo).

Belgrad sau *Alba Maritima* s'a mai numit şi oraşul de încoronare al regilor Croaţi.

În sfârşit unii au crezut că Anonimul ne-a mai păstrat un *Belgrad* în Bihor, în forma *Bellarad* (c. 51), pe care Pauler o interpretează *Bjelhorod*²⁾. Dar D. Pais, *Bellarad légvára*, în *Magyar Nyelv*, XXIII, 37—41, dovedeşte că acesta tebuie cetit fără îndoială *Belland* (cf. şi ed. Fejérpataky, p. 45).

¹⁾ Cf. K. Schünemann, *Die Entstehung des Städtewesens in Südosteuropa*, p. 36; I. Bărbulescu, *Individualitatea limbii române şi elementele slave vechi*, pp. 86—87.

²⁾ Cf. Pauler, *A m. nemz. tört. Szt. Istvánig*, 203, şi *A. m. honfogl. kutfői*, 452. Pentru observaţiile de mai sus să se vadă E. Moór, *Ungarische Flusznamen, in Ung. Jahrbücher*, VI, 439—440; precum şi K. Schünemann, *Die Entstehung des Städtewesens in Südosteuropa*, pp. 36 şi 39.

Dacă mai adăugăm că existența unei populații bulgaro-turce în Ardeal între 824—827 și în timpul cuceririi țării de Unguri (Melich, *A honfoglaláskori Magyarországi*, 17) este problematică, este evident că tot ce clădește Melich în legătură cu numele *Bălgradului* se risipește, neavând temelia necesară.

Totuși, presupunând că numele slav ar fi decalcat după unul de origine turcească, acest din urmă n'ar putea fi decât peceneg. Const. Porphyrog., *l. c.*, ne spune că Pecenegii aveau în partea de dincoace de Dnpru, care privește spre Bulgaria, o cetate numită *Cetatea-albă*, după pietrele albe ale ei, dar, din nefericire, nu ne păstrează numele ei peceneg. Pecenegii aveau deci obiceiul de a da numele *Cetatea-albă*.

Dela ei (dacă nu dela Slavi) au putut să-l învețe și Ungurii de dincolo de Dunăre, unde am văzut că au fost duse foarte curând numeroase colonii de Pecenegi, însărcinate cu paza hotarelor. Cum arată Jerney, *o. c.*, I, 236—237, tocmai în preajma *Fejérvárului* (com. *Fejér*) se găseau numeroși Pecenegi, și anume în: *Alsó-* și *Felső-Besenyő*, *Egres*, *Hatvan*, *Ladány*, *Töbörzsök*, *Fancs*, *Fecse*, *Ság*, *Tulge* și *Örs* sau *Gyula-Örs*. Documentele ni-i arată și în sec. XIV cu organizație proprie, în frunte cu un « Comes Bissenorum »¹⁾.

Presupunând că slavul *Бѣль-градъ*, din care am moștenit românescul *Bălgrad*, ar fi un decalc după un nume peceneg, decalcarea ar fi trebuit să se facă înainte de 1097, când îl găsim în forma lui slavă. Iar Slavii din Ardeal, în special cei de pe Târnave și din ținutul *Bălgradului*, ar fi trebuit să-și păstreze limba și naționalitatea până în acest timp, când au început să dispară în masa de Români care-i încunjură. În acest caz am putea explica și pe *-ev-*, *-eu* din *Kukullev* > ung. *Küküllő* ca fiind identic cu suf. top. slav. *-ev*, nu cu ung. *-jó* « fluvius ».

Dar, cum am amintit, nu este numai decât trebuință de această presupunere, *Bălgrad*-ul putând fi dat de-a-dreptul de Slavi.

225. Un nume de persoană, care ne interesează aici pentru originea lui, este *Basarab* sau *Băsarabă*.

Nu este vorba numai de numele familiei domnitoare a *Basarabilor* din Muntenia, care este cunoscut încă dela 1259²⁾, nici numai de al

¹⁾ Csánki, *MH*, I, 299—300; Pauler, *A. m. nemz. tört. Szt. Istvándig*, 175—176.

²⁾ Cf. Hasdeu, *Et. Magn. Rom.*, III, 2544. Cât privește pe *Bezerenbam* dela 1241 din cronică a lui Fadl Allah Rășid Eddin (cf. D'Ohsson, *Hist. des Mongols*, II, 627) se pare că cetirea cea bună este *Beserabam* sau *Basarabam*, deci *Băsarabă* (Hasdeu, *Negru-Vodă* p. XCVIII), nu compusul *Bezeren-bam* sau *Bazaran-bam* < *Basarab-ban* (Hasdeu, *Ist. crit.*, pp. 68—69, *Negru-Vodă*, p. XCVIII și *Et. Magn. Rom.*, III, 2410; I. Gherghel, *Zur Gesch. Sieb.*, p. 27, n. 1; D. Onciul, *Or. princ. rom.*, pp. 157—158; etc.). Greșit T. Hotnog, « *Bezerenban* » din *cronica persană a lui Fazel-Ullah-Raschid*, studiu istoric-filologic, Iași, 1919, și *Arhiva*, XXXIII—1926, pp. 131—134: *Bezerenban* **Dezerenbam* = *De Zeuren(o) ban(us)* (vezi observațiile lui V. Bogrea, *An. Inst. de Ist. naț.*, Cluj, I, 382—383, și I.

Basarabiei, care se crede că a fost numită după cel dintâiu Basarab, liberatorul ei ¹⁾).

Basarab este un nume vechiu cu o întindere foarte mare. De-aceia Hasdeu, *Et. Magn.*, III, 2543—2544, nici nu-l consideră de un nume obișnuit, ci de numele unei «colectivități de familii cu tradițiuni comune, un fel de castă».

Din punctul nostru de vedere este interesant de relevat că cea dintâiu atestare a numelui *Basarab* în Ardeal se găsește tocmai pe Valea Târnavelor. Este vorba de «Egidius filius *Bazarab* de Zanchal» dela 1341 (Csánki, *MH*, V, 894).

În 1358 găsim un cnez cu numele *Bozorad* în Crașova (Pesty, *Krassó vm. tört.*, II, 1, p. 257).

În 1398 găsim un *Bazarad* sau *Besserabe* cnez de Râușor (N. Den-susianu, *Chineziatul Familiei Băsarabă din Țara Hațegului*, p. 64; Fejér, *CD*, X, 8, p. 497, și XI, p. 504; cf. și I. cav. de Pușcariu, *Date ist. priv. la fam. nob. rom.*, II, 19, și Hasdeu, *Et. Magn.*, III, 2545—46).

La 1447 se găsiă un Ioan *Basaraba*, preot în Vaidei (I. cav. de Pușcariu, *l. c.*).

În 1592 se găsiă un nobil «Franciscus *Bazaraba* de Karansebes» (Kemény, *Cod. dipl. MSS.*, în Bibl. univ. din Cluj, la Hasdeu, *Et. Magn.*, III, 2542), iar la 1686 trăiă în Hunedoara un «Stephanus *Bazzarabai*» (Kemény, *Regestra MSS. archivorum*, t. II, 263, *ibid.*, la Hasdeu, *l. c.*).

Familiei *Besarab* și *Basaraba* se găsiău în 1862 în Peșteana și Cornești (I. cav. de Pușcariu, *o. c.*, I, 49—50) și se mai găsesc și astăzi în Banat.

După cineva din aceste familii bănățene a putut fi numit satul *Băsarăbeasa*: *Bas(z)arabasa-falva* a. 1439, 1464 (Csánki, *MH*, I, 726).

Într'un document dela 1450 (Motogna, *Rev. ist.*, XI—1925, n-rele 7—9, p. 199; N. Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, facsimilele dela sfârșit) este pomenit un *Bozarad*, alături de un Litovoi (= Hypolit + slav. -voi), ca având posesiuni în regiunea Telciului din jud. Năsăud. După acesta pare a fi numit muntele *Basarabă* aparținător Runcului apropiat, precum și *Besarabă*, atestat la hotarul dintre județul Năsăud și Maramureș, în apropierea Bătrânei (cf. Mihályi, *o. c.*, p. 67 și 379; a. 1815, *Arhiva Someșană*, nr. 1, p. 53; T. Papahagi, *o. c.*, p. 203).

Doi «Sebastianus *Bezeraab* de Sali» (= «Sályi») sânt pomeniți ca studenți la universitatea din Viena în a. 1440 și 1487 (Dr. Schrauf

Gherghel, *Arhiva*, Iași, XXXIII—1926, pp. 60—63, și XXXIV—1927, nr. 1, pp. 68—70).

¹⁾ *Basarabskaja Zemlja* este pomenită chiar în cei dintâiu ani ai secolului XV, iar socotelile Leovului arată la 1414 o cheltueală ce se făcuse cu un sol ce venise dela Mircea-Vodă din «*Basarabia*» (cf. Hasdeu, *Et. Magn.*, 2544—2545, și I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Cernăuți, 1923, p. 24).

Károly, *A bécsi egyetem magyar nemzeténekanyakönyve 1453- tól*, Budapest, 1902, I, p. 67, 134 și 403).

S'ar putea ca tot « Basarab » să fie și « Ioannes Vid Bassaracius » (poate « Ioan Vidu Basarab »), înscris la universitatea din Wittenberg, în *Magyar történelmi tár*, VI, pp. 215—228, precum și în *Archiv f. siebbg. Landeskunde*, Neue Folge, II—1855, pp. 134—141, unde se înșiră numai studenții considerați Sași.

Hasdeu, *Et. Magn.*, III, 2543, mai arată că în 1649 serviau în oștirea căzăcească nu mai puțin de 5 Basarabi: Sava Basarab, Marcu Basaraba, Vasile Basaraboi, Ion Basarabăi și Teodor Basarabenco.

Date privitoare la numele Basarabă ne mai dă d-l Iorga în *Studii și doc.*, VI, 543; VIII, 92; XII, 171, 172, 287; XIII, 35, și mai pe urmă în *Inperiul Cumanilor și Domnia lui Basarabă*, București, 1928, 4 [100], unde adaogă că-l mai găsește: la un Țigan, lângă al lui Pepelea, a. 1817 (*Arh. Olteniei*, II, 216); la un Ștefan Basarab, Muntean, în 1814 (*Rev. ist.*, V, 74), la Dimitrie Basaraba, tot pe atunci (ibid., p. 76); « Mihai Băsarabă, cioban de turmă », înc. s. XIX (Iorga, *Situația Olteniei în epoca lui Tudor*, București, 1915, p. 166; cf. *Rev. ist.*, V, p. 138); un Iosif Băsarab în Cugir a. 1745 (*Rev. ist.*, VII, 207); un Băsarab din Podolești în Moldova (M. Costăchescu, *Satul Gănești*, în rev. *Ioan Neculce*, IV); un sat Băsarabă pe la Zălau; un Basarab între membrii societății *Oriental* din Cluj, prin 1876, cu misiunea de a culege, alături de Eminescu și de un al treilea, poezii populare în Moldova; Băsarabi și azi atât în satele ardelen Romos, Vaidei, și Costești, lângă Orăștie, cât și în Butoești (Mehedinți); o familie Băsaraboiu este în Romos; Dealul Basarab lângă Cotnari.

D-l O. Densusianu, *Originea Basarabilor*, în *Grai și suflet*, IV, 147, n. 8, mai adaogă că Băsarabă este cunoscut în Mehedinți nu numai în Butoești, ci și în Șimianu, Govodarva, Jidoștița, Severinești, precum și că el apare și în toponimia Sârbilor și a Bulgarilor: un munte Basarap în ținutul Mlavei din Sârbia (*Srpski etnogr. zbornik*, V, 406); un sat Basarabovo în distr. Rusciuc din Bulgaria.

Aici trebuie să reamintesc și moșia Basarovița dintre Dunăre și Morava dată de Jerney după Kogălniceanu (vezi mai jos).

Avem dovezi documentare că numele Basarab s'a întins până în Dalmația.

Într-o notă pusă la sfârșitul unei dări de samă despre L. de Thallóczy, C. Jireček et E. de Šufflay, *Acta et diplomata res Albanicae mediae aetatis illustrantia*, vol. II, Vindobonae, 1918, publicată în « *Revue historique du sud-est européen* », I—1924, pp. 432—433, colegul C. Marinescu atrage atenția istoricilor și filologilor români asupra numelui cavalerului Bladius de Bassarada, prothontinus de Durachio = « Durazzo », menționat pe la 1378—79 (lucrarea analizată, nr. 359, p. 83). Mai arată că în index autorii încearcă să explice acest nume din alb. *mbas* = « mat », dând ca element de comparație

numele, tot albanez, *Mataratha*, și întreabă dacă nu s'ar putea găsi în această explicație cea a numelui dinastiei Basarabilor.

Explicarea dată de autori nu cred că este nimerită, dar numele *Bassarada* probabil este identic cu *Basarad*, *Bazarad*, *Bozorad* = *Basarab* din documentele privitoare la regiunile românești.

Aproape cu siguranță tot cu *Băsărabă* avem a face și în numele *Vassarabam*, semnalat de Gh. I. Brătianu, *Revista Istorică Română*, I—1931, p. 238, dintr'o regiune mai depărtată a Orientului, regatul Armeniei Mici din Cilicia¹⁾, și în *Boczorád* din Heves (*Magyar Nyelv*, XXV, 152).

Cât privește originea numelui *Basarab*, *Băsărabă*, Hasdeu, *Et. Magn.*, 2550—92, îl socotea compus din *ban* + *dac. sarabă* «numele unei caste nobilitare la Daci», confundat cu «Arab».

D. Onciul, *Originile principatelor rom.*, 115—116, îl derivă din *besul Bessapara*, metatezat.

Tot la radicalul *Besso*, dar compus cu *Rabo*, deci *Besso-rabo* se gândia și V. Pârvan, *Getica*, 267.

C. Diculescu, *Die Gepiden*, I, 190 ș. u., îl crede în parte german vechiu, derivându-l din *ban* + v.-germ. *Saraba*²⁾.

I. Gherghel, *Zur Frage der Urheimat der Rumänen*, Wien, 1910, p. 20, și *Arhiva*, XXXI—1924, 311, se gândește la cuman *baș-arab*³⁾.

L. Réthy, *Az oláh nyelv és nemzet megalakulása*, Budapest, 1887, 167 ș. u. (cf. și *A magyar pénzverő izmaeliták és Bessarabia*, Arad, p. 23 ș. u.), confundând adjectivul slav. *basarabin* «Basarabicus» cu *Basarabă* și trăgând concluzii greșite din scrierea în două chipuri deosebite a numelui unui oarecare «Egidius filius Iohannis Bazarab de Bezermen-Zanchal» («Egidius filius Iohannis de Bezermen-Zanchal» a. 1350 și «Egidius filius Bazarab de Zanchal» a. 1361), identifică pe *Bezermen*⁴⁾, care nu este decât atributul lui Zanchal, cu *Bazarab* (cf. Hasdeu, *Negru-Vodă*, LI—LVI).

Această explicare greșită a lui Réthy o admite și T. Hotnog, «*Bersabenii*» din cronicile vechi poloneze, în *Arhiva*, XXXIV—1921, nr. 2, pp. 69—77, pentru următoarele motive. *Bersabeni*, *Bersabensi* (scris: *Bersabeis*, *Bersabis*, *Sarsabis*, în ed. germ. și *Bessarabis*) din cronicile anonime polone au fost identificați de istoricii și geografii străini cu Cumanii (cf. Malte-Brun, *Géographie universelle*, Paris, 1841,

¹⁾ Este vorba de o însemnare dela 1307 privitoare la despăgubirile datorite de Venețieni: «Item debet cuidam, nomine Constantino *Vassarabam* pro afflictu magazeni daremos septuaginta septem cum dimidio» (G. Thomas, *Diplomatarium Veneto-Levantinum*, Veneția, 1880, I, p. 71).

²⁾ Cf. critica lui O. Densusianu, în *Grai și suflet*, I, 351, n. 4, care arată că *Basarabă* «nu poate fi izolat de alte nume ca (*H*)odoroabă, Toxabă».

³⁾ Acesta însă ar fi trebuit să-și păstreze pe ș, cf. A. Philippide, *Originea Românilor*, I, 829—830.

⁴⁾ *Bezermen* este ung. *böszörmény*, v.-ung. *beszermen*, *boszermen*, cuvânt probabil de origine pecenego-cumano-polovță, care, ca și rom. *Busurman*, rus. *busurmanъ*, *besermanъ*, *basurmanъ*, *bosurmanъ*, *besermeninъ*, rut. *bisurmanъ*, pol. *bisurmanъ*, s.-cr.

II, 435, etc.). Nu mai susține deci că ar fi vorba de un popor letic, cum făcea în *Arhiva*, XXXIII—1926, nr. 1, p. 63 (combătut de I. Gherghel, *Arhiva*, XXXIV—1927, nr. 1, pp. 69—70). Nu crede nici că au fost Români, căci numele *Basarab*, cu care ar putea fi identificați, nu apare cu înțeles de «Român» înainte de sec. XIV, ci se alătură la părerea că «*Bersabenii*» (cu toate variantele lor din manuscrise) reproduc, cu mici modificări fonetice, numele vechiu și popular la Polonezi al popoarelor mahometane, de forma «*bezermen*» (p. 73), în special al Cumanilor (Polovților), «pronunțat *Bäsärbän* fie de înșiși Cumanii, fie auzit astfel de către Polonezi» (p. 76). Numai așa s'ar putea explica numele *Bazarabski Brod* (*Vadum Bessaraborum*, *Bessarabei*) al localității Ostrokol de pe malul râului Stucz, nu departe de Ostrog, despre care vorbește Sarnicius în *Descriptio Poloniae*, col. 1912, și afirmația acestuia (c. a. 1600) că «*Besarabes*» locuiesc «între Nistru și Dunăre» (ib. col. 1911) și a lui Maciei Strykowski (I, 42) că «rămășițele Cumanilor și ale Goților sânt pe țărmul Mării Negre, între Hoarda Perekop și Moldova», «se numesc *Besarabi* și vorbesc o limbă slavă».

În lucrarea sa *Imperiul Cumanilor și Domnia lui Basarabă*, pp. 3—4 [99—100] d-l Iorga, referindu-se la un articol al lui R. Bruce Boswell¹⁾, care atrage atenția asupra numelui *Taksaba* dela emirii din Egipt, și făcând legătura dintre *Toksobič*, neamul lui *Toksaba*, al cronicilor rusești, și *Tocsabă*, numele unui boer muntean din secolul XV²⁾, își exprimă părerea că și *Basarabă* trebuie să fie de origine cumanică. Mai adaugă pe *Talabă* (în Țara Făgărașului), *Tălăbescul* în Moldova în sec. XVII, *Tăncabă*, de unde este satul *Tăncăbeștilor*.

Din parte-mi aş mai adăugă n. top. *Talaba* din j. Fălciu, *Turtaba* din j. Mehedinți (D. Frunzescu, *Dict. topogr. și stat. al Rom.*, pp. 470 și 496) și n. pers. *Codaba* a. 1213 (*Reg. de Văr.*, art. 264, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, 707), *Cotloba* a. 1214 (ib., art. 329, p. 722).

Cât privește numele lui *Toksaba*³⁾, cu un an înainte de apariția comunicării d-lui Iorga a fost explicat de Ladislaus Rásonyi Nagy, *Valacho-Turcica* (în «*Aus den Forschungsarbeiten der Mitglieder des ungarischen Instituts und des Collegium Hungaricum in Berlin*»), Berlin u. Leipzig, 1927, pp. 94—95, din uig. *čag. toguz*, mos. *doguz*, v. abac.

busurmanin, *busormanin*, *busromanin*, adj. *besermenski*, germ. *bessirmenge*, *bessermene*, etc. derivă din osm. **büsürman*, *busurman* = *müsürman*, *musurman* = turc. *müsülman*, *musulman* «mohamedan» (cf. L. Șăineanu, *Influența orientală*, București, 1900e II, 23; Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 530—531; Hannes Sköld, *Un emprunt slav, aux langues turques*, în *Slavia*, II—1923, pp. 290—293; T. Hotnog, *Arhiva*, XXXIV—1927, nr. 2, pp. 74—75). Asupra Izmaeliților, cf. I. Karácsonyi, *Kik voltak s mikor jöttek hazánkba a böszörmények vagy izmaeliták?*, Budapest, 1913.

¹⁾ *The Slavonic Review*, 1927, pp. 68—85.

²⁾ Cf. *Thalaba* de Szecsor a. 1750 la I. cav. de Pușcariu, *Date ist. priv. la fam. nob. rom.*, II, pp. 33 și 379.

³⁾ *Токсаба*, a. 1421, 1431, *Тоѣѣβης*, «boier al lui Dan II și Alexandru Aldea», vornicul *Albă Tocsabeș* a. 1431—33, I. Bogdan, *Doc. priv. la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, I, LXXVII, p. 249 și p. 251.

kirg. *togus*, kas. *tukyz*, kipč. *tokuz* «neun» + v.-turc. *apa*, osm., çag., tel., şor., kač., koib. *aba*, čuv. *uBa* «der Vater, der Vorfahr, Onkel von Vatersseite, älterer Bruder», fiind interpretat ca un fel de «chef d'une escouade, huissier» şi pus în categoria numelor de pers. rom. *Subaşa*, *Harambaşa* şi *Urdobaş*, după ce se respinge cu drept cuvânt etimologia lui Pavet de Courteille: < *tuy sâhibi* «Fahnenträger».

Înainte de Rásonyi Nagy arătase Z. Gombocz că turc. *tokuz* şi *aba* sânt des obișnuite în compoziție în seria din *Toksaba*: *Tokuz-Oyuz* «nouă Oguzi», *Tokuz-Tatar* «nouă Tătari», *Tokuz-Ärsin* «nouă Ärsin» (*Magyar Nyelv*, XI—1915, p. 247)¹⁾ şi *Bai-Apa*, *Törä-Apa*, *Külüğ-Apa*, *Öz-Apa*, *Kul-Apa*, *Bäcä-Apa*, *Töglig-Apa*, *Altun-Apa*, *Arslan-Apa*, *Urus-Apa* sau *Urus-Oba* (*Magyar Nyelv*, X—1914, 300, şi XI—1915, 341—342)²⁾.

Acum se asociază la părerea d-lor Iorga şi Hotnog şi d-l O. Densusianu, *Grai şi suflet*, IV, 147—149, socotindu-l pe *Bäsarabă* «cumanic ori peceneg». În terminațiunea *-abă* vede şi el turco-tăt. *aba* (*apa*) «tată, bunic», pe care-l găsisese Rásonyi Nagy în *Toksaba*. Cât priveşte pe *Basar*, deoarece nu ne-am putea gândi la *basar* «nume de câine»³⁾, crede că ar fi un compus din particula turc. *bäs*, care serveşte pentru întărirea adjectivelor⁴⁾, şi turco-tăt. *ary*, *arū* «curat, sfânt, bun»⁵⁾. *Bäsarabă* ar însemna deci «tatăl» (sau «bunicul») «cel foarte bun» (ori în sens religios: «cel foarte sfânt»).

Totuşi compuse ca *Arslan-Apa* (< *arslan* «leu»), *Itaba* (< *it* «câine»), etc., ne arată că este mai probabilă explicarea din *basar* decât a doua, care mi se pare artificială.

N'am posibilitatea să caut alt radical mai potrivit pentru a explica partea întâia a lui *Bäsarabă*, decât *basar* «nume de câine», propus de d-l O. Densusianu. Dar pot spune că din pricina lui *z*, care ar fi trebuit să se păstreze, radicalul *bazarra* «bazar», «târg», care se întâlneşte în secolul XIII în documentele notarilor genovezi din Crimeea şi pe care-l propune d-l Gh. I. Brătianu, *Revista istorică română*, I—1931, p. 238, este mai puţin probabil. Faptul că cel ce îngrijă un *bazar* în Armenia Mică a Ciliciei se numea Constantin *Vassarabam* nu înseamnă numai decât că numele lui trebuie pus în legătură cu bazarul, chiar şi dacă se găsesc analogii de acest fel, ci mai curând că, pentru a explica pe *Bäsarabă*, se poate porni eventual şi dela un cuvânt începător cu *v*, care s'ar fi schimbat cu timpul în *b*, precum şi că provenienţa acestui radical din una din limbile Orientului nu este exclusă.

¹⁾ Rásonyi Nagy, p. 94, mai adaugă pe: *Dokuz-çatun*, *Tokus-Chan*, *Dokuz-Timur*.

²⁾ Rásonyi Nagy, l. c., mai adaugă *Bozaba* s. XII, *Itaba* (< *it* «Hund»).

³⁾ Radloff, *Versuch eines Wörterbuches der türk. Dialekte*, IV, 1528.

⁴⁾ Ibid., IV, 1626.

⁵⁾ Ibid., I, 266, 282.

Dar ori care ar fi cuvântul, care alcătuește partea întâia a lui *Bă-sărabă*, d-l O. Densusianu are dreptate când afirmă că originea acestuia poate fi nu numai «cumanică», ci și «pecenegă». Am văzut doar că Pecenegii vorbeau aceeași limbă cu Cumanii. Și, dacă cronicile rusești ne dau indicații sigure pentru originea cumanică a lui *Toksaba* în patronimicul *Toksobič*¹⁾, tot așa de sigură dovadă avem în spusele Anonimului c. 57 (vezi textul citat mai sus) cu privire la existența și în limba pecenegă a unor compuse cu *aba*: este vorba de numele nobilului *Thonuzoba*, care «de terra Byssenororum venit». Acest nume peceneg a fost reconstruit **Toŋuz-Aba*. Corespondentele părții întâia ale lui sânt: čag., cum. *toŋuz*, tar. *toŋus*, alt., tel. *toŋs*, uig. *toŋus*, osm. *doŋuz*, *donuz* «das Schwein», iar partea a doua *aba* «der Vater» (vezi Gombocz, *Magyar Nyelv*, X—1914, p. 300).

Aș fi necomplet dacă n'aș aminti că cel dintâiu, care s'a gândit la o origine pecenegă a numelui *Basarab* și al *Basarabiei* a fost Jerney, o. c., pp. 42—43 și 227.

Iată ce zice el, după ce constată că nu cunoaște încă o explicare pentru numele *Basarabiei*: »Martin Bronovius, trimisul regelui polon Ștefan Bathori în 1579, în lucrarea sa *Descriptio Tartarae*, publicată în Köln, 1595, spune numai atât la începutul unui capitol: «Moldaviae seu Valachiae inferioris Pars, quae olim *Bessarabia* dicta fuit» (Schwandtneri, *Scriptores Rerum Hungaricarum*, Lipsiae, 1746, Tom. I, p. 814). Timon notează: «Extrema pars Moldaviae, quam *Bessarabiam* quidam recentiores nuncupaverunt» (Sam. Timon, *Imago Novae Hungariae*, Viennae, 1762, p. 75). Unul o consideră deci numire nouă, cellalt veche; care are dreptate? Unii voievozi ai Țării Românești, anume Alexandru 1330, Laiotă 1454, Radul 1470, Teodor 1517, Mateiu 1633, Constantin 1689 și urm. au avut porecla *Bazarab*, *Bazarad*, *Besarăba*, *Bozarad*, *Bassaraba*, scrisă în deosebite chipuri. Ce înseamnă aceasta, de ce i-au numit așa, este vreo legătură între numele lor și cel al provinciei? N'am putut primi lămuriri satisfăcătoare dela învățații moldoveni. Kogălniceanu derivă vechia familie *Băsarabă* dela moșia *Basarovița* dintre Dunăre și Morava. Poate să aibă dreptate. Eu cred că numele provinciei derivă direct din *bas*, *bes* sau *vas* (scytha, *bessus*)²⁾, numele poporului peceneg. Silaba întâie ne spune limpede acest lucru; n'am putut găsi de unde vine *arab*, după alți scriitori *arav*; știu numai că în documentele noastre Pecenegii sânt numiți și «voscianii» și «wosserauii». Istvánfy numește această provincie «Besaravia».

¹⁾ Лѣтопись по Ипатскому списку, Изд. Археогр. Комм., С.-Петербург, 1871; cf. Rásonyi Nagy, o. c., p. 94, care adaugă, întemeindu-se pe I. Marquart, *Über das Volkstum der Komanen*, 157: «Die Namen *Itaba* (it. 'Hund'; häufiger PN.) und *Toksaba* treffen wir im XIII. Jh. als Stammnamen im Kipčak, also da, wo die Träger der aus повѣсть zitierten Namen lebten».

²⁾ Pe p. 244 Jerney arată că din acest din urmă radical ar fi numele de localități: *Voscian*, *Vosian*, *Vuosian*, *Bosian*, *Bassan* = ung. *Bosány* și *Varsány*, care se găsesc adeseori alături de *Besen*, *Beseny*, *Besnye*, *Besenev*, *Beseneu*, *Besnyó*, *Besenyő*, etc.

Într'adevăr dintr'un **Vasaravus* > **Basaravus* (cf. *Basarović*, *Basarovică*) s'ar fi putut desvoltă ușor un *Basarab*, *Băsărabă* (cf. *puhav* > *puhab*; *Cârlibah* > *Cârlibav* > *Cârlibab* > *Cârlibaba*, etc.). Dar n'avem dovada autenticității formei *Wosseravii*, căci Jerney nu ne spune în ce documente a găsit-o. Astfel nu putem clădi pe ea nimic sigur și este mai bine să rămânem la explicarea dintr'un compus cu *aba*.

Dar numele nu indică totdeauna originea etnică. Chiar și dacă numele *Basarabilor* este de proveniență pecenegă sau cumană, d-l Gh. I. Brătianu are dreptate să susțină că originea lor etnică rămâne indoelnică. Numele cu aspect peceneg sau cuman al *Basarabilor* nu înseamnă neapărat și originea pecenegă sau cumană a acestei familii¹⁾; «el poate fi numai rezultatul influenței firești a vecinătății cu Românii dela Dunăre», «o mărturie a legăturilor noastre cu neamurile turco-tătare»²⁾.

De-asemenea are dreptate și când rectifică ipoteza d-lui A. Veress care caută pentru figura heraldică de pe coiful voevozilor munteni aceeași origine pecenegă sau cumană pe care au găsit-o alții pentru numele lor³⁾, întru cât «stemele cu armele Ungariei și cu semnele heraldice proprii de pe *cimier* rămân... cea mai sigură dovadă a influenței apusene, care a dat o îndrumare nouă vieții noastre de Stat în jumătatea a doua a veacului al XIV-lea»⁴⁾.

¹⁾ Cf. C. C. Giurescu, *Nouii contribuțiuni la studiul marilor dregători*, București, 1925, p. 60 ș. u.

²⁾ *Revista Istorică Română*, I—1931, pp. 238—239.

³⁾ *Originea stemelor Țărilor române*, în *Revista Istorică Română*, I—1931, pp. 225—231: «pe monetele românești *pasărea e figura eraldică proprie a neamului Basarabilor* și... această pasăre nu e nici vultur, nici corb, precum se crede în general, ci un *șoim*, semn strămoșesc adus de Basarab încă din Asia, de sub poalele Uralului, unde au viețuit veacuri lungi împreună cu Cumanii, Tătarii, Turcii și Ungurii cu care popoare erau înrudiți» (p. 229); «la sfârșitul veacului al XIII-lea familia Basarabilor cu o mână de oameni războinici, veniți de pe plaiurile dintre Prut și Siret pe care au locuit cine știe câte secole laolaltă cu Cumanii, au cucerit poporul român aflat pe șesul Dunării, alcătuind acolo un Stat» (cf. și Réthy László, *Turul*, 1884, pp. 53—58); «*emblema eraldică a Basarabilor e identică cu aceea a Ungurilor*, numită *turul*, nume citat de cronicarul Kézai, care cuvânt turcesc înseamnă *șoim*» (Cf. Nagy Gyula, *A Turulról*, în revista *Turul*, 1883, pp. 29—33; [Gombocz Z., *Magyar Nyelv*, III, 366]), «ca și cuvântul latinesc corespondent *astur*, care... înseamnă asemenea *șoim*, cuvântul latinesc figurând în cronică *Anonimului* regelui Béla» (p. 230); «*emblema „turul”* eră simbolul hanilor Oguzilor și ai Guzilor, care popoare locuiau la Răsărit de Marea Caspică» (p. 230); «venind însă spre Apus o ramură a acestora «din cele șase cunoscute, câte trăiau împreună la un loc, sub același *turul*, ea ni se înfățișează pe pământul Moldovei de astăzi ca *Cuni*, *Cumani* ori *Comani*» (articolul lui Thury József, *ibidem*, 1886, pp. 124—126; «deci Basarabii sunt *înrușiți cu Cumanii*, având aceeași stemă strămoșească cu ei» (pp. 230—231)). O dovadă ar fi numele satului și apei *Turlui*, care ar păstra «amintirea șoimului «*Turul*» sub care Basarabii cu Cumanii lor au intrat și s'au așezat în Moldova» (p. 231), mai ales că «satul *Turlui* de azi încă în 1462 avea numele de *seliștea Comanului*, stăpânit fiind de Sima *Turlui*anul» (p. 231; în notă se trimite la Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. I, București, 1913, pp. 55—57).

⁴⁾ *În jurul originii stemelor Principatelor Române*, în *Revista Istorică Română*, I—1931, pp. 232—240. Despre *vultur* și despre schimbarea *vulturului* în *corb*

227. N'am avut în vedere pe Cumanii la explicarea lui *Giula* din *Alba-Giulae* sau *Iulae*, ung. *Gyula-Fehérvár*, cum nu i-am avut nici la cea a numelui lui «Egidius filius *Bazarab* de Zanchal» dela 1341, de o parte pentru că nu avem dovezi topice că ei ar fi locuit în preajma Bălgradului și a Târnavelor, de altă parte pentru că apar în Ardeal mai târziu decât Pecenegii, pe urma cărora vin (cf. Xenopol, *Ist. Rom. din Dacia Traiană*¹, I, 520 ș. u.; Bunea, *o. c.*, 124 ș. u.; Hunfalvy, *Magyarország ethnographiája*, 360—376), deși sânt unii care, întemeindu-se pe Anonymus, c. 8 ș. u., îi socot veniți deodată cu Ungurii cuceritori, ori curând după ei (cf. Pajs, *Magyar Anonymus*, 124)¹).

Se pare însă că Cumanii n'au intrat în Ungaria înainte de 1071, când apărură «a superiori parte Mezes» conduși de «Oslu, qui fuit serviens Gyule, Ducis Cunorum», ²) și de 1086 când au fost chemați de Solomon, rivalul lui Ladislau cel Sfânt. Atunci au pustiit țara până la Ung și Borsva. Cunoscând după aceasta drumul, au năvălit din nou în Ardeal în 1089, dar au fost bătuți de Ladislau ³).

Între timp puterea Pecenegilor scăzuse și Cumanii le luară locul în Moldova și Muntenia. De-aici înainte incursiile și le fac împreună cu aceștia, deși ele sânt arătate deobicei ca fiind făcute numai de Cumanii mai puternici ⁴).

Cumanii (ei înșiși se numiau *Hun* sau *Kun*, lat. *Chuni* și *Comani*, *Cumani*, biz. *Κομάνοι*, după apa *Kuma* lângă care au locuit ⁵); rus.-pol. *Polovce*; la Rubruck, *l. c.*, *Kapčak*, *Kipčak*; vezi Sacerdoțeanu, *o. c.*, pp. 63 și 158, într'un izvor evreesc *Kedar*, etc.) ⁶), sânt socotiți ca înaintașii Polovților din Rusia și din com. Borsod, Heves, Nógrád și Gömör ale fostei Ungarii ⁷), precum și ai Cumanilor din Cumaniamare și -mică de pe Tisa (ung. *Nagy-* și *Kis-Kunság*) ⁸) și din așa

în emblema pecetilor domnești vorbește I. Bogdan, *Doc. priv. la relațiile T. Rom. cu Braș. și cu T. Ung.*, I, pp. LXVII—LXXII. În special merită atențiune deosebită din punctul de vedere al influenței ungare p. LXXIII, unde se arată că se întrebuintă vulturul într'o sumă de peceti ale nobililor unguri (cf. *A magy. nemzet története*, v. III, p. 83; v. IV, p. 17). După Bogdan, vulturul «pare a fi împrumutat dela Bizantini» (p. LXXII), iar corbul pare că «s'a introdus la noi din herbul Corvinilor» (p. LXXIII).

¹) Am văzut însă că Pesty, *A szörényi bñdság és Szörényi vdrn. tört.*, I, 12, se îndoește că Cumanii veniți în ajutorul lui Glad (c. 44) ar fi fost într'adevăr Cumani, căci nu se poate presupune că Cumanii s'ar fi războit între ei. Mai curând ar putea fi vorba de Pecenegi, care se numesc și altădată Cumani (cf. I. cav. de Pușcariu, *Date ist. priv. la fam. nob. rom.*, II, 291).

²) Cf. I. Gherghel, *Zur Geschichte Siebenbürgens*, p. 36, unde se fac trimiterele necesare.

³) Katona, *Historia critica*, II, 498, 553 ș. u., și Hunfalvy, *o. c.*, 361.; cf. și I. Gherghel, *o. c.*, p. 40, care dă anul 1087, etc.

⁴) Hunfalvy, *o. c.*, 361—362.

⁵) Amintirea le-o păstrează numiri topice de felul lui *Khunsak* sau *Kunsakh*, etc.

⁶) Cf. Philippide, *Originea Românilor*, II, 352.

⁷) Cf. Jerney, *o. c.*, I, 89; II, 26—28, 56—57; Hunfalvy, *o. c.*, 360 ș. u.

⁸) Id., ib.

zisa Cumanie a Țărilor românești, numită apoi *Vlahia neagră* (= *Mauro-Vlahia* în Moldova, *Kara-Iflah* în Țara Românească)¹⁾.

Hunfalvy, *o. c.*, 365 și 375—376, înșiră localitățile din Borsod, Heves, Nógrád, Gömör, Nagy- și Kis-Kúnság, despre care se știe că au origine cumană.

Vechimea și întinderea Cumanilor în țările românești o putem judeca atât din numele de persoană, cât și din cele topice.

Numeroase date pentru n. pers. *Coman*, *Comaniciu*, *Comanescu*, *Kománay* în Ardeal găsim la I. cav. de Pușcariu, *o. c.*, II, 60—61, și 191—192. Toate sânt din sec. XVI—XVIII.

Alte date a strâns Rásonyi Nagy, *o. c.*, pp. 90—91. Relev pe cele mai vechi: *Kumanъ* în diploma fundatională a mănăstirii Ziča, dată de regele sârb Ștefan, a. 1222—1228²⁾; iobagul *Kumanif* a. 1293—1302³⁾; «cnezul» *Komán* din districtul Hațegului a. 1424⁴⁾; «cnezul» *Komanъ* a. 1428⁵⁾; *Koman* a. 1434⁶⁾; *Koman*, țigan, a. 1458⁷⁾; *Koman Kure* = «Gură», boer pribeag la Brașov, a. 1460⁸⁾; «popa *Coman*» din Șcheii Brașovului a. 1482—96⁹⁾; *Coman*, supus al Sibiiienilor, a. 1482¹⁰⁾; Dančul sin *Komanov* a. 1487¹¹⁾; *Komanča*, țigan, a. 1487¹²⁾; *Coman* a. 1511¹³⁾; *Coman*, *Cuman* a. 1623¹⁴⁾; *Coman* Grigorie, *Coman* Matei, etc., în Maramureș în sec. XVIII¹⁵⁾ etc. Mai adaug un

¹⁾ Asupra acestor din urmă cf. Papadopol Calimah, în *Notiță istorică despre Bârlad*, Bârlad, 1889, și în *Cuvânt despre expediția lui Igor Sveatoslavici, principele Novgorodului, contra Polovților sau Cumanilor*, în *AAR*, s. II, t. VII ist., pp. 141 ș. u.; Hasdeu, *Originile Craiovei*, în *Oltenescele*, Craiova, 1884, pp. 51—104, și *Doljul și Romanatul sub stăpânirea Cumanilor*, în *Negru-Vodă*, pp. LXXIV—LXXXVIII; I. Gherghel, *Zur Geschichte Siebenbürgens*, c. II. *Für Geographie von Comanien*, pp. 13—35, și c. III. *Über die Einfälle der Cuni in Ungarn* (1071—1091), pp. 35—47, ale cărui rezultate în rezumat sânt: 1. «Cumanii nu pot fi priviți ca locuitori ai Carpaților sudici până la 1187», și 2. «Din acest timp până la năvălirea Mongolilor imperiul Cumanilor s'a întins dela Dnipru până la Marea cazarică» (p. 35); același, *Cercetări privitoare la istoria Cumanilor*, în rev. *Tinerimea Română*, noua serie, vol. II, 263—269, III, 387—392, IV, 114—118 (neterminat); Philippide, *Originea Românilor*, II, 352—378; A. Sacerdoțeanu, *Guillaume de Rubrouck et les Roumains*, c. III. *Les limites de la Cumanie de l'Ouest*, pp. 62—83; etc.

²⁾ Hurmuzaki, *Doc.*, I, 2, 776—777; cf. și Wenzel, *CDA*, I, 369.

³⁾ Hurmuzaki, *Doc.*, I, 2, 802; cf. și Wenzel, *CDA*, V, 291.

⁴⁾ Pesty, *Krassó m. tört.*, III, 32.

⁵⁾ Csánki, *MH*, V, 156.

⁶⁾ Wickenhauser, *Moldawa*, I, 18.

⁷⁾ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, 14.

⁸⁾ I. Bogdan, *Doc. priv. la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, I, p. 276 și 326.

⁹⁾ *Id.*, ib., p. 208.

¹⁰⁾ I. Bogdan, *Doc. priv. la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Țara Ungurească*, I, 187.

¹¹⁾ I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel Mare*, I, 312.

¹²⁾ *Id.*, ib., I, 310.

¹³⁾ Ghibănescu, *Surete și izvoade*, I, 325.

¹⁴⁾ I. Bianu, *Doc. Rom.*, I, 108.

¹⁵⁾ N. Iorga, *Studii și doc.*, XVII, 137—138.

Komanus din Szentgyörgy, com. Cluj (*Cod. dipl. s. Rom. imp. com. fam. Teleki de Szék*, I, 481); *Coman* a. 1398, etc., la Costăchescu, o. c., I, 16, 18, etc., în Moldova.

Numirile topice care ne reamintesc de Cumani în țările românești sânt: *Kumanpataka* a. 1358¹⁾; *Comanfalva* a. 1369²⁾; *Kományfalva* a. 1439, între satele aparținătoare cetății Világosvár = «Șiria» din Arad³⁾; *Kumán(d)* în Torontal; *Comăna-de-jos*, ung. *Alsó-Komána* și *Comăna-de-sus*, ung. *Felső-Komána* în Făgăraș; *Cumănești*, ung. *Kumanyésd* în Bihor⁴⁾; *Coman*, munte la hotarul dintre j. Hunedoara și Alba⁵⁾; *Coman(ul)* în Bacău, Neamțu, Vâlcea; *Comana* în Buzău și Vlașca; *Comanca* în Romanai, Vâlcea și Argeș; *Câmpia-Comancei* în Teleorman; *Valea-Comancei* în Teleorman și Olt; *Comani* în Dolj și Olt; *Comani-Vechi* în Olt (*Kumanskoi brodъ* = «Vadul Cumanilor» a. 1385, *Comanii* a. 1576); *Seliște-Comanului* în Bacău; apoi derivate ca: *Comăneanca* în Prahova; *Comăneanul* în Teleorman; *Comăneasa* în Dolj; *Comăneasca* în Brăila și Buzău; *Comănești* în Bacău, Covurlui, Dorohoi, Gorj, Mehedinți, Romanai; *Comănița* în Olt; *Teleorman* < *teli* «fôrêt» și *orman* «folle», deci «forêt folle», «forêt sauvage, épais»; *Caracal* < *kara* «noir» și *kala* «fortification, château»⁶⁾).

228. La acestea Weigand, XXVI.—XXIX. *Jahresbericht*, 70—100, crede că mai poate adăoga câteva, între ele și Argeșul, numele râului și orașului din Muntenia.

Se știe că Argeșul a fost socotit de unii identic cu Ὀρδησοός al lui Herodot, IV, 48. Pentru Miller, *Itineraria Romana*, 596, 597 însă: *Mariscus* = *Argisch*, *Ardzis*.

Într'adevăr textul lui Herodot nu este destul de lămurit și identificarea lui Ὀρδησοός cu Argeșul nu pare a fi sigură. Philippide, *Originea Românilor*, I, 722—723, examinând din nou acest text, ajunge la convingerea că Herodot ori eră rău informat, ori n'a înțeles de-a-juns informațiile pe care le-a primit despre hidrografia Scitiei. Deaceea s'a putut înșelă în privința așezării geografice și a direcțiunii râurilor, dar nu s'a putut înșelă în privința numelor. Prin urmare crede că, «cu toate că arătările lui Herodot nu corespund deloc cu curgerea râurilor de astăzi, *Τιαραντός* este Siretiul și Ὀρδησοός Argeșul».

¹⁾ Pesty, *Krassó vm. tört.*, II, 1, p. 302.

²⁾ Id., ib., II, 1, p. 302.

³⁾ Csánki, *MH*, I, 736.

⁴⁾ Lipszky, *Rep.*, I, 359, II, 75; cf. S. Moldovan și N. Togan, *Dict. loc.*, pp. 53 și 60.

⁵⁾ Lenk, *Lex.*, II, 324.

⁶⁾ D. Frunzescu, *Dict. top. și stat. al Rom.*, 127—128, 95, 440; *Marele Dict. Geogr. al Rom.*, II, 571—579; I. Gherghel, *Zur Geschichte Siebenbürgens*, p. 33, n. 1; Hasdeu, *Negru-Vodă*, LXXVI—LXXIX; O. Densusianu, *Hist. l. roum.*, I, 383—384; Iordan, *Rum. Toponomastik*, 106, 263, 272; Philippide, *Originea Românilor*, II, 361—362. Să se compare și: bg. *Koman*, *Komanite*, *Kumanica*, *Kumanovo*; srb. *Kuman*, *Kumanov*, *Kumani*, *Kumanja glava*, *Komanice*, pol. *Komdnica*, etc.

Judecând lucrurile astfel, ar fi greu să trecem peste explicarea dată pentru *Argeș* de V. Pârvan, *Considerațiuni asupra unor nume dacoscitice*, pp. 6 și 12—13, care crede că *Ῥορρησοός* dela Herodot este o falsă redare a originalului **Αργεσος* sau **Αργυρος*, un derivat din radicalul *arg-* «alb», pe care îl găsește în regiuni tractice ori în limbi înrudite cu cea tracică, cum sânt limbile phrygă și armeană, care «alcătuesc o unitate organică în mijlocul celorlalte limbi indo-germanice» (cf. besul **Αρζης*; lacul, regiunea **Αροροα* și orașul **Αρζεσ* din Armenia, pe care unii l-au identificat cu actualul *Ardjesch*; muntele *Argaeus*, care astăzi se chiamă *Argisch-dâgh*, etc., pe care le observase și Hasdeu, scoțând din ele, cum vom vedea, concluzii cu totul deosebite de ale lui Pârvan). Radicalul *arz-* propus de Philippide, l. c., însă pare mai puțin probabil.

Dar numele *Argeșului* este relativ nou.

Hasdeu, *Et. Magn.*, 1585, găsește următoarele forme vechi: *Arghiș* a. 1429, 1524, *Argheș* a. 1613, *Argish* a. 1670, etc. Avem însă atestări și ceva mai vechi: *Argyas* a. 1369 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, II, 334), *Argies* a. 1372 (id., ib., II, 387), *Arghiș* a. 1427—1431 (I. Bogdan, *Doc. priv. la relațiile Ț. Rom. cu Braș. și cu Ț. Ung.*, I, 31), *Arghișu* a. 1496—1507 (id., ib., I, 238), *Arges*, *Argias* a. 1481 (id., ib., I, 339), *Ardgesch* a. 1500 (id., ib., I, 346, 347); *Arghișane* = «Argeșeni» a. 1431 (id., ib., I, 38); (cf. și satul *Argișani*, *Arjișani*, jud. Fălciu, a. 1495 (I. Bogdan, *Doc. lui Șt. cel Mare*, II, 77, 78, 79).

Apoi cunoaștem și alte *Argeșuri*: *Arghiș*, ung. *Argyes* din jud. Cluj (poss. *Argyas* a. 1470, Csánki, *MH*, I, 329; «*Argyas* h., *Argysu* val.», Lipszky, *Rep.*, II, 10; cf. și Lenk, *Lex.*, I, 68); *Argyas* a. 1475, sat în ținutul Șimleului (I. Bogdan, *Doc. priv. la relațiile Ț. Rom. cu Braș. și cu Ț. Ung.*, I, 323 și 361; poate identic cu *Arges*, ung. *Aranyos* din Sătmăr, Lipszky, *Rep.*, I, 20); *Válye-Argis*, «ein Bach, welcher in der Nieder-Weissenburger Gespansschaft aus den Bergen Djálu-Lunyelu [= «lu-Nelu» ori «Alunelu»?] und Mogurile. . . entspringt, den Bach Válye-Dresman und den von Tartaria kommenden kleinen Bach. . . aufnimmt, . . . in den Maros-Flusz. . . einfällt» (Lenk, *Lex.*, I, 68).

Siebenb.-sächs. Wb., I, 178, ne mai dă: 1. *Ardesch* «Hatterteil vor Wurmloc (Matesdf)»; 2. N. topic în: «Michael de *Ardesch*» a. 1373 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 409), *Argyas* a. 1415, *Argias* a. 1414, «Hanns von *Ardyasz*» (*Torhüterrechnung*, 148; *Qu. z. Gesch. Sieb.*, I, 91), Mechel *Ardesch* a. 1691 (Hammersdf, *Kbl.*, XXII, 74), «*Ardyasch*» a. 1567 (doc. germ. al sfatului din Mediaș), «Mathes vom *Ardesch*» c. 1500 (Register der Johannes-Brudersch., *Ver. Arch.*, XVI, 367); 3. N. fam. *Ordesch* «einer aus *Ardisch*», și adaogă: «Mit dem Ort ist ohne Zweifel das heutige Mardisch (*Murdesch*, magy. *Mardos*, rum. *Mardeș*) gemeint, dessen Anfangskonsonant vom Artikel her zum Stammwort gezogen worden ist» (de ex. din «vom *Ardesch*»; cf. *Mikluden* < (*a*)m *Iklód*, *Mende* < (*a*)m *Ende*, *Mandt* < (*a*)m *Andt*, *Neppendorf* < (*i*)n *Eppendorf*, la G. Kisch, *Erloschenes*

Magyarentum im Siebenbürger Sachsenlande, în *Schullerus-Festschrift*, 1924, pp. 148—149).

Pentru acest *Mardeş* din Târnava-mare Lipszky, *Rep.*, II, 10 şi 89, ne dă formele «*Argyes* val. *Mardes* h. *Mordisch* g.»; Lenk, *Lex.*, I, 68 şi III, 30: «*Mardos*, *Argyes*, *Marditsum*, *Mardisch*, *Marditsch*, w. *Mardes*, *Argjes*», iar S. Moldovan şi N. Togan, *Dicţ. loc.*, 115: *Moardăş*, ung. *Mardos*, germ. *Mardisch*.

Formele lui ne servesc un exemplu tipic de felul cum se fac reprimirile în toponimie: v.-rom. *Arđ'eş* a dat în săseşte *Mardesch* sau *Mardisch* în legătura *vom*, *am*, *im* şi *zum Ardesch*. Din săs. *Mardesch*, *Mardisch* este ung. *Mardos*, iar din acesta este reprimat actualul rom. *Moardăş*, alături de care Lenk, la 1839, mai atestă vechiul *Arđ'eş*.

Fără îndoială aceste forme existente trag în cumpănă mult mai mult decât potrivirea nesigură *᾽Ορδησοός* — *Argeş*, iar explicarea *Argeşului* muntean trebuie căutată în acelaşi loc cu al celor ardelene.

Formele ungureşti citate nu ne lasă să-l explicăm din ung. *erdős* «păduros», care din punct de vedere fonologic ar fi putut da naştere formei româneşti.

Nu mi se pare norocoasă nici explicarea dată de Hasdeu, *Et. Magn.*, 1580—1599, care constată că numele *Argeşului* «n'are a face cu anticul *Ordessus* (*᾽Ορδησοός*) din Herodot», că numele apei s'a dat după cel al oraşului, iar acesta vine dintr'un armenesc *Arġeş*, nume de oraş şi persoană fără explicare satisfăcătoare, fiind vorba, după credinţa lui, de o colonie armenescă din sec. XIII.

În schimb *Argeşul* ar putea fi de origine pecenegă ori cumană, fără a fi pus însă în legătură cu čag. *argiś* «Karawane» (Weigand, XXVI.—XXIX. *Jahresbericht*, 79), ci mai curând cu turc. *aryiş*, *aryis* «hauteur, élévation de terrain» (cf. başkir *Argiś*, nume de apă şi lac, la Bezonov, *Ethnographia*, XIII, 160, 163, 168, şi Melich, *Révue des Études Hongroises*, VI—1928, pp. 267—268; muntele *Argişch-dâgh*, citat mai sus, etc.). Pecenegă ar putea fi socotită originea *Argeşului* în regiunile, în care sânt şi alte numiri pecenege, şi cumană, unde sânt şi alte numiri cumane. *Argeşul* muntean este mai curând cuman decât peceneg (cf. şi *Teleorman*, etc.).

229. După Weigand, *o. c.*, 96—100, de origine cumană mai sânt toate derivatele în *-ui*, de felul lui *Bahlui*¹⁾, *Derehlui* sau *Derlui*, *Co-vurlui*²⁾, *Teshui*, *Turlui*, *Vaslui*³⁾, *Văsu*, *Urlui*, etc.

¹⁾ După părerea lui Weigand, *o. c.*, 98: < kas. *bahil* «glücklich», deci *Bahlui* = «Seligental»; după Philippide, *Originea Românilor*, II, 375—376, având şi forma *Balhui* (cf. *bălhac*, *bălhac*, *bălhoacă*, *bulhac*), < turc. arab. *baluha* «égout, conduit souterrain, cloaque».

²⁾ După Weigand, *o. c.*, 98: < dž. *kuwar-ul-ui* (uig. *kubur* «trocken») «Trockental, Dürrenbach»; după Philippide, *o. c.*, II, 372—373: < turc. *kuryülü*, prin metateză *kuyurlü* < *kuryü* «uscăciune», *kurük*, *korük* «uscat» + suf. rom. *-uiu*.

³⁾ Weigand, *o. c.*, 99, nu propune nici o etimologie; după Philippide, *o. c.*, II, 372: < pers. *vala sū* «regiunea înaltă», «le côté haut» + suf. rom. *-uiu*.

Totuși unele dintre acestea pot fi derivate și cu suf. slav *-uj* din ipocoristice de-ale unor nume de persoane. Așa poate fi, de ex. *Văsui*, *Vaslui*, dintre care cel dintâiu ne amintește pe *Văsăiu* = «Vasile», «Vasu»¹⁾.

Philippide, *Originea Românilor*, II, 362—381, afară de *Bahlui*, *Covurlui*, *Vaslui*, mai revendică pentru limba Pecenegilor și a Cumanilor pe: *Bârlad* < *beled*, plur. *belat* (cf. arab. *bilād* «târg, oraș, țară, regat») ²⁾; *Tecuciu* < *tehēk uciu* «capătul, marginea țării»; *Galați* < cum. *gala* sau *galat* (cf. arab. *kalhat* «cetate») ³⁾; *Fălciu*, *Fălci* < < turc. *fīlīkci* «canotier, batelier» < turc. arab *fīlīka* «felouque, canot, chaloupe, embarcation, Boot, kleines Fahrzeug» ⁴⁾; *Berheciu* < turc. pers. *berfenğ* ⁵⁾; *Pereschiv*, mai vechiu *Perescău* < turc. pers. *per* «bord d'un chose, Rand einer Sache» + turc arab. *eskah* «pays, canton, district, Landschaft, Bezirk, Gau» ⁶⁾; *Corhană* < cum. *kurhân* «movilă» ⁷⁾.

230. Din motive asemănătoare cu cele privitoare la Cumani n'am avut în vedere nici pe *Cazari* (< turc. *k'azar*), cu toate că Anonimul regelui Bela, c. XI (ed. Fejérpataky, p. 16) ne spune că în unele părți ale fostei Ungarii se găseau *Cazari* în timpul cuceririi țării de Unguri (fie veniți înainte de aceștia, ori deodată cu ei, cf. Pais, *Magyar Anonymus*, 123) și cu toate că Const. Porphyrog., c. 42 (ed. Bonn, p. 177) ne spune că aveau și ei o cetate numită *Sarkel*, adică *δοσιον* «album hospicium» ⁸⁾. Anonimul ni-i arată în regiunea

¹⁾ Pentru sufixul slav *-uj*, cf. W. Vondrák, *Vergl. slav. Gramm.*, 516—517, iar exemple de derivate din nume de persoană, ca srb., ceh. *Raduj*, srb. *Boguj*, *Raduj*, *Miluj*, *Slavuj*, *Dražuj*, rus. *Baluj*, *Veluj*, pol. *Hiluj*, etc., vezi la Miklosich, *Die Bildung der slavischen Pers.- und Ortsnamen*, 6 [220], Maretic, *Rad*, LXXXII (1886), 126, și Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 253—255.

²⁾ Nu este mai acceptabilă nici etimologia dată de I. Bogdan, *Diploma bârlădeană din 1134*, pp. 105—106: < slav. *berlo* «nuia, băț, poliță» + suf. *-adъ*, *-adъ*, care formează colective. Mai curând avem a face cu n. pers. slav *Brlat*, *Brle* > rom. *Bârlad*, *Bârlea* = «Bernardus» (cf. srb. *Brlan*, *Brne*, *Brlek*, *Brleković*, *Brleta*, *Brlid*, în *Rječnik*, s. v., și la Maretic, *Rad*, LXXXII (1886), pp. 89, 98, 99, 104, 110). Cât privește *Berlad*-ul de pe Șieuul care se varsă în Someșul-Mare (jud. Năsăud), relevat de Hasdeu, *Traian*, a. 1869, nr. 53, dintr'un document din 139, la care trimite Philippide, o. c., II, 367, românește se numește *Bârla* (vezi S. Moldovan și N. Togan, *Dict. loc.*, 15), sâs. *Bîrldorf*, *Biereldorf* (cf. G. Kisch, *Nordsiebenbürgische Namenbuch*, 16 și 24). Forma dela care trebuie să pornim deci este fără *-d* (cf. n. pers. rom. *Bârlea* și ung. *Barla* ori apelativul *bârlă* = *brâglă* < **bîrldă* < slav. **bîrldo* < *brъdo* «spalta războiului» și «Hügel, Anhöhe»). *D* din forma ungurească s'a putut adăuga ulterior (cf. și suf. top. ung. *-d*).

³⁾ Cum am arătat mai sus, mai curând derivat cu suf. slav. *-ac* din n. pers. *Gal*.

⁴⁾ Etimologia adevărată pare a fi cea propusă de Weigand, *Balkan-Archiv*, IV, 174: singular reconstituit din pluralul *fălci* al lui *falce* < *f a l x*, *f a l c e m*; cf. însă și n. pers. și top. v. *Fălcin* = *Falcin*.

⁵⁾ Mai curând un derivat cu sufixul de origine slavă *-eciu*.

⁶⁾ Partea finală ne trimite la ung. *-ó*, *-ó* ori slav. *-ev*, *-ov*.

⁷⁾ Cf. și *gorgan* și cele ce spune despre acesta de Hasdeu, *Cuv. d. bătr.*, I, 283—284, și *Dict. Acad. rom.*, t. II, 287.

⁸⁾ Cf. și Jerney, o. c., II, 82—83; rus. *Bela-Vēza*, L. Niederle, *Manuel de l'anti-quité slave*, I, 178.

Bihorului: « Terram uero, que est inter Thisciam et siluam Igfon, que iacet ad Erdeuelu, a fluuio Morus usque ad fluuium Zomus, preocupauisset sibi dux Morout. . . et terram illam habitarent gentes, qui dicuntur Cozar »; iar toponimia în Someș (*Cuzdríoara* < **Cuzrioara* < **Cuzărioara*, ung. *Kozárdvár*: *Kazarvar* a. 1261, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 85; cu -zd- ca în *Izdrail* < *Izrail*, cf. *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, p. 34), în Sătmar (*Kozárd*: *Kozar* a. 1335, *Kozard* a. 1421, Csánki, *MH*, I, 479); în Nógrád (*Kazár*: *Kazar*, *Kozar* a. 1406, 1409, 1424, Csánki, *MH*, I, 100; *Kozárd*: *Kozard*, *Kazard* a. 1413—1476, 1462, 1449, Csánki, *MH*, I, 102); în Bars (*Kozarovce*, Lipszky, *Rep.*, I, 342); în Baranya (*Kozár*: *Kozar* a. 1383, 1407, *Kazar* a. 1387, *Kyskozar*, *Naghkozar* a. 1542, azi *Kis-*, *Nagy-* și *Rác-Kozár*, Csánki, *MH*, II, 499; Lipszky, *Rep.*, I, 342); în Zagreb (*Kozar*, Lipszky, *Rep.*, I, 342); în alte părți ale Croației *Kozarevecz*, *Kozaricza* (Lipszky, *Rep.*, I, 342); în Vas (*Kazár*: *Kazaar* a. 1283, *Kazar* a. 1284, 1392, etc., Csánki, *MH*, II, 762—763); în Rusia (*Kazarecz*, *Kazarič*, *Kazarinov*, *Kozarovka*, *Kozari*, etc., Šafařík, *Slav. Alterthümer*, II, 65; Hunfalvy, *o. c.*, 396).

VIII

ROMÂNII DE PE VALEA OLTULUI ȘI DIN CARPAȚII SUD-ESTICI

231. Dintre Românii sud-estici mai întâiu sânt pomeniți documentar cei din Țara Bârsei și a Făgărașului, și anume în a. 1222 ¹⁾. În acest an dăruî regele Andrei II Țara Bârsei ordinului Teutonilor, căruia-i îngădui să clădească cetăți și cetățui de piatră, autorizându-l să cucerească, de va putea, toată țara «ultra montes nivium».

În diploma lui sânt pomeniți și Românii, alcătuind o «terra»: «nullum tributum debeant persolvere nec populi eorum, cum transierint per terram Sicularum aut per terram Blacorum» ²⁾, sau: «nullum teneamini praestare tributum nec etiam homines vestri, cum per Sicularum terram transierint aut Blachorum» ³⁾.

În anul următor, într'o donație făcută abației din Cârța, confirmă «terram quam prius eidem monasterio contuleramus exemptam de Blaccis...». «Meta vero huius terrae incipiens a fluvio *Alt*, ubi finis est cuiusdam insulae ascendit per paludem quae vocatur Eguerpotak usque fagos quae dicuntur *Nogebik* et in fine dictarum fagorum cadit in rivulum qui dicitur *Arpas* et exinde per eundem rivulum descendit in rivum qui dicitur *Kurchz* et per eundem rivum venit in fluvium *Alt* et sic terminatur» ⁴⁾.

În 1224, stabilind drepturile și datoriile Teutonilor din Ardeal «a Waras usque in *Boralt* cum terra Syculorum terra Sebus et terra Daraus» adaogă: «Praeter vero supra dicta Silvam *Blacorum* et Bissenorum cum aquis usus communes exercendo cum praedictis *Blacis* et Bissenis eisdem contulimus, ut praefata gaudentes libertate nulli inde servire teneantur» ⁵⁾.

¹⁾ După istoricul maghiar Pauler Gy., Românii erau în Făgăraș la venirea Sașilor (*A magy. n. tört.*, I², 255, II, 44, 93).

²⁾ Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 19—20.

³⁾ Id., ib., I, 23.

⁴⁾ Id., ib., I, 27—28.

⁵⁾ Id., ib., I, 35. Într'un document din a. 1252 (id., ib., I, 78—79) se interpoiază «terra Olacorum de Kyrch». «Terra *Zeku*» din același document

În 1256 se vorbește de dijmeele de strâns « ex parte Sicularum et Olacorum », asigurate bisericii din Strigon¹⁾. Tot așa și în 1262²⁾.

Deodată cu Românii din Banatul Severinului, Țara Bârsei și a Făgărașului, sânt atestați în documentele latino-ungurești și cei din Oltenia și Muntenia.

În 1234 Papa Grigore IX se plânge într-o scrisoare adresată regelui ungar că « in Cumanorum episcopatu », deci peste munții Ardealului, unde eră și Țara Cumanilor, « quidam populi, qui Walati vocantur, existunt, qui etsi censeantur nomine Christiano, sunt una tamen fide varios ritus habentes et mores, illa committunt, quae huic sunt nomini inimica » și-l roagă să îndemne « praefatos Walathos... » « ad recipiendum episcopum »³⁾.

În 1247 dinspre răsărit de Olt eră, cum am văzut, cnezatul lui Seneslav, iar în dreapta cel al lui Litovoi, în care ni se spune anume că erau « Olati »⁴⁾.

După Seneslav a urmat Ioan Tihomir, numit în documentele ungurești « Thocomer »⁵⁾, care și-a întins stăpânirea și asupra țării lui Litovoi, căzut în luptă cu Ungurii la 1279, precum și asupra Severinului.

La 1285 este pomenit « infidelis » *Barbath*, fratele lui Litovoi, care are nume românesc (Wenzel, *CDA*, XII, 435, 439). Tot așa și la 1288 (Fejér, *CD*, V, 3, p. 398).

232 Pentru numele Oltului (ung. *Olt*, sâs. *Âlt*) avem următoarele atestări vechi: *Ἀλούτας* (Ptolemaeus, *Geographia*, III, 8, 3); *Alutus*, sau *Aittus* (*Tabula Peutingeriana*, VII, 5, și anume după Miller, *Itin. Rhom.*, 597: « in ponte *aluti* »; iar după *Siebenbürg. Sächs. Wb.* I, 83: « in ponte *alitti* »⁶⁾; în inscripții: *Alutus* (id., ib., și Ortway, *Magyarorsz. r. vizr.*, I, 82—83).

Identificarea lui *Flutausis* din Iordanes, *De orig. actibusque Getarum*, V, 33, și din Geogr. Ravennas, *Cosmographia*, IV, 14 (« nam fluvius Flutausis finit ipsam patriam [Gepidarum] ») cu *Oltul*, pe urma citirii *Fl. Alutas* = *Fl[uviu] Alutas*, nu este sigură, întru cât după alții trebuie citit *Fl. Tausis*⁷⁾.

Însă este ung. *Szék*, iar *Vecul* de lângă Olt, pe care N. Iorga, *Ist. Rom. din Ard. și Ung.*, I, 58, îl cetește *Veciul*, probabil este identic cu *Veczer*, care se găsește la mijloc între Brașov (*Barasu*) și Sepsis-Szentgyörgy (cf. terra Sicularum de *Sebus*).

¹⁾ Id., ib., I, 80.

²⁾ Id., ib., I, 87.

³⁾ Id., ib., I, 60—61.

⁴⁾ Id., ib., I, 74—76; Hurmuzaki, *Doc.*, I, 249—253.

⁵⁾ Hurmuzaki, *Doc.*, I, 625.

⁶⁾ Controlând cu atenție harta în ediția lui K. Miller, cetirea *Alittus* mi se pare greșită. De-altfel greșită este în *Siebenb. Sächs. Wb.* și afirmația că forma *Ἀλούτα* s'ar gasi la Strabo.

⁷⁾ Cf. C. Dicușcu, *Die Gepiden*, I, 73—74, care crede că *Flu. Tausis* ar fi numele got-gepid al Oltului (I. I. Mikkola, *Symbolae Grammaticae in honorem Ioannis Rozwadowski*, vol. II, 114, însă crede că *Flutausis* este nume celtic și numește

În documentele latino-ungurești *Oltul* are următoarele forme:

a) *Alt*: α) în cele dintâu documente date de regii ungari și de autoritățile ungurești (a. 1211, regele Andrei II, *Székelv oklevéltár*, I, 3, și Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 12; a. 1222, același rege, *Székelv oklevéltár*, I, 4; Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 19, 23; a. 1223, papa Honorius III, Roma, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 28); β) în cel dintâu act dat de un voevod român în care i se pomenește numele (a. 1372, Vladislav din Muntenia, Argeș, Zimmermann—Werner, *Urk.*, II, 386); γ) consecvent în toate actele date de autoritățile săsești (a. 1339, comitele Iacob din Sibiiu și alți comiți sași, Sibiiu, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 499; a. 1359, «provinciales septem sedium Transiluanarum», Sibiiu, id., ib., II, 174; a. 1387, juzii și jurații Sibiiului, Sibiiu, id., ib., II, 608; a. 1415, juzii, comiții și jurații din districtul Brașovului, Brașov, id., ib., III, 664, 665).

b) *Olt*: în toate actele date de autoritățile ungurești începând cu a. 1233 (*Olth* a. 1233, regele Bela IV, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 58; a. 1247, regele Bela IV, id., ib., I, 73, 74; a. 1252, regele Bela IV, id., ib., I, 79; a. 1291, regele Andrei III, id., ib., I, 177; a. 1349, capitlul din Alba-Iulia, id., ib., II, 62; *Olt* a. 1366, regele Ludovic I, id., ib., II, 265; *Olth* a. 1415, Mihail de Nádasd, comitele Secuilor, Brașov, id., ib., III, 667).

Cât privește radicalul *Oltului*, el nu este cunoscut. Cei mai mulți îl cred dacic sau tracic (cf. Tomaschek, Ortway, *l. c.*, și Rösler, *Rom. Stud.*, 325).

Hașdeu, *Ist. crit.*, ed. II, pp. 253—255, presupune un radical scitic sau agathiric *alt* «aur», care se găsește la popoarele turanice în formele *altyn*, *altun*, etc.

Și C. Patsch, *Die Völkerschaft der Agathyrsen*, în *Anzeiger d. Ak. d. Wiss. in Wien*, Phil.-hist. Kl., 62—1925, p. 72, crede *Oltul* de origine scitică, căci îi găsește numele la fel și în Scitia: «Nördlich vom Kaukasus, im Siedlungsbereiche der Skythen, hiesz der in das Kaspische Meer mündende Flusz Terek Alutus¹⁾; ebenso wie die heutige Aluta, deutsch Alt, in Dazien. Für die Verbreitung dieses Namens in Skythenlande zeugt auch der noch jetzt Alta genannte

Moldova, germ. *Moldau*), și I. Melich, *A honfoglaláskori Magyarorszdg*, 263, și 271—272 unde se dă toată bibliografia chestiunii.

Pentru datele privitoare la atestările *Oltului* vezi Tomaschek, *Die alten Thraker*, II, în *Sitzungsber. d. Wien. Ak. d. Wiss.*, Phil.-hist. Cl., CXXXI, 92, și Pauly-Wissowa, *Real-Encycl.*, I, 1707; Miller, *Itin. Rom.*, 597; Ortway, *Magyarorsz. r. vizsr.*, I, 82—83; *Siebenb. sächs. Wb.*, I, 82—83; A. Philippide, *Originea Românilor*, I, 457, 723, 743, 744.

¹⁾ În notă Patsch trimite la Ptolemaeus V, 8, 6; *Ἀλόντα ποταμοῦ ἐκβολαί*, și la *CIL*, XIII, 8213 (Köln: «fu[il]t ad Alutum flumen secus mont[em] Caucasi», și adaugă că *Ἀλόντα* la Ptolemaeus este greșală de tipar în loc de *Ἀλούτα*, îndreptată mai întâiu de A. v. Premerstein, *Klio*, XI, 357, n. 2, care a localizat inscripțiunea corect; cf. și Tomaschek, în Pauly—Wissowa, *Real-Encycl.*, I, 1595, și H. și R. Kiepert, *Formae orbis antiqui X*.

Nebenflusz des Trubesch, eines linken Tributärs des Dnjepr (süd-östlich von Kijev)».

C. Diclescu, *Die Gepiden*, I, 80—81, îl socoate de origine germanică, și anume metatezat din *Lot*, pentru că *Alutus* sau **Altus* în slavă, prin care se crede de obicei că ne-a venit, ar fi dat **Lat* sau **Lot*, nu *Olt*, iar transformarea metatetică a lui *Lot* în *Olt* este o caracteristică a limbilor germanice nordice, în special a gotice. Diclescu însă uită că lat. *altare* trecând în slavă a fost reflectat prin *olъtarъ* și prin urmare un **Altus* ar fi dat în slavă foarte bine *Olътъ* > rom. *Olt*¹⁾.

H. Krahe, *Die alten geographischen Namen*, pp. 13, 63 și 113—114 îl consideră de origine ilirică: «Der Flusz *Alutus* könnte zu den illyrischen *Alutae* gehören», iar «ethnikon»-ul *Alutae* ar fi din **Aluotae* (?).

În sprijinul originii ilirice mai pot fi citate următoarele nume socotite ilirice și culese de R. Vulpe, *Gli Illiri dell' Italia imp. rom. în Ephemeris Dacoromana*, III—1925, Roma, p. 152: «*Altinum*, luogo sul Danubio a settentrione di Mursa», într'o inscripție din Roma (*CIL*, VI, 2733), deosebit de «*Altinum della Venetia*» (cf. Strabo, 314: Plin. *N. h.*, III, 147; Ptolem., II, 15, 2) «*Altina mutatio nella Pannonia inferiore*» *Itin. Hieros.*, 563; cf. Pauly—Wissowa, *Real-Encycl.*, I, 1697); «*Ἀλτινα* nella Mesia inferiore, nell' odierna Dobrovia» Procop., *De aedif.*, IV, 11, p. 308; *Not. dign.*, 37, 102); un loc Ἀλτος în Macedonia (Steph. Byz., s. v.), altul în Epir, aproape de Durrazzo (Vibius Sequester, *De flum.*: *Alto Dyrrachiae*; cf. Pauly—Wissowa, *Real-Encycl.*, I, 1698).

Ne-am putea gândi și la un latin **Allutus* < *alluo* «spăl», «curg pe lângă...» < *ad-luo* (cf. *alluvies* < *adluvies*, *alluvium* < *adluvium* «poivou», etc.) < *luo* «spüle» = *lavo* «wasche» în compoziție. Grafiile atestate însă se opun acestei explicări.

Nu este posibilă nici derivarea din *lut* < lat. *lütum*, pe care o găsim la S. Moldovan, *Ardealul*, ed. II, vol. I, Brașov, 1911, p. 170.

Dar chestiunea radicalului și aici, ca și la *Mureș*, *Timiș*, etc., este de mai mică importanță pentru noi decât cea a felului cum ne-a fost transmis.

Fie deci de origine tracică, scitică ori ilirică (pentru originea scitică se pare că vorbește întinderea Sciților—Agathyrși tocmai pe valea de sus a Oltului, pe Târnave și Mureș, cf. V. Pârvan, *Getica*, p. 7, și harta I: «Răspândirea Scythilor în Transilvania și pe Valea Dunării»), credința celor mai mulți este că *Alutus*, *Alutas* ne-a fost transmis în forma *Olt* prin mijlocire slavă²⁾.

¹⁾ Vezi observațiile lui O. Densusianu în *Grai și suflet*, I, 351, și ale lui G. Giuglea în *Dacoromania*, III, 967—968.

²⁾ Cf. Tomaschek, *l. c.*, Sandfeld-Jensen în *Grundriss*-ul lui Gröber, I, 53: «Von den Ortsnamen sind tatsächlich eine Menge rein slavisch oder slavisiert wie *Olt* = *Aluta*»; G. Weigand, *XXVI.—XXIX. Jahresbericht*, 75: «Der antike Name ist

De aceeași credință a fost și Melich în *Magyar Nyelv*, II, 103 (cf. și Rösler, *Rom. Studien*, 325). Acum crede că rom. *Olt* este din ungurește (cf. Rösler, *Dacier und Romanen*, în *Sitzungsber. d. Wien. Ak. d. Wiss.*, LIII, 79), «singura explicare neexcepționabilă din toate punctele de vedere» (*A honfoglaláskori Magyarországnak*, 267).

Într'adevăr felul cum apare *Oltul* în documente prezintă o mare analogie cu *Ampoiul*, care, în forma sa actuală, am văzut că este reprimat din ungurește.

Dintre formele vechi, *Ἀλουῦτας* este de felul lui *Grisia*, *Marisia*, *Tibisia*, *Τιφῆσας*, deci nu poate fi avut în vedere. Putem avea în vedere numai forma *Alutus*, care ar putea avea *u* lung ori scurt. Formele documentelor latino-ungurești și cele actuale ne arată că nu putem porni decât dela *A'l ŭ t u s*, pentru că altfel *u* nu s'ar fi putut sincopa.

Vechiul *A'lŭtus* n'a putut fi luat de-a-dreptul în ungurește. Se pune deci întrebarea, care eră forma *Oltului* când au ajuns Ungurii la el și cine le-a mijlocit-o?

Cele dintâiu documente date de autoritățile ungurești (*a*, *a*) ne arată că această formă a fost *Alt*. Același lucru ni-l arată și cel dintâiu document dat de un voveod român în care este pomenit numele *Oltului* (*a*, *β*), precum și grafiile autorităților săsești (*a*, *γ*) și mai ales rostirea săsească *Ālt*, care pleacă dela o formă *Alt*, nu *Ōlt*¹⁾.

Forma *Alt* ar putea fi slavă numai dacă *a* ar fi fost lung: *Ā'l ŭ t u s* > slav. **Ā'ľѣтъ* > **Alѣтъ* ori **Latѣ*. Altfel s'ar fi născut în slavonește **Olt* ori **Lot*: **Ā'l ŭ t u s* > slav. **Ā'ľѣтъ* > **Olѣтъ* (cf. lat. *altare* > slav. *olѣtarъ* > *oltarъ*).

Fie că ar fi fost *a* lung, fie că ar fi fost scurt, din *A'l ŭ t u s* (*A' l i t u s*?) ar fi trebuit să avem *Alt* în românește (pentru sincoparea lui

Alŭtas (Ptol. 3, 8, 3), *Alutus*, *Aluta* sind jüngere Formen. Die rum. Form weist auf slav. Überlieferung hin, da *Alŭtas* erbwörtlich zu *Arută* ein *A'lutus* zu *Alt* geworden wäre, im slav. Munde aber zu *Olt* werden musste, also die Bulgaren waren vor den Rumänen die Anwohner des Flusses » (cf. și *Balkan-Archiv*, I, 36). Dintre filologii români, Philippide, *Originea Românilor*, I, 457, constată că *Oltul* de astăzi «nu-i fonetism românesc»; O. Densusianu, *Hist. l. roum.*, I, 293, este de aceeași părere, iar S. Pușcariu, *Limba română și graiul din Ardeal* (Extras din vol. II al lucrării «Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul», 1918—1928), București, 1929, p. 3, îl crede cu «formă străină», și adaugă: «Pentru ca *Alutus* să fi devenit însă, în gura Slavilor, *Olt*, el a trebuit să fie transmis acestora de o populație de origine latină». Tot prin mijlocire slavă îl crede venit *Oltul* românesc și G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 141.

¹⁾ *Siebenbürg. Sächs. Wb.*, I, 83, greșește, când recurge la etimologia populară pentru a explica săs. *Ālt* din *Olt*: «Die einwandernden Siebenbürger Sachsen hörten den Namen (von den ansiedelnden magyarischen Führern oder von Rumänen?) als *Olt* (1233, aqua *Olth* Urk. I, 20; 1252, *Fluvius Olth*, Ebenda I, 70), stellten aber volksetymologisch das Wort zu *alt* 'vetus' (1211, aqua quae vocatur *Alt*, Ebenda I, 9; 1222, *Fluvius Alt*, Ebenda I, 18) und lauteten es dem entsprechend als *Ālt* in die Mundart ein». Dar diplomele dela 1211 și 1222 nu vin dela Sași, ci dela cancelaria regală, și nu vine nici cea dela 1223 și cea dela 1372, și atunci cum rămânem cu apropierea de *alt* «vetus»?

(harta lui Honterus, germ. *Wargisch*, Lipszky, *Rep.*, II, 158; *Vargyas-patak*, Lenk, *Lex.*, IV, 387).

b) de origine germană: *Kercs*, rom. *Cârța* (vezi datele mai jos); *Vidombák* (*Widinbach*, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 522; «*Videnbak* vel *Wiedenbach* g.», pentru râu, și «*Videnbak* h. *Wiedenbach* vel *Weidenbach* g. *Vidombák* aut *Gyenbáff* val.» pentru sat, Lipszky, *Rep.*, II, 160; «*Valye-Vidombákuluj*», g. «*Weidenbach*», pentru râu, și «*Vidombák*, *Vidombachinum*, *Weydenbach*, w. *Gymbaff*» pentru sat, Lenk, *Lex.*, IV, 408 și 446; *Gimbav*, *Vidombák*, *Weidenbach*, S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.*, p. 81).

c) care nu se pot explica din limbile locuitorilor din Valea Oltului: *Bârsa*, ung. *Barcza*, sâs. *Burtza*, *Burtzen* (vezi datele mai jos); *Țibin*, ung. *Czibin*, sâs. *Zibin* (vezi datele mai jos); *Cașin*, ung. *Kászony* (vezi datele mai jos); *Covasna*, ung. *Kovácsna* (Lipszky, *Rep.*, II, 77; Lenk, *Lex.*, II, 354); *Târlung*, ung. *Tatrag* (Lipszky, *Rep.*, II, 145; «*Tatrángbach*» și satul «*Tatráng*, *Tatragia*, *Tatragen*, w. *Terlunzszen*, *Terlunzsán*», Lenk, *Lex.*, IV, 242; satul *Târlungeni*, *Tatrag*, S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.*, 178); *Tortillou* (*Tartelowe*, *Tortillou* = «*Tartlauer Bach*», cf. satul rom. *Toarcla*, ung. *Prázsmár*, a. 1211, 1222, etc., Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 12, 19, 23, 605); *Țimiș*, ung. *Tömös* (vezi datele la *Țimișul* din Banat).

La acestea trebuie să mai adăugăm a patra grupă, a apelor pe care le culege Oltul în Muntenia și pe care Melich le uită cu totul: *Bistrița*, *Govora*, *Lotrul*, *Luncavățul*, *Mam*, *Peșteana*, *Oltețul*¹⁾, *Râmnicul*, *Tesluiul*.

234. Nu mă voiu opri la cele câteva mici părae din Secuime (*Egerpatak*, *Körmös*, *Szilos*, *Vargyas* = «*Varjas*»), a căror origine ungurească este explicabilă în locul unde se găsesc.

Pentru *Weidenbach* > *Vidombák* și *Ghimbav* vezi Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 138; pentru *Tartlau* > *Toarcla* vezi același, o. c., pp. 125—126.

Tatrag, *Târlung* îmi este nelămurit, cum îi este și lui Melich. *Koszd* sau *Kozd*, pe care Melich îl citește greșit *Kosd* (cu ș), nu poate fi unguresc.

Arpașul (cf. și loc. *Arpașul-de-sus* și *-de-jos* în Făgăraș), este derivat deobiceiu din ung. *árpás* «loc cu orz», «hordearius» (cf. și Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 1909).

¹⁾ Pe acesta îl amintește și Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, combatând pe Rösler, *Rom. Studien*, 325, care-l crede rutean, și pe Weigand, XXVI.—XXIX. *Jahresbericht*, 77, care-l crede bulgar. Melich îl crede derivat românesc cu suf. *-eș*, pe care-l găsește în *Șieuf* < *Șieuț*, *tăuț* < *tău*. Fără îndoială *Olteș* ar putea fi și derivat românesc cu *-eș* pe care-l avem în limbă. Dar acest sufix este de origine slavă (cf. Pascu, *Suf. rom.*, pp. 317—324) și n'are nimic comun cu *-uș* din *Șieuf*, *tăuț*, care este de origine latină (cf. Pascu, *ibid.*, pp. 153—159).

Un *Arpás* mai avem în com. Sopron, altul în Somogy (Lipszky, *Rep.*, II, 21). Despre cel dintâiu ni se spune că la 1222 se găseau în el Pecenegi: «Iula Palatinus și Comes Soproniensis» le întărește Pecenegilor în acest an privilegiile (cf. Jerney, *o. c.*, I, 233—234; Hunfalvy, *o. c.*, 356—357, Fejér, *CD*, III, 1, p. 363). S'ar putea deci și ca în numele *Arpașului* să avem a face cu un radical de origine pecenegă, dat fiind că și în Țara Făgărașului găsim Pecenegi. Nu pot preciza însă care ar putea fi acest radical.

Rămânând așa dar la derivarea lui *Arpás* din ung. *drpás* «hordearius», fiindcă nu înțelegem destul de bine pe fluv. *arpas* a. 1095 (Szamota-Zolnai, *MOkISz*, 31) și pe *Árpástó* > rom. *Arpașteu* din Someș (*Arpastow* a. 1408, Zimmermann-Werner, *Urk.*, III, 452, 453) «lac cu sau de orz», deoarece în râu și lac nu se produce orz (cf. *Nádastó* «lac cu trestie), nici nu este orzul animal ca să se țină în apropierea lor sau în ele (cf. *Halastó*, *Ludastó*, *Pisztrángostó*, *Agarastó*, *Sasostó*, etc.), e mai bine să-l socotim la origine nume de persoană¹⁾.

235. Numele românesc al Cașinului, com. rur., sat, fostă mănăstire, luncă, pădure, moșie, pârâu, vale, *Culmea Cașinului* din Bacău (*Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, II, 225—228), rom. *Cașin*, ung. *Kis-Kásson*, sat în Ciuc («de *Kazun*» a. 1332, «de *Kasun*» a. 1333 (Orbán B., *A székelyföld leirása*, II, 53; «rivulus Pesulnuk et *Kasun*» a. 1360, Zimmermann-Werner, *Urk.*, II, 186, «ad Sedem *Kazon*» a. 1462, *Székely oklevéltár*, I, 194; «de *Kasson*» a. 1477, ib., III, 100) păstrează forma originală a radicalului, căci este vorba de un derivat cu suf. slav *-in* dintr'un nume de persoană identic cu rom. *caș* < c a s e u s, -u m²⁾, ori cu slav. *kaša* «Brei» (cf. și *Piscul-Cașului* în Muscel, *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, II, 228; *Kás* sau *Kási* în Somogy; *Kásov*, ung. *Kásó* în Zemplén; *Kássád* în Baranya, *Cașva*, ung. *Kásva* în Turda și Năsăud, etc.).

În același timp ung. *Kásson* nu este decât evoluția normală unguerească a lui *Cașin* cu rostirea *sz* a lui *ș* obișnuită la unii Secui și Ciangăi

¹⁾ Cf. «*Arpășeștii* [= Hărpășeștii] lui *Arpaș*» a. 1456, j. Iași, M. Costăchescu, *Doc.*, *Mold.*, II, Iași, 1932, 569, 570, 573. Nu este tocmai sigură nici explicarea numelui *Amlașului* sau *Amnașului*, ung. *Omlás*, sâs. *Hamlesch* (*Omlas*, *Hamlesz*, *Homlas*, *Hamlesch* a. 1319, 1322, 1354, 1378, 1383, Zimmermann-Werner, *Urk.*, I, 342, 365, II, 104, 105 etc. și indice, I, 590, II, 925; rom. *Amlaș* a. 1396—1418, în *Sbornik-ul min. de instr. bulgar*, IX, 327—329, a. 1424, 1431, 1437, 1451—52, 1456, 1460, 1468, I. Bogdan, *Doc. priv. la rel. Țăr. Rom. cu Brașovul și cu Țara Ung.*, I, 22, 33, 72, 87, 316, 325, 337, 361; *Amlas*, *Omlas*, *Omulus* a. 1457, 1460, 1478, id., ib., I, 319, 325, 337, 361) din ung. *omlás* «surpătură», «Rutschung», «Absturz» (Melich, *A honfoglaláskori Magyarországról*, 281, și Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 77). Poate fi vorba adecă și de un nume de persoană, al cărui radical nu-l pot preciza acum.

²⁾ Și G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 245, consideră *Măgura Cașinului* ca «Berg mit Käserei» și trimite la it. *cascina*. Dar pe p. 269, explicând *Covasna* < slav. *kvasna* (sc. *voda*), adaugă: «Auch m. Fl. N. *Kásson* < **kovdszon*, Zufluss des (*Feketeügy*, *Cernavoda*) Schwarzbaches . . . , gehört etymologisch hierher».

(cf. ung. *nyivásza* < rom. *nevoiaș* în Treiscaune, ung. *nyivelyesz* în Moldova < rom. *nevoieș*, Szinnyei, *MTsz*, I, 1554, și *Magyar Nyelvőr*, XXIII, 482, etc.)¹⁾.

Casonul-mare, ung. *Nagy-Kászon* și *Cason-Uifalu*, ung. *Kászon-ujfalú*, etc., sânt reprimite din ungurește.

236. *Cașinul* se varsă în *Fechetig*, ung. *Feketeügy* (atestat la 1532, Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 46), care curge prin j. Trei-Scaune și Brașov. Lipszky, *Rep.*, II, 43 și 154, și Lenk, *Lex.*, II, 328, nu cunosc un nume românesc *Cernavodă* al acestuia și se pare că Melich, *A honfoglaláskori Magyarország*, 165 și 268—269, face confuzie cu *Săcelul*, ung. *Fekete-víz*, germ. *Schwarz-Wasser*, despre a cărui vechime voiu vorbi mai jos.

Și acest nume ca și al *Homoród*-ului unguresc se înțelege ușor în locul în care se găsește, mai ales că vechimea nu-i este prea mare.

237. *Baraoltul* sau *Bărăoltul*, ung. *Barót* (*Boralt*, a. 1224, *Székely Oklevéltár*, I, 5, și Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 34; «de *Borouch*» a. 1332, «de *Boroth*» a. 1333, «de *Borchurch*», Orbán B., *A székelyföld leirása*, I, 213; «de *Borotfalw*», «de *Barothfalua*», Zimmermann—Werner, *Urk.*, III, 664, etc.) este derivat de Kisch din ung. *bor* «Wein» (sc. -viz «Weinwasser, im Sinne von «Sauerwasser») + *Alt* = «Olt» (*Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 141). Și O. Liebhart, *Balkan-Archiv*, III, 8, admite această etimologie, adăugând că numele s'a dat «Zum Unterschied vom grossen Alt, dessen Nebenflusz der Baroth-Bach ist» și că «Tatsächlich ist dieser Bach reich an Sauerwasserquellen». După Karácsonyi, *Erd. Ir. Szemle*, 1927, 238, *Baraolt* derivă din n. pers. v. germ. *Warald*, *Baroald*.

Etimologia lui Kisch însă este neprobabilă, fiindcă *bor* «Wein» nu înseamnă «Sauerwasser» decât în compusul *borviz*, care nu pare a fi așa de vechiu ca *Baraoltul*.

Dacă ar putea fi vorba de un radical *bor*, ne poate sta la dispoziție mai curând slavul *borъ* «Fichte; Fichtenwald».

Dar și în acest caz rom. *Baraolt*, despre care Liebhart este nevoit să recunoască că «dürfte die ursprüngliche Form besser bewahrt haben», ar rămâne neexplicat.

Înainte de a încerca explicarea numelui *Baraoltului* ar trebui să știm dacă el s'a dat întâiu părâului, și dela acesta s'a întins asupra muntelui *Baraolt*, ori lucrurile s'au petrecut invers.

¹⁾ *Bicaz* «cremene, cvartș, cvartșit» poate fi atât o reconstrucție din plur. *bicași* < *bicași* al singularului *bicaș* (< ung. *békasó*, propriu «sarea-broaștei», *Dict. Acad.*, I, 555), cât și dintr-o rostire cu *s* a lui *f* unguresc (cf. *bghicaz* în Broșteni, jud. Suceava; *bicaz* în Bihor).

Este greu de spus acum dacă numele *Bicazului* (apă, localitate, pas) derivă din acest *bicaz* ori dintr'un *Békas* «Froschbach», cum propune Weigand, XXVI.—XXIX. *Jahresbericht*, 85. Totuși, fiind vorba de o regiune muntoasă și pietroasă, pare a fi mai probabilă explicarea din *bicaz* «cremene, cvartș, cvartșit».

În cazul întâiu am putea să ne gândim la un compus din slav. *bara* « Sumpf » (vezi Berneker, *SEW*, I, 43; cf. și rom. *bară* < srb. *bara*, *Dict. Acad.*, I, 488) + *Olt*.

În cazul al doilea ar putea fi vorba de un nume topic născut dintr'un nume de persoană, ca *Apold*, *Arnold*, *Girold*, etc.

Dar numele nu este unguresc cum vrea Melich, *A honfogl. Magy*, 268, și Pais, *M. Nyelv*, XXIII, 579 (< turc. *boru* + *aldy*).

238. Despre *Szék-aszó* am arătat în mai multe locuri ale acestei lucrări că nu este unguresc decât în partea sa ultimă, care traduce pe cea dintâiu: românescul *sec*, deci *Părăul-sec*, nu ung. *szik* « sodă ». Etimologia populară *Szegaszó* ne arată clar că Secuiei nu mai înțeleg pe *Szék* ca cuvânt unguresc.

239. *Timișul*, ung. *Tömös* l-am explicat în legătură cu numele *Timișului* din Banat, arătând că forma românească este mai veche decât cea ungurească.

240. *Bârza* se găsește în următoarele forme:

1. *Borza*: (*terra*) *Borza* sau *Borze* a. 1211 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 71), a. 1211 (*ib.*, I, 12), a. 122 (*ib.*, I, 14), a. 1213 (*ib.*, I, 16), a. 1225 (*ib.*, I, 39), a. 1231 (*ib.*, I, 51, 52, 53), a. 1278 (*ib.*, I, 135), a. 1373 (*ib.*, II, 410).

2. (*Terra, aqua*) *Borsa* a. 1211 (*ib.*, I, 12), a. 1222 (*ib.*, I, 23).

3. (*Terra*) *Boza*, *Boze* a. 1223 (*ib.*, I, 24, 25, 26), a. 1224 (*ib.*, I, 28, 29, 30, 32), a. 1225 (*ib.*, I, 36), a. 1226 (*ib.*, I, 44, 46).

4. (*Terra*) *Burza*, *Burze* a. 1222 (*ib.*, I, 19, 22, 23), a. 1232 (*ib.*, I, 56), a. 1234 (*ib.*, I, 59), a. 1235 (*ib.*, I, 62).

5. (*Terra*) *Bursa* a. 1222 (*ib.*, I, 18).

6. (*Terra*) *Burcza* a. 1460 (I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, vol. I, București, 1905, p. 326); *Terra Burczensis* a. 1460 (*id.*, *ib.*, 16, 324—326).

7. *Burcya* a. 1385 (Zimmermann—Werner, II, 601, 602); a. 1444, 1456 (I. Bogdan, *ib.*, p. 313, 316, 317). Aici intră și forma *Wurcia* a. 1430 (*id.*, *ib.*, 36).

8. (*Terra*) *Barza* a. 1349 (Zimmermann—Werner, II, 62).

9. *Barcza* a. 1460 (I. Bogdan, *o. c.*, 326); a. 1484/1568 (*Székely Okltár*, III, 75; cf. și vol. I); *Districtus Barczensis* a. 1430 (I. Bogdan, *o. c.*, p. 37).

10. *Barcsza* a. 1407 (Zimmermann—Werner, III, 428).

Sașii numesc râul *Bârsei* *Burzen*, iar ținutul *Burzenland* (*z* = rom. *ț*, ung. *cz* sau *c*). Mai de mult numele săsesc a fost și *Burtza* (cf. *Székely oklevéltár*, IV, p. 142, a. 1600: « durch *Burtzaland* »). Fiindcă în limba săsească ardeleană germanul apusean *u* înainte de *r* + *z* de obicei rămâne neschimbat, așa de pildă cuvântul *kurz* « scurt » se

rostește totdeauna cu *u* (cf. Kisch, *Bistritzer Mundart*, 21; A. Scheiner, *Die Mundart der Siebb. Sachsen*, 8, § 7), urmează că *Borza*, *Barza* documentelor nu poate fi formă săsească ardeleană.

Ce privește numele românești, avem următoarele date.

După Lipszky, *Rep.*, II, 25, râul numit ungurește *Barcza*, săsește *Burtzen* și *Burzen*, se numește românește *Burcza* (acesta trebuie cetit *Bârța*).

La Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă* (1359—1595), ed. C. Giurescu, București, 1916, p. 111, găsim: « ȧara *Bârsei* » (cf. « ȧeara *Bârsei* », la Kogălniceanu, *Let.*, I, 38).

Bâr'sia = *Bârsa* trebuie cetit și acel ἀπαξ λεγόμενον *Bâr'si'a* dat de Tiktin, *DRG*, p. 193, după Miron Costin (Kogălniceanu, *Let.*², I, 360): « Ōstea Ghicăi Vodă aū luatū atunci în ȧera Brașeuļu, ce se chiamă *Bâr'sia*, trii pālānci », căci ceva mai la vale, pe aceeași pagină, cetim: « Den ȧera *Bârsei* aū purcesū oștile pren midiloloc (*sic*, = « mijlocul ») Ardélului », iar genitivul *Bârsei* nu poate aveā decât nominalul *Bârsa*.

Această formă fonetică o au Românii încă de prin s. XIV: « *pră-garem Brașevskim* i Ražnovcem i vāsei *zemli Brāsēnskoi* » = « pārgarilor brașoveni și Rāșnovenilor și întregi ȧări a *Bārsei* » a. 1375—80 (I. Bogdan, *Documente și regeste*, București, 1912; vezi acest document slavonește în *Sbornik-ul bulgar*, XIII, 47): *zemlě Brāsēsskaa*, *zemli Brāsēnskoi* a. 1421, 1424—1427 (I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile ȧării Romānești cu Brașovul și cu ȧara Ungurească în sec. XV și XVI*, p. 9); *zemli Brāsēnskoi* a. 1424—1427 (id., ib., p. 14, 32); *zemli Brāse* a. 1431—33 (id., ib., p. 40); *zemli Brāsī* a. 1432 (id., ib., p. 42); *Brāse* a. 1431—1433 (id., ib., p. 64); *i vāsei Brāse* a. 1438—46 (id., ib., p. 81 și 82); *zemli Brāse* a. 1476 (id., ib., 95); *ot Brāsa* a. 1476 (id., ib., 98); *ot zemle Brāse* a. 1459 (id., ib., 101); *Brāsa* a. 1460 (id., ib., 102), etc.

Pentru *Bârsa* s'au propus următoarele explicări.

După W. Tomaschek (*Sitzungsber. d. Wiener Ak. d. Wiss.*, CXXXI—1894, p. 59) este de origine traco-dacă, iar înțelesul îi este de « *Birkenbach* », cf. sl. *brěza* « *Birke* », os. *bärzā*, etc., « *Birke* », adecă « *weissgefleckt* ». La această părere m'am atașat și eu în *Pagini Literare*, Arad, 1916, pp. 84 ș. u., și în *Dacoromania*, I, 135—145, 553—554, ca și Melich, care părăsindu-și părerea anterioară despre originea bulgară a *Bârsei* (< v.-bg. *brüzū* « iute », *Magyar Nyelv*, II, 103), într'un studiu publicat în *Magyar Nyelv*, XI, 241—245 (și în *Korrespondenzblatt*, XXXIX, 1 ș. u.), îl socoate acum traco-dac (cf. și *A honfoglaláskori Magyarországnak*, p. 271, n. 23), adăugând textual: « Acum când cunosc mai bine desvoltarea fonetică a numelui râului *Barcza*, am convingerea că vechiul unguresc *Bursza* nu poate fi împrumutat din femininul adjectivului bulgar **brūza* « iute », ba peste tot nu poate fi de origine slavă. Bănuesc că *Olt*, *Sztrigy*, *Szamos*, *Ompoly*, *Barcza*, *Temes*, *Maros*, *Körös*, *Zsil* sânt din limba, din care este și numele

râului *Abrud* și al orașului *Abrudbánya*. Iar acesta, după părerea mea, în limba ungurească e de origine dacică și din ungurește a străbătut în românește, v. *EtSz*. Numele de râuri amintite mai sus, toate sânt rămășițe dacice în ungurește; și toate până la unul au ajuns din ungurește în românește și în săseasca ardeleană» (p. 245).

Al. Philippide, *Originea Românilor*, I, 461, face următoarea întemeiată observație în legătură cu teoria lui Melich: «Va să zică au trăit Dacii singuri în Transilvania până în secolul X și apoi s'au maghiarizat? Cu alte vorbe statul dac, după ce a fost răsturnat provizor de Romani pentru o bucată de vreme și a fost înlocuit cu o provincie romană, și după ce Hunii s'au stabilit în el ca la ei acasă iarăși o bucată de vreme, și după ce Gepizii au făcut cu el ce au vrut iarăși o bucată de vreme, și după ce Slavii au umplut tot locul prin prejurul lui și nu l-au mai părăsit cel puțin de pe vremea Gepizilor până astăzi (Și trebuie să fi trecut Slavii măcar ca un puhoiu și prin Transilvania, pentru că avem mărturii sigure că au fost Slavi pe acolo pe vremea Goților), a rămas iar în picioare, plin numai de Daci, fără un picior de străin într'insul, și a așteptat pe Unguri să vie (cel mai degrabă în secolul al zecelea), ca să se maghiarizeze și să-și găsească în sfârșit capătul vieții!».

După Rösler, *Rom. Stud.*, 133, *Bârsa* este de origine ruteană, fără a se preciza radicalul.

E. Fischer, *Sächsischer Hausfreund*, 1914, p. 198, nu crede în explicarea din alb. *barð* «weiss», ci-l identifică mai curând cu slav. *berza* (sic) sc. *reka* «apă repede».

După G. Czirbusz, *Hegyek és folyók Erdélyben*, în rev. *Erdély*, Cluj, 1908, p. 141, și G. Opreanu, *Contribuțiuni la toponimia din ținutul Săcuilor*, p. 28 (cf. și G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 91) *Bârsa* ar derivă dintr'un slav. *brs* «Fels, Klippe, Riff». Dar cuvântul, la care se gândesc ei, are de obicei forma *brusă* (cf. rus. *brusă* «Wetzstein» și «vierkantig behauener Balken», rut. *brus* «Schleifstein; Balken, Klippe»; bg. *brus*, srb., sl. *brús* «Wetzstein», «Schleifstein», č. *brus* «Schleifstein», pol. *brus* «Wetzstein; Balken», la Berneker, *SEW*, I, 89—90) și a dat românește *brus* și, prin reconstrucție din plural, *bruș* și *bruș*¹⁾.

G. Giuglea, *Dacoromania*, III, 771, n. 3, trimite pentru *Țara Bârsii* și *Brașov* la got. *barizeins* «aus Gerste», v.-bg. *brašino*, s.-cr. *brašno* «Mehl» etc., dintr'o bază indoeurop. **bharos*, **bhars-inom* «zum Gerste gehörig» (v. Walde, *Wb.*², 272; Feist, *Et. Wb.*², 60). » (*Țara Bârsii* ar fi astfel un nume străvechiu ce ar fi însemnat «Țara orzului», cu un ecou mai târziu în forma slavă *Brașov* («târgul cerealelor»?) «E o presupunere care nu se întemeiază pe nimic real.

¹⁾ În toponimia slavă se poate vedea *brus* și derivatele lui la Miklosich, *Die Bildung der Personen- und Ortsnamen*, 230 [148], nr. 33.

Bârza și *Țara Bârsei* (ung. *Barcza* și *Barczaság*, săs. *Burzen* și *Burzenland*), *Bârza* lui Bucur¹⁾, ca și numele de localități *Bârza* (ung. *Berza*) din jud. Arad, *Bârza* (ung. *Dabjonuffalú*) din jud. Sălăgiu, *Bârsana* (ung. *Barczánfalva*) din jud. Maramureș, apoi probabil *Bârsău* (ung. *Berekszó*) din jud. Someș, *Bârsăul-de-jos* (ung. *Alsó-Berekszó*) și *Bârsăul-de-sus* (ung. *Felső-Berekszó*) din jud. Sălăgiu, *Bârsăuța* (ung. *Kis-Borszó*) din jud. Someș²⁾, și următoarele nume-roase numiri de păraie, văi, păduri, moșii din Muntenia și Moldova: *Bârza*, părau în Vâlcea; *Bârsan*, *Bârsanul*, *Bârsănești*, *Bârseasca*, *Bârsești*, *Bârsoiul*³⁾, din pricina lui -s- negreșit trebuie despărțite de numele râului *Bârzava* sau *Bârzova* (ung. *Berzava*), afluentul Timișului, și al râulețului *Bârzasca* (ung. *Berzászka*) din jud. Caraș-Severin, precum și de al localităților *Bârza* (ung. *Börza*) și *Bârzasca* (ung. *Berzászka*) din jud. Caraș-Severin și *Bârzava* sau *Bârzova* din jud. Arad⁴⁾, ca și de următoarele numiri topice din Muntenia și Moldova: *Bârza*, *Bârzan*, *Bârzani*, *Bârzeasca*, *Bârzei*, *Bârzeiul*, *Bârzescul*, *Bârzești*, *Bârzila*, *Bârzoești*, *Bârzota*, *Bârzoteni*, *Bârzotești*, *Bârzotețul*, *Bârzoiul*, *Bârzotei*, *Bârzul*⁵⁾, care derivă din slav. *brŭzŭ* «iute» (despre *Berzovia*, *Bersovia* a fost vorba mai sus).

Cum se vede din documente, în care și formele cu -ț- trebuie cete cu -s-, forma cea mai veche este cea cu -s-. Forma cu -ț-, pe care o au de-altfel toate trei limbile din Ardeal, pare a fi mai nouă.

Trecerea lui s în ț este foarte obișnuită mai ales la împrumutarea cuvintelor dintr'o limbă într'alta. O au nu numai Sașii, ci și Ungurii și Românii:

Să s.: *tsabjen*, *tsuebich* «*Säbel*» < *sabie* (I. Brenndörfer, *Román (oláh) elemek az erdélyi szász nyelvből*, Budapest, 1902, 51); *tsurpen* «*schlürfen*», «*saugen*» < *sorbi*, Brenndörfer, o. c., 51; *Tseretsel* (doc. a. 1296: «*villa Zeret*») < *Serețel* (G. Kisch, *Nösner Wörter und Wendungen*, 124; Brenndörfer, o. c., 72); *Tsaret* < *Seret* (Kisch, o. c., 214; G. Keintzel, *Lautlehre der Mundarten von Bistritz und Sächsisch-Regen* în *Archiv des Ver. für sieb. Landeskunde*, XXV, 175, 177, 178); *Zäkel*, *Zäkel* < ung. *székely* (Keintzel, o. c., p. 216); *tsaiku* I. «*Eichelhäher*, *Holzhäher*», 2. «*Einfaltspinsel*» < *szajkó* (Keintzel, o. c., 216); *Zikla* < ung. *szikla* (G. Kisch, *Namenbuch*, 148); *Stroietzskul* (AAR, XXI, 219); *Vatzi Nyamtzul* alături de *Vassj Nyamssul*, ib. 223, și *Vassi Nyamssul*, ib. 226); *Viczthornyk* (Hurmuzaki, *Doc.*, XV, 549, alături de *Bisstrisse* = «*Bistrița*», Hurmuzaki, *Doc.*, XV, 552); *Czód*, *Zood*, *Zoodt* < *Sad*; *Tzibin* < **Sibiin* > *Sibiin*, etc.

¹⁾ Vezi I. Turcu, *Escursiuni pe Munții Bârsei și ai Făgărașului*, Brașov, 1896, p. 66; cf. și O. Densusianu, *Urme vechi de limbă în toponimia românească*, p. 7, n. 1.

²⁾ Vezi S. Moldovan și N. Togan, *Dict. loc.*, 15.

³⁾ *Marele Dict. Geogr. al Rom.*, I, pp. 454—456, și D. Frunzescu, *Dict. top. și stat. al Rom.*, p. 33.

⁴⁾ Vezi S. Moldovan și N. Togan, o. c., p. 15. — *Bârzăști* (ung. *Barzest*, *Borzest*) din jud. Bihor pare a fi derivatul lui *barză*.

⁵⁾ *Marele Dict. Geogr. al Rom.*, p. 456 ș. u.

U n g.: *czimbora*, *zimboră*, *zimbură* și *szimbora* < rom. *sâmbră*, iar acesta identic cu slav. *sjabrŭ*, *seberŭ*, *sebra* (cf. Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXII, p. 211—212, și Gombocz-Melich, *MEtSz*, 693—5); *deréc* < rom. *deres*, *dires*, *dres* (Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXII, 337); *kacor* < rom. *kosor*, iar acesta din slav. *kosorŭ* (Șt. Damian, *Adatok a magyar-román kölcsönhatáshoz*, p. 25); *pupuca* < rom. *pupăză* (id. ib., 33); *cakumpak* < germ. *Sack und Pack* (Gombocz—Melich, *MEtSz*, 610); *baraczk* < slav. *breskva*; *taraczk* < slav. **trěskŭ*, cf. rom. *treasc*; *palaczk*, *palaszck* < slav. *ploskva*, etc.

R o m.: *șignal* < germ. *Signal* ori rus. *signalŭ* (< germ.; Tiktin, *DRG*, 1588). — Au putut să ne vie deci atât direct din ungurește, cât și prin săsește: *țarcă* alături de *sarcă*, cf. săs. *tsarka* (Kisch, *Nösner Wörter und Wendungen*, 160), ung. *szarka* (< n.-sl. *sorka* < p.-sl. *svraka*; cf. și srb. *soraka*, ceh., slov. *straka*, prus. *sarke*); *țărțam* alături de *sărsam* < ung. *szerszám*; *țiclă*, *țiclău* « stâncă, pisc » < *szikla*; *țăcălie* « barbă în cioc, cioc » < *szakáll* alături de *săcălaș*, *sacaluș* « eine Art Kanone » < ung. *szakállas*, *szakállos* (Hasdeu, *Cuv. d. bătr.*, I, 440). — Pentru cele trei din urmă vezi Lacea, *Dacoromania*, III, 747—8.

Data fiind această trecere a lui *s* în *ț*, s'a putut și cea inversă, a lui *ț* în *s*, prin iperurbanizare (cf. între exemplele citate săs.: *Vassj Nyamssul* sau *Vassi Nyamssul* alături de *Vatzi Nyamtzul*; *Bisstrisse* = « Bis-triță »), ori printr-o evoluție fonologică ca în rom. *capsă* « boală de cai » < ung. *kapca*; *cepiță*, *ceaptă* și *ceapsă* < slav. *čepъць* « Haube » (cf. srb. *čepac*, *čepica*, *šepica*, rus. *čepecъ*, bg. *čepici*, pol. *czepiec*, etc., *Dicț. Acad.*, I¹, 253), iar din acesta ung. *csápca* și *csápsza*, din plur. rom. *cepsa* > ung. *csepsze* (cf. Szinnyei, *Magyar Nyelvőr*, XXII, 249; Gombocz—Melich, *MEtSz*, 864 și 955, nu aprobă, greșit, explicarea dată de Szinnyei), etc.¹⁾

Dintre cele trei limbi ardelene numai limba română are azi și forma cu *-s-* și numai ea mai are și un apelativ *bârță* și *bársă*, care înseamnă: « lopățița cea perpendiculară și ca un lat de mână de lată, care îmbină grindeiul cu plazul și 'n care e întărită partea dinainte a cucerii [= cormane]. Ea servește spre slobozirea sau ridicarea plazului dimpreună cu fierul cel lat, anume ca plugul să intre mai puțin sau mai adânc în pământ » (v. *Dicț. Acad.*, I¹, p. 503; Tiktin, *DRG*, p. 193, îl traduce cu « Griessäule », « Scharbaum », « Seich- », « Kolterholz am Pfluge »).

Nu este mirare deci dacă explicarea numelui *Țării Bârsei* și a apei care curge prin ea s'a căutat în legătură cu cea a apelativului *bârță*, *bársă*.

Pentru a-l explica pe acest din urmă, N. Jokl, *Linguistisch-kultur-historische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen*, Berlin u. Leipzig, 1923, p. 690 (cf. și Al. Philippide, *Originea Românilor*, II, 690) a propus alb. *vertse* « Streichbrett » < lat. *vertia*.

¹⁾ Invers este fenomenul în *pedeapță* (Năsăud) în loc de *pedeapsă*, etc.

Dar, cum a arătat O. Densusianu, *Grai și suflet*, I, pp. 142—143, mai curând avem a face cu slav. *brdce*, *brdco* < *berd-* cu sensul primitiv de «vârf, ascuțiș», care poate explica atât pe *bârță*, *bârsă* (cf. slov. *břdce* «lemnul pe care se succesc firele dela plasa de pescuit», ceh. *brdce* «belfee, chișafău», slovac *brce*, *brco*, idem, din care este și ung. *bërce* și *bordica* 1. «belfeea jugului», 2. «lemnul pe care se succesc firele dela plasa de pescuit», 3. ung. *oldalbërce* «coastă», la Gombocz—Melich, *MEtSz*, 363 și 480), cât și *Bârsa*, fiindcă radicalul *berd-* în limbile slave apare azi cu înțelesul de «deal», «munte» (vezi O. Densusianu, *l. c.*; cf. poate și ung. *bérc* «Bergspitze, das Gebirge, Spitze», dacă cumva acesta poate fi identic cu *bërce* și identificat cu slav. *brdce*, explicare pe care Gombocz—Melich, *l. c.*, n'o admit).

Numirea a putut să pornească dela *Munții-Bârsei*.

Totuși pentru *Bârsa* se poate da și altă explicare mult mai probabilă. Anume ea poate fi la origine și nume de persoană.

Șt. Pașca îmi comunică că în Țara Făgărașului, vecină cu cea a Bârsei, se întâlnește des, în documente și urbarii, numele de persoană *Bârs*, *Bârsu*, *Bârșa*, *Bârșan* și derivatele lor (*Byrcho* a. 1534, Veress, *Acta*, I, 237; *Berszul*, *Bersz* a. 1680, *Opria Bersz* a. 1680; *Rad Berszu* a. 1726, *Onya Birsz* și *Matej Birsz* a. 1726, *Komsa Birsz* a. 1726, boerul *Matej Birsza* sau *Birszu* a. 1766, *Thoma Birszu* a. 1766; *Dobra Birszaje* = «Bârsoaia» a. 1688; *Burszan* a. 1789; *Sztancsul Berszenyeszei* a. 1688; *Sztancsul Berszinyiaszi* a. 1680; *Burszinel* a. 1758, 1726, mai curând identic cu *Bârsănel* decât cu un diminutiv al lui *Bârsu*)¹⁾. *Bârs* se găsește și la V. Păcală, *Monografia comunei Râșinariu*, Sibiu, 1915, p. 134. Numele *Dr. G. Bersu* l-am citit în ziare. Pe *Bârsa* l-am întâlnit ca poreclă în Zagra, jud. Năsăud.

În cazul că avem a face la origine cu un nume de persoană, după toată probabilitatea este vorba de un derivat cu sufixul slav -sŭ, -sa (-asŭ, -asa; -es, -esa; -isŭ, -isa; -usŭ, -usa; -ysŭ, -ysa), cum sânt: v.-bg. *Havsa*, *Jan Ĵebša*, *Živsa*, la W. Vondrák, *Vergl. slav. Gramm.*²⁾ I, 630—632; rus. *Boris*; srb., *Vlkaș* și *Vlkașan* (cf. și bg. *Vlkașan*) > rom. *Vâlșan*, care presupune forma *Vlŭksa*, *Grdus*; ceh. *Hněvisa*; *Leksa* alături de *Leka* (cf. și rom. *Alecsa* alături de *Alecu*), *Mirsa*, *Prŭbisa*, *Prodasa*, *Třebša*, *Ĵirsa*, etc., la Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, 16 17 [230—231]; srb. *Boras*, *Ĵuras*, *L'ubas*, *Milas*, *Gu'as*, *Ivesa*, etc., la Maretic, *Rad*, LXXXII (1886), 93, 103²⁾.

¹⁾ Cf. acum Șt. Pașca, *Studii de onomastică*, 1. *Circulația numelui de botez în Țara Oltului*, extras din rev. *Țara Bârsei*, Nr. 5 și 6 din 1931, pp. 12 și 13.

²⁾ Astfel de derivate pot fi topicele: *Bunsa*, deal în Mehedinți (D. Frunzescu, *Dict. top. și stat. al Rom.*, 80); *Bursești*, loc. iz. în Putna (id., ib., 81); radicalele derivatelor *Georsești*, locuință izolată în Vlașca (id., ib., 209), *Versdți*, în Olt (id., ib., 522); *Varsa* > *Varța* (cf. *Sf. Varsava*, *Virsavia*, *Vârsava*) din jud. Cluj (Wayda de Warsca a. poss. 1435, *Varza* a. 1439, *Warcza* a. 1470, 1471, 1475, 1487, 1493, *Warcza*, *Warcha* a. 1487, *Warza*, *Warcza* a. 1493, *Warcza* a. 1507; odinioară lângă *Ciula-Incel*, azi dispărut, Csánki, *MH*, V, 425—426); *Vârcza*, *Vârcza-Apdcza*, în Solnocul interior, Lipszky, *Rep.*, II, 158; *Oarța-de-jos* ung. *Alsó-Vârcza* și *Oarța-de-sus*,

‘Trebuind să căutăm radicale obișnuite în numele de persoane, ne putem gândi la două radicale din care s’a putut formă numele *Bârsu*, *Bârsa*: 1. *ber-*, *br̥* (*ber̥q*, *br̥rati* «sammeln, nehmen»), din care se cunosc derivatele și compusele: ũ. *Beris*, *Beriš*, *Beroš*, *Braslav*, cum s’a numit și ducele Pannoniei, *Pobraslav*; srb. *Berisav* și n. top. *Berisava*, *Berislava*, *Berislav*, *Berivoj*, *Beroje*, *Berilo*, *Berić*, etc., la Miklosich, o. c., 32 [246]; 2. *bor-* (*bořq*, *borti* «kämpfen, streiten»), din care sânt: ceh. *Boris*, *Borsa*, *Boreš*, *Borše*, *Bořislav*, *Bořislava*; pol. *Boris*, *Borzwoj*, *Borzym*, *Borša*; rus. *Boris*, *Borisko*, *Borić*; srb. *Borić*, *Borisav*, *Borislav*, etc., la Miklosich, o. c., 35—36 [249—250] ¹⁾.

Pe cel dintâiu îl găsim tocmai în toponimia Făgărașului în forma *Berivoiu*: *Berivoiu-mare*, ung. *Nagy Berivoj* și *Berivoiu-mic*, *Kis-Berivoj* (S. Moldovan și N. Togan, *Dict. loc.*, 19, și W. Scheiner, *Balkan-Archiv*, II, 22; cf. *Berevoescul*, *Berevoescul-mare* și *-mic*, *-de-jos*, *Berevoești*, *Berevoești-Pământeni*, *Berevoești-Ungureni* în Muscel, *Marele Dict. Geogr. al Rom.*, I, 380—382; *Berivoe* în Prahova, *Berivoești* în Dâmbovița, ib. 387).

În altă parte este cunoscut și în alte forme: *Berila* în Muscel și Prahova (*Marele Dict. Geogr. al Rom.*, I, 386), *Berislăvești* în Argeș (ib., I, 386—387), etc.

Cea mai importantă din punctul nostru de vedere este însă forma *Bersăști* din Neamțu (*Marele Dict. Geogr. al Rom.*, I, 388), care ar putea arăta forma originală a *Bârsei*, înainte de a trece *-e-* după labială în *-ă-* și înainte de *-rs-* în *-ă-*.

Pe al doilea îl avem în numele de persoană *Borsa* și în *Borsești* în Neamțu (*Marele Dict. Geogr. al Rom.*, I, 541); cf. și *Borosăști* în Vaslui și Vâlcea, *Borosoia* în Iași, cu svarabhakti caracteristic limbii rusești (ib., I, 540—541), *Boroseni* în Soroca, *Boroseni-Noi* și vechi în Bălți (*Dict. Geogr. al Basarabiei*, 34), *Borosești* (ib., 142, s. v. *Măcărești*).

Cum arată numirile *Borșa*, *Borșani*, *Borșești*, etc., se pare că acest din urmă și-a păstrat mai mult vocala intactă decât cel dintâiu. Prin urmare pentru n. pers. *Bârs*, *Bârsa* mai curând trebuie să ne gândim la slav. *Br̥rs*, *Br̥rsa*.

ung. *Felső-Várcza*, jud. Sălăgiu, S. Moldovan și N. Togan, *Dict. loc.*, 124); *Vorța*, ung. *Vorcza* în jud. Hunedoara (poss. *Warcza* a. 1468, *Worcza* a. 1468, Csánki, *MH*, V, 148); *Gersa*, (cf. *Gera* = «Gherman» și «Gherasim»), afluent al Someșului la Rebrîșoara jud. Năsăud, rostit și *Gerța*; *Gherța-mare* și *Gherța-mică* din Ugocsa (cf. S. Moldovan și N. Togan, *Dict. loc.*, p. 90), ung. *Gércze* (*Alsogercze*, *Felsewgercze*, *Gercz utraque* a. 1405 și 1471; mai târziu *Nagy-* și *Kis-Gércze*, cf. Csánki, *MH* I, 433) și *Valea-Ńerza* din jud. Turda (ung. *Érczepataka*, cf. Lenk, *Lex.*, II, 160); în sfârșit poate chiar și *Basa*, («Basilus»), munte în Muscel (*Marele Dict. Geogr. al Rom.*, I, 244), *Valea Basă* (Zagra, jud. Năsăud); *Băsești*, ung. *Illésfalva*, în Sălăgiu; *Băsăști*, ung. *Bázest*, în Caraș-Severin (S. Moldovan și N. Togan, *Dict. loc.*, 16); *Băseni* în Argeș, *Băsești* în Dâmbovița, Fălciu, Mehedinți, Teleorman; *Băsești-de-sus*, *Băsești-de-jos* și *Băsești-boerești* în Bacău (cf. Frunzescu, *Dict. top. și stat. al Rom.*, p. 35).

¹⁾ Un radical *bar-* nu poate fi avut în vedere, căci și-ar fi păstrat pe *-a-* (cf. *Barsu* a. 1470, 1475, 1476, la I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel Mare*, I, 155, 204, 206, 209).

Bârsan poate fi nu numai adjectiv derivat din *Bârsa*, ci și un n. pers. de felul lui *Vlksan* > *Vâlsan* alături *Vlks* sau **Vlksa*¹⁾.

Fie că pornim dela apelativul *bârță*, *bârsă*, ori dela n. pers. *Bârsa* (iar faptul că forma cu -s- este mai veche ne îndeamnă să pornim dela acest din urmă), formele ungurești și săsești pot fi dezvoltate în mod normal din cea românească: rom. *Bârsa* sau *Bârța* > ung. *Bursza* > *Borsza* > *Barsza* (scris: *Barza*) sau *Burcza* > *Borcza* > *Barcza* (cf. rom. *Rumân* > ung. *rumuny*; rom. *mânecar* > ung. *munyekár*; rom. *fârtat* sau *fârtat* > ung. *fortát*; rom. *vârcolac*, plur. -ci > ung. *varkulács*, etc.); > säs. *Burtza*, *Burzenland* (cf. rom. *Rumân* > säs. *Rumun*, rom. *mâncă* > säs. *munkà*, etc.).

Dacă limba ungurească ar fi fost păstrătoarea numelui slav, forma ungurească cea mai veche ar trebui să fie *Bersza* ori *Bercza*, ori *Borcza*, nu *Bursza*, iar cea săsească *Berza* ori *Borza*, nu *Burtza*.

Din adj. rom. *bârsan* sânt și: ung. *bërszán* 1. «păstor român muntean», în Ciuc (*Nyelvészeti Füzetek*, IX, 26 și Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 375) și poate chiar și 2. «jucăree pentru copii în formă de sanie», în Brașov (acesta apropiat de ung. *szán* «sanie»), precum și *burszán* «eine Schafart» (Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 578).

241. Cel mai vechiu centru din Făgăraș a fost la început *Cârța*, ung. *Kercz*, säs. *Kerz* (cf. și *Oprea-Cârțișoara*, ung. *Opra-Kerczisora*, germ. *Kleinkerz*; *Streja-Cârțișoara*, *Sztreza-Kerczisora*, germ. *Oberkerz*), unde se găsea o mănăstire: «monasterio de *Kerch*, în rivum qui dicitur *Kurchz*» a. 1223 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 27—28); *Kerz*, *Querz*, *Querch* a. 1225, 1226 (ib., I, 38, 41, 45); *Kyrch* a. 1252 (ib., I, 78); monasterii beatae Mariae virginis de *Kyerczh*, *Kerch* a. 1306 (ib., I, 231); monasterii beatae Mariae virginis in Candelis de *Kerch* (ib., I, 233). În alte documente: *Kyrch*, *Kerch*, *Kercz*, *Keerch*, *Candela*, de *Candelis*. Se mai găsesc și formele *Cherța*, *Chirț*.

În com. Vas se găsește o *Kercza*; în jud. Fălciu pârâul și valea *Cârța* (*Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, II, 516).

W. Scheiner, *Balkan-Archiv*, II, 76, crede că în *Cârța* este vorba de «ein von den SS vorgefundener Bachname (1223: rivum qui dicitur *Kurchz*!)», poate un onomatopeic de origine slavă, cf. v.-bg. *кръсам*, *кръcati* «knirschen, knarren», alb. *kertsás*, *kretsás*, rom. *cârțai*²⁾, apropiat prin et. pop. de germ. *Kerz* «lumânare». Deci nu german cum crede Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 269.

Ar putea fi vorba însă și de n. pers. *Cârstea* = *Cristea* sau **Cârstu* = *Cristu* (cf. bg. *Hristo*, *Hristjo* < *Christos* + *Christianos* și *крѣстѣ*

¹⁾ Pentru vechimea lui *Bârsan* cf. I. cav. de Pușcariu, *Date priv. la fam. nob. rom.* II, 18: *Burszan*, *Barszan* de Sinka et Ohaba a. 1534, 1598, etc.; 23: *Berszán* de A. Árpás a. 1665; 42: *Borzan* de Barczanfalva a. 1326; 50: *Burszán*, *Bursan* de A. Árpás 1607, 1663; de Grid; de Sinka a. 1598, etc.

²⁾ Vezi G. Meyer, *EWA*, 189; Al. Philippide, *Originea Românilor*, II, 707.

«Kreuz» > *Crnstjo*, -té, la Weigand, XXVI.—XXIX. *Jahresbericht*, 119; srb. *Kristo* = *Kristofor*, *Kristof* și *Krišta* = *Krištofor*, *Krištof*, în *Rječnik*, V, 552, 553). O dovadă ca rom. *Cârstii*, gen. lui *Cârste(a)*, a dat în săsește *Kirtsî*, avem în *Luska Kirtsî* = «Lușca Cârstii», la Fr. Kramer, *Beiträge zur Geschichte der Militärisierung des Rodnaer Thales*, în *Programm des ev. Obergymnasiums A. B. zu Bistritz*, 1879/80, p. 32 (cf. *Lușca Cârstii* a. 1758, în *Arhiva Someșană*, nr. 3, p. 73). **Cârstu* a putut da deci *Cârțu* = *Kirz*, *Kerz*.

Pentru posibilitatea acestei numiri cf. *Cristea*, părau în Vaslui, *Dealul-Cristei* în Teleorman, *Muchea-de-la-Cristea* și *Valea-de-la-Cristea* în Buzău, *Cristoaia*, părau în Vaslui, *Cristoiul* păraiaș în Bacău, etc., în *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, pp. 770—773; *Păraul-Cârstei*, mic afluent pe dreapta Putnei, în *Dicț. Geogr. al Bucovinei*, p. 163, etc.

În cazul că este vorba de numele de pers. *Cârstea* sau **Cârstu* = *Cristu*, rom. *Cârța* ar fi o reprimire din săsește.

În amândouă cazurile însă limba română a fost intermediarul radicalului slav primitiv.

242. Cele mai vechi atestări ale Sibiului (ung. *Nagyszeben*, säs. *Hermannstadt*, srb. *Sibinj*) sânt: praepositum *Cipiniensem* a. 1192/96, cop. 1198 (Zimmermann—Werner, *Ürk.*, I, 2); praepositi de *Scibin* a. 1200 (id., ib., I, 5); praeposituram *Cibiniensem* a. 1212 (id., ib., I, 12); apud *Cibiniensem* ecclesiam, praepositura *Cibiniensis* a. 1212 (id., ib., 13); *Thomae Scibiniensis*, *Scibiniensis* praepositi a. 1212 (id., ib., I, 15); de *Zebienensi* ecclesia a. 1223 (id., ib., I, 27).

Atestările latine pentru *Cibinium* și *Cibiniensis* fiind foarte dese după această dată, mă mărginesc să mai citez numai două exemple fără *i* după *n*: de *Zybino* a. 1272 (id., ib., I, 118); de *Scebino* a. 1272, cop. a. 1354 (id., ib., I, 119).

L. Chalcocondylas, *De reb. Turc.*, ed. Bonn, p. 253, are: *μητρόπολις... τὸ Σίβλινον*. Pe harta lui Honterus avem: *Cibinium*. Râul *Țibinului* este atestat mai întâiu în forma *Zeben* a. 1496 (*Quellen z. Geschichte Siebb. aus sächs. Archiven*, I, 226).

Documentele slavo-române au forma *Sibin* și derivatele ei: *Sibincem* a. 1432 (I. Bogdan, *Doc. priv. la relațiile Țării Rom. cu Braș. și cu Țara Ungurească*, I, p. 43, 44); *Sibinene* a. 1431 (id., ib., p. 56), *Sibineni* a. 1475—76, 1482 (id., ib., p. 125, 187); *Sibin* a. 1479, 1507—1508, etc. (id., ib., p. 148, 224, etc.); *Sibinu* a. 1482 (id., ib., p. 187); *sibinskii* a. 1484—1480 (id., ib., 291), etc.; *Sibin* a. 1462—1474, 1474, 1478, 1479, 1478—82, etc. (S. Dragomir, *Documente nouă privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiul în secolul XV și XV*, în *An. Inst. de Ist. naț.*, Cluj, IV, pp. 12, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 21, etc.); *sibinskim* a. 1469 (id., ib., p. 11 și 12), *sibinskoga* a. 1471 (id., ib., p. 17); *Sibině* a. 1478—82 (id., ib., pp. 19—20), ș. a. m. d. Forma *Sibiū* o găsim mai întâiu la 1482—83 (id., ib., p. 21).

Această formă se vede și în numele satului *Sibiel* (*Szibiel*, säs. *Budenbach*, Lipszky, *Rep.*, I, 139), care în unele documente mai vechi, scrise de Sași, apare în forma *Zybiniel* a. 1495 (*Quellen z. Geschichte Siebb. aus sächs. Archiven*, I, 183), *Zybinyel* a. 1506 (ib., I, 423), *Sybinyel* a. 1507 (ib., I, 453), *Sybinel* (ib., I, 455; cf. și W. Scheiner, *Balkan-Archiv*, II, 67—68 și 139).

Numele german *Hermannstadt* apare mai întâiu la 1401: von der *Hermanstat* în Ungern (Zimmermann—Werner, *Urk.*, III, 263); *Hermanntat* în Ungern (id., ib., III, 264); *Hermanstat* în Sibenbürgen (id., ib., III, 329); yn der *hermestat*, yn der *Hermannstadt*, a. 1505 «*Quellen zur Gesch. d. Stadt Kronstadt*, I, 176 ș. u.).

Din cele de mai sus este clar că radicalul dela care trebuie să pornim este *Sibin*. Îl mai găsim în: *Sibinj* (Požega, Modruš-Fiume, Lika-Krbava), cf. și *Sibač* (Srem); *Szeben* (Zemplén), *Szeben*, *Szebenpuszta* (Bihor), *Szebény* (Baranya), *Szebenye* (Abauj-Torna); *Hotarul-Sibiști* (Buzău, *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, V, 379); cf. și *Sibiciul-de-jos*, *Sibiciul-de-sus*, *Valea Sibiciului* (Buzău, ib., V, p. 379), etc.

Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 270 (cf. și p. 315, n. 17) constată că numele *Sibiciului* «nu poate fi explicat din slavonește»¹⁾, dar fără destul temei.

Explicarea a găsit-o G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, pp. 110—111, cf. și E. Moór, *Die slaw. Ortsn. d. Theiszebene*, I. c., p. 113), care-l derivă dintr'un slav (bg.) *siba* < *sviba* «Hartriegel, Kornelkirsche» (cf. și bg. *sibinĉja*, nume de plantă Gerov, II, 162) + suf. slav. -ѣнь (pentru acesta cf. W. Vondrák, *Vergl. slav. Gramm.*²⁾, I, pp. 537—538), a cărui trecere în -iiu în limba română este normală (cf. *cuiu*, ban. *cuniu* < *c u n e u s*, -u m; *pustiū* < vechiu *pustiniū* < slav. *pustyni*; *Babiu*, ung. *Bábony* < slav. *Babiñ*; *Ighiu*, ung. *Igen* < slav. **Igñ*, iar acesta mai curând din n. pers. *Iga* (a. 1737, la Iorga, *St. Doc.*, XIII, 185) < bg. *Iga*, *Igo*, *Iglĉka*, *Eglĉka* (Weigand, XXVI.—XXIX. *Jahresbericht*, 138) decât din slav. *igo* «Joch» ori *jugŭ* «Süden» + -ѣнь²⁾; *sicriu* < ung. *szekrény*; *budăiu* < ung. *bödöny*, etc.)³⁾.

Forma românească *Sibiñ* > *Sibiū* ne-a păstrat întocmai radicalul slav, deci este cea mai veche. Din ea s'a desvoltat *Sibinburg*, prin et. pop. *Siebenbürgen*, numele german al Ardealului (Rösler, *Rom. Stud.*, 132—133; Hunfalvy, *M. Ethn.*, 450; etc.).

Discutând numele Bârsei arăt cu dovezi că s- românesc inițial a fost redat de Sași cu -ț-. Săsescul vechiu *Zibin* și actualul *Zabăng*, *Tsibing* afluentul *Cornățelului*, säs. *Harbach* (cf. Lenk, *Lex.*, II, 90),

¹⁾ În notă trimite la explicațiile greșite date de Rösler, *Rom. Stud.*, 133; E. Fischer, *Sächs. Hausfreund*, 1914, p. 196, și W. Scheiner, *Balkan-Archiv*, II, 67.

²⁾ Greșit G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 129: < ung. *ig* = *ügy* «Bach» + slav. -ѣнь, derivarea fiind hibridă.

³⁾ Din același radical explică Weigand, XXVI.—XXIX. *Jahresbericht*, 82, pe *Sibiciu*, *Valea Sibiciului* < *sibič*, Ort, wo *siba* wächst (cf. *lipič* wo «Linde», *zelenič* wo «Gemüse» wächst) *.

numele de câmp *Zabêlânt* și cel de înălțime *Zâbêriggâl* din Dumitrița săs. Waltersdorff (j. Năsăud) sânt deci, cum a arătat Kisch, *l. c.*, corespondentele săsești ale românescului vechiu *Sibiñ*. Numele românesc *Țibin* al apei care trece prin *Sibiîu*, cum a dovedit C. Lacea (cf. S. Pușcariu, *Dacoromania*, IV, 1439), este reprimirea formei săsești, ivite pe hotarul orașului în gura stăpânitorilor. Așa trebuie înțeles și ceea ce spune W. Scheiner, *o. c.*, p. 68: « Rum.: heiszt der Flusz Țibin, er weist also ss. Vermittlung auf, während der Name der Stadt direkt auf die angenommene Grundform zurückgeht ».

Forma ung. *Szeben* este evoluția normală a românescului vechiu *Sibiñ*. Melich, *o. c.*, pp. 269—270 și 305—306, când este nevoit să constate că din *-e-* unguresc nu s'ar fi putut naște rom. *-i-*, recurge la cunoscuta sa soluție: inversează lucrurile. Declară rom. vechiu *Sibiñ*, pe care l-am primit de-a-dreptul din slavonește, de unguresc vechiu și-l explică din acesta. Totuși simte nevoia să adaugă că rom. *Sibiîu* « poate fi primit și nemijlocit din slava sudică », cum arată *Sibinj*, numele sârbesc al *Sibiîului*, *Sibinjanin* *Ĵanko*, etc.

Dar analogia *Cornățelului* a *Sadului* și a *Slîmicului* vecin, unul apropiat ca înțeles, celelalte ca formă, ne arată că e vorba nu numai de « poate », ci de un lucru « sigur ». Vom vedea că numele ungurești ale celor două dintâu (ape și sate) sânt mai nouă, nu numai decât cele românești, ci și decât cele săsești primite din românește. Și cu toate acestea numele acestor trei așezări, ca și cel al *Sibiîului*, sânt dintre cele mai vechi ale Transilvaniei.

243. Formele cele mai vechi ale *Cornățelului* sânt:

1. *Cornachel* a. 1306 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 234).
2. *Harbasdorff* a. 1336 (id., ib., I, 466); aquam *Harbach* (id. ib., III, 270); *Haremsdorf*, *Harmszдорff* a. 1494 (*Quellen z. Geschichte Siebb. aus sächs. Archiven*, I, 167); *Harwasdorff*, *Harwarzдорff* a. 1509 (ib., 532 și 534).
3. *Hortobagh* a. 1319 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 342), *Hortubagh* a. 1370 (id., ib., II, 349).

La Lipszky, *Rep.*, II, 57 (cf. și 76) găsim: « *Hortobágy* h., *Hartbach* g., *Korniczal* val., Fluvius » în Șinca-mare și Sibiîu; « *Hortobágyfalva* h., *Haarbach* g., *Korniczal* val., Pagus C. Albens. sup., S. Cibiniensis », « *Hortobágyfalva* h., *Haresdorf* vel *Hartbachsdorf* g., *Korneczal* val., Pagus S. Cibiniensis C. Albens. sup. ».

La Lenk, *Lex.*, II, 139: « *Hortobagyfalva*, *Kornetzellinum*, *Harbach*, *Harbachsdorf*, *Harendorf*, *Harreback*, *Haresdorf*, w. *Kornetzal*, ein Dorf, welches zum Theil zu den Siebenrichtergütern des Hermannstädter sächsischen Stuhls, zum Theil zum Beller Bezirk der obern Weissenburger Gespannschaft, und mehrerer Adelligen gehört. . . ».

Azi este rom. *Cornățâl*, germ. *Hartbach*, ung. *Hortobágy* (S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.*, 54).

W. Scheiner, care se ocupă de acest nume în *Balkan-Archiv*, II, 37, recunoaște în partea a doua a numelui german pe *Bach*, dar nu poate să spună ce este în partea întâie (trimite la germ. *har* « trocken »). Împreună cu G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, pp. 55 și 110—111, care mai cunoaște și forma românească *Hártibav*, cred că avem a face cu germ. *Hart* « pădure », sau, mai bine, cu *hart* din *Hartriegel* 1. « corn », 2. « lemn cânesc, măliniță », numele german nefiind decât traducerea românescului *Cornățel*, un derivat al lui *corn*, fie că este vorba de *cornățel* = « turiță », « Klebekraut » < *cornat* = « cornorat » (Tiktin, *DRG*, 417; < c o r n u a t u s, -a, -u m, Candrea-Densusianu, *DE*, I, 62, nr. 396), ori de diminutivul *cornețel* al lui *corneț* < *corn* « Hartriegel ».

Un *Kornyeczcel*, *Válye-Kornetzcel* (Lipszky, *Rep.*, I, 76 și 336), azi *Cornițâl*, ung. *Korniczcel* găsim și în Zărand sau Bihor (cf. S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.*, p. 55). *Cornățelul* se mai găsește în Argeș, Bacău, Buzău, Dâmbovița, Gorj, Ilfov, Olt, Prahova, Putna, Tecuciu (*Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, II, 650—652), *Cornățele* în Ialomița (ib., II, 650), *Cornețul* în Botoșani (ib., II, 656), iar *Cornețul* și mai des (ib., II, 654—656).

Ungurescul *Hortobágy* s'a dezvoltat din säs. *Hartbach* sub influența derivatelor cu sufixul topic -ágy de felul lui *Szöldobágy* < *szöldob* « Linde », etc. Și rom. *Hártibav*, care este mai nou decât *Cornățel*, corespunde întocmai vgs. > säs. *Hartbach*. Säs. *Harrabäch* este formă « secundară »¹⁾.

244. În apropiere de *Cornățel* se găsește și « pratum » Gura a. 1306 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 234), care, ca și *Gura-râului*, ung. *Guraró*, germ. *Auendorf*, este din rom. *gură* < lat. *g u l a*, -a m « Mund » și « Ausmündung des Flusses » (cf. *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, III, 663, și W. Scheiner, *Balkan-Archiv*, II, 60).

245. *Sadu* (germ. *Zoodt*, säs. *Tsöt*, ung. *Czód*) este atestat în următoarele forme: *aquam Zcoth* a. 1339 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 498), *aquam Zot* a. 1342 (id., ib., I, 523); *Sat* a. 1503 (*Quellen z. Geschichte Siebb. aus sächs Archiven*, I, 372), *Czot* a. 1503 (ib., I, 365), *Zath* a. 1506 (ib., I, 433), *Zaad* a. 1508 (ib., I, 493), *Zadgya* a. 1509 (ib., I, 520); la Lipszky, *Rep.*, II, 32: « *Czod* h., *Sodenbach* g., *Szád* val., *Pagus* » și « *Czod* h., *Sodenbach* g., *Reu-Száduhuj* val., *Rivus* »; Lenk, *Lex.*, IV, 103: « *Ruu Száduhuj* », « *Tzód* », « *Valye Szádurel* » și 344: « *Tzód*, *Czód*, *Szadimum*, *Zood*, w. *Szad* ».

Ca atâtea alte numiri slave asemănătoare (*Sad*, *Sadovo*, *Sadova*, *Sadovec*, *Sadok*, *Sadovik*, *Sadina*, etc.), și rom. *Sadu* (cf. și rom. *Sadu* (cf. și *Sadul* în Gorj, *Sadina* în Vlașca, *Sadova* în Dolj, *Marele*

¹⁾ Cf. Kisch, *l. c.*, care adaugă: « Die r. m. O. N. bewahren die ass. Formen treuer als das ss. ».

Dict. Geogr. al Rom., V, 305—306; *Sadova* în Caraș-Severin și Bucovina, *Sădovinile* în Hunedoara, G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 119; etc.), este sigur că derivă din slav. *sadŭ*, fie că este vorba de înțelesul «planta, fructus, arbor, silva, hortus» (Miklosich, *Lex. palaeosl.-gr.-lat.*, 818), ori de cel al bulgarului *sad* «Neupflanzung, Neusiedlung», cf. lit. *soda* «Dorf» (Miklosich, *EWS*, 289—290).

W. Scheiner, *Balkan-Archiv*, III, 124, are dreptate când spune: «rum. zeigt die Grundform magy. = ss.» Într-adevăr sās. *Tsōt*, cu *s-* inițial > *ț-* și cu *-a-* > *-ō-*, este desvoltat normal din rom. *Sad*. Ungurescul *Czód*, fiind luat din săsește, este ulterior numelui românesc.

Cu *Sadul* s'au petrecut lucrurile tocmai invers decât cum s'au petrecut cu *Covasna*, ung. *Kovácszna*, a cărei înfățișare fonologică ne arată că ne-a venit prin ungurește din slav. *kvasъ* «säuerliches Getränk», *kvasънъ* «sauer» (cf. Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 269; Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 269).

De același fel cu *Sadul* este și *Slimnicul* (ung. *Szelindek*, germ. *Stolzenburg*) < *Slivnic* < v. -bg. *sliva* «prunus» + *ъникъ* (W. Scheiner, *Balkan-Archiv*, III, 142), care, deși fără atestări vechi, păstrează numele vechiu bulgar, fără îndoială mai vechiu decât germ. *Stolzenburg* sau *Stolzenberg* (*Stolzenbercht* a. 1282, etc., cf. Scheiner, *l. c.*) < *stolz* (cf. westf. *stolt* «steil») și *Burg* sau *Berg* și decât ung. *Szelindek*, probabil primit prin *Slivnic*-ul românesc rostit și *Slimnic* (cf. *Lovnic* < *Lomnic*, *pivniță*, *pimniță*, etc.), care a putut avea și forma **Slidnic* (cf. *Rovna* > *Rodna*, *Revnice* > *Rednic*, etc.), iar din aceasta s'a putut desvoltă **Szelidnek* > *Szelindek* (cf. *szēlédnek* > *szēlindēk* «canis sagax, canis Anglicus», la Szamota—Zolnai, *MOkISz*, 906).

246. Nu știm vechimea lui *Brad*, dar ung. *Fenyőfalva* (*Feneufolua* a. 1311, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 302; *Fenyeufolua*, ib., II, 349; *Foniefolua* a. 1370, ib., II, 407), alături de *Gieresau*, sās. *Gerazā* (*insula Gerhardi* a. 1335, ib., I, 466; *insula Gyrhardi*, ib., II, 349; *Gerardsau* a. 1468, *Quellen z. Geschichte Siebb. aus sächs. Archiven*, I, 16, 27; *Geresaw* a. 1494, ib., 145; *Gerysaw* a. 1496, ib., 208; *Geresaw* a. 1497, ib., 235; *Gerezaw* a. 1506, ib., 436), având în vedere felul cum se prezintă situația în privința *Sibiului*, *Cornățelului*, *Lovnicului*, etc., ar putea fi și el tradus din rom. *Brad*, nu cum crede W. Scheiner, *Balkan-Archiv*, II, 57: »rum. brad «Tanne» = magy. doch ohne Bestimmungswort «.

247. Un vechiu nume românesc în j. Sibiului este, cum am arătat în legătură cu *Káld* din com. Vas și Fejér, și *Kaldebach*: «inter duos rivulos, quorum unus vocatur der Cleynschebs, secundus vero dy *Kaldebach*» a. 1372 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, II, 396).

248. De origine românească este, cum am spus, și *kurta* (cf. rom. *curt* = « scurt ») din *Kurta-patak* (în românește reprimat tot așa) din Treiscaune (a. 1567, Orbán B., *A székelvölgy leírása*, III, 114).

249. Aceste numiri, unele de origine latină (*Szék*, *Kaldebach*, *Cornățel*, *Gura*), altele de origine slavă cu formă mai veche decât cea ungurească și săsească (*Cașin*, *Bârsa*, *Sibiiu*, *Sad*, *Slimnic*, *Timiș*) sânt de-ajuns ca să ne dovedească că Românii de pe Olt sânt mai vechi decât Ungurii și Sașii și că ei au avut contact direct cu Slavii, care au locuit acolo înainte de secolul XII, când întâlnim mai întâiu numele *Sibiului*. Ungurii și Sașii au primit aceste nume prin intermediul românesc.

Putem presupune deci că tot ei au dat și *Alt*-ul Sașilor, precum și Ungurilor, care l-au putut schimba în *Olt* și apoi să-l redea Românilor în această formă schimbată.

Forma nouă se pare că a înaintat dinspre izvor, care ajunsese pământ secuesc, spre cursul mijlociu, unde Românii au putut să păstreze mai mult timp forma veche (la Făgăraș, Sibiiu).

Se poate însă ca și populația slavă să fi contribuit la schimbarea vechiului rom. *Alt* în *Olt*, mai ales în cursul de jos al acestuia, unde afluenții îi sânt în majoritate covârșitoare de origine slavă: *Bistrița* < slav. *bistrica*, *Govora* < v.-bg. *govorъ* « Lärm », *gvor* « Wasserblase », *Peșteana* < bg. *peštiana* sc. *rěka* « Sandbach », *Topologul* este din *topol-ov* (cf. *pleșug* < *plešov*, etc.) « Pappelbach ». *Zavoi* din aceeași formă bg. și srb. « Krümmung, Biegung » (în rom. *zăvoiu* înseamnă « Waldwiese, vom Bache umflossen »)¹⁾.

Cerțișoara, *Olteful* și *Luncavățul* sânt derivate românești, cel din urmă cu un sufix de origine latină, cele două din urmă cu un sufix de origine slavă.

Beica, după Weigand²⁾, este din ung. *béka* « Frosch », iar *Teslui* de origine cumană (cf. turco-lat. *tăz-lă-n* « schnell sein »)³⁾. Totuși acest din urmă ar putea fi și un derivat slav cu suf. *-uj* (cf. *tesla* « securis », etc.).

Deoarece *-ul* din *Mamul* (> *Mămuleț*) este articol (cf. *Mam* la D. Frunzescu, *Dict. top. și stat. al Rom.*, 279) derivarea din bg. *ma-mulja* « murmeln », pe care o propune Weigand⁴⁾, nu poate fi cea bună. Mai curând poate fi vorba de rad. *mam-* din *mamiti* « täuschen », « anlocken », *mama* « amens » (cf. *Turbata*, etc.).

Nesigur este *Lotrul* (dim. *Lotrișor*, *Lotrița*), pe care Xenopol, *Ist. Rom. din Dacia Traiană*, ed. I, vol. I, 299, îl pune în legătură cu sta-

¹⁾ Cf. Weigand, XXVI.—XXIX. *Jahresbericht*, 75—77, care însă derivă pe *Topolog* < *topol* + *og*.

²⁾ Ibid., p. 77.

³⁾ Ibid., pp. 77 și 99.

⁴⁾ Ibid., 77.

țiunea *Ad Rutelam* sau *Arutela*¹⁾; Hasdeu, *Negru-Vodă*, XC—XCV, relevând cea mai veche atestare dela 1233, îl derivă din ceh. *lotr* « hoț », un râu de munte iute și violent: « die Lotoira, ein schnelles und reisendes Wasser », iar Weigand, XXVI.—XXIX. *Ĵahresbericht*, din același cuvânt, dar prin filiația ungurescului *lator* « Räuber »; în sfârșit C. Diculescu, *Die Gepiden*, I, 79—80, propune radicalul got. *hlūtrs*, etc., uitând că *u* fie lung, fie scurt, nu poate explica pe *o* din românește²⁾.

Dacă este vorba să ne gândim la substantivul *lotru*, (cf. și slav. *Lotrica* > ung. *Latorca* în Zemplin, Melich, *A honfogl. Magyarország*, 114), atunci nu poate fi vorba despre numirea râului după vreo însușire a sa, ci după un nume de persoană (cf. de ex. călugărul Gavril *Lotr*, care scrie testamentul mamei lui Mihai Viteazul din a. 1602, publicat de D. Onciul în *Conv. Lit.*, 1901, pp. 716—718), care, ca și substantivul, ne-ar fi venit din germ. *Lotter* prin mijlocire slavă, nu ungurească (cf. pol. *lotr*, ceh. *lotr*, s.-cr. *lōtar*, sl. *lōter*, etc., la Berneker, *SEW*, I, 735). Firește, în acest caz nu poate fi vorba de o identificare cu vechiul *Ad Rutelam* sau *Arutela*.

Ceea ce ne spun numele apelor și ale localităților de pe Olt discutate mai sus, ne mai spun și alte nume de localități. Relev pe cele mai importante.

250. Românii din « villa Valachalis » *Brețcu*, ung. *Bereczk*, jud. Treiscaune, care își aveau cnezul lor, alcătuiau în 1426 o garnizoană permanentă la pasul Oituzului, având să apere hotarul din partea aceasta și să facă explorațiuni în ținuturile Moldovei, « după cum le-a fost obiceiul și până aici »³⁾.

Colegul C. Marinescu mi-a atras atenția asupra unui pasaj deosebit de prețios din cronica minoritului Paulinus de Veneția (mort în a

¹⁾ A. Philippide, *Originea Românilor*, I, 724, însă observă: « Pentru ca *Lotru* să fie < *Rū'tela*, ar trebui să admitem ori că numele în Tabula Peutingeriana e greșit în loc de *Alū'tera*, ori că din *Arūtela* s'a făcut prin metateză *A'lū'tera* ». Nici explicarea lui Giuglea, *Dacoromania*, III, 967—968, care socoate *Arutela* născut din **Alu-tela*, dim. lui *Aluta*, nu este satisfăcătoare.

²⁾ Cf. O. Densusianu, *Grai și suflet*, I, 351.

³⁾ Sigismund în a. 1426, la cererea lui « Ioannes *Kenesius* dictus Magyar », a lui « Radul filius Czako de Bereczkfalva », a Secuilor Gheorghe, fiul lui Petru de Nyujtod, și a lui Gregoriu, fiul lui Martin de Lemheny, le acordă Românilor și Secuilor din « villa *Valachalis* Bereczkfalva vocata » privilegiul să fie judecați de cnezul lor, trecere liberă în Moldova și Transilvania, « nec Judex regalis, nec terrestris possit detinere seu in persona captivare, sed ipse *Kenesius* praedictus pro tempore constitutus, cum villanis dictae villae et aliis probis viris Siculis coassumpti teneatur cuilibet quaerulanti iustitiam et omnimodam impendere satisfactionem, volumus autem, quod sicut hactenus sunt consueti, ita et in futurum dicti *Kenezius* et villani de saepedicta Bereczkfalva ad faciendam custodiam in illis confimibus et explorationem in partibus Moldaviae obligati sint et adstricti » (Fejér, *CD*, X, 6, pp. 796—798, și *Székely oklevéltár*, I, 120—121; cf. și N. Densusianu, *Revoluțiunea lui Horea*, p. 48, și *Chineziatul familiei Băsarabă din Țeara Hațegului*, l. c., pp. 51—52).

1344 ca episcop de Pozzuoli), care confirmă faptul că apărarea hotarelor dela Est era un vechiu obicei al Românilor din Secuime. Acesta afirmă că în 1231 Românii și Secuii au închis pasurile pentru Tătarii care voiau să le treacă ¹⁾).

Aceeași știre o găsim și la D. Cantemir (*Hronic*, ed. Gr. G. Tocilescu, pp. 447 și 465), care o reproduce la anul 1237 după «Marin istoricul» (Par. 2, cartea 3, cap. 13 și 16) și *Epitome la Istoriei* (același an, la Ioan Gluverie): «Așea Batie, după ce au supus țara Moscalilor . . . s'au slobozit în ȝos spre Vlăhi [= «Olahi», cf. p. 448]; ce Vlahii una făcându-se cu Săcuii, lăcuiitorii Pannoniiei, au închis căile, și poticile munților, și tare locurile acealea păzind, au împins pre Tătari înapoi, și nu i-au lăsat pre acolo să treacă mai spre părțile Apusului».

Am văzut că, alături de Secui, se luptară Românii pentru Bela IV și împotriva regelui boem Ottokar, în lupta dela Kroissenbrunn, dată în dimineața zilei de 12 Iulie 1260 ²⁾).

În Secuime avem trei sate care prin numele lor arată populație de origine românească: Vlăhița, ung. *Szent-Egyház-as-Oláh-falu*, și Căpălănița, ung. *Kápolnás-Oláh-falu* din j. Odorheiu (Lipszky, *Rep.*, II, 103; Liebhart, *Balkan-Archiv*, III, 59), și «Oláh-falu h. Wlachendorf g. Rumun val.» din j. Ciuc (Lipszky, *Rep.*, II, 103). Dintre acestea Vlăhița își are numele dat încă de Slavii cu care locuiau Românii alături de venirea Ungurilor, căci ung. *Oláh-falu* ar fi dat rom. *Olăh-falău*, nu *Vlăhița* (cf. și G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 195). Într'adevăr «*villa ollachalis* in medio Siculorum . . . de Vdvordhel» este pomenită încă la 1301, având un cnez cu numele *Ursul* și îndatoriri față de «castrum Vdvord» (*Székelv oklevéltár*, I, 29—31; Hurmuzaki, *Doc.*, I, 553—554; cf. și N. Iorga, *Bul. Com. ist. a Rom.*, II, 184).

Am arătat în alt loc că *Vaja* sau *Székelv-Vaja*, rom. *Oaia* din jud. Mureș (a. 1332, 1333 (?), «de *Voya*» a. 1334 (?), «*Waya*» a. 1567, «de *Way*» a. 1484, «de *Waija*» a. 1501, «*Waija*» a. 1484),

¹⁾ *Bruchstücke aus der Weltchronik des Minoriten Paulinus von Venedig*, ed. Walther Holtzmann, Rom, 1927, pp. 28—29: «Tartari etiam eodem anno [MCCXXXI] subiugatis orientalibus partibus ad boreales et occidentales sese conferunt in duo se agmina dividentes; unum Ungariam et Poloniam intrat ex parte Rusie circa ripam maris Pontici transeunt montes Rifeos, quos Ungari Silvas vocant. Ideo Gregorius predicari fecit crucem contra eos in confinibus Theotonie, post quorum recessum gentes Panonie, qui prope dictas inhabita[n]t silvas, *Olaci* videlicet et *Situli*, passus clausurunt, ut amplius transire non possint». Despre năvălirea Tătarilor dela 1241 este vorba pe p. 31.

²⁾ Hurmuzaki, *Doc.*, I, p. 287: «innumeram multitudinem, Cumanorum, Vnгарorum diuersorum Sclauorum, Siculorum quoque et Valachorum, Bezzeninorum . . .» (cf. și *Mon. hist.*, *Diplomataria*, XII, 523—524; *Ottokars österreichische Reichchronik*, ed. cit., I, p. 98, v. 7393 ș. u.; G. Șincai, *Hronica Românilor*, ed. Iași, 1853, p. 277; A. Tr. Laurian, *Timișana*, în *Mag. ist. p. Dacia*, V—1848, p. 241; I. Nistor, *Junimea Literară*, II—1905, p. 40, și *Emigrările de peste munți*, I. c., p. 820).

derivată de O. Liebhart, *Balkan-Archiv*, III, 78, din slav. *Voja* < n. pers. *Vojo*, ipocoristicul lui *Vojen*, *Vojslav*, etc. < *voj* « miles » (cf. Miklosich, *Die Bildung der Personen- und Ortsnamen*, 44 [258], nr. 44), după toată probabilitatea este identic cu rom. *oaie* « Schaf » < o v i s, -e m.

În aceeași regiune găsim doar și pe Ied (*Jedh* a. 1567, Orbán B., *A székelyszékelyföld leírása*, IV, 180), care, ori cât s'ar împotrivi Liebhart, *Balkan-Archiv*, III, 37, « aus historischen Gründen » și « pentru că » auch sprachlich müsste der Ort Iedul lauten », este sigur că derivă din rom. *ied* « Zicklein » < h a e d u s, -u m (cf. și Opreanu, *o. c.*, 26); cf. *Edul*, vale în Vâlcea; *Balta-Edului* în Dolj, *Movila-Edului* în Brăila, *Podișul-Edului* în Dorohoiu, *Valea-Edului* în Muscel, *Eduța* în Dorohoiu, *Eduțul* în Iași, *Dealul* și *Valea-Eduțului* în Dorohoiu (*Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, III, 305–306); *Iedul*, pisc și cătun în Câmpulung (*Dicț. Geogr. al Bucovinei*, 117).

După cele tratate până aici nu mai poate fi vorba de « motivele istorice » invocate de Liebhart, iar dacă d-sa ar fi cercetat mai cu temei și mai obiectiv toponimia românească, s'ar fi convins că nu totdeauna sânt întrebuințate articulat numele de felul lui *Ied*, mai ales în gura străinilor, cum a ajuns acesta în Secuime; cf. *Broaște*, ung. *Brost* în Bihor; *Cerbel*, ung. *Cserbel* în Hunedoara; *Corbi*, ung. *Korb* în Făgăraș; *Juncul-de-jos* și *de-sus*, ung. *Zsunk* în Hunedoara; *Vultur(i)* sau *Vultur*, ung. *Zalatna-Vultur* în Alba, etc., deci nici « sprachlich » nu este nimic de obiectionat împotriva românescului *ied*. În schimb într'adevăr » srb. *jed* « Gift, Galle, Zorn » kommt kaum in Betracht «.

251. Tot dintr'un nume de pers. românesc derivă și (*Nyárád*-) *Karácsonfalva* din jud. Mureș și Odorheiul-secuiesc, chiar și dacă astăzi i se zice românește ca și ungurește (*Caracionfalău*), deci cu forma impusă de administrație, căci, cum am văzut și din alte documente, grafiile « villa *Karachin* » a. 1332, « villa *Karasun* » (Orbán B., *A székelyszékelyföld leírása*, I, 183), « de *Karachonfalva* » a. 1461 (*Székelyszékely oklevéltár*, I, 188), *Karachonfalva* a. 1444, 1466, 1473, 1477, 1504 (Csánki, *MH*, V, 882), nu fac decât să redea românescul *Crăciun*, n. pers. și « Weihnachten ».

Să se compare și *Crăciunelul-de-sus*, ung. *Oláh-karácsonfalva*, din Târnava-mică (*Karachonfalva* a. 1462, Csánki, *MH*, V, 882) și *Crăciunelul-de-jos*, ung. *Karácsonfalva* din jud. Alba.

Explicarea lui O. Liebhart: din » slav. srb. P. N. *Krajčín* (Z. 1168: « *Kračin* ») + *falva*, volksetym. an mgy. *karácsony* « Weihnachten » angelehnt «, iar *Krajčín* < *krajo* « Rand » (cf. cr., sl. *Krajčina*, *Krajčiči*, *Krajna*) este greșită și tendențioasă în același timp.

252. O. Liebhart, *Balkan-Archiv*, III, 51, are dreptate când derivă numele de vale și apă *Nyikó* din *Morăreni*, ung. *Malomfa'va*

(Odorheiul secuiesc) dintr'un n. pers. slav. *Niko* = *Nikola* + suf. top. -ovo > *Nikó* > *Nyikó*. Tot așa și când explică pe *Mikó-ujfalú* din n. pers. *Mikó*, *Miko*, *Myko*, *Mykou* (ib., p. 55). Dar tocmai aceste nume i-au putut arăta că mai vechiul *Mikháza*, rom. *Michaza* (« *michasa-i pap* » a. 1309, « *Mykhaza* » a. 1567, Orbán B., *A székelyföld leirása*, IV, 88; « *Mijkhaza* » a. 1570, *Székely oklevéltár*, III, 331) nu poate corespunde lui *Miko*, ci trebuie să fie identic cu rom. *Mic* = *mic* « *klein* » (ib., p. 54).

253. Cele mai vechi forme ale lui *Korond*, rom. *Corund*, din Odorheiul-secuiesc sânt: « de *Kornud* » a. 1332, « de *Kurnud* » a. 1334 (?) (Orbán B., *A székelyföld leirása*, I, 129; cf. *Kornod* și la Opreanu, o. c., 33). Aceste forme se explică din rom. *corn* « Hartriegel »; « *Kornelkirschbaum* » + suf. top. ung. -od. Dar la *Korn* s'a putut adăuga și numai suf. top. -d, dând *Kornd* și prin svarabhakti unguresc *Korond*, apropiat de *korong* < slav *krag* « runder Wald » (cf. rom. *Crâng* alături de *crug* < rus. și s.-cr. *krug*).

Explicarea formelor vechi din *cornut* « *gehörnt* » < c o r n ũ t u s, -a, -u m (cf. *Kornuthfalva* în Gömör și *Kurnuta* în Vučkoje din Maramureșul cehoslovac) cu trecerea lui *t* în *d*, ca în *buzat* > *Buzdd*, ar lăsa neexplicată forma nouă *Korond*¹⁾. Actualul rom. *Corund* este reprimat din ungurește.

Pentru această explicare vorbesc și deosebitele grafii ale unui sat cu numele *Cornel* (dim. lui *corn*), *Corn*, *Corni* și *Cornet* de pe Târnavă, dispărut astăzi: poss. *Kornylteleke* iuxta fluv. *Kykulleu* a. 1383, poss. *Kornthelky*, *Kornethelky* a. 1385, poss. *Korneltheleke* a parte capelle în dicta *Kornelthelke* construite în a. 1407, *Kornelthelke* a. 1416, poss. *Kornelthelky*, *Kornelthelke*, a. 1427, poss. *Kornelthelke* a parte capelle în *Kornelthelke* construite în a. 1435, poss. *Cornelthelke* a. 1436, 1437, poss. *Kornetelke* a. 1439, poss. *Kownethelke* a. 1441, *Cornetelke* 1448, *Kornethelke* a. 1449, 1459, 1492, 1507, 1511, *Kornethel[ke]* a. 1466, *Korontheleke* a. 1493, *Korny Thelke* a. 1523 (Csánki, *MH*, V, 885).

254. Despre *Márfalva* din Odorheiul secuiesc (*Marefalwa* a. 1566 *Székely oklevéltár*, II, 204; *Márfalwa* a. 1576, ib. IV, 42; *Márfalwa*, *Márföldje*, *Márevára*, Orbán B., *A székelyföld leirása*, I, 69) am arătat în alt loc, în legătură cu *Maré* din com. Tolna (pp. 87—88 n.) că cuprinde în partea sa întâie pe rom. *Mare* (cf. și srb. *Mare*) = « *Maria* » (altfel Liebhart, *Balkan-Archiv*, III, 51—52).

255. Rom. *Budila*, ung. *Bodola* (*Bodola* a. 1360, 1367; *Bodula* a. 1373, Zimmermann—Werner, *Urk.*, II, 175, 279, 407; *Bodola* a. 1407, id., ib., III, 248, 249; « de *Bodola* » a. 1420, *Székely oklevéltár*, I, 112; a. 1513, ib., III, 179; *Budelle* a. 1517, 1520, 1522, 1537, 1539,

¹⁾ Cf. și O. Liebhart, *Balkan-Archiv*, III, 43—44.

1540; *Bodolo* a. 1600; *Bodolla* a. 1617; *Budille* a. 1655; *Bodella* a. 1656; *Bodola*, *Budille*, *Budelle* a. 1678; *Budilla*, *Budille*, *Budele* 1678; *Budelle*, *Budella* a. 1690; *Bodola* a. 1705; *Budelle* a. 1756; *Budille* a. 1760; *Budilla* a. 1768, cf. O. Liebhart, *Balkan-Archiv*, III, 12, care face trimiterile necesare).

O. Liebhart, *l. c.*, făcând comparația cu *Budilovățul*, munte, pădure, locuință izolată, etc., în Mehedinți (*Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, II, 48, și D. Frunzescu, *Dicț. top. și stat. al Rom.*, 76), cu s.-cr. *Budilovo selo* și srb. *Budilovina*, și derivându-l greșit din bg. *bodil* + -a «Distelort»¹⁾, în loc de n. pers. *Budilă* (cf. ceh. *Budilo*, *Budilov*, srb. *Budelja*, muntele *Budela*, < bud-, būd- «vigilare» > *Bud*, *Buda*, *Budalin(a)*, *Buden*, *Budin*, *Budik*, *Budivoi*, *Budimil*, *Budimir*, *Budislav*, etc., la Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, 37—38 [251—252], nr. 21), recunoaște că «die rum. Ortsbezeichnung die ursprüngliche, unassimilierte Form des O. N. besser bewahrt hat».

256. Și *Toplița*, ung. *Taplocza* și *Tapolcza* (Lipszky, *Rep.*, II, 144; date începând din sec. XVI, *Székely oklevéltár*, II, 272, IV, 40, 46, V, 230, etc.) din Ciuc este de aceeași natură. Însuși Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 116, recunoaște: «Numele ardeleanului *Tapolcza* este evident din apelativul sec. *toplicza* (var. *taplocza*, *MTsz*, II, 758) «baltă norioasă, loc apăsos», iar acesta este luat din rom. *topliță* «terrain dont la surface est sèche et les dessous humides». Însuși cuvântul românesc derivă din slav. *toplica* «izvor cald» (cf. *Toplița* ung. *Toplicza* în Hunedoara; *Toplița*, ung. *Maros-hévíz* în Turda; *Toplița*, ung. *Toplicza* în Someș, *Toplița* = *Chertiș*, ung. *Kertes*, în Arad, etc.).

257. Făgărașul (ung. *Fogaras*, săs. *Fugräs*) este pomenit mai întâiu într'un document dat la 1231, în care ni se spune că un anume «Gallus filius Wydh de Bord» ar fi ajuns pe nedreptul în posesiunea satelor Voila (Boje) și Sâmbăta (Zumbuthel) și că pe urmă s'ar fi constatat că acelea au fost din moși-strămoși, încă de pe timpul când țara Românilor eră țara Bulgarilor, totdeauna proprietatea lui «Thruh filii Choru» (terra *Fugros*, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 55; Hurmuzaki, *Doc.*, I, 120).

Dar acest document s'a dovedit a fi un falsificat al contelui Iosif Kemény, dela care derivă și teoria lipsită de orice temei a stăpânirii Bulgarilor în Ardeal și despre un voevodat bulgar în Țara Oltului²⁾.

La 1252 Români din Țara Oltului sânt pomeniți sub numele de «Olahi de Kirch», adică Cârța (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 78; Hurmuzaki, *Doc.*, I, 254), ceea ce ne arată că pe vremea aceea nu

¹⁾ Tot așa și G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 103.

²⁾ Vezi C. Tagányi, în *Századok*, 1893; I. Karácsonyi, *Századok*, 1908, p. 848, și A. Bunea, *Stăpânii Țării Oltului*, București, 1910, pp. 9 și 47, n. 46.

Făgărașul, ci Cârța era cea mai importantă comună din Țara Oltului. Cetatea acestuia a fost clădită numai pe la 1310 de voevodul Ladislau Apor. Hasdeu, *Negru Vodă*, CLXXV, relevă că cronica municipală a Făgărașului zice: «1300. Ist *Fogaras* abermahl erbaut», iar analele mănăstirii catolice de-acolo: «Anno 1300 *Fogar* denuo aedificata».

Celelalte atestări vechi ale *Făgărașului* sânt: poss. *Fogros* a. 1291 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 177), *Ffogaras* a. 1369 (id. ib., II, 334), *Fugaras* a. 1372 (id., ib., II, 386), villa *Fogaras* a. 1397 (id., ib., 191), terra *Fugrasch* a. 1413 (id., ib., III, 578), oppidum *Fugrasch* a. 1413, (id. ib., III, 577—578), *Fogaras* a. 1436, 1456 (I. Bogdan, *Doc. priv. la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, I, p. 312, 316, 318), *Fagaras* a. 1460 (id., ib., 331), *Ffogaras* a. 1477 (id., ib., 336); în documentele slavo-române: *Fagrašu* a. 1424, 1431 (id., ib., 31, 32), *Fagraš* a. 1451—52 (id., ib., 86), *Fagarašu* a. 1437 (id., ib., 71), etc.

Un *Fogaras* găsim și în Bereg (Lipszky, *Rep.*, II, 185; *A magyar korona országainak helységnévtára*, 1888, p. 332). Mai avem apoi: *Făgărașul*, pădure între Verești și Dumbrăveni, pl. Siretul, jud. Botoșani¹⁾; deal în Vaslui, părau, în Mehedinți, și *Făgărașul-nou*, sat, deal, vale, movilă în Constanța (*Marele Dicționar Geogr. al Rom.*, III, 330).

Pentru numele *Făgărașului* s'au dat deosebite explicații.

Tradiția și etimologia populară îl derivă din *fa-garas*, fiindcă la clădirea cetății s'ar fi plătit muncitorii cu «groșite de lemn» (cf. G. Parászka, *Magyar Nyelvőr*, XLII, 107, și XLIV, 448—449, care citează și vorba: «Láttam Fogarast, nem ér egy fagarast»).

Această explicație o cunoaște și I. cav. de Pușcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, II, 109, care constată că este lipsită de ori ce valoare ca și «alte asemenea etimologizări forțate».

Fără îndoială cei ce au văzut ungureșcul *fa* «lemn» în partea întâie a numelui *Făgărașului* i-au dat acestuia numele latin *Lignopolis* (cf. Lenk, *Lex.*, I, 371).

W. Scheiner, *Balkan-Archiv*, II, 51—52, se gândește la ung. *fuvar* «Wagen» > *fuvaros* > *fuharos*. Dar *fuvar*, cuvânt de origine germană (cf. gms. *vuore*, car. austr. *fuore*, *fuere*, bav. *fuər* «Fuhr»), nu este așa de vechiu (cf. Lumtzer—Melich, *Deutsche Ortsnamen und Lehnwörter des ungarischen Sprachschatzes*, pp. 109—110).

Documentele româno-slave, care ne trimit la un radical *fag-*, ne arată că este greșită și afirmația: «Grundform des Namens *fugaraș*, davon ss. *fugraș* und rum. mit Vokalharmonie *Făgăraș*».

Radicalul fiind *fag-*, este exclusă și legătura cu *fugar* «Flüchtling», la care ne-am putea gândi în cazul când afirmația lui Scheiner ar fi justă.

Forma cu *o*, *Fogar*, dela 1300, precum și întinderea geografică a *Făgărașului*, se opun explicării date în timpul din urmă de G. Kisch,

¹⁾ Cf. și *Făgetul* și *Făgetelul* în același județ, la I. Iordan, *Rum. Toponomastik*, 22, și *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, III, 330.

Reflexe romanisch-germanischer Kulturberührungen im Wortschatze des Gotischen und Rumänischen, Sibiiu, 1931, pp. 19—20: < n. pers. germ. *Fagar, Fager* ori *Fugger* + -aș, apropiat prin etimologia populară de *fag* «Buche».

Într'adevăr, etimologia populară românească a apropiat numele *Făgărașului* de rom. *fag* și *oraș*. Evident însă, cât timp n'avem nici o atestare care să cuprindă pe *oraș* ori ung. *város*, nu poate fi vorba nici de această explicare.

Dar apropierea de *fag* se poate face. O și găsim făcută consecvent de d-l N. Iorga. Astfel în *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească*, București, 1906, p. 61, ne spune că «satul românesc de lângă pădure... își iea numele dela *fagul* ocrotitor, din care s'a făcut *făgăraș* spre deosebire de *făgaș*, precum locuitorilor satului li se zice, în loc de același nume, Vlădenii, — Vlădărenii» (cf. și *Istoria Românilor*, București, 1919, p. 69, și S. Moldovan, *Ardealul*, I. Ținuturile de pe Olt, ed. II, Brașov, 1911, p. 74).

Explicarea d-lui Iorga are nevoie însă de o mică emendație. *Făgărașul*, cum ne arată clar *Făgărașul* din Botoșani, numește o «pădure», sau, mai bine «pădurice de fag». Este vorba deci de un diminutiv derivat cu suf. -aș din *făgariu* (cf. *Fogar* dela 1300, care redă întocmai fonetismul românescului *făgariu*).

Cât privește felul cum a fost derivat *făgariu*, și înțelesul lui, amintesc că Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, II, 509—510, § 468, a arătat că încă în latina târzie se întâlnește destul de des neutrul -arium cu sens local: *aerarium* «Schatzkammer», *apiarium* «Bienenstock», *arenarium* «Sandgrube», *cucumerarium* «Gurkenfeld», *armarium* «Waffenschrank», *fumarium* «Rauchkammer», *gallinarium* «Hühnerstall», etc. Acest sufix s'a păstrat și în limba română, deși este relativ rar. El a putut fi odinioară mult mai întrebuițat, cum arată compusul -ărie: *căprărie* «locul unde pasc și se odihnesc caprele, staul de capre» (*Dict. Acad.*, T. I, P. II, 111), *găinărie* «locul unde se țin găinile, coteț de găini» (*Dict. Acad.*, T. I, P. II, 207), etc. Îl găsim în: *armăr(iu)* «dulap în care se păstrează haine și vase» < lat. *a r m a r i u m* (*Dict. Acad.*, T. I, P. II, 259); *cuibar* «loc de cuiburi, cuib» (Tiktin, *DRG*, 450); *găinar* = *găinărie* (Zagra, jud. Năsăud); *lemnar* «endroit où l'on coupe le bois, souche sur laquelle on fend le bois» (Candrea—Densusianu, *DE*, I, 147, nr. 978); *porumbar* = *porumbărie* «pigeonnier, colombier» (Tiktin, *DRG*, 1217), ca să nu mai amintesc pe *grânar* «hambar», «grenier à blé», care poate fi neologism (*Dict. Acad.*, T. I, P. II, 297), etc.¹⁾

¹⁾ Dela forma de plur. -aria avem: arom. *cășare* «fromagerie, parc de brebis», «bercail, bergerie» < arom. *casearia* (Pascu, *Suf. rom.*, 89; Candrea—Densusianu, *DE*, I, 42, nr. 277); d. -rom. *culare* «nid, tanière, gîte des animaux» < *cub(i)laria* = *cubile* (Viciu, *Glosar*, 38; Pascu, *Suf. rom.*, 89); *viermădare* «loc plin de viermi» < **verminaria* (Pascu, *Suf. rom.*, 90), etc.

Uneori a ajuns să aibă aproape sens colectiv (cf. și Pascu, *Suf. rom.*, 84): *băligar* sau *bălegar* «loc unde se adună baligă, baligă multă strânsă la un loc, grămadă de baligă» (*Dict. Acad.*, T. I, P. I, 458); *colbăriu* «pae zdrobite tare» (Viciu, *Glosar*, 34; Pascu, *Suf. rom.*, 84); *furnicar* 1. «cuib, mușuroiu de furnici», 2. prin anal. «mulțime mare (de oameni) care mișună» (*Dict. Acad.*, T. I, P. II, 259; Pascu, *Suf. rom.*, 84); *grohotăr* «loc pietros unde sânt grămadite pietre multe» (Șez., III, 180); *iedzar(iu)* «cârd de iezi» (Șez., V, 72; Pascu, *Suf. rom.*, 84); *umbrariu* «Schatten-, Schutzdach, Laube» (Tiktin, *DRG*, 1677; Pascu, *Suf. rom.*, 84); etc.

Tot așa se întrebuințează și în legătură cu nume de plante sau părțile acestora: *alunariu* = *alunet* = *coryletum* «Haselbusch» (*Lex. Bud.*, *Dict. Acad.*, T. I, P. I, 128; cf. prov. *avelanier*, fr. *avelinier*, catal. *ballaner*, sp. *avellandar*, port. *avelleira* «Haselstrauch», la Meyer-Lübke, *REW*¹, 2, nr. 17); ban. *feregar* «fougereaie» < **f i l i c a r i u m* (cf. fr. *fougère*, cat. *falguera*, sp. *helequera*, port. *felequeira*, Candrea—Densusianu, *DE*, I, 95); *frunzar* «frunze multe, frunziș, cu crăci cu tot»: 1. «desiș format de crengile pline de frunze ale unui copac», «tufe», 2. «umbrar, făcut din crengi frunzoase», 3. «frunze (uscate, căzute de pe copaci), întrebuințate ca așternut pentru vite și ca nutreț» (*Dict. Acad.*, T. I, P. II, 182); *hăbădicar* sau *hălbădicariu* «un loc unde sânt îngrămadite vreascuri multe peste olaltă, vreascuri de nici o treabă» (Șez., VII, 180; *Dict. Acad.*, T. I, P. II, 335; Pascu, *Suf. rom.*, 84); chiar și *tufar* «tufă» și «pădure mică»¹⁾ și *stufar*, *stuhariu* (*tufă* = *tufiș*, *stuf* = *stufiș*, fiind și ele colective), etc.²⁾

A putut să existe deci și *făgar* (cf. și ven. *fager*, friul. *fayar* «Buche», la Meyer-Lübke, *REW*¹, p. 236, ed. II, p. 273, nr. 3145).

Formele sincopate *Fogros*, *Fugrasch*, *Fagrasch*, *Fugresch*, *Fugrisch* sânt reproducerea grafică a rostirii săsești *Fugrosch* (cf. W. Scheiner, *Balkan-Archiv*, II, 51, și *Siebenb.-sächs. Wb.*, II, 425—426). Aceasta a trebuit să se nască din ung. *Fogaras*, cum arată sincoparea vocalei mediale și trecerea lui -a- în -e- în silaba ultimă.

Forma ungurească, atât în j. Făgăraș, cât și în com. Bereg, s'a născut din rom. *Făgăraș*, diminutivul menit să contrasteze fagii numiți *Novgebik* din apropierea *Arpașului* (a. 1228, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 28).

Sufixul -aș a fost apropiat de ung. -as (cf. *madaras* < *maddr*, etc.). Altfel ar fi trebuit să-și păstreze pe -ă- (cf. rom. *plăiaș* > *plajds*, *palajds*, etc.).

258. Săcelul, ung. *Szecscl*, germ. *Schwarzwasser* din Sibiiu se întâlnește în documentele vechi cu alte nume: *Feketewyz* a. 1319,

¹⁾ Com. Șt. Pașca din Pojorta sau Pojorîta, jud. Făgăraș.

²⁾ Intră în altă categorie numele de plante și arbori: *arțar(iu)*, *aguridar*, *cărpinar*, *ciumar* (*ciumare*), *cocdzar*, *frăgar*, *ghindar*, *scorombar*, *smeurar*, *smirdar*, etc.

Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 342; *Nigra aqua* a. 1330, id., ib., I, 433; fluvium *Ffeketeuysz* vocatum, id., ib., II, 275; fluvium *Schwartzpach* vocatum, id., ib., II, 283; poss. *chirnauda*, villa *Feketeuysz*, metae... inter *chirnauda*, *Nogfalu* et *Feketeuysz*, id., ib., II, 583; *Schwarzwasser* a. 1507, 1509, *Quellen z. Gesch. Siebb. aus sächs. Archiven*, I, 459, 506).

Evident numele cel mai vechiu este Cernavodă < v.-bg. *černa voda* «schwarzes Wasser». Germ. *Schwarzwasser* și ung. *Feketeviz* sânt traducerea acestui nume vechiu, păstrat de Români pentru a numi apa ¹⁾. Sătulețul de lângă ea a fost numit *Săcel* < *sătucel* < *sat* (< f o s s a t u m) ²⁾.

Aceeași situație o avem și în privința Săliștei, ung. *Szelistye*, germ. *Groszdorf* (pos. *Nogfalu* a. 1354, Zimmermann—Werner, *Urk.*, II, 105; *ad Magnam villam Walachikalem* a. 1383, id., ib., II, 565; (villa Olachalis) *Gorozdorph* (Maria) a. 1383, id., ib., II, 575, etc.; *Groszdorff*, *Quellen z. Gesch. Siebb. aus sächs. Archiven*, I, 132; *Groszdorph* a. 1494, ib., I, 142; *Grusdorff* a. 1495, ib., I, 182, 195; *Salisthia* a. 1496, ib., I, 207; *Gros(s)zдорff* a. 1497, 1503, ib., I, 371; *Zelestye sive Grosdorff* a. 1507, ib., 455; *Zelyestye* a. 1507, ib., I, 464; *Zelyztye* a. 1507, ib., I, 470; *Grossdorff* a. 1508, ib., I, 492; *Grossdorff* a. 1509, ib., I, 503).

Seliște (cf. și alte numiri românești de acest fel la S. Moldovan și N. Togan, *Dict. loc.*, pp. 152—153; *Marele Dict. Geogr. Rom.*, V, 383 ș. u.; *Dict. Geografic al Bucovinei*, 191, etc.) < v.-bg. *selište* «tentorium, habitatio», propriu «Siedelung», apoi «Dorf» este numirea originală. Ung. *Nagyfalu* și germ. *Grossdorf* sânt traduceri ale *Săliștei*, care a fost opusă *Săcelului*.

259. *Colun* sau *Coluni*, ung. *Kolun*, j. Făgăraș (*Colonia* a. 1322, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 358; *Kollen* a. 1494, *Quellen z. Geschichte Siebb. aus sächs. Archiven*, I, 142; *Kellen* a. 1495, ib., 183; *Khellen* a. 1497, ib., 233; *Collon* a. 1507, ib., 453; *Colyn* a. 1509, ib., 503) cu siguranță nu este o «colonia [der Kerzer Abtei?]», *Köln* (I. Borcea, *X. Jahresbericht*, 228; G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 227 și 281), ci, cum am arătat în *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, p. 16 (cf. și W. Scheiner, *Balkan-Archiv*, II, 35) derivă din apelativul *colun* «Waldesel» (venit prin slav. *kolunъ* din turco-pers. *kulan*, *kulun* «Füllen», Tiktin, *DRG*, 393); cf. *Coluni*, lac în Bacău, *Colunul*, poiană în Dolj (*Marele Dict. Geogr. al Rom.*, II, 570); *Bășica-dela-Colâni*, movilă, *Colânul*, *Vârful-Colânului*, munte în Buzău (ib., II, 564—565); bg. *Kolunica* (Sofia), *Kolunčii* (Starazagora), citate de W. Scheiner, *l. c.*

260. *Călnic*, ung. *Kelnek*, germ. *Kelling*, säs. *Koelənk* este atestat: «villa *Kelnuk*» a. 1269 (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 105; *Calnuk*

¹⁾ Cf. Lenk, *Lex.*, IV, 301—302.

²⁾ Cf. și W. Scheiner, *Balkan-Archiv*, III, 123, și G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 271.

a. 1271 (ib., I, 110), villa *Kalnuik* (ib., I, 120); *Keldenich* a. 1309 (ib., I, 240 ș. u.); *Keldenik* a. 1309 (ib., 241); *Kelnek* a. 1309 (ib., I, 242 ș. u., 251 ș. u., 291); *Kelnuik* a. 1309 (ib., I, 288); *Kelnek* a. 1309 (ib., I, 295); *Kellingk* a. 1495 (*Quellen z. Geschichte Siebb. aus sächs. Archiven*, I, 138); *Kelnek* a. 1494 (ib., 172); *Kelneck* a. 1507 (ib., 168); *Kellynk* a. 1532 (*Quellen z. Gesch. d. Stadt Kronstadt*, II, 283); *Kelling* pe harta lui Honterus.

W. Scheiner, *Balkan-Archiv*, II, 75—76, îl derivă din slav. *kalъ* «lutum» + suf. *-bnikъ*¹⁾. Acesta însă ar fi trebuit să dea românește *calnic* (cf. *Calna* în Someș și Suceava, *Calnovăț* în Romanati, *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, II, 153; rut. *Kalnik*, ung. *Kálnik* în Bereg, *Kálnok* în Treiscaune, Moson și Zólyom, *Alsó-* și *Felső-Kálnok* în Turóc, etc.).

Apoi se știe că acest *cálnic* are și forma *colnic* 1. «Hügel», 2. «breiter Bergpfad» (cf. Weigand, *IV. Jahresbericht*, 328, și Tiktin, *DRG*, 392), iar acesta a fost pus în legătură de unii cu bg. *klanik* < rad. **kolno* (cf. P. Skok, în *Časopis pro moderni filologii a literatury*, Praga, v. VI, p. 41, și Th. Capidan, *Dacoromania*, I, 424), din care avem și pe *cleaș* 1. (Banat) «strâmtoare între dealuri în drumuri tăiate din stânci», «trecătoare peste dealuri, printre stânci», «prihod», 2. p. ext. (Banat și Oltenia) «sghiab, stâncă prăpăstioasă», «râpă stâncoasă» < s.-cr. *klānac*, gen. *klānca* «Engpass» (cf. N. Drăganu, *Dacoromania*, III, 704), de alții cu slav. *kola* «car» + suf. *-nik* «via carri», Jagić, *Archiv f. slav. Phil.*, IV, 643; Jireček, *Die Romanen*, I, 89, s. v. *carizata*; I. Bărbulescu, *Arhiva*, XXXI — 1924, 126, etc.), cf. *ș-au deschis colnic* (= «drum») *cătră viața cerească*, la Dosofteiu, *Viețile Sfinților*, 203/2 (Th. Capidan, *Dacoromania*, III, 813).

În toponimia românească se mai găsește *Cálnic*, ung. *Kőlnik* în Caraș-Severin; *Cálnic*, părau și sat în Gorj (*Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, II, 471).

Din punct de vedere fonologic este evident că atât ung. *Kelnek*, cât și sâs. *Kelling*, în care avem schimb de sufix, și *Keldenich*, *Keldenik* în care avem un *d* anaptyctic (cf. Scheiner, *l. c.*) trebuie explicate din rom. *Cálnic* < **Cálnic* < *Colnic*, care este mai vechiu.

261. Și numele Brașovului și al Râjnovului ne arată că Românii sânt mai vechi în aceste părți decât Ungurii.

Formele documentare cele mai vechi pentru Brașov sânt: *Barasu* a. 1252/1278, *Brassu* a. 1271, *Braso* a. 1288; *Brassoviensis* a. 1295, *Brasso* a. 1309, 1329, *Brasou*, *Brassou* a. 1331, 1333, etc. (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 78, 110, 159, 200, 259, 411, 448, 450, 459, 482, etc., și 553, indice).

Numele latinesc îi este la început *Brassó* (adj. *Bras(s)oviensis*), mai târziu (dela 1342 încoace) *Corona*, probabil după germ. *Kronstadt*; apoi *Armizegetusa*, *Samozagetusa*, *Stephanopolis*, *Tiasum*, *Brassovia*;

¹⁾ Tot așa și G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, 56.

cel german *Kronstadt* (modificat în *Cragenstadt*, *Magyar Nyelvör*, XLII, 116), iar cel săsesc *Krînen*, *Krûnen* (A. Schullerus, *Nyelvtudomány*, I, 92)¹⁾.

Numele românesc vechiu este *Braşov* (cu -ov, nu cu -ău) şi ne-a venit din slavoneşte (nu din ungureşte, cum susţine Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 533—534 şi Rásoni Nagy L., în *Magyar Nyelv*, XXV, 23).

Forma *Braşeu*, *Braşău* este mai nouă şi, cu toate că ar putea fi rezultată şi din evoluţia normală a lui *Braşov*, totuşi mai curând este o reprimire din ung. *Brassó*.

La I. Bogdan, *Documente privitoare la relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească în sec. XV şi XVI*, vol. I, care ne păstrează formele slavo-române, găsim:

Braso a. 1424 (p. 25), *Brasso* a. 1460 (p. 331), *Brassho* a. 1458 (p. 324), a. 1460 (p. 326), *civitas Brassoviensis*, *civitas Braschoviensis* a. 1460 (p. 326—327), *Brassovia* a. 1444 (p. 313), a. 1477 (p. 336); *Corona* a. 1424 (p. 26 şi 27); ot *Braşeva*, *Braşevci* a. 1431 (p. 32), *Braşoveni* a. 1431 (p. 33), *Brašovicem* a. 1432 (p. 42), *Brašovén*, *Brašovéne*, *Brašovene*, *Brašovénom*, *Brašovénomű* a. 1415—18, 1432 (p. 43; cf. şi p. 64, 76, 259); *Brašov* a. 1424, 27, 1460 (p. 13, 102), *Brašev* a. 1431—1433 (p. 64), *Brašou* a. 1477 (p. 133), *Brašovú*, *Brašovu* a. 1478 (p. 136; cf. şi p. 139, 180, 182, 207, 259, 265), *Braševskym* a. 1421, 1438—44 (p. 11, 78), *Brašovskim* a. 1415—18, 1433—40 (p. 3, 258). Forma *Brašev* se întâlneşte de-altfel încă din 1282 (cf. Barsov, *Očérki russkoj istor. geogr.*, III, şi *Materialy dlja ist. geogr. slovarja Rossiji*, 14, ap. I. Melich, *Magyar Nyelvör*, XXIX, p. 511; Hodinka, *Az orosz évkönyvek magy. von.*, 450, la Rásonyi Nagy, *Magyar Nyelv*, XXIV, 313, care mai citează dintr'o cronică sârbească (Stojanovi), *Stari srpski rod. i letopisi*, 229) formele *pod Braševu*, *Bašarevo*, *Baraševu*, *Brašo*, iar din izvoarele greceşti: «τὸ ὄρος τὸ Πράσοβον» (gen. *Πρασόβου*, *Πρασωβού*); «ἀπὸ Παιονοδακίας ὄρος ἐπὶ πολὺ διήκον, Πρασόβος καλούμενον» (L. Chalcocondylas, *De reb. Turc.*, ed. Bonn, 77, 253, 506), «τὸ βουνὸ τοῦ Πρασόβου» s. XVI (com. Moravcsik Gy.).

Un *Braşeu*, ung. *Brassó* se găseşte şi în jud. Hunedoara (atestat la Lipszky, *Rep.*, II, 22, după care forma românească a acestuia este *Brassá* = «Braşsa», cea germană *Braschen*, iar cea ung. *Brassó*). Alt *Brassó* se găseşte în com. Hajdú. Un al treilea *Brassó* a existat în secolul al XV-lea în Timiş (cf. Csánki, *MH*, II, 26, 30)²⁾. *Braşovana-mare*,

¹⁾ Istoria numelui Braşovului până la 1900 se poate citi la A. Horger, *Brassó és Kronstadt*, în «Anuarul Şcolii reale superioare de Stat din Braşov» pe 1899—1900; cf. şi I. Melich, *Magyar Nyelvör*, XXIX, pp. 511—512, şi Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 533—534. Date şi mai complete ne dă în timpul din urmă în privinţa numelui Braşovului Rásonyi Nagy L., *A Brassó név eredete*, în *Magyar Nyelv*, XXIV, 311—318, XXV, 17—27.

²⁾ Forma *Brassófalva* din Someş, pe care i-a comunicat-o B. Iancsó lui Melich (cf. l. c., p. 512) probabil este identică cu rom. *Braşfalău* = ung. *Balázsfalva* din jud. Năsăud.

pădure și păraiaș, se găsește în Neamțu; *Brașovenița*, sat, vale, în Vaslui; *Izvorul, Poiana-Brașovului*, etc., în Buzău; *Brașlovița* în Ialomița.

Evident, formele slave ale *Brașovului*, nu se pot despărți de srb. *Braševo*, pe care Fr. Miklosich, *Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen im Slavischen*, *Denkschr.*, X, p. 134 [18], nr. 26, îl derivă dintr'un nume de persoană format din rad. *brah-*, fără a putea atesta acest nume. Totuși numele de pers. slav. *Braš* există, cum se poate vedea din Moroškin, *Slavjanskij imenoslov*, 26 (cf. Melich, *l. c.*, p. 512), și există și *Braša* (cf. și srb. *Brajiša*, i.-rom. *Braiša*, alături de *Brateša, Bratiša* la Miklosich, *Denkschr.*, X, 250—251 [36—37], nr. 18) și *Brašić* = « Bratoslav », *Brașul* « Bratolub » la Maretić, *Rad*, LXXXII (1886), pp. 110 și 118), dar acesta, cum a arătat Weigand, *o. c.*, p. 113, § 6, nu derivă din radicalul *brah-*, cum credea Miklosich, ci din *brat[e]* (cf. *Brate, Bratoslav, Bratislav, Braislav, Bratolub*; rom. *Bratu*, etc.).

Braša, Braș sânt, după Weigand, destul de vechi, « wohl schon in die altslavische Zeit zurückreichen », ca să le putem pune la temelia slavului *Brašov[o]* și *Brašov[o]* > rom. *Brașov* > ung. *Brassó* > rom. *Brașău* sau *Brașeu*, ceea ce și face, *o. c.*, p. 161¹⁾.

Râjnovul, ung. *Rozsnyó*, sâs. *Rosenau* (*Rosnou* a. 1331, Zimmermann—Werner, *Urk.* I, 450; *Rasnow* a. 1377, ib., II, 480, etc.), de lângă valea *Râjnoava*, nu poate derivă din ung. *Rozsnyó*, care ar fi dat mai curând *Rojneu* (sâs. *Rosenau* este, evident, o etimologie populară din *Râjnov*), ci trebuie pus în legătură cu rom. *râjni, răjniță* (> ung. *rezsnicze*, țig. *răjnița*, la Miklosich, *EWS*, 410) < v.-bg. *žrūny* « Mühle » *žrniti* « mit Handmühle mahlen », cu metateză, Cihac, II, 309), și derivat din v.-b g. *žrūnovy* « molaie », deci « [satul sau valea] morii » (G. Giuglea, *Dacoromania*, III, 769—771).

¹⁾ Alte păreri mai vechi se pot vedea la Horger, *o. c.* 13—19, și la Rásonyi Nagy, *Magyar Nyelv*, XXIV, 313—316. Dintre cele mai nouă relev: I. Melich: < slav. *broš* = *broši* « Rubia tinctorum », *Magyar Nyelvőr*, XXIX, 511—512, combătută de O. Asbóth, ibid., XXX, pp. 70—73; C. Fiók: < *boros-jó* « Valea borcutului » sau « borvizului », *Magyar Nyelvőr*, XXX, 20—23, combătută de A. Horger, ibid., 95, și admisă de L. Trencsényi, ibid., 143; G. Kisch: < *Bradiš-đu* < **Bradišov* < *bradiš* + suf. -ov < *brad* « Tanne » (*Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, pp. 131—132), neprobabilă din pricina că rom. *brad* este înrudit alb. *breθ*, iar derivarea din acesta + suf. -iș a lui *bradiš* este relativ nouă, totuși la această formă nouă ar trebui să presupunem că s'a atașat vechea formă a sufixului slav -ov (ar fi o derivare hibridă greu de admis); G. Giuglea: dintr'o bază indoeuropeană **bharos*, **bhars-inom* « zum Gerste gehörig » (v. Walde, *Wb*⁸, 272; Feist, *Et. Wb*³, 60) prin filiație slavă, cf. v.-bg. *brašno*, s.-cr. *brašno* « Mehl », got. *barizeis* « aus Gerste » (*Dacoromania*, III, 771). Cu totul greșită este explicarea lui Rásonyi Nagy din studiul, altfel foarte bogat, citat mai sus: < bulgaro-turcul *bor. uy* « eau claire » (*Magyar Nyelv*, XXV, 17—27).

IX

ROMÂNII DIN MOLDOVA, MUNTENIA ȘI DELA GURILE DUNĂRII

261. Cu aceasta m'am apropiat de sfârșitul lucrării. Toponimia și onomastica Munteniei și a Moldovei, afară de cele câteva nume atinse mai sus în legătură cu numele topice din Ardeal (*Argeș, Buzău, Lotru, Motru, Olt, Vlașca*, etc.), și cu *Tăt, Tăcz* de dincolo de Dunăre, nu ne dă decât prea puțin ce ar putea intra în cadrul ei.

Am amintit că despre o străveche populație românească vorbesc numele date de Slavii, care locuiau alături de Români: *Vlașca*, cătun în j. Romanai (*Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, V, 766—769); *Hanul-Vlăschiu*, locuință izolată în j. *Vlașca* (D. Frunzescu, *Dicț. top. și stat. al Rom.*, 529); *Vlășcuța, Vlășcuța-din-deal* și *-din-vale*, j. Argeș (*Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, V, 772); *Vlăhenii*, fost sat în Ialomița (ibid., V, 769); *Vlășie*, munte în Mehedinți (Frunzescu, ibid.); *Vlășia*, părau și pădure în j. Ilfov (ibid., V, 722, unde se citează, explicându-se, și cunoscuta vorbă: «Fură ca în Codrul Vlășiei»); *Vlășeni*, j. Dâmbovița, Ilfov și Prahova (Frunzescu, o. c., 529); *Vlășceana*, lac în Ialomița (Bogrea, «*An. Inst. de Ist. naț.*» din Cluj, I, 385); *Blahnița*, părau și plasă în Mehedinți (ibid., I, 468), pentru care cf. v.-bg. *vlakъ*, plur. *vlasi*, v.-srb. *vlah* «romanus, valachus, pastor», bg. *vlaški* «valaque, roumaine», n. top. srb., bg. *Vlaška, Valahica, Vlahović*, etc.¹⁾.

Fără a putea preciza exact unde se găsea, de bună samă la o *Vlahie, Vlașcă* sau *Vlasie* a Românilor sud-estici se referă știrea din *Heimskringla*

¹⁾ Vezi cele ce spune M. Burghel, în *Conv. Lit.*, 63—1930, pp. 1209—1210, și mai ales I. Iordan, *Rum. Toponomastik*, 109 și 272, care adaugă după N. Iorga, *Bullet. Inst. Europe sudorientale*, X—1923, p. 80: «Vlașca, județul, poate fi o amintire a principatului *Vlahia* a lui Tatos, care se întindea între cumantul Deli-Orman (actualul Teleorman) și între ținutul din partea sudică a Dobrogei, pe care Turcii o numesc până astăzi cu același nume». Mai nouă sunt: *Volosem*, sat în Fălciu; *Voloseani*, cătun în Putna; poate și *Volovățul* din jud. Dorohoiu (*Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, V, 775), care au înfățișarea fonologică a rutenului *voloch*, rus. *volochъ*, precum poate și *Vlah-Chioi*, zis și *Vlahei*, din Constanța (Bogrea, *An. Inst. de Ist. naț.* din Cluj, I, 385), care poate veni dela Bulgarii din Dobrogea. *Vlășinești*, com. rur. și sat în Dorohoiu, este nesigur, deoarece poate deriva și din n. pers. *Vlasin* (cf. și *Vlasa*).

eller norges kongesagaer af Snorre Sturlusson (1179—1241), ed. Unger, Christiania, 1868, p. 776, despre o expediție a lui Alexios Komnenos I (1080—1118) împotriva păgânilor (« heidinn ») = « Pecenegilor » din « *Blökumannaland* », întâmplată la 1114, pe care o reproduc în traducerea latină a lui Thorlacius: « Quo tempore imperavit Alexius, evenit, ut in Blachorum terram exercitum moveret imperator.

In Pezenezorum vero campos delato occurrens, cum innumeris copiis Rex ethnicus, equitatum adduxit et currus ingentes, quibus propugnacula, portis instructa militaribus imposita fuerunt. . . » etc.¹⁾.

Ar putea fi vorba atât de « terra Blachorum » din Valea Oltului Ardelean, cât și de *Vlașca*, *Vlășia* sau *Vlahia* din Muntenia.

263. Cât privește datele istorice cele mai vechi referitoare la Românii de pe cursul de jos al Dunării, în special din așa numitul « *Paristrion* » (« Dobrogea actuală »), trimit la N. Iorga, *Rev. istorică*, V—1919, pp. 103—113, apoi *Les premières cristallisations d'États des Roumains*, în « *Bulletin de la section historique* » al Ac. Rom., V—VIII—1920, pp. 33—46, *Les Latins d'Orient*, Paris, 1921, p. 39, *Hist. des Roumains et de leur civilisation*, Bucurest, 1922, p. 37, și *Istoria Rom. și a civilizației lor*, București, 1930, p. 62 (cf. C. C. Giurescu, *Revista Ist. Rom.*, II—1932, pp. 1—2); și mai ales la N. Bănescu, *Cele mai vechi știri bizantine cu privire la Români*, în « *Anuarul Inst. de Ist. naț.* » din Cluj, I, pp. 138—160, și *Les premiers témoignages byzantins sur les Roumains du Bas-Danube*, extras din « *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher* », III—1922, fasc. 3/4.

D-l Bănescu crede că *Pudilos* (= « Budilă »), pe care Ana Comnena ni-l pomeniște ca o « căpetenie a Vlahilor » și care, « sosind în timpul nopții », aduce lui Alexios Komnenos, în lagărul său de lângă Anchialos, vestea trecerii Cumanilor peste Dunăre, eră, probabil, din părțile Dunării, de unde aducea veștile²⁾, și adaogă: « Iar dacă se obiectează că putea fi tot atât de bine dintre Vlahii peninsulei balcanice, cari dedeau contingentul lor oștirii imperiale, rămân totuși, în pagina următoare a scriitoarei, *Vlahii* pe cari ea îi amintește călăuzind pe Cumani pe potecile trecătorilor (clisurilor) din Balcani, pentru a-i aduce la Gölöe, în bazinul superior al Tungei: τῶν γοῦν Κομάνων παρὰ τῶν Βλάχων τὰς διὰ τῶν κλεισσοῦρων ἀτραποὺς μεμαθηκότων καὶ οὕτω τὸν Ζυγὸν ἐφθίως διελθούσων ἅμα τῇ Γολόῃ προσπελάσαι³⁾.

¹⁾ I. Gherghel, *Zur Geschichte Siebenbürgens*, Wien, 1892, pp. 28—30; *Câteva contribuțiuni la cuprinsul noțiunii cuvântului « Vlah »*, în *Conv. Lit.*, 1920, p. 343; *O precizare istorico-bibliografică*, în *Arhiva*, XXXII—1930, 259—258; mai întâiu însă K. Zeuss, *Die Deutschen und ihre Nachbarstämme*, München, 1837, p. 743.

²⁾ I, 10, 9: νυκτὸς δὲ καταλαβόντος Πονδύλου τινὸς ἐκκρίτον τῶν Βλάχων καὶ τῇ τῶν Κομάνων διὰ τοῦ Δανούβεος διαπεραίωσιν ἀπαγγέλλαντος...

³⁾ Ibid., 11, 18.

«Cumanii trecuseră Dunărea tocmai prin Paristrion (v. Ana Comnena, I, 8, 9), pătrunzând peste Balcani prin pasul numit de Bizantini Σιδερά = «Demir-Kapú ori «Čalikavak»¹⁾.

Tot la Românii din «Paristrion» crede d-l Bănescu că se referă și mult discutatul pasagiu din Kinnamos, 260, 7: «Ἀλέξιον μὲν στρατεύμασιν ἅμα πολλοῖς ἐπὶ τὸν Ἰστρον ἐπεμπε δόκῃσιν ἐμποιήσοντα Οὐννοῖς ὥς ἐκ τῶν συνήθων καὶ πάλιν αὐτοῖς ἐπιτεθήσεται χορῶν· Λέοντα δὲ τινα Βατάτζην ἐπὶ κλησὶν ἐτέρωθεν σιράτευμα ἐπαγόμενον ἄλλο τε συγνὸν καὶ δὴ καὶ Βλάχων· πολλὸν ὁμιλον, οἱ τῶν ἐξ Ἰταλίας ἄποικοι πάλαι εἶναι λέγονται, ἐκ τῶν πρὸς τῷ Εὐξείνῳ καλονμένῳ πόντῳ χωρῶν ἐμβαλεῖν ἐκέλευεν εἰς τὴν Οὐννικὴν, ὅθεν οὐδεὶς οὐδέποτε τοῦ παντός αἰῶνος ἐπέδραμε τούτοις», privitor la luptele purtate de Manuel Comnenul cu Ungurii, la 1164, căci numai așa s'ar putea explica în mod satisfăcător pasajul din urmă: «adunându-și din altă parte altă armată numeroasă și chiar mare mulțime de Vlahti, cari se zice că sunt coloniștii Italilor de odinioară, aveă ordinul să năvălească în Ungaria din ținuturile de către Pontul-Euxin, de unde nimeni nici odată nu năvălise asupra-le»²⁾.

Tot așa au înțeles pasajul și J. L. Pič, *Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage*, Leipzig, 1886, p. 71, și F. Chalandon, *Jean II Comnène et Manuel I-er Comnène*, Paris, 1912, p. 487, n. 3.

Și Tomaschek admite existența Românilor la gurile Dunării, dar el o așează — printr'o interpretare pe care n'o sprijină textul grec — în Nordul Deltei³⁾. Cam la fel se exprimă și învățatul rus T. Uspenski⁴⁾.

Cât privește pe Rösler, d-l Bănescu (ibid.) ne asigură că «rătăcește alături de chestie, când se silește a dovedi că nu poate fi vorba aici de Românii din Moldova»⁵⁾.

Sânt unii învățați care cred că și Nicetas Choniates, care-și scrisese cronica între 1118 și 1206, vorbind despre domnia lui Alexie Anghel (1195—1203), menționează «Valahi» în Nordul Dunării. Este vorba

¹⁾ «An. Inst. de Ist. naț.» din Cluj, I, 153; cf. și *Les premiers témoignages byzantins sur les Roumains du Bas-Danube*, p. 304.

²⁾ «An. Inst. de Ist. naț.» din Cluj, I, 153—154; cf. și *Les premiers témoignages byzantins sur les Roumains du Bas-Danube*, p. 305.

³⁾ *Zur Kunde der Haemus-Halbinsel*, p. 51: «Unter Manuel (1143—1180) müssen die Gebiete nördlich der Donau bereits sehr zahlreiche walachische Ansiedelungen besessen haben; auf Wlachen nördlich vom Delta muss jedenfalls die berühmte Stelle bei Kinnamos, VI, 3, p. 260 bezogen werden».

⁴⁾ *Formarea imperiului al doilea bulgar (rus.)*, Odesa, 1879, p. 99: «Sub Daci nu trebuie să înțelegem numai pe Unguri. Avem informații sigure despre elementul românesc la Nordul Dunării din timpurile împăratului Manuel. Cea dintâiu informațiune, contestată nu cu mult succes de Rösler, spune că împăratul Manuel, în a. 1164, a ridicat populația românească din părțile Moldovei împotriva Ungurilor».

Într'adevăr în text nu se vorbește de Moldova, ci se spune numai «din altă parte . . . din ținuturile de către Pontul-Euxin».

⁵⁾ *Romänische Studien*, Leipzig, 1871, p. 85.

de pasajul: «Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ μήπω καθαρῶς ἀνασφήλας τῆς νόσου μηδ' ἐπὶ τῶν ποδῶν στήναι δυνάμενος ἔξεισι καὶ ἄπεισι πρὸς τὰ Κύνελλα, ἐξαρτύσας ὅσα πρὸς πόλεμον ἄραρεν αὐτοῦ δ' ὄντος ἐν καχεξίᾳ, Σκύθαι μετὰ μοίρας Βλάχων τὸν Ἰστρον διαβάντες τοῖς Θρακικοῖς πολέμασιν, ὅποσα περὶ Μεσσηνίαν καὶ Τζουρουλόν, καὶ τὰ ἔτι τούτων ἐχόμενα ἐξ ἐφόδου ἔκειρον κατ' αὐτὴν τὴν ἐτήσιον μνήμην Γεωργίου τοῦ Χριστομάρτυρος» «Iar împăratul, deși nu se vindecase de boală deplin și nici nu putea să se ție pe picioare, gătindu-se cu toate cele de nevoie pentru războiul, pleacă și se duce la Kypsella, și pe când el se află încă suferind, Cumanii cu o gloată de Vlahi trecând Dunărea și năvălind în țară prădau în ziua de sfântul Gheorghe orașele Traciei de pe lângă Mesene și Tzurulos și toate câte erau în ținuturile acestora»¹⁾).

C. Erbiceanu, *Două acte oficiale necunoscute de pe timpul împăratului bizantin Isaac II Angel privitoare la Românii din Peninsula Balcanică spre finele secolului XII*, în *AAR*, s. II, t. XXIV ist., București, 1902, reproducând acest pasaj și traducându-l după ediția din Veneția, 1729, p. 68—69, constată pe temeiul lui că «în Dacia Traiană erau mulți Români, cari trăiau printre Cumani, fie retrași în munți, fie poate și chiar printre localitățile locuite de Cumani. Altfel nu putem înțelege de unde să se poată adună o armată năvălitoare Scită și Valahă din Dacia Traiană. Apoi nici textul nu ne permite a înțelege altfel, căci fraza: Σκύθαι μετὰ μοίρας Βλάχων τὸν Ἰστρον διαβάντες, înseamnă precis că din Dacia s'a format armata năvălitoare».

Dar ori cât de bine se pretează fraza citată la interpretarea pe care i-o dă Erbiceanu, totuși ne putem gândi și la o «gloată de Vlahi» din Sudul Dunării, știut fiind că aceștia călăuziau pe Cumani (cf. pasajul citat mai sus din Anna Comnena).

Cât privește numele lui *Pudilos* (= «Budilă»), el este slavul *Budilo* (cf. Miklosich, *Die Bildung der slav. Personen- und Ortsnamen*, p. 37 [251], nr. 21), întrebuintat adeseori și de Români și pătruns, cum am arătat, și în toponimie (cf. *Budila*, ung. *Bodola* din j. Treiscaune; *Budilovăț*, munte, pădure, locuință izolată în j. Mehedinți, *Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, II, 48, și D. Frunzescu, *Dicț. top. și stat. al Rom.*, 76).

În legătură cu *Tát* din com. *Veszprém* și *Esztergom*, *Tács* din com. *Fejér*, am amintit că românitătea numelui lui *Táros*, căpetenie din Paristrion, pomenit alături de *Chalis*, *Sestslav* și *Satzas* (Ana Comnena, *Alexias*, I, 323, 341) *Tάρους* (Skylitzes, 719, 8), *Ταρός*, greșit în loc de *Tάρους* (M. Attaliates, 8, 13), etc., și identitatea lui

¹⁾ Nicetae Choniatae *Annales*, lib. II, c. 3, ed. Bonn, p. 662, 19, în traducerea lui G. Murnu, *Din Nichita Acominatos Honiatul*, în *AAR*, s. II, t. XXVII ist., București, 1906, p. 409.

cu *tat*, *tată*, *tatul*¹⁾, nu este tocmai sigură, deoarece poate fi vorba și de un peceneg ori cuman *Tat*²⁾, care este întrebuițat de Turci pentru a designa elementele străine cuprinse în domeniile lor³⁾. Într'adevăr din rom. *Tatu*, *Tatul* am așteptă mai curând forma *Tatoûλος*. Ş'apoi nu putem trece prea ușor peste afirmația lui Zonaras că *Tatoûς* eră șef al Pecenegilor⁴⁾, când știm că Pecenegii vorbiau aceeași limbă cu Cumanii⁵⁾.

264. Este aproape sigur că numele Prutului, care are la temelie un radical scitic și, după Herodot, IV, 48, eră la Sciți *Πόρατα*, la Greci

¹⁾ Cf. *Tatha*, n. bărb. a. 1214, la Fejér, CD, III, 1, 479; *Thatul*, *Thatol*, *Thatal*, *Tatul*, *Tatol*, *Thatou*, *Thatur*, *Tatomir*, *Thathamir*, etc., a. 1406—1418 (I. Mihályi, *Diplome maramureșene din sec. al XIV-lea și al XV-lea*, pp. 139, 157, 163, 170, 174, 176, 194, 200, 214, 215, 217, 228, 237, 241, 242, 243, 249, 252, 254, 302, 321, 323, 335, 518, 537, 549, 608); *Tatul*, n. pers. la Brașov, a. 1432—33, 1437, 1439 (I. Bogdan, *Doc. priv. la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, pp. 45, 46 n.); la Râjnov a. 1482—96 (id., ib., p. 205); *Tatul Duvalmă*, hoș, Râjnov, a. 1482—87, id., ib., p. 192; *Tatul* (S. Dragomir, *Documente privitoare la relațiile cu Sibiiul*, în « *An. Inst. de Ist. naț.* » din Cluj, IV, pp. 7, 35, 77, 78, a. 1495 și 1512—21); *Tatul* de Mărgineni a. 1437, *Tătulești* în Predeal, emigrați din Tohan în a. 1764; Teodor *Tatu*, preot în Sânger; *Thatul* de Ilholcz a. 1448, *Thatull* allui Lad de Lewad a. 1464, *Thatul* alias *Tetone* de Osztró a. 1409, *Thatul* de Wozesty a. 1422 (I. cav. de Pușcariu, *Doc. ist. priv. la fam. nob. rom.*, II, 378, 379, 380); *Tatu* din Sebeșul-săsesc a. 1799 și Oprea *Tatul* din Sibiiu a. 1792 (Șt. Meteș, *Păstori Ardeleși*, în « *An. Inst. de Ist. naț.* » din Cluj, III, 327); un *Tatulescu* iscălește în *Analele Râmnicului-Sărăt*, I, 1924; în Ardeal este des *Tatu*, *Tat* ca nume de familie, în Muntenia *Popa-Tatu*, în Moldova *Tatul* a. 1440, etc., (Costăchescu, o. c., II, 30, etc.), *Tatomir* a. 1415, etc. (id., ib., I, 116, etc.), etc.; în toponimie: *Tătulești*, jud. Olt (*Marele Dicț. Geogr. al Rom.*, V, 502); *Tatu-Cimpoiașul*, pârâu, în Râmnicul-Sărăt (ibid., V, 549); *Tatomirești*, jud. Dolj, Neamțu, Vaslui (ibid., pp. 548—549).

²⁾ Cf. G. Kuun, *Codex Cumanicus*, p. XXX.

³⁾ Cf. W. Thomsen, *Samlede Afhandlinger*, III, 103.

⁴⁾ III, 713, 8: « Δούλος δὲ τις τοῦ πατρὸς τούτου τοῦ αυτοκράτορος Νέστορος ὄνομα, βεστάρχης δὲ τὸ ἀξίωμα δοῦς τῶν Παριστοῦλων προχειρισθεὶς ἤρην ὅπλα κατὰ τοῦ βασιλέως· ὁμαχμίαν γὰρ θέμενος μετὰ τινος ἀρχηγοῦ Πατρίνων, δὲ ἐκαλεῖτο Τατοῦς, εἰς τὴν τῶν πόλεων βασιλεύουσαν παρεγένοντο ».

⁵⁾ Asupra discuțiilor în privința numelui lui *Tátos*, *Tátous*, *Tatoûλος* vezi N. Iorga, *Rev. istorică*, V—1919, pp. 103—113; *Les premières cristallisations d'États des Roumains*, în « *Bulletin de la section historique* » al Ac. Rom., V—VIII—1920, pp. 33—46; *Les Latins d'Orient*, Paris, 1921, p. 39; *Hist. des Roumains et de leur civilisation*, Bucarest, 1922, p. 37, și *Ist. Rom. și a civ. lor*, București, 1930, p. 62 (cf. și C. C. Giurescu, *Revista Ist. Rom.*, II—1932, pp. 1—2); N. Bănescu, *Cele mai vechi știri bizantine cu privire la Români*, în « *Anuarul Inst. de Ist. naț.* » din Cluj, I, pp. 138—160, și *Les premiers témoignages byzantins sur les Roumains du Bos-Danube*, extras din « *Byzantinisch-Neugriechische Neubücher* », III—1922, fasc. 3/4; V. Bogrea, « *An. Inst. de Ist. naț.* » din Cluj, I, p. 380; G. Giuglea, *Dacoromania*, III, 628, n. 2; O. Densușianu, *Grai și suflet*, I, 323—324, unde se relevă atestă. ile armen. din F. Justi, *Iranisches Namenbuch*, Marburg, 1895; G. Brătianu, *Vicina*, în « *Bulletin de la section historique* » al Ac. Rom., X—1923, p. 128, n. 1, și în special Aurel Sacerdoțeanu, *Despre originea numelui Tatos*, în *Rev. ist.*, XV—1929, pp. 13—17, unde se dă toată bibliografia (Sacerdoțeanu îl socoate de origine tracică).

Despre « Tătarii numiți *Tafi* » din Dobrogea, se vorbește în « *Analele Dobrogei* », I—1920, pp. 169 ș. u.

Πυρετός, și pentru care Const. Porphyrog., *De adm. imp.*, c. 38 (ed. Bonn, p. 171), cunoaște forma actuală *Βγοῦτος* (cu înlocuirea consoanantei nesonore cu cea sonoră corespunzătoare), alături de cea pece-negă *Βογοῦτ* (c. 42, p. 179), ori care ar fi etimologia lui, îl avem prin mijlocire slavă, înfățișarea fonologică nefiindu-i românească¹⁾.

265. Aceeași situație o avem și în privința Nistrului, numit de Geți *Tyras* (Ptolemaeus, *Geographia*, III, 5, 7, 10 și 11; Strabo, *Geographica*, I, 2, 1; II, 4, 6; VII, 1, 1, 13, etc.; Vasmer, *o. c.*, p. 20, trimite pentru radical la iran. *tūra-* « ungestüm, schnell », curd. *tūr* « wild, unbändig ») și atestat mai întâiu la Const. Porphyrog., *De adm. imp.*, c. 42, în forma *Δάναστis*, pe care o regăsim în lat. *Danaster*, v.-bg. *Дѣнѣстръ*, *Днѣстръ*, rus. *Днѣстръ*.

Ce privește pe *Δάναστis*, V. Pârvan, *Considerații asupra unor nume de râuri daco-scitice*, pp. 6—8, întemeindu-se pe cercetările lui Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913, p. 38, Tomaschek, *Die alten Thraker*, II, 2, Sitzungsber. d. Wien. Ak. d. Wiss., Phil.-hist. Cl.,

¹⁾ Cf. A. Philippide, *Originea Românilor*, I, 459. Deosebitele etimologii propuse pentru a explica radicalul *Prutului* se pot vedea la L. Niederle, *Slovanski Starožitnosti*, I, 1, p. 154, și V. Pârvan, *Considerațiuni asupra unor nume de râuri daco-scitice*, pp. 8—10: dintr'un presupus trac. *pêrua*, *pêreu* « râu » (Șafařík); din iran. *par* « a umplea », *paurya* « bogat » (Müllenhoff); din scit., cf. sanscr. *pâr*. zend *pêrē*, gr. *περῶν* « a trece » (Hasdeu); din iran. *pâr-auta(h)* (Sobolevskij), în care după Pârvan, avem rad. iran. *par* + rad. avestic *aodha* « ape », vechiu ind. *odati* « izvorând », « învâluindu-se »; din gr. *πόρος*, germ. *furth* « vad » (Rawlinson); din *pera*, *pru*, sanscr. *pru-th* « sprühen » (Tomaschek); din deosebite radicale slave. În timpul din urmă Weigand, *XXVI.—XXIX. Jahresbericht*, 89, a încercat să-l identifice cu rut. *prut* « Sumpf » (cf. însă obiecțiile lui V. Bogrea, *Dacoromania*, II, 799—800, care crede că rut. *prut* este un apelativ născut din n. pers. *Prut*, ca și rom. *olt* din Muscel cu sensul de « trambă de apă mare de colo-colo », ori *jiu* « râu, în genere », din jos de Craiova). M. Vasmer, *Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven*, Leipzig, 1923, p. 61, crede că rus. și pol. *Prut* sânt din rom. *Prut* < v.-bg. **parata*, care ar fi din scitico *paratu* « Furt », dar P. Skok, *Slavia*, VII—1929, p. 726, se opune acestei păreri, afirmând că este exclusă din punct de vedere cronologic, Românii fiind recenți la Prut, și presupunând evoluția *Pyretós* > prin meta-teză **Perýtus* > slav. *Рѣрутъ*. A. Rosetti, *Resturi de limbă scito-sarmată*, extras din « *Viața Românească* », Iași, 1930, pornind dela forma scită *Πορῖτα* și adăugând că în evul mediu este numit « Alanus fluvius », trimite la găthă (limba părții versificate din Avesta), av. *paratav-* « trecere, vad, punte ».

Este greu de spus dacă este vreo legătură, ori nu, între numele *Prutului* și cel al *Brodnicilor* (*Brodni*, *Prodnic-*, *Brodnic*, *Borodnic*, *Borothnic*, *Borodnic-*), socotiți Români, pentru care s'au propus deosebite explicări < *brod* + *-nic* « podar », Miklosich, *Die slav. Ortsn. aus Appell.*, I, 87, II, 147, și D. Onciul, *Orig. princ. rom.*, 89—90; < *brdo* + *-nik* « muntean », A. Bunea, *Incercare de ist. Rom. până la 1382*, pp. 130—131; *Berendici*, numele unui neam turcesc, în rostire rusească cu o în loc de e, Dr. I. Ferenciu, *Cultura creștină*, XII—1923, nr. 6—7, p. 59; < *vran* (a) + *-ik*, V. Motogna, *Articole și documente*, 35—42 (cf. și N. Iorga, *Brodnicii și Români*, București, 1928, p. 5, și N. Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, p. 20, și Pușcariu, *Dacoromania*, III, 1070, care nu admit această explicație). Să se compare însă *Pruteni* din S. Kézai și *Chron. pict.* (*A m. honfogl. kútfoi*, 479 și 491).

CXXXI, 98, și mai ales ale lui Sobolevskij, *Archiv f. slav. Phil.*, XXVII—1905, p. 244, n. 1, pp. 243 și 241, îl sokoate de origine scito-sarmată (< iran. *dānū-* «râu» + indoeurop. (*i*)*istru-* «curent», «râu»).

O importanță covârșitoare pentru trecutul poporului nostru are forma particulară a numelui românesc al *Dunării*.

266. Fără a mai insista asupra formei grecești **Ιστρος*, lat. *Ister*, *Hister*, *Histrus* (< rad. indo-europ. *s(e)reu-* «a curge»), *Dunărea* are în inscripții forma lat. *Danuvius* (*CIL*, III, 3676, 5755, 13813^d), literar mai mult *Danubius*. Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz*, I, 1225 ș. u. și Brandis în Pauly—Wissowa, *Real-Encycl.*, IV, 2103 ș. u. ne arată că *Danuvius*, transcris grecește *Δανούβιος* este o formă latină vestică, dar în Orient se pronunță de localnici *Dānuvis*, transcris grecește *Δάνουβις* sau *Δάνουβης*. Dintre atestările cele mai vechi relev pe: Strabo, *Geographica*, VII, 3, 13: *Δανούβιος* (el adaogă: «καὶ γὰρ τοῦ ποταμοῦ τὰ μὲν ἄνω καὶ πρὸς ταῖς πηγαῖς μέρη μέχρι τῶν καταρακτῶν Δανούβιον προσηγόρευον, ἃ μάλιστα διὰ τῶν Λακῶν φέρεται, τὰ δὲ κάτω μέχρι τοῦ πόντου τὰ παρὰ τοὺς Γέτας καλοῦσιν *Ιστρον· ὁμόγλωττοι δ' εἰσὶν οἱ Λακοὶ τοῖς Γέταις», deci, cu toate că Dacii și Geții vorbesc aceeași limbă, cei dintâiu o numesc *Δανούβιος*, cei din urmă **Ιστρος*); Ptolemaeus, *Geographia*, III, 8, 3: **Ιστρος*... ὁ ποταμὸς καλεῖται ὁ *Δανούβιος* μέχρι τῶν ἐκβολῶν; Pseudo-Caesarus de Nazianz, *Dial.*, I, 68: τὸν παρ' **Ελλοι* δὲ **Ιστρον*, παρὰ δὲ **Ρωμαίοις* *Δανούβιον*, παρὰ δὲ *Γότθοις* *Δούναβιν* προσαγορευόμενον, și III, 144: παρὰ δὲ **Ελλοιν* **Ιστρος* καὶ **Ινδὸς* (?) ποταμὸς, παρὰ δὲ **Ιλλυριοῖς* [= «Illyricum»] καὶ **Ριπιανοῖς* [= «Dacia ripensis»] τοῖς παρὸν τοῦ **Ιστρον*, *Δανούβης*, παρὰ δὲ *Γότθοις* *Δονναῖς* [emendat din *Δονναῖτις* de Mühlhoff în *Archiv f. slav. Phil.*, I, 293].

Din citatele date din Pseudo-Caesarus vedem nu numai că rostirea balcanică obișnuită era *Danuvis* (*Δάνουβις*, *Δάνουβης*), ci și că Goții dela Dunăre rostiau *Dunavi(s)*. Altfel ei au trebuit să aibă forma *Donauwa*, căci numele *Dunării* în v.-germ. este *Duonauwa*, *Duonowa*, *Duonouwa*, *Tuonouwa*, germ. med. *Tuonouwe*, *Dōnowe*, alături de *Dūnowe* (vezi Holder, *Alt-celt. Sprachschatz*, I, 1255 ș. u., și M. Förster, *Der Name der Donau*, în *Zeitschr. f. slav. Phil.*, I—1924, pp. 1—25, în special p. 2.), cea actuală *Donau*.

Forma gotică dunăreană a pătruns și în gr. med. și mod. (*Δούναβις*, *Δονναῖς*). O găsim și în diploma regelui ungar Ștefan cel Sfânt: *εἰς τὸν δούναβιν*, cf. Melich, *Magyar Nyelv*, II, 105, și *A honfoglalás kori Magyarországnak*, 8), precum și în limbile slave¹⁾.

¹⁾ Vezi W. Vondrák, *Vergl. slav. Gramm.*, I, 124: «der Name des Flusses *Dunaj*, *Dunavъ*, *Donau* ist jedenfalls von den Germanen (Gothen) entlehnt. Das kelt.-lat. *d* in *Dānubius*, wurde leicht im Got. zu *ō* und weiter *ū*...»; cf. și M. Vasmer, *Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven*, p. 60, și M. Förster, *o. c.*, pp. 23 ș. u.

Acestea din urmă s'au despărțit curând în două: o parte având forma *Dunavъ*, ceealaltă forma mai nouă *Dunaj* (cf. v.-bg. *Dunavъ*, bg. *Dúnavъ*, v.-srb., srb. *Dünav*, *Dunavo*, cr.-dalm. *Dunav*; v.-rus. *Dunajъ*, rus. *Dunaj*, pol., slovac, ceh, v.-cr., cr. *Dunaj*, sloven *Dunaj* « Viena »¹⁾).

Limba ungurească a avut totdeauna forma *Duna*, iar documentele latino-ungurești pe *Danubius* (cf. atestările cele mai importante la Melich, *Magyar Nyelv*, II, 104), forma latină literară, din care sânt it. *Danubio*, fr. *Danube*, etc.

Deoarece *-avъ* ar fi dat în ungurește *-ó*, în vreme ce *-aj* ar fi dat *-a*, este sigur că forma ung. *Duna* este din slav. *Dunaj*, și anume probabil din v. -rus. *Dunaj*, deci un împrumut slav mai vechiu decât venirea Ungurilor²⁾.

Numele românesc a fost totdeauna *Dunăre*, articulat *Dunărea*, deci având o înfățișare cu totul deosebită în partea ei finală de cea a formelor înșirate mai sus.

O privire asupra formelor în care apare numele *Dunării* ne arată că problemele care se pun în legătură cu ele sânt destul de numeroase: 1. Care este radicalul și pronunțarea barbară a lui? 2. Cum s'a făcut schimbarea vocalei din radical, când și ce ne poate spune ea cu privire la trecerea numelui dintr'o limbă într'alta? 3. Ce sânt got. *-v-* sau *-j-*, slav. *-avъ* și *-aj*, lat. *-uvius*, *-ubius*, rom. *-re* și de unde vin?

Müllenhoff, *l. c.*, ca și mai nainte C. Zeuss (*Die Deutschen und ihre Nachbarstämme*, München, 1837, p. 12; *Grammatica Celtica*, ed. I, 1853, p. 994; ed. II, 1871, p. 998), crede formele apusene de un derivat din radicalul celtic *dānu* « fortis ».

Și Brandis afirmă, în articolul său *Danuvius* din Pauly—Wissowa, *Real-Encycl.*, IV, 2105, că acest nume latin este de origine celtică (**Danuv-io-s*).

Holder, *Alt-celtischer Sprachschatz*, I, 1225, este de aceeași părere, dar observă că, deși se găsesc în limba celtică radicale care, ca *dānu*, *dāna*, ar putea da o derivație, el nu este originar celtic, ci împrumutat.

Și Melich, *l. c.* (cf. și Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1439), admite originea celtică. Din celtică ar fi după el lat. *Danuvius* sau *Danubius*

¹⁾ Vezi Šafařík, *Slawische Alterthümer*, I, 508; K. Müllenhoff, *Deutsche Altertums-kunde*, II, 362—372; Melich, *Magyar Nyelv*, II, 104—105, și *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 8; Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1439; V. Jagić, *Archiv f. slav. Phil.*, I, 299; L. Niederle, *Původ a počátky národa slov.*, I, 19, și *Manuel de l'antiquité slave*, p. 19, n. 2; A. I. Sobolevskij, *Archiv f. slav. Phil.*, XXVII, 240—244; A. Stender-Petersen, *Slavisch-germanische Lehnwortkunde*, Göteborg, 1927, p. 345 ș. u.; P. Skok, *Dunaj et Dunav, in Slavia*, VII—1929, pp. 722 ș. u.

²⁾ Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 8, și Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1439. După această evoluția *-aj > a* este normală în ungurește. Astfel P. Skok, *Slavia*, VII—1921, p. 723: « Dunaj a été senti par les Hongrois comme un adjectif formé avec la terminaison *-i* qui apparaît dans *Budai, fai* etc. de *Buda, fa* « arbre », fait qui amena la chute de sl. *-jъ* chez eux ». Din ung. *Duna*, este turc. *Duna*, *Tuna* > alb. *Tune* (cf. M. Förster, *l. c.*, și p. 418).

și germ. **Donavi*, **Donavia* (vgs. *Tuonouua*; despre germ. *Donau* vezi E. Schwarz, *Magyar Nyelv*, XXIII, 65, și *Zeitschrift f. Ortsnamenforschung*, II, 234). Dar această părere în timpul din urmă începe a pierde terenul.

Acum o susține mai temeinic numai M. Förster în studiul citat, publicat în *Zeitschr f. slav. Phil.*, I—25, 418 (cf. și III, 149), însă dând o etimologie cu totul deosebită de cea a lui Zeuss și Müllenhoff: < celt. **dānu* (atestat în numele *Don* și *Doon* a două râuri din Anglia) + sufixul, a cărui formă originală celtică este greu de determinat (-*eu-īo-*, -*au-īo-*, -*ou-īo-*, (-*u*)*ū-īo-* ori chiar -*a-īo-*), și întemeindu-se pe faptul că numirea a trebuit să pornească dela cursul de sus al râului.

Mai întâiu Max Müller, în *Revue celtique*, I, 135 ș. u., care socoate pe *Dānuvius* tracic, a trimis în treacăt, pentru a-l explica pe acesta la v.-ind. *dānu* «Regen, Feuchtigkeit», «Fluss» și la osset. *don* «Fluss».

Acum pentru P. Kretschmer, *Die idg. Sprachwissenschaft*, 55, M. Vasmer, *o. c.*, p. 60, ș. u., originea radicalului Dunării este hotărât irano-scită.

După V. Pârvan, *Considerații asupra unor nume de râuri daco-scitice*, 17, radicalul a venit din iraniană și a fost transmis Celților de Scito-Sarmați (cf. zd. *danu* «râu», osset. *don*, ved. *danu* «ploaie», «umezeală»).

Având în vedere această ipoteză, V. Pârvan, *l. c.*, pp. 20—21, crede că Goții la venirea lor în Dacia Scitică aveau forma *Dōnavia*, creată, prin mijlocirea celticului *Dānuv-io-s*, din iranianul *Dānava* sau *Dānavya* (sarmatic *Dānāvi* < *dānā-*, după A. I. Sobolevskij, *Archiv f. slav. Phil.*, XXVII, 243). În creația germană a rămas numai radicalul, iar partea de contribuție celtică a fost înlocuită cu un radical propriu, *awa* (got. *ahwa*) «râu»¹⁾.

Pronunțarea cu *u* ar fi nord-tracică, sau, mai precis, dacică. Ea s'ar fi născut astfel: Tracii nu aveau trecerea lui *ā* în *ō* (cf. P. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, p. 226, deci din sarmaticul *Danava* ei nu puteau scoate pe *Donava*, din care să se formeze trac. *Dunava*. «Dimpotrivă ei aveau, ca fenomen absolut banal, trecerea lui *o* în *u* (Kretschmer, *o. c.*, pp. 221, 223, 225, 226) și anume atât a lui *ō*, cât și a lui *ǫ*. Cum însă Dacii fuseseră din vechi timpuri în contact cu Germanii, forma germanică *Donavi* a numelui Dunării putea să le fie cunoscută cu mult înainte de venirea Goților. Dar *Donavi* germanic se schimbă mecanic la Daci în *Dunavi*. Pronunțarea gotică de care ne vorbește Pseudo-Caesarius, ca fiind uzată de

¹⁾ Cf. Holder, *l. c.*, și Müllenhoff, *Arch. f. sl. Phil.*, I. c., Schrader, *Reallexikon der indo-germ. Altertümer* s. v. *Fluss*. După Șafařík, *Slav. Alterth.*, I, 498, acest *ava* s'ar găsi și în nume ca *Wlt-ava*, *Ond-ava*, *Mar-ava*, *Mor-ava*, etc.

Slav. *Dunajъ* < *Dunavъ* nu este explicat în mod satisfăcător, cf. Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, II, n. 12.

Goții în secolul al IV-lea, trebuia deci să fie de fapt pronunțarea dăcică adoptată și de ei, — dar netrecută mai departe celorlalți Germani și părăsită eventual chiar de ei după plecarea din ținutul Dunării-de-jos, și după reluarea în Vest a legăturilor cu ceilalți Germani, pentru cari rădăcina numelui Dunării a rămas constantă *don-* ».

În aceeași ipoteză A. Rosetti, *Resturi de limbă scito-sarmată*, p. 8, crede că formele cu *a* s'ar putea explica plecând dela av. *dānav-* « râu », fluviu, iar cele cu *o*, *u*, plecând dela o formă cu vocalismul *o* al radicalului (cf. osset. *don* « râu ») și presupunând că iran. *a* ar fi trecut în *o* într'o epocă veche, căci « explicația lui Skok (*a-u* > *u-a* prin metateză vocalică [!]), deși ar avea avantajul să simplifice problema, prin faptul că am porni dela un singur radical cu vocalismul *a*, este inadmisibilă ».

Este vorba de studiul lui P. Skok, *Dunaj et Dunav*, din *Slavia*, VII—1929, pp. 721—731, în care acesta ajunge la concluzia că cei ce au transmis Grecilor și Slavilor numirea Dunării n'au fost Goții (pp. 728—729): « Les Slaves n'ont pu emprunter *Dunaj—Dunav* qu'aux ancêtres des Roumains, aux Thraces romanisés ou aux soldats romains qui étaient en garnison dans ces contrées » (p. 730).

Strămoșii Românilor, Tracii romanizați, le-au dat Slavilor sudici și alte numiri topice, ca *Srēmъ* < *Sirmī* < *Sirmium*, *Vidin* < *Budinъ* < *Bononiae*, *Srēdecъ* < *Serdicae*, *Kostol*, *Kostolac* < *castellum*, *Arčar* < *Rattaria*, etc. (p. 729).

Cunoscând rezultatele actuale în privința radicalului și a schimbărilor formei lui, rămâne să vedem și pe cele privitoare la *-re* din rom. *Dunăre*.

După Hasdeu, *Ist. crit.*, I, pp. 293—294, *Dunăre* derivă dintr'un trac. **Dana-re* sau **Donare* = *Danubius* = *νεφελοφόρος* « purtător de nori » (< part. *dan* sau *dana* al lui *da* « a purta » + *re* « nor », cf. alb. *re* « nor »).

Explicarea lui D. Pușchilă (« *Anuarul pentru geografie și antropogeografie* », II, p. 157 ș. u.) din ung. *Duna* + rom. *rea* « mauvaise » n'are decât valoarea unei etimologii populare¹⁾.

După G. Pascu, « *Viața Românească* », XXIX—1913, pp. 303 ș. u., *Dunărea* derivă din radicalul autohton *dun* + un sufix *-ara*, analog sufixului celtic *-ra* (cu variantele *-era*, *-arus*, *-eris*) din deosebite nume de râuri. Sufixul, pe care Ungurii nu-l cunosc s'ar fi adăugat pela 900.

V. Motogna, *Revista istorică*, VII—1921, pp. 166—171, și *Articole și documente*, pp. 53—57, socoate *Dunărea* un cuvânt scito-sarmat compus din două nume cu înțelesul de « râu », și anume din sciticul *Don* + copula *a* + sarmaticul *ġā* « râu », astfel de traduceri fiind frecvente în compoziție și râurile mari din Europa sud-estică fiind mai toate botezate de Scito-Sarmați.

¹⁾ O admite și apără P. Papahagi, *Dunărea*, Silistra, I—1924, pp. 176—179.

V. Pârvan, *Revista istorică*, VII—1921, p. 248, și *Considerații asupra unor nume de râuri daco-scitice*, pp. 16—26 (cf. în special pp. 20—26) crede că Dunărea este un cuvânt format de Daci dintr'un radical got ori sarmat *don-* sau *dun-* (vezi mai sus) cu ajutorul sufixului trac *-ri(-s)*, pe care-l mai găsește și în alte numiri de râuri de pe teritoriul trac, cum sânt: *Naparis* = «Ialomița», *Sagaris* sau *Sangaris*, *Magaris*, etc.)¹⁾.

Aproape de aceeași părere este și C. Diculescu, *Die Gepiden*, I, 98—99, presupunând un strărom. **Dōnaris* sau **Dūnaris*, derivat cu suf. *-aris*, băștinaș și străvechiu în Dacia (cf. *Naparis* = «Ialomița» < v. pers. *vāpas*· *κηρηή* «Quelle»), din radicalul *dōn* sau *dūn* < v.-pers. *dānu* «Fluss». Cât privește schimbările fonologice, adaogă: «Dak. **Dānaris* wurde nun unter dem Einfluss von got. gepid. *Dōnavis*, *Dūnavis* in *Dōnaris* bzw. *Dūnaris* umgeformt. Wegen der Behandlung des *ā* als *ō* in got. *Dōnavis* aus *Dānavis*, die auch in got. *Rumōneis* aus lat. *Romāni* erscheint, verweise ich auf Müllenhoff *DA*, II, 362 und Fr. Kluge, *Urgermanisch*³, 33».

Pentru derivarea cu un sufix, nu pentru compoziție, este și A. Philippide, *Originea Românilor*, I, 459—460. El crede că pentru rom. *Dunăre* trebuie să presupunem «un prototip *Dónar* ori *Dūnar*, în care elementul *-r* trebuie comparat cu *-ra* din numele celte de râuri: *Dura*, *Mura*, *Rura*, *Sara*, *Stura*, *Sura*, *Tara*, *Avara*, *Isara*, *Oscara*, *Savara*, *Sambra* (Holder), poate **Iskera* (în loc de *Oescus*) = actualul *Isker*, *Iskra*. Din cazurile oblice ale unui **Dónar*, **Dūnar* a eșit poate românescul *Dunăre*».

Nu poate fi admisă părerea lui P. Skok, *Dunaj et Dunav*, în *Slavia*, VII—1929, p. 727, după care *r* din *Dunăre* s'ar fi născut din *v* din *Dunavis*, ca și în *are* < *habet*, *aiurea* < *aliubi*, căci aceste exemple, aduse în sprijinul ei, se explică altfel, cum arată *încotro* < *i n + c o n t r a + u b i* și *che(a)ie* < *cl a v e m*²⁾. Mai ușor de înțeles este păstrarea de cătră populația tracă romanizată a vechii forme trace populare, cu sufixul *-ris*, alături de literarul *Danuvius*, *Danuius*, din care Skok ne face să credem că și-au luat Slavii al lor *Dunaj*.

M'aș întinde prea mult dacă aș analiza aici și alte lucrări scrise despre numele Dunării, cum este a lui I. Schmidt în *Magyar Nyelvőr*, LIV, 132, etc.

Relevând deci numai că, în privința explicării radicalului *Dunării* românești, mi se pare că Rosetti ne-a indicat calea cea mai bună și că, în privința părții finale, cred că au dreptate mai curând cei ce se gândesc la un sufix, și anume la un sufix tracic, mă mărginesc să închei cu concluziile din articolul lui Ernst Gamillscheg, *Zum*

¹⁾ *S* final din acestea ar fi trebuit să dispară. Pentru motivele pe care le-am arătat vorbind despre *Mureș*, *-s* din *Măciș* al lui Herodot nu poate fi invocat ca analogie pentru necesitatea păstrării lui, cum crede V. Motogna, *Articole și documente*, 57, și P. Papahagi, *Dunărea*, Silistra, I—1924, 177.

²⁾ Cf. S. Pușcariu, *Dacoromania*, III, 829, și VI, 525.

Donaunamen, publicat în *Zeitschrift für slavische Philologie*, III—1926, 149—154, pe care le dau în traducerea lui Pușcariu din *Dacoromania*, V, 799—800.

După ce constată că, în vreme ce Romanii și Goții și-au împrumutat numele pentru *Dunăre* dela Celți, Românii au păstrat forma tracă corespunzătoare, **Donare* sau **Donaris*, care a însemnat « râul » sau « râul mare », Gamillscheg încheie astfel :

« Din cercetările anilor din urmă rezultă în mod neîndoios că Românii nu au emigrat în estul României de azi, adică în Moldova, în Muntenia estică și în Basarabia, înainte de secolul XII. Pe de altă parte se evidențiază tot mai lămurit că Oltenia și Banatul învecinat, și probabil cu deosebire ținutul din nordul și sudul Carpaților sud-vestici, au fost regiunile care au continuat fără întrerupere tradiția latină. Acest lucru e întărit prin numele Dunării.

Dacă am admite că Romanii colonizați în Dacia și urmașii lor s'ar fi pierdut fără urmă sau ar fi emigrat spre sud și vest, nu am înțelege cum s'ar fi putut păstra numele **Donaris*, împrumutat dela Traci. Aromânii, care s'au despărțit de Dacoromâni cam pela anul 1000, au reîmprumutat numele Dunării din vechiul turcesc *Duna*; tot astfel Albanezii, care au trăit timp îndelungat cu Românii nordici (cf. *Zeitschrift für slavische Philologie*, I, 418). Numele vechiu ar fi trebuit să dispară și la Dacoromâni, dacă s'ar fi întors numai după multe secole în ținuturile locuite de strămoșii lor, unde în răstimp se pierduse ori ce reminiscență despre Tracii împăratului Traian. Numele Dunării a fost auzit și împrumutat de părinții romani ai Românilor prin regiunea Porților de fier și s'a păstrat acolo în continuitate neîntreruptă » (pp. 153—154).

X

ELEMENTE ROMÂNEȘTI VECHI INTRATE IN LIMBA UNGUREASCĂ DINSPRE SUD-EST

267. Cum am văzut Ungurii au pătruns în Ardeal cu 100 de ani mai târziu decât cum au pătruns în Pannonia. Din pricina aceasta cuvintele românești pornite din centrul de expansiune estic apar ceva mai târziu în limba ungurească, ruteană și polonă decât cele venite dinspre Vest.

Ele înaintează dinspre Munții Apuseni spre Valea Tisei și de-aici spre Carpați și dinspre Sud-Est pe coama Carpaților, pentru a se întâlni apoi cu cele pornite dinspre Munții Apuseni și Nord-Vest.

Astfel adeseori ajungem în imposibilitate de a stabili punctul de origine al cuvântului românesc, cum este cazul ungurescului *bronză*, *brenza*, *brinza*, etc., atestat la Ragusa în a. 1357 și apoi la 1546, mai întâiu în Nord; al lui *esula* atestat ca n. pers. aproape în același timp în Pannonia (a. 1234—70, Wenzel, *CDA*, II, 12), în Bihor (a. 1214, *Reg. de Vár.*, art. 374, la Endlicher, *Mon. Arpad*, p. 738) și în « *castrum Borsob* » = « *Borsod* » (a. 1219, ib., art. 79, p. 658); al lui *crăciun* > ung. *karácsony*, bg. *kračón*, v.-rus. *koročunъ*, rut. *kračún*, dial. *krečún*, *kerečún*, *grečún*, *gerečún* (acestea din urmă redând mai fidel rom. -ă-), rus. alb *karačún*, slovac. *kračún*, s.-cr. *Kračún* (cf. *Karachun* a. 1209, *Crachinus* a. 1213 și 1214, *Karachinus* a. 1217, *Karasun* a. 1217, *Crachun* a. 1221 în Bihor și ținuturile apropiate de acesta, *Reg. de Vár.* art. 13, 29, 41, 364, 365, 374, 379, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, 643, 649, 735, 738, 739; *Chrachun* a. 1211 în Zemplén, Fejér, *CD*, III, 1, p. 478; *Koročun* a. 1143 în Galiția, Berneker, *SEW*, I, 604; alături de: *Crasun* a. 1200, 1201, 1202, 1227, *Karachun*, *Carasun* a. 1211 în Pannonia, Wenzel, *CDA*, XI, 74, 77, 79, I, 239, I, 112, 113, 117, 122, 123, și *Carachuna*, *Chrachuna* a. 1207 și 1227 lângă Sava, deci tot în Pannonia, Wenzel, *CDA*, XI, 77 și I, 239); al lui *csutura* (« *Tschutor* oder *Rosstögg* » a. 1624, *Magyar Nyelv*, II, 131), *csutura*, *csutra*, bg. *čutura*, *čotra*, s.-cr. *čutura*, sloven *čutara*, *čutura*, rut. dial.

čutora, < rom. *ciutură*, iar acesta din **cytola* (cf. it. *ciotola*) = gr. *κοτύλη* (Berneker, *SEW*, I, 164; Vasmer, *Greko-slavj etjudy*, 224, după Pușcariu, *EtWb*, 33, nr. 382; altfel Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1232—33), etc.

Cum s'a putut vedeă din datele pe care le-am strâns la locul lor în cursul lucrării, tot așa mai sânt și alte apelative ungurești tratate în legătură cu numele topice ori de persoane derivate din ele, pentru care avem atestări chiar din sec. XII și XIII: *cser*, *csoma* > *csoma*, *csunka* > *csonka*, *csuka* > *csúcs*, *csut(a)*, *kopács*, *kurta*, *mál*, *muta*, *stira* > *csira*, *urda* > *orda*, etc.

Nu mai revin aici asupra lor, ci mă mărginesc să trimit la capitolele respective. Voiu da însă mai jos datele câtorva, a căror expansiune s'a făcut cu siguranță dinspre Est, sau, mai mult dinspre Sud-Est: ung. *berbécs* « *vervex* » < plur. *berbeci* al lui *berbece* (*Berbech* a. 1423, actele din Lelesz, com. Zemplén, 43/81; *berbecz* a. 1598, etc., la Szamota-Zolnai, *MOkLSz*, 63; *berbecs*, *berbécs* « *galerus crispatus*, pileus hyemalis ex agnina pelle parari solitus », din Pannonia, nu este atestat decât la 1807); ung. *fattyú*, *fattyó* « *spurius*, *nothus*, *adulterinus*, *bastardus* » < *fät*, *fātu* (*Fotyú*, a. 1374, *Cod. dipl. dom. sen. com. Zichy*, III, 539, *Fathy*, *ibid.*, V, 330; *Fatthiopap* a. 1405; *Fathyv* a. 1428; *Fattywzygeth*; *fattyat* vetett, a. 1759, vezi Szamota—Zolnai, *MOkLSz*, 219; în Pannonia *Fot*, *Foth* încă în a. 1152, Wenzel, *CDA*, I, 62, a. 1205—1235, *id.*, *ib.*, XI, 285, etc.); ung. *ficsór*, *ficsúr*, (*ficsor*, *ficsur*) 1. « *puer Valachicus* », 2. « *vas de lemn cu care vămuește morarul* », (?) 3. « *un fel de cismă* », cunoscut în Secuime, Czegléd, Dobrițin, pe Valea Tisei, la Polovți, în Zemplén, Nógrád, în forma derivată *ficsóros* în Veszprém (Szinnyei, *MTsz*, I, 588), *ficsor*, *ficsorkodni* în Somogy (com. inginer Ittu, din Kaposvár) < rom. *ficior*, *fecior* « *Knabe*, *Bursche* » (*Fichur* a. 1202—03, Szentpétery, *Az Árpádházi kir. okl. krit. jegyz.*, I, 1, 64); *ficchor* miklous a. 1376, *Magyar Nyelv*, X, 78; *Ficzur* a. 1412, B. Iványi, *Bártfa szabad királyi város levéltára*, I, p. 14, nr. 65; *Fychor* a. 1428, 1435, 1469, *Fychur* a. 1470; în actele din Lelesz, com. Zemplén, la Szamota—Zolnai, *MOkLSz*, 246; *Fychor* a. 1474 în Liptó, *Cod. dipl. p. Hung.*, VII, 482; *Fichor* a. 1469, pela 1450, la a. 1507, 1472, 1475, Csánki, *MH*, V, 371, 378, 474, 769, 772, 834, în Cluj și Turda; *Ficsor* în Secuime a. 1602, *ficsór* « *Mauthmass*, *kleines hölzernes Gefäss* » (?) a. 1638, Szamota—Zolnai, *MOkLSz*, 246); ung. *gárd* (rut. *gard*, *hard*), *gárgya* « *margo* », « *sepimentum* », « *sep-tura* », « *cinctura* », derivate: *gárgyás*, *gárgyál-*, *gárgyáz-* < rom. *gard* (*Gárd*, scris *Gord*, *Goord*, *Gaard* a. 1330, 1436, în Abauj-Torna, Csánki, *MH*, I, 207; *Wajthagordya* « *gardul Voevodului* » a. 1350, *Nagmal-gardia* a. 1409, etc., cf. Szamota—Zolnai, *MOkLSz*, 294 și 295; Szarvas—Simonyi, *MNytSz*, I, 1065; Szinnyei, *MTsz*, I, 679); ung. *rippa* (*ropó*, *rapó*, *ropaj*, *répa*, *rapu*, *ropor*), rut. *ripa*, *ripina*, *ripište*, huțul. *rypa* < rom. *râpă* (cf. *Ripafolua* a. 1336, Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 473); mula « *leneș* » (Moldovan G., *Alsó-Fehér vármegye román*

népe, I, 2, p. 83) în forma *mula*, *mulya*, *muya* cunoscut și în Sătmar și Brașov, apoi în Bács, Békés, pe șesul Dunării, în Hont, Zemplén, Baranya, Veszprém, Komárom, Esztergom, Csallóköz, la Polovți (Szinnyi, *MTSz*, I, 1490—91) < rom. *mul*, *mulă* «catâr», în unele regiuni poate din it. *mulo*, *mula* (n. pers. *Moula* a. 1219 în Bihor, *Reg. de Vár.*, art. 45, la Endlicher, *Mon. Arpad*, p. 651); ung. *csuta* < rom. *ciut*, -ă (n. pers. *Chuta* a. 1290—1301, Wenzel, *CDA*, XII, 666, *Chutha* a. 1500, Szamota—Zolnai, *MOkLSz*, 143; în Pannonia ca n. top. și mai nainte: *Chutus* a. 1146, Wenzel, *CDA*, I, 56, III, 37; poss. *Chut*, *Chuth*, *Chwoth*, în com. Fejér, a. 1240, 1270, etc., id., ib., II, 102, IX, 60, 555, XII, 275; a. 1264, Fejér, *CD*, VII, 5, p. 362; «villa *Schut*» = «*Csut*», ibid., a. 1222, *Reg. de Vár.*, art. 228, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, p. 696, «villa *Schutu*» în com. Vas, a. 1273, Fejér, *CD*, V, 2, p. 104, etc.); *suta* < rom. *șut*, -ă (*Suta* a. 1468, actele din Lelesz, Szamota—Zolnai, *MOkLSz*, 865) și *sutás*, dim. lui *suta* (*Swthas* a. 1437, Szamota—Zolnai, *MOkLSz*, 865); ung. *furkó* «Spiess», de-aici *furkó-paripa* și *furkós bot* < rom. *furcă* (s. XIV—XV în *Kolozsvári glosszák*, *Magyar Nyelvőr*, XXXVI, 178; a. 1495, Szamota—Zolnai, *MOkLSz*, 279; a. 1553, *Magyar Nyelv*, XXV, 236); ung. *füstély* «fustis» < rom. *fustel* (a. 1556, la Heltai, Szarvas—Simonyi, *MNYtSz*, I, 1006); ung. *cserece* (*cserecselye*) < *cercele*, plur. lui *cercel*, făcut după analogia lui *inele*, în loc de *cercei* (*Czercze* a. 1583, com. Zemplén, Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 961); ung. *domika* (*damika* în Ciuc, *demikát* în Ardeal, Rimaszombat, com. Gömör, Zips și la Polovți; *domika* în Secuime, Udvarhely, Erdővidék; *domikát* în Jászó, Kassa = Košice, cf. Szinnyi, *MTsz*, I, 412—413 și Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1386) «eine Art Käsesuppe» < rom. *dumicat*, *demicat*, cu pierderea lui -t considerat ca sufix al acuzativului (a. 1585, Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1386, unde se arată că cuvântul a pătruns din rom. și în slovac. *demikat*, ceho-mor. *demikat*, *domikat* «Art Käsesuppe»); ung. *czimbora*, *szimbora*, *szombora* «consortium», «socius», «amicus», etc., cuvânt și mai întins decât cel precedent, din rom. *sámbră*, iar acesta din slav *sjabrъ* (jum. II a sec. XVI; Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 694: < gr. *συμβολή*; Pușchilă, *Mol. lui Dos.*, 77 <*in simulo, -are < in simul); *sztronga*, *esztronga*, *sztrenga*, *esztrenga*, srb. *struga*, slovac *strunga*, *strungy*, *strunky*, pol. *straga*, etc. (a. 1554, Szamota—Zolnai, *MOkLSz*, 204 și 1204—1205); poate *szkotár* «Hirt» < rom. *scutariu* (> rut. *skotar*, etc.) (a. 1637, Szamota—Zolnai, *MOkLSz*, 929)¹⁾; *pakulár* (la M. Cserei, *Historia*, 1661—1711, în *Mon. Hung. Hist. Scriptores*, XI, Pest, 1863, p. 481; a. 1692, Szamota—Zolnai, *MOkLSz*, 740) < rom. *păcurar*; *votulya* (rut. și pol. *vatulja*, *vatula*) < rom. *vătuie* (a. 1652, *Magyar Nyelv*, III, 211); ung. *notin* < rom. *noatin* (a. 1684, *Magyar Nyelv*,

¹⁾ Acest termen se cunoaște din socotelile domeniului Făgărașului. Takács, *Rajzok a török világból*, II, 313, îl atestă din anii 1638 și 1656 (cf. și A. Veress, *Păstoriul Ardeleilor în Moldova și în Țara Românească*, p. 8, n. 2). Tot la 1637 este atestat și derivatul *szkotárság*, *oszkotárság* (Szamota—Zolnai, *MOkLSz*, 718). Cf. p. 381.

III, 210); ung. *miliora*, *millora* < rom. *mioară* (a. 1649, 1651, 1656, etc., *Magyar Nyelv*, III, 211); ung. *csokor* < rom. *ciucur* < *cicur* (a. 1602, Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 1128—29, care nu explică cuvântul unguresc); ung. *fălesa* (rut. *falča*) < rom. *falce* (a. 1603, *Magyar Nyelv*, VI, 131; cf. și *făchia-fa* a. 1564, *Magyar Nyelv*, VIII, 371); ung. *vátra* (rut. *vatra*) « focus » < rom. *vatră* (a. 1692, Szamota—Zolnai, *MOkLSz*, 1072); ung. *vecsin*, *vecsinség* < rom. *vecin* (a. 1637, id., ib., 1073), etc.

Aceste exemple sânt de-ajuns, pentru ca să ne arate că, pe afirmațiunea lui L. Treml, *Die ungarischen Lehnwörter im Rumänischen*, I, în *Ungarische Jahrbücher*, VIII—1928, 43, că « Die zumeist dialektalen rumänischen Lw. des Ungarischen, die dem Ideenkreis des Hirtenlebens entstammen, treten sporadisch erst seit dem Ende des 15. Jahrhunderts auf, wobei zu bemerken ist, dass wir schon seit dem 13. Jahrhundert umfangreichere magyarische Sprachdenkmäler besitzen », nu putem pune temeiul. De altfel încă nici nu i se terminase de tipărit partea a doua a lucrării citate și Treml s'a văzut nevoit să constate singur că « avem un cuvânt, a cărui origine românească nu poate fi tăgăduită și pentru care avem date mult mai vechi decât secolul XV. Acesta este *ficsur* », pentru care citează datele de la 1202—03 (Széptétery, *Az Árpád-házi okl. krit. jegyz.*, I, 1, 64) și dela 1376 (Jakubovich, *Magyar Nyelv*, X, 78). În cursul acestei lucrări cetitorul s'a putut convinge că mai sânt și altele ¹⁾.

¹⁾ Când găsim în ungurește atâtea cuvinte românești cu vechimea celor înșirate în această lucrare îi putem face lui Treml bucură plăcerea de a-i cedă limbii ungurești pe *kese*, *kesej* « flammei coloris », « vulturnius », atestat mai întâiu în a. 1211 (Szamota—Zolnai, *MOkLSz*, 487), identificat corect cu *keselyű* « vultur », de origine turcească, de Gombocz (*Nyt. Köz.*, XXXI, 125—126), pe care Alexics (*Magyar Nyelvőr*, XL, 132—134), a încercat să-l derive din rom. *oacheș*, ale cărui reflexe ungurești însă sânt *vakisa* > *bakisa* > *baksa* (cf. și mor. *vakeša* > *bakeša*, pol. *bakieska*).

Știința românească n'a reclamat nici odată acest cuvânt pentru patrimoniul limbii românești. *Dict. Acad.*, t. I, partea II, 338, derivă doar rom. *cheș*, -d, *cheșeu*, *cheșeu*, *cheșet* « tacheté », « bălțat » din ung. *kese*, *kesej*.

Cât privește pe *alakor* « Spelt, Tenkel », atestat mai întâiu în a. 1440 (Szamota—Zolnai, *MOkLSz*, 15) tot o samă de învățați unguri l-au derivat mai întâiu din rom. *alac*, idem (Edispacher, *Nyt. Köz.*, XII, 95; Alexics, *Magyar Nyelvőr*, XXIV, 198; Szinnyei, ibid., XXI, 27, 387; Simonyi, *Die ungarische Sprache*, Strassburg, 1907, p. 69; Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 59). Dintre cercetătorii români l-au considerat românesc numai Hasdeu, *Et. Magn.*, I, 664—668, care-l identifică cu alb. *lăker* « Kraut, Gemüse » < gr. *λάχανον* (identificare la care trimite și Al. Philippide, *Originea Românilor*, II, 696, pentru care totuși originea cuvântului românesc este obscură) și C. Diclescu, *Die Gepiden*, I, 202, n. 15, și *Dacoromania*, IV, 458—459, unde-l derivă dintr'un gr. eolic **ἀλαξ* = *ἀλιξ*, -*αρος* « Spelt, Dinkel », deoarece a din silaba ultimă este cerut și de span. *alaga* < lat. a l l c a, care este tot din grecește. Forma ungurească, după Diclescu, « reproduce mai curând pluralul românesc *alacuri*, decât un diminutiv **alacur* neatestat ». Totuși un **alacur*, fie din alb. *lăker*, fie dintr'un **alaculus* (= a l i c u l u s) > **aracur*, prin disim. > **alacur* > *alac* (cf. *fagur* — *fag*, etc.) este mai ușor explicabil decât *alac*, plur. *alacuri* dintr'un gr. **ἀλαξ*, tot așa de puțin atestat.

Fără îndoială originea românescului *alac* este obscură și derivarea din lat. a l l c a și alb. *laker* întâmpină greutăți (cf. Hasdeu, *Et. Magn.*, I, 90; Cihac, *Dict. d'ét. daco-*

Mai mult, ceea ce trebuie să relevăm deosebit, este faptul că nici unul dintre elementele ungurești intrate în românește, studiate de Tremml, *Die ungarischen Lehnwörter im Rumänischen*, II, în *Ung. Jahrbücher*, IX—1929, 274—317, nu întrec ca vechime pe ung. *csuta*, *ficsor*, *fattyü*, *gárd*, *karácsony*, etc., căci cele mai vechi dintre ele se întâlnesc în documentele slavone numai «gegen Ende des 14. Jh., d. h. einige Jahrzehnte nach der Begründung der Wojwodate und anderthalb Jahrhunderte vor der Entstehung der altrumänischen religiösen Texte in Siebenbürgen» (p. 275).

rom., I, 8 și II, 4; *Dict. Acad.*, I, 90) și sântem gata să-l derivăm din ung. *alakor*, împreună cu Meyer—Lübke, *REW*, ed. I, p. 22, nr. 337, și ed. II, p. 26, nr. 337, îndată ce Tremml ne va indica sigur radicalul unguresc dela care trebuie să pornim. Deocamdată rămâne însă stabilit că ung. *alakor* n'are familie în ungurește, și nu este cunoscut nici în limbile slave un cuvânt din care ar putea fi derivat.

XI

CONCLUZII

268. Bază pe constatările de mai sus, putem trage o serie de concluzii, pe care le voi cuprinde în cât mai puține cuvinte, lăsând ca alții să desvolte amănunțit în studii aparte deosebitele chestiuni speciale, care se pot pune pe urma acestei lucrări.

Având în vedere numai n. pers. *Fata* a. 1219 din «Naduduor» (*Reg. de Văr.*, art. 115, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, 668), pe cel din a. 1221 din «predium Guerus» (id., ib., art. 100, p. 664), predium *Fata* a. 1243, etc., din Năsăud, pe «pristaldus *Sceraka*» a. 1224 din Bihor ori Sălăgiu (*Reg. de Văr.*, art. 310, la Endlicher, o. c., p. 717), «silvam *Blacorum* et *Bissenorum*... *Blacis* et *Bissenis*» din a. 1222 și 1224 și cnezatele lui Ioan și Fărcaș dela 1247 și 1251, și constatând că, deoarece «cel ce în 1219 sau 1221 eră servitor sau bărbat în vârstă trebuie să se fi născut în secolul XII», Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, pp. 306—309, este nevoit să admită că aceasta este o dovadă că în ținuturile amintite au locuit Români și în secolul XII (cf. și Pauler, *A magy. nemz. tört.*², I, 255; II, 44, 93). Mai mult chiar, se asociază la părerea lui Pauler (*A magy. nemz. tört.*², I, 218, 376, 377, 466—467), după care Românii erau socotiți vechi în Ardeal de Anonimul «care-i cunoșteă bine» (*A honfoglaláskori Magyarországnak*, 309). «Din cetirea Anonimului», zice Pauler (cf. I, pp. 376—377 și 466—467), «urmează numai că Românii la sfârșitul veacului XI locuiau așa de demult în Ardeal, încât scriitorul [= Anonimul] a putut să presupună că și pe timpul cuceririi țării au fost acolo, nu așa ca Secuii, despre care știă că sânt imigrați mai târziu. Deoarece Anonimul cunoșteă Ardealul numai superficial, nici nu trebuie să ne gândim la un timp prea vechiu, în care Românii să se fi înmulțit în Ardeal până la un contingent de băgat în samă. A putut fi cam cu 200 de ani înaintea Anonimului, la sfârșitul secolului X ori începutul secolului XI¹⁾. Părerea mea în privința aceasta este că, nu numai în

¹⁾ Firește, Melich uită că a fi în sec. X în Ardeal înseamnă a fi acolo înaintea Ungurilor.

Făgăraș, ci și alt undeva în Ardeal și în țările vecine cu acesta au putut locul, și Ungurii au venit în contact cu ei» (*A honfoglaláskori Magyarország*, p. 308).

Dacă Pauler și Melich au fost nevoiți să tragă aceste concluzii din cele câteva nume și date ale lor, cele strânse în această lucrare (nu numai nume de persoane, ci mai ales de așezări, începând cu a. 850 și 1055 în Pannonia; cu 850 și 1113 în Nitra, deci în Moravia; cu 1202—1203 și 1209 în Bihor; cu 1211 și 1214 în Zemplin și în Carpații nord-estici; cu secolul XI în Galiția; cu 1075, 1097, 1173 când este vorba de numele de origine străină, dar cu formă românească, ori păstrate numai de Români, și cu 1200, 1217, 1222, 1228, etc., când este vorba de cele de origine românească din deosebitele părți ale Ardealului), prin numărul și întinderea lor (chiar și dacă unele-s îndoiioase) sânt dovezi sigure că afirmațiunile Anonimului privitoare la Românii din Pannonia, Banat și Ardeal, erau întemeiate.

Românii au fost găsiți de Unguri nu numai pe teritoriul pe care-l locuiesc astăzi, ci chiar pe o întindere mult mai mare, în locuințe statornice și în organizații politice și militare¹⁾.

Dacă Românii ar fi venit în ținuturile cucerite de Unguri numai după năvălirea acestora, nu putea rămâne nemenționată în cronici și acte colonizarea unui element atât de numeros, pe care-l găsim în același timp, chiar din sec. XI—XII, în Pannonia, Moravia, Carpații nord-estici și Galiția, Banat, Munții Apuseni și Ardeal.

269. Fără îndoială pe Românii din Carpații nordici i-a dus acolo transmanța caracteristică vieții lor pastorale: unii s'au întors acasă dela locurile bune pentru pășune găsite în ei, alții s'au stabilit pe ele. Dar până să ajungă să se așeze la distanțe așa de mari și să formeze din câte o casă izolată sate statornice, au trebuit să treacă cel puțin 100—200 de ani (să se urmărească obiceiul documentelor latino-ungurești de a le numi cu numele posesorului + *-háza*, *-telek* sau *-telke* și *-falu* sau *-falva* și cât timp trebuie să treacă până ce una dintre aceste forme de numire o înlocuiește pe cealaltă). Astfel unii din ei au putut să se găsească în Carpații nordici chiar la venirea Ungurilor, la sfârșitul secolului IX. Alții au putut ajunge acolo numai prin sec. X—XI și chiar mai târziu.

Românii din Pannonia și cei din Oltenia, Banat, Munții Apuseni și Ardeal, nu pot fi mai noi decât cei din Carpații nordici.

Așezarea prin transmanță și nomadism nu înaintază decât treptat. Prin urmare, ca să ajungă la așezări statornice în Moravia, Galiția și

¹⁾ Cf. vechimea și întinderea numirilor topice *Cnez*, ung. *Kenéz* și *Voevod*, ung. *Vajda*. Observ aici că aceleași numiri ne arată că cnezatele și voivodatele mici le-au păstrat Românii până târziu (sec. XV—XVI), ca organizații administrative militare și judecătorești aparte, pentru a putea rezista prin ele presiunii politice ungurești.

chiar și în Crimeea ¹⁾, Românii trebuie să fi avut mai întâiu așezări statornice în Pannonia, Oltenia, Banat, Bihor, Ardeal, Maramureș și Moldova (inclusiv Basarabia). Și, dacă în sec. XI găsim Români în Moravia și Galiția, chiar și în lipsa altor dovezi, putem presupune că în sec. IX și X au trebuit să existe Români în Pannonia, în Munții Apuseni și în Carpații sud-estici.

Într'adevăr numele topice românești din Pannonia sânt mai vechi decât cele din Moravia; cele din Bihor sânt mai vechi decât cele din Zemplin (vechi și ele!) ori din Maramureș; cele din Moldova și Basarabia, mai vechi decât cele din Republica Moldovenească a Ucrainei. Și, dacă am avea documente, unele din numele topice românești din Ardealul cucerit de Unguri mai târziu decât Pannonia, cu siguranță n'ar fi mai nouă decât cele din aceasta.

270. Același fel de înaintare treptată a expansiunii prin transumanță și nomadism a Românilor ne-o arată și cuvintele de origine românească ale limbii ungurești, slovene, ceho-slovace, rutene și polone. Prezența acestora în Pannonia începe în sex. XI (ca să nu mai amintesc pe *Kocel* și *Mosapurg* din sec. IX), iar în regiunile răsăritene în cei dintâi ani ai secolului XIII.

Cine știe cât timp trebuie să se scurgă până ce un cuvânt sau un nume topic trece din patrimoniul unei limbi în al alteia, va putea judeca ușor ce înseamnă această vechime cu privire la cea a prezenței Românilor în aceste părți. Și aceasta mai ales având în vedere că cuvintele ungurești intrate în românește, cu toate că autoritatea administrației ungurești le-a putut impune foarte curând în anumite feluri de viață, nu se ivesc în documentele slavo-române înainte de sfârșitul secolului XIV.

271. Întocmai cum forma *Zelicze* (cet. *Szelicze*) alături de *Zala* (cet. *Szala*) și *Rebucza*, *Rabucza* alături de *Raba*, etc., ne arată că cei

¹⁾ În Crimeea găsim emigrații români încă în sec. XIII. G. I. Brătianu, *Noms romans en Crimée*, în *Romania*, Nr. 202 (Aprilie 1925), pp. 268—272, a atras atenția asupra unei *Mairore Ungare*, atestată acolo la 1290. *Marioara* este nume românesc, iar *Ungarus* = *Velachus*, *Valachus* din Ungaria sau *Ungro-Valachus*. Tot acolo relevă din sec. XV pe *Stanchus* sau *Stanchus Ungarus* (a. 1468, 1469, 1470), *Demetrius Ungarus*, *Radus Ungarus*, *Stoicha Ungarus* (a. 1469, 1470), pe *Teodorus Valachus Pollanus* (a. 1470). Mai apoi Brătianu, *Observații asupra unor denumiri etnice medievale din Sud-Estul Europei*, în *Grai și suflăt*, III—1928, a adăugat pe « Caloianii *Bracho* » dela 1281, arătând că *Brachus* este forma alterată a lui *Blachus*, și pe *Karichinus Ungarus* dela 1286, care ar putea fi *Crđciun*, ung. *Karđcsony*. Lista lui Brătianu o completează N. Bănescu, *Vechi legături ale țărilor noastre cu Genovezii*, în « *Inchinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani* », Cluj, 1931, pp. 32—37: *Iacobinus Velachus* (a. 1430), *Radu*, *Stoica*, *Stancu* sau, mai bine, *Stanciu*, *Dimitrie*, *Ioan* din Suceava, *Bartholomei* din Moncastro (dela 1461 înainte), « *Iohannes Vallacus* de Ihuihavia » (= « Suceava », a. 1464), « *Iohannes Velachus* sive *Ungarus* », *Stoycha Ungarus* de Bergalda, *Stancho Ungarus* de Bergardo (= « Belgrad »), *Michael* de Buda *Ungarus*, *Theodorca* de Telicha (a. 1455—1472), a cărui proveniență Bănescu o socoate din Telița, sat pe Nistru, mai sus de gura Băcului, *Constantin* și *Ioan* de Vacino sau Vicina, etc.

ce au dat aceste nume Ungurilor în Pannonia au fost « Blachii » Anonimului, care aveau în limba lor trecerea lui *a* aton în *ă*, ca și Românii de astăzi; tot așa și unele numiri topice din Munții Apuseni și Carpații sud-estici, cum sânt cel al *Crișului*, vechiul *Alt* = « Olt », pe care Românii care locuiau în aceste părți l-au păstrat în această formă până în sec. XIII, când au dat-o Șașilor și Ungurilor, pentru a o reprimi în forma *Olt*, schimbată de cei din urmă, ori și mai înainte de Slavi, precum și *Ampeiul* sau **Împeiul*, păstrat în această formă tot până în sec. XIII, când au început să-l reprimească Românii în forma schimbată de Unguri *Ompoj*, apoi *Dunărea* cu forma ei tracică, etc., sânt potrivite să ne arate continuitatea populației românești în preajma apelor care le poartă.

272. Nume ca *Vlaha* (*Blaha*), *Vlăhița* în Ardeal, și *Vlașca*, *Vlășia* etc., în Banat și în Muntenia, sânt dovezi ale existenței unei continuități slavo-române anterioare venirii Ungurilor, după care n'am putea avea decât numiri de felul lui *Oloșag* din Caraș (din ung. *Ollóság* > *Oláhság* < *oláh*), *Oleștelec* din Odorheiu (din ung. *Olasztelek* < *olasz*) și *Olosig* din Bihor (din ung. *Olaszi*). Existența acestei comunități ne-o mai dovedește o serie întreagă de numiri topice de origine slavă, care, după cucerirea Ardealului de Unguri, nu s'ar fi putut ivi în limba română în forma pe care o au astăzi (*Bălgrad*, *Cerna-Vodă*, *Târnăvă*, etc.), ori pentru care Românii păstrează înfățișarea fonologică slavă anterioară celei ungurești și săsești (*Turda*, ung. *Torda*, germ. *Torem-burg* < *Tordenburg*; *Cluj* < *Chuj*, ung. *Kolozsvár*, germ. *Klusenburg*, apoi *Klausenburg*; v.-rom. *Sibiń*, mod. *Sibiu*, ung. *Szeben*, germ. *Zibin* > rom. *Țibin*; *Sad*, germ. *Zoodt* > ung. *Czód*; *Bârsa*, germ. *Burtza* sau *Burzen*-, ung. *Borsza*, *Borcza* > *Barsza*, *Barcza*, etc., etc.).

Un interesant argument istoric pentru comunitatea româno-slavă anterioară venirii Ungurilor ne dă în timpul din urmă P. P. Panaitescu, *La littérature slavo-roumaine (XV-e—XVII-e siècles) et son importance pour l'histoire des littératures slaves*, v. Praze, 1931, p. 2. Este vorba de problema introducerii liturghiei slave la Români, popor cu limbă de origine latină și încreștinat, cum arată aceasta, de biserica apuseană, și anume când s'a introdus și pentru ce.

Cu toate că datele istorice pe care le avem în această privință nu sânt suficiente, totuși putem trage o concluzie întemeindu-ne pe fapte precise: « Il y a d'abord à considérer le fait que la liturgie slave a existé chez tous les Roumains, non seulement dans les principautés de Valachie et de Moldavie, mais aussi en Transylvanie et en général chez les Roumains de Hongrie. Cette unité de rite slave chez tous les Roumains impose l'idée que l'adoption de la liturgie slave est antérieure à la conquête de la Transylvanie par les Hongrois, elle date d'une époque où les Roumains vivaient dans des petites principautés libres, car cette grande réforme religieuse n'aurait pas pu se produire sous l'égide de la couronne apostolique de Saint-Étienne.

La conquête de la Transylvanie par les Hongrois date du XI-e siècle... Après l'échec de la tentative des frères slaves en Moravie, la liturgie slave fut « sauvée » par les Bulgares ¹⁾, et c'est par eux qu'elle passe à l'aide des missionnaires en Serbie et en Russie ²⁾. Les X-e et XI-e siècles sont l'époque d'expansion de la liturgie slave. C'est probablement à cette époque où la propagande de la liturgie slave se fit vers la Russie, qu'elle a été adoptée par les Roumains, ce qui coïncide avec ce que nous avons dit plus haut. La propagande de l'oeuvre cyrillo-méthodienne se fit principalement auprès des princes, des chefs d'état. D'autre part l'adoption d'une liturgie officielle, l'emprunt fait par le lexique roumain des termes slaves désignant l'hierarchie ecclésiastique, comme, *vladica*, *liturghie*, *stareș* etc. démontrent l'existence d'une organisation politique, qui a pu recevoir la liturgie slave et l'adapter aux Roumains ³⁾. Les formations politiques roumaines des X-e et XI-e siècles sont attestées par les plus anciennes chroniques hongroises, qui affirment leur existence en Transylvanie avant la conquête hongroise. Ces chroniques ainsi que les récits hagiographiques parlent de l'existence dans ces régions de petits états slavo-roumains, les princes slaves étant les chefs de ces états ⁴⁾. Ce fait explique l'adoption d'expansion de la liturgie slave. C'est probablement à cette époque de la liturgie slave à cette époque, car il serait étrange et exceptionnel qu'un peuple latin l'ait adoptée de lui même. Il faut admettre que ces petites formations d'état étaient slavo-roumaines et que l'élément slave (bulgare) était prédominant du point de vue social et politique. Les Slaves de Dacie existaient encore au X-e et XI-e siècles, mais ce serait un anachronisme d'en parler aux XIV-e et XV-e siècles comme élément dominant, car à cette époque ils étaient certainement roumanisés ».

Introducerea liturghiei slave la toți Românii nu este așa dar decăt încoronarea viețuirii Românilor împreună cu Slavii în mici stătuțe conduse de voievozi de origine slavă. Ea n'ar fi fost cu puțință în țările stăpânite de Unguri după venirea acestora.

Panaiteescu mai adaugă că opera chirilo-metodiană s'a răspândit spre Rusia, în sec. X—XI, peste teritoriul românesc și că anumite cuvinte dovedesc mijlocirea culturală românească. Astfel rus. *богъ* trebuie

¹⁾ F. Dvorník, *Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle*. Paris, 1927, pp. 312 et suiv.

²⁾ V. Jagtš, *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*, II-e édition. Berlin, 1913, p. 123 et suiv. V. sur l'influence de la culture bulgare à cette époque en Russie, Moutafchiev, *Къмъ въпроса за българскитѣ извори на рускитѣ лѣтописни извѣстия*, dans les *Списание*, de l'Académie bulgare, III, 1912, pp. 135—148.

³⁾ Selon une théorie bien connue, d'après laquelle les Roumains auraient émigré au nord du Danube au XII-e siècle, ils auraient apporté avec eux de leur patrie primitive balcanique la liturgie slave. Ce n'est pourtant point des émigrants, pasteurs nomades, qui auraient pu fonder un *ordre hiérarchique*. Cela implique nécessairement l'existence de formations politiques organisées.

⁴⁾ Anonymus, [éd. Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum*, I, Vienne, 1766], pp. 10 et suiv. et la Chronique de Jean de Thuróc, ed. Schwandtner, I, p. 116.

să fi fost luat prin mijlocire românească, căci nu poate fi explicat satisfăcător de-a-dreptul din bg. *боларъ* ¹⁾.

De-altfel liturghia slavă s'a întins spre Nord și în alte părți tot în sec. X—XI, cum arată terminologia ungurească de origine slavă (bulgară, nu sârbă, cf. *kereszt, keresztén, szombat*, etc.) ²⁾.

În sprijinul celor spuse de P. P. Panaitescu, s'ar putea cită și datele istorice pe care le strânge I. Nistor, *Cehoslovacii și Românii*, în *Codrul Cosminului*, VI, pp. 265, 266, dacă ele ar fi mai sigure.

Este vorba mai întâiu de cronică «*Sacra Morava, Historia sive vita SS. Cyrilli et Methodi*», editată de Stredovski, după care misionari ai apostolilor Chiril († 868) și Metodie († 885) ar fi fost Bezrad în Polonia, Wizrog în Sarmatia, Zandow în Dacia, Navrok în Rusia, în *Alpii Valahiei Moznopon*, Oslav în vechea Quadramene, Silezia și mulți alții în Bulgaria, Dalmația și Croația ³⁾. Deci Zandow (= «Sandu»?) ar fi propovăduit creștinismul în limba slavă în Dacia, iar Moznopon în *Alpii Valahiei*, adică în munții sau Carpații românești. Deoarece însă, cum arată limba și datele istorice, Românii erau încreștinați de mai nainte, mărturia acestei cronici, dacă ar fi autentică, n'ar putea fi interpretată altfel decât în sensul că numiții misionari au propagat creștinismul între Slavii din Dacia, neromânizați încă în sec. X, și că l-au întărit pe cel de origine latină al Românilor, înlocuindu-le limba liturgică latină prin cea slăvonă.

Dar, cum a arătat I. Bogdan ⁴⁾, Dobrovsky și Dobner au dovedit că este vorba de niște scornituri și «absurdități» ulterioare ale lui Stredovski, pe care nimeni nu-l mai pomeneste ca izvor istoric.

Pentru înlocuirea limbii române la Românii din Sudul Dunării, ne-ar păstră date interesante așa numitul *Carst-venik* dela Buda, o colecție de biografii, ale domnitorilor bulgari, adunate după niște manuscrise mai vechi de Paisie pe la 1150, dacă acesta n'ar fi fost cu totul lipsit de critică. Paisie ne spune: «După aceea părintele Teofilact a invitat pe împăratul Asan ca să treacă în Valahia [balcanică] să o cucerească și să o curățe de *erezul roman*, care pe atunci stăpâna

¹⁾ Cf. I. Venelin, *О словѣ бояринѣ*, Moscova, 1849, p. 8, și I. Trifonov. *Къмъ въпроса за старобългарското болярство*; în *Списание на българската Академия на наукитѣ*, Secția istorică, t. XXVI, Sofia, 1923, p. 13, la care trimite Panaitescu.

²⁾ Vezi Melich, *Szláv jövevény szavaink*, II, 267—269, 324—333, 420; cf. același *Die Herkunft der slavischen Lehnwörter*, în *Arch. f. slav. Phil.*, XXXII, pp. 92 ș. u., 95—99 și 102.

³⁾ *Sacra Morava Historia sive vita SS. Cyrilli et Methodi*, ed. Stredovski, Solisbaci, MDCCX, p. 231: «Apostolorum nostrorum missionarii sunt: Bezrad in Pannonia, Wyzrog in Sarmatia, Zandov in Dacia, Nawrok in Russia, in Alpibus Valahicis Moznopon, Oslav in vetere Quadramene, Silezia et plures alii, per Bulgariam, Croatiam et Dalmatiam»; cf. și Xenopol, *Ist. Rom. în Dacia Traiană*, ed. I, vol. I, p. 451, care trimite la Hasdeu, *Limba slavică la Români până la anul 1400*, în *Traian*, 1869, p. 168.

⁴⁾ *Analiza critică a câtorva notițe despre introducerea liturghiei slave la Români*, în *Convorbiri Literare*, XXIII, pp. 314—315.

în ea. Și Asan s'a dus și a supus ambele Vlahii sub stăpânirea sa și a silit pe Vlahi, care până atunci cetiau în limba latină, să lase mărturisirea romană și să nu cetească în limba latină, ci în limba bulgară, și s'a poruncit ca celui ce va ceti în limba latină să i se taie limba și de atunci Vlahii au început a ceti bulgărește »¹⁾).

273. Ca și cele mai vechi apelative de origine slavă, comune tuturor dialectelor românești²⁾, cele mai vechi nume topice și de persoană de origine slavă au caracter sud-slav, și anume v.-bulgar dinainte de ce s'ar fi manifestat trăsăturile proprii ale medio-bulgarei³⁾.

Fiind anterioare venirii Ungurilor, în privința vârstei lor mă nesc cu colegul Capidan, care o fixează « înainte de sec. X, fără ca să ne putem sul pe scara veacurilor mai sus de sec. VIII »⁴⁾. Teoria lui I. Bărbulescu, după care elementele slave au intrat în limba română numai după sec. X și XI, iar până atunci Românii ar fi trăit complet izolați de Slavi, în Oltenia⁵⁾, nu se mai poate susține pe urma cercetărilor toponimice și onomastice făcute în acest studiu, care ne arată că ei aveau așezări statornice în sec. XI—XII în Pannonia, Moravia, în Carpații estici, Banat, Bihor și Ardeal, deci pe un teritoriu mult mai întins decât cel fixat de Bărbulescu și despre care cronicarii unguri, în frunte cu Anonimul regelui Bela, ne spun că-l locuiau și mai înainte. Pe Vlahii din Sudul Dunării, îi pomenește mai întâi o notă din însemnările mănăstirii Kastamonitu din sec. VIII, dacă *Βλαχορηγῖνοι* = « Vlahii de lângă *Ῥήχιος* »⁶⁾. Apoi istoricul bizantin Kedrenos, scriind pe timpul lui Isac Comnenul (1057—1059), amintește în sec. X de « Valahii călători », care au ucis în anul 976, între Prespa și Castoria, la locul numit « Stejarii-frumoși », pe David, al patrulea dintre « feciorii comitelui » Șișman, care, retrași în partea despre Apus a țării lor, îi păstrau încă neatinsă libertatea și neatârarea⁷⁾. În privința acestora

¹⁾ Cf. Plč, *Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage*, 61—71; I. Bogdan, *ibid.*, pp. 295—307; D. Onciul, *Papa Formosus în tradiția noastră istorică*, în « *Lui Titu Maiorescu, Omagiu* », București, 1900, pp. 620—621; Paisie *Istoriia slavëno-bolgarskaja*, ed. Iordan Ivanov, Sofia 1914, p. 37; I. Bărbulescu, *Curențele lit. la Rom. în per. slav. cult.*, Buc., 1928, pp. 39—40; P. P. Panaitescu, *Revista ist. rom.*, II, pp. 292—293.

²⁾ Se pot vedea strânse și comparate cu cele din albaneză și n.-greacă la Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromân*, București, 1925, pp. 24—32.

³⁾ Vezi Th. Capidan, *o. c.*, p. 35; I. Bărbulescu, *Individualitatea limbii române și elementele slave vechi*, București, 1926, p. 96; Al. Rosetti, *Rev. ist. rom.*, I—1931, 147.

⁴⁾ Th. Capidan, *o. c.*, p. 45.

⁵⁾ *Problemele slavisticii la Români*, Iași, 1906; *Kad su počele da ulaze u rumunjski jezik*, etc., în *Jačić Festschrift*, Berlin, 1908, pp. 433—448; *Nașterea individualității limbii române și elementul slav*, în *Arhiva*, XXIX, pp. 322—339; 455—474; XXX, 1—24; nr. 2, 1—10; *Individ. limbii române și elementele slave vechi*, pp. 95, 110, 484 ș. u.

⁶⁾ Cf. W. Tomaschek, *Zur Kunde der Haemus Halbinsel*, pp. 42—43; I. G. Sbiera, *Contribuții la o istorie*, etc., I, Cernăuți, 1906 p. 288; N. Iorga, *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, VII, N-os 10—12, p. 81; Th. Capidan, *Dacoromania*, IV, 1, pp. 199—200, și *Revista filologică* I, 161.

⁷⁾ Georgius Cedrenus, *Σύνοψις ιστοριῶν*, ed. Im. Bekker, Bonn, 1838, II, p. 435, 13: « *Δαβὶδ μὲν εὐθὺς ἀπεβίω ἀναγορευθεὶς μέσον Καστορίας καὶ Πρέσπας καὶ*

se adaugă apoi cunoscuta mărturie a Annei Comnena, care însă știe și de așezări valahe statornice (*Ἐξέβάν, χωρίον... βλαχικόν*, vezi citatele la c. 10), a lui Kekaumenos (vezi c. 7). etc. Se adaugă în sfârșit și argumentarea istorică atât de logică a lui Panaitescu citată mai sus.

De-altfel teoria lui Bărbulescu a fost combătută cu succes și mai înainte, cu alte argumente, de O. Asbóth, în *Nyelvtudomány*, Budapest, II—1906, pp. 219—227; St. Mladenov, în *Rocznik slavistyczny*, III, pp. 118 ș. u.; A. Philippide, *Originea Românilor*, I, pp. 804—824; Th. Capidan, *o. c.*, pp. 43—51; Al. Rosetti, *Revista istorică română*, I—1931, pp. 146—152.

274. Toate aceste fapte ne dovedesc limpede că *imigrația Românilor numai în sec. XIII pe teritoriile acum românești*, «*strecurarea lor neobservată în colțul sud-estic al Ardealului*», cum susține teoria lui Rösler și mai ales *învățații unguri, și înaintarea lor dinspre Sud-Est pe coama Carpaților până în Moravia, este exclusă. În secolul XIII se poate vorbi cel mult de încheierea mării expansiuni românești*¹⁾.

Poporul român a avut două mari direcții de expansiune spre Nord: dinspre Pannonia spre Nord-Est și dinspre Munții Banatului, care au imediată legătură dincolo de Dunăre cu Munții Balcanici, precum și dinspre Oltenia, de o parte spre Munții Apuseni și din aceștia pe Valea Tisei în sus și spre Nord, de altă parte pe coama Carpaților mai întâiu spre Est, apoi spre Nord-Vest și pe Câmpia Ardealului.

Că aceste două direcții de expansiune au dus dela un centru comun, care ar trebui căutat, după cercetările din urmă, în Moesia Superior și Moesia Inferior²⁾, peste Pannonia și Dacia, în care se mai găseau urmași de-ai coloniștilor Romani, pare a fi foarte probabil.

Pentru originea sud-dunăreană a multora dintre acești Români vechi, vorbesc nu numai numeroasele elemente iliro-albaneze din limba lor, pe care, cum ne arată calea unora din numirile topice cercetate³⁾,

τὰς λεγόμενας Κιλικίς δροῦς παρὰ τινῶν Βλάχων ὁδοῦν»; cf. Rösler, *Rom. Studien*, p. 107, și G. Murnu, *Istoria Românilor din Pind: Vlahia mare* (980—1259), București, 1913, pp. 8—9. Cedrenus, II, 457 însă cunoaște și satul cu nume românesc *Κλυβα Λόγγον* (cf. Tomaschek, *Über Brumalia und Rosalia*, Wien, 1869, p. 401, și Rösler, *o. c.* p. 108).

¹⁾ Cf. și Al. Philippide, *Originea Românilor*, II, 407: «*Începutul secolului XIII nu însemnează începutul migrației Dacoromânilor, cum credea Rösler, ci sfârșitul ei: la începutul secolului XIII tot teritoriul ocupat actualmente de Români era umplut de dânsii*».

²⁾ Vezi A. Philippide, *Originea Românilor*, I, 70—72, 518, 657—658 și 854, și A. Bunea, *Incercare de istoria Românilor până la 1382*, pp. 16 și 18 ș. u., care se întemeiază pe C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, I, pp. 13 și 20. Cf. și Kadlec, *Deutsche Literaturzeitung*, XCIII—1908, pp. 703—704, și mai pe urmă, și C. C. Giurescu, *Despre Vlahia Asăneștilor*, I. c., p. 117. Pentru locul de formare al Românilor în Pannonia de Apus și pe țărmul Adriaticei vezi L. Miletić în articolul *Unitatea limbii bulgare în dialectele sale* din revista *Bŭlgarski pregled*, I—1929, I (cf. recensiunea lui D. Crânjală, în *Arhiva*, XXVII—1930, pp. 286—294). Numai la «*țărmurii Adriaticei*» se gândia Réthy, *Az oldh nyelv és nemzet megalakulása*, p. 59.

³⁾ Cf. *Mal, Cătun, Copaciu*, etc.

le-am putut primi în parte și în Pannonia ¹⁾; nu numai unele elemente pastorale de origine grecească duse de ei până în Nordul Carpaților ²⁾; nu numai forma sud-slavă a multor numiri topice și cuvinte ³⁾, ci chiar și felul cum se înfățișează numele unora din ei ⁴⁾; unele potriviri fonologice, morfologice, sintactice și lexicale neașteptate în elementele latine ale dialectelor românești din Nordul și ale celor din Sudul Dunării ⁵⁾, și mai ales acea înfățișare particulară a limbii noastre care l-a îndemnat pe G. Weigand să susțină că «Das Rumänische ist die romanische Balkansprache, ebenso wie das Bulgarische die slavische Balkansprache ist, während das Albanische die Balkansprache κατ' ἐξοχήν ist» ⁶⁾.

¹⁾ Cf. acum A. Philippide, *Originea Românilor*, II, pp. 770 ș. u., în special, pp. 800—801, unde afirmă despre Albaneji, că «dacă nu sânt nici Traci, nici Illyri, nu pot fi altceva decât Pannoni». Pannonii erau considerați de Greci ca Illyri. Dar erau deosebiți de aceștia. «Spre Pannoni ne îndreaptă și faptul că au putut Albanejii să reziste romanizării, lucru care nu s'a putut întâmpla decât în acea parte a peninsulei balcanice expusă romanizării, unde forța agenților romanizatori s'a exercitat mai puțin...»; «și faptul că au trăit odată în vecinătatea Românilor dela nord, a Dacoromânilor»; «și faptul că izvoarele istorice și tradițiile albaneze arată pe Albaneji ca veniți în actualele teritorii din regiuni dela miazănoapte».

Altfel V. Pârvan la S. Pușcariu, *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, în 26. *Beiheft zur ZRPh*, Halle a. S., 1910, pp. 61—62, după care comunitatea albano-română ar trebui așezată în Nordul Dunării. Această teorie a fost combătută de L. Spitzer, în *Mitteilungen des rum. Inst. an der Universität Wien*, I, 292—294 (cf. și N. Jokl, în W. Streitberg, *Geschichte der indogerm. Sprachwissenschaft*, II, 3, 122, și Th. Capidan, *Dacoromania*, II, 482—486).

²⁾ Cf. *ciumă* < lat. c y m a, -a m < gr. κύμα; *ciul* < gr. κυλλός; *știră* < gr. στεῖρα; *strungă*, pentru care cf. Στρογγύες al lui Procopiu, forma dialectală a grecescului στρώγξ, gen. στρωγγός «goutte exprimée» și στρωγγός «exprimée goutte à goutte», «gedreht», στρωγγάλη «lacet, cordon; fig. anxiété», etc.; *lepădă* < *lepida re, derivatului lui lēpis, -līdis, acuz. -līda, cu forma sec. lepīda, -ae «die Schuppe», «squama», de-aici λεπιδοσθαι «a se curăți de solzi», ἀπολεπιδόω «écailler»; *premdătariu* «sărântoc», Zagra, jud. Năsăud, alături de arom. *păr-mătari*, *părmatar* și bg. *pramatari* < gr. πραγμάτεις, propriu πραγματ-*d'*rius = πραγματευτής «marchand, mercier; colporteur» (cf. *Dacoromania*, I, 302 și K. Dieterich, *Zur Kulturgeographie und Kulturgeschichte des byzantinischen Balkanhandels*, în *Byzantinische Zeitschrift*, XXXI—1931, p. 336); *duca* (> n. pers. *Duca*) < gr. δοῦκας < lat. *dux*; etc.

³⁾ Cf. *grajă*, *mejďă*; *praștie*, *răpștă*; *slănină*; *dămb*, *dumbravă*, etc.

⁴⁾ Cf. de ex. *Duca*, etc.

⁵⁾ Cf. T. Papahagi, *Din epoca de formațiune a limbii române*, în *Graiul și suflul*, I, 224—234, și *Graiul și folklorul Maramureșului*, p. LXXII, § 83, și pp. LXXX—LXXXIII, care face încercarea de a stabili astfel de «apropieri nord- și sud-dunărene», fără a izbuti totdeauna; cf. și Al. Philippide, *Originea Românilor*, II, passim.

⁶⁾ *Balkan-Archiv*, I, p. VIII. Cum trebuie înțeles acest «Balkanromanisch» și care sânt trăsăturile caracteristice care-l deosebesc de «Italo-romanisch», «Gallo-romanisch» și «Ibero-romanisch», datorite mai mult limbilor străine înconjurătoare decât celei a populației preromane, ne arată W. Meyer-Lübke, *Rumänisch und Romanisch*, București, 1930, pp. 1—36; cf. și S. Pușcariu, *Locul limbii române între limbile romanice*, discurs de recepțiune la Acad. Rom., București, 1920, Th. Capidan, *Macedoromânii*, în «*Anuarul Inst. de Ist. naf.*» din Cluj, IV, pp. 183—184, și mai ales Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique*, Problèmes et résultats, Paris, 1930, în sfârșit M. Valkhoff, *Latijn, Romaans, Roemeens*, Amersfoort, 1932, care, pentru a explica înfățișarea particulară a limbii române, se gândește, nu la un «substrat» iliric, ci la un «adstrat» albanez (p. 22).

275. Cum am amintit dela început, am avut în vedere numele de origine veche slavă numai unde și într-o cât am avut nevoie să dovedesc prioritatea Românilor față de Unguri și Sași.

Dar traiul împreună al Românilor cu Slavii noi a continuat în deosebite regiuni și după venirea Ungurilor. Adeseori era foarte strâns. Păstorii slovaci și ruteni trăiau într-o vreme după « ius valachicum » alături de « Valahi », și când, covârșind cu numărul, au ajuns să-i desnaționalizeze pe aceștia, s'au numit singuri *valahi* « păstori »¹⁾.

Afară de numeroase nume topice și cuvinte împrumutate reciproc, o dovadă a acestui traiu îndelungat și intim este faptul că unele cuvinte românești de origine ungurească le-am luat prin mijlocire slavă²⁾.

¹⁾ Cf. și alb. *remer*, propriu « Român » (< *Romanus*), apoi « păstor », « țaran » (G. Meyer, *EWA*, 365; cf. și Al. Philippide, *Originea Românilor*, II, 652).

²⁾ În deosebire de P. Skok, *Des rapports linguistiques slavo-roumains*, în *Slavia*, VIII—1929, pp. 776—790 (cf. și p. 627), care presupune bilingvismul Românilor trăind odinioară în simbioză cu Slavii, mă atașez mai curând la explicarea prin împrumut mijlocit de Slavi, pe care o propune S. Pușcariu, *Dacoromania*, VI, pp. 520—524, și, mai înainte, pentru unele elemente comune limbii române cu cea ruteană, G. Pascu, în *Archivum Romanicum*, 7—1923, p. 560, vorbind despre Alex. Bonkáló, *Die ungarländischen Ruthenen* (*Ung. Jahrbücher*, I, 320—340). O cercetare atentă a elementelor ungurești comune limbii române cu limbile slave, ne arată că trebuie să avem în vedere nu numai sârba și ruteana, ci și slovaca și, mai puțin, bulgara și slovena.

Dau aici câteva exemple mai interesante.

Așa sunt mai întâi o serie de substantive feminine terminate în *-a*: *samă* < ung. *szám* (cf. rut. *sáma*, *samu*, Bonkáló, o. c., p. 336); *talpă* < ung. *talp* (cf. rut. *talpa*, *talpy*, id. ib., 338); *vamă* < ung. *vám* (cf. rut. *vama* și *vam*, sloven. *vama*, srb. *vam*, Miklosich, *EWS*, 375 și Bonkáló, o. c., 339), etc.

Apoi verbele formate cu *-uț* < slav. *-uję* (Skok, *Slavia*, VIII—1929, p. 627, spune greșit: « La terminaison de l'infinitif hongrois *-ni*, ils remplacent par *-uț*, de *-uję* slav », în loc de infinitivul în *-i* este înlocuit prin *-uț*, etc.): *bănuț*, *bântuț* < ung. *bán-*, *bánt-* (cf. m.-bg. *banuva*, *bantuva*, *bantováti*, rut. *banuváty*, *bantuváty*, slovac. *banovat'*, ceho-mor. *banovati*, sloven. *bantováti*, *bantuváti*, *bantújem*, ča- și kaj-cr. *bântovati*, bg. *bantuvam*, Berneker, *SEW*, I, 42, și Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 269—270); *celuț* < ung. *csal-* (cf. rut. *čal'uváty* și *čalavditi*, s.-cr. *čaldovati*, Berneker *SEW*, I, 135, și Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 819—820); *cheltuț* < ung. *költ-*, *chelciug* < ung. *költség* (cf. rut. *keltuvaty*, *kyl'tuvaty* și *kel'čyk*, *kel čug* > pol. dial. *kieltować*, *kielczyk*, Berneker, *SEW*, I, 500, și Bonkáló, o. c., 329); *mântuț* < ung. *ment-* (cf. rut. *mentuvaty*, *mjantuvaty*, sloven *mentovati*, cr. *mentovati*, Miklosich, *EWS*, 190, și Bonkáló, o. c., 333), etc.

În sfârșit foarte multe substantive și adjective, cum arată forma și accentul lor: *așdău*, *arsău*, *arșov* (cf. rut. *aršiv*, *aršyv*, *aršova*, rar *ašiv*, srb. *aršōv*, *ašov*, sās.-ard. *āschō*, Gombocz—Melich, *MEtSz*, I, 151); *fel*, *feliu* < ung. *-félé* (cf. rut. *fel'*, *fel'u*, *fil'*, *fil'u*; sloven *fěla*, srb. *fěla*, *věla*, Berneker, *SEW*, I, 280, și Bonkáló, o. c., 325); *hotar* < ung. *chatár* (cf. rut. *chotár*, *ch'itár*, *hător*, *hotár*, slovac. *chotár* și *kotár*, ceho-mor. *hotár*, pol. dial. *hator*, *hotar*, sloven *határ* și *kotár*, s.-cr. *hătár* și *kôtár*, etc. Berneker, *SEW*, I, 386, și Bonkáló, o. c., 328); *cătănă* < ung. *katona* (cf. rut. *katún* și *katúna*, pol. *katan*, *katana*, ceh. *katan*, sloven. *katán*, s.-cr. *kătana*, Berneker, *SEW*, I, 494), etc.

Uneori este greu de spus dacă împrumutul s'a făcut în românește prin vreo limbă slavă, ori în limbile slave prin românește. Cum am văzut, așa poate fi cazul lui *ardău* (rut., sloven., srb. *Ordou*) < ung. *erdő* = *erdő-ová* în limbile slave, în special în rusă și ruteană, deoarece trecerea lui *e-* inițial în *o-*, chiar și în *a-*, este un fenomen

Numele topice și cuvintele împrumutate din limbile slave după secolul X și XI se recunosc ușor după stadiul modern al dezvoltării formei lor. În studiul acesta le-am întrebunțat numai întru cât prin ele am putut dovedi vechimea altor nume slave, cu care le-am comparat, ori întru cât mi-au putut arăta direcțiile din care s'a făcut expansiunea românească după venirea Ungurilor.

Întocmai cum forma *Mahura* sau *Mahora*, alături de *Magura* sau *Magora*, și *Hruń*, alături de *Gruń*, au a fost o dovadă că Românii au ajuns în unele părți ale Carpaților nord-estici înainte de sec. XII, tot așa *Zagra* (jud. Năsăud) și *Zagăr* (ung. *Zágor*) din Târnava-mică pot să dovedească că aceste nume, dacă n'au fost luate dela Slavi sudici, ci dela Ruși-ruteni, au trebuit să fie luate înainte de sec. XII.

Se știe că expansiunea prin transumanță și nomadism nu înaintază în aceeași direcție, ci se îndreptează după împrejurări și nevoi, uneori chiar în direcție contrară celei obișnuite. Din *Sălagiu* sânt *Sălăgenii* (ung. *Szelezsány*) din Arad și cei din Botoșani și Fălciu. *Făgărașul-nou* din jud. Constanța este numit cu siguranță după *Făgărașul* oltean, de unde au plecat oierii cari i-au dat numele, și probabil tot așa și *Fogaras* din com. Bereg, știut fiind că munții Maramureșului au fost pășunați uneori și de păstori din Valea Oltului¹). După ciobanii din Țara Bârsei ori după un n. pers. *Bársan* = « Bârsu, Bârșa » ar putea fi numită

obișnuit (cf. Vondrák, *Vergl. slav. Gramm.*², I, 69—71, c. 43, unde se dă și bibliografia necesară, și G. Il'insky, în *Slavia*, II—1923, pp. 232—276) alături de cel al trecerii lui *ā* în *o*, mai ales în polonă și moravă (cf. Vondrák, ib., pp. 105—106, c. 64) și a lui *o* în *a* (cf. Vondrák, ib., pp. 116—117, c. 69); al lui *haiduc*, ori din plur. *hajduk* al ung. *hajdú*, ori desvoltat din ung. *hajdú* > *hajduy* > **hajduv* > **hajduf* > **hajduh* > *haiduc*, cuvântul unguresc fiind, după Takács, forma schimbată de Români a ungurescului *hajtó* (cf. pol. *hajduk* [> rut., rus. *hajduk*], ceh. *hajduk*, *hejduk*, slovac. *hajduch*, sloven *hajdúch*, s.-cr. *hājduk*, bg. *hajduk*, *hajdūt*, Berneker, *SEW*, 375); al lui *sălăș* < ung. *szállás* (cf. rut. *saláš*, rus. *salaš*, pol. *salasz*, ceh., mor. *salaš*, srb., bg. *salaš*, turc. *salaš*, Miklosich, *EWS*, 287), etc.

Trecerea lui *a* aton în *ă* și *î* în *bântani* > *bântuț*, *bântuț*, *porkoláb* > *părcălab*, *părcălab* *hordó* > *hărdău*, *hărdău*, etc., n'are importanța pe care i-o atribue Skok, *Slavia*, VIII—1929, p. 267 (ar arată că « Românii veniți spre Nord s'au obișnuit cu totul cu modelul morfologiei slave »), întru cât ea este rezultatul legii fonologice românești, după care orice *a* aton se schimbă în *ă*, iar acesta înainte de anumite consonante trece în *î* (cf. gr. *χαρτοφύλακος* > *cărtulariu*, turc. *kantar* > *cântar*, *cântar*, etc.), iar etimologia ung. *talál* > (în)*tălm* > (în)*tălm*, este greșită. (În)*tălm* derivă din **tălm* < ung. *talán* « poate », cu sincoparea lui *ă* aton, în vreme ce *tăldl* > a dat *tăldlu* (cf. mai amănunțit cele ce am scris în *Dacoromania*, IV, 159—160).

¹) S. Opreanu. *Transhumanța din Carpații orientali*, în « Lucr. Inst. de Geogr. din Cluj », IV, 1931, p. 230, ne spune: « În Carpații Orientali Nordici, Mții Călimani, Bistriței, Bucovinei și ai Rodnei și chiar în Archita făceau vărarea și azi, Țuțienii din Poiana Sibiului, Săliște și alte sate mărginene, precum și Săcelenii și bârsanii din Săcuime ». Același lucru ni-l dovedește poate și întinderea cuvântului *scutar(iu)* > ung. *szkotár*, rut. *skotar*. (cf. pp. 381 și 584). În toponimie găsim *Szkotárszka* (Lipszky, *Rep.*, I, 650), *Skotarčík*, în Bohdan și Luhi din com. Maramureș, *Skotarnicé* în Tisova și *Skotarsjkij* în Talamaș din com. Bereg (Petrov, *Karpatoruské pomístní názvy*, etc., pp. 3, 17, 53 și 54).

Bârsana (ung. *Barczánfalva*) din Maramureș, *Bârsan* din Vâlcea, *Bârsana* din Tutova și *Bârsănești* din Bacău și Botoșani. Exemplele de acest fel s'ar putea înmulți.

Nume, cum sânt *Cicea* (azi *Ciucea*), *Ciceu* (ung. *Csúcsa*, *Csicsó*) < srb. *čič*, *čiča*, *Deva* (ung. *Déva*) < srb. *deva*, rostit *d'eva*, etc., ne arată expansiune dinspre regiunile locuite de Sârbi spre Nord-Vest și Nord-Est (Somogy, Zala, Fejér, Komárom, Tolna; Cluj, Turda, Someș, Zemplin, etc.)¹⁾, tot așa cum particularitatea v.-bg. *q > un > u*, în românește de o parte și în sârbește de alta (cf. v.-bg. *skopъ* > rom. *scump*, srb. *skup*; v.-bg. *mъka* > rom. *muncă*, srb. *muka*; rom. *strungă* srb. *struga*, etc.), ne dovedește un vechiu și viu contact între Sârbi și Români.

Am văzut că *Sălăgenii* din Arad și cei din Botoșani și Fălciu ne arată că expansiunea românească s'a putut face și din Nord, și anume nu numai spre Moldova descălecată din Maramureș, deci spre Sud-Est, ci și spre Sud-Vest, în direcțiile expansiunii ruso-rutene. Réthy, *Az oláh nyelv és nemzet megalakulása*, p. 216, afirmă că în orașele Szarvas, Csaba, etc., din com. Békés s'au așezat Valahi din Turóc și Sáros, deci veniți din Nord-Vest.

Este aceeași cale pe care au înaintat de o parte toponimicele de origine ruso-ruteană *Horodiște*, *Vorona*, *Voroneț*, *Zahora*, etc., din Moldova, și *Rus*, *Ruși*, *Ruscior*, *Rusca*, apoi *Gilău*, *Gelău* (ung. *Gyalú*) < rus., rut. *d'ílovo*, *d'elovo*, *Streiu*, etc., din Ardeal, precum și unele care pot fi de origine slovacă, alături de *Grădiștea*, *Vrancea*, *Slănicul*, *Bârzul*, *Bârza*, etc., de origine veche bulgară; de altă parte, cum ne asigură E. Moór, *Die slaw. Ortsn. d. Theiszbene*, I, c., pp. 136 și 137, o serie de numiri topice de origine slovacă, în special estică, pe cursul Tisei, Someșului și al Crasnei., cărora nu li s'a dat până acum atenția cuvenită, «da die Ausdehnung des ehemaligen slowakischen Siedlungsgebietes unterschätzt wurde».

După aceste constatări, adecă, nu trebuie să ne mire prea mult potriviri româno-slovace și chiar româno-slovene, cum este de ex. rom. *cot* «Stelle, wo ein Weg, Fluss etc. eine Biegung macht», «Biegung», «Krümmung», care, ca sens, poate fi pus în legătură mai curând cu ceh. *kout* «Winkel», etc., sloven. *kót* «Winkel» (cf. și bg. *кѣт* «Ecke, Winkel», rus. *кутъ*, rut. *kut* «Winkel», pol. *kąt* «Winkel», etc. < v.-bg. *кѣтъ*, Berneker, *SEW*, I, 602), decât cu *cot* «Ellbogen, Elle» < lat. *cubitus*, -um. Cele mai vechi atestări toponimice ale acestui nume ne arată chiar și pe -ou-, care mai târziu a dat *o* (cf. *Covth* a. 1232 în Zărand, *Cod. dipl. p. Hung.*, I, 12, și Wenzel,

¹⁾ La fel s'a întâmplat și cu populația morlacă îndreptată spre Istria în sec. XVI. S. Dragomir, *Originea coloniilor române din Istria*, p. 16, ne spune că «în aceeași vreme» cu ea, «și poate că în grupuri și mai mari, curgea către locurile scutite ale Istriei și populația serbo-croată din Bosnia, Croația și Dalmația

CDA, VI, 504; cu $u > l$: *Cholth* a. 1332—37, *Koth* a. 1462, *Kooth* a. 1483, 1549, 1561, Csánki, *MH*, I, 737; *Kót* sau *Kóthi*, Lipszky, *Rep.*, I, 340; azi ung. *Kerülös* > rom. *Cherelus*, jud. Arad, Csánki, *l. c.*, S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. loc.*, 43)¹⁾.

¹⁾ În privința toponimiei mă mărginesc numai la acest exemplu, deosebit de interesant cu toate că și la Aromâni găsim *Côturi*, gr. *Kotóron*, pe care G. Weigand, XXI—XXV. *Jahresbericht*, p. 63, îl explică, ca și pe *Coturi* de pe Siret, din *cot* < *cubitus*. El însă nu este singur. Exemplele toponimice se pot spori și cu apelative. Întocmai cum găsim cuvinte românești intrate în slovacă și slovenă (cf. cele spuse despre *câfel*, *ciutură*, *custură*, *cupă*, *oaie*, *peteci*, *puță*, etc.), tot așa găsim unele elemente slave intrate în limba română care se explică mai ușor din limba slovacă, sau chiar din slovenă, decât din celelalte limbi slave. De ex., din forma cehă *bouřiti* (< v.-bg. *buřo*, *buriti* « werfen, schleudern », Berneker, *SEW*, I, 103) putem explica mai satisfăcător românescul *bori* « a da afară pe gură, a vărsa », « a scuipa venin », pentru care *Dicț. Acad.*, I, 620, nu propune nici o etimologie (pentru înțeles cf. ung. *hány-* « a arunca » și « a vărsa, a vomita »), decât din rus., rut. *buryti*, *buruti*, s.-cr. *būriti*, etc. Pentru *bârsă*, *bârță* « Griessäule », « Scharbaum », « Seich- », « Kolterholz am Pfluge » găsim paralele în slov. *břdce*, ceh. *brdce* și slovac *brce*, *brco*, din care este și ung. *bërce* și *bordica*, idem (cf. p. 548). Alături de forma *cucuvaie*, *cucuved*, care merge paralel cu alb. *kukuvaje*, bg. *kukuvŭja*, *kukuvějka*, s.-cr. *kukūvika*, *kukūvija* (cf. it. *coccoveggia*, cal. *cucuveja*, etc.), forma *ciovică*, *ciuvted* (interj. *ciovic*, *ciuvŭci!*), *cioică* se potrivește cu slovenul *čovŭk*, *skovŭk*, ceh. *čuvdk*, *čujik* (cf. și *kuvŭk*, *kujŭk*), ung. *csuvik*, sâs. *tschuwik*, care reamintesc fr. *chevéche*, *chouette*, it. *civetta*, etc.

Cel dintâiu care s'a gândit la astfel de paralelisme, însă explicându-le drumul într'un chip deosebit de al nostru, a fost Jos. L. Pfŭ, *Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage*, pp. 83—95. Studiind viața și limba Valahilor moravi (între altele relevând, după B. Dudík, *Archiv f. österreich. Gesch.*, XXII—1881, p. 483, și notița dela 1643 privitoare la Valahii din Hlobučko, reproducă de Makuscev în *Mon. hist. Slav. Mer.*, t. I., v. I, 271—272; cf. acum I. Bănu *AAR*, XLVII—1926/27, p. 33, și C. Tagliavini, *Omăgiu lui I. Bănu*, București, 1927, p. 321—325), constată că aceștia au fost la început Români și au vorbit românește (p. 93), că între stâna lor și cea a Românilor din Bihor este mare asemănare (pp. 88—89), în sfârșit că, precum au intrat cuvinte românești în slovacă, tot așa și « Worte slovakischen Dialekts ... im Rumänischen (... hauptsächlich in Siebenbürgen) vertreten sind », ceea ce ne poate îndemna să admitem, « dass diejenigen, welche einst bis in die nordwestlichen Karpathen mit ihren Herden vorgedrungen sind und den slovakischen Schafzüchtern die Anregung gegeben haben mögen, die Schafe im Gerbirge zu weiden, dass diese nomadisierenden Hirten wieder zurückgekehrt sein müssen, mit einen durch wechselseitige Berührung angeeigneten Vorrath von slovakischen Worten, welche sich dann im Rumänischen erhalten haben ». Totuși exemplele, pe care le dă Pfŭ (*piuŭŭd*, *dobitoc*, *praf* sau *prah*, *holercă* sau *horelcă*, *smântână*, *zăbovi* etc.), nu sânt de loc sigure, ci pot fi explicate și din alte limbi slave.

Nu sânt tocmai sigure nici potrivirile slovaco-române, pe care le relevă I. Bărbulescu, *Individualitatea limbii române și elementele slave vechi*, pp. 46—47, 54—55, 71 și 86—87 (*rob*, *robotă*, *rovind*, etc.). Ele pot fi și rutene, ba chiar și bulgare (cf. v.-bg. *rabъ*, *rabota*, *rabiti* > srb. *răb*, bg. *rob*, pol. *rob*, *rab*, slov. *răb*, rus. *rab*; srb. *răbota*, bg. *răbota*, slovac. *robotă*, rus. *rabóta*; srb. *rabótati*, *răbŭti*, *răbŭm*, bg. *róbati* și *róbŭti*, rus. *róbŭtŭ*; v.-bg. *равънъ* > srb. *răvan* « eben », *răvan* « Ebene », bg. *răven*, sloven. *răven* adj., *ravân* « Ebene », rus. *róvnyj* « eben, gleich »; *ravŭna* « Ebene », pol. *równy*, bg., slovac. *rovny*, *rovina* « Ebene », la Vondrák, *Vergleichende slav. Gramm.*, I, 396—397. Însuși Bărbulescu, *o. c.*, p. 71, spune « fonetismul *ro* din *rovina* nu este numai rusesc, ci și bulgar dialectal, cum dovedește limba bulgară de astăzi în care acel fonetism se află nu numai la același cuvânt, ci și în *rob* față de plsl. *рабъ*, în *robuvam* (rom. *robesc*) etc. ». Afirmățiunea că « însăși bulgara

La o viitoare cercetare a elementelor slave mai vechi ale limbii române va trebui să se aibă în vedere și elementul ceho-slovac și cel sloven, alături de cel ruso-rutean, bulgar și sârb¹⁾.

Cum ne arată atestările cele dintâiu, pe care le avem pentru *Fata*²⁾ și pentru mai puțin sigurul *Saca*, care poate derivă și din *Isac* ori *Savka* < *Sava*³⁾, fenomenul reducerii diftongului *-ea-* după *f*, pe care-l găsim numai în dialectul daco-român și în cel istrian al lui Glavina⁴⁾ (cf. altfel i.-rom. *fete*, arom. *feată*, megl. *feță*) și după *s*, este foarte vechiu⁵⁾ și s'a întins pe aceeași cale ca și *cot* « Biegung », « Krümmung », și o samă de cuvinte românești intrate în limbile altor popoare (ung. *bajka*, *birka*, mor., slovac. *bakeša*, *vakeša*, etc.), deci dinspre Nord-Vest.

plsl., de-altfel, posedă *повѣ* = șanț, care evident, are aceeași rădăcină cu *rovina* » este greșită. Din Miklosich, *EWS*, pp. 285 și 226 se putea convinge Bărbulescu că este vorba de două radicale deosebite: cel dintâiu *ry-* (cf. v.-bg. *ryti*, *ryja* « graben »), al doilea *orv-* (cf. v.-bg. *равъръ* « planus, aequalis »).

¹⁾ Jos. Lad. Pič, *Die dacischen Slaven und die Csergeder Bulgaren*, 1888, pp. 258 și 244, socotia Slavii dacici « în grupa vestică a Rutenilor ». Fr. Miklosich, *Beiträge z. Lautlehre der rum. Dialekte*, Conson., II, 63, ne spune: « ein slavisches Wort, das wie *zglobiu* in allen Theilen des rumunischen Sprachgebietes einheimisch ist, kann nur aus dem bulgarischen oder dem kleinrussischen stammen »; cf. și p. 18: « Die unter a) angeführten Worte stammen entweder aus dem russ. oder dem alt-slovenischen: ist das letztere der Fall, dann sind die Entlehnungen *uralt* », G. Weigand, *XV. Jahresbericht*, 143—144, afirmă: « So glaube ich, dass der ganze grosse dialektische Unterschied zwischen Moldau und Walachei auf *verschiedensprachlicher Basis* beruht, die in der nördlichen Moldau *kleinrussisch*, in der Walachei *bulgarisch* » (cf. și *Linguistischer Atlas des dakorum. Sprachgebietes*, Leipzig, 1909, p. 7).

Cu privire la vechimea elementului sârbesc cf. Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromân*, pp. 34—43, și *Dacoromania*, IV, 1275—76.

Asupra întregii chestiuni vezi I. Bărbulescu, *Indivizualitatea limbii române și elementele slave vechi*, cu rezervele de mai sus.

²⁾ N. pers. *Fata*, *Fatha* a. 1271 în Nitra (Wenzel, *CDA*, VIII, 363, 371, 372, Fejér, *CD*, V, 3, p. 503); *Fata* a. 1290 în Ung (Fejér, *CD*, V, 3, p. 503); *Fata* a. 1219 și 1221, cel dintâiu probabil din Nádudvarul din Hajdú, nu din Pest, al doilea fără localitate indicată (*Reg. de Vár.*, art. 99—100 și 115, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, 664 și 668); *Fatha* a. 1391 în Bodrog (*Cod. dipl. dom. com. sen. Zichy*, II, 469); n. top. *Fatateleke* a. 1243, etc. (Zimmermann—Werner, *Urk.*, I, 73, etc.).

³⁾ N. pers. și top. *Saca* lângă Balaton a. 1211 (Wenzel, *CDA*, I, 110, 112, 116); *Szaka* a. 1450 (Csánki, *MH*, III, 449); *Zakafelde* a. 1231 în com. Zala (Csánki, *MH*, III, 102); *Zaka* a. 1194 în Sopron (Csánki, *MH*, III, 629); *Zaka* a. 1215, 1219 etc. în Abaúj-Torna (*Reg. de Vár.*, art. 174, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, p. 685; Fejér, *CD*, VII, 1, p. 202, etc.); *Zaaka* a. 1375 în com. Bodrog (Csánki, *MH*, II, 207); *Válye-Szák[a]* în Timiș (Pesty, *Magyarorsz. helyn.*, I, 340); [*Vale*]-*Szák*a în Ugocsa (Lipszky, *Rep.*, I, 616), etc.

⁴⁾ S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, § 19, p. 76.

⁵⁾ Pentru datarea reducerii din *ea* la *a* după *f*, *v* și *m* cf. cele scrise mai sus despre *Fata* și *Mal*. Pentru vechimea reducerii lui *ea* la *a* după *s* vorbește faptul că v.-bg. *prěška* > bg. *preška* apare dela început în românește în forma cu *a*: Gyepű al. nom. *Priszaka* a. 1496 în Timiș (Csánki, *MH*, II, 39, 58), *Pryzaka* a. 1548 în Caraș, *Pryzaka* a. 1561 în Severin, *Pryzaka* a. 1582, *Praezaka* a. 1598 în Caraș, *Prezaka* a. 1607 în Bihor (Pesty, *A szörényi bánság és Szörény várm. tört.*, 114 și 116); cf. G. Alexics, *Nyelvtudomány*, I—1907, pp. 202—207, și O. Asbóth, *ibid.*, pp. 207—210, care combat pe fi Melich, *Szláv jövevény szavaink*, I, 5, după care forma *Prezaka* (*Priszaka*) ar fi bulgară. E nesigură grafia *Scapte* (= « șapte »), alături de *Sepche* = *Söpte* a. 1361, c. Vas (vezi pp. 141—142).

Au putut veni deci Români și dinspre Pannonia pe coama Carpaților până în Munții Apuseni și ai Maramureșului ¹⁾, și de-aici în jos până în Timiș și Bodrog, și în sus pe Tisa și Someș până la Năsăud și mai departe, întocmai cum alții, plecați din Munții Apuseni, ori ai Maramureșului, unde veniseră din părți mai sudice, au putut ajunge peste Békés, Csanád, Bodrog, Bačka, Baranya, Srem, Verovitica, Požega și Zagreb până în Istria, ori, spre Nord-Vest, până în Moravia.

Fără a avea în vedere Românii din Pannonia și pe cei trecuți din aceasta în Moravia, pe urma cercetării particularităților dialectale și Al. Philippide, *Originea Românilor*, II, 390, ajunge la rezultate asemănătoare în privința direcțiilor din care s'a făcut expansiunea românească. Și el constată: 1. «Că migrația română, care a cuprins teritoriul banato-transcarpatin, Moldova, Bucovina, Basarabia, a avut loc dela Vest spre Est, căci este firesc ca valurile, cu cât sânt mai aproape de punctul lor de origine, cu atât să poseadă mai multe elemente asemănătoare...». 2. «Că pentru același motiv migrația română, care a cuprins Oltenia, Muntenia, Țara Bârsei și Țara Oltului, Sud-estul Transilvaniei, a avut loc dela sud spre nord, dinspre Muntenia spre Țara Bârsei și Țara Oltului, Sud-estul Transilvaniei» ²⁾.

Observ aici și că rămășițele onomastice și toponimice ne arată că forma de articol *-[u]l* (*locul*), este o particularitate veche atât a Românilor sud- și nord-estici, cât și a celor sud- și nord-vestici, deci nu poate fi interpretată ca fiind numai de origine dacoromână față cu arom. *-lu*, cum vrea Pîc, *Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage*, pp. 43—48. Astfel ea nu este potrivită să deosebească migrația dacoromână de cea română sudică.

276. Am zis că din Munții Apuseni au putut ajunge Românii «până în Istria», căci toponimia se pare că le dă dreptate lui Pîc ³⁾, O. Den-susianu ⁴⁾, I. Popovici ⁵⁾, Al. Philippide ⁶⁾ și Al. Rosetti ⁷⁾, după cre-

¹⁾ Pentru cronologia diftongării lui *e* tonic în *ea* în cuvinte de felul lui *fată* și a reducerii diftongului la *a*, cf. Philippide, *Originea Românilor*, II, p. 41, precum și I. Iordan, *Diftongarea lui e și o accentuați în pozițiile a și e*, Iași, 1925, p. 44.

²⁾ Firește, după cele ce ne arată toponimia, nu mai putem fi de acord cu Philippide în privința felului cum interpretează el direcția «dela vest», care n'are în vedere pe Românii din Pannonia, trecuți în Moravia și de aici mai departe: «În migrația lor spre nord și spre răsărit Dacoromânii s'au despărțit în două ramuri. O ramură s'a răspândit tot mai departe treptat peste Banat, teritoriul transcarpatin (afară de Țara Bârsei și Țara Oltului, Sud-estul Transilvaniei). Peste Oltenia s'au revărsat și ramura banato-transcarpatină și ramura muntenească. Valurile din ramura întâiu care au cuprins Moldova și Basarabia nu s'au revărsat peste aceste țări trecând peste munții răsăriteni ai Transilvaniei, ci trecând prin văile de nord ale Transilvaniei peste Bucovina. Și anume torentul românesc a acoperit prin Bucovina Moldova întâiu, și apoi prin Bucovina Basarabia».

³⁾ *Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage*, 51—53.

⁴⁾ *Hist. l. roum.*, I, 337—346.

⁵⁾ *Dialectele române din Istria*, I, Halle a. d. S., 1914, pp. 122—129.

⁶⁾ *Originea Românilor*, II, 386, 387, 391, 404—405.

⁷⁾ *Asupra repartizării dialectale a istroromânei*, în *Grai și suflet*, V, 1—9.

dința cărora istroromâna este graiu daco-român, care a suferit în Istria, după despărțirea de dacoromână întâmplată mult mai târziu decât a acesteia de aromână ¹⁾, o serie de influențe străine și a evoluat independent de dacoromână, nu lui S. Pușcariu, pentru care este un dialect continuând dialectul vorbit de « Români Apuseni », care « n'ar fi venit din alte regiuni în regiunile, unde ni-i atestă întâiele documente ». Subt « Români Apuseni » înțelege Pușcariu pe Români din partea de Apus a Nordului Peninsulei Balcanice sau de pe « teritoriul slav cu caracter sârbesc », care « au rotacismul, păstrează labialele intacte și prefac pe *c* în *č* », iar subt « Români Răsăriteni » pe cei din partea de Răsărit a Nordului Peninsulei Balcanice sau de pe « teritoriul slav cu caracter bulgăresc », care « nu cunosc rotacismul, alternează labialele și prefac pe *c* în *ț* ».

Al treilea grup este al « Dacoromânilor », care « aveă contact cu amândouă grupele de Români balcanici » ²⁾.

Termenii întrebuițați de Pușcariu nu mi se par potriviți. Români din Pannonia și din Moravia sânt tot atât de apuseni ca și cei din Vestul Peninsulei Balcanice, iar Dacoromânii și Români din Galiția tot atât de răsăriteni ca și cei din Estul acesteia. Mai potrivit li s'ar fi zis « Români sud-vestici » și « sud-estici ». Dar, afară de această nepotrivire geografică, despărțirea făcută de Pușcariu, cum ne arată toponimia, nu corespunde nici faptelor istorice, iar în unele privințe nici celor de limbă.

¹⁾ Având în vedere particularitățile dialectale, Al. Philippide, *Originea Românilor*, II, 386, stabilește că « înainte de anul p. Chr. 600 s'au produs în poporul românesc următoarele sciziuni: a) a) Dacoromânii și Istroromânii de o parte; β) Macedoromânii de altă parte. — b) Pe terenul Dacoromânilor uniți cu Istroromânii s'au produs apoi mai departe sciziunile: α) Istroromânii cu acea parte din Dacoromâni care actualmente ocupă vestul și nordul Transilvaniei, Maramureșul, Bucovina; β) Ceilalți Dacoromâni. — c) a) Dacoromânii de o parte; β) Istroromânii de altă parte. — d) Pe terenul Dacoromânilor s'au produs apoi mai departe sciziunile: α) Dacoromânii care actualmente ocupă Banatul și o parte din vestul Transilvaniei; β) Ceilalți Dacoromâni ».

Sciziunile probabile au fost pricinuite de dislocare. Philippide consideră amândouă grupele dacoromâne (nord-estică și sud-estică) venite din Sudul Dunării pe aceeași cale, fapt care, cum am arătat, nu se potrivește cu rezultatele cercetărilor toponimice de mai sus: cele două grupe dacoromâne sânt deosebite pentru că au venit din direcții deosebite, fără a fi dela început dacoromâne sau, mai bine, amândouă și întru totul dacoromâne.

După Philippide (*l. c.*), faptul că Banatul nu participă la grupul istro-dacoromân de sub *ba* probează că emigrarea de-a stânga Dunării a actualilor bănățeni este posterioară emigrării Românilor din grupul istro-dacoromân în regiunile pe care le ocupă, pe care emigrarea bănățeană l-a rupt și desfăcut în două: o porțiune rămasă în stânga Dunării, care a participat la destinele dialectului dacoromân și s'a contopit în el în mare măsură (Astăzi fenomenul *n* intervocalic > *r* mai duce numai la Moți o precară existență . . .), de altă parte în porțiunea de de-a dreapta Dunării, ale cărei rămășiți sânt actualii Istroromâni. »

²⁾ *Studii istroromâne*, II, p. 344, § 316, și p. 352, § 317 și pp. 361—363, § 317.

Mai întâiu vechii Români din Pannonia și din Moravia n'aveau rotacismul. N'am întâlnit înainte de 1400 nici un exemplu sigur de rotacism în această regiune. Trecând peste nesigurile *Bun*, alături de *Burul* = *Borol* = slav. *Borilo*, *Buna*, *Csepcsin* și *Batrina* etc., trimit la *Crachun* (= «Crăciun»), *Goun*, *Kuine* sau *Keine*, *Meneka*, *Puzyne*, *Pounsa* (din *Păun*), *Romonya*, *Tunata*, *Zsemenye*, etc. (din *Baranya*, *Somogy*, *Veszprém*, *Győr*, *Nitra*, etc.), pentru care avem atestări începând cu secolul XI.

Nici graiul celor mai vechi Români de pe teritoriul azi sârbesc, atestați cu începere din secolul XII¹⁾, nu cunoaște rotacismul până la data amintită.

Trecând și aici peste contestatele *Bun*, *Bunilo*, nume de Vlahi ai mănăstirii Žiča, atestate în a. 1222—28 (Wenzel, *CDA*, I, 369), *Bon*, *Blah* din Ragusa, a. 1285 (S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, 62), și altele din același radical, amintesc *Carachuna*, *Chrachuna* = «Crăciuna», «locus metalis» lângă Sava a. 1207 (Wenzel, *CDA*, XI, 77) și a. 1227 (id., ib., I, 239), n. pers. *Kračun* (Κρατσοῦνην = «Crăciun») în hrisovul lui Dušan din a. 1348 (S. Dragomir, *Vlahii din Serbia*, 289—290), apoi Kladovski knez *Kračun*, Georgij *Kračun* și *Kračun* Nikolajevič (*Rječnik*, V, 429), n. top. *Kračunište* = «Crăciuniște», s. XV (*Rječnik*, ibid., cf. și Th. Capidan, *Dacoromania*, III, 184), *Κρατσοννίστα* (N. Iorga, *Istoria Românilor din Peninsula Balcanică*, p. 34, și Capidan, *Dacoromania*, III, 142, nota); *Powona*, *Powonica* = «Păuna», «Păunița», pământ al abatelui din Toplica, com. Zagreb, a. 1270 și 1278 (Wenzel, *CDA*, XI, 604, XII, 246; cf. azi *Păunović selo* în Zagreb, *Paunovac* în Bjelovar-Križ, *A. m. kor. osz. helységnévtára*, 1888, p. 857).

Cele mai vechi atestări rotacizante sânt: n. top. *Sare-bire* a. 1458 în Bosnia²⁾ și n. pers. *Petra Zamantare*, *Pethar Zmantara* a. 1579 și 1581 în Croația (*Dubovac*, lângă Karlovac, com. Zagreb)³⁾. Deci ele apar numai în secolul XV.

Nici în formele actuale nu este consecvent rotacismul, și anume nu numai în toponimie, ci nici în graiul viu.

¹⁾ Cf. mărturia *Presbiterului din Dioclea*, care amintește «totam provinciam Latinorum, qui illo tempore Romani vocabantur, modo vero Morovlahi hoc est Nigri Latini vocantur» (la Schwandtner, *Scriptores rerum Hung. veteres et genuini*, II, 478; cf. S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, p. 57).

Discutând acest pasaj, C. Jireček, *Die Romanen*, I, 35, spune că numirea *Morovlahi* = *Nigri Latini* = «Valahi negri» (< gr. *Μαυροβλάχοι*) este dată pentru a deosebi «die rumänischen Hirten der Gebirge von den italienischen Städtern Dalmatiens», iar Pič, *Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage*, p. 53, crede că sântem îndreptățiți «auf Dacoromanen denken, denn eben ihnen wird auf der Balkanhalbinsel der Titel Maurovlachen gegeben» (în notă dă astfel de exemple).

²⁾ S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, 63.

³⁾ S. Dragomir, *o. c.*, p. 63 și 109, unde se indică actele din urbariile orașului Dubovac în care se întâlnește; S. Pușcariu, *Studii istororomâne*, II, 295.

Să se compare n. top. *Mărzinile*, *Su mărzin* în Noselo¹⁾ și n. top. istr. *Cherbure* (cr. *Krbun*)²⁾ cu apelativul *cărbun*³⁾ și *cărbur(e)*⁴⁾; poate *Batrina* din *Požega*⁵⁾ cu *Beter* din Zagreb, care pare a corespunde apelativului i.-rom. *betā' r* < **betrā' r* «bătrân»⁶⁾, și cu *Funtura* și *Fintira* «fântână» din insula Veglia⁷⁾.

Deoarece în exemplele nerotacizate citate, precum și în altele ca *sărcinā* — *sărcirā*, *semirā* — *semirāt*, etc., se găsește un *r* ori *m* alături de *n*, care trebuia să se rotacizeze, S. Pușcariu, *o. c.*, II, pp. 111—112, § 72, atribue păstrarea lui *n* influenței disimilatoare a lui *r* și *m*: *n* s'a păstrat «printr'un fel de disimilare prohibitivă» față de *r* și *m* precedent⁸⁾.

Dar formele *cărbur(e)*, *betār*, pe care le găsim în graiul viu alături de cele nerotacizate din topicele mai conservative, la care mai putem adăuga pe: *frāsir* «frasin», *tīrar* «tânăr», *vīrer* «Vineri», etc., care n'au decât forma rotacizată, ne dovedesc că această lege eră inoperantă pentru cei ce rotacizau⁹⁾.

«Exceptii» dela rotacism, rămân, chiar și dacă înlăturăm toate formele despre care s'ar putea spune că au fost împrumutate fără rotacism din limbile învecinate (croata, slovena, italiana), cum sânt, de ex., n. top. *Gajina* alături de *galīra*, *gaira*¹⁰⁾; *Su corunā*¹¹⁾; *fortune*¹²⁾, etc., precum și unele atestări dubii, ca *ginere*, dat de Maiorescu, etc.

Însuși Pușcariu se oprește la «unele cazuri care trebuie relevate»: *pāne* (din Jeāni) — *puīne* — *pāre*, *īo țin* și *īo vin*, *jun*, etc.¹³⁾.

Din toate aceste date este evident că avem a face cu două straturi de limbă românească: unul nerotacizant, celălalt rotacizant.

Rosetti, *Grai și suflet*, V, pp. 8—9, crede formele nerotacizate posteriore celor rotacizate și aduse în Istria de o populație de grai daco-

¹⁾ I. Popovici, *o. c.*, I, p. 45; S. Pușcariu, *o. c.*, II, pp. 112, § 72, și p. 290, § 271.

²⁾ S. Pușcariu, *o. c.*, p. 33.

³⁾ I. Popovici, *o. c.*, II, Halle a. d. S., 1909, p. 33/15 și 97 și S. Pușcariu, *o. c.*, p. 112, § 72.

⁴⁾ I. Popovici, *o. c.*, p. 33/19 și 97, și S. Pușcariu, *o. c.*, p. 112, § 72.

⁵⁾ Lipszky, *Rep.*, I, 40.

⁶⁾ S. Pușcariu, *o. c.*, I, p. 111, § 72; cf. însă și germ. *Beter*.

⁷⁾ P. Skok, *Archiv zu arban. star.*, II, 333; cf. și S. Pușcariu, *o. c.*, p. 286, § 271.

⁸⁾ Nerotacizarea lui *n* în articolul *un* față de rotacizarea în numeralul *ur* o explică prin dispariția foarte de vreme a lui *u* final în cel dintâi prin sincopare în poziție atonă: *unu calu* > *un calu* (ibid., p. 98, § 49; p. 111, § 72; p. 152, § 132). Altfel Skok în *Archiv z. arb. st.* a lui Barič, II, 329 ș. u., și *Slavia*, VIII—1929, pp. 609—610, care presupune dispariția lui *-nu* iar prezența lui *n* o atribue numeralului. Dar numeralul în i.-rom. este *ur* și nu putea influența cum presupune Skok.

⁹⁾ Cf. și Al. Rosetti, *Grai și suflet*, V, p. 8.

¹⁰⁾ Dintr'un radical *Gaj-* («Gabriel») + suf. slav. *-in*, *-ina* (cf. Maretić, *Rad.*, LXXXII (1886), 100, la I. Pușcariu, *o. c.*, p. 113, § 72, și p. 287, § 271) sau din *gaj* «forêt» (cf. Skok, *Slavia*, VIII—1929, p. 616).

¹¹⁾ Pentru apelativul *corune* cf. rtr. *coruna*, s.-cr. *kōruna* alături de v.-rom. *curunā* (cf. și S. Pușcariu, *o. c.*, II, p. 112, § 271).

¹²⁾ Cf. S. Pușcariu, *o. c.*, p. II, 112, § 271, și p. 287, § 271.

¹³⁾ *O. c.*, p. 113, § 72.

român într-o epocă posterioară instalării în aceasta a istroromânei rotacizante.

Datele toponimice și onomastice citate mai sus însă se opun acestei ipoteze: formele nerotacizate sânt mai vechi decât cele rotacizate.

Și documentele istorice ne arată că mișcarea Vlahilor spre litoralul dalmatin a început abia în veacul XIV și s'a făcut mai intensiv în veacurile XV și XVI¹⁾.

Situația rotacismului românesc nordic se prezintă la fel cu cel sud-vestic.

Și acolo avem atestate mai întâiu forme nerotacizate. Trecând peste nesigurul *Bun, Buna (Bona)*, atestat în Sălăgiu și Zemplén încă în cei dintâiu ani ai secolului XIII, relev pe *Karachin* a. 1202—03 de pe Valea Crișului (Szentpétery, *Az Árpádh. királyok okl. krit. jegyzéke*, I, 1, p. 64); *Karachun* a. 1229, *Crachinus* a. 1213 și 1214, *Karachinus* a. 1217, *Karasun* a. 1217, *Crachun* a. 1221 (*Reg. de Vár.*, art. 13, 29, 41, 364, 365, 374, 379, la Endlicher, *Mon. Arpad.*, pp. 643, 649, 735, 738, 739), *Krachun* a. 1211 în Zemplén (Fejér, *CD*, III, 1, 478), *Karachynus Olakus* a. 1339, 1339/41, *Karachun Olacus* a. 1366, etc., în Maramureș (*Magyar Nyelv*, X, 278; I. Mihályi, *Diplome maramureșene din secolul al XIV-lea și al XV-lea*, pp. 20, 59; cf. și 29, 63, 186, etc.); *Крaч(ю)ног* a. 1416 (I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, 113); *Crăciun* a. 1487 și 1492 (id., ib., I, 503), etc.

Rotacismul românesc nordic nu eră general în secolul XVI, când îl găsim mai întâiu, nici în regiunile azi românești, nici în cele neromânești.

Al. Rosetti, *Étude sur le rhotacisme roumain*, Paris, 1924, pp. 8—10, (cf. și *Limba română în secolul al XVI-lea*, București, 1932, pp. 73—74), publică un amănunțit tablou al scrisorilor și actelor nerotacizante din Bucovina, Maramureș, Transilvania nordică, alături de textul de pe pp. 60—73 al celor rotacizante, mai puțin numeroase, din aceleași regiuni.

Uneori același cuvânt are atât forma rotacizată, cât și pe cea nerotacizată, cu toate că documentele sânt datate chiar din același loc: *Fântăreali*, cătun al comunei Pașcani în Moldova a. 1453 (Hasdeu, *Cuv. d. bătr.*, II, 14) și *Fântăreale* a. 1470 (I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, 145, doc. datat din Suceava), alături de *Fântăneale*, n. top. în Moldova a. 1447 (Hasdeu, *Cuv. d. bătr.*, II, 13), *Fântăneanele* = « Fântănealele » a. 1482 (I. Bogdan, o. c., I, 263, doc. dat din Suceava) și *La Fântânițe*, n. top. în jud. Fălciu, a. 1471 (id., ib., I, 164, doc. datat din Suceava); *Barbă Gamărău*, n. pers. a. 1453 (Hasdeu, *Cuv. d. bătr.*, II, 14), *Žemereștii* a. 1470, sat pe Toplița, jud. Neamțu (I. Bogdan, o. c., I, 145), *Sihla Gamirina* (der. din *Gamira* = « Geamăna »), în jud. Bacău, a. 1491 (I. Bogdan, o. c., I, 473 și 475, nota 6, doc. datat din Suceava), alături de *Žeminești* a. 1447

¹⁾ S. Dragomir, *Originea coloniilor române din Istria*, pp. 1, 14—15, 16; *Vlahii și Morlacii*, pp. 45—46 și 48.

(Hasdeu, *o. c.*, I, 13)), *Giumănești* a. 1742/43 (I. Bogdan, *o. c.*, I, 147) și *Geamănul*, *Geamenele*, *Gemenii*, *Geaminele* din alte părți (cf. I. Bogdan, *o. c.*, I, 109, 179, 205 și 236), etc.

În legătură cu aceste dublete G. Pascu, *Istoria literaturii și limbii române din secolul XVI*, București, 1921, p. 46, observă, că ele «nu arată cumva o confuzie lingvistică, ci origina diferită a diacilor care scrieau actele»: «Formele rotacizate se datoresc deci unor diaci rotacizanți din Suceava (Bucovina), pe când formele nerotacizante se datoresc unor diaci originari din Moldova, unde nu există rotacismul».

Fără îndoială pentru cazurile citate aici lucrul se poate explica și așa cum și-l închipue Pascu, totuși trebuie să nu ne scape din vedere că avem documente datate atât într'un caz, cât și în celălalt, din Suceava. Deși poate fi vorba de indivizi diferiți, ei nu par a fi de origine din locuri prea depărtate.

Chestiunea se complică apoi și mai mult când este vorba de documentele latinești, în care diecii străini păstrau mai fidel rostirea populară. Să se compare, de ex., *Chercen* - «Cearcăn» a. 1458, *Batryna* a. 1451, și *Betran* a. 1453, munte al Săcelului din Maramureș (Mihályi, *o. c.*, pp. 124, 257 și 366) cu *cire*, *închirăciure*, *omiri*, *irainte*, *bire* din scrisoarea dela 1593 a lui Pogan Jurj din Seliștea vecină cu Săcelul (vezi Rosetti, *o. c.*, pp. 5 și 60), ori *Bodea Rumărula* (- «Bodea Rumănul») din distr. Fălciu, a. 1489 (I. Bogdan, *o. c.*, I, 379) cu *Rumon* din Jucul-romănesc de pe Someș, unde se găsea rotacism (*Cod. dipl. s. Rom. imp. fam. Teleki de Szék*, II, 149, și Csánki, *MH*, V, 403).

Și mai puțin general eră rotacismul în partea astăzi neromânească a Carpaților nordici, unde totuși avem dovezi sigure că a existat (cf. rut. *jafira* «afină», *žerep*, *žereb* «jireapăn, jneapăn», *tušira* «lâna din a doua tunsoare», *tuširiti* «a tunde oile a doua oară»; poate *putera* și *putira* «putină», mor. și pol. *putyra*). Să se compare *Buni Blăji* din Ung cu *Bur Tamás* a. 1485 din Sárosul vecin (B. Iványi, *Bártfa szabad királyi város levéltára*, 1319—1529, I, p. 360); mai puțin sigurele vlaho-mor. *Batryna* și *Batrnka* cu vlaho-mor. *putyra*, etc.

Toate aceste fapte ne arată că, întocmai ca și rotacismul din Istria, nici rotacismul din Nord nu este vechiu, general și pretutindeni autohton, ci importat¹⁾.

¹⁾ Rosetti, *Étude sur le rhotacisme roumaine*, p. 8, și *Limba română în secolul al XVI-lea*, p. 73, constată: «Moldova nu a participat în mod normal la inovație; nu există texte rotacizante propriu zise din Moldova. Acolo unde apare și așa cum apare, în mod sporadic, rotacismul în Moldova, pare a fi importat din alte regiuni, și anume din părțile nord-ardelene-maramureșene, de unde, de altfel, știm că s'a revărsat un element românesc asupra Moldovei». Iar Al. Procopovici (*Rev. fil.*, I, 256, n.) adaugă: «Nimic nu ne îndrituește până acuma să declarăm că rotacismul a fost cândva un fenomen generalizat».

Strângând un număr mai mare de rotacisme, și mai ales presupusee rotacisme (asimilații, disimilații), mai puține vechi, cele mai multe nouă, I. Bărbulescu și școala lui (I. Bărbulescu, *Curențele literare la Români în perioada slavonismului cultural*, București, 1928, pp. 61—63; *Arhiva*, XXVIII, 204—205, XXIX, 305, XXX, 385,

O privire asupra hărții nr. 1 a lui Rosetti, care ne arată satele cu rotacism din secolul XV și rotacismul din textele rotacizante ale secolilor XVI și XVII, ne convinge că între rotacismul din sec. XVI și XVII al Ardealului nord-estic, Maramureșului și Bucovinei și cel din sec. XIX al Munților Apuseni a trebuit să fie o legătură, și anume de-a-lungul țărmului drept al Mureșului, pe cursul Someșului-mic și al celui de sus al Someșului-mare până în Munții Rodnei și ai Maramureșului și de-aici mai departe.

Punctul de iradiățune al rotacismului nordic trebuie să-l căutăm în Munții Apuseni, unde el s'a dovedit mai compact și a dăinuit mai mult.

Migrațiunea rotacizanților în josul Someșului mic și în susul Someșului mare, dela împreunarea cu cel dintâiu, și pe țărmul drept al Mureșului până în Munții Rodnei și ai Maramureșului și de-aici mai departe, a trebuit să înceapă foarte curând. Împrejurările politice și economice (înaintarea Ungurilor în Munții Apuseni la început, care a putut să turbure liniștea și libertatea vieții pastorale de acolo; cucerirea Maramureșului și propaganda catolică din acesta, care a pricinuit și descălecarea Moldovei, pe urmă) au putut să intensifice această migrațiune care a înaintat apoi, sporadic, pe coama Carpaților, se pare, până în Valahia moravică.

Ceea ce știm din izvoarele istorice despre înaintarea rotacizanților spre litoralul dalmatin și Istria, ne face să credem că migrațiunea acestora s'a făcut tocmai în direcția inversă.

Pornind din regiunea întoarsă spre Banat a Munților Apuseni, cum crede Pîc, *o. c.*, pp. 51 și 55, O. Densusianu, *Hist. l. roum.*, I, pp. 338—342, și I. Popovici, *o. c.*, I, pp. 122—129, ei s'au îndreptat pe Valea Timișului și a Carașului, ori peste Cenad și Bačka, unde mai avem și acum nume de sate românești, mai întâiu spre Sremul din dreapta Dunării¹⁾.

S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, 107—108, întemeindu-se pe datele istorice, constată, în privința așezărilor românești vechi, un curent dela Nord spre Sud, ramificat în deosebite direcțiuni. Populația românească « din fața Banatului », « a fost împinsă spre sud într'o epocă foarte veche », căci toponimia sârbească de pe țărmul drept al Dunării, cu o zonă centrală în care nu găsim nici un nume românesc, « exclude cu desăvârșire o mișcare a populației românești, până la năvălirea turcească, cu direcția întoarsă dela sud către nord, și deci de pe țărmul

XXXVI, 144; M. Ștefănescu, *Arhiva XXXIII*, 266, 271—272, XXXIV, 672, XXXV, nr. 1, 65, nr. 2, 67—68, XXXVI, 277, XXXVIII, nr. 1, 68, nr. 2, 3 și 4, 629, Th. Holban, *Arhiva XXXV*, 292; N. C. Bejenaru, *Arhiva XXXIII*, 287), care voește să dovedească că fenomenul nu eră « numai local maramureșean sau transilvănean », ci « există și în limba română din Principate », mai ales întru cât privește epoca mai veche, n'au putut să schimbe fondul constatărilor lui Rosetti și Procopovici.

¹⁾ Hasdeu, *Et. Magn. Rom.*, III, p. XXX, îi socoate Dacoromâni împinși de Unguri în secolul X din Pannonia.

drept pe țărmul stâng al Dunării». Și încheie: « Pentru o migrațiune foarte veche dela Dunăre spre interiorul Serbiei, pledează însă, mai pre sus de ori ce îndoeală, mențiunea Vlahilor din Sirmiu în Statul medieval sârbesc (*Vlasi Srēmljane*), lângă Drin. Dacă dăm crezământ Papei Clement VI (1345)¹⁾, atunci și Sirmiu ar fi avut până către finele sec. XIV, o populație vlahă, deși probabil foarte rară ».

Un exod la fel al emigranților români dinspre Nord spre Sud presupune și I. Nistor, *Emigrările de peste munți, l. c.*, pp. 820—821. Iată ce ne spune el: « O parte destul de considerabilă din emigranții români de peste munți porniră spre Dunăre și trecând această apă se sălășluiră pe malul ei drept, mai ales în valea Timocului, unde regiunea muntoasă din Craina sârbească este locuită de păstori bănațeni, numiți și *Ungureni*²⁾. Cete numeroase de Români pătrunseră cu turmele lor în Slavonia și Croația, ajungând până în Bosnia, unde se mai păstrasera lungă vreme rămășițele vechii populații romane, pomenită foarte des în documentele din secolul al 12-lea, 13-lea și 14-lea³⁾. . . Pe calea aceasta ajunseră Românii până în Istria și pe Insulele Dalmatine. Astfel se explică urmele dialectului daco-român în limba Românilor din Istria ».

Și M. Šufflay, schițând formarea poporului român în lucrarea sa *Biologie des albanesischen* din *Ungarische Rundschau f. hist. u. soz. Wiss.*, V—1916/17, pp. 18 ș. u., este de aceeași părere cu S. Dragomir și I. Nistor: « În Dalmația sunt pomeniți încă în sec. IX înaintașii Mavrovlahilor, în Macedonia și Tesalia — numite în sec. XIII—XIV *Μεγάλη Βλαχία*—sânt pomeniți în sec. X și XI înaintașii Aromânilor de azi . . . Cete puternice de Români, o continuare sudică a Morlacilor dalmatici, se întâlnesc în evul mediu în regiunile estice ale Montenegrului . . . Originea nordică a unei părți a acestor Români se recunoaște în numele seminției *Mugoši*, care se întâlnește în multe nume locale ale Regatului român (*Mogoșani*, *Mogoșești*, *Mogoșoiaie*), dar mai ales o dovedește seminția *Vlasi Srēmljane*, care locuia prin 1330 lângă satul actual Sermiani, lângă Peć (Ipek) aceștia păstrasera în numele lor o amintire directă despre Sirmium (sl. *Srēm*) »⁴⁾.

Într'adevăr numele *Mogoș*, care se găsește nu numai ca n. pers., ci și topic (cf. *Mogoș* în Alba, *Mogoșești* în Sătmar, *Mogoșmort* în Someș), poate derivă nu atât din bg. *Moga*, cum crede Weigand, *Balkan-Archiv*, I, 9, și S. Dragomir, *Vl. și Morl.*, 75, cât mai curând din ung. *magas* « înalt ».

¹⁾ În notă trimite la Theiner, *Mon. Hist. Hungariam Sacram illustrantia*, Romae, vol. I, p. 691, precum și la scrisoarea banului de Mačva dintre anii 1376—78, care de-asemena vorbește de Vlahi în nemijlocita vecinătate a Sirmiuului (*Mon. Hung. Hist.*, 33, pp. 20—21).

²⁾ G. Vălsan, *Românii din Craina Serbiei*, în *Anuarul de Geografie și Antropologie*, II, p. 13.

³⁾ C. I. Jireček, *Geschichte der Serben*, I, pp. 154—157; Hurmuzaki, *Doc.*, IX, 1, pp. 175, 257, 279, 312, 320, 389, 397, 562; I, 2, pp. 283, 286, 418, 425. Despre Românii din Bulgaria cf. C. I. Jireček, *Das Fürstentum Bulgarien*, pp. 115 urm.

⁴⁾ Cf. S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 349, § 317 (nota).

N. Jokl, *Rumänisches im Albanischen*, în *Revista filologică*, II, pp. 246—247, adaugă câteva prețioase argumente de natură filologică pentru originea dintr'un dialect apropiat de cel dacoromân a limbii Vlahilor dela Drin, care erau în strânse raporturi de vecinătate cu Albanezii¹⁾: alb. *lemnj* « Garnwinde, Haspel » din rom. *lemne*, plur. lui *lemn* (cf. d.-rom. *lemn*, plur. *lemne*, i.-rom. *lēmne*, megl., arom. *lemn*, plur. *leamne*); alb. *me trasë* « aufziehen » < *tras*, part. perf. al lui *trag* (cf. d.-rom. *tras*, i.-rom. *tras*, megl. *tras*, arom. *traptu*); alb. *pedim* « Franse » < d.-rom. *pieđin* « Franse, das ungewebte Ende einer Leinwand » (cf. megl. *k'adin(i)*, arom. *k'adin*), care, din pricini fonologice, a trebuit să fie împrumutat după 1348; alb. *fiçor* « Gehilfe des käse-bereitenden Senners » < rom. *ficior* (cf. d.-rom. *ficior*, *fecior*, i.-rom. *fets'or*, megl., arom. *ficior*), cunoscut în sec. XIV în Peninsula Balcanică (cf. P. Skok, *ZRPh*, XXXVIII, 545) și pătruns în bg. *fičjur* « Diener, Gehilfe des Senners », *fičor* « specie de dans popular », în dial. slav din regiunea Sar (cf. S. M. Milosavljević, în *Glasnik Skopsk, N. Dr.*, III—1928, 214) și în ung. *ficsór* (*ficsor*), *ficsúr* (*ficsur*) cu deosebite înțelesuri; alb. *altëroj*, *me altëruem* « grauen (vom allerersten Anbruch des Tages gesagt) » < d.-rom. *albitór*, *albitoare* < *albì* (cf. megl. *albirì*, arom. *algìrì*, *algëare*)²⁾; alb. *gavrë*, *gavërr* « Loch, Höhlung, Baumstamm » < arom. *gavră* = d.-rom. *gaură* și gheg. sud. *zgăure* « Höhlung », *zgaur* și *zgavër*, -a, dintre care formele cu -au- se potrivesc cu d.-rom. *sgaur*, *sgăură* < *gaură* (cf. și megl. *gaüră*), iar *zgavër*, -a cu arom. *gavră*; în sfârșit mai puțin sigurul *shpartallój* « sfasciare », pe care-l pune în legătură cu d.-rom. *partál* « Stück », derivat de Pușcariu, *EtWb*, III, nr. 1273, din *quartarius*, socotit înrudit cu megl. *părtalos*, *partalcu* și derivat de V. Bogrea, *Dacoromania*, I, 266, din n.-gr. *παρτάλος* « pestriț, bălțat » sau din n.-gr. dial. *παρτάλας* « rufos, felegos », dar a cărui adevărată etimologie pare a fi bg. *partial*, *partalav* « zerlumpt », (< turc.), pe care o propune Th. Capidan, *Meglenoromânii*, I, 193, nota 2³⁾.

N. Jokl încheie: « In den meisten der angeführten Fälle stimmt die in das Alb. aufgenommene Form, die aus geographischen und geschichtlichen Gründen der Sprache der Drinwachen zuzuweisen ist, sprachlich zum Drum., u. zw. nicht nur dann, wenn dieses gegenüber anderen rum. Mundarten einen altertümlichen Zustand bewahrt hat (so bei *pî*, *au*), sondern in einem Falle auch dort, wo diese Mundart eine Neuerung vorgenommen hat (*tras*). Für die ältere Geschichte der rum. Sprache ist somit das Zeugnis der wenigen rum. Lehnwörter des Alb. nicht ganz unerheblich » (p. 267).

Urmărind cu atenție numele de localități românești de pe harta anexată de S. Dragomir la lucrarea sa *Vlahii și Morlacii*, putem

¹⁾ Cf. Šufflay, o. c., p. 19 ș. u.

²⁾ Observ aici că este vorba de un derivat de felul lui *cântători*, *țarcători*, etc. (cf. *Dela cântători pân' la dalbe zori*, Marian, *Desc.*, 296, etc.) al lui *albî* și *a se albî* (*de ziuă*) « a se face ziuă » (cf. *Dict. Acad.*, I, 1, 97).

³⁾ Cf. acum și *Aromânii, dialectul aromân*, București, 1932, p. 191, nota 1.

deosebi două căi apucate de Românii din Srem în a doua etapă de migraţiune (asemănătoare cu cea a rotacizanţilor din Maramureş înaintaţi spre Bucovina, Galiţia şi Moravia): una pe Drina în sus peste *Moşul*, iar de-aici peste *Durmător* (şi *Dimitor* în Bosnia) spre *Visitor*¹⁾ şi *Vlasi Srēmljane* de lângă Peč (Ipek) şi Drin²⁾; ceealaltă pe cursul Savei spre Vest, deci spre Dubovac-ul din Zagreb (Croatia) al lui *Petra Žmantare*, spre Istria şi spre Veglia, unde găsim *Funtura* şi *Fintira*³⁾.

O. Densusianu şi I. Popovici, *l. c.*, precum şi, mai pe urmă, Al. Philippide, *Originea Românilor*, II, passim (pe p. 387 se arată că este vorba cu totul de 15 fenomene), au stabilit o serie de paralelisme între istroromână, atât ce priveşte trăsăturile particulare, cât şi structura generală.

În privinţa celor dintâiu, Puşcariu se deosebeşte de Densusianu, Popovici şi Philippide: crede că multe din trăsăturile particulare, socotite de aceştia ca fiind comune istroromânei şi dacoromânei, n'au valoare probantă⁴⁾. Totuşi găseşte « între Istroromâni şi Dacoromâni o serie întreagă de asemănări din cele mai remarcabile »⁵⁾, precum şi altele, « care ar putea fi explicate şi ca asemănări incidentale sau produse în mod independent, de cauze comune, dar care prin numărul lor sunt totuşi impresionante »⁶⁾.

În urma acestor constatări şi Puşcariu este nevoit să admită că, în comparaţie cu celelalte dialecte, dialectul istroromân are cele mai multe elemente comune cu dialectul dacoromân, iar structura generală îi este aşă de dacoromânească, « încât dacă am desbrăcă dialectul istroromân de împrumuturile şi de inovaţiunile ivite după izolarea acestui dialect, el ar avea aspectul unui subdialect dacoromân »⁷⁾.

Aceste concluzii se potrivesc mai bine cu ceea ce am văzut că ne arată toponimia, onomastica şi datele istorice cu privire la Istroromâni şi limba lor, decât cu considerarea istroromânei de continuatoarea

¹⁾ Cum arată Jireček, *Die Romanen* I, 38, la origine nume de persoană (cf. *Radossaus Dormitor* a. 1441—1455, *Visitor*, *Visator*, a. 1330, etc.), formate din adj. vb. neobişnuite azi în arom. (totuşi cf. *cărpitor*, *arđscl'itor*, *k'isđtor*, etc.).

²⁾ Paralelismul îl putem constata chiar şi în privinţa pricinilor care au putut produce intensificarea migraţiunii şi prefacerea ei în aşezare definitivă în altă parte: fuga de catolicismul care, după scrisoarea dela 1345 a Papei Clement, îi ameninţă să « lumineze » în Srem pe Vlahii care ţineau să rămână ortodocşi. S. Dragomir, *Originea coloniilor române din Istria*, 18, şi *Vlahii şi Morlacii*, p. 22, ne spune despre înaintaşii Istroromânilor că « până au stat în Croatia, ei erau creştini ortodocşi », împrejurare care « nu ne permite să ne închipuim în Croatia patria de baştină a Istroromânilor », aceasta găsiindu-se în preajma atâtor centre catolice.

³⁾ P. Skok, *Archiv za arbanasku starinu, jezik i etnologiju*, II, Belgrad, 1925, p. 333.

⁴⁾ *Studii istroromâne*, II, pp. 331—336, § 308, şi pp. 347—349, § 317 (nota). Observ aici că păstrarea lui *cl'* şi *l'* atestată până târziu în Hunedoara, îi dă dreptate lui Puşcariu, care o socotea « un stadiu mai vechiu de limbă, care odinioară există şi la Dacoromâni ». Deci nu este vorba nici de o potrivire cu aromâna şi meglena, nici de o particularitate potrivită pentru a dată despărţirea Istroromânilor de Dacoromâni.

⁵⁾ Ibid., pp. 339—341, § 313.

⁶⁾ Ibid., pp. 341—342, § 313.

⁷⁾ Ibid., p. 342, § 314.

graiului vorbit de Românii Apuseni, « de aproape înrudit cu dialectul dacoromân », dar care « se deosebiă de cel aromân »¹⁾, și că înaintașii Istroromânilor, Românii Apuseni, « au continuat să trăiască un timp oarecare în contact geografic cu strămoșii Dacoromânilor »²⁾.

Având în vedere cele arătate mai sus, nu sântem îndreptățiți să admitem că rotacismul s'ar fi născut într-o comunitate româno-albaneză³⁾ și că, plecat din regiunile albaneze, s'ar fi răspândit apoi mai departe, prin emigranți veniți din Sud, și pe teritoriul dacoromân⁴⁾.

Aceasta cu atât mai mult nu, pentru că în limba Istroromânilor nu găsim alte cuvinte de origine albaneză decât cele cunoscute și de Dacoromâni⁵⁾. Ceea ce a intrat deci în limba Istroromânilor din albaneză, a trebuit să intre înainte de despărțirea de Dacoromâni, din care făcură parte. Originea rotacismului dintr'un substrat comun anterior formării limbii române și albaneze, presupus de Miklosich și Hasdeu (cf. Ov. Densusianu, *Hist. l. roum.*, I, 33, și II, 119), nu este dovedită.

Astfel este mai bine să credem rotacismul acestor două limbi, ori câte paralelisme am găsi în evoluția lui ca un fenomen dezvoltat independent în urma tendințelor generale de dezvoltare fonologică a lor⁶⁾.

Argumentele istorice, și chiar cele filologice, pe care le-am dat, nu ne lasă să admitem nici că rotacismul ar fi fost transmis dacoromânei prin migrațiunile pastorale din Romania occidentală⁷⁾, nici că această inovațiune fonologică în istroromână ar fi dezvoltată independent de același fenomen fonologic din dialectul dacoromân, cum afirmă P. Skok⁸⁾. Este mai probabilă deci ipoteza lui Rosetti că « istroromâna este un graiu dacoromân rotacizant »⁹⁾.

¹⁾ S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, p. 311, § 274.

²⁾ Id., *ibid.*, p. 345, § 317.

³⁾ Meyer-Lübke, *Mitteilungen des rum. Inst. an der Universität Wien*, I, 40—42, și K. Treimer, *ZRPh*, XXXVIII, 411.

⁴⁾ S. Pușcariu, *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, 57—62; *Locul limbii române între limbile romanice*, 27, și *Dacoromania*, II, 710—711.

⁵⁾ S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, p. 225, § 199, ne spune: « Dacă eliminăm însă pe *déyely* « copii » Gartner 666, pe care Miklosich și G. Meyer îl derivau din alb. *djel*, *djalt*, dar care — precum a arătat Popovici II, p. XIV — trebuie cetit *de iel'*, adică « de ei » (= înși § 144), toate cuvintele de origină albaneză sau comune cu Albanezii le întâlnim și la Dacoromâni: *copăț* « copaciu », *căfe* « ceafă », *grope* « groapă », poate și *băț* « baltă », *gărd* « gard » (Bartoli, P. 63), *greșe* « gresie », *țap*, « țap », cf. și *mal* « deal mic » (dat numai de Maiorescu și contestat de Tercovici) ».

⁶⁾ Cf. Al. Rosetti, *Étude sur le rhotacisme en roumain*, 53—54.

⁷⁾ Ov. Densusianu, *Buletinul Societății filologice*, III, pp. 30—32, și *Păstoritul la popoarele romanice*, București, 1913, pp. 18—20.

⁸⁾ *Apropos du nasalisme et du rhotacisme roumaino-albanais*, în *Archiv za arbanasku starinu, jezik i etnologiju*, II, Belgrad, 1925, p. 334: « Même pour le rhotacisme istro-roumain, il y a des preuves balcaniques [e vorba de numele rotacizate care se găsesc în Bosnia și Croația] dont il résulte que ce phénomène a dû se produire, aussi bien au sud du Danube, quelques part dans les Balkans ».

⁹⁾ *Grai și suflet*, V, p. 7.

277. Intenționat n'am insistat asupra atestărilor celor mai vechi ale *Vlahiilor* din Sudul Dunării și asupra toponimicelor din Peninsula Balcanică, pe care le las specialiștilor care se ocupă de Românii de-acolo.

Totuși nu pot trece fără cuvânt faptul că toponimia și onomastica ne arată că nu din toate aceste Vlahii au pornit Românii în cele două direcții ale mării lor expansiuni, pe care le-am schițat în c. 274, p. 594, ci, după toată probabilitatea, numai din cele formate pe teritoriul Moesiei Superior și Moesiei Inferior, în care continuitatea populației românești ne este dovedită prin păstrarea numelor tuturor afluenților mai însemnați din dreapta Dunării (*Savus*, *Saus*, *Sava* > *Sava*; *Dravus*, *Dravis*, *Draus* > *Drava*; *Colapis* > *Kulpa*; *Oeneus* > *Una*, *Timacus* > *Timok*; *Almus* > *Lom*; *Cebus* > *Cibrica*; *Augustus* > *Ogost*; *Oescus* > *Iskăr*; *Utus* > *Vid*; *Asamus*, *Asemus*, *Asimus* > *Osam*; *Ĵatrus* > *Ĵetăr*, *Ĵantra*; etc.), precum și ale orașelor (*Sirmium* > *Sirm* > *Srēm*; *Bononiae* > *Budin* > *Vidin*; *Florentiana* > *Florentin*; *Ratiaria* > *Arçar*; *Serdicae* > *Srēdec*; *Castellum* > *Kostol*, *Kostolac*; *Almus* > *Lom*; *Utus* > (*Somo*) *vit*; *Nikopolis* > *Niküp*; *Naissus* > *Niš*; *Durostorum*, *Dorostorum* > *Dristria*, *Silistra*; *Traianus* > *Trojan*; *Roman(ia)* > *Hrmañ*, *Hrmanija*¹⁾; etc.

Cum s'a putut observă din cele expuse până aici, în Peninsula Balcanică putem deosebi trei grupe de Români: pe cei sudici, atestați mai întâiu în Pind, apoi în Tessalia, Acarnania, Etolia, Olimp, peninsula Calchidike și Veria, despre care ne vorbesc *ἡ ἐν Ἑλλάδι Βλαχία* = «Vlahia din Elada», *μεγάλη Βλαχία* în Tessalia, *μικρὰ Βλαχία* în Etolia și Acarnania, *Ἀνώβλαχα* în Sud-Estul Epirului și *Stari Vlah* sau *Palia Vlahia* = «Valahia veche»²⁾, și la care trebuie să socotim și pe cei din Gramoste, Macedonia, Tracia și Bulgaria din Sudul Balcanilor, precum și pe cei din Albania, munții Murihova și ținutul Vodena

¹⁾ C. Jireček, *Die Romanen in den St. Dalm.*, I, 33; D. Scheludko, *Lat. und rum. El. im Bulgarischen*, în *Balkan-Archiv*, III—1927, 259; P. Skok, *Dunaj et Dunav*, în *Slavia*, VII—1929, p. 729, și *Zu den rum. Orts- und Personennamen auf skr. Gebiet*, în *ZRPh*, XXXVIII—1917, 552; Melich, *A honfoglaláskori Magyarországnak*, 72—82, 195—198; Al. Philippide, *Originea Rom.*, I, 454—456; etc.

²⁾ Vezi citatele din scrierilor bizantini, în care se pomenesc acestea, la Tomasechek, *Über Brumalia und Rosalia*, etc., în *Sitzungsber. d. Wien. Akad. d. Wiss.*, Phil.-Hist. Cl., LX—1869, p. 402, și *Zur Kunde der Hämus-Halbinsel*, p. 63 (*Sitzungsber.*, etc., Phil.-Hist. Cl., XCIX, 497); R. Rösler, *Rom. Stud.*, 105 și 121; C. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, Prag, 1876, p. 218, și *Die Romanen in den Städten Dalmatiens*, I, 38; M. Kogălniceanu, *Cron. Rom. sau Let. Mold. și Val.*, ed. II, București, 1872, t. I, 107: «și locurile lor [ale Coțovlahilor] unde locuiesc se zice Vlahia, iar țării acesteia ei îi zic Vlahia cea mare»; G. Weigand, *Die Aromunen*, Leipzig, 1895, v. II, p. 282; G. Murnu, *Istoria Românilor din Pind, Vlahia mare* (980—1259), București, 1913, pp. 20 ș. u.; Th. Capidan, *Românii nomazi*, în *Dacoromania*, IV, pp. 198 ș. u.; Al. Philippide, *Originea Românilor*, I, 707—709. Murnu, o. c., p. 17, arată că, afară de cele dintâiu atestări ale Românilor din Pind, relevante în c. 273, p. 593, mai avem una, mult mai hotărâtă, într'un hrisov dela 980, găsit în arhiva Niculițestilor din Larisa, înrudită cu Kekaumenii, în care un anonim, nepotul lui Niculiță, reproduce din cuvintele împăratului cătră bunicul său, între altele, următoarele: *ἀντὶ τῶν ἐξκουβήτων δωρεῖται σοι τὴν ἀρχὴν τῶν Βλάχων Ἑλλάδος* = «în locul excubiților îți dăruiesc domnia peste Vlahii din Elada».

(Edessa)¹⁾; pe cei estici (=sud-estici, vezi p. 602), atestați sub numele de *Βλάχοι* în *Vlachia*, *Vlahia*, *Valahia*, *Blachie*, *Valahie*, «Blakia, que est terra Assani»²⁾, *Bela-Vlaška* = «Weiss-Wlachien» = «Valahia-albă» din Haemus sau Balcani³⁾; în sfârșit pe cei vestici (=sud-vestici, vezi p. 602): *Vlachi*, *Blachi*, *Blaci*, *Maurovlachi*, *Moroulachi*, *Moroblachi*, *Morolacchi*, *Morlacchi*, *Murlachi* = «Vlahi negri» (numiți așa după îmbrăcămintea lor) din Sârbia, Montenegro, Bosnia, Herțegovina, Istria, Croația, Slovenia și Craina⁴⁾.

¹⁾ Cf. Th. Capidan, *Românii nomazi*, în *Dacoromania*, IV, pp. 219—252, și *Macedoromânii*, în An. Inst. de Ist. naț., IV, Cluj, 1927, pp. 185—186.

²⁾ Citatele privitoare la aceștia se găsesc strânse și comentate la C. C. Giurescu, *Despre Vlahia Asăneștilor*, în Lucr. Inst. de Geogr. al Univ. din Cluj, IV—1928/29, Cluj, 1931, pp. 118—121; cf. și I. G. Sbiera, l. c.; Th. Capidan, *Românii nomazi*, în *Dacoromania*, IV, pp. 201 ș. u.; Al. Philippide, *Originea Românilor*, I, 709. Mai întâiu ne vorbește despre ei Ana Comnena la 1094 (ed. Bonn, II, p. 11, cartea X, 3; în pasajul privitor la *Παύδιος* ib., p. 10, cartea X, 2; sub numele de Daci, ib., pp. 298—299, cartea XIV, 8), apoi Nicetas Choniates (ed. Bonn, p. 482; cf. și D. Cantemir, *Hronicul vechimei a Româno-Moldo-Vlahilor*, ed. Gr. G. Tocilescu, București, 1901, p. 398; G. Murnu, *Nichita Acominatos Homiatul*, în *AAR*, s. II, t. XXVII ist., București, 1906, pp. 377; C. Erbiceanu, *Două acte oficiale necunoscute de pe timpul Împăratului bizantin Isaac II Angel*, etc., în *AAR*, s. II, t. XXIV ist., pp. 8 și 15), Geoffroy de Villehardouin (*Conquête de Constantinople*, 2-e édition par Natalis de Wailly, Paris, 1874, pp. 294, 240, 252, § 491, 404, 424), Robert de Clari (*La conquête de Constantinople*, editée par Th. Lauer, Paris, 1924, p. 63, § LXIV), cronică atribuită lui Ansberty (*Ystoria de expeditione Friderici imperatoris edita a quodam Austriensi clerico, qui eidem interfuit, nomine Ansberty*, publ. de Hipp. Tauschinski și M. Pangerl în *Fontes Rerum Austriacarum*, I. Abtheilung, SS, V. Band, Wien, 1863, p. 20), Rubrouck (cf. A. Sacerdoțeanu, *Guillaume de Rubrouck et les Roumains au milieu du XIII siècle*, Paris, 1930, p. 155 și 157—158); etc. Despre Românii din Albania ne amintește hrisovul lui Andronic dela 1336 (vezi Th. Capidan, *Românii nomazi*, în *Dacoromania*, IV, 248, care trimite la L. Heuzey, *Mission de Macédoine*, Paris, 1876, p. 453).

³⁾ «Die zwischen Hämos und Donau lebenden Wlachen, deren Land meist als Weiss-Wlachien bezeichnet wird, verschmelzten sich allmählig mit den slavisierten Bulgaren» (C. Hopf, *Geschichte Griechenlands vom Beginn des Mittelalters bis auf unsere Zeit*, VI, Leipzig, 1870, 165); «Klein-Wlachien war zu jener Zeit in Aetolien, Weiss-Wlachien in Moesien, Schwarz-Wlachien (*Μαυροβλαχία*) in der Moldau» (C. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, 218; cf. și 376); «Il y avait une Valachie Blanche dans les Balkans et au Nord des Balkans» (I. Cvijić, *La Péninsule Balcanique*, Paris, 1918, p. 165). Cf. și Al. Philippide, *Originea Românilor*, I, 709, și Th. Capidan, *Românii nomazi*, în *Dacoromania*, IV, 201—202, și *Macedoromânii*, în An. Inst. de Ist. naț. din Cluj, IV, p. 177, unde adaugă că d-l N. Iorga nu crede în existența unei Valahii albe, care nu este indicată în nici un izvor (cf. *Revue Historique du Sud-Est Européen*, Avril-Juin 1920, III-ème année, No. 4—6, p. 113).

⁴⁾ Vezi importanta măturie a Presbiterului din Dioclea (jum. sec. XII), citată pe p. 17, n. 1; Domenico Negri, *Geographiae comentariorum libri XI*, Basilea, 1557, p. 103, care atestă pe Vlahii de lângă râul Cetina; Lucius, *De regno Dalmatiae et Croatiae*, în Schwandner, *Scriptores rerum Hungaricarum*, III, p. 459; etc. Mențiunile se găsesc strânse la Miklosich, *Wand. d. Rum.*, pp. 1—6, 8—9; I. Bidermann, *Die Romanen und ihre Verbreitung in Oesterreich*, Graz, 1877, pp. 81, 82, 88, 97; C. Jireček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, I, 35, 40, etc. și *Geschichte der Serben*, I, 154 ș. u. (mai înainte în *Die Wlachen und Maurovlachen in den Denkmälern von Ragusa*, în Sitzungsber. d. Königl. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften, 1879; etc.); Th. Burada, *O căldorie la Vlahii*

Numirile topice ale Vlahilor din Pind au fost cercetate de G. Weigand, *Die aromunischen Ortsnamen im Pindusgebiet*, în XXI.—XXV. *Jahresbericht*, pp. 60—64 și 174—180¹⁾. Originea multora din ele este slavă, grecească ori albaneză. Totuși se mai găsesc și astăzi nume românești ca: *Armata*, *Furca*, *Ameru* (n.-gr. *Milja*) « Mărul », *Păltin* sau *Paltin* (n.-gr. *Boltinon*), *Băiasa* (n.-gr. *Vovusa*), *Flamburari* sau *Floru*, *Chiare* (din arom. *k'ear* « piere » despre soare « apune », deci locul unde apune soarele), *Săracu* sau *Siracu*, *Călarl'i*, *Cături* (n.-gr. *Kotōrion*), *Cornu*, *Cocl'i* < *còch'ilii* « bastarzii », *Sclineasa*, *Sturdza*, *Çoran*, *Salția*; *Vulpi*, *Gurița*(?), *Lata*, *Sing[u]relu* (n.-gr. *Synkrēlion*), *Catuna*, n.-gr. *Kalaretsion* < *călăreț*; *Magula Țara*, *Gura*, *Cațauni* = « cățăuni », *Surpi*; munții *Dumenica* și *Djumanalta* = « Ciuma naltă », *Discata* < *discat*, part. perf. al lui *dissicu* < *dissecō* « schneide auseinander » ș. a.

La acestea se mai pot adăuga din cele străne de Th. Capidan, *Românii nomazi*, în *Dacoromania*, IV, 219—236, 331—336 și 338—339, următoarele (nume de sate sau cătune și părți de hotar: munți, dealuri, poieni, văi, etc.): *Codru*, *Ou*, pluralul *Pădz*, *Băiasa* (cu cătunele: *Băetan*, *Stă-Vinirea*, *Bistriți* și *Săn-Dumitru*), *Sântul*, *Valea-caldă*, *Bălțali*, *Ciotili*, *Băitani*, *Puntea di Narta*, *Călivele-al-Badralexi*, *Negrita*, *Kampos*, *Vlaho-Livadi*, *Vlahoiani*; T. Papahagi, *Grai și suflet*, I, 88—94: *Câmpul* și *Calea al Kesari*, *Împirătoare* sau *Mpărătoare*, *Fagu-scriptu*, etc.

Dela Români din Gramoste, Macedonia, Tracia și Bulgaria sud-balcanică tot la Capidan, *Românii nomazi*, în *Dacoromania*, IV, 236—241, găsim: *Cojeli*, *Valea-mari*, *Scară*, plur. *Livădz*, *Călivele dela Beli* sau *Călivele di Pașina*, *Samar*, *Fetița*, *Olah*, *Lupova*; iar dela cei din Albania, munții Murihova și ținutul Vodena (Edessa), pp. 242—252: *Fearica* (alb. *Fieri*), *Çuma*, *Secări*, *Pat-al-Boi*, *Pat-al-Martin*, *Keatra*—

(*Românii*) din *Kraina*, *Croația* și *Dalmația*, în *Arhiva din Iași*, XIX—1908, pp. 281—293; N. A. Constantinescu, *Despre Morlachi*, în « *Omagiu lui N. Iorga* », Craiova, 1921, pp. 79—100; Al. Philippide, *Originea Românilor*, I, 709—710; S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, Cluj, 1924, passim; S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, pp. 3 ș. u. (în nota de pe pp. 3—4 se dă toată bibliografia până la 1926), și 10, n. 1.

În c. 41, p. 104, n. 3 am amintit că unii cred că în pasajul « circa Sabete (Sebest) et maiorem Vlachiam, circa metas Bosnae in Absan (Alsan) et Corbavia » din scrisoarea papei dela 1 Iunie 1373 (*Cod. dipl. regni Dalm., Cr. et. Slavoniae*, vol. XIV, pp. 527—528) este vorba de o *Major Vlachia* a Românilor sud-vestici (cf. Miklosich, *Über d. Wand. d. Rum.*, p. 5, și *Die slav. El. im Rum.*, p. 2; Attilio Tamaro, *La Vénétie Julienne*, lucrare publicată în Roma, 1918—1919, vol. II, p. 305; P. Maior, *Ist. p. inc. Rom. în Dachia*, ed. II, p. 172; S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, pp. 18—19; Al. Philippide, *Originea Românilor*, I, p. 710, care mai trimite la Jos. u. Hermenegild Jireček, *Entstehen christlicher Reiche im Gebiete des heutigen österreichischen Kaiserstaates*, Wien, 1865, p. 225).

Textul însă poate fi interpretat și altfel, în cazul că după « maiorem Vlachiam » se pune virgula, cum am pus-o mai sus.

Plecând dela această cetire, S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, pp. 11—12, crede că *Major Vlachia* se rapoartă la Muntenia sau Țara-Românească, pe care o numesc astfel Ragusanii mai târziu (cf. și P. Skok, *Slavia*, VIII—1929, p. 607, care trimite la *Glasnik zem. muzeja u. B. i H.*, XXX, 314, n. 1).

¹⁾ Cf. și Th. Capidan, *Dacoromania*, I, 417—422.

neagră, *Rmâni* (în hărți *Rmani*), *Vlahinica* (= « Vlahinița »), *Cărarea lui Lampi*, *Padea șoareclui*, *Scârpa-lată*, *Chiatra lată*, *Lemnușa*, *Vlahos*, *Karpenisi* (= « Cârpeniș »), *Muntele-sec*, *Ciucura*, *Nдумor* (< în *Tomor*), *Scrofetina*, etc.

Aici se mai pot adăuga din Th. Capidan, *Fărșeroții*, în *Dacoromania*, pp. 85—101 și 207—208: *Schepuri*, *Sk'ăpuri*, *K'atrom* < arom. *k'atră* « piatră », *K'atra Tsap*, *Guri Tsap*, *Valearatsi*, *Valea caldă*, *Găl'ina*, *Cătunet*, *Catuna*, *Murgana*, *Călivari*, *Cătsuri*, *Vlahina*, *Vlahova*, *Vlahani*, *Vlaho-Psilotera*, *Vlaho-Gorangi*, *Carbunara*, *Ciorlu atsel lungu*, *Mujgagă* < moș + Gagă, etc.

De asemenea și următoarele numiri topice din *Românii nomazi*, în *Dacoromania*, IV, 331—336 și 338—339: *Mirindzu*, *Mirindzu-vecl'u*, *Băciliñ*, *Băciliști*, *Masă*, *Mul'ori* sau *MI'or* < *mil'or*, *Stanile* < *Stana*, *Stanișor*, *Strunga*, *Strungula*, *Valčora*, *Turăști*, *Caprara* < *căprar*, *Sumacu-bradu*, *La cășarea di k'atră*, *Lacatun*, *Patul'a*, *Iarbata* < *iarbă* + art. fem. bg. *ta*, *Pașunci*, *Giobanlades*, derivat grecesc din plur. rom. *čobanli*, *Șesă* sau *Șeșă*, *Pade-Mușată*, etc.

Deși pe urma legăturilor pe care le aveau acești Români sudici cu Maurovlahii, unele împrumuturi de termeni topici și onomastici dela acești din urmă nu sânt excluse ¹⁾, totuși chiar și numai o privire fugară asupra numelor înșirate mai sus, caracterizate prin forma de articol *-lu*, *-li*, a protetic, rostirea *ț* în loc de *ț*, *k'* în loc de *p'*, etc., este de-ajuns ca să ne convingă că ele aparțin unui alt dialect decât cel vorbit în Moesia de o parte, în Pannonia și Carpații vestici și în Dacia și Carpații estici de altă parte.

Acest fapt, împreună cu păstrarea numelor străvechi *Sărună* < *Salona*, *Lăsun* < *Elason*, *Elasona*, *Alasona*, *Băiasa* < *Aous*, *Vovusa*, *Vavissa*, ne arată că, alături de ceea ce susțin unii filologi despre o coborîre a Aromânilor din regiuni mai nordice, « părerea istoricilor despre originea lor sudică nu trebuie părăsită » cu totul, ci « primele rădăcini ale românismului balcanic trebuie căutate tot în sudul Peninsulei Balcanice » ¹⁾.

Toponimia românească din Haemus sau Balcani a fost studiată de C. Jireček, *Das Fürstentum Bulgarien*, Prag—Wien—Leipzig, 1891, p. 123, și, mai amănunțit, de G. Weigand, *Rumänen und Aromunen in Bulgarien (XIII. Jahresbericht)*, pp. 40—50.

Acest din urmă arată că, din punct de vedere istoric, numele satelor românești de pe lângă Dunăre n'au nici o importanță, fiind vorba de colonizări mai nouă. Tot așa nu pot fi avute în vedere nici numele de părți de hotar (munți, dealuri, poeni, etc.) dela fosta graniță bulgaro-turcă, care au putut fi date de păstori aromâni în epoca modernă. Doveditoare pentru existența unei vechi populații românești în Bulgaria sânt numai numele satelor (și, firește, a părților de hotar din ele), în care este sigur că în timpurile din urmă nu s'au făcut colonizări

¹⁾ Th. Capidan, *Macedoromânii*, în *An. Inst. de Ist. naț. din Cluj*, IV, pp. 177—180; cf. și *Aromânii, dialectul aromân*, pp. 22—30.

românești de nici un fel și populația este bulgară. Aceste nume pot fi în întregime românești, derivate străine din radicale românești, ori derivate românești din radicale străine.

Un teritor bulgar cu astfel de nume românești găsește Weigand în Bulgaria sud-vestică, în regiunea munților ce înconjoară șesul Sofiei. Aici întâlnim: *Banișor*, *Barbulofci*, *Bukorofci*, *Cerecel* (cet. *Țerețel*) cu cătunul *Berbatica*, *Gurguliat*, *Kърnul*, *Lupovski*, *Moșino* (< *moș*), *Murgaș*, *Păsărel* ¹⁾, *Pașunci* ²⁾, *Pelișat* (derivat românesc din slavul *Peleş*), *Petrilaș* (= «*Petrilaș*»), *Puliofci*, *Purčenica*, *Radulofci*, *Vakarel* (a. 1530), *Vlasi* la granița sârbească; munții: *Čerčelat* sau *Čerčilat* lângă *Banișor* (satul *Čerčelan* de lângă Dunăre este colonie mai nouă), *Murgaș*, *Kornica*, *Moša*, *Petrus* (= «*Pietros*»), *Vlaško Bърdo*, *Vlahinia*; poiana *Ursulica*; prăpastia *Čerbul*; văile: *Dълboki Val* și *Merul*; lacul *Ūrdina*.

Acest ținut corespunde în general cu vechea Dacia Mediterranea, alcătuită de ținutul dintre Naissus (Niș), Serdica (Sofia) și Pautalia (Küstendil) și cu o parte din Dardania ³⁾.

Al doilea teritor, care cuprinde nume românești vechi, este Küstendil, unde găsim: *Kърnol*, *Krecul*; al treilea la Teteven, pe versantul nordic al Balcanilor, cu numirile: *Pičor* (*Čorul* de lângă Caribrod pare a fi *čorul*=*čiciorul*, prin asimilație din *piciorul*; cf. arom. *Ciorlu*); *Mușat*, *Ĵarbata* (< *iarba* + art. fem. bg. *ta*) ⁴⁾.

Tot în Nordul Balcanilor se mai găsesc și: *Bukur*, munte lângă Orhanian; *Bukurovo*, lângă Sevlievo, în districtul Tirnovo; *Rugulet*, tot acolo; *Стръмци* (cf. rom. *strâmți*, plur. lui *strâmt*, și bg. *стръмецъ* < *стръменъ*), lângă Dreanovo, tot în Tirnovo, unde, după istoricul bulgar Zlatarski, își avură reședința frații Petru și Asan, stăpânind două cetăți, Carevic și Trapezica, pe râul Iantra ⁵⁾.

Examinând forma în care se înfățișează aceste nume ⁶⁾, Weigand ajunge la concluzia că ea este mai apropiată de dialectul dacoromân decât de cel aromân: *Krecul*, *Kърnul*, *Barbulofci*, *Radulofci*, *Merul*, *Čerbul* au forma articolului dacoromân *-[u]l*; muntele *Čerbul*, *Čerčelat* sau *Čerčilat* și *Pičor*, *Purčenica* au *č* ca în dialectul dacoromân; *Petrus*, *Pičor* nu palatalizează labialele; *Merul* n'are *a* protetic; etc.

Este sigur deci că «die Namen nicht spez. aromunische Bildungen sind, sondern von einem alten Dialekte herrühren, der dem Dr. näher stand als dem Arom., sie müssen also nach der Trennung des Arom. vom Dr. entstanden sein, also nach dem X. Jh.; ferner zu einer Zeit, als die (ń und) l' noch nicht zu ĵ geworden waren, also vor der Zeit

¹⁾ Cf. numele Vlahului *Pasarel* la Novaković, *Star. Zak.*, 665, și S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 292, § 271; n. top. *Păsărei*, în Vâlcea.

²⁾ Vezi și mai nainte.

³⁾ Cf. C. C. Giurescu, *o. c.*, pp. 119—120.

⁴⁾ Vezi și mai nainte.

⁵⁾ *Geschichte der Bulgaren*, I, pp. 94—96; cf. C. C. Giurescu, *o. c.*, p. 120.

⁶⁾ Nesigure sânt: *Balıka*, *Batulja*, *Bučino*, *Bučinci*, *Bunovo*, *Buniște*, *Cincofci*, *Jerul*, etc.

des Altrum., vor dem XV. Jh., wenn wir vom dr. Standpunkte ausgehen, der freilich nicht maßgebend ist» (p. 48). Istoria confirmă aceste presupuneri, căci «zwischen dem X. und XIV. Jh. eine ziemlich zahlreiche rum. Bevölkerung um Sofia herum existiert haben musz, sonst würden sich nicht so viele zweifellos rum. Namen erhalten haben» (p. 48).

Toponimia și onomastica Românilor sud-vestici sau Maurovlahilor au cercetat-o: C. Jireček, *Die Romanen in den St. Dalm.*, I, 39 ș. u. (cf. și *Geschichte der Serben*, I, 154 ș. u.); Jos. L. Pič, *Zur rum.-ung. Streitfrage*, 50; Th. Burada, o. c., în *Arhiva*, XIX—1908, pp. 291—292; S. Dragomir, *Vlahii și Morlacii*, pp. 51—64, 97—108 și 110—111; S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 13, 18—23, 23—26, 33—36, 274—311; P. Skok, *ZRPh*, XXXVIII—1917, 551—553; Th. Capidan, *Românii din Peninsula Balcanică*, I. c., pp. 110—112.

Numărul numelor de persoană și topice rămase dela Români sud-vestici fiind mult mai mare decât cele dela Români sud-estici, o înșirare a lor în acest loc îmi este cu neputință și mă mărginesc să trimit la lucrările citate. Repet însă că și aici, ca și la Români sud-estici, deosebim un strat mai vechiu și unul mai nou. Cel mai vechiu este nerotacizant, cel mai nou este rotacizant (vezi pp. 604 ș. u.). Aici ne interesează numai cel mai vechiu.

Români sud-vestici din stratul cel mai vechiu aveau forma de articol *-[ul]*, deci *Micul(ă)*, *Opăritul(ă)*, nu *N'iclu*, *Upăritu*, etc. (vezi numeroasele exemple culese de Jireček, I. c.; Pič, I. c.; Th. Capidan *Dacoromania*, I, 195 ș. u.; S. Dragomir, o. c., pp. 61—64; S. Pușcariu, o. c., 297—300, § 272)¹⁾; rostirea *č* (*Fečor*, *Fičor*, *Fičorci*; *Kručica*, *Kručičina*; *Mačkat*; etc.) și *ǵ > ž > z* (*Maržini* alături de i.-rom. *Mărzini*, *Mărzinu*, *Su Mărzini*; cf. și *Zur=Jur*); nu palatalizau labialele (*Durmitor*, *Micul*, *Copil*, *Visitor*); aveau forma *preot*, nu *preftu* ca Aromânii ori *prewt* ca Istroromânii (cf. numele șesului *Prijot*, la Jireček, *Gesch. d. Serben*, I, 155, și S. Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 292, § 273), le lipsia *a* protetic (*Merulja*); ș. a. m. d. Putem constată așa dar cu Pușcariu, o. c., p. 311, că graiul acesta, care «se deosebiă de cel aromân», «eră de-aproape înrudit cu dialectul dacoromân». Pe urma cercetărilor de mai sus mai putem adăugă, în sfârșit, că eră tot atât de-aproape înrudit și cu cel al Românilor

¹⁾ D-l Capidan, *Românii din Peninsula Balcanică*, I. c., p. 111, ne asigură că derivatele din tulpini slave, ca *Radul*, *Neagul*, *Părvul*, etc., așa de obișnuite la Maurovlahi, astăzi lipsesc cu desăvârșire la Români din Peninsula Balcanică și se găsesc numai la Dacoromâni; iar ceva mai departe (pp. 111—112) adăugă că forma de articol *-[u]l* la Aromânii din Albania și din partea de miază-noapte a Macedoniei se pare că vine dela o populație suprapusă, care nu poate fi decât «aceea despre care ne vorbesc documentele sârbești» (cf. în *Codex Dimonie*, ed. G. Weigand, în IV., V și VI. *Jahresbericht: lupul* 37/5, *lacul* 106/10, *birbecul* 103/22, în locul formelor corespunzătoare aromânești *luplu*, *laclu*, *birbecu*; vezi și Th. Capidan, *Flexion des Substantivs und Verbums im «Codex Dimonie»*, în XII. *Jahresbericht*, p. 181).

nordestici (*Thatul, Kotul, Mihul, Mikul, Ursul*, etc.; *Fichur, Fichor, Ficzur, Krucso, Čerbul, Čerbulska, Minčel, Menčel, Minčul, Minčol, Porchal, Czercze, csercse; Albény* sau *Alben*), din Pannonia (*Murul, Radul* sau *Radolfalva, Radulce, Drumoly* sau *Drumling; Chuma, Chot, Chunca, Pychor(d), Menchel, berbecs, patécs* sau *petics, Alben = Olbendorf, Ülbendorf*; etc.) și Carpații nord-vestici (*Butul, Stumful, Mihulcze, Mihulówka; Minčol*, etc.).

278. Incheiu constatând că toponimia și onomastica ne-a păstrat date foarte prețioase privitoare la formarea și istoria limbii și a poporului român.

Afară de întinderea formei de articol *-[u]l* (*Radul, drumul*), față cu arom. *-lu* (*omlu*), atestată începând din sec. IX (vezi acum exemplele strânse de Th. Capidan, *Dacoromania*, I, pp. 195 ș. u., și de D. Găzdaru, *Descendenții demonstrativului ille în l. rom.*, Iași, 1929 pp. 74 ș. u.) pe teritoriul iugoslav, în Pannomia, Carpații nord-vestici și nord- și sud-estici¹⁾, și afară de reducerea diftongului *-ea-* la *-a-* după labială, săvârșită înainte de sec. XIII, de păstrarea în unele regiuni până la o dată destul de târzie (sec. XV—XVII) a grupei *cl'*, a lui *l'* și *ñ*, și de rotacism, se mai pot releva: ivirea reducerii diftongului *ea* la *e* încă în sec. XV (cf. *Fereci* în loc de *Feareci* în: *Ferechfalwa, Ferrechfalwa* a. 1441, 1445, în Bihor, Csánki, I, 731; *Ferech* a. 1482, *Ferecz* a. 1506 în Hunedoara, Csánki, *MH*, V, 90)²⁾; dispariția lui *u* final în urma afonizării înainte de secolul XIII (cf. *Qrud* = « *Crud* » și *Fichur* = « *Ficior* » a. 1202—1203, Szentpétery, *Az Arpádh. királyok okl. krit. jegyzéke*, I, 1, p. 64; datele privitoare la *Crăciun*, etc.)³⁾, ș. a.

¹⁾ Formele *Banlus* și *Budlu* din *Reg. de Vdr.* (cf. pp. 295 și 298), dacă sânt reale, precum și unele rostiri regionale nordice, ca *fičorlu* (com. S. Pop), ivite ulterior, sânt cu totul izolate și nu schimbă înfățișarea dialectală generală.

²⁾ De acest fenomen s'au ocupat amănunțit H. Tiktin, *Studien zur rumänischen Philologie*, I, Leipzig, 1884, pp. 49—51, 79—91; Al. Philippide, *Istoria limbii române, I, Principii de istoria limbii*, Iași, 39—40, și *Originea Românilor*, II, 18 ș. u.; Ov. Densusianu, *Hist. l. roum.*, II, 57—65; Rosetti, *Recherches sur la phonétique du roumain au XVI-e siècle*, Paris, 1926, 144—146, și *Limba română în sec. al XVI-lea*, pp. 54—55; I. Iordan, *Diftongarea lui a și o accentuați în pozițiile ă, e*, pp. 161—167, care relevă și câteva exemple aromâne, care par a fi dezvoltate în mod independent într-o epocă mai nouă. După Tiktin și Iordan nu se poate spune când a început fenomenul *ed > e'*, *ia' > ie'*, se știe însă că el eră săvârșit la începutul perioadei literare. După O. Densusianu, *ed — e* s'a schimbat în *e' — e* în sec. XVI, iar după Rosetti, « monoftongarea eră efectuată în sec. al XVI-lea ».

³⁾ Datarea amuțirii lui *u* final numai pe baza textelor românești care păstrează tradiția grafiei chirilice, nu este satisfăcătoare (cf. Ov. Densusianu *Din istoria amuțirii lui u « final în limba română*, București, 1904, *AAR*, s. II, t. XXVII lit., pp. 1—30, și *Hist. l. roum.*, II, 93—97). Utilizând și documentele latine, etc., Rosetti, *Limba română în sec. al XVI-lea*, pp. 48—49, constată că « *u* final amuțise încă din sec. al XIII-lea, după consoană simplă ».

A D D E N D A

P. 35, r. 19 de sus: Deosebit de interesantul pasaj al lui Kekaumenos (în B. Wassiliewsky, *Sověty i raskazy vizantijskago bojarina XI věka*, St. Petersburg, 1881, p. 90), relevat și de Tomaschek, *Zur Kunde der Haemus-Halbinsel*, p. 64 (în *Sitzungsber. d. Wien. Ak. d. Wiss.*, Phil.-hist. Cl., XCIX, p. 498), privitor la Valahii din Olympos și Pindos, este următorul: «τὰ κτήνη καὶ φαμίλιαι αὐτῶν εἰσιν ἀπὸ Ἀπριλλίου μηνὸς ἕως Σεπτεμβρίου μηνὸς ἐν ὕψηλοῖς ὄρεσι καὶ ψυχροτάτοις τόποις» (= «Turmele și familiile lor sânt din luna Aprilie până în Septemvrie în munți înalți și locuri foarte răcoroase»); cf. și Th. Capidan, *Românii nomazi*, în *Dacoromania*, IV, 201.

P. 158, r. 8 de jos și p. 160, r. 11 de sus: Pentru originea românească a s.-croatelor *kopsa* și *făca* vezi P. Budmani, *Rad*, vol. LXV, 162, Th. Capidan *Dacoromania*, I, 199, și G. Pascu, *Rum. El. in den Balkansprachen*, 48. După Barič, *Archiv za arban. star*, etc., II, 398, și Pușcariu, *Studii istroromâne*, II, 276, § 270, însă *făca* este din italiană.

P. 187, r. 6 de sus: L. Savicki, *Wędrówki pasterskie w Karpatach*, I (Spraw. Tow. Nauk. Warsz. wyd., II, 1911, zesz. VI); același, *Szalaśnictwo na Wołosznyiżnie Morawskiej* și *Szalaśnictwo w górach żywyckich* (Mat. antrop., archeol. i etnograf., Ak. Um., t. XIV, dz. III, 1919).

P. 208, r. 28, după «*Redikanovo* din *rădică*» se va mai adăuga: (cf. în Tatra și formele *Radikanowo*, *Radikalna*, *Radikalnow*, *Redykalnia* din același radical).

P. 214, după r. 7 de jos: Din *Tirna* (= Ternye) din Zólyom eră Valahul *Hirko*, pentru pedepsirea căruia a fost dat ordin în 23 Iunie din partea Arhiducelui Carol al Austriei («Mandamus tibi [lui T. Pálfy, căpitanul cetății Zólyom] clementer, ut conuocatis certis nobilibus et ignobilibus uicinis Jurisperitis uiris, per eos actionem *Walachy Hirko* ex Tirna, qui contra mandatum suae Caes. Maiestatis in syluis pecus arboribus nociuum aluit, et cuius filius cum conseruis patris, contra seruitores Suae Maiestatis pecus eius modi abigere nolentes, armata manu insurrexit, eorumque unum Sclopeto grauitur in facie uulnerauit, nunc vero propterea apud te in vinculis habetur, Jure mediante cognosci, et quicquid cognitum fuerit, publice pronunciari cures,

executioni tamen non demandes, verum exequutionem ipsam nobis integram reserves», A. Péch, *Alsó Magyarországi bányamivelésének története*, I, Budapest, 1884, p. 481, doc. nr. XXVII), iar în 23 Iulie 1570 din partea Camerii austriace («vber den Wallachen, dessen Sun vnnd Khnecht Sich der eintreibung des Gaiszviehs mit gewalt gesetzt, vnnd ein waldvorster hart beschedigt, Das Recht ergeen zu lassen. . . », id., ib., I, 481, doc. nr. XXVIII; cf. și Z. Hołub-Pacewiczowa, *o. c.*, n. 3).

P. 218, după r. 1 de jos, se va adăuga: Despre Valahii din Árva, care pare să-și fi dus viața cu multă greutate, căci ni se spune că își aveau locuințele în locuri stâncoase și păduroase, greu accesibile (doc. cit. din a. 1576: «certi Rutheni seu Volachii. . . ad pertinentias arcis Arva. . . habitandi causa sese transtulerunt et de novo residentias seu possessionunculas, domiciliaque sua maximis cum laboribus et difficultate, sudoresque vultuum suorum in locis abditissimis valdeque asperrimis, extirpatione et eradicatione lignorum, inter alpes et montes saxosos extruxerunt», cf. și K. Kadlec, *Valaši a valašské pravo*, doc. 15, p. 497 ș. u. și Z. Hołub-Pacewiczowa, *Osadnictwo pasterskie i wędrówki w Tatrach i na Podtatrzu*, Kraków, 1931, p. 294; «possessiones Mag. Dni Georgii Thurzo in eodem comitatu Arvensi existentes, antea non dicate, nec nunc ob id, quia de novo in locis asperis et valde montosis ad praesens saltem aedificantur. . . », Arh. Stat. — Orsz. It., s. A. 2611, cf. Z. Hołub-Pacewiczowa, *o. c.*, p. 294, n. 3), se mai vorbește și în alte documente. Astfel într'unul dela 1598 se amintesc «*possessiones Valachales eiusdem comitis noviter in silvis erectae, antea non connumerate nec bene extructae*» (W. Semkowicz, *Materiały do dziejów osadnictwa górnej (polskiej) Orawy* [în Wydawn. Muz. Tatr., nr. 6], nr. 25, la Z. Hołub-Pacewiczowa, *o. c.*, p. 295, n. 1).

P. 219, r. 29: Dintre părțile de hotar (munți, dealuri, păduri, poieni, stâni, pășuni, etc.) din Tatra Arvei se mai pot releva după Z. Hołub-Pacewiczowa, *o. c.*, pp. 301 (n. 4), 332—324, etc. (paginile se găsesc indicate amănunțit în indice), și hărți: *Magura, Hora Valaška, Nad Horu Valašku, Nad Walasz, Črcheľ (?)*, *Radikalna (Radikalnia, Radikalnow, Radikanowo)*, *Mihulcze și Mihulówka*, care au articolul românesc, *Urdówka, Furkaska, Murgaszowka* sau *Morgaszowka*, mai puțin sigurele *Silov, Pod Silovom* sau *Pod Sihlovem, Pri Silovom, Nad Sihlovem*, precum și *Salašisko*, care este de origine ungurească.

P. 221, după r. 30 se va adăuga: Valahi în Liptó mai găsim pomeniți și într'un document din 24 Iulie 1597: «Auch die Walachem mit Iren gaiszen die Wälde nit verhörren dörfffen, die an den Paumen groszen schaden thuen, Indem sie viel Aeste abhauen den geiszen für streuen, weil sie anderer orthen guete gelegenhait haben khünen, vnd dasz dem herrn vicecomiti Johan Santhiwani In der Lyptau Ernstlichen befohlen werde, contra Nobiles Cameram Regiam Impedientes

zue coerciren...» (A. Péch, *Alsó Magyarország bányamivelésének története*, I, Budapest, 1884, p. 501, doc. nr. XLI; cf. și Z. Hołub-Pacewiczowa, *o. c.*, p. 289, n. 2).

P. 336 după r. 1 de jos: Numele de persoană Gin Brinzi este pomenit în 1416 în satul Rapistra, lângă Skodra, Pantho de Briza în 1426 lângă Cattaro; cuvântul *brânză* este și la baza satului actual Briza (cf. M. Sufflay, *Biologie des albanischen Volksstammes*, în *Ungarische Rundschau f. hist. u. soz. Wiss.*, V—1916/17, p. 20, și S. Pușcariu, *Studii istro-române*, II, 12, n. 2). Să se compare și d.-rom. *Brânză*, *Brânzeu* și *Brânzar*.

P. 347, n. 7, r. 2 de jos, bibliografia privitoare la *Gorali* și *Podhale* se va completa cu: I. T. Baranowski, *Inwentarz starostwa nowotarskiego z r. 1638* (Materjały do dziejów wsi polskiej, Warszawa, 1909); A. Chybiński, *Z dziejów stosunków kościelnych na Podhalu z końcem XVI i na pocz. XVII w.* (Wierchy, t. III, Kraków, 1925); J. Czubek, *Z przeszłości Podhala: Początki i nazwa Zakopanego* (Rocz. Podh., t. I, Kraków, 1914); Br. Dembowski, *Słownik gwary podhalańskiej* (Spraw. Kom. Jęz. Pol. Ak. Um., t. V, Kraków, 1914); E. Długopolski, *Przywileje soltysów podhalańskich* (extr. din Roczn. Podhal., t. I, Kraków, 1914) și *Przyczynki do osadnictwa wołoskiego w Karpatach* (Spr. Gimn. św. Jacka, Kraków, 1917); K. Dobrowolski, *Recenzija Długopolskiego E. Przywilejów soltysów podhalańskich* (Kuzrt. Hist., t. 38, 1924); Z. Hołub-Pacewiczowa, *Osadnictwo pasterskie i wędrowki w Tatrach i na Podtatrzu* (Kraków, 1931); T. E. Modelski, *Kolonizacja wołosko-ruska na polskiem Pogórze i Podhalu* (Spraw. Tow. Nauk., rocz. VI, z. 1, Lwów, 1924); J. T. Lubomirski, *Półnosno-wschodnie osady wołoskie* (Bibl. Warsz., 1855); K. Potkański, *Granice i osiedlenie Podhala* (Spraw. Pol. Ak. Um., 1896, t. I, nr. 3); același, *Pierwsi mieszkańcy Podhala* (Pam. Tow. Tatr., t. XVIII, Kraków, 1897); același, *Studia osadnicze, Podhale. Pisma pośmiertne*, t. I (Kraków, 1922); A. Stadnicki, *O wsiach tak zwanych wołoskich na północnym stoku Karpat* (Lwów, 1848); B. Ulanowski, *Materjały do historii poddanych w starostwie nowotarskiem 1629—1769* (Star. Pr. Pol. Pomn., t. 12, Księgi sądowe wiejskie, t. II, Kraków 1921); R. Zawiliński, *O wpływie języka słowackiego na polskie gwary góralskie* (Spraw. Ak. Um. Wydz. h. fil., IV, 1899); etc.

P. 348, după r. 20: Z. Hołub-Pacewiczowa, *o. c.*, p. 193, n. 2, mai adaugă și alte amintiri ale Valahilor din «Alpes quae nominantur Tatri» (a. 1406, 1414, 1489, 1564, 1582, etc.), trimitând la E. Długopolski, *Przywileje soltysów podhalańskich* (extr. din Roczn. Podhal., t. I, Kraków, 1914), p. 7; Z. Helcel, *Starodawne prawa polskiego pomniki*, t. II (Kraków, 1870), 4101 (din acesta reproduce: «Si vero Valachii in silva peccora impellerent, extunc prefati fratres equaliter in eisdem utilitatem habebunt»); T. E. Modelski, *Kolonizacja wołosko-ruska na polskiem Pogórze i Podhalu* (Spraw. Tow. Nauk. we Lwowie, 1924,

rocz. VI, zesz. 1), pp. 24—26; K. Potkański, *Pisma pośmiertne*, t. I (Kraków, 1922), pp. 324—325, care înșiră între satele valahe și pe Łopuszna, Łapszówka (Łapsianka?), Zasihle. Pe p. 198 te reproduce din *Compendium actorum exterioris Visitationis Eccliarum. Card. Radziwił. epi. Crac.* (a. 1595 și 1596), f. 188 (altfel: nr. f. 65), o pomenire a Valahilor în Nowy Targ: «Haec ecclesia est in campo et ideo minus honorifice tractatur, aliquando pastores peccora includunt, aliquando Walachi seras rumpendo propter fluvium ingruentem refugium habent et ideo in suo honore vix conservatur»; ș. a.

P. 349, n. 1, r. 3 de jos, se va întregi cu următoarele: Numai după tipărirea lucrării am ajuns să cunosc lucrarea d-nei Zofja Hołub-Paciewiczowa, *Osadnictwo pasterskie i wędrowniki w Tatrach i na Podtatrzu*, Kraków, 1931, citată mai sus, din a cărei bogată bibliografie am întregit în *Addenda* unele lucrări, care mi-au lipsit la Cluj.

În deosebitele capitole ale lucrării sale, și în special în cel privitor la migrațiunile valahe în Tatra poloneză (pp. 192—202), autoarea ajunge la următoarele concluzii:

Viața pastorală nu are aceeași origine și nu datează din aceeași epocă în tot întinsul Tatrei. Cercetările sale din arhive și făcute după deosebite metode (cartografică, geografică, statistică, istorică, toponomastică, etnografică, etc.) o fac să creadă că: «les origines de la vie pastorale, liée à l'évolution de l'habitat permanent dans la région subtatruque, remontent probablement en partie à l'époque antérieure aux migrations dites »valaques« dans les Tatra moins antérieures et qu'elles sont au (*sic*) l'époque à laquelle on suppose l'arrivée des migrations valaques dans les Carpathes Occidentaux. Il semble qu'en partie ces origines sont attribuables aux Allemands du Spisz. On trouve les traces les plus anciennes de la vie pastorale dans les Tatra dans les »Tatry Bielskie«. Les origines de la vie pastorale se développant sous l'influence valaque peuvent être démontrées dans d'autres parties des Tatra et de la région subtatruque, notamment dans l'Orawa, dans le Nord du Spisz, dans la partie du Podhale où se trouvent le[s] habitations les plus récentes, et sans doute aussi dans le (*sic*) région de Liptów. Les habitations permanentes disséminées comprenant une seule exploitation, l'usage très répandu des prestations consistant à offrir des moutons et du fromage («dań barania»), les recherches toponomastiques, enfin les différentes mentions qu'on trouve dans les sources, fournissent des indications qui ne peuvent que confirmer cette opinion.

Les origines de la vie pastorale sont plus récentes dans la partie occidentale de la région subtatruque que dans la partie orientale. En d'autres termes, elles coïncident avec les migrations pastorales »valaques« qui se dirigeaient de l'Est des Carpathes et sont parallèles au développement de la colonisation permanente, qui dans le pays subtatruque est la plus ancienne

dans la vallée du Poprad et la plus récente dans Haute Orawa. Les colonies plus anciennes d'origine non pastorale et plus éloignées des Tatra, envoyaient plus tôt des pâtres dans ces montagnes. On voyait également l'habitat pastoral se développer dans le Nord du pays substatique, où il précédait l'évolution de l'habitat permanent. Pendant un certain temps, les habitations pastorales temporaires existaient à côté des habitations permanentes disséminées qui se développaient de la phase pastorale» (p. 457).

Holub-Pacewiczowa trage concluzia că păstoritul cel mai vechiu, din Zips, ar trebui să fie atribuit Nemților (cf. și p. 470) din faptul că migrațiunile »zise valahe« sânt atestate documentar numai începând cu secolul XV (pp. 193 ș. u.), dar numele comitelui *Botez* și al fraților lui, care, prin documentul din anul 1279, cedează Sașilor pentru colonizare pădurea *Chetene* și își asigură »in pascuis vero et venacionibus... liberam habeant facultatem« (p. 281), ca și topicul *Batyżowce*, care derivă din acesta, și *Katuń*, etc., sânt nume românești, cum am dovedit (pp. 340—342), și ne vorbesc deci despre păstorit românesc, nu nemțesc.

Nu este de-ajuns să constatăm că în Tatra sânt numeroase numiri românești (*Magura*, *Hora Valašska*, *Nad Horu Valašsku*, *Pod Silov*, *Pod Silovom*, *Črchel* (?), *Radikalna*, *Radikalnov*, *Radikanovo*, *Salašisko*, p. 301, n. 4; *Murzasihla* [a cărei origine din românește nu este sigură; cf. și *Mur*, *Murány*, *Murovana skala*, etc.], *Olcza*, *Olczy* [a cărei derivare din *olah* este greșită], *Grapa*, *Kiczora*, *Woloszin*, etc., pp. 195, 196, 197, 199), ci trebuie să cercetăm și vechimea celor databile înainte de secolul XVI (în tablourile cronologice de pe pp. 390—451 adecă nu se trece înainte de acest secol).

Numirile topice de origine pastorală (*Staul*, *Kaš*, *Šutovce*, etc.), atestate în Nitra începând cu a. 1113 (vezi acest volum pp. 171 ș. u.), ne arată că migrațiunile valahe din Zips nu pot fi anterioare celor din »Carpații occidentali«, precum și că aceste migrațiuni au putut veni nu numai dela Est, ci și dela Vest.

Este sigur că deosebirile dintre diferitele grupe etnice din Carpați au fost netezite prin migrațiunile valahe, care au dat o înfățișare mai uniformă vieții pastorale a acestora (p. 459), iar numeroasele nume topice și de persoană, ca și apelativele rămase de-a-dreptul din limba română, studiate în acest volum, ne dovedesc că și o mare parte din obiceiurile vieții pastorale au putut să rămână direct dela Valahi. În acest sens trebuie modificată îndoeala exprimată pe p. 459: »On ne saurait également pas trancher la question de savoir si nous sommes en présence d'influences directes exercées par les Valaques, ou bien si elles agissaient plutôt par l'intermédiaire d'autres groupes ethniques habitant les Carpathes et les Tatra. Du reste, la première hypothèse n'exclut sans doute pas la seconde«.

P. 363, r. 11 de jos. Pentru trecerea lui *e* inițial în *o*, chiar și în *a*, în limbile slave, în special în rusă și ruteană cf. W. Vondrák, *Vergl. slav. Grammatik*², I, 69—71, c. 43, unde se dă și bibliografia necesară. Mai adaug, G. Il'inskiĭ, *Къ вopросы о чередованіи гласныхъ къ рjада о, е въ началѣ словъ въ славянскихъ языкахъ* (= «Despre alternanța vocalelor inițiale *o*, *e* în limbile slave»), în *Slavia*, II—1923, pp. 232—276.

P. 404, după r. 6 de jos se va adăuga: Ca întregire la cele spuse despre numele *Beschizilor* amintesc că numele *Carpaților* este cunoscut din vechime (*Καρχαδής ὄρος*, la Ptolemaeus, *Geographia*, III, 5, 6, 15, 18, 20; 7, 1; 8, 1) și a fost explicat în deosebite chipuri.

Unii l-au pus în legătură cu numele *Carpilor*, trib dac sau get (Rösler, *Rom. Stud.*, 28; Al. Philippide, *Originea Românilor*, I, 288; etc.).

Șafařík, *Slav. Alterthümer*, I, 60 și 248, îl crede de origine slavă (la Rusini are forma *Chorby*, *Horby*), derivându-l din *chrb*, *chrib* (*hrīb*), *chrъbътъ*, care și astăzi în unele limbi slave înseamnă «Berg», «Hügel» (cf. Berneker, *SEW*, I, 404, s. v. *chrъbътъ*). *Chrebet* ar fi fost modificat ca rostire de Greci după analogia numelui insulei *Karpathos*. Această explicare însă nu este de loc probabilă, cum nu este nici cea propusă de S. Simonyi, *Magyar Nyelvőr*, XXXXIII, 440—441: din pol. *karpa* «Strunk, Klotz im Wasser», iar din acesta *karpety*, *karpowaty* «strunkig, stolprig», ori din pol. dial. *karpaty*, *karpatny*, *karpety*, *karpowaty*, *karpowu*=*chropawy*, *chropowaty* < *korpavъ* «rauh».

Pentru I. Melegdi, *Magyar Nyelv*, XVIII, 167, numele *Carpaților* trebuie să fie german, deoarece german este și cel al *Beschizilor*: < vgs. *Harbōtha* sau **Harfōda* (cf. scand. *Harfaða fioll* și *Harfaði* sau *Harfaðar*, munți), care ar explica și ung. *horvát* «Croat».

În sfârșit M. Vasmer, *Studien zur albanesischen Wortforschung*, în *Acta et Comm. Univ. Dorpat*, I, Tartu, 1921, pp. 24—26 (cf. și *Revue Slavistique*, V, 152) explică numele *Carpaților* din alb. **karpate*, forma neutră (colectivă) a lui *karpë* «Fels, Klippe», cuvânt de origine ilirică, înrudit cu alb. *krep*, *škrep* «Fels, fester Sandstein», etc. Această explicare a fost admisă și de J. Rozwadowski, *Indogerm. Jahrb.*, III, 174.

P. 412, r. 15, după n. 1, se va adăuga: Aceleași nume se pot găsi și în alte lucrări privitoare la păstoritul din Carpații estici, dintre care amintesc ca fiind mai nouă: J. Král, *Die Almwirtschaft in Karpathorussland* (*Mittlg. d. Geogr. Ges.*, Wien, 1928); același, *Polonina Rivna v Podkarpatské Rusi* (*Spisi přirodověd. fak. Karl. Univ.*, nr. 48, Praha, 1925); același, *Čorna Hora v Podkarpatské Rusi* (*ibid.*, nr. 2, Praha, 1923); W. Kubijowicz, *Życie pasterskie w Beskidach Wschodnich* (*Prace Inst. Geogr. U. J.*, nr. 5, Kraków, 1926); același, *Życie pasterskie w Beskidach Magurskich* (*Prace Kom. Etnogr. Pol. Ak. Um.*, nr. 2, 1927); W. Maas, *Die Almwirtschaft in den Ostkarpathen* (*Zeitschr. der Ges. für Erdkunde*, Berlin, 1930); etc.

P. 513, după r. 15 de sus se va adăuga: Într'un document din 23 Iunie 1250 se spune că, cu 14 ani mai înainte, la 1210, Andrei II a trimis în ajutorul lui « Ascenus Burul imperator quondam Bulgarorum », care se luptă împotriva necredincioșilor săi supuși din Vidin, pe Ioachim, comitele Sibiiului, cu oaste de Sași, *Români*, Secui și *Pecenegi* (« Ioachimum comitem Scibiniensem associatis sibi Saxonibus, Olacis, Siculis et Bissenis »), strânși probabil tot de pe Olt (Károcsnyi J., *Az erdélyi székelyek első hadjárata 1210-ben*, în *Századok*, 1912, pp. 292—293; I. Minea, *Românii înainte de 1222*, în *Rev. p. ist., arh. și fil.*, București, 1912, p. 226 ș. u.; I. Lupaș, *Sibiiul ca centru al vieții rom. din Ardeal*, în *An. Inst. de ist. naț.* din Cluj, V, 1930, p. 42; N. Iorga, *Istoria Rom. din Ard. și Ung.*, I, 459, care însă observă că regele Bela IV « povestește, după rosturile din vremea lui, ceea ce se petrecuse pe vremea tatălui său »).

P. 533, după r. 7 de jos: Totuși pentru *Fălci*, *Fălciu* cf. și *Fălčiny* și *Fălčiv*, citate pe pp. 330, 338.

P. 559, după r. 15 de sus: Bela IV ne povestește la 1250 că și la 1210, pe timpul tatălui său, au fost trimiși la Vidin în ajutorul țarului bulgar Ascenus Burul « Sași, *Români*, Secui și Pecenegi ».

INDICE¹⁾

1. NUME TOPICE ȘI DE PERSOANĂ

A	Albacul, 507; Valea-Alba- cului, 507	Algyest, 88
Abrud, Văle ~ 424, 485	Alba-Giulae (Gyulae, Ju- lae), 507	Alğiori, 395
Abruden, 485	Alba-Iulia, 507	Alistal, 171, 177
Abrudfalva, 485	Alba-Maritima, 519	Alittus, 536
Abrud-Sat, 485	Albe, 507	Aliztha, 171
Abrughbánya, 485	Alben, 139, 327, 618	Almaszeg, 308
Abruttus, 486	Albeni, 139	Almus, 612
Absa, 390	Albény, 139, 327, 618	¹ <i>Alónra</i> , 537
Abucea, 286	Albes, 307	¹ <i>Alούρα</i> 536, 537
Abursa, 288	Albest, 307	¹ <i>Alούρας</i> , 536, 539
Aciaua, 392	Albești, 263, 299, 307, 309	Alphaza, 286
Acmar, 417, 496	Albháza, 286	Alt, 535, 537, 557, 590
Adâncata, 480	Albin, 409	Alt, 536
Ad-Mediam, 250	Albis, 307	Alta, 537
Ad Rutelam, 558	Albiș, 307	Altenburg, 485
Agjud, 466	Albopataka, 309	Altina, 538
Agrij, 277	Albosfalva, 309	¹ <i>Αλίνα</i> , 538
Agtherd, 481	Albul, 397, 399	Altinum, 538
Ahton, 228	Albun, 327	Alto Dyrrachiae, 538
Ahtum, 228	Alburnus, 250	¹ <i>Άλτος</i> , 538
Aika, 143	Alcă mică, 397	Alustar, 171
Aiton, 228	Alda, 178	Alutae, 538
Aiud, 466	Aldea, 178	Alutas, 536
Ajbul, 399	Aldgya, 178	Alutus, 536, 537
Ajka, 143	Aldiu, 88, 178	Alystah, 171
Ajton, 228	Aldomir, 178	Alysthaal, 171
Akazto, 494	Alesthal, 171	Amaradia, 274
Akkerman, 519	Alexandru Românul, 410	Ameru, 614
Akmár, 417	Alga, 178	Amlaş, 542
Akreszory, 408	Alge, 178	Amnaș, 542
Akryšory, 409	Algh, 88	Amocel, 53
Akryszory, 412	Alghiu, 88	Amoczel, 161
Alahpathaka, 335	Algie, 178	Ampeiu, 489, 490, 590
Alasona, 615	Algja, 178	Ampeium (Ampelum), 250, 489 ș. u.
Alastal, 171	Álgy, 88	Ampoi, 489, 492
Alb (Dealul ~), 507	Algya, 88, 178	Ampoița, 491; Valea Am- poiței, 491
Alba (piscina ~), 148	Algye, 178	Ampolitza, 491
Alba, 299, 307, 309, 506, 507; Valea-Albă, 489		Amutria, ¹ <i>Αμούτριον</i> , 276

¹⁾ Acest indice are menirea să ușureze întrebuintarea lucrării. Din motive de economie, el a fost redus în rândul întâiu la numele topice și de persoană. În acestea se pot urmări, în cea mai mare parte, și apelativele. De aceea partea privitoare la apelative cuprinde numai pe cele mai interesante din punctul de vedere al conținutului lucrării. Indicele de autori și particularități gramaticale a fost omis cu totul.

- **Ἀμφίος*, **Ἀμφεια*, **Ἀμ-
φειον*, 490
**Ἀν-άσματος*, 474
Andreșel, 330
Andronic, 224
Anieș, 461, 484
Aninieș, 484
Anovlaha, **Ἀνώβλαχα*, 612
Antravai, 397
Antravaj, 399
Aous, 615
Apa, 39, 309
Apă-albă, 239
Apatelek, 309
Apecka, 396, 397
Apio, 257
Aplö, 212
Apo, 212, 257
Apold, 478
Apolda, 478
Apoldia, 478
Apovsj, 396
Apoza, 398
Appathaua, 88
Appion, 257
Aprik, 182
Aprozya, 339, 340
Aprusa, 340, 377
Apsa, 390
Apșa, 390
Apșița, 390
Apșēnec, 397
Apșeneska, 397
Apșenjeska repta, 397
Apșenyenska, 397
Apulum, 250, 491
Apurig, 182
Aqua nigra, 168
Arad, 266
Arama, 487
Aranias, 484
Aranos, 484
Arany, 487
Aranyas, 484
Aranyos, Aranyospataka,
484, 498
Arănieș, 461, 484, 498
Arbora, 163
Arçar, 579, 612
Ardaloaia, 365, 425
Ardánháza, 375, 380
Ardeal, 292, 365, 420,
425
Ardeiu, 365, 425
Ardel, 365, 420
Ardelei, 365, 425
**Ἀρδέλιον*, 422
Ardeliu, 365, 420, 422
Ardelučna, 365, 426
Ardeluța, 365, 425
Ardeoani, 365
Ardeova, 365
Ardesch, 531
Ardeu, 365
Ardihat, 365
Ardiljskij, 365, 425
Ardilska, 365, 425
Ardisch, 531
Ardița, 365
Ardo, 147, 329, 363
Ardó, 329, 336, 363, 381,
388
Ardov, 388
Ardova, 336
Ardovec, 388
Ardud, 365
Ardusat, 365
Arduzál, 365
Ardyasch, 531
Ardyas, 531
Ardželacna, 411
Ardželusza, 411
Ardželučna, 409
Ardželuša, 365, 426
Ardželuža, 365, 395, 409,
426
Ardzis, 530
Areniaș, 484
Argaeus, 531
Argelul, 365, 425
**Ἀργέε*, 531
Arges, 531
Arges, 530, 570
**Ἀργεος*, 531
Argheș, 531
Arghiș, 531
Arghișane, 531
Arghișu, 531
Argias, 531
Argias, 531
Argis (Válye ~), 531
Argisch, 530
Argish, 531
Árgjes, 532
Argisch-dágh, 531
**Ἀργιουος*, 531
Argyas, Argyes, Árgyes, Ar-
gysu, 531, 532
Arieș, 484, 498
Arine, 313
Árma, 179, 362
Armata, 614
Armizegetuza, 567
Arnulf, 42
Arpadia, 274
Arpas, Árpás, 540
Arpasteu, Árpástó, Arpas-
tow, 542
Arpaș, 540, 541
Arpășel, 540
Arra bo, 165
**Ἀρρηνα*, 531
Arșeca (Kolo Arșeci, Arșica,
Arșici, Arșyci, Arșicja),
396, 398
Arșičnik, 399
Arșični, 396
Arșița, 394, 395
Arsura, 394
Arutela, 558
**Ἀρζης*, 531
Asamos (Asamus, Asemus,
Asimus), 474, 612
ἄσπερον ὄσπλιον, 533
Asszód, 466
Asszúpatak, 45; (Szekasszó-
patak), 540
Attila, 14, 25, 28, 29, 30, etc.
Ațag, 271
Augustus, 612
Ausohely, 121
Aușel, 121
Aușeu, 120
Aușul, 121
Ayka, 143
Aython, 228
Avrud, Awrud, 485.

B

- Baach, 69, 324, 443
Baacz, 443
Baba, 452
Babiu, 454
Babon, Babony, Bábony,
454
Babuc, 295
Babun, 454
Bač, 69
Bačava, Bačova, 69
Bacea, 69, 286, 454
Bačevac, 69
Bach, 69, 230, 443
Bacha, Băcha, 151, 176
Bachafalva, 286
Bachana, Bachanya, 453
Bachfalva, 286
Bachi, 69
Bachichfalua, 287
Bachisora, 286
Bachituusse, 264
Bachna, 453
Bachsdorf, 69, 180

- Bachtivise, 264
 Bachuna, 453
 Bachunateleke 69
 Bachytuisse, 264
 Back, 443
 Bači, 69
 Bačiči, 49
 Bacifalău, 69
 Bacin, Bačin, 69, 454
 Bačinac, 69
 Bačinci, 69, 101, 454
 Baciū, 69, 443
 Baciul, 69
 Bačka, 69
 Bačkovica, 69
 Bačovca, 69
 Bačovce, 180
 Bacs (=Bocs), 68
 Bács, 69, 180, 264, 267, 324, 443
 Bácsa, 69
 Bács-Aranyos 69, 324
 Bácsfa (=Bácsfalú), 177
 Bácsfalú, 69, 180
 Bácsfalva, 286, 454
 Bácsi, 69
 Bács-tövisse, 264
 Báčun, 69, 454
 Bačuv vreh, 208
 Bačvica, 69
 Bacz, 264
 Badacsony, 80
 Bágy, 40
 Bágya, 40, 328
 Bahlui, 532
 Bahnja, 264
 Baica, 398
 Baja, 446
 Bakota, 225
 Bal, 88
 Balamer, 287
 Bal(a)ta, 39
 Balata, 333
 Balbwk, 287
 Balc, 334
 Balcatul, 396, 397
 Balczo, 334
 Balika, 616
 Baliță, 334
 Balomir, 287
 Balomireasa, 75
 Balotafalva, 392
 Balotești, 390
 Balsa, 287
 Balșa, 287
 Balta, 286, 399
 Balta Câșeului, 447
 Baltă (La ~), 447
 Baltha, 286, 447
 Baltzo, 334
 Baltagul, 409
 Bandesel, 399
 Banduričuv, 396
 Banišor, 616
 Banlus, 295
 Banna, 388
 Banpotaka, 287
 Bányásza, (Nagy- ~), 75, 93, 161
 Baraolt, 540, 543
 Barașevo, 568
 Barasu, 567
 Baráthely, 503
 Baratul, 503
 Barați, 503
 Barba, 152, 155
 Barbaadwyz, 286
 Barbace, 177, 452
 Barbaduize, 286
 Barbahaza, 155
 Barbat, 177, 452
 Barbata (terra ~), 83, 177, 179
 Barbatfalwa (Barbátfalva), 177, 449
 Barbath, 177, 536
 Barbathfalwa, 177, 449
 Barbato, 177, 452
 Barbatovac, 177, 452
 Bãrbatövcı, 177, 452
 Barbatu, 177
 Barbatus (Mica ~), 177
 Barbfalwa (Barbfalva), 254, 287, 393
 Barbo, 332
 Barbova, 380
 Barbu, 254, 332, 380
 Barbulofci, 616
 Barbura, 332
 Barbușanka, 344
 Barcha, 287
 Barcsza, 544
 Barcza, 120, 244, 541, 547, 590
 Barczánfalva, 393, 547, 598
 Barczaság, 120, 547
 Bárdz, 395
 Barla, 533
 Barót, 540, 543
 Barothfalua, 543
 Barsu, 550; Valea-Barsului, 395
 Barsza, 590
 Barszan, 551
 Bártháza, 380
 Barza, 544
 Basarab, 230, 520, 522, 526
 Basaraba, 521, 522
 Basarabă, 521
 Basarabasa, 310
 Baszarabásza, 310
 Bas(z)arabásfalva, 310, 521
 Basarabői, 522
 Basarabenco, 522
 Basarabia, 521, 526
 Basaraboi, 522
 Basarabskaja Zemlja, 521
 Basarága (Sionda- ~), 236, 266
 Basarovița, 522, 526
 Bassaracius, 522
 Bassarada, 522
 Bassan, 526
 Bassarag, 236
 Bastuise, 264
 Bastwise, 264
 Baszarabásza, 75
 Bašarevo, 568
 Batajnica, 101
 Bathezfalwa, 287, 341
 Bathiz, 287, 335, 340, 341
 Batiz, 50, 92, 287, 335, 340, 341, 366
 Batizii (villa ~), 340
 Batiza, 340, 393
 Batizfalú, 340
 Batizfalva, Batizfalwa, 340, 341, 393
 Batizhaza, Batizháza, 341, 393, 418
 Batizovce, 340
 Batizovec, 340
 Batiz-Pojana, Batiz-Polyán, 341
 Bathyz, 340
 Bathyza, 340
 Bathyzfalva, 340, 341
 Batrina, 104, 135, 207, 452, 413, 603, 604
 Batrna, 183, 207, 452
 Batrnka, 183, 207, 452, 606
 Batryna, 207, 395, 606
 Batš, 453
 Batsch, 72, 454 (âm Bătsche, oen Bătšn, Bătsche brann, 453)
 Batschendorf, 69
 Bătšəbiəriç, 453
 Batšəwis, 453
 Batta gruň, 388
 Batulja, 616
 Batyz, 92, 287, 335, 340, 341
 Batyzfolua, 287, 340

- Batyzhaza, 340
 Batyżowce, 623
 Baza, 544
 Bazarab, 523
 Bazaraba, 521
 Bazarad, 521
 Bazzarabai, 521
 Bazarabski Brod, 524
 Bazaran-bam, 520
 Baze, 544
 Bazendorf, 69
 Bázest, 550
 Bazov, 249
 Bâțe, 70
 Băbuc, 294
 Băcia, 69
 Băciliu, 615
 Băciliști, 615
 Băcișoara, 286
 Bădăcin, 80
 Băetan, 614
 Băiasa, 614, 615
 Băitani, 614
 Băița, 395
 Bălgrad, 250, 505, 516, 519, 590
 Bălțata, 480
 Bălțali, 614
 Bărbăntul, 543
 Băratul, 503
 Bărați, 503
 Bărbat (Râul ~), 177
 Bărbăteasca, 177, 452
 Bărbătescu, 177, 452
 Bărbătești, 177
 Bărbatul, 177, 452
 Bărbatului (Valea ~), 177
 Bărbești, 390
 Bărbuleanca, 380
 Bărbuleasca, 380
 Bărbulescul, 380
 Bărbulești, 380
 Bărbulețul, 380
 Băsarab, 296, 522
 Băsarabă, 522, 525
 Băsarabă, 520
 Băsarabeasa, 310
 Băsarabeasa, 521
 Băsarăboiu, 522
 Bășăști, 550
 Băseni, 550
 Băsești, 550
 Bătrâna, 207, 395, 451
 Bătrâncea, 207
 Bătrânele, 207, 451
 Bătrânești, 207, 451
 Bătrâni, 207, 451
 Bătrânul, 207, 451
 Bătrâoara, 287, 451
 Bârcea, 287
 Bârlad, 533
 Bârlaia, 395
 Bârlea, 533
 Bârs, 549, 551
 Bârsa, 32, 120, 121, 244, 424, 541, 544, 547, 549, 551, 557, 590
 Bârsan, 547, 549, 551, 597, 598
 Bârsana, 393, 547, 598
 Bârsănel, 549
 Bârsănești, 547, 598
 Bârsanul, 547
 Bârsău, 547
 Bârsăuța, 547
 Bârseasca, 547
 Bârșeni, 547
 Bârșești, 547
 Bârșoiul, 547
 Bârsu, 549
 Bârța, 545
 Bârza, 242, 547, 598
 Bâržaba, 395
 Bârzan, 547
 Bâržani, 547
 Bârzasca, 547
 Bâržava, 242, 243, 547
 Bârzeasca, 547
 Bârzeiu, Bârzeiul, 547
 Bâržescul, 547
 Bâržești, 547
 Bâržila, 547
 Bâržoești, 547
 Bâržoiul, 547
 Bâržota, 547
 Bâržotei, 547
 Bâržoteni, 547
 Bâržotești, 547
 Bâržotețul, 547
 Bâržova, 243, 547
 Bâržul, 547, 598
 Băstărt, 459
 Bătsch, 72
 Bealeai, 470
 Beat, 295
 Beeze, 515
 Begyesth, 254
 Beica, 557
 Belanka, 173
 Belareka, 239
 Bela Valachorum, 173
 Bela Vlaška, 436, 613
 Belegrad, 519
 Belei(i), 470
 Belei Plaiu, 470
 Belgerei, 279
 Bělgorod, 506
 Belgrad, 505, 519
 Belland, 519
 Bellarad, 519
 Bella Valaszka, 173
 Bellegrata, 506
 Belogradčik, 519
 Belūgrad, 505
 Belzkie, 411
 Beleluja, 411
 Beograd, 506, 519
 Beraska, 398
 Berat, 506, 519
 Berbatica, 616
 Berbatović, 177
 Berbatović, 452
 Berbătovo, 177, 452
 Berbechhege, 395
 Berbești, 393
 Bereczk, 558
 Bereg, 380
 Berekszó, 547
 Berendici, 575
 Bereteu, 391
 Berettyó, 391
 Berevoescul, 550
 Berevoești, 550
 Berzinski hrnök, 382
 Berheciu, 533
 Berila, 550
 Berislăvești, 550
 Berivoe, 550
 Berivoești, 550
 Berivoiu, Berivoj, 550
 Berlad, 533
 Bersabeis, 523
 Bersabeni(i), 523
 Bersabensi, 523
 Bersabis, 523
 Bersăști, 550
 Bersava, 243
 Bersefiaska, 398
 Bersovia, 242, 547
 Bersz, 549
 Berszán, 551
 Berszenyeszei, 549
 Berszinyiaszi, 549
 Berszul, 549
 Berza, 547
 Berzászka, 547
 Beržova, 243
 Berzobim, 242
 Berzovia, 547
 Bés, 367
 Besarab, 521
 Besarabă, 394, 521
 Besarabi, 524

- Bessarabei, 524
 Bessarabis, 523
 Beschad, 403
 Beschenbach, 515
 Beschenowa (Alt-~), 515
 Beschizi, 403, 624
 Beściad, 404
 Bese, 515
 Besen, 526
 Besenbach, 515
 Beseneu, 515, 526
 Besenev, 516, 526
 Bessenew, 515
 Bešenova, 516
 Bešenovo, 516
 Bešeňov-Sirma, 332
 Beseny, 526
 Besenyew, 515
 Besenyő, 515, 516, 526
 Besenyőd, 516
 Besenyő-patak, 515
 Besnye, 526
 Besnyó, 526
 Bessenýőfalva, 516
 Besimbák, 515
 Beskèdij, 404
 Beskid, 404
 Beskyd, 403, 404
 Besseni, 509
 Bessi, 509
 Bessenyew, 515
 Bessenýö-Szirma, 332
 Besserabe, 521
 Βήσσαοι, 509
 Besterce, 461
 Beşa, 515
 Bešenova, Bešenova, 515
 Beşimbac, 515
 Beşimbav, 515
 Beşinău, 515
 Bešinac, 516
 Beszkéd, 403
 Beszkid, 404
 Besztercze, 459
 Beter, 604, 610
 Betran, 395, 606
 Betschanûden, 514, 515
 Beza, 326
 Bezad, 326
 Bezerenbam, 520
 Bezeraab, 521
 Bezermen, 523
 Bezermen Zanchal, 515
 Bežorovi gruii, 396
 Bezterce, 461
 Bezturche, 461
 Bezzeninorum, 559
 Bextriza, Bextrize, 461
 Bicaz, 543
 Bichigiu, 277
 Bichor, 55, 298
 Biereldorf, 533
 Bieściad, 404
 Bieszczad, 404
 Bihâr, 305
 Bihària, 305
 Bihor, 53, 263, 305
 Birs, 549
 Birsza, 549
 Birszaje, 549
 Birszu, 549
 Bisra, 237
 Bisseni, 509; silva Bissenorum, 515
 Bistarts, 459
 Bistiche, 461
 Bistra, 237, 459
 Bistreţul, 460
 Bistricioara, 459, 461
 Bistrik, 381, 461
 Bistritsa, 395
 Bistriţa, 108, 459, 461, 476, 541, 557
 Bistriţi, 614
 Bistritz, 460
 Bizere, 237
 Biztra, 237
 Bjalgrad, 506, 519
 Bjelgorod, 519
 Bjelhorod, 519
 Bîrldorf, 533
 Blacci, 17
 Blach, 18, 78
 Blachii, 17, 78, 613
 Blachii, 14, 15, 590
 Blachus, 17, 18, 589
 Blaci, 7, 17, 31, 613; Blaci et Bisseni, 587; silva Blacorum et Bissenorum, 535, 587
 Bladost, 255
 Blaha, 435, 590
 Blahniţa, 436, 570
 Blahowka, 346
 Blak, 426
 Blakia, 613
 Blakumen, 18, 78, 223, 404
 Blaquie, 613
 Blasi, 17, 18
 Blasii, 18
 Blasij, 31
 Blazi(i), 18
 Blăjari, 139
 Blesch, Blêsch, 78
 Bloch, Blôch, 18, 78
 Bleschdorf, 436
 Blökumannaland, 226, 571
 Boč, 389
 Bocel, 178
 Boch, 68, 69, 297, 332, 444
 Bochfelde, Bochfeulde, 148
 Bochnya, 453
 Bochona, 453
 Bochonya, 453
 Bochteleke, 444
 Bochtelekepata, 69
 Bochteleky, 443, 444
 Bochteluka, 444
 Bochteluke, 443
 Bochyur, 295
 Bocs, 68, 69, 332
 Bócs, 69, 444
 Bocsfalva, 69
 Bociu, 68, 69, 297, 444
 Bocur, 292
 Bocz, 444
 Bócz, 444
 Boczel, 178
 Boczöld, 148
 Boczölde, 148
 Boczona, 453
 Boczonya, 453
 Boczorád, 333, 523
 Bocy, 297
 Bóczteleke, 444
 Bodella, 562
 Bodnya, 388
 Bodóla, 561, 573
 Bodolla, 562
 Bodolo, 562
 Bodula, 561
 Bodza, 249
 Bogat, 13, 53
 Bogát, 136, 324
 Bogát(a), 39
 Bogáth, 324
 Bogdan, 39, 230, 377
 Bohaş, 398
 Bohăţel, Boheţel, 178
 Boi, 191
 Бои, 591
 Boiu, 445, 446, 502
 Bojta, 13
 Bokorfalva, 287
 Bokul, 398
 Bolach, 18
 Bolbuk, 396
 Bolgárszeg, 279
 Bolgrad, 519
 Боград, 592
 Bolohovskaja zemlja, 225
 Boloseni, 412
 Boltinon, 614

- Bolu (Vale- ~ = «Valea Boul») 399
 Boly, Bóly, 88
 Bołechów, 404, 408
 Bołochovo, 404
 Bon, 446, 603
 Bona, 52, 161, 326
 Boniça, 52
 Bonn, 446
 Bononiae, 612
 Boni, Bony, 52, 446
 Bonya, 388
 Bonnya, 93, 388
 Booch, 444
 Boocz, 444
 Bool, 88
 Bosian, 526
 Boon, 446
 Boralt, 535, 540, 543
 Borba, 152
 Borbaháza, 155
 Borbát, 83, 177
 Borbateluke, 152
 Borbatfalva, Borbatfalwa, 177, 432, 449
 Borbath, 177
 Borbátviz(e), 177
 Borcut, 395
 Borcza, 590
 Borgo-Rus, 457
 Borilo, 603
 Borlofeldee, 150
 Borodnic, 575
 Borol, 603
 Borosásti, 550
 Boroseni, 550
 Borosești, 550
 Borosoia, 550
 Borotfalw, 543
 Boroith, 543
 Boroithnic, 575
 Borouch, 543
 Bors, 13
 Borsa, 390, 544, 550
 Borsești, 550
 Borsoku hrnök, 382
 Borsza, 590
 Borszó, 547
 Borșa, Borša, 390, 550
 Borșani, 550
 Borșești, 550
 Borta, 53
 Bortjinec, 397
 Borza, 243, 544
 Borzan, 551
 Borzva, 243
 Bosány, 526
 Bota, 53, 295, 298, 332, 396
 Botez, 50, 92, 316, 320, 335, 341, 342, 623
 Botezu, 341
 Both, 326
 Bothyzfolua, 340
 Botiszdorf, 340
 Botiz, 341
 Botiza, 340, 393
 Botizdorf, 342
 Botšaln, 453
 Botsch, 68
 Botschyn, 454
 Botyz, 335, 340, 341, 342
 Botzdorf, 340, 342
 Botzina, 453
 Boul, 88; Valea Bou, 397, 399 (Bolu = «Boul»)
 Bouřar(i), 139, 286
 Bouřel, 178
 Bovár, 79
 Bovcar', 396
 Bovcarjska, 396
 Bović, 102
 Bown, 446
 Boxa, 54
 Boz, 280, 444
 Boza, 249
 Bozarad, 230, 521
 Bozen, 24
 Ёозѣ, 249
 Bozorad, 521
 Bőrza, 547
 Brác, 334
 Bracan, 230
 Bračevo, 568
 Bracho, 589
 Brachus, 589
 Brad(u), 214, 556, Valea-Brad, 313
 Brád, 214
 Bradkovitz, 214
 Bradló, 175
 Bradu Bokij, 398
 Bradul, 214, 395, 397
 Bradula, 399
 Bradulanka, 397
 Bradulčik (potok), 163, 399
 Bradulec, 163, 398
 Bradulic(j), 163, 397
 Braișa, 569
 Brajișa, 569
 Braka, 331
 Brandraska, 398
 Branzova, 47, 106, 335
 Braschen, 568
 Brassho, 568
 Braschoviensis, 568
 Braslav, 41, 42
 Braso, 567, 568
 Brasou, 567
 Brassá, 568
 Brasso, 567, 568
 Brassó, 568
 Brassófalva, 568
 Brassou, 567
 Brassovia, 567, 568
 Brassoviensis, 567
 Brassu, 567
 Braș, 569
 Brașa, 569
 Brașău, 568
 Brașeu, 568
 Brașev, 568
 Brașeva, 568
 Brașevci, 568
 Brașevo, 568, 569
 Brașevskym, 568
 Brașič, 569
 Brașlovița, 569
 Brașo, 568
 Brașou, 568
 Brașov, 567
 Brașovana-mare, 568
 Brașovën, Brașovëne, Brașo-vene, Brașoveni, Brașo-venom, Brașovënomă, 568
 Brașovenița, 569
 Brașovicem, 568
 Brašovskim, 568
 Brašovů, 568
 Brašovu, 568
 Brașul, 569
 Bratan, 230
 Bratei, 502, 503
 Brathesth, 266
 Bratia, 503
 Bratkovicza, 214
 Bratul, 503
 Bratulfalva, 254
 Bratus, 297
 Brădățel, 214
 Brădet, 214
 Brăduleț, 395
 Brănișteari, 139
 Brăteiu, 503
 Brăteni, 503
 Brătești, 503
 Brătia, 503
 Brătioara, 503
 Brătița, 503
 Brătoaia, 503
 Brânză, Brânzar, 621
 Brânzeș, 391
 Brânzeu, 621
 Brebeneska, 412
 Brebeneskul, 409

- Breboaie, 395
 Breboica, 397
 Breboja, 397
 Brebul, 265
 Bred (Bréd), 419
 Bredecel, 399
 Bredel, 163
 Brendzar, 334, 335
 Breskul, 409
 Bretai, 503
 Brețcu, 558
 Brindza, 333
 Brindzar, 335
 Brindzarka, 106, 335
 Brindzova, 106, 330, 335
 Brinza, 47
 Brinzi, 621
 Brinzova, 47
 Brixen, 24
 Briza, 621
 Broaște, 560
 Brodnice, Brodnici, 575
 Brodoni, 575
 Brost, 560
 Brostury, 408
 Bruma (Felsebrwma), 266
 Brumareva Pasika, 184
 Brumarul, 184
 Brumești, 184
 Brumov, 184, 197
 Brustur, 399
 Brustura, 163
 Brusturi, 234
 Brustur'anka, 396
 Brusturjanka, 399
 Brustury, 412
 Βροῦτος, 575
 Bryndziszke, 409
 Brwma (Felsebrwma), 266
 Brzava, 243
 Buba, 295
 Bubeșțova, 398
 Buc, 293
 Buca, 39
 Buch, 444
 Buche, 332, 335
 Buchin, 287
 Buchonfalva, 446
 Buchor, 297
 Buchyn, 287, 418
 Bucin, 287
 Bučina, 382
 Bučinci, 616
 Bučino, 616
 Bucium, 287, 418
 Bucium-Muntari, 494
 Buciun, 287
 Buciur, 295
 Bucsonfalva, 446
 Bucșata, 480
 Bucur, 208, 284, 292, 295, 310
 Bucura, 284
 București, 234, 262, 284, 287, 310
 Budele, 562
 Budella, 562
 Budelle, 561, 562
 Budesko, 398
 Budești, 390, 392
 Budfalva, 392
 Budila, Budilă, 561, 562, 571, 573
 Budilla, 562
 Budille, 562
 Budilo, 573
 Budilovăț, 562, 573
 Budiu, 294
 Budlu, 298
 Budzat, 139
 Bugy, 295
 Buhus, 298
 Buine, 53
 Bujo(a)ra, 163
 Bukan, 192
 Bukariška, 208
 Buke, 39, 298
 Bukeriša, 208
 Bukoresthefalva, 310
 Bukorfalva, 310
 Bukorofci, 616
 Bukštulū, 399
 Bukur, 616
 Bukurovo, 616
 Bukurest, 310
 Bukuresth, 310
 Bukurišt, 208
 Bulak, 426
 Bulbuc, 287
 Bulkan, 300
 Bulz(u), 494
 Bulzești, 494
 Bun, 52, 53, 445, 446, 603, 605
 Bún, 446, 502
 Buň, 445
 Buna, 52, 56, 83, 103, 293, 326, 452, 603, 605
 Bunči, 397
 Bune, 264
 Buně, 53, 445
 Bunea, 53, 445
 Bunej, 52, 445
 Bunenii, 452
 Bunești, 262, 452
 Buni, 452
 Buni Pláji, 368, 413, 606
 Bunice, 52
 Bunić(u), 52, 445
 Bunie, 264
 Bunilă, 287
 Bunilo, 53, 445, 603
 Bunilović, 53, 445
 Bunislav, 53, 445
 Buniša, 53, 445
 Bunišići, 53, 445
 Buniște, 616
 Bunjo, 53, 445
 Bunko, 53, 445
 Bunkov, 53, 445
 Bunojević, 53, 445
 Bunoševac, 53, 445
 Bunovci, 53, 445
 Bunovi, 53, 445
 Bunović, 53, 445
 Bunovo, 616
 Bunsă, 54, 549
 Buny (Búny), 446, 502
 Bunya, 148, 264, 332
 Bu(n)nya, 148, 155
 Bunnya-Szent-Mihály, 178
 Bunyi Pláji, 183
 Bur, 178, 356, 413, 606
 Búr, 356
 Bura, 452
 Burat, 295
 Βουρά, 575
 Burbaduize, 286
 Burbaduizy, 287
 Burbu, 293
 Burbuleni, 471
 Burcya, 544
 Burcza, 544
 Burdohány, 161
 Burd'uch, 396
 Bursa, 544
 Bursan, 551
 Bursești, 549
 Bursorog, 236
 Burszan, 549, 551
 Burszán, 551
 Burszinél, 549
 Burtza, 244, 541, 590
 Burtzaland, 544
 Burtzen, 541
 Buru, 452
 Burul, 150, 452, 603
 Burulfeulde, 150
 Burza, 32, 544
 Burzava, 243
 Burze, 544
 Burzen, 544, 547, 590
 Burzenland, 244, 544, 547
 Burzva, 243
 Βουάος, 248, 249

- Busso, 249
 Bustyaháza, 392
 Busuioaca, 163
 Busurman, 523
 Buștea, 392
 Buștul, 397, 399
 Buta, 53
 Bute, 184, 332, 335
 Buteasa, 446
 Buteni, 234
 Butha, 53
 Buthe, 57, 332, 335
 Butul, 176, 618
 Butura, 179
 Buturačka, 397
 Butyásza, 75
 Buun, 446
 Buxa, 54
 Buyn, 446
 Buzaath, 139
 Buzad, 26, 139, 146, 150
 Buzád, 140, 143, 150, 299
 Buzádföldje, 143
 Buzadovecz, 103
 Buzásbesenyő, 515
 Buzău, 248, 570
 Бѹзѹ, 249
 Buzilla, 505
 Бѹзѹлѹ, 249
 Bwchom, 287
 Bwchon, 287
 Bwy, 446
 Bwya, 148
 Bwn, 446
 Bwnd, 446
 Bwnya, 148
 Bwnnya, 148
 Bwnyazenthymyhal, 148
 Bwnyla, 287
 Bwthon, 287
 Bwthyn, 287
 Bysterce, 461
 Bysterche, 461
 Bysterci, 461
 Bystrice, 461
 Bystricia, 461
 Byzere, 237
 Byzterce, 461
 Byztricia, 461
 Byztriciam, 461
 Byzturche, 461
 Бѹдѹнѹ, 612
- C
- Cald, 136, 137, 152
 Calda, 137, Valea-caldă, 137
 614; Vinele-calde, 137
 Caldeșiul, 137
 Calea al Kesari, 625
 Calnovăț, 567
 Calt, 143
 Caluswar, 437
 Canisa, 147, 256
 Cap, 174
 Caprara, 615
 Caprevar, 266
 Capul, 409, 412
 Caracal, 530
 Carachinus, 48
 Carachon, 48
 Carachond, 89
 Carachuna, 48, 51, 582, 603
 Caracionfalău, 560
 Carassou, 259
 Carasun, 47, 582
 Caraș, 257, 259
 Carbunara, 615
 Carpați, 624
 Casariul, 452
 Cason-Uifalu, 543
 Casonul-mare, 543
 Cașin, 541, 542, 557
 Castellum, 612
 Cașva, 471, 542
 Cathona, 454
 Catina, 57
 Catun (La ~), Catuna, 614, 615
 Cațauni, 614
 Căciulata, 480
 Căciulă (= Kesula), 326
 Căiata, 480
 Călarl'i, 614
 Călata-mare și mică, 434, 454
 Călățele, 454
 Călinești, 390
 Călivari, 615
 Călivele-al-Badrlexi, 614
 Călivele dela Beli, 614
 Călivile di Pașina, 614
 Cămărzana, 278, 392
 Căotari, 395
 Căpălnița, 559
 Căprioara, 234, 266
 Căprior, 234
 Cărarea lui Lampi, 614—615
 Cărmăzinești, 278
 Cărpiniș, 446
 Cășare (La cășarea di k'atră), 615
 Cătina, 454
 Cătun, 343
 Cătuna, 343, 615
 Cătunașe, 343
 Cătuneanca, 343
 Cătuneanul, 343
 Cătunele, 343
 Cătuneni, 343
 Cătunet, 615
 Cătunul, 343
 Cățăleni, 83
 Cățălești, 83
 Cățălul-român, 300, 418, 446
 Cățălul-unguresc, 418, 446
 Cățeaua, 83
 Cățel, 418 (Măgura-lui-~ sau Cățelului), 83
 Cățelei (Piatra ~), 83
 Cățelești, 83
 Cățelul, 80, 83
 Cățelușa, 83
 Cătsuri, 615
 Căcăcea, 395
 Căine, Valea lui ~, 52
 Călnic, 566, 567
 Cămpul al Kesari, 625
 Cămpul lui Neagu, 234
 Cănde(a), 322, 517
 Căndeni, 322
 Căndești, 322
 Cărlibah, Cărlibav, Cărlibab(a), 527
 Cârstea, 235, 552
 Cârța, 541, 551
 Charachunfolua, 97
 Checil, 81
 Cherbure, 604
 Cherechiu, 169
 Chereluș, 599
 Chertă, 551
 Chezel, 81
 Chezil, 80, 81
 Chiare, 614
 Chiatra lată, 615
 Chicera, 121, 198, 394
 Chicerna, 198
 Chicerul, 198
 Chicioara, 198
 Chiciora, 198
 Chiril Românul, vladică ortodox în Polonia, 410
 Chirileu, 504
 Chirț, 551
 Chișoros, 456
 Chlossenburg, 437
 Choch, 88, 310
 Chocil, 80
 Chocz Teresku, 408
 Choczel, 80

- Chozil, 80, 81
 Chrachuna, 48, 51, 582, 603
 Chrisilor, 314
 Chrysus, 313
 Chrysogonus (= Criscius, Crescius, Crisius, Cres-sius), 316, 319, 504
 Chwch, 310
 Claudiopolis, 437
 Clausen, 24
 Clausenburg, 437
 Clausenburga, 437
 Clausenburk, 437
 Clauszenburg, 437
 Clawsenburg, 437
 Closuar, 437
 Closvar, 437
 Closwar, 437
 Cloșani, 441
 Cluj, 3, 250, 437, 590
 Clus, 300, 437
 Clussenberch, 437
 Clusenburg, 437
 Clusenbvr, 437
 Clusewar, 437
 Clusiensis, 437
 Clusuar, 437
 Clusvara, 437
 Cluswar, 437
 Cluswara, 437
 Cluș, 590
 Clvsvar, 437
 Clwsuar, 437
 Clwswar, 437
 Cneaghina, 366
 Cneajna, 366
 Cnez, 107, 588
 Coaie (Două ~), 144
 Coas, 106
 Coc, 140
 Coca, 79
 Cochina, 140
 Cochu, 140
 Coci, 140
 Cocil, 80, 300, 342, 418, 446
 Cociu, 140
 Cocl'i, 614
 Coconul, 347
 Cocose, 144
 Cocoșul, 347
 Cocu, 140
 Codaba, 524
 Codrava, 395
 Codreasă, 266
 Codru, 614
 Coia, 144
 Coieni, 144
 Coiu, 144
 Cojani, 361
 Cojeli, 614
 Colapis, 612
 Collon, 566
 Colluswar, 437
 Colna, 411
 Colon, 142
 Colonia, 566
 Coloschwar, 437
 Colosuar, 437
 Coloswaar, 437
 Coloswar, 437
 Colun, 566
 Coluni, 566
 Coluswar, 437
 Colwswar, 437
 Colyn, 566
 Coma, 297
 Comad, 298
 Coman(ul), 529, 530
 Comana, 530
 Comanca, 530; Valea Co-mancei, 530
 Comanescu, 529
 Comanfalfa, 530
 Comani(i), 528, 530
 Comaniciu, 529
 Comăna (~ -de-jos, -de-sus), 530
 Comăneanca, 530
 Comăneanul, 530
 Comăneasa, 530
 Comăneasca, 530
 Comănești, 530
 Comănița, 530
 Comentom, 513
 Commentum, 514
 Comorzan, 278
 Conventum, 514
 Copacea, 76
 Copaciul, 76
 Copăcel, 76
 Copăcioasa, 76
 Copil, 617
 Copilul, 451
 Copiloniul, 451
 Copulch, 297
 Copulchor, 297
 Corbel, 356
 Corbi, 560
 Corhană, 533
 Corn, 561
 Cornachel, 554
 Cornățal, 554
 Cornățel, 557
 Cornățele, 555
 Cornățelul, 553, 555, 554
 Cornea, 211
 Cornel, 561
 Cornethelke, 561
 Cornești, 300
 Cornet, 264, 561
 Cornetelke, 561
 Cornetul, 555
 Cornețul, 555
 Corni, 561
 Cornia, 234
 Cornișani, 97
 Corniși, 97
 Cornișorul, 97
 Cornișul, 97
 Cornițăl, 555
 Cornu, 614
 Cornust, 300
 Coroastele, 395
 Corona, 567
 Corund, 561
 Cosău, 390
 Cotloba, 524
 Cotunul, 343
 Coturi, 599
 Codaba, 296
 Covasna, 541, 542, 556
 Codauba, 296
 Covth, 312
 Covurlui, 532
 Cozărvar, 534
 Cozil, 81
 Cozmatelke, 443
 Côturi, 312, 614
 Crachin, 57
 Crachinus, 48, 296, 582, 605
 Crachun, 48, 326, 582, 603, 605
 Cragenstadt, 568
 Crainic, 241
 Crainici, 241
 Crainicovo, 241
 Crasna, 304, 459, 476
 Crasso, 259
 Crassofew, 259
 Crassou, 259
 Crassowcz, 259
 Crasun, 47, 582
 Crașova, 259
 Crazna, 300
 Crăciun, 47, 76, 287, 293, 295, 316, 342, 374, 376, 560, 603, 605, 618
 Crăciuna, 51
 Crăciunel, 51, 560
 Crăciunești, 51, 310
 Crăiniceni, 241
 Crăiniceștii, 241
 Crescius, 316, 504
 Cresfew, 313

- Cressius, 316, 504
 Crez, 180
 Crimináz, 312
 Cris, 314, 504
 Crisan, 181, 192
 Criscius, 316, 504
 Crisfew, 313
 Crisilor (Cuişilor), 314, 504
 Crisilus, 299, 300, 313, 319
 Crisi (Villa ~), 312
 Crissh, 504
 Cristanel, 349
 Cristea (Valea-de-la- ~), 552
 Cristel, 349, 408
 Cristoaia, 552
 Cristoiul, 552
 Cristu, 552
 Crisz, 504
 Crisyus, 313
 Criş, 108, 299, 313, 314, 504, 590
 Crişa, 504
 Crişan, 181
 Crişcior, 312
 Crişeu, 313
 Crişilor (Valea ~), 314, 504
 Crişpatac, 318
 Criştior, 310
 Crişu(l), 504
 Criuadia, 288
 Criva, 288
 Crivadia, 288
 Crivăţ, 263
 Criveţeni, 263
 Criz, 504
 Crizd, 504
 Crodeyn, 328
 Cruce, 327
 Crud (= Qrud), 293
 Crudin, 327
 Crys, 313, 504
 Crysgonus, 504, vezi Chrysogonus
 Cryys, 313, 504
 Cuc (= Qucus), 293
 Cuca, 296, 297
 Cuculaţi, 480
 Cuculiense, 499
 Cucullus, 499
 Cucus, 296
 Cucuta, 234
 Cuhe, 140, 395
 Culus, 437
 Culusiensis, 437
 Culuswar, 437
 Cuman, 529
 Cumăneşti, 530
 Cupa, 119, 159, 236, 255, 300, 309
 Cupele, 236
 Cupes, 298
 Curru, 45, 295
 Curt, Curtu, 39, 51
 Curtea, 264
 Curtean, 210
 Curtuiuş, 394
 Curu, 45, 294
 Curul, 44, 45
 Cururtu, 45
 Cusa, 53
 Cute, 478
 Cutean, 478
 Cuten, 297
 Cutesc, 297
 Cuza, 53
 Cuzberch, 473
 Cuzdrioara, 534

C

(Ce, Ci, Č, Ch, Cs, Cz, C, Ts, Tsch)

 Cearcăn, 606
 Cebus, 612
 Cepeneagului (Lacul ~), 515
 Cer (Valea Cerilor), 106
 Ceraşul, 106
 Ceratul, 106
 Cerăţoani, 95
 Cerătiani, 95
 Cerăţul, 96
 Cerbel, 560
 Ceret, 3, 96
 Ceretiani, 95
 Cerhat, 106
 Cerişor, 106
 Cermăgura, 106
 Cerna, 237, 240, 473
 Cernat, 480
 Cernata, 480
 Cernavodă, 459, 543, 566, 590
 Cernăuţi, 459
 Cernişoara, 557
 Certioani, 95
 Cetatea-albă, 506, 519
 Cetăţea, 395
 Cetăţelii (Valea ~), 395
 Cetăţelu, 395
 Ciahlăul, 347
 Ciccio, 94
 Cicea, 94, 298, 442, 598
 Cicellus, 499
 Cicera, 198
 Ciceu, 94, 598
 Cincea, 297
 Cincşor, 443
 Cinc(ul), 443
 Cioara, 148
 Ciobanca, 299
 Ciobanlades, 615
 Ciontea, 73, 211
 Ciorlu, 616
 Ciorlu atsel lungu, 615
 Ciorna, 278
 Ciot, 45
 Ciotili, 614
 Citera, 198
 Ciuca, 58
 Ciucaşul, 58
 Ciucă, 58
 Ciuce, 58
 Ciucea, 434, 442, 598
 Ciucei, 94
 Ciuci, 310
 Ciuciu, 58
 Ciucura, 615
 Ciuda, 287
 Ciula, 59, 287, 298, 446
 Ciulea, 446
 Ciuleni, 59
 Ciuleşti, 59
 Ciulişori, (Valea ~), 59
 Ciunca, 56
 Ciunga, 388
 Ciuntereiu, 73
 Ciuta, 74
 Ciutaci, 74
 Ciutacul, 74
 Ciutaţi, 74
 Ciutările, 74
 Ciuteşti, 74
 Ciutul, 74
 Čaca, 185
 Čemky hrunj, 397
 Čerbaña, 395
 Čerbul, 409, 616, 618
 Čerbulska, 346, 618
 Čerčelan, 616
 Čerčelat, 616
 Čerčilat, 616
 Černa, 238
 Četat, 396
 Čič, 94
 Čičo, 93
 Čičavina, 94
 *Čičel, 93, 94, 161
 Čičevo, 94
 Čičić, 94
 Čičino, 94
 Čičovac, 94

- Čirčilat, 480
 Čonkaš, 396, 398
 Čoran, 614
 Čore, 102
 Čorna Kičera, 397
 Čorna Tisa, 403
 Čornij hrunj, 397
 Čorul, 616
 Čotori, 367
 Čotura, 582
 Črchel (?), 620, 623
 Črna, 240
 Čuč, 58
 Čukur, 102, 157
 Čulej, 397, 399
 Čuma, 614
 Čunbul, 396
 Čundž, 396
 Čunkaš, 396
 Čunkova draga, 102
 Čuntič, 102
 Čuntik, 399
 Chama, 254, 295, 297, 388
 Chamafalva, 336, 388
 Chamafalwa, 136, 267
 Chamatelke, 336
 Chamateluke, 336
 Chanad, 227
 Chantafalwa, 343
 Chapa, 182, 326
 Charamada, 252
 Charamida, 252
 Charna, 278
 Chedfalva, 380
 Cheer, 106
 Chenk, 443
 Cheptsin, 183
 Cher, 106
 Cheramida, 264
 Chercen, 395, 606
 Cherech, 97
 Cheremida, 252
 Cheremyda, 252
 Cheres, 106
 Cheret, 97
 Chereth, 97
 Cherethye (Teulges ~), 95
 Cherethyefok, 95
 Cherethes, 97
 Cherethyes, 97
 Cherethyeshegh, 95
 Cherfew, 148
 Cherhaza, 148
 Cheri, 106
 Chermida, 252
 Cherna, 278
 Chetene, Chetana, Chetnek, 337, 338, 342, 623
 Chetfalva, 380
 Chethfalwa, 380
 Chicha, 93, 298
 Chichal, 93
 Chiche, 94, 442
 Chichio, 94
 Chicho, 94
 Chichol, 93
 Chichov, 94
 Chichow, 94
 Chikur, 157
 Chinkarethe, 443
 Chire, 60
 Chirnauda, 566
 Chobancz, Chobanka, 123
 Cholt, 45, 143
 Cholta, 143
 Cholth, 79, 143, 599
 Choma, 84, 267, 296
 Chomafalwa, 136, 267
 Choncu, 177
 Chongopathak, 443
 Chongopathaka, 443
 Chongtagh, 211
 Chongva, 388
 Chonka, 56, 326
 Chonkafa, 56
 Chonkafalva, 361
 Chonke, 326
 Chonta, 72, 73
 Chontag, 211
 Chontahazou, 73
 Chonthahaza, 211
 Chontak, 211
 Chot, 45, 618
 Choith, 79, 88, 312
 Chuca, 58
 Chuch, 310, (Felchuch, 73)
 Chuda, 287
 Chudateleke, 287
 Chueytora, 300
 Chuka, 58
 Chula, 58, 299
 Chuma, 56, 296, 618
 Chumafalwa, 267
 Chumou, 56
 Chunad, 227
 Chunca, 56, 618
 Chuncanar, 56
 Chunka, 56
 Chunkafa, 56
 Chunkatulfa, 56
 Chuntagh, 211
 Chuntey (terra piscina), 151, 161
 Chupa, 293
 Chut, 73, 584, (Felchut, 73, Olchut, 73)
 Chuta, 74, 584
 Chuth, 73, 584
 Chutha, 74, 254, 584
 Chutu, 73
 Chutul, 73
 Chutus, 73, 584
 Chwl (= «Ciul»), 84
 Chwla, 287
 Chwth, 73, 584
 Chybanch mala, 123
 Chyche, 94, 442
 Chychol, 93
 Chychou, 94
 Chychy-ere, 442
 Chykol, 93
 Chyla, 356
 Chyma, 296
 Chynchola, 297
 Chynko, 443
 Chynkorethe, 443
 Chyul, 296
 Chyula, 446
 Chywlyla, 446
 Csamafalva, 136
 Csanta villa, 343
 Csantafalva, 343
 Csanód, 227
 Csarna, 240
 Cseczi, 148
 Cselemda, 252
 Csenád, 227
 Csepcsen, 183
 Csepcsin, 183, 603
 Cser, 106
 Cserbel, 560
 Cseréd, 95
 Cserédalja, 95
 Csereth, 97
 Cserethy, 97
 Csereties, 97
 Cserhát, 106
 Cserháza, 148
 Cserna, 240
 Csicsa, 94
 Csicsal, 93, 161
 Csicse, 94, 434
 Csicsere, 442
 Csicsi-ere, 442
 Csicsó, 94, 598
 Csicsol, 161
 Csikur, 157
 Csikur-ága-tó, 150
 Csincsa, 333
 Csincse, 148
 Csincsó, 148
 Csinkó, 443

- Csira, 60
Csokán, 331
Csolt, 79, 143
Csoma, 56, 84, 106, 381, 388
Csomafalva, 336
Csomatelke, 336
Csongva, 388
Csonkafalva, 361
Csontorok, 211
Csóra, 148
Csorna, 239, 240
Csót, 79, 88, 143
Csóta, 143
Csúcs, 58, 310
Csúcsa, 442, 598
Csujafalva, 59
Csukás, 58
Csula, 59, 446
Csuleny, 59
Csulla, 59, 148
Csulya, 446
Csuma, 56, 84
Csur, 39
Csut, 584; Al-Csut, Fel-Csut, 73
Csút, 73, 300
Csutak, 74
Csuti, 161
Csutta, 74
Czaramida, 252
Czatza-pataka, 185
Czercze, 586, 618
Czereka, 169
Cziula, 446
Cuma (=«Ciuma»), 84
Cunca (~«Ciunca»), 56
Cungua, 388
Cynko, 443
Tsuta, 74
Tschutor, 582
- D
- Dalmár, 418
Dal-mare, 418
Dalmaren, 418
Dalul chore, 484
Dalu Kalugerului, 399
Dalwl zulycze, 484
Danaster, 575
Δάναστρος, 575
Dānava, 578
Dānāvi, 578
Dānavya, 578
Dančul, 102
Dančulović, 102
Dank-kenéz-falva, 256
Danube, 577
Δάνουβης, 576
Δανούβιος, 576
Δάνουβις, 576
Danubis, 577
Danubius, 576, 577
Δανούτιος, 576
Danuius, 580
Dānuv-io-s, 578
Danuvius, 576, 577, 580
Dānuvius, 578
Dānuvis, 576
Danylafalva, 287
Dárd, 481
Dardania, 616
Darschiverh, 88
Dāmşuş, 287
Dānilā, 287
Dāseşti, 392
Дѣнѣстрѣ, 575
Deal, 395
Dealul-Alb, 507
Dealul-Albacului, 507
Dealul-Beleii, 470
Dealul-Beşinoului, 515
Dealul-Cloşanilor, 436
Dealul-Cristei, 552
Dealul-Dzâmbrolui, 395
Dealu-mare, 418
Dealu-Tre-Văile, 395
Dealu-Zinului, 395
Deaş, 442
Deč, 272
Deč, 272
Dečko, 272
Deciu, 272
Décse, 272
Deesakna, 442
Deeswar, 442
Deeswaar, 442
Dej, 442
Dejoiu, 442
Dejeşti, 442
Dejani, 442
Děl, 432
Delani, 79
D'elari, 431
Deleşur, 396
Deleu, 431
Deluc (Déluc), 396, 399
Del'uc, 396
Derehlui, 532
Dereşor, 329
Derlui, 532
Deseskul, 397
Dësháza, 442
Dëshyda, 442
Desmer, 442
Desmir (Vladesmir), 442
Desteag, 307, 487
Desze, 392
Deszefalva, 378, 392
Deszeháza, 392
Detunata, 135, 480, 494
Deua, 272, 279
Deva, 272, 273, 598
Déva, 272, 273
Déva-Ványa, 273
Děva, 273
Dewa, 272, 273
Déwa, 272
Dezmer (Dezmér), 442
Dezmir, 442
Dezmyr, 442
Dezsán, 442
Dezsánfalva, 442
D'edzinonii (Vârful ~), 395
Dielar, 418
Diemrich, 272
Dierna, 238
Dieua, 273
Dieucha, 273
Diél, 432
Diely, 432
Dil, 210
Dimitor, 610
Dimrich, 272
Din'aska, 399
Dinotica, 208
Discata, 614
Disnăieu, 391
Disznájó, 391
Disznódély, 432
Diwa, 272, 273
Djel, 432
Djl, 432
Djil, 432
Dyalow, 431
Dnejestrъ, 575
Dn'bstръ, 575
Dobdél, 432
Dóbódál, 432
Dobodel, 432
Dobodél, 432
Doboden, 432
Doboldel, 432
Dobrud (Valea ~), 488, 489
Dobuka, 13
Doche, 53
Dod'aska, 398
Dolj, 274
Dombrawycha, 287
Dombrawycza, 287, 288
Dombrowicza, 288
Domciu, 53

- Dominica, 178
 Dominka, 178
 Domnica, 178
 Domnika, 178
 Domsa, 54
 Domsus, 287
 Don, 578
 *Dónar, 580
 *Donare, 581
 *Dónaris, 580
 *Donaris, 581
 Donau, 576, 578
 Donauwa, 576
 Donava, 578
 Donavi, 578
 Dónavia, 578
 Dónowe, 576
 Doon, 578
 Dormánháza, 392
 Dormitor, 610
 Dorostorum, 612
 Dosu-Osojului, 399
 Dosy, 397
 Doščora, 397
 Dovgij hrunj, 399
 Dovhuj grunj, 399
 Dozmer, 442
 Dwmbreucize, 288
 Drachiverh, 88
 Drachy, 88
 Drácsi, 88
 Dracul, 89
 Draculus, 89
 Dračnica, 89
 Dračevica, 89
 Drag, 83
 Drág, 39, 83
 Dragabratfalva, 375, 380
 Drágcséke, 83
 Dragfi, 83
 Dragomerfalva, 287
 Dragomérfalva, 392
 Dragomir, 287
 Dragomirești, 392
 Dragos, 181
 Drágos, 356
 Dragosz, 356
 Dragoș, 83, 181, 287; (Izvo-
 rul lui ~), 394
 Dragoša werch, 409
 Dragosfalva, 287
 Dragoyafalwa, Dragwya-
 falwa, 310
 Dragoye, 326
 Drágszék, 83
 Dragufa, 409
 Dragulafalwa, 310
 Dragulec, 409
 Drăgești, 83
 Drăguș, 83
 Drăgușoia, 394
 Drakuljica, 89
 Draguși, 330
 Drakosch, 356
 Drakulovići, 89
 Drakulyafalwa, 310
 Drasiverh, 88
 Draus, 612
 Drava, 612
 Dravis, 612
 Dravus, 612
 Drevoikul, 397
 Dristria, 612
 Drobeta, 249, 250
 Δρουφηνίς, 250
 Drumling, 138, 618
 Drumoly, 138, 618
 Drumul Oii, 78, 332
 Drumul Oilor, 78, 332
 Dubiștele, 398
 Dubrulfalva, 264
 Dubrwlfalwa, 264
 Duca, 53, 297, 357
 Duda, 164
 Dudleipa, 163
 Dud-Vág, 163
 Dudu, 164
 Dudul, 164
 Duka, 53, 79, 136, 357
 Dukafalva, 326, 357
 Dukófalwa, 357
 Dukovec, 357
 Dukowce, 357
 Dumbrawa, 388
 Dumbrawița, 287
 Dumbul, 308
 Dumenica, 614
 Duminecă, 50
 Dumitru (Sân ~), 614
 Duna, 577, 581
 Dunaj, Dunáj, 576, 577, 580
 Dunajъ, 577, 578
 *Dúnar, 580
 *Dúnaris, 580
 Δουνάρις, 576
 Δουνάρις, 576
 Dunav, 577
 Dünav, 577
 Dunava, 578
 Dunavi, 578
 Dunavo, 577
 Dunavъ, 576, 577
 Dūnowe, 576
 Dunăre, 576, 577, 580, 581,
 590
 Duonawa, 576
 Duonuoowa, 576
 Duonowa, 576
 Durmitor, 610, 616
 Durostorum, 612
 Dușmanu, 123
 Dwka, 136, 357
 Dworzecka (wola ~), 411
 Dzámbrului (Dealul ~), 395
 Dział, 348
 Dzuryn, 411
- E
- Eder (Kys-~, Nagy-), 446
 Ederci, 396
 Edir (Nagy- ~), 446
 Edu, 178
 Edul, 560
 Edus, 178
 Eduța, 560
 Eduțul, 560
 Egerpatak, 540, 541
 Eguerpotak, 540
 Eika, 143
 Eisenzicken, 138
 Elason, Elasona, 615
 Elya, 283
 Elye, 283
 Empsa, 54
 Emsa, 54
 Enchel, 454
 Encsel, 434, 454
 Erczepataka, 550
 Erdej, 426
 Erdelska, 422
 Erdély, 420
 Erdeu, 155, 363
 Erdő, 155
 Érsekújvár, 176
 Erüdelü, 422
 Eskey, 279
 Estal (Fel ~), 171
 Estana, 443
 Eyka, 143
 Exa, 54
 Exe, 54
 Ἐξεβὰ, Ἐζεβὰ, 26, 594
 Ezthan, 443
 Ezthana, 443
- F
- Faca Osojului, 399
 Facha, 326
 Fachia, 298
 Facset, 264

- Fadd, 64
 Fagacze, 264
 Fagaras, 563
 Fagarašu, 563
 Fagha, 162, 210, 213
 Fagiacz, 264
 Fagoska, 208, 210
 Fagraš, 563
 Fagrašu, 563
 Fagu-scriptu, 625
 Fagyath, 264
 Falcău, 347
 Falča, 382
 Falčiny, 330, 388, 625
 Falčiv, 388, 625
 Fan(u), 177, 354
 Fanacz, 310
 Fanč, 177, 354
 Fančo, 354
 Fancel, 353, 354
 Fanch, 353
 Fanchaka, 353
 Fanchal, 266, 332
 Fanchaltelky, 332, 352
 Fanchika, 353
 Fanchk, 353
 Fanchol, 300, 352
 Fancs, 353, 354
 Fáncs, 353, 354
 Fancsal, 161, 332, 352, 353
 Fancsika, 353
 Fancsk, 353
 Fancsuka, 353, 354
 Fanshka, 353
 Fansol, 308
 Fara (Fhara), 264
 Farkas, 229
 Farthunadfelde, 155
 Fašory, 409
 Fata, 53, 83, 149, 161, 175, 294, 295, 296, 299, 328, 331, 366, 448, 451, 587, 600
 Ffata, 448
 Faata, 448
 Fatateleke, 448, 600
 Fatha, 103, 175, 176, 267, 448, 600
 Fathateleke, 448
 Fattendorf, 449
 Fatthiopap, 64, 583
 Fathy, 64, 583
 Fathyv, 64, 583
 Fatthywzygeth, 64
 Fattywzygeth, 583
 Fătăbăariș, 449
 Fătăbrăn, 449
 Fătăfălt, 449
 Fătămoer, 449
 Fătăwăelt, 449
 Fătndraf, 449
 Fătndrôeș, 449
 Fătneș, 449
 Făttnhăttert, 449
 Fatra, 345
 Fața-Cătunului, 343
 Făgăraș, 381, 562, 597
 Făgărașul-nou, 597
 Făget, 264
 Fălcii, 533, 625
 Fălcu, 533, 625
 Făncel, 3, 55, 161
 Fănciucă, 354
 Fănică, 354
 Făt, 64
 Fănațe, 310, 446
 Făncel, 352
 Fântăneale, 605
 Fântăneanele, 605
 La Fântănițe, 605
 Fântăreale (Fântăreali), 605
 Fârdia, 481
 Fearica (alb. Fieri), 614
 Fececil, 396, 397
 Fechetig, 459, 543
 Fechyr, 66
 Fecioara, 451
 Fecior, 66
 Fečor, 66, 451
 Fejérfalva, 393
 Fejérvár, 519
 Fekete-Ardó, 363, 388
 Feketeügy, 459, 540, 543
 Fekete-viz (Feketewyz), 168, 543, 565
 Feketig, 277
 Feleste, 254
 Felestal, 171
 Felistál, 171, 177
 Felești, 264
 Fel-pop, 395
 Felystal, 171
 Femeilor (Lacul ~), 452
 Fenes, 283
 Feneș, 283
 Fensuke, 353, 354
 Fenyőpatak, 540
 Ferbenta, 395
 Ferčova, 388
 Ferde, 481
 Ferece, 287
 Ferech, 287, 618
 Fereche, 287
 Ferechfalva (Ferechfalwa), 310, 618
 Fereci, 287, 618
 Ferecz, 618
 Ferecze, 287
 Feregeu, 395
 Feregi, 103
 Fereskul, 408
 Ferești, 390, 393, 395
 Ferežani, 104
 Ferica, 103
 Ferič, 103, 104
 Feričanaca, 103, 104
 Feričanci, 103, 104
 Feričino, 103, 389
 Ferice(a), 103, 310
 Fericeľ, 103
 Ferichora, 310
 Fericeș, 103
 Feriga, 103
 Ferikivsiika, 103
 Ferikivsjka, 388
 Feritsel, 103
 Ferreczfalwa, Ferech- și Ferrechfalwa, 310, 618
 Fertenadfelde, 154
 Ferteskupa, 351
 Ferthonadfalua, 155
 Ffertnad, 155
 Fetechk, 175
 Fetelea, 451
 Fetele-mari, 451
 Fetești, 451
 Fetina, 66, 451
 Fetina kuca, 66, 451
 Fetița, 451, 614
 Fetyk, 178
 Feyerwyz, 239
 Fhara, 264
 Fiare, 57
 Fica, 298
 Fičor, 66, 617
 Fičor, 451, 617
 Fičorci, 66, 451, 617
 Fičores, 66, 451
 Fichor, 66, 583, 617
 Fichur, 66, 293, 617, 618
 Ficsor, 66, 583
 Ficziur, 66
 Ficzur, 66, 355, 583, 617
 Fierbintea, 395
 Fieni, 105
 Fiani, 105
 Fijani, 104
 Filca, 310
 Fintira, 604, 610
 Fir, 39
 Firihața, 506
 Fiziur, 325
 Flak, 356
 Flamburari, 614

- Flamund, 447
 Flămânda, 447
 Floarea, 50, 135, 342
 Floareș, 391
 Flora, Flóra, 135
 Flore, 135
 Florea, 50, 135, 311, 316, 342
 Florentiana, 612
 Florentina, 612
 Florian, 50, 135, 311, 342
 Florianus, 53
 Flóriánháza, 381
 Florin, 50, 311, 342
 Floriu, 316
 Floru, 614
 Flueraș, 397
 Flujeraș, 396
 Flutausis, 536
 Fluturica, 347
 Foca, 53
 Fodorlupsafalva, 312
 Fogar, 563
 Fogaras, 381, 562, 563, 597
 Ffogaras, 563
 Fogros, 563
 Fok, 39
 Fonác, 446
 Fonácza, 310
 Fonátz, 446
 Fonazfalva, 310
 Foncelului (Valea ~), 353
 Fonch, 353
 Fonchal, 352
 Fonchaltahatya, 352
 Fonchoka, 353
 Fonchol, 299, 300, 308, 352, 353
 Fonchuka, 296
 Foncsel (Válye ~), 353
 Fonsal, 177
 Fonsol, 55, 161, 177, 353, 618
 Fonsul, 177, 353
 Fonthol, 352
 Fontin, 388
 Fontinjaș, 397
 Fontinijaza, 397
 Fontinjaky, 397
 Fontseu, 353
 Fonyászó, 75, 84, 161
 Fonyazo, 84
 Formoza, 397
 Forquu, 84
 Fortunad, Fortunád, 139, 154
 Fortunadfelde, 154—155
 Fortunat, 139
 Fortunátfalva, 154
 Fortunátföldre, 154
 Foot, 63, 177
 Fot, 63, 148, 161, 583
 Fót, 63, 79, 333
 Foth, 63, 583
 Fóth, 63
 Fotha, 103, 175
 Fotka, 63
 Fotud, 63
 Fotudi, 148
 Fotul, 64, 366
 Fotulovina, 382
 Fotyú, 64
 Fraga, 162
 Framusz, 218
 Frasin, 388
 Frasina, 162
 Frasini, 396
 Fratest, 254
 Frătești, 264
 Freszinet, 360, 382
 Fruška gora, 102
 Frysenét, 382
 Frysizinet, 382
 Fugaras, 563
 Fugrasch, 563
 Fugrăsch, 562
 Fugros, 562
 Funcel, 353; Vârful-Funcel 354
 Funcz, 354
 Funczele, 354
 Funzendorf, 354
 Fundata, 264, 480
 Funtura, 604, 610
 Furcă (Furca), 84, 85
 Furca, 614
 Furcea, 84
 Furceanca, 85
 Furceni, 85
 Furces, 297
 Furcșoara, 85
 Furculeștii-de-jos, 85
 Furd, 481
 Furdia, 481
 Furdui, 481
 Furduești, 481
 Furgia, 481
 Furgie, 481
 Furka, 84, 85
 Furkaska, 620
 Furko (Furkó), 84, 85
 Furkoje, 85
 Furkovo, 84, 389
 Furksóra, 85
 Furku, 84
 Furmasa, 397
 Furtună, 263
 Furului (Valea ~), 395
 Fuurh, 182
 Fvnesth, 84
 Fychor, 66, 327, 583
 Fychur, 66, 327, 583
 Fyntin, 388
 Fyr, 39

G

- Gaard, 351, 583
 Gahura, 207
 Găina, 309, 347
 Gainásza, 75
 Gajina, 604
 Gajna, 309
 Galaacz, 280
 Galac, 281
 Galač, 281
 Gal'сѣ, 281
 Galacz, 280
 Gálacz, 280
 Galaczi, 280
 Galaczka, 227
 Galáczu, 280
 Galaad, 227
 Galad, 227
 Galád, 12
 Galadmonostora, 227
 Galadna, 227
 Galadva, 227
 Galan, 79
 Galath, 280
 Galați, 280
 Galeator, 408
 Galaszka, 457
 Galiči, 470
 Galod, 227
 Galovac, 281
 Galovec, 281
 Galović selo, 281
 Galou, 431
 Gamásza, 75, 144, 161
 Gangurusjka, 397
 Gâot, 462
 Garadystya, 271
 Gárd, 351, 583
 Gatszeg, 271
 Gaun, 136
 Gaura, 208, 329, 396, 446
 Gaurov, 173, 208
 Gaurovy, 207
 Gawor, 409
 Gawora, 446
 Gălați, 280
 Gălățeanul, 280
 Gălățeni, 280

- Gălățuiul, 280
 Găl'ina, 615
 Găunoasa, 136
 Găunosul, 136
 Găunoși, 136
 Găureana, 208
 Găureanca, 208
 Găureanul, 208
 Găureni, 208
 Găuricea, 208
 Găuriciul, 208
 Găurile, 208
 Găurușa, 208
 Găvoșdia, 234
 Găvuri, 208
 Gelacz, 280
 Gelata, 408
 Geled, 227
 Genăsza, 75, 148, 161
 Genest, 89
 Gerasus, 474
 Gércze, 550
 Gerlicze, 349
 Giazichopón, 512
 Gigula, 202
 Gigulka, 202
 Gigulski Magurka, 202
 Gilad (Gilád), 12, 227
 Gilpil, 274
 Ginisdorf, 142
 Gintulenska, 396
 Glad, 7, 12, 31, 227
 Gladna, 227
 Gladova, 227
 Gládska, 227
 Gládszka, 457
 Gladu (Valea ~), 227
 Glasar, 438
 Glatz, 280
 Glimbocata, 480
 Glod, 288
 Glossing, 438
 Glurns, 24
 Goldmarkt, 494
 Golē brunky, 388
 Golomba, 347
 Goord, 351, 583
 Goranul, 471
 Gorăști, 471
 Gord, 351, 583
 Gordia, 265
 Gorgan, 409, 533
 Gorj, 274, 471
 Gornița, 471
 Goron, 333
 Goroșy, (Verh ~), 399
 Gorul, 471
 Goruna, 162
 Gorunet, 399
 Gôt, 462
 Goun, 56, 136, 603
 Govora, 541, 557
 Gozaan, 264
 Gradiște, 271
 Gradisteu, 270
 Gradisthe, 271
 Grapa, Grápă, 197, 346, 412, 623
 Grădiște, 250, 270, 271, 598
 Grădiști, 271
 Grecs, 334
 Gred, 287
 Gredistye, 270; Valye ~, 271
 Gregyistye, 270
 Greon, 264
 Greovac, 264
 Gresia, 313
 Grid, 287
 Grindul-Gemenei, 92
 Grisia, 313
 Grissia, 313
 Grlice, 346
 Groapa (Groapă), 197, 396, 446
 Groniek, 348
 Groñ, 184, 197, 348
 Groñkov, 346
 Gropa, 396, 397, 412, 446
 ~ džuli, 398; ~ koštilska 398; M., V. ~ 399; ~ serbaska, 398
 Groppa, 446
 Groppendorf, 446
 Gropšora, 398
 Gropy, 399
 Grošanka, 329
 Grossus, 55
 Grossschlatten, 485
 Groszdorf, 566
 Groszschenk, 443
 Grosulicj, 398
 Gruia, 206
 Gruiețele, 206
 Gruiețul, 206
 Gruin, 234
 Grușteea, 206
 Gruiu, 206, 394
 Grum, 234
 Grumač, 388
 Gruñ (Gruñ, Gruni), 197, 205, 206, 396, 397, 399, 409, 413, 597
 Grunik (Gruñik), 205, 329
 Gruný, 195, 234
 Gruniška bukovina, 396
 Grwn, 234
 Grwon, 234
 Guna, 55
 Gunja, 161
 Guon, 136
 Gura, 555, 557, 614
 Gurarâului, 555
 Guraró, 555
 Gurasada, 283
 Gurguiata, 480
 Gurguieti, 480
 Gurgulat, 396
 Gurgulat, 409
 Gurguliat, 616
 Gurguljat, 480
 Gurguljati, 330
 Gurița, 614
 Guri Tsap, 615
 Gusathhavaśa, 395
 Gușul'inka, 396
 Guta, 39, 299
 Gutin, 397
 Gwothwnya, 266
 G, Gh, Gy (=D', G')
- Galmar, 282, 418
 Gela, 431
 Gelawd, 430
 Geleou, 427
 Gelmar, 282, 418
 Gelo hát, 430
 Gelou, 12, 427
 Gelu, 7, 427
 Gerthianus, Gerthyanos, 446
 Geula, 428
 Gimes, 510
 Gimesvár, 510
 Golmar, 418
 Golou, 431
 Ghelar, 79
 Ghelari, 139
 Gherța-mare, și mică, 550
 Ghimbav, 541
 Ghiula, 507
 Ghyalww, 431
 Gyal (Gyal), 79, 418, 430, 431
 Gyála (Gyala), 75, 255, 418, 431
 Gyalán (Gyalan), 79, 106, 430, 431
 Gyalány, 79, 430
 Gyalár, 79, 431
 Gyalmar (Gyalmar), 282, 418

- Gyalo, 431
 Gyalov (Gyalow), 430, 431
 Gyalú (Gyalu), 12, 31, 418, 430, 431, 598
 Gyalud, 418, 430, 431
 Gyalui havasok, 428
 Gyálu-mare (Gyálul-mare, Gyálumare, Gyalumare), 418
 Gyalw, 431
 Gyelár, 418, 431
 Gyelid, 227
 Gyenbáff, 541
 Gyertyános, 446
 Gyéva, 272, 273
 Gygasztru, 264
 Gyigasztru (gyii gastrw), 264
 Gylán, 79
 Gyimbaff, 541
 Gyiva, 272, 273
 Gýla (Gyla), 428, 512
 Gylaow, 431
 Gylo, 431
 Gyolo, 431
 Gylou, 431
 Gyozsan, Gyozan, 264
 Gyula, 428, 429, 446, 507, 517, 518
 Gyulafalva, 393
 Gyulafehérvár, (Gyula-Fehérvár), 507, 516
 Gyulaháza, 393
 Gyulakuta, 446
 Gyuna, 297
 Гүла, 518
 гүлās, 507
- Ge, Gi Ć, Gds, Dj
- Geamăna, 92, 452, 494
 Geamănul, 92, 452, 606
 Geamâr, 92
 Geamâr, 452
 Geamenele, Geaminele, 606
 Geamini, 92, 452
 Gelău, 431, 598
 Gemena, 92, 452
 Gemenele, 92, 452
 Gemeni(i), 92, 452, 606
 Geminus mons, 496
 Gemmen, 326
 Georsești, 549
 Gersa, 550
 Gerța, 550
 Gilău, 12, 430, 431, 598
 Gilort, 275
- Gimbav, 541
 Gisnău, 391
 Giula, 446, 507, 517, 518
 Giulești, 393, 508
 Giulio, 518
 Giumalăul, 124
 Giumănești, 606
 Gămăr, 605
 Gămira, 605
 Gdsugaztrul, 264
 Djula, 518
 Djumanalta, 614
- H (Ch)
- Habdebó, 161
 Habucha, Habwcha, 286
 Hachzak, 271
 Hacza, 271
 Haczak, 271
 Haczok, 271
 Hahnendorf, 282
 Hajdú-Nánás, 331
 Hájó, 391
 Halazywth, 332
 Halič, 470
 Halița, 458
 Hamlesch, 542
 Hamlesz, 542
 Handorf, 282
 Haneș, 391
 Hanul-Vlăsciu, 436, 570
 Harbach, 540, 553
 Harecz, 347
 Harmaneska, 412
 Hasdad (Hasdath), 281
 Hațag (Hațeg), 271, 425
 Hathzak, 271
 Hátmeg, 375, 380
 Hatpatokfalva, 378
 Hátszeg, 271
 Hatszok, 271
 Hatzak, 271
 Hátzeg, 271
 Hatzok, 271
 Hatzuk, 271
 Havas-alföld, 423
 Havas-el, 423
 Havaselföld, 423
 Havas-elü, 423
 Havas-elv, 423
 Havrilești, 458
 Havriškovo valélo, 396
 Hazthzoch, 271
 Hándalul, 281
 Hășdat, 281
 Heder (Kyshteder), 446
- Hédndrăf, 515
 Hédndrőf, 514, 515
 Hégen, 515
 Heidendorf, 514, 515
 Hendorf (Hendorph), 515
 Hëndrăf, 514, 515
 Henwalcharen, 24
 Herman (Hermán), 282
 Hernicshza, 378
 Hersul, 398
 Hesdatu, 281, 282
 Heydendorff, 515
 Hinedoara, 282
 Hirko (Valah), 619
 Hister, 576
 Histrus, 576
 Hiztrygh, 276
 Haskul, 398
 Hluboczek, 411
 Hobicza-Várhely, 270
 Hobita-Grădiștei, 270
 Hochstätten, 281
 Hodzek, 44
 Hoegyn, 282
 Hogyegyinu, 282
 Hogyinu, 282
 Hohendorf, 282
 Hohton, 228
 Hoinden, 282
 Holeniszczów, 411
 Holoschak, 266
 Holosice (Holosicc), 348, 408
 Homlas, 542
 Homor, 461
 Homoród, 274, 540, 543
 Hondal (Hondol, Hondolen), 281
 Hondorf, 282
 Hontelke, 444
 Hora, 471
 Horața, 471
 Horăicioara, 471
 Hord, 323
 Hordo (Hordó, Hordou), 363, 365
 Hori plajkom, 399
 Horincea, 471
 Horlacea, 323, 443
 Horodiște, 598
 Horozfaya, 455
 Hort (Horth), 322, 323
 Horthlaka, 323, 443
 Hortobágy, 323, 540
 Hortou Bagy, 323
 Hortubag, 323
 Hosdad (Hosdadt, Hosdát, Hosdath), 281, 282

Hotzing, 271
 Hovrila, 458
 Howyrla, 409
 Hrebienné, 411
 Hfmañ, 89, 612
 Hfmanija, 89, 612
 Hrščor, 310
 Hrun, 329, 360, 362, 367, 382
 Hruñ, 205, 396, 408, 409, 411, 413, 597
 Hruñ Hajdukuv, 396
 Hrunék, 329
 Hrunički, 329
 Hrunik, 330, 396
 Hruniky, 398
 Hruniova, 408
 Hrunj, 397, 399
 Hrunj krasinčin, 397
 Hrunok, 329, 367, 382
 Hrunkivsjka, 388
 Hrunky, 382
 Hrunok (Leszkani ~), 360
 Hrušava, 378
 Hruny, 195
 Huci, 399
 Hučtotjovin grui, 397
 Huețean, 412
 Huiedin, 282
 Humeni (Val'a ~), 399
 Humor, 461
 Hun, 282, 528
 Hunad, 282
 Hundorf, 282
 Hunedoara, 282
 Hunghtelek, 324, 444
 Hunie, 282
 Huniea-albă, 282
 Huniea-Comeana, 282
 Huniad, 282
 Huniod, 282
 Hunod, 282
 Huñova, 282
 Hunyad, 282
 Hunyadvár, 282
 Hunyócz, 282
 Hurth, 322
 Hurz, 297
 Huțan, 411, 412
 Huțul, 411, 412
 Hutura, 398
 Hwinden, 282
 Hydwegardo, 363
 Chełmskie, 411
 Choloszino, 348, 408
 Chuni, 528

I

Iaad, 462
 Iacsa, 54
 Iad, 457
 Iadăra, 446
 Iadul, 462
 Iara, 483
 Iarbata, 615, 616
 Idechfolua, 279
 Idechpataka, 279, 456
 Idecu, 219, 458
 Ied, 560
 Ieder, 446
 Iedzułłi, 395
 'Iépaos, 474
 Ierüdel, 422
 Ieud, 391
 Iezu 178
 Igechfalwa, 279
 Igen (Magyar-Igen), 494
 Igenpatak, 494
 Ighielul, 494
 Ighiu, 494
 Ilaout, 32
 Ilia, 283
 Ilișua, 431, 457, 458
 Illie, 53
 Illiendorf, 283
 Illye (Maros-Illye), 283
 Ilosva, 431, (Alsó-Ilosva) 457
 Ilova, 471
 Ilva, 471
 Ilwa, 471
 Imst, 24
 Incel, 434
 Inchyl, 454
 Incsel, 59, 434, 454
 Inedoara, 282
 In Zavoju, 399
 Ioan, 53
 Iodișor, 391
 Iopol, 213
 Iouga, 326
 Ip, 212
 Ipa, 212
 Ipol, 212
 Ipolďfa, 213
 Ipolica, 213
 Ipolit, 213
 Ipolť, 212
 Ipolth, 213
 Ipolthloca, 213
 Ipolťica, 213
 Ipolto, 213
 Ipoly, 212
 Ipoult, 213
 Ipp, 212

Ipsa, 212
 Ipu, 212
 Ipuł, 212
 Iputu, 212
 Ipvágása, 212
 Isac, 600
 Isip, 293
 Iskřr, 612
 Istal (Istál, Felistál), 171, 177
 Ister, 576
 'Iσtopos, 576
 Isyph, 53
 Itaba, 526
 Iuga, 287
 Iula, 517
 Iușu, 120
 Iza, 390
 Izaszacsal, 394
 Izthrig, 276
 Izthrich, 276
 Izvorul, 569

J (= I)

Jnutza, 179

İ

İmpirătoare, 625

J(I)

Jaad, 462
 Jad, 462
 Jád, 106, 462
 Jada, 103
 Jáderen, 412
 Jaderii (Za ~), 396
 Jadulj, 462
 Jakotelke (Jákotel(e)ke, Ja-kotheleke), 443
 János-kenéz-falva, 266
 Jánoswaydafalva, 378
 Jantra, 612
 Jara, (Jára), 483
 Jarbata, 615, 616
 Jarosław (skalski), 411
 Jasapuskej, 397
 Jaselov hrunj, 397
 Jatrus, 612
 Javor, 398
 Jedh, 560
 Jelov, 12
 Jerza (Valea ~), 550
 Jerul, 616
 Jetřr, 612
 Jód, 391
 Jorg, 357

- Jošie, 120
 Jôt, 462
 Jugapeterfalw, 287
 Jula, 517, 518
 Julianus, 517
 Julle, 517
 Jurčesku, 398
- J (Ž, Zs, Z)
- Jamiri, 92, 452
 Jâu, 273
 Jelna, 240
 Jemerești, 92, 452
 Jiețul, 273
 Jilâu, 431
 Jița, 154
 Jitsa, 154
 Jiu, 273
 Joie, 50
 Judea (Sugya), 265
 Jugastra, 163
 Julești, 518
 Juncul (~ de-jos, ~ de-sus) 560
 Jur, 617
 Zelna, 240
 Žemereștii, 605
 Žeminești, 605
 Žil, 273
 Žilec, 275
 Žilincea, 275
 Žiljaștina, 275
 Žilusjka, 275
 Žore, 311
 Žula, 517
 Žunci, 103
 Žurat telik, 382
 Zsemenye, 135, 603
 Zsil, 273
 Zsilecz, 275
 Zsilicz, 275
 Zsilincza, 275
 Zsily, 273
 Zsolna, 240
 Zsugásztra, 163
 Zsurk, 324
 Zsun-Almás, 211
 Zsunk, 560
 Zsuny (Zsúny; Also-~, Felső-~, Uj-~) 149, 211
 Zilicz, 275
 Zull, 273
 Zur, 617
 Zurk, 324
- K
- Kaald, 75, 136
 Kaas, 106
 Kabwl, 254
 Kacil, 79, 80, 81, 156, 342
 Kačurka, 398
 Kach, 140
 Kacs, 140
 Kádbükk, 136, 446
 Kadrasso, 266
 Kadrassou, 266
 Kadraszó, 266
 Kajásza, 75, 161
 Kak, 140
 Kakastore, 396
 Kakoyesth, 254
 Kál, 39
 Kalagyerhegye, 485
 Kalaretsion, 614
 Kalaria, 367
 Kalatha, 454
 Kalchaza, 144
 Kalchhaza, 144
 Kald, 75; (Fagus Kald) 136, 144, 446
 Káld, 75, 136, 143, 446, 556
 Kaldebach, 137, 556, 557
 Kaldhaza, 143, 144
 Káldháza, 143
 Kalnuk, 567
 Kalos, 438
 Kallos, 438
 Kállós, 438
 Kalosuar, 437
 Kalot(h)a (Kis-~, Nagy-~) 434, 454
 Kált, 143
 Kaltern, 24
 Ká(l)tháza, 143
 Kalthaza, 144
 Káltaháza, 143
 Kaluswar, 437
 Kaluzsvár, 437
 Kamarzanesth, 278
 Kamarzinesth, 278
 Kamionka wołoska, 411
 Kampos, 614
 Kaneza, 147
 Kanicha, 256
 Kanicsa-patak, 256
 Kanicza, 256
 Kanisa, 147, 256
 Kanisza, 256
 Kanizsa, 43, 110, 147; (Ó-Kanizsa), 256
 Kanysa, 147
 Kap, 174, 194
- Káp (Alsó ~, Felső ~) 174
 Kapač, 330
 Kapčak, 528
 Kapdebó, 161
 Kapoch, 76, 89
 Kaprior, 266
 Kapu groši, 398
 Kapusa, 75
 Karachin, 293, 560, 605
 Karachinus, 48, 296, 388, 582, 605
 Karachon, 76, 142, 332
 Karachond, 89, 351
 Karachonfalua, 142
 Karachonfalwa, 310, 560
 Karachonmezeye, 361
 Karachonmezew, 361
 Karachonteleke, 97
 Karachum, 48
 Karachun, 47, 95, 106, 296, 297, 374, 582, 605
 Karachunfalua, 142
 Karachunkuta, 106
 Karachym, 374
 Karachyn, 76
 Karachynus, 374
 Karácsón(v), 47, 76, 106, 351
 Karácsóny, 161, 332
 Karácsond, 89, 332
 Karácsónfalva, 97, 142, 388, 393—394, 560
 Karácsónkuta, 106
 Karácsontelke, 97
 Karácsónymezeje, 361
 Karas, 259
 Karasevo, 259
 Karash, 259
 Karaso, 259
 Karasova, 259
 Karasow, 259
 Karassou (Kys ~) 259
 Karasow, 259
 Karasu, 259
 Karaš, 259
 Karašica, 168
 Karašo, 168
 Karašu, 168
 Karasun, 48
 Karasun, 296, 560, 582, 605
 Karaczond, 89
 Karaczonfalwa, 287
 Karaķa, 169
 Karajnokfalva, 392
 Karaynokfalva, 241
 Karajnokháza, 392
 Karaynokháza, 242
 Kara-Iflah, 529

- Kara-Ulaghi, 32
 Karchan, 332
 Karlomann, 42
 Karlsburg, 507
 Karmatura, 396, 409
 Karmazinesd, 278
 Kárna, 162, 327
 Karanyaszó, 333
 Karanyita, 148
 Karnyi-tó, 148
 Karpenisi, 615
 Karpenyes, 446
 Karpenys, 446
 Karpin, 396
 Karpincévszki, 398
 Karpinovo, 399
 Karpinovskij (potok), 163, 399
 Karulos, 312
 Karzov, 390
 Kás, 47, 106, 174, 542
 Kási, 106, 542
 Kásó, 327, 542
 Kasok, 111
 Kássád, 542
 Kasson, 542
 Kasun, 542
 Kásva, 542
 Kaszó, 390
 Kászón, 542, 543
 Kászónujfalú, 543
 Kászony, 541
 Kasuk, 111
 Kasukh, 111
 Kaš, 623
 Kašice, 396
 Kašiv, 330
 Kašolova, 382
 Kašov, 327, 542
 Kazun, 542
 Kachana, 454
 Kát, 143, 144
 Katana, 454
 Kath, 143
 Kathana, 454
 Kathaza, 144
 Kathina, 57
 Kathk, 143
 Kathona, 454
 Katina, 57
 Katl, 143
 Katlu, 143
 Katona, 454
 Kattun, 342
 Kattuny, 342
 Katun, 104, 148, 342
 Katuň, 342, 623
 Katunari, 104, 139, 342
 Katune, 342
 Katunské putě, 342, 397
 Katzel, 81
 Katzelwalchen, 24, 81
 Katzil, 81
 Kazil, 81
 Kazaar, 534
 Kazar, 534
 Kazár, 534
 Kazarecz, 534
 Kazarič, 534
 Kazarinov, 534
 Kazarvar, 534
 Ka(z)sok, 111
 K'atrom, 615
 K'atra Tsap, 615
 Keatra-neagră, 614
 Kecel, 80
 Kecelh, 79, 106
 Kecelpotok, 80, 327
 Kecil, 80, 81
 Kechel, 80, 139, 152, 446
 Kechelpotok, 80, 327
 Kechul, 80, 152
 Keczel, 79, 80, 81, 106, 139, 152, 156, 161, 418, 446
 Keczel-falva, 80
 [K]eczelfalva, 139
 Keczől, 80, 81, 152
 Kečera, 198, 396, 398
 Kěčera, 198, 396
 Kečerc, 367
 Kečery, 396
 Kečerka, 198
 Kěčerka, 367
 Kěčirka, 367
 Kečorka, 198, 329
 Kedar, 528
 Keerch, 551
 Keine, 52, 603
 Keji, 396
 Kelarija, 367
 Kelba, 84
 Keldenich, 567
 Keldenik, 567
 Kellen, 566
 Kelling, 566, 567
 Kellingk, 567
 Kellynk, 567
 Kelnek, 566, 567
 Kelneck, 567
 Kelnuk, 566
 Kelechech, 454
 Kelechel, 454
 Kelecze, 454
 Keleczel, 454
 Kelethech, 454
 Kende, 322
 Kenderesfalva, 380
 Keneaza, 109, 110, 161
 Keneaza, 109, 110
 Kenes, 304, 325
 Kenesa, 147, 325
 Kenesazyg, 147
 Kenese, 110, 147
 Kenesii, 301
 Kenesse, 147
 Kenesy, 301
 Kenész, 151, 161
 Kenez, 142, 155, 256, 325, 326, 329
 Kenéz, 107, 142, 256, 291, 325, 361, 588; (Cserepes ~) 291, 301, 325; (János-kenéz-falva) 266; (Takta ~) 301; (Zsitva ~) 179
 Kenezhava, 395
 Kenezkuta, 104
 Kenéz-rekesze, 256
 Kenez-rekeze, 256
 Kenezrekezy, 256
 Kenézlő, 291, 325
 Kenezsa, 110
 Kengefalva, 322
 Keniz, 142
 Kenyézlő, 355
 Kenys, 304
 Kenyz, 142, 361
 Kerch, 551
 Kerchkey, 376
 Kercz, 551
 Kercza, 551
 Kereka, Kerekeu, 169
 Kerele (Kerelev, Kerelew, Kerellew, Kerelow, Kerelelő), 504
 Kerepecz, 375, 380
 Kerepeczke, 380
 Keres, 313
 Keresd, 314, 504
 Keresfev, Keresfew, 313
 Kerespataka, 504
 Kerewlew, 504
 Kereztur, 311, 312
 Kereztyen-kenezhaza, 266
 Kerka, 169
 Kerpenes, 446
 Kerulev, 504
 Keruly, 347
 Kerülő, 312, 599
 Kerwlew, 504
 Kerz, 551
 Kesula, 326
 Ketel, 79, 80, 106, 152
 Ketelch, 79, 106

- Keures, 313
 Keurus, 313
 Keveháza, 75
 Kewrewlew, 504
 Kezel, 156
 Khellen, 566
 Kičala, 198
 Kičara, 198, 329, 397
 Kičari, 329
 Kičarka, 198
 Kičarskij, 367
 Kičaru, 329
 Kičaruv hrunj, 397
 Kičary, 329
 Kičer, 198
 Kičera, 198, 219, 329, 367, 382, 396, 397, 398, 409; (Kičera Bukovina) 185
 Kičerani, 198, 398
 Kičerela, 198, 397
 Kičerek, 198
 Kičeri, 330
 Kičerka, 198, 382
 Kičeru, 329
 Kičery, 399
 Kičira, 198, 397, 398, 399
 Kičirka, 198, 329, 330
 Kičirki, 367, 397
 Kičora, 198, 320, 367
 Kičorka, 198, 330, 367
 Kičur, 329
 Kičura, 198
 Kičurka, 198, 367, 382, 398
 Kičurki, 329, 398
 Kičurna, 198
 Kicsera, 198
 Kicsirka, 360, 382
 Kicsorna, 198, 202
 Kicsürne, 198
 Kiczera, 197, 360, 382
 Kicziera, 412
 Kiczirka, 360
 Kiczläd (Kiczlad), 80, 139
 Kiczléd, 80, 139
 Kiczora, 197, 346, 623
 Kiczorna, 198
 Kihola, 409
 Kikula, 202
 Kikulka, 202
Κίμβα Λόγγοι, 594
 Kimpa, 396
 Kimšory, 382
 Kinde, 322
 Kingya, 255
 Kingye, 322
 King(y)efalva, 322
 Kinių, 142
 Kinyizs, 107 (Kis-, Nagy- ~) 351
 Kipčak, 528
 Kirchorfalwa, 310
 Kircsor, 312
 Kirligetura, 398
 Kisuc-Neustadt, 186
 Kiszucza, 161
 Kiszucza-Ujhely (Kisucza-Ujhely) 186
 Kiszuczeviz, 161
 Kisucze, 186
 Kitzladen, 80, 139
 Kitzlaren, 80
 Kladova, 227
 Klag, 348, 414
 Klausenburg, 437, 590
 Kleje, 414
 Kleinkerz, 551
 Kleinschenk, 443
 Kleinschlatten, 494
 Klješ, 438
 Klin, 210
 Kliš, 438
 Klišink, 443
 Kliž, 438
 Klobouky, 185
 Klossing, 438
 Klosuar, 437
 Klusenburg, 437, 590
 Klusuar, 437
 Kluswar, 437
 Kluzsvár, 437
 Klwswar, 437
 Knazka, 398
 Kñaža, 329
 Kñahinici, 329
 Kñažca, 219
 Kñagnicja, 336
 Kñagnin, 366
 Kñahina, 366
 Kñachinina, 366
 Kñašni, 366
 Kñazova, 329
 Kñaža, 109, 110
 Kñažinica, 366
 Kñažneskij, 366
 Kñažskim (Ža ~), 329
 Knesa, 110, 325
 Knesech, 179
 Knesecz, 179
 Knesna, 325
 Knez (Knéz), 107, 142, 161, 256
 Knezeg, 477
 Knezova, 142
 Knezovecz, 147
 Knezsa, 110
 Knezsicz, 179
 Kneža, 110
 Kniaze, 409
 Kniazdwór, 409
 Kniąże, 409, 411
 Kniążółwka, 409
 Kniążowskie, 410
 Kniążyce, 410
 Kniążypól, 410
 Kniąże, 409, 411
 Knisa, 110
 Knyazsa, 219
 Knyesy, 219
 Knyeszy, 219
 Knysa, 147
 Knysovecz, 179
 Koborësh, 396
 Kobylnica wołoska, 411
 Kocel, 41, 42, 43, 80, 81, 82, 83, 156, 589
 Koceļevački, 83
 Koceļevo, 83
 Koch, 140
 Kochel, 334
 Kocil, 156
 Kochina, 140
 Kocs, 140
 Kocsel, 334
 Kocz, 140
 Koczel, 161
 Kodareva, 396
 Kodošera, 382
 Kodišera, 382
 Kodrošory, 382
 Koeləŋk, 566
 Kohutuv hruň, 397
 Koianus, 144
 Koine, 52, 234
 Koj, 144
 Koja, 144
 Kockel, Kokel, 499, 500
 Kok, 140, 389
 Kók, 140, 161
 Kóka, 79, 140
 Kokel (Kokell, Kokkel), 499, 501, 507, 516
 Kokon, 178
 Kokor, 192
 Kokova, 336
 Kola, 331
 Kolibáb, 362
 Kolibiska, 208
 Kolibky, 208
 Koliby, Kolibiska, 221
 Kolibo (Ža ~), 329
 Kolloswar, 437
 Kólom, 142
 Kolos, 438

- Kolos-Hradistye, 438
 Kolos-Jeskofalu, 437
 Kolos-Néma, 438
 Kolosuar (Kolosvar, Kolosvár, Koloswar, Kolozsvar, Kolozsvár), 437, 438, 590
 Kolun, 566
 Kolus (Kys- ~), 438
 Koluschwar, 437
 Kolusd (Kys- ~), 438
 Kolusuar (Koluswar, Koluzsvár), 437
 Koly, 144
 Kolyby, 208
 Komán (Komán), 529
 Komána, (Alsó ~, Felső ~), 530
 Kománay, 529
 Kománca, 529
 Κομάνοι, 500, 528
 Komanov, 529
 Komanus, 530
 Kományfalva, 530
 Komarnék (Komarnék), 396
 Komarnica, 103
 Komarnik, 103, (Alsó ~, Felső ~), 362
 Komarnik hrunik, 397
 Komarniki, 397
 Komorzan, 278
 Komorzanesth, 278
 Komorzánfalva, 392
 Kooth, 312, 599
 Kopač, 330
 Kopačina, 382
 Kopačiš, 396
 Kopach, 76, 89, 142, 254
 Kopács, 76, 89
 Kopács-Apáti, 324
 Kopacsél, 76
 Kopácsfalva (Kopácsfalva), 378, 393
 Kopása (=«Copacea»), 76
 Kopatsosza, 76
 Kopilaš, 398
 Kopiletz, 173
 Korachonfalva, 148
 Korb, 382, 560
 Korbiclow, 219
 Korbiluska, 397
 Korbul, 254, 396, 397
 Kórbul'ka, 367
 Korbuly, 255
 Korbynn, 179
 Korna, 162, 211, 327, 336, 360, 367, 382, 396
 Kornašy, 397
 Kornašinskij, 367
 Koritišča, 398
 Koritište, 396
 Kornatin, 225
 Kornetzel (Válye- ~), 555
 Korneltheleke, 561
 Korneth, 254
 Korontheleke, 561
 Kornetelke, 561
 Kornelthelky, 561
 Kornthelky, 561
 Kornethelky, 561
 Kornylteleke, 561
 Kornica, 616
 Korniczél, 555
 Kornii, 367
 Kornis, 97, 332
 Kornisevcz, 97
 Kornisháza, 332
 Kornišor, 97
 Kornod, 561
 Kornud, 561
 Kornuta, 336, 396
 Kornuthfalwa, 336, 561
 Korny, 254
 Korny Thelke, 561
 Kornyad, Kornyát, 264
 Kornycha, 418
 Kornyeczel, 555
 Kornyest, 300
 Kornyet, 264
 Kornyi, 254
 Kornyita, 148
 Kornyi-tó, 148
 Kornyitő, 148
 Kornysewcz, 97
 Kornyth, 264
 Koročun, 49, 582
 Korond, 561
 Korothonokardó, 363
 Korpenič, 388
 Kort, 322
 Kortya, 264
 Kosd, 540, 541
 Kosok, 111
 Kosta Rusenilor, 396
 Koshanesti, 254
 Kosto mare, 397
 Kostol, 579, 612
 Kostolac, 579, 612
 Kostii hrnök, 382
 Kosuch, 111
 Kosuk, 111
 Koszd, 541
 Koszdbach, 540
 Koszel, 349, 408
 Koszorin, 179
 Košar, 210
 Košariska, 210
 Košova, 471
 Kót, 599
 Koterlen, 396
 Koth, 312, 599
 Kóth, 312
 Kóthi, 312, 599
 Kotor, 396
 Kotórion, 312, 599, 614
 Kotošir, 398
 Kotul, 348, 409, 617
 Kotun, 343
 Kóturi, 599
 Κοτζέλης, 81
 Kovászna, 541, 556
 Kowrnethelke, 561
 Kowyrła, 409
 Koya, 144
 Koyan, 144, 236
 Koyanus, 236
 Koyl, 144
 Kozan, 361
 Kozar, 534
 Kozard (Kozárd), 534
 Kozarevecz, 534
 Kozaricza, 534
 Kozarovce, 534
 Kozarovka, 534
 Kozari, 534
 Kozd, 540, 541
 Kozdbach, 540
 Koze, 390
 Kozmatel(e)ke, 443
 Kozo, 390
 Kozolya, 278
 Kozsán, 361
 Kozylve, 278
 Köčera, 198, 398
 Köčerká, 198, 398
 Kölnik, 567
 Kőrispatak, 318
 Körmös, 540, 541
 Körös, 313
 Körösch, 314
 Körtvélyes, 378
 Kővárgara, 446
 Kőzbércz (Kőzbércz), 474
 Kyčara, 382
 Kračun, 47, 51, 157, 582, 603
 Kračuňaska, 396
 Kračuňište, 51, 603
 Крачу(и)ица, 605
 Kračunova (Za ~), 367
 Krachun, 605
 Kragš, 314, 504
 Krajnikovo, 392
 Krasnašurka, 397
 Krassó, 259

- Krassova, 259
 Krassowcz, 259
 Krasznatófalu, 280
 Krasznik-Vajda, 351
 Κρατζούνη, 603
 Κρατσοννίστα, 51, 603
 Krbun, 604
 Krecul, 616
 Krecz, 101
 Krečuleska, 397
 Kreisch, 314, 504
 Krestor, 310, 311
 Kretz, 101
 Kries, 314, 504
 Kriminász, 312
 Krinen, 568
 Kris, 313
 Krisch, 314, 504
 Krisius, 313
 Κρίσιος, 313
 Kristor, 310
 Kristiol, 311
 Kristor, 311
 Kristsor, 311
 Kristyor, 310
 Krisus, 313
 Kriš, 316, 504
 Kritsor, 310
 Krivotul, 397
 Krivulja, 397
 Križ, 315
 Križb, 316
 Krña, 211
 Krnište, 97
 Krolik wołoski, 408
 Kronstadt, 567
 Kručica, 327, 617
 Kručičina, 327, 617
 Kručov (Vhersky- ~), 327
 Kručovčik, 330
 Krucsó, 327, 618
 Krudin, 327
 Krûnen, 568
 Krwden, 328
 Krynta, 409, 412
 Krysan, 181
 Kryua, 288
 Krywa, 288
 Krywadia, 288
 Kruchnyche, 376
 Kuckel, Kukul, 499, 500
 Kucsalát(a), 480
 Kudin, 225
 Kudravyj, 367
 Kudrénó, 398
 Kudrjivij, 398
 Kuine, 52, 603
 Kuk, 396, 397, 399
 Kuke, 264
 Kukučerka, 397
 Kukul, 396, 409, 412
 Kukulj, 102, 105
 Kukuljani, 102, 105
 Kukuljanovo, 102, 105
 Kukulieu, 520
 Kukulov, 329
 Kukujevci, 102
 Kukujevce, 264
 Kukunjevac, 102
 Kuldueth, 254
 Kuliszkow, 411
 Kulm, 142
 Kulpa, 612
 Kulusuar (Kuluswar, Kuluszvár), 437
 Kumal, 150
 Kumanъ, 529
 Kumán(d), 530
 Kumanit, 529
 Kumanpataka, 530
 Kumanýésd, 530
 Kumanskoi broďъ, 530
 Kun, 282, 528
 Kungefalua, 322
 Kuny, 103
 Kupa, 105, 159, 236, 255, 309, 351
 Kupach (Kupách), 76, 89, 142
 Kupamaria, 148
 Kupari, 105
 Kupelí, 159, 236, 396
 Kupinkovata, 399
 Kupissa (Kupisza), 101
 Kurbei, 397
 Kurbeluski, 397
 Kurchz, 535, 551
 Kurnud, 561
 Kurnuta, 399, 561
 Kurpen, 398
 Kurpeněly, 397
 Kurpin, 398
 Kurt, 39, 264
 Kurta, 149, 264
 Kurta-keszi, 150
 Kurta Pohar, 360
 Kurtan, 264
 Kurtány, 210, 213, 362
 Kurtapatak, 557
 Kurthe, 264
 Kurti Laz, 389
 Kurtij, 330
 Kurtj zwir, 382
 Kurtja, 264
 Kurt'aska (M., V. ~), 398
 Kurtjaska (V., M. ~), 398
 Kurtuj, 399
 Kurtulik, 218, 332
 Kurtyan, 264
 Kurtyj, 398
 Kurul, 45
 Kusnicza, 376
 Kusticza, 292
 Kustorjava, 397
 Kušbej, 399
 Kušma, 348
 Kuze, 53
 Küküllö (Kükülieu, Küküllev), 499, 500, 501, 507, 516, 520
 Küstendil, 616
 Kwch, 140
 Kwldolfalwa, 254
 Kwluswar, 437
 Kwpa, 351
 Kwze, 53
 Kyčarka, 382
 Kyčarč, 382
 Kyčera, 198, 382, 396, 398, 399
 Kyčeri (U ~), 398
 Kyčerka, 382
 Kyčěrka, 382
 Kyčírka, 382, 399
 Kyčírky, 382, 399
 Kyerczh, 551
 Kyew(a)gye, 288
 Kymal, 336
 Kyngefalwa, 322
 Kyniz, 142
 Kyratura, 409, 412
 Kyrch, 551
 Kyrtinjaska, 399
 Kyrwadia, 288
 Kysuca, 186
 Kyczlaren, 139
 Kytczlern, 80, 139
 Kъrnoł, 616
 Kъrnul, 616

 K'
 K'atra Tsap
 K'atrom

 L
 Laak, 136
 Laborc (Laborcy, Laborcz), 12, 358
 Laborcza, 358
 Laborfalău, 358
 Laborfalva, 358

- Lac, 172
 Lacou, 103
 Lacsă (= «Lacea»), 358
 Lad, 182
 Ladislau, 230
 Ladamir Moldoveanul, 410
 Lafalva, 375, 380
 Lak, 399
 Lak (V. ~), 396
 Lak (= «Luncșoara»), 304
 Lakoc, 396
 Lakovec, 396
 Lakulya, 234
 Lakure, 234
 Lakwra, 234
 Laposnak, 288
 Lapteș, 391
 Larga (Veľe ~), 397
 Lascar, 212
 Laszkár, 212
 László, 358
 Lat, 182
 Lata, 614
 Late, 172
 Lateș, 391
 Latini (Nigri ~), 17, 26, 603
 Latorca, 558
 Latova, 380
 Latundur, 367, 396
 Laturka, 396
 Latus, 296
 Láz(u), 39
 Lazul, 312, 394
 Lazu mare, 397
 Lázur, 312
 Lazura, 312
 Lazurel, 396
 Lazurfalva, 312
 Lazuri, 312
 Lazu satuluj, 399
 Lăpuș, 476
 Lăpușnic, 288
 Lăsun, 615
 Lăunele, Dealul Lăunelui, 174
 Leányfalu, ~ falva, Leányvár, 273
 Leblang, 505
 Lebling, 505
 Lechința, 483
 Lechnitz, 483
 Leflynk, 505
 Lekenche, 483
 Lekencze, 483
 Lemnek, 505
 Lemnușă, 615
 Lense, 288
 Leordina, 394
 Leordis, 265
 Leordiș, 265
 Leordzi, (Valea ~), 395
 Leorgis, 265
 Lesnek, 288
 Lcsnik, 288
 Leșnic, 288
 Lestyora, 312
 Leszkani hrnök, 382
 Leștioara, 312
 Leuad, 288
 Leubnig, 505
 Leuna, 174
 Leurda, 411
 Lewad, 288
 Lewagya, 288
 Lewenech, 505
 Liborca, 358
 Libuchora, 408
 Liäflaŷk, 505
 Limpede, 381
 Lindina, 288
 Linij, 399
 Litorca, 358
 Litovoi, 229
 Liuatze, 288
 Livadă, 288
 Livădz, 614
 Lizchora, 312
 Ljeșul (Ljéșul), 396, 397
 Ljeșulec, 396, 397
 Lobendyk, 505
 Lobling, 505
 Lobnik, 505
 Lobor, 358
 Lobur, 358
 Locou, 103
 Lodomer, 295
 Lok, Lók, 39, 304
 Lokšor, 367
 Lom, 612
 Lomnic, 505
 Lomșora, 398
 Longa, 177
 Longen, 326
 Lonka, 288, 312
 Lontrasa, 412
 Lopacna, 417, 463, 496
 Lopagna, 417, 463, 496
 Lopatna, 417, 463, 496
 Lopuszna, 348, 415
 Lotrica, 558
 Lotrișor, 557
 Lotrița, 557
 Lotru, 541, 557, 570
 Lovča, 505
 Lovčić, 505
 Lovce, 505
 Lovinac, 505
 Lovișta, 505
 Lovnic, 505
 Lovska, 505
 Loysta, 505
 Löbnig, 505
 Löfflink, 505
 Löwnik, 505
 Lubicza, 411
 Luborca, 358
 Lubsanfalva, 312
 Luca, 53
 Lucesku, 408
 Luchka, 471
 Lucus, 295
 Lukaja, 264
 Lula, 294, 295
 Lumkuri, 399
 Lumkury, 367
 Lumsor, 367
 Lumsur, 367
 Lunca, 288
 Luncavățul, 541, 557
 Lunch, 328
 Luncșoara, 304
 Lunga, 177, 184, 409, 411
 Lunka, 312, 397
 Lunki, 399
 Lunkurē, 397
 Lunptur, 367
 Lupa, 39, 89; (Valca ~), 54
 Lupejka, 399
 Lupisdorff, 142
 Luplenenka, 396
 Lupatul, 480
 Lupova, 614
 Lupovski, 616
 Lupsa, 312, 484
 Lupsánfalva, 312
 Lupșa, 484
 Lupșat, 398
 Lupta, 54
 Lupulfalva, 254
 Lupulovo, 382
 Lușca, 471
 Luskă Kirsti, 552
 Luth, 172, 177, 194
 Lutheczkye dzalem, 409
 Lutorca, 358
 Lutosa, 398
 Luuth, 172
 Lützelwalchen, 24
 Lwchka, 471
 Lwpefalwa, 266
 Lwpsa, 484
 Lyngzyna, 288
 Lynthes, 297

- Lyuna, 174
 Lywad, 288
 Lywadza, 288
 Lywazey, 288

 Ł
 Łajanowce, 411
 Łapszowka (Łapsianka), 621
 Łedeskul, 409, 412
 Łeurda, 409
 Łopuszna, 621
 Łupkow, 409
 Łutowisko, 409

 M
 Maal, 254
 Macra, 309
 Mačkat, 617
 Madaras, 540
 Magalucha, 312
 Magara, 502
 Magaray, 502
 Magare (Magaré), 502
 Magarei, 502
 Magaria, 502
 Magarō, 502
 Magria, 502
 Magarice, 503
 Magarova, 503
 Magary, 502
 Magdu, 53
 Magerau, 264
 Magoja, 264
 Magojest, 264
 Magor, 203, 319
 Magora, 203, 265, 367, 382, 412, 413, 597
 Magorka, 202
 Magor'ka, 203
 Magórzycza, 409
 Magoyafalwa, 264
 Magula Tara, 614
 Magulicsa, 312
 Magulya, 357
 Magur, 203, 319
 Magura, 195, 197, 202, 203, 219, 221, 254, 265, 287, 329, 344, 346, 348, 360, 362, 367, 382, 388, 396, 397, 398, 399, 408, 409, 411, 413, 597, 620, 623
 Magureča, 203
 Magurčča, 396
 Magurččén, 398
 Magurest, 264
 Maguri, 265
 Magurica, 203, 388
 Maguriča, 203, 367, 388
 Maguriči, 203, 398
 Magurka, 202, 203, 221, 367
 Magurki, 202
 Magurov (Za ~) 330
 Magwlycza, 312
 Magwlyschza, 312
 Magyar, 502
 Mahora, 413, 597
 Mahorka, 203, 205, 330
 Mahura, 203, 205, 597
 Mahurčaky, 203, 205
 Mailad, 180
 Mailadus, 180
 Mairore Ungare, 589
 Maj, 105
 Majkova, 367
 Majlath, 179
 Makod, Makold, 468
 Mal, 3, 111, 122, 351, 409, 583, 600
 Mál, 254, 336
 Málá, 336
 Malah, 336
 Málás (Kis- ~, Nagy- ~), 179
 Male (Mále), 111; Nagmale, 336
 Málé, 336
 Málfalva, 254
 Máli, 111, 161
 Malilor (Capul ~, Vârful ~), 127
 Mall, 254
 Máll, 116
 Malpatak, 394
 Malul, 394
 Maly, 111
 Mály, 255
 Mályi, 332
 Mam, 541, 557
 Mama, 174, 321
 Mâma, 83, 144, 145
 Mâmaalja, 145
 Mâma forrás, 145
 Mâma puszta, 145
 Mamai hegy, 145
 Mamai rét, 145
 Mámó, 145
 Mamul, 557
 Mana, 52, 321
 Manchal, 157, 161
 Mančul, 146, 396
 Mandzjoski pondiny, 397
 Maniów, 409
 Maniówka, 409
 Many, 52, 321
 Mánya, 52, 321
 Manzaszállás, 151
 Mara, 390, 391, 392
 Máramaros, 389
 Marmazău, 389
 Mâramezö, 389
 Maramorăș (Maramoreș), 389
 Maramurăș (Maramureș), 389, 497
 Marchal, 167
 Marczal, 167
 Mardes, 532
 Mardeș, 531, 532
 Mardisch, 532
 Marditsch, 532
 Marditsch, 532
 Marditsum, 532
 Mardos, 531, 532
 Mare (Valea ~), 255, 313, Valja marja, 396
 Máré, 87, 161
 Marefalwa (Márefalva), 561
 Máreföldje, 561
 Mares, 392
 Mareș, 287, 377
 Mareș, 391
 Maresch, 179
 Márevára, 561
 Margina, 254, 265
 Marin, Mârin, 311
 Marioara, 589
 Mâris, 391
 Μάρις, 389, 496
 Μάρις ποταμός, 391
 Μάριος, 389, 496, 498
 Mariș, 377
 Mariscus, 530
 Marisfalwa, 287
 Marisia, 391, 496
 Marisius, 496
 Marisus, 391, 496
 Marisz, 357
 Markochel, 128
 Markocz, 128, 161
 Markowcz, 128
 Marmatia, 392
 Marmatîa, 392
 Maros, 391, 392, 497
 Maroš, 391
 Maroshaza, 391
 Marosch, 497
 Marospotok, 391
 Marosvár, 256
 Marót, 289

- Marsina, 254, 265
 Marszal, 167
 Marus, 377, 497
 Maruša, 391
 Maruše, 391
 Marusius, 496, 497
 Marysius, 497
 Maržini, Su Măržini Mar-
 žinile, 617
 Măržinile, 604, 617
 Maržinu, 617
 Masa, 128
 Masa, 296, 324, 388
 Măsa, 128, 174, 324, 327
 Masanka, 398
 Maszarfalva, 381
 Masü, 615
 Matey, 53
 Mathoy, 53
 Matou, 53
 Matoy, 53
 Matra, 345
 Matura, 161
 Maurovla(c)hi, Morovla-
 (c)hi, Morla(c)hi, Moro-
 blac(c)hi, Moroulachi,
 Murlachi, 17, 26, 603, 613
 Mauro-Vlahia, *Μαυροβλα-
 χία*, 529, 613
 Maximalva, 381
 Maylad, 180
 Măgărei, 502, 503
 Măgărețul, 503
 Măgari, 503
 Măgarul, 503
 Măgulea, 312
 Măgulicea, 312
 Măgura, 173, 195, 202, 205,
 265, 394, 396, 404
 Măgura-Cășinului, 542
 Măgura-Turzii, 479
 Măgurile, 203
 Măgurita, 203
 Măilat, 180
 Mălaiu, 299
 Mărgău, 434, 442
 Mărul, 234
 Meccsásza, 75, 149, 161
 Medencze, 375, 380
 Medția, 251
 Medzi Tisou, 403
 Medžfia, 251
 Meel, 254
 Megora, 203, 399
 Megura, 203, 399
 Mégura, 396, 398
 Mehădia, 39, 250
 Mehadica, 251
 Mchadyka, 251
 Mehedia, 39, 251, 252
 Mehadika, 251
 Mèhedinți, 251
 Mehedyka, 251
 Meiszen, 26
 Meld, 254
 Mencil, 146
 Menčel, 146, 348, 396, 618
 Menčela, 146, 396
 Menčelskij, 146, 398
 Menčelik, 146, 362, 397
 Menčelyk, 146
 Menčil, 146, 397, 412
 Menčilj, 398
 Menčilski, 146, 398
 Menčol, 146, 397, 618
 Menčul, 146, 396, 397, 398,
 399, 412
 Menčur, 396
 Mencil, 146, 157, 161, 618
 Mencil, 146
 Mencilik, 368
 Mencil, 360, 382
 Mencil, 360
 Mencil, 146, 360, 382
 Mencil siroky, 382
 Mendžul, 146, 399
 Meneca, 145
 Meneka, 145, 603
 Meneke, 145
 Menica, 145
 Mentshely, 146
 Menumorot, 7, 289
 Menyeke, 145
 Meregjó, 434, 442
 Meregýó, 391
 Merēlja, 397
 Mereširj, 398
 Mërisch, 497
 Merluz, 300
 Merul, 616
 Merulja, 617
 Meschen, 129
 Mesešir, 396
 Mesia, 26
 Mesn, 26
 Messia, 25, 26
 Messiani, 26
 Mesteacăni, 234
 Mestecănișul, 394
 Mesthakon, 254
 Mező-Ujfalú, 286
 Meșcreac, 169
 Mic, 46, 305
 Michaza (michasa), 561
 Micou, 57
 Micu, 46, 295, 296, 298
 Micul(ü), 46, 408, 617
 Micula, 230, 296
 Miculești, 265
 Micus, 293, 296
 Mielescu, 349, 408
 Miercurea, 456, 458
 Mieresch, 497
 Migora, 203
 Mihădia, 39
 Mihadika, 251
 Mihald (Miháld), 251
 Mihăasa, 75
 Mihova, 409
 Mihul, 408, 617
 Mihulcze, 618, 620
 Mihulówka, 618, 620
 Mijkhaza, 561
 Mijova, 409
 Mika-tel(e)ke (~ teluke),
 443
 Mikháza, 561
 Mikincš, 102
 Mikó-tel(e)ke, 443
 Mikov, 409
 Mikul, 348
 Mikulest, 265
 Mikus, 296
 Milja, 614
 Milucy, 296
 Minčarik, 148
 Minčel, 348, 618
 Minčelik, 146, 398
 Minčelina, 146, 397
 Minčeljena, 146
 Minčil, 146, 397
 Minčol, 219, 362, 618
 Minčova, 146, 330
 Minčul, 146, 330, 396, 397,
 398, 399
 Minčulik, 398
 Minčur, 146, 398
 Mincsol, 183, 184
 Mindžul, 146, 396
 Mineșur, 396
 Mintia, 281
 Minzany, 151
 Mire Acnaya, 300
 Mirigeu, 391
 Mirindzu, Mirindzu-vecl'u,
 615
 Miroia, 254
 Misia, 26
 Misnia, 26
 Missena, 26
 Mitra, 100
 Mitrovica, 100
 Mleči, (Val'a ~), 399
 Ml'or, 615

- Mn'al, 399
 Miireşul, 394
 Moardăş, 532
 Moc, 299
 Moch, 299
 Mocira-Rozinii, 395
 Mocod, Mocud, Mokud, 468
 Mocou, 53
 Mocrea, 309
 Moesia, 25
 Moga, 608
 Mogd, 53, 295, 299, 326
 Mogirka, 396
 Mogor'ka, 388
 Mogoş, 608
 Mogoşani, 608
 Mogoşeşti, 608
 Mogoşmort, 608
 Mogoşoie, 608
 Mogura, 203
 Mogyolmal, 150
 Mogyorómál, 179
 Moigrad, 250, 419
 Moiseni, 392
 Moisin, 300
 Moissze, 392
 Mojmir, 41
 Mojszin, 392
 Mokrá, 309
 Mokud, 299
 Moldaučukova, 397
 Moldawsko, 411
 Moldiş, 163, 395
 Moldova, 163
 Moldoveanul (Ladomir ~), 410
 Moncat, 47
 Monće, 146
 Mončel, 146, 399
 Mončelik, 146
 Mončelina, 146, 399
 Mončol, 146, 367
 Mončul, 146, 367
 Monchal, 146
 Monchel, 146
 Monchul, 394
 Moncsal, 146, 493
 Moncsel, 146
 Moninchel, 128, 161
 Monkat, 395
 Montsol, 394
 Monyaháza, 84
 Monyásza, 75, 84
 Morača, 391
 Morăş, 389, 497
 Morava, 391
 Moravce, 289
 Moravče, 391
 Morchin, 265
 Morchol, 151, 167
 Morcol, 167
 Mordisch, 532
 More, 164
Moghāṣ, 391, 496
 Moreş, 497
 Morga, 87
 Morgasia, 87
 Morgaszowka, 620
 Morisena, 256, 497
 Morisis, 391
 Morisius, 391, 496, 497
 Morla(c)hi, vezi Mauro-
 vla(c)hi
 Moron, 320
 Moros, 497
 Morosán, 255
 Morosvar, 497
 Morout, 12, 289
 Morovla(c)hi, vezi Mauro-
 vla(c)hi
 Morsina, 254, 265
 Morsyna, 265
 Morszol, 167
 Morus, 497
 Morzol, 167
 Morzul, 167
 Mos, 129, 265, 267
 Mosa, 129
 Mősa, 128, 324
 Mosaburg, 128; Mosapurc, 41, 42, 128; Mosapurg, 156, 589
 Mosayfolua, 97
 Mosnicza, 129
 Mosocz, 174
 Mosócz, 174
 Mosód, 213
 Moson, 129
 Mosony, 129
 Mosov, 128
 Mosowcz, 174
 Moss, 265
 Mosson, 129
 Mossocz, 183
 Mossócz, 129
 Mossutza, 161, 221
 Moş, 129, 265
 Moşna, 129
 Moşniţa, 129
 Moşoie, 129
 Moşoi, 98
 Moşul, 129, 451
 Moşuni, 129
 Moşa, 129, 616
 Moşanjci, 102, 129
 Moševac, 129
 Mošino, 129, 616
 Mošoroň, 396
 Mošovce, 129
 Mošu, 129
 Moşulj, 129
 Moşun, 129
 Moşunje, 129
 Motrogun, 328, 413
 Motru, 276, 570
 Moula, 296, 298
 Moyna, 52
 Moyzun, 300
 Moza, 53
 Mozu, 299
 Mozza, 129
 Mörisch, 497
 Mpărătoare, 625
 Mu'rdesch, 531
 Mugoşi, 608
 Mujgagă, 615
 Mujna, 129
 Mul'ori, 615
 Muncel, 177
 Muncel, 3, 146, 147, 270, 394
 Muncela, 146
 Muncel, 146
 Muncel, 146, 388
 Munčov, 146, 362
 Muncsal, 146, 493
 Muncsel, 146, 360, 382, 493
 Muncsen, 146
 Mu[n]celina, 360
 Munkad, 47, 139
 Munkat, 139
 Munsul, 146
 Muntanja, 104
 Muntari, 139; (Bucium ~), 494
 Munte, 394
 Muntele sec, 39, 615
 Mur, 163, 346, 623
 Mura, 162, 163, 254
 Murány, 623
 Murăş, 497
 Mure, 164
 Mureş, 391, 496, 497
 Muretul, 164
 Murga, 87, 97
 Murgana, 615
 Murgaş, 87
 Murgaş, 87, 616
 Murgeşa, 87
 Murgaszowka, 620
 Murgic, 87
 Murginovac, 87
 Murgó (Murgó), 267

- Murgó visok, 367
 Murgonja, 87
 Murgonjica, 87
 Murgovac, 87
 Murgovica, 87
 Murgu, 87
 Murgolović, 87
 Murla(c)hi v. Maurovla(c)hi
 Murol, 164, 309, 319
 Muron, 254, 320
 Murony, 242, 254, 319, 320
 Murovana skala, 623
Μοῦσα, 167
 Mursina, 265
 Mursza, 167
 Murszol, 23, 167
 Murul, 150, 163, 164, 167,
 309, 319, 618
 Murwahely, 319
 Murwl, 319
 Muryel, 164, 309
 Murzasihla, 623
 Murzasichle, 346
 Murzol, 167
 Musca, 266
Μουσέος, Museus, 248
 Mush, 130
 Muskapataka, 485
 Musna, 129
 Musoya, 97
 Musth, 130
 Muszka, 218
 Muszt, 130, 154
 Mușata, 480
 Mușin, 129
 Mușat, 616
 Mușatâ (Pade ~), 615
 Muščetul, 396, 397
 Mușna, 129
 Muštjet, 398
 Mut, 87, 88
 Muta, 149
 Mutatore (Mutatóre), 396,
 397
 Mutul, 88
 Mutulovci, 88
 Mutulović, 88
 Mutulovo, 88
 Muty, 88
 Muzsa, 129
 Muzsna, 129
 Muzth, 130
 Mwenchel, 146
 Mwnchal, 146
 Mwnchel, 146, 477
 Mwrón, 319
 Mwryel, 319
 Mwta, 266
 Mwth, 88
 Mwzth, 130
 Mygora, 397
 Myhald, 251
 Myhedyka, 251
 Mykateluke, 443
 Mykhaza, 561
 Mykolapatak, 394
 Mykoles, 254
 Mykoteleke, Mykotelke,
 443
 Mykoteluky, 443
 Myków, 409
 Mykula, 377
 Mynčěl, 382
 Mynčěl'ina, 382, 397
 Mynčíl, 382
 Mynčul, 367, 397
 Myraja, 254
 Mysia, 25
Μυσσολ, 25, 26

N

 Naan, 230
 Nad Muncselom, 382
 Nad rapó, 399
 Nagmale, 336
 Nagmalgardia, 351, 583
 Nagojafalua, 312
 Nagyoyafalva, 312
 Nagy-Szeben, 552
 Naissus, 612
 Nan, 394
 Nanas, 237, 300, 326, 331
 Nánás, 331
 Nánfalva, 394
 Nanova, 408
 Napoca, 250
 Nara, 141
 Náraj, 141
 Náré, 141
 Nárej, 141
 Nasaudum, 465
 Năsoiești, 141
 Năsăud, 459, 464
 Năsă'ud, 464
 Násfalva, 98
 Nasfalwa, 98
 Naskafalwa, 98
 Nask(a)falva, 98
 Naskfalwa, 98
 Naškova, 329
 Naszeud, 464
 Nászo, 464
 Naszod, 464
 Naszód, 465
 Nata, 300, 328
 Nátafalva, 328
 Nathafalwa, 328
 Nat(ul), 328
 Nauders, 24
 Nazad, 464
 Nazod, 464
 Nazwod, 464
 Ndumor, 615
 Neagu, 287
 Neagul, 92, 301, 617
 Nedveša, 395
 Neg, 192
 Nege, 53
 Negol, 92, 341
 Negova, 392
 Negrita, 614
 Negrova, 381, 396, 409
 Negrovecj, 397
 Negrovic, 397
 Negul, 92, 235
 Némét-Cziklin, 138
 Nemethy, Marosnémeti, 281
 Nempti, 281
 Nempty, 281
 Nempthy, 281
 Nemti, 281
 Nesu, 53
 Neszeud, 465
 Nezeudienszi, 464
 Neu-Beschenowa, 515
 Nevesteasca, 452
 Niagra, 409
 Niagrya, 409
 Nicel, 408
 Niche, 326
 Nicolae (Român), 235
 Nieszczyor, 349
 Nieszczyor, 408
 Nigad, 326
 Nigra aqua, 566
 Nigrevo, 381
 Nigrëvo, 382
 Nigri Latini, 17, 26, 603
 Nigrova, 381
 Nigróvo, 381, 382
 Nikopolis, 612
 Niküp, 612
 Nistrul, 575
 Niš, 612
 Niž. Rosul kolo rope, 399
 Nogebyk, 535
 Noskfalwa, 98
 Nuch, 46
 Nunzou, 46
 Nuodu, 296
 Nuqucz (=Nucuț, Ionu-
 cuț), 293

- Nuszdorf, 465
 Nuszendorf, 465
 Nuz, 296
 Nuza, 46
 Nuzu, 46
 N'egroveț, 398
 Nyágova, 392
 Nyahago, 287
 Nyáko, 331
 Nyárad-Karácsonfalva, 560
 Nyársardó, 363
 Nyegesth, 266
 Nyerges, 540
 Nyikó, 560
 Nyimíti, 281
- O, Ó
- Oaia, 78, 324, 446, 559;
 Drumul Oii, 78, 332;
 Drumul Oilor, 78, 332
 Obârșia, 288
 Oberkerz, 551
 Oberwalchen, 24
 Ó-Besenyő, 515
 Obrud, 485, Valea ~, 488
 Obrudbania, 485
 Obrugh, 485
 Obruth, 485
 Obsa, 390
 Obursa (Felsew ~), 288
 Obursia, 288; (Felsew ~), 288
 Ocmár(e), 496
 Odești, 300, 301, 308
 Odrzechowski, 408
 Oeneus, 612
 Oescus, 612
 Ogost, 612
 Ohaba, 278
 Ohabă, 241
 Ohaba-Grădiște, 270
 Ohabe, 231
 Ohabița, 241
 Ohthon, 228
 Ohthunth, 228
 Ohton, 228
 Ohtum, 228
 Ohtun, 228
 Ohtuntelke, 228
 Oituz, 510
 Okmara, 417
 Olá (Ola), 147, 351, 361
 Olaboz, 280
 Olachales (villae ~), 304, 378
 Olacorum (ex parte Siculorum et ~), 536
 Olachi, 17, 436
 Olaci, 7, 17, 559, 625
 Olacus, Olakus, 50, 605
 Olafenes, 435
 Olah, 147, 334, 351, 614
 Oláh, 18, 33, 147, 150, 161, 321, 334, 350, 357
 Oláhállás, 321
 Oláh-Csertész, 380
 Oláh-Cziklin, 138
 Oláh-Dubova, 219
 Oláhfalu, 435, 559
 Oláhfalu (Szent-Egyházas ~), 559
 Oláh-falu (Kápolnás ~), 559
 Oláhfalva, 436
 Olahfenes, 435
 Oláh ház, 333
 Oláh (János), 321
 Olahi, 7
 Olahi Romani, 17, 101
 Oláh-Karácsonfalva, 560
 Oláh-Keczel, 300
 Oláhkeczel, 446
 Oláh Keczel, 418
 Oláhó, 382
 Oláhpatak, 335
 Olahpathaka, 335
 Oláhság, 266, 590
 Olahsagh, 266
 Oláhtanya, 355
 Oláh(tanya), 331
 Oláhtelek, 303
 Oláhujevár, 176, 362
 Oláhwár, 176
 Olahzanchal, 502, 515
 Oláh-Zsil, 273
 Olaj, 361
 Olajpatak, 361
 Olaka, 297
 Olan, 396, 397
 Olasag, 266
 Olaska, 173
 Olastal, 171
 Olaszfalu=Wallendorf, 138
 Olaszi, 591; (Kis ~), 221; (Nagy ~), 221
 Olaszka, 138, 213; (Nagy ~), 351
 Olaszország, 17
 Olasztelek, 590
 Olati, 17, 536
 Olaufernes, 435
 Olay, 351, 361
 Olaypatak, 361
 Olbendorf, 138, 618
 Olcza, 623
 Olczy, 623
 Olde, 178
 Oleștelec, 590
 Olgya, 178
 Olloság, 590
 Olma, 236
 Olmányfalva, 214
 Olohsagh, 265
 Olosag, 265
 Oloșag, 265, 590
 Olosig, 590
 Olozka, 138
 Olt, 32, 536, 537, 557, 570, 590
 Oltețul, 541, 557
 Olth, 537
 Oltuk, 297, 514
 Olyom, 287
 Omlas, 542
 Omlás, 542
 Omoczel, 53, 161, 296
 Omor, 275, 461
 Ompaj, 491
 Ompay, 490, 491
 Ompaycha, 491
 Ompeicha, 491
 Ompey, 490, 491
 Ompoi, 489
 Ompoicza, 491
 Ompoita, 491
 Ompoj, 277, 489, 491, 590
 Ompoly-Fluss, 492
 Ompolyicza, 491
 Ompoy, 490
 Ompoycha, 491
 Omul, 297, 452
 Oncești, 393
 Onchafalwa, 278
 Onchokfalw, 278
 Onchokfalwa, 278
 Onchwk, 278
 Onciuc, 278
 Onpai, 490
 Onpoy, 491
 Ontelek, 324, 444
 Őntelek, 444
 Ontelke, 324, 444
 Onthelek, 324, 444
 Onuz, 327, 300
 Opăritul(ă), 617
 Oprea-Cârțișoara, 551
 Opra-Kerczisora, 551
 Opreșă, 377
 Oprișă, 339, 377
 Oprișă, 398
 Opsa, 390

- Optași, Optășani, Optzeci, 92
 Orat, 397
 Oravsku Magura, 202
 Orda, 46, 47, 95, 106
 Ordăncușa, 307
 Ordesch, 531
 Ὀρθῶσος, 530, 532
 Ordo, 147, 155, 329, 363, 388, (Kys- ~), 363
 Ordó, 147, 155, 336, 363, 381
 Ordod, 147, 363
 Ordód, 147
 Ordodz, 147, 363
 Ordood, 147
 Ordou, 363, 596
 Ordow, 363, 388
 Ordw, 363, 388
 Ordza, 343
 Ordzovány, 343
 Ordzovjány, 343
 Oričori, 330
 Oričory, 397
 Orlat, 480
 Orma, 179
 Orod, 266
 Oroduc, 266
 Oronos, 484
 Oronyos, 484
 Orosfaia, 455
 Orosz, 455; (Kis- ~, Nagy- ~), 456; (~ -Krucsó) 327
 Orosz-Idecs, 279, 456
 Oroszmező, 457
 Oroszfaja, 455
 Oroszfalu, 278; (Görgény- ~), 456; (Kékes- ~), 457; (Maros- ~), 457
 Oroszi (Alsó ~, Felsew ~), 456
 Oroz, 278
 Orozfalu, 457
 Orozfalw, 278
 Orozfalwa, 278
 Orozfaya, 455
 Orozphaya, 455
 Orozy, 455; (Felsew- ~), 456
 Orsagh, 266
 Ortelek, 419
 Oruzfalu, 278, 456
 Oruzfaya, 455
 Orz, 299, 343
 Osam, 474, 612
 Oslea, 252, 388
 Osloveni, 252, 388
 Oslu, 252, 297, 514
 Osthopan, 130
 Ostro-Grun, 396
 Ostrov(a), 288
 Osul, 252, 297, 388, 507, 514
 Osul, 398
 Osztopán, 130
 Osztopány, 130
 Osztopán, 130
 Oszverdá, 264
 Othmar, 496
 Othmaresty, 418
 Otmarest, 418
 Othuz, Otuz, 510
 Ou, 614
 Oyka, 143
 Ozerel, 396
 Ozon, 378
 Ozthrowa, 288
 Oztopan, 130
 Oztro, 288
 Oztroh, 288
 Oztupan, 130
 Ozun, 510
- P
- Paar, 88
 Paath, 130
 Pacuiul, 202
 Pade-mușată, 615
 Padea șoareclui, 615
 Padeș-rusca, 457
 Padurány, 265
 Padurencz, 255
 Pagan, 51
 Pakurafalwa, 287
 Pakwra, 287
 Palaj, 369
 Palajka, 369
 Palé, 369
 Paleni hrunc, 396
 Palenica, 184, 344, 346
 Palia Vlahia, 612
 Pálmafa, 142
 Pálmafalu, 344
 Palmarum villa, 344
 Palmesdorf, 344
 Palmsdorf, 344
 Paltin, 398, 614
 Paltina, 162
 Pamuk, 130
 Pančevo, 267
 Panciova, 267
 Panciu, 267
 Pancel, 266
 Pancela, 267
 Pancel, 266
 Pankow, 411
 Pannosa=Paunsa, 151
 Pansa, 167
 Panusa, 313
 Panussa, 313
 Panusesth, 313
 Pánzsa - ér, 167
 Paprád, 345
 Paratee, 503
 Parathia, 503
 Pari, 88
 Pári, 87, 88
 Paristrion, 572
 Parkacz, 411
 Parschalken, 23 ș. u.
 Pary, 88
 Pasarel, 616
 Pasca, 53; (Pașca), 50, 316, 342
 Pascal, 50, 316, 342
 Pascha, 53, 298
 Pascu, 50; (Pașcu), 50, 342
 Páskócz, 381
 Pastoreu, 494
 Paškovce, 381
 Paškücü, 381
 Pașunci, 615, 616
 Pat, 130
 Pat-al-Boi, 614
 Pat-al-Martin, 614
 Pátfal, 130
 Path, 130
 Παθισσος, 399
 Pathissus, 399
 Πατρίωναι, Πατρίωναι, 509
 Πατρίωναι, 509
 Paținești, 515
 Patul'a, 615
 Paul, 357
 Paulys, 255
 Paun, 265
 Paun, 168
 Pauna (fem.), 168
 Paunčo, 168
 Paune, 168
 Paunica, 168
 Paunka, 168
 Paunkini, 168
 Paunko, 168
 Paunkovič, 168
 Paunofci, 168
 Paunofski, 168
 Paunovac, 103, 168, 603
 Paunovič selo, 102
 Páunovič, 603
 Paunović selo, 168
 Paunsa=Pannosa, 151
 Păușa, 168
 Pautalia, 616

- Pavlikov hrunj, 397
 Pažarel, 330
 Pažerel, 330
 Pawlest, 255
 Pawlesth, 266
 Păcuui, 202
 Păcura, 287
 Pădz, 614
 Păgaia, 419
 Păltin, 614
 Păltinata, 480
 Păncești, 267
 Părau, 265, 287
 Păraul-Cârstei, 552
 Păr. Funcelului, 353, 354
 Păraul-sec, 39, 544
 Păroși, 394
 Păsărel, 616
 Păun, 168, 603
 Păuna, 168
 Păunești, 168
 Păunul, 168
 Părlita, 480
 Părvul, 617
 Pcirui, 202
 Pečeňady, 516
 Peceneagul, 515
 Peceneg(i), 509
 Pecenega, 515
 Pečeněška (putě ~), 516
 Pečenice, 516
 Pecenicica, 515
 Pecenișca, 515
 Pečenoge, 516
 Pečenjevci, 516
 Peche, 453
 Pecineaga, 515
 Pecsényéd, 516
 Pecsényeska, 515
 Pecsényicz, 516
 Pecsinyeska, 515
 Peczeniżyn, 516
 Pědkěčerka, 367
 Pekuj, 202, 360, 382, 409
 Pekura, 355, 412
 Peleca, 398
 Peleš, 616
 Pélicji, 398
 Pelycy, 412
 Pelišat, 616
 Pelsewczardó, 363
 Pereou, 352
 Pereou Szék, 352, 482
 Pereou-Silly, 274
 Perescău, 533
 Pereschiv, 533
 Pereou-Szék, 45, 152
 Perew, 265
 Peri, 378, 394
 Perő, 287
 Perreo, 265
 Perro, 265
 Pescan, 173
 Pescărești, 173
 Pescari, 173
 Pescarul, 173
 Peschul, 173
 Peska rika, 399
 Pestelak, 172, 208
 Peščani, 173
 Pescenaere, 225, 514
 Pešcenica, 173
 Pešćenik, 173
 Pescera, 295
 Peschendorf, 515
 Peșteana, 173, 541, 557
 Peșteanul, 173
 Peștenuța, 173
 Pe[s]than, 173
 Pesthyen, 173
 Peštivski, 398
 Peszkár, 173
 Peszkolcz, 173
 Peszkovcz, 173
 Pethar Zmantara, 603, 610
 Pethyche, 328
 Petice, 328
 Petich, 328
 Petics, 328
 Peticse (Petecha), 328
 Pet'ku, hrunkok, 382
 Petlo gruň, 398
 Petra, 44, 45, 53
 Petra Zmantare, 603, 610
 Petranka, 408
 Petras, 179
 Petrasch, 179
 Petrel, 349, 408
 Petričil', 396
 Petros, 399
 Petros, 397
 Petrosa, 397
 Petrosul, 396
 Petrova, 392
 Petrůčka gruň, 399
 Petrus, 616
 Petrůvčik, 399
 Petarlaš (= «Petrilaš»), 616
 Petych, 328
 Pezendorf, 515
 Pezskfolua, 173
 Pezskfalva, 173
 Pezskolcz, 173
 Pezskolcz, 173
 Pezskowc, 173
 Piceganii, 516
 Picenati, 509
 Pichurd, 151
 Picinegul, 515
 Picioarele Gradului, 395
 Piciorul, 395
 Pickensdorf, 344
 Pickowcze, 344
 Picsenyéd, 516
 Pičor, 616
 Picsord, 151
 Picui(ul), 202
 Picui, 395
 Picui, 202
 Picueș, 202
 Picueta, 480
 Picul, 202, 344, 396
 Pid Kičoru, 329
 Pid Kručovskom, 330
 Piešt'any, 173
 Piešva, 516
 Pietroasa, 234, 265
 Pietros, 396, 397, 409, 412
 Pietrosa, 399
 Pietroz, 396
 Pigulova Rupa 90, 202
 Pikfalva, 344
 Pikócz, 344
 Piksdorf, 344
 Pikuj, 202, 396, 397, 398, 409
 Pikuj pohari, 397
 Pikuj poharj, 396
 Pikujata, 202, 397, 480
 Pikul, 202, 396, 409
 Pikuni, 202
 Pikunj, 399
 Pinu, 183
 Pipirig, 234
 Piscar, 172
 Piscaroscher, 173
 Piscarscher, 173; (fossatum ~), 323
 Piscarustou, 173
 Piscenaere, 225
 Pischaroscher, 323
 Pischarus, 173
 Pischarustó, 323
 Piscu, 53
 Piscul-Cășului, 542
 Piscur, 53
 Piscut, 53
 Pișineaga, 515
 Pisincz, 102
 Piskárkos, 324
 Piski, 283
 Piskorovce, 324
 Piszkor, 323
 Piszkorocz, 323
 Piszkórocz, 324

- Piszkornicz, 323
 Pitkfalua, 344
 Pitrus, 367
 Piva, 287
 Pjatriš, 398
 Plačk, 396, 397
 Plaemu, 398
 Plai, 396
 Plaik, 396
 Plaiu, 287, 395
 Plaj, 360, 368, 369, 382, 396,
 397, 398, 399, 409, 412
 Pláj, 369
 Plajčik, 368, 382, 396
 Plajcsik, 360, 382
 Plajek, 368, 409
 Plajik, 368, 396, 397
 Plajki, 398
 Plajnicja, 397
 Plajok, 368
 Plajska, 368, 396
 Plajski, 396
 Plajskij, 368, 397
 Plajsor, 369
 Plavuc, 396, 397
 Play, 287, 369
 Plăişor, 287
 Pleši, 398
 Plina, 367
 Plisaka, 397
 Plofalva, 313
 Plop, 287, 313
 Plopet, 397
 Plopul, 265
 Plosca, 288
 Ploszky Dzal, 409
 Poarta Meseşului, 419
 Pobrad, 346
 Pobrath, 346
 Pod, 329
 Pod-Kičerov, 397
 Pod-Maguru, 330
 Pod-Medži-Gurguljatom,
 330
 Pod oričē, 330
 Pod Plaj, 382
 Pod Ripy, 382
 Poderej, 396, 397, 398
 Podhale, 404, 621
 Podpula, 98
 Podul-Tisei, 403
 Podyšery, 397
 Podyšur, 367
 Podyšurna, 396
 Pogy, 277, 287
 Poiana, 288; (~ Botizului),
 341; (~ Braşovului), 569;
 (~ Rusca), 457
 Pojana, 39, 388
 Poienari, 139
 Poieni, 39, 265
 Poienița, 265
 Poienicza, 265
 Pojény, 39
 Poyan, 288
 Poyen, 265
 Poyenicza, 265
 Pojorâta, 480
 Pokol-Valcsa, 354
 Pokol-Valcsal, 354
 Pokol-Valcsar, 554
 Pokol-Valcsél, 354
 Pokol-Valtsél, 354
 Polana, 39, 210, 214
 Polanka, 210
 Polany, 210
 Polyán, 39
 Polyána, 214
 Polyáña Ruszka, 457
 Polyánócz, 344
 Polyenica, 39
 Polostra, 288
 Polovce, 528
 Polovți, 528
 Polozka, 288
 Poméjneca, 399
 Pomyjnicja, 399
 Pomuk, 130
 Ponya, 176
 Ponye, 176
 Ponor, 288
 Pooth, 130
 Popa, 324; (Király ~),
 381
 Popárt, 346
 Popa-Tatu, 574
 Popa-thaua, 324
 Popprad, 346
 Popra, 346
 Poprad, 346
 Poprád, 345
 Popradno, 345
 Popradno gorno, 346
 Poprat, 346
 Poptoua, 324
 Πόρατα, 574
 Porc, 57
 Porca, 57, 296
 Porcea, 57, 326
 Porch, 57
 Porcha, 57
 Porchal, 367, 618
 Porched, 326
 Porchia, 57
 Porchpataka, 324
 Porck, 57
 Porcsal, 367
 Porcsalma, 418
 Porcus, 168
 Porcz, 419
 Porczallya, 419
 Porka, 57, 296
 Porkulec, 397, 399
 Porolissum, 250, 419
 Porta, 419
 Port, 419
 Porudenko, 463
 Porz, 419
 Poschen, 129
 Poscu, 53
 Poson, 129
 Pozsony, 129
 Posorogh, 235
 Possen, 129
 Posun, 129
 Potaisa, 250
 Poth, 130
 Potoc, 456
 Potuk Valja maryi, 396
 Poula, 98, 296
 Pounsa, 167, 603
 Powona, 168, 603
 Powonica, 168, 603
 Poza, 330
 Pöstény, 173
 Pötsching, 516
 Πάσαβον, 568
 Πασσαβός, 568
 Πασσαβού, 568
 Πασσαβού, 568
 Pratay, 503
 Pr[r]athay, 503
 Pratul lui Traian, 232
 Prázmár, 541
 Prădan, 299
 Praezaka, 233, 600
 Prebul, 265
 Precu, 265
 Prečul, 396
 Predan, 299
 Prehodysta, 288
 Preymendorff, 344
 Preymendorf, 344
 Prekolfalva, 265
 Prelučki, 397
 Prelukaše, 398
 Preszáka, 233, 600
 Prezaka, 233, 600
 Preszlop, 472
 Pretey, 503
 Prethya, 503
 Prets, 503
 Preucel, Preuchel, Preuchul
 143

- Preuteasa, 234, 265
 Prezlap, 472
 Prezlop, 472
 Pričul, 396
 Pričul, 398
 Prihodiște, 288
 Prijm, 398
 Prijot, 617
 Prim, 344
 Primaratik, 397
 Primfalva, 344
 Prymfalva, 344
 Primoč, 344
 Primovcze, 344
 Primsdorf, 344
 Primus, 298
 Primi (villa ~), 344
 Pripor, 210
 Prislop, 210, 395, 472
 Priszák, 233, 600
 Priszlop, 472
 Privina (Pribina), 41
 Proathay, 503
 Prodan, 299
 Prodnic —, 575
 Prokša, 517
 Prokuj, 517
 Propodna, 345
 Propra, 346
 Prosek, 222
 Prostury, 408
 Prothia, 503
 Prozlop, 472
 Prutene, 575
 Prutul, 574
 Pryzaka, 233, 600
 Przislop, 472
 Ptičoru Dankuluj, 398
 Ptjetriča, 398
 Pucafolua, 141, 219
 Puczafalva, 141
 Puczincz, 141, 219
 Puczó, 219
 Pudilos, 571, 573
 Pud Magurov, 397
 Pud Menešom, 396
 Pudpula, 98, 396
 Pui, 277, 287
 Pujča, 99
 Pujka, 99
 Puyne, 176, 603
 Pula, 87, 98, 99, 139, 144, 149, 161, 322
 Pulach, 99
 Pulad, 99
 Pulafolua, 98
 Pulah, 98, 153
 Pulak, 99
 Pulan, 99
 Pulany, 99
 Puławy, 408, 409
 Pulca, 98
 Pulcu, 98
 Pulea, 98
 Puleș, 98
 Pulia, 98
 Pulič, 98
 Puliofci, 616
 Puliska, 98
 Puliske, 149
 Puljša, 98
 Pulka, 98, 396
 Pulkfalwa, 344
 Pulkova, 98
 Pullendorf, 98
 Pulndorf, 98
 Puly, 277, 287
 Pul(y)a, 152
 Pul(y)a (-falva), 98
 Pun, 299, 446
 Puncčela, 354
 Punczela, 412
 Punie, 176, 267
 Pupur vrh, 367
 Puntea di Narta, 614
 Purcei, 367
 Purceilă, 57
 Purcel, 57
 Purceleni, 367
 Purcelești, 367
 Purčenica, 616
 Purcești, 367
 Purcica, 367
 Puri, 265
 Purkeleca, 396
 Puzzkarsz, 357
 Putyrky, 208
Πυρρότης, 574
 Püspöki, 283
 Pwcz dombya, 141
 Pwczova, 219
 Pwl, 287
 Pwla, 153
 Pwly, 287
 Pwlya, 287
 Pwy, 277, 287
 Pwygh, 287
 Pwyn, 287
 Pychor, 151, 618
 Pychord, 151, 618
 Pychur, 151
 Pyd Korastavicij, 367
 Pydkorna, 367
 Pyd plajčik, 367
 Pysky, 283
 Pyspuki, 283
 Pywa, 287
 Pyzkor, 323
 Pyztor, 324

 Q (=C)
 Qrud, 293, 328, 618
 Qucus (=Cuc), 293
 Querch, 551
 Querz, 551
 Questest, 300
 Qurta, 51, 53
 Quza, 53

 R
 Raad, 324
 Raak, 101
 Raba, 165, 589
 Rabaca, 166
 Rábca, 166
 Rabca, 166
 Rabcha, 166
 Rabo, 165
 Rabuca, 166
 Rabucha, 166
 Rabucza, 142, 161, 589
 Račanka, 389
 Rácsa, 347
 Rád, 39, 211, 324
 Ráda, 39
 Rada, 53, 293
 Radafalwa, 138
 Radalfalva, 138
 Radolfalva, 138
 Radikalna, 619, 620, 623
 Radikalnow, 619, 620, 623
 Radikalnia, 619, 620
 Radikanowo, 619, 620, 623
 Radna, 448, 462, 463
 Radnabánya, 463
 Radnya, 463
 Radol, 99
 Radol (-falua), Radolfalua, Radolfalva, 99, 618
 Radul, 233, 412, 400, 617, 618
 Radulce, 618
 Radulcze, 103
 Radulovac, 103
 Radulfalva, 99
 Radulofci, 616
 Raduskul, 409
 Ragoša, 409
 Rájnoava, 569
 Rájnov, 567

- Rájnovul, 569
 Ramašica, 399
 Rama(s)z, 326
 Râmnicul, 541
 Ramunc, 226
 Râmunc, 225, 226
 Ramurna potak, 104
 Randulna, 408
 Râpa, 91, (~ de jos; ~ din sus), 502
 Râpău, 91
 Râpca, 165
 Rapó (Nad ~), 399
 Rápold, 282
 Rapolt, 282
 Rapolth, 282
 Rapularum (villa ~), 502
 Rapuldarum (villa ~), 502
 Rarăul, 347
 Rareş, 255, 391
 Raros, 255
 Rárós, 255
 Rarosteleke, 255
 Rárostelek, 255
 Rarosthelek, 255
 Rasnow, 569
 Ratiaria, 612
 Rătunda, 396
 Râu-Bărbat, 286
 [Râul]-Crişilor, 504
 Râul-Fetiî, 451
 Ravó, 153
 Rawó, 153
 Rea (Valea- ~), 265; Valla-reh, 485
 Rebca, 166
 Rebce, 166
 Rebche, 166
 Rebchefew, 166
 Rebra, 471 (Also ~, Fel-sev ~), 471
 Rebre, 471
 Rebuca, 166
 Rebuce, 166
 Rebucha, 166
 Rebuche, 166
 Rebucza, 161, 589
 Rebucze, 142, 161, 166
 Redikanovo, 208
 Redykálnia, 619
 Ῥήγιος, 593
 Reissøn, 456
 Reisdorf, 456
 Reissdorfken, 456
 Reissdräf, 457
 Reisswält, 455
 Reitwalchen, 24
 Rekita, 398
 Renka, 150
 Repa, 91
 Répa (Alsó ~, Felső ~), 502
 Repafalva, 502
 Répafalva, 502
 Repafalwa, 502
 Repce, 166
 Répce, 166
 Repche, 166
 Repczefew, 166
 Repede, 380, 459, 461
 Repedea, Valea-repede, 395, 459
 Repedele, 459
 Repedő, 396
 Rependorf, 91, 502
 Ressăkaul, 457
 Ressgass, 457
 Reubach, 324
 Reucza, 161, 221
 Reussbach, 458
 Reussdorf, 457
 Reussdörfchen, 456
 Reussdörfel, 456
 Reussen, 456, 472
 Reussgasse, 457
 Reussenkaul, 457
 Reussischdorf, 456
 Reussmarkt, 456
 Reu-Száduluj, 555
 Reukanisa, 256
 Revucza, 161
 Revucze, 221
 Rewbach, 324
 Rewuche, 221
 Rew-kanisa, 256
 Rewsmark, 456
 Rewsyndorff, 457
 Reybach, 324
 Riket'aska, 398
 Rinzak, 329
 Ripa- sau Répafalva, 91, 502
 Ripafalua, 583
 Ripafolva, 502
 Ripa pohary, 396
 Ripău, 91
 Rippa, 91
 Ripilju, 396
 Ripina, 394
 Ripinka, 397, 398
 Ripinski, 398
 Ripišča, 367
 Ripišin, 330
 Ripjinka, 396
 Ripy, 382, 396
 Rivnij hrunj, 398
 Rmâni (Rmani), 614
 Rocna, 417, 463, 496
 Rode, 469, 504
 Rodna, 417, 448, 459, 462, 463, 496
 Rodnă, 462
 Rod'na, 463
 Rodona, 463
 Rodu, 295
 Rodul, 412
 Rogna, 417, 463, 496
 Rohman, 211
 Roj, 153
 Ῥωμαῖοι, 16
 Roman, 77, 147, 208, 218, 230, 281, 382
 Romanaş, 251
 Romanăţi, 77
 Romančata, 330
 Románd, 77
 Romanenka, 396
 Romanesth, 255, 266
 Româneşti, 266
 Románfalú, 77
 Romani, 16, 17, 23, 26, 77, 603
 Romani = Blahi, 16—17
 Roman(ia), 612
 Romanice, 208,
 Romanikiv, 382
 Romaniszka, 360, 382
 Romanivče, 382
 Romanivci, 397
 Romanivka, 382
 Romanjanka, 344
 Romanka, 382, 399
 Románócz, 77
 Ῥωμαῖνοι, 16
 Romanov, 329, 330, 367, 398
 Romanova, 77, 208, 367
 Romanovec, 381, 382, 396
 Romanovka, 382
 Romanovo, 367, 388
 Romanpataka, 395
 Románpataka, 381
 Romanpathaca, 395
 Romansky potok, 208
 Romántelke, 77
 Romanul, 77
 Románul (Alexandru ~), 410; (Chiril ~, vlădică ortodox), 410
 Romanuska, 396
 Romanuv, 367
 Romaşcan, 281
 Romaški, 388
 Romašky, 388
 Romhány, 211; (Kis ~, Nagy ~), 211

- Romhein (Gross- ~, Klein ~), 211
 Romonest, 266
 Romoniest, 266
 Romonovcz, 77
 Romonowcz, 99
 Romonya, 89, 135, 154, 603
 Roncha, 151
 Ronga, 151
 Ronka, 150, 151
 Roosk, 444
 Ropa, 197, 399
 Ropicza, 197
 Ropiczk, 197
 Roschkowitz, 343, 361
 Rosenau, 569
 Rosije, 489
 Rosinc, 99
 Rosk, 444
 Roskest, 265
 Roskfalva, 343, 361
 Roskh, 444
 Roskócz, 328, 343, 361
 Roskowan, 361
 Roskovány, 361
 Roskovecz, 328
 Rosnou, 569
 Rosul kolo Oзера, 399
 Rosul kolo rope, 399
 Rosulna, 412
 Rosynch, 99
 Rosyncz, 99
 Roszcsür, 456
 Roşcheşti, 265
 Roşia, 250
 Roşia-Abrudului, 489
 Roşia-de-Munte, 489
 Roşie (Valea ~), 489
 Roškaňa, 367
 Roškova síhlě, 398
 Roškovecz, 343, 361
 Roškowsku (Za ~), 330
 Röthfös, 223, 348
 Rothna-Bánya, 463
 Rotund, 292
 Rotunda, 292, 307, 321, 348, 408
 Rotundul, 292, 396, 409, 411, 412
 Rou, 47, 153
 Rouz, 47, 153
 Rov, 153
 Rovfolu, 153
 Rovó, 153
 Row, 153
 Roy (de ~), 153
 Rózsapataka, 457
 Rozsnyó, 569
 Roztucz, 408
 Rucsi, 265
 Rucz, 265
 Ruda, 288, 463, 487
 Rudabaia, 463
 Rudana, 448, 462, 464
 Rudăria, 463
 Rudenica, 463
 Rudenice, 463
 Rudenka, 463
 Rudenko, 463
 Rudersdorf, 138
 Rudina, 463
 Rudinice, 463
 Rudiniki, 463
 Rudna, 463, 464
 Rudna Gora, 463
 Rudnă, 462, 464
 Rudnica, 463
 Rudničko, 463
 Rudnik, 463
 Rudnjak, 463
 Rudno, 463
 Rudnyky, 463
 Rug, 297
 Ruga, 297
 Rugaş, 398
 Rugi, 265
 Ruginocz (= Ruginos), 255
 Ruginos=Ruginocz, 255
 Ruginos, 265
 Rugulet, 616
 Rugus, 343
 Rugyinolcz, 255
 Ruhemark, 456
 Ruhman, 211
 Ruien, 471
 Rujen, 471
 Rumân, 436
 Rumana, 396
 Rumanu, 208
 Rumâneşti, 255
 Rumărula (Bodea ~), 606
 Rumeni, 26
 Rumolt, 226
 Rumon, 606
 Rumun, 436, 559
 Rumunest, 266
 Rumuniesthi, 266
 Rumuniest, 266
 Runc, 150, 287
 Runcul, 394
 Rungebuns, 24
 Rungeletsch, 24
 Rungelitsch, 24
 Rungury, 412
 Rungury, 408
 Rungg, 24
 Runggen, 24
 Runk, 330
 Runka, 150
 Runko, 330
 Runkul, 397, 398
 Runkur, 330
 Rupa, 105 (La ~), 90
 Rup(p)a, 90
 Rupe, 90
 Rupea, 90
 Rupiști, 382
 Ruptury, 396
 Rus, 278, 457, 458, 598
 Rusaliile, 49
 Rusal'e, 49
 Rusca, 241, 457, 598
 Rusca-montană, 457
 Ruschberg, 457
 Ruscha, 265
 Ruschița, 241, 278, 457
 Ruscior, 457, 458, 598
 Rusciori, 456
 Ruși, 278, 456, 457, 598
 Rușii Bărgăului, 457;
 ~ Munți), 457
 Rusilov hrunok, 382
 Rusincz, 99
 Rusmark, 456
 Rusova-nouă, 457;
 (~ veche), 457
 Rus-pe-boul, 412
 Russ, 278, 457
 Rustky-kručov, 327
 Rusu-de-jos (~ ~ sus), 457
 Rusynchzench-myclos, 99
 Ruszka, 240, 241, 457
 Ruszkabánya, 457
 Ruszkitza, 240
 Ruszova (Ó- și Uj-), 457
 Rűsz, 456
 Rusor, 457
 Ruthenica (Villa ~), 456
 Ruthenorum (Villa ~), 456;
 (Villa ~ inferior; ~ ~ superior), 456
 Ruu Száduluj, 555
 Ruzdorffkin, 456
 Ruzmargt, 456
 Ruzmark, 456
 Rűzmarkt, 456
 Ruzs, 265
 Ruzsbach, 343
 Rwhcz, 265
 Rwda, 288
 Rwgý, 265
 Rwnk, 287
 Rwny Plaj, 382

- Rwpa, 90
 Rwp(p)a, 90
 Rws, 278
 Rwsincz, 99
 Rypiana, 408
 Rypianka, 408
 Rypna, 409
 Rywsdorfken, 456
 Rzepecz, 408
 Rzepedž, 409
 R'aped', 380, 461
 R'apid, 382
 R'apidčik, 382
- S (S, Z)
- Sabaria, 24
 Sac, 53, 151, 181, 265
 Saca, 44, 45, 53, 180, 265
 352, 600
 Sacă (Valea- ~ sau seacă),
 39, 482
 Sach, 267
 Sachal, 255, 268
 Sachyal, 267
 Sacşa, 151
 Sacul, 87
 Sad, 288, 540, 555, 557, 590
 Sada, 283
 Sadina, 555
 Sadok, 555
 Sadova, 555
 Sadovec, 555
 Sadovik, 555
 Sadovo, 555
 Sadu, 555
 Sadul, 555
 Sagra, 469
 Σαγρόγον=Sándor, Sandru,
 148
 Sakan, 153
 Sala, 164
 Σάλα, 164
 Salan, 428
 Salanus, 12, 428
 Salari, 166
 Salaš, 210
 Salaše, 210
 Salašisko, 620, 623
 Salch, 153
 Salešel, 396
 Salinae, 250
 Salla, 164
 Salle, 164
 Salona, 615
 Salova, 471, 476
 Salţia, 614
- Salva, 471, 476
 Salwa, 471
 samaicen, 476
 Samar, 614
 Samard, 134
 Samari, 135
 Samaria, 100
 Samotul, 348
 Samum, 474
 Samus, 474
 Samusch, 475
 Samusimus, 476
 Samusius, 475
 Sandru, 148
 Sanetóre, 368
 Sarasău, 377
 Σαγάρ, 474
 Sargetia (Σαγυρία), 276, 278
 Sarkel, 533
 Sarmizegethuza, 250, 270
 Sarsabis, 523
 Sasin, grui, 396
 Sasul, 396
 Satschallen, 268
 Satu-lung, 416
 Satu-mare, 416
 Satu-mic, 416
 Satu-nou, 417
 Satu-rău, 417
 Sauch, 361
 Saus, 612
 Sava, 600, 612
 Sawch, 361
 Savka, 600
 Savus, 612
 Săbiş, 461
 Săcară, Săcărea, 299
 Săcel, 255, 394
 Săcelul, 543, 565
 Săciul, 394
 Săcmar, 463, 496, 417
 Săcmariu, 417
 Sădovinile, 556
 Sălăgenii, 597, 598
 Sălăgiu, 418, 421, 597
 Sălăuţa, 476
 Sălciua-de-jos, 485
 Sălişte, 566
 Sămuşeni, 476
 Săracu, 332, 614
 Sărând, 307
 Sărata, 480
 Sărăţel, 472
 Sărună, 615
 Sătmar, 416, 463, 496
 Sătmar(iu), 417
 Sălha, 265
 Sămedru, 100
- Sântu, 130
 Sâncel, 267, 501, 515
 Sâncelul, 130
 Sând, 484
 Sânger, 483
 Sântioana, 477
 Sântu, 130, 502
 Sârba, 280
 Sârbeni (Adunaţi ~), 280
 Sârbesc (Măceşul ~), 280
 Sârbeşti, 280
 Sârbi (Băleni ~; Brebeni ~;
 Ciocăneşti ~; Domneşti ~;
 Găsteşti ~; Iepureşti ~;
 Leurdeni ~; Şuşani ~);
 280, 394
 Sârbii-de-jos, 280
 Sârbilor (Odaia ~), 280
 Sârbova, 280
 Sârbului (Grădina ~), 280
 Sârsca, 280
 Scamard, 134
 Scară, 614
 Scărpa-lată, 614
 Scaul, 398
 Scecu, 44
 Scekpotok, 44, 152, 327,
 352, 482
 Scemsa, 55
 Scenmaria, 100
 Scend, 484
 Scentuka, 296
 Scequ, 53, 55, 151, 352
 Sceraka, 296, 298, 587
 Scerep, 289
 Sceret, 473
 Scevrin, 261
 Scheia, 279
 Scheilor (Valea ~), 279
 Schepuri, 615
 Scheiul, 279
 Schiaua, 279
 Schiuleşti, 279
 Schultetus (Paul ~), 219
 Scibiensis, 552
 Scinth, 484
 Sclineasa, 614
 Scroafa, 313
 Scrofetina, 615
 Scrophia, 313
 Seaca, 352
 Sec, 39
 Secări, 614
 Seck, 138
 Sechel, 267
 Secu, 44, 53
 Secu-veieze, 44, 45
 Secul, 87

- Sehla, 209, 397
 Sehl'anček, Sehl'ančik, Sehl'ančik, 269
 Sehl'i, 330
 Sekatura, 409, 412
 Seketura, 396, 398
 Seketuŭa, 396
 Sekul, 396, 398
 Seliŭtea, 394
 Seliŭtea Comanului, 530
 Send, 484
 Seneslav, 229
 Sensath, 92
 Sensathy, 92
 Senta, 130
 Sera Kiczera, 382
 Serbicieni, 280
 Serbuŭca, 280
 Serdicae, 612
 Sered plaj, 399
 Sered Tisi, 403
 Seret, 456, 473, 547
 Σέρετος, 474
 Sereŭel, 458
 Sereŭelul, 456
 Seŭul (=Ŗŭsul), 396
 Severeanu, 264
 Severje, 262
 Severin, 261, 262
 Severinul, 261
 Severinului (Câmpul ~), 261
 Severineŭti, 261
 Severovac, 262
 Severovci, 262
 Sibač, 553
 Sibiciu, 553; Valea Sibiciului, 553
 Sibiciul-de-jos, 553
 Sibieli, 553
 Sibiiu, 108, 552, 557, 590
 Sibiŭti (Hotarul ~), 553
 Σιβίνιον (μητρόπολις...τό...), 552
 Sibin, 552
 Sibiŭ, 590
 Sibiŭŭ, 552
 Sibiŭne, 552
 Sibiŭni, 552
 Sibiŭnj, 552, 553
 Sibiŭjanin Yanko, 554
 sibinskoga, 552
 sibinskim, 552
 sibinskii, 552
 Sibiŭu, 552
 Siculi, Situli, 536, 559, 625
 Sielce, 411
 Sienkóŭ, 411
 Sihla, 197, 209, 344
 Sihla Giamirina, 209
 Sihla Giamărei, 209
 Sihla Gămirina, 605
 Sihl'ani, 209, 398
 Sihl'ančik, 269,
 Sihl'anski, 269, 396
 Sihlava, 184
 Sihlca, 197
 Sihelné, 209
 Sihelne, 219
 Sihlov, 620
 Silha, 242
 Silhyj, 389
 Silistra, 612
 Silov, 620, 623
 Simeria, 283
 Sinatorja, 367
 Sing[u]relu, 614
 Sinteŭti, 130, 502
 Sipitul, 412
 Sirac, 332
 Sirač, 104
 Siracu, 332, 614
 Siret, 473
 Sirinyj hrunók, 389
 Sirma, 332
 Sirmium, Sirmi, 612
 Sitarov hrunj, 399
 Siwula, 409
 Skereŭora, 367
 Sk'ăpuri, 615
 Skotarčik, 381, 396, 397
 Skotarničč, 381, 382
 Skotarničč, 597
 Skotar'skij, 382
 Skotarsjkij, 381
 Skotniki, 348
 Skoruŭina, 396
 Skundul', 396
 Skurtul, 397
 Skylov hrunok, 382
 Slacna, 496
 Slanik, 445
 Slatinei (Valea ~), 395
 Slatna, 496
 Slănic, 458
 Slănicul, 598
 Slătioara, 395
 Slimnic, 556, 557
 Slivnic, 556
 Sloveanca, 280
 Smederevo, 100
 Soaka, 153
 Soča, 388
 Sočanica, 102
 Sočatj, 396, 399
 Socea, 361
 Soceni, 361
 Sočet, 163, 398
 Socet, 361
 Socetul, 361
 Sochel, 355
 Socsán, 361
 Socul, 361
 Sodenbach, 555
 Sohodol, 494
 Sola(m), 164
 Solczwa (Also ~, Felsew ~), 485
 Sol'nik, 445
 Solnoc, 445, 458
 Solnoc-Dobăca, 458
 Solnoc-Păjăluŭa, 458
 Soloneŭ, 445, 458
 Solonŭ, 445
 Solovăstru, 456
 Soloucu, 13
 Someŭ, 475
 Someŭul, 474
 Somiŭ, 475
 Somova, 476
 [Somo]vit, 612
 Sompach, 100
 Somysius, 475
 Sor, 300
 Sora, 311
 Sord, 149
 Sore, 311
 Soretič, 311
 Soricu, 311
 Sorin, 311
 Sorinus, 311
 Sorou, 83, 236, 300
 Sorul, 292
 Souzu, 53
 Sozou, 53
 Spata, 265
 Spănzuraŭi, 265
 Spin, 234, 287
 Spina, 209
 Spini, 436
 Splaj, 409
 Splina, 396, 397, 398
 Spiŭska Magurka, 202
 Srădecl, 579, 612
 Srancul, 399
 Sremŭ, 579, 612
 Stana, 443
 Stancel, 408
 Stančul, 348
 Stanczul, 408
 Stanile, 615
 Staniŭor, 615
 Staniŭora, 397
 Stanzel, 349

- Staol, 171
 Stara-Bešenowa, 515
 Stara Zagora, 470
 Stari Vlah, 612
 Staul, 3, 151, 171, 194, 623
 Stavišora, 397
 Stârci, 347, 395
 Sthan, 295
 Sthanunz, 296
 Stephanopolis, 567
 Stežeret, 329, 399
 Stenke, 396
 Steneck, 355
 Stenešur, 398
 Stenišora, 398
 Stinka, 367, 399
 Stinky, 367
 Stini, 399
 Stinni, 398
 Stipid, 279
 Stramtura, 330
 Stramtūra, 382
 Strankul, 397
 Stranturi, 330
 Stranzul, 399
 Strāmtura, 265, 395
 Valea Strāmturii, 395
 Strasswalchen, 24
 Strechea, 414
 Strehl, 276
 Streiu, 275, 598
 Streja-Cârțișoara, 551
 Strel, 276
 Strele, 278
 Stremba, 396, 397
 Strēm̃ba, 396
 Streminos, 399
 Stremtura, 330, 382, 389, 397, 398, 399
 Stremtūra, 382
 Stričineska, 397
 Strig, 276
 Striga, 152, 157
 Strigh, 276
 Strimba, 395, 396, 397, 399
 Strimbicja, 396
 Strimčešcik, 397
 Strimčeska, 397
 Strimčiska, 397
 Strimka, 397
 Στρογγυς, 61, 62, 595
 Stroiā, 278, 287
 Stroiēle, 278
 Strolla, 276
 Stromba, 395
 Strop, 330
 Stroya, 278
 Stroyafalwa, 278, 287
 Struga, 102, 103
 Struma, 61
 Strunga, 208, 396, 398, 412, 615
 Strungi, 221
 Strungula, 615
 Strungy, 399
 Strunžena, 412
 Strunžiska, 208
 Strunžisko, 208
 Struszora, 412
 Struza, 230
 Stry, 275
 Strygh, 276
 Strymba, 408, 412
 Strymby, 396
 Στρομύων, 61
 Strzulkī, 346, 408
 Strzylki, 175, 479
 Str̃mci, 616
 Stumful, 196, 618
 Stupuan, 130
 Sturdza, 479, 614
 Sturz, 175, 347, 479
 Sturza (Zghiabul ~), 175, 479
 Sturzeni, 175, 479
 Stynka, 382, 397
 Su corună, 604
 Sugari, 135, 139
 Suligata, 480, 494
 Suma-cu-bradu, 615
 Su mārzin, 604
 Surapat, 398
 Surda, 149
 Surducul, 395
 Surdus, 149
 Surpi, 614
 Surupoasa, 395
 Susani, 265
 Svatopluk, 42
 Swrda, 149
 Sybinel, 553
 Sybynel, 553
 Syhla, 409
 Syhla, 411
 Syhlos, 409
 Synkrélion, 614
 Sypprach, 339
 Syrbuk, 97
 Szaak, 265
 Szák, 87, 151
 Száka, 39, 44, 87, 149, 153, 157, 267, 300, 352, 600; (Vale sau Valle ~), 237, 352, 388, 600
 Szákafalva, 175
 Szákafölde, 149
 Szacsal, 267, 394
 Szacsel, 267
 Szad, 555
 Szád, 555
 Szadinum, 555
 Szádurel, 555
 Szakmár, 417
 Szakoyafalva, 254
 Szákul, 87
 Szala=«Zala», 23
 Szala, 164, 589
 Szalán, 428
 Szalwa, 471
 Szamárd, 503
 Szamárdi, 134
 Szamárkút, 134
 Szamotul, 409
 Szamus, 475
 Szancsal, 267, 301
 Szancel, 268
 Szanda, 211
 Szárafalwa, 255
 Szarand, 307
 Szaránd, 307
 Szárazpatak, 45
 Szarvaszó, 377
 Szat, 99
 Szát, 99, 267
 Szátok (Alsó ~; Felső ~), 211
 Szatu-mik, 416
 Szaturó, 417
 Szeben, 552, 553, 554, 590
 Szebenpuszta, 553
 Szébeny, 553
 Szebenye, 553
 Szecsa, 267
 Szecse, 267
 Szecsel, 267, 565
 Szecsely, 267
 Szegaszó, 540
 Szegpalaj, 369
 Szék, 39, 352, 557
 Székaszó, 540
 Szék-aszo, 544
 Szék-Asszó-patak, 39, 45, 152, 352, 482
 Szék-Aszszópatak, 540
 Székelyjő, 391
 Székely-Vaja, 559
 Székpatak, 138
 Székpataka, 352
 Szék-pataka, 482
 Szelezsány, 597
 Szelicze, 165, 589
 Szelindek, 556
 Szelistye, 566
 Szencsel, 267

- Szend, 484
 Szendrő (Vég- ~), 100
 Szengyel, 483
 Szen(t)-szát, 92
 Szent, 130
 Szent-Mária, 100
 Szerbest, 280
 Szerbfalva, 394
 Szerdahely, 456, 473
 Szeredafalva, 473
 Szeredniji Horbčanskij hru-
 nok, 382
 Szerep, 289
 Szeret, 472, 473
 Szeretfalva, 456, 472
 Szeretmér, 473
 Szerfalva, 280
 Szibiel, 553
 Sidorfalva, 381
 Szilha, 209, 255
 Szilos, 540, 541
 Szilospaták, 540
 Szinatoria Polyána, 368
 Szinta, 130
 Szirák, 39, 211
 Szirák, (Zyrack, Zyrak),
 332
 Szirákó, 332
 Szirb, 280
 Szirbfalva, 394
 Szirbova, 280
 Szirma, 332, 388
 Szkotárszka, 381, 597
 Szkrofa, 313
 Szkrofafalva, 313
 Szlányk, 445
 Szocs, 361
 Szocsed, 361
 Szocsel, 267
 Szoczóc (Kis- ~; Nagy ~),
 183
 Szohodol, 45
 Szolcsva (Alsó- ~; Felső- ~),
 485
 Szolnok, 445, 458
 Szőlőmál, 111, 113
 Szolonkamen, 428
 Szompács, 130
 Szompács=«Sancta Pax»,
 100
 Szor, 235, 236, 310
 Szór, 79, 83, 236, 300
 Szord, 149
 Szőlőmál, 154
 Szőrény, 261, 262
 Szounok, 445
 Szounuk, 445
 Szővérd, 263—264
 Szpin, 436
 Sztana, 443
 Sztánfalva, 375, 380
 Sztópán, 130
 Sztrej, 275
 Sztreza-Kerczisora, 551
 Sztretye, 414
 Sztzigy, 276
 Sztupán, 130
 Suzhapatak, 45
 Szula, 149
 Szuli, 149
 Szurd, 149
 Szurda, 149
 Szurdi, 149
 Zaac, 267
 Zaad, 283
 Zaak, 87, 151, 265
 Zaaka, 267, 600
 Zaath, 267
 Zach, 267
 Zachal, 267, 394
 Zachel, 255, 267, 394
 Zachol, 267, 394
 Zad, 283
 Zadmari, 416
 Zak, 87, 151, 265
 Zaka, 53, 153, 180, 267, 300,
 308, 352, 600
 Zakafalva, 175
 Zakafelde, 149, 600
 Zake, 352
 Zakony, 265
 Zakul, 265
 Zalatina, 378
 Zalao, Zalowa, Zalva, Zalwa
 471
 Zarnard, 134
 Zarnarkuth, 134, 444
 Zarnartelek (~ thelek), 444
 Zarnos, Zarnus, 475
 Zarnchal, Zarnchal, 267,
 502, 515
 Zarnafalva, Zarnafolua, 255
 Zath, 267
 Zarnmar, Zarnmar, 416
 Zec, 138
 Zecha, Zeche, Zeeche, 267
 Zeck, 149
 Zeek, 44, 138, 152, 221,
 Zeekfa, 45
 Zehla, 209, 242, 255
 Zek, 44
 Zekmal, 44
 Zekpaták, Zekpathak, 44
 Zekpathaka, 418
 Zeku, 44, 53, 152, 352, 482
 Zekul, 87
 Zekzeleu, 44, 45
 Zela, 209, 255
 Zelemal, 112, 113
 Zeles Ardo, 388
 Zelewmal, 111—112, 113
 Zelewswegyardo, 388
 Zelha, 209
 Zemaria, 100
 Zemariafolua, 100
 Zembeta, 326
 Zench, 130
 Zenchel, 267
 Zend, 484
 Zengel, 483
 Zenghyel, 483
 Zenthgel, 483
 Zenthmaria (Zenth Maria),
 100
 Zenthyan, 477
 Zengyel, 483
 Zepus, 339, 346
 Zerb, 280
 Zerbafalva, 280
 Zeren, 262
 Zereniensis, 261
 Zerep, 289
 Zereth, 456, 473
 Zerethmer, 473
 Zeuren, 261, 262
 Zeurend, 261
 Zeurenienese, 261
 Zeurim, 261
 Zeuriniensis, 261
 Zeuwrin, 261
 Zevlevmal, 112, 113, 180
 Zewlewmal, 112, 113
 Zewlesardó, 363
 Zewlesmegyardo, 363
 Zewren, 262
 Zewrend, 262
 Zewrum, 262
 Zewryn, 261, 262
 Zeynd, 484
 Zezuliñce, 411
 Zhomos, 475
 Zilagh, 418
 Zima, 180 (cf. și Z)
 Zintha, 130
 Zirna, 388
 Zpata, 265
 Zpatele, 265
 Zpatha, 265, 266
 Zpenczwracz, 265
 Zochwa, Zolchwa, 485
 Zomos, 475
 Zompacz, 100
 Zomos, 475

- Zonchel, 267, 501
 Zopus, 339
 Zor, 83, 236, 300
 Zorwazou, 377
 Zotmar, Zothmar, 416
 Zounuch, 445
 Zounuk, 445
 Zöbern, Zöber(n) bach, 23
 Zthana, 443
 Ztrekle, 414
 Z[t]remtura, 265
 Ztrijd, Ztryg, Ztrygh, 276
 Ztupan, 130
 Zuccza hegye, 485
 Zuhodol, 494
 Zumpach, 100
 Zumus, 475
 Zurd, 149
 Zuthumar, 416
 Zuzany, 265
 Zwrda, Zw[r]da, 149
 Zwrdy, 149
 Zwryn, 262
 Zybinel, Zybinyel, 553
 Zychee, 267
 Zyk, 138
 Zyktou, 44
 Zynd, 484
 Zyntha, 130
 Zyrack, Zyrak, 332
- Š (Š, Š, S, Sz, Sc, Sch, Sh)
- Šamşud, 466
 Šandru, 148
 Šamitra, 100
 Šchei, 279
 Šcheia, 279
 Šcheuleţul, 279
 Šebeş, 461
 Šepteşti, 92
 Šerban, 399
 Šerpeşti, 265
 Šesü, Šeşü, 615
 Šesul, 396
 Šieu, 391, 395, 460, 461, 472, 541
 Šieuţ, 395, 541
 Šimleu, 420
 Šintereag, 169
 Štea, 279
 Štebioara, 396
 Št'edza, 395
 Št'edzea, 395
 Šteiu, 279
 Šuşani-Sârbi, 280
 Šut(ul), 74
- Šaptinovici, 103
 Šarbova, 361
 Šcaul, 396, 397
 Šcauna, 397
 Ščavna, 397
 Ščavul, 412
 Ščerban, 397
 Šelnica, 83
 Šerbovec, 381
 Šerboviča, 382
 Šerbücz, 381
 Šesolom, 396
 Šesa, 397
 Šesul, 398, 412
 Šesu Monasteri, 399
 Šisa, 397
 Šojmul, 398
 Šoltiska, 344
 Šopurka, 396, 398
 Števjera, 396
 Števjór, 398
 Števjora, 396, 397
 Štivjora, 396
 Šutaki, 382
 Šutovce, 174, 623
 Šutovo, 183
 Šajo, Šajó, 391, 460, 472
 Šándor, 148
 Šándorfalva, 375, 380, 392
 Santhafalua, 343
 Sarbó, 361
 Sarbova, 361
 Sarosszeek, 138
 Sarosszeg, 138
 Sebes, 457
 Senk, 443
 Sepche, Septhe, 141, 600
 Serbócz, 381
 Serpest, 265
 Sewpthe, 141, 600
 Sill, 273
 Sillus, 273
 Sily, 273
 Sink (Kis- ~, Nagy-), 443
 Sitza, 154
 Skey, 279
 Scley, 279, 414
 Somló, Somlyó, 420
 Soon, 149, 211
 Söpte, 141
 Stal (Stál), 171
 Steé, 279
 Stej, 279
 Steja, 279
 Stirka, 60, 324
 Sudya, 255
 Sugatagfalva, 378
- Sugdya, 255
 Sugya, 265
 Sul, 296
 Sula, 298
 Suna, 149
 Sunad, 227
 Sunc, 297
 Sune, 297
 Surk, 324
 Suta, 584
 Sutócz, 174
 Sutto, 74
 Suttó, 183
 Sutovó, 74
 Swggya, 255
 Swgya, 255
 Swn, 149, 211
 Swthas, 584
 Syl, 273
 Sypprach, 339, 340
 S(z)eptino(v)cz
 Szeszory, 412
 Scapte, 141, 600
 Schenka, 443
 Schewis, 459
 Schill, 273
 Schily, Schiul, 273
 Schiwass, 459
 Schlossberg, 272
 Schubanca («Ciobanca»), 299
 Schut, 584
 Schutu, 74, 584
 Schwarz-wasser, 543, 565
 Schwaz, 24
 Shut, 74, 300
- T (Ch)
- Taath, 181
 Tác, 79, 161, 182, 570, 573
 Tadeu, 53
 Tadey, 53
 Taksaba, 524
 Talabă (Talaba), 524
 Talana, 168
 Talena, 168
 Talpeş, 396
 Talpiş, 396
 Tâmiş, 244
 Tanch, 443
 Tancs, 443
 Taplocza, 562
 Tapolcza, 562
 Tăpşur, 367
 Tarabul, 397
 Tard, 481

- Tárd, 481
 Tastra, 297
 Tarnován, 255
 Tat, Tát, 79, 83, 157, 161, 181, 570, 573, 574
 Tata, 293
 Tathemerhaza, 287
 Tath, 181
 Tatha, 574
 Tatol, 181, 574
 Tatomir, 181, 287, 574
 Tatomirești, 181, 574
Tátos, 181, 573
 Tatra, 344, 345
 Tatrang (Tatráng), 541
 Tatrangbach, 541
 Tatrangia, 541
 Tatu, 181, 574
 Tatul, 181, 396, 397, 574
 Tatulescu, 181, 574
 Tatuljeska, 396
Tatouλos, 181, 574
Tátous, 181, 573
Tatouς, 574
Tatúς, 573
 Tălăbescul, 524
 Tătulești, 181, 574
 Tăutulești, 280
 Tălva, 200
 Tâmpa, 121
 Tâncabă, 524
 Târlung, 541
 Târlungeni, 541
 Târnava, 499, 501, 516, 590
 Târnăvița, 501
 Târnova, 501
 Teka, 53
 Tecu, 53
 Tehomiri, 235
 Teku, 53
 Telcea, 83
 Telce, 83
 Telče, 83
 Telciu, 83, 471
 Telcz, 471
 Teleč, 83
 Telecí, 83
 Telena, 240
 Teleorman, 530
 Teltscha, 83
 Tel'ăce, 83
 Temerești, 234
 Temes, 173, 244
 Temesch, 244
 Temesest, 244
 Temesecz, 244
 Temesel, 255
 Temeshel, 255
 Temeshely, 503
 Temesiensis, 244
 Temeșești, 244
 Temeșel, 255, 503
 Temišani, 245
 Temnatik, 360, 382
 Tempa, 396, 397
 Tempnekul, 182
 Tencus, 53
 Teniatyska, 411
 Teniatyszcz, 411
 Tenžul, 396
 Terchye, 312
 Terek Alutus, 537
 Teresku, 349, 408
 Teresthe, 312
 Tereșel, 396
 Terlunzsán, 541
 Terlunzsén, 541
 Ternáva, 501
 Ternova, 501
Tήσα, 399
 Tesčora, 399
 Teslui, 532, 541, 557
 Tësza, 400
 Teiu, 277
 Tetone, 181, 574
 Thaemisch, 475
 Thalaba, 524
 Thata, 181
 Thatal, 181, 574
 Thathamér, 181, 574
 Thatol, 181, 574
 Thatou, 181, 574
 Thatul, 181, 348, 408, 574, 617
 Thatull, 574
 Thatur, 181, 574
 Theke, 53
 Thel, 277
 Thelch (Thech, Chech), 468, 471
 Thelena, 168
 Therd, 481
 They, 277
 Thicia, 400
 Thize, 400
 Tholna, 168
 Thonuzoba, 516, 526
 Thooth Boozfalwa, 280
 Thopa, 443
 Thorenburg, 482
 Thoty, 280
 Thothboz, 280
 Thotesd, 280
 Thotesdfalva, 280
 Thothfalw, 280
 Thothfalwa, 280
 Thuca, 354
 Thumesch, 475
 Thurd, 481
 Thurda, 454, 479
 Thurde, 479
 Thuza, 418
 Thwrd, 454
 Thychia, 400
 Thymothey, 53
 Thyscia, 400
 Thyza, 288, 403; (Kys- ~), 288
 Thyzel, 485
Tiaqartós, 474, 530
 Tiasum, 567
 Tibisia, 244
Tίβισα, 244
Tίβισκον, 244
Tίβισκος, 244
 Tibiscus, 400
Tίβισς, 244
 Tibissus, 244
 Ticce, 400
 Tice, 400
 Ticera, 198
 Ticia, 400, 403
 Tierna, 237, 238
Tήγας, 399
 Tihomerești, 234
 Tilișca, 83
 Tilva, 200
 Timacus, 612
Τιμήσης, 244
Τιμήσις, 244
 Timeș, 244
 Timis, 244
 Timiș, 108, 173, 244, 400, 541, 544, 557
 Timișești, 244, 245
 Timok, 612
 Timpa, 396
 Timșor, Timsor, 360, 381
 Tipászó, 333
 Tirnáva, 501
 Tisa, 163, 288, 389, 399, 403
 Tisăul, 403
 Tisăuți, 403
 Tisia, 399
 Tisin, 403
 Tiskou (Za ~), 403
 Tisó, (Za ~), 403
Tισσός, 399
 Titia, 400
Τίτζα, 399, 400
Τιφήσας, 244
 Tiza, 399, 403

- Toarcia, 541
 Toca, 354
 Tocsabeș, 524
 Tokaj, 355
 Toksaba, 524
 Τοξάβης, 524
 Toksobič, 524
 Tolna, 83, 168, 240
 Tollona, 168
 Toltia-mare și mică, 280
 Tomi erdő, 151
 Tomnatic, 396
 Tomnatik, 396, 398
 Tomnatyky, 412
 Tomor, 615
 Topa, 53, 443
 Toplicza, 562
 Toplița, 395, 562
 Topologul, 557
 Topsis, 54
 Tord, 481
 Torda, 478, 482, 590
 Tordas, 480
 Tordátfalva, 480
 Tor(d)emburg, 482
 Toremburg, 590
 Torkii, 510
 Tortillou, 541
 Tortol, 344 (scris: tortol)
 Tostej gruň, 399
 Tót-Boz, 280
 Totea, 280
 Totesd, 280
 Totești, 280
 Tótfalu, 280
 Tothesh, 280
 Tothfalva, 280
 Toti, 280
 Tóti, 280
 Toty, 280
 Tovstij hrunj, 397
 Toul, 295
 Tounj, 105, 136
 Tömös, 244, 541, 544
 Törtel, 297
 Trąbki, 348
 Traianus, 612
 Traján, 232
 Traján-koporsója, 232
 Trasnista, 382
 Traunwalchen, 24
 Trâmpoiele, 491
 Tremšal'ova stremtura, 399
 Trestia, 312
 Tresztia, 312
 Tresztye, 312
 Tresztyefalva, 312
 Tre-Văile, (Dealul ~), 395
 Trezthe, 312
 Trâmpoiele, 492
 Tri golary, 399
 Trimpoei, 491
 Trimpoele, 492
 Trimpoej, 492
 Troian, 232
 Troiane, 232
 Troieni, 232
 Trojan(ă), 185, 612
 Trojanovicza, 185
 Troyan, 179
 Tsierna, 238
 Tub, 297
 Tubul, 297
 Tubus, 297
 Tulnic, 103
 Tuna, Tuna, 577
 Tunata, 153, 480, 603
 Tungujei, Tunguz, 503
 Tuol, 97
 Tuonouua, 578
 Tupa, 53
 Tur, 478
 Túr, 478
 Turăști, 615
 Turba, 47
 Turbacil', 396
 Turbacz, 346, 348, 408
 Turbarewch, 265
 Turbat, 396
 Turbata, 480
 Turd, 481
 Turda, 292, 293, 300, 426
 478, 479, 482, 590
 Turdea, 481, 482
 Turdaș, 480
 Turdătești, 480
 Turdes, 297
 Turdeș, 480
 Turdis, 297
 Turkel, 408
 Turkul, 348, 397
 Turkulec, 397
 Turlui, 527, 532
 Turnul-Severin, 250, 261
 Turtaba, 524
 Turtella, 398, 399
 Turtely, 398
 Turthul, 344
 Turtul, 297
 Turtur, 344
 Turtureanu, 347
 Turturești, 347
 Turturică, 347
 Turz, 175, 346, 479
 Turze, 175, 346, 408, 479
 Turzó, 479
 Turzófalú, 175, 185
 Turzovka, 175, 185
 Turzóvölgy, 149, 175
 Tusmanmal, 123
 Tusul, 409, 419
 Tusun, 454
 Tusund, 454
 Tusz, 418
 Tușin, 454
 Tw(z)son, 454
 Tvrdiš, 480
 Tvrdiša, 480
 Tycia, 400
 Tycya, 400
 Tyczza, 400
 Tyei, 277
 Tymes, 244
 Tyz, 403
 Tyza, 403
 Chech, 471
 Ț (Ts, Tz, Ç, C, Cz, Z)
 Tapeçu, 179
 Țara Bârsei, 547
 Țarova, 105, 473
 Tepeș, 391
 Termuri, 234
 Terovăț, 473
 Tîbin, 541, 552, 590
 Țichindeal, 418
 Țitati, 271
 Tsaret, 547
 Tseretsel, 472
 Tsibing, 553
 Tsöt, 555
 Tzód, 555
 Țico, 518
 Țigo, 518
 Țigulić, 518
 Țula, 518
 Țulian, 518
 Țuliano, 518
 Cab, 185, 208, 327
 Cabánky, 208
 Cabek, 327
 Caboch, 208
 Cabov, 327
 Cap, 185, 197
 Caparjuv, 398
 Caparu, 396
 Capiu, 329
 Capkov, 398
 Capova, 397, 399, Capova
 Kičera, 398
 Capovski (Palenica w Ca-
 povskim lesie), 346

Cecory (= «Şesuri»), 411
 Cerecel, 616
 Cernik, 473
 Cerovac, 473
 Cerovača, 473
 Cerovci, 473
 Cerovica, 473
 Cerovljani, 473
 Cerovnik, 473
 Ceurin (= «Severin»), 261
 Chermonfalva, 310
 Cheurin (= «Severin»), 261
 Cibiniensis, 552
 Cibinium, 552
 Cibrica, 612
 Cichindeal (= «Tichindeal»), 418
 Cincofci, 616
 Cipiniensis (-em), 552
 Cód, 540
 Cygany, 411
 Czabek, 175
 Czábócz, 327
 Czereczel, 473
 Czered, 105
 Czerina, 105
 Cermora, 310
 Cermura, 310
 Czernina, 105
 Czerova, 105, 473
 Czerovina, 105, 473
 Czernina, 473
 Czibin, 541
 Czikendál, 418
 Czikn, 138
 Czod (Czód), 547, 555, 590
 Czot, 555
 Czyganwaya, 446
 Zadt, 555
 Zabāng, 553
 Zabēlānt, 554
 Zābēriggal, 554
 Zath, 555
 Zibin, 541, 590
 Zickenbach, 138
 Ziegenthal, 418
 Zikla, 209
 Ziklana, 209
 Zood, 540, 547, 555
 Zoodt, 547, 555, 590; Zot, 540
 Zöbern, Zöber(n)bach, 23
 Zula, Zuliano, Zulle, 517, 518
 Zybino, 552

U

Ud, 297
 Ugocsa, 388
 Uioara (Újvár), 250, 506
 Uiuor, 306
 Ulaşzkowce, 411
 Ulbendorf (= «Szent-Lőrincz»), 138, 618
 Ulm, 214, 287
 Ulma, 163, 214, 235, 236
 Ulmanka, 214
 Ulmannsdorf, 214
 Ulmász, 214, 324
 Ulmeni, 214
 Ulmetul, 214
 Ulmeşul, 214
 Ulmi, 214
 Ulmoasa, 214, 324
 Ulmul, 214, 265
 Ulmuleşul, 214
 Ulmuşorul, 214
 Ultuk, 296, 297
 Umul, 297
 Una, 176, 612
 Unciuc, 278
 Uncsukfalva, 278
 Unghiul, 265
 Ungro-Valachus, 589
 Unguraska, Ungur'aska, 398
 Urbs paludarum (= Mosa-purc), 41, 128
 Urda, 46, 47, 107, 295, 297, 398, 412
 Urdarii (~ de-jos, ~ de-mijloc, de-sus), 107
 Urdeasa, 107
 Urdeş, 107
 Urdeşti, 107
 Urdina, 47, 616
 Urdowka, 47, 620
 Ureac'e, 414
 Urisiul (~ de-jos, ~ de-sus), 279, 456
 Urisu, 295
 Urlui, 532
 Uroi, 487
 Urs, 39
 Ursa, 54
 Ursava, 399
 Urşița, 54
 Ursoaie, 265
 Ursoanie, 265
 Ursovo, 399
 Ursovskij, 399
 Ursz, 39
 Ursul, 265, 617

Ursulec, 397
 Ursulica, 616
 Ursulicj, 397
 Urszinyi, 255
 Urzul, 265
 Urzune, 265
 Usurincz, 100
 Usztupán, 130
 Uşuraşii-Dancu, 100
 Utura, 398
 Uturim, 398
 Uturina, 398
 Uturja, 396, 398
 Utus, 612
 Uutuk, 296, 297
 Uz, 510
 Uzd, 510
 Uzei (Valea ~), 510
 Uzii, 510
 Uznița, 510
 Uzon, 510
 Uzun, 510
 Uz-Völgye, 510

V

Vaca, 294, 295, 313
 Vad, 287
 Vadafalva, 300, 301, 308
 Vadina, 103
 Vadul, 265
 Vadum Bessaraborum, 524
 Vaidasig, 477
 Vai-de-ea, 286
 Vai-de-ei, 286
 Vai-de-el, 286
 Vaideeni, 286
 Vaidei, 286
 Vaidel vel Vajvod, 286
 Vaivodei, 286
 Vaja, 78, 324, 332, 446, 559
 Vajda, 101, 147, 161, 286, 300, 301, 308, 329, 351, 588
 Vajdácska, 329, 355
 Vajdafalva, 92, 143, 266
 Vajdahalom, 331
 Vajda sihot, 366
 Vajdaszeg, 477
 Vajdej, 286
 Vajdejei, 286
 Vajdeminec, 286, 397
 Vajdička, 329
 Vajdička kičurkov, 330
 Vajdičuv, 366
 Vajdičuv potok, 366
 Vajdina, 399

- Vajdovka, 344
 Vajdovo, 367
 Vajgyejei, 286
 Vajvodia, 286
 Vajvodej, 286
 Váka, 313
 Vakarel, 616
 Val (Dȃlboki ~), 616
 Vala, 150
 Valačky, 184
 Valach, Valachus, Valachi, 17, 176, 334, 559, 589, 621
 Valachalis (villa ~), 558
 Valachuv, 208
 Valachyca, 105
 Valadény, 235
 Valah, Valahus, Valahi, 31, 33, 186, 572, 596, 598
 Valahia, 613
 Valahie, 613
 Valahica, 436, 570
 Valár, 79
 Valaskócz, 329
 Valaszka, 213
 Valaszka Bella, 173
 Valaşi, 186
 Valašek, 218
 Valaška, 436
 Valaškov, 218
 Valaškova, 184
 Valaškovec, 329
 Valaška (Moravske ~), 192, 195, 196
 Valaška Bystrica, 208
 Valaška (Hora ~; Hore Valašsky, Nad Horu Valašsku), 208, 620, 623
 Valaške Klobouck, 208
 Valaške Meziříčí, 185
 Valašsky Chodník, 208
 Valčora, 621
 Valcsa (Jó ~), 354
 Valcsal (Jó ~), 354
 Valcsél (Jó ~), 354
 Valcsar (Jó ~), 354
 Vale, 150, 394
 Valea, 287
 Valeadeni, 235
 Valeadény, 235
 Valea-mari, 614
 Valea-Mîireşului, 394
 Valearatsi, 615
 Valea i Scradii, 395
 Valebory, 399
 Valedin, 235
 Valedamin, 235
 Valemare, 255, 313
 Valenoucz, 92
 Valenovcz, 92
 Valentrosy, 396
 Valenuucz, 92
 Valiű, 105
 Valtsél (Jó ~), 354
 Valiczka, 149, 150
 Valiska, 150
 Valiszka, 150
 Valizka Malaka, 149
 Vallareh, 485
 Valleszaka, 388
 Vallia Denye, 235
 Valliareh, 265
 Valja marja, 396
 Vallya, 313
 Vallyadeni, 235
 Vallopolis, 271
 Vály, 313
 Vallye-Szák[a], 237, 352, 600
 Vanchfalwa, 393
 Váncsfalva, 393
 Vancsukfalva, 393
 Vancza Valachus, 407
 Vánó (Vallye ~), 447
 Varatiki, 330
 Varatin, 329
 Varhel, 270
 Várhely, 270
 Várcza, 549
 Varcziorova, 253
 Vargyas, 540, 541, Vargyas-patak, 541
 Varsa, 549
 Varsány, 526
 Vártelek, 419
 Vártelk, 419
 Varța, 549
 Vaskapú, 419
 Vaskul, 396, 397
 Vaslui, 532
 Vassaraba(m), 523
 Vaşcapău, 419
 Vatrallivske, 344
 Vatrál'ova, 344
 Vatrov, 348
 Vavissa, 615
 Vaya, 78
 Vălari, 139
 Vălcel, 287
 Văratek, 396
 Văscul, 409
 Văscui, 532
 Vălcea, 287
 Vălcel, 354
 Vălcelele-bune şi rele, 354
 Vântu, Vânturiş, Vântureşti 263
 Vârciolog, 253
 Vârciorogul, 253
 Vârciorova, 253
 Vârf, 395
 Vârfu-D'edzinoii, 395
 Vârfu-Funcele, 454
 Vârşet, 254
 Vcus, 295
 Vd, 297
 Vedeňaska, 398
 Vedeţel, 382
 Vedeneska, 398
 Vég-Szendrő, 100
 Velec, 13
 Velelarga, 397
 Veluc, 13
 Venderel, 398
 Veneir, 57
 Vér, 320
 Verchiorova, 253
 Vercserova, 253
 Verde, 100, 367
 Verdi, 100
 Verespatak, 250, 489
 Vêrgyalom, 149
 Vergye, 100
 Verh Goroşy, 399
 Versăşti, 549
 Versecz, 254
 Verşac, 254
 Verşi, 398
 Verzar, 255
 Veş, 399
 Vhersky-Kručov
 Viaca, 360, 382
 Vice, 154
 Vicz, 15, 161
 Vicza, 153, 161
 Vicze, 154
 Vid, 53, 612
 Videnbak, 541
 Vidin, 579, 612
 Vidombachinum, 541
 Vidombák, 541, Vallye-Vidombákuluj, 541
 Viforani, 306
 Viforâta, 306, 480
 Viforeni-Cerchez, 306
 Viforlat, 306
 Vihor, 263
 Vihorlat (Vihorlăt), 306, 480
 Vijvodin, 398
 Vinirea (Stră ~), 614
 Vinţeşti, 390
 Virvu Pleški, 399
 Virvu Veverici, 399
 Vis, 293
 Visa, 293

- Visaerdei, 443
 Visator, 610
 Visitor, 610
 Viszeni, 360, 382
 Vişa, 443
 Vişău, 390
 Vitsa, 154
 Vitu, 53
 Vitza, 154
 Vişa 154
 Vivor, 263, 299, 306
 Vizatelu, 443
 Vlach, Vlachi, Vlachus, 18, 26, 78, 100, 105
 Vlâchen, Vlâchen lant, 225
 Vlachia, 436, 613
Βλαχίων (χωρίον ~) 594
 Vlacsă, 358
 Vlacus, 27
 Vladan, 235
 Vladesmir, 442
 Vladicsa, 328, 358
 Vla(di)slav, 358
 Vlah, Vlahi, Vlahus, 17, 26, 27, 33, 37—38, 435, 571, 573
 Vlah (Stari ~), 612
 Vlah-Chioi, 436, 570
 Vlah (Vlăha), 435, 590
 Vlahani, 615
 Vlahiei, 436, 570
 Vlahia, *Βλαχία*, 436, 570, 571, 612, 613, ~mare, mică, de sus, 25, 612; (Maior ~), 104, 614; (*μικρὰ Βλαχία*) 612; (*Μεγάλη Βλαχία*) 608, 612; (*ἡ ἐν Ἑλλάδι Βλαχία*) 612; Palia Vlachia, 612
 Vlahia neagră, 529
 Vlahina, 615
 Vlahinia, 616
 Vlahinica, 614
 Vlahinić selo, 104
 Vlahinička dolnja și gornja, 103
 Vlaho-Gorangi, 615
Βλάχοι (Βλάχων οδοιτῶν) 20, 21, 224, 594, 613
 Vlahoiani, 614
 Vlaho-Livadi, 614
 Vlaho-Psilotera, 615
Βλαχορηγίνοι, 593
 Vlahos, 615
 Vlahova, 615
 Vlahovac, 185
 Vlahović, 102, 570
 Vlahović, 436
 Vlahovica, 185
 Vlahovice, 208
 Vlahovo, 388, 394, 396
 Vlaicu, 235
 Vlasca-mare și mică, 228, 436
 Vlasi, 17, 18, 616
 Vlasi Srēmljane, 608, 610
 Vlasie, 570
 Vlasin, 436
 Vlassiny, 186
 Vlași, 18
 Vlașca, 436, 570, 571, 590
 Vlašić brdo, 102
 Vlaška, 104, 228, 436, 570; (Mala ~), 104; (Zemlja-), 228
 Vlaška kapela, 103
 Vlaška Voda, 104, 105
 Vlaško Brdo, 616
 Vlašky, 221
 Vlădăreni, 139
 Vlădeasa, 75
 Vlădeni, 235
 Vlădești, 255
 Vlăhenii, 570
 Vlăhița, 435, 559, 590
 Vlăsceni, 436, 570
 Vlășia, 570, 571, 590
 Vlășie, 436, 570
 Vlășinești, 436, 570
 Vlășceana, 436, 570
 Vlășcuța, 436, 570; (~ din-deal; ~ din-vale), 436, 570
 Vlma, 235
 Vlogesch, 255
 Vltuk, 297, 514
 Vnchwk, 278
 Vnghiul, 265
 Voca, 47
 Voda, 293, 295, 300, 301
 Voevod, 588
 Voevodin, 366
 Voja, 78
 Voila, 78
 Voiszlova, 78
 Voivodin, 256
 Voja, 78
 Vojolova, 78
 Vojta, 13
 Vojevod groń, 208
 Vojevodin, 366
 Vojevodina, 208
 Vojevodincz, 256
 Volah, Volahi, 17, 33, 405, 620
 Volah Dezmir, 442
 Volahlekenche, 483
 Volga (= «Valea») Caselor, 399
 Volochi, 22
 Volosan, 366
 Volosanka, 399
 Volosca, 405
 Voloseni, 436, 570
 Volosēnki, 366
 Volosini, 366
 Volosjanka, 366
 Volosjanočka, 366
 Voloski luh, 330
 Voloskij, 397
 Voloszánka, 366
 Voloșcani, 570
 Vološkoje, 380
 Volovățul, 436, 570
 Vonucz, 266
 Vorona, 598
 Voroneț, 598
 Vorot'aska, 398
 Vorța, 550
 Vosciani, 526
 Vosian, 526
 Vovusa, 614, 615
 Voya, 78
 Voyda, 101, 147
 Voyuoda thoua, 477
 Vozvanie, 265
 Vozonie, 265
 Vrancea, 598
 Vrda, 46, 297
 Vrs, 39
 Vrsac, 47
 Vrșac, 254
 Vrșec, 254
 Vrșec, 254
 Vruz, 455
 Vruzfolu, 278
 Vrzul, 265
 Vulkan, 300
 Vul'pen, 397
 Vulpi, 614
 Vultor(i), 560
 Vultur, 560
 Vulturul, 347
 Vund'ul (Vale ~), 396
 Vuosian, 526
 Vurda, 47
 Vutuk, 297, 514
 Vutura, 396
 Vuturj, 398
 Vycha, 153
 Vycha, 153
 Vyche, 154
 Vyna, 53
 Vyzo, 390

- Vztupan, 130
 Waca, 47
 Wachsdorf, 473
 Wad, 287
 Wadul, 265
 Waija, 78, 559
 Waiwoden, 286
 Wajthagordya, 351, 583
 Wajwoden, 286
 Wakul, 348
 Walach, Walachus, Walachi,
 17, 179, 357, 408, 619,
 622
 Walachei (Kleine ~), 104
 Walachisch-Czikén, 138
 Walah, 33
 Wałachówka, 411
 Wałasz (Nad ~), 620
 Walati, 17, 536
 Walchen, 23
 Walchenberg, 24
 Walchensee, 24
 Walgau, 24
 Wallachisch-Klobouk, 208
 Wallachisch-Gros Lhotha,
 208
 Wallendorf (= «Olaszfalu»),
 138
 Wallern, 24
 Wallisora, 255
 Waloch, 179, 357
 Wals, 24
 Walya, 287, 446
 Walyafalva, 313
 Walysora, 255
 Walyswara, 255
 Wanchwkfalú, 278
 Wanchukfalwa, 278
 Wanndarff, Wanndorf, 154
 Waralia, 378
 Warhel, 270
 Warizka, 149
 Waskul, 412
 Watrow, 409
 Wauiwada, 308
 Waya, 78, 559
 Wayauth (via ~), 78, 332
 Wayda, 308, 329, 351
 Waydafalwa, 92; (János-
 waydafalva), 378
 Waydaohaba, 286
 Waydazeg (~ Zege, -zegh,
 zeeg), 477
 Waydazentyvan (~ -ywan)
 477
 Waydeyey, 286
 Wayla, 287
 Waylalonga, 287
 Weidenbach, 541
 Welchestfalwa, 255
 Welké-Wlachy, 221
 Werdy, 100
 Werschetz, 254
 Weydenbach, 541
 Weydendorf, 286
 Wezvanie, 265
 Wiccza, 153
 Wiccha, 153
 Wicha, 153
 Wiche, 154
 Widcha, 153
 Widinbach, 541
 Wiedenbach, 541
 Wilten, 24
 Wina, 53
 Wiśniowiec, 411
 Wiśniowczyk, 411
 Wittenburg, 519
 Witzen, 154
 Wlachendorf, 436, 559
 Wlachow, 335
 Wlachy (Male- ~, Welké-
 ~), 221
 Wladesth, 255
 Wladisty, 255
 Wlah, 33
 Wlm, 287
 Wlna, 266
 Włosienica, 346
 Woda, 53, 295, 308
 Wolach, 179, 355
 Wolahdezmer, 442
 Wołochy, 411
 Wołosianka mala și wilka,
 408
 Wołosiany, 409
 Wołosice, 408
 Wołoszin, 623
 Wołoska, 409
 Wołoska wiés, 408
 Wołosynóva, 408
 Wołosz, 408
 Wołoszate, 408
 Wołoszatka, 408
 Wołoszcza, 408
 Wołoszczyna, 411
 Wołoszin, 219
 Wołoszino, 408
 Wołoszyn, 346
 Wołotschin, 219
 Wonchwkfalwa, 278
 Wonuz, 237
 Worchorowa, 253
 Wazil, 55
 Woyda, 329, 351
 Woywoda, 308
 Woywodascige, 477
 Wnchwk, 278
 Wrusy, 455
 Wrufza, 455
 Wrufzaya, 455
 Wycha, 153
 Wycza, 153
 Wysa, 443
 Wyssa, 443
 Wztupan, 130
 Y
 Yad, 462
 Yeder (Kys ~), 466
 Ypu, 212
 Ystal (Felystal), 171
 Z
 Zagăr, 469, 504, 597
 Zagor, 469
 Zágor, 469, 504, 597
 Za-gora, 469, 470
 Zagorački, varoš, 470
 Ζαγόρανη, 470
 Zagorci, 470
 Zagorica, 470
 Zagoričane, 470
 Ζαγορίων, 470
 Zagorisach, 470
 Zagorje, 470
 Zagorna, 471
 Zagorom, 470
 Zagorz, 470
 Zagorze, 470
 Zagra 469, 597; (Eski ~),
 470
 Zágra, 469
 Zágrad, 271
 Zaharancea, 471
 Zahora, 598
 Zahofány, 470
 Zahoreni, 471
 Záhoří, 470
 Záhořice, 470
 Zahofičko, 470
 Zahôrje, 470
 Záhorkov, 470
 Záhorky, 470
 Zahorna, 471
 Zaiš, 307, 487
 Zakičera, 382
 Zala, 164, 589
 Zalákná, 495
 Zalan, Zalan, 428

Zălani, 428
 Zálánkemény, 12
 Zálánpatak, 428
 Zalatna, Zalathna, 108, 494
 Zalatna-Vultur, 560
 Zalău, 420
 Zalavár, 41
 Zalotna, 494
 Zalozone, 411
 Zaránd, Zaránd, Zaranth, 307
 Zarna, 235
 Zălau, 420
 Zănoaga, 395
 Zărând, 306, 487
 Zasihle, 197, 209, 348, 621
 Závidfalva, 375, 380
 Zavoi, 557
 Zazesth, 255
 Zaur, 483
 Zâmbrului (Izvoru-~), 395
 Zderkul, 396
 Zelice, Zelicze, 164, 165, 589
 Zeliúce, 411
 Zelsa, 54
 Zerind, 295
 Zerna, 238
 Zernensium (Dacia ~), 237
 Zghiabul-Sturza, 175, 479
 Zgrapa, 197
 Zhoř, 470
 Zhorný, 470
 Zima, 180
 Zimbrilova, 381
 Zimbroslov, 395
 Zinului (Dealul ~, Izvoru ~, Valea ~), 395
 Zlacna, 108, 417, 463, 494, 496
 Zlagna, 108, 417, 463, 494, 496
 Zlakna, Zlákná, 494, 495
 Zlanfalva, 428
 Zlata, 487
 Zlatna, Zlathna, 108, 417, 463, 494
 Zmantara, Zmantare (Petră ~), 603, 610
 Zoan[e], 154
 Zoba, 296, 299
 Zobor, 12, 427
 Zoloncman, 428
 Zombor, 428
 Zon(y)agerezd, 154
 Zopa, 54
 Zore, 311
 Zot, Zota, Zotu, 54
 Zovani, Zovány, 420

Zuan[e], 154
 Zubur, 427
 Zulagh, 418
 Zull, 273
 Zur, 617
 Zurk, 324
 Zwan, 154
 Zylac, 420
 Zylag, 420
 Zylach, 420

2. APELATIVE

Românești

aciu, 365
 alac, 385
 alcăzui, 366
 † alciu, alciui, 365
 ardău, 364, 365, 596
 arșău, 596
 arșov, 596
 artán (hartán, hărtán), 67
 artíc, artíg, 67
 așău, 366, 384
 † auă, 384
 aușel, 121
 babă-hârcă, 93
 baci, 69, 70, 157, 514
 bade, 40
 badiu, 40
 bagiu, 70
 baltă, 286, 351, 447
 băntui, 596
 bănu, 596
 bărbat, 83, 157, 177, 432, 449, 452, 536
 bătrân, 207
 bărsă, 548, 599
 bârsan, 244, 551
 bârtă, 548, 599
 berbece, 158, 395, 583
 bicaș, bicaz, bicaj, 543
 bociu, 68
 bor, 599
 boșorog, -oagă, 236, 266
 brânză, 34, 62, 335, 351, 382; brencă, brence, 336
 bucin, buciun, bucium, 287, 418, 446
 bun, 52, 53, 445, 446, 603, 605
 bună, 52, 56, 83, 93, 103, 122, 157, 293, etc.
 bundă (bondă, boandă, bontă, boantă), 127
 burduf, burduh, burduhan 161
 buză, 150, 249
 buzat, 26, 103, 139, 143, 146, 150, 157, 299
 cald, 75, 136, 137, 143, 144, 446, 556, 557
 calnic, 567
 caș, 47, 106, 174, 327, 542
 căpușă, 75
 cătană, 596
 cătun, 104, 139, 148, 342, 397
 cățel, 81, 106, 139, 152, 156, 161, 300, 327, 342, 418, 446, 599
 călnic, 567
 chelbe, 169
 chelciug, 596
 cheltui, 596
 cheș, -ă, 585
 cheșeu, 585
 cheșet, 585
 cheșeu, 585
 chiceră, 198—201, etc.
 chinez, 107
 cl'ag, 194
 cl'amă-se, 414
 cleant, 567
 cneaz, 107
 cnez, 34 ș. u., 37, 107, etc.
 coacăză, 144
 coc, 140
 cocă, 79, 140
 cocon, 178
 cocostărc, 93
 coț, 141
 codalb, 206
 coiu, 144
 cojoc, 65, 111
 colibă, 208, 221, 329, 362
 colnic, 567
 colon, 566
 copaciu, 76, 89, 142, 157, 254, 324, 330, 378, 382, 393, 396
 copac, 76
 copil, còpil, 67, 173, 394
 corast(r)ă, 160, 351
 corhană, 533
 cort, 322
 coșar, 60
 cot, 312, 348, 409, 598, 600
 crăciun, 47—51, 157, etc.
 creș, 101, 180
 criș, 317
 crud, 293, 327—328

- cucon, 178
 cucuvaie, 599
 cucuvea, 599
 cuñu, 103
 cupă, 119, 159, 236, 255, 300, 309, 509, etc.
 curt, -ă, 51, 150, 157, 557
 curună, 604
 custură, 159 599
 ceață, 154
 cer, 105, 157
 cerc, 160
 cercel, 268, 584
 ceret, 95, 96, 106
 ccreteiu, ceriteiu, 96
 ceretel, ceritel, 96
 cetate, 270
 cic, 102
 cicur, 102, 150, 157, 585
 ciçușoare, 102
 cioată, 46
 cioban, 123, 514
 cioclonț, 93
 ciont, 72, 73
 ciontorog, 73, 211
 ciot, 46, 157
 ciotcă, 46
 ciovic, 599
 circăli, 160
 cireteiu, ciriteiu, 96
 ciucă, 58, 157, 583
 ciucur(e), 102, 150, 157, 585,
 ciul, 59, 148, 296, 361, 595
 ciumă, 56, 296, 361, 518, 595
 ciunc, ciung, 56, 157, 326, 583
 ciunt, 72, 73
 ciur, 324
 ciut, -ă, 52, 73—74, 584
 ciutac, 74
 ciutură, 160, 583, 599
 ciuvică, 599
 dâmb, 595
 deal, 79, 255, 418, 431, 432
 deaoș, deauș, 121
 demicat, 106, 184
 dobitoc, 599
 domn, 37
 ducă, 37, 53, 79, 136, 357—360
 dumbravă, 595
 dumicat, 106, 584
 dușman, 123, 514
 falce, 383, 387, 585
 fată, 157, 299, 452, 453, 600
 fașă, 160
 făgariu, 564
 fărtaiu, 386
 făt, 63—66, 157, 299
 fătălău, 66
 fătărău, 66
 fel, feliu, 596
 ferice, 103
 fertal, 386
 feteleu, fitileu, 67
 ficior, 66, 293, 325, 583, 609
 *fil'ca, fiică, 311
 fistău, 86
 fîț', fîchiu, 65
 fune, funaș, funicare, 387
 funinel, furinel, funicel, 354
 furcă, 84, 157, 584
 fusceu, 86
 fustași, 86
 fuște, 86
 fușteiu, 86
 fuștel, 86, 584
 gard, 351, 583
 găleată, 189, 194
 gaura, 173, 207, 329, 396, 409, 446
 ghiula, 516
 giur, 518
 goliob, 86
 gorgan, 533
 grajd, 595
 grădiște, 270
 groapă, 197, 346, 396, 397, 398, 399, 412, 446
 grui, grui, gruniu, gruiet, 197, 206, 327, 396, 397, 399, 409, 413, 415, 597, etc.
 gușă, 161
 haiduc, 65, 597
 halcă, hălci, hălcer, 365
 han (= canesius), 301
 harșău, harșeu, 366
 hațeg, 271
 hălcăzu, 366
 hândal, 281
 holercă, 599
 horelcă, 599
 hotar, 596
 hoț, 412
 iad, 462
 jelț, 275
 jiu, 575
 jilț, 275
 jude, 34, 37, 255
 judec, 34, 37
 judecător, 34
 judece, 34, 37
 jupă, 231
 jupân, 133, 134
 jur, 518
 lac, 103, 172, 208, 234, 396, 399
 lat, 172, 182, 296, 380, 391
 lemn, lemne, 609
 lepădă (lăpădă), 63, 595
 leurdă (leordă, leoardă), 265, 394
 loc, 39
 lotru, 541, 557—558, 570
 luncă, 39, 304
 lup, 54, 89, 142, 254, 266, 312, 382, 396, 398, 409, 484
 lut, 172, 177, 398, 409
 măciucă, 86
 măgură, 118, 195, 197, 202—205, etc.
 mal, 111, 116, 117, 157, 611
 mală, 117
 mătrăgună, 328, 413
 mântui, 596
 mânz, 151
 meal, 116
 mejdă, 595
 mioară, 34, 585
 moină, a se moină, 52
 moroiu, moroniu, muroniu, 242, 254, 319, 320
 moș, moașă, 128, 156, 161, 174, 183, 265, 324, etc.
 muncel, 146, 157, etc.
 mul, mulă, 296, 298
 munticel, 145
 murg, 87, 97, 157, 267, 367
 must, 130, 154, 384
 nănaș, 331
 neaoș, 121
 noatin, 584
 nun, 331
 oacheș, -ă, 78, 585
 oaie, oică, 78, 189, 210, 560, 599; oves valachicae, 34
 ohabă, 231, 241
 ohabnic, 241
 olt, 575
 partâl, 609

- păciu, pecuiu, picuiu, 202, 360, 382, 396, 397, 398, 409
petec, peteci, petici, 158, 599
pivniță, 599
plăcintă, 160
plaiu, 287, 360, 368, 395, etc.
plăiaș, 368
porc, 57, 168, 296, 324, 326, 367, 397, 399, 418
praf, 599
prah, 599
praștie, 595
prisacă, 232, 233, 600
prunc, 67
prut, 575
puhab, puhav, 527
puu, puică, 99
pulă, pul'ă, 87, 99, 139, 144, 149, 157, 161, 296, 322, etc.
putină, putiră, 182, 190, 606
puță, 141, 157, 219, 599
rămas, 326
răpști, 595
rău, rea, reauă, 153, 219-221
râjni, 569
râjniță, 569
rânză, 329
râpă, 90, 91, 330, 367, 394, 396, 397, 398, 502, 583
rob, 599
robotă, 599
roman, 90
rómaniță, 90
româniță, 90
rómoniță, 90
romoniță, 90
roș, -ă, roșc, -ă, roșcat, -ă, 52, 99, 265, 328, 343, 361, 444, 489
rovină, 599
rumân, 157, 208, 211, 226, 255, 266, 396, 436, 559, 606
runc, 24, 150-151, 287, 330, 394, 397, 398, 408, 412
Rusalii 49
samă, 596
samar, sămar, 134, 157
săhălbării, 209
sălaș, 60, 151, 597
sălhă, sălhă, sălă, 197, 209, 242, 344, 397, etc.
sămbră, 584
sănătoare, sănitoare, sanitoare, 368
sărma, 332
scutariu, 381, 584, 597
sec, 39, 44, 45, 53, 87, 138, 151, 352, 482, etc.
sehelbe, 209
selbă, 209
sihlă, silhă, v. sălhă
simbrie, 414
sireap, 289
slănină, 595
smântână, 134, 599
sodăș, sodăș, sodeaș, solduș, 467
sor(ă), 79, 83, 236, 300, 311
staul, staur, 3, 151, 157, 171
stână, 133, 134
stăpân, 130
stiră, 60
sterp, stearpă, 59
strigă, strigoiu, strigoni, 152, 157
strungă, 33, 34, 37, 60, 208, 211, 361, 396, 398, 399, 412, 595
sturz, 175, 347, 408, 479
șoltuz, 34 ș. u.
șontorog, 73, 211
știră, ștircă, 60, 157, 324, 361, 595
șturchă, 60
șut, 73, 157, 174, 183
talpă, 596
tat(ul), tată, 79, 83, 157, 161, 181, 293, 570, 573, 574 etc.
tălălui, 597
tălîni, întălîni, 597
tălvă, 200
tâmpă, 121, 396, 397
tierc, 169
tisă, 403
torțel, întorțel, 397
troian, 185-186, 232
turtel, turtei, 397
turtur, turtură, 346
țap, 175, 185, 208, 327, 329, 346, 396, 397, 399
țarc, 73
țahlă, țiclău, țihlă, v. sălhă
-[u]l (formă de articol), 73, 89, 92, 99, 102, 107, 138, 150, 196, 233, 285, 308, 309, 341, 396, 397, 601, 617, 618
ulm, 163, 214, 235, 236, 324
ultuc, uituc, 296, 297, 514
uns, 189
urdă, 46, 47, 95, 107, 157, 295, 297, 398, 412
urdi, 46
urs, 47, 54, 255, 265, 397 399
ursac, 47
vama, 596
vatră, 344, 348, 585
vâlcică, vâlcea, sau vâlcea, vâlcet, vâlță, 149, 287, 354
vâr, 157, 320
vătraiu, 344
vătral', 344
vătrariu, 344
vătui, 68, 415
vârciog, 253
vârciolog, 253
vecin, 585
venit, 183
vere! 157, 320
verișoară, 320
vie, 384
viță, 153, 154
vlah, 27, 33, 101, 222, etc.
vlășiță, 90
zăbovi, 599
zăurdi (a se ~), 46
zăvârdacă, 47
zâmbu, zimbru, 428
Aromâne
alipidă, 63
arip, 91
Arusal'e, 49
côch'ilii, 614
cupatșu, 76
discat, 614
dissicu, 614
fălcare, 387
feată, 453, 600
fetu, 64
gardu, 351
hut, 398
k'eare, 614
-lu (formă de articol), 295, 298, 601, 617, 618
mal, 117
meal, 116
părmătari, părmătar, 595
peatic(ă), 158
picuniu, piculiu, 202

plaiu, 368
pul'e, 99
pul'ŭ, 99
rup, 91
stăpuescu, 132
sterpu, -ă, 59
ver (cusurin ~), 320
vitul'ŭ, 68

Istroromâne

băte, 611
betăr, betăr, 604
cărbun, 604
cărbur(e), 604
cicur, 102
copăts (copăţ), 76, 211
corune, 604
căfe, 611
fată, 453
fet, 64
fete, 453, 600
fortune, 604
frăsir, 604
galira, 604
gaira, 604
gărd, 611
grăse, 611
jun, 604
mal, 115, 611
moşune, 129
mul, mul, 296
păne, 604
păre, 604
puine, 604
pul'e, 99
pul'ŭ, 99
rup, 90
sărcină, 604
sărciră, 604
semiră, semirăt, 604
tîr, 604
ţin, 604
un, ur, 604
vin, 604
virer, 604
vitul', 68

Meglenoromâne

cupatş, 76
cupatşină, 76
cupatşqnic, 76
feta, 453, 600
gaură, 609
mălu, 117

partalcu, 609
părtălos, 609
petic, 158
pul'ŭ, 99
sterp, -ă, 59
turtură, 346
ver, 320

Dacice

-dava, -deva, 272
*Dōnaris, *Dūnaris, 580
Suf. -aris, -ris > -ăre, -re, 580

Ilirice

Alutae, Altina, Altinum,
'Αλτινα, *Αλτος, 538
Aplō, 212, 257
mall, 118
mursa, 167
Tato, Tatto, Tata, Tatta,
etc., 162

Albaneze

altëroj, me altëruem, 600
bats, 70, 72
buze, 150, 249
fiçor, 60, 609
furke, 85
garθ, 351
gaverr (gavërr), 208, 609
gavrë, (gavrë), 208, 609
gropë, 197
guşe, 161
hut, ut, 398
karačŭn, 582
karpe, 624
kepuşe, 75
kertsăs, kretsăs, 551
keřute, 336
k'ikel'e, kikël', 200, 201
kopatş, 76
kopil', 67
krep, škrep, 624
k'ark, k'erk, 169
k'elp, 169
lemnj, 609
magule, 118, 203
mal, 117
malj (mal'), 112, 117, 118,
(Mali thatë), 39
mes, mezi, 151
more, mre, 255, 320

moşe, moşe, 98
murk, art. mŭrgu, 87
petke, 158
pedim, 609
polist, 99
remër, 596
rendes, rend(e)ze, 329
samar, 135
serme, serma, 332
skuter, 381
stopan, 131
shpartallōj, 609
şterpe, 59
ştere, 60
ştrigë (ştrige), ştrigán, 152
şterpe, 59
şut, şute, te şut, 73
turtul, 346
tşuke, 58
θark, 73
vatre, 344
vetul', 68
zgaur, zgăure, zgavër, -a,
609

Dalmatine

brença, brençe, 336
Kocel, 80
zapo, 185

Veneţian

strunga, 60

Celtice

dân, 577
Mura, 162

Vechi-indice

dănu, danu, 578
zaranya, zarni, 306—307

Osset

don, 578, 579
suy|zärinā, 307

Sarmat

Alutus, 537

- Scitic
- sil, 274
- Vechi- și medio-grecești
- βάθρον*, 344
Βλάχοι, 26, 224, 594
γῦρος, 518
κόπελος, 67
κοτύλη, 160, 583
κυλλός, 59, 595
κύμα, 518, 595
λεπιδουόσθαι, *λεπίζω*, *λεπιδώ*, *λεπιδῶ* 595
μοῦρα, 167
πυτίνη, 183
σπράγξ, *σπράγγα* > **σπρόγγα*,
Σπρόγγες, 61, 62
στεῖρος, *στεῖρα*, 60
στέριφος, *στέρφος*, *στέρπα*,
59
χόρτος, 323
- Neo-grecești
- βάθρον*, 344,
κατοῦνα, 104
κοπέλι, 67
κόρτη, *κόρτις*, 323
κοροῦτα, *κροῦτα*, 336
μπάσια, 70
μπάσιος 70, 72
πουλάρι, 99
πουλί, 99
πούλια, 99
πραματάρεις, *πραγματευτής*,
595
σκουτάρι, *σκουτέρεις* = *σκου-*
τάριος, 381
σπρίγα, 152
στροῦγκα, *στροῦγγα*, 60
σύρμα, 332
- Vechi- și medio-bulgare
- adъ*, 462
ardelska, 422
ardelski (*ardélski*), 422
banuva, 596
bantovati, *bantuva*, *bantu-*
vam, 596
**bъrzъ*, 243
bъzъ, 249
čurū 324
- děva*, 273
gradište, 270
jarū, 483
kičer (< *kič-*, *kik-*), 201
кѣпѣдзъ (> *knez*), 107—111,
147, etc.
kolunъ, 566
kopilъ, 67
kračúnъ, 49, 157, 582
kras, 261
križ, 315
krъcam, *krъcati*, 551
kupa, 160, 236
lōkъ, 39
měľū, 116
mogila, *mogyla*, 118, 203,
312
mora, 242, 255
müstü, 130
nasovū, *nasovati*, 468
o, *obъ* (prefix), 488
ochaba, 241
osla, 252
osъlb, 252
pečenŭgъ, 509
prěšěka, 233
prislop, 472
samarъ, 134
sěverъ, 264
skotarī, 381
slopici, 472
somū, 475
stopanū, 130
sverēpъ, 289
sъvodъ (*svod*), 467
tisъ, *tisa*, 403, 475
trūnū, 499
tvъrdъ, 479
vlah, 17, 18, 27, 33, 101,
etc.
vlasi, 17, 18, 222
vlaški, 18
voj, 560
vojevoda, 147
zōbrъ, 428
žila, *žilav*, 275
- Bulgare
- bač*, *baču*, 72
bačjo, 70, 72
bačija, 72
bačilo, 72
búnda, 127
čotura, *čotra*, 160
čuka, 58
čul, 59
- čuma*, 56
fičor, 66, 609
fičjur, 66, 609
fúrka, 85
guša, 161
hajdúk, *hajdút*, 65, 597
húrka, 85
kápuš, *каръška*, 75
kopelē, 67
kračón, 157, 582
krécavo, 101, 180
kulástra, 161, 367
kúpa, 160
levurda, 394
mačúk, 86
mule, 296
partal, 609
partalav, 609
pramatari, 595
pujak, 99
pujka, 99
pule, 99
puljak, 99
pulka, 99
salaš, 597
staryj, *zakonū*, 37
stopan, *stopanin*, 130
sъrna, 332
štir, -a, -o, 60
urka, 85
vatral, 344
vica, 154
vlach, 17
vurka, 85
živo, 274
- Ceho-slovace și morave
- bača*, 72
bakeša, 78, 189, 210, 585,
600
banovat' (*banovati*), 596
brynza, *brynsa*, 190, 333
bukeryše, *bukeryška*, *bu-*
keryšky, 208
bunda, 127
črèt, 96
čul'ena, 58
čuška, 58
cabik, 179, 208
cap, 185
cárek, 73
dykysator, 189
dzer, 190
facka, 160
frombia, 190
fujara, 190

gaur, 207
gaurnik, 207
gaurnity, 207
gel'ata, geleta, 189
glag, glaga, 190
grapa, grapiska, 197
hajduk, hejduk, hajdúch, 65, 597
chotár, kotár, 596
krag, 190
kolyba, 190
kornuta, kurnota, kurnuta, 189, 336
kračún, 49, 582
kurastva, 161, 190, 367
kurta, kurtka, 52
lajka, 190
merinda, 189
murgana, 190
pastyr, 190, 208
pistrula, 190
puca, 141
pukriša, pukryška, 208
putyra, putyrka, 182, 190, 606
rava, riava, 219
redykát, 190
salaš, 597
stáni, 210
stanisko, 210
striga, stryga, strigon, strigoň, strigoje, 152, 157, 190, 334
strika princ, 189
strunga, strunka, strungy, strunky, 60, 190, 584
štira, 60
vakeša, 189, 210, 585, 600
valach, walach, volah, wolah, vlah, valaso, vlasi, 17, 222, 334, 350, 596, etc.
valaš(s)ka, 78, 349
valašstvi, 186
vatra, 190, 344
vlach, 17
zubr, 428

Polone

baca, bacza, 72
bakieska, 210, 585
bądz, 494
brędza, brendza, brenza, bryndza, brinza, 336, 349
bunz, 494
cap, 185

dział, 415
dżuma, 46
facka, 160
frembija, frombija, 349
groň, gruň, 206, 349
hator, hotar, 596
chołosznie, 349, 408
chołosznik, 349, 408
katan, katana, 596
kieltovač, kielczyk, 596
krag, 414
krepnác, 161
kulasza, kulesza, 415
kurcica, 52
kurnyty, kurnasisty, 336
kurta, kurty, 52
kurtka, 52
maczuga, 86
mierydzám, mierydzać, mieryhdam, 415
mosárek, 415
mosurova oboňka, 415
putnia, putna, 183
putyra, 606
ryndza, 329
sałasz, 597
sklagac, 414
skotnicza, 348
strąga, 60, 584
strzyga, strzygonia, 152, 157, 334
strygoň, 349
valaška, 349
vatula, 415, 584
wołoskiem pravem, 37
watra, 344
wetul'a, 349
włoch, 17
wołosznie, 349

Rutene și huțule

afina (afena), 413
aršiv, aršyv, aršova, ašiv, 596
banuváty, 596
bantuváty, 596
bataław, 412
bowhar, bowharka, 412
boz, 249
brýndza, 336, 412
budz, 494
búnda, 127
bundz, 494
buteja, 412
čálaváti, čal'uvaty, 596
čerèt, očerèt, 96

čulyj, 58
čuma, 56
čutora, 56, 582
cap, 187
cárok, (ob)carkovaty, 73
džugla, 412
džuma (= «čuma»), 56
facka, 160
falča, 585
fat'ó, 65
fel', fel'u, fil', fil'u, 596
gard, 414, 583
gavora, gavra, 208, 487
gl'ag, 414
gl'agaty, gl'adžuty, 414
gleg, 414
gerečún, grečún, 582
gruň, grun, grunyk, 206, 414
gugla, 412
guši, 161
hajdúk, 65, 597
hard, 414, 583
harmasar, 412
hátor, chotár, chitár, 596
hl'aba, 414
hruň, brun, 206, 382, 414, 415
hurda, 412
jafira, 606
katún, katuna, 596
keltuvaty, kel'tuváty, kyl'tuvaty, 596
kel'čyk, kel'čug, 596
kerečún, krečún, 582
kiptar, 412
kl'ag, kl'agati, kl'adžyty, 414
kl'ah, kl'ahaty, 414
kolastra, kulástra, kuléjstra, kurastra, kurastva, 161, 367
kópyl, 67
kornuta, 336
kračún, 582
krépnuty, 161
kurta, kurtýj, 52
kúrtka, 52
levurda, 394
mentuvaty, mjantuvaty, 596
moša, mošul, 98
muľ, 296
mušia, 98
nanaško, 331
palačynta, 161
pautyča, povytyča, 154
pokurtýty, 52
pryslopyty, 472

pul'a, 99
putera, putira, 182, 413, 606
putyna, putña, 182
putina, 413
ripa, rypa, ripina, ripište,
583
roša, 343
rumeğaty, 414
ryndza, ryñdza, ryndža, 329,
412
salaš, 597
sáma, samu, 596
sehelba, 209
sembrel'a, 414
skotar, 584, 597
somar, 135
strunga, strunka, 60, 414
syhla, 209
tušira, tuširiti, 606
vam, vama, 596
vatra, watra, 344, 412, 585
vatralj, 344
vatulja, vatul'ka, vatujka,
415, 584
venit, 183
wakar, 412
watah, 412
wurda, 412
zakl'agaty, 412
zubr, 428
žereb, žerep, 606

Rusești

bozъ, 249
čyma, 56
gl'jakû, gl'aganyi (syrû), 414
hajduk, 65, 597
kičerû, 201
kopelъ, 67
koročunъ, 49, 582
kърта, kъртка, 52
mulъ, 296
nasovath, 468
romanû, 90
rugû, ruga, 343
salašъ, 597
vica, 154
vitica, 154
voloch, 17, 22, 23
zubr, 428

Sârbo-croate

áršov, ášov, 596
báč, 72

bàčija, 72
bântovati, 596
bûnd, 127
čalòvati, 596
čokov, 58
čöt, 46
črèt, 96
čûk, čûka, 58
čûlav, čûlav, čûla, 58
čutura, 160, 582
cap, 185
cöt, cötav, 46
djeva, 273
fäca, 160, 619
fačuk, fančuk, 65
fëla, 596
fičor, fičor, 66, 609
fot, fotiv, 65
güša, 161
hajduk, 65, 597
hätar, kòtar, 596
kacel, kocel, kacel', kocel',
kacel, kocel, (kqcel, kocal),
80, 82, 91, 156
kätana, 596
katun, katuna, katunište,
katunar, 104
kičiti, kičeljati se, kičeljiv,
201
kika, 200
koka, 79
kópač, 77
kopsa, 158, 619
krèpati, 161
krpuša, 75
küpa, 160
kürtast, 52
küstura, 159
màčuga, mòčuga, 86
mentovati, 596
mošuna, 129
murga, 87
murgast, murgovast, mur-
gav, múrgul'a, 87
peteče, petečije, petča, peča,
petiči, 158
plaj, 368
plajari, 368
puca, 141
pujka, 99
roman, 90
rug, ruga, 343
rupa, 90
samar, 135
srma, 332
stopan, 131
struga, 60, 584
štirkinja, 60

vam, 596
vatralj, 344
véla, 596
vitica, 154
vläh (kaj.-cr. vlah), 17

Slovene

bantováti, bantuváti, ban-
tujem, 596
bûnda, 127
čima, 56
čutara, čutura, 160, 582
čöt, 46
fäčjak, fäčuk, 65
fativ, 65
fëla, 596
határ, kotár, 596
katân, 596
kocel', kocel', (kocel, kocal),
kacel, 80, 82, 91, 156
kostûra, 91, 159
krecav, 101, 180
krèpati, 161
kupa, küpa, 159, 160
kurtač, kürtäk, 52
kürtast, 52
lah, 17
mentovati, 596
puca, 91, 141, 157
risale, 315
roman, rman, 90
rupa, rupača, 90
štriga, štrigon, štrija, stri-
gon, 152, 157, 384
struga, 60
šûl, šulav, 58; šula, 59
vama, 596
vitica, 154

Germane (medievale, bava-
reze, austriace, săsești din
Zips)

*biskaiðan
Blach, 18
Blôch, 18
Botsch, Botschele, 68
bunt, 127
gard, gart, 323
Gosche, 161
Gusche, 161
heûlin, 514
mûl, 296
Palatschinken, 161
Parschalken, 23
Walchen, 23

- Săsești ardelenesți
- Äschö, 596
- Bätsch, 72, 453, 454
- Blach, Blesch, Blôch, Bollah, 18
- Botsch, 68
- Botschyn, 454
- hân + Dal, 281
- mulă, 296
- Olăh, 18
- šiŭk, 443
- Vlach, 18
- Bulgaro-turce, pecenege, cumane, mongole
- ăba, apa, 524—528
- *Ak käl, 519
- Akkerman, 519
- *Albars < *Alp-Bars, 358
- arg'ış, arŭış, arŭis, 532
- *Aşlu, 252
- *baŭačy, 70
- *bakič sau *bakeč, bakiči, 70
- basar, 525
- bazarra, 525
- băčăney, 509
- *büsürman, busurman — müsürman, musurman = müsülman, musulman, 524
- canesius — khan, 301
- choton, chotun, 104
- coia, 144
- coyan, 144
- čuma, 56
- Dorman, 392
- duşman, 123, 514
- ŷŭlač, ŷŭla, ŷŭla, (dşile), 507
- kara + kala, 530
- Kara-İflah, 529
- kara + sũ, su, şu
- Kara-Ulaghi, 32
- kazar, 533
- koč, 140
- kukel, kügöl, etc., 499, 500
- mal, 117
- Nume topice de origine pecenegă şi cumână 530—533
- salaş, 597
- Sarkel, 333
- sever, 264
- syрма, 332
- Tat, 181, 574
- teli + orman, 532
- ui, -lui (suffix), 532
- Ungureşti
- ălcs, ács, 365
- alakor, 585
- arany (v. zarany)
- asszó, 39, 75
- bács, 72, 157
- bácsí, 70, 72
- bacsó, 72
- bajka, 34, 78, 189, 599
- bakgedő, 34
- bakisa, 78, 585
- baksa, 585
- balaska, 78, 86, 157
- banya, 93; jőbanya, 122
- banyi, 93
- banyó, 93
- bayka, 78, 210
- berbecs, 157, 583, 618
- berbécs, 157, 395, 583
- berbecz, 583
- bérce, 599
- berenza, 335
- berszán, 244; bėrszán, 551
- besenyő, 509
- beszermen, 523
- birka, 190, 210, 600
- birke, 34
- bocs, 68
- bodza, boza, 249
- bokor, 292, 310
- bonya, 93, 122, 157
- bopa, 93
- borbát, 83, 152, 177, 432, 449
- bordica, 599
- boroncsa, 335
- boroncza, 34, 335
- borondza, 335
- boronza, 335
- borviz, 543
- boszermen, 523
- bőszörmény, 523
- brencaza, 335
- brenza, 62, 335, 582
- brenze, 335
- brincza, 335
- brinza, 62, 335, 582
- brondza, 335
- bronza, 34, 62, 335, 351, 582
- buna, 157, 183
- bunda, 127
- bunika, 93, 183, 445, bunjika, 445; bunyika, 93
- burszán, 551
- buzád, 157
- buzát(a), 52, 157
- cequfa = székfa, 45
- csatak, 74
- cser, 105, 106, 157, 583
- csercse, 268, 584, 618
- csercselye, 268, 584
- csere, 106
- cseréd, 106
- cseret (cheret), 96, 106
- cserét, 96, 106
- cseretye, 95
- cserfa, 105
- cserka, csěrka, 160
- cserkel-, 160
- cserkél-, 160
- cserkész-, 160
- csilittyá, 96
- csima, 56
- csira, 60, 157, 583
- csirityá, 96
- csirittyás, 96
- csita, 74
- csoma, 56, 583
- csokor, 102, 150, 157, 585
- csong, 56, 57, 157
- csongoly, 57
- csongolya, 57
- csongár, 57, 213
- csongora, 57
- csontorag, 211
- csontorgó, 73
- csontorka, 73
- csontorog, 73
- csonk, 56, 157
- csonka, 56, 157, 583
- csonkáz-, 56
- csonkol-, 56
- csonkit-, 56
- csot, 46, 157
- csóta, 46
- csotán, 46
- csotánfa, 46
- csotány, 46
- csűcs, 58, 157, 583
- csuga, 58
- csuka (csűka), 58, 157, 583
- csukor, 102, 150
- csula, 58, 148, 157
- csuma, 56, 583
- csungál-, 56
- csunka, 157, 326, 583
- † csut, 74

- csuta, 52, 74, 586
 csüt(a), 157
 csutak, 74
 csutás, 74
 csutika, 74
 csutka, 74
 csutkó, 74
 csutok, 74
 csutura, 160, 582
 csutra, 582
 csutura, 160, 582
 czáp, 34, 185
 czápocska, 34
 czimbora, 584
 czicza-micza (cica-mica), 93
- damika, 106, 584
 demika, 106
 demikát, 106, 335, 584
 domika, 106, 584
 domikát, 106, 351, 584
- el, elv, elü, 365, 422, 423
 ester, 60
 éstér, 60
 észtena, 62
 esztana, 34
 éstér, 60
 eszterunga, 60
 esztina, 62
 esztrenga, 584
 esztrengál- (meg ~-), 213
 esztringol- (mégésztrín-
 gol-), 62, 213
 esztronga, 60, 584
 esztrunga, 60
- láchia-fa, 585
 falcsa, 387, 585
 fálka, 387
 falka, 383, 385, 387
 fancsal, 354
 fataró (pataró), 66
 fattyó, fattyü, 64, 583, 586
 -féle, 596
 fertál, fertály, 386
 ficsór, ficsúr (ficchor, ficsor,
 ficsur), 66, 157, 213, 327,
 583, 585, 586, 609
 ficsorkod-, 66, 157, 583
 ficsóros (ficsoros), 66, 157,
 583
 fisztó, 86
 fot, 66, 157
 furkó, 85, 86, 157, 584
 furkóparipa, 85, 584
 furkoly, 85
 furkós bot, 85, 157, 584
- fustély, 86, 584
- garád, 351
 garágya (garággya), 351
 gárd, 351
 gárdom, 351, 583, 586
 gárgya, 351, 583
 gárgyal-, 351, 583
 gárgyás, 351
 gárgyáz-, 351, 583
 gárgyina, 351
 gaura, 208, 488
 göbé, 67
 goronc, 206
 gorony, 206, 327
 grágya, 351
 gujásztra, 351
 gujésztra, 161
 gulásztra, 161
 gusa, 161
 gusztterja, 159
- hajdú, 34, 65, 330, 597,
 plur. hajdúk, 65, 597
 hajtó, 34
 határ, 596
 hegymál, 93
 hestér, 60
 hiába, 414
- istál, 157, 172
 istár, 157, 172
 isztina, 62
 isztringál-, 213
 isztronga, 60
 isztrongál-, 213
 isztrunga, 60
- jerke bárány, 34
 jerke gedő, 34
 jó «fluvius», 391, 395, 472,
 499
 jóbanya, 122
 jobapa, jobapa, 93
 jobonya, 93
 jobopa, 93
 juhszállás, 60
- kapus, 75
 karácson(y), 51, 76, 157,
 582, 586
 karika, 169
 katona, 596
 kese, 585
 kesej, 585
 kerek, 169
 kerek-táncz, 169
 kerék, 169
 khán (=canesius), 309
- kökény, 499
 költ-, 596
 költség, 596
 kógyis-alma, 332
 kokojza, kokójza, 144
 kopác, kopács, kopász, 76,
 157, 583
 kópé (góbé), 67
 kortuj, 322
 kos, 141
 kosár, 60
 kosárbárány, 34
 kosárpénz, 34
 kosok, 111
 kozsók, 111
 kukuci, 79
 kukujza, 144
 kupa, 159
 kurászló, 161, 367
 kurásztra, 367
 kurélye, 268
 kurta, kurti (skurti), 51, 150,
 211, 557, 583
 kurtány, 211
 kurtányka, 211
 kurtán-paripa, 211
 kustora, kusztó, kusztora,
 kusztura, 159
- lák, 103
 lapadált, 63
 lok, 39
 -lye (suffix), 268
 macsuka, 86
 macsukás, 86
 mál, 111, 120, 125, 157, 583
 (compuse cu ~), 121
 máll, 120
 máma, 157
 mása, 128, 156, 210, 324
 mási, 128, 156
 matraguna, 328
 matyuka, 86
 ment-, 596
 millora, 585
 miliora, 585
 miliora-juh, 34
 mos, 156
 mósa, 156
 mósulj, 126
 moszuj, 128
 mula (mulya, muja, muya),
 296, 583, 584
 murga, 52, 87, 157
 muszuj, 128
 muszt, 130
 mut(a), 88, 157, 583
 mutuj, 88

nánás, 331
notin, 584
nyégra, 52
-nye (sufix), 268

oláh, 17, 33
olasz, 17
oláhvirág, 3, 351
olárnádár, 90
olárózsa, 90
olá-sárga, 90
oláh virág, 3, 90
olaszka, 3, 351
olaszka virág, 351
orda, 157, 583
oszkotárság, 586

pakulár, 584
palaj, 369
palajás, 368
palacsinta, 161
palé, 369
pászka, 351
pataró, 66
patécsa, 158, 618
paténcs, 158
paticés, 158
patics (patics), 158
patincs, 158
pepecs, 158
petecs, 158
petics, 158, 618
petöcs, 158
plájás, 368
poronty, 67
puca, pucza, 141, 157
pucca, 141
pucu, 141
puj, 99
puja, 99
pujka, 99
pujkuca, 99
pula, 99
pulya, 99
pulyka, 99
putina, 183

ramasica, 327
ramasz (ramaz), 326, 351
rapó, 91, 583
rapu, 91, 583
reznice, 569
répa, 91, 583
rippa, 91, 583
rojba, 52
római-szegfű, 90
romonia, 89
romonya, 89, 154, 157

ropaj, 91, 583
ropó, 91, 583
ropor, 91, 583
rós, 99, 343
róska, 52, 99, 343
rumoj, 89, 157
rumolya, 89, 157

scsira, 60
skira, 60
skurti, 51
soltész, 35
sontorog, 73, 211
stál, 157, 172
stár, 157, 172
stira, 60, 583
sut(a), 52, 74, 157, 584
sutás, 584

szamár, 135, 157
szavaty, zvagý, zavát, 467
szék, 138, 157, 352, (scequ)
44
székfa (cequfa), 45
szikla, 209
szilágy, 421
szimbora, 584
szkotár, 584
szkotárság, 584
szóbeszéd, 93
szombora, 584
szovados, szvados, szavatos,
szovatos, 468
sztrenga, 584
sztriga, 152, 157, 334
sztronga (stronga), 34, 60,
333, 366, 367, 587
sztrongálás, 60

taplocza, 562
tát, 157
táti, 85, 128
tátó, 85, 351
toplicza, 562

urda, 47, 213, 583

vakisa, 78, 585
valaska, 78, 86, 157, 222
vátá, 585
vecsín, 585
vecsínség, 585
vér, 157, 320
vére, 72, 320
vérgyi-veres, 100, 335
vésár, vésára, 320
viah, 27, 33
voláh, 33, 350

votulya, 584
walach, 350
wolah, 350

ztronga, 37

3. MATERII

Albanezi, 609
Anonimul regelui Bela și
importanța operii lui, 7
ș. u., 290
Anonimul dela 1308, 19
Aromâni, 22, 70, 612—615
Avari, 27, 28, 43
Bessi, vezi Pecenegi
Blasi, 7, 290, vezi și Blachi,
Valachi, Vlachi, etc.
Blachii ac pastores Roma-
norum, 14, 15, 16, 155,
290
Bricelatul, 35
Bulciul sărutatului, 309
Bulciul Săn-Toaderului, 309
Canesius=rom. han, ung.
khán, 301
Cangle, 509
Carpi, 624
Cazari, 289, 533
Chestiunea românească, 40
Chuni, vezi Huni
Cnejii, 34 ș. u., 37, 230,
253, 268, 269, 300, 321,
333, 432, 433, 477, 501,
558
Cnezate, 256, 266, 374
Coloni romani în Pannonia,
19
Crai, craiu-judecător, 35
Craiu nou în țară, alegerea
lui, 35
Crainici, 35, 241, 374
Cumani, 70, 123, 287, 297,
500, 509, 513—514, 528,
572; contactul dintre Pe-
cenegi, Cumani și Ro-
mâni, 513—514; elemen-
te pecenege sau cumane
vechi, 69—72, 104, 123,
513—514; nume de Cu-
mani, 297, 514
Daci, Δάκται, 20
Dac români, 602
Desnaționalizarea rapidă a
cnejilor și păstorilor ro-
mâni, 321
Districtus valachales sau vo-
lachales, 37, 229, 269

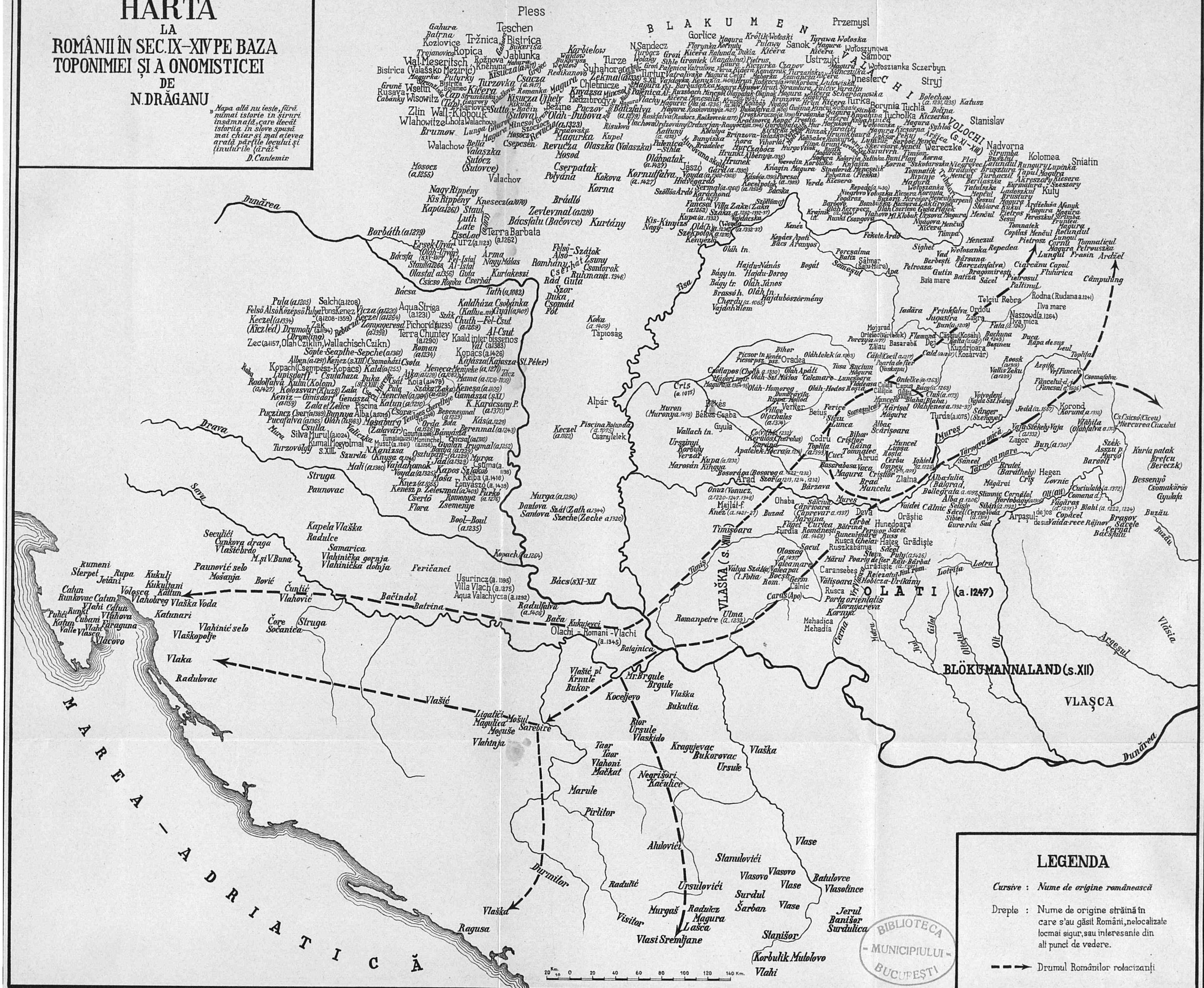
- Ducă, domn, 37
 Emblema eraldică a Basarabilor, 527
 Emigranți români în Crimeea începând din sec. XIII, 589
 Fuga spre Sud a Vlahilor, 20
 Gepizi, 27, 28
 Germani, 28, 43
 Gorali, 347, 348, 408, 621
 Goți, 28
 Huefeani, 412
 Huni, 27, 30, 282
 Huțani, 411, 412
 Indatoriri și îndeletniciri militare, 253, 269
 Intorsături de frază românești la Moravi, 189
 Istroromâni, 603 ș. u.
 Judex, judecători, juzi, cneji, șoltuzi, 34, 37
 Jurați, 269, 374
 Jus valachicum sau wolahie și organizații după acesta, 37, 269, 329, 366, 373, 405, 477
 Kangar, 509
 Kangli, 509
 Ladini, 24
 Macedoromâni, 22, 70, 612-615
 Maurovlachi, Moroblachi, Moroblacchi, Moroulachi, Morovlachi, Morovlahi, Morlachi, Morlacchi, Mur-lachi, 17, 26, 603, 613
 Meglenoromâni sau Megle-niți, 22, 70
 Moravi, 42, 170
Mυσολ, 25, 26
 Nigri Latini, 17, 26, 603
 Nomadism, 35 ș. u., 197
 Nume topice și de persoană date după nume de animale, 82; 347; după nume de înrudire, 83
 Nume topice din nume de persoană, 38, 233, 251
 Nume topice și de persoană de origine românească în Pannonia, 43, 161; în Pind 614; în Bulgaria, 615; la Români sud-vestici, 617; în Galiția, 408 ș. u.; în Carpații vestici, 170 ș. u., etc.
 Nume topice ruso-rutene, 455
 Ohabă, 231, 241
 Olaci, Olachi, Olahi, vezi indicele de nume topice și de persoană
 Oláh, valach, valah, vlah, vlah = «Român» și «păstor», 27, 33, 36, 38, 213—214, 218, 222, 338, 350, 622
 Olahi Romani, 17, 101
 Pannonia = 1. «Ungaria», 2. «Ținutul de dincolo de Dunăre», 15
 Vechimea și originea Românilor din Pannonia, 25, 155—157
 Paristrion, 572
 Parschalten, 23, 24
 Pascua Romanorum, 13, 14, 19, 89
 Pastores Romanorum, 14, 15, 16, 19, 23, 26, 31, 155, 156, 290
 Pecenegi, 20, 500, 509; contactul dintre Pecenegi, Cumani și Români, 513—514; elemente pecenege sau cumane vechi, 69—72, 104, 123, 513—514; nume de Cumani, 297, 514
 Populație: celtică, 43; ilirică, 43; kaj-kavac-ă, 43; slovacă, 43; românească în ținutul Clujului, 435
 Possessiones valachales sau olahales (olacales), 375, 620
 Prisăci, 232—233
 Reges pastorum, 31, 35
 Resturi de limbă românească în versurile de numărătoare din jocurile copiilor din Hajdú, 331
 Retoromani, 24, 25
 Ritus wolahie, 37
 Romani = Blahi, 16—17
 Romani, 16, 17, 23, 26, 77, 603
 Români în Nordul Dunării în timpul celor dintâi năvăliri ale Tătarilor, 32
 Români în lupta dela Krois-senbrunn, 194
 Români balcanici, 602, 612 ș. u.
 Români apuseni, 602
 Români răsăriteni, 602
 Români sud-estici, 602
 Români sud-vestici, 602
 Români nobili, 268
 Români din Dacia și Pannonia sub stăpânire germană (gotă, gepidă), 27-29
 Români în Galiția, 223 ș. u., 322, 404, 602
 Români în Nitra, 42
 Români în Pannonia, 31
 Ruteni colonizați în Ardeal, 455
 Sașii n'au avut contact cu Dacii și Slavii, 498—499
 Scaune păstorești, 34
 Secui, Siculi, Situli, 559, 625
 Sedes valachales, 34
 Slavi sudici, 43
 Slavi vestici, 42, 43
 Slovaci, 42
 Staryj zakon, 37
 Șoltuzi, 333
 Tătari, năvălirea lor, 32
 Târgul de dat, de fete, nevvestelor, de sărutat, 308—309
 Teritoriul pe care s'a format poporul român, 29 ș. u.
 Transmanșă, 35 ș. u., 192
 Tretină, 33
 Troian, 186, 232
 Turco-Bulgari, 43
 Ungarus = Velachus, Valachus, 589
 Unguri, năvălirea lor, 21
 Valachi, Vlachi, Valahi, Vlahi, Vlasi, Volachi, Volahi, Volohi, Βλάχοι, vezi indicele de nume topice și de persoană; poezii populare despre «valahi», 213—214, 320; = «Români» și «păstori», 27, 33, 36, 38, 213—214, 218, 222, 338, 350, 622
 Valašske právo, 190
 Valaška sloboda, 334
 Valachicae (oves ~), 34
 Viață romană în Dacia, 27 ș. u.; în Pannonia, 27 ș. u.
 Vigesima ovium = «strunga», ung. «sztronga», 33, 37, 357, 366—367
 Villa, 38
 Vlădică român ortodox în Polonia, 410
 Voevozi valahi (români), 35, 37, 109, 190, 208, 219, 230, 256, 266, 286, 300, 308, 373, 406, 410, 433, 477, 588
 Voloskiem pravem, 37
 Walchen, 23, 24

CUPRINSUL

Prefață	3
Scurtări	5
Introducere	7
I. Românii din Pannonia	41
II. Românii din Carpații vestici	170
III. Românii din Banat și Hunedoara	223
IV. Românii din Munții Apuseni și Valea Crișului	289
V. Românii din Carpații nord-estici	326
VI. Românii din Valea Someșului	416
VII. Românii din Văile Arieșului, Mureșului și ale Târnavelor	477
VIII. Românii de pe Valea Oltului și din Carpații sud-estici	535
IX. Românii din Moldova, Muntenia și dela gurile Dunării	570
X. Elemente românești vechi intrate în limba ungurească dinspre sud-est	582
XI. Concluzii	587
Addenda	619
Indice	626
Hartă.	

HARTĂ LA ROMÂNII ÎN SEC. IX-XV PE BAZA TOPONIMIEI ȘI A ONOMISTICEI DE N. DRĂGANU

"Harta altă nu este, fără
numai istorie în sururi
asimilate, care decât
istoria, în slove spuse
mai chiar și mai eteva
arată părțile locului și
finuturile (ărăi)".
D. Cantemir

LEGENDA

Cursive : Nume de origine românească

Drepte : Nume de origine străină în
care s'au găsit Români, nelocalizate
locmai sigur, sau interesante din
alt punct de vedere.

--- Drumul Românilor rolocizanți

BIBLIOTECA
- MUNICIPIULUI -
BUCUREȘTI

